

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ÂSİMZÂDE HÂMİD'İN ŞERH-İ MEZÂMÎNÜ'L-EMSÂL'İ
(İNCELEME-METİN)**

DOKTORA TEZİ

Rabbaa RABABA

Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ozan YILMAZ

ARALIK – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

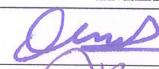
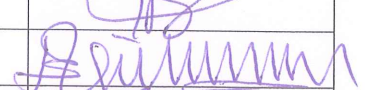
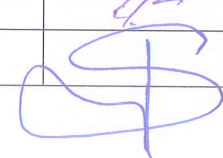
ÂSİMZÂDE HÂMİD'İN ŞERH-İ MEZÂMÎNÜ'L-EMSÂL'İ
(İNCELEME-METİN)

DOKTORA TEZİ

Rabbaa RABABA

Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı

“Bu tez 18/12/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Prof. Dr. Ozan Yılmaz	Başarılı	
Prof. Dr. Bayram Ali Kaya	Başarılı	
Dr. Öğr. Üyesi Ekrem Gülşen	Başarılı	
Prof. Dr. Mücahit Kaçar	Başarılı	
Prof. Dr. Sadık Yazar	Başarılı	

 SAKARYA ÜNİVERSİTESİ	T.C. SAKARYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU	Sayfa : 1/1
Öğrencinin		
Adı Soyadı	:	Rabbaa Rababa
Öğrenci Numarası	:	1660D11006
Enstitü Anabilim Dalı	:	Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı	:	Türk Dili ve Edebiyatı
Programı	:	☐ YÜKSEK LİSANS ☒ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	Âsımzâde Hâmid'in Şerh-i Mezâminü'l-Emsâl'i (İnceleme-Metin)
Benzerlik Oranı	:	% 2.5
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,		
☐ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.		
18.12.2019 İmza		
☐ Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.		
Bilgilerinize arz ederim.		
...../...../20..... İmza		
Uygundur		
Danışman Unvanı / Adı-Soyadı: Prof. Dr. Oran Yılmaz Tarih: 25.12.2019 İmza:		
☐ KABUL EDİLMİŞTİR ☐ REDDEDİLMİŞTİR EYK Tarih ve No:	Enstitü Birim Sorumlusu Onayı	

ÖNSÖZ

Bu çalışma, XVIII. yüzyılın son çeyreği ile XIX. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Âsımzâde Hâmid'in Arap Edebiyatında meseller ile ilgili hazırlanmış farklı kaynaklardan yaptığı şerhe dair inceleme – metin çalışmasıdır. Bu çalışmada Hâmid Efendi'nin hayatı, edebi kişiliği ile meselin tanıtımı, kısımları, şârihin yöntemi ve yararlanılan kaynaklara da dair bilgiler verilmiştir.

Gerek ders süresince gerek tez hazırlamamın esnasında bana yararlı olan, üzerimde ahlakının etkisini bırakan, her türlü meşakkate sabretmeyi öğreten, bu eseri tez çalışması olarak tavsiye eden, kıymetli bilgi ve tavsiyeleriyle bana yol gösteren danışmanım Prof. Dr. Ozan Yılmaz'a teşekkürü bir borç bilirim. Yine gerek ders aşamasında gerek tez süresince kendi ilminden yararlandığım, insânî ve ahlâkî değerleri ile de örnek aldığım Prof. Dr. Bayram Ali Kaya'ya en içten teşekkürlerimi sunarım. Yine tez aşamasında çalışmamızı kendi görüş ve fikirleriyle süsleyen Dr. Öğr. Üyesi. Ekrem Gülşen'e teşekkür ederim. Sakarya Üniversitesinde kaydımı yaptırmak için kolaylık ve yol gösteren, aynı zamanda ders esnasında benimle kendi görüşlerini paylaşan Prof. Dr. Yılmaz Daşcıoğlu'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Geldiğimden beri benden manevi desteklerini esirgemeyen, kendimi geliştirmek için tavsiyeler sunan Doç. Dr. Vildan Serdaroglu Coşkun'a şükranlarımı takdim ederim. Yine ders aşamasında gerek mesnevi gerek Farsça derslerinde benimle değerli görüşlerini paylaşan, benim için her daim değerli vaktini esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi. Orhan Kaplan'a derin teşekkürlerimi sunarım. Tercüme tekniklerini bana öğreten, her daim kıymetli fikirleriyle gösteren Doç. Dr. Hamza Ermiş'e teşekkür ederim. Yüksek Lisanstayken meseller konusunun üzerinde çalışmamı öneren Prof. Dr. Sadık Yazar'a teşekkür ederim. Ayrıca bu günlere gelmemde büyük katkıları olan, maddî ve manevî desteklerini benden esirgemeyen kıymetli babam, annem, dedem, kardeşlerime ve arkadaşlarım Rawyar al-Jabbari, Mustafa Akyüz, Hassan Alzyout, Mustafa Al-ariki, Muhammed Yıldız'a teşekkürlerimi sunarım. Her daim benden sevgisini esirgemeyen, samimi sözleriyle beni destekleyen, uzakta olsam bile ayrılığımıza dayanan nişanlım Arâf Rababa'ya en içten şükranlarımı arz ederim.

Rabbaa RABABA

18/12/2019

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	viii
TABLO LİSTESİ.....	ix
ÖZET.....	x
ABSTRACT.....	xi

GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: MESEL.....	5
1.1. Lügat Manası.....	5
1.2. İstilah Manası.....	6
1.3. Türkçedeki Anlamı.....	9
1.4. Arapça ve Türkçede Darb-ı Mesel.....	10
1.5. Mesel ve Yakın Kavramlar.....	11
1.5.1. Mesel ile Tabir.....	11
1.5.2. Mesel ile Hikmet.....	14
1.6. Mesellerin Önemi.....	16
1.7. Mesellerin Derlenmesi.....	17
1.7.1. Arapça Mesellerin Derlenmesi.....	18
1.7.2. Türkçe Atasözlerinin Derlenmesi.....	19
1.8. Mesellerin Tercüme ve Şerhleri.....	20
1.8.1. Mîrek Muhammed Taşkendî en-Nakşibendî, Nevâdirü'l-Emsâl.....	20
1.8.2. Âlî Hüseyin Efendi, Ukûdu'l-Ukûl.....	21
1.8.3. Mehmed Birgîvî Riyâzî, Düstûru'l-Amel fî Durûbi'l-Emsâl.....	23
1.8.4. Şuûrî Hasan Efendi, Ferheng-i Şuûrî.....	23
1.8.5. Abdullâh Kudsî, Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye.	24
1.8.6. Dervîş Hasan Hüsâmî-i Edirnevî, Tuhfetü'l-Emsâl.....	25
1.8.7. Hâlis İbrâhîm-i Pasarofçavî, Mecma'ul-Emsâl.....	26
1.8.8. Sirozî: Emsâl-i Acem.....	26
1.8.9. Mehmet Şâkir-i Ayıntabî, Menba'u Zülâli'l-Ma'ânî fî Tercemeti Emsâli'l-Meydânî.....	27

1.8.10. Âsımzâde Hâmid, Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl.....	27
1.8.11. Tercüme-i Durûb-ı Emsâl.	27
1.8.12. Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Acem.....	28

BÖLÜM 2: ÂSİMZÂDE HÂMİD.....29

2.1. Hayatı.....	29
2.2. Edebi Kişiliği.....	31
2.3. Eserleri.....	32

BÖLÜM 3: ŞERH-İ MEZÂMÎNÜ'L-EMSÂL'İN İNCELENMESİ....34

3.1. Genel Bilgiler.....	34
3.2. Eserin Tavsifi ve Fizikî Özellikleri.....	37
3.3. Eserin Önemi.....	37
3.4. Yararlanılan Kaynaklar.....	38
3.4.1. Meselle İlgili Kaynaklar.....	39
3.4.1.1. Meydânî, Mecmau'l-Emsâl.....	39
3.4.1.2. Zemahşerî, el-Müsteksâ fî Emsâli'l-Arabi.....	40
3.4.1.3. İsfahânî, ed-Durretu'l-Fâhiretu fi'l-Emsâli'l-letî alâ Ef'al.....	41
3.4.2. Meselle İlgili Olmayan Kaynaklar.....	42
3.4.2.1. Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsu'l-Muhît.....	42
3.4.2.2. Ahmed Âsım Efendi, Kâmûs Tercümesi.....	43
3.4.2.3. Harîrî, el-Makâmât.....	43
3.4.2.4. İbnü'l-Esîr, en-Nihâye.....	44
3.4.2.5. Süyûtî, el-Câmi'u's-Sagîr.....	45
3.4.2.6. Molla Hüsrev, Dürerü'l-Hükkâm fî-Şerhi Gururi'l-Ahkâm.....	45
3.4.2.7. İbn Bessâm, ez-Zahîre fî-Mehâsini Ehli'l Cezîret.....	45
3.5. Eserde Geçen Meseller.....	46
3.6. Eserde Geçen Mesellerin Taksimi.....	102
3.6.1. Yapılarına Göre Meseller.....	102
3.6.1.1. Mûcez Mesel (Kısa ve Özlü Mesel).....	102
3.6.1.2. Kıyâsî Mesel.....	102
3.6.2. Gerçekliklerine Göre Meseller.....	103

3.6.2.1. Hakîki mesel.....	103
3.6.2.2. Hurâfî Mesel.....	103
3.6.3. Dönemlerine Göre Meseller.....	105
3.6.3.1. Cahiliye Meselleri.....	105
3.6.3.2. Erken İslâm Dönem Meselleri.....	110
3.6.3.3. Emevî Meselleri.....	113
3.6.3.4. Abbâsî (Müvelled) Meselleri.....	114
3.6.3.5. Zamanı Tespit Edilmeyen Meseller.....	115
3.6.4. Ortaya Çıkış Nedenlerine Göre Meseller.....	116
3.6.4.1. Kur'ân-ı Kerîm'den Doğan Meseller.....	116
3.6.4.2. Hadîs-i Şerîften Doğan Meseller.....	116
3.6.4.3. Hâdiseden Doğan Meseller.....	118
3.6.4.4. Kıssadan Doğan Meseller.....	121
3.6.4.5. Teşbihten Doğan Meseller.....	122
3.6.4.6. Hikmetten Doğan Meseller.....	125
3.6.4.7. Şiirden Doğan Meseller.....	127
3.6.4.8. Ortaya Çıkış Nedeni Bilinmeyen Meseller.....	128
3.6.5. Konularına Göre Meseller.....	128
3.6.5.1. Acelecilik.....	129
3.6.5.2. Acılık.....	129
3.6.5.3. Açgözlülük.....	130
3.6.5.4. Açlık.....	131
3.6.5.5. Ahmaklık.....	131
3.6.5.6. Aile.....	132
3.6.5.7. Akıllılık.....	133
3.6.5.8. Alçaklık ve Yükseklik.....	134
3.6.5.9. Aldatmak.....	136
3.6.5.10. Arkadaşlık.....	137
3.6.5.11. Ayrılık.....	138
3.6.5.12. Azim-Tereddüt.....	139
3.6.5.13. Belagat.....	139
3.6.5.14. Benzerlik.....	140

3.6.5.15. Bilmezlikten Gelmek.....	141
3.6.5.16. Bozgunculuk.....	141
3.6.5.17. Burnunu sokmak.....	142
3.6.5.18. Câhillik.....	142
3.6.5.19. Cimrilik.....	143
3.6.5.20. Cömertlik.....	144
3.6.5.21. Çalışkanlık.....	145
3.6.5.22. Dalkavukluk.....	146
3.6.5.23. Darlık-Genişlik.....	147
3.6.5.24. Doğruluk.....	147
3.6.5.25. Döneklik.....	148
3.6.5.26. Dua ve Beddua.....	148
3.6.5.27. Düşmanlık.....	149
3.6.5.28. Eşitlik.....	150
3.6.5.29. Fırsatı Değerlendirmek.....	150
3.6.5.30. Fitne.....	151
3.6.5.31. Gereksiz Konuşmak.....	151
3.6.5.32. Güzel Ahlak.....	152
3.6.5.33. Güzellik.....	153
3.6.5.34. Haddi Aşmak.....	154
3.6.5.35. Hedef.....	155
3.6.5.36. Hile.....	156
3.6.5.37. Hüzün.....	157
3.6.5.38. İmkânsızlık.....	157
3.6.5.39. İntikam.....	158
3.6.5.40. İstişare.....	158
3.6.5.41. İtap.....	159
3.6.5.42. İyiliğe kötülük.....	159
3.6.5.43. İyilik.....	160
3.6.5.44. Kanaat.....	161
3.6.5.45. Kaybetmek.....	162
3.6.5.46. Kaza ve Kader.....	163

3.6.5.47. Kibir-Tevazu.....	163
3.6.5.48. Komşuluk.....	164
3.6.5.49. Korkaklık.....	164
3.6.5.50. Kötü Ahlak.....	165
3.6.5.51. Kötülük.....	167
3.6.5.52. Kuvvet.....	168
3.6.5.53. Menfaatli-Menfaatsiz.....	168
3.6.5.54. Meşakkatli-Meşakkatsiz İşler.....	170
3.6.5.55. Musibet.....	170
3.6.5.56. Müsamaha.....	171
3.6.5.57. Öfke.....	172
3.6.5.58. Önemli İşler.....	172
3.6.5.59. Para.....	173
3.6.5.60. Rüşvet.....	173
3.6.5.61. Sabır.....	174
3.6.5.62. Sertlik-Şiddet.....	175
3.6.5.63. Sır.....	175
3.6.5.64. Soğukluk.....	176
3.6.5.65. Susuzluk.....	176
3.6.5.66. Şüphe.....	177
3.6.5.67. Tecrübe.....	177
3.6.5.68. Tedbir.....	178
3.6.5.69. Te'ennî.....	180
3.6.5.70. Tehlike.....	180
3.6.5.71. Tembellik.....	181
3.6.5.72. Tercih etmek.....	181
3.6.5.73. Uğursuzluk.....	182
3.6.5.74. Unutkanlık.....	183
3.6.5.75. Uzaklık.....	183
3.6.5.76. Uzun Yaşamak.....	184
3.6.5.77. Ümitsizlik.....	184
3.6.5.78. Vaat.....	184

3.6.5.79. Yalan.....	185
3.6.5.80. Yardım İsteme.....	186
3.6.5.81. Yiğitlik.....	186
3.6.5.82. Zenginlik ve Fakirlik.....	187
3.6.5.83. Zulüm.....	189
3.6.5.84. Diğer Meseller.....	190
3.7. Şerh Metodu.....	196
3.7.1. Göndermeler.....	204
3.7.1.1. Metin İçi Göndermeler.....	204
3.7.1.2. Metin Dışı Göndermeler.....	205
3.7.2. İktibaslar.....	206
3.7.2.1. Âyet-i Kerîmeler.....	206
3.7.2.2. Hâdis-i Şerîfler.....	208
3.7.2.3. Arapça – Türkçe - Farsça İbareler.....	210
3.7.2.4. Türkçe Mısra ve Beyitler.....	211
3.7.2.5. Arapça Beyitler.....	211
3.7.2.6. Farsça Beyitler.....	214
3.7.2.7. Kaynak Eserlerden Yapılan İktibaslar.....	214
3.7.3. Metinde Bazı Mesellerin Karşılığı.....	215
3.7.3.1. Farklı Bir Arapça Meselle Karşılanan Mesel.....	216
3.7.3.2. Farklı Bir Türkçe Atasözüyle Karşılanan Mesel.....	218
3.7.3.3. Farklı Bir Farsça Atasözüyle Karşılanan Mesel.....	219
3.7.4. Söz Varlığı.....	219
3.7.4.1. Arapça-Farsça-Türkçe Eş Anımlı Kelimeler.....	219
3.7.4.2. Arapça Söz Varlığı.....	221
3.7.4.3. Türkçe Söz Varlığı.....	279
3.8. Gramer Terimleri.....	282

BÖLÜM 4: ŞERH-İ MEZÂMÎNÜ'L-EMSÂL'İN METNİ.....293

4.1. Nüshanın İmla Özellikleri.....	293
4.1.1. Eklerin Yazımı.....	293
4.1.1.1. Yapım Ekleri.....	293

4.1.1.2. Çekim Ekleri.....	300
4.2. Metnin Kuruluşunda İzlenen Yol.....	305
4.3. Metin.....	307
SONUÇ.....	720
KAYNAKÇA.....	723
ÖZEL ADLAR DİZİNİ.....	728
ÖZGEÇMİŞ.....	735

KISALTMALAR

Age	: Adı geçen eser
Agm	: Adı geçen makale
bk/bkz	: Bakınız
bs.	: Baskı
c.	: Cilt
cev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazret
No.	: Numara
Nşr.	: Neşreden
Ö.	: Ölüm
Örn.	: Örnek
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TDK	: Türk Dil Kurumu
Thk.	: Tahkik eden
vd.	: Ve diğerleri

TABLO LİSTESİ

Tablo 1	: Meselin Lügat Manaları ile Örnekleri.....	5
Tablo 2	: Eserde Geçen Bütün Mesellerin Listesi.....	47
Tablo 3	: Eserde Hurâfî Mesellerin Listesi.....	104
Tablo 4	: Eserde Cahiliye Dönemine Ait Mesellerin Listesi.....	106
Tablo 5	: Eserde Erken İslâm Dönemine Ait Mesellerin Listesi.....	112
Tablo 6	: Eserde Emevî Dönemine Ait Mesellerin Listesi.....	113
Tablo 7	: Eserde Abbâsî Dönemine Ait Mesellerin Listesi.....	115
Tablo 8	: Eserde Kur'ân-ı Kerîm'den Doğan Mesellerin Listesi.....	116
Tablo 9	: Eserde Hadîs-i Şerîftan Doğan Mesellerin Listesi.....	117
Tablo 10	: Eserde Hâdiseden Doğan Mesellerin Listesi.....	118
Tablo 11	: Eserde Kıssadan Doğan Mesellerin Listesi.....	121
Tablo 12	: Eserde Teşbîhten Doğan Mesellerin Listesi.....	122
Tablo 13	: Eserde Hikmetten Doğan Mesellerin Listesi.....	125
Tablo 14	: Eserde Şiirden Doğan Mesellerin Listesi.....	128
Tablo 15	: Eserde Konusu Tespit Edilemeyen Mesellerin Listesi.....	190
Tablo 16	: Farklı Bir Arapça Meselle Karşılanan Mesellerin Listesi.....	216
Tablo 17	: Farklı Bir Türkçe Atasözüyle Karşılanan Mesellerin Listesi.....	218
Tablo 18	: Farklı Bir Farsça Atasözüyle Karşılanan Mesellerin Listesi.....	219
Tablo 19	: Arapça-Farsça-Türkçe Eş Anımlı Kelimelerin Listesi.....	219
Tablo 20	: Arapça Kelimelerin Listesi.....	221
Tablo 21	: Türkçe Kelimelerin Listesi.....	280

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans		Doktora	×	
Tezin Başlığı: Âsımzâde Hâmid'in Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl'i (İnceleme-Metin)				
Tezin Yazarı: Rabbâa Rababa		Danışman: Prof. Dr. Ozan Yılmaz		
Kabul Tarihi: 18 Aralık 2019		Sayfa Sayısı: xi+735		
Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı				
Önsöz, giriş, dört bölüm, sonuç, kaynakça ve dizinden oluşan bu çalışmada XVIII. yüzyılın son çeyreği ile XIX. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Âsımzâde Hâmid'in Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl adlı eserinin incelenmesi ile Arap harfli olan metnin çeviri yazımının ortaya konması amaçlanmaktadır. Tezin birinci bölümünde öncelikle genel olarak mesel ve onun etrafında dönen kavramlar üzerinde durulmuştur, ardından Klasik Türk Edebiyatında Arapça ve Farsça mesellerin derlenip tercüme ve şerh edildiği birkaç esere ışık tutulmuştur. Tezin ikinci bölümünde Âsımzâde Hâmid'in hayatı, edebî kişiliği ve eserleri üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda tezkireler, ansiklopediler gibi kaynaklardan yararlanmıştır. Tezin üçüncü bölümünde, asıl konumuzu teşkil eden Âsımzâde Hâmid'in <i>Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl</i>'i farklı açılardan incelenmiştir. Bu bağlamda, eserin yazılış tarihi ve sebebi ile ilgili bilgi verildikten sonra içinde geçen meseller zaman, yapı, gerçeklik, çıkış yeri ve konularına göre sınıflandırılmak amacıyla farklı metotlar izlenmiştir. Bu metotlar yeri geldikçe ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Yine bu bölümde şârihin yararlandığı kaynaklar üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda mesel ile ilgili olan ve olmayan kaynaklar derlendikten sonra onların hakkında genel bilgiler verilmiştir. Yine bu bölümde şârihin takip ettiği şerh stratejisini belirlemek için hem eserinin giriş kısmında yazdığı manzumeye bakılmış hem de bütün meseller ile şerhleri okunarak önem verdiği bütün hususiyetler incelenmiştir. Tezin dördüncü bölümünde ise Âsımzâde Hâmid'in <i>Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl</i> adlı eseri günümüz alfabesine aktarılıp içinde geçen Arapça ve Farsça cümleler Türkçeye çevirilmiştir.				
Anahtar Kelimeler: İslâm Edebiyatı, Mesel, Âsımzâde Hâmid, Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl				

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree		Ph.D.		×
Title of Thesis: Āsimzāde Hāmid and Sharh-i Mezāmīnu'l-Emsāl (Analysis-Text).				
Author of Thesis: Rabbaa Rababa		Supervisor: Professor Ozan Yılmaz		
Accepted Date: 18 December 2019		Number of Pages: xi+735		
Department: Turkish Language and Literature				
This thesis consisting of abstract, introduction, four chapters, conclusions, bibliography and references analyses Sharh-i Mezāmīnu'l-Emsāl by Āsimzāde Hāmid, who lived in the last quarter of the 18th century and first half of 19th century. The aim of the study is to develop a Turkish translated text of the work which is originally a Turkish text in Arabic alphabet. In the first chapter of the thesis the proverbs (Mesel) and the concepts that revolve around it are examined. As some of the works in which Arabic and Persian proverbs are compiled, translated and commented are pinpointed. The second part of the thesis focuses on the life, literary personality and works of Āsimzāde Hāmid. In this context, the information's are chiefly attained from memorials and encyclopedias. In the third chapter of the thesis, the main subject of Āsimzāde Hāmid's Sharh-i Mezāmīnu'l-Emsāl, which formed our main subject is examined from different angles. After giving information about the writing date and reason of the work, different methods were followed in order to classify the proverbs. That is time, structure, reality, place of origin and subjects were discussed. These methods are described in detail as appropriate. Again in this section, the sources used by the author are emphasized. That is, after the compilation of relevant and non-related sources, general information about them is given. In addition to these, in order to determine the commentary strategy followed by the author the epode written in the introduction part of his work is studied and all the proverbs commentaries are read. Likewise all the features he considers important are investigated. In the fourth part of the thesis, the work of Āsimzāde Hāmid, Sharh-i Mezāmīnu'l-Emsāl, was translated into today's Turkish alphabet. The Arabic and Persian sentences in it were translated into Turkish as well.				
Keywords: Islamic Literature, Proverb, Āsimzāde Hāmid, Sharh-i Mezāmīnu'l-Emsāl.				

Giriş

Türkler ve Araplar arasında tarihi çok geçmişlere dayanan ortak bir kültür vardır. Buna bağlı olarak birçok kültürel ve edebî ürün ortaya çıkmıştır. Diğer milletlerin kültürünü merak eden Türkler Kur'ân, Hadîs, fıkıh, tefsir, şiir, nahiv, sarf, ve mesel gibi hemen hemen her alanda eseri Türkçeye aktarip onları şerh etmeye çalışmıştır.

Farklı sahalarda çeşitli ilimlerin Türkçe şerhi hemen hemen XVI. yüzyıldan itibaren edebi bir gelenek haline gelmiştir. İlimlerin farklı alanlarında bulunan şerh geleneğinin, Arapça ve Farsça mesel sahasında da bulunması şaşırtıcı değildir. Sonuçta meseller de Türk, Arap ve Fars edebiyatlarından oluşan İslamî edebiyatın önemli bir parçasıdır ve bu milletlerin ortak kültürünü yansıtmaları bakımından kıymetli bir anlam hazinesidir. Meseller; hitabetler, şiirler ve yazıların manalarını güçlendirmekten ötürü onları iyice tezyin eder. Meseller kelimelere hem nefes hem de güzellik verir, manayı güçlendirir, değeri de yükseltir, muhataplara istenilen görüşü kısa yoldan iletir.

Araplar ve Türkler tıpkı diğer milletler gibi kendi görüşlerini kısa yoldan ifade etmek için mesel kullanmayı tercih etmiştir. Yazarlar telif ettikleri eserleri, şârihler kendi şerhlerini, şairler kendi şiirlerini, hatipler kendi hutbelerini tezyin etmek amacıyla meselleri kullanmışlardır. Hayatın muhtelif alanlarında mesel kullanıldığı için âlimler buna önem vermiştir. Türk mütercim ve şârihleri de hem meselleri beğendikleri hem de ehemmiyetini algıladıkları için Arapça ve Farsça meselleri Türkçeye tercüme ve şerh etmiştir. Bu müelliflerden biri de Âsımzâde Hâmid'dir. Bu çalışmada, Osmanlı edebiyatının son dönem ediplerinden Âsımzâde Hâmid ve onun *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* adlı eseri hakkında bilgiler verilecektir.

Çalışmanın Konusu

XVIII. yüzyılın son çeyreği ile XIX. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Âsımzâde Hâmid'in Arap Edebiyatında meseller ile ilgili hazırlanmış farklı kaynaklardan yaptığı şerhe dair inceleme – metin çalışmasıdır. Bu çalışmada Hâmid Efendi'nin hayatı, edebi kişiliği işlenmiştir. Bu yapılırken bir yandan meselin tanımı, kısımları, şârihin yöntemi ve mesel ile ilgili yararlandığı kaynaklara dair bilgiler verilmiştir.

Çalışmanın Önemi

Araplar ve Türkler arasında tarihî bir birliktelik vardır. Buna bağlı olarak birçok kültürel ürünler ortaya çıkmıştır. Bu ürünlerden biri de mesellerdir. Burada bu çalışma özellikle Klasik Türk Edebiyatında kullanılan Arapça meselleri tanıtacak ve bizden sonraki çalışmaların Arap meselleri ile Türk atasözleri arasında bir bağ kurmasına yol açacaktır.

Osmanlı edebiyatında kullanılan Arap mesellerinin çoğu Âsımzâde Hâmid'in *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* adlı eserinde geçmektedir. Bu eser, mesellerin anlamları ve bağlamlarını vermesi, asıl hikayeleri şerh etmesi açısından dikkat çekici bir eserdir. Şerh edilen bu mesellerin çoğunun Klasik Türk Edebiyatı metinlerinde de geçmesi esere ayrı bir değer kazandırmıştır. Önemli bir konuyu ele alan bu eserin tamamının bugüne dek transkripsiyon alfabesine aktarılmamış olması ve içerisindeki malzemenin akademik bir şekilde incelenmemesi eseri çalışma konusu olarak seçmemizin başlıca sebebidir. Ayrıca bu eser, Klasik Türk Edebiyatının şerh geleneği bakımından büyük önem arz etmesi ve eserin bilimsel incelemesinin literatüre kazandırılması bakımından da dikkate değerdir.

Çalışmanın Amacı

Çalışmamızın amaçlarından bir tanesi, Âsımzâde Hâmid'in *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* adlı eserini transkripsiyon alfabesine aktarmak, daha sonra eserde geçen meselleri yapı, zaman, konu bakımından incelemektir. Bir diğer amacımız ise müellifin şerh sırasında izlediği metodu tespit etmek, onun Türk şerh edebiyatındaki yerini belirlemektir.

Çalışmanın Sınırlılığı

Arap mesellerine dair tercüme ve şerhler tespit edildikten sonra onlardan Âsımzâde Hâmid Efendi'nin *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* adlı eseri seçilip incelenmiştir. Bu metin çeviriyazı alfabesine aktarılmış ve ortaya çıkan veriler doğrultusunda inceleme yapılmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Âsımzâde Hâmid'in eseri öncelikle çeviriyazı alfabesine aktarılmış, daha sonra incelenmiştir. Bu metnin aktarılmasından çıkan verilerden hareketle çalışmamız önsöz, giriş, dört bölüm, sonuç, kaynakça ve dizinden oluşmuştur.

Tezin birinci bölümünde öncelikle genel olarak mesel ve onun etrafında gelişen kavramlar hakkında bilgi vermek amacıyla hem Arapça hem de Türkçe kaynaklara başvurulmuştur, ardından Klasik Türk Edebiyatında Arapça ve Farsça mesellerin derlenip tercüme ve şerh edildiği birkaç esere ışık tutulmuştur. Tezin ikinci bölümünde Âsımzâde Hâmid'in hayatı, edebi kişiliği ve eserleri üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda tezkireler, ansiklopediler gibi kaynaklardan yararlanmıştır.

Tezin üçüncü bölümünde, asıl konumuzu teşkil eden Âsımzâde Hâmid'in *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl*'i farklı açılardan incelenmiştir. Bu bağlamda, eserin yazılış tarihi ve sebebi ile ilgili bilgi verildikten sonra içinde geçen meseller zaman, yapı, gerçeklik, çıkış yeri ve konularına göre sınıflandırılmak amacıyla farklı metotlar izlenmiştir. Bu metotlar yeri geldikçe ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Yine bu bölümde şârihin yararlandığı kaynaklar üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda mesel ile ilgili olan ve olmayan kaynaklar derlendikten sonra onların hakkında genel bilgiler vermek için çeşitli Arapça ve Türkçe eserler kullanılmıştır. Yine bu bölümde şârihin takip ettiği şerh yöntemini belirlemek için hem eserin giriş kısmında yazdığı manzumeye bakılmış hem de bütün meseller ile şerhleri okunarak önem verdiği bütün hususiyetler incelenmiştir.

Tezin dördüncü bölümünde ise Âsımzâde Hâmid'in *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* adlı eseri günümüz alfabesine aktarılıp içinde geçen Arapça ve Farsça cümleler Türkçeye çevrilmiştir.

Kaynakça kısmında ise çalışma esnasında kitap, el yazma, makale gibi yararlanılan bütün kaynaklar derlenip harf sırasına göre düzenlenmiştir. Çalışmada geçen isimlere kolaylıkla ulaşabilmek için dizin kısmının altında söz konusu çalışmada geçen isimler toplanıp harf sırasına göre düzenlendikten sonra bulundukları sayfalar da verilmiştir.

Çalışmanın daha net bir hale gelmesi için farklı bölümlerinde sık sık tablolar oluşturulmuştur. Bu bağlamda oluşturulan her tabloya bir sıra numarası verilmiştir.

Özgün Değer

Bu çalışmada Âsımzâde Hâmid'in *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* adlı eseri incelenmiştir. YÖK tez tarama merkezinde hazırlanan tezler ayrıntılı olarak incelendikten sonra eser

ile ilgili Ahmad Alfaraj'ın Terceme-i Mezâminü'l-Emsâl adlı yüksek lisans tezine rastlanmıştır. Fakat ALFARAJ'ın tezinde 253 varaklık eserin bütünü alınmayıp sadece ilk 125 varak çalışılmıştır.

Biz burada Âsımzâde Hâmid'in *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* adlı eserinin değerini göstermek amacıyla tamamını akademik bir şekilde çeviriyazı harflerine aktarıp yukarıda belirttiğimiz gibi teferruatlı olarak incelemeye çalıştık.

BÖLÜM 1: MESEL

1.1. Lügat Manası

Mesel kelimesi Arapça (م ث ل / م ث ل) kökünden üretilmiş bir kelime olup çoğulu emsâl şeklindedir. Söz konusu kökten "Misl, mesîl, mesûle, emsâl, emâsil, mümessil, mümessel, timsâl, temâsîl" gibi çeşitli kelimeler de türetilmiştir. Gerek mesel kelimesi gerekse yukarıdaki kökten türetilen kelimelerin lügat manaları ilk olarak benzerlik manasına gelmektedir. Benzerlik anlamı yanında duruma göre başka anlamları da bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda farklı sözlük ve kaynaklara¹ dayanılarak (م ث ل / م ث ل) kökünden gelen kelimelerin tespit edilebilen lügat anlamları birer örnekle verilmeye gayret edilmiştir.²

Tablo 1:
Meselin Lügat Manaları ile Örnekleri

Sayı	Anlam	Örnek
1.	Benzer	"أَلَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ" "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur". (Şura, 26/11)
2.	Sıfat	"وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى" En yüce sıfat Allah'ındır. (Nahl,16/60)
3.	İbret	"فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا لِّلْآخِرِينَ" "Onları, sonradan gelecek inkârcılara, geçmiş bir ibret kıldık" (Ra'd, 13/35)
4.	Örnek	"يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضَرْبَ مَثَلٍ فَاسْتَمِعُوا لَهُ" "Ey insanlar, size bir örnek verildi, şimdi ona iyi kulak verin". (Hac, 22/73)
5.	Daha iyi, en iyi	هُوَ أَمثلُ قَوْمِهِ.

¹ Muhammed İbn Manzûr, **Lisânü'l-'Arab**, 3. bs (Beyrut: Dâr Sâdir yay, 1994), c. 11, s. 610; Muhammed Firuzabâdî, **el-Kâmûsu'l-Muhîd**, 8. bs, (Beyrut: er-Risâle yay, 2005), s. 1056; İsmâ'il Fârâbî, **es-Sihâh**, thk: Ahmed Abdülgaflâr Attâr, (Beyrut: Dârü'l-'ilm yay, 1987), c. 5, s. 1816; Muhammed Ezdî, **Cemheretül-Lugat**, thk: Remzî Münîr, (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-melâyîn yay, 1987), c. 1, s. 432; er-Râgib Asfahânî, **el-Müfredât fi Garîbi'l-Kurân**, thk: Safvân ed-Dâvûdî, (Dimaşk: Dârü'l-kalem yay, 1412), s. 758; Ahmed Feyyûmî, **el-Misbâhu'l-Münîr fi Garîbi's-Serhi'l-Kebîr**, (Beyrut: el-Mektebetü'l-'ilmiyye yay), c. 2, s. 563; Mahmûd Zemahşerî, **Esâsü'l-Belâga**, thk: Muhammad Bâsil, 3. bs. (Beyrut: Darü'l-kütüb, 1998), c. 2, s. 193.

² "M s l" kökünden gelen bütün kelimeler ile anlamları "Arap Dilinde Kâmin Meseller" adlı tezde detaylı olarak anlatılmıştır. bkz: Yakup Kızılkaya, "Arap Dilinde Kâmin Meseller", (Atatürk Üniversitesi, Erzurum: 2014), s. 1-6.

		O, kavminin en iyisidir.
6.	Seçkin	هو مثيل قومه. O kavminde seçkin biridir.
7.	Daha doğru	لو فعلت هذا لكان أمثل. Böyle yapsaydın daha doğru olurdu.
8.	Heykel, put	هذا التمثال قديم جدا. Bu heykel çok eskidir.
9.	Huzurunda dikilmek	مثل الرجل بين يدي سيده Falanca kendi efendisinin huzurunda dikilmiştir.
10.	Ceza ve Hüküm	"وَقَدْ خَلَّتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمُثَلَّاتُ" "Onlardan önce ibret alınacak birçok ceza gelip geçmiştir". (Ra'd, 13/6)

1.2. İstılâhî Manası

Mesel, ataların hayatları boyunca tecrübe ve müşahadelerine dayanmış olan fikirlerini kalıplaşmış kısa ve özlü sözlerle yansıtan, kuşaktan kuşağa aktarılan, genellikle aslî durumunu andıran halleri izah etmek ve örneklemek maksadıyla kullanılan anonim nitelikteki özdeyiştir.³

Araplar, tıpkı diğer milletler gibi kendi fikirlerini ve isteklerini hem etkili hem de kısa yoldan ifade etmek için meselleri kullanmışlardır. Müellifler telif ettikleri eserleri, şairler şiirlerini, hatipler konuşmalarını süslemek için meselleri kullanmayı tercih etmişlerdir. Hayatın farklı alanlarında mesel kullanıldığı için bilginler ona önem vermişlerdir. Kendi eserlerinde meseli tanıtip onunla ilgili kendi görüşlerini zikretmişlerdir. Bazı müellifler meseli tanıtırken hem lügat ve ıstılâh manasını hem de muhtevalarını içine alan bazı hususları zikretmişlerdir. Biz burada meselin tam olarak ne olduğunu ve ona ait özelliklerini anlamak için bu hususların bir kısmına dikkat çekmek isteriz:

³ İsmâil Durmuş, "Mesel", **DİA**, (İstanbul: 2004), c. 29, s. 293.

İbnü'l-Mukaffa' (ö. 142/759) "Mesel, konuşmayı açıklayan, manayı izah eden, kulağa hoş gelen ve konunun ayrıntılarına kısa yoldan işaret eden sözdür" der.⁴

Ebû Ubeyd el-Kâsim bin Sellâm (ö. 224/838) "Meseller, Cahiliye ve İslam devirlerinde yaşayan Arapların hikmetidir. Arap toplumu meseller ile istedikleri şeyleri ifade ederler. Yani doğrudan söylemek yerine ima yoluyla merâmlarına varırlar" der.⁵

İbrahîm en-Nazzâm (ö. 231/845) "*İcâzü'l-lafz* (kısa ve özlü söz), *isâbetü'l-mana* (anlamın hedefe varması), *hüsnü't-teşbih* (benzerliğin güzelliği) ve *cevdetü'l-kinâye* (kinayenin niteliği) olmak üzere meselde başkasında bulunmayan dört özellik vardır. Söz konusu özelliklere sahip olan mesel belagatın zirvesindedir" diye tanımlar.⁶

İbnü's-Sikkât (ö. 244/858)'e göre: "Mesel, hakkında îrad edilen şeyden lafız itibarıyla ayrılan, ona manaca uygunluk gösteren sözdür."⁷

Muberrid (ö. 285/940) "Mesel, örnek denen misâldan alınmıştır. Mesel, dilden dile dolaşır. Bir durumun başka bir duruma benzetilmesine dayanır. Meselin asıl amacı benzetmedir." der.⁸

İbnü Abdi Rabbih (ö. 328/940) "Meseller; konuşmanın nakşı, lafzın özü ve anlamın süsüdür. Araplar meselleri seçmiş, Farslar onları öne almış ve her millet onları her zaman kullanmıştır. Meseller şiirden daha kalıcı, hitabet sanatından daha üstündür. Meseller kadar yaygın hale gelen bir söz yoktur" diye açıklar.⁹

İshâk bin İbrâhîm el-Fârâbî (ö. 350/961) "Mesel, Avâm ve havâssın lafzını ve manasını kabul gördükleri sözdür. Toplum, meselleri iyi ve kötü günlerde kullanmış, onlarla kendi dertlerini ifade etmiştir. Mesel, hikmetlerin en belîğidir" diye tanımlar.¹⁰

⁴ Abdullâh İbnü'l-Mukaffa', **el-Edebü's-Sagîr**, (İskenderiyye: Dâr İbnü'l-ıyîm yay), s. 38.

⁵ el-Kâsim İbn Sellâm, **Kitâbü'l-Emsâl**, thk: Abdülmecid Katâmîş, (Dârü'l-Me'mûn yay, 1980), s. 34.

⁶ Şihâbüddîn Nüveyrî, **Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb**, (Kahire: Dârül-kütüb yay, 2002), c. 3, s. 2.

⁷ Ahmet Bulut, "Arap Dil ev Edebiyatında Emsal", (Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1984), s. 90.

⁸ Nüveyrî, **age**, c.3, s. 2.

⁹ Şihâbüddîn İbnü Abdi Rabbih, **el-İkdü'l-Ferîd**, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye yay) c.3, s.3.

¹⁰ Celalüddîn Süyûtî, **el-Muzhir fi Ulûmi'l-Lugat**, thk: Fuâd Mansûr, (Beyrut: dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 4998), c. 1, s. 375.

Ebu Hilâl el-Askerî (ö. 395/1004)'ye göre: "Mesellerin lafızları az, anlamları ise çoktur, onun için onlar sözlerin en kıymetli, en iyi ve en üstünüdür. Meseller bir ilimdir, ehemmiyet göstermeden hiç kimse ona vakıf olamaz".¹¹

İbn Miskeveyh (ö. 421/1030)'e göre: "Meseller, hislerimizle anlayamayacağımız şeyleri anlaşılır hale getiren, ilimlerimiz içinde eşsiz bir yeri olan nesir türüdür. İnsanoğlu kendisine söylenen ve vehme dayanan, gözüyle görmediği ve işitmediği şeyler hakkında bilgi sahibi olmak ister. Bu tür durumlarda onlara yakınlarından bir şeyle örnek getirmek ve onunla tasvir etmek gerekir. Ancak böyle yapılırsa bu konu daha iyi anlaşılır. Mesel getirilince konu aklen ve hissi olarak daha açık hale gelir. İşte mesel getirmek bu ihtiyaçtan doğmuştur".¹²

Meydânî (ö. 518/1124)'ye göre edebiyat ilimlerine ulaşmak için farklı yollar vardır, fakat bu yolların en çetin ve en önemlisi mesellerin yoludur.¹³

Yukarıda farklı müellif ve mütefekkirlerin tanım ve tarifleri dikkate alındığında şu çıkarımlarda bulunabiliriz:

- Meseller benzetmeye dayanır.
- Meseller hem kısa hem de yaygındır.
- Mesellerde edebî özellikler bulunur.
- Meseller söylenmek isteneni kısa yoldan ifade eder.
- Meseller belli bir tabakaya ait değildir, herkesin malıdır.
- Meseller sadece edebî sahada değil, hayatın çok farklı alanlarında da kullanılabilir.

Ezcümle diyebiliriz ki; mesel, insanların tecrübelerine ve gözlemlerine dayanan, kulaktan kulağa, dilden dile dolaşan, halk arasında kabul görmüş, içinde ibret ve hikmet bulunan kalıplaşmış kısa ve özlü ifadedir.

¹¹ Ebu Hilâl Hasen Askerî, **Cemheretu'l-Emsâl**, (Beyrut: Dârü'l-Fikr), c. 1, s.3- 4.

¹² İdris Pullu, "Arap Dili ve Edebiyatında Meseller, Dil ve Belâgat Yönünden Özellikleri", (Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, 2007), s. 4.

¹³ Ahmed, Meydânî, **Mecma'u'l-Emsâl**, thk: M. Muhyiddîn Abdülhamîd, (Beyrut: Darü'l-Ma'rife), c. I, s. 2.

1.3. Türkçedeki Anlamı

Türkçede meseli karşılamak için farklı dönemlerde çeşitli terimler kullanılmıştır. Mesel yerine Eski Türkiye Türkçesinde *sav* terimi, Osmanlı Türkçesinde *darb-ı mesel* tabiri ve günümüzde ise *atasözü*, çoğul olarak da *atasözleri* terimi tercih edilmiştir.¹⁴ Numan Yazıcı, *Atasözleri ve Deyimleri* adlı eserinde meselin karşılığını ve muhtelif devirlerde mesel için kullanılan terimleri şöyle anlatır:

"Mesel kelimesinin Türkçedeki karşılığı çeşitli dönemlerde farklı ifadelerle dile getirilmiştir. Dîvânü Lügâti't-Türk'de özellikle "sav" sözcüğü ile anıldığı görülür. Zaman zaman kelâm-ı kibâr, hikmet, ulular sözü, ata-baba sözleri, deyişat tabirleri de kullanılır. Osmanlılar döneminde, özellikle Dîvân Edebiyatı'nda mesel, emsal ya da darb-ı mesel duruma uygun misal getirmek, misâlin vurgulanması kullanılır. Bunun etkisiyle olsa gerek o dönemde ve daha sonraki dönemlerde bu alanda yazılan eserlerin önemli bir bölümü "durûb-ı emsâl" olarak isimlendirilir. Buna örnek olarak Şinâsi'nin "Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye"si ve Ahmet Vefîk Paşa'nın "Türkî Durûb-ı Emsâl'i" verilebilir. Günümüz Türkçesinde bunların yerine ata ve sözü kelimelerinden oluşan ve mürekkep, yani tek bir sözcük haline gelen atasözü çoğul olarak atasözleri tabiri kullanılmaktadır."¹⁵

Türk milleti, hayatın muhtelif alanlarında atasözlerini kullanmayı bir dil ve anlam tecrübesi aktarımı olarak görmüştür. Bu durum Türk bilginlerini atasözü terimi anlatmaya sevk etmiştir. Türk edebiyatının belli kaynaklarına bakıldığında atasözü teriminin ayrıntılı olarak açıklandığı görülmektedir. Biz burada atasözünün manasını iyice anlamak ve mesel terimiyle ilişkisini görmek için bu açıklamaların bir kısmını aktarmak istiyoruz:

Şinâsî (1826-1871) "Durûb-ı emsâl ki hikmetü'l avâmdır, lisânından sâdır olduğu gibi milletin mâhiyyet-i efkârına delâlet eder. Durûb-ı emsâl-i Osmâniyye ise cümleten manidardır" diye tanımlar.¹⁶

¹⁴ Meselin Türkçenin farklı dönemlerindeki karşılığını detaylı olarak görmek için bkz: Nuh Mustafa Beğenmez, "Atasözlerinde Günlük Hayat", (Yükse Lisans Tezi, Afyonkarahisar: Afyonkocatepe Üniversitesi, 2013), s. 7-11.

¹⁵ Numan Yazıcı, **Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler**, (İstanbul: Rağbet yay, 2003), s. 25.

¹⁶ Ömer Asım Aksoy, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, (İstanbul: İnkılâp, 1988), c. 1, s. 57.

Ebüzziya (1849-1913) "Bir hadiseyi veya emri temsil tarîkıyla tarîf ile beraber bir hükmü tazammun ederler ki bu kabîlden olan kelâm-ı avâma “durûb-ı emsâl” itlâk olunur" diye açıklar.¹⁷

Türkçe sözlük'te atasözü "Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mâl olmuş söz, darbı mesel"¹⁸ diye tanımlanmıştır.

Ömer Asım Aksoy ise "Atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş öz sözler" diye açıklar.¹⁹

Yukarıda aktarılan açıklamaların ışığında atasözünü şu şekilde tarif edebiliriz: Atasözü ataların uzun tecrübelerine dayanan, içinde öğüt, ibret ve hikmet bulunan insanlar arasında kabul görmüş, yaygın olarak kullanılan, toplumun fikir, düşünce, din ve adetleriyle sosyal ve kültürel hayatını yansıtan kalıplaşmış özlü sözlerdir.

Görüldüğü üzere Türkçedeki atasözünün tarifi Arapçadaki meselin tarifinden çok da farklı değildir. Bu tariflerin ortak özelliklerinden biri, sözün *veciz* olmasıdır. Ayrıca tariflerde müşterek diğer bir husus, her iki milletin de atasözlerini toplumun aynası olarak görmesidir. Buna göre atasözleri, milletin fikirlerini ve tecrübelerini yansıtır. Yine yukarıdaki tariflerde "*darb-ı mesel*" tabirinin ortak olduğu görülmektedir. Aralarındaki fark ise Arapça mesel tariflerinde bir “benzetme”nin bulunmasıdır, ancak bu durum Türkçe atasözünün tariflerinde yoktur.

1.4. Arapça ve Türkçede Darb-ı Mesel

Yukarıda anlatıldığı üzere tariflerde "*darb-ı mesel*" tabirinin müşterek olduğunu dile getirdik. Bu terim Arapça ve Türkçe kaynaklarda sık sık kullanıldığı için “mesel” kavramından bahsedilmesi gerekmektedir.

Darb-ı mesel tabiri lügat olarak *örnek vermek* veya *getirmek*, *benzetmek*, *yere vurmak* ve *mesafe katetmek* anlamlarına gelmektedir. Istılâhî manası, bir hale veya hâdiseye münasip mesel veya atasözü getirmek demektir.²⁰ Şemsettin Sâmî (ö. 1322/1904) ünlü

¹⁷ Aksoy, **age**, c. 1, s. 60.

¹⁸ Türk Dil Kurumu **Türkçe Sözlük**, (Ankara: TDK yay, 1995) s. 155.

¹⁹ Aksoy, **age**, s. 37.

²⁰ Kızılkaya, **age**, s. 21.

eseri Kâmûs-ı Türki'de *ata* maddesinden bahsederken atasözünün *darb-ı mesel* anlamında kullanıldığını dile getirir. Sâmi'ye göre *darb-ı mesel*, mebnî 'ale'l-hikâye olup misâl gibi irat olunan meşhur sözdür.²¹

Söz konusu bu terime Kurân-ı Kerîm'de ve edebî kaynaklarda sık sık rastlanır. Kurân'da bir örnek göstermek, ibret veya mesaj vermek için meseller kullanılmıştır. Genellikle Kurân'da bir mesel geçtiğinde terim olarak örnek vermek manasına gelen "darb" kelimesi de geçmektedir. Örneğin "واضرب لهم مثلاً أصحاب القرية إذ جاءها المرسلون"²² ayetinde darb ile mesel kelimelerinin birlikte kullanıldıkları dikkat çekmektedir.

Klasik Türk şairleri, iktibas yoluyla şiirlerinde darb-ı mesellere sıkça yer vermiş, bunları kullanırken sözün anlamını güçlendirmek kadar onların anlam özelliklerine de değinmişlerdir:

Sözde *darbü'l-mesel* îrâdına söz yok ammâ
Söz odur âleme senden kala bir darb-ı mesel (Nâbî)²³

Hikmetli sözler söyleme konusunda öne çıkan şair Nâbî'nin bu beyti, mesele verilen önemi gözler önüne sermektedir.

Kutsal metinlerde, şiir ve günlük hayatta kullanılan meseller, herhangi bir konunun veya meselenin aydınlatılmasına, kapalı bölümlerin açıklanmasına yardım eder. Böylece istenilen anlam darb-ı mesel ile kısa yoldan iletilmiş olur. *Darb-ı mesel* tabiri, Şemsettin Sâmi'nin de ifade ettiği gibi atasözü söylemek anlamında kullanılmıştır.²⁴

1.5. Mesel ve Yakın Kavramlar

Arapça mesel kaynaklarına bakıldığında meselin *hikmet ve tabir* ile karıştırıldığı görülmektedir. Hakikaten eski Arap kaynaklarında meselin özellikle de tabir ve hikmetten ayrılmadığı dikkat çekmektedir. Burada Mesel'e benzeyen tabir ve hikmetten söz edip benzerlikleri ve farklılıkları üzerinde durmak isteriz:

1.5.1. Mesel ile Tabir

²¹ Bu görüş ile ilgili bkz. Şemsettin Sâmi, "Darb", *Kâmûs-i Türki*, (İstanbul: Dâr-ı Sa' âdet, 1317), 853.

²² "Onlara, o memleket halkını örnek ver. Hani oraya elçiler gelmişti." (Yasin, 36/13).

²³ İskender Pala, "Darb-ı Mesel", *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, (İstanbul: Kapı Yay. 2015) s. 106.

²⁴ Darb-ı mesel maddesi ile ilgili daha fazla bilgi almak için bkz: Abdülmecîd Katâmiş, *el-Emsâlu'l-'Arabiyye*, (Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1988), s. 12-15; Kazılıkaya, *age*, s. 21-25.

Tabir "A b r/ ر ب ع" kökünden türetilmiş olup lügat olarak *rüyayı tabir etme, dile getirme, açıklama, anlatma* ve *ifade etme* anlamlarına gelmektedir.²⁵ Deyim anlamına gelen tabirin ıstılâhî manası; gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan, birden fazla sözcükten oluşan ve hayatın muhtelif alanlarında anlamı kuvvetlendirmek ve zenginleştirmek için kullanılan mecazi sözdür.²⁶

Arapça mesel kaynaklarında mesel tarifine uymayan bir çok tabir yer almaktadır. Mesel kaynaklarında mesel diye anılan tabirler (deyim) çoğunlukla aşağıdaki şekillerde geçmektedir:²⁷

a) Dua ve beddua ibareleri:

- Yeni evlenenler için "*bi'r-rifâ'i ve'l-benîn*"²⁸ kullanılır.
- Yolculuktan gelenlere "*kudûmen mübâreken*"²⁹ denir.
- Hac farızasını eda edenlere "*Haccen mebrûren*"³⁰ diye dua edilir.
- İnsan için genel olarak söylenen dua makamında "*Hayyâke'llâhu ve beyyâke*"³¹ denir.
- Beddua makamında "*la'anake'llâhu*"³² ve "*Ahzâke'llâhu*"³³ denilir.

b) Selam, tanışma, ibâdet ve günlük hayatta kullanılan ifadeler:

- "*Ehlen ve sehlen*"³⁴, "*lebbeyk*"³⁵ ve "*hanâneyke*"³⁶ gibi insanların günlük hayatta davranışları ile ilgili kalıplaşmış kısa ifadelerdir.
- "*Subhâne'llâhu*"³⁷, "*Hasbuna'llâhu ve nime'l-vekil*"³⁸, "*velâ havle velâ kuvvete illâ bi'llâhi*"³⁹ ve "*lebbeyka'llâhumme lebbeyke*"⁴⁰ gibi insanların ibâdetleri ile ilgili kısa sözlerdir.

²⁵ Yazıcı, **age**, s.31.

²⁶ Rudolf Sellheim, **el-Emsâlu'l-'Arabîyyetu'l-Kadîme**, çev. Ramadân 'Abdû'ttevâb, (Beyrut: er-Risâle), s. 30; Yazıcı, **age**, s. 31.

²⁷ Katâmiş, **age**, s.21-24.

²⁸ Mutluluklar ve bol çocuklar!

²⁹ Hoş geldiniz.

³⁰ Haccınız mübârek olsun!

³¹ Allah sana uzun ömürler versin!

³² Allah sana lanet etsin!

³³ Allah seni rezil etsin!

³⁴ Ailene ve seni rahatlatacak yere gedin. Türkçedeki karşılığı: Hoş geldin, safalar getirdin.

³⁵ Emret! Buyur!

³⁶ Bize acı!, Bize rahmet et!

c) Analık babalık ifadeleri:

Kurt için "*Ebû Ca'de*" ve "*Ebu'l-Hâris*", Tilki için "*Ebu'l-Husayn*", Maymûn için "*Ebu Zenne*", kibir için "*Ebû Zeyd*", açlık için "*Ebu Amre*", Mekke için "*Ummu'l-kurâ*", acele için "*Ummu'n-nedâme*"⁴¹ ve şarap için "*Ummu Hanîn*" ifadeleri kullanılır.

d) Oğulluk kızlık ibareleri:

Tecrübeli kimse için "*İbnü'l-eyyâm*"⁴², hitabete vakıf olan kimse için "*İbnü'l-akvâl*"⁴³, Çakal için "*İbnu âvâ*", görüş için "*Bintü'l-fikr*"⁴⁴, söz için "*bintü's-şefeti*"⁴⁵ ve humma için "*bintü'l-meniyye*"⁴⁶ tabirleri kullanılır.

e) Tesniye bünyesindeki ifadeler:

Gündüz ve gece için "*cedîdân*", güneş ve ay için "*kamerân*", doğu ve batı için "*maşrıkân*" ve su ve hurma için "*esvedân*" tabirleri kullanılır.

f) Ef'al vezniyle başlayan tabirler:

"*Âmenu mine'l-arz*"⁴⁷, "*abhelu min Mâder*"⁴⁸, "*abtau min gurâb-i Nûh*"⁴⁹ ve "*Ahmaku min-Cuhâ*"⁵⁰ gibi mesel olarak alınan bu tabirler ve benzeri aslında kalıplaşmış deyimlerdir.

İşte yukarıda sevk edilen ibareler mesel değildir, çünkü onda mesel özellikleri bulunmamaktadır. Hakikaten mesel ile deyim arasındaki farklılıkları görmek ve onları birbirinden ayırmak çetin bir iştir. Ne var ki, Arapça mesel kaynaklarında mesel deyimle karıştırılmış olup bazı yerlerde bazı ibareler mesel olarak sayılmıştır. Ancak mesel deyime ne kadar benzerse benzesin onu ayıracak özellikleri vardır. Burada bu

³⁷ Allah'ı tenzih ederim.

³⁸ Allah bize yeter, o ne güzel dosttur.

³⁹ Allah'tan başkasında güç ve kurdet yoktur.

⁴⁰ Buyur ey Allahım buyur! Ben emrindeyim.

⁴¹ Pişmanlığın anasıdır.

⁴² Günlerin oğludur.

⁴³ Sözlerin oğludur.

⁴⁴ Düşüncenin kızıdır.

⁴⁵ Dudağın kızıdır.

⁴⁶ Ölümün kızıdır.

⁴⁷ Yerden daha güvenli.

⁴⁸ Mader denen kimseden daha cimri.

⁴⁹ Nuh'un kargasından daha yavaş.

⁵⁰ Cuhâ'dan daha ahmak.

çalışmada mesel ile tabir (deyim) arasındaki benzerlikler ve farklıklar gösterilmeye çalışılmıştır:

- Mesel ve tabir oldukları gibi lafızları değişmez, yerine başka lafızlar da gelmez.
- Mesel, kısa ve özlü olduğu gibi tabir de kısa ve özlüdür.
- Mesel bir şeyi kanıtlamak için kullanılırken tabir ise bir fikir söylemek ya da bir bilgi vermek için zikredilir.⁵¹
- Mesel genel bir hüküm ifade eder, tabir ise böyle bir durum ifade etmez.⁵²

Türkçede *tabir* teriminin karşılığında Osmanlı döneminde yine *tabir* kelimesi kullanılır, günümüzde ise *deyim* terimi kullanılmaktadır. Türkçede “*deyim*”in tanımı kısaca şöyledir: "*Bir kavramı, bir durumu ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümcedir*".⁵³

Hakikaten klasik Arap edebiyatında mesel ve tabirin birbiriyle karıştırıldığı gibi Osmanlı edebiyatında da atasözü ve deyim birbiriyle karıştırılmıştır.⁵⁴ Osmanlı edebiyatında XIX. yüzyılın sonlarına kadar atasözünün deyimden ayrıldığı ve ikisinin "mesel" ve "ata sözü" gibi bir başlık altında değerlendirildiği görülmektedir. Günümüzde ise bu iki terimin birbirinden ayrılıp ayrı ayrı değerlendirildiği görülmektedir.⁵⁵

1.5.2. Mesel ile Hikmet

Hikmet "h k m/ ح ك م" kökünden üretilmiş olup lügat olarak *bilmek, tam olarak bir iş yapmak, ince bir zihniyete sahip olmak ve engellemek* anlamlarına gelmektedir.⁵⁶ Vecîze veya özdeyiş anlamlarına da gelen hikmet, terim olarak genellikle peygamberler,

⁵¹ Rabbâa Rababa, "Abdullâh Kudsî ve Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye'si", (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi), s. 13.

⁵² Yazıcı, **age**, s. 31.

⁵³ Aksoy, **age**, c.I, s. 52.

⁵⁴ Yazıcı, **age**, s. 31.

⁵⁵ Rababa, **age**, s. 10.

⁵⁶ İbn Manzûr, **age**, c.12, s.141-145.

filozoflar, bilginler, şairler veya bu statüye sahip kimseler tarafından söylenen, gerçek ve derin manalar içeren, nasihat vermeyi amaçlayan ince sözlerdir.⁵⁷

Arapça mesel kaynakları incelendiğinde yine meselin hikmetle karıştırıldığı, meselin tarifine ve biçimine uymayan çeşitli hikmetler bulunduğu görülmektedir. Mesel ile hikmet arasındaki benzerliklerin farklılıklardan daha çok olduğu, eski kaynakların bunları birbirinden ayırmaya çalışmadığını görmekteyiz. Aslında bazı yerlerde meselleri hikmetten ayırmak zor olsa bile, bunların birbirinden ayırmanın gerekli bir iş olduğu düşüncesi ağır basmaktadır. Birkaç maddede mesel ile hikmet arasındaki farklılıklara bakalım:

- Mesel genellikle dolaylı olup düşündürmeye yönelik iken hikmet anlama doğrudan işaret eder.⁵⁸
- Mesel bir şeyi kanıtlamak için kullanılırken hikmet bir öğüt veya uyarı vermek için kullanılır.
- Mesel her zaman kısa ve özlü olurken hikmet hem kısa hem de uzun olabilir.
- Mesel toplumun her kesimini ilgilendiren bir anonimlik taşırken hikmet sadece peygamberler, filozoflar, bilginler, şairler gibi üst seviyeli kimseler tarafından söylenir.⁵⁹

Aslında yukarıda getirilen farklılıklara rağmen bazen onların aralarında önemli bir bağ vardır. Bazı Arap kaynaklarına göre hikmet, meselin şartlarını sağlarsa mesel olarak kabul edilebilir. Başka bir deyişle, hikmet kısa ve özlü olup yaygınlaşırsa mesel olarak sayılabilir⁶⁰. "*Es-sirru emânetun*"⁶¹, "*maktelu'r-recûli beyne fekkeyhi*"⁶², "*muâdetü'l âkili hayrun min musâdaketü'l-ahmaki*"⁶³ ve "*el-maâziru mekâzibun*"⁶⁴ gibi meseller önceden hikmet olup yaygınlaşıp toplum içinde sıkça kullanılmaya başlanmasıyla mesel haline gelmiştir.

⁵⁷ Katâmiş, **age**, s.16-18; Rudolf, **age**, s. 32; M. Tevfik Ebû Alî, **el-Emsâlu'l-'Arabiyye ve'l-'Asru'l-Câhili**, (Dârü'n-nefâ'is, 1988), s. 48. Rababa, **age**, s. 8.

⁵⁸ Kızılkaya, **age**, s. 26.

⁵⁹ Katâmiş, **age**, s.18

⁶⁰ Askerî, **age**, c.1, s.7.

⁶¹ Sır emanettir.

⁶² Kişinin ölümü iki çenenin arasındadır.

⁶³ Bir âkilin düşmanlığı bir ahmakın dostluğundan daha hayırlıdır.

⁶⁴ Dolaylı konuşmalar yalandır.

Türkçede hikmet yerine eski kaynaklarda özellikle vecîze kelimesi kullanılmıştır. Günümüzde ise vecîze yerine daha çok özdeyiş kelimesi tercih edilmektedir. Türkçede özdeyiş: "Söyleyeni belli olan, kısa fakat geniş mana ifâde eden özlü söz"⁶⁵ olarak tarif edilmiştir.

1.6. Mesellerin Önemi

Meseller bulundukları toplumun dinî, ahlâkî, siyâsî, ekonomik, yaşam tarzı ve genel olarak sosyal hayatını yansıtırma konusunda önemli roller oynar. Bazı meseller insanların belli bir dönemde yaşadıkları savaflara ve karşılaştıkları ekonomik sıkıntılara işaret eder. Bazı meseller toplumun doğum, düğün, evlilik, ölüm, bayram gibi hayatın geçiş dönemlerindeki ritüellerine ışık tutar. Bu bağlamda örf, âdet ve geleneği de yansıtır. Ayrıca bazı meseller köylü ve şehirlilerin hayatlarını tasvir eder, bazen de toplumun gelişmiş ve gerileme devirlerini anlatır.⁶⁶ Mesellerden bir toplumun görgü kuralları, ahlâkî değerleri ve hayata bakış açıları rahatlıkla çıkarılabilir.

Mesellerin bir kısmı eğitim yönünden değerlendirildiğinde toplum normlarına uymayan davranışları kaldırmak ve iyi davranışlara teşvik etmek amacıyla söylendiği dikkat çekmektedir. Meseller bir toplumun öncekilerinden sonrakilerine âdetleri, fikirleri, tecrübeleri, müşahedeleri ve davranışlarını aktarmakta ve bu şekilde yeni nesillere rehberlik edip karşılaştıkları sorunlara çözüm yolları sunmaktadır.⁶⁷

Mesellerin, dil bakımından da değerlendirildiğinde şiirde, hitabette, tartışmada, dilbilgisinde, edebiyatın çeşitli dallarında ve hayatın farklı alanlarında savunulan düşüncelere delil olarak getirildiği ve böylece söylemlerin çok daha etkili ve daha inandırıcı olduğu fark edilmektedir.⁶⁸

Aslında meseller sadece toplumun sesi⁶⁹ değil aynı zamanda sözlerin kandilidir.⁷⁰ Meseller; şiir, hitabet ve diğer nesirlerin anlamlarını kuvvetlendirmekten ziyade onları süslemektedir. Meseller, söze nefes ve güzellik verir, onu güçlendirir, sözün kıymetini

⁶⁵ Yazıcı, **age**, s. 28.

⁶⁶ Ahmed Emin, Zehra Özli, "Arap Edebiyatında Meseller", **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 14, S. 26 (2012/2), s. 223.

⁶⁷ Kızılkaya, **age**, s.11.

⁶⁸ Kızılkaya, **age**, s.11.

⁶⁹ Kızılkaya, **age**, s.11.

⁷⁰ Alî Tevhîdî, **el-Basâ'ir vez-Zahâ'ir**, thk: Vidâdü'l-Kâzî, (Beyrut: Dâr Sâdır, 1988), C. 1, s. 162.

de arttırır, insanlara istenilen fikri hem kısa yoldan ifade eder hem de rahatlıkla insanları inandırır. Tarihe -özellikle de İslam tarihine- bakıldığında Arap, Fars ve Türk âlimlerinin kendi fikirlerini daha zarif bir içimde ifade etmek için mesellere başvurdukları görülür. Yine mesel konusunda İslam bilginleri gerek Arap gerek Türk bilginlerinin telif ettikleri kaynaklar incelendiğinde, mesellerin sözü süslemek ve istenilen fikri kestirmeden ancak daha etkili iletmek için kullanıldığı fark edilir. Mesela, İbnü Abdi Rabbih "الأمثال، هي وشي الكلام، وجوهر اللفظ، وحلي المعاني" ifadesiyle mesellerin sözün nakşı, kelimenin özü ve anlamın süsü olduklarını söylemektedir.⁷¹

Alî Hüseyin Efendi (ö. 1057/1648) *Ukûdu'l-Ukûl* adlı eserinde de genel olarak şiiri bir güzele benzetir ve şairlerin bu güzeli mücevher gibi mesellerle süslediklerini beyan eder: "*Ma'rifet-i emşâl-i 'Arab ki e'azz-i meţâlib-i fûnûn-i edebdür, ebkâr-ı efkâr-ı şu'arâ bu hulle-i rengîn ile zînet bulur ve 'arâyis-i nefâyis-i kelimât-ı bülegâ bu gevher-i şemîn ile müzeyyen olur.*"⁷²

Âsımzâde Hâmid de hem nesir hem de şiirin mesellerle daha manalı ve daha görkemli olduğunu şöyle ifade eder:

*Şîr ü inşâ anuñla muhkem olur
Kime îrâd olunsa mülzem olur*

*Üdebânıñ cemî -i âşârı
Şu'arâ-yı kirâmıñ eş'ârı*

Bütün bu görüşler incelendiğinde gerek Arap gerek Türk müelliflerin mesellerin hem istenilen anlamı güçlendirmek hem de sözleri, konuşmaları ve şiirleri süslemek için kullanıldıkları konusunda hemfikir oldukları görülmektedir. Başka bir deyişle söylemek gerekirse, Müslüman edebiyatçıları edebî sahadaki her konuda ve hayatın her alanında bir sözün müessir olabilmesi için içinde onu güzelleştiren meselleri ihtiva etmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Bu yönüyle meseller, yazın hayatının süsü olarak görülmüş, vazgeçilmez bir değer olarak kullanılmıştır.

1.7. Mesellerin Derlenmesi

⁷¹ Bu görüş ile ilgili bk. İbnü Abdi Rabbih, *age*, c. 3, s. 3.

⁷² Alî Hüseyin, *Ukûdu'l-Ukûl*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 5242, 2a; Rababa, *age*, s. 42.

Günlük ve edebî hayatın her alanında kullanılan mesellerin nitelikleri, mahiyet ve dil özellikleri bilginlerin dikkatini çekmiştir. Bilginler bulundukları toplumda mesellerin söze ne kadar süs kattıklarını, anlamı ne kadar güçlendirdikleri ve dinleyenleri ne kadar inandırdıklarını gördükleri için meselleri toplamaya ve şerh etmeye başlamışlardır. Çalışmanın bu kısmında Arapça ve Türkçe mesel-atasözü- derlemeleri genel anlamda değerlendirilmiştir.

1.7.1. Arapça Mesellerin Derlenmesi

Arap toplumunda revaçta olan ve önemli bir yere haiz mesellerin derlenmesinin Câhiliye dönemine kadar uzandığı söylene de sözkonusu döneme ait herhangi bir eser veya yazılı kaynak ele geçmediğini hatırlatmak gerekir. Çalışmamızın esnasında müracaat ettiğimiz kaynaklara göre mesellerin derlenmesi Emevî döneminde başlamıştır. Fakat o dönemde mesel konusunda telif edilen mesel kitaplarının mevcut olmadığını belirtmek isteriz. Yapılan araştırmalara göre mesel alanında bize ulaşan ilk mesel eseri Abbâsî dönemine aittir. Bu dönemde yapılan mesel derlemeleri önceki dönemlere göre bir hayli fazladır. Ancak elimize geçen mesel kitaplarının sayısı yine azdır. El-Meydânî *Mecma'ul'-Emsâl* adlı eserinin ön sözünde kendisinden önce mesel sahasında elli kaynağa dayandığını söylese de günümüze ulaşan eserler bu sayıda değildir.⁷³ Araştırmalara göre, günümüze ulaşan ilk mesel kitabı, Abbasî döneminde yaşayan Mufaddel bin Muhammed ed-Dabî'nin (ö. 170/786) *Kitâbü'l-Emsâl* eseridir. Kronolojik olarak bize ulaşan diğer mesel derlemeleri aşağıdaki gibidir:⁷⁴

- Muerric es-Sedûsî'nin (ö. 195/810) *Kitâbü'l-Emsâl*'i.
- El-Kâsim bin Sellâm'ın (ö. 224/858) *Kitâbü'l-Emsâl*'i.
- Ebû İkrime ed-Dabî'nin (ö. 250/864) *Kitâbü'l-Emsâl*'i.
- Muhammed el-Enbârî'nin (ö. 327/938) *Ez-Zâhir fî Maânî Kelimâti'n-Nâs*'i.
- Hamze el-Asbahânî'nin (ö. 351/962) *ed-Durretu'l-Fahire fî'l-Emsâl elletî alâ Ef'al*'ı.
- el-Hasan bin Hilâlî'l-Askerî'nin *Cemheretü'l-Emsâl*'i

⁷³ Meydânî, *age*, c. s.1.

⁷⁴ Günümüze ulaşan ve ulaşmayan diğer mesel derlemelerini öğrenmek için bkz: katâmış, *age*, s. 39-122; Selheim, *age*, s. 71-84/157-218; Pullu, *age*, s. 32-38; Kızılkaya, *age*, s. 45-51.

- Ahmed el-Meydânî'nin Mecm'au'l-Emsâl'i.
- Mahmûd ez-Zemahşerî'nin (ö. 538/1143) el-Müsteksâ fî Emsâli'l-Arab'ı.⁷⁵

1.7.2. Türkçe Atasözlerinin Derlenmesi

Türkler de Arap, Fars ve diğer milletler gibi kendi atasözlerini derleyip şerh etme ihtiyacı hissetmiştir. Yine Türklerin atasözlerini ne zaman kaydetmeye başladıkları bilinmese de elimizdeki bilgilere göre atasözlerine Göktürk Abideleri, Yusuf Hâs Hâcib'in (ö. 463/1070) *Kutadgu Bilig'i*, Kaşgarlı Mahmud'un (ö. 496/1102) *Divânu Lügati't-Türk'ü*, Edîb Ahmed'in (ö. 545/1150) *Atebetü'l-Hakâyik'i* ve *Dede Korkut Hikâyeleri* gibi ilk yazılı metinlerde rastlanması mümkündür. Ayrıca, Türk tarihi boyunca özellikle Osmanlı tarihinde Türk atasözlerinin şiirlerde yoğun bir şekilde geçtiğini unutmamak gerekir.⁷⁶ Yapılan araştırmalara göre Osmanlı sahasında atasözü derlemelerine XVI. yüzyılda başlanmıştır.⁷⁷ Yazarı bilinmeyen *Durûb-ı Emsâl* adlı eser, Osmanlı edebiyatı sahasında atasözleri konusunda bilinen ilk eserdir. Söz konusu bu eserden sonra ortaya çıkan eserler kronolojik olarak aşağıdaki gibidir.⁷⁸

- Edirneli Hıfzî'nin (ö.) *Manzûme-i Durûb-ı Emsâl'i*.
- Edirneli Ahmed Bâdî Efendi'nin (ö. 1255/1839) *Atasözleri Kitabı*.
- Şinâsî'nin (ö. 1288/1871) *Durûb-ı Emsâl-ı Osmâniyye'si*.
- Ahmed Vefîk Paşa'nın (ö. 1309/1891) *Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl'i*.
- Tekkezâde Mehmed Said'in (ö. 1331/1913) *Durûb-ı Emsâl-i Türkiye yahut Atalar Sözü*.
- Alî Emîrî'nin (ö. 1343/1924) *Durûb-ı Emsâl'i*.

⁷⁵ Rababa, *age*, s. 42.

⁷⁶ Bazı divanlarda geçen Türkçe atasözlerini görmek için bkz. Bayram Ali Kaya, "Atasözleri ve Deyimlerin Divan Şiirinde Kullanımı", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 2001 ; Emrah Gülüm, "XV. Yüzyılın İlk Yarısında Te'lif Edilen Divânlarda Atasözleri ve Deyimler" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 2013), s. 17-270; Bayram Ali Kaya, "Azmîzâde Hâleti Divânı'nda Atasözleri ve Deyimler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 118/1999.

⁷⁷ Sinan Gönen, "Batı Türklerinin Manzum Atasözleri Üzerine Bir Araştırma", (Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, 2006) s. 101; Beğenmez, *age*, s. 11

⁷⁸ Gönen, *age*, s. 101-110; Beğenmez, *age*, s. 11-21.

1.8. Mesellerin Tercüme ve Şerhleri⁷⁹

Bilindiği üzere Türkler, eğitim ve kültüre son derece önem verir. Bu bağlamda İslam'la tanıştıktan sonra Arap ve Farslardan gelen edebî ürünlere ciddiyetle eğilmiş, topluma faydalı olan kaynakları Türkçeye çevirmişlerdir. Arapça ve Farsçadan tercüme edilen eserlere bakıldığında mesel konusunda önemli çalışmalar yapılmıştır. Başka bir deyişle, Türk bilginleri sadece Türkçe atasözlerini toplamakla yetinmemiş, aynı zamanda halka ve özellikle de edebiyatçılara katkı sağlamak üzere Arapça ve Farsça meselleri de Türkçeye çevirip şerh etmişlerdir. Aslında bu tür tercüme faaliyetlerinin odağında doğrudan halka faydalı olmaktan ziyade Arap, Fars ve Türk milletleri arasında ortak bir kültür ve medeniyet oluşturma gayesi vardır. İslamî edebiyat olarak adlandırılan saha, bu ortak kültür ve medeniyetin beslediği sahadır.

Âsımzâde Hâmid'in *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl*'i, hiç şüphesiz mesel konusunda tercüme ve şerh edilen tek eser değildir. Söz konusu bu eserden başka eserlerin de bulunduğunu hatırlatmak isteriz. Yapılan araştırmalara göre Arapça ve Farsça mesellerin tercüme ve şerhleri, XVI. yüzyılda ivme kazanmıştır. Bu alanda tercüme ve şerh edilen eserlerle ilgili özel bir çalışma bulunmadığını ve şimdiye kadar tercüme edilen mesel kitaplarının sayısının bilinmediğini belirtmekte fayda vardır. Biz burada mesel konusunda gerek Sadık Yazar'ın *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği* adlı tezindeki *Atasözü ve Vecizelerin Tercüme ve Şerhleri* bölümünde geçen eserleri gerekse de yaptığımız literatür taramasında bulduğumuz Türkçe eserleri kronolojik olarak sıraladık:

1.8.1. Mîrek Muhammed Taşkendî en-Nakşibendî(ö.1021/1612), *Nevâdirü'l-Emsâl*⁸⁰

Osmanlı devletine sonradan göç etmiş olan Mîrek Muhammed Taşkendî en-Nakşibendî Özbekistan'ın Taşkent şehrinden geldiği için Taşkendî; mensup olduğu tarikat

⁷⁹ Bu kısım hazırlanırken çoğunlukla Sadık Yazar'ın mesel konusunda Arapça ve Farsçadan tercüme ve şerh edilen eserler hakkındaki çalışması dikkate alınmıştır. bkz. Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, (Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2011), s.961-965.

⁸⁰ Mîrek Muhammed Nakşibendî, *Nevâdirü'l-Emsâl*, Süleymaniye Kütüphanesi, Atıf Efendi, No. 2051/2.

dolayısıyla da Nakşibendî mahlaslarıyla bilinmektedir. Doğumu, ölümü, ailesi ve eğitimi hakkında ciddi bir bilgi bulunmamaktadır.⁸¹

Yapılan araştırmalara göre Taşkendî'nin *Nevâdirü'l-Emsâl* adlı eseri mesel sahasında tercüme edilen ilk eser olup 1020/1611 yılında Şiraz'da yazılmıştır. Bu eserde Farsça mesellerin tercümesini yapan mütercim, eserine Farsça bir mukaddime ile başlayıp hamdele ve salvele getirerek yeniden Farsça ile kendi eserinin yazılış sebebini anlatmıştır. Mütercim, mukaddimesinde Farsça meselleri derlerken Enverî, Hakânî, Muhlisî-i Bedahşânî, Firdevsî-i Tûsî ve Nizâmî gibi Fars şairlerinin divanlarını taradığını beyan eder. Mütercim yine söz konusu mukaddime eserinde geçen meselleri Arap harflerine göre tasnif ettiğini söyler ve kıymeti dolayısıyla eserine "Nevâdirü'l-Emsâl" ismini verdiğini kaydeder.

Gerçekten de Taşkendî, eserini hazırlarken Fars edebiyatında bilinen önemli şairlerin divanlarını büyük oranda taramış ve bu taramanın sonunda şairlere ait kaside, gazel ve rubailerde tespit edilen atasözleri ve deyimleri ve atasözü haline gelen beyitleri eserine almıştır.⁸² Eser genel olarak değerlendirildiğinde mütercimin eserinde geçen mesellerin bazılarının kullanım yerleri, bazılarının da Türkçe anlamları ve bazılarının da asıl hikâyelerini anlatmaya özen gösterdiği fark edilir.

1.8.2. Âlî Hüseyin Efendi (ö. 1058/1648), *Ukûdu'l-Ukûl*.⁸³

XVII. yüzyılda yetişmiş olan Âlî Hüseyin, meşhur Nefî'nin öğrencilerinden biri olup Edirneli bir şair, mütercim ve tarihçidir. Mütercimin *Ukûdu'l-Ukûl* eserinin yanında *Divân*, *Riyâzu'r-rahme*, *Şehâdetnâme*, *Riyâzu't-terâcim* ve *Münşeât* adlı eserleri vardır. Ayrıca Hz. Âdem'in zamanından kendi zamanına kadar ortaya çıkan olaylara dair *Târih-i Umûmî* eserini telif etmiştir. Âlî Hüseyin Efendi'nin eserindeki şu ifadeler bize edebî kimliği hakkında ipuçları sunmaktadır:

Ne bilsin çektiğim peymâne-i hûn-ı ciğer zevkin
Elinden her ki dehrin sâgar-ı zehr-i sitem çekmez.

Gehî nâr-ı celâlin şu'lesi ahcârdan zâhir

⁸¹ Erem Yıldız, "Mîrek Muhammed Nakşibendî Taşkendi'nin Nevâdirü'l-Emsâl Adlı Eseri", Yüksek Lisans Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi, 2017), s. 1.

⁸² Erem Yıldız, *age*, s. 2.

⁸³ Hüseyin, *age*.

Gehî nûr-ı cemâlin pertevi eşcârdan peydâ

Nâr-ı gam, nûr-ı safâ hep bir çerâğın pertevi
Çeşm-i irfân ile baksan arada bîgâne yok

Bu beyitler onun maharetli bir şair olduğunu gösterir.⁸⁴

Hakkında ulaşılan verilere göre Arapça mesel sahasında tercüme yapan ilk mütercim olan Âlî Efendi, Yusuf Hıviyyi'nin (ö. 549/1154) *Ferâidü'l-Harâ'id* adlı eserine dayanarak bazı Arapça meselleri derleyip tercüme ve şerh etmiştir. Derlediği meselleri bir eser haline getirip ona *Ukudul-Cevâhir* adını vermiş ve eserini Hüsrev Paşa'ya sunmuştur.⁸⁵ Mütercim, söz konusu bu esere hamdele ve salvele ile başlayıp mukaddimesinde Arap mesellerinin öneminden söz ederek şiir, kelam ve hitabetin mesellerle ne kadar ziynet bulduğunu anlatmaya çalışmıştır. Daha sonra *sebeb-i telif* bölümüne geçen mütercim, kendi devrinde mesel alanında ciddi çalışmaların bulunmadığını özellikle Arapça mesellerle ilgili kaynağın hemen hemen hiç olmadığını, bu boşluğu görüp doldurmaya karar verdiğini uzun uzun anlatır. Hıviyyi'nin eserine dayanarak kendi eserini ortaya koyduğunu etraflıca açıklar. Hakikaten Âlî Efendi'nin eserine genel olarak bakıldığında kendi mukaddimesinde bahsettiği "*selâsü'l-lafz ve kesîrû'l-istimâl*" meselleri, yanî insanlar arasında yaygınlaşmış özlü ve kısa meselleri seçip onları "Türkiyâne bir tabîr ile tefsîr" etmek istediğini görürüz. Mütercim, genel olarak bahsettiği yöntemle çalışmıştır.

Âlî Efendi, seçtiği Arapça meselleri, Arap harflerine göre alfabetik olarak tasnif edip onları Türkçeye tercüme etmiştir. Ardından bu mesellerin kullanım yerleriyle asıl hikâyeleri veya menşelerini açıklamıştır. Âlî Efendi'nin eseri genel olarak incelendiğinde seçilen mesellerin zaman bakımından Câhiliye, Erken İslam, Emevî ve Abbâsî dönemlerine ait oldukları, konu bakımından ise onların aile, güzel ve kötü ahlak, cimrilik, cömertlik, yiğitlik ve korkaklık gibi çeşitli konuları ihtiva ettiği görülür.

⁸⁴ M. Tâhîr Bey, **Osmanlı Müellifleri**, (İstanbul: Matba'a-ı 'Âmire, 1914), c. 3. S. 4. Hayatı ve Divanı için bkz. İsmail Arıkoğlu, "Âli (Edirneli Hüseyin Efendi), Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni", (Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi, 1999).

⁸⁵ Halil İnalıcık, "Hüsrev Paşa", **DİA**, c.19, (İstanbul, 1999): 37-40; Rababa, **age**, s. 37.

1.8.3. Mehmed Birgivî Riyâzî (ö. 1054/1644), *Düstûru'l-Amel fî Durûbi'l-Emsâl*.⁸⁶

Türk şair, edip ve tezkire yazarlarından biri olan Riyâzî, babası Birgi kasabasından olduğu için Birgivî lakabıyla anılmıştır. Eğitimini tamamlayan Riyâzî, Ahmed Paşa Medresesi, Dâvûd Paşa Medresesi, Fatma Sultan Medresesi gibi medreselerde ders vermiştir. Daha sonra Yenişehir, Halep, Şam, Kudüs ve Kahire gibi Osmanlı devletinin farklı yerlerinde kadılıklar yapmıştır. Söz konusu eserinin yanında *Riyâzu's-Şuara*, *Dîvân*, *Sâkî-Nâme*, *Risâle fî İlmi'l-Beyân* adlı eserleri de bulunmaktadır. Şiir konusunda kendisinden öncekilerden etkilendiği gibi sonrakileri de etkilemiştir. Kendisinden bahseden bütün kaynaklar onun 1054/1644 yılında vefat ettiği hususunda birleşirler.⁸⁷

Riyâzî'nin *Düstûru'l-Amel* adlı eseri Farsça mesellerinin tercümesi olup tahminen 1050/1640 civarında yazılmıştır. Bazı Farsça mesel ve deyimleri tercüme eden Riyâzî âdet üzere eserine hamdele ve salvele ile başlayıp Farsçanın öneminden bahsederek yaptığı derleme hakkında şu bilgilere yer verir:

"... *Şafha-i zamîrde bu ma'nayî naqş u taşvîr itdi ki sühan-şinâsân-ı yarân-ı Acem'den telakkî itdüğü emsâl ve isti'mâlâtından belki ba'zî letâyif-i mezâyâ ve nevâdir ü nikâtdan bir muhtasar mecmû'a cem'ine bezl-i kudret...*"

Alıntıda da görüldüğü üzere Riyâzî, Fars şairlerine dayanarak ince ve güzel anlamlara yer veren kısa bir mecmua hazırlamıştır. Riyâzî bu bilgileri verdikten sonra topladığı meselleri Arap harflerinin sırasına göre tasnif edip onları şerh etmeye özen gösterdiğini beyan eder. Eserinde meseller ve deyimlerden bahsederken delil olarak birer beyti örnek verdiğine de dikkat çeker.

1.8.4. Şuûrî Hasan Efendi (ö. 1103/1691), *Ferheng-i Şuûrî*.⁸⁸

Hayatı ve ailesi hakkında fazla bilgi bulunmayan Şuûrî Hasan Efendi aslen Haleplidir. Mütercim gençken ilimle meşgul olup Farsçayı iyi derecede öğrenmiştir. Şair, dilci, mütercim, musikişinas ve hekîm olarak tanınan Şuûrî, Edirne ve İstanbul'da Maliye Kalemi kâtipliğinde bulunmuş olup bu meslekte yükselerek başkâtip unvanını

⁸⁶ Mehmed Riyâzî Birgivî, *Düstûru'l-Amel fî Durûbi'l-Emsâl*, Süleymaniye kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan. No. 110/3.

⁸⁷ Hafsa Ayyıldız, "Riyâzî Muhammed Bin Mustafa el-Birgivî ve 'el-Ağlât' Adlı Eseri" (Yüksek Lisans Tezi, Rize: Rize Üniversitesi, 2010) s. 9-14.

⁸⁸ Hasan Efendi Şu'ûrî, *Ferheng-i Şu'ûrî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, No. 3242.

kazanmıştır. Eldeki bilgilere göre şair, İstanbul'da Kalem kâtipliği görevinde iken 1103/1691 tarihinde vefat etmiştir. Mütercimın söz konusu eserin yanında *Divân*, *Terceme-i Pend-i Attâr ve Tadîlû'l-Emzice* eserleri de bulunmaktadır.⁸⁹

Büyük sözlüklerden biri olarak anılan *Ferheng-i Şuûrî*, Farsça-Türkçe bir sözlük olup 1092/1681 senesinde İstanbul'da tamamlanmıştır. Eseri on iki yıl boyunca hazırlayan Şuûrî, bu eseri *Lisânü'l-Arab* sözlüğüne nazire olarak yazıp onu *Lisânü'l-Acem* adıyla devrin veziri Musâhib Mustafa Paşa'ya (ö. 1686) ithâf etmiştir. Şuûrî eserini hazırlarken daha önce ve kendi devrinde yazılmış lügatleri inceleyip hepsinde geçen kelimeleri ve anlamları bir araya getirmiştir. Müellif eserini yazarken metinde geçen kelimeleri üstün, kesre ve fetha sırasına göre tasnif etmiştir. Eser bir mukaddime, iki defter ve bir hâtimedden müteşekkildir. Müellif mukaddime bölümünde Farsça harfleri ve bunların Farsça gramerindeki yerlerini değerlendirir. Birinci defterde bazı Farsça meseller ve deyimlerin kullanılışlarına dair anlam bilgisini aktarır. İkinci defterde ise alfabetik sıraya göre dizilmiş olan kelimelerin anlamları verilmiştir. Hâtıme kısmında Şuûrî'nin temennileri ve dua beklentisi vardır. Eser genel olarak okunduğunda Arapça ve Farsça pek çok mesel ve deyimın bulunduğu ve bunların tercüme edilip şerh edildiği görülmektedir. Ayrıca eserde geçen meseller ve deyimlerin anlamlarını kuvvetlendirmek için Arapça, Farsça ve Türkçe beyitler örnek olarak verilmiştir.⁹⁰ Eser üzerinde çalışmalarını sürdüren Ozan Yılmaz, sözlüğü dört cilt halinde yayıma hazırlamıştır.⁹¹

1.8.5. Abdullâh Kudsî (ö. 1129/1717), *Terceme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye*.⁹²

Hayatı ve ailesi hakkında fazlaca bilgiye sahip olmadığımız Kudsî'nin asıl adının Abdullah olduğu ve Aydın'ın Alaşehir beldesinde doğduğu bilinmektedir. Kudsî, çocukluk döneminde tahsil ettiği çeşitli ilimleri öğrendikten sonra 1687 yılından itibaren müderrislik mesleğine başlar. Eldeki bilgilere göre Kudsî, kendisini ulûm-ı Arabiyye'de iyi yetiştirmiş, şiir ve inşa alanlarında öne çıkmıştır. Mütercim ve şair olan Kudsî'nin söz konusu eserinin yanında *Tercüme-i Tibrü'l-Mesbûk fîmâ Yahtâcûne*

⁸⁹ Vildan Coşkun, "Şuûrî: Hayatı, Eserleri, Sanatı", **Hekim Şair olunca Şu'ûrî Kitabı**, ed: Mükerrrem Bedizel Aydın, Vildan S. Coşkun, (İstanbul: Kitabevi 2018), s. 13-15.

⁹⁰ Ozan Yılmaz, "Bir Şuûr Eseri: Ferheng-i Şu'ûrî", **Hekim Şair Olunca Şu'ûrî Kitabı**, s. 25-46.

⁹¹ Ozan Yılmaz, **Lisânü'l-Acem, Ferheng-i Şu'ûrî**, (İstanbul: Yazma Eserler Yay, 2019).

⁹² Abdullâh Kudsî, **Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye**, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye 4928.

İleyhi'l-Mülûk, Divânçe ve Tercüme-i el-Berkü'l-Yemânî fi'l-Fethi'l-Osmânî adlı eserleri vardır. Hayatını ilim ve özellikle de tercüme alanında geçiren Kudsî 1130/1717 yılında Edirne'de vefat etmiştir.⁹³

Abdulâh Kudsî, *Terceme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye* eserine hamdele ve salvele ile başlayıp eserinin yazılış sebebini şöyle açıklar:

" *Ammâ ba'd bu suqâta-çîn-i nevâle-i 'irfân ya'nî Kudsî-i şikeste-cenân kütüb-i mu'tebere-i durûb-ı emsâl-i 'Arabdan imâm-ı fâzıl Ebû 'Ubeyd ve nihrîr-i kâmil Aḥmed Meydanî ve 'âlim-i 'âmil Yūsuf Huviyyi mu'ellefâtını ba'de't-tettebbu' mebniyyün 'ale'l-ḥikâye olan durûb-ı emsâl-i belâgat-iştîmâl-i 'Arabdan aḥz ü intihâb ve ta'mîm-i nef'ü fâ'ide içün maḥall-i isti'mâllerini ve sebeb-i vürûdlarını lisân-ı 'Arabîden Türkî zebâna tercüme ve cem' ü tedvîn idüp...* "

Yukarıdaki pasaja göre Kudsî, Arapça mesellerle ilgili olarak Ebu Ubeyd Kâsim bin Sellâm, Meydânî ve Yusuf Huviyyi'nin eserlerine müracaat ederek menşei belli mesel ve deyimleri seçmek istediğini beyan eder. Ayrıca kendi eserinin insanlara yararlı olması için seçtiği mesellerin kullanım yerleri ve söyleniş sebeplerini açıklayıp onları Türkçeye çevirmek istediğini ifade eder. Bazı Arapça mesel ve deyimlerin tercümesini yapan Kudsî kendi eserini dönemin padişahı III. Ahmed'e sunar ve eserinin mukaddimesinde onu bir kasideyle medh eder. Söz konusu eserde toplam 120 mesel bulunmaktadır. Bunlar alfabetik olarak sıralanıp tercüme edilmiştir.⁹⁴

1.8.6. Dervîş Hasan Hüsâmî-i Edirnevî (ö. 1080/1669), *Tuhfetü'l-Emsâl*.⁹⁵

Hayatı hakkında fazla bilgimiz olmayan Hüsâmî, bazı Farsça mesel ve deyimleri derleyip Türkçeye tercüme etmiştir. İncelenen *Tuhfetü'l-Emsâl* nüshasına göre, mütercim kendi eserinin mukaddimesinde hamdele ve salvele ile başlayıp geçmiş şairlerinin divanlarını inceleyerek eserini hazırladığını beyan eder. Mütercim beyan ettiği gibi güç ve garip meselleri doğru bir şekilde anlayıp tercüme edebilmek için kendisinden önce Mîrek Muhammed Taşkendî en-Nakşibendî'nin *Nevâdirü'l-Emsâl* ile Riyâzî'nin *Düstûru'l-Amel fî Durûbi'l-Emsâl*'i gibi bu sahada yazılmış eserlerden

⁹³ Rababa, *age*, 24-34.

⁹⁴ Rababa, *age*, 35-45.

⁹⁵ Dervîş Hasan Hüsâmî-i Edirnevî, *Tuhfetü'l-Emsâl*, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 4703. Daha fazla bilgi için bkz: Muzaffer Kılıç, Edirneli Dervîş Hasan Hüsâmî *Tuhfetü'l-Emsâl*'i (Doktora tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi).

faydalanmıştır. Esere genel olarak bakıldığında seçilen her bir mesel için birer beytin örnek olarak verildiğini görmek mümkündür.

Yazılış tarihi hakkında net bir bilgi bulunmayan bu eserde geçen mesel ve deyimler, alfabetik olarak sıralanıp tercüme edilmiştir. Hüsâmî'nin yazdığı bu eserde klasik anlayışa göre mesel ve deyimler birbirinden ayrılmış ve farklı kategorilerde incelenmiştir. Mütercim genellikle meselleri tercüme ederken onlar için “*bu emsâldendür, bu meseldür*” gibi ifadeler kullanırken deyimler için *ıstılâh* kelimesini kullanır. Eserde dikkat çeken diğer bir husus, deyim ve mesellerin kullanım alanlarıdır.

1.8.7. Hâlis İbrâhîm-i Pasarofçavî (ö. 1160/1747), *Mecma'ul-Emsâl*.⁹⁶

XVIII. yüzyılda yaşamış olan Hâlis İbrâhîm-i Pasarofçavî Belgrad'da doğmuştur. Hayatında iyi bir medrese öğrenimini gören ve çeşitli ilimleri kazanan İbrâhîm Efendi, Ebu'l-Fazl medresesine müderris olarak atanmıştır. Müderis iken 1160/1747 tarihinde vefat etmiştir.⁹⁷ Farsçayı iyi öğrenen Hâlis Efendi, Farsça mesellere dair 400 varak civârında bir eser hazırlayıp Cuma günü 3-12-1143/8-6-1731 yılında İstanbul'da bu eseri tamamlamıştır. Mütercim bu eserde iki satırlı bir mukaddimeden sonra “*bâbu'l-elifi'l-memdûde*” diyerek meselleri ve deyimlerinin tercümelerini yapmaya başlar. Hâlis Efendi, meselleri tercüme ve şerh ederken *Düstûr-ı Şuûrî*, *Şeyh Yakîn*, *Nevâdirü'l-Emsâl* gibi kişi ve kaynak isimleri sıkça zikredip onlardan faydalandığını göstermiş olur. Mütercim, derlediği mesel ve deyimleri alfabetik olarak sıralayıp çoğu yerde onlarla ilgili birer beyti delil olarak sunmuştur. Mütercim, eserin sonunda yazılış tarihini düştükten sonra okuyuculardan kendisi için dua beklediğini ve eserinde istemeden yaptığı yanlışlar ve dil sürçmeleri için affını rica eder.

1.8.8. Sirozî: *Emsâl-i Acem*

Mahtûtâtü't-Türkiyyetu'l-Osmaniyye kataloğunda geçen bu eserin Mısır Milli Kütüphanesi *Edeb Tîmûr* 856 numarada kayıtlı olduğuna dair bilgi vardır. Bahsi geçen katalogda eserle ilgili başkaca her hangi bir bilgi verilmemiştir.

⁹⁶ Hâlis İbrâhîm-i Pasarofçavî, *Mecma'ul-Emsâl*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi. İran Dili Araştırmaları. No. 1641.

⁹⁷ Tahir Bey, *age*, c.1, 296.

1.8.9. Mehmet Şâkir-i Ayıntabî, *Menba'u Zülâli'l-Ma'ânî fî Tercemeti Emsâli'l-Meydânî*.⁹⁸

Menba'u Zülâli'l-Ma'ânî fî Tercemeti Emsâli'l-Meydânî adlı bu eser şimdiye kadar mesel konusunda tercüme edilmiş en hacimli eserdir. Bu eser tek nüshalı olup sadece İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde bulunmaktadır. 4 cilt olan bu eserin 401 varaklık birinci cildi 1289 senesinde, 313 varaktan oluşan ikinci cildi ise 1290 senesinde, 340 varaklı üçüncü cildi 1291 senesinde ve 285 varaklı dördüncü cildi 1294 senesinde yazılmıştır. Ne var ki eserin ciltleri incelendiğinde onun eksik olup tamamlanmadığı görülecektir. Değerlendirmemize göre ya Mehmet Şakir bunu yazamayıp eksik bırakmıştır ya da yazmış ancak günümüze ulaşmamıştır. Eserin kime sunulduğu ve yazılış sebebi ile ilgili her hangi bir malumata rastlanmamaktadır.

Mehmet Şâkir Efendi, eserine besmele ile başladıktan sonra Meydânî'nin *Mecmaû'l-Emsal* eserini tercüme etmeye başlar. Eserinde alfabetik olarak mesel ve deyimleri tasnif eden mütercim, Meydânî'nin *Mecma'u'l-Emsâl*'indeki yöntemi aynen takip eder. Yani eserin başından sonuna kadar öncelikle kısa ve özlü meselleri, ardından ef'âl vezniyle başlayan mesel ve deyimleri aktarır tercüme etmiştir. Çalışmasında her meselin anlamını, menşeyini ve kullanım yerini açıklayan mütercim, istenilen anlamı kuvvetlendirmek için Türkçe ve Farsça beyitleri bu açıklamalara uygun olarak örneklendirir. Ayrıca garip ve anlaşılması zor kelimeler için metnin kenarında açıklamalar yapar. Bu bağlamda eserdeki derkenar uygulaması diğerlerinden farklı bir özellik olarak karşımıza çıkar.

1.8.10. Âsımzâde Hâmid(ö. 1258/1842), *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl*.

Âsımzâde Hâmid'in bu eseri, çalışmamızın ana konusu olduğundan detaylı olarak üçüncü bölümde verilmiştir.

1.8.11. Tercüme-i Durûb-ı Emsâl.

Kimin tarafından ve ne zaman yazıldığı bilinmeyen bu eser Millet Kütüphanesi Arabî bölümünde 362 numarada kayıtlı olup 77a-80b varakları arasında bulunmaktadır. Bu kısa risâlede daha çok Arapça meseller ile Farsça bazı atasözleri tercüme edilmiştir.

⁹⁸ Mehmet Şakir Ayıntabî, *Menba'u Zülâli'l-Ma'ânî fî Tercemeti Emsâli'l-Meydânî*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Arap Edebiyatı Araştırmaları, No. 0167.

Eserde geçen mesellerin çoğu tercüme edilmiş, ancak bazıları ise “*ma'nâ-yı mesel malûmdur*” denilerek geçilmiştir. Mesellerin sayısı 100 civarında olup meseller alfabetik olarak sıralanmıştır.

1.8.12. Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Acem.

Mütercimi bilinmeyen bu eser iki varaktan (247b-248b) oluşup Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Nuruosmaniye bölümünde 4965 numarada kayıtlıdır. Çok kısa olan bu eserde yaklaşık 80 Farsça menşeli mesel Türkçeye çevrilmiştir.

BÖLÜM 2: ÂSİMZÂDE HÂMİD

2.1. Hayatı (ö. 1258/1842):⁹⁹

Kâmûs-ı Muhî't'in tercümesini yapan ve geçim sıkıntılarıyla uğraşan ünlü Mütercim Âsım'ın büyük oğlu Hâmid, farklı milletlerin kültürüyle yoğrulan Gaziantep'te dünyaya gelmiştir. Osmanlı edebiyatının son dönem sanatçılarından biri olan Hâmid, yaşadığı dönemde *Hâmid Efendi*, *Âsımzâde Hâmid* ve *Hâmid Hoca* isimleriyle tanınmış olup döneminde bu isimlerden daha çok *Âsımzâde Hâmid* ismiyle anılmıştır.¹⁰⁰

Hâmid'in doğum yeri kesin olarak bilinir, ancak doğum zamanı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak eldeki bilgilerin ışığında şöyle bir tahminde bulunmak mümkündür: Mütercimin babası Âsım Efendi'nin H.1169/M.1755 yılında dünyaya gelmiş olduğu hesaba katılırsa, Hâmid'in yaşı ile babasının yaşı arasında 20-25 yıllık bir farkın bulunması muhtemeldir. Kaynaklarda Âsım Efendi'nin 1802'de İstanbul'a taşındığı yazılmaktadır. Buna göre müellifin 1780-1785 yıllarında doğmuş olabileceği varsayılabilir. Dolayısıyla Hâmid Efendi'nin XVIII. yüzyılın son çeyreğinde doğduğunu söylemek hata olmaz. Güzelbey, eserinde “*Asım Efendi İstanbul'a, zevcesi Kerime Hanım, oğlu Hâmid Efendi ve gelini ile birlikte döndüğünü söyler. Demek ki bu dönüşün tarihi olan 1802'de Hâmid Efendi evli ve bülûğ çağına ermiş bulunmaktadır. Buna göre bu tarihten 15–20 yıl öncesinde doğmuş olmalıdır. Bu hükme, babasının doğumunu göz önüne alarak varıyorum.*”¹⁰¹ diyerek Âsımzâde Hâmid'in XVIII. yüzyılın son çeyreğinde doğmuş olduğunu hatırlatır.

Hâmid'in annesi Kerîme Hanım, 25 Muharrem 1259/25 Şubat 1843 senesinde vefat etmiştir. Kerime Hanım, Hayrat Vakfı müessisi Fadlacıza Hacı İsmâil Efendi'nin

⁹⁹ Âsımzâde Hâmid'in hayatına dair bilgiler verilirken kendisinden bahseden Ârif Hikmet'in (ö. 1276/1859) *Tezkire-i Şu'arâ*, Fatîn Davud'un (ö. 1283/1866) *Hâtîmetü'l-Eş'âr*, Mehmed Tevfik'in (ö. 1311/1892) *Kâfile-i Şu'ara* ve Mehmed Süreyyâ'nın (ö. 1327/1909) *Sicill-i Osmanî* eserlerinden yararlanılmıştır. Adı geçen bu eserlerde mütercimin hayatına dair bilgilerin yetersiz olması nedeniyle müellifin babası Mütercim Âsım'dan bahseden Cemil Câhit Güzelbey'in *Cenânîler*, Ömer Asım Aksoy'un *Mütercim Asım* eserleri ve yeri geldiğinde dipnotta gösterilen bazı tezlerden hareketle Âsımzâde Hâmid'in hayatına dair tatmin edici bilgiler vermeye çalışılmıştır.

¹⁰⁰ Ârif Hikmet, *Tezkire-i Şu'arâ*, nşr. Sadık Erdem (Ankara: Türk Tarih Kurumu yay, 2004), s. 61; Fatîn Davud, *Hâtîmetü'l-Eş'âr*, nşr. Ömer Çiftçi (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı yay), s. 98; Mehmed Tevfik, *Kâfile-i Şu'arâ*, nşr. Fatma Sabiha vd. (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017), 204; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî*, nşr. Nuri Akbayar (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), c. 2, s. 599.

¹⁰¹ Cemil Cahit Güzelbey, *Cenânîler*, (İstanbul: Ufuk Matbaası, 1984), s. 55.

kızıdır. H.1217/ M.1802 senesinde İstanbul'da dünyaya gelen Hâmid'in küçük biraderi İsmâil Nevres, babasından yaklaşık bir ay önce H.1235/M.1819 senesinde vefat etmiştir. Ulaşılan kaynaklardan Hâmid'in iki kızının olduğu, bunlardan birinin erken yaşta öldüğü, diğer kızından olan iki torunun da genç yaşta vefat ettikleri kayıtlıdır.¹⁰² Hâmid Efendi'nin eşi ve onun ailesi hakkında herhangi bir malumata ulaşılamamıştır. Başvurulan kaynaklara göre Mütercim Âsım Efendi'nin ailesinin çoğunluğu ta'ûn (veba) hastalığı yüzünden vefat edip nesli devam etmemiştir.¹⁰³

Hac farızasını yerine getirmek için H.1217/M.1802 senesinde Hicaz'a giden Âsım Efendi, oradan dönerken Gaziantep'e uğrayıp ailesini de yanına alarak İstanbul'a taşınmıştır.¹⁰⁴ Hâmid Efendi, iyi bir eğitim ve öğretim ortamına sahip olan Gaziantep'te ilim tahsiline başlamış ve gençliğinde babasıyla birlikte ilim ve kültür başkenti İstanbul'a taşınmıştır. Başka bir deyişle, edebiyat, şiir ve ilimle ilgilenen bir aile ortamında bulunan Hâmid Efendi'nin yetişmesinde ailesinin ilmî tarafıyla İstanbul'da içinde bulunduğu edebî ortamın büyük bir tesiri vardır. Hâmid'in iyi bir eğitim ve öğretim gördüğü bilirse de hangi medreselerde eğitim gördüğü ve kimlerin elinde yetiştiği bilinmemektedir. Aslında hocaları bilinmese de babasının onun yetişmesinde büyük bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Arapça ve Farsçayı çok iyi bilen babası, oğluna bildiği bu dilleri öğretmiştir. Âsımzâde Efendi'nin iyi derecede Arapça ve Farsça bildiği, Beşir Ağa Camii civarı ile Bâb-ı Âli'deki bazı kâtiplere hem *Fünûn-ı Fârisiye*'yi hem de *'Ulûm-ı Âliye*'yi öğretmesinden anlaşılmaktadır. Kaynaklardan müellifin Arapça ve Farsçaya hâkim olduktan sonra 24 Haziran 1822 yılında Gurebâ-yı Yemin Kâtipliği'ne getirildiğini öğreniriz.¹⁰⁵

Hâmid Efendi'den bahseden tezkireler, onun ilim ve sanat alanında kendisini iyi yetiştirdiği konusunda birleşirler. Hâmid Efendi'nin Arapçadan tercüme ve şerh ettiği *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl*, onun Arapçaya ne derece vakıf olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

¹⁰² Güzelbey, *age*, s. 26-34; Ali Osman Yalçın, **Mütercim Âsım Efendi'nin Merahu'l-Me'âlî Adlı Eseri ve Kelâmî Görüşleri**, (Yüksek Lisan Tezi, Çorum: Hitit Üniversitesi, 2017), s. 9-10.

¹⁰³ Ömer Asım Aksoy, **Mütercim Asım**, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1962), s16.

¹⁰⁴ Yaşar Zorlu, "Mütercim Ahmed Asım'ın Toplumuna ve Yenileşmeye Bakışı", (Doktora Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2004), s. 17.

¹⁰⁵ Süreyya, *age*, c. 2, s. 599.

Kaynaklar, Hâmid Efendi'nin hayatının son yıllarında inzivaya çekildiği ve titreme denen *ra'ş*e hastalığı yüzünden 25 Zilkâde 1258/28 Aralık 1842 senesinde vefat ettiğini zikretmektedir. Müellif, annesinden yaklaşık iki ay önce vefat etmiştir. Babasının ölümünden önce vefat eden kardeşi gibi, o da benzer bir kadar yaşamıştır. *Fatîn Tezkiresi*'nde geçen "*Hâce Hâmid menzilin kulsın livâülhamd İlâh*" mısraı Hâmid'in vefatına düşülmüş tarih olarak kayda geçmiştir.¹⁰⁶

Müelliften ve babasından bahseden kaynaklara bakılınca Hâmid'in babası kadar meşhur olmadığı, saray şair veya ediplerinden oluşuyla ilgili herhangi bir bilginin bulunmadığı, Arapça ve Farsçaya dair ilimlerden başka bir ilimle ilgilenmediği anlaşılmaktadır.

2.2. Edebî Kişiliği

Âsımzâde Hâmid, geleneğe uygun eser vermiş bir edebiyatçıdır. Onun en güçlü yanı tercüme ve şerhtir. Arapça ve Farsçaya vakıf olması edebî hayatına da yansımıştır. Klasik Osmanlı Türkçesiyle yazdığı eserleri, döneminde rağbet görmüştür. Eserlerinde telmih ve iktibaslara sıkça yer vermiştir.

Hamd ol Allâh'a kim odur maḥmūd
*Huve fî kulli ezmunin mevcūd*¹⁰⁷

Âsımzâde Hâmid, eserlerini klasik edebi anlayışa uygun olarak kaleme almıştır. Eserlerindeki dil ve muhteva özelliklerine bakıldığında onun sadece didaktik bir çerçevede konuyu ele almadığını, aynı zamanda estetik bir bakış açısına da sahip olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle söz ve anlam birlikteliği konusunda gösterdiği hassasiyet dikkat çekicidir.

Daha çok sosyal konular üzerine yoğunlaşan şairin eserlerinde döneme ait zihniyetin izleri okunabilir. Pek çok sanatçı gibi o da dönemine ayna tutmuştur. Toplum ve hayat arasındaki bağlantıyı doğru bir biçimde kurgulamıştır. Aldığı eğitimin eserlerine yansması bu bağlamda önemlidir.

Âsımzâde Hâmid, genel kabul görmüş kalıplarla birlikte Arapça bilgisini ortaya koyan özgün tanım ve tariflere de yer vermiştir. Kültür itibarıyla yaşadığı dönemin din ve

¹⁰⁶ Davud, *age*, s. 98.

¹⁰⁷ O her zaman vardır.

tasavvuf bilgisine hâkim olan sanatçı, şerhlerinde bu alandaki bilgisini ortaya koymaktan keyif alır. Aklî ve naklî ilimlerdeki tecrübesini eserlerine aktarmakta başarılı olduğunu söyleyebiliriz.

Âsımzâde Hâmid, kendini iyi yetiştirmiş bir sanatçıdır. Eserlerindeki manzum parçalardan anlaşıldığı üzere, söyleyişe ve ahenk unsurlarına önem vermiştir. Önceki kaynaklardan yararlandığını, geniş bir bibliyografik tecrübeye sahip olduğunu görürüz. Kendinden önceki eserleri inceleyen ve bunlardan azami ölçüde faydalanan Âsımzâde Hâmid, geleceğe önemli eserler bıraktığını söylemek lazımdır.

Divanı ele geçmediği için şiiri konusunda her ne kadar teferruatlı bilgi verilemese de nesir alanındaki çalışmaları, bize “mektepli bir müellif” tanımlamasıyla onu yâd etmeyi gerekli kılmaktadır.

2.3. Eserleri

Müellifin hayatına dair bilgi veren kaynaklarda onun XIX. yüzyıl divan şairlerinden biri olduğu zikredilmesine rağmen şimdiye kadar divanına ulaşılammıştır. Ayrıca hayatında çağdaşlarını veya kendisinden önceki şairleri tanzîr ettiği gibi kendisinden sonra gelen şairlerin kendi şiirlerine nazire yazdıklarına dair herhangi bir malumatımız yoktur. Şiir alanındaki tesirleri ve edebî dili ele geçen eserlerindeki müstakil şiir parçalarından ancak kısmî olarak çıkarılabilir. Elimizdeki bu bilgilere göre onun çok iyi bir şair olmadığı düşünülebilir.

Daha önce belirtildiği gibi Fatîn Tezkiresi’nde şiir ile ilgili bilgiler bulunduğunu dile getirmiştik. Söz konusu *Tezkire*’de geçen tek gazeli aşağıdadır:

*Ey reng-i ruhu bir gül-i ra ‘nâ-yı muhabbet
V’ey turraları sünbül-i sahrâ-yı muhabbet*

*İller o siyeh hâline dirlerse karanfil
Bizler de deriz fülful-ı zîbâ-yı muhabbet*

*Meclisde nice cûş u hurûş eylesin dil
Şevk-âver olur kulşul-ı mînâ-yı muhabbet*

*Bezminde bu dehrin olalım dâfi ‘-i âlâm
Sâkî içelim gül-mül-i hamrâ-yı muhabbet*

*Şevk-i gül-i sad berg-i izârın ile Hâmid
Olmuş hele bir bûlbûl-i gûyâ-yı muḥabbet*¹⁰⁸

Gazel dikkatle incelendiğinde diğer klasik dönem şairleri gibi onun da imaj ve sembol olarak divan şiirinin ortak anlam ve imge dünyasından beslendiğini görmekteyiz. “Turra, saki, gül, mül, bûlbûl, bezm... gibi mazmunlar, klasik şiirde en çok başvurulan anlam kalıplarıdır. Buna bağlı olarak Âsımzâde Hâmid’in aynı çizgede olduğunu tespit edebiliriz.

2.3.1. Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl

Çalışmamızın ana konusunu oluşturan “*Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl*” teferruatlı olarak tezimizin üçüncü bölümünde ele alınmıştır.

¹⁰⁸ Davûd, **age**, s. 98.

BÖLÜM 3: ŞERH-İ MEZÂMÎNÜ'L-EMSÂL'İN İNCELENMESİ

3.1. Genel Bilgiler¹⁰⁹

Âsımzâde Hâmid'in bu eseri İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde *Terceme-i Mezâmînü'l-Emsâl* başlığıyla geçmektedir. Ancak eser, başından sonuna kadar okunup incelendikten sonra onun bir tercüme örneği değil yapı ve içeriği bakımından bir şerh özelliği taşıdığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, Âsımzâde Hâmid kendi eserinin ikinci mukaddimesinde "*Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl*" ifadesiyle derlediği meselleri şerh edeceğini açık bir dille söylemiştir. Bir eserin tercüme olarak değerlendirilmesi için tercüme edilen kaynağın referans gösterilmesi gerekmektedir. Ancak şârihin söz konusu eseri oluştururken tek bir kaynağa bağlı kalmayıp birçok eserden faydalandığı görülmüştür. Şârihin, ele aldığı meselin anlatımında farklı yazarların görüşlerini bir araya getirirken aynı zamanda kendi ifadeleri ile yorumlaması bu eserin bir şerh örneği olduğunu gösterir.

Bu bilgiler ışığında, eserin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'ndeki nüshasının zahriyesinde geçen başlığın sonradan eklendiği ihtimali akla gelmektedir. Bu nedenle ayrıntılı biçimde incelediğimiz eserin başlığını *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* olarak değiştirdik.

Âsımzâde Hâmid tarafından kaleme alınan *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* tek nüshalı olup İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde 5599 numarada kayıtlıdır. Hâmid Efendi, bu eserde Arap edebiyatında mesel alanında telif edilmiş çeşitli kaynaklara müracaat ederek farklı konulardaki mesellerin şerhini yapmıştır.

Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl toplam 253 varaktan oluşmaktadır. Eserde biri üç varaklık diğeri çeyrek varaklık olmak üzere iki giriş bulunmaktadır. Şârih, eserin başında üç varaktan oluşan birinci girişte besmele ile başlayıp "*feilâtün mefâilün feilün*" vezinli mesnevi şeklinde telif edilmiş bir manzûmeye yer verir. Söz konusu 2a-4b varakları arasında yer alan bu girişteki besmeleden sonra hamdele, salvele ve methiye yer almaktadır. Şârih, mukaddime olarak sayabileceğimiz bu girişte öncelikle Allah'a hamd eder, onun nimetlerini sayar, şükreder; sonra nur sahibi olan Hz. Muhammed'e salat ve

¹⁰⁹ Rababa Rababa, Âsımzâde Hâmid ve *Terceme-i Mezâmînu'l-Emsâl* Adlı Eseri, **Türük Uluslararası Dil, Edebiyat, ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi**, S. 17, 2019/07, s. 280-294.

selam getirir. Ardından "bundan sonra" anlamına gelen "ba'de zâ" ter kibini kullanarak Sultan II. Mahmud (1785-1839)'u süslü sözlerle övmeye başlar. Şârih, sultanı methettiği beyitlerde mecaz, kinaye ve teşbih gibi çeşitli sanatlar kullanarak onun cömertliğini, adâletini, güçlüğünü ve ahlakını tasvir eder. Daha sonra babası Âsım'ın hazırladığı Terceme-i Kâmûs'un basılmasından bahsedip fermanı çıkaran sultanın söz konusu bu Kâmus'un tamamlanabilmesi için babasına yardım ettiğini minnetle hatırlar. Yine bu girişte şârih, kendi eserinden bahsedip onunla ilgili kısa bilgiler vererek izlediği metodu şöyle anlatır:

*Istılâhât-ı pür-nükât-ı Arab
O kitâb içre mündericdir heb*

*Menşe' ü madribi ile emsâl
O kitâb içre oldı mâl-â-mâl (3a)*

Aktarılan bu iki beyitte kendi eserinin ince anlamlı sözlerle dolu olup içinde asıl menşeleri ve kullanım yerleri açıklanmış mesellerin bulunduklarını beyan eder. Bu genel tanımlamadan sonra kendi eserinin yazılış sebebinden bahsetmeye başlar:

*Nef'i çokdur durûb-ı emsâliñ
Bildirir hâlini geçen hâlin*

*Pür- 'iber kıssalar beyân eyler
Hâl-i mâzîyi hep 'ayân eyler*

*Hisse-i pür-fevâ'id ahz olunur
Çok garâ'ib hikâyeler bulunur*

*Mesele ragbet itdi ehl-i fuhûl
Çün sudûr itdi çok kelâm-ı Resûl*

*Niçe âyetleri berây-ı misâl
Kıldı îrâd hazret-i Mûte 'âl*

*Meseliñ nef'i çün hüveydâdır
Zür-bâzû-yı şî'r ü inşâdır*

*Şî'r ü inşâ anuñla muhkem olur
Kime îrâd olunsa mülzem olur*

*Üdebânıñ cemî'-i âsârı
Şu 'arâ-yı kirâmıñ eş 'ârı*

Meseliñ sünnet oldı ta 'bîri

Safahât-ı derûna tahrîri

*Hûb teşbîh ile müveşşahdır
Serd emsâl ile musarrahdır*

*Lîk lâzımdır aslını tefhîm
Madribin dahı eylemek terkîm (3a)*

Sebeb-i telifteki bu beyitlerde şârih, mesellerin yararlı olup geçmiş insanların durum ve garip hikâyelerini beyan ettiklerini söyler. İçinde ibret ve öğüt taşıyan bu mesellerin çok önemli olduğunu, eski şair ve yazarlar tarafından önerildiklerini ifade eder. Yine bu beyitlere göre, meselin hem şiir hem de nesir için önemli olduğunu, anlamı güçlendirdiğini ve metinlere süs verdiğini söyler. Daha sonra mesel kullanımının sünnet olduğunu söyleyen şârih, edebiyatçıların da kendi yazdıklarını hep mesellerle süslediklerini hatırlatır. Kısaca eserinin *sebeb-i telif* bölümünde kullanılması sünnet olarak kabul edilen mesellerin insanlara faydalı oldukları, içinde ibretli hikâyeler taşıdıkları ve edebiyatçıların ürünlerini süsleme gibi özelliklerinin bulunduğu anlatılır.

Meselleri yararlı bulan Hâmid Efendi,

*Niçe emsâlden kütüb buldum
Safha-zîb-i tettebbu'ât oldum*

beytiyle bu sahada hayli kaynakları bulup onlardan yararlandığını ifade eder.¹¹⁰ Şârih daha sonra eserde izlediği yöntemi beyan eder. Ona göre kendi eserinde derlediği mesellerin anlamları, kullanım yerleri ve asıl hikâyeleri bulunur.¹¹¹ Manzumeyi yönetime dair birkaç beyitle bitiren şârih, çeyrek varaktan oluşan ikinci girişe geçer. Bu girişte besmele, hamdele ve salveleden sonra derlediği Arapça meselleri şerh edeceğini dile getirip şöyle söyler:

*"El-ḥamdu'lillâhî'l-munezzehi 'ani'l-eşbâhi ve'l-emşâli, ve's-şalâtu 'alâ seyyidînâ
Muḥammed ellezî huve mevrîdu't-tecellî ve'l-cemâli, ve 'alâ âlihi ve aşḫâbihi ellezîne
ḳama'û bi-ḳurûbi's-seyfî uşûle eşcârî'd-ḳalâli ve ba'd, fel-neşra bi-tevfîḳi'l-meliki'l-
mute'âli ilâ mâ va'adnâ min şerḥ-i meżâmîni'l-emşâli, fe-neḳûlu: (5b)"¹¹²*

¹¹⁰ Âsımzâde Hâmid'in yararlandığı kaynaklar hakkındaki bilgiler detaylı olarak verilmiştir. bkz: s.38-46.

¹¹¹ Bu bölüme şerh metodu başlığında geniş olarak değinilmiştir. bkz. s. 196.

¹¹² Benzer ve emsaldan uzak olan yüce Allâh'a hamd olsun. Hakikat ve güzelliğin kaynağı olan efendimiz Muhammed'e, dalalet ağaçlarının köklerini kılıç vuruşlarıyla kaldıran ailesi ve arkadaşlarına salat ve selam olsun. Yüce Melik'in tevfiğiyle söz ettiğimiz gibi mesellerin mazmunlarını anlatmaya başlayalım. İşte diyoruz ki:

Hâmid Efendi, bu ikinci girişten sonra 29 bölüm oluşturup derlediği 1253 meseli alfabetik sıralayarak onları şerh etmeye başlar. Eserinde 1253 mesel derleyen şârih, 28 harften oluşan Arap harflerinin her biri için bir bâb oluştururken "ل" harfiyle başlayan meseller için de ayrı bir bâbı oluşturmuştur. Böylece Hâmid Efendi meselleri derlediği eserdeki bâb sayısını 29'a çıkarır. Bâblardaki mesellerin sayısı bâbdan bâba farklılık göstermektedir. Eserin bazı bölümlerinde 35'ten fazla mesel bulunurken bazı bölümlerde 20 civarı mesel bulunur. Örneğin (ه/ح) bâbındaki mesellerin sayısı 69 iken (س/ث) bâbındaki mesellerin sayısı sadece 13'tür.

Eserin yazılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir, ancak Hâmid Efendi, eserini II. Mahmud'a ithaf ettiğini bildirir. Buna göre eserin yazılış tarihi olarak II. Mahmud'un tahta geçtiği 1808 ile şârihin ölüm tarihi olan 1839 yılları arasındaki otuz yıllık bir dönemi telif tarihi olarak tayin etmek mümkündür. Ayrıca Hâmid Efendi'nin babasına tercüme ettiği kamusa yardım etmesi ve bu kamusun yine II. Mahmud'a takdim edilmiş olması tezimizi güçlendirmekte ve tarih aralığını daha da daraltmaktadır. Zira zikredilen kamus, 1814 yılında II. Mahmud'un fermanıyla basılmıştır. Bütün bu bilgiler göz önüne alındığında *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl'in* 1815-1839 yılları arasında yazıldığı söylenebilir.

3.2. Eserin Tavsifi ve Fizikî Özellikleri

Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl 253 varaktan oluşmaktadır. Eser, üç varaklık ve çeyrek varaklık iki girişten müteşekkildir. *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl'in* ele geçen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde 5599 numarada kayıtlıdır. Yazmanın sayfalarındaki satır sayısı 21, ebadı 234x150, 156x70mm'dir. Eserdeki söz başları ve Arapça ifadeler kırmızı kalemle yazılmıştır. Nesihle yazılan *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl'in* durakları yaldızlı olup kâğıdı aharlı ve suyolu filigranlıdır. Eserin 2b ve 5b yapraklarındaki serlevha mihrabiyeli ve müzehhebdir. Yazma cetvelli olup 2a, 2b, 5a ve 5b yapraklar siyah, kırmızı ve yaldızlı, diğer yapraklar siyah ve yaldızlı cetvellidir. Cildi kırmızı meşin kaplı olan *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl*, şemseli, yaldızlı zencirekli, çiçekli ve mikleblidir.

3.3. Eserin Önemi

Hâmid Efendi'nin *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl*'i muhtelif konulardaki mesellerin manaları, kullanım yerleri ve asıl hikâye veya menşelerini şerh etmesi bakımından dikkat çekici bir eserdir. Osmanlı edebiyatının mensur ve manzum eserlerinde kullanılan Arapça mesellerin çoğunun *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* adlı eserde geçmesi söz konusu eserin önemini arttırmıştır. Türkçe divanlara bakıldığında Türkçe atasözlerinin yanı sıra zaman zaman Arapça mesellerin de geçtiği ve bunların iktibas yoluyla kullanıldığı görülür. Osmanlı sahasına ait divanlarda kullanılan mesellerin çoğu bu eserde geçmektedir.¹¹³

Eserde, sanat dışında günlük hayatın farklı alanlarında kullanılan Arapça meseller de bulunmaktadır. Şârihin zaman zaman bazı meselleri için "*Bu mesel malûmdur*" diyerek onu şerh etmeden aktarması, bu mesellerin halk tarafından bilinip kullanıldığını göstermektedir. Bu durum bize şârihin Arapça meselleri derlerken divanlara baktığını ve kendi dönemindeki günlük hayatta sık sık kullanılan meselleri seçtiğini göstermektedir. Başka bir ifadeyle derlenen bu mesellerin bir nevi literatür taramasıyla elde edildiğini söylemek abartı olmaz. Bu özellik esere ayrı bir tat ve değer katmaktadır. Aruz bilgisine vâkıf olan Âsımzâde Hâmid Efendi, eserde geçen bazı Arapça mesellerin vezinli olduğunu dile getirmektedir. Şârihin bu vurgusu, eserin kıymet-i harbiyesi bakımından dikkate değer bir konudur. Zira alelade bir çalışmanın ürünü değil, üzerinde ciddi bir çalışmanın yapıldığı bir eser olduğu konusunda ipucu vermiş olmaktadır.

Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl'in belli bölümlerinde "*Bu mesel mışra '-ı mevzûndur*" ifadesi yer alır. Hâmid Efendi'nin şiir bilgisi, edebî sahadaki bilgi ve görgüsü bakımından bu tarif önemlidir. Şârihin şiirlerde kullanılmasını önerdiği bu mesellerin anlam derinliği ve ince anlamlar taşıyan özelliği okur açısından dikkate değer bir başka yöndür. Bunun yanı sıra eserde geçen mesel hikâyelerinin günümüz bilinen hikâye ve anlatıları için başvuru kaynağı olabilecek hacimde malzeme barındırdığını hatırlatmak gerekir.

3.4. Yararlanılan Kaynaklar

Arap edebiyatında mesel konusunda yazılmış kaynaklara ulaşabilen Hâmid Efendi, eserin mukaddimesi sayılan manzumede hangi kaynaklara başvurduğunu belirtmemiştir. Söz konusu manzumede "*Niçe emsâlden kütüb buldum*" diyen Hâmid Efendi'nin mesel

¹¹³ Bazı Türkçe divanlarda geçen Arapça atasözlerini görmek için bk. Sadık Yazar, "XIV-XV ve XVI. Yüzyıl Divânlarında Arapça Meseller", *Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri* (Ankara, 10-15 Eylül 2007), ed. Zeki Dilek v.dğr. (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2008) 4: 1777.

derlemeleriyle ilgili pek çok esere rahatlıkla ulaşıldığı anlaşılmaktadır. Mesel kaynaklarını fazlasıyla bulan Hâmid Efendi, her ne kadar zikrettiğimiz manzumede başvurduğu veya bulduğu kaynakları belirtmese de metin içerisinde yer yer istifade ettiği kaynakları zikretmiştir. Yararlanılan kaynaklar incelendiğinde bazılarının doğrudan meselle ilgili bazılarının ise meselle ilgili olmadığı dikkat çekmektedir. Hâmid Efendi'nin meselle ilgili ve ilgisiz kaynaklara başvurmasıyla şerh ettiği esere telif hüviyeti kazandırmak istediğini söylemek yerinde bir tespit olacaktır.

Hâmid Efendi meselle ilgili kaynaklardan en çok Meydânî'nin *Mecma'u'l-Emsâl ve Zemahşerî'nin el-Müsteksâ fî Emsâli'l-'Arab* adlı eserlerinden yararlanmıştır. Doğrudan meselle ilgili olmayan kaynaklardan ise daha çok *Terceme-i Kâmûs* eserinden istifade ettiği görülür. Ayrıca İbnü'l-Esîr'in *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîsi ve'l-Eser'i*, Harîrî'nin *Makâmât'ı*, İbnü Bassâm'ın *ez-Zahîretü fî Mahâsini Ehli'l-Cezîreti* adlı eserleri Hâmid Efendi için önemli başvuru kaynaklarıdır. Şârih, eserinin belli yerlerinde kullandığı mesele uygun olarak "*kütüb-ı fıkhiyye*", "*kütüb-i ehâdîs*" ve "*kütüb-i tıbbiyye*" ifadeleriyle fıkıh, hadis ve tıp kaynaklarına da müracaat ettiğini belirtmiş olur. Bütün bu gayretlerin sonucunda şârihin kendi eserine telif hüviyetini kazandırmaya çalıştığını, onu şerh veya tercümeden daha kıymetli bir boyuta taşımak isteğini söyleyebiliriz.

Şârihin istifade ettiği kaynakları derleyip bunları meselle ilgili ve ilgisiz olmak üzere iki gruba ayırarak kısaca tanıtmak isteriz:

3.4.1. Meselle İlgili Kaynaklar:

3.4.1.1. Meydânî (ö. 518/1124), Mecmau'l-Emsâl

Ünlü Arap edebiyatçı Meydânî'nin¹¹⁴ asıl adı Ahmed bin Muhammed el-Meydânî en-Nişâbûrî olup Nişâbur şehrinin Meydân-ı Ziyâd mahallesinde dünyaya gelmiştir. Tahsilini Nişâbur'da yapan Meydânî, sarf, nahiv, tefsir, fıkıh ve lügat gibi dersleri aldıktan sonra öğrenimini tamamlamış; Ebu Cafer el-Beyhâkî, Abdülkerîm es-Sinvânî

¹¹⁴ Hayatı ve eserleriyle ilgili detaylı bilgi için bkz: Zülfikar Tüccar, "Meydânî, Ahmed b. Muhammed", *DİA*, (İstanbul: 2004), c. 29, s. 501-502.

ve Yusuf Hüviyyî gibi dönemin önemli şahsiyetlerini de yetiştirmiştir. Meydânî'nin şöhret kazanması Arapça mesel konusunda yaptığı çalışmalara dayanmaktadır.¹¹⁵

Özellikle Arap dünyasında Meydânî'ye şöhret kazandıran *Mecma'u'l-Emsâl'in* Arapça mesellere dair dönemin en iyi ve en kapsamlı çalışması olduğunu söylemek gerekir. İki ciltten oluşan bu eser 30 bâbdır. Eserde alfabetik olarak sıralanmış 6000 civarında mesel bulunmaktadır. Eserin ilk 28 bâbının her birisi Arap alfabesine göre sıralanmış ve isimlendirilmiştir. Başka bir deyişle eserde, 28 harften oluşan Arapça harflerinin her birisi için bir bölüm oluşturulmuştur. Meydânî, genellikle her bâbdan önce kısa ve özlü sözler anlamına gelen mu'cez meselleri ardından "*ef'al* " vezniyle başlayan meselleri, daha sonra müvelled mesel denen Abbâsî döneminde söylenmiş meselleri zikreder. Derleyici, eserinde derlediği mesellerin çoğunun (müvelled meseller hâric) anlamlarını, kullanım yerleriyle hikâye veya menşelerini anlatmaya özen göstermiştir. Müvelled meselleri ise sıralamış ancak onlarla ilgili detaylı bilgi vermemiştir. 29. bâbda ise Arap günleri diye bilinen "*Eyyâmu'l Arab*" başlığın altında Cahiliye ve İslam devirlerindeki savaşların adını zikretmiştir. Bu bâbda 93 savaştan bahsetmiş onlarla ilgili kısa bilgiler vermiştir. Eserin 30. bâbında ise Hz. Peygamber'e ait hadislerle halifelere ait hikmetli sözlere yer vermiştir.

Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl eserine genel olarak bakıldığında şârihin söz konusu eserini oluştururken daha çok Meydânî'nin *Mecma'u'l-Emsâl* eserinden istifade ettiği fark edilir. Kullandığı metot, bölüm sayısı, şerh ve telif yöntemi bakımından ciddi bir benzerliğin olduğunu tespit etmekteyiz. Hâmid Efendi de eserinde bu duruma sık sık atıfta bulunur, Meydânî'den azami ölçüde yararlandığını, eserinin çok önemli olduğunu anlatır.

3.4.1.2. Zemahşerî (ö. 538/1144), el-Müsteksâ fî-Emsâli'l-Arabi

Nahiv, lügat ve edebiyata vakıf olan Zemahşerî¹¹⁶ Harizm bölgesinde Zemahşer şehrine yakın bir köy olan Taşavuz'da ve kayıtlara göre 467/1075 tarihinde doğmuştur. Irak, Horasan ve Mekke-i Mükerrreme gibi çeşitli yerleri gezen Zemahşerî edebiyat, lügat, nahiv, sarf ve tefsir alanlarında çeşitli eserler telif etmiştir. Zemahşerî Mekke'de

¹¹⁵ Fatih Öz, "Arap Emsâlinin Oluşumunda Ayet ve Hadislerin Etkisi ve el-Meydânî'nin *Mecma'u'l-Emsâl* Örneği", (Yüksek Lisans Tezi, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2015), s. 20-23

¹¹⁶ Hayatı ve eserleriyle ilgili detaylı bilgi için bkz. Mustafa Öztürk, M. Suat Mert Oğlu, "Zemahşerî", *DİA*, (İstanbul: 2013), c. 44, s. 235.

Kâbe'ye yakın bir yerde uzun süre mücavere ettiği için kendisine Allah'ın komşusu anlamına gelen "*câru'llâh*" lakabı verilmiştir.

Mesel alanında telif ettiği *el-Müsteksâ fî Emsâli'l-Arab* Arap edebiyatının önemli mesel kaynaklarından biri olarak kabul edilir. Zemahşerî, içinde 3500 civarında mesel bulunan eserini alfabetik sıralamıştır. Eser 28 bölümdür. Yapısı itibarıyla bir lügat olarak görülen bu eserde "*ef'al* " ile başlayan meseller için ayrı bir bölüm tutulmamış, harf tertibine göre her şey sırasıyla verilmiştir. Zemahşerî derlediği mesellerin anlam, bağlam ve asıl hikâyelerini şerh edip çoğu yerde onlara delil olarak ayet, hadis ve şiir örnekleri eklemiştir. Ayrıca bazı meselleri dil yönünden inceleyerek kendi görüş ve düşünceleriyle bilinen dilcilerin konu hakkındaki görüşlerine de yer vermiştir.

Âsımzâde Hâmid, *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl*'in pek çok yerinde Zemahşerî'nin özellikle dil yönündeki görüş ve fikirlerinden yararlanmış, bunu bir yöntem olarak kendi eserine aktarmıştır. Âsımzâde Hâmid, Zemahşerî'ye ait beğendiği yorumları Türkçeye çevirip kullanır, katılmadığı düşünceleri ise reddedip kendi düşüncesini dile getirir.

3.4.1.3. İsfahânî (ö. 351/962), *ed-Durretu'l-Fâhiretu fi'l-Emsâli'l-letî alâ Ef'al*

Asıl adı Hamza bin Hasan olan İsfahânî¹¹⁷ X. yüzyılda İsfahan'da dünyaya gelmiş ve orada yaşamıştır. Bağdat'a defalarca giden İsfahânî, orada alimlerle görüşüp onlardan nahiv, lügat, tarih, tıp, felsefe ve edebiyat gibi ilimleri öğrenmiştir. Kendisinden bahseden kaynaklara bakıldığında onun iyi bir müellif olduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁸

İsfahânî, *ed-Durretu'l-Fâhiretu fi'l-Emsâli'l-letî alâ Ef'al* adlı eserinde sadece "*ef'al*" vezniyle başlayan meselleri derlemiştir. 30 bölümden oluşan bu eserin ilk 28 bölümünde geçen meseller Arap harflerine göre tasnif edilmiştir. Eserin 29. bölümünde ise "*müvelled*" meseller bulunurken 30. bölümünde ise mesel haline gelen veciz sözlere yer verilmiştir. Hakikaten bu eser "*ef'al*" vezniyle başlayan mesellere dair telif edilmiş en büyük eserdir.

¹¹⁷ Hayatı ve eserleriyle ilgili detaylı bilgi için bkz. Abdülkerim Özaydın, "Hamza el-İsfahânî", **DİA**, (İstanbul: 1997), c. 15, s. 513-514.

¹¹⁸ Katâmiş, **age**, s.102.

Hâmid Efendi, “*ef'al*” vezinli meseller konusunda İsfahânî'nin bu eserinden hayli istifade etmiştir. Onun metodundan ve yaklaşımından etkilenecek kendi eserinde bu tür mesellere bölüm ayırmıştır.

3.4.2. Meselle İlgili Olmayan Kaynaklar:

3.4.2.1. Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415), el-Kâmûsu'l-Muhît

Ailesi hakkında fazla bilginiz olmayan Fîrûzâbâdî'nin asıl adı Muhammed bin Yakup olup 729/1329 yılında Şiraz'da dünyaya gelmiştir. Yedi yaşındayken Kur'an hafızı olan Fîrûzâbâdî babasından dil ve edebiyat dersleri almıştır. Yirmi yaşına gelince Şam'a gitmiş ve orada yaklaşık yüz hocadan ders görmüştür. Ardından Kudüs'e geçmiş ve orada birkaç medresede ders vermiştir. *el-Kâmûsu'l-Muhît*'in mukaddimesinde bu sözlüğün 2000 eserin özeti olduğunu söyleyen Fîrûzâbâdî ilme meraklı olduğunu, kitap satın alıp bunlardan yararlandığını ve devrin önemli ilim merkezlerine giderek ders aldığını anlatır.¹¹⁹

Fîrûzâbâdî, eserine "okyanus" anlamına gelen “muhit” kelimesini ad olarak seçmiş ve Arapçadaki bütün kelimeleri kapsadığı iddiasıyla bunu yapmıştır. 813/1410 yılında tamamlanan bu sözlük, kelimelerin son harfleri esas alınarak tasnif edilmiştir. Kökün son harfi "bâb", ilk harfi ise "fasıl" ismiyle ve Arap harflerinin sırasına göre dizilmiştir. Ortadaki diğer harfler de alfabetik sırayı izler.¹²⁰ Bu yönüyle orijinal bir çalışmadır. Bu eser üzerine şerh, tercüme, ihtisar, ikmal (müstedrek), hâşiye ve tenkit gibi birçok çalışma yapılmıştır.¹²¹

Âsımzâde Hâmid de eserinin bazı yerlerinde ele aldığı mesellerinin anlamlarını verebilmek için *Kâmûsu'l-Muhît* eserine başvurmuştur. Zaman zaman ondan faydalandığında "*Şâhib-i Kāmūsūn beyānına göre*", "*Şâhib-i Kāmūsa göre*", "*kāmus şâhibine göre*" "*Mü'ellif-i Kāmūs*" gibi ifadeler kullanmaktadır. Âsımzâde Hâmid bazı yerlerde bu sözlüğe yer verse de gördüğümüz kadarıyla daha çok babasının tercüme ettiği sözlüğe yer vermiştir.

¹¹⁹ Hulusi Kılıç, "Fîrûzâbâdî", *DİA*, (İstanbul:1996), c. 13, s. 142.

¹²⁰ Hulusi Kılıç, "el-Kâmûsü'l-Muhît", *DİA*, (İstanbul: 2001) c. 24, s. 287.

¹²¹ Bu çalışmalar için bkz. Hüseyin Nassâr, *el-Mu'cemü'l-'Arabî: Neş'etuhu ve Tetavvuruh*, (Kahire: Dâru Mısır,1968), c. 2, s. 575-679; Ahmed eş-Şerkâvî İkbâl, *Mu'cemü'l-Me'âcim*, (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî) (1407/1987), s. 222-226.

3.4.2.2. Ahmed Âsım Efendi (ö. 1235/1819), Kâmûs Tercümesi

İlim ve edebiyat sahasının bilinen ismi Âsım Efendi 1169/ 1755 yılında Antep'te doğmuştur. Antep'te iyi bir eğitim gören Ahmed Âsım, dönemin âlimlerinden Arapça, hat ve diğer dinî ilimleri öğrenmiştir. 1203/1788-89 yılında İstanbul'a göçmüş ve buradaki ilim meclislerinde bulunmuştur. Daha sonra hac için 1215/1801'de Mekke'ye gidip dönüşte ailesini yanına alarak kesin olarak 1216/1802'de İstanbul'a yerleşmiştir. Hayatında nice sıkıntılar gören Âsım Efendi II. Selim ile II. Mahmud'dan yardım görmüştür. Âsım Efendi Arapça ve Farsçadan iki sözlük tercüme etmekle mütercim lakabını kazanmayı başarmıştır. Âsım Efendi'nin söz konusu kamusun tercümesinin yanında *Terceme-i Burhân-ı Kâtı*, *Tuhfe-i Âsım*, *Şerh-i Siyer-i Halebî* adlı eserleri de bulunmaktadır.¹²²

Âsım Efendi *Kâmûsu'l-Muhîr*'i tercüme ederken ona tashih, ikmal ve tenkit bölümlerini ekleyerek kaynak metinde geçen birçok kelimenin hareke kaydını yapmıştır. Eserin çoğu yerinde Arapça kelimelerin manalarını açıklarken vurgulama ve delillendirme amacıyla ayet, hadis, beyit, hikmet ve atasözü gibi örnekler getirmeye özen göstermiştir. Kaynak metinde geçen Arapça kelimelere Türkçe karşılık bulma konusunda sadece resmî Türkçe kelimelerden değil halk ağzından da istifade ederek farklı bir yol izlemiştir. Âsım Efendi'nin hazırladığı bu sözlük II. Mahmud'un emriyle mütercimin oğlu Hâmid Efendi'nin nezaretinde basılmıştır.¹²³

Âsımzâde Hâmid Efendi, *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl*'deki Arapça mesellerde geçen kelimeleri açıklarken babasının bu eserinden yararlanmıştı. Mesel derleme konusunda Meydânî'nin eserine atıf yaptığı kadar babasının *Kâmûsu'l-Muhîr*'inden de ilham almıştır. Bazı yerlerde babasının çalışmasından istifade ettiğini belirtirken pek çok yerde de bunu göstermemiştir. Hâmid Efendi, babasının eserine atıf yaptığı yerlerde "*Terceme-i Kâmûs*", "*vâlid-i üstâzun tefsîrine göre*", "*vâlid-i mâcidim beyân buyurmuşlar ki*" gibi kalıplar kullanmıştır.

3.4.2.3. Harîrî (ö. 516/1122), el-Makâmât

¹²² Mustafa S. Kaçalın, "Mütercim Asım Efendi", *DİA*, (İstanbul: 2006), c. 32, s. 200.

¹²³ Kılıç, *agm*, (2001), c. 24, s. 287-288.

Makâmât müellifi ve dil âlimi olarak tanınan Harîrî, 446/ 1254'te Basra şehri yakınlarında bulunan Meşan kasabasında dünyaya gelmiştir. Ailesi ve kendisi ipek anlamına gelen harîr ticaretiyle meşgul olduğu için *Harîrî* lakabıyla tanınmıştır. Bağdat ve Basra'da tahsil gören Harîrî, dini ilimleri, dil, aruz, şiir, kafiye bilgisiyle ensâb ilimlerini öğrenmiştir. *Dürretü'l-Gavvâs fî Evhâmi'l-Havâs*, *Mülhatü'l-Îrâb*, *er-Risâletü's-Sîniyye*, *er-Risâletü's-Şîniyye* gibi çeşitli eserler telif eden Harîrî, edebiyat dünyasında daha çok *Makâmât* eseriyle tanınmıştır.

Hârîrî'nin *Makâmât* adlı eseri *el-Makâmâtü'l-Harîriyye*, *Makâmâtü'l-Harîrî* ve *el-Makâmâtü'l-Edebiyye* isimleriyle tanınmış olup toplum sorunlarını ele almak amacıyla telif edilmiştir ve edebiyat sosyolojisi bakımından kıymetli bir eserdir. Eserdeki hikâyeleri akıcı bir üslupla anlatan Hâris Bin Hammâm ve o hikâyelerde asıl rol oynayan Ebu Zeyd es-Serûcî ve diğer tipler Harîrî tarafından kurgulanan tiplerdir. Eserde geçen hikâyeler ve maceralar hikmet, öğüt, övgü, sevgi ve yergi gibi çeşitli konuları içermektedir. Harîrî, eserinde sık sık şiir parçalarına da yer vererek bu konudaki maharetini de ortaya koymuştur.¹²⁴

Âsımzâde Hâmid'in kendi eserinde "هو كالضارب بقدرحين"¹²⁵ ve "كُلُّ الصَّيِّدِ فِي جَوْفِ الْفَرَّ"¹²⁶ mesellerinin hikâyelerini anlatırken Hârîrî'nin *Makâmât*'ından yararlandığını ifade etmiş ve bu yerlerde "*Harîrî maḳāmātūn on üçünci maḳāmesinde*", "*Harîrî maḳāmāt Ḥazremiyye*" notunu düşmüştür. Bu iki atıf dışında *Makâmât*'dan yararlanıp yararlanmadığı tespit edilemese de bu eseri bildiği ve bu kaynağa başvurduğu görülmektedir.

3.4.2.4. İbnü'l-Esîr (ö. 606/1210), en-Nihâye

Hadis ve tefsîr âlimi, edebiyatçı ve biyografi yazarı İbnü'l-Esîr, Cizre'de doğmuştur. Esîrüddîn lakabı ile anıldığı için İbnü'l-Esîr künyesiyle şöhret kazanmıştır. Kardeşleriyle birlikte öğrenim gören İbnü'l-Esîr, dönemin değerli hocalarından edebiyat, nahiv, sarf, fıkıh ve hadîs dersleri almıştır. İbnü'l-Esîr'in *en-Nihâye* eserinin

¹²⁴ Hulusi Kılıç, "Harîrî", *DİA*, (İstanbul: 1997), c. 16, s. 191.

¹²⁵ O, iki kadehin üzerine yazan kimse gibidir.

¹²⁶ Bütün avlar, avlanan yaban eşeğinin yanında hiçtir.

yanında *Câmi'u'l-Usûl li-Ehâdîsi'r-Resûl*, *Şerhu Garîbi't-Tivâl*, *eş-Şâfi*, *el-İnsâf* adlı eserleri de bulunmaktadır.¹²⁷

Tam adıyla *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser* olarak bilinen bu eserde hadîs alanındaki önemli kaynaklara atıf yapılarak çeşitli hadisler derlenmiş ve hadislerde geçen zor ve karmaşık kelimeler şerh edilmiştir. İbnü'l-Esîr bu eserde garip kelimelerin tefsirini yaparken zaman zaman fıkıh, nahiv, dil ve edebiyat gibi konularda kendi görüşlerini sunmayı ihmal etmez.¹²⁸

Hâmid Efendi, hadîsten doğan meselleri veya konuyla ilgili bir meseli açıklarken İbnü'l-Esîr'in açıklama ve görüşlerine yer vermiştir. Denilebilir ki Hâmid Efendi'nin hadîs konusunda başvuru kaynağı İbnü'l-Esîr'in *en-Nihâye*'sidir.

3.4.2.5. Süyûtî (ö. 911/1505), el-Câmi'u's-Sagîr

Tefsir, fıkıh ve hadîs konularında âlim olan Süyûtî Kahire'de doğmuştur. Arap dili ve edebiyatında önemli bir yeri olan Süyûtî, Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenmekle eğitim hayatına başlamış, çeşitli ilimleri öğrenip söz konusu eseri *el-Câmi'u's-Sagîr* yanında *Cem'u'l-Cevâmi*, *Zehrü'r-Rübâ*, *Tenvîrül-Hevâlik* ve *Menâhilü's-Safâ*, *Miftâhü'l-Cenne* gibi farklı konularda çeşitli eserleri de telif etmiştir.¹²⁹

Süyûtî'nin telif ettiği *el-Câmi'u's-Sagîr* eserinde vecîz kavî-i hadîsi alfabetik olarak sıralamış, hadislerin kaynaklarını ve sıhhat durumunu dipnot veya kısa imlerle göstermiştir.¹³⁰

Farklı kaynaklar kullanan Hâmid Efendi, bu eserden de yararlanıp kendi eserini zenginleştirmiştir. Tıpkı İbnü'l-Esîr'in *en-Nihâye*'si gibi hadîs konusunda bu eserden de faydalanmıştır.

3.4.2.6. Molla Hüsrev (ö. 885/1480), Dürerü'l-Hükkâm fî Şerhi Gureri'l-Ahkâm

Osmanlı sahası âlimi ve müftüsü olan Molla Hüsrev, Sivas'a yakın bir köyde dünyaya gelmiştir. Döneminde medreselerde okutulan ilimleri öğrendikten sonra müderrislik

¹²⁷ Ali Osman Koçkuzu, "İbnü'l-Esîr, Mecdüddin", **DİA**, (İstanbul: 2000), c. 21, s. 28.

¹²⁸ İbrahim Hatiboğlu, "en-Nihâye", **DİA**, (İstanbul: 2007), c. 33 s. 100.

¹²⁹ Halit Özkan, "Süyûtî", **DİA**, (İstanbul: 2010), c. 38, s. 202.

¹³⁰ Özkan, **agm**, c. 38, s. 202.

kazaskerlik ve İstanbul kadılığı yapmıştır. *Dürer* eserinin yanında *Mirkâtü'l-Vusûl ilâ İlmi'l-Usûl* ve *Hâşîye ale't-Telvîh* adlı eserleri de bulunmaktadır.¹³¹

Molla Hüsrev'in telif ettiği *Dürer* eseri fıkıh konusunda yapılmış bir şerhtir. Müellif eserini Hanefî mezhebine ait fıkıh kaynaklarını esas alarak hazırlamıştır.¹³²

Hâmid Efendi, fıkıhla ilgili bazı mesellere dair Molla Hüsrev'in eserindeki görüşlerini benimsemiş, şerh ve tercüme ederken bu eseri dikkate almıştır.

3.4.2.7. İbn Bessâm (ö. 542/1147), ez-Zahîre fî Mehâsini Ehli'l Cezâret

Edebiyatçı ve tarihçi kimliğiyle öne çıkan İbn Bessâm, Endülüs'te doğmuştur. Dönemin çeşitli ilim merkezlerinde öğrenim görmüş ve dönemin en büyük edebiyat eleştirmenlerinden biri olmuştur. Farklı alanlarda eğitim görmesine rağmen telif ettiği tek eseri *ez-Zahîre fî Mehâsini Ehli'l Cezâret*'tir. Çalışma, Endülüs edebiyatına dair ansiklopedik mahiyette bir eserdir.¹³³ Hâmid Efendi, meselleri derlerken edebîlik ve sanat konusunda İbn Bessâm'ın bu yegâne eserine müracaat etmeyi ihmal etmez.

Hâmid Efendi, eserindeki meselleri derlerken daha çok yukarıda ele aldığımız kaynaklardan istifade etmiştir. Bu kaynakların yanında *et-Tenvîr fî İşkâtî't-Tedbîr*, *el-Misbâh*, *el-Vasît*, *et-Tuhfe*, *et-Tekmile*, *Mesâlikü'l-Memâlik*, *Tarifât* gibi eserlerden de bir iki defa yararlanmıştır. Müellifin bazen de "*kütüb-ı fıkhiyye*", "*kütüb-i ehâdis*", "*kütüb-i lügat*" ve "*kütüb-i tıbbiyye*" ifadeleriyle çeşitli fıkıh, hadis ve tıp alanındaki kaynaklara da müracaat ettiği görülmektedir. Birincil kaynakları ise daha çok bahse konu olan bu eserlerdir.

3.5. Eserde Geçen Meseller:

Hâmid Efendi'nin *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* adlı eserinde toplam 1253 mesel bulunmakta olup bu meseller alfabetik sıralanmıştır. Eserde yer alan meseller *mucez mesel* ve *ef'al* vezinli meseller olmak üzere ikiye ayrılır. Biz burada eserde geçen bütün bu meselleri tercümeleriyle birlikte Hâmid Efendi'nin izlediği alfabetik sistemde şöyle gösterebiliriz:

¹³¹ Ferhat Koca, "Molla Hüsrev", *DİA*, (İstanbul: 2005), c. 30, s. 252.

¹³² Koca, *agm*, c. 30, s. 253.

¹³³ Hüseyin Yazıcı, "İbn Bessâm eş-Şenterîni", *DİA*, (İstanbul: 1999) c. 19, s. 376.

Tablo 2:
Eserde Geçen Bütün Mesellerin Listesi

Elif (İ) Mucez Mesellerin Sayısı: 119 <i>Efal</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 5 Toplam:124		
Sıra	Mesel	Tercüme
1.	إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا	Beyan(güzel konuşma)’nın bir kısmı mutlaka sihirdir.
2.	إِنَّمَا مَثَلُ الْجَلِيسِ الصَّالِحِ وَجَلِيسِ السُّوءِ كَحَامِلِ الْمَسْكِ وَنَافِخِ الْكَبِيرِ	Şüphesiz iyi ve kötü arkadaşın örneği miski taşıyanla körük çekenin örneği gibidir.
3.	إِذَا دَخَلْتَ أَرْضَ الْحَصِيبِ فَهَرُولُ	Husayb diyârına girdiğinde hemen koş.
4.	أَنَا حُجْبِرُهَا الْمُؤَوَّبُ وَعُدَيْقُهَا الْمَرْجَبُ	Ben yuvarlak mağarayım ve çok dallı hurma ağacıyım.
5.	إِنَّكَ لَا تَدْرِي عَلَامَ يُنْزَأُ هَرْمُكَ	Senin yaşlılığında nefsin ve aklının neye düşkün olacağını bilemezsin.
6.	إِنَّهُ لَتَدْبُ عَقَارِيهُ	Şüphesiz onun akrepleri yayılmıştır.
7.	إِنَّ الْمَنَاحِيحَ خَيْرُهَا الْأَبْكَارُ	Kadınların en iyisi bakire olanlardır.
8.	أَنَا مِنْهُ فَالِجُ بِنُ خَلَاوَةٍ	Ben ondan Fâlic bin Halave gibi uzağım. (yani ben onu tanımıyorum).
9.	إِنَّ لِلَّهِ جُنُودًا مِنْهَا الْعَسَلُ	Allah'ın pek çok askerleri vardır, bal da onlardandır.
10.	إِنَّهُ لَيَكْسِرُ عَلَيْكَ أَرْعَاطَ النَّبْلِ	Senin üzerine okların temrenini kırar.
11.	إِنَّ الْعَصَا قُرِعَتْ لِذِي الْخُلْمِ	Asâ (baston) akıllı kimse için vuruldu.
12.	إِنَّهُ لَشَرَّابٌ بَانْفَعُ	O yer mutlaka biriken suyu içmiştir.
13.	إِنَّكَ خَيْرٌ مِنْ تَفَارِيقِ الْعَصَا	Şüphesiz sen parçalanmış değnekten daha hayırlısın.
14.	إِنَّ الشَّقِيَّ وَافِدُ الْبَرَاجِمِ	Şakî olan kimse Berâcim'in temsilcisidir.
15.	أَنَا مِنْهُ كَحَاقِنِ الْإِهَالَةِ	Ben bu konuda tuluma süt çeken gibi ustayım.
16.	إِلَّا دَهٍ فَلَا دَهٍ	Bu iş şimdi yapılmazsa daha sonra yapılmaz.
17.	إِلَّا حَظِيَّةً فَلَا أَلِيَّةَ	Şansım olmasa da kusurlu asla olmam.
18.	أَبِي يَغْزُو وَأُمِّي تُحَدِّثُ	Babam savaşıyor, annem ise anlatıyor.
19.	إِذَا ارْجَحْتَ شَاصِيًّا فَارْفَعْ يَدَا	Atın yere düşerse onun elinden tut.
20.	إِيَّاكَ وَخَضْرَاءَ الدَّمَنِ	Çöplükte yetişen yeşilliklerden sakın!
21.	أَنَا دُونَ هَذَا وَفَوْقَ مَا فِي نَفْسِكَ	Ben, dediğin bu sözlerin altındayım ve aynı zamanda benim hakkımda içinden geçenlerden daha yükseğim.

22.	أَكَلْتُمْ ثَمَرِي وَعَصَيْتُمْ أَمْرِي	Hem hurmamı yediniz hem de bana karşı çıktınız.
23.	إِيَّاكَ وَأَعْرَاضَ الرِّجَالِ	Sakın adamların namusuna yaklaşma!
24.	إِنَّ الْحَدِيدَ يُفْلَحُ بِالْحَدِيدِ	Demir demir ile kesilir.
25.	إِنْ كُنْتَ رِيحًا فَقَدْ لَاقَيْتَ إِعْصَارًا	Eğer rüzgar isen fırtınayla karşılaşsın.
26.	أَوِيَ إِلَى رُكْنٍ بِلا قَوَاعِدَ	Temelsiz esaslara dayandı.
27.	أَدَبُ الْمَرْءِ خَيْرٌ مِنْ ذَهَبِهِ	Kişinin ahlakı onun altınından daha iyidir.
28.	أَوَّلُ الشَّجَرَةِ النَّوَّاءُ	Ağaç çekirdekten yetişir.
29.	إِذَا لَمْ تَغْلِبْ فَاخْلُبْ	Eğer yenemezsen kazanmak için hile yap.
30.	إِنَّ الْهَوَانَ لِلَّيْمِ مَرَامَةٌ	Alçaklara hakaret etmek merhamettir.
31.	إِنَّ الْمَقْدِرَةَ تُذْهِبُ الْحَفِظَةَ	Kudret öfkeyi yok eder.
32.	إِنَّ وِرَاءَ الْأَكْمَةِ مَا وَرَاءَهَا	Tepenin arkasında bekleyen vardır.
33.	إِنَّمَا يَجْزِي الْفَتَى لَيْسَ الْجَمَلُ	Şüphesiz ki ahmak olan değil, akıllı olan teşekkür eder.
34.	إِنَّ الدَّوَاهِيَ فِي الْآفَاتِ تَهْتَرِسُ	Musibetler birbirini yok eder.
35.	إِخْدَى خَطِيَّاتِ لُقْمَانَ	Lokman'ın oklarından birisidir.
36.	أَنْتَ كَصَاحِبَةِ النَّعَامَةِ	Sen deve kuşu sahibi gibisin.
37.	إِنَّ دَوَاءَ الشَّقِّ أَنْ تَحْوَصَهُ	Yırtılanı dikmekle tedavi edersin.
38.	إِنَّ الْجَبَانَ خَشْفُهُ مِنْ فَوْقِهِ	Korkağın eceli yukarıdan gelir
39.	إِنْ تَرَدَّ الْمَاءُ بِمَاءٍ أَكْبَسُ	Su ile su kuyusuna varman kurnazlık sayılır.
40.	إِنَّ الشَّرَّكَ قَدْ مِنْ أَدِيمِهِ	Nal kendi derisinden yapılmıştır.
41.	أَنْفٌ فِي السَّمَاءِ وَاسْتٌ فِي الْمَاءِ	Burun gökte kış ise suda.
42.	إِنَّ عَدَا لِنَظَرِهِ قَرِيبٌ	Bekleyen için yarınlar yakındır.
43.	إِنْ كُنْتَ كَذُوبًا فَكُنْ ذَكُورًا	Eğer yalancıysan hafıza sahibi ol.
44.	إِنَّ الْحُسُومَ يُورِثُ الْحُسُومَ	Çok çalışmak yorgunluğa neden olur.
45.	إِنْ كُنْتَ ذَا طِبِّ فَطِبْ لِعَيْنِكَ	Eğer sen hekim isen öncelikle gözlerini tedavi et.
46.	إِذَا أَصَابَتِ الطَّبَّاءُ الْمَاءَ فَلَا عِبَابَ فَإِنْ لَمْ تُصِبْهُ فَلَا أَبَابَ	Ceylanlar suyu bulduklarında içmezler, bulamadıklarında aramazlar.
47.	إِنَّمَا اشْتَرَيْتُ الْغَنَمَ حَذَارَ الْعَازِيَةِ	Deveden sakınarak yerine koyun satın aldım.
48.	إِذَا عَزَّ أَخُوكَ فَهَنْ	Senin kardeşin galip olursa ona nezaket

		göster
49.	إِنَّ أَهْوَنَ السَّقْيِ التَّشْرِيعُ	(Develeri) sulamanın en kolay yolu onları su kaynağına kadar götürmektir.
50.	إِنَّمَا هُوَ كَبَارِحِ الْأَرْوَى	Gerçekten o nadiren görülen yaban keçisi gibidir.
51.	إِيَّاكَ وَالْخَطْبُ فَإِنَّهَا مِشْوَارٌ كَثِيرُ الْعِثَارِ	Fazla konuşmalardan uzaklaş; fazla konuşunca yollarda tökezleyen at gibi olursun.
52.	إِنَّ دُونَ الطُّلْمَةِ خَرْطٌ قَتَادٍ هَوْبِرٍ	Ekmeğe ulaşmak gürgen ağacını sıyırmak gibidir ki son derece zordur.
53.	أَصُوصُ عَلَيْهَا صُوصٌ	Semiz deveye alçak biri bindi.
54.	إِنَّ فِي مِصٍّ لَمْطَعْمًا	Dudağın bükülmesinde olumsuzluk alameti var.
55.	إِنَّ أَغْيَا الْبَعِيرِ فَرْدُهُ نَوْطًا	Deve yorulduğunda yükünü artırır.
56.	أَنْتَ أَوْ هُوَ شَوْلُهُ النَّاصِحَةُ	Sen ya da o nasihat veren Şevle gibisiniz.
57.	إِنَّ الْقَصِيرَةَ قَدْ تُطِيلُ	Kısa boylu kadın uzun boylu çocuğu doğurabilir.
58.	إِنَّ الرِّقِينَ يُغْطِي أَفْنَ الْأَفِينِ	Süs insanın ahmaklığını gizler.
59.	إِنَّ الْجَوَادَ عَيْنُهُ فَرَاؤُهُ	Cins atın dış görüntüsü denemeye hacet bırakmaz.
60.	إِذَا صَاخَتِ الدَّجَاجَةُ صِيَاخَ الدَّيْكِ فَلْتُنْبِخْ	Tavuk horoz gibi öterse hemen kesilsin.
61.	أَخَذَهُ أَخَذَ الضَّبُّ وَلَدَهُ	Kertenkelenin kendi yavrularını helak ettiği gibi onu şiddetle helak etmiştir.
62.	أَكْلًا وَذَمًّا	Hem yenilir hem de kötülenir.
63.	إِذَا ضَرَبْتَ فَأَوْجِعْ وَإِذَا رَجَرْتَ فَاسْمِعْ	Vurursan şiddetle vur ve azarlarsan sözünü iyi dinlettir.
64.	إِذَا قَطَعْنَا عَلَمًا بَدَا عَلَمٌ	Bir dağı geçtiğimizde başka bir dağ ile karşılaşırsınız.
65.	أَمْرٌ مُبْكِيَاتِكَ لَا أَمْرٌ مُضْحِكَاتِكَ	Seni ağlatanların emirlerine uy, güldürenlerinkine değil.
66.	أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخَارِيهَا	Yeryüzü bitkilerle güzelleşmiş.
67.	أَوَّلُ الْعِيِّ الْإِخْتِلَاطُ	Darılmak acizliğin başlangıcıdır.
68.	إِيَّاكَ وَالْبَغْيَ فَإِنَّهُ عِقَالُ النَّصْرِ	Sakın zâlim olma, çünkü ip devenin ayaklarını bağladığı gibi zulüm de zaferi bağlayıp engeller.
69.	إِنَّهَا لَيْسَتْ بِخُدْعَةِ الصَّبِيِّ بِاللَّبَنِ	Bu, çocuklar yoğurtla aldatacak bir iş

		değildir.
70.	إِذَا تَكَلَّمْتَ بِلَيْلٍ فَاخْفِضْ وَإِذَا تَكَلَّمْتَ نَهَاراً فَانْفِضْ	Gecelerde konuşursan alçak sesle konuş, gündüzde ise etrafa bakarak dikkatle konuş.
71.	آفَةُ الْمُرُوءَةِ خُلْفُ الْمُؤْعُودِ	Mertliğin afeti sözü tutmamaktır.
72.	إِيَّاكُمْ وَحَمِيَّةُ الْأَوْقَابِ	Zayıfların öfkesinden sakının.
73.	أَخَذَهُ بَيْنَ الْخَذْيَةِ وَالْخُلْسَةِ	Onu falandan hediye ile kaptı.
74.	إِنَّ الْمُوصِيَّ بَنُو سَهْوَانَ	Tavsiye edilenler genellikle unutulur.
75.	آخِرُهَا أَقْلُهَا شُرْباً	Su kuyusuna en son gelen develer en az içerler.
76.	إِنَّ الشَّقِيَّ يَنْتَحِي لَهُ الشَّقِيُّ	Eşkıya kendisi gibi bir eşkıyaya dayanır.
77.	أَخَذَهُ أَخَذَ سَبْعَةً	Sırtlan gibi onu helak etti.
78.	إِنَّ الصَّخُورَ قَدْ تَحْلِبُ الْعَلْبَةَ	Feryat eden deve sağıldığı kutuyu doldurabilir.
79.	إِخْدَى بَنَاتِ طَبَقِ شُرْكَ عَلَى رَأْسِكَ	Büyük musibetlerden biri baş ucundadır.
80.	أَتَاكَ رَيَّانٌ بَلْبِيهِ	Onda fazlasıyla süt bulunan kimse sana süt verdi.
81.	إِنَّ فِي الْمَعَارِضِ لَمَنْدُوحَةً عَنِ الْكَذِبِ	Dolaylı konuşmak yalana düşmekten kurtarır.
82.	إِنَّ الْبِرَاطِيلَ تُرَوِّجُ الْأَبَاطِيلَ	Rüşvet batıla yol açar.
83.	إِلَيْكَ يُسَاقُ الْحَدِيثُ	Bu konuşma senin içindir.
84.	أَخَذَتِ الْإِبِلُ رِمَاحَهَا	Develer semiz oldu.
85.	إِنَّ الْعَصَا مِنَ الْعُصَيَّةِ	Büyük değnek küçük değnekten gelir.
86.	إِنَّهُ كَبْرَقَ خَلْبٌ	Yağmursuz şimşek gibidir.
87.	أَبُو رِيَّاحٍ	Rüzgarın babası.
88.	ابْنُكَ مِنْ بُوْحِكَ	Asıl evlat kendi sulbünden olan evlâttır.
89.	ابْنُ زَانِيَةٍ بَرِيَّةٌ	Bu, zeytin yağıyla zina yapan kadının çocuğudur.
90.	إِنْ جَرَجَرَ الْعَوْدُ فَرْدَهُ وَقَرَأَ	Deve her bağırdığında yükünü artır!
91.	إِذَا تَفَرَّقَتِ الْعَنَمُ قَادَتَهَا الْعُزْرُ الْجُرَبَاءُ	Koyunlar dağıldığı zaman onlara uyuz keçi liderlik eder.
92.	آهَةٌ وَمِيهَةٌ	Ona çiçek hastalığı bela olsun.
93.	إِذَا تَرَضَّيْتَ أَخَاكَ فَلَا أَخَا لَكَ	Birine yalvarsan o sana kardeş değildir.

94.	إِنَّ الرُّأْيَ لَيْسَ بِالنَّظَنِ	Doğr görüş zan ile olmaz.
95.	إِذَا تَوَلَّى عَفْدَ شَيْءٍ أَوْثَقَا	Falan kimse bağlanmak istenen şeyi iyice bağlar.
96.	إِشْ فِي الصَّرْطَةِ مِنْ هَلَاكِ الْمَنْجَلِ	Orağın kaybolmasının zartanla ne alakası var?
97.	إِنَّكَ تَهْدِي الصَّالَّ وَلَا تَهْدِي الْمُضَالَّ	Hakikatı cehlinden göremeyenleri hidayet edebilirsin, fakat hakikatı görüp de görmezlikten gelenleri hidayet edemezsin.
98.	أَخَذُوا طَرِيقَ الْعُصْلَيْنِ	Unsulayn yolunu tuttular.
99.	أَيْنَ الْبُيَا مِنْ يَدِ الْمُتَنَاوِلِ	Ülker elin ulaşamayacağı uzak bir yerdedir.
100.	إِنْ كُنْتَ الْحَالِيَةَ فَاسْتَعْرِزِي	Eğer süt sağıyorsan bâri sütü fazla olan deveyi seç.
101.	إِنْ لَمْ يَكُنْ مُعْلَمًا فَدَخِرْجْ	Üzerinde damga yoksa yuvarla at!
102.	إِنَّ الْخُصَّاصَ يُرَى فِي جُوفِهَا الرِّقْمِ	Küçük deliklerde büyük belalar görülebilir.
103.	إِنَّ الْبَلَاءَ مُوَكَّلٌ بِالْمَنْطِقِ	Şüphesiz (başa gelen) belanın sebebi dildir.
104.	أَنْفُكَ مِنْكَ وَلَوْ كَانَ أَذَنَّا	Burun aksa bile o senindir.
105.	إِيَّاكَ وَأَهْلَبَ الْعَضْرَطِ	Kılları fazla olan azratından sakın.
106.	أَنَا ابْنُ بَخْدَتِهَا	Ben onu iyi bilirim.
107.	إِذَا وَقَفْتَ الْغَيْرَ عَلَى الرِّدْمَةِ فَلَا تَقُلْ لَهُ هَتْ	Deve pınar başında durunca artık onu: "Hadi iç iç" diye zorlayıcı söz söyleme.
108.	أَوَّلُ الصَّيْدِ فَرَعٌ	Devenin ilk yavrusu avların ilkidir.
109.	آفَةُ الْعِلْمِ النَّسْيَانُ	İlmin afeti unutkanlıktır.
110.	إِذَا شَبِعَتِ الدَّقِيقَةُ لِحْسَتَ الْجَلِيلَةِ	Develer doyduktan sonra koyunlar yalarlar.
111.	إِذَا حَرَبْتَ فَلَا تُحْمِطْ	Dövdüğünde acıtma!
112.	إِنَّهُ لَمُنْجَدٌ	O tecrübelidir.
113.	أَنَا غَرِيكَ مِنْهُ	Bunu iyi bildiğim için seni ondan uyarıyorum.
114.	إِنَّهُ لَهَيْرُ أَهْتَارٍ	Afetlerin bir afetidir.
115.	إِنْ فَرَّ غَيْرٌ فَغَيْرٌ فِي الرِّبَاطِ	Bir eşek kaçarsa yerine başka eşek gelir.
116.	إِنَّهُ لَصَلُّ أَصْلَالٍ	O, yılanlardan biridir.
117.	إِنَّمَا أَكَلْتُ يَوْمَ أَكَلِ الثَّوَرِ الْأَبْيَضِ	Şüphesiz, beyaz öküz yenildiği gün ben de yenildim.
118.	أَنَا ابْنُ جَلَا	Ben şöhretli biriyim.

119.	الْأَخْذُ سُرَيْطَى وَالْقَضَاءُ صُرَيْطَى	Borcu aldığında onu yutar, bedeli ise zarta ile öder.
120.	أَكَلٌ مِنَ السُّوسِ	Güveden daha yiyici.
121.	أَنْسُ مِنْ حُمَى الْغَيْنِ	O, Gîn ateşinden cana daha yakın.
122.	أَمْنٌ مِنَ الْأَرْضِ	Yerden daha güvenlidir.
123.	أَكَلٌ مِنْ لُقْمَانَ	Lokmân'dan daha yiyici.
124.	أَلْفٌ مِنْ غُرَابٍ عُقْدَةٍ	O, ormanın kargasından daha uyumlu ve cana yakın biridir.
Bâ (ب) Mucez Mesellerin Sayısı: 46 <i>Efal</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 19 Toplam:65		
125.	الْبَغَاثُ بِأَرْضِنَا يَسْتَنْسِرُ	Lori kuşu bizim yurdumuzda kartallaşır.
126.	بِكَلِّ وَادٍ بَنُو سَعْدِ	Her vâdîde bir Benî Sa'd vardır.
127.	بَاتَتْ بِلَيْلَةٍ أَنْقَدَ	Kirpi gibi geceyi uyumadan geçirdi.
128.	بَطْنِي عَطْرِي وَسَائِرِي ذَرِي	Yemekle karnımı doyur, gerisini boş ver.
129.	بَيْنَهُمْ دَاءُ الضَّرَائِرِ	Aralarında eşlerin düşmanlığı var.
130.	بَقَطِيهِ بِطَبَّكَ	Zekanla onu dağıt.
131.	بِعِلَّةِ الْوَرْشَانِ يَأْكُلُ رُطَبَ الْمُشَانِ	Hurmayı kumrular yiyor diyerek bu bahane ile kendisi karnına dolduruyor.
132.	بَلَعَ السَّكِينُ الْعَظْمَ	Bıçak kemiğe dayandı.
133.	بَيْتِي يَبْخُلُ لَا أَنَا	Ben değil, evim cimridir.
134.	بَنَانُ كَفِّهِ لَيْسَ فِيهَا سَاعِدٌ	Elinin parmakları vardır fakat bileği yoktur.
135.	بِالسَّاعِدِ يَنْطُشُ الْكَفُّ	El bilekle kuvvetli olur.
136.	بِحَنْبِهِ فَلْتَكُنِ الْوَجْبَةُ	Düşmek hep onun yanında olsun.
137.	الْبِضَاعَةُ تُيسِّرُ الْحَاجَةَ	Hediye işleri kolaylaştırır.
138.	الْبَغْلُ نَعْلٌ وَهُوَ لِلذِّكْرِ أَهْلٌ	Katır zinakârlığın çocuğudur, o zinakarlığın ehlidir.
139.	بِنَسِ الْعَوْضِ مِنْ جَمَلٍ قَيْدُهُ	Deve yerine yularıyla gelmek ne kötü bir bedeldir.
140.	بَلَغَ السَّيْلُ الرُّبَى	Sel tepelere ulaştı.
141.	بِعْتُ جَارِي وَلَمْ أَيْعِ دَارِي	Aslında evimi değil komşumu sattım.
142.	بِالرِّفَاءِ وَالْبَيْنِ	Size mutluluklar ve bol çocuklar diliyoruz.

143.	بَقُلْ شَهْرٍ وَشَوْكُ دَهْرٍ	Bir ayda sebze verirken tam bir senede dikenini gösterir.
144.	بَاتَتْ بِلَيْلَةٍ حَرَّةٍ	O, gecesini bakire olarak geçirmiş.
145.	بَشَاشَةُ الْوَجْهِ عَطِيَّةٌ ثَانِيَةٌ	Yüzün gülüşü Allah'tan insana ikinci bir hediye sayılır.
146.	بَلَاءُ الْإِنْسَانِ مِنَ اللِّسَانِ	İnsanın belalarının sebebi onun dilidir.
147.	بَاءَتْ عَزَارُ بِكَحْلِ	Arar ve Kahl birbirleriyle sürtüştüler ve öldüler.
148.	الْبِطْنَةُ تُذْهِبُ الْفِطْنَةَ	Fazla yemek zekayı giderir.
149.	بِهِ دَاءٌ ظَنِّي	Onda ceylanın hastalığı vardır.
150.	بَعَثُوا بِالسَّوَاءِ وَاللَّوَاءِ	Yardım istemede bulundular.
151.	بَاتَ فُلَانٌ يَشْوِي الْقَرَاخَ	O kimse suyu kaynatıp buharını kokladı.
152.	الْبُسْتَانُ كُلُّهُ كَرْفَسٌ	Bahçenin bütününde kereviz vardır.
153.	الْبُؤْسُ بِالنَّوْصِ	Kaçmakla necat olur.
154.	بَيْنَ الْعَصَا وَلِحَائِهَا	Asa ile kabuğunun aralarına girebilecek bir şey yoktur.
155.	بَرَحَ الْخَفَاءُ	İş görünür hâle geldi.
156.	بَيَّدَيْنِ مَا أَوْرَدَهَا الزَّائِدَةُ	Zâide denen kadın develeri iki elle götürdü.
157.	أَبَالُوا الْخَيْلَ فِي عَرَصَاتِهِمْ	Onlar askerleri arsalarında işettirdiler.
158.	بَيْنَ الرَّغِيفِ وَجَاحِمِ التَّنُورِ	Somun ekmek ile fırın arasında hep kalsın.
159.	بَيْنَهُمَا بَطْحَةُ الْإِنْسَانِ	O iki kimsenin arasında bir insanın boyu kadar yakınlık vardır.
160.	أَبْدَى الصَّرِيحُ عَنِ الرَّغْوَةِ	Saklanan şey artık açık oldu.
161.	بَقِيَ أَشَدُّهُ	En zor kısmı kaldı.
162.	بَعْضُ الشَّرِّ أَهْوَنُ مِنْ بَعْضِ	Bazı kötülükler diğer kötülüklerden daha basittir.
163.	بَلَغَ مِنْهُ الْمُخَنَقَ	Su boğulmuş olanın ağzına kadar geldi.
164.	أَبْرَمًا وَقَرُونًا	Meclislere katılmayıp ağır ve cimri olduğundan başka, bir de hurmayı ikişer ikişer yer.
165.	بَيْنِي وَبَيْنَ فُلَانٍ ذَنْبُ الصَّبِّ	Benimle o kimsenin arasında kertenkelenin kuyruğu vardır.

166.	رَأْسُ بَرَأْسٍ وَزِيَادَةُ خَمِيسَاءَ	Bir başa karşılık bir baş, beş yüz akçe de artışı.
167.	بَرَتْ قَائِيَّةٌ مِنْ قُوبٍ	Yumurta yavrudan kurtuldu.
168.	بَالَ حِمَارٍ فَاسْتَبَالَ أَحْمِرَةً	Bir eşek bevl etti ve diğer eşeklerin bevl etmelerine neden oldu.
169.	بَصْبَصْنَ إِذْ خُلِدِينَ بِالْأَذْنَابِ	Develer şarkıyı dinleyince kuyrukları salıp harekete geçer.
170.	بَقِيَتْ مِنْ مَالِهِ عَنَاصٍ	Kendi malından az bir şey kaldı.
171.	أَبْعَدُ مِنْ مَنَاطِ عِيُوقٍ	Ayyuk yıldızından daha uzaktır.
172.	أَبْخَلُ مِنْ مَادِرٍ	Mâder'den daha cimri.
173.	أَبْرُ مِنَ الْعَمَلَسِ	Amelles denen kimseden daha iyilik yapar.
174.	أَبْطَأُ مِنْ غُرَابِ نُوحٍ	Nûh'un kargasından daha yavaş.
175.	أَبْطَأُ مِنْ فِنْدٍ	Find'in ateş alıp dönmesinden daha yavaş.
176.	أَبْلَغُ مِنَ السَّحْبَانِ	Sehbân'dan daha belagatli.
177.	أَبْخَلُ مِنْ كُسَعٍ	Kusa'dan daha cimri.
178.	أَبْهَى مِنْ قُرْطَيْنِ بَيْنَهُمَا وَجْهٌ حَسَنٌ	Aralarında güzel yüz bulunan iki küpeden daha güzeldir.
179.	أَبْصَرُ مِنْ زَرْقَاءِ الْيَمَامَةِ	Zerkâ-yı Yemâme'den daha iyi görür.
180.	أَبْرَدُ مِنْ جَرِبَاءٍ	Poyraz rüzgarından daha soğuk.
181.	أَبْطَشُ مِنْ دُوسَرٍ	Devser taburundan daha şiddetli.
182.	أَبْخَرُ مِنْ صَفَرٍ وَأَبْخَرُ مِنْ أَسَدٍ	Şahinden ve aslandan daha kötü kokar.
183.	أَبُولُ مِنْ كَلْبٍ	Köpekten daha idrarlı.
184.	أَبْقَى مِنْ وَحْيٍ فِي حَجَرٍ	Taşa yazılandan daha kalıcı.
185.	أَبْصَرُ مِنْ غَقَابٍ مَلَاعٍ	Çöl kartalından daha iyi görür.
186.	أَبْصَرُ مِنْ غُرَابٍ	Kargadan daha iyi görür.
187.	أَبْرَدُ مِنْ غَضْرَسٍ	Kardan daha soğuk.
188.	أَبْرَدُ مِنْ حَبَقَرٍ	Dolu tanelerinden daha soğuk.
189.	أَبْلَغُ مِنْ فُسٍّ	Kus denen kimseden daha belîğ.
Tâ (ت)		

Mucez Mesellerin Sayısı: 55 Efal Vezinli Mesellerin Sayısı: 2 Toplam:57		
190.	تَأْبَى ذَاكَ بَنَاتُ أَلْبِي	Kalbimdeki şefkat ve merhamet ona beddua etmeye el vermiyor.
191.	تَرْكُهُ بِمَبَاحِثِ الْبَقْرِ	Onu ıssız yerlere bıraktım.
192.	تَرْكُهُمْ حَاتِّ بَاث	Onları darmadağınık bıraktı.
193.	تَسْمَعُ بِالْمُعِيدِي خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَرَاهُ	Mu'aydî hakkında anlatılanları dinlemen, onu görmenden daha iyidir.
194.	تَغَافُلْ كَأَنَّكَ وَاسِطِي	Vasitli olarak görün de bilmezlikten gel.
195.	تَرْكُهُ بِمَلَا حَسِ الْبَقْرِ	Onu ineklerin yalandıkları yerde bıraktım.
196.	تَلَمَّسْ أَغْشَاشَكَ	Kendi yuvanı koru!
197.	تَطْعَمْ تَطْعَمْ	Yemeği tat da onu yemeye isteğin olsun!
198.	تَبَاعَدَتِ الْعَمَةُ مِنَ الْخَالَةِ	Hala teyzeden uzaktır.
199.	تَرْكُهُمْ فِي كَصِيصَةِ الظِّي	Onları ceylan tuzağına bıraktım.
200.	تُبْلُغِ الْخَضْمُ بِالْقَضْمِ	Dişlerin uçlarıyla yavaş yavaş yemek yerse tok olur
201.	تَجَنَّبَ رَوْضَةً وَأَخَالَ يَعْدُو	Cenneti bırakıp başkasına koşmaya başladı
202.	تَفَرَّقُوا أَيْدِي سَبَا وَأَيْدِي سَبَا	Paramparça oldular.
203.	تَرَبَّتْ يَدَاهُ	Elleri kurusun!
204.	تَجْرِي الرِّيحُ بِمَا لَا تَشْتَهِي السُّفُنُ	Rüzgar gemilerin istemediği yönden eser.
205.	اتَّبِعِ الْفَرَسَ لِحَامَهَا أَوْ النَّاقَةَ زِمَامَهَا أَوْ الدَّلُو رِشَاءَهَا	Atı verdiğinde gemini de ver veya deveyi verdiğinde yularını da ver ya da kovayı bağışladığında ipini de bağışla!
206.	أَتْرَكُهُ تَرَكَ الظِّي ظِلَّهُ	Ben, falan kimseyi âhu kendi gölgesini nasıl terkederse öylece terkederim.
207.	تَحْسِبُهَا حَمَقَاءَ وَهِيَ بَاحِسٌ	Onu saf zannedersin halbuki o zalimdir.
208.	اتَّقِ شَرَّ مَنْ أَحْسَنْتَ إِلَيْهِ	İyilik ettiğin her kimseden sakın!
209.	تَأْخِيرُ الْإِسَاءَةِ مِنَ الْإِحْسَانِ	Kötülüğü bırakma ihsandandır.
210.	تَوَاضَعُ الْمَرْءُ يُكْرِمُهُ	Alçakgönüllülük sahibini yükseltir.
211.	تَمَرَّدَ مَارِدٌ وَعَزَّ الْأَبْلَقُ	Mârid inat etti, Eblak galip geldi.
212.	تَيْسِي جَعَارٍ	Dişi sırtlanın yalancı sözüdür.

213.	تَسْأَلُنِي بِرَأْمَتَيْنِ سَلَجَمَا	Benden Râmeteyn'de şalgam istedi.
214.	تَفَرَّقُ مِنْ صَوْتِ الْغُرَابِ وَتَفَرُّسُ الْأَسَدِ الْمُشَبِّمِ	Karganın sesinden korkayıp esnekli aslanı avlar.
215.	تَغَفَّرْتُ أُرْوَى وَسِيمَاهَا الْبَدَنُ	Dağ keçisi kendisini yavruya benzetti halbuki bedeni onun koca olduğunu gösterir.
216.	تَوَطَّنُ الْإِبِلُ وَتَعَاْفُ الْمِعْزَى	Deve güçlü olduğu halde kendisini meşakkatlare alıştırmaya çalışır, keçi ise zayıf olmasına rağmen buna çalışmaz.
217.	تَمَامُ الرَّبِيعِ الصَّيْفُ	Baharın bitiminde yaz gelir.
218.	تَفَقَّلَ الرَّجُلُ أَبَاهُ	Oğul babasına benzemiş.
219.	تَخَطَّيْتُ سَنَةً مُقِيمًا	Bir seneyi sağ salim atlatabildim.
220.	تَرَكْنُهُ تُغَيِّبُهُ الْجَرَادَاتَانِ	Cerâdatân adında bir kadın ona şarkı söylerken onu bıraktım.
221.	تَصَامَمَ الْخُرُّ إِذَا سَنَّ الْقَدْعَ	İyi insan kötü sözler duyduğunda duymazlıktan gelir.
222.	تَجَاوَزَ الرُّوْضَ إِلَى الْقَاعِ الْقَرِيقِ	Cenneti bırakıp çöle düştü.
223.	اسْتَيْسَتْ الْعَنْزُ	Dişi keçi erkek keçi oldu.
224.	تَحْقِرُهُ يَنْتَأُ	Onu alçak zannedersin halbuki öyle değildir.
225.	سَتَأْتِيكَ بِمَا فِي قَعْرِهَا الْمَقْدَحَةُ	Kepçe kendi çukurundakileri sana sunacaktır.
226.	تُخْبِرُ عَنْ مَجْهُولِهِ مِرَاتُهُ	Onun görünüşü kim ve ne olduğunu gösterir.
227.	تَرَكْنُهُ عَلَى مِثْلِ لَيْلَةِ الصَّدَرِ	Sadır gecesinde Minâ'da hiç kimsenin kalmadığı gibi onu öylece bıraktım.
228.	تَرَكْنُهُ عَلَى مِثْلِ مَقْلَعِ الصَّمْعِ	Onda hiçbir şey kalmamıştır.
229.	تَرَكْنُهُ عَلَى أَنْقَى مِنَ الرَّاحَةِ	Onda hiç bir şey yoktur.
230.	تَوْفَّرُ وَتُحَمَّدُ	Hem hediye redd edersin hem de övülürsün.
231.	تَوَقَّرِي يَا زَلْزَلَةُ	Ey semtin evlerini dolaşan kadın, ağırbaşlı ol.
232.	تَجَشَّأَ لُقْمَانُ مِنْ غَيْرِ شَيْعٍ	Lokmân tok olmadığı halde geçirdi.
233.	السَّجْلُ وَلَا التَّبَلُّدُ	Ahmaklık değil cesurluk seni kurtarır.

234.	تَقَلَّدَهَا طُوقَ الْحَمَامَةِ	O adam güvercinin halka takması gibi kötü huy taktı.
235.	تَلَبَّيْ تَصِيدِي	Yere yapışık ol ki kolaylıkla avlayasın.
236.	تَذَكَّرْتُ رِثَاءَ صَبِيٍّ فَبَكَتْ	Reyyâ ölen çocuğunu hatırlayınca hüznünlendi.
237.	تَشَمَّرْتُ مَعَ الْجَارِي	Akan suyla gitti.
238.	تَرَكْنُهُ يَتَقَمَّعُ	Onun sinekleri kovduğunu gördüm.
239.	تَمَنَّى أَشْهَى لَكَ	Reddettikçe istekleri daha fazla olur.
240.	تَعَلَّقَ الْحَجْنُ بِأَرْفَاحِ الْعَنْسِ	Kene devenin ayaklarına yapıştı. Türkçe'deki karşılığı: Kene gibi yapışmak.
241.	تَمَسَّكَ بِحُرْدِكَ حَتَّى تُدْرِكَ حَقَّكَ	Hakkına varıncaya kadar kendine hakim ol.
242.	تَجَمَّلِي تَعْفَفِي	Hem iç yağı ye hem de südü iç.
243.	الْتَقَدُّمُ قَبْلَ التَّانُدِ	Pişman olmadan önce ilerle.
244.	تَكَلَّمَ فَجَمَعَ بَيْنَ الْأَرْوَى وَالنَّعَامِ	Konuşurken dağ keçisi ile deve kuşunu bir araya getirdi.
245.	أَتَلَى مِنْ الشَّعْرَى	Şi'ra adında iki yıldızdan daha tabidir.
246.	أَتَبُّ مِنْ أَبِي لَهَبٍ	Ebu Leheb'den daha ziyandadır.
Sâ (ث) Mucez Mesellerin Sayısı: 10 <i>Efal</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 3 Toplam:13		
247.	تَنَيْتَ نَحْوِي بِالْعَرَاءِ الْأَوَايِدِ	Çölde vahşi hayvanları bana çektin.
248.	تَأْطَهُ مُدَّتْ بِمَاءٍ	Balçık su ile artıp yayıldı.
249.	تَارَ حَابِلُهُمْ عَلَى نَابِلِهِمْ	Aralarında bozgunculuk çıkmış.
250.	الْقَيْبُ عُجَالَةُ الرَّكَبِ	Hurma, yolcunun aceleyle hazırlanmış yemeklerindendir.
251.	ثَبَّتُ الْعَدْرَ	O adam her alanda sabit olup kuvvetlidir.
252.	ثَمَرَةُ الْجُبْنِ لَا رِيحَ وَلَا خُسْرَ	Korkaklığın ne faydası ne de zararı var.
253.	ثَوْبُكَ لَا تَقْعُدْ تَطِيرُ بِهِ الرِّيحُ	Elbiseni koru ki rüzgar onu uçurmasın.
254.	الْقُورُ يَحْمِي أَنْفَهُ بِرُوقِهِ	Öküz burnunu kendi boynuzuyla korur.
255.	ثَمَرَةُ الْعُجْبِ الْمَقْتُ	Kibrin meyvesi nefrettir.
256.	ثَمَرَةُ الصَّبْرِ نَجْحٌ	Sabrın sonu başarıdır.

257.	أَثْقَلُ مِنَ الْكَائُونِ	Kanun denen kıştan daha ağır/zor.
258.	أَثَارُ مِنْ قَصِيرٍ	Kasîr denen kimseden daha intikamcı.
259.	أَثْقَلُ رَأْسًا مِنْ فَهْدٍ، وَأَنُومٌ مِنْ فَهْدٍ	Parstan daha ağırbaşlı ve daha uykucu.
Cîm (ج) Mucez Mesellerin Sayısı: 36 <i>Ef'al</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 18 Toplam: 54		
260.	جَاءَ يَضْرِبُ أَصْدَرِيهِ	Şakaklarını döverek geldi.
261.	جَاءَ فَلَانٌ بِالصُّقْرِ وَالْبُقْرِ وَالصُّقَارَى وَالْبُقَارَى	Falanca göz göre göre yalan söyledi
262.	الْجَمَلُ مِنْ جَوْفِهِ يَجْتَرُ	Deve, içinden geviş getirir.
263.	جَلَّتِ الْهَاجِنُ عَنِ الْوَلَدِ	Kız oğuldan daha küçüktür.
264.	اجْمَعْ بَيْنَ الْأَرْوَى وَالنَّعَامِ	Dağ keçisi ile deve kuşunu bir araya getirdi.
265.	اجْعَلْهُ فِي وَعَاءٍ غَيْرِ سَرَبٍ	Onu su sızdırmayan bir kaba koy!
266.	جَاوَزَ الْخَزَامُ الطُّبْيَيْنِ	Kolan iki memeyi geçti.
267.	جَزَجَرَ لَمَّا عَصَهُ الْكَلُوبُ	Mahmuz onu ısırdığında feryat etti.
268.	جَذَبَ الرِّثَامَ يَرِيضُ الصَّعَابِ	Yuları çekmek hayvanın başını eğer.
269.	جَزَى الْوَادِي فَطَمَّ عَلَى الْقَرِي	Vadinin suyu akınca akıntı su baskını altında kaldı.
270.	جَعَلْتُهُ نُصَبَ عَيْنِي	Onu gözümün önüne koydum.
271.	جَاءَ بِالْقَضِّ وَالْقَضِيضِ	Her şeyle geldi.
272.	جَلِيسُ الْمَرْءِ مِثْلُهُ	Kişi kendisine benzeyenle dostluk kurar.
273.	الْجَارُ ثُمَّ الدَّارُ	Önce komşu sonra ev.
274.	جَرِي الْمُدَكِّيَاتِ غَلَاءُ	Beş yaşına basmış atın koşu alanı geniş olur, dar olmaz.
275.	جَلِيفُ أَرْضٍ مَاؤُهَا مَسُوسُ	Kuru toprağın suyu tatlı olabilir.
276.	الْجَوَادُ مَلْبُونٌ وَالْبَرْدُونُ مَتَبُونُ	Kısrağa süt, ata saman verilir.
277.	اجْعَلْ فِي رِشَائِكَ دَرَكَا	Kovaya bağlanmış ip kalın olsun!
278.	جَلَبَ الْكَتَّ إِلَى وَئِيَّةٍ	Çalışkan adam evini idare edebilen kadını getirir.
279.	جَلَبَتْ جَلْبَةً ثُمَّ أَقْلَعَتْ	Gök şimşek gösterip gürledi fakat yağmur

		yağmadı.
280.	جَحِشٌ وَحْدَهُ	Eşek yalnız.
281.	جَرْعٌ وَأَوْشَالٌ	Az suyu kana kana içmek.
282.	جَاءَ بِالْحَلْقِ وَالْإِحْرَافِ	Hem çok para hem de çok hayvanla geldi.
283.	جَاءَ بِأَمِّ الرُّبُيِّ عَلَى أُرَيْقٍ	Bela devenin üzerine getirildi.
284.	جَاءَ بِالْهَيْلِ وَالْهَيْلَمَانِ	Çok parayla geldi.
285.	جاوِرِنَا وَاخْبِرِنَا	Bizi bize komşuluk yaparak dene!
286.	جَالِي أَجَالِكَ فَالْدَمْسُ مِنْ فِعَالِكَ	Bana düşmanlığını göster ki sana düşmanlığımı göstereyim, halbuki hilekarlık senin huylarındandır.
287.	جَزَاءُ سِنْمَارٍ	Sinimmâr'ın cezası.
288.	جِلْدُ الْخَنَزِيرِ لَا يَنْدُبُ	Domuzun derisi tabaklanmaz.
289.	جَدَّهَا جَدُّ الْعَيْرِ الصَّلْيَانَةِ	O, devenin otu kökünden kestiği gibi onu kesti.
290.	جَاءَ يَجْرُ رَجْلَيْهِ	Ayaklarını sürüyerek yüklü geldi.
291.	الْجَحْشَ لَمَّا فَاتَكَ الْأَعْيَارُ	Avları kaçırdıysan eşiği ara!
292.	أَجْنَاؤُهَا أَبْنَاؤُهَا	Suçlular, temel atanlardır.
293.	جَرَى فَلَانٌ السُّمَّةَ	O kimse, Sümme diye adlandırılan bir hayvan gibi yorulmadan koştu.
294.	جَرَى فَلَانٌ السُّمَّهِي	Bilmediği bir yere girdi.
295.	جَوَّعَ كَلْبَكَ يَتْبَعُكَ	Köpeğini acıktır ki peşinden gelsin!
296.	أَجْبَنُ مِنَ الْمُنْرُوفِ ضَرِطًا	Hep zarta edenden daha korkak.
297.	أَجْبَنُ مِنْ صَفْرِدٍ	Sifrid denen kuştan daha korkak.
298.	أَجْرًا مِنْ خَاصِي خِصَافٍ	Aygırı hadım edenden daha cesur.
299.	أَجْوَعُ مِنْ كَلْبَةِ حَوْمَلٍ	Havmel denen kadının köpeğinden daha aç.
300.	أَجْوَرُ مِنْ قَاضِي سَدُومَ	Sedum kadısından daha zalim.
301.	أَجْرًا مِنَ الْأَيْهَمَيْنِ	Akan su ve sinirlenen deveden daha cesur.
302.	أَجْبَنُ مِنْ صَافِرٍ	Sâfir denen kuştan daha korkak.
303.	أَجْوَعُ مِنْ ذَنْبٍ	Kurttan daha aç.

304.	أَجْرًا مِنْ خَاصِي الْأَسَدِ	Aslanı hadım eden daha cesur.
305.	أَجْبَنُ مِنْ كَرْوَانَ	Kervân denen kuştan daha korkak.
306.	أَجْبَنُ مِنْ نَهَارِ النَّهَارِ	Toy kuşundan daha korkak.
307.	أَجْبَنُ مِنْ هَجْرِسِ	Hicris denen maymundan daha korkak.
308.	أَجْوَلُ مِنْ قُطْرُبِ	Kutrub denen böcekten daha çok gezer..
309.	أَجْنُ مِنْ دَقَّةَ	Dukke denen kimseden daha deli.
310.	أَجْهَلُ مِنْ فَرَّاشَةِ	Kelebekten daha cahil.
311.	أَجْهَلُ مِنْ حِمَارِ	Himâr denen kimseden daha câhil.
312.	أَجْرًا مِنْ لَيْثٍ بِخَفَانِ	Haffân'daki aslandan daha cesur.
313.	أَجْرًا مِنْ أُسَامَةِ	Usâme denen aslandan daha cesur.
Hâ (ح) Mucez Mesellerin Sayısı: 44 <i>Ef'al</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 25 Toplam: 69		
314.	حَنْتَ وَلَا تَ هَنْتَ وَأَنْتَ لَكَ مَقْرُوعٌ	Ne ağlamakla ne de sızlamakla Makru'u getiremezsin.
315.	الْمُحَاجَزَةُ قَبْلَ الْمُنَاجَزَةِ	Bariş savaştan önce olur.
316.	حَالُ الْبَرِيضِ دُونَ الْقَرِيضِ	Keder, şiir söylememi engelledi.
317.	حَبْلُكَ عَلَى غَارِبِكَ	İpin senin boynundadır.
318.	حِرَّةٌ تَحْتَ قِرَّةٍ	Soğğun altında susuzluk.
319.	حَتَّى يَرْجِعَ السَّهْمُ عَلَى فَوْقِهِ	Ok kendi deliğine dönene kadar.
320.	الْحَلِيمُ مَطِيئَةُ الْجَهُولِ	Yumuşak hulu kimse, cahil için bir binektir.
321.	حِدَّةُ الْمَرْءِ تَهْلِكُهُ	Öfke insanı tehlikeye atar.
322.	حُورٌ فِي مَحَارَةٍ	O her zaman eksiktir, hep aynı eksikliğe döner, hata üstüne hata yapar.
323.	حِذَاءُ حِذَاءٍ وَرَأْيُكَ بُنْدَقُهُ	Dikkat! Senin peşinde Bunduka var.
324.	حَزَّتْ حَازَّةٌ مِنْ كُوعِهَا	Kendi bileğinden kesti.
325.	الْحَدِيثُ دُونُ شُجُونِ	Laf teferruatlı.
326.	حَتَّامٌ تَكْرَعُ وَلَا تَنْقَعُ	Ne zamana kadar doymadan su içmeye devam edeceksin!

327.	الْحَذَرُ قَبْلَ إِسْأَالِ السَّهْمِ	Oku atmadan önce dikkat et.
328.	أَحْنَاكُهَا وَأَفْوَاهُهَا مَجَاسُهَا	Develerin çeneleri yahut ağızları semizliklerini anlamak için yoklanacakları yerleridir.
329.	أَحْشُكَ وَتَرَوْنِي	Ben sana ot veriyorum, sen bana dışkı bırakıyorsun.
330.	خَاطُونَا الْقَصَا	Bizim tarafımızda oldukları hâlde bizden uzak duruyorlar.
331.	خَضَارُ وَالْوَزْنُ مُحْلِفَان	Hazâr ve vezin yıldızları yemin etmeye yönlendirirler.
332.	الْحَرْبُ بَيْنَهُمْ سَجَالُ	Savaşta zafer dönüşümlüdür.
333.	خُلِبَتْ صُرَامُ	Kalan süt sağıldı.
334.	حَبُّ الْبَلَسِ أَنْسَانِي حَبُّ الْبَلَسَانِ	İncir taneleri bana pelesenk ağacını unutturdu.
335.	الْحِمَارُ يُرَاعِي الْحُمْرَ	Eşek eşeklerle otlar.
336.	حَدَّثَ حَدِيثَيْنِ امْرَأَةً فَإِنْ لَمْ تَفْهَمْ فَأَرْبَعَةً	Kadına bir konuyu iki kere anlat, anlamazsa dört kere tekrar et!
337.	أَحَادِيثُ الصَّبْعِ اسْتُهَا	Sırtlanın konuşması boştur.
338.	الْحَفَايِطُ تُحْلِلُ الْأَخْقَادَ	Öfke, kinleri kaldırır.
339.	الْحُمَى أَضْرَعْنِي لِلنَّوْمِ	Ateş beni yatağa düşürdü.
340.	حَلَّ بَوَادٍ ضَبُّهُ مَكُونُ	Yumurtası çok olan kertenkele bir vadiye geldi.
341.	حَلَّقَتْ بِهِ عُنُقَاءُ مُغْرِبُ	Anka kuşu onunla birlikte havalandı.
342.	حَرَّكَ لَهَا خَوَارِهَا تَحْنُ	Deveye kendi yavrusunu göster ki özlesin.
343.	حَرَّكَ لَحْيَيْكَ تَطْرَبُ مَعْدَتُكَ	İki çeneni oynat ki miden ferahlasın.
344.	حَمَلْتُهُ حِمْلَ الْبَازِلِ وَهُوَ حَقُّهُ	Ona hak ettiği devenin yükünü yükledim.
345.	حَدُّ إِكَامٍ وَأَنْصِرَادٍ وَغَسَمُ	Tepenin kenarı hem soğuk hem de çok karanlık.
346.	الْحَرْبُ خُدْعَةٌ	Savaş hiledir.
347.	حَلَبَ الدَّهْرُ أَشْطَرُهُ	Zamanın iki yarısını sağdı.
348.	حِرْفَةُ الْأَدَبِ أَدْرَكْتُهُ	Edebiyat mesleği ona mülazim oldu.
349.	اِخْتَلَبَ فَرْوَهُ	Ferve adındaki deveyi sağ!

350.	حُكْمُكَ مُسَمَّطٌ	Senin hükmün geçerlidir.
351.	حَنٌّ قَدْحٌ لَيْسَ مِنْهَا	Oktan çıkan ses, kadeh sesi değildir.
352.	الْحَقُّ أَبْلَجُ وَالْبَاطِلُ لَجَلَجٌ	Hak açıktır, bâtıl ise karışıktır.
353.	حَظِييَّيْنِ بَنَاتٍ صَلِفَيْنِ كَنَاتٍ	Talihli kızlar talihsiz gelin olabilirler.
354.	أَحْشَفًا وَسُوءَ كَيْلَةٍ	Hem kötü hurma topluyorsun hem de yanlış tartıyorsun.
355.	حِسًا وَلَا أُنَيْسَ	Değirmenin sesini (işitiyorum) fakat ortada un yok.
356.	الْحِرْصُ قَائِدُ الْحِرْمَانِ	Hırs, mahrumiyetin lideridir.
357.	الْحَسَنَةُ بَيْنَ السَّيِّئَتَيْنِ	İyilik, iki kötülüğün arasındadır.
358.	أَحْسِنُ وَأَنْتَ مُعَانٌ	Gücün varken iyilik yap!
359.	أَحْمَقُ مِنْ جُحَا	Cuhâ'dan daha ahmak.
360.	أَحْمَقُ مِنْ دُعَاةٍ	Duge denen kadından daha ahmak.
361.	أَحْمَقُ مِنَ الْخُبَارَى	Toy kuşlarından daha ahmak.
362.	أَخْدَرُ مِنْ قِرْلَى	Kirillâ denen kuştan daha dikkatli.
363.	أَحْمَقُ مِنْ أَبِي غَبْشَانَ	Ebû Gabşân'dan daha ahmak.
364.	أَحْمَقُ مِنْ هَبَنَّاكَ	Hebennaka denen kimseden daha ahmak.
365.	أَحْلَمُ مِنْ أَحْنَفَ	Ahnef denen kimseden daha yumuşak huylu.
366.	أَحْمَقُ مِنْ رَبِيعَةَ الْبُكَاءِ	Ağlayan Rabia'dan daha ahmak.
367.	أَحْمَقُ مِنْ رَجَلَةٍ	Ricle denen ottan daha ahmak.
368.	أَحْسَنُ مِنْ سُوقِ الْعُرُوسِ	Gelin çarşısından daha güzel.
369.	أَحْرُ مِنْ دَمْعِ الْمِقْلَابِ	Gözyaşlarından daha sıcak.
370.	أَحْمَى مِنْ مُجِيرِ الْجَرَادِ	Çekirgeyi koruyandan daha korucu.
371.	أَحْرَصُ مِنْ كُلِّ عَلَى حَيْفَةٍ	Kemiği koruyan köpekten daha koruyucu
372.	أَحْنُ مِنْ شَارِفٍ	Yaşlı deveden daha şefkatli.
373.	أَحْمَقُ مِنْ أَمِّ الْهَنْبَرِ	Ümmü'l-hinbir denen eşekten daha ahmak.
374.	أَحْوَلُ مِنْ أَبِي بَرَأَشٍ	Kirpiden daha değişken biri.
375.	أَخْدَرُ مِنْ ذُنْبٍ	Kurttan daha dikkatli.

376.	أَحْلَمُ مِنْ فَرْخِ عُقَابٍ	Kartal yavrusundan daha yumuşak huylu.
377.	أَحْكَمُ مِنْ هَرِمٍ بِنِ قُطْبَةٍ	Kutbe'nin oğlu olan Herim'den daha hükmedici.
378.	أَحْمَقُ مِنْ عَقَقِيٍّ	Saksağandan daha ahmak.
379.	أَحْسَنُ مِنْ شَنْفِ الْأَنْضَرِ	Altın küpeden daha güzel.
380.	أَحْسَنُ مِنَ الدُّمِيَّةِ وَمِنَ الزُّونِ	Putlardan daha güzel.
381.	أَخَيْرُ مِنْ صَبٍّ	Kertenkeleden daha şaşkın.
382.	أَخْلَى مِنْ مِيرَاثِ الْعَمَّةِ الرَّقُوبِ	Çocuğu olmayan halanın mirasından daha tatlı.
Hâ (ح) Mucez Mesellerin Sayısı: 25 <i>Ef'al</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 13 Toplam: 38		
383.	الْخَيْلُ تَجْرِي عَلَى مَسَاوِيهَا	At kısmı kusurlu da olsa asaleti onu koşturur.
384.	خَاِمِرِي أُمِّ عَامِرٍ	Sırtlana tuzak kur, sana olduğu yerde teslim olsun.
385.	خُذْ مِنْ جِدْعٍ مَا أَعْطَاكَ	Dalın sana verebildiğini al!
386.	خَزَقَاءُ وَجَدَتْ صُوفًا	Ahmak kadın yünü buldu.
387.	الْخَلَّةُ تَدْعُو إِلَى السَّلَةِ	Fakirlik insana hırsızlık yaptırır.
388.	خَوْقٌ مِنَ السَّامِ بِجِدِّ أَوْقَصَ	Altın kolye kısa boyna takılmış.
389.	اخْتَلَطَ اللَّيْلُ بِالتُّرَابِ	Gece toprağa karıştı.
390.	خَلَاؤُكَ أَقْنَى لِحَيَاتِكَ	Yalnızlığın senin hayran için iyidir.
391.	خَبَطَهُ خَبَطَ عَشَوَاءَ	Rastgele hareket etmiş.
392.	خُذْهُ وَلَوْ بِقُرْطِي مَارِيَةَ	Mariye'nin iki küpesi kadar bile olsa onu al!
393.	خَلَّةُ أَعْرَابٍ وَدَيْنٌ فَادِحٌ	Hem bir Arap'ın sevgisi hem de ağır bir borçtur.
394.	الْخَنِقُ يُخْرِجُ الْوَرِقَ	Israr seni hakkına ulaştırır.
395.	خَيْرٌ بَيْنَ جِدْعٍ وَخَصَا	Ona burnu kesmek ile hayaları çıkarmak arasında tercih yaptırıldı.
396.	خَالِصِ الْمُؤْمِنِ وَخَالِقِ الْفَاجِرِ	Müminle dostluk kur, günahkara ise iyi davran!

397.	خَالِفُ تُذَكِّرُ	Muhalefet edersen tanınırsın.
398.	خَفَّتْ نَعَامَتُهُمْ	Devekuşları az oldu.
399.	خَرْقَاءُ ذَاتُ نَيْقَةٍ	Beceriksiz kadın biliyor gibi davranır.
400.	خُذْ مِنْهَا مَا قَطَعَ الْبَطْحَاءُ	Çölü gezebilen develeri seç!
401.	خَشَّ ذُوَالَةَ بِالْجَبَالَةِ	Kurdu tuzağa düşür!
402.	خَيْرَ حَالِيكَ تَنْطَحِينَ	Sütünü en iyi şekilde sağan adamı boynuzunla vuruyorsun.
403.	خَيْرُ الْغِنَى الْقُنُوعُ وَشَرُّ الْفَقْرِ الْخُسُوعُ	Zenginliğin en hayırlısı hakkına razı olmak, fakirliğin en kötüsü dilenecek duruma düşmek.
404.	خَضِلَّةٌ تَعْبِيهَا رُصُوفُ	Çirkin kadın güzel hatunu ayıplar.
405.	خَطِيطَةٌ فِيهَا كِلَابٌ شَعْرُ	Kuru yerde işeyen köpekler var.
406.	خَزْبَانُ أَرْضٍ صَقَرُهَا مُلْتُ	Toy kuşları kafalarını kanatlarının altına koymuş.
407.	الْخَازِبَا زِ أَحْصَبُ	Hâzibâz sineği yılın bereketli olduğuna işaret eder.
408.	أَحْبْتُ صَفْقَةً مِنْ شَيْخٍ مَهْوٍ	Mehv kabilesi reisinin anlaşmasından daha pis.
409.	أَخْلَى مِنْ جَوْفِ الْعَيْرِ	Cevü'l-himâr'dan daha harap.
410.	أَخْدَعُ مِنْ ضَبِّ	Kertenkeleden daha hilekar.
411.	أَخْفَى مِنَ الْمَاءِ تَحْتَ الرُّقَّةِ	Saman altındaki sudan daha gizli.
412.	أَخْسَرُ مِنْ حَمَالَةِ الْحَطَبِ	Odun taşıyıcısından daha fazla kaybeder.
413.	أَخْنْتُ مِنْ دَلَالٍ	Delâl'den daha kadınsı.
414.	أَخْلَفُ مِنْ نَارِ أَبِي الْخَبَاجِ	Ebu'l-Hubâhib'in ateşinden daha geride.
415.	أَخْفُ مِنْ فَرَّاشَةٍ	Kelebekten daha hafif.
416.	أَخْفَى مِمَّا يُخْفِي اللَّيْلُ	Gecenin gizlediğinden daha gizli.
417.	أَخْرَقُ مِنْ حَمَامَةٍ	Güvercinden daha ahmak.
418.	أَحْبْتُ مِنْ ذَنْبِ الْعَصَا	O, fesleğen ağaçlığı kurdundan daha pis.
419.	أَخْبَطُ مِنْ حَاطِبِ لَيْلٍ	Gece vaktinde odun toplayan kimseden daha beceriksiz.
420.	أَخْصَبُ مِنْ صَبِيحَةِ لَيْلَةِ الظُّلْمَةِ	Karanlık gecenin sabahından daha verimli.

Dâl (د) Mucez Mesellerin Sayısı: 22 <i>Efal</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 5 Toplam: 27		
421.	دَرَدَبَ لَمَّا عَصَهُ النَّقَافُ	Baskıyı görünce boyun eğdi.
422.	دَعَا دَعْوَةَ كَوَكِيَّةٍ	Kevkebiyyelilerin duası gibi dua ettiler.
423.	دَقُّكَ بِالْمِنْحَازِ حَبُّ الْقَلْقُلِ	Kulkul tanesi ancak havanda dövülürse elverişli hale gelir.
424.	دَأْمَاءُ لَا يُقْطَعُ بِالْأَرْمَاطِ	Ahşapla deniz geçilmez.
425.	دَمْعَةٌ مِنْ عَوْرَاءِ غَنِيمَةٍ بَارِدَةٍ	Bir şaşıdan bir damla gözyaşı gayet büyük bir ganimettir.
426.	ادْفَعْ الشَّرَّ بِعُودٍ أَوْ عُمُودٍ	Kötülüğü bir değnek yada bir sütunla kaldır!
427.	ادْعُ إِلَى طِعَانِكَ مَنْ تَدْعُو إِلَى جَفَانِكَ	Hizmet ettiğin insanları savaşına da çağır!
428.	دَوْلَةُ الْأَرَادِلِ آفَةُ الرِّجَالِ	Alçak devlet alçak adamların sonucudur.
429.	دَعْ عَنْكَ بُنْيَاتِ الطَّرِيقِ	Tâlî yollara sapmaktan vazgeç, sana ana yollar gerekir.
430.	الدَّالُّ عَلَى خَيْرٍ كَفَاعِلُهُ	Hayra vesile olan, hayrı yapan gibidir.
431.	دُهُ دُرَيْنِ سَعْدِ الْقَيْنِ	İnci, mercan getirdim.
432.	دَعِ الْمَعَاجِيلَ لِطَمَلِ أَرْجَلِ	Hırsızlardan korunmak için kestirme yollardan geçme!
433.	دُونِ ذَا وَيُنْفِقُ الْحِمَارُ	Başka bir şey söyle ki eşek satılsın
434.	دَرَبِ الْبَهْمِ بِالرَّمِّ	Hayvanları ota alıştır!
435.	دَمَتْ لِنَفْسِكَ قَبْلَ النَّوْمِ مُضْطَجِعًا	Uyumadan önce kendin için uygun bir yer ara!
436.	دَاهِنِ إِذَا لَمْ تَسْتَطِعِ الْخِصَامَ	Kavgaya yapamazsan yağ çek!
437.	دَهْنَتْ وَأُخْفِقَتْ	Yağladın ve yağlamaktan uzaklaştın.
438.	دُرِّي دُبْسُ	Harıl harıl yağmur yağıdır ey bulut!
439.	الدَّهْرُ أَرْوَدُ مُسْتَبَدٍّ	Zaman, kendi işini rahatlıkla halleder.
440.	دَهْوَرٌ نَبَحًا وَاسْتُهُ مُبْتَلَّةٌ	Köpek, korkusundan hem havlar hem altına eder.
441.	دُونَهُ بَيْضُ الْأَنْوَقِ	Kartal yumurtası gibi bulunması zordur.
442.	أَذْرِكِ الْقُوَيْمَةَ لَا تَأْكُلْهَا الْهُوَيْمَةُ	Çocuğa yetiş ki zararlı böcek ona zarar vermesin.

443.	أَدَقُّ مِنْ خَيْطٍ بَاطِلٍ	Batıl ipinden daha ince.
444.	أَدَقُّ مِنَ الشُّحْبِ	Koyundan çıkan süttten daha ince.
445.	أَدَبُ مِنْ ضَيَّوْنٍ	Erkek kediden daha yavaş.
446.	أَدْلُ مِنْ دُعَيْمِصِ الرَّمْلِ	Duaymisu'r-remi'den daha alçak.
447.	أَذْهَى مِنْ قَيْسِ بْنِ زُهَيْرٍ	Zuher'in oğlu Kays'tan daha zeki.
Zâl (ذ) Mucez Mesellerin Sayısı: 11 Efal Vezinli Mesellerin Sayısı: 6 Toplam: 17		
448.	ذَهَبُوا تَحْتَ كُلِّ كَوْكَبٍ	Her yıldızın altına gitmişler.
449.	ذَهَبَتْ هَيْفٌ لِأُذْيَانِهَا	Her şey kurudu ve eski haline döndü.
450.	الذُّنْبُ يُغْبِطُ بِذِي بَطْنِهِ	Kurt kısmı insanlara hücum eder, hiç bir zaman aç olduğu düşünülmez.
451.	ذَهَبَتْ فِي وَادِي تَيْهٍ بَعْدَ تَيْهٍ	Yolu çöllere düştü.
452.	اسْتَذَابَ النَّقْدُ إِذَا صَارَ كَالذُّنْبِ	Koyun kurtlaştı.
453.	ذَكَّرْتَنِي الطَّعْنَ وَكُنْتُ نَاسِيًا	Ben unutmuşken sen bana saplamayı (mızrağı) hatırlattın.
454.	ذُلُّ الْمَرْءِ فِي الطَّمَعِ	Kişinin alçaklığı tamahkarlığının sebebidir.
455.	أَذَلُّ النَّاسِ مُعْتَذِرٌ إِلَى لَيْمٍ	İnsanların en alçağı , alçak kimseden özür dileyendir.
456.	الذُّنْبُ خَالِيًا أَسَدٌ	Kurt yalnızken c
457.	ذُلٌّ لَوْ أَجِدُ نَاصِرًا	Bu bir aşağılıktır, yardımcım olsaydı bunu kabul etmezdim.
458.	ذُرِّي بِمَا عِنْدَكَ يَا لَيْعَاءُ	Ey sırrını saklayan kadın! Sendekileri açıkça söyle.
459.	أَذَلُّ مِنْ سُقُوطِ الْجُنْدِ	Maaşları kesilmiş askerden daha alçak.
460.	أَذَلُّ مِنْ بَيْضَةِ الْبَلَدِ	Deve kuşunun yumurtasından daha alçak.
461.	أَذَلُّ مِنَ السَّائِيَةِ	Deveden daha alçak.
462.	أَذَلُّ مِنْ فُقْعٍ بِقَرْقَرَةٍ	Yerdeki mantardan daha alçak.
463.	أَذَلُّ مِمَّنْ بَالَتْ عَلَيْهِ النَّعَالِبُ	Tilkinin, üzerine işediği kişi alçak olur.
464.	أَذَلُّ مِنْ قَرْمَلَةٍ	Karmele adındaki ağaçtan daha alçak.
Râ (ر)		

Mucez Mesellerin Sayısı: 61 Efal Vezinli Mesellerin Sayısı: 7 Toplam: 68		
465.	إِنَّ الرِّثْيَةَ تَفْقَأُ الْعَصَبَ	Bir hoşmerim ikramı öfkeyi dindirir.
466.	الرَّشْفُ أَنْقَعَ	Suyu yavaş yavaş içmek daha doyurucudur.
467.	رَجَعَ بِخُفْيِ حُنَيْنٍ	Huneyn çizmeleriyle döndü.
468.	رُبَّ صَلَفٍ تَحْتَ الرِّاعِدَةِ	Pek atıp tutar ama kimseye hayrı dokunmaz.
469.	رَحِمَ اللَّهُ التَّبَاشَ الْأَوَّلَ	Allah mezarları kazan ilk adamlara rahmet versin.
470.	رُوِيَ الْعَزْوُ يَنْمِرُقُ	Ağır olun bakalım, ok nişanı geçti.
471.	رَحْلٌ يَعْضُ غَارِبًا مَجْرُوحًا	Deve kendi yaralı ayağını ısırıldı.
472.	رُبَّ فَرَسٍ دُونَ السَّابِقِ	Bazen bir aygır önceki aygır gibi değildir.
473.	رَجُلًا مُسْتَعِيرٍ أَسْرَعَ مِنْ رَجُلِي مُؤَدِّ	Borç alanın ayakları, borcunu ödeyenin ayaklarından daha hızlıdır.
474.	رُبَّمَا أَرَادَ الْأَخْمَقُ نَفْعَكَ فَضَرَكَ	Bazen ahmak sana menfaat vermeyi isterken zarar verir.
475.	رَزَمَهُ وَلَا دِرَّةَ	Deve özlemini gösterir fakat sütünü vermez.
476.	رَأَى الْكَوَاكِبَ مَظْهَرًا	Yıldızları öğle vaktinde gördü.
477.	رَمَتْنِي بِدَائِهَا فَأَنْسَلْتُ	Kendi hastalığını bana attı sonra kaçtı.
478.	أَرِيهَا السُّهَّاءَ وَتُرِيَنِي الْقَمَرَ	Ben ona sühâ yıldızını gösterirken o bana ayı gösterir.
479.	رَمَاهُ اللَّهُ بِأَقْحَافِ رَأْسِهِ	Allah onu kafatasıyla vursun!
480.	رَمَاهُ اللَّهُ بِدَاءِ الدُّنْبِ	Allah onu kurdun hastalığıyla vursun!
481.	رَهْبُوتٌ خَيْرٌ مِنْ رَحْمُوتٍ	Korkutmak merhamet etmekten hayırlıdır.
482.	رُوِيَ الشَّعْرُ يَغِبُّ	Yazdığın şiirleri insanlara hemen okuma; olgunlaştıktan sonra okursun.
483.	رَعَى فَأَقْصَبَ	Çoban hayvanları özenle otlatmadı, onlar da suya rağbet etmedi.
484.	رَضِيتُ مِنَ الْغِيَمَةِ بِالْإِيَابِ	Ganimetten vazgeçip selamete (kurtuluşa) razı oldum .
485.	رُبَّ رَمِيَةٍ مِنْ غَيْرِ رَامٍ	Bazen usta bir atış acemi atıcıdan gelebilir.
486.	رُبَّ أَمِينٍ ظَنِينٍ وَمُتَّهِمٍ أَمِينٍ	Bazen suçsuz şüpheli, şüpheli de suçsuz olabilir.

487.	ربما صحت الأجسام بالعلل	Vücut bazen hastalıklarla sağlıklı olur.
488.	رَجَعَ عَلَى حَافِرَتِهِ	Geldiği yola dönmüş.
489.	ارْبُعْ عَلَى ظِلْعِكَ	Sen güçsüz bir kimsesin, kaldıramayacağın işin altına girme!
490.	ارْقَأْ عَلَى ظِلْعِكَ	Önce kendini ıslah et!
491.	استراحه النفس في اليأس	Nefsin rahatı umutsuzluktadır.
492.	أَرَاكَ بَشَرًا مَا أَحَارَكَ مِشْقَرٌ	Dudaklarının semizliği iyi beslendiğini gösterir.
493.	أَرْطِيْ إِنْ خَيْرُكَ فِي الرُّطِيطِ	Ahmaklığına devam et, zaten sadece onunla menfaatine erişirsin.
494.	رَمَدَتِ الضَّأْنُ فَرَبَقَ رَبُّنْ	Koyunların memeleri büyüyüp doğurmaları gelip çattığı zaman kuzuları bağlamak için bağları hazırla!
495.	رُمِيْ بِهِ الرَّجْوَانُ	O adam her yerde zelil olsun!
496.	أَرْجُلُكُمْ وَالْعَرْفُطُ	Ayaklarınız urfut ağacına dokunmasın.
497.	أَرَوْعَانَا يَا ثُعَالٍ وَقَدْ عَلِقْتَ بِالْجِبَالِ؟	Ey tilki! Tuzağa düştüğün halde hâlâ hile mi arıyorsun?
498.	أَرْضَ مِنَ الْمَرْكَبِ بِالتَّغْلِيْقِ	Eşeğe binmek yerine ona eşyalarını asmakla razı ol!
499.	رَهْبَاكَ خَيْرٌ مِنْ رَغْبَاكَ	Korkutman sana rağbet gösterilmesinden hayırlıdır.
500.	أَرِيْبَهَا نَمْرَةً أُرْكُهَا مَطَرَةً	Sen bana kaplan gibi (siyah) benekli bulutu göster ben de sana sağanak halinde yağmur yağdıracağını göstereyim.
501.	الرَّفِيقُ قَبْلَ الطَّرِيقِ	Önce arkadaş sonra yol.
502.	رُبَّ قَوْلٍ أَشَدُّ مِنْ صَوْلٍ	Söz bazen vuruştan daha etkilidir.
503.	ارْقُبِ الْبَيْتَ مِنْ رَاقِبِهِ	Evi güvendiğin kişiden koru!
504.	أَرْسِلْ حَكِيمًا وَأَوْصِهِ	Bilgini gönder ve onu uyar!
505.	أَرْسِلْ حَكِيمًا وَلَا تُوصِهِ	Bilgini gönderme ve onu uyarmada bulunma!
506.	رَكِبَ ذَنْبَ الرِّيحِ	Rüzgarın kuyruğuna bindi.
507.	رَكِبَ ذَنْبَ الْبَعِيرِ	Devenin kuyruğuna bindi.
508.	رِيحٌ خَرًا فَالْتَبَجَا	Bu koku hazâ otunun kokusudur, hemen kaçın!

509.	رَمَاهُ اللَّهُ بِأَحْيَى أَقْوَسَ	Allah ona büyük bela göndersin.
510.	رُبَّ لَائِمٍ مَلِيمٍ	Azarlayanlar bazen azarlanan olabilirler.
511.	الرِّبَاحُ مَعَ السَّمَّاحِ	Cömertlikte kazanç vardır.
512.	أَرْضَ مِنَ الْعُشْبِ بِالْخُوصَةِ	Otlardan hurma yapraklarıyla yetin!
513.	الرَّفْقُ يُمْنٌ وَالْخُرْقُ شُوْمٌ	Yumuşaklık hayırlıdır, sertlik ise şerdir.
514.	أُرِيدُ حَبَاءَهُ وَيُرِيدُ قَتْلِي	Ona yardım etmek isterken o beni öldürmek ister.
515.	رُمِيَ فَلَانٌ بِحَجَرِهِ	Filanca biri kendi taşıyla(benzeriyle) vuruldu.
516.	رُبَّ مُسْتَغْرِرٍ مُسْتَنْكِحِي	Yaptığım bol iyilikler bazen bazılarına göre çok azdır.
517.	اسْتَرَاحَ مَنْ لَا عَقْلَ لَهُ	Aklı olmayanlar rahat olurlar.
518.	أَنْخَ يَدِيكَ وَاسْتَرْخِ إِنَّ الزَّنَادَ مِنْ مَرْخٍ	Rahat ol, zaten marh ağacı hemen yanar.
519.	رُبَّ سَاعٍ لِقَاعِدٍ وَآكِلٍ غَيْرِ حَامِدٍ	Nice çalışıp çabalayan kimsenin emeği boş oturana ve nice yemekler hamd etmeyenlere gider.
520.	رُبَّ كَلِمَةٍ تَقُولُ لِصَاحِبِهَا دَعْنِي	Bazı sözler sahibine beni bırak der.
521.	رُبَّ رَأْسٍ حَصِيدٍ لِسَانٍ	Kafalar bazen dil yüzünden kesilir.
522.	رُبَّ ابْنِ عَمٍّ لَيْسَ بِابْنِ عَمٍّ	Bazı amcaoğulları amcaoğlu değildir.
523.	رُبَّ طَمَعٍ يَهْدِي إِلَى طَمَعٍ	Hırs bazen kötülüğe yol açar.
524.	رُبَّ حَالٍ أَفْصَحَ مِنْ لِسَانٍ	Bazı haller dilden daha açık anlatır.
525.	رَحِمَ اللَّهُ تَعَالَى مَنْ أَهْدَى إِلَيَّ غُيُوبِي	Allah ayıplarımı bana hediye edene merhamet versin.
526.	أَرْوَى مِنْ ضَبٍّ	Kertenkeleden daha fazla susuzluğunu gider.
527.	أَرْمَى مِنْ تَقْنٍ	Tikn'den daha iyi atar.
528.	أَرَقُّ مِنْ رَقْرَاقٍ	Parlayan ışıktan daha ince.
529.	أَرَقُّ مِنَ الْغَرَقِيِّ	Yumurta kabuğunun içindeki beyaz zardan daha ince.
530.	أَرْوَحُ مِنَ الْيَأْسِ	Umutsuzluktan daha iyi.
531.	أَرَقُّ مِنْ رِدَاءِ الشُّجَاعِ	Yılan kabuğundan daha ince.

532.	أَرْقُ مِنْ رِبْقِ النَّحْلِ	Arıların salyasından daha ince.
Zâ (ز) Mucez Mesellerin Sayısı: 11 <i>Ef'al</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 5 Toplam: 16		
533.	رَاحِمٌ يَعُودُ أَوْ دُعٌ	Savaş ve diğer işlerde tecrübeli kimselerden yardım iste, ya da muharebe davasından vazgeç.
534.	زَادَكَ اللَّهُ رَعَالَةً كُلَّمَا أُرْدِدْتَ مَعَالَةً	Her iyi olduğunda Allah senin ahmaklığını arttırsın!
535.	الرَّيْتُ فِي الْعَجِينِ لَا يَضِيعُ	Hamurdaki yağ kaybolmaz.
536.	زُرْ عِبَّاتَرْدُ حُبًّا	Seyrek ziyaret et ki daha çok sevilesin.
537.	إِرْدَدْتُ رَغْمًا وَلَا تُدْرِكُ وَغَمًّا	Çok sinirlendin ancak intikamını alamadın.
538.	صَارَ الرَّجُحُ قُدَّامَ السَّنَانِ	Temren mızrağın önüne geçti.
539.	زِدْهُمْ عِزًّا	Onlara daha fazla keçi ver!
540.	اِرْلَامُ الْمُعِيدِي وَنَفَرٌ	Muaydi yükseldi ve kazandı.
541.	الرِّيَادَةُ فِي الْحَدِّ نَقْصَانٌ مِنَ الْمَحْدُودِ	Aşırı derecede övmek, övüleni küçük düşürür.
542.	زِيَادَةُ الْكَرْشِ	Göbeği artmış.
543.	زَوَائِدُ الْأَدِيمِ	Bu, parçaları fazla olan deridir.
544.	أَرْكُنُ مِنْ إِيَّاسٍ	İyâs'tan daha zeki.
545.	أَرْزَى مِنْ قَرْدٍ	O, maymundan daha zinacı biridir.
546.	أَرْزَى مِنْ سَجَاحٍ	Secâh denen kadından daha zinacı biridir.
547.	أَرْهَى مِنْ غُرَابٍ	Kargadan daha kibirli.
548.	أَرْزَى مِنْ صَيَّوْنٍ	Dayvan denen erkek kediden daha zinacı biridir.
Sîn (س) Mucez Mesellerin Sayısı: 32 <i>Ef'al</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 15 Toplam: 47		
549.	أَسَائِرُ الْيَوْمِ وَقَدْ زَالَ الظُّهْرُ	Bu vakitten sonra mı imdada geliyorsunuz, halbuki sizin öğleden önce gelmeniz gerekirdi. Artık öğle vakti geçti.
550.	بِسَادٍ مِنْ عَوَرٍ	İhtiyacını gideren şeydir.
551.	سُوءُ الْاسْتِمْسَاكِ خَيْرٌ مِنْ حُسْنِ الصَّرْعَةِ	Ata kötü binen, yere çarpılan iyi biniciden

		daha hayırlıdır.
552.	أَسَافَ حَتَّى مَا يَشْتَكِي السُّوَّافَ	Musibete düştü ve artık musibetlerden şikâyet bile etmiyor.
553.	سُرْعَانَ ذَا إِهَالَةٍ	O kadar semiz ki iç yağları durmayıp çarçabuk burnundan akıyor.
554.	سِمْنُ كَلْبٍ بِجُوعِ أَهْلِهِ	Köpeğin semizliği, sahibinin açlığı sebebiyledir.
555.	السُّرُورُ تَوْقِيعُ جَائِزٍ وَأَمْرٌ نَافِذٌ	Mutluluk herhangi birinin imzasına ve emrine bağlıdır.
556.	سَكَتَ أَلْفًا وَنَطَقَ خَلْفًا	Sustu sustu sonunda boş konuştu.
557.	السَّرَّاحُ مِنَ النَّجَاحِ	Kötü haberleri yetiştirebilmek başarıdır.
558.	سَحَابَةٌ أَخَالَتْ وَلَيْسَ شَائِمٌ	Bulut sarstığı halde kimse ona bakmadı.
559.	سِرٌّ وَقَمَرٌ لَكَ	Ay bulunduğu sürece yürü!
560.	اسْتَنْتَ الْفَصَالَ حَتَّى الْقَرَعَى	Develer oynayınca hasta olanlar da oynamaya katıldı.
561.	السُّوقِيَّةُ كِلَابُ السَّلَوقِيَّةِ	Pazar esnafları tazi köpekleri gibidir.
562.	سَمْنُكُمْ فِي أَدِيمِكُمْ	Yağınız yemeğinizin içindedir.
563.	سَحَابَةٌ صَيْفٍ عَنْ قَلِيلٍ تَفْشَعُ	Bu, yaz bulutu, biraz sonra ayrılıp gider.
564.	سَمْنُ كَلْبِكَ يَا كَلْبُكَ	Besle köpeğini, seni yesin.
565.	سَبَّكَ مَنْ بَلَّغَكَ	Başkasından sana lafı yetiştiren sana küfretmiştir.
566.	أَسْمَعُ جَجَجَعَةً وَلَا أَرَى طِحْنًا	Değirmenin sesini (işitiyorum) fakat ortada un yok.
567.	أَسْعَدُ أَمْ سَعِيدٌ	Acaba Sa'd mı yoksa Sa'îd mi?
568.	أَسَاءَ سَمْعًا فَأَسَاءَ جَابَةً	Yanlış duydu yanlış cevap verdi.
569.	أَسْقِ أَخَاكَ التَّمْرِ	Nemer kabilesinden kardeşine su ver!
570.	السِّيَابُ يُهَيِّجُ اللَّطَامَ	Sövüşmek kavgaya yol açar.
571.	سُرِقَ السَّارِقُ فَانْتَحَرَ	Hırsız çalındığında intihar etti.
572.	أَسْقَطَ الْعِشَاءَ عَلَى سِرْحَانٍ	Akşam yemeğini ararken kurdun eline düştü
573.	السِّرُّ أَمَانَةٌ	Sır emanettir.
574.	سَيْلٌ بِدَمْنٍ دَبَّ فِي ظِلَامٍ	Karanlıkta gübre ile sel geçti gitti.

575.	سَرَتْ إِلَيْنَا شَبَادُهُمْ	Onların akrepleri bize geldi.
576.	سَوَاسِيَّةُ كَأَسْتَانَ الْحِمَارِ	Eşeğin dişleri gibi eşit.
577.	سَلُّوا السُّيُوفَ وَسَلَّلْتُ الْمُنَيْنِ	Kılıçlarımı çıkardılar, ben de çirkin kılıcımı çıkardım.
578.	سَوَاءٌ لَوَاءٌ	Bazen düz bazen eğri.
579.	سَبَقَكَ بِهَا عَكَشُهُ	Ukâşe seni geçti.
580.	أَسَاءَ رَعِيًّا فَسَقَى	Develeri iyi otlamadı sonra kalkıp onlara su verdi.
581.	أَسْرَعُ مِنْ نِكَاحِ أُمِّ خَارِجَةٍ	Ümmü Hârice'nin evliliğinden daha çabuk.
582.	أَسْرَعُ مِنَ الْعَيْرِ	Gözbebeğinden daha hızlı.
583.	أَسْأَلُ مِنْ فَلْحَسٍ	Felhes'ten daha dilenci.
584.	أَسْرَعُ غَضَبًا مِنْ فَاسِيَةِ	Fâsiye denen böcekten daha hızlı.
585.	أَسْمَعُ مِنْ سَمْعٍ	Sim' denen hayvan yavrusundan daha iyi dinler.
586.	أَسْمَحُ مِنْ لَافِظَةٍ	Horozdan daha cömert.
587.	أَسْرَقُ مِنْ بُرْجَانٍ	Burcân denen adamdan daha hırsız.
588.	أَسْرَقُ مِنْ تَاجَةٍ	Tâce'den daha hırsız.
589.	أَسْلَطُ مِنْ سِلْقَةٍ	Silka'dan daha keskin dili vardır.
590.	أَسْهَلُ مِنْ جِلْدَانٍ	Cilzân denen çayırdan daha düz.
591.	أَسْهَرُ مِنْ جُدْجِدٍ	Geceyi cudcud denen böcekten daha uykusuz geçinir.
592.	أَسْرَعُ مِنْ وَرَلِ الْخَضِيضِ	Kertenkeleden daha hızlı.
593.	أَسْأَلُ مِنْ قَرْنَعٍ	O, Karsa'dan daha dilenci.
594.	أَسْمَعُ مِنْ قُرَادٍ	Kurâd denen keneden daha iyi dinler.
595.	أَسِيرُ مِنْ حُدَيْفَةٍ	Huzeyfe'den daha fazla yürür.
Şîn (ش) Mucez Mesellerin Sayısı: 29 Ef'al Vezinli Mesellerin Sayısı: 20 Toplam: 49		
596.	شَرُّ مَا أَجَاءَكَ إِلَى مُخَّةِ غُرْقُوبٍ	Şer öyle bir haldir ki seni ökçe senirinin iligine bile muhtaç eder.

597.	شَيْئًا مَا يَطْلُبُ السَّوْطُ إِلَى الشَّقَرَاءِ	Al atın koşması için bir kamçı yeter.
598.	شَرُّ أَهَرَّ ذَا نَابٍ	Dişli şer hırladı.
599.	شَرُّكَ مَا بَلَغَكَ الْمَحَلَّ	Az şeyler seni ulaştıracak yere kadar yeterlidir.
600.	شَحْمَتِي فِي قَلْعِي	Çantadaki azık hazır yağımdır
601.	شَقَّ فُلَانُ الْعَصَا	Falanca değneği yardı.
602.	شُحْبٌ فِي الْإِنَاءِ وَشُحْبٌ فِي الْأَرْضِ	Sağılan süt bazen kaba bazen yere düşer.
603.	شَوَى أَخَوَكَ حَتَّى إِذَا أَنْصَحَ رَمَدَ	Kardeşin kebab yaptı, fakat o kadar pişirdi ki kül etti.
604.	شَوْقٌ رَغِيبٌ وَرُزِيرٌ أَصْمَعُ	Onda yemek iştahı çoktur, fakat lokması küçüktür.
605.	شَحْمَةُ الرَّكْبِ	Çabuk eriyen iç yağıdır.
606.	شَغَلْتُ شِعَابِي جَدْوَايَ	Ailem için para harcamam başkaları için harcamamı engelledi.
607.	شَغَلَنِي الشَّعِيرُ عَنِ الشَّعْرِ	Yaşamımı sağlamaya çalışmam şiir söylememi engelledi.
608.	اشْتَرِ الْمَوْتَانَ وَلَا تَشْتِرِ الْحَيَوَانَ	Cansız şeyleri satın al, ama hayvanları satın alma!
609.	الشَّرْطُ أَمْلَكَ عَلَيْكَ أَمْ لَكَ	Anlaştığın şart seni bağlar.
610.	شِنْشَنَةٌ أَعْرَفُهَا مِنْ أَحْزَمٍ	Ben bir huy Ahzem'den tanırım.
611.	شَرُّ الْمَالِ الْقُلْعَةُ	En kötü para, sahibinde kalmayan paradır.
612.	شَرُّ السَّيْرِ الْخَفْحَقَةُ	Yürüyüşün en kötüsü ölçülü olmayıp hep hızla yürümektir.
613.	شَرُّ الرَّأْيِ الدَّرِيءُ	En kötü görüş, zamanından sonra gelen görüştür.
614.	شَرُّ النَّاسِ مَنْ مَلَحَهُ عَلَى رُكْبَتِهِ	Dizinde tuz bulunan, insanların en kötüsüdür.
615.	شَرُّ الرُّعَاءِ الْخَطْمَةُ	Çobanların en kötüsü insafsız deve bakıcılarıdır.
616.	شَجَّةُ عَبْدِ الْحَمِيدِ	Abdülhamid'in başındaki yaradır.
617.	أَشْأَمُ كُلِّ امْرِئٍ بَيْنَ فَكَّيْهِ	İnsanda en kötü şey iki çenesinin arasında bulunur.
618.	أَشْرَقَ نَبِيرُ	Ey Sebîr dağı! Hemen güneşin doğuşuna dahil ol!

619.	شَمَّ حِمَارَهَا الْكَلْبُ	Köpek, kadının baş örtüsünü kokladı.
620.	شَاكِهَ أَبَا يَسَارٍ	Ey Ebu Yesâr, vasfını mantıklı yap!
621.	شِفَاؤُهُ نَكْوُ الدَّبْرِ	Uyuzlu kişinin tedavisi uyuzu kaşımakla olur.
622.	شَكَّوتُ لَوْحًا فَحَزَا لِي يَلْمَعَا	Ben ona susuzluğumu şikayet ettim, o bana serabı gösterdi.
623.	شَيْطَانُ الْحَمَاطَةِ	Hamâta'nın şeytanıdır.
624.	شَدِيدُ الْحُجْرَةِ	Musibetlere çok sabırlıdır.
625.	أَشْرَى الشَّرِّ صِغَارُهُ	Şerrin en kötüsü küçük şeylerden başlayan şerdir.
626.	أَشْغَلُ مِنْ ذَاتِ النَّحْيَيْنِ	İki tulum sahibi kadından daha meşgul/daha çaresiz.
627.	أَشْجَعُ مِنْ لَيْثِ عَفْرِينَ	Leys-i 'İfirrîn'den daha cesur.
628.	أَشْأَمُ مِنَ الشَّقَرَاءِ	Şakra' isimli attan daha uğursuz.
629.	أَشَدُّ مِنَ الدَّلَمِ	Delem denen bir hayvandan daha şiddetli.
630.	أَشْأَمُ مِنْ سَرَابٍ	Seraptan daha uğursuz.
631.	أَشْأَمُ مِنَ الْبَسُوسِ	Besûs'tan daha uğursuz
632.	أَشْأَمُ مِنْ خَوْتَعَةٍ	Havta'a'dan daha uğursuz.
633.	أَشْأَمُ مِنْ طَيْرِ الْعَرَاقِيبِ	Arakîb kuşundan daha uğursuz.
634.	أَشْرَدُ مِنْ حُقَيْدٍ	Hufeyd denen erkek deveden daha hızlı koşar.
635.	أَشْكُرُ مِنْ بَرَوْقَةٍ	Bervekeden daha çok şükreder.
636.	أَشْرَبُ مِنَ الْهَيْمِ	Susamış develerden daha fazla su içer.
637.	أَشْأَمُ مِنْ زُمَاحٍ	Zummâh'tan daha kötümser.
638.	أَشْأَمُ مِنْ طُوَيْسٍ	Tuveys'ten daha uğursuz.
639.	أَشَدُّ مِنْ عَايِشَةَ بْنِ عَثَمٍ	Asm'ın oğlu Âyişet'ten daha kuvvetli.
640.	أَشْأَمُ مِنَ الدُّهَيْمِ	Düheym'den daha uğursuz.
641.	أَشْأَمُ مِنْ أَحْمَرَ عَادٍ	Ahmer-i Âd'dan daha uğursuz.
642.	أَشْأَمُ مِنْ عِطْرِ مَنْشَمٍ	Menşem'in kokusundan daha uğursuz.
643.	أَشْأَمُ مِنْ جَارُودٍ	Cârûd'dan daha uğursuz.

644.	أَشَامُ مِنْ قَاشِرٍ	Kâşir'den daha uğursuz.
Sâd (ص) Mucez Mesellerin Sayısı: 28 <i>Ef'al</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 15 Toplam: 43		
645.	صَارَ الْأَمْرُ إِلَى النَّزَعَةِ	İş, ehline verildi.
646.	صَدَقَنِي سِنَّ بَكْرِهِ	Devesi, kendisinin kaç yaşında olduğunu gösterdi.
647.	صُمِّي ابْنَةُ الْجَبَلِ	Ey yankı! Sus tekrarlama!
648.	الصَّمْتُ يُكْسِبُ أَهْلَهُ الْمَحَبَّةَ	Sükut sahibine insanların saygılarını kazandırır.
649.	صَالِيي أَشَدُّ مِنْ نَافِضِكَ	Bana isabet eden hararet hastalığı seninkinden daha şiddetlidir.
650.	صَاخَتْ عَصَافِيرُ الْأَنْعَاءِ	Bağırsak kuşları zil çalıyor.
651.	صَارَتْ ثُرَيَّا وَهِيَ عُودٌ أَقْشَرُ	Hatun zengin oldu halbuki önceden kabuğu soyulmuş bir değnek idi.
652.	أَصَابَ تَمْرَةَ الْغُرَابِ	Karganın hurmasını kazandı.
653.	صَرَخَ الْمَخْضُ عَنْ الزَّيْدِ	Süt köpükten ayrıldı.
654.	صَدْرُكَ أَوْسَعُ لِسِرِّكَ	Göğsün, sırrın için daha geniştir.
655.	صَبْرًا عَلَى مَجَامِرِ الْكَرَامِ	Cömertlerin buhurdanları hatrına sabır olsun!
656.	الصَّدْقُ فِي بَعْضِ الْأُمُورِ عَجَزٌ	Doğru söylemek bazen acizlik getirir.
657.	صَرَخَتْ جِدَاءٌ	Cidde artık açık oldu.
658.	الصَّدْقُ عِزٌّ وَالْكَذِبُ خُصُوعٌ	Doğru söylemek izzettir ve yalan söylemek ise zillettir.
659.	الصَّمْتُ حُكْمٌ وَقَلِيلٌ فَاعِلُهُ	Suskunluk hikmetlidir ve onu yapanlar çok azdır.
660.	أَصْلَحَ غَيْثٌ مَا أَفْسَدَ الْبَرْدُ	Yağmur, dolu tanelerinin bozduğu yerleri tamir etti.
661.	صَارَتْ الْقَوْسُ رَكْوَةً	Yay cezve oldu.
662.	صَبَّغْتَ لِي إِصْبَعَكَ الْعَمَّالَةَ	Sen kötü ahlaklarına alıştırarak beni gıybet ettin.
663.	صَحِيفَةُ الْمُتَلَمَّسِ	Mütelemmis'in mektubu.
664.	صُلْتَ عَلَى الْأَسَدِ وَبُلْتَ عَنِ النَّقْدِ	Aslana saldırırsın ama koyundan korkarsın.

665.	صُغْرَاهَا مُرَّاهَا	Küçük kız, kızların yaramazıdır.
666.	أَصَاحَ إِصَاخَةً الْمِنْدَهُ لِلنَّاشِدِ	Bir şeyi çok istemekten sonra teslim oldu.
667.	صَبُوخُ حَيَّانَ بِهِ جُمُوحُ	Hayyan'ın şarabında zahmet vardır.
668.	صَادَفَ دَرَّةَ السَّيْلِ دَرَّةً يَصْدَعُهُ	Sel, onu def eden bir şeye tesadüf etti.
669.	صَكَّا وَدِرْهَمًا لَكَ	İşini iyi yap ki iki dirhem senin olsun.
670.	صَبَابَتِي تُرْوِي وَلَيْسَتْ غِيْلًا	Benim kabımdaki su akan su olmasa da susuzluğu giderir.
671.	صَيْدُكَ لَا تُحْرِمُهُ	Vaktinde avını avla.
672.	صَهْ صَاقِعُ	Sus ey yalancı!
673.	أَصْعَبُ مِنْ خَرْطِ الْقَتَادِ	Gevenin dikenlerini sıyırmaktan daha zor
674.	أَصْنَعُ مِنْ سُرْفَةٍ	O, ipekböceğinden daha sanatkâr.
675.	أَصَحُّ مِنْ عَيْرِ أَبِي سَيَّارَةَ	Ebu Seyyâre'nin devesinden daha sağlıklı.
676.	أَصْبَرُ مِنْ قَضِيبٍ	Kadîb denen şahıstan daha sabırlı.
677.	أَصْنَعُ مِنْ تَنْوِطٍ	Tunevvit kuşundan daha sanatkâr.
678.	أَصَحُّ مِنْ قَطَاةٍ	Katat kuşundan daha doğru söyler.
679.	أَصْدَقُ ظَنًّا مِنْ أَلْمَعِي	O, öngörülü adamdan daha doğru zanneder.
680.	أَصْرُدُ مِنْ جَرَادَةٍ	Çekirgeden daha fazla üşür.
681.	أَصْرُدُ مِنْ عَنَرٍ جَرَبَاءَ	Uyuz keçiden daha fazla üşür.
682.	أَصْرُدُ مِنْ عَيْنِ الْجَرَبَاءِ	Bukalemunun gözünden daha soğuk.
683.	أَصْرُدُ مِنَ السَّهْمِ	Oktan daha iyi deler.
684.	أَصَبُّ مِنَ الْمُتَمَنِّيَةِ	Mütemenniye'den daha fazla özler.
685.	أَصْرُدُ مِنْ خَازِقٍ وَرَقَةٍ	Kağıdı saplayan kimseden daha iyi saplar.
686.	أَصْلَفُ مِنْ مِلْحٍ فِي الْمَاءِ	Sudaki tuzdan daha çok erir.
687.	أَصْلَبُ مِنْ رَدِّ الْجُمُوحِ	Atın başından daha sert.
Dâd (ض) Mucez Mesellerin Sayısı: 18 Efal Vezinli Mesellerin Sayısı: 10 Toplam: 28		
688.	ضَلَّ ضُرَيْصٌ نَفَقَهُ	Sıçan yavrusu yolunu kaybetti.

689.	ضَعْتُ عَلَى إِبَالَةٍ	Bir demet otluk üzerinde bir tutam otluk daha vardır.
690.	ضَحَّ رُوَيْدًا	Kurbanları rıfk ve teennî ile kes.
691.	ضَرْبُكَ بِالْفِطْيَسِ خَيْرٌ مِنَ الْمِطْرَقَةِ	Büyük çekiçle vurman küçük çekiçle vurmandan daha hayırlıdır.
692.	ضَرْبُهُ فِي ظَرْفِ سَوْءٍ	Beyaz bal kötü kap içindedir.
693.	أَضَلَّتْ مِنْ عَشْرِ ثَمَانِيَا	Onda sekizi kaybettin.
694.	ضَاقَتْ عَلَيْهِ الْأَرْضُ بِرُحْبِهَا	Geniş yer ona dar geldi.
695.	ضَرْبُ اللَّسَانِ أَوْجَعُ مِنْ طَعْنِ السَّيْفِ	Dilin vuruşu mızrakların batırmalarından daha acıdır.
696.	ضَرَبَ فِي جَهَازِهِ	Palanında hazır oldu.
697.	ضَيَّعَتِ الْبِكَارَ عَلَى طِحَالٍ	Genç develeri Tihâl'de kaybetmişsin.
698.	ضَرَبُوا بَعْطَنٍ	Fazla su içtikten sonra suyun yanında da ikamet etmişler.
699.	ضَعِيفُ الْعَصَا	İnce değnekli.
700.	الضَّجُورُ قَدْ تَخَلَّبَ الْعُلْبَةُ	Feryat eden deve, sağıldığı kutuyu doldurabilir.
701.	ضَرَبَ أَخْمَاسًا لِأَسْدَاسٍ	Beş günden altı güne çıkararak develerini sussuzluğa alıştırmaya kalktı.
702.	ضَعِ الْفَاسَ فِي الرَّأْسِ	Baltayı başa vur!
703.	ضَعِ السَّهْمَ عَلَى كَبَدِ الْقَوْسِ	Oku yayın ortasına koy!
704.	ضَرَبْتُ ذَلِكَ	O sadece yellenmedir.
705.	أَضْحَكُ مِنْ ضَرْطِهِ وَيَضْرِبُ مِنْ ضَحِكِي	Ben onun yellenmesinden gülerim o da gülmemden yellenir.
706.	أَضِيقُ مِنْ ظِلِّ الرُّمَحِ	Mızrağın gölgesinden daha dar.
707.	أَضِيقُ مِنْ نُخْرُوبِ	Hücre deliğinden daha dar.
708.	أَضِيعُ مِنْ قَمَرِ الشَّتَاءِ	Kış ayından daha kayıp.
709.	أَضِيطُّ مِنْ عَائِشَةَ بْنِ عَنَمٍ	O, 'Âişe bin 'Asm'dan daha koruyucu.
710.	أَضِيعُ مِنْ دَمِ سَلَاةٍ	Sellâ'nın kanından daha kayıp.
711.	أَضَلُّ مِنْ مَوْودَةٍ	Diri gömülen kızıdan daha kayıp.
712.	أَضَلُّ مِنْ قَارِظِ عَنَزَةٍ	Borç toplayan Anzeli kimseden daha kayıp.

713.	أَصْلُ مَنْ وَلَدَ الْيَرْبُوعَ	Arap tavşanından daha kayıp.
714.	أَصْلُ مَنْ سَارِقَ الْمَغْرَلِ	İnsanların giysilerini çalan adamdan daha sapkın.
715.	أَصْلُ مَنْ سِنَانَ	Sinân'dan daha kayıp.
ط (ط) Mucez Mesellerin Sayısı: 24 <i>Ef'al</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 10 Toplam: 34		
716.	الطَّعْنُ ظَنَارُ قَوْمٍ	Mızrak, kavmin süt annesidir.
717.	طَلَبَ الْأُبْلَقَ الْعُقُوقَ	Erkek ve gebeli bir at istedi.
718.	أَطْلِقْ يَدَيْكَ تَنْفَعَاكَ	Ellerini rahat bırak, sana yarar olur.
719.	طَارَتْ بِهِ الْعَنْقَاءُ	Anka kuşu onu kapıp götürdü.
720.	طَالَ الْأَبْدُ عَلَى لُبْدٍ	Akbabanın ömrü uzadı.
721.	أَطْرِقْ كَرَا إِنَّ التُّعَامَ فِي الْقَرَى	Ey toy kuşu, başını eğ, boynunu uzat ve teslim ol, çünkü köyde deve kuşları var.
722.	طُولُ التَّنَائِي مَسَلَّةٌ لِلتَّصَافِي	Fazla uzaklık muhabbeti arttırır.
723.	الطَّيْرُ بِالطَّيْرِ يُصْطَادُ	Kuş kuşla avlanır.
724.	أَطْرَى أَوْ طِرَى فَإِنَّكَ نَاعِلَةٌ	Develeri dere kenarlarında da otlat, çünkü ayakların pabuçludur.
725.	أَطْوِهِ عَلَى غَرِّهِ	Onu bükümüne kıvrır!
726.	أَطْعِمْ أَخَاكَ كُشْيَةَ الضَّبِّ	Kardeşine kertenkelenin yağından yedir!
727.	طَعْنُ اللَّسَانِ كَوَخَزِ السِّنَانِ	Dilin bıçaklaması mızrağın dürtmesi gibidir.
728.	طَمَحَ مَرْتَمُهُ	Burnu büyüdü.
729.	اطْلُبْهُ مِنْ حَيْثُ وَلَيْسَ	Bulsan da bulmasan da istediğimi getir!
730.	اطْلُبْ تَطْفَرُ	İste alırsın.
731.	طَيُّورٌ فَيُّورٌ	Hem hızlı kızar hem de hızlı sakinleşir.
732.	أَطَاعَ يَدًا بِالْقَوْدِ فَهُوَ ذُلُولٌ	Bağları görünce itaat eden yiğit alçaktır.
733.	اطْرُقِي وَمَيْشِي	Vur ve yünleri yumuşat!
734.	طَعْمُ ذِكْرِكَ مَعْسُولٌ بِكُلِّ فَمٍ	Senin namın her ağızda tatlı olsun.
735.	طَاعَةُ النِّسَاءِ نَدَامَةٌ	Kadınlara itaat etmek pişmanlıktır.

736.	أَطْمِنَنَّ عَلَى قَدْرِ أَرْضِكَ	Yerine göre yerleş!
737.	طَرَفَةٌ يُولَعُ فِيهَا الْقُعْدُدُ	Kökü zayıf olan kimse, kökü güçlü olanı yakmaya çalışır.
738.	طَلَيْتَ عَنْ فَيْقَتِهِ الْعَجِيَّ	Hayvanın yavrusunun ayaklarını bağlayıp sütünü vermedin.
739.	طَرَفُ الْفَتَى يُخِيرُ عَنْ لِسَانِهِ	İnsanın gözü kendi diline işaret eder.
740.	أَطْمَعُ مِنْ قَالِبِ الصَّخْرَةِ	Kayayı çeviren adamdan daha açgözlü.
741.	أَطُولُ ذِمَاءٍ مِنَ الضَّبِّ	Kertenkelenin son nefesinden daha uzun.
742.	أَطُولُ مِنَ السُّكَاكِ وَالسُّكَاكَةِ	Gökyüzündeki havadan daha uzun.
743.	أَطْمَعُ مِنْ أَشْعَبَ	Eş'ab'dan daha açgözlü.
744.	أَطْمَعُ مِنْ طَفِيلٍ	Tufeyl'den daha açgözlü.
745.	أَطْوَعُ مِنْ ثَوَابٍ	Sevâb denen adamdan daha itaatkâr.
746.	أَطَبُّ مِنَ ابْنِ حَذِيمٍ	Tıpta, Hizyem'in oğlundan daha iyi.
747.	أَطْمَرُ مِنْ بُرْعُوثٍ	Pireden daha fazla sıçrar.
748.	أَطِيبُ مِنَ الْمَاءِ عَلَى الظَّمَا	Susuzken su içmekten daha lezzetli.
749.	أَطِيبُ نَشْرًا مِنَ الصَّوَارِ	Misk kokusundan daha güzel kokulu.
Zâ (ظ) Mucez Mesellerin Sayısı: 12 <i>Ef'al</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 4 Toplam: 16		
750.	ظَلَمَ ظَلَمَ الْخَيْفَقَانِ، وَظَلَمَ وَلَا كَظَلَمَ الْخَيْفَقَانِ	Hayfakân'ın zulmettiği gibi zulmetti. Ve Hayfakân'ın zulmü gibi olmasın.
751.	ظِلَالُ صَيْفٍ مَا لَهَا قِطَارٌ	Yaz bulutlarında yağmur yoktur.
752.	ظِلُّ الْكَرِيمِ فَسِيحٌ	Cömert kimsenin gölgesi geniştir.
753.	ظَلَمُ الْمُلُوكِ أَوْلَى مِنْ ذَلَالِ الرِّعِيَةِ	Hükümdarların zulmü halkı şımartmaktan daha uygundur.
754.	ظَالِعٌ يَغُودُ كَسِيرًا	Topal ayak, kırık ayağı ziyaret eder.
755.	ظَنُّ الْعَاقِلِ خَيْرٌ مِنْ يَقِينِ الْجَاهِلِ	Akıllının tahmini kesin bilgi sahibi olan câhilden daha hayırlı.
756.	ظَنُّ الرَّجُلِ قِطْعَةً مِنْ عَقْلِهِ	Erkeğin tahmini, aklın bir parçasıdır.
757.	ظَنَرُ رَوْومٍ خَيْرٌ مِنْ أَمِّ سَوْوومٍ	Üzgün anne, ilgisiz anneden daha hayırlıdır.
758.	الظُّلْمُ مَرْتَعُهُ وَخَيْمٌ	Zulmun sonu tehlikelidir.

759.	ظَمًا فَادِحٌ خَيْرٌ مِنْ رِيٍّ فَاضِحٍ	Gizli susuzluk yüz kızartıcı susuzluk gidericiden daha hayırlıdır.
760.	ظِلُّ الشَّيْطَانِ	Şeytanın gölgesidir.
761.	ظَاهِرُ الْعِتَابِ خَيْرٌ مِنْ بَاطِنِ الْحَقْدِ	Açık azar, gizli kinden daha hayırlıdır
762.	أَظْلَمُ مِنْ جُلْنَدَاءَ	Culendâ'dan daha zalim.
763.	أَظْلَمُ مِنْ ذَنْبٍ	Kurttan daha zalim.
764.	أَظْلَمُ مِنْ صَبِيٍّ	Oğlandan daha zalim.
765.	أَظْلَمُ مِنْ حَيَّةٍ	Yılandan daha zalim.
Ayn (ع) Mucez Mesellerin Sayısı: 72 Ef'al Vezinli Mesellerin Sayısı: 20 Toplam: 92		
766.	عَوْدٌ يُعَلِّمُ الْعَنْجَ	Koca devenin yuları geri döndürüldü.
767.	الْعَوْدُ أَحْمَدُ	Geri dönmek daha değerlidir.
768.	عَفَرْتُ عَلَى الْعَزْلِ بِأَخْرَةٍ فَلَمْ تَتْرُكْ بَنَجِدٍ قَرْدَةً	O, yün eğirmek için pamuk, keten ve daha elverişli şeyler bulmuş iken yün eğirmez de iş işten geçtikten sonra eğirmek için çöplüklerden yün atıklarının, süprüntülerinin peşine düşüp toplar.
769.	الْعَوَانُ لَا تُعَلِّمُ الْخِمْرَةَ	Becerikli kadına baş örtüsü tutmasını öğretmeye gerek yoktur.
770.	عَبِيرٌ بَعِيرٌ وَزِيَادَةُ عَشْرَةٍ	Bir sultan ölünce yerine yeni bir sultan ve ayrıca on akçe gelecek demektir
771.	عَسَى الْغَوَيْرُ أَنْبُوسًا	Her hâlde kötülük size Guveyr tarafından gelecek.
772.	عَادَ الْحَيْسُ يُحَاسُ	Zaten iş karıştı, karmakarışık hale geldi.
773.	عَادَ السَّهْمُ إِلَى التَّرْعَةِ	Ok, nişancıya döndü.
774.	عَرَفَ حُمَيْقٌ جَمَلَهُ	Humayk kendi devesini tanıdı.
775.	عَلَى أَهْلِهَا دَلَّتْ بَرَأِشُ	Berâkiş kendi ailesini işaret etti.
776.	عَلَقَتْ مَعَالِقَهَا وَصَرَ الْجُنْدُبُ	Kuyudan su çıkaracak ipler bağlandı ve çekirge öttü.
777.	عِنْدَ جُفَيْنَةَ الْخَبِيرِ الْيَقِينُ	Asıl ve doğru haber Cufeyne'dedir.
778.	عُتَيْيَّةٌ تَقْرُمُ جِلْدًا أَمْلَسًا	Güvecik yumuşak deriyi kemirir.
779.	عُرَاضَةٌ تُورِي الرِّثَادَ الْكَائِلَ	Hediye, çakmağı ateşlendirir.

780.	عَشَّ وَلَا تَغْتَرَّ	Develeri yedir, gâfil olma!
781.	عَاطٍ بِغَيْرِ أُنْوَاطٍ	Askıda olmayanlara elini uzat!
782.	عُشْبٌ وَلَا بَعِيرٌ	Ot var, onu yiyecek hayvan yok.
783.	عَافِيَكُمْ فِي الْقَدْرِ مَاءٌ أَكْدَرُ	Tenceredeki su bulanıktır.
784.	الْعَيْرُ يَضْرِبُ وَالْمِكْوَةُ فِي النَّارِ	Eşek, dağlama hâlâ ateşteyken yellenmeye başladı.
785.	الْعَصَا مِنَ الْعَصِيَّةِ	Büyük değnek küçük değnekten gelir.
786.	أُغْلِلْ تَخْطُبْ	Suyu tekrar tekrar iç ki kanasın.
787.	عَيْنُكَ عَبْرَى وَالْفَوَازُ فِي دَدٍّ	Gözünde damla, kalbinde eğlence vardır.
788.	اغْقِلْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ	Deveyi bağla ve sonra Allah'a tevekkül et!
789.	عِلْمَانِ خَيْرٌ مِنْ عِلْمٍ	İki ilim bir ilimden daha hayırlıdır.
790.	عِنْدَ النَّطَاحِ يُغْلَبُ الْكَبِشُ الْأَجْمُ	Süsüşmekte boynuzlu koç boynuzsuz koçu mağlup eder.
791.	أَعْلَامُ أَرْضٍ جُعِلَتْ بِطَائِحًا	Yerin yüksek dağları alçak oldu.
792.	عَادَ الْغَيْثُ عَلَى مَا أَفْسَدَهُ	Geç gelen yağmur yerlere yeniden hayat verdi.
793.	أَعْطِ الْقَوْسَ بَارِيهَا	Oku okçuya ver!
794.	أَعْيَيْتَنِي مِنْ شُبِّ إِلَى دُبِّ	Gençliğimden yaşlılığıma kadar beni yordun.
795.	عِزُّ الرَّجُلِ اسْتِغْنَاؤُهُ عَنِ النَّاسِ	İnsanın izzeti insanlara ihtiyaçsız olmasıdır.
796.	عَادَ الْأُمْرُ إِلَى نَصَابِهِ	İş kendi aslına döndü.
797.	أَعْلَمُ بِمَنْبِتِ الْقَصِصِ	O, mantarın yanında biten otu daha iyi bilir.
798.	عِنْدَ الصَّبَاحِ يَحْمَدُ الْقَوْمُ السَّرَى	Sabahleyin kavim gece yürüyüşünü överler.
799.	أَعْرَضَ ثَوْبُ الْمَلْبَسِ	Giyinecek giysiler genişledi.
800.	عَادَتْ لِعَتْرَتِهَا لُمَيْسٌ	Lumeys kendi âdetine döndü.
801.	أَعْيَيْتَنِي بِأُشْرٍ فَكَيْفَ بِدُرْدُرٍ	Keskin dişlerin varken beni dinlemezdin. Nasıl olur da dişlerini sökünce akıllı uslu olduğumu umabilirim.
802.	عَارِضَ فِي قَوْمِهِ تَبَجَا	Sebec gibi, kavmine ters düştü.
803.	عَامَلَنَا مُعَامَلَةَ الْعُلُوقِ	Bize merhametsiz deve gibi davrandı.

804.	أَعْرَضْتَ الْقِرْفَةَ	Sen suçu genişlettin.
805.	الْعُنُقُ بَعْدَ التُّوقِ	Develere sahipken oğlaklara sahip oldu.
806.	عِرْقُ الْخَالِ لَا يَنَامُ	Oğlan dayıya çeker.
807.	عَرَضَ عَلَى الْأَمْرِ سَوْمٌ عَالٍ	Fazla ısrarcı olmadan bana teklifte bulundu.
808.	الْعَاشِيَةُ تُهَيِّجُ الْأَبِيَّةَ	Geceleyin ot yiyen hayvanlar, yemeyenleri teşvik ederler ve onlar da yiyenlere tabi olup yemeye başlarlar.
809.	عِنْدَ الرَّهَانِ تُعْرِفُ السَّوَابِقَ	At yarışında hızlı atlar bilenecektir.
810.	عَبْرَ غَارِهِ وَتَدُهُ	Eşek, bağlandığı ip sebebiyle öldü.
811.	عَبْرَ رَكْضَتِهِ أُمُّهُ	Eşeği, annesi koşturur.
812.	عِشْرٌ رَجَبًا تَرَى عَجَبًا	Biraz yaşa, acayıpları görürsün.
813.	عَلَيْهِ الْعَفَارُ وَالْذَّبَارُ وَسُوءُ الدَّارِ	Üzerine toprak, sonu helak ve evi kötü olsun.
814.	عَيْنٌ بِذَاتِ الْحَيَقَاتِ تَدْمَعُ	Dağlarda ve ovalarda biten otun gözündeki gözyaşı azdır.
815.	عَلَى شَصَاءٍ صَاءٌ تُرَى عَيْشَ الشَّقِيِّ	Şaki olan kimse her zaman zor yaşar.
816.	أَعْجَبَ حَيًّا نَعْمُهُ	Hay kendi malını beğendi.
817.	عَدَا الْقَارِضُ فَحَزَرَ	Süt dili acıttı. (iş fenalaştı.)
818.	عَارِيَّةٌ كَسَبَتْ أَهْلَهَا ذِمًّا	Bir ödünç, sahibini rezil etti.
819.	أَعْطَى مِنْ ظَهْرِ يَدٍ	Ona cömertlik yaptı.
820.	عَرَضَ الْكَرِيمُ وَلَا تُبَاحِثْ	Cömertten bir şey istediğinde dolaylı olarak iste, açıklamana gerek yok
821.	عَجِلْتُ بِخَارِجَةِ الْعَجُولِ	Acûl Hârice'yi aceleyle doğurmuş.
822.	عَذَرْتَنِي كُلُّ ذَاتِ أَبِي	Babası olan her kız bunun yalan olduğunu bilir.
823.	الْعَجَلَةُ فُرْصَةُ الْعَجْزَةِ	Acele âcizlerin fırsatıdır.
824.	عَبْدٌ وَخَلَى فِي يَدَيْهِ	Bu köle ve elinde mâl vardır.
825.	الْعِتَابُ قَبْلَ الْعِقَابِ	Azar cezadan önce olsun.
826.	عَرَفَ بَطْنِي بَطْنَ تُرْبَةٍ	Benim karnım (vatanımın), karnının toprağını tanıdı
827.	عَاشَ عَيْشًا ضَارِبًا بِجِرَانِ	Refah içerisinde yaşamıştır.

828.	عِشْ تَرِ مَا لَمْ تَرِ	Yaşarsan her türlü şeyi görürsün.
829.	عَيْتَرِ رَحَى أَنْفَهُ الْكَأَلَا	Eşek, otu koklayarak arar.
830.	عَمُّ الْعَاجِزِ خُرْجُهُ	Âciz olan kimsenin amcası heybesidir.
831.	الْعِدَّةُ عَطِيَّةٌ	Söz vermek hediye vermek gibidir.
832.	الاعْتِرَافُ يَهْدِيهِمُ الْاِقْتِرَافَ	İtiraf etmek günahı yok eder.
833.	عَجَجَ لَمَّا عَصَهُ الطَّعَانُ	İple bağlandığında bağırdı.
834.	عَوْدُكَ وَالْبَدْءُ دَرَنْ بَيَدِنِ	Bu işe dönüp başlaman hızlandı.
835.	أَعَمَّرْتُ أَرْضًا لَمْ تَلَسْ حَوْدَانَهَا	Otların kokusunu almayan bir yere hayat verdin.
836.	أَعْنَدِي أُمُّ فِي الْعِجْمِ	Sen yanımda mısın yoksa yük dengi içinde misin?
837.	عَرَجَلَةٌ تَعْتَقِلُ رُمْحَهُ	Piyadeler mızraklarını tutarlar.
838.	أَعْطَشُ مِنْ ثُعَالَةٍ	Suâle'den daha susuz.
839.	أَعْطَشُ مِنَ الثَّقَافَةِ (وَمِنَ الثَّقَاقِ)	Kurbağadan daha susuz.
840.	أَعَذَبُ مِنْ مَاءِ الْبَارِقِ	Şimşekli bulutun suyundan daha tatlı.
841.	أَعَذَبُ مِنْ مَاءِ الْحَشْرِجِ	Haşrec suyundan daha tatlı.
842.	أَعْمَرُ مِنْ فُرَادٍ	Keneden daha fazla yaşar.
843.	أَعْطَشُ مِنْ هَدِيلِ	Güvercinden daha susuz.
844.	أَعْدَرُ مِنْ ذَنْبٍ	Kurttan daha aldatıcı.
845.	أَعْقُ مِنَ الضَّبِّ	Kertenkeleden daha vefasız.
846.	أَعَذَبُ مِنْ مَاءِ الْوَقِيعَةِ	Çukurdaki sudan daha tatlı.
847.	أَعَزُّ مِنْ بَيْضِ الْأَنْوَقِ	Kartal yumurtasından daha kıymetli.
848.	أَعَزُّ مِنْ هِرَاوَةِ الْأَغْرَابِ	Hirâvetü'l-A'zâb denen attan daha kıymetli.
849.	أَعْمَرُ مِنْ نَصْرِ	Nasr'dan daha uzun ömürlü.
850.	أَعَزُّ مِنْ أُمِّ قَرْفَةٍ	Ümmü Kirfe'den daha değerli.
851.	أَعْدَى مِنْ سُلَيْكٍ	Süleyk'ten daha hızlı koşar.
852.	أَعْيَى مِنْ بَاقِلٍ	Bâkil'den daha ahmak.
853.	أَعَزُّ مِنَ الْغُرَابِ الْأَعْصَمِ	Ayaklarının birisi beyaz olan kargadan daha

		değerli.
854.	أَعَزُّ مِنَ الْكِبْرِيتِ الْأَحْمَرِ	Kibrit-i Ahmer denen kırmızı altından daha az bulunur.
855.	أَعْدَى مِنَ الشَّنْفَرَى	Eş-Şenferâ'dan daha hızlı.
856.	أَعْجَزُ مِنْ هِلْبَاجَةٍ	Hilbâceden daha güçsüz.
857.	أَعْطَفُ مِنْ أُمَّ إِحْدَى وَعِشْرِينَ	Tavuktan daha merhametli.
Gayn (Ğ) Mucez Mesellerin Sayısı: 20 <i>Efal</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 3 Toplam: 23		
858.	غَرَّتَانُ فَارِئُكُوا لَهُ	Açtır, ona yemek hazırlayın.
859.	غَرْنِي بُرْدَاكَ مِنْ خَدَافِلِي	Vereceğin elbiselerden cayman beni eski elbiselerden etti.
860.	غَبَرَ شَهْرَيْنِ ثُمَّ جَاءَ بِكَائِينَ	İki aydır yoktu, sonra iki köpeklerle geldi.
861.	غَمَامُ أَرْضِي يَجُودُ بِآخِرِينَ	Tarlamızın bulutları başka tarlalara cömertlik yapıyor.
862.	غَضَبُ الْخَيْلِ عَلَى اللَّجْمِ	At kendi gemine kızdı.
863.	غَضَبُ الْعُشَّاقِ كَمَطَرِ الرَّبِيعِ	Âşıkların öfkeleri bahar yağmuru gibidir.
864.	غَضِبَ فُلَانٌ مِنْ غَيْرِ صَيِّحٍ وَلَا نَفَرٍ	Az veya çok öfkelenecek bir durum yokken boş yere öfkелendi.
865.	غَيْضٌ مِنْ فَيْضٍ	Çoktan az.
866.	اسْتَعْنَتِ الرَّفْقَةُ عَنِ الرَّفْقَةِ	Karakulak saman yemekten vazgeçti.
867.	عَمَرَاتٌ ثُمَّ يُنْجَلِينَ	Bu şiddetli musibetler ayrılacaktır.
868.	عَشْمَشُ يَغْشَى الشَّجَرَ	Sel önündeki ağaçları basıp kırar.
869.	اسْتَعَاثَ مِنْ جُوعٍ بِمَا أَمَاتَهُ	Açlık yüzünden onu helak eden kimseden yardım istedi.
870.	عَلَبْتُهُمْ إِنِّي خُلِقْتُ نُشْبَةً	Onlara üstün geldim, işte ben her şeye takılmak için yaratıldım.
871.	عَنْظُوكَ غَنَظَ جَرَادَةِ الْعِيَارِ	Ayyar'ın çekirgeye duyduğu öfke gibi seni öfkелendirdiler.
872.	الْعَضْبُ غَوْلُ الْحِلْمِ	Öfke hoşgörüyü yok eder.
873.	اغْتَسَلَ الْكَلْبُ	Köpek yıkandı.
874.	اسْتَعْنَتِ الشُّوكَةُ عَنِ التَّقْنِيعِ	Diken artık budamaya muhtaç değil.

875.	أَغِيرَةٌ وَجُنُبًا	Hem korkuyor hem de kıskanıyorsun.
876.	أَلْغَبْتُ خَيْرٌ مِنَ الْهَبْطِ	Özenilecek durumda olmak zilletli durumda olmaktan hayırlıdır.
877.	الْغُرَابُ أَعْرِفُ بِالْتَّمْرِ	Karga hurmayı daha iyi bilir
878.	أَعَرُّ مِنَ الدُّبَاءِ فِي الْمَاءِ	Sudaki kabaktan daha aldatıcı.
879.	أَغْنَى عَنْهُ مِنَ التَّفَةِ عَنِ الرَّفَةِ	Saman yemekten vazgeçen, karakulaktan daha fazla vazgeçer.
880.	أَغْنَى عَنِ الشَّيْءِ مِنَ الْأَقْرِعِ عَنِ الْمُسْطِ	Taraktan vazgeçen bu şeyden kel olan kimseden daha fazla vazgeçti.
Fâ (ف) Mucez Mesellerin Sayısı: 36 <i>Ef'al</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 12 Toplam: 48		
881.	فِي الصَّيْفِ ضَيَّعَتِ اللَّبَنَ	Yazın sütü kaybetmiştin.
882.	فُلَانٌ مِلْحَهُ عَلَى رُكْبَتِهِ	Falancanın tuzu dizinde, sağı solu belli olmaz hemen feveran eder.
883.	فِي كُلِّ شَجَرٍ نَارٌ وَاسْتَمَجَدَ الْمَرْخُ وَالْعَفَارُ	Her ağaçta ateş bulunur, amma merh ve 'afâr denen ağaçlar başka (onlarda daha çok bulunur).
884.	فُلَانٌ انْتَفَخَ سَخَرُهُ وَانْتَفَخَتْ مَسَاحِرُهُ	Falanca korkaklığı sebebiyle göğsü kabardı.
885.	فُلَانٌ لَا يَمْنَعُ ذَنْبٌ تَلْعَةً	Falanca akıntının kuyruğunu engellemez.
886.	فُلَانٌ مُخْرَبِقٌ لِيَنْبَاعَ	Saldırmak için sakın olup yere yapıştı.
887.	فَشَاشٍ فُشِّيهِ مِنْ أَمْسِهِ إِلَى فِيهِ	Ey Feşâş! kışından ağzına kadar kokuyu çıkar!
888.	الْفَحْلُ يَحْمِي شَوْلَهُ مَعْقُولًا	Asaletli erkek deve, sütü az dişi deveyi korur.
889.	فِي الْقَمَرِ ضِيَاءٌ وَالشَّمْسُ أَضْوًا مِنْهُ	Ay ışıklıdır, fakat güneş ondan daha ışıklıdır.
890.	فِي عِصَةِ مَا يَنْبُتَنَّ شَكِيرُهَا	Ağacın dibindeki filizler aslında ağaçtandır.
891.	فَسَا بَيْنَهُمُ الطَّرِيَانُ	aralarında kokarca yellendi.
892.	أَفْلَتَ وَانْهَصَّ الدَّئِبُ	Kaçtı, kuyruğu elinde kaldı.
893.	أَفْلَتَ فُلَانٌ جُرَيْعَةً الدَّقَنِ	Falanca, içeceği sudan kurtulup gitti.
894.	اِفْتَدٍ مَخْنُوقٌ	Ey boğulmuş adam! Kendini fidye ile kurtar!
895.	فِي ذَنْبِ الْكَلْبِ يَطْلُبُ الْإِهَالَةَ	Köpeğin kuyruğundan iç yağını ister.

896.	فَرَّ مِنَ الْقَطْرِ وَقَعَدَ تَحْتَ الْمِيزَابِ	Yağmurdan kaçtı, oluğa düştü.
897.	أَقَلَّتْ وَلَهُ حُصَاصٌ	Arkasında husâsı bırakarak kaçtı.
898.	فَلَانٌ مَا يَعْتُ عَلَيْهِ أَحَدٌ	Falanca kimi görürse ona sorar.
899.	أَفْرَحَ الْقَوْمَ بِيَضَّتِهِمْ	Kavm kendi yumurtasını çıkardı.
900.	فَلَانٌ يَبْنِي عَلَى جُرْفٍ هَارٍ	Falanca sendeleyen bir uçurumda bina yapıyor.
901.	فِي رَأْسِهِ خُطَّةٌ	Kafasında bir plan var.
902.	فِي الْخَيْرِ لَهُ قَدَمٌ	İyilikte bir önceliği var.
903.	فَعَلْتُ ذَلِكَ قَبْلَ غَيْرٍ وَمَا جَرَى	Her şeyden önce bunu yaptım.
904.	فَلَانٌ إِنْ رَأَى مَطْعَمَا تَعَرَّضَ وَإِنْ رَأَى مَطْعَمَا تَأْرَضُ	Falanca bir beklenti görürse onunla karşı karşıya gelir, yiyecek bir şey görürse olduğu yerde durur.
905.	فِي اسْتِهَا مَا لَا تَرَى	Onun kışında göremediğin şeyler vardır.
906.	فَلَانٌ جَلِيسٌ قَعْقَاعٍ	O, Ka'kâ'nın arkadaşıdır.
907.	فَلَانٌ يَسْتَطْبُ عَلَى عِيسَى بْنِ مَرْيَمَ	Falanca, Hz. Meryem'in oğlu İsâ ile tedavi eder.
908.	فَلَانٌ كَلْبُ الْقَصَابِ	Falanca kasabın köpeğidir.
909.	فِي بَيْتِهِ يُؤْتَى الْحَكَمُ	Karar için hakemin evine gidilir.
910.	أَفْرَطَ لِلْهَيْمِ حُبَيْنًا أَفْعَسَ	Susuz develere su veren âciz biridir.
911.	فَلَانٌ سَاكِنُ الطَّائِرِ	Fülan ağırbaşlıdır.
912.	الْفَرَارُ بِقَرَابِ أَكْسٍ	Selametle kaçmak zararla kalmaktan daha hayırlıdır.
913.	اِفْتَحْ صُرْرَكَ تَعْلَمْ عُجْرَكَ	Keselerini aç kusurlarını görürsün.
914.	فَصِيلُ ذَاتِ الزَّيْنِ لَا يُخَيَّلُ	Yavrusunu istemeyen deve için rol yapmak boştur.
915.	فِي قَلْبِهِ ضَبٌّ	Kalbinde kertenkele vardır.
916.	فَاهَا لِفَيْكَ	Yerin ağzı senin ağzına olsun!
917.	أَفْسَدُ مِنَ الصَّبِيعِ	Sırtlandan daha bozguncu.
918.	أَفْلَسُ مِنْ دُبُورِ	Debur denen rüzgardan daha müflis.
919.	أَفْسَى مِنْ نَمْسٍ	Nimsden daha sessizce yellenir.

920.	أَفْرَغُ مِنْ حَجَّامٍ سَابَاطٍ	Sâbât'ın hacametle uğraşan adamından daha boş.
921.	أَفْلَسَ مِنْ ابْنِ الْمُدَلَّقِي	İbnu Muzallak'tan daha müflis.
922.	أَفْقَرُ مِنْ وَحٍّ	Vahh denen kişiden daha fakirdir
923.	أَفْسَدُ مِنَ السُّوسِ	Güveden daha bozguncu.
924.	أَفْحَشُ مِنَ قَالِيَةِ الْأَفَاعِي	Fâliyetü'l-afâî denen böcekten daha bozguncu.
925.	أَفْرَسُ مِنْ سَمِّ الْفُرْسَانِ	Summu'l-Fursân denen Hâris'ten daha kahraman.
926.	أَفْصَحُ مِنَ الْعَصِيِّ	İzzân denen Zeyd ve Dağfel'den daha fasîh.
927.	أَفْرَسُ مِنْ مُلَاعِبِ الْأَيْسَةِ	Mızraklarla oynayan adamdan daha yiğit.
928.	أَفْسَدُ مِنْ أَرْضَةِ	Ağaç kurdundan daha bozguncu.
ق (Kâf) Mucez Mesellerin Sayısı: 34 E'fal Vezinli Mesellerin Sayısı: 8 Toplam: 42		
929.	قَرَعَ ظَنَابِيْبَ الْأَمْرِ	İşi kontrol altına aldı.
930.	قَدْ أَنْصَفَ الْقَارَةَ مَنْ رَامَاهَا	Kâre kabilesiyle atış yapmak isteyen insaflı muamele etti.
931.	قَطَعْتُ جَهِيْزَةَ قَوْلِ كُلِّ خَطِيْبٍ	Cehîze her konuşmacının sesini kesti.
932.	الْقَيْدُ وَالرُّتْعَةُ	Aşırı yemekler vardır.
933.	قِ عَلَى ظُلْعِكَ	Önce kendini ıslah et!
934.	قَبْلَ الرَّمْيِ يُرَاشُ السَّهْمُ	Oklar atılmadan evvel yeleğe geçirilir.
935.	قَلْبَ الْأَمْرِ ظَهْرًا لِبَطْنٍ	İşin dış yüzünü iç yüzüne çevirdi.
936.	قَبْلَ الْبُكَاءِ كَانَ وَجْهُكَ غَبُوسًا	Ağlamadan önce yüzün asık idi.
937.	إِسْتَقْدَمْتُ رِحَالَتَكَ	Eyerin attan evvel geldi.
938.	انْقَطَعَ السَّلَا فِي الْبَطْنِ	Karındaki ince deri kesildi.
939.	قَمَقَامَةٌ حَكَّتْ بِجَنْبِ الْبَازِلِ	Küçük kene devenin yanında kazıdı.
940.	قَبْلَ النَّفَاسِ كُنْتُ مُصَفَّرَةً	Nifastan önce yüzün sarı idi.
941.	قَدْ بَيَّنَ الصُّبْحُ لِذِي عَيْنَيْنِ	Sabah her iki gözü olanlara açık oldu.
942.	انْقَطَعَ مِنْهُ سَحْرِي	Ümidim kayboldu.

943.	قَصِيرَةٌ مِنْ طَوِيلَةٍ	Küçük büyükten hasıl olur.
944.	فَبَحَّ اللَّهُ مِعْرَى خَيْرِهَا خُطَّةً	Allah keçileri çirkinleştirsin. Bunların en hayırlısı kötü keçidir.
945.	قَدْ بَلَغْتَ مِنَ الْبَلْعَيْنِ	Musibete gayet ulaştın.
946.	قَامَةٌ تَنْمِي وَعَقْلٌ يَحْرِى	Boyun uzar ama akıl azalır.
947.	قَدْ عَلَقْتَ دَلْوَكَ دَلْوِ أُخْرَى	Senin kovan başka bir kovayla ilişti.
948.	قَتَلَ أَرْضًا عَالِمُهَا	Yolları bilen adam yeri öldürür.
949.	اقْتُلُونِي وَمَالِكًا	Beni ve Mâlik'i öldürün.
950.	انْقَضَتْ قُوًى مِنْ قَاوِيَةٍ	Yavru, yumurtadan ayrıldı.
951.	قَرَارَةٌ تَسْفَهُتُ قَرَارًا	Bir koyun diğer koyunları bozdu.
952.	اقْشَعَرَّتْ مِنْهُ الدَّوَابُّ	Onun yüzünden kaküller diken diken oldu.
953.	قَبْلَكَ مَا جَاءَ الْخَبَرُ	Haber senden önce geldi.
954.	قَبْلَ حُسَّاسِ الْأَيْسَارِ	Kasaplar eti ateşe koymadan evvel bu işi yapacağım.
955.	قَدْ أَخْطَأَ نَوَاهُ	O adam hacetini kaybetti.
956.	قَيَّدَ الْإِيمَانَ الْفُتُكُ	İman hileyi engelledi.
957.	فُذِّتْ سُبُورُهُ مِنْ أَدِيمِكَ	Onun kayışları senin derinden yapılmış.
958.	أَقْصَرَ لَمَّا أَبْصَرَ	İşin sonunu görünce vazgeçti.
959.	الْإِنْقِبَاصُ عَنِ النَّاسِ مَكْسَبَةٌ لِلْعَدَاوَةِ وَإِفْرَاطُ الْأَنْسِ مَكْسَبَةٌ لِقُرْنَاءِ السُّوءِ	İnsanlardan uzak yaşamak düşmanlığa ve onlarla aşırı derecede sohbet etmek kötü arkadaş edinmeye yol açar.
960.	أَقَرَّ صَامِتٌ	Sessizce kabul etti.
961.	قَدْ بَلَغَ الشِّطَاطُ الْوَرَكَيْنِ	Değnek iki kalçaya değdi.
962.	قَرِينُكَ سَهْمُكَ يُخْطِئُ وَيُصِيبُ	Arkadaşın okundur, bazen hata eder bazen de isabet eder.
963.	أَفْزُودُ مِنْ ظُلْمَةٍ	Zulme'den daha fazla zina eder.
964.	أَفْزَى مِنْ نَمَلَةٍ	Karıncadan daha güçlü.
965.	أَقْرَبُ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ	Şah damarından daha yakın.
966.	أَفْبَحُ مِنْ قَوْلٍ بِلَا فِعْلٍ، وَ"مِنْ مَنْ عَلَى نَيْلٍ" وَ "مِنْ نِيهِ بِلَا فَضْلٍ"	Yerine getirilmeyen sözden, ihsan etmeyenden ve iyiliği olmayıp kibirli olandan daha kötü

967.	أَفْقَرُ مِنْ أَبْرِقِ الْعَرَافِ	Ebraku'l-Azzâf denen dağdan daha tenha.
968.	أَقْفَرُ مِنْ بَرِيَّةِ حُسَافِ	Husâf denen kırdan daha çöl.
969.	أَقْطَعُ مِنَ الْبَيْنِ	Ayrılıktan daha kesici.
970.	أَقْطَفُ مِنْ ذَرَّةٍ وَمِنْ حَلْمَةٍ وَمِنْ أَرْثَبِ	Zerre, kene ve tavşandan daha fazla koparır.
Kâf (ك) Mucez Mesellerin Sayısı: 39 <i>Efal</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 7 Toplam: 46		
971.	كَبُرَ عَمْرُو عَنِ الطَّوْقِ	Amr büyüyünce boynuna gerdanlık dar geldi.
972.	كُلُّ شَيْءٍ يُحْسِنِي إِلَّا الْجُرَيْبَ فَإِنَّهُ يُزْوِينِ	Her şey beni azacık içerir ama Cureyin beni doya doya içerir.
973.	كُنْ عَصَامِيًّا وَلَا تَكُنْ عِظَامِيًّا	Şeref ve şanın kendi gayretinle olsun, baba ve ecdâdın marifetiyle olmasın.
974.	كَطَالِبِ الصَّيْدِ فِي عَرِيْسَةِ الْأَسَدِ	Arslanın yatağında av arayan kimse gibidir.
975.	كَالْمَرْبُوطِ وَالْمَرْعَى خَصِيْبِ	Verimli çayırda bağlanan hayvan gibidir.
976.	كَطَالِبِ الْقَرْنِ جُدِعَتْ أُذُنُهُ	Boynuzu istedi kulağını kaybetti.
977.	كَدَابِغَةٍ وَقَدْ حَلِمَ الْأَدِيمُ	Bozulmuş deriyi debağat eden kadın gibi.
978.	كُلُّ كَلْبٍ بِيَابِهِ تَبَاحُ	Her köpek kendi kapısında havlar.
979.	كَالْكَلْبِ عَارَهُ طُفْرُهُ	Tırnağıyla kendi nefsinin helak eden köpek gibi.
980.	كَلْبُ طَسَمِ	Bu, Tasm kabilesinin köpeğidir.
981.	كُلُّ الصَّيْدِ فِي جَوْفِ الْفَرَا	Bütün avlar, avlanan yaban eşeğinin yanında hiçtir.
982.	كُلُّ ضَبٍّ عِنْدَهُ مِرْدَائُهُ	Her kertenkelenin yanında taş vardır.
983.	كَلْبٌ عَاسٌ خَيْرٌ مِنْ أَسَدٍ رَابِصٍ	Gezen köpek uyuyan aslandan daha hayırlıdır.
984.	كَانَ حِمَارًا فَاسْتَأْتَنَ	Erkek eşek dişi eşek olmayı istedi.
985.	كَفَا مُطْلَقَةً تَفْتُ الْيَرْمَعِ	Boşanan kadının iki eli yerma taşını kesiyor.
986.	كَالْشَّاةِ تَبْحَثُ عَنْ سَكِينٍ جَزَارٍ	Kasabın bıçağını arayan koyun gibi.
987.	أَكْرَمْتُ فَأَرَبْتُ	Muradına ulaştın, ona bağlan!
988.	كَرِهَتْ الْخَنَازِيرُ الْمَاءَ الْمُوَعَرَ	Domuzlar kaynatılmış suyu sevmezler.

989.	كُسَيْرٌ وَغَوَيْرٌ وَكُلُّ غَيْرٍ خَيْرٌ	Kuseyr ve Uveyr dışında herkes iyidir.
990.	كَلَّفَتْنِي بَيْضَ السَّمَائِمِ	Benden semâyim kuşunun yumurtasını istedi.
991.	كَلَّفْتُ إِلَيْكَ عِلْقَ الْقَرْيَةِ	Sana ulaşmak için nice zahmetlere düştüm.
992.	الْكِبْرُ قَائِدُ الْبُغْضِ	Kibir nefretin lideridir.
993.	كُلُّ ذَاتِ بَعْلِ سَتَيْمٍ	Kocası olan her kadın eşini kaybedecek.
994.	اَكْتُبْ شُرَيْحًا فَارِسًا مُسْتَمِيتًا	Şureyh'i ölümü isteyen bir kahraman olarak kaydet!
995.	كُلُّ ذَاتِ صِدَارٍ خَالَةٌ	Her kadın teyzem sayılır.
996.	كَالْعَاطِفِ عَلَى الْعَاضِ	Isırıcıya merhamet gösteren kimse gibidir.
997.	كُلُّ امْرِئٍ فِي بَيْتِهِ صَبِيٌّ	Her adam kendi evinde çocuktur.
998.	كُنْتُ نُشْبَةً فَصِرْتُ عُقْبَةً	Ben bir zamanlar nüşbeyken yani, bir kimseye asılıp iliştiğimde elbette benden şer ve mazarrat görürdüm; şimdi ben o keyfiyetten aciz kaldım.
999.	كَالْمَهْجُورَةِ إِخْدَى خَدَمَتَيْهَا	Halhallarının biriyle mehrini alan bayan gibidir.
1000.	كُلُّ نِجَارٍ إِبِلٍ نِجَارُهَا	Her cins devenin soyluluğu ve asaleti bu deveye mevcuttur.
1001.	كُمُسْتَبْضِعِ الثَّمَرِ إِلَى هَجَرَ	O, Hecer'e hurma satmaya götüren tüccar gibidir.
1002.	كَالْمُهَدَّرِ فِي الْعُنَّةِ	O, çiftleşmesine mani olmak için ağıla hapsedilen deve gibidir.
1003.	كُلُّ أَدَاةِ الْخُبْرِ عِنْدِي غَيْرُهُ	Ekmek yapacak araç ve gereçlerin hepsi bende var lakin un yok.
1004.	كَلْبٌ اعْتَسَّ خَيْرٌ مِنْ كَلْبٍ رَيْضٍ	Gezen köpek uyuyan köpekten hayırlıdır.
1005.	كَانَ كُرَاعًا فَصَارَ ذِرَاعًا	Alçakken yükseldi.
1006.	أَكْذِبِ النَّفْسَ إِذَا حَدَّثَتْهَا	Kendi nefsine konuştuğunda yalan söyle!
1007.	الْكِلَابُ عَلَى الْبَقْرِ	Köpekler ineklerin üzerindedir.
1008.	أَكْسَفًا وَإِمْسَاكَ	Hem cimrilik eder hem de suratını asar.
1009.	كَالْغُرَابِ وَالذُّئْبِ	Kurt ile karga gibidir.
1010.	أَكْمَنُ مِنْ جُدْجِدٍ	Ağustosböceğinden daha saklıdır.

1011.	أَكْذَبُ مَنْ دَبَّ وَدَرَجَ	Ölü ve diri olanların en yalancısı.
1012.	أَكْيَسُ مِنْ قِشَّةٍ	Maymun yavrusundan daha akıllı.
1013.	أَكْذَبُ مِنَ السَّالِيَةِ	Sâliyeden daha yalancı.
1014.	أَكْذَبُ مِنْ يَلْمَعٍ	Seraptan daha yalancı.
1015.	أَكْذَبُ مِنَ الْيَهْيَرِ	O kimse seraptan daha yalancıdır.
1016.	أَكْفَرُ مِنْ حِمَارٍ	Himâr denen kimseden daha kâfirdir.
Lâm (ل) Mucez Mesellerin Sayısı: 36 <i>Ef'al</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 9 Toplam: 45		
1017.	لَمْ يُحْرَمَ مِنْ فُصْدٍ لَهُ	Az ve kolay bir şeye kanaat eden, ziyafetten mahrum edilmez.
1018.	لَقُوَّةٌ صَادَقَتْ قَيْسًا	Kuvvetli kadın kuvvetli erkeğe uygun düştü.
1019.	لَيْسَ هَذَا بَعْشُكَ فَادْرُجِي	Bu yuva senin yuvan değil, yürü bakalım!
1020.	لَوْ وَجَدْتُ إِلَيْهِ فَاكْرَشٍ	Kalan et için boş bir yer bulsaydım onu yerleştirirdim.
1021.	لَوْ ذَاتُ سِوَارٍ لَطَمْتَنِي	Bilezik sahibi bir kadın vursaydı dayanırdım.
1022.	لَوْلَا الْوِنَامُ لَهْلَكَ الْأَنَامُ	Eğer insanların birbirlerine karşı uyumları olmasaydı bütün yaratılmışlar helak olurdu.
1023.	لَأُلْحِقَنَّ حَوَاقِنَكَ بِذَوَاقِنِكَ	Senin hakinelerle zakinelerini birbirine yapıştırırım.
1024.	لَمَّا اسْتَدَّ سَاعِدُهُ رَمَانِي	Kolu kuvvetlenince bana mızrak attı.
1025.	التَّقَتَّ حَلَقَتَا الْبِطَانِ	Devenin iki kolanını birbiriyle karşıladı.
1026.	لَيْسَ الرَّيُّ عَنِ التَّشَافِّ	Bardağın sonuna kadar su içmekle susuzluk gitmez.
1027.	لِكُلِّ غَدٍ طَعَامٌ	Yarınlar için yemek bulunur.
1028.	لَيْسَتْ لَهُ جِلْدُ النَّمِرِ	Onun için kaplanın cildini giydim.
1029.	لِكُلِّ صَارِمٍ نَبْوَةٌ وَلِكُلِّ جَوَادٍ كَبْوَةٌ	Her kılıç yanlış yere isabet edebilir ve her at da sürçebilir.
1030.	أَلْحِمَ مَا أَسْدَيْتَ	Ariş attığın beze argaç dahi at ki bez tam olsun.
1031.	لِكُلِّ سَاقِطَةٍ لَا فِطْطَةَ	Ağzından dökülen sözler için bir dolayıcı vardır.

1032.	لِكُلِّ جَائِهٍ جَوْرَةٌ ثُمَّ يُؤَدُّنُ	Bize gelene bir yudum su verildikten sonra bir daha su verilmez.
1033.	لَيْسَ الْقَدَامَى كَالْخَوَافَى	Kuşun kanadının ön tüyleri arka tarafı gibi değildir.
1034.	لِلْحِيطَانِ آذَانٌ	Duvarın kulağı vardır.
1035.	لَجَّ فَحَجَّ	İnatçı olup hacca gitti.
1036.	لَيْسَ فِي الْعَصَا سَيْرٌ	Değnekte kayış yoktur.
1037.	أَلْقَى عَلَيْهِ لَطَاتَهُ	Yükünü üzerine bıraktı.
1038.	لَحَفَنِي فَضْلٌ لِحَافِهِ	Kendi yorganıyla beni örttü.
1039.	أَلَّيْلٌ وَأَهْضَامُ الْوَادِي	Seni gece vakitlerinde ve vâdilerin çukur yerlerinde yürümekten uyarıyorum.
1040.	لَحْظٌ أَصْدَقُ مِنْ لَفْظٍ	Bir bakış bir sözden daha doğru söyler.
1041.	التَّقَى الْقَرَّانَ	Yeryüzündeki nemi yağmur ile karşıladı.
1042.	لَيْسَ يُلَاقُ هَارِبٌ مِنْ حَتْفِهِ	Ölümünden kaçan biri azarlanmaz.
1043.	لَنْ يَزَالَ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا تَبَايَنُوا فَإِذَا تَسَاوَوْا هَلَكُوا	İnsanlar eşit olmadıkları takdirde hep iyi olurlar, eşit olursa helak olurlar.
1044.	لَوْ كَانَ ذَا حِيلَةٍ فَتَحَوَّلَ	Hile sahibi olsaydı kurtulurdu.
1045.	لَقَدْ ذَلَّ مَنْ بَالَتْ عَلَيْهِ الثَّعَالِبُ	Tilkinin, üstüne işediği kimse alçak olur.
1046.	لَقِيتُهُ صَكَّةً عُمَى	Onu günün ortasında buldum.
1047.	أَلَيْهِ لَهُ كَمَا يُلْهِى لَكَ	Sana yaptığı gibi yap!
1048.	لَأَضْمَنَّكَ صَمَّ الشَّاتِرِ	Parmaklarını sıktıkları gibi seni sıkacağım.
1049.	لِلَّهِ دَرُهُ	Allah ona iyilik versin!
1050.	لَقِيتُهُ أَوَّلَ وَهْلَةٍ	İlk başta onu buldum.
1051.	لَقِيتُهُ أَدْنَى دَنِيٍّ	Bir an önce onu buldum.
1052.	أَلْقَى الْكَلَامَ عَلَى رُسَيْلَاتِهِ	Yavaş yavaş konuştu.
1053.	أَلَامٌ مِنْ رَاضِعٍ	Emenden daha alçak.
1054.	أَلَامٌ مِنَ الْبَرَمِ الْقُرُونِ	Berem-i Karûn denen adamdan daha alçak.
1055.	أَلْدُّ مِنْ رَبْدٍ يَرْبُ	Basra'nın hurmasından daha lezzetli.
1056.	أَلْدُّ مِنْ رَبْدٍ بِنِيسْيَانٍ	Kûfe'nin hurmalarından daha lezzetli.

1057.	أَلُوْطُ مِنْ رَاهِبٍ	Rahipten daha luti.
1058.	أَلْهَفُ مِنْ مُغْرِقِ الدُّرِّ	İnciyi batıran kimseden daha hüzünlü.
1059.	أَلُوْطُ مِنْ دُبٍّ	Ayıdan daha luti.
1060.	أَلْهَفُ مِنْ قَضِيبٍ	Kadîb'den daha kederli.
1061.	أَلْهَفُ مِنْ ابْنِ السَّوِّءِ	Ebeveyni itaat etmeyenden daha kederli.
Mîm (م) Mucez Mesellerin Sayısı: 59 <i>Ef'al</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 7 Toplam: 68		
1062.	مَاءٌ وَلَا كَصَدَاءَ	Su çoktur, amma sadda' suyuna denk olamaz.
1063.	مَا بَقِيَ مِنْهُ إِلَّا ظِمْءُ الْحِمَارِ	Onun ömründen ancak merkebin suya ihtiyaç duyduğu süre kadar bir süre kaldı.
1064.	مَا لَهُ شَوْبٌ وَلَا رَوْبٌ	Ne çorbası var ne de sütü.
1065.	مَنْ اسْتَبَدَّ بِرَأْيِهِ فَقَدْ هَلَكَ	Kim kendi görüşünün doğruluğu konusunda direktirse helak olur.
1066.	مَا يَجْعَلُ قَدَّكَ إِلَى أَدِيمِكَ	Küçük kuzu derisini büyük deriyle ölçmeye seni sevkeden şey nedir ki?
1067.	مَا يَذِرِي أَيْخِثْرُ أَمْ يَذِيبُ	Yağı koyu mı bırakacak yoksa eritecek mi bilemiyor.
1068.	الْمَرْءُ بِأَصْغَرِيهِ	İnsan dil ve kalple insan olur.
1069.	مَا بِالْعَيْرِ قُمَاصٌ	Eşek sıçrayamaz hale geldi.
1070.	مِنْكَ رَبْضُكَ وَإِنْ كَانَ سَمَارًا	İçinde suyu yok da olsa süt senin sütündür.
1071.	مَنْ قَرَعَ بَابًا وَلَجَّ وَلَجٌ	Bir kapıyı ısrarla çalan kimse elbette sonunda açtırıp içeri girer.
1072.	مَا يُقَعِّعُ لَهُ بِالشَّيْءِ	O, eski kırbalarla şakırdanmaz.
1073.	مَنْ يَجْتَمِعُ يَتَفَقَّعُ عُمْدُهُ	Her buluşmadan sonra ayrılık vardır.
1074.	مَنْ حَفَّنَا أَوْ رَفَّنَا فَلْيَقْتَصِدْ	Kim bizi överse abartmasın.
1075.	مَا تَنْقَعُ الشَّعْفَةُ فِي الْوَادِي الرَّغْبِ	Az yağmur geniş vadiyi dolduramaz.
1076.	مَنْ يَبْغِ فِي الدِّينِ يَصْلَفُ	Dinde kibirli olanların insanların gönüllerinde yeri yoktur.
1077.	الْمَاشُ خَيْرٌ مِنْ لَاشٍ	Değersiz şeylerin bulunması, hiç bulunmamasından daha hayırlıdır.

1078.	مَا لَهُ صَادِرٌ وَلَا وَارِدٌ	Sulandıracak develeri yoktur.
1079.	مَنْ أَجْدَبَ جَنَابُهُ انْتَجَعَ	Kim bulunduğu yerde kıtlık varsa onu bırakıp başka bir yere geçer.
1080.	مَا عِنْدَهُ مَا يُنْدَى الرِّصْفَةُ	O adamın tenceresinde yemek pişirecek taşları yoktur.
1081.	مِيتَةُ أَبِي خَارِجَةَ	Ebû Hârice'nin ölümü gibi olsun.
1082.	مَا لِي ذَنْبٌ إِلَّا ذَنْبٌ صَحْرٍ	Benim Sahr denen kızın suçundan başka bir suçum yok.
1083.	مَا أَنْتَ إِلَّا بَغْلَةُ الشَّطْرَجِ	Sen satrançtaki dişi katırdan başka bir şey değilsin.
1084.	مَأْرِيَّةٌ لَا خَفَاوَةَ	Sana ihtiyacı olduğu için sana saygı ve muhabbet gösterir. Senin için olduğunu düşünme!
1085.	مَنْ صَانَعَ الْحَاكِمَ لَمْ يَخْتَشِمِ	Memura rüşvet veren isteğini söylemekten utanmaz.
1086.	مَنْ يَنْكِحَ الْحَسَنَاءَ يُعْطِ مَهْرَهَا	Güzel olanla evlenen mehrini verir.
1087.	أَمْرَعُ وَادِيهِ وَأَجْنَى حَلْبُهُ	Onun deresi çayırlandı, hulleb denen otu çoğalıp dirilmeğe yüz tuttu.
1088.	أَمْرَعْتُ فَانِرِلْ	Otu, suyu bol bulduğun yere hemen yerleş!
1089.	مَنْ يَطْلُ أَيْرُ أَبِيهِ يَنْتَطِقُ بِهِ	Kim babasının eyeri uzun olursa onunla kuşanabilir.
1090.	مَا صَلَّى عَصَاكَ مُسْتَدِيرِمِ	Seni eğiten akıllı olmadığı için cahil olmuşsun.
1091.	مَنْ غَرَبَلَ النَّاسَ نَخْلُوهُ	Kim insanları eliyorsa onu un ederler.
1092.	مَنْ دَخَلَ ظَفَارَ حَمَرٍ	Zafâr köyüne giren Himyarlı olur.
1093.	مِنْ الرَّفْشِ إِلَى الْعَرْشِ	Alçakken yüksek mertebeye ulaştı.
1094.	الْمَرْءُ تَوَاقٍ إِلَى مَا لَمْ يَنْلِ	İnsan ulaşamadığı şeylerin peşindedir.
1095.	مَنْ عَزَّ بَرٌّ	Kim gâlip gelirse o kazanır.
1096.	مَنْ يَأْتِ الْحَكَمَ يُفْلِحُ	Hasmı olmadan tek başına hakim huzuruna çıkan kimse davayı kazanıp istediğini elde eder.
1097.	مَنْ يَسْمَعُ يَخْلُ	Kim bir şeyler duyarsa kalbine şüpheler düşer.
1098.	مَا هُوَ إِلَّا صَبٌّ كُذِّبَ	O, sert yeri kazan kertenkeleden başka bir şey değildir.

1099.	مُحْسِنَةً فَهَيْلَى	Sen iyi birisin, iyiliğine de devam et.
1100.	مَا يُشَقُّ غُبَارُهُ	Onu kimse geçemez.
1101.	مَا أَرْخَصَ التَّاقَةُ لَوْلَا الْمَلْعُونَةُ فِي عُنُقِهَا	Boynunda lanetli kedi olmasaydı dişi deve ne kadar ucuz olacaktı!
1102.	مَاتَ حَتْفَ أَنْفِهِ	Aceleyle kendi yatağında öldü.
1103.	مَا لَهُ هَلْعٌ وَلَا هَلْعَةٌ	O adamın ne oğlu ne de kızı vardır.
1104.	مَا لَهُ قُدْعِمَلَةٌ وَلَا قُرْطَعِبَةٌ	O adam hiç bir şeye sahip değildir.
1105.	الْمَالُ بَيْنِي وَبَيْنَكَ شَقٌّ الْأَبْلَمَةُ	Aramızdaki para mukl ağacının yaprağındaki yarı gibi eşit olacaktır
1106.	مَا لَهُ سَعَةٌ وَلَا مَعْنَةٌ	O adamın hiç bir şeyi yoktur.
1107.	مَا الْخَوَافَى كَالْقَلْبَةِ وَلَا الْخُنَّازُ كَالثُّعْبَةِ	Hurmanın kabuğu özü gibi değildir. Kertenkele de yılanı ağı veren gibi değildir.
1108.	أَمَلْتُ النَّاسَ لِنَفْسِهِ أَكْتُمُهُمْ لِسِرِّهِ	Kendi sırrını saklayan kimse kendi nefesine hakim olur.
1109.	مَا هَلَكَ أَمْرٌ عَنْ مَشُورَةٍ	İstişare eden helak olamaz.
1110.	الْمُشَاوَرَةُ قَبْلَ الْمُسَاوَرَةِ	İstişare dövüşten önce olsun.
1111.	مَنْ صَدَقَ اللَّهَ نَجَا	Allah'ın yolunda doğru davranan kurtulur.
1112.	مُثْقِلٌ اسْتَعَانَ بِذَقْنِهِ	Yükü, meşakkati fazla olan kimse, çenesinden (kendinden daha güçsüz kimseden) yardım ister.
1113.	مِثْلُ النَّعَامَةِ لَا طَيْرٌ وَلَا جَمَلٌ	O devekuşu gibidir, ne deve ne de kuştur.
1114.	الْمِكْتَنَارُ كَحَاطِبِ اللَّيْلِ	Fazla konuşan, gece karanlığında odun toplayan kimse gibidir.
1115.	مَعَ الْخَوَاطِيءِ سَهْمٌ صَائِبٌ	Yanlışlıkla atılan oklardan biri doğru isabet edebilir.
1116.	مَنْ اسْتَرْعَى الذَّنْبَ ظَلَمَ	Kurda güvenen kimse kendine zulm eder.
1117.	مِنْ دُونِ مَا تُؤْمَلُهُ نَهَابِرٌ	Dilediğin bazı şeylerin arkasında tehlikeler olabilir.
1118.	مَا نَدَمَ مَنْ سَكَتَ	Kim susarsa asla pişman olmaz.
1119.	الْمَالُ مَيَّالٌ	Para insanı eğer.
1120.	مَرْعَى وَلَا كَالسَّعْدَانِ	(O da) Hoş otlaktır, ama Sa'dân denen otlağa denk olamaz.
1121.	مَنْ تَجَنَّبَ الْخَبَارَ أَمِنَ مِنَ الْعِتَارِ	Habâr denen arazide gezmeyen kimse

		tökezleyip düşmekten emin olur.
1122.	مَا اسْمُكَ أَذْكُرُهُ	Sen kimsin ben senin şöhretini hatırlayayım.
1123.	أَمْنَعُ مِنْ أُمِّ قَرْفَةٍ	O kimse, Ummu Kirfe denen kadından daha dayanıklıdır.
1124.	أَمْنَعُ مِنْ أَسْتِ النَّمْرِ	Kaplanın kışından daha sağlam.
1125.	أَمَحْلُ مِنْ حَدِيثِ خُرَافَةٍ	Hurâfe denen adamın sözlerinden daha yalan.
1126.	أَمَحْلُ مِنْ تَعْقَادِ الرَّثَمِ	Bağlanmış olan retem denen ipten daha verimsiz.
1127.	أَمْرُ مِنَ الْعَلَقَمِ	Ebucehil karpuzundan daha acı.
1128.	أَمْرُ مِنَ الدَّفْلَى	Zakkumdan daha acıdır.
1129.	أَمْرُ مِنَ الْمَقْرِ	Zehirden daha acıdır.
Nûn (ن) Mucez Mesellerin Sayısı: 11 <i>Ef'al</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 4 Toplam: 15		
1130.	إِنْبَاضٌ بَغَيْرِ تَوْتِيرٍ	O, yaya kiriş geçirmeden onu çeken kimse gibidir.
1131.	انْطَقِي يَا رَحْمَةً إِنَّكَ مِنْ طَيْرِ اللَّهِ	Ey rahme denen kuş, konuş! Sen Allah'ın kuşlarından birisin.
1132.	النَّفْسُ عَزُوفٌ أَلُوفٌ	Nefis alıştığı şeye uyar.
1133.	النَّاسُ كِبَابِلٌ مَائَةٌ لَا تَجِدُ فِيهَا رَاحِلَةً	İnsanlar sayısı çok olan ve yük için bir faydası olmayan deve gibidir.
1134.	النَّقْدُ عِنْدَ الْحَافِرَةِ وَالْحَافِرِ	(Atın satışında tırnağı yerden ayrılmadan) parası hemen ödenir.
1135.	نَزْوُ الْفَرَارِ اسْتَجْهَلَ الْفَرَارَا	Vahşi/ Ehli hayvanların yavruları (bülûğa erip) gelişip (dişleri üzerine) sıçramaya başlayınca henüz büyümeyenler de onu taklit ederler.
1136.	اسْتَنَوَقَ الْجَمَلُ	Erkek deve dişileşti.
1137.	أَنْفَقَ بِلَالٌ وَلَا تَخْشَ مِنْ ذِي الْعَرْشِ إِقْلَالَا	Ey Bilâl! Para harca ve Allah'ın parayı azaltmasından korkma!
1138.	النَّاسُ عَلَى دِينِ مُلُوكِهِمْ	İnsanlar kralların dini üzeredir.
1139.	أَنْجَزَ خُرٌّ مَا وَعَدَ	Kerem ve asalet sahibi olanlar, sözünü yerine getirir.
1140.	نَاوَصَ الْجُرَّةُ ثُمَّ سَأَلَهَا	Ceylan tuzağa düştüğünde öncelikle çırpınır

		daha sonra sakinleşip teslim olur.
1141.	أُنْجِدَ مِنْ رَأَى حَضَنًا	Hadan isimli dağ, gören kimse Necid ülkesine gelmiştir.
1142.	أَنْسَبُ مِنْ ابْنِ لِسَانِ الْخَمْرَةِ	O kimse, nesep konusunu İbnü Lisâni'l-Hummereti'den daha iyi bilir.
1143.	أَنْكَحُ مِنْ ابْنِ الْغَزْ	O kimse, nikah konusunda İbnü Elgaz'dan daha iyidir.
1144.	أَنْفَدُ مِنْ سِنَانٍ	O, mızrağın temreninden daha etkilidir.
Vâv(و) Mucez Mesellerin Sayısı: 28 <i>Ef'al</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 3 Toplam: 32		
1145.	وَقَعُوا فِي وَادِي خَدِبَاتٍ	Verimsiz toprağa düştüler.
1146.	وَلَدُكَ مِنْ دَمِّي عَقَبِيكَ	Senin ökçelerini kanatlandıran öz çocuğundur.
1147.	وَاحِرًا وَأَبْتَنِي النَّوَايِلَا	Kazandığım paraya yazıklar olsun, ben hâlâ onu arttırmayı isterim.
1148.	وَقَعَ بَيْنَهُمْ حَرْبٌ دَاحِسٍ	Aralarında Dahis benzeri harp çıktı.
1149.	وَجَدْتَنِي الشَّحْمَةَ الرَّقْيَى	Beni ince iç yağı olarak buldun.
1150.	وَذَقَ الْعَبِيرُ إِلَى الْمَاءِ	Develer suya yakın oldular.
1151.	وُضِعَ عَلَى يَدَيَّ عَدْلٌ	'Adlin eline teslim edilmiştir.
1152.	وَقَعُوا فِي سَلَا جَمَلٍ	Bir belaya maruz kaldılar.
1153.	وَقَعَ عَلَى الشَّحْمَةِ الرَّكْيَى	Çabuk eriyen yağa düştü.
1154.	وَجَدَانُ الرَّقِينِ يُغَطِّي أَفْنَ الْأَفِينِ	Zenginlik her türlü ahmaklığı gizler.
1155.	وَلَوْذُ الْوَعْدِ عَاقِرُ الْإِنْجَازِ	Fazla söz vermek onu tutmamaya yol açar.
1156.	وَذَى عَتِيبُ	Esaretten kurtulamayan 'Atib Kabîlesi gibi helak oldu.
1157.	أُورِدَهَا سَعْدٌ وَسَعْدٌ مُشْتَمِلٌ، يَا سَعْدَ لَا تَرَوِي بِهَذَاكَ الْإِبِلِ	Sa'd develeri suyu getirmiş, fakat Sa'd uyumuş. Ey Sa'd! Develeri böyle sulama!
1158.	أُودَتْ بِهِمْ عُقَابُ مَلَاةٍ	Çöl kartalları onları helak etti.
1159.	وَلَيْسَ وَرَاءَ عَبَادَانَ قَرْيَةً	Abbadan'ın arkasında köy yoktur.
1160.	أُودَى الْعَبِيرُ إِلَّا ضَرْطًا	Eşek öldü ancak zartası kaldı.
1161.	إِتَّسَعَ الْخَرْقُ عَلَى الرَّاقِعِ	Delik, terziye büyük geldi.

1162.	وَافَقَ شَنْ طَبَقَةً	Şenn Tabaka'ya uygun düştü.
1163.	أَوْدَى دَرِمٌ	Derim helak oldu.
1164.	وَاقِيَةٌ كَوَاقِيَةِ الْكِلَابِ	Köpeklerin kendi yavrularını koruduğu gibi olsun.
1165.	الْوَلَدُ لِلْفَرَّاشِ وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ	Çocuk babasına ait, fakat babası bundan mahrum olup taş hak eder.
1166.	وَالْمِسْكُ قَدْ يَسْتَصْحِبُ الرَّامِكَا	Râmik esansı bazen miskle karıştırılır.
1167.	وَإِنَّ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ عَيْبَةٌ مَكْفُوفَةٌ	Aramızda temiz kalplilik var.
1168.	وَقَعَا فِي عَكْمِي غَيْرِ	Eşegin iki yükünün arasına düştüler.
1169.	وَحَمَى وَلَا حَبْلَ	Kadın, hamli yokken aşırı yemek yer.
1170.	الْوَفَاءُ عِنْدَ اللَّهِ بِمَكَانٍ	Vefanın Allah katında bir yeri vardır.
1171.	وَقَعُوا فِي دَوَكَةٍ وَبُوحٍ	Şerre düştüler.
1172.	وَقَعُوا فِي الْأَهْيَعِينَ	Onlar bollukta yaşarlar.
1173.	وَقَعُوا فِي أُمِّ جُنْدَبٍ	Onlar musibete düştüler.
1174.	أَوْسَعُ مِنْ خَفِّ الرَّافِضِيِّ	Râfizîlerin çizmelerinden daha geniş.
1175.	أَوْلَعٌ مِنْ قِرْدٍ	Maymundan daha çok taklit eder.
1176.	أَوْلَمَ مِنْ أَشْعَثَ	Eşas'tan daha çok yemek yedirir.
Hâ (هـ) Mucez Mesellerin Sayısı: 26 <i>Ef'al</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 6 Toplam: 32		
1177.	هُمَا فَرْخَانِ فِي نِقَابٍ	Onlar bir batından doğmuş iki yavru gibidir.
1178.	هَذَا حَيَاءٌ مَارِخَةٌ	Bu, Mâriha'nın hayasıdır.
1179.	هُوَ شَرَّابٌ بِأَمْقَعٍ	O, çok yerden su içen bir adamdır.
1180.	هُمَا كَفَرَسَيَّ رِهَانٍ	O iki kimse yarış atları gibidir.
1181.	هَنَّا وَهَنَّا عَنْ جِمَالٍ وَعَوَعَةٌ	Sen Cimalı va'va'a denilen yerden uzak ol ki onun şerrinden selamette olasın.
1182.	هُوَ مَا يَعْرِفُ قَبِيلًا مِنْ دَبِيرٍ	O, ipi nereden çekip nereden iteceğini bilmez, işinin ehli değil.
1183.	هَذَا أَجَلٌ مِنَ الْحَرْشِ	Bu, kışkırtmadan daha etkili.
1184.	هُوَ لَا يَعْرِفُ سُحَادِلَيْهِ مِنْ عُنَادِلَيْهِ	O, zekerini hayalarını fark edemez.

1185.	هَذَا أَمْرٌ لَا يُنَادَى وَلَيْدُهُ	Bu iş çoluk çocuğun eline bırakılmayacak derecede önemlidir
1186.	هَذَا جَنَائِي وَهَجَانُهُ فِيهِ	Bu benim devşirdiğimdir, içinde de en güzel olanı vardır.
1187.	هَذَا أَعْظَمُ بَرَكَهَةٍ مِنْ نَخْلَةٍ مَرْيَمَ	Bu, Meryem'in hurma ağaından daha bereketlidir.
1188.	هُوَ ثَالِثُهُ الْأَثَاثِي	O, büyük bir musibettir.
1189.	هُوَ فِي حَدَقَةِ الْبَعِيرِ	O, devenin gözündedir.
1190.	هُوَ رَاحَةُ الصَّبَاغِ	O, boyacının elidir.
1191.	هُوَ ذَكَرُ الْخَصِي	O, enegın zekeridir.
1192.	هُوَ أَزْرَقُ الْعَيْنِ	O, mavi gözlüdür.
1193.	هُوَ كَالضَّارِبِ بِقَدَحَيْنِ	O, iki kadehin üzerine yazan kimse gibidir.
1194.	هَيْبَتٌ وَلَا تَنْكُهُ	Zararı değil, hayrı kazanasın.
1195.	أَهْدِ لِحَارِكَ الْأَدْنَى لَا يَقْلِكَ الْأَقْصَى	Yakın komşuna hediye et ki uzakta olan sana düşman olmasın.
1196.	هُوَ قِذَاةُ الْكُوزِ	O, bardağın çapağıdır.
1197.	هُوَ مُحْتَرِسٌ مِنْ مِثْلِهِ وَهُوَ حَارِسٌ	O bekçi iken kendisi gibi olanlara da dikkat eder.
1198.	هُمَا رَجُلَا نَعَامَةٍ	Onlar, devekuşunun iki ayağıdır.
1199.	هَذِمَةُ الثَّغْلِبِ	Tilkinin yıkılmış meskenidir.
1200.	هَذِنَةٌ عَلَى دَخْنٍ	Sakinlik duman üstündedir.
1201.	أَهْوَنُ مَرْزَنَةٍ لِسَانٍ مُمِخٌ	İnsanın en kolay yardımı güzel söz söylemektir.
1202.	هَاجَتِ زَبْرَاءُ	Zebrâ sinirlendi.
1203.	أَهْوَنُ مِنْ قُعَيْسٍ عَلَى عَمَّتِهِ	Halası için değersiz olan Kuays'tan daha değersizdir.
1204.	أَهْوَنُ مِنْ دِحْدَحٍ	Dihendih oyunundan daha değersiz.
1205.	أَهْوَنُ مِنْ تَبَالَةٍ	Tebâle beldesinden daha değersiz.
1206.	أَهْلَكُ مِنْ تُرَاهَتِ الْبَسَابِسِ	Çöl yollarından daha fazla ihlak eder.
1207.	أَهْرَمُ مِنْ قَشْعِمٍ	Akbabadan daha yaşlı.
1208.	أَهْدَى مِنْ دُعَيْمِصِ الرَّمْلِ	Du'aymisu'r-reml denen adamdan daha iyi rehberlik eder.

Lâ (لا) Mucez Mesellerin Sayısı: 26 Ef'al Vezinli Mesellerin Sayısı: 0 Toplam: 26		
1209.	لا خُرَّ بوادي عَوْفٍ	Avf vadisinde hiç kimse özgür değildir.
1210.	لا آتِيكَ سِنَّ الْحِسْلِ	Kelerin dişleri bulunduğu sürede sana gelmem.
1211.	لا تَعْدُمُ خَرْقَاءَ عَلَّةٍ	Bırakın akıllı kimseyi, akıl yoksunu kimselerin bile bu konuda mazeret ileri sürmesi düşünülemez.
1212.	لا مَاءَكَ أَبْقَيْتَ وَلَا حَزَكَ أَنْقَيْتَ	Ne su bıraktın ne de fercini temizledin.
1213.	لا يَنْفَعُكَ مِنْ جَارٍ سُوءٌ تَوَقَّ	Kötü komşudan korunman seni zararından kurtarmaz.
1214.	لا تَقْتَنِ مِنْ كَلْبٍ سُوءٍ جُرُؤًا	Kötü köpeğin yavrusunu yetiştirme!
1215.	لا تَهْرَفْ بِمَا لَا تَعْرِفُ	Tanımadığın birini övme.
1216.	لا غَمٌّ لِلْقَانِعِ	Kanaat sahibine üzüntü yoktur.
1217.	لا رَاحَةَ لِلْحَسُودِ	Hasetçiye rahat yoktur.
1218.	لا تَرْفَعُ عَصَاكَ عَنْ أَهْلِكَ	Senin değneğini aileden kaldırma!
1219.	لا بُدَّ لِلْمَصْدُورِ أَنْ يَنْفُثَ	Göğüsünde hastalık bulunan kimsenin sık sık nefes alması gerekir.
1220.	لا خَيْرَ فِي رَزْمَةٍ لَا دِرَّةَ مَعَهَا	Sütü olmayan devenin özleminde hayır yoktur
1221.	لا عِطْرَ بَعْدَ عُرُوسٍ	Arustan (gelin/düğün) sonra koku sürünmek yoktur.
1222.	لا آتِيكَ أَوْ يُؤُوبُ الْقَارِطَانِ	Kârizan diye bilinen iki kimse dönünceye kadar sana gelmem.
1223.	لا تَنْبُثُ الْبَقْلَةَ إِلَّا الْحَقْلَةُ	Bakliyyet cinsi mahsul, ancak verimli tarlada yetişir.
1224.	لا آتِيكَ مِغْرَى الْفَزْرِ	Sa'd'ın keçileri bir araya gelinceye kadar sana gelmem.
1225.	لا يُطَاعُ لِقَصِيرٍ أَمْرٌ	Kusyer'in hiç bir emri yerine getirilmez.
1226.	لا حَتَّى يَرْجِعَ نَشِيطٌ مِنْ مَرُوءٍ	Naşît, Merv'den dönünceye kadar bu iş olmayacak.
1227.	لا يَرْبُعُ عَلَى ظَلْعِكَ مَنْ لَيْسَ يَحْزُنُهُ أَمْرُكَ	Senin zayıflığından mahzun olmayanlar, senin ahvaline ihtimam göstermezler.
1228.	لا يَعْجِزُ مَسْكُ السَّوءِ عَنْ عَرَفِ السَّوءِ	Kötü deri kötü kokudan vazgeçmez.

1229.	لَا يُلْبِثُ الْغَوَايِنَ الصَّرَمَةَ	İki tilki koyunları ve develeri hemen öldürebilirler.
1230.	لَا تُفَاكِهَنَّ أُمَّةً وَلَا تَبُلَّ عَلَى أَكْمَةٍ	Cariye ile şaka yapma, yüksek yerlerde işeme.
1231.	لَا يَعْرِفُ هَرًّا مِنْ بَرٍّ	O, kedi ile fareyi birbirinden ayıramıyor.
1232.	لَا تَمْسُكْ مَا لَا يَسْتَمْسُكُ	Layık olmayan yerlerde iyilik yapma!
1233.	لَا يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا تَبَايَنُوا فَإِذَا تَسَاوَوْا هَلَكُوا	İnsanlar eşit olmadıkları sürece hayırlı yaşarlar, eşit olurlarsa helak olurlar.
1234.	لَا تَدْخُلْ بَيْنَ الشَّجَرِ وَلِحَائِهَا	Ağaçlar ile iç kabuklarının arasına girme!
Yâ (ي) Mucez Mesellerin Sayısı: 17 Ef'al Vezinli Mesellerin Sayısı: 2 Toplam: 19		
1235.	يَحْمِلُ شَنْ وَيُقَدِّى لُكَيْزٍ	Şenn (annesini) taşıyıp sıkıntı çeker, Lukayz iltifata mazhar olur.
1236.	يَوْمَ بِيَوْمِ الْخَفَضِ الْمُجَوَّرِ	Bu gün hafadi mücevvver gününün bedelidir.
1237.	يَا ضَلَّ مَا تَجْرِي بِهِ الْعَصَا	Asa atının taşıdığı şey ne tehlikeydir.
1238.	يُبْلَغُ الْخَضْمُ بِالْقَضْمِ	Yavaş yavaş yemek yiyince doyulur.
1239.	يُقَدِّمُ رَجُلًا وَيُؤَخِّرُ أُخْرَى	Ayaklarının birisini ilerletir, birisini geriye alır.
1240.	يَدَاكَ أَوْكْنَا وَفُوكَ نَفَخَ	Senin ellerin tulumun ağzını bağladı ve ağzın da üfledi. Yani, sen elinle kendini tehlikeye atmışsın.
1241.	يَجْرِي بُلَيْقٌ وَيُدْمُ بُلَيْقُ	Bulayk atı hem öne geçer hem de ayıplanır.
1242.	يُضْرَبُ النَّوْرُ لَمَّا عَاقَهُ الْبَقْرُ	İnekler su içmeyi istemediklerinde dövülen öküz olur.
1243.	الْيَوْمَ قِحَافٌ وَغَدًا نِقَافٌ	Bugün eğlence ve yarın savaştır.
1244.	يَا عَاقِدًا أَذْكَرَ حَلًّا	Ey bağlayan kişi! Bize bir çözüm sun!
1245.	الْيَمِينُ حَنْتٌ أَوْ مَنْدَمَةٌ	Yemin yerine getirilmezse yalan olur, getirilirse pişmanlığa yol açar.
1246.	يَكْسُو النَّاسَ وَاسْتُهُ غَارِيَّةٌ	İnsanlara iyilik yapar halbuki kendi nefesine yapmaz.
1247.	يَرْكَبُ الْحَرَامَ مِنْ لَا حَلَالَ لَهُ	Helali olmayan harama biner.
1248.	يَحْسَبُ الْمَمْطُورُ أَنَّ كُلَّ مُطَرٍّ	Zengin olan herkesin zengin olduğunu düşünür.

1249.	يَا كَلُّهُ بَضْرُسٍ وَيَطْوُهُ يَظْلَفُ	Yemeği azı dişleriyle yedikten sonra onu ayaklarının altında çiğner
1250.	يَذُكَ مِنْكَ وَلَوْ كَانَ شَلَا	Senin elin çolak olsa bile o senindir.
1251.	يَسَارُ الْكَوَاعِبِ	Tomurcuklanmış kızların Yesâr'ı.
1252.	أَيُّسُ مِنْ صَخْرٍ	Kayadan daha serttir.
1253.	أَيَّاسُ مِنْ غَرِيقٍ	Boğulmuş adamdan daha ümitsizdir.

Hâmid Efendi *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl*'in bütün bâblarında yukarıdaki tabloda gösterdiğimiz metodu takip etmiştir. Her bâbda geçen *mucez* ve *ef'al* mesellerini farklı sayıda da olsa bu şekilde kaydedip gerekli şerh ve notlarla eserini telif etmiştir.

3.6. Eserde Geçen Mesellerin Taksimi

Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl adlı eserde geçen Arapça meselleri farklı yönlerden incelemek ve sınıflandırmak mümkündür. Biz bu çalışmada eserdeki bütün meselleri yapı, gerçeklik, zaman ve çıkış nedenleriyle konularına göre incelemeyi tercih ettik. Buna göre;

3.6.1. Yapılarına Göre Meseller

Arapça meseller yapılarına göre genellikle *mûcez mesel* ve *kıyâsî mesel* olmak üzere ikiye ayrılır. Öncelikle bu iki terimin ne olduğunu açıklayıp ardından eserde geçen meselleri özelliklerine göre tasnif edeceğiz.

3.6.1.1. Mûcez Mesel (Kısa ve Özlü Mesel)

Mûcez mesel; doğru, yerinde olan, özlü, kısa ve yaygın mesel demektir. Bu mesellerde genellikle sonradan ortaya çıkan bir olay, meseli daha önce ortaya çıkan duruma benzeterek kullanılır. Mûcez mesel kısa ve özlü meselleri tanımlarken *ef'al* vezniyle başlayan meseller; Kuran, hadis, hikmet ve şiir gibi belli bir kaynaktan çıkmış meselleri tarif etmektedir.¹³⁴

3.6.1.2. Kıyâsî Mesel

¹³⁴ Rababa, *age*, s. 11.

Kıyâsî mesel, benzetme ya da temsil yoluyla bir düşüncüyü açıklayan mesel demektir. Daha çok Kur'ân-ı Kerîm ve hadîslerde geçen bu tür meseller mûcezz mesellere göre biraz daha uzundur, içlerinde "*misl, kemâ, ke-misli*" gibi benzetme edatları bulunur.¹³⁵

Âsımzâde Hâmid'in *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* adlı eserinde geçen meselleri yapılarına göre incelediğimizde eserdeki bütün mesellerin -bir mesel hariç- mûcezz mesellerden olduğunu tespit ettik. Eserde mûcezz mesel grubuna girmeyen ve aynı zamanda kıyâsî meselden sayılan sadece bir mesel vardır. Eserde geçen tek kıyâsî mesel,

إِنَّمَا مَثَلُ الْخَلِيسِ الصَّالِحِ وَخَلِيسِ الشُّوءِ كَخَامِلِ الْمِسْكِ وَنَافِخِ الْكَبِيرِ

"Şüphesiz iyi ve kötü arkadaşın örneği miski taşıyanla körük çekenin örneği gibidir" meselidir.

Yukarıdaki kıyasî meseli mûcezz mesellerle karşılaştırdığımızda onun gerçekten öteki mesellere göre biraz daha uzun ve "*misl*" benzetme edatıyla yapılmış, farklı bir yapıda olduğu görülür.

3.6.2. Gerçekliklerine Göre Meseller

Meseller gerçekliklerine göre genellikle gerçek ve hûrâfî mesel olmak üzere ikiye ayrılır. Önce bu iki terim üzerinde biraz durmak, sonra eserdeki meselleri buna göre sınıflandırmak isteriz.

3.6.2.1. Hakîkî mesel

İnsanların yaşadıkları tecrübeyle ortaya çıkan, hikâyesi doğru ve gerçekleşmiş mesel demektir. İnsanların hayatları, yaşadıkları, davranışları, barış ve savaş dönemlerine dair mesellere gerçek mesel denir. Bazı mesellerin hikâyeleri doğru olmasa bile insanlarla ilgili oldukları için gerçek sayılır. Başka bir deyişle, hakiki mesellerin hikâyesinde insan vardır. Kurgusunda insan bulunan meseller hakiki mesel olarak kabul edilir.

3.6.2.2. Hurâfî Mesel

Hurâfî mesel, fabllardan aktarılan veya kahramanları hayvan olan hikâyelerden türetilmiş mesellerdir. Bu tür meseller genellikle nasihat etmek, eğlenmek veya şakalaşmak için kullanılır. Amaç, iyi davranış ve huyları teşvik etmektir.¹³⁶ Mesel

¹³⁵ Rababa, **age**, s12.

¹³⁶ Rababa, **age**, s12.

kitaplarında *ekâzîbü'l-Arab* diye geçen bu meseller, Türk edebiyatında "intak" sanatıyla kendini gösterir ve metinlerde daha çok bu yönüyle yer alır.¹³⁷

Âsımzâde Hâmid'in eserini bu esasa göre incelediğimizde eserdeki mesellerin çoğunun hakîkî meseller olduğunu görürüz. *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl*'de hurâfî meseller, hakîkî mesellere göre çok azdır. Hakîkî mesellerin sayısı 1243 iken hurâfî mesellerin sayısı yalnızca 10'dur. Hâmid Efendi de hurâfî meseller için "*bu ekâzîbü'l-Arabdandır*", "*'Arab'ın hayvânât ağzından söylediği hikâyât cümlesindendir*" gibi ibareleri kullanır.

Eserde geçen hurâfî mesellerin ikisine örnek olarak bakalım:

Örn) كَطَالِبِ الْقَرْنِ جُدَعَتْ أُذُنُهُ

"Boynuz umarken kulağını kaybetti"

Bu meselin hikâyesine göre bir devekuşu kendisine bir boynuz almak için yola çıkmış, fakat yolda kulağı kesilmiş ve hiçbir şey kazanamadan yerine geri dönmüştür.

Örn) بَقِيَ أَشَدُّهُ

"En zor kısmı kaldı"

Bu meselin hikâyesine göre eski zamanların birinde kedi, fareleri avlayıp öldürmüştü. Fareler bu duruma dayanamayıp bir çare bulmak için hemen toplanmışlar. Fareler, kedinin boynuna bir zil/çingirak asmaya karar vermişler, böylece kedi hareket ettiğinde zil sesi duyulacak ve fareler bu sayede kediden kaçıp kurtulacaktır. Karar alınmış ancak böyle bir kararı uygulamak için cesur bir fare bulunamamış. Durumun ciddiyetini kavrayan fareler söz konusu meseli söylemiştir. Bugün benzer durumlarda bu mesel kullanılmaktadır..

Eserde geçen bütün hurâfî meseller şunlardır:

Tablo 3:

Eserde Hurâfî Mesellerin Listesi

Sayı	Hurafî Mesel
1	أَجْرًا مِنْ خَاصِي الْأَسَدِ
2	أَحَادِيثُ الضَّيِّعِ اسْتُهَا
3	أَرْوَعَانَا يَا ثَعَالِ وَقَدْ عَلِقْتَ بِالْحَبَالِ؟
4	بَقِيَ أَشَدُّهُ
5	الْحَذَرُ قَبْلَ إِرسَالِ السَّهْمِ

¹³⁷ Yazıcı, age, s. 35.

6	شَحْمَتِي فِي قَلْعِي
7	صَرِطْ ذَلِكَ
8	فِي بَيْتِهِ يُؤْتِي الْحَكْمُ
9	كَطَالِبِ الْقَرْنِ جَدَعَتْ أُذُنُهُ
10	هَذَا أَجَلٌ مِنَ الْحَرْشِ

3.6.3. Dönemlerine Göre Meseller

Arapça meselleri derleyen Arap bilginleri eserlerinde daha çok kadîm emsâl denilen Cahiliye, Erken İslam ve Emevî dönemlerine ait meselleri derlemeyi tercih etmişlerdir. Çünkü bu dönemlerde Arapça, yabancı dillerden etkilenmemiş veya çok az etkilenmiştir. Sözlükleri hazırlayan, nahiv ve sarf gramerlerini yazan, meselleri derleyen hemen hemen bütün eski âlimler bu yönetime uymuşlardır. Bir örneği delil olarak getirmek istedikleri zaman söz konusu dönemlere ait olan örnekleri tercih etmişlerdir. Abbâsî ve sonrası dönemlere ait miras ise genellikle kabul edilmemiştir. Abbasîlerden sonraki dönemlerde Arapça, diğer dillerden etkilenmiştir. Onlara göre, etki altında kalmış, bozulmuş örnekler delil olarak asla kullanılamaz.¹³⁸ Âsımzâde Hâmid de eserini hazırlarken bu yönetime uymuş, daha çok kâdîm meselleri seçmeyi tercih etmiştir. Aşağıda görüleceği üzere Hâmid'in eserinde bulunan ve onun şerh ettiği 1253 meselden 348'i Cahiliye, 70'i Erken İslam, 33'ü Emevî dönemine aitken Abbâsî dönemine ait mesellerin sayısı sadece 29'dur. Şârih'in bu yönetime uyması, eski Arapların yukarıda belirtilen dönemlerdeki Arapça ile ilgili görüşlerini teyit ettiğini göstermektedir.

Şimdiye kadar yapılan mesel derlemelerinin ya alfabetik ya da muhteva bakımından tasnif edildiğini, dönem/devir bakımından hiç tasnif edilmediğini tespit ediyoruz. Hâmid Efendi, eserindeki meselleri alfabetik olarak sıralamıştır. Fakat gerek kendi eserinden gerek emsâl kitaplarından hareketle eserde geçen bütün meselleri Cahiliye, Erken İslam, Emevî ve Abbâsî olmak üzere dört döneme göre ayırmaya çalışacağız. Çalışmamızda dönemi tespit edilemeyen meselleri “diğer” adıyla ayrı bir başlık altında değerlendireceğiz.

3.6.3.1. Cahiliye Meselleri

¹³⁸ Rababa, age, s. 55

İslâm'ın gelişinden önceki dönemlere ait mesellere Cahiliye meselleri anlamında *emsâlü'l-câhiliyye* denir. Bu tür meseller, Arapların Cahiliye devrindeki yaşantı ve tecrübelerini göstermesi bakımından önemlidir. Bir meselin Cahiliye dönemine ait olup olmadığını anlamak için genellikle kendi hikâyesine bakmak gerekir. Âsımzâde kendi eserinde geçen mesellerden söz ederken bazı mesellerinin zamanlarını belirtmiştir. Meselâ Cahiliye dönemlerine ait meseller için "*Câhiliyede..., zamân-ı Câhiliyyetde..., Câhiliyye zamânında.*" veya "*zuhûr-ı âfîtab-ı islâmdan muqaddem*" gibi ifadeler kullanmıştır. Bazen de "*Nu'mân bin Münzir*", "*Sehbân bin Vâ'il*", "*Kharse*", "*Tufeyl bin Mâlik*" gibi Cahiliye döneminde yaşamış bazı şahısları ismen zikreder. Bazen de "*Taglib kabilesi*", "*Adnân kabilesi*", "*Vâ'il kabilesi*", "*Ezd kabilesi*", "*Temîm kabilesi*", "*Hüzeyl kabilesi*" gibi Cahiliye dönemindeki meşhur kabilelerin isimlerini anar. Bazen de mesellerin hikâyelerinden söz ederken Cahiliye adetleri, savaşları, yaşam ve davranışlarından bahseder. Bunların yanı sıra Cahiliye devrine ait kültürel ve dilbilimsel işaretlerden hareketle ilk defa ortaya çıktığı düşünülen meseller de bulunmaktadır. Mesela "أَخْلَجُ مِنْ تَعْمَادِ الرَّيِّمِ"¹³⁹ meselini şerh ederken onun Cahiliyede olduğunu açıkça belirtir. "إِنَّ غَدَاً لِنَاطِرِهِ قَرِيبٌ"¹⁴⁰ meselinin hikâyesinden bahsederken Cahiliye döneminde yaşayan meşhur Arap krallarından biri olan Numan bin Münzir'in ismini söyler. "خُذْ مِنْ جَذَعٍ مَا أُعْطَاكَ"¹⁴¹ meselini açıklarken Cahiliye devrinde meşhur Gassân kabilesini zikreder. Yine "أَضَلُّ مِنْ مَوْوَدَةٍ"¹⁴² meselinin menşeiini açıklarken Arapların fakirlikten kendi kızlarını öldürdüklerini söyler. Kızları öldürmek Cahiliye'de bilinen bir âdettir.

Hâmid Efendi'nin ilk kez Cahiliye zamanında ortaya çıktığını açıkça söylediği veya ima ettiği mesellerin sayısı 348'dir. Şimdi kesin olarak veya ipuçlarından yola çıkarak Cahiliye dönemine ait olan meseller şöyle gruplandırılabilir:

Tablo 4:
Eserde Cahiliye Dönemine Ait Mesellerin Listesi

Kesin bir şekilde Cahiliye dönemine ait olduğu tespit edilen meseller	Dilbilimsel işaretlerden ve kültürel hareketle

¹³⁹ O, bağlanmış olan "retem" denen ipten daha verimsiz.

¹⁴⁰ Bekleyen için yarınlar yakındır.

¹⁴¹ Dalın sana verebildiğini al!

¹⁴² Diri gömülen kızıdan daha kayıp.

		Cahiliye dönemine ait olduğu düşünülen meseller
أَبْرُدُ مِنْ حَبْرٍ	إِنَّ غَدًا لِنَظِيرٍ قَرِيبٍ	أَبْجَلُ مِنْ كُسْعٍ
أَبْرُدُ مِنْ عَصْرَسٍ	أَنَا ابْنُ جَلَا	أَبْجَلُ مِنْ مَادِرٍ
أَبْطَأُ مِنْ غُرَابِ نُوحٍ	أَنَا مِنْهُ فَالِجُ بَنُ خَلَاوَةٍ	أَبْرَمًا وَقَرُونًا
ابْنُ زَانِيَةٍ بَزَيْتٍ	أُبْجَزُ حُرٌّ مَا وَعَدَ	أُبْصُرُ مِنْ زَرْقَاءِ الْيَمَامَةِ
أَبِي يَغْرُو وَأُمِّي تُحَدِّثُ	أَنْتَسِبُ مِنْ ابْنِ لِسَانِ الْحَمَرَةِ	أُبْصُرُ مِنْ غُرَابٍ
أَتَاكَ رِيَّانٌ بِلَبَنِهِ	أَنْفٌ فِي السَّمَاءِ وَاسْتِ فِي الْمَاءِ	أُبْطَشُ مِنْ دُوسَرٍ
إِخْدَى بَنَاتٍ طَبَقَ شُرْكَ عَلَى رَأْسِكِ	أَنْفَذُ مِنْ سِنَانٍ	أُبْعُدُ مِنْ مَنَاطِ عَثُوقٍ
أَحْسَنُ مِنْ شَنْفِ الْأَنْصَرِ	إِنَّكَ خَيْرٌ مِنْ تَقَارِيقِ الْعَصَا	أَبْقَى مِنْ وَحْيٍ فِي حَجَرٍ
أَخَذُ مِنْ ضَبٍّ	إِنَّكَ لَا تَدْرِي عَلَامَ يُنْزَأُ هَرْمُكَ	
أَخَذَهُ أَخَذَ الضَّبُّ وَلَدَهُ	أُنْكَحُ مِنْ ابْنِ الْغَزْرِ	أُبْلَغُ مِنْ فُسٍّ
أَخَذَهُ أَخَذَ سَبْعَةً	إِنَّمَا يَجْزِي الْفَتَى لَيْسَ الْجَمَلُ	ابْنُكَ مِنْ بُوجِكَ
أَخْرَقُ مِنْ حَمَامَةٍ	إِنَّهُ لَصَلُّ أَصْلَالٍ	أَتْبِعِ الْقَرْسَ لِحَامَهَا أَوْ النَّاقَةَ زِمَامَهَا أَوْ الدَّلْوَ رِشَاءَهَا
آخِرُهَا أَقْلُهَا شُرْبًا	أَهْلُكَ مِنْ تُرْهَاتِ الْبَسَابِسِ	أَتَلَى مِنَ الشَّعْرِى
إِذَا أَصَابَتْ الطَّيَّاءُ الْمَاءَ فَلَا عَابَ فَإِنْ لَمْ تُصِبْهُ فَلَا أَبَابَ	إِنْ أَهْوَنَ السَّقْفِ التَّشْرِيعُ	أَتَارُ مِنْ قَصِيرٍ
إِذَا ضَرَبْتَ فَأَوْجِعْ وَإِذَا زَجَرْتَ فَاسْمِعْ	أَوْدَى دَرَمٌ	أَجَبْتُ مِنَ الْمُنْزُوفِ ضَرْطًا
إِذَا وَقَفْتَ الْعَبْرَ عَلَى الرُّذْمَةِ فَلَا تَقُلْ لَهُ هَتْ	أَوْدَى عَتِيبٌ	أَجَبْتُ مِنْ صَافِرٍ
أَسْمِعْ جُجَعَةً وَلَا أَرَى طَحْنًا	أَوْرَدَهَا سَعْدٌ وَسَعْدٌ مُشْتَمِلٌ، يَا سَعْدَ لَا تَرَوْي بِهَذَاكَ الْإِبِلَ	أَجَبْتُ مِنْ هَجْرَسٍ
أَسْمِعْ مِنْ قُرَادٍ	أَوَّلُ الصَّيْدِ فَرَعٌ	أَجْرًا مِنْ أُسَامَةٍ
أَشْأَمُ مِنْ أَحْمَرِ عَادٍ	إِيَّاكُمْ وَحِمِيَّةُ الْأَوْقَابِ	أَجْرًا مِنْ لَيْثٍ بِخَفَّانٍ
أَشْأَمُ مِنَ الدُّهْمِ	بَاءَتْ عَزَائِرُ بَكْحَلٍ	أَجْنُ مِنْ دَقَّةٍ
أَشْأَمُ مِنْ جَارُودٍ	بَرِجُ الْحَقَاءِ	أَجْنَأُهَا أَتْنَأُهَا
أَشْأَمُ مِنْ زُمَاحٍ	بَصْبُصْنُ إِذْ حَدِيثٌ بِالْأَذْنَابِ	أَجْهَلُ مِنْ حِمَارٍ
أَشْأَمُ مِنْ طَيْرِ الْعَرَاقِيبِ	البِضَاعَةُ تُبَسِّرُ الْحَاجَةَ	أَجُورُ مِنْ قَاضِي سُدُومٍ
أَشْأَمُ مِنْ عَطْرِ مَنْشَمٍ	البِطْنَةُ تُذْهِبُ الْفِطْنَةَ	أَجْوَعُ مِنْ كَلْبَةٍ حَوْمَلٍ
أَشْأَمُ مِنْ قَاشِرٍ	بَعَثُوا بِالسَّوَاءِ وَاللَّوَاءِ	اخْتَلَبَ قَرْوَةَ
إِنَّمَا اشْتَرَيْتُ الْعَنَمَ جَذَارَ الْعَازِيَةِ	بَعْضُ الشَّرِّ أَهْوَنُ مِنْ بَعْضِ	إِخْدَى حُطَيَّاتٍ لُقْمَانَ
أَشَدُّ مِنْ عَايشَةٍ بَنِ عَنَمٍ	بَقْطِيبُهُ بِطَبَكٍ	أَحْسَنُ مِنَ الدُّمِيَّةِ وَمِنْ الزُّوْنِ
أَشْكُرُ مِنْ بَرْوَقَةٍ	بَقِيَّ أَشَدُّهُ	أَحْشَكُ وَتَوْتُنِي
أَصُوصُ عَلَيْهَا صُوصٌ	بِكُلِّ وَادٍ بَنُو سَعْدٍ	أَحْكَمُ مِنْ هَرَمٍ بَنِ قُطْبَةِ
أَكْذَبُ مِنَ الْيَهْيَرِ	تَبَاعَدَتِ الْعَمَّةُ مِنَ الْحَالَةِ	أَحْلَمُ مِنْ أَحْفَنَ
أَكْفَرُ مِنْ حِمَارٍ	بَحْشًا لُقْمَانَ مِنْ غَيْرِ شَبِيعٍ	أَحْمَقُ مِنْ أَبِي عَبْشَانَ

إِلَّا ذَا فَالَا ذَا	التَّحَلَّدَ وَلَا التَّبَلَّدَ	أَحْمَقُ مِنْ دُعَاةٍ
إِلَيْكَ يُسَاقُ الْحَدِيثُ	تَحْسِبُهَا حَقًّا وَهِيَ بَاطِلٌ	أَحْمَقُ مِنْ رِبْعَةِ الْبَكَاءِ
إِنَّ الدَّوَاهِيَ فِي الْآفَاتِ تَهْتَرِسُ	تَرَبَّتْ يَدَا	أَحْمَقُ مِنْ هَبْنَقَةٍ
إِنَّ الرِّثِيمَةَ تَفْتَأُ الْعَصَبَ	تَرَكُّهُ تُعْنِيهِ الْجَرَادَتَانِ	أَحْمَى مِنْ مَجِيرِ الْجَرَادِ
إِنَّ الشَّرَّكَ قَدْ مِنْ أَدِيمِهِ	تَسْمَعُ بِالْمُعِيدِي خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَرَاهُ	أَحْبَبْتُ صَفْقَةً مِنْ شَيْخٍ مَهْهُ
إِنَّ الْعَصَا مِنَ الْعُصَيَّةِ	تَشْتَمِرْتُ مَعَ الْجَارِي	أَخْلَفْتُ مِنْ نَارِ أَبِي الْحَبَّاحِ
إِنَّ الْمُؤَصِّصِينَ بَنُو سَهْوَانَ	تَفَرَّقُوا أَيْدِي سَبَا وَأَيْدِي سَبَا	أَخْلَى مِنْ جَوْفِ الْعِيرِ
إِنَّ دُونَ الطَّلَمَةِ خَرْطٌ قَتَادٍ هَوْبِرٍ	تَمَرَّدَ مَارِدٌ وَعَزَّ الْأَبْلَى	أَذْهَى مِنْ قَيْسِ بْنِ زُهَيْرٍ
إِنَّ غَدًا لِنَاطِرِهِ قَرِيبٌ	تَمَنَّى أَشْهَى لَكَ	إِذَا عَزَّ أَخْوَكُ فَهُنَّ
إِنَّ وَرَاءَ الْأَكْمَةِ مَا وَرَاءَهَا	تَمَرُّ الْعُجْبِ الْمُقْتِ	أَذَلُّ مِمَّنْ بَالَتْ عَلَيْهِ التَّلْعَابُ
أَنَا مِنْهُ كَخَافِئِ الْإِهَالَةِ	التَّوَرَّجُ بَحْمِي أَنْفُهُ بِرَوْفِهِ	أَرْجُلُكُمْ وَالْعُرْطُ
أَنْتَ أَوْ هُوَ سُؤْلُهُ النَّاصِحَةُ	جَاءَ بِالْمُبِيلِ وَالْمَيْلَمَانِ	أَرْسَلَ حَكِيمًا وَأَوْصِيهِ
آنَسُ مِنْ حُمَى الْغَيْنِ	جَاءَ بِأَمِ الرُّبُوبِيِّ عَلَى أُرْبِي	أَرْسَلَ حَكِيمًا وَلَا تُوصِيهِ
أَنْفٌ فِي السَّمَاءِ وَاسَتْ فِي الْمَاءِ	جَرَى فَلَانٌ السُّنَّةَ	أَرْطَى إِنْ خَيْرَكَ فِي الرُّطِيطِ
أَنْفُكَ مِنْكَ وَلَوْ كَانَ أَذَنٌ	جَرَى الْمَذْكِيَاتِ غَلَاءُ	أَرْمَى مِنْ تَقِي
إِنَّمَا هُوَ كَبَارِحِ الْأَرْوَى	جَزَاءُ سِينِمَارٍ	أَرْوَعَانَا يَا تُعَالٍ وَقَدْ عَلِقَتْ بِالْحَيْالِ؟
إِنَّهُ لَشَرَّابٌ بَأْنَفِعٍ	أَظْلَمُ مِنْ جُلْدَاءِ	أُرِيهَا السُّهْلُ وَثُرَيْنِي الْقَمَرِ
إِنَّهُ لَيَكْسِرُ عَلَيْكَ أَرْعَاطَ النَّبْلِ	جَوَّعَ كَلْبَكَ يَنْبَغُكَ	أَزْلَامُ الْمُعِيدِي وَتَفَرَّ
آهَةٌ وَمَيْهَةٌ	خَاطُونَا الْقَصَا	أَزْنَى مِنْ سَجَاحِ
إِيَّاكَ وَالْخَطْبِ فَإِنَّهَا مَشْوَارٌ كَثِيرُ الْعَنَارِ	خَالَ الْجَرِيضُ دُونَ الْفَرِيضِ	أَزْنَى مِنْ قَرْدِ
بِالزَّفَاءِ وَالْبَيْنِ	جِدَاءُ جِدَاءٍ وَرَائِكَ بُنْدَقُهُ	أَزْهَى مِنْ غُرَابِ
الْبَغَاثُ بِأَرْضِنَا يَسْتَنْسِرُ	الْحَدِيثُ دُونَ شُجُونِ	أَسَاءَ سَمْعًا فَأَسَاءَ حَابَةً
بَيْنِي وَبَيْنَ فَلَانٍ ذَنْبُ الضَّبِّ	حَلِيبَتْ صُرَامُ	أَسْأَلُ مِنْ فَلَحْسِ
تَسْأَلُنِي بِرَامَتَيْنِ سَلْجَمًا	حَلَقْتُ بِهِ عُنُقَاءَ مُعَرَّبِ	أَسْأَلُ مِنْ قَرْعِ
تَعَلَّقَ الْحَجْنُ بِأَرْفَاحِ الْعَنْسِ	الْحُمَى أَضْرَعَتْنِي لِلنَّوْمِ	أَسَائِرُ الْيَوْمِ وَقَدْ زَالَ الظُّهْرُ
تَفَرَّقُوا مِنْ صَوْتِ الْغُرَابِ وَتَفَرَّسَ الْأَسَدُ الْمُشْتَبِمَ	حَنَّتْ وَلَاكَ هَنْتٌ وَأَتَى لَكَ مَقْرُوعٌ	اسْتَنْوَقَ الْجَمَلُ
التَّقَتُّ حَلَقَتَا الْبَطَانِ	خَالِفٌ تُدَكِّرُ	أَسْرَعُ مِنْ نِكَاحِ أُمِّ خَارِجَةٍ
تَيْسِي جَعَارٍ	خَذَ مِنْ جَذَعٍ مَا أَعْطَاكَ	أَسْرَفُ مِنْ بُرْخَانِ
تَنَيْتُ نَحْوِي بِالْعَرَاءِ الْأَوَابِدِ	خَذَ مِنْهَا مَا قَطَعَ الْبَطُحَاءُ	أَسْعَدُ أَمَّ سَعِيدِ
النَّيْبُ عَجَالَةُ الرَّكِبِ	خَذَهُ وَلَوْ بِقُرْطِي مَارِيَةٍ	أَسْقَى أَخَاكَ النَّمْرِيَّ
خَرْفَاءُ وَجَدْتُ صَوْفًا	خَشَّ دُؤَالَةَ الْحَيَالَةِ	أَسْقَطَ الْعِشَاءَ عَلَى سِرْحَانِ
خَطِيطَةٌ فِيهَا كِلَابٌ شَعْرُ	خَيْرُ الْغَيِّ الْفُتُوخُ وَشَرُّ الْفَقْرِ الْخُضُوعُ	أَسْمَعُ مِنْ مَبْعِ
خَفَّتْ نَعَامَتُهُمْ	دَزَدَبَ لَمَّا عَصَهُ الثَّقَافُ	أَسْهَلُ مِنْ جِلْدَانِ
رَأَى الْكَوَاكِبَ مُظْهِرًا	الدَّهْرُ أَرْوَدُ مُسْتَبِدِّ	أَشْأَمُ مِنَ الْبَسُوسِ
رَمَاهُ اللَّهُ بِأَحْبَى أَفْئُوسٍ	دَكَّرَتْنِي الطَّعْنُ وَكُنْتُ نَاسِيًا	أَشْأَمُ مِنَ الشَّقَرَاءِ

سَرَتْ إِلَيْنَا شَبَادِعُهُمْ	ذُلُّ لَوْ أَحَدٌ نَاصِرًا	أَشْأَمُ مِنْ خَوْفَةٍ
صَدَقْتَنِي سِنَّ بَكْرِهِ	دَهَبَتْ هَيْفٌ لِأَذْيَانِهَا	أَشْأَمُ مِنْ سَرَابٍ
ضَرَبَ أَحْمَاسًا لِأَسْدَاسٍ	رُبَّ رَمِيَةٍ مِنْ عَيْرٍ رَامٍ	أَشْرَدُ مِنْ خُفَيْدٍ
ظَالِعٌ يَغُودُ كَسِيرًا	رُبَّ كَلِمَةٍ تَقُولُ لِصَاحِبِهَا دُعِي	أَشْرَقَ بَيْرُ
ظَلَمَ ظَلَمَ الْخَيْفَقَانِ، وَظَلَمَ وَلَا كَظَلَمَ الْخَيْفَقَانِ	رُبَّ لَأْنِمٍ مَلِيمٍ	أَشْغَلُ مِنْ ذَاتِ النَّحْيَيْنِ
عَاشَ عَيْشًا ضَارِبًا بِجِرَانٍ	رَجَعَ بِخُفْيٍ خُنَيْنٍ	أَصْبَرُ مِنْ قَضِيبٍ
الْعَصَا مِنَ الْعَصِيَّةِ	رَضِيَتْ مِنَ الْعَيْمَةِ بِالْإِيَابِ	أَصَحُّ مِنْ عَيْرٍ أَبِي سَيَّارَةٍ
فَسْنَا بَيْنَهُمُ الظَّرِيَانُ	رَمَتْنِي بِدَائِهَا فَانْسَلَّتْ	أَصْدَقُ ظَنًّا مِنَ أَلْمَعِي
فِي ذَنْبِ الْكَلْبِ يَطْلُبُ الْإِهَالَةَ	رُوَيْدُ الْعَزْوِ يَنْمِرُقُ	أَضْبَطُ مِنْ عَائِشَةٍ بَنِ عَثَمٍ
أَنْتَ كَصَاحِبَةِ التَّعَامَةِ	زَدَهُمْ عَنَّا	أَضَلُّ مِنْ سِنَانٍ
لَقَوَّةٌ صَادَقَتْ قَبِيصًا	زُرْ غَيَا تَزْدُدُ حُبًّا	أَضَلُّ مِنْ قَارِظٍ عَنَزَةٍ
لِكُلِّ جَابِهِ حُوزَةٌ ثُمَّ يُؤَدُّنُ	سُرْعَانِ ذَا إِهَالَةٍ	أَضَلُّ مِنْ مُؤَوْدَةٍ
مَا الْخَوَافِي كَالْقَلْبَةِ وَلَا الْخُنَازُ كَالثُّغْبَةِ	سَمْنُ كَلْبِكَ يَا كُتْلُكَ	أَضْيَعُ مِنْ دَمٍ سَلَاغٍ
مَا عِنْدَهُ مَا يَنْدَى الرُّضْفَةُ	شَاكِهَ أَبَا يَسَارٍ	أَطْبُ مِنْ ابْنِ حَنْئِمٍ
مَا يَقَعْقَعُ لَهُ بِالشَّنَانِ	شِنْشَنَةُ أَعْرُفُهَا مِنْ أَخْزَمٍ	أَطْمَعُ مِنْ قَالِبِ الصَّخْرَةِ
مَنْ حَفْنَا أَوْ رَفْنَا فَلْيَقْتَصِدْ	شَيْئًا مَا يَطْلُبُ السُّوْطُ إِلَى الشُّقْرَاءِ	أَطْرَعُ مِنْ ثَوَابٍ
مِنْكَ رَيْضُكَ وَإِنْ كَانَ سَمَارًا	صَبْرًا عَلَى بَحَائِرِ الْكَرَامِ	أَعْدَى مِنَ الشُّقْرِى
النَّقْدُ عِنْدَ الْحَافِرَةِ	صَحِيفَةُ الْمَلَمَسِ	أَعْدَى مِنْ سُلَيْكٍ
وَقَعُوا فِي وَادِي خَدَبَاتٍ	صَرَخَ الْمِحْضُ عَنِ الرَّبْدِ	أَعَزُّ مِنْ أُمِّ قَوْفَةٍ
يُضْرَبُ الثَّوْرُ لَمَّا عَاقَهُ الْبَقْرُ	صَكًّا وَدَرَمًا لَكَ	أَعَزُّ مِنْ هِرَاوَةِ الْأَعْرَابِ
بِهِ دَاءٌ ظَنِي	الصَّعْتُ حُكْمٌ وَقَلِيلٌ فَاعِلُهُ	أَعْطَشُ مِنْ نُعَالَةٍ
آفَةُ الْمُرُوءَةِ خُلْفُ الْمَوْعُودِ	الصَّمْتُ يُكْسِبُ أَهْلَهُ الْمَحَبَّةَ	أَعْمَرُ مِنْ نَصْرِ
	صَبَّغَتْ الْبِكَارَ عَلَى طِحَالٍ	أَعْيَى مِنْ بَاقِلٍ
	طَارَتْ بِهِ الْعَنْقَاءُ	أَغْبَرُهُ وَجُهْنًا
	طَالَ الْأَبْدُ عَلَى لَبْدٍ	أَفْرَسُ مِنْ سَمِّ الْفُرْسَانِ
	الْعَاشِيَةُ تُهَيِّجُ الْأَيَّةَ	أَفْرَسُ مِنْ مُلَاعِبِ الْأَسِنَّةِ
	عُثْيِيَّةٌ تَقْرُمُ جُلْدًا أَمْلَسًا	أَفْرَعُ مِنْ حَجَّامٍ سَابَاطٍ
	عَجَلَتْ بِخَارِجَةِ الْعَحْوُلِ	أَفْصَحُ مِنَ الْعِصْبَيْنِ
	عَدَا الْقَارِضُ فَحَزَزَ	أَفْلَكَ فَلَانٌ جُرَيْعَةُ الدَّقَنِ
	عَذَرْتَنِي كُلُّ ذَاتِ أَبِي	أَفْلَسُ مِنْ ابْنِ الْمَذَلِّقِ
	عَسَى الْغُورِيُّ أَبْوَسًا	أَقْتُلُونِي وَمَالِكًا
	عِشْ تَرَّ مَا لَمْ تَرَّ	أَقْوَدُ مِنْ ظَلَمَةٍ
	عِشْ رَجَبًا تَرَّ عَجَبًا	أَكْذِبِ النَّفْسَ إِذَا حَدَّثَتْهَا
	عَلَى أَهْلِهَا دَلَّتْ بِرَاقِشُ	أَكَلُ مِنْ لُفْمَانٍ
	عِنْدَ جُفَيْنَةِ الْخَبْرِ الْيَقِينُ	الْعِتَابُ قَبْلَ الْعِقَابِ

الْعَوْدُ أَحْمَدُ	الْعِدَّةُ عَطِيَّةُ	
عَزَّائُنْ فَارِجُكُوا لَهُ	الْعَيْرُ يَضْرِبُ وَالْمَكْوَاهُ فِي النَّارِ	
فِي الصَّيْفِ ضَيَّعَتِ اللَّبَنَ	الْفِرَارُ يَقْرَابُ أَكْبَسُ	
قَدْ أَنْصَفَ الْقَارَةَ مِنْ رَامَاهَا	الْقَيْدُ وَالرَّثْعَةُ	
قَطَعَتْ جَهِيْزُهُ قَوْلَ كُلِّ خَطِيْبٍ	أَهْفُ مِنْ قَضِيْبٍ	
كَبُرَ عَمْرُو عَنْ الطُّوْقِ	أَهْفُ مِنْ مُعْرِقِ الدُّرِّ	
كُسَيْرٌ وَعُؤُيْرٌ وَكُلُّ غَيْرٍ خَيْرٌ	أَحْلُ مِنْ تَعْقَادِ الرَّيْمِ	
كُلُّ الصَّيْدِ فِي جَوْفِ الْفَرَا	أَحْلُ مِنْ حَدِيثِ خُرَافَةٍ	
كُلُّ ذَاتِ بَغْلٍ سَتِيْمٌ	أَمْنَعُ مِنْ أُمِّ قَوْفَةٍ	
كُلُّ ذَاتِ صِدَارٍ خَالَةٌ	إِنَّ الْجَبَانَ خُفَّتْ مِنْ فَوْقِهِ	
كَلْبُ طَسَمٍ	إِنَّ الشَّقِيَّ وَاغْدِ الْبَرَاجِمِ	
لَا آتِيكَ مِعْزَى الْفَزْرِ	إِنَّ الْعَصَا فُرِعَتْ لِذِي الْحَلَمِ	
لَا خُرٌّ بُوَادِي عَوْفٍ	إِنَّ الْمَقْدِرَةَ تُدْهِبُ الْحَفِيْظَةَ	
لَا عِطْرٌ بَعْدَ عَرُوسٍ	إِنَّ تَرْدَ الْمَاءِ بِمَاءٍ أَكْبَسُ	
لَا يُطَاغُ لِقَصَبٍ أَمْرٌ	مَا لَهُ قُدْرَةٌ وَلَا قُرْطَبِيَّةٌ	
لَقَدْ دَلَّ مَنْ بَالَتْ عَلَيْهِ التَّعَالِبُ	مَا لِيْ ذَنْبٌ إِلَّا ذَنْبُ صَحْرِ	
لَقِيْنُهُ صَكَّةٌ عُمِيٌّ	مَا يُشْقُ غُبَارُهُ	
لِكُلِّ سَاقِطَةٍ لَا قِطَّةٌ	مَاءٌ وَلَا كَصْدَاءٍ	
لِكُلِّ غَدٍ طَعَامٌ	مُحْسِنَةٌ فَهَيْلَى	
لَمَّا اسْتَدَّ سَاعِدُهُ رَمَانِي	الْمَرْءُ بِأَصْغَرِهِ	
مَا لَهُ سَعْنَةٌ وَلَا مَعْنَةٌ	مَرْغَى وَلَا كَالسَّعْدَانِ	
أَعْطَشُ مِنْ هَدِيلٍ	الْمِكْثَارُ كَخَاطِبِ الْيَلِ	
نَزُّو الْفُرَارِ اسْتَجْهَلِ الْفُرَارَا	مَنْ اسْتَرْعَى الذَّنْبَ ظَلَمَ	
هَاجَتْ زَبْرَاءُ	مَنْ تَجَنَّبَ الْخَبَارَ أَمِنَ مِنَ الْعِثَارِ	
هَذَا جَنَائِي وَهَجَانُهُ فِيهِ	مَنْ دَخَلَ ظَفَارَ حَمَرٍ	
وَافَقَ شَنْ طَبَقَةٍ	مَنْ عَزَّ بَرٌّ	
يَا عَاقِدًا اذْكُرْ حَالًا	وَقَعَ بَيْنَهُمْ حَزْبٌ دَاحِسٍ	
يَجْعَلُ شَنْ وَيُقَدِّى لُكَيْزٌ	وَلَدِكِ مِنْ دَمِيْ عَقِيْبَتِكَ	
يَسَارُ الْكَوَاعِبِ	يَا ضَلَّ مَا تَجْرِي بِهِ الْعَصَا	
	الْيَوْمَ قِحَافٌ وَغَدًا نَقَافٌ	

3.6.3.2. Erken İslâm Dönem Meselleri

Bu dönem, İslâm'ın gelişiyile birlikte Hz. Peygamber ve dört halife devrinde ortaya çıkan meselleri kapsar. Bilindiği gibi İslâm'ın gelişiyile Arapların yaşam alışkanlıkları

değişmiş, hayatın bütün alanlarında büyük değişiklik olmuştur. İktisat, siyaset, kültür ve sosyal hayat pek çok boyutuyla farklılaşmış; edebiyat ve sanat sahasında da ciddi yenilikler olmuştur. İslâm'la birlikte edebiyat konuları yavaş yavaş değişmeye, nesir ve şiirde kullanılan söz ve imajlar daha çok dinle ilgili olmaya başlamıştır. Yenilik ve değişikliklerin olduğu alanlardan biri de konumuz olan meseldir. Bu devirde Cahiliye döneminde hayatın çeşitli alanlarında kullanılan mesellerin yanı sıra İslam dinini referans alan meseller de ortaya çıkmıştır. Başka bir deyişle, geçmişten gelen mesellerin yanında Kuran-ı Kerim, Hadîs, hikmet ve velayet gibi dini kaynaklardan meseller doğmuştur.

Âsımzâde Hâmid, Erken İslam dönemine ait meselleri işaret etmek için " *Şadr-ı İslâm*", " *devlet-i İslâmiyye*", " *hâzret-i Şiddîk hilâfetinde*", " *imâm 'Alî kerremallâhu vechehu hâzretlerinden şâdır*" gibi ifadeleri kullanır. Bazen de ele aldığı mesellerin hikâyesinden söz ederken Hz. Peygamber, dört halife, bazı sahabe ve bunların döneminde yaşayan bazı şahısların adlarını zikreder. Bazen de ele aldığı mesellerin Kurân-ı Kerîm veya hadîslerden sadır olduğuna işaret eder. Kaynağını belirtmese de ele aldığı bazı mesellerin, Erken İslam döneminde ortaya çıkmış bazı olaylardan hareketle söz konusu döneme ait olduğu anlaşılabilir. Mesela, Hâmid Efendi "أَصَبُّ مِنَ الْمُتَمَنِّيَّةِ"¹⁴³ meselinin hikâyesini anlatırken bu meselin " *kelâm-ı mezbûr şadr-ı islâmda ehl-i Medîne emşâlındendir*" gibi bir ifadeyle İslâmî döneme ait olduğunu açıkça belirtir. " *الحَرْبُ*"¹⁴⁴ meselinin açıklamasında "Resûl-i ekrem rivâyet eyledi" ifadesiyle onun İslâmî döneme ait olduğunu açıkça zikreder. "أَدَبُ الْمَرْءِ خَيْرٌ مِنْ ذَهَبِهِ"¹⁴⁵ meselinden bahsederken " *Bu kelâm-ı haqâyık-ı intizâm İmâm 'Alî kerremallâhu vechehu hâzretlerinden şâdır olduğu*" ifadesiyle onun Erken İslâm dönemine ait olduğunu açık bir şekilde belirtir.

Hâmid Efendi'nin eserindeki bu döneme ait mesellerin sayısı 70'tir. Biz de bu çalışmada yukarıdaki işaretlerden hareketle İslâmî döneme ait meselleri aşağıdaki tabloya aktardık:

¹⁴³ Mütemenniye'den daha fazla özler.

¹⁴⁴ Savaş hiledir.

¹⁴⁵ Kişinin ahlakı onun parasından daha iyidir.

Tablo 5:

Eserde Erken İslâm Dönemine Ait Mesellerin Listesi

أَخْسَرُ مِنْ حَمَالَةِ الْحَطَبِ	وَأَنْ بَيْنَا وَبَيْنَكُمْ عَيْبَةٌ مَكْفُوفَةٌ
اسْتَرَاحَ مَنْ لَا عَقْلَ لَهُ	ذُلُّ الْمَرْءِ فِي الطَّمَعِ
أَشْأَمُ كُلِّ أَمْرٍ بَيْنَ فَكَيْهِ	ظَنُّ الرَّجُلِ قِطْعَةً مِنْ عَقْلِهِ
أَصَبُ مِنَ الْمُتَمَتِّعَةِ	جَاوَزَ الْحَزَامُ الطُّبَّيْنِ
اعْقِلْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ	سَبَقَكَ بِهَا عَكَاشُهُ
أَكَلْتُمْ تَمْرِي وَعَصَيْتُمْ أَمْرِي	قَيْدَ الْإِيمَانِ الْفَتَكَ
إِنَّ فِي الْمَعَارِضِ لَمَنْدُوحَةً عَنِ الْكُذِبِ	أَذَبَ الْمَرْءَ خَيْرٌ مِنْ ذَهَبِهِ
إِنْ لِلَّهِ جُنُودٌ مِنْهَا الْعَسَلُ	إِيَّاكَ وَخَضِرَاءَ الدَّمَنِ
إِنَّ مِنَ الْبَلَاءِ مُوَكَّلًا بِالْمَنْطِقِ	إِنَّمَا أَكَلْتُ يَوْمَ أَكَلِ الثَّوْرِ الْأَبْيَضُ
أَنَا حُجَيْرُهَا الْمُؤَوَّبُ وَعَذِيْقُهَا الْمُرْجَبُ	إِنَّهَا لَيْسَتْ بِخُدْعَةِ الصَّبِيِّ بِاللَّيْنِ
أَنَا ذُوْنُ هَذَا وَفَوْقَ مَا فِي نَفْسِكَ	لَا رَاحَةَ لِلْحُسُودِ
إِنَّمَا مَثَلُ الْجَلِيسِ الصَّالِحِ وَجَلِيسِ السُّوءِ كَحَامِلِ الْمِسْكِ وَنَافِخِ الْكَبِيرِ	أَبْدَى الصَّرِيحِ عَنِ الرِّغْوَةِ
بَلَاءُ الْإِنْسَانِ مِنَ اللِّسَانِ	تَرَكْنَهُ عَلَى مِثْلِ لَيْلَةِ الصَّدَرِ
تَأْخِيرُ الْإِسَاءَةِ مِنَ الْإِحْسَانِ	الدَّالُّ عَلَى خَيْرٍ كَفَاعِلِهِ
الْجَارُ ثُمَّ الدَّارُ	تَوَاضَعُ الْمَرْءُ بِكُرْمِهِ
جَلِيسُ الْمَرْءِ مِثْلُهُ	دَوْلَةُ الْأَرَاذِلِ آفَةُ الرِّجَالِ
جِدَّةُ الْمَرْءِ تَهْلِكُهُ	رُمِيَ فَلَانٌ بِحَجَرِهِ
الْحَرْبُ خُدْعَةٌ	سَكَتَ أَلْفًا وَنَطَقَ خَلْفًا
شَدِيدُ الْحُجْرَةِ	أُرِيدَ جَبَاءَهُ وَيُرِيدُ قَتْلِي
شَرُّ الرُّعَاءِ الْحُطْمَةُ	اسْتِرَاحَةُ النَّفْسِ فِي الْيَأْسِ
شَوَى أَخْوَكَ حَتَّى إِذَا أَنْصَحَ رَمَدٌ	عِزُّ الرَّجُلِ اسْتِغْنَاؤُهُ عَنِ النَّاسِ
ضَاقَتْ عَلَيْهِ الْأَرْضُ بِرُحْبِهَا	عَشٌّ وَلَا تَغْتَرَّ
ضَرْبُ اللَّسَانِ أَوْجَعُ مِنْ طَعْنِ السِّنَانِ	عِنْدَ الصَّبَاحِ يَحْمَدُ الْقَوْمُ السُّرَى
ظِلُّ الْكَرِيمِ فَسِيحٌ	أَوَّلُمْ مِنْ أَشْعَثَ
قَدْ بَلَغَتْ مِنَ الْبَلِغِينَ	أَشْأَمُ مِنْ طُوَيْسٍ
لَا تُفَاكِهَنَّ أُمَّةً وَلَا تَبُلْ عَلَى أَكْمَةٍ	مَنْ يَنْكِحَ الْحَسَنَاءَ يُعْطِ مَهْرَهَا
لَا غَمَّ لِلْقَانِعِ	أَنْفَقَ بِأَلٍّ وَلَا تَخْشَ مِنْ ذِي الْعَرْشِ إِقْلَالًا
مَا نَدَمُ مِنْ سَكَتٍ	أَقْلَتَ وَلَهُ حُصَاصٌ
مَا هَلَكَ أَمْرٌ عَنْ مَشُورَةٍ	مَنْ يَطْلُ أَيْزُ أَبِيهِ يَنْتَطِقُ بِهِ
مَاتَ حَتْفٌ أَنْفِهِ	إِذَا دَخَلْتَ أَرْضَ الْحَصِيبِ فَهَرُولُ
مَنْ اسْتَبَدَّ بِرَأْيِهِ فَقَدْ هَلَكَ	بَشَاشَةُ الْوَجْهِ عَطِيَّةٌ ثَانِيَةٌ
مَنْ صَدَّقَ اللَّهَ نَجَا	

النَّاسُ كَابِلٍ مَائَةٍ لَا تَجِدُ فِيهَا رَاحِلَةً	أَتَبُّ مِنْ أَبِي لَهَبٍ
هَذَنَّةٌ عَلَى دَخْنٍ	لَجَّ فَحَجَّ
الْبَيْمِ حُنْتُ أَوْ مُدْمَةٌ	أَشْرَبُ مِنَ الْهَيْمِ

3.6.3.3. Emevî Meselleri

Emevî hükümrancılığının sürdüğü 41-132/662-750 tarihleri arasında ortaya çıkan meseller kastedilir. Erken İslâm döneminden sonra Emevî devleti kurulmuş ve bu dönemde edebiyat ve özellikle mesel konusunda önceki dönemlere göre fazla bir değişiklik olmamıştır. Başka bir deyişle, bu dönemdeki meseller yabancı dil ve kültürlerden hemen hemen hiç etkilenmemiştir. Hâmid Efendi eski Arap mesel derleyicilerinin, bu dönemdeki meselleri ele aldıkları yöntemle bu mesellere yer vermiştir.

Hâmid Efendi, söz konusu bu döneme ait meseller için "*Emevî zamânında*", "*aşlı budur ki cedd-i Emeviyye Dimaşkıda...*" gibi ifadeleri kullanır. Bazen de ele aldığı mesellerin hikâyelerinde Muâviye bin Ebî Sufyân, Abdü'l-Melik Bin Mervân, Ömer bin Abdü'l-Azîz, Haccâc gibi Emevî halifelerinin ve valilerin isimlerini zikreder. Bazen de bahsettiği mesellerin açıklamasında Cerîr, Ferazdak gibi Emevî döneminde yaşayan meşhur şair ve yazarların adlarını zikreder. Mesela, "¹⁴⁶الحَسَنَةُ بَيِّنُ السَّيِّئَاتِينَ" meselini şerh ederken " *‘Abdül-Melik dahı kelâmını irâd eyledi’* ifadesiyle onun Emevî dönemine ait olduğunu açıkça belirtir. "¹⁴⁷رَأْسُ يَرْأَسٍ وَزَيْدَاةٌ حَمِيمَاةٌ" meselinin açıklamasında meşhur şair Ferazdak'ı anarak meselin söz konusu döneme ait olduğuna işaret eder.

Hâmid Efendi'nin *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* eserinde söz konusu bu döneme ait mesellerin sayısı 33'tür. Bu bilgiler ışığında Emevî dönemine ait meselleri aşağıdaki tabloya çıkardık:

Tablo 6:

Eserde Emevî Dönemine Ait Mesellerin Listesi

أَذَقُ مِنْ خَيْطٍ بَاطِلٍ	كُنْ عَصَامِيًّا وَلَا تَكُنْ عِظَامِيًّا
إِذَا صَاخَتِ الدَّجَاجَةُ صِيَاحَ الدَّيْكِ فَلْتَذْبَحْ	إِنْ فَرَّ عَيْرٌ فَعَيْرٌ فِي الرِّبَاطِ

¹⁴⁶ İyilik, iki kötülüğün arasındadır.

¹⁴⁷ Bir başa karşılık bir baş, beş yüz akçe de artısı.

أَبْطَأُ مِنْ فَنْدٍ	أَزْكُنُ مِنْ إِيَّاسٍ
تَغَافُلْ كَأَنَّكَ وَاسْطِي	أَطْمَعُ مِنْ أَشْعَبٍ
الْحَسَنَةُ بَيْنَ السَّيِّئِينَ	أَطْمَعُ مِنْ طُفَيْلٍ
أَحْمَقُ مِنْ جُحَا	إِنَّ الْحَدِيدَ يُقْلَحُ بِالْحَدِيدِ
أَخْنْتُ مِنْ دَلَالٍ	أَهْوَنُ مِنْ تَبَالَةٍ
أَقْلَتَ وَانْخَصَّ الدَّنْبُ	إِيَّاكَ وَأَعْرَاضَ الرِّجَالِ
رَأْسُ بَرَأْسٍ وَزِيَادَةُ خَمْسِمَائَةٍ	رُبَّ سَاعٍ لِقَاعِدٍ وَآكِلٍ غَيْرِ حَامِدٍ
السُّرُورُ تَوْقِيعُ جَائِزٍ وَأَمْرٌ نَافِذٌ	شَجَّةُ عَبْدِ الْحَمِيدِ
أَبُولُ مِنْ كَلْبٍ	ضِغْتُ عَلَى إِبَالَةٍ
مَا بَقِيَ مِنْهُ إِلَّا ظِمَاءُ الْجَمَارِ	عَبْرَ بَعِيرٍ وَزِيَادَةُ عَشْرَةٍ
حَدَّثَ حَدِيثَيْنِ امْرَأَةً فَإِنْ لَمْ تَفْهَمْ فَأَرْبَعَةً	فَلَانٌ جَلِيسُ قَعْقَاعٍ
حَرَّكَ لَهَا خُورَاهَا تَحْنُ	لَا حَتَّى يَرْجِعَ نَشِيطٌ مِنْ مَرَوْ
كَطَالِبِ الصَّيْدِ فِي عَرِيْسَةِ الْأَسَدِ	لَيْسَتْ لَهُ جِلْدَ النَّمْرِ
أَبْلَغُ مِنَ السَّخْبَانِ	مَنْ أَجْدَبَ جَنَابُهُ انْتَجَعَ
	كَذَايَعَةٍ وَقَدْ حَلِمَ الْأَدِيمُ

3.6.3.4. Abbâsî (Müvelled) Meselleri

Abbâsî döneminde ortaya çıkan meseller için yeni anlamına gelen *müvelled* tabiri kullanılır. Abbâsî veya diğer adı *müvelled meseller*, yabancı dil ve kültürlerden etkilenip eski dönemlere göre biraz daha yumuşak ve dil konusunda biraz daha zayıf kabul edilmişlerdir. Ayrıca bu dönem mesellerinin lafızları gayet akıcıdır ve içlerinde garip veya anlaşılması zor kelimeler yoktur. Bu dönemdeki meseller yabancı kültürlerden etkilendiği için bazı nahivciler ve mesel derleyicileri bunlara yer vermemiştir. Bazıları ise bir örnek getirmek amacıyla bu dönemdeki meselleri sadece zikretmişlerdir. Âsımzâde Hâmid de önceki dönemlerdeki mesellere göre *müvelled* mesellere fazla yer vermemiştir.

Hâmid Efendi bu döneme ait mesellere işaret etmek için; "‘Abbāsī zamānında", "Bu meşel kelām-ı müvelledindendir", "emşāl-i müvellededendir" gibi ifadeler kullanır. Bunun yanında "Seffâh", "Mansûr", "Mehdî" gibi Abbâsî devletinin bazı halifelerinin isimlerini de anar. Bazen de ele aldığı mesellerin açıklamasında Abbâsî döneminde yaşayan şair, yazar ve hakimlerin adlarını söylemeyi tercih eder. Meselâ, " فلان كلب "

¹⁴⁸القصاب meselinin açıklama kısmında "*emşāl-i müvellededendir*" ifadesiyle onun *Abbâsî (Müvelled)* mesellerinden olduğunu açık bir şekilde belirtir. "أَخْصَبَ مِنْ صَبِيحَةِ لَيْلَةٍ" ¹⁴⁹الظُّلْمَةِ meselinin açıklamasında "Mehdî halîfenin zamânında" ifadesiyle de onun Abbâsî döneminde ilk defa söylendiğini açıklar.

Hâmid Efendi'nin eserindeki *Abbâsî (Müvelled)* mesellerinin sayısı 29'dur. Aşağıdaki tabloda ipuçlarından hareketle *Abbâsî* dönemine ait meselleri göstermek istiyoruz:

Tablo 7:

Eserde Abbâsî Dönemine Ait Mesellerin Listesi

أَبُو رِيَّاح	ربما صحت الأجسام بالعلل
أَجْبُنُ مِنْ صِفْرِ	رَحِمَ اللَّهُ تَعَالَى مَنْ أَهْدَى إِلَيَّ غُيُوبِي
أَحْسَنُ مِنْ سُوقِ الْعُرُوسِ	السُّوقِيَّةُ كَلَابُ السَّلُوقِيَّةِ
أَخْصَبَ مِنْ صَبِيحَةِ لَيْلَةِ الظُّلْمَةِ	شَغَلَنِي الشَّعِيرُ عَنِ الشَّعْرِ
إِذَا تَفَرَّقَتِ الْغَنَمُ قَادَتْهَا الْعَنَزُ الْجُرْبَاءُ	الطَّيْرُ بِالطَّيْرِ يُضْطَادُ
أَضْيَعُ مِنْ قَمَرِ الشِّتَاءِ	غَضَبُ الْعُشَّاقِ كَمَطَرِ الرَّبِيعِ
أَكُلُ مِنَ السُّوسِ	لَحْظُ أَصْدَقٍ مِنْ لَفْظِ
أَوْسَعُ مِنْ خَفِّ الرَّافِضِيِّ	لِلْحَيْطَانِ آذَانُ
إِيَّاكَ وَالْبَغْيَ فَإِنَّهُ عَقَالُ النَّصْرِ	لَبِيسُ فِي الْعَصَا سَيْرُ
إِيشُ فِي الصَّرْطَةِ مِنْ هَلَاكِ الْمَنْجَلِ ؟	مَا اسْمُكَ أَذْكُرُهُ
الْبُسْتَانُ كُلُّهُ كَرْفَسُ	مَا أَنْتَ إِلَّا بَغْلَةُ الشَّطْرَنْجِ
بَلَّغَ السَّكَّينِ الْعَظَمَ	الْمَالُ مَيَّالٌ
بَيْنَ الْعَصَا وَلِحَائِهَا	مَيِّتَةُ أَبِي خَارِجَةٍ
تَجْرِي الرِّيَّاحُ بِمَا لَا تَشْتَهِي السُّفُنُ	النَّاسُ عَلَى دِينِ مُلُوكِهِمْ
دُهُ دُرَيْنِ سَعْدُ الْقَيْنِ	

3.6.3.5. Zamanı Tespit Edilmeyen Meseller

Hâmid Efendi'nin eserindeki meseller yukarıda görüldüğü üzere zaman bakımından *Cahiliye, Erken İslam, Emevî ve Abbâsî* dönemlerine göre tasnif edilmiştir. Ancak bazı mesellerin hangi döneme ait olduğu tespit edilememiştir. Hâmid Efendi'nin not düşmediği ve müracaat edilen kaynakların herhangi birine ait ipucu taşımayan

¹⁴⁸ Falanca kasabın köpeğidir.

¹⁴⁹ Karanlık gecenin sabahından daha verimli.

mesellerin varlığı az değildir. Yukarıdaki tasnife girmeyen diğer mesellerin sayısı 773'tür.

3.6.4. Ortaya Çıkış Nedenlerine Göre Meseller

Arapça meseller, tıpkı diğer milletlerde olduğu gibi muayyen bir kaynaktan doğmuş, zamanla yaygınlaşarak insanlar arasında müşterek değer haline gelmiş, halka mal olmuştur. Başka bir deyişle, meseller belli bir kaynaktan çıkmakla birlikte zamanla asıl sebebi ve kaynağı unutulurak insanlara mal olur. Günümüze ulaşan mesellerin bazılarının kaynağı belli iken bir çoğunun kaynağı bilinmemektedir. Hâmid Efendi'nin eserinde geçen mesellerin ortaya çıkış sebepleri arandığında bazılarının Kur'ân-ı Kerîm, Hadîs-i Şerîf, hâdis, kıssa, teşbîh, hikmet ve şiir olmak üzere yedi kaynaktan doğdukları; bir kısmının da gerek söz konusu esere gerekse meselle ilgili Arapça kaynaklara müracaat edildiği hâlde ortaya çıkış nedenlerinin bilinmediği görülmektedir. Çalışmamızda eserdeki mesellerin tamamını inceleyip onları kaynaklarına göre aşağıda olduğu gibi tasnif etmeye çalıştık:

3.6.4.1. Kur'ân-ı Kerîm'den Doğan Meseller

Bazı Arapça meseller Kur'ân'dan mülhemle oluşmuştur. Bunlar zamanla dilden dile dolaşarak mesel hâline gelmiştir. *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl*'deki bazı meseller Kur'ân'dan iktibâs yoluyla elde edilmiştir. Meselâ "أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُيَهَا"¹⁵⁰ meselinin "حَتَّى إِذَا" ¹⁵¹أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ" ayetinden iktibas edilerek halk arasında mesel haline geldiğini görürüz.

Hâmid'in eserinde Kur'ân-ı Kerîm ayetlerinden mülhem Arapça mesellerin sayısı 6'dır. Aşağıdaki tabloda iktibas yoluyla Kur'ân'dan mülhem türetilen bütün mesellerle etkilendiği ayetler birlikte verilmiştir:

Tablo 8:

Eserde Kur'ân-ı Kerîm'den Doğan Mesellerin Listesi

Sayı	Kur'ân'dan Meseller	Mülhem	Arapça	Meselin Kur'ân-ı Kerîm'deki Karşılığı olan Ayet

¹⁵⁰ Yeryüzü bitkilerle güzelleştir.

¹⁵¹ "Nihâyet yeryüzü (o bitkilerle) bütün zinet ve güzelliklerini alıp üslenmiştir.", (Yunus, 10/24)

1	¹⁵² أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرِيهَا	¹⁵³ حَتَّى إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ
2	¹⁵⁴ مَنْ يَنْكِحُ الْحَسَنَاءَ يُعْطِ مَهْرَهَا	¹⁵⁵ لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ
3	¹⁵⁶ أَشْرَبُ مِنَ الْهَيْمِ	¹⁵⁷ فَتَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهَيْمِ
4	ضَاقَتْ عَلَيْهِ الْأَرْضُ بِرُحْبِهَا	¹⁵⁸ حَتَّى إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِ الْأَرْضُ بِمَا رُحِبَتْ
5	أَخْسَرُ مِنْ حَمَالَةِ الْحَطَبِ	¹⁵⁹ "وامراته حمالة الحطب"
6	أَتَبُّ مِنْ أَبِي لَهَبٍ	¹⁶⁰ "تبت يدا أبي لهب وتب"

3.6.4.2. Hadîs-i Şerîf'ten Doğan Meseller

Hiz. Peygamberimizin sözlerinden doğru yaygınlaşarak mesel haline gelen Arapça meseller, Hâmid'in dikkatini çekmiş ve bunları eserinde kullanmıştır. Hâmid'in eserinde hadîs-i şerîften ictibas yoluyla elde edilen Arapça meseller 19'dur. Hadisten doğan bu meseller aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir:

Tablo 9:
Eserde Hadîs-i Şerîf'ten Doğan Mesellerin Listesi

Sayı	Hadîs-i Şerîf'ten Doğan Arapça Meseller
1	إِذَا دَخَلْتَ أَرْضَ الْحُصَيْبِ فَهَرُول
2	أَشْأَمُ كُلِّ أَمْرٍ بَيْنَ فَكَيْهِ
3	اعْقِلْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ
4	إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا
5	أَنْفَقْ بِلَالٍ وَلَا تَخْشَ مِنْ ذِي الْعَرْشِ إِقْلَالًا
6	إِنَّمَا مَثَلُ الْجَلِيسِ الصَّالِحِ وَجَلِيسِ السُّوءِ كَحَامِلِ الْمِسْكِ وَنَافِخِ الْكَبِيرِ
7	إِيَّاكَ وَخَضْرَاءَ الدَّمَنِ
8	الْجَارُ ثُمَّ الدَّارُ
9	الْحَرْبُ خُدْعَةٌ
10	الدَّالُّ عَلَى خَيْرٍ كَفَاعِلُهُ
11	سَبَقَكَ بِهَا عُكَّاشَةٌ
12	شَرُّ الرُّعَاءِ الْحُطَمَةُ

¹⁵² Yeryüzü bitkilerle güzelleşmiş.

¹⁵³ "Nihâyet yeryüzü (o bitkilerle) bütün zinet ve güzelliklerini alıp süslenmiştir.", (Yunus, 10/24)

¹⁵⁴ Güzel olanla evlenen mehrini verir.

¹⁵⁵ "Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz.", (Âli İmrân, 3/92)

¹⁵⁶ Susamış develerden daha fazla su içer.

¹⁵⁷ "Kannak bilmez susamış develerin suya saldırışı gibi içeceksiniz", (Vâkı'a, 56/55).

¹⁵⁸ "Yeryüzü bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmiştir", (Tevbe, 9/118).

¹⁵⁹ Eşi de, odun hamalıdır, (Mesed, 111/4).

¹⁶⁰ (Mesed, 111/4).

13	عُرِّ الرِّجْلُ اسْتِغْنَاؤُهُ عَنِ النَّاسِ
14	قَيِّدَ الْإِيمَانُ الْفَتَاكَ
15	مَاتَ حَتَفَ أَثْفِهِ
16	مَنْ صَدَقَ اللَّهُ نَجَا
17	النَّاسُ كِبَابِلُ مَائَةٍ لَا تَجِدُ فِيهَا رَاحِلَةً
18	هُدْنَةٌ عَلَى دَخَنِ
19	وَأَنَّ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ عَيْبَةٌ مَكْفُوفَةٌ

3.6.4.3. Hâdiseden Doğan Meseller

Yaşanmış bir olay veya olayın sonucu ortaya çıkan meseller bu gruptadır. Hâmid Efendi'nin eserine genel olarak bakıldığında buradaki mesellerin çoğunun bir hâdiseden meydana geldiği görülür. Nicel olarak değerlendirme yapıldığında, bir hadiseye dayanan mesellerin sayısı 236'dır. Mesela, "161" meseli bir olayın vuku'undan sonra meydana gelmiştir. Meselinin hikâyesi şöyledir: Bir Arap devesini kaybeder, bulduğu zaman bir dirhemle satacağına yemin eder. Kaybettikten kısa bir süre sonra deveyi bulur ve ucuz bir fiyatla satacağına yemin ettiği için çok pişman olur. Kendi yeminini bir şekilde yerine getirmek için devenin boynuna bir kedi asarak pazara götürür. Pazarda devenin fiyatı sorulunca devenin bir dirhem ve kedinin 200 dirhem olduklarını ve deveyi satın almak isteyen, devenin yanında kediyi de satın alması gerektiğini söyler. Pazardakiler hadiseye vâkıf olunca "*Boynunda lanetli kedi olmasaydı deve ne kadar ucuz olacaktı!*" demişler. Hikâyenin sonunda söylenen bu veciz söz yaygınlaşarak mesel haline gelmiştir. Biri değerli, öteki değersiz iki şey yan yana geldiğinde bu mesel kullanılır.

Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl'de bir hâdiseden doğan mesellerin sayısı 236'dır. Bu meseller aşağıdaki tablo şöyle gösterilmiştir:

Tablo 10:

Eserde Hâdiseden Doğan Mesellerin Listesi

أَبْدَى الصَّرِيحُ عَنِ الرُّغْوَةِ	بَعَثُوا بِالسَّوَاءِ وَاللَّوَاءِ	عَرَفَ حُمَيْقُ جَمَلَهُ
أَبْرَمًا وَقَرُونًا	بِعِلَّةِ الْوَرَشَانِ يَأْكُلُ رُطْبَ الْمُشَانِ	عَسَى الْغَوِيْرُ أَنْ يُوسَا
ابْنُ زَانِيَةٍ بَرِيَّتِ	بَصْبَصْنَ إِذْ حُدَيْنَ بِالْأَذْنَابِ	عَشْ رَجَبًا تَرَّ عَجَبًا

¹⁶¹ Boynunda lanetli kedi olmasaydı deve ne kadar ucuz olacaktı!

عَلِقَتْ مَعَالِقُهَا وَصَرَ الْجُنْدُبُ	بَطْنِي عَطَّرِي وَسَانِي دَرِي	ابْنُكَ مِنْ بُوحِكَ
عِلْمَانِ خَيْرٌ مِنْ عِلْمِ	تَأْتِي ذَاكَ بَنَاتِ الْبَيْ	أَبُو رِيح
عَلَى أَهْلِهَا ذَلَّتْ بَرَاقِشُ	تَجَشَّأَ لَقْمَانُ مِنْ غَيْرِ شَبِيعِ	أَبِي يَغْزُو وَأُمِّي تُحَدِّثُ
عَمُّ الْعَاجِزِ خُرْجُهُ	تَحْسِبُهَا حَمَقَاءَ وَهِيَ بَاحِشٌ	أَتَيْعَ الْفَرَسِ لِحَامِهَا أَوْ النَّاقَةِ زِمَامِهَا أَوْ الدَّلْوِ رِشَاءِهَا
عِنْدَ الصَّبَاحِ يَحْمَدُ الْقَوْمُ السُّرَى	تَحْطِيطُ سَنَةً مُقِيمًا	أَجْنَاؤُهَا أُنْبَاؤُهَا
عِنْدَ جَفِينَةِ الْخَبَرِ الْيَقِينُ	تَرَكْتُهُ تُغَيِّيه الْجَرَادَاتَانِ	اخْتَلَبَ فَرَوْهُ
الْعَوْدُ أَحْمَدُ	تَسْأَلُنِي بِرَامَتَيْنِ سَلْجَمًا	إِخْدَى حُطَيَاتِ لَقْمَانَ
غَيْرِ بَعِيرٍ وَزِيَادَةُ عَشْرَةٍ	تَسْمَعُ بِالْمُعِيدِي خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَرَاهُ	أَحْشُكَ وَتَرَوْثُنِي
غَيْرَ عَارِهِ وَتَدُهُ	تَغَافَلْ كَأَنَّكَ وَاسْطِي	أَخَذَهُ أَخَذَ الصَّبَّ وَلَدَهُ
غَرَّانُ فَارِيكُوا لَهُ	تَفَرَّقُ مِنْ صَوْتِ الْغَرَابِ وَتَقْرُسُ الْأَسَدُ الْمُشَبِّمُ	إِذَا صَاحَتِ الدَّجَاجَةُ صِيَاحَ الدَّبِكِ فَلْتُدْبِحْ
غَرْنِي بُرْدَاكَ مِنْ خَدَافِي	تَفَرَّقُوا أَيَّدِي سَبَا وَأَيَّادِي سَبَا	إِذَا عَزَّ أَحْوَكُ فَهُنَّ
غَنَظُوكَ غَنَظَ جَرَادَةِ الْعِيَارِ	التَّقَى الْفَرَّانِ	أَرْجُلُكُمْ وَالْعُرْفُطُ
فَصِيلُ ذَاتِ الزُّبَنِ لَا يُحِيلُ	تَمَرَّدَ مَارِدٌ وَعَزَّ الْأَبْلَقُ	ارْقُبِ الْبَيْتَ مِنْ رَاقِبِهِ
فَلَانٌ جَلِيسُ قَعْقَاعِ	تَمْنَعِي أَشْهَى لَكَ	أَرْوَعَانَا يَا ثَعَالِ وَقَدْ عَلِقَتْ بِالْجِبَالِ؟
فِي بَيْتِهِ يُؤْتَى الْحَكَمُ	جَاءَ بِالْهَيْلِ وَالْهَيْلَمَانِ	أُرِيهَا السُّهْلَا وَتُرِيهَا الْقَمَرُ
فِي الصَّيْفِ صَيَّعَتِ اللَّيْنُ	جَاءَ بِأَمِّ الرُّبُوقِ عَلَى أَرْبُوقِ	ارْزُلَامُ الْمُعِيدِي وَتَفَرَّ
قَبْلَكَ مَا جَاءَ الْخَبَرُ	جَزِي الْمُدْكِيَاتِ غَلَاءُ	أَسَاءَ رَغِيًا فَسَقَى
قَدْ أَنْصَفَ الْقَارَةَ مِنْ رَامَاهَا	جَزَاءَ سِنِمَارِ	أَسَاءَ سَمْعًا فَأَسَاءَ جَابَةً
قَطَعْتَ جَهِيْرُهُ قَوْلَ كُلِّ خَطِيبِ	جَوَّعَ كَلْبِكَ يَتْبَعُكَ	أَسَائِرُ الْيَوْمِ وَقَدْ زَالَ الطُّهْرُ
كَالْشَّاةِ تَبَحُّثُ عَنْ سِكِّينِ جَزَارِ	حَالَ الْخَرِيضُ دُونَ الْقَرِيضِ	اسْتَنَوَقَ الْجَمَلُ
كَالْمُتَهَوِّرَةِ إِخْدَى خَدَمَتَيْهَا	حَبْلُكَ عَلَى غَارِبِكَ	أَسْعَدَ أَمْ سَعِيدٌ
كَبَّرَ عَمْرُو عَنْ الطُّوقِ	حَدَّ إِكَامٍ وَانْصِرَادٍ وَغَسَمَ	أَسْقَى أَخَاكَ التَّمَرِي
كَذَابِغَةٍ وَقَدْ حَلِمَ الْأَدِيمُ	الْحَدِيثُ ذُو شُجُونِ	أَسْقَطَ الْعِشَاءَ عَلَى سِرْحَانِ
كَرِهَتْ الْخَنَازِيرُ الْمَاءَ الْمُوَعَرَ	الْحَذَرُ قَبْلَ إِسْأَالِ السَّهْمِ	أَشَامُ مِنَ الدُّهْنِ
كَسِيرٌ وَعَوِيرٌ وَكُلٌّ غَيْرُ خَيْرِ	الْحُمَى أَضْرَعَتْنِي لِلنَّوْمِ	أَشَامُ مِنْ جَارُودِ
أَنْتَ كَصَاحِبَةِ النَّعَامَةِ	حَنَّتْ وَلَاتٌ هَنْتٌ وَأَنْتَى لَكَ مَقْرُوعٌ	أَشَامُ مِنْ زُمَاحِ
كُلُّ أَدَاةِ الْخُبْرِ عِنْدِي غَيْرُهُ	خَالِفٌ تُدَكِّرُ	أَشَامُ مِنْ طُوَيْسِ
كُلُّ الصَّيْدِ فِي جَوْفِ الْفَرَا	خَامِرِي أَمْ غَامِرِ	أَشَامُ مِنْ عَطْرِ مَنْشَمِ
كُلُّ ذَاتِ صِدَارٍ خَالَةٌ	خَذْ مِنْ جَذَعٍ مَا أَعْطَاكَ	أَشَامُ مِنْ قَاشِرِ
كُلُّ نِجَارٍ إِبِلٍ نِجَارُهَا	خَذْهُ وَلَوْ بِفَرْطِي مَارِيَةٍ	إِنَّمَا اشْتَرَيْتُ الْغَنَمَ حَذَارَ الْعَازِيَةِ
كَلْبُ طَسَمِ	خَرَفَاءُ وَجَدَتْ صَوْفًا	أَشَدُّ مِنْ عَاشِيَةِ بَنِ عَثَمِ
كُنْ عَصَابِيًّا وَلَا تَكُنْ عِظَامِيًّا	خَيْرٌ حَالِيكَ تَنْطَلِعِينَ	أَشْرَقُ تَبِيرِ
لَا آتِيكَ مِعْزَى الْفَرِّ	دُهُ دُرَيْنِ سَعْدُ الْقَيْنِ	أَشْرَى الشَّرِّ صِعَارُهُ

لا حتى يَرْجِعَ نَشِيطٌ مِنْ مَرَوْ	دُونَ ذَا وَيَنْفُقُ الْحِمَارُ	أَضْحَكُ مِنْ ضَرْطِهِ وَيَضْرِبُ مِنْ ضَحِكِي
لا حُرٌّ بَوَادِي عَوْفٍ	ذَكَرْتَنِي الطَّعْنُ وَكُنْتُ نَاسِيًا	أَطْرَى أَوْ طَرِي فَإِنَّكَ نَاعِلَةٌ
لا عِطْرَ بَعْدَ عَرُوسٍ	ذُلُّ لَوْ أَجَدَ نَاصِرًا	أَعْجَبَ حَيًّا نَعْمُهُ
لا مَاءُكِ أَنْفَقْتِ وَلَا حَرَكَ أَنْفَقْتِ	رَأْسُ بَرَأْسٍ وَزِيَادَةُ خَمْسِمَائَةٍ	أَعْيَيْتَنِي بِأَشْرِ فَكَيْفَ بِدُرْدُرٍ
لا يُطَاعُ لِقَصِيرٍ أَمْرٌ	رُبُّ رَمْيَةٍ مِنْ غَيْرِ رَامٍ	أَغِيرَةٌ وَجُبْنًا
لَجَّ فَحَجَّ	رُبُّ سَاعٍ لِقَاعِدٍ وَآكِلٍ غَيْرِ حَامِدٍ	افْتَدَى مَخْنُوقٌ
لَقَدْ ذُلُّ مَنْ بَالَتْ عَلَيْهِ الثَّعَالِبُ	رُبُّ كَلِمَةٍ تَقُولُ لِصَاحِبِهَا دَعْنِي	أَفْلَتَ فُلَانٌ جُرَيْعَةُ الدَّقْنِ
لَقِيَتْهُ صَكَّةٌ غَمِّي	رَجَعَ بِخَفِّي خَيْنٍ	أَفْلَتَ وَانْحَصَّ الدَّنْبُ
لَمْ يُحْرَمَ مِنْ فُصْدٍ لَهُ	رَمْتَنِي بِدَائِيهَا فَاَنْسَلْتُ	أَقْتُلُونِي وَمَالَكَا
لَوْ ذَاتُ سِوَارٍ لَطَمْتَنِي	رُوَيْدَ الْغَزْوِ يَنْمَرُقُ	أَكَلْتُمْ تَمْرِي وَعَصَبْتُمْ أَمْرِي
لو كان ذا حيلة فَتَحَوَّلَ	زَدَهُمْ عَنَاءً	أَلْعَبُ يَضْرِبُ وَالْمَكَاوَهُ فِي النَّارِ
لو وَجَدْتُ إِلَيْهِ فَاكْرِشَ	زُرُّ غِبَا تَرَدَّدَ حَيًّا	أَلْفَرَارُ بِقِرَابٍ أَكْبَسَ
ما أَرْخَصَ النَّاقَةُ لَوْلَا الْمَلْعُونَةُ فِي عُنُقِهَا	سُرْعَانِ ذَا إِهَالَةٍ	أَلْفَيْدُ وَالرُّتْعَةُ
ما بَقِيَ مِنْهُ إِلَّا ظِمُّ الْحِمَارِ	سُرِقَ السَّارِقُ فَانْتَحَرَ	أَلَلِيلٌ وَأَهْضَامُ الْوَادِي
ما عِنْدَهُ مَا يُنْدَى الرُّضْفَةُ	السُّرُورُ تَوْفِيقٌ جَائِرٌ وَأَمْرٌ نَافِذٌ	إِلَيْكَ يُسَاقُ الْحَدِيثُ
مَا لِي ذَنْبٌ إِلَّا ذَنْبُ صَخْرٍ	سَكَتَ أَلْفًا وَنَطَقَ خَلْفًا	أَمْرٌ مُبْكِيَاتِكَ لَا أَمْرٌ مُصْحِكَاتِكَ
ما يَدْرِي أَيْخُنُزُ أَمْ يَذِيبُ	سَمَنْ كَلْبِكَ يَا كَلْبُكَ	إِنَّ الدَّوَاهِيَ فِي الْآفَاتِ تَهْتَرِسُ
مَا يُشَقُّ غَبَارُهُ	شَاكُهُ أَبَا يَسَارٍ	إِنَّ الرَّيْبَةَ تَفْنَأُ الْعَضْبُ
مَاءٌ وَلَا كَصَدَاءَ	شَجَّةُ عَبْدِ الْحَمِيدِ	إِنَّ الشَّقِيَّ وَافِدُ الْبَرَاجِمِ
مُثْقِلٌ اسْتَعَانَ بِدَقْنِهِ	شَحْمَتِي فِي قَلْبِي	إِنَّ الْعَصَا فُرِعَتْ لِذِي الْخُلْمِ
مُحْسِنَةٌ فَهَلِيلِي	شَدِيدُ الْحُجْزَةِ	إِنَّ الْمُقْدِرَةَ تُذْهِبُ الْحَفِيطَةَ
مَرْعَى وَلَا كَالسَّعْدَانِ	شَنْشَنَةُ أَعْرَفُهَا مِنْ أَحْزَمِ	إِنَّ عَدَا لِنَاطِرِهِ قَرِيبُ
مَنْ أَجْدَبَ جَنَابُهُ انْتَجَعَ	شَوَى أَخُوكَ حَتَّى إِذَا أَنْصَحَ رَمَدٌ	إِنْ لَمْ يَكُنْ مُغْلَمًا فَدَخِرْجُ
مَنْ حَقْنَا أَوْ رَقْنَا فَلْيَقْتَصِدْ	صَارَ الْأَمْرُ إِلَى التَّرْعَةِ	إِنْ وَرَاءَ الْأَكْمَةِ مَا وَرَآهَا
مَنْ دَخَلَ ظَفَارِ حَمَرٍ	صَبْرًا عَلَى مَجَامِرِ الْكِرَامِ	أَنْتَ أَوْ هُوَ شَوْلُهُ النَّاصِحَةُ
مَنْ عَزَّ بَرٌّ	صَحِيفَةُ الْمُتَلَمَّسِ	أَنْجَزَ حُرٌّ مَا وَعَدَ
مِيْتَةً أَبِي خَارِجَةٍ	صَدَقْتَنِي سِنَّ بَكْرِهِ	أَنْفٌ فِي السَّمَاءِ وَاسْتُ فِي الْمَاءِ
النَّقْدُ عِنْدَ الْحَافِرَةِ	صَرَخَ الْمُخَضُّ عَنِ الرَّبْدِ	أَنْفُكَ مِنْكَ وَلَوْ كَانَ أَذَنٌ
هَاجَتْ زَبْرَاءُ	صُغْرَاهَا مَرَاهَا	إِنَّكَ خَيْرٌ مِنْ تَفَارِيقِ الْعَصَا
هَذَا أَجَلٌ مِنَ الْحَرْشِ	صَكًّا وَدَرَهْمًا لَكَ	إِنَّكَ لَا تَدْرِي غَلَامٌ يُنْزَأُ هَرْمُكَ
هَذَا جَنَائِي وَهَجَانُهُ فِيهِ	ضَرَبَ أَخْمَاسًا لِأَسْدَاسٍ	إِنَّمَا أَكَلْتُ يَوْمَ أَكَلِ الثَّوْرِ الْأَبْيَضُ
وَافَقَ شَنْ طَبَقَةً	ضَرَبَ ذَلِكَ	إِنَّهَا لَيْسَتْ بِخُدْعَةِ الصَّيِّ بِالْبَلْبِ
وَلَذَلِكَ مَنْ دَمَى عَقَبِيكَ	ضَغْتُ عَلَى إِبَالَةٍ	أَوْدَى دَرَمٌ
يَا ضَلَّ مَا تَجْرِي بِهِ الْعَصَا	ضَيَّعَتِ الْبِكَارَ عَلَى طِحَالٍ	أَوْدَى عَتِيبٌ
يَحْمِلُ شَنْ وَيُقْدَى لُكَيْزٌ	طَارَتْ بِهِ الْعَنْفَاءُ	أَوْرَدَهَا سَعْدٌ وَسَعْدٌ مُشْتَمِلٌ، يَا سَعْدُ لَا

تروي بهذا الابل		
أَوَّلُ الصَّيْدِ فَرَعُ	طَالَ الْأَبْدُ عَلَى لَبْدٍ	يَدَاكَ أَوْكْنَا وَفُوكَ نَفَحَ
إِيَّاكَ وَأَهْلَبَ الْعَضْرَطِ	ظَلَمَ ظَلَمَ الْخَيْفَقَانِ، وَظَلَمَ وَلَا كَظَلَمَ الْخَيْفَقَانِ	يَسَارُ الْكَوَاعِبِ
إِيش فِي الصَّرْطَةِ مِنْ هَلَاكِ الْمِنْجَلِ ؟	عَادَ الْحَيْسُ يُحَاسُ	يَوْمَ يَوْمِ الْخَفْضِ الْمُجَوَّرِ
بَاءَتْ عَزَارُ بِكَحَلٍ	عَارِيَّةٌ كَسَبَتْ أَهْلَهَا دَمًا	الْيَوْمَ قِحَافٌ وَغَدًا نِقَافٌ
بَاتَ فُلَانٌ يَشْوِي الْقَرَاخَ	الْعَاشِيَّةُ تُهَيِّجُ الْأَبِيَّةَ	بِكَلِّ وَإِ بَنُو سَعْدٍ
بَاتَتْ بِلَيْلَةٍ حُرَّةٍ	عُفَيْيَّةٌ تَقْرُمُ جِلْدًا أَمْلَسًا	بُنْسَ الْعَوْضُ مِنْ جَمَلٍ قَيْدُهُ
بَقَطِيهِ بِطَبَّكَ	عَذَرْتَنِي كُلُّ ذَاتِ أَبِي	
بَقِيَ أَشَدُّهُ	عَرَفَ بَطْنِي بَطْنَ ثُرَيَّةٍ	

3.6.4.4. Kıssadan Doğan Meseller

Kıssadan kasıt, bütün peygamberlerin kıssaları ile Cahiliye ve Erken İslam dönemlerinde ortaya çıkan büyük savaşlarla ilgili meydana gelen mesellerdir. Başka bir deyişle, Hz. Nuh, Hz. Musa ve Hz. İsa gibi bazı peygamberlerin kıssaları dilden dile dolaşarak Arap toplumunda mesel haline gelmiştir. Mesela, "عصا موسى / Musâ'nın asası" bu tür mesellerdendir. Ayrıca, Cahiliye döneminde ve Erken İslam dönemlerinde meydana gelen büyük savaşlar dilden dile dolaşarak mesel hâline gelmiştir. Mesela, Hz. Ali ile Muaviye arasında meydana gelen "معركة صفين / Sıffin Savaşı" bu tür mesellerdendir. Bunların yanında yine o savaşlar esnasında ortaya çıkan ve dilden dile dolaşan özlü sözler de bu tür mesellerden sayılmaktadır.

Hâmid Efendi'nin eserindeki kıssadan veya kıssaların olaylarından doğan mesellerin sayısı 10'dur. Aşağıdaki tabloda hem eserdeki kısa mesellerini hem de doğduğu kıssayı göstermeye çalıştık:

Tablo 11:

Eserde Kıssadan Doğan Mesellerin Listesi

Sayı	Kıssadan Doğan Mesel	Meselin Doğduğu Kıssa
1.	أَنَا حُجِيرُهَا الْمُؤَوَّبُ وَعَذِيْقُهَا الْمُرْجَبُ	Yevm-i Saķife
2.	أَنَا مِنْهُ فَالِجُ بِنُ خَلَاوَةٍ	Yevmü'r-raķam/ Yevm-i melħamede
3.	إِنَّ لِلَّهِ جُنُودًا مِنْهَا الْعَسَلُ	Şıffin vak 'asında

4.	وَقَعَ بَيْنَهُمْ حَرْبٌ دَاحِسٌ	Dāhis savaşı
5.	رُمِيَ فَلَانٌ بِحَجَرِهِ	Şıffîn vaķ'asında
6.	أَشْأَمُ مِنْ أَحْمَرِ عَادَ	Sâlih peygamberin devesiyle ilişkili kıssa
7.	حِدَاءٌ حِدَاءٌ وَرَأَتْكَ بُنْدُقُهُ	Hida ile Bunduka savaşı
8.	حَلَّقَتْ بِهِ عَنَقَاءُ مُغْرَبٌ	Eski peygamberlerden birinin zamanında gerçekleşmiş
9.	حَرَّكَ لَهَا حَوَارَهَا تَحْنُ	Muaviye ile Alî'nin savaşı
10.	قَدْ بَلَغَتْ مِنَ الْبَلْعَيْنِ	yevm-i cemelde

3.6.4.5. Teşbihten Doğan Meseller

Teşbihten kasıt, *ef'al* vezinli mesellerdir. İki şeyin arasındaki benzetme sebebiyle ortaya çıkan bu tür kalıplar dilden dile dolaşarak zamanla mesel haline gelmiştir. Mesela eserde geçen "أَحْمَقُ مِنْ جَا"¹⁶² meseli bu tür mesellerdendir. Bu meselde geçen Cuha, Arap toplumunda yaşamış meşhur bir ahmaktır. Davranışta ona benzeyen kimseler için bu mesel söylenir. Görüldüğü üzere bu mesel ve benzeri türdeki meseller benzetmeye dayalı olup *ef'al* kalıbıyla başlar.

Hâmid Efendi eserinde her bâbın sonunda bu tür mesellere yer vermeye özen göstermiştir. Eserde geçen bu tür mesellerin sayısı 260'tır.

Tablo 12:

Eserde Teşbîhten Doğan Mesellerin Listesi

أَكْلٌ مِنَ السُّوسِ	أَذَلُّ مِنْ دُعَيْمِصِ الرَّمْلِ	أَطِيبُ مِنَ الْمَاءِ عَلَى الظَّمَا
آنَسُ مِنْ حُمَى الْغَيْنِ	أَذْهَى مِنْ قَيْسِ بْنِ زُهَيْرٍ	أَطِيبُ نَشْرًا مِنَ الصَّوَارِ
آمَنُ مِنَ الْأَرْضِ	أَذَلُّ مِنْ سَقُوطِ الْجُنْدِ	أَظْلَمُ مِنْ جُلُنْدَاءَ
آكَلُ مِنْ لُقْمَانَ	أَذَلُّ مِنْ بَيْضَةِ الْبَلَدِ	أَظْلَمُ مِنْ ذَنْبٍ
آلَفُ مِنْ غُرَابِ عَقْدَةٍ	أَذَلُّ مِنَ السَّانِيَةِ	أَظْلَمُ مِنْ صَبِيٍّ
أَبْعَدُ مِنْ مَنَاطِ عَيُوقٍ	أَذَلُّ مِنْ فَقْعِ بَقَرَقَرَةٍ	أَظْلَمُ مِنْ حَيَّةٍ
أَبْخَلُ مِنْ مَادِرٍ	أَذَلُّ مِمَّنْ بَالَتْ عَلَيْهِ الثَّغَالِبُ	أَعْطَشُ مِنْ ثُعَالَةٍ
أَبْرُ مِنَ الْعَمَلَسِ	أَذَلُّ مِنْ قَرْمَلَةٍ	أَعْطَشُ مِنَ الثَّقَافَةِ (وَمِنَ الثَّقَاقِ)
أَبْطَأُ مِنْ غُرَابِ نُوحٍ	أَرْوَى مِنْ صَبٍّ	أَعْدَبُ مِنْ مَاءِ الْبَارِقِ
أَبْطَأُ مِنْ فَنْدٍ	أَرْمَى مِنْ تَقْنٍ	أَعْدَبُ مِنْ مَاءِ الْحَشْرَجِ
أَبْلَغُ مِنَ السَّخْبَانِ	أَرْقُ مِنْ رَقْرَاقٍ	أَعْمَرُ مِنْ قُرَادٍ
أَبْخَلُ مِنْ كَسْعٍ	أَرْقُ مِنَ الْغَرْقِيِّ	أَعْطَشُ مِنْ هَدِيلٍ

¹⁶² Cuhâ'dan daha ahmak.

أَعْدِرْ مِنْ ذَنْبٍ	أَرْوَحُ مِنَ الْيَأْسِ	أَبْهَى مِنْ قُرْطَيْنِ بَيْنَهُمَا وَجْهٌ حَسَنٌ
أَعْقُ مِنَ الضَّبِّ	أَرَقُّ مِنْ رِذَاءِ الشُّجَاعِ	أَبْصَرُ مِنْ زَرْقَاءِ الْيَمَامَةِ
أَعَذَّبُ مِنْ مَاءِ الْوَقِيعَةِ	أَرَقُّ مِنْ رَيْقِ النَّحْلِ	أَبْرُدُ مِنْ جُرْبَاءِ
أَعَزُّ مِنْ بَيْضِ الْأُنُوقِ	أَزْكَنُ مِنْ إِيَّاسٍ	أَبْطَشُ مِنْ دَوْسَرٍ
أَعَزُّ مِنْ هِرَاوَةِ الْأَعْرَابِ	أَزْنَى مِنْ قِرْدٍ	أَبْخَرُ مِنْ صَفَرٍ وَأَبْخَرُ مِنْ أَسَدٍ
أَعْمَرُ مِنْ نَصْرٍ	أَزْنَى مِنْ سَجَاحٍ	أَبُولُ مِنْ كَلْبٍ
أَعَزُّ مِنْ أُمِّ قِرْقَفَةٍ	أَزْهَى مِنْ غُرَابٍ	أَبْقَى مِنْ وَحْيٍ فِي حَجَرٍ
أَعْدَى مِنْ سُلَيْكٍ	أَزْنَى مِنْ صَيَّوْنٍ	أَبْصَرُ مِنْ عُقَابٍ مَلَاعٍ
أَعْيَى مِنْ بَاقِلٍ	أَسْرَعُ مِنْ نِكَاحٍ أُمَّ خَارِجَةٍ	أَبْصَرُ مِنْ غُرَابٍ
أَعَزُّ مِنَ الْغُرَابِ الْأَعْصَمِ	أَسْرَعُ مِنَ الْعَيْرِ	أَبْرُدُ مِنْ عَضْرَسٍ
أَعَزُّ مِنَ الْكَبِيرَةِ الْأَحْمَرِ	أَسْأَلُ مِنْ فَلْحَسٍ	أَبْرُدُ مِنْ حَبَقْرٍ
أَعْدَى مِنَ الشَّنْفَرَى	أَسْرَعُ غَضَبًا مِنْ فَاسِيَةٍ	أَبْلَغُ مِنْ فُسٍّ
أَعَجَزُ مِنْ هَلْبَاجَةٍ	أَسْمَعُ مِنْ سَمْعٍ	أَتَلَى مِنَ الشَّعْرِى
أَعْطَفُ مِنْ أُمِّ إِخْدَى وَعِشْرِينَ	أَسْمَحُ مِنْ لَافِظَةٍ	أَتَبُّ مِنْ أَبِي لَهَبٍ
أَعَزُّ مِنَ الدُّبَابِ فِي الْمَاءِ	أَسْرَقُ مِنْ بُرْجَانٍ	أَثْقَلُ مِنَ الْكَائُونِ
أَغْنَى عَنْهُ مِنَ الثَّقَةِ عَنِ الرَّفَةِ	أَسْرَقُ مِنْ تَاجَةٍ	أَثَارُ مِنْ قَصِيرٍ
أَغْنَى عَنِ الشَّيْءِ مِنَ الْأَفْرِعِ عَنِ الْمُشْطِ	أَسْلَطُ مِنْ سَلَقَةٍ	أَثْقَلُ رَأْسًا مِنْ فَهْدٍ، وَأُنُومُ مِنْ فَهْدٍ
أَفْسَدُ مِنَ الضَّبِّعِ	أَسْهَلُ مِنْ جِلْدَانٍ	أَجْبَنُ مِنَ الْمَنْزُوفِ صَرِطًا
أَفْلَسُ مِنْ دُبُورٍ	أَسْهَرُ مِنْ جُدْجِدٍ	أَجْبَنُ مِنْ صِفْرِدٍ
أَفْسَى مِنْ نَمْسٍ	أَسْرَعُ مِنْ وَرَلِ الْحَضِيضِ	أَجْرَأُ مِنْ خَاصِي خِصَافٍ
أَفْرَعُ مِنْ حَجَامٍ سَابَاطٍ	أَسْأَلُ مِنْ قَرْنَعٍ	أَجْوَعُ مِنْ كَلْبَةٍ حَوْمَلٍ
أَفْلَسُ مِنْ ابْنِ الْمَذَلِّقِ	أَسْمَعُ مِنْ قَرَادٍ	أَجْوَرُ مِنْ قَاضِي سَدُومٍ
أَفْقَرُ مِنْ وَحٍّ	أَسِيرُ مِنْ حُدَيْفَةٍ	أَجْرَأُ مِنَ الْإِيْهَمَيْنِ
أَفْسَدُ مِنَ السُّوسِ	أَشْغَلُ مِنْ ذَاتِ النَّحْيَيْنِ	أَجْبَنُ مِنْ صَافِرٍ
أَفْحَشُ مِنَ قَالِيَةِ الْأَفَاعِي	أَشْجَعُ مِنْ لَيْثِ عَفْرَيْنِ	أَجْوَعُ مِنْ ذَنْبٍ
أَفْرَسُ مِنْ سُمِّ الْقُرْسَانِ	أَشْأَمُ مِنَ الشَّقْرَاءِ	أَجْرَأُ مِنْ خَاصِي الْأَسَدِ
أَفْصَحُ مِنَ الْعِضَيْنِ	أَشَدُّ مِنَ الدَّلَمِ	أَجْبَنُ مِنْ كَرْوَانٍ
أَفْرَسُ مِنْ مُلَاعِبِ الْأَسِنَّةِ	أَشْأَمُ مِنْ سَرَابٍ	أَجْبَنُ مِنْ نَهَارِ النَّهَارِ
أَفْسَدُ مِنْ أَرْضِيَّةٍ	أَشْأَمُ مِنَ الْبَسُوسِ	أَجْبَنُ مِنْ هَجْرَسٍ
أَقْوَدُ مِنْ ظُلْمَةٍ	أَشْأَمُ مِنْ خَوْتَعَةٍ	أَجُولُ مِنْ قُطْرِبٍ
أَقْوَى مِنْ نَمْلَةٍ	أَشْأَمُ مِنْ طَيْرِ الْعَرَاقِيبِ	أَجْنُ مِنْ دَقَّةٍ
أَقْرَبُ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ	أَشْرَدُ مِنْ خَفِيدِدٍ	أَجْهَلُ مِنْ فَرَاشَةٍ

أَفْبَحُ مِنْ قَوْلِ بِلَا فِعْلٍ ، و" مِنْ مَنْ عَلَى نَيْلٍ " و" مِنْ نَيْهِ بِلَا فَضْلٍ "	أَشْكُرُ مِنْ بَرُوقَةٍ	أَجْهَلُ مِنْ حِمَارٍ
أَقْفَرُ مِنْ أَبْرِقِ الْعَرَاكِ	أَشْرَبُ مِنَ الْهَيْمِ	أَجْرُ مِنْ لَيْثٍ بِخَفَانٍ
أَقْفَرُ مِنْ بَرِيَّةٍ خُسَافٍ	أَشَامُ مِنْ زُمَاحٍ	أَجْرُ مِنْ أَسَامَةٍ
أَقْطَعُ مِنَ الْبَيْنِ	أَشَامُ مِنْ طُوَيْسٍ	أَحْمَقُ مِنْ جُحَا
أَقْطَفُ مِنْ ذَرَّةٍ وَمِنْ حَلَمَةٍ وَمِنْ أَرْتَبٍ	أَشَدُّ مِنْ عَايِشَةَ بْنِ عَثَمٍ	أَحْمَقُ مِنْ دُعَاةٍ
أَكْمَنُ مِنْ جُدْجِدٍ	أَشَامُ مِنَ الدُّهَيْمِ	أَحْمَقُ مِنَ الْخَبَارِي
أَكْذَبُ مِنْ دَبٍّ وَدَرَجٍ	أَشَامُ مِنْ أَحْمَرٍ عَادٍ	أَخْدَرُ مِنْ قِرْلَى
أَكْيَسُ مِنْ قِشَّةٍ	أَشَامُ مِنْ عَطْرِ مَنْشَمٍ	أَحْمَقُ مِنْ أَبِي غَبِشَانَ
أَكْذَبُ مِنَ السَّالِيَةِ	أَشَامُ مِنْ جَارُودٍ	أَحْمَقُ مِنْ هَيْبَتَةٍ
أَكْذَبُ مِنْ يَلْمَعٍ	أَشَامُ مِنْ قَاشِرٍ	أَحْلَمُ مِنْ أَخَفٍ
أَكْذَبُ مِنَ الْبَهِيرِ	أَصْعَبُ مِنْ خَرَطِ الْقَتَادِ	أَحْمَقُ مِنْ رَبِيعَةِ الْبَكَاةِ
أَكْفَرُ مِنْ حِمَارٍ	أَصْنَعُ مِنْ سُرْفَةٍ	أَحْمَقُ مِنْ رَجُلَةٍ
الْأُمُ مِنْ رَاضِعٍ	أَصَحُّ مِنْ غَيْرِ أَبِي سَيَّارَةَ	أَحْسَنُ مِنْ سُوقِ الْعُرُوسِ
الْأُمُ مِنَ الْبَرَمِ الْقُرُونِ	أَصْبَرُ مِنْ قَضِيبٍ	أَخْرُ مِنْ دَمْعِ الْمِقْلَاتِ
أَلْدُ مِنْ زَيْدٍ يَزْبُ	أَصْنَعُ مِنْ تَنْوُطٍ	أَحْمَى مِنْ مُجِيرِ الْجَرَادِ
أَلْدُ مِنْ زَيْدٍ بِنَرْسِيَانٍ	أَصَحُّ مِنْ قَطَاةٍ	أَخْرَصُ مِنْ كَلْبٍ عَلَى حَيْفَةٍ
أَلْوُطُ مِنْ رَاهِبٍ	أَصْدَقُ ظَنًّا مِنَ أَلْمَعِي	أَحْنُ مِنْ شَارِفٍ
أَلْهَفُ مِنْ مُغْرِقِ الدَّرِّ	أَصْرَدُ مِنْ جَرَادَةٍ	أَحْمَقُ مِنْ أُمِّ الْهَنْبَرِ
أَلْوُطُ مِنْ دُبٍّ	أَصْرَدُ مِنْ عَنَزٍ جَرِيَاءٍ	أَحُولُ مِنْ أَبِي بَرَأَقَشَ
أَلْهَفُ مِنْ قَضِيبٍ	أَصْرَدُ مِنْ عَيْنِ الْحَرِيَاءِ	أَخْدَرُ مِنْ ذَنْبٍ
أَلْهَفُ مِنَ ابْنِ السَّوِّءِ	أَصْرَدُ مِنَ السَّهْمِ	أَحْلَمُ مِنْ فَرَخِ عَقَابٍ
أَمْنَعُ مِنْ أُمِّ قِرْفَةٍ	أَصَبُّ مِنَ الْمُتَمَتِّعَةِ	أَحْكَمُ مِنْ هَرَمٍ بِنِ قُطْبَةٍ
أَمْنَعُ مِنَ اسْتِ التَّمِيرِ	أَصْرَدُ مِنْ خَازِقٍ وَرَقَةٍ	أَحْمَقُ مِنْ عَقَقٍ
أَمَحَلُ مِنْ حَدِيثِ خُرَافَةٍ	أَصْلَفُ مِنْ مِلْحٍ فِي الْمَاءِ	أَحْسَنُ مِنْ شَنْفِ الْأَنْصَرِ
أَمَحَلُ مِنْ تَعْقَادِ الرَّثَمِ	أَصْلَبُ مِنْ رَدِّ الْجَمُوحِ	أَحْسَنُ مِنَ الدُّمِيَّةِ وَمِنْ الزُّونِ
أَمْرُ مِنَ الْعَلَقَمِ	أَضْيَقُ مِنْ ظِلِّ الرُّمَحِ	أَخِيرُ مِنْ صَبٍّ
أَمْرُ مِنَ الدَّفْلَى	أَضْيَقُ مِنْ نُخْرُوبٍ	أَخْلَى مِنْ مِيرَاثِ الْعَمَّةِ الرَّقُوبِ
أَمْرُ مِنَ الْمَقَرِ	أَضْيَعُ مِنْ قَمَرِ الشِّتَاءِ	أَحْبَثُ صَفْقَةً مِنْ شَيْخٍ مَهْوٍ
أَنْسَبُ مِنَ ابْنِ لِسَانِ الْخُمَرَةِ	أَضْبَطُ مِنْ عَايِشَةَ بْنِ عَثَمٍ	أَخْلَى مِنْ جَوْفِ الْعَبْرِ
أَنْكَحُ مِنَ ابْنِ الْغَرِّ	أَضْيَعُ مِنْ دِمِ سَاكٍ	أَخْدَعُ مِنْ صَبٍّ
أَنْقَدُ مِنْ بَسَاتِنٍ	أَصْلُ مِنْ مَوْوَدَةٍ	أَخْفَى مِنَ الْمَاءِ تَحْتَ الرُّقَّةِ
أَوْسَعُ مِنْ خَفِّ الرَّافِضِيِّ	أَصْلُ مِنْ قَارِظِ عَنَزَةٍ	أَخْسَرُ مِنْ حَمَالَةِ الْخَطَبِ
أَوَّلَعُ مِنْ قِرْدٍ	أَصْلُ مِنْ وَلَدِ الْيَزْبُوعِ	أَخْنَتْ مِنْ دَلَالٍ

أَوَّلُ مَنْ أَشْعَثَ	أَصْلُ مَنْ سَارِقِ الْمَغْزِلِ	أَخْلَفُ مَنْ نَارِ أَبِي الْحُبَابِ
أَهْوَنُ مَنْ قُعَيْسٍ عَلَى عَمَّتِهِ	أَصْلُ مَنْ سِنَانٍ	أَخَفُ مَنْ فَرَّاشَةٍ
أَهْوَنُ مَنْ دَحْنَدِجٍ	أَطْمَعُ مَنْ قَالِبِ الصَّخْرَةِ	أَخْفَى مِمَّا يُخْفِي اللَّيْلُ
أَهْوَنُ مَنْ تَبَالَةَ	أَطُولُ ذِمَاءَ مَنْ الضَّبِّ	أَخْرَقُ مَنْ حَمَامَةٍ
أَهْلَكَ مَنْ تَرْهَاتِ الْبَسَابِيسِ	أَطُولُ مِنَ السُّكَاكِ وَالسُّكَاكَةِ	أَخْبَثُ مَنْ ذَنْبِ الْعَصَا
أَهْرَمُ مَنْ قَشْعِمٍ	أَطْمَعُ مِنْ أَشْعَبٍ	أَخْبَطُ مَنْ حَاطِبِ لَيْلٍ
أَهْدَى مِنْ دُعَيْمِصِ الرَّمْلِ	أَطْمَعُ مِنْ طُفَيْلٍ	أَخْصَبُ مِنْ صَبِيحَةِ لَيْلَةِ الظُّلْمَةِ
أَبْيَسُ مِنْ صَخْرِ	أَطْوَعُ مِنْ ثَوَابٍ	أَدْقُ مِنْ خَيْطِ بَاطِلٍ
أَيَّاسُ مِنْ غَرِيقٍ	أَطَبُّ مَنْ ابْنِ حَذِيمٍ	أَدْقُ مِنَ الشُّخْبِ
	أَطْمَرُ مِنْ بُرْغُوثٍ	أَدَبُ مَنْ صَيَّوْنٍ

3.6.4.6. Hikmetten Doğan Meseller

Bazı sözler peygamber, filozof, bilgin, âlim veya Hz. Ali gibi önemli şahsiyetler tarafından hikmet olarak söylenip zaman içerisinde dilden dile dolaşarak mesel haline gelmiştir. Mesela, "من استبد برأيه فقد هلك"¹⁶³ meseli aslında Hz. Ali tarafından hikmet olarak söylenmiş olup daha sonra yaygınlaştınca mesel haline gelmiştir.

Hâmid Efendi'nin eserinde derlediği bazı meseller aslında hikmetten doğmuştur. Eserde hikmetten dönüştürülen mesellerin sayısı 69 meseldir. Bu meseller aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 13:
Eserde Hikmetten Doğan Mesellerin Listesi

Sayı	Hikmetten Doğan Meseller
1	اتَّقِ شَرَّ مَنْ أَحْسَنَتْ إِلَيْهِ
2	أَحْسِنُ وَأَنْتَ مُعَانٌ
3	أَدَبُ الْمَرْءِ خَيْرٌ مِنْ ذَهَبِهِ
4	أَرْسِلْ حَكِيمًا وَأَوْصِهِ
5	أَرْسِلْ حَكِيمًا وَلَا تُوصِهِ
6	أَرِيدُ جَبَاءَهُ وَيُرِيدُ قَتْلِي
7	اسْتِرَاحَ مَنْ لَا عَقْلَ لَهُ
8	اسْتِرَاحَةُ النَّفْسِ فِي الْيَأْسِ

¹⁶³ Kim kendi görüşünün doğruluğu konusunda diretirse helak olur.

9	الْعِتَابُ قَبْلَ الْعِقَابِ
10	الْعِدَّةُ عَطِيَّةٌ
11	أَمْلَكَ النَّاسَ لِنَفْسِهِ أَكْتَمَهُمْ لِسِرَّهُ
12	إِنَّ الْبَلَاءَ مُوَكَّلٌ بِالْمَنْطِقِ
13	أَنَا دُونَ هَذَا وَفَوْقَ مَا فِي نَفْسِكَ
14	الْإِنْقِبَاصُ عَنِ النَّاسِ مَكْسَبَةٌ لِلْعَدَاوَةِ وَإِفْرَاطُ الْأَنْسِ مَكْسَبَةٌ لِقِرْنَاءِ الشُّوْءِ
15	إِيَّاكَ وَأَعْرَاضَ الرِّجَالِ
16	إِيَّاكَ وَالْبَغْيَ فَإِنَّهُ عِقَالُ النَّصْرِ
17	إِيَّاكُمْ وَحَمِيَّةَ الْأَوْقَابِ
18	بَشَاشَةُ الْوَجْهِ عَطِيَّةٌ ثَانِيَّةٌ
19	الْبِطْنَةُ تُذْهِبُ الْفِطْنَةَ
20	بَلَاءُ الْإِنْسَانِ مِنَ اللِّسَانِ
21	تَأْخِيرُ الْإِسَاءَةِ مِنَ الْإِحْسَانِ
22	تَوَاضُعُ الْمَرْءِ يُكْرِمُهُ
23	ثَمَرَةُ الصَّبْرِ نَجَحٌ
24	ثَمَرَةُ الْعُجْبِ الْمَقْتُ
25	جَلِيسُ الْمَرْءِ مِثْلُهُ
26	جِدَّةُ الْمَرْءِ تَهْلِكُهُ
27	الْحِرْصُ قَائِدُ الْحِرْمَانِ
28	الْحَسَنَةُ بَيْنَ السَّيِّئَتَيْنِ
29	الْحَلِيمُ مَطِيَّةُ الْجَهُولِ
30	خَيْرُ الْغِنَى الْقُنُوعُ وَشَرُّ الْفَقْرِ الْخُصُوعُ
31	دَعُ عَنْكَ بُنْيَاتِ الطَّرِيقِ
32	دَمَتْ لِنَفْسِكَ قَبْلَ النَّوْمِ مُضْطَجِعًا
33	دَوْلَةُ الْأَرَادِلِ آفَةُ الرِّجَالِ
34	ذُلُّ الْمَرْءِ فِي الطَّمَعِ
35	رُبَّ رَأْسٍ حَصِيدٍ لِسَانٍ
36	رُبَّ لَأِيمٍ مَلِيمٍ
37	رَحِمَ اللَّهُ تَعَالَى مَنْ أَهْدَى إِلَيَّ غُيُوبِي
38	الرَّفْقُ يُمِّنُ وَالْخُرْقُ شَوْمٌ
39	السِّرُّ أَمَانَةٌ
40	الصَّدْقُ عِزٌّ وَالْكَذِبُ خُصُوعٌ
41	الصَّمْتُ حُكْمٌ وَقَلِيلٌ فَاعِلُهُ
42	الصَّمْتُ يُكْسِبُ أَهْلَهُ الْمَحَبَّةَ
43	ضَرْبُ اللِّسَانِ أَوْجَعُ مِنْ طَعْنِ السِّنَانِ

44	طَعْمُ دِكْرِكَ مَعْسُولٌ بِكُلِّ فَمٍ
45	ظل الكريم فسيح
46	الظلم مرتعُهُ وَحِيمٌ
47	ظَنُّ الرَّجُلِ قِطْعَةٌ مِنْ عَقْلِهِ
48	ظَنُّ الْعَاقِلِ خَيْرٌ مِنْ يَقِينِ الْجَاهِلِ
49	عَشٌّ وَلَا تَغُتَّرَ
50	الكِبَرُ قَائِدُ الْبُغْضِ
51	كُلُّ ذَاتٍ بَغْلٍ سَتِييِمٌ
52	كَلْبٌ اغْتَسَّ خَيْرٌ مِنْ كَلْبٍ رَضَّ
53	لَا تُفَاكِهَنَّ أُمَّةً وَلَا تَبُلْ عَلَى أَكْمَةٍ
54	لا راحة للحسود
55	لا غمَّ للقانع
56	لكل ساقطةٍ لاقطةٌ
57	لَنْ يَزَالَ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا تَبَايَنُوا فَإِذَا تَسَاوَوْا هَلَكُوا
58	ما ندَمُ من سكت
59	ما هَلَكَ امرؤُ عَنْ مَشُورَةٍ
60	المرءُ بأصغَرِهِ
61	المُشَاوَرَةُ قَبْلَ الْمُسَاوَرَةِ
62	المِكَتَارُ كَحَاطِبِ الْبَيْلِ
63	من استبد برأيه فقد هلك
64	مَنْ اسْتَرْعَى الذَّنْبَ ظَلَمَ
65	مَنْ تَجَنَّبَ الْخَبَارَ أَمِنَ مِنَ الْعِثَارِ
66	مَنْ يَبِغِ فِي الدِّينِ يَصْلَفُ
67	من يَطْلُ أَيْرُ أَبِيهِ يُنْتَقِ بِه
68	النَّاسُ عَلَى دِينِ مُلُوكِهِمْ
69	يا عاقداً اذكر حلاً

3.6.4.7. Şiirden Doğan Meseller

Arapça şiirlerden doğan bazı meseller, ağızdan ağıza dolaşarak mesel haline gelmiştir.

Mesela ¹⁶⁴ "لَمَّا اسْتَدَّ سَاعِدُهُ رَمَانِي" meseli aslında bu ¹⁶⁵ اُعْلَمُهُ الرَّمَايَةُ فِي كُلِّ يَوْمٍ / فَلَمَّا اسْتَدَّ سَاعِدُهُ رَمَانِي

beytinden iktibas edilip zamanla mesel olmuştur. Hâmid Efendi'nin eserinde derlediği şiirden iktibas edilen meseller 16 mesel olup aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

¹⁶⁴ Kolu kuvvetlenince bana mızrak attı.

¹⁶⁵ Ona her gün mızrak atmayı öğrettim, ancak kolu kuvvetlenince ilk bana mızrak attı.

Tablo 14:
Eserde Şiirden Doğan Mesellerin Listesi

Sayı	Şiirden Doğan Meseller
1	إِنَّ الْحَدِيدَ يُفْلَحُ بِالْحَدِيدِ
2	خَلَيْتُ صَرَامَ
3	إِنَّمَا يَجْزِي الْفَتَى لَيْسَ الْجَمَلُ
4	أَكْذِبِ النَّفْسَ إِذَا حَدَّثَتْهَا
5	إِنَّ الْجَبَانَ حَتَفَهُ مِنْ فَوْقِهِ
6	رَبِّمَا صَحَّتِ الْأَجْسَامُ بِالْعِلَلِ
7	رَضِيتُ مِنَ الْعَنِيمَةِ بِالْإِيَابِ
8	الدَّهْرُ أَرَوْدُ مُسْتَبِدٌّ
9	تَجْرِي الرِّيحُ بِمَا لَا تَشْتَهِي السُّفْنُ
10	كَطَالِبِ الصَّيْدِ فِي عَرْشَةِ الْأَسَدِ
12	لَمَّا اسْتَدَّ سَاعِدُهُ رَمَانِي
13	خَاطُونَا الْقَصَا
14	لِكُلِّ غَدٍ طَعَامٌ
15	التَّوَرُّ يَحْمِي أَنْفَهُ بِرَوْقِهِ
16	بَعْضُ الشَّرِّ أَهْوَنُ مِنْ بَعْضِ

3.6.4.8. Ortaya Çıkış Nedeni Bilinmeyen Meseller

Aslında bu meseller belli bir kaynaktan çıkmış, fakat zamanla çıkış nedeni ve kaynağı kaybolmuştur. Daha önce belirtildiği gibi bazı mesellerin kaynağı bilinse de çoğu meselin neden söylendiği, ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı bilinmemektedir. Hâmid Efendi eserinde derlediği mesellerin çoğunun kaynağını söylememiş veya daha doğrusu bulamamıştır. Eserde kaynağı veya çıkış sebebi bilinmeyen mesellerin sayısı 642'dir. Bu meseller, yukarıdaki tasnife girmeyen diğer mesellerdir.

3.6.5. Konularına Göre Meseller¹⁶⁶

¹⁶⁶ Bu kısımda geçen mesellerin anlamlarını görmek için "Eserde geçen meseller" tablosu içine bakabilirsiniz. Tabloda yer alan meseller Arap harflerine göre düzenlenip sıralanmıştır. Buna göre bir meselin anlamı, karşısında bulunan numaraya bakılarak tespit edilebilir. bkz s. 46-102.

3.6.5.1. Acelecilik

Gerek Arap gerek Türk toplumunda aceleciliğin yanlış olduğu, hayatlarında acele edenlerin her türlü tehlikeye düşebilecekleri düşünülmektedir. Bu durum her iki milletin atasözlerine yansımıştır. İncelediğimiz eserde bu konuyla ilgili 14 mesel vardır, bu meseller tabloya şöyle aktarılabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّ غَدًا لِّنَاطِرِهِ قَرِيبُ	42
2	إِلَيْكَ يُسَاقُ الْحَدِيثُ	83
3	النَّيِّبُ عَجَالُهُ الرَّكِيبُ	250
4	رَكِبَ ذَنْبَ الرِّيحِ	506
5	أَسْرَعُ مِنْ نِكَاحٍ أَوْ خَارِجَةٍ	581
6	أَسْرَعُ مِنَ الْعَمْرِ	582
7	أَسْرَعُ مِنْ وَرْلِ الْخَضِيزِ	592
8	أَشْرَقُ تَبِيرُ	618
9	عَجِلْتُ بِخَارِجَةِ الْعَجُولِ	821
10	العَجَلَةُ فُرْصَةُ الْعَجْزَةِ	823
11	عَوْدُكَ وَالْبَدْءُ دَرَنٌ بَبْدَنِ	834
12	أَعْدَى مِنْ سُلَيْكٍ	851
13	أَعْدَى مِنَ الشَّنْفَرَى	855
14	قَبْلَ حُسَّاسِ الْأَيْسَارِ	954

3.6.5.2. Acılık

Arap toplumu yedikleri acı nesneler hakkında birkaç mesel söylerler. Elimizdeki eserde acılıkla ilgili mesellerin sayısı 4'tür, bu meseller şöyle sıralanabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	عَدَا الْقَارِضُ فَخَزَرَ	817
2	أَمْرٌ مِنَ الْعَلَقَمِ	1127
3	أَمْرٌ مِنَ الدَّفْلَى	1128
4	أَمْرٌ مِنَ الْمَقَرِ	1129

3.6.5.3. Açgözlülük

kadere rıza göstermemek, elde olanla yetinmemek ve başkalarının haklarına göz dikmek anlamlarına gelen açgözlülük insanın kötü özelliklerinden biridir. Mesellerde açgözlülüğün yarar yerine zarar vereceği, kazandırmak yerine mahrum bırakacağı ifade edilmiştir. Arap atasözlerinde açgözlülükle ilgili mesellerin sayısı fazladır. Âsımzâde Hâmid bu konuda 26 mesel derleyip şerh etmiştir. Bu meseller şöyle sıralanabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَكُلْ مِنْ لُقْمَانٍ	123
2	بَطْنِي عَطْرِي وَسَائِرِي ذَرِي	128
3	الْبَطْنَةُ تُذْهِبُ الْفِطْنَةَ	148
4	تَمَنِّعِي أَشْهَى لَكَ	239
5	تَعَلَّقِ الْحَجْنُ بِأَرْفَاحِ الْعَنْسِ	240
6	حَتَّامٌ تَكْرُحُ وَلَا تَنْفَعُ	326
7	الْحَرِصُ قَائِدُ الْجُرْمَانِ	356
8	أَحْرَصُ مِنْ كُلِّ عَلَى جِيفَةٍ	371
9	ذُلُّ الْمَرْءِ فِي الطَّمَعِ	454
10	رُبَّ طَمَعٍ يَهْدِي إِلَى طَمَعٍ	523
11	أَسْقِ أَخَاكَ التَّمَرِيَّ	569
12	أَسْأَلُ مِنْ فُلْحَسٍ	583
13	أَسْأَلُ مِنْ قَرْعٍ	593
14	أَشْرَبُ مِنَ الْهَيْمِ	636
15	أَطْمَعُ مِنَ قَالِبِ الصَّخْرَةِ	740
16	أَطْمَعُ مِنْ أَشْعَبِ	743
17	أَطْمَعُ مِنْ طُفَيْلٍ	744
18	عَرْنِي بُرْدَاكَ مِنْ خَذَافِلِي	859
19	فَلَانٌ إِنْ رَأَى مَطْمَعًا تَعَرَّضَ وَإِنْ رَأَى مَطْمَعًا تَأَرَّضَ	904
20	كَطَالِبِ الصَّيْدِ فِي عَرِيْسَةِ الْأَسَدِ	974
21	كَطَالِبِ الْقَرْنِ جُدِعَتْ أُذُنُهُ	976
22	مَا تَنْفَعُ الشَّعْفَةُ فِي الْوَادِي الرَّغْبِ	1075
23	مَيْتَةُ أَبِي خَارِجَةَ	1081
24	الْمَرْءُ تَوَاقٍ إِلَى مَا لَمْ يَنْلُ	1094
25	وَذَقَ الْغَيْرُ إِلَى الْمَاءِ	1150
26	وَحَمَى وَلَا حَبَلَ	1169

3.6.5.4. Açlık

Mesellerde açlığın hem zor hem de kötü olduğu ifade edilmiştir. Elimizdeki eserde bu konuyla ilgili 3 mesel vardır, bu meseller şöyledir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَجُوعُ مِنْ كَلْبَةٍ حَوْمَلٍ	299
2	أَجُوعُ مِنْ ذَنْبٍ	303
3	صَاحَتْ عَصَافِيرُ الْأَمْعَاءِ	650

3.6.5.5. Ahmaklık

Ahmaklık, gerek Arapların gerek Türklerin kabul edemediği çirkin özelliklerden biridir. Araplarda Cuha, Ebû Gabşân, Hebenaka ve Türklerde Nasireddin Hoca gibi bilerek veya yaratılış olarak ahmaklıkla tanınmış çok kişi ortaya çıkmıştır. Araplar gerek eski tarihte gerek günümüzde bir ahmakla karşılaştıkları zaman ona "أَحْمَقُ مِنْ جُحَا"¹⁶⁷ meselini söyleyerek onu Cuha'ya benzetirler. İncelediğimiz eserde ahmaklıkla ilgili derlenen mesellerin sayısı 29 meseldir. Bu meseller metindeki sıra numaralarıyla birlikte şu tabloda gösterilebilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَنْتَ أَوْ هُوَ شَوْلَةُ النَّاصِحَةِ	56
2	إِنَّ الرِّقِينَ يُغْطِي أَفْنَ الْأَفِينِ	58
3	ثَاطَّةٌ مُدَّتْ بِمَاءٍ	248
4	حَدَّثَ حَدِيثَيْنِ امْرَأَةً فَإِنْ لَمْ تَفْهَمْ فَأَرْبَعَةً	336
5	أَحْمَقُ مِنْ جُحَا	359
6	أَحْمَقُ مِنْ دُعَاةٍ	360
7	أَحْمَقُ مِنَ الْخُبَارَى	361
8	أَحْمَقُ مِنْ أَبِي غَبْشَانَ	363
9	أَحْمَقُ مِنْ هَبْنَكَةَ	364
10	أَحْمَقُ مِنْ رَبِيعَةَ الْبُكَاءِ	366
11	أَحْمَقُ مِنْ رَجُلَةٍ	367
12	أَحْمَقُ مِنْ أُمِّ الْهَنْبَرِ	373
13	أَحْمَقُ مِنْ عَقَقِي	378
14	خَرْقَاءُ وَجَدَتْ صُوفًا	386

¹⁶⁷ Cuha'dan daha ahmak.

15	خَرْقَاءُ ذَاتُ نَيْقَةٍ	399
16	أَخْرَقُ مِنْ حَمَامَةٍ	417
17	أَخْبَطُ مِنْ حَاطِبٍ لَيْلٍ	419
18	رَبِّمَا أَرَادَ الْأَخْمَقُ نَفْعَكَ فَضَرَكَ	474
19	أُرْطِي إِنْ خَيْرَكَ فِي الرِّطِيطِ	493
20	أَرْجُلُكُمْ وَالْعُرْفُطُ	496
21	زدهم عنراً	539
22	أَسَاءَ سَمْعاً فَأَسَاءَ جَابَةً	568
23	سَلُّوا السُّيُوفَ وَسَلَّلْتُ الْمُنْتِنَ	577
24	عَرَفَ حُمَيْقٌ جَمَلَهُ	774
25	أَعْنَدِي أُمُّ فِي الْعِجْمِ	836
26	أَفْرَطُ لِلْهَيْمِ حُبِينًا أَفْعَسَ	910
27	قَامَةً تَنْمِي وَعَقْلٌ يَحْرَى	946
28	كَالْمَمْهُورَةِ إِحْدَى خَدَمَتَيْهَا	999
29	لَوْ كَانَ ذَا حِيلَةٍ فَتَحَوَّلَ	1044

3.6.5. 6. Aile

Kan bağı veya evlilikten oluşan aile toplumun önemli esaslarından biridir. Aile olmazsa toplum olamaz. Onun için hemen hemen bütün toplumlar aileye önem vermişlerdir. Arap toplumunda her toplumda olduğu gibi ailenin değeri vardır, bunun için her konuda ve günlük hayatta aileye ışık tutan veya aile fertlerinin birbirleriyle ilişkilerini gösteren atasözleri söylenmiştir. Mesela, bu ¹⁶⁸ "يَذُكَ مِنْكَ وَلَوْ كَانَ شَلًّا" meseliyle ne olursa olsun her zaman babaların çocuklara sahip çıkmasının gerekli olduğuna işaret edilir. Türkler de "Et tırnaktan ayrılmaz" atasözüyle Araplara katılırlar. Âsımzâde Hâmid'in eserinde aileyle ilgili geçen mesellerin sayısı 16'dır. Bu meseller metindeki sıra numaralarıyla birlikte şu tabloda gösterilebilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	ابْنُكَ مِنْ بُوْحِكَ	88
2	أَنْفُكَ مِنْكَ وَلَوْ كَانَ أَدْنَى	104
3	أَبْوَلُ مِنْ كُلِّ	183

¹⁶⁸ Senin elin çolak olsa bile o senindir.

4	تَلَمَّسَ أَغْشَاشَكَ	196
5	تَبَاعَدَتِ الْعَمَّةُ مِنَ الْخَالَةِ	198
6	أَتَلَّى مِنَ الشُّعْرِى	245
7	حَزَّكَ لَهَا حُورَاهَا تَحْنُ	342
8	رُبَّ ابْنِ عَمٍّ لَيْسَ بِابْنِ عَمٍّ	522
9	شَنْشَنَةٌ أَعْرَفُهَا مِنْ أَحْزَمٍ	610
10	عِرْقُ الْخَالِ لَا يَنَامُ	806
11	فِي عَضَةٍ مَا يَنْبُتُ شَكِيرُهَا	890
12	مِنْكَ رَبْضُكَ وَإِنْ كَانَ سَمَاراً	1070
13	وَلَدُكَ مِنْ دَمِي عَقِيَّتِكَ	1146
14	أَهْوَنُ مِنْ قُعَيْسٍ عَلَى عَمَّتِهِ	1203
15	لَا تَرْفَعُ عَصَاكَ عَنْ أَهْلِكَ	1218
16	يَدُكَ مِنْكَ وَلَوْ كَانَ شَلًّا	1250

3.6.5.7. Akıllılık

Akıl, kişinin iyiden kötüyü, faydalıdan zararı, yanlıştan doğruyu ayırt etmesini sağlayan kıymetli bir nimettir. Akıllılık, her toplumun beğendiği özelliklerden biridir. Mesellere göre akıl sahibi, bir toplum için değerli bir hazinedir, ondan vazgeçmek imkansızdır. Araplar akılla tanınmış olanları zihinlerinde kaydetmiş ve akıllı birini gördükleri zaman onlara benzetmiştir. Araplar "طَرُّ الْعَاقِلِ خَيْرٌ مِنْ يَقِينِ الْجَاهِلِ"¹⁶⁹ meseliyle âkılın tahminin câhilin kesin bilgisinden daha iyi olduğunu söylerken Türkler de bu "akıllıyı arkada tutma, akılsızı kılavuz tutma" atasözüyle akıl sahibi her zaman önde tutmamız gerektiğine işaret ederler. Âsımzâde Hâmid'in akıllılıkla ilgili derlediği mesellerin sayısı 20'dir. Bu meseller metindeki sıra numaralarıyla birlikte şöyledir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّ الْعَصَا قُرِعَتْ لِذِي الْحُلْمِ	11
2	بَقْطِيهِ بِطَبَّكَ	130
3	أَبْصُرْ مِنْ زَرْقَاءِ الْيَمَامَةِ	179
4	أَبْصُرْ مِنْ عُقَابٍ مَلَا	185

¹⁶⁹ Âkılın tahmini câhilin kesin bilgisinden daha hayırlıdır.

5	أَبْصَرَ مِنْ غُرَابٍ	186
6	حِرْفَةُ الْأَدَبِ أَدْرَكَتُهُ	348
7	أَحْكَمُ مِنْ هَرَمٍ بِنِ قُطْبَةٍ	377
8	أَذْمَى مِنْ قَيْسٍ بِنِ زُهَيْرٍ	447
9	أَرْكَنُ مِنْ إِيَّاسٍ	544
10	سُرْعَانَ ذَا إِهَالَةٍ	553
11	أَسْمَعُ مِنْ سَمْعٍ	585
12	أَسْمَعُ مِنْ فُرَادٍ	594
13	أَصْنَعُ مِنْ تُنَوِّطٍ	677
14	أَصْدَقُ ظَنًّا مِنْ أَلْمَعِي	679
15	ظَنُّ الْعَاقِلِ خَيْرٌ مِنْ يَقِينِ الْجَاهِلِ	755
16	قَتَلَ أَرْضًا عَالِمَهَا	948
17	أَقْصَرَ لَمَّا أَبْصَرَ	958
18	أَكْبَسُ مِنْ قِشَّةٍ	1012
19	الْمَرْءُ بِأَصْغَرِيهِ	1068
20	مَا صَلَّى عَصَاكَ مُسْتَدِيرٌ	1090

3.6.5. 8. Alçaklık ve Yükseklik

Bu iki karşıt özellik gerek kişide gerek davranışta her zaman ve her toplumda bulunmaktadır. Edebiyatın önemli bir parçası olan mesellerde bu özelliklerle ilgili nice örnekler vardır. Mesela "مِنَ الرَّفْشِ إِلَى الْعَرْشِ"¹⁷⁰ meseliyle bazı insanların alçak mertebedeyken birden yüksek mertebelere ulaştıkları gösterilir. "إِذَا تَفَرَّقَتِ الْغَنَمُ فَادَّتْهَا الْعَنَزُ"¹⁷¹ atasözüyle de insanların birbirlerinden ayrılmaları alçakların liderlik yapmalarına fırsat verir denir. "يَحْمِلُ شَنٌّْ وَيُقَدَّى لُكَيْزٌ"¹⁷² meselinde zayıfların çalıştıkları ama onların yerine alçakların ödüllendirildiği anlatılır. Ayrıca, "دَوْلَةُ الْأَرَادِلِ آفَةُ الرِّجَالِ"¹⁷³ meseliyle rezil devletin alçak adamların sonucu olduğu zikredilir. Çalıştığımız eserde bu iki özellik ile ilgili 61 mesel vardır. Bu meseller metindeki sıra numaralarıyla birlikte şu tabloda gösterilebilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası

¹⁷⁰ Alçakken yüksek mertebeye ulaştı.

¹⁷¹ Koyunlar dağıldığı zaman onlara uyuz keçi liderlik eder.

¹⁷² Şenn (annesini) taşıyıp sıkıntı çeker, Lukayz iltifata mazhar olur.

¹⁷³ Alçak devlet alçak adamların sonucudur.

1	أَصُوصْ عَلَيْهَا صُوصٌ	53
2	إِذَا تَفَرَّقَتِ الْعَمَمُ فَادَّتْهَا الْعَنْزُ الْجَرْبَاءُ	91
3	الْبُعَاثُ بِأَرْضِنَا يَسْتَنْسِرُ	125
4	الْبَغْلُ نَغْلٌ وَهُوَ لَذَلِكَ أَهْلٌ	138
5	بُسْنِ الْعَوْضِ مِنْ جَمَلٍ قَيْدُهُ	139
6	تَسْمَعُ بِالْمُعِيدِ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَرَاهُ	193
7	تَجَاوَزَ الرُّوْضَ إِلَى الْقَاعِ الْقَرِيقِ	222
8	تَحْقِرُهُ يَنْتَأُ	224.
9	جَرَجَرَ لَمَّا عَصَّهُ الْكُلُوبُ	267
10	خَوْقٌ مِنَ السَّامِ بِجِدِّ أَوْقَصَ	388
11	أَخَفُ مِنْ فَرَاشَةٍ	415
12	دَوْلَةُ الْأَرَاذِلِ آفَةُ الرِّجَالِ	428
13	اسْتَذَابَ التَّقْدُ إِذَا صَارَ كَالذَّنْبِ	452
14	أَذَلُّ النَّاسِ مُعْتَذِرٌ إِلَى لَيْمٍ	455
15	الذَّنْبُ خَالِيًا أَسَدٌ	456
16	أَذَلُّ لَوْ أَحَدُ نَاصِرًا	457
17	أَذَلُّ مِنَ سُقُوطِ الْجُنْدِ	459
18	أَذَلُّ مِنْ بَيْضَةِ الْبَلَدِ	460
19	أَذَلُّ مِنَ السَّانِيَةِ	461
20	أَذَلُّ مِنْ قَفْعٍ بِقَرْقَرَةٍ	462
21	أَذَلُّ مِمَّنْ بَالَتْ عَلَيْهِ الْقَعَالِبُ	463
22	أَذَلُّ مِنْ قَرْمَلَةٍ	464
23	رُيْمِي بِهِ الرَّجْوَانُ	495
24	سَمْنُ كَلْبٍ بِجَوْعِ أَهْلِهِ	554
25	شَفَاؤُهُ نَكْوُ الدَّبْرِ	621
26	صَرْبُكَ بِالْفُطَيْسِ خَيْرٌ مِنَ الْمِطْرَقَةِ	691
27	أَطَاعَ يَدًا بِالْقَوْدِ فَهُوَ ذُلُولٌ	732
28	ظَالِعٌ يَعُودُ كَسِيرًا	754
29	عُفَيْفَةٌ تَقْرُمُ جِلْدًا أَمْلَسًا	778
30	أَعْلَامُ أَرْضٍ جُعِلَتْ بَطَانِحًا	791
31	عِزُّ الرَّجُلِ اسْتِغْنَاؤُهُ عَنِ النَّاسِ	795
32	الْغَنُوقُ بَعْدَ النُّوقِ	805
33	عَبْدٌ وَخَلَى فِي يَدَيْهِ	824
34	أَعَزُّ مِنْ هِرَاوَةِ الْأَغْرَابِ	848
35	أَعَزُّ مِنْ أُمِّ قَرْفَةٍ	850
36	أَعَزُّ مِنَ الْغُرَابِ الْأَعْصَمِ	853

37	أَعْجَزُ مِنْ هَلْبَاجَةٍ	856
38	اسْتَعَاثَ مِنْ جُوعٍ بِمَا أَمَاتَهُ	869
39	فَلَانٌ انْتَفَحَ سَحْرُهُ وَانْتَفَحَتْ مَسَاحِرُهُ	884
40	فَلَانٌ لَا يَمْنَعُ ذَنْبُ تَلْعَةٍ	885
41	فِي ذَنْبِ الْكَلْبِ يَطْلُبُ الْإِهَالَةَ	895
42	فَلَانٌ مَا يَعُثُّ عَلَيْهِ أَحَدٌ	898
43	فَمَقَامَةٌ حَكَّتْ بِجَنْبِ الْبَازِلِ	939
44	كَبُرَ عَمْرُو عَنْ الطُّوقِ	971
45	كَانَ حِمَارًا فَاسْتَأْتَنَ	984
46	كُنْتُ نُشْبَةً فَصِرْتُ عُقْبَةً	998
47	كَانَ كُرَاعًا فَصَارَ ذِرَاعًا	1005
48	لَوْ ذَاتُ سِوَارٍ لَطَمْتَنِي	1021
49	لَيْسَ الْقُدَامَى كَالْخَوَافِي	1033
50	لَقَدْ ذَلَّ مَنْ بَالَتْ عَلَيْهِ الثَّغَالِبُ	1045
51	أَلَأَمْ مِنْ رَاضِعٍ	1053
52	مَا أَنْتَ إِلَّا بَغْلَةُ الشَّطْرَنْجِ	1083
53	مِنْ الرَّفْشِ إِلَى الْعَرْشِ	1093
54	مَا أَرْخَصَ النَّاقَةَ لَوْلَا الْمَلْعُونَةُ فِي عُنُقِهَا	1101
55	وَجَدْتَنِي الشَّحْمَةَ الرُّقْيَ	1149
56	أَوْدَى عَتِيبُ	1156
57	هُوَ ذَكَرُ الْخَصِي	1191
58	هُوَ قَذَاهُ الْكُوزِ	1196
59	أَهْوَنُ مِنْ دِحْنَدِجٍ	1204
60	أَهْوَنُ مِنْ تَبَالَةٍ	1205
61	يَحْمِلُ شَسٌّ وَيُقَدَّى لُكَيْرٌ	1235

3.6.5.9. Aldatmak

Aldatmak, her toplumda insana yakışmayan çirkin özelliklerden biridir. Mesellerde karı kocanın birbirlerini aldatmaları, insanın vatanına ihaneti, ya da herhangi birinin kardeşleri, arkadaşları, yakın akrabalarını satıp düşmanların tarafında durması gibi davranışlar çirkin olarak gösterilmiştir. Mesellere göre bir insanın hatası kabul edilebilir fakat ihaneti asla kabul edilemez. Hâmid Efendi kendi eserinde bu konuyla ilgili 11 mesel şerh etmiştir, bu meselleri aşağıdaki tabloda şöyle göstermek mümkündür:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَنَا مِنْهُ فَالْحُ بُنْ خَلَاوَةً	8
2	أَكَلْتُمْ تَمْرِي وَعَصَيْتُمْ أَمْرِي	22
3	إِنَّمَا أَكَلْتُ يَوْمَ أَكَلِ الثَّوْرُ الْأَبْيَضُ	117
4	تَرَكْتُهُ بِمَلَأْسِ الْبَقَرِ	195
5	تَرَكْتُهُ عَلَى مِثْلِ لَيْلَةِ الصَّدَرِ	227
6	حَاطُونَا الْقَصَا	330
7	ادْعُ إِلَى طَعَانِكَ مَنْ تَدْعُو إِلَى جَفَانِكَ	427
8	أَشْغَلُ مِنْ ذَاتِ النَّحْيَيْنِ	626
9	أَعْدِرْ مِنْ ذَنْبٍ	844
10	أَعْقُ مِنَ الضَّبِّ	845
11	أَعْرِ مِنَ الدُّبَاءِ فِي الْمَاءِ	878

3.6.5.10. Arkadaşlık

Arkadaş; aralarında sevgi, saygı olup edepsizlik, ihanet olmayan kişilere denir. Arkadaşlar her zamanda ve her durumda birbirleriyle olmalı, birbirlerine karşı çıkmamalı, birbirlerine ihanet etmemelidir. Zaten "بِالسَّاعِدِ يَبْطُشُ الْكَفُّ"¹⁷⁴ atasözünde belirtildiği gibi arkadaşlar birlikte olunca daha güçlü olurlar. İnsanın dost seçerken dikkat etmesi gerekir. Mesela, Araplar "الرَّفِيقَ قَبْلَ الطَّرِيقِ"¹⁷⁵ meseliyle yola çıkmadan önce iyi bir arkadaşın seçilmesi gerektiğini vurgularlar. Bu konuda Araplar "جَلِيسُ الْمَرْءِ"¹⁷⁶ meselini söylerken Türkler de "Bana arkadaşını söyle sana kim olduğunu söyleyeyim" atasözünü zikrederler. Elimizdeki eserde arkadaş ilişkilerini gösteren mesellerin sayısı 21'dir. Bu meselleri metindeki numaralarıyla birlikte şu tabloda görmek mümkündür:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّمَا مَثَلُ الْجَلِيسِ الصَّالِحِ وَجَلِيسِ السُّوءِ كَحَامِلِ الْمِسْكِ وَنَافِخِ الْكَبِيرِ	2

¹⁷⁴ El bilekle kuvvetli olur.

¹⁷⁵ Önce arkadaş sonra yol.

¹⁷⁶ Kişi kendisine benzeyenle dostluk kurar.

2	آَنَسُ مِنْ حُمَى الْغَيْنِ	121
3	آَلَفُ مِنْ غُرَابٍ عُقْدَةٍ	124
4	بِالسَّاعِدِ يَبْطِشُ الْكَفُّ	135
5	بَيْنَ الْعَصَا وَلِحَائِهَا	154
6	بَيْنَهُمَا بَطْحَةُ الْإِنْسَانِ	159
7	جَلِيسُ الْمَرْءِ مِثْلُهُ	272
8	دَأْمَاءُ لَا يُقْطَعُ بِالْأَرْمَاتِ	424
9	الرَّفِيقَ قَبْلَ الطَّرِيقِ	501
10	زُرْ غِبًّا تَزِدُّ حُبًّا	536
11	طُولُ التَّنَائِي مَسْأَلَةٌ لِلتَّصَافِي	722
12	فَلَانٌ جَلِيسٌ فَعْقَاعٍ	906
13	الْإِنْتِقَاصُ عَنِ النَّاسِ مَكْسَبَةٌ لِلْعَدَاوَةِ وَإِفْرَاطُ الْأُنْسِ مَكْسَبَةٌ لِلْقُرْنَاءِ السُّوءِ	959
14	أَقْرَبُ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ	965
15	كَالْغُرَابِ وَالذَّنْبِ	1009
16	لَقُوَّةٌ صَادَقَتْ قَبِيْسًا	1018
17	لَوْ لَا الْوَنَامُ لَهْلَكَ الْأَنَامُ	1022
18	التَّقَى الثَّرَيَانِ	1041
19	نَزُّو الْفُرَارِ اسْتَجْهَلَ الْفُرَارَا	1135
20	وَافَقَ شَنْ طَبَقَةً	1162
21	وَالْمِسْكُ قَدْ يَسْتَصْحِبُ الرَّامِكَا	1166

3.6.5.11. Ayrılık

Bir kocanın karısından, bir kişinin kendi ülkesi, kabilesi veya ailesinden, yada iki arkadaşın birbirlerinden ayrılmaları ile ilgili meseller bulunmaktadır. Elimizdeki eserde bu konuya dair mesellerin sayısı 11'dir. Bu meseller aşağıdaki tabloya şöyle aktarılabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	بَرِئْتُ فَائِبَةً مِنْ قُوبٍ	167
2	تَرَكَهُمْ حَاتٍ بَاثٍ	192
3	تَفَرَّقُوا أَيْدِي سَبَا وَأَيْدِي سَبَا	202
4	خَفَّتْ نَعَامُهُمْ	398
5	ذَهَبُوا تَحْتَ كُلِّ كَوْكَبٍ	448

6	شَقَّ فَلَانَ الْعَصَا	601
7	اسْتَعْنَتْ الثَّقَّةُ عَنِ الرَّفَّةِ	866
8	أَغْنَى عَنْهُ مِنَ الثَّقَةِ عَنِ الرَّفَةِ	879
9	انْقَضَتْ قُوًى مِنْ قَاوِيَةٍ	950
10	أَقْطَعَ مِنَ الْبَيْنِ	969
11	مَنْ يَجْتَمِعُ يَتَقَعَّقُ عُمْدُهُ	1073

3.6.5.12. Azim-Tereddüt

Mesellerde insanın bir işe başladığında kararlı olması, tereddüde düşmemesi gerektiği ifade edilir. Mesellere göre karalı insanın kafasında bir plan vardır, karasız olan ise hayatında her işte ayaklarının birisini ilerletir birisini geriye alır. Elimizdeki eserde Azim-Tereddüt ile ilgili mesellerin sayısı 4'tür.

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	فِي رَأْسِهِ خُطَّةٌ	901
2	مَا يَدْرِي أَيُّخِرُ أَمْ يُدَيَّبُ	1067
3	هُوَ كَالضَّارِبِ بِقَدَحِينَ	1193
4	يُقَدِّمُ رَجُلًا وَيُؤَخِّرُ أُخْرَى	1239

3.6.5.13. Belagat

İyi konuşmacı, yazar ve şairi diğerlerinden ayıran en önemli özelliklerden biri belagattir. Sanatçı belagatiyle dinleyeni etkiler, istediği etkiyi bırakır. Mesel haline gelen " ¹⁷⁷إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا " hadisinde güzel konuşmanın bir sihir olduğu belirtilir. İnsanlar her yerde daima belagat sahiplerine hayranlık beslemiştir, mesela, Arap toplumunda insanlar kendi zihinlerinde "Sehbân bin Vâil" en iyi konuşmacı diye kaydetmiş ve artık güzel konuşanlara rastladıkları zaman ona " ¹⁷⁸أَبْلَغُ مِنَ السَّحْبَانِ " demiştir. Hemen hemen her millet belagati tercih ederler, az konuşmayı beğenirken fazla konuşmaktan kaçınırlar. Mesela, bu konuda Araplar " ¹⁷⁹فَصِيرَةٌ مِنْ طَوِيلَةٍ " derken Türkler de "az söyle, öz söyle" ¹⁸⁰

¹⁷⁷ Beyan (güzel konuşma)dan bir kısmı mutlaka bir sihirdir.

¹⁷⁸ Sehbân'dan daha belagatli.

¹⁷⁹ Küçük büyüktan hasıl olur.

¹⁸⁰ YAZICI, age, s. 155.

derler. Eserde belagat ile ilgili mesellerin sayısı 7'dir. Bu meselleri şöyle sıralamak mümkündür:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا	1
2	أَبْلَغُ مِنَ السَّحْبَانِ	176
3	أَبْلَغُ مِنْ قُسٍّ	189
4	الْحَدِيثُ ذُو شُجُونٍ	325
5	رُبَّ قَوْلٍ أَشَدُّ مِنْ صَوْلٍ	502
6	أَفْصَحُ مِنَ الْعِصْيَنِ	926
7	قَصِيرَةٌ مِنْ طَوِيلَةٍ	943

3.6.5.14. Benzerlik

İncelediğimiz eserde arasında benzerlik bulunan iki şeyle ilgili birkaç atasözüyle karşılaştık. Örneğin "181" atasözü iki kişinin birbirlerine çok benzediğini göstermek için söylenir. Türkler de buna benzer "Aynı tavanın balıklarıdır" atasözünü söylerler.¹⁸² Elimizdeki eserde benzerliği gösteren mesellerin sayısı 12'dir. Bu meselleri metindeki sıra numaralarıyla birlikte şöyle göstermek mümkündür:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّ الشَّرَّاءَ قَدْ مِنْ أَدِيمِهِ	40
2	إِنَّ الشَّقِيَّ يُتَّخَى لَهُ الشَّقِيُّ	76
3	إِنَّ الْعَصَا مِنَ الْعُصَيَّةِ	85
4	تَقِيلُ الرَّجُلُ أَبَاهُ	218
5	جَلَبَ الْكُتَّ إِلَى وَئِيَّةِ	278
6	الْحِمَارُ يُرَاعِي الْخُمَرَ	335
7	رُمِيَ فُلَانٌ بِحَجَرِهِ	515
8	السُّوقِيَّةُ كِلَابُ السَّلَوقِيَّةِ	561
9	الْعَصَا مِنَ الْعُصَيَّةِ	785
10	قُدَّتْ سَيُورُهُ مِنْ أَدِيمِكَ	957
11	هُمَا فَرْحَانٍ فِي نِقَابٍ	1177
12	هُمَا رَجُلَا نَعَامَةٍ	1198

¹⁸¹ Onlar bir batından doğmuş iki yavru gibidir.

¹⁸² YAZICI, age, s.79.

3.6.5.15. Bilmezlikten Gelmek

Elimizdeki mesele göre rahat yaşamak ve işten kurtulmak için bilmezlikten gelmemiz gerekir. Bu konuyla ilgili sadece bir mesel bulunmaktadır, bu mesel şudur:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	تَغَافُلْ كَأَنَّكَ وَاسِطِي	194

3.6.5.16. Bozgunculuk

Toplumsal huzurunu kaçıran, mazlumların hakkını alan, zayıfları küçümseten ve insanların gelişmelerini engelleyen en kötü davranışlardan biridir. Tarih boyunca iyilikler çok olsa bile bozgunculuk her zaman bu iyiliklerin bir kısmını kirletir. İnsanlar bu durumu iyice fark edip onu gösteren mesel haline gelmiş sözler söylemiştir. Mesela, "183" أَفْسَدُ مِنَ السُّوسِ, "184" أَفْسَدُ مِنَ الصَّبْعِ, "185" أَفْسَدُ مِنْ أَرْضِيَّ" atasözleri bunlardan bir kısmıdır. Âsımzâde Hâmid'in bozgunculukla ilgili derlediği mesellerin sayısı 22'dir. Bu meseller metindeki sıra numaralarıyla birlikte şu tabloda gösterilebilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَكْلُ مِنَ السُّوسِ	120
2	ثَارَ حَابِلُهُمْ عَلَى نَابِلِهِمْ	249
3	خُورٌ فِي مَحَارَةٍ	322
4	خَزْبَانُ أَرْضٍ صَفَرُهَا مُلْتُ	406
5	رَعَى فَأَفْصَبَ	483
6	أَسَاءَ رَعِيًّا فَسَقَى	580
7	شَوَى أَخَوَكَ حَتَّى إِذَا أَنْضَجَ رَمَدَ	603
8	أَصْلَحَ عَيْثُ مَا أَفْسَدَ الْبَرْدُ	660
9	أَضَلَّلْتُ مِنْ عَشْرِ ثَمَانِيَا	693
10	أَطْمَرُ مِنْ بُرْغُوثٍ	747
11	عَيَّرَ عَارَهُ وَتَدَّهُ	810

¹⁸³ Güveden daha bozguncu.

¹⁸⁴ Sırtlandan daha bozguncu.

¹⁸⁵ Ağaç kurdundan daha bozguncu.

12	عَبْرَ رَكْضَتِهِ أُمُّهُ	811
13	عَبْرَ شَهْرَيْنِ ثُمَّ جَاءَ بِكَلْبَيْنِ	860
14	فَلَانٌ يَبْنِي عَلَى جُرْفٍ هَارٍ	900
15	أَفْسَدُ مِنَ الصَّبْعِ	917
16	أَفْسَى مِنْ نَمْسٍ	919
17	أَفْسَدُ مِنَ السُّوسِ	923
18	أَفْحَشُ مِنْ قَالِيَةِ الْأَفَاعِي	924
19	أَفْسَدُ مِنْ أَرْضَةِ	928
20	أَقْطَفُ مِنْ ذَرَّةٍ وَمِنْ حَلْمَةٍ وَمِنْ أَرْزَبٍ	970
21	كَدَابِغَةٍ وَقَدْ حَلِمَ الْأَدِيمُ	977
22	لَا مَاءَ كِ أَبْقَيْتِ وَلَا حَرَكَ أَنْقَيْتِ	1212

3.6.5.17. Burnunu Sokmak

Elimizdeki mesellere göre bizi ilgilendirmeyen şeylere karışmamıza gerek yoktur. Eserde bu konuyla ilgili 3 mesel vardır, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَبِي يَغْزُو وَأُمِّي تُحَدِّثُ	18
2	لَيْسَ هَذَا بِعُشْلِكَ فَأَذْرُجِي	1019
3	لَا تَدْخُلْ بَيْنَ الشَّجَرِ وَلِحَائِهَا	1234

3.6.5.18. Cahillik

Cahillik, her toplumun kaçındığı çirkin özelliklerden biridir. Cahil insana güvenilmez, böylesi arkadaş da edinilmez. Çünkü hiç bir derde ilaç olmaz. Türk atasözünde denildiği gibi "câhil adam meyve vermeyen ağaca benzer". Gerçekten cahillik sebebiyle nice toplumlar yıkılmış ve onun sebebiyle nice toplumlar geri kalmıştır. Her milletin atasözlerinde olduğu gibi Arapça mesellerinde de cehaletle ilgili çokça mesel bulunmaktadır. Âsımzâde Hâmid bu mesellerden bize 8 mesel derleyip şerh etmiştir. Cahillikle ilgili bu meselleri şu tabloda göstermek mümkündür:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	تَجَشَّأُ لِقَمَانٍ مِنْ غَيْرِ شَيْعٍ	232
2	أَجْهَلُ مِنْ فَرَّاشَةٍ	310

3	أَجْهَلُ مِنْ حِمَارٍ	311
4	أَعْمَرْتُ أَرْضاً لَمْ تَلَسْ حَوْذَانَهَا	835
5	إِنْبَاضٌ بِغَيْرِ تَوْتِيرٍ	1130
6	هُوَ مَا يَعْرِفُ قَبِيلًا مِنْ دَبِيرٍ	1182
7	هُوَ لَا يَعْرِفُ سُحَادِيَّهِ مِنْ عُنَادِيَّهِ	1184
8	لَا يَعْرِفُ هَرًّا مِنْ بَرٍّ	1231

3.6.5.19. Cimrilik

Cimrilik, gerek Arap toplumu gerek Türk toplumunda hoş görülmeven belki de nefret edilen insan özelliklerinden biridir. Aslında cimrilik bir hastalıktır, hatta Türkler bu durumu fark edip bu "cimrinin zararı, cömerdin harcından ziyade olur" atasözüyle cimriliğin sahibine zarar verebileceğini düşünürler. Cömertliği beğenen Arap toplumunda cimriler de bulunup "Mâder, Kusa', Ebu'l-Hubâhib" gibi şahsiyetler cimrilikle tanınmış, tarihin hafızasında kalmıştır. Hatta günümüzde bir cimri görüldüğünde ona ¹⁸⁶"أَجْلُ مِنْ مَادِرٍ" meseli söylenip asıl kişiye benzetme yapılır. Gerek cömert gerek cimri her türlü insanla karşılaşmış Hâmid Efendi kendi eserinde cimrilikle ilgili 23 mesel derleyip şerh etmiştir. Cimrilikle ilgili bu meseller aşağıdaki tabloya şöyle aktarılabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّمَا هُوَ كَبَّارِحِ الْأَرْوَى	50
2	إِنْ أَعْيَا الْبَعِيرُ فَرْدُهُ نَوْطًا	55
3	إِنَّ الصَّجُورَ قَدْ تَخْلِبُ الْغُلْبَةَ	78
4	إِنْ جَرَجَرَ الْعَوْدُ فَرْدُهُ وَقْرًا	90
5	أَبْرَمًا وَقَرُونًا	164
6	أَبْخَلُ مِنْ مَادِرٍ	172
7	أَبْخَلُ مِنْ كُسَعٍ	177
8	خُذْ مِنْ جِدْعٍ مَا أَعْطَاكَ	385
9	أَخْلَفُ مِنْ نَارِ أَبِي الْخَبَابِجِ	414
10	دَقُّكَ بِالْمِنْحَارِ حَبُّ الْقَلْقَلِ	423
11	دَمْعَةٌ مِنْ عَوْرَاءِ غَنِيمَةٍ بَارِدَةٍ	425
12	رُبُّ صَلْفٍ تَحْتَ الرَّاعِدَةِ	468

¹⁸⁶ Mâder'den daha cimri.

13	شَعَلْتُ شِعَابِي جَدَوَايَ	606
14	الصَّجُورُ قَدْ تَخْلِبُ الْعُلْبَةَ	700
15	الطَّعْنُ ظَنَارُ قَوْمٍ	716
16	ظِلَالُ صَيْفٍ مَا لَهَا قِطَارٌ	751
17	عُشْبٌ وَلَا يَغِيرُ	782
18	أَعْجَبَ حَيًّا نَعْمُهُ	816
19	غَمَامُ أَرْضِي يَجُودُ بآخِرِينَ	861
20	اغْتَسَلَ الْكَلْبُ	873
21	قَبْلَ النَّفَاسِ كُنْتُ مُصَفَّرَةً	940
22	أَلَامُ مِنَ الْبَرَمِ الْقُرُونِ	1054
23	مَا عِنْدَهُ مَا يُنَدِّي الرِّضْفَةَ	1080

3.6.5.20. Cömertlik

Cömertlik, her toplumda olduğu gibi Arap toplumunda da beğenilen davranışlardan biridir. Cömert kimse kim olursa olsun herkese eli açık davranır, cömertliğini kimseden esirgemez. İncelediğimiz eserde cömertlikle ilgili mesellere göre insan fakir olsa bile cömert olmalı, her vakitte her türlü hizmeti sunmaya hazır olmalı, gece başka yerden gelen misafirleri karşılamak için çadırındaki ateşi söndürmemeli. Arap toplumunda "Hâtemü't-Tâ'i, Abdullah bin Ced'ân" gibi nice kişiler cömertlikle tanınmış, günümüze dek her cömert onlara benzetilmiştir. Mesela bir cömert görüldüğünde ona "أكرم من حاتم"¹⁸⁷ denir. Elimizdeki eserde cömertlikle ilgili mesellerin sayısı 15'tir. Bu meseller aşağıdaki tabloda şöyle gösterilebilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنْ كُنْتُ الْحَالِيَةَ فَاسْتَعْرِزِي	100
2	جَاءَ بِالْقَضِّ وَالْقَضِيضِ	271
3	جَلِيفُ أَرْضٍ مَاؤُهَا مَسُوسُ	275
4	أَخْصَبُ مِنْ صَبِيحَةِ لَيْلَةِ الظُّلْمَةِ	420
5	إِنَّ الرِّثِيَّةَ تَفْنَأُ الْعَصَبُ	465
6	الرِّبَاخُ مَعَ السَّمَاحِ	511
7	أَرْخِ يَدَيْكَ وَاسْتَخِرْ إِنَّ الرِّزَادَ مِنْ مَرَخٍ	518
8	أَسْمَحُ مِنْ لَافِظَةٍ	586

¹⁸⁷ Hâtem'den daha cömert.

9	أَطْلِقْ يَدَيْكَ تَنْفَعَاكَ	718
10	ظِلُّ الْكَرِيمِ فَسِيحٌ	752
11	أَعْطَى مِنْ ظَهْرِ يَدٍ	819
12	عَرَّضَ الْكَرِيمُ وَلَا تُبَاحِثْ	820
13	كُلْ شَيْءٍ يُحْسِنِي إِلَّا الْجُرُوبَ فَإِنَّهُ يُزَوِّينِ	972
14	أَنْفِقْ بِأَلٍّ وَلَا تَخْشَ مِنْ ذِي الْعَرْشِ إِقْلَالًا	1137
15	أَوَّلُكُمْ مِنْ أَشْعَثَ	1176

3.6.5.21. Çalışkanlık

Çalışkan insan bir şeyi ortaya çıkarmak için her zaman çaba içindedir. Toplumlar çalışmakla geliştireceğine inandığı için çalışkanlara hep önem vermiştir. Sonuçta çalışkan kimse bulunduğu topluma hizmet eder, onu geliştirmeye çalışır. Çalışkanlıkla ilgili gerek Arap gerek Türklerde birçok atasözü bulunmaktadır. Türkler "nerede hareket orada bereket" atasözüyle açıkça çalışmaya çağırır, bu "Emeksiz yemek olmaz" atasözüyle çalışmadan yaşam olmayacağını vurgularlar. Araplar da "ضِعِّ الْفَأْسَ فِي الرَّأْسِ"¹⁸⁸ meseliyle insanın bir an önce işe başlaması gerektiğini belirtirler. Ayrıca, "اغْفِلْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ"¹⁸⁹ meseliyle de insanın önce çalışması sonra Allah'a tevekkül etmesinin gerektiğine işaret ederler. Elimizdeki eserde çalışkanlıkla ilgili 32 mesel vardır, bu meselleri şöyle sıralamak mümkündür:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّ الْخُسُومَ يُورِثُ الْخُسُومَ	44
2	إِنَّ دُونَ الطُّلْمَةِ خَرَطَ قَتَادٍ هَوْبَرٍ	52
3	إِذَا تَوَلَّى عَقْدَ شَيْءٍ أَوْثَقَا	95
4	بَيِّدَيْنِ مَا أَوْرَدَهَا الزَّائِدَةُ	156
5	تَطْعَمُ تَطْعَمُ	197
6	تُوطِنُ الْإِبِلَ وَتَعَاْفُ الْمِعْزَى	216
7	الْتَقَدُّمُ قَبْلَ التَّنَدُّمِ	243
8	جَذَبُ الزَّمَامِ يَرِيضُ الصَّعَابَ	268
9	جَرَى فَلَانَ السُّمَّةَ	293
10	أَجُولُ مِنْ قُطْرِبٍ	308

¹⁸⁸ Baltayı başa vur.

¹⁸⁹ Deveyi bağla ve sonra Allah'a tevekkül et.

11	حَرَكَ لَحْيَيْكَ تَطْرُبُ مَعِدَّتَكَ	343
12	خَالِفْ تُذَكِّرْ	397
13	ارْبَعُ عَلَى ظِلْعِكَ	489
14	رَمَدَتِ الضَّائِقُ فَرَّقَ رَيْقُ	494
15	أَسِيرُ مِنْ حَذِيفَةَ	595
16	شَغَلَنِي الشَّعِيرُ عَنِ الشَّعْرِ	607
17	صَكَّا وَدِرْهَمًا لَكَ	669
18	أَصْنَعُ مِنْ سُرْفَةٍ	674
19	أَصْحُ مِنْ عَيْرِ أَبِي سَيَّارَةَ	675
20	صَغَ الْفَاسَ فِي الرَّاسِ	702
21	أَضْبَطُ مِنْ عَائِشَةَ بْنِ عَثَمِ	709
22	اعْقِلْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ	788
23	الْعَاشِيَةُ تُهَيِّجُ الْآيَةَ	808
24	غَلَبَتْهُمْ إِنِّي خُلِفْتُ نُسْبَةً	870
25	قَرَعَ طَنَابِيبَ الْأَمْرِ	929
26	كُنْ عِصَامِيًّا وَلَا تَكُنْ عِظَامِيًّا	973
27	كَلْبُ عَاسٍ خَيْرٌ مِنْ أَسَدٍ رَابِصٍ	983
28	كَلْبُ اعْتَسَ خَيْرٌ مِنْ كَلْبِ رَيْضٍ	1004
29	مَنْ قَرَعَ بَابًا وَلَجَ وَلَجَ	1071
30	مَنْ أَجْدَبَ جَنَابُهُ انْتَجَعَ	1079
31	وَقَعَ عَلَى الشَّخْمَةِ الرَّكْبَى	1153
32	هُمَا كَفَرَسَى رِهَانٍ	1180

3.6.5.22. Dalkavukluk

Mesellere göre dalkavuk kimsenin dürüstlüğü, dostluğu, ahlakı yoktur. Mesellerde dalkavukluğun insanın kötü özelliklerden biri olduğu anlatılsa da bazen de amaca ulaşmak için dalkavuk olmak gerektiği ifade edilir. Mesela, "دَاهِنٌ إِذَا لَمْ تَسْتَطِعِ الْخِصَامَ"¹⁹⁰ meseli insanı açık açık dalkavukluğa teşvik eder. İncelediğimiz eserde dalkavuklukla ilgili mesellerin sayısı 9'dur, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِلَّا حَظِيَّةً فَلَا أَلِيَّةَ	17
2	أَنَا دُونَ هَذَا وَفَوْقَ مَا فِي نَفْسِكَ	21

¹⁹⁰ Kavga yapamazsan yağ çek.

3	جِرَّةٌ تَحْتَ قِرَّةٍ	318
4	دَاهِنٌ إِذَا لَمْ تَسْتَطِعِ الْخِصَامَ	436
5	دَهْنَتْ وَأَخْفَفَتْ	437
6	سَيْلٌ بِدِيْمِنٍ دَبَّ فِي ظَلَامٍ	574
7	عَيْنُكَ عِبْرَى وَالْفُؤَادُ فِي دَدٍ	787
8	مَأْرَبَةٌ لَا حَفَاوَةَ	1084
9	هُدْنَةٌ عَلَى دَخْنٍ	1200

3.6.5.23. Darlık-Genişlik

Geniş çöllerde yaşamayı tercih eden Arap toplumu dar yerlerden hep kaçır. Bu durum Arap mesellerinde de gösterilmiştir. Darlık-Genişlikle ilgili mesellerin sayısı 4'tür, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَضِيقُ مِنْ ظِلِّ الرُّمَحِ	706
2	أَضِيقُ مِنْ نُخْرُوبٍ	707
3	أَعْرَضَ ثَوْبُ الْمَلْبَسِ	799
4	أَوْسَعُ مِنْ خَفِّ الرَّافِضِيِّ	1174

3.6.5.24. Doğruluk

Mesellerde insanın her durumda doğruluğa dayanması, acı olsa bile doğru söz söylemek gerektiği belirtilir. Doğruluk Türk atasözlerine göre hak kapısıdır, Doğrunun yardımcısı da Allah'tır. Arap atasözlerine göre doğruluk izzettir, insan onunla yükselir, kim doğruluğa dayanırsa Allah'ın hesabından kurtarılır. Elimizdeki eserde doğrulukla ilgili derlenen mesellerin sayısı 7'dir. Bu meseller şöyle gösterilebilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّ فِي الْمَعَارِضِ لَمَنْدُوحَةً عَنِ الْكَذِبِ	81
2	صَدَقْتَنِي سِنَّ بَكْرِهِ	646
3	الصَّدْقُ فِي بَعْضِ الْأُمُورِ عَجْزٌ	656
4	الصَّدْقُ عِزٌّ وَالْكَذِبُ خُسُوعٌ	658
5	أَصَحُّ مِنْ قِطَاةٍ	678
6	لَحْظٌ أَصْدَقُ مِنْ لَفْظٍ	1040
7	مَنْ صَدَقَ اللَّهُ نَجَا	1111

3.6.5.25. Döneklik

Bazı insanlar sürekli bir yerde durmayıp menfatleri nerede olursa o tarafa yönelerek döneklik özelliğine sahip olurlar. Tezimizde döneklikle ilgili 5 mesel vardır, bu meseller şöyle gösterilebilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّكَ لَا تَدْرِي عَلَامَ يُنْزِلُ هَرْمَكَ	5
2	أَبُو رِيَّاح	87
3	أَحْوَلُ مِنْ أَبِي بَرَّاقِشَ	374
4	طَيُّورٌ فَيُّورٌ	731
5	كُلُّ نِجَارٍ إِبِلٍ نِجَارُهَا	1000

3.6.5.26. Dua ve Beddua

Rahmeti görenler dua eder, mazlum olanlar beddua ederler. Bu iki karşıt davranış hemen hemen her zaman her toplumda bulunur. Araplar beğendikleri kişiye "لِلَّهِ دُرَّةٌ"¹⁹¹ derken istemedikleri birine "رَمَاهُ اللَّهُ بِدَاءِ الذُّئْبِ"¹⁹² derler. Aslında bunlar ve bunlara benzeyen deyimler ilk başta mesel değildi, fakat insanlar arasında fazlasıyla kullanılıncaya yayılıp mesel haline gelmiştir. Elimizdeki eserde dua veya beddua ile ilgili mesellerin sayısı 18'dir, bu meseller şöyle sıralanabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	آهَهُ وَمَيْهَةً	92
2	بِجَنِّهِ فَلْتَكُنِ الْوَجْبَةُ	136
3	بِالرِّفَاءِ وَالْبَيْنِ	142
4	بَيْنَ الرَّغِيفِ وَجَاوِجِ النَّوْرِ	158
5	تَرِيَتْ يَدَاهُ	203
6	دَعُوا دَعْوَةَ كَوْكَبِيَّةَ	422
7	رَحِمَ اللَّهُ النَّبَّاشَ الْأَوَّلَ	469
8	رَمَاهُ اللَّهُ بِأَفْحَافِ رَأْسِهِ	479
9	رَمَاهُ اللَّهُ بِدَاءِ الذُّئْبِ	480

¹⁹¹ Allah ona iyilik versin!

¹⁹² Allah onu kurdun hastalığıyla vursun!

10	رَمَاهُ اللَّهُ بِأَخْيِ أَفُوسَ	509
11	رَحِمَ اللَّهُ تَعَالَى مَنْ أَهْدَى إِلَيَّ غُيُوبِي	525
12	زَادَكَ اللَّهُ رَعَالَةً كُلَّمَا اِزْدَدْتَ مَنَالَةً	534
13	عَسَى الْغَوِيرُ أَبْنُوساً	771
14	عَلَيْهِ الْعَفَارُ وَالْذَّبَارُ وَسُوءُ الدَّارِ	813
15	فَاهَا لِفَيْكَ	916
16	قَبَّحَ اللَّهُ مِعْزَى خَيْرِهَا خُطَّةً	944
17	لِلَّهِ دُرَّةٌ	1049
18	هَبِيتَ وَلَا تَنْتَكِهِ	1194

3.6.5.27. Düşmanlık

Düşmanlık, Hz. Adem'in oğlu Kâbil'den başlayıp günümüze dek devam eden kötü özelliklerden biridir. Düşmanlar birbirlerine gazel okumazlar, tam tersi her anda birbirlerini öldürebilirler. Türk atasözlerinde düşmanın ne kadar tehlikeli olduğunu "su uyur, düşman uyumaz" atasözüyle gayet açık bir şekilde görebiliriz. Arap mesellerinde de düşmanlıkla ilgili meseller çoktur. Mesela, iki kişi arasında bir düşmanlık varsa onlara "بَيْنَهُمْ دَاءُ الصَّرَائِرِ"¹⁹³ meseli denilir. İncelediğimiz eserde düşmanlıkla ilgili şerh edilen mesellerin sayısı 11'dir, bu meseller şöyle sıralanabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	بَيْنَهُمْ دَاءُ الصَّرَائِرِ	126
2	بَيْنِي وَبَيْنَ فُلَانٍ ذَنْبُ الضَّبِّ	165
3	حَبْلُكَ عَلَى غَارِبِكَ	317
4	الْحَرْبُ بَيْنَهُمْ سَجَالٌ	332
5	سَوَاءٌ لَوَاءٌ	578
6	فِي قَلْبِهِ ضَبٌّ	915
7	اسْتَفْقَدَمْتُ رِحَالَتَكَ	937
8	اقْتُلُونِي وَمَالِكاً	949
9	لَيْسَتْ لَهُ جِلْدُ النَّمِرِ	1028
10	هُوَ أَزْرَقُ الْعَيْنِ	1192
11	هَدَمَهُ الثَّغْلَبُ	1199

¹⁹³ Aralarında eşlerin düşmanlığı var.

3.6.5.28. Eşitlik

Araplar iki veya daha çok şeyin eşit olduklarını görürlerse bu eşitliği gösteren meseller söylerler. Konuyla ilgili incelediğimiz mesellere göre insanlar arasında eşitlik olmaması gerekir, eğer olursa bu, herkesin helakine sebep olur. Eserde konuyla ilgili 6 mesel vardır, bu meseller şöyle gösterilebilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	سَوَاسِيَّةُ كَاسَتَانِ الْحِمَارِ	576
2	لَنْ يَزَالَ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا تَبَايَنُوا فَإِذَا تَسَاوَوْا هَلَكُوا	1043
3	الْمَالُ بَيْنِي وَبَيْنَكَ شَقٌّ الْأَيْلَمَةُ	1105
4	مَا الْحَوَافِي كَالْقَلْبَةِ وَلَا الْخُنَّازُ كَالشُّعْبَةِ	1107
5	وَقَعَا فِي عَكْمِي عَيْرٍ	1168
6	لَا يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا تَبَايَنُوا فَإِذَا تَسَاوَوْا هَلَكُوا	1233

3.6.5.29. Fırsatı Değerlendirmek

Fırsatlar her zaman ayağa gelmez, onun için her fırsatı zamanında değerlendirmemiz gerekir. Eğer fırsatları zamanında değerlendirmezsek zarara uğrayabilir veya en azında pişman olabiliriz. Elimizdeki eserde bu konuyla ilgili mesellerin sayısı 5'tir, bu meseller şöyle sıralanabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِلَّا دَهٍ فَلَا دَهٍ	16
2	خُذْهُ وَلَوْ بِقُرْطِي مَارِيَّةَ	392
3	سِرٌّ وَقَمَرٌ لَكَ	559
4	صَيْدُكَ لَا تُحَرِّمُهُ	671
5	عَثَرْتُ عَلَى الْغَزْلِ بِأَخَرَةٍ فَلَمْ تَتْرُكْ بِنَجْدٍ قَرَدَةً	768

3.6.5.30. Fitne

Fitne, Arap toplumunda bulunan tehlikeli sorunlardan biri olduğu için edebiyatın bir parçası olan mesellere yansıtılmıştır. Tezimizde fitneye dair mesellerin sayısı 5'tir, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّ دَوَاءَ الشَّقِّ أَنْ تَحُوصَهُ	37
2	فَسَا بَيْنَهُمُ الظُّرَبَانُ	891
3	الْكِلَابُ عَلَى الْبَقْرِ	1007
4	وَقَعَ بَيْنَهُمْ حَرْبٌ دَاحِسٌ	1148
5	هُوَ ثَالِفُهُ الْأَثَافِي	1188

3.6.5.31. Gereksiz Konuşmak

Gereksiz konuşmak daima hoşla gitmeyen davranışlardan biridir. Mesellere göre insan fazla konuşmamalı, dil sürçmelerine mümkün mertebe düşmemelidir, çünkü insan diline hakim olmazsa istenmeyen sonuçlarla karşılaşır. Onun için insan konuşmak yerine susmayı tercih ederse asla pişman olmaz. Mesellerin hikâyelerine bakıldığında hep boş konuşanların bir şekilde rezil oldukları, susmayı tercih edenlerin de takdir aldıkları görülmektedir. Elimizdeki eserde konuya dair mesellerin sayısı 20'dir, bu meseller şöyledir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِيَّاكَ وَالْخَطْبَ فَإِنَّهَا مَشَوَارٌ كَثِيرُ الْعِتَارِ	51
2	إِنَّ الْبَلَاءَ مُوَكَّلٌ بِالْمَنْطِقِ	103
3	بَلَاءُ الْإِنْسَانِ مِنَ اللِّسَانِ	146
4	دُرِّي دُبُسُ	438
5	رُبَّ كَلِمَةٍ تَقُولُ لِصَاحِبِهَا دَعْنِي	520
6	رُبَّ رَأْسٍ حَصِيدٍ لِسَانِ	521
7	سَكَتَ أَلْفًا وَنَطَقَ خَلْفًا	556
8	أَشَاءُ كُلَّ أَمْرٍ بَيْنَ فِكْهِهِ	617
9	الصَّمْتُ يَكْسِبُ أَهْلَهُ الْمَحَبَّةَ	648
10	الصَّمْتُ حُكْمٌ وَقَلِيلٌ فَاعِلُهُ	659
11	ضَرْبُ اللِّسَانِ أَوْجَعُ مِنْ طَعْنِ السِّنَانِ	695

12	طَعْنُ اللِّسَانِ كَوُخْرِ السِّنَانِ	727
13	طَرَفُ الْفَتَى يُخَيِّرُ عَنْ لِسَانِهِ	739
14	أَقْرَّ صَامِتٌ	960
15	كَالْمُهَدَّرِ فِي الْعَتَّةِ	1002
16	لِكُلِّ سَاقِطَةٍ لَا قِطْعَةَ	1031
17	الْمِكْنَأُ كَخَاطِبِ اللَّيْلِ	1114
18	مَا نَدَمَ مِنْ سَكَتٍ	1118
19	اسْتَنْوَقَ الْجَمَلُ	1136
20	لَا تَهَرِفْ بِمَا لَا تَعْرِفُ	1215

3.6.5.32. Güzel Ahlak

Mesellere göre insanların daima asâlet, haya, merhamet, şefkat, güleryüz, insanları mutlu etmeye çalışmak, nimetlere şükür, musibetlere sabretmek, hak yolunda durmak, bâtıla karşı çıkmak, haramlardan kaçıp helal olanları aramak gibi iyi ve güzel ahlaklara sahip olması gerekir. Mesela, "Kâmil câhil, ahlâksız âlimden yeğdir" Türk atasözünde ahlaklı cahilin edepsiz âlimden daha üstün olduğu ifade edilir. Buna yakın "أَدَبُ الْمَرْءِ خَيْرٌ" ¹⁹⁴ Arap meselinde insanın edebinin altından daha hayırlı olduğu beyan edilir. Elimizdeki eserde güzel huylarla ilgili 32 mesel bulunmaktadır, bu mesellari şöyle sıralamak mümkündür:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَدَبُ الْمَرْءِ خَيْرٌ مِنْ ذَهَبِهِ	27
2	بَشَاشَةُ الْوَجْهِ عَطِيَّةٌ ثَانِيَةٌ	145
3	تَصَامَمَ الْخُرُّ إِذَا سَنَّ الْقَدَحَ	221
4	تُخْبِرُ عَنْ مَجْهُولِهِ مِرَاتُهُ	226
5	تَوْفَرُ وَتُحْمَدُ	230
6	تَوْقَرِي يَا زَلْزَلَةُ	231
7	تَمَسَّكَ بِخُرْدِكَ حَتَّى تُدْرِكَ حَقْلَكَ	241
8	الْحَلِيمُ مَطِيئُهُ الْجَاهِلُ	320
9	الْحَقُّ أُنْبَلَجُ وَالْبَاطِلُ لَجَلَجُ	352
10	أَحْلَمُ مِنْ أَحْنَفَ	365
11	أَحْمَى مِنْ مُجِيرِ الْجَرَادِ	370

¹⁹⁴ Kişinin ahlakı onun altınından daha iyidir.

12	أَحْنُ مِنْ شَارِفٍ	372
13	أَحْلَمُ مِنْ فَرْخِ عَقَابٍ	376
14	الْخَيْلُ تَجْرِي عَلَى مَسَاوِيهَا	383
15	خَلَاؤُكَ أَفْنَى لِحَيَاتِكَ	390
16	خَالِصِ الْمُؤْمِنِ وَخَالِقِ الْفَاجِرِ	396
17	دَرْبُ الْبَهْمِ بِالرَّمِّ	434
18	الرَّفْقُ يُنَمُّ وَالْخُرْقُ شُومٌ	513
19	أَسْهَلُ مِنْ جِلْدَانٍ	590
20	أَشْكُرُ مِنْ بَرَوَقَةٍ	635
21	ضَعِيفُ الْعَصَا	699
22	طَعْمُ ذِكْرِكَ مَعْسُولٌ بِكُلِّ فَمٍ	734
23	الاعْتِرَافُ يَهْدِمُ الْاِغْتِرَافَ	832
24	أَعْطَفُ مِنْ أُمَّ إِحْدَى وَعِشْرِينَ	857
25	الْفَحْلُ يَحْمِي شَوْلَهُ مَعْقُولاً	888
26	قَيْدُ الْإِيْمَانُ الْفَتَكُ	956
27	كُلُّ ذَاتِ صِدَارٍ خَالَةٌ	995
28	كُلُّ امْرِئٍ فِي بَيْتِهِ صَبِيٌّ	997
29	وَأَنَّ بَيْنَا وَبَيْنَكُمْ عَيْبَةٌ مَكْفُوفَةٌ	1167
30	هَذَا حَيَاءٌ مَارِخَةٌ	1178
31	هَذَا جَنَائِي وَهَجَانُهُ فِيهِ	1186
32	أَهْوَنُ مَرْزُئَةٍ لِسَانٌ مُمِخٌ	1201

3.6.5.33. Güzellik

Mesellerde yıldızlar, ağaçlar, güneş, ay gibi unsurların güzelliğinden söz edilirken kadının güzelliği de unutulmamıştır. Arap toplumunda bir nesnenin diğerinden daha güzel olduğu görünürse " ¹⁹⁵ في القَمَرِ ضِيَاءٌ وَالشَّمْسُ أَضْوَأُ مِنْهُ " meseli söylenir. Mesellere göre güzellik nimettir, güzellerle yaşamak isteyen de para harcaması gerekir. Elimizdeki eserde güzelliğe dair 17 mesel bulunmaktadır, bu meseller şöyle sıralanabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّ الْمَنَاحِيخَ خَيْرُهَا الْأُبْكَارُ	7
2	أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخَارِيهَا	66
3	أَبْهَى مِنْ قُرْطَيْنِ بَيْنَهُمَا وَجْهٌ حَسَنٌ	178

¹⁹⁵ Ay ışıklı, fakat güneş ondan daha ışıklıdır.

4	أَحْسَنُ مِنْ سُوقِ الْعُرُوسِ	368
5	أَحْسَنُ مِنْ شَنْفِ الْأَنْصَرِ	379
6	أَحْسَنُ مِنَ الدُّمَيَّةِ وَمِنْ الرُّوْنِ	380
7	السُّرُورُ تَوْقِيعُ جَائِزٍ وَأَمْرٌ نَافِذٌ	555
8	شَجَّةُ عَبْدِ الْحَمِيدِ	616
9	أَطِيبُ مِنَ الْمَاءِ عَلَى الظَّمَا	748
10	أَطِيبُ نَشْرًا مِنَ الصَّوَارِ	749
11	أَعَذَّبُ مِنْ مَاءِ الْبَارِقِ	840
12	أَعَذَّبُ مِنْ مَاءِ الْحَشْرِجِ	841
13	أَعَذَّبُ مِنْ مَاءِ الْوَقِيعَةِ	846
14	فِي الْقَمَرِ ضِيَاءٌ وَالشَّمْسُ أَضْوَأُ مِنْهُ	889
15	أَلَدُّ مِنْ زَيْدٍ بَرْبٌ	1055
16	أَلَدُّ مِنْ زَيْدٍ بَنْرَسِيَانِ	1056
17	مَنْ يَنْكِحَ الْحَسَنَاءَ يُغْطِ مَهْرَهَا	1086

3.6.5.34. Haddi Aşmak

Mesellere göre insan, hayatının bütün alanlarında haddini aşmamaya dikkat emtelidir. Arap toplumunda birinin bir konuda zararı uzun sürerse veya dayanılmayacak derecede kötülük ederse ona "بَلَغَ السَّكِينُ الْعَظْمَ"¹⁹⁶ meseli denilir. Elimizdeki eserde bu konuyla ilgili 22 mesel vardır, bu meseller şöyledir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	بَلَغَ السَّكِينُ الْعَظْمَ	132
2	بَلَغَ السَّيْلُ الرُّبَى	140
3	بَلَغَ مِنْهُ الْمُخَنَّقُ	163
4	جَاوَزَ الْحَرَامُ الطُّبْيَيْنِ	266
5	جَرَى الْوَادِي فَطَمَّ عَلَى الْقَرَى	269
6	حُلِبَتْ صُرَامٌ	333
7	أَذَقُّ مِنْ خَيْطِ بَاطِلٍ	443
8	أَذَقُّ مِنَ الشُّخْبِ	444
9	ارْقَا عَلَى ظُلْعِكَ	490
10	أَرْقُ مِنْ رَقَرَاقٍ	528

¹⁹⁶ Bıçak kemiğe dayandı.

11	أَرْقُ مِنْ الْعَرْقِيِّ	529
12	أَرْقُ مِنْ رِذَاءِ الشُّجَاعِ	531
13	أَرْقُ مِنْ رِيقِ النَّحْلِ	532
14	الرِّيَازَةُ فِي الْحَدِّ نُقْصَانٌ مِنَ الْمَحْدُودِ	541
15	اسْتَنْتِ الْفَصَالُ حَتَّى الْقَرْعَى	560
16	اطْمَئِنَّ عَلَى قَدْرِ أَرْضِكَ	736
17	قِي عَلَى ظِلِّعِكَ	933
18	انقطع السَّلا فِي الْبَطْنِ	938
19	قَدْ بَلَغَ الشَّيْطَانُ الْوَرَكَيْنِ	961
20	مَا يَجْعَلُ قَدَّكَ إِلَى أُدِيمِكَ	1066
21	مَنْ حَقَّنَا أَوْ رَفَّنَا فَلْيَقْتَصِدْ	1074
22	يَسَارُ الْكَوَاعِبِ	1251

3.6.5.35. Hedef

Her insanın hayatında bir hedef olmalıdır. Hedefsiz bir insan değersiz yaşar. Mesellere göre insanların hedefe ulaşabilmesi için uğraşması gerekir, unutmayalım ki hedefe yaklaşınca zorluklar veya engeller daha çok olur, onun için hedefe giden yolda her türlü sıkıntıya dayanmalıdır. Elimizdeki eserde hedefe ulaşmak veya ulaşamamakla ilgili mesellerin sayısı 20'dir, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	بَاتَتْ بِلَيْلَةَ حُرَّةٍ	144
2	تُبْلَغُ الْخَضْمُ بِالْقَضْمِ	200
3	جَعَلَتْهُ نَصَبٌ عَيْنِي	270
4	أَحْبِرُ مِنْ صَبِّ	381
5	خَبَطَهُ خَيْطُ عَشْوَاءَ	391
6	شَيْئًا مَا يَطْلُبُ السَّوْطُ إِلَى الشَّقَرَاءِ	597
7	أَصَابَ تَمْرَةَ الْغُرَابِ	652
8	أَصْعَبُ مِنْ خَرْطِ الْقَتَادِ	673
9	ضَعِ السَّهْمَ عَلَى كَبَدِ الْقَوْسِ	703
10	اطْلُبْ تَطْفَرُ	730
11	أَكْرَمْتَ فَأَرْتَبْتُ	987

12	كُلُّ أَدَاةِ الْخُبْرِ عِنْدِي غَيْرُهُ	1003
13	أَكْذِبِ النَّفْسَ إِذَا حَدَّثَتْهَا	1006
14	لَيْسَ فِي الْعَصَا سَيْرٌ	1036
15	لَقِيْتُهُ صَكَّةَ عُمَيٍّ	1046
16	لَقِيْتُهُ أَوَّلَ وَهْلَةٍ	1050
17	لَقِيْتُهُ أَذْنِي دَنِيٍّ	1051
18	أَمْرَعْتُ فَأَنْزِلُ	1088
19	أَنْجَدَ مِنْ رَأَى حَصْنًا	1141
20	يُبْلَغُ الْخَضَمُ بِالْقَضَمِ	1238

3.6.5.36. Hile

Mesellere göre hile insanın en kötü özelliklerinden biridir, hileli işlere başvurmak yanlışır, bunu yapanlar da cezasını çekerler. Türkler hileci hakkında "Hile ile iş gören, mihnet ile can verir" meselini söylerler. Araplar buna katılsa da "إِذَا لَمْ تَغْلِبْ فَاخْلُبْ"¹⁹⁷ meseliyle insanın bazen de hedefe ulaşabilmesi için hileli işlere başvurması gerektiğini ifade ederler. Elimizdeki metinde hile, hileci, hilecilikle ilgili mesellerin sayısı 16 meseldir, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِذَا لَمْ تَغْلِبْ فَاخْلُبْ	29
2	إِنَّهَا لَيْسَتْ بِخُدْعَةِ الصَّبِيِّ بِاللَّبَنِ	69
3	تَحْسِبُهَا حَمَقَاءَ وَهِيَ بَاحِشٌ	207
4	تَلْبِذِي تَصِيدِي	235
5	جَالِي أَجَالِكَ فَالْدَمْسُ مِنْ فِعَالِكَ	286
6	الْحَزْبُ خُدْعَةٌ	346
7	خَامِرِي أُمَّ عَامِرٍ	384
8	خَشَّ ذُؤَالَةَ بِالْحِبَالَةِ	401
9	أَخْدَعُ مِنْ صَبٍّ	410
10	دُهُ دُرَيْنِ سَعْدُ الْقَيْنِ	431
11	أَرْوَعَانَا يَا تُعَالِ وَقَدْ عَلِقْتَ بِالْحِبَالِ؟	497
12	صَرْبَةٌ فِي ظَرْفِ سَوْءٍ	692
13	صَرْبَ أَحْمَاسًا لِأَسْدَاسٍ	701
14	فَلَانٌ مُخْرَنْقٌ لِيَنْبَاعِ	886

¹⁹⁷ Eğer yenemezsen kazanmak için hile yap!

15	قَدْ عَلَقْتُ دَلْوُكَ دَلْوُ أُخْرَى	947
16	مَنْ يَأْتِ الْحَكَمَ يَفْلُجْ	1096

3.6.5.37. Hüzün

Değerli birini kaybeden, hedefine ulaşamayan, hayal kırıklığına uğrayan ve mutlu olamayan herkes hüzünlü yaşar. Bu durum mesellerde de ifade edilmiştir. Elimizdeki eserde konuyla ilgili mesellerin sayısı 14'tür, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	تَذَكَّرْتُ رِيَاءَ صَبِيٍّ فَبَكَتْ	236
2	حَالُ الْجَرِيضِ دُونَ الْقَرِيضِ	316
3	أَحْرُ مِنْ دَمْعِ الْمَقْلَاتِ	369
4	اسْتَرَّاحَ مَنْ لَا عَقْلَ لَهُ	517
5	رُبَّ حَالٍ أَفْصَحُ مِنْ لِسَانٍ	524
6	أَصَبُ مِنَ الْمُتَمَنِّيَةِ	684
7	عَجَّعَ لِمَا عَصَهُ الطَّعَانُ	833
8	كَالْمَرْبُوطِ وَالْمَرْعَى خَصِيبُ	975
9	كَفَا مُطْلَقَةً تَفْتُ الْيَرْمَعِ	985
10	أَلْهَفُ مِنْ مُغْرِقِ الدُّرِّ	1058
11	أَلْهَفُ مِنْ قَضِيبِ	1060
12	أَلْهَفُ مِنَ ابْنِ السَّوْءِ	1061
13	لَا بُدَّ لِلْمَصْدُورِ أَنْ يَنْفُتْ	1219
14	لَا عِطْرَ بَعْدَ عَرُوسٍ	1221

3.6.5.38. İmkansızlık

Mesellerde bazı işlerin yapılmasının neredeyse imkânsız olduğu ifade edilir. İncelediğimiz eserde imkânsızlıkla ilgili mesellerin sayısı 10'dur, bu meseller şöyle sıralanabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَيُّنَ الثُّرَيَّا مِنْ يَدِ الْمُتَاوَلِ	99
2	تَسْأَلُنِي بِرَأْمَتَيْنِ سَلْجَمًا	213
3	حَتَّى يَرْجِعَ السَّهْمُ عَلَى فَوْقِهِ	319

4	طَلَبَ الْأُبْلَقَ الْعُقُوقَ	717
5	عَاطٍ بِغَيْرِ أَنْوَاطٍ	781
6	كَلَّفْتَنِي بَيْضَ السَّمَائِمِ	990
7	لَا آتِيكَ سِنَّ الْجِسْلِ	1210
8	لَا آتِيكَ أَوْ يُؤُوبَ الْقَارِظَانِ	1222
9	لَا آتِيكَ مِعْزَى الْفِرْزِ	1224
10	لَا حَتَّى يَرْجِعَ نَشِيطٌ مِنْ مَرَوْ	1226

3.6.5.39. İntikam

Mesellerde bazı insanların birini kaybettikleri için intikama kalktığı, bazılarının intikamına ulaşırken bazılarının ise yorulup ulaşamadığı ve bazılarının sadece tehditle yetindiği ifade edilmiştir. Elimizdeki eserde konuyla ilgili mesellerin sayısı 4'tür, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَثَارُ مِنْ قَصِيرٍ	258
2	لَأُحَقِّنَ حَوَاقِنَكَ بِذَوَاقِنِكَ	1023
3	لَأُضْمِّنَكَ ضَمَّ الشَّنَاتِرِ	1048
4	أَوْذَى دَرَمٍ	1163

3.6.5.40. İstişare

Her insan, hayatında bir konuda danışacak birini arar. Mesellere göre bir işe, özellikle de önemli ise, başlamadan önce tecrübelilere istişare etmemiz gereklidir. İstişare eden hep başarılı olur, kaybetmez, istişare etmeyen ise sadece kendi fikriyle yürüyüp helak olur. Çalıştığımız eserde danışmaya dair 6 mesel vardır, bu meseller şöyle gösterilebilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	جُحَيْشُ وَخْدِهِ	280
2	أَجْنَاؤُهَا أَبْنَاؤُهَا	292
3	عِلْمَانِ خَيْرٌ مِنْ عِلْمٍ	789
4	مَنْ اسْتَبَدَّ بِرَأْيِهِ فَقَدْ هَلَكَ	1065
5	مَا هَلَكَ أَمْرٌ عَنْ مَشُورَةٍ	1109

3.6.5.41. İtap

Paylama veya azarlama anlamlarına gelen itap mesellere göre insanın güzel davranışlarından olup ne olursa olsun her daim kinden daha iyi bir davranıştır. İncelediğimiz eserde itapla ilgili sadece 2 mesel vardır, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	ظَاهِرُ الْعِتَابِ خَيْرٌ مِنْ بَاطِنِ الْحَقْدِ	761
2	الْعِتَابُ قَبْلَ الْعِقَابِ	825

3.6.5.42. İyiliğe Kötülük

Arap ve Türk atasözlerinde iyiliğin öneminden ne kadar bahsedilse de bazı insanların gördükleri iyiliğe kötülükle karşılık verdikleri ifade edilmiştir. Mesela, "Besle kargayı, oysun gözünü" Türk atasözü ve "أُرِيدُ جِبَاءَهُ وَيُرِيدُ قَتْلِي"¹⁹⁸ Arap meseli bazı insanların iyilik yapanlara kötülükle karşılık verdiklerini vurgularlar. Elimizdeki eserde konuyla ilgili mesellerin sayısı 14'tür, bu meseller aşağıdaki tabloya şöyle aktarılabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	اتَّقِ شَرَّ مَنْ أَحْسَنَتْ إِلَيْهِ	208
2	أَحْشُكَ وَتَرَوْنِي	329
3	خَيْرَ حَالِيكَ تَنْطَحِينِ	402
4	أُرِيدُ جِبَاءَهُ وَيُرِيدُ قَتْلِي	514
5	رَبِّ مُسْتَعْزِرٍ مُسْتَبْكِي	516
6	عَافِيَكُمْ فِي الْقَدْرِ مَاءٌ أَكْدَرُ	783
7	عَارِيَّةٌ كَسَبَتْ أَهْلَهَا ذِمًّا	818
8	كَلْبٌ طَسَمَ	980
9	كَالْعَاطِفِ عَلَى الْعَاضِ	996
10	لَمَّا اسْتَدَّ سَاعِدُهُ رَمَانِي	1024
11	مَا لِي ذَنْبٌ إِلَّا ذَنْبٌ صَحْرٍ	1082

¹⁹⁸ Ona yardım etmek isterken o beni öldürmek istiyor.

12	يَجْرِي بَلِيْقٌ وَيَدْمُ بَلِيْقٌ	1241
13	يُضْرَبُ الثَّوْرُ لَمَّا عَاقَهُ الْبَقْرُ	1242
14	يَأْكُلُهُ بِضْرُسٍ وَيَطْوُهُ بِظَلْفٍ	1249

3.6.5.43. İyilik

İyilik yapmak, Arap ve Türk atasözlerinde insanın güzel özelliklerinden biridir. İnsanın hayatında hep iyilik yapması, diğer insanların iyiliği için de her türlü iyiliği sunması gerekir. Unutmayalım ki iyilik yapan iyilik bulur. Arap mesellerinde iyilikle ilgili meseller oldukça fazladır, Hâmid Efendi kendi eserinde iyilikle ilgili 28 mesel şerh etmiştir, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِيَّاكَ وَأَعْرَاضَ الرِّجَالِ	23
2	أَوَّلُ الشَّجَرَةِ النَّوَّاءُ	28
3	إِنَّمَا يَجْزِي الْفَتَى لَيْسَ الْجَمَلُ	33
4	أَوَّلُ الصَّيْدِ فَرَعٌ	108
5	أَبْرُ مِنَ الْعَمَلِ	173
6	أَتَيْعِ الْفَرَسِ لِجَافِهَا أَوْ النَّاقَةِ زِمَامِهَا أَوْ الدَّلْوِ رِشَاءِهَا	205
7	تَأْخِيرُ الْإِسَاءَةِ مِنَ الْإِحْسَانِ	209
8	الْحَسَنَةُ بَيْنَ السَّيِّئَتَيْنِ	357
9	أَحْسَنُ وَأَنْتَ مُعَانٌ	358
10	ادْفَعْ الشَّرَّ بِعُودٍ أَوْ عَمُودٍ	426
11	الدَّالُّ عَلَى خَيْرٍ كِفَاعِلُهُ	430
12	الرَّيْتُ فِي الْعَجِينِ لَا يَضِيغُ	535
13	سَبَقَكَ بِهَا عُكَّاشَةٌ	579
14	صَبَابَتِي تُزَوِّي وَلَيْسَتْ غِيلاً	670
15	الطَّيْرُ بِالطَّيْرِ يُصْطَادُ	723
16	أَطْعِمَ أَخَاكَ كُشْيَةَ الضَّبِّ	726
17	عَوْدٌ يُعْلَمُ الْعَنْجُ	766
18	الْعَوْدُ أَحْمَدُ	767
19	أُغْلِلْ تَخْطُبُ	786
20	عَادَ الْغَيْثُ عَلَى مَا أَفْسَدَهُ	792
21	فِي الْخَيْرِ لَهُ قَدَمٌ	902
22	كُلُّ الصَّيْدِ فِي جَوْفِ الْفَرَا	981
23	أَلْجَمُ مَا أَسْدَيْتَ	1030

24	لَحَقْنِي فَضْلَ لِحَافِهِ	1038
25	مَاءٌ وَلَا كَصَدَاءَ	1062
26	مُحْسِنَةٌ فَهَيْلِي	1099
27	مَا يُشَقُّ غُبَارُهُ	1100
28	لَا تَمْسُكْ مَا لَا يَسْتَمْسُكُ	1232

3.6.5.44. Kanaat

Kanaat, yaşam şartlarına rıza göstermek, elde olanla yetinmek ve başkalarının haklarına göz dikmemektir. Türk atasözlerine göre kanaat bir servettir. Arap atasözlerine göre kanaat sahibi üzülmaz. İnsan elindeki rızkı az olsa bile kabul etmelidir, çünkü insan azı kabul etmezse çoğu da alsa asla kanaat etmez. İncelediğimiz eserde kanaatle ilgili mesellerin sayısı 20'dir, bu meseller şöyle sıralanabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنْ فَرَّ عَيْرٌ فَعَيْرٌ فِي الرِّبَاطِ	115
2	رَأْسُ بَرَأْسٍ وَزِيَادَةُ خَمْسِمَائَةٍ	166
3	تَجَمَّلِي تَعَفَّفِي	242
4	الْجَحْشُ لَمَّا فَاتَكَ الْأَعْيَارُ	291
5	رُبَّ فَرَسٍ دُونَ السَّابِقِ	472
6	رَضِيْتُ مِنَ الْغَنِيمَةِ بِالْإِيَابِ	484
7	أَرْضَ مِنَ الْمَرْكَبِ بِالتَّغْلِيْقِ	498
8	رَكِبَ ذَنْبَ الْبَعِيرِ	507
9	أَرْضَ مِنَ الْعُشْبِ بِالْخُوصَةِ	512
10	سِدَادٌ مِنْ عَوَزٍ	550
11	شَرُّعَكَ مَا بَلَغَكَ الْمَحَلَّ	599
12	ظَمًا فَادِحٌ خَيْرٌ مِنْ رِيٍّ فَاصِحٍ	759
13	عَيْرٌ بِعَيْرٍ وَزِيَادَةُ عَشْرَةٍ	770
14	اسْتَعْنَتِ الشُّوْكَةُ عَنِ التَّنْقِيحِ	874
15	الْفَرَارُ بِقِرَابٍ أَكْبَسُ	912
16	لَمْ يُحْرَمْ مَنْ فُصِدَ لَهُ	1017
17	لَيْسَ الرَّيُّ عَنِ التَّشَافِّ	1026
18	لِكُلِّ غَدٍ طَعَامٌ	1027

19	الماشُ خَيْرٌ من لاشٍ	1077
20	لا غمَّ للقانع	1216

3.6.5.45. Kaybetmek

Hayatına önem vermeyen çok şey kaybeder. İnsanın kaybettiıklarını yeniden elde etmesi güç olduğu gibi bozduklarını yeniden tamir etmesi de güçtür. Bütün toplumlarda özellikle de Arap toplumunda kaybeden kimse her türlü eleştiriye maruz kalıp olumsuz bir mesel haline gelebilir. İncelediğimiz eserde malı, hak yolu ve özel şeyleri kaybetmekle ilgili mesellerin sayısı 24'tür. Bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَنْتَ كَصَاحِبَةِ النَّعَامَةِ	36
2	إِنَّكَ تَهْدِي الضَّالَّ وَلَا تَهْدِي الْمُتَضَلَّ	97
3	أَخْذُوا طَرِيقَ الْغَنَاضِلِينَ	98
4	أَتَبُّ مِنْ أَبِي لَهَبٍ	246
5	أَخْسَرُ مِنْ حَمَّالَةِ الْخَطْبِ	412
6	رَجَعَ بِخُفْيٍ حُسَيْنٍ	467
7	إِزْدَدْتُ رَغْمًا وَلَا تُدْرِكُ وَغْمًا	537
8	سُرِقَ السَّارِقُ فَأَنْتَحَرَ	571
9	أَسْقَطَ الْعِشَاءَ عَلَى سِرْحَانٍ	572
10	شَرُّ الرَّأْيِ الدَّيْرِيُّ	613
11	ضَلَّ ضَرْبُصَ نَفَقَهُ	688
12	صَيَّعَتِ الْبِكَارَ عَلَى طِحَالٍ	697
13	أَضْيَعُ مِنْ قَمَرِ الشَّتَاءِ	708
14	أَضْيَعُ مِنْ دَمِ سَلَاةٍ	710
15	أَضَلُّ مِنْ مُؤُودَةٍ	711
16	أَضَلُّ مِنْ قَارِطِ عَنَزَةٍ	712
17	أَضَلُّ مِنْ وَلَدِ الْبِرْتُوعِ	713
18	أَضَلُّ مِنْ سَارِقِ الْمَغْزَلِ	714
19	أَضَلُّ مِنْ بِنَانٍ	715
20	فِي الصَّيْفِ صَيَّعَتِ اللَّبَنَ	881

21	قَدْ أَخْطَأَ نَوَاهُ	955
22	كَالْكَلْبِ عَارُهُ ظُفْرُهُ	979
23	وَاحْزَازًا وَأَبْتَغِي النَّوَافِلَا	1147
24	الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ	1165

3.6.5.46. Kaza ve Kader

Mesellere göre hayattaki olayların insandan değil Allah tarafından olduğuna inanmalıyız. İnsan kabul etse de etmese de Allah'ın takdiri olacaktır ve insan ne olursa olsun takdîr-i ilâhînin karşısına çıkmamalıdır. Mesel kitaplarında kaza ve kadere dair mesellerin hikayelerine bakıldığında bazı insanların sabır gösterirken bazılarının ise Himâr bin Muveyli gibi Allah'a karşı çıktığı görülmektedir. Elimizdeki eserde konuyla ilgili mesellerin sayısı 4'tür, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّ لِلَّهِ جُنُودًا مِنْهَا الْعَسَلُ	9
2	إِنَّ الشَّقِيَّ وَأَفْدُ الْبَرَّاجِمِ	14
3	تَجْرِي الرِّيحُ بِمَا لَا تَشْتَهِي السُّفْنُ	204
4	رُبَّ رَمِيَةٍ مِنْ غَيْرِ رَامٍ	485

3.6.5.47. Kibir-Tevazu

Mesellere göre kibir iyi insana yakışmaz, kibirli olanlar muhakkak zalim olurlar. Kibirli insan, davranışıyla insanları kendisine düşman eder. Tevazu ise insana yakışır, onun sahibi insanların gözünde yükselir, gönüllerde yer alır. İncelediğimiz eserde kibir-tevazu konularına dair mesellerin sayısı 10'dur, bu meseller şöyle sıralanabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَنْفٌ فِي السَّمَاءِ وَاسْتٌ فِي الْمَاءِ	41
2	إِذَا تَرَضَّيْتَ أَخَاكَ فَلَا أَخَا لَكَ	93
3	تَوَاضَعُ الْمَرْءُ بِكُرْمِهِ	210
4	ثَمَرَةُ الْعُجْبِ الْمَقْتُ	255
5	أَزْهَى مِنْ غُرَابٍ	547
6	أَطْرَقَ كَرًا إِنَّ النُّعَامَ فِي الْقُرَى	721

7	طَمَحَ مِرْتَمُهُ	728
8	الْكَبِيرُ قَائِدُ الْبُغْضِ	992
9	أَكْسَفْنَا وَإِمْسَاكَ	1008
10	مَنْ يَبِغْ فِي الدِّينِ يَصْلَفْ	1076

3.6.5.48. Komşuluk

Türklerin "Ev alma komşu al" ve Arapların "الْجَارُ ثُمَّ الدَّارُ"¹⁹⁹ atasözlerinden hareketle her iki toplumda komşuluğun ne kadar önemli olduğu anlaşılır. İnsan bu hayatta kimin yanında yaşayacağına dikkat etmeli yoksa istemediği sonuçlarla karşılaşmak zorunda kalır. İncelediğimiz eserde komşuluğa dair mesellerin sayısı 5'tir, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	بِعْتُ جَارِي وَلَمْ أَبِغْ دَارِي	141
2	الْجَارُ ثُمَّ الدَّارُ	273
3	جَاوَرِينَا وَاجْبُرِينَا	285
4	أَهْدِ لِجَارِكَ الْأَذْنَى لَا يَقْلِكَ الْأَقْصَى	1195
5	لَا يَنْفَعُكَ مِنْ جَارٍ سُوءُ تَوَقُّ	1213

3.6.5.49. Korkaklık

Korkaklık insanın kabul edilemeyen çirkin özelliklerinden biridir. Mesellere göre korkak olan kimsenin sonu ölümdür, onun için korkmasına gerek yoktur. Araplar şu "مَرَّةٌ الْجُبْنُ لَا رَيْحَ وَلَا خُسْرَ"²⁰⁰ meseliyle korkaklığın bir kazancı veya ziyanı olmadığını beyan ederlerken Türkler de "korkak bezirgân ne kâr eder ne ziyan" atasözüyle korkak tüccârın kendisini zarardan korusa bile kazanç sağlayamayacağını vurgular. İncelediğimiz eserde korkaklıkla ilgili mesellerin sayısı 23'tür, bu meselleri aşağıdaki tabloda görmek mümkündür:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّ الْجَبَانَ خَشَفُهُ مِنْ فَوْقِهِ	38
2	الْبُؤْسُ بِالتَّوَصِّ	153

¹⁹⁹ Önce komşu sonra ev.

²⁰⁰ Korkaklığın ne faydası ne de zararı var.

3	بَصْبَصْنِ إِذْ خُذَيْنِ بِالْأَذْنَابِ	169
4	تَفَرَّقْ مِنْ صَوْتِ الْغُرَابِ وَتَفَرُّسِ الْأَسَدِ الْمُشَبِّمِ	214
5	ثَمَرَةُ الْجُبْنِ لَا رَيْحَ وَلَا خُسْرَ	252
6	جَاءَ يَضْرِبُ أَصْدَرِيهِ	260
7	جَلَبْتُ جَلْبَةً ثُمَّ أَقْلَعْتُ	279
8	أَجْبَنُ مِنَ الْمَنْزُوفِ ضَرْطًا	296
9	أَجْبَنُ مِنْ صِفْرِ	297
10	أَجْبَنُ مِنْ صَافِرٍ	302
11	أَجْبَنُ مِنْ كَرْوَانٍ	305
12	أَجْبَنُ مِنْ نَهَارِ النَّهَارِ	306
13	أَجْبَنُ مِنْ هَجْرٍ	307
14	دَرَدَبَ لَمَّا عَصَى الثَّقَافُ	421
15	دَهْوَرٌ نَبَحًا وَاسْتَهَ مُبْتَلَةً	440
16	أَشْرَدُ مِنْ خَفِيدٍ	634
17	صُلْتُ عَلَى الْأَسَدِ وَبُلْتُ عَنِ النَّقْدِ	664
18	ضَرْطٌ ذَلِكَ	704
19	الْعَيْرُ يَضْرِبُ وَالْمَكْوَأُ فِي النَّارِ	784
20	أَغْيَرَةٌ وَجَبْنًا	875
21	افْتَشَعَرَتْ مِنْهُ الدَّوَابُّ	952
22	كَرِهَتْ الْخَنَازِيرُ الْمَاءَ الْمُؤَغَرَ	988
23	لَيْسَ يَلَامُ هَارِبٌ مِنْ حَتْفِهِ	1042

3.6.5.50. Kötü Ahlak

Mesellere göre arsızlık, küstahlık, zina, haset, dolandırıcılık, hırsızlık, sahtekarlık, sihirbazlık gibi kötü huylara sahip olanlar bütün toplumlarda hiç bir zaman kabul görmemiştir. Çünkü ahlakı bilmeyen her türlü kötülüğü yapar, hatta Araplar bu konuda "

"²⁰¹يركب الحرام من لا حلال له" meseliyle helal olanları tanımayan kimsenin her türlü harama

bulaşmaya hazır olduğunu ifade eder. Ahlak, bir toplumun gelişmesi için gayet önemlidir. "Ahlâksız millet, evlâtsiz evdir" Türk atasözüne göre toplumun ahlakı olmadan bir değeri olmaz. Elimizdeki eserde güzel ahlakı kötü ahlaklardan ayıran Hâmid Efendi bu kötü huylarla ilgili 49 mesel derleyip şerh etmiştir. Bu meselleri şu tabloda göstermek mümkündür:

²⁰¹ Helali olmayan harama biner.

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّهُ لَنَدِبُ عَقَارُهُ	6
2	إِخْدَى خُطَيَّاتٍ لُقْمَانُ	35
3	أَكْلًا وَذَمًّا	62
4	ابْنُ زَانِيَةٍ بَرِيَّتِ	89
5	بِكُلِّ وَادٍ بَنُو سَعْدِ	126
6	بَالَ حِمَارٍ فَاسْتَبَالَ أَحْمِرَةً	168
7	تَقَلَّدَهَا طُوقَ الْحَمَامَةِ	234
8	أَثْقَلَ مِنَ الْكَانُونِ	257
9	جَزَاءَ سِنَمَارٍ	287
10	أَجْنُ مِنْ دُقَّةَ	309
11	اِخْتَلَبَ فَرْوَهُ	349
12	أَحْشَفًا وَسُوءَ كَيْلَةٍ	354
13	خَصْلَةً تَعْيِيهَا رُصُوفُ	404
14	خَطِيطَةً فِيهَا كِلَابٌ شُغُرُ	405
15	أَخْبَثُ صَفْقَةً مِنْ شَيْخٍ مَهْوَ	408
16	أَخْنَثُ مِنْ دَلَالٍ	413
17	أَخْبَثُ مِنْ ذَنْبِ الْعَصَا	418
18	رَجُلًا مُسْتَعِيرٍ أَسْرَعَ مِنْ رَجُلِي مُؤَدِّ	473
19	رَمْتَنِي بِدَائِهَا فَانْسَلْتُ	477
20	رَجَعَ عَلَى خَافِرَتِهِ	488
21	أَزْنَى مِنْ قَرْدٍ	545
22	أَزْنَى مِنْ سَجَاحٍ	546
23	أَزْنَى مِنْ صَيَوْنٍ	548
24	سَمْنُكُمْ فِي أَدِيمِكُمْ	562
25	سَمْنُ كَلْبِكَ يَا كُلُّكَ	564
26	سَبَكَ مَنْ بَلَّغَكَ	565
27	أَسْرَقُ مِنْ بُرْجَانٍ	587
28	أَسْرَقُ مِنْ تَاجَةٍ	588
29	أَسْلَطُ مِنْ سِلْقَةٍ	589
30	شَمَّ خِمَارَهَا الْكَلْبُ	619
31	صَبَّغَتْ لِي إِصْبَعَكَ الْعَمَّالَةُ	662
32	طَرَفَةٌ يُولَعُ فِيهَا الْقُعْدُ	737
33	ظَلَمْتُ رُؤُومَ خَيْرٍ مِنْ أُمَّ سَوُومٍ	757
34	عَادَ الْحَيْسُ يُحَاسُ	772
35	عَادَتْ لِعَثْرِهَا لَمَيْسُ	800

36	فِي اسْتِهَا مَا لَا تَرَى	905
37	فَلَانٌ يَسْتَطْبُ عَلَى عِيسَى بْنِ مَرْيَمَ	907
38	أَقْوَدُ مِنْ ظُلْمَةٍ	963
39	أَفْبَحُ مِنْ قَوْلٍ بِلَا فِعْلٍ، وَ"مِنْ مَنْ عَلَى نَيْلٍ" وَ"مِنْ نَيْهِ بِلَا فَضْلٍ"	966
40	كُلُّ كَلْبٍ بِنَايِهِ نَبَّاحٌ	978
41	كُسِيرٌ وَعُوبَرٌ وَكُلُّ غَيْرٍ خَيْرٌ	989
42	أَكْفَرُ مِنْ حِمَارٍ	1016
43	أَلَوْطُ مِنْ رَاهِبٍ	1057
44	أَلَوْطُ مِنْ دُبٍّ	1059
45	هُوَ مُحْتَرَسٌ مِنْ مِثْلِهِ وَهُوَ حَارِسٌ	1197
46	لَا رَاحَةَ لِلْحَسُودِ	1217
47	لَا يَعْجِزُ مَسْنُوكُ السَّوَةِ عَنْ عَرَفِ السَّوَةِ	1228
48	يَكْسُو النَّاسَ وَاسْتُهُ عَارِيَّةٌ	1246
49	يَرْكَبُ الْحَرَامُ مَنْ لَا حَالَ لَهُ	1247

3.6.5.51. Kötülük

Şer anlamına gelen kötülük insanın olumsuz özelliklerinden biridir. Kötü insan hem kendisi hem de yaşadığı toplum için zararlıdır. Kötülük, "Bir kötünün yedi mahalleye zararı dokunur " Türk atasözünde beyan edildiği gibi geniş çevrelere ulaşır. Onun için mesellerde kötülük yapmamak gerektiği herkese öğütlenmektedir. Araplar kötülüğü akrebe benzetir ve bir kavim veya herhangi bir kimseden şer geldiğinde " سَرَتْ إِلَيْنَا شَبَادِعُهُمْ "

²⁰² meselini zikrederler. Yahut şerri dişli bir hayvana benzeterek " شَرُّ أَهَرَّ دَا نَابٍ " ²⁰³

meselini söylerler. Hayatında kötülükten sakınmaya çalışan Âsımzâde Hâmid kendi eserinde bu konuyla ilgili 16 mesel derleyerek şerh etmiştir. Derlediği meselleri aşağıda görmek mümkündür:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّ الْهَوَانَ لِلَّيْمِ مَرَامَةٌ	30
2	بَاءَتْ عَرَاؤُ بِكُحْلِ	147
3	الْبُسْتَانُ كُلُّهُ كَرْفَسٌ	152

²⁰² Onların akrepleri bize geldi.

²⁰³ Dişli şer hırladı.

4	بَعْضُ الشَّرِّ أَهْوَنُ مِنْ بَعْضِ	162
5	رِيحٍ خَزَا فَالْتَجَا	508
6	رُبَّ لَائِمٍ مَلِيمٍ	510
7	السَّبَابُ يُهَيِّجُ اللَّطَامَ	570
8	سَرَتْ إِلَيْنَا شَبَادِعُهُمْ	575
9	شَرُّ أَهَرَّ ذَا نَابٍ	598
10	أَشْرَى الشَّرِّ صِغَارُهُ	625
11	صُمِّي ابْنَةُ الْجَبَلِ	647
12	صُغْرَاهَا مُرَّاهَا	665
13	أَصْرُدُ مِنْ عَيْنِ الْحَرْبَاءِ	682
14	ظَلُّ الشَّيْطَانِ	760
15	عَلَى أَهْلِهَا دَلَّتْ بَرَأَقِشُ	775
16	أُعْيَيْتَنِي بِأَشْرِ فَكَيْفَ بِدُرْدُرٍ	801

3.6.5.52. Kuvvet

Arap toplumunda biri zayıfken birden güçlü olursa ona "إِسْتَيْسَتْ الْعُزْرُ"²⁰⁴ meseli denilir.

Ayrıca, kendi yükünden fazlasını taşıyabilene "أَقْوَى مِنْ نَمْلَةٍ"²⁰⁵ meseli de söylenir.

Elimizdeki eserde kuvvete dair mesellerin sayısı 8'dir, bu meseller şöyle gösterilebilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّ الْحَدِيدَ يُفْلَحُ بِالْحَدِيدِ	24
2	إِنْ كُنْتَ رِيحًا فَقَدْ لَأَقَيْتَ إِعْصَارًا	25
3	تَمَرَّدَ مَارِدٌ وَعَزَّ الْأَبْلَقُ	211
4	إِسْتَيْسَتْ الْعُزْرُ	223
5	خَذَ مِنْهَا مَا قَطَعَ الْبَطْحَاءُ	400
6	الدَّهْرُ أَرْوَدُ مُسْتَبَدٍّ	439
7	أَطْرَى أَوْ طَرَى فَإِنَّكَ نَاعِلَةٌ	724
8	أَقْوَى مِنْ نَمْلَةٍ	964

3.6.5.53. Menfaatli-Menfaatsiz

Mesellerde bazı insanların hem kendilerine hem de bulundukları topluma yararlı oldukları ve bunların her yerde kabul gördükleri ifade edilir. Ayrıca toplumda gerek

²⁰⁴ Dişi keçi erkek keçi oldu.

²⁰⁵ Karıncadan daha güçlü.

bazı insanların gerekse nesnelerin topluma her hangi bir menfaati olmadığı ve olmayacağı ifade edilir. Mesela menfaatsiz bir adam görüldüğünde ona şu " مِثْلُ النَّعَامَةِ لَا طَيْرٌ " meseli söylenmek gayet yerindedir yada bu " مَالُهُ شَوْبٌ وَلَا رُؤْبٌ " meseli aynı konu için de kullanılır. Hatta "Tam takır, kuru bakır" Türk atasözü menfaatsiz insanda boşluktan başka bir şey olmadığını iyi vurgular. Mesellere göre menfaatsiz insanın toplumda değeri yoktur, hatta toplumda fazla biri sayılır. İncelediğimiz eserde menfaatli ve menfatsızlıkla ilgili mesellerin sayısı 24'dür, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّكَ خَيْرٌ مِنْ تَفَارِيقِ الْعَصَا	13
2	أَوْيَ إِلَى رُكْنٍ بِلَا قَوَاعِدَ	26
3	جِلْدُ الْخَنْزِيرِ لَا يُنْدَبُ	288
4	أَخْلَى مِنْ مِيرَاثِ الْعَمَّةِ الرَّقُوبِ	382
5	أَخْلَى مِنْ جَوْفِ الْعَبْرِ	409
6	زِيَادَةُ الْكَرْشِ	542
7	رَوَائِدُ الْأَدِيمِ	543
8	شَحْمَةُ الرَّكِيِّ	605
9	أَصْلَفُ مِنْ مِلْحٍ فِي الْمَاءِ	686
10	عَيْنٌ بِذَاتِ الْحَبَقَاتِ تَدْمَعُ	814
11	أَعْرُ مِنْ الْكِبْرِيتِ الْأَحْمَرِ	854
12	أَغْنَى عَنِ الشَّيْءِ مِنَ الْأَقْرَعِ عَنِ الْمُسْطِ	880
13	فَشَاشُ فُشْيِهِ مِنْ اسْتِهِ إِلَى فِيهِ	887
14	فَصِيلُ ذَاتِ الرَّبْنِ لَا يُخَيَّلُ	914
15	أَفْرَغُ مِنْ حَجَّامٍ سَابَاطِ	920
16	لَجَّ فَحَجَّ	1035
17	مَالُهُ شَوْبٌ وَلَا رُؤْبٌ	1064
18	مُقْتَلٌ اسْتَعَانَ بِذَقْنِهِ	1112
19	مِثْلُ النَّعَامَةِ لَا طَيْرٌ وَلَا جَمَلٌ	1113
20	أَمَحَلُ مِنْ تَعْقَادِ الرَّثَمِ	1126
21	انْطَقِي يَا رَحْمَةً إِنَّكَ مِنْ طَيْرِ اللَّهِ	1131
22	النَّاسُ كِبَابِلُ مَائَةٍ لَا تَجِدُ فِيهَا رَاحِلَةً	1133
23	أَوْدَى الْعَبْرُ إِلَّا ضَرْطًا	1160

²⁰⁶ O devekuşu gibi ne deve ne de kuştur.

²⁰⁷ Ne çorbası var ne de sütü.

3.6.5.54. Meşakkatli-Meşakkatsiz İşler

Mesellere göre bazı insanlar geçinebilmek için emeksiz işlere başvururken bazıları da ya isteyerek ya da zorunlu olarak zorlu işleri yapar. İncelediğimiz eserde zor-kolay işlerle ilgili 13 mesel bulunmaktadır. Bu meseller şu şekilde sıralanabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنْ أَهْوَنَ السَّقْيِ التَّشْرِيعُ	49
2	بَقْلُ شَهْرٍ وَشَوْكُ دَهْرٍ	143
3	تَرَكْنَهُمْ فِي كَصِيصَةِ الطَّيِّ	199
4	تَجَنَّبَ رَوْضَةً وَأَحَالَ يَغْدُو	201
5	جَاءَ يَجْرُ رَجُلِيهِ	290
6	جَرَى فَلَانَ السُّمَّهِي	294
7	حَظَّيْنِ بَنَاتِ صِلَفَيْنِ كَنَاتِ	353
8	صَاقَتْ عَلَيْهِ الْأَرْضُ بِرُخْبِهَا	694
9	عَاشَ عَيْشًا ضَارِبًا بِجِرَانِ	827
10	أَعْرُ مِنْ بَيْضِ الْأُنُوقِ	847
11	كَلَّفْتُ إِلَيْكَ عَلَقَ الْقَرْبَةِ	991
12	مِنْ دُونِ مَا تُؤَمِّلُهُ نَهَابِرُ	1117
13	أُورِدَهَا سَعْدٌ وَسَعْدٌ مُشْتَمِلٌ، يَا سَعْدُ لَا تَرَوِي بِهِذَاكَ الْإِبِلَ	1157

3.6.5.55. Musibet

"²⁰⁸ إِذَا قَطَعْنَا عَلَمًا بَدَا عَلَمٌ" meseline göre musibetler sürekli devam eder, asla bitmez, bir musibet gider yerine başkası gelir. Anlam olarak buna yakın sayılabileceğimiz "Dertler gelirse üst üste gelir" Türk atasözü de musibetlerin arka arkaya geldiği veya gelebileceğini vurgular. İncelediğimiz eserde musibetle ilgili mesellerin sayısı 27'dir. Bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّ الدَّوَاهِيَ فِي الْآفَاتِ تَهْتَرِسُ	34

²⁰⁸ Bir dağı geçtiğimizde başka bir dağ ile karşılaşırız.

2	إِذَا قَطَعْنَا عِلْمًا بَدَا عِلْمٌ	64
3	إِخْدَى بَنَاتِ طَبَقِ شَرْكِ عَلَى رَأْسِكَ	79
4	إِنَّ الْخُصَّاصَ يُرَى فِي جَوْفِهَا الرَّقْمُ	102
5	بَقِيَ أَشَدُّهُ	161
6	جَاءَ بِأَمِّ الرُّبُوعِ عَلَى أُرْبُوعٍ	283
7	الْحُمَى أَضْرَعَتْنِي لِلنَّوْمِ	339
8	حَدُّ إِكَامٍ وَانْصِرَادٍ وَغَسَمٍ	345
9	رَحْلٌ يَعْصُ غَارِبًا مَجْرُوحًا	471
10	رَأَى الْكَوَاكِبَ مُظْهِرًا	476
11	صَالِي أَشَدُّ مِنْ نَافِضِكَ	649
12	صَحِيفَةُ الْمُتَلَمَّسِ	663
13	ضِغْتُ عَلَى إِثَالَةٍ	689
14	عَلَقْتُ مَعَالِقَهَا وَصَرَ الْجُنْدُبُ	776
15	أَعْيَيْتَنِي مِنْ شُبِّ إِلَى دُبِّ	794
16	عَلَى شِصَاءٍ صَاءٌ تُرَى عَيْشُ الشَّقِيِّ	815
17	فَرٌّ مِنَ الْقَطْرِ وَقَعْدَ تَحْتَ الْمِيزَابِ	896
18	قَدْ بَلَغْتَ مِنَ الْبُلْعَيْنِ	945
19	كُلُّ ضَبٍّ عِنْدَهُ مِرْدَاتُهُ	982
20	كُلُّ ذَاتٍ بَغْلٍ سَتَيْمٍ	993
21	التَّقْتُ حَلَقَتَا الْبَطَانِ	1025
22	وَقَعُوا فِي سِلَاجِ	1152
23	أُودَتْ بِهِمْ عُقَابُ مَلَاةٍ	1158
24	إِتَّسَعَ الْخَرْقُ عَلَى الرَّاقِعِ	1161
25	وَقَعُوا فِي أُمِّ جُنْدَبٍ	1173
26	هَذَا أَجْلٌ مِنَ الْحَرْشِ	1183
27	لَا يُلْبِثُ الْعَوْيَانِ الصَّرْمَةَ	1229

3.6.5.56. Müsamaha

Mesellere göre insan her an hata yapabilir, onun için her durumda diğerlerini affetmek, hoşgörülle karşılamak gerekir. Âsımzâde Hâmid'in eserinde müsamahayla ilgili 4 mesel vardır. Bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِذَا ارْجَحَنَّ شَاصِبًا فَارْفَعْ يَدَا	19
2	إِنَّ الْمَقْدِرَةَ تُذْهِبُ الْحَفِيفَةَ	31

3	إِذَا عَزَّ أَخَوَكَ فَهِنَّ	48
4	قَرِينُكَ سَهْمُكَ يُخْطِئُ وَيُصِيبُ	962

3.6.5.57. Öfke

Öfke gerek Arap meselleri gerek Türk mesellerinde uzak durulması gereken tehlikeli duygulardan biri diye ifade edilir. Mesela, Araplar "جَدَّةُ الْمَرْءِ تَهْلِكُهُ"²⁰⁹ meseliyle öfkenin bir tehlike olduğuna işaret ederken Türkler de "Öfkeyle kalkan zararlar oturur" atasözüyle öfkenin bir zarar olduğunu vurgular. Aslında her iki millet öfkenin tehlike olduğuna inansa da bazen de başka yerlerde öfkeyi överler. Mesela, Türkler "öfke, baldan tatlıdır" atasözünü söylerken Araplar da buna biraz yakın "غَضَبُ الْعُشَّاقِ كَمَطَرِ الرَّبِيعِ"²¹⁰ meselini söylerler. Ayrıca "الْحَفَايِظُ تُحْلِلُ الْأَخْقَادَ"²¹¹ meseliyle öfkenin kinleri gidermek için yararlı olduğunu düşünürler. İncelediğimiz eserde öfkeyle ilgili 12 mesel bulunmaktadır, bu meselleri aşağıdaki tabloda sıralamak mümkündür:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّهُ لَيَكْسِرُ عَلَيْكَ أَرْعَاطَ النَّبْلِ	10
2	أَوَّلُ الْعِيِّ الْاِخْتِلَاطُ	67
3	إِيَّاكُمْ وَحَمِيَّةُ الْأَوْقَابِ	72
4	جَدَّةُ الْمَرْءِ تَهْلِكُهُ	321
5	الْحَفَايِظُ تُحْلِلُ الْأَخْقَادَ	338
6	أَسْرَعُ غَضَبًا مِنْ فَاسِيَةٍ	584
7	غَضَبُ الْخَيْلِ عَلَى اللَّجْمِ	862
8	غَضَبُ الْعُشَّاقِ كَمَطَرِ الرَّبِيعِ	863
9	غَضَبُ فَلَانٍ مِنْ غَيْرِ صَبَحٍ وَلَا نَفَرٍ	864
10	غَنَطُوكَ غَنَطَ جَرَادَةِ الْعِيَارِ	871
11	الْغَضَبُ غَوْلُ الْجَلْمِ	872
12	هَاجَتِ زُبُرَاءُ	1202

3.6.5.58. Önemli İşler

²⁰⁹ Öfke insanı tehlikeye atar.

²¹⁰ Âşıkların öfkeleri bahar yağmuru gibidir.

²¹¹ Öfke kinleri kaldırır.

Mesellerde insanın hayatında öncelikle asıl işlerini, ardından daha önemsiz işleri yapması gerektiği ifade edilir. Bu konuyla ilgili 7 mesel bulunmaktadır, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	حَزَّتْ حَاژَّةٌ مِنْ كُوعِهَا	324
2	حَبُّ الْبَلَسِ أَنْسَانِي حَبُّ الْبَلْسَانِ	334
3	دَعُ عَنْكَ بُنْيَاتِ الطَّرِيقِ	429
4	اطْلُبْهُ مِنْ حَيْثُ وَلَيْسَ	729
5	عَزَّائُنْ فَارِجُكُوا لَهُ	858
6	فَعَلْتُ ذَلِكَ قَبْلَ عَمِيرٍ وَمَا جَرَى	903
7	الْيَوْمَ قِحَافٌ وَعَدَا نَقَافٌ	1243

3.6.5.59. Para

Mesellerde paranın öneminden ve insanı köle edebileceğinden söz edilir. Mesela "المَالُ" ²¹² meseline göre para insanı eğer. Çalıştığımız eserde parayla ilgili sadece 5 mesel vardır, bu meseller şöyle sıralanabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	بَقِيَتْ مِنْ مَالِهِ عَنَاصٍ	170
2	جَرَعُ وَأَوْشَالُ	281
3	شَرُّ الْمَالِ الْقَلْعَةُ	611
4	الْمَالُ مَيَّالٌ	1119
5	النَّقْدُ عِنْدَ الْحَافِرَةِ	1134

3.6.5.60. Rüşvet

Rüşvetin, "إِنَّ الْبَرَّاطِيلَ تُرَوِّجُ الْأَبَاطِيلَ" ²¹³ Arap meseliyle ve "Rüşvet kapıdan girince insaf kapıdan çıkar" Türk atasözüyle her iki toplumda da kabul edilmediği anlaşılmaktadır. Ancak çalıştığımız eserde rüşvetle ilgili bazı mesellerin rüşveti beğenip insanı ona

²¹² Para insanı eğer.

²¹³ Rüşvet batıla yol açar.

teşvik ettikleri görülmektedir. Mesela, ²¹⁴ "البضاعة تُيسَّرُ الحاجة" meseliyle hediye olarak alınan rüşvetin her türlü işi çözebileceğini düşünürler. Hâmid Efendi rüşvetle ilgili 6 mesel şerh etmiştir, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَخَذَهُ بَيْنَ الْخَذْيَا وَالْخُلْسَةِ	73
2	إِنَّ الْبَرَّاطِلَ تُرَوِّجُ الْأَبَاطِلَ	82
3	البضاعة تُيسَّرُ الحاجة	137
4	اجْعَلْ فِي رِشَائِكَ ذَرْكَاً	277
5	عُرَاضَةٌ تُورِي الرِّئَازَ الْكَائِلَ	779
6	مَنْ صَانَعَ الْحَاكِمَ لَمْ يَخْتَشِمْ	1085

3.6.5.61. Sabır

Türk atasözleri ve Arap mesellerinde sabrın insan için faydalı olduğu ifade edilmektedir. Örneğin, "sabrın sonu selâmettir" Türk atasözü ve ²¹⁵ "ثَمَرَةُ الصَّبْرِ نَجْحٌ" Arap meseline göre sabrın sonu güzeldir. Aynı zamanda her iki toplumun mesellerinde sabırsızlık insanın kötü özelliklerinden sayılır. Sabrın faydasını bilmiş olan bir çevrede yaşayan Hâmid Efendi bu konuyla ilgili 12 mesel şerh etmiştir, bu meseller şöyle sıralanabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	ثَمَرَةُ الصَّبْرِ نَجْحٌ	256
2	أَرَوَى مِنْ صَبٍّ	526
3	أَسَافَ حَتَّى مَا يَشْتَكِي السُّوْافَ	552
4	شَدِيدُ الْحُجْرَةِ	624
5	صَبْرًا عَلَى مَجَامِرِ الْكَرَامِ	655
6	أَصْبَرَ مِنْ قَضِيبٍ	676
7	أَصْرَدُ مِنْ جَرَادَةٍ	680
8	أَصْرَدُ مِنْ عَنَزٍ جَرَبَاءَ	681
9	أَطْوَلُ ذِمَاءَ مِنَ الصَّبِّ	741

²¹⁴ Hediye, işleri kolaylaştırır.

²¹⁵ Sabrın sonu başarıdır.

10	أَطُولُ مِنَ السُّكَكِ وَالسُّكَكِ	742
11	عِنْدَ الصَّبَاحِ يَحْمَدُ الْقَوْمُ السُّرَى	798
12	عَمَرَاتُ ثُمَّ يَنْجَلِينَ	867

3.6.5.62. Sertlik-Şiddet

Bazı insanlar karşılaştıkları olayların karşısında sertlikle davranır, şiddete başvurur. Mesellere göre bazı insanların gönülleri taştan daha serttir ve onlar her sorunu sadece şiddetle çözebileceklerine inanırlar. Eserde konuyla ilgili mesellerin sayısı 14'tür, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَخَذَهُ أَخَذَ الضَّبَّ وَلَدَهُ	61
2	إِذَا ضَرَبْتَ فَأَوْجَعُ وَإِذَا زَجَرْتَ فَاسْمِعْ	63
3	أَخَذَهُ أَخَذَ سَبْعَةَ	77
4	إِذَا وَقَفْتَ الْعَبْرَ عَلَى الرِّدْهَةِ فَلَا تَقُلْ لَهُ هَتْ	107
5	إِذَا ضَرَبْتَ فَلَا تُحْمِطْ	111
6	أَبْطَشُ مِنْ دَوْسَرٍ	181
7	خَلَّةُ أَعْرَابٍ وَدَيْنٌ فَادِخْ	393
8	الْحَقِيقُ يُخْرِجُ الْوَرَقَ	394
9	أَشَدُّ مِنَ الدَّلَمِ	629
10	أَشَدُّ مِنْ عَابِشَةَ بْنِ عَنَمٍ	639
11	صَادَفَ دَرَّةُ السَّيْلِ دَرَّةً يَصْدَعُهُ	668
12	أَصْلَبُ مِنْ رَدِّ الْجَمُوحِ	687
13	أَنْكَحُ مِنْ ابْنِ الْغَرِّ	1143
14	أَيَّسُ مِنْ صَخْرِ	1252

3.6.5.63. Sır

Sır mesellere göre emanettir, onu saklamak gerekir. Sır önemli olduğu için insanın onu kendi gönlünden başka bir yerde saklamaması gerekir. İnsan kendi sırrını paylaşmadığı zaman değerlidir, paylaşırsa rezil olur, ama illa onu biriyle paylaşmak isterse "اجْعَلْهُ فِي وَعَاءٍ" meseline göre mutlaka güvenli birine söylemelidir. Sırrı iyi tutanlar her zaman

²¹⁶ Onu su sızdırmayan bir kaba koy!

üstündür, onlarla övünür, ama sırrı ifşa edenlere her zaman sövülür, onlar hiç bir yerde sevilmezler. Mesellere göre sırrı ifşa etmek insanın en kötü özelliklerinden biridir. İncelediğimiz eserde sırla ilgili mesellerin sayısı 16'dır. Bu meselleri metindeki sıra numarasıyla birlikte aşağıdaki tabloda görmek mümkündür:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّ وَرَاءَ الْأَكْمَةِ مَا وَرَاءَهَا	32
2	آمَنُ مِنَ الْأَرْضِ	122
3	بَرَحَ الْخَفَاءُ	155
4	أَبْدَى الصَّرِيحِ عَنِ الرَّغْوَةِ	160
5	اجْعَلْهُ فِي وَعَاءٍ غَيْرِ سَرَبٍ	265
6	حَمَلَتْهُ حِمْلُ الْبَاذِلِ وَهُوَ حَقُّهُ	344
7	أَخْفَى مِنَ الْمَاءِ تَحْتَ الرُّفَةِ	411
8	أَخْفَى مِمَّا يُخْفِي اللَّيْلُ	416
9	ذُرِّي بِمَا عِنْدَكَ يَا لَيْعَاءُ	458
10	السِّرُّ أَمَانَةٌ	573
11	صَرَخَ الْمَحْضُ عَنِ الرَّيْدِ	653
12	صَدْرُكَ أَوْسَعُ لِسْرِكَ	654
13	أَفْرَحَ الْقَوْمُ بِيَضَّتِهِمْ	899
14	قَبْلَكَ مَا جَاءَ الْخَبَرُ	953
15	أَكْمَنُ مِنْ جُدُجِدٍ	1010
16	أَمْلَكَ النَّاسَ لِنَفْسِهِ أَكْتَمَهُمْ لِسِرِّهِ	1108

3.6.5.64. Soğukluk

Elimizdeki eserde soğuklukla ilgili mesellerin sayısı 3'tür. Bu meseller şöyledir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَبْرُدُ مِنْ جَرِيَاءٍ	180
2	أَبْرُدُ مِنْ عَضْرَسٍ	187
3	أَبْرُدُ مِنْ حَبْرٍ	188

3.6.5.65. Susuzluk

Araplar çölde kaldıkları için su arama sıkıntısı yaşamışlar, hatta bu durum birkaç atasözüne yansımıştır. Susuzlukla ilgili mesellerin sayısı 3'tür, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَعْطَشُ مِنْ نُعَالَةٍ	838
2	أَعْطَشُ مِنَ النَّقَاقَةِ (ومن النَّقَاقِ)	839
3	أَعْطَشُ مِنْ هَدِيلٍ	843

3.6.5.66. Şüphe

Mesellere göre insanın bir şekilde şüpheli insan ve yerlerden kaçınması gerekir. Elimizdeki eserde şüpheyile ilgili mesellerin sayısı 7'dir, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّ فِي مِضِّ لَمْطُعْمًا	54
2	حَصَاؤُ وَالْوَزْنُ مُحْلِفَان	331
3	اخْتَلَطَ اللَّيْلُ بِالنَّوْبِ	389
4	دَعِ الْمَعَاجِيلَ لِطَمَلِ أَرْجَلِ	432
5	رُبَّ أَمِينٍ ظَنِينٍ وَمُتَّهِمٍ أَمِينٍ	486
6	ظَلُّ الرَّجُلِ قِطْعَةٌ مِنْ عَقْلِهِ	756
7	مَنْ يَسْمَعُ يَخْلُ	1097

3.6.5.67. Tecrübe

Mesellere göre insan yaşadığı müddetçe tecrübelerle olgunlaşır. İnsan bulunduğu çevrede bir şeyler öğrenerek tecrübe edinir, düşse bile hatalarından yararlanabilir. Eserde bu konuyla ilgili 28 mesel bulunur, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَنَا حَجِيرُهَا الْمُؤَوَّبُ وَعَدَيْقُهَا الْمُرَجَّبُ	4
2	إِنَّهُ لَشَرَّابٌ بَأْنُفَعِ	12
3	أَنَا مِنْهُ كَخَاقِنِ الْإِهَالَةِ	15
4	إِنْ كُنْتَ ذَا طِبِّ فَطِبَّ لِعَيْنِكَ	45
5	أَنَا ابْنُ بَجْدَتِهَا	106

6	إِنَّهُ لَمُنْجِدٌ	112
7	أَنَا غَرِيْرُكَ مِنْهُ	113
8	إِنَّهُ لَهْتَارُ أَهْتَارِ	114
9	إِنَّهُ لَصِلُّ أَصْلَالِ	116
10	أَنَا ابْنُ جَلَا	118
11	حَلَبَ الدَّهْرُ أَشْطَرُهُ	347
12	أَدْلُ مِنْ دُعِيْمِيصِ الرَّمْلِ	446
13	زَاجِمُ بَعُوْدِ أَوْ دَعِ	533
14	صَارَ الْأَمْرُ إِلَى التَّرْعَةِ	645
15	أَطَبُّ مِنَ ابْنِ جَدِيْمِ	746
16	الْعَوَانُ لَا تُعْلَمُ الْحُمْرَةُ	769
17	عَادَ السَّهْمُ إِلَى التَّرْعَةِ	773
18	أَعْطِ الْقَوْسَ بَارِيَهَا	793
19	عَادَ الْأَمْرُ إِلَى نَصَابِهِ	796
20	أَعْلَمُ بِمَنْبِتِ الْقَصِيصِ	797
21	عِشْ رَجَبًا تَرِ عَجَبًا	812
22	عِشْ تَرِ مَا لَمْ تَرِ	828
23	الْغُرَابُ أَعْرِفُ بِالتَّمْرِ	877
24	فِي بَيْتِهِ يُؤْتَى الْحَكْمُ	909
25	أَنْسَبُ مِنَ ابْنِ لِسَانِ الْحُمْرَةِ	1142
26	هُوَ شَرَّابٌ بِأَمْتَعِ	1179
27	أَهْدَى مِنْ دُعِيْمِيصِ الرَّمْلِ	1208
28	يَا عَاقِدًا اذْكُرْ حَالًا	1244

3.6.5.68. Tedbir

Gerek Türk gerek Arap atasözlerinde tedbire dair mesellerin sayısı oldukça fazladır. Her iki milletin atasözlerinde ihtiyatlı ve tedbirli olmanın her zaman yararlı olduğu hatırlanmıştır. " ²¹⁷ دَمْتُ لِنَفْسِكَ قَبْلَ النَّوْمِ مُضْطَجِعًا " Arap meseline göre insan ne olursa olsun herhangi bir işe başlamadan evvel tedbirlerini almalıdır yoksa istemediği sonuçlara

²¹⁷ Uyumadan önce kendin için uygun bir yer ara!

katlanmak zorunda kalır. Türkler de "Tedbirde kusur eden, takdire bahana bulur" atasözüyle tedbir almanın önemini vurgular. İncelediğimiz eserde tedbirle ilgili mesellerin sayısı 33'tür. Bu meselleri aşağıdaki tabloda görmek mümkündür:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِذَا دَخَلْتَ أَرْضَ الْحَصِيبِ فَهَرُول	3
2	إِيَّاكَ وَخَضِرَاءَ الدَّمَنِ	20
3	إِنْ تَرِدَ الْمَاءَ بِمَاءٍ أَكْبَسُ	39
4	إِنَّمَا اشْتَرَيْتُ الْغَنَمَ حَذَارَ الْعَارِيزَةِ	47
5	أَمْرٌ مُبْكِيَاتِكَ لَا أَمْرٌ مُضْحِكَاتِكَ	65
6	إِذَا تَكَلَّمْتَ بِلَيْلٍ فَاخْفِضْ وَإِذَا تَكَلَّمْتَ نَهَاراً فَانْفِضْ	70
7	إِيَّاكَ وَأَهْلَبَ الْعَضْرَطِ	105
8	ثَوْبُكَ لَا تَقْعُدُ تَطِيرُ بِهِ الرِّيحُ	253
9	جِدَاءٌ جِدَاءٌ وَرَائِكَ بُنْدَقَةٌ	323
10	الْحَذَرُ قَبْلَ إِسْأَالِ السَّهْمِ	327
11	أَخَذَرُ مِنْ قِرْلَى	362
12	أَخَذَرُ مِنْ ذَنْبٍ	375
13	دَمْتُ لِنَفْسِكَ قَبْلَ النَّوْمِ مُضْطَجِعاً	435
14	أَذْرِكِ الْقُوَيْمَةَ لَا تَأْكُلْهَا الْهُوَيْمَةُ	442
15	ارْقُبِ الْبَيْتَ مِنْ رَاقِبِهِ	503
16	أَرْسِلْ حَكِيماً وَأَوْصِهِ	504
17	أَرْسِلْ حَكِيماً وَلَا تُوصِهِ	505
18	سُوءُ الْاسْتِمْسَاكِ خَيْرٌ مِنْ حُسْنِ الصَّرْعَةِ	551
19	اشْتَرِ الْمَوْتَانَ وَلَا تَشْتَرِ الْحَيَوَانَ	608
20	شَرُّ السَّيْرِ الْخَفْقَةُ	612
21	طَاعَةُ النِّسَاءِ نَدَامَةٌ	735
22	عَشٌّ وَلَا تَغْتَرَّ	780
23	عِنْدَ النَّطَاحِ يُغْلَبُ الْكَبْشُ الْأَجْمُ	790
24	قَبْلَ الرَّمْيِ يُرَاشُ السَّهْمُ	934
25	قَلْبَ الْأَمْرِ ظَهْرٌ لِنُطْنٍ	935
26	قَرَارَةٌ تَسْقُطُ قَرَاراً	951
27	لِلْحِطَّانِ آذَانُ	1034

28	الَّلَّيْلَ وَأَهْضَامَ الْوَادِي	1039
29	مَنْ تَجَنَّبَ الْخَبَارَ أَمِنْ مِنَ الْعِنَارِ	1121
30	وَاقِيَةً كَوَاقِيَةَ الْكِلَابِ	1164
31	هَنَا وَهَنَا عَنْ جَمَالِ وَغَوْعَةٍ	1181
32	لَا تَقْتَنِ مِنْ كَلْبٍ سُوءٍ جِرْوًا	1214
33	لَا تُفَاكِهَنَّ أُمَّةً وَلَا تَبْلُ عَلَى أَكْمَةٍ	1230

3.6.5.69. Te'ennî

Ağır davranmak, acele etmemek anlamlarına gelen teennî mesellere göre her insanda bulunması gereken özelliklerden biridir. Hayatlarında te'ennî edenler genellikle başarılı olur. Fakat insan te'ennî ederken yavaşlık durumuna düşmemelidir, çünkü mesellere göre işlerde yavaşlık, istenmeyen sonuçlara sebep olabilir. Çalıştığımız eserde te'ennî ile ilgili mesellerin sayısı 10'dur. Bu meseller şöyle sıralanabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّ الرَّأْيَ لَيْسَ بِالتَّظَنِّي	94
2	أَبْطَأُ مِنْ غُرَابِ نُوحٍ	174
3	أَبْطَأُ مِنْ فِنْدٍ	175
4	أَدَبُ مَنْ ضَيَّوْنٍ	445
5	الرَّشْفُ أَنْقَعُ	466
6	رُوَيْدَ الْعَزْوِ يَنْمَرُقُ	470
7	رُوَيْدَ الشَّعْرِ يَغْبُ	482
8	صَحَّ رُوَيْدًا	690
9	فَلَانٌ سَاكِنُ الطَّائِرِ	911
10	أَلْقَى الْكَلَامَ عَلَى رُسِيَايِهِ	1052

3.6.5.70. Tehlike

İnsanın hayatı hep tehlikelerle doludur, bu yüzden tehlikeli işlerden mümkün mertebe uzak durması uygundur. Buna göre mesellerde her insan her an bir tehlikeye düşebilir, düşerse onun vazifesi düştüğü tehlikeyi atlayıp ondan kurtulmaktır diye ifade edilir. İncelediğimiz eserde tehlikeyle ilgili mesellerin sayısı 11'dir, bu meseller şöyledir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَفْلَتَ وَانْحَصَّ الذَّنْبُ	892
2	أَفْلَتَ فَلَانٌ جُرَيْعَةُ الدَّقْنِ	893
3	أَفْلَتَ وَلَهُ حُصَاصٌ	897
4	كَالشَّاةِ تَبَحُّثُ عَنْ سَكِّينَ جَزَارٍ	986
5	مَا بَقِيَ مِنْهُ إِلَّا ظِمُّهُ الْحِمَارِ	1063
6	مَاتَ حَنْفَ أَنْفِهِ	1102
7	وَقَعُوا فِي وَادِي خَدِبَاتٍ	1145
8	وَقَعُوا فِي دَوَكَةٍ وَيُوخٍ	1171
9	أَهْلَكَ مِنْ تَرْهَاتِ الْبَسَابِسِ	1206
10	يَا ضَلَّ مَا تَجْرِي بِهِ الْعَصَا	1237
11	يَدَاكَ أَوْكْنَا وَفُوكَ نَفَخَ	1240

3.6.5.71. Tembellik

Hiç bir toplumda kabul edilmeyen, insanın kötü özelliklerinden biridir. Tembel insan her şeyi rahatlıkla isterken herhangi bir iş yapmaz. Mesellere göre tembellik ayıptır, tembel olanlar da hayatlarında hiç bir şey kazanamazlar. Eserde tembellikle ilgili mesellerin sayısı 9'dur, bu meseller şu tabloda gösterilebilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِذَا أَصَابَتِ الطَّبَاءُ الْمَاءَ فَلَا عَابَ فَإِنْ لَمْ تُصِبْهُ فَلَا أَبَابَ	46
2	آخِرُهَا أَقْلُهَا شُرْبًا	75
3	تَرْكُتُهُ تُغْنِيهِ الْجَرَادَتَانِ	220
4	تَرْكُتُهُ يَتَقَمَّعُ	238
5	أَثْقَلُ رَأْسًا مِنْ فَهْدٍ، وَأَنُومُ مِنْ فَهْدٍ	259
6	رُبَّ سَاعٍ لِقَاعِدٍ وَآكِلٍ غَيْرِ حَامِدٍ	519
7	عَمُّ الْعَاجِزِ خُرْجُهُ	830
8	أَعْيَى مِنْ بَاقِلٍ	852
9	مَا بِالْعَيْرِ قُمَاصُ	1069

3.6.5.72. Tercih etmek

İnsanlar hayatta hep bir tercih yapmak zorundadır. Bu durum mesellerde gösterilmiştir. Elimizdeki eserde tercih etmekle ilgili mesellerin sayısı 3'tür, bu meselleri şöyle göstermek mümkündür:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	خَيْرَ بَيْنَ جَدِّ وَخَصَا	395
2	فِي كُلِّ شَجَرٍ نَارٌ وَاسْتَمَجَدَ الْمَرْخُ وَالْعَفَارُ	883
3	مَرْعَى وَلَا كَالسَّعْدَانِ	1120

3.6.5.73. Uğursuzluk

Farklı dönemlerde insanlar, yaşadıkları toplumda karşılaştıkları eşyalarda, hayvanlar veya tabiatta uğursuzluk bulunduğuna inanmışlardır. Mesela, gerek Arap gerek Türk toplumunda baykuşun uğursuz olduğu düşünülmektedir. Mesellere baktığımızda onlarda bazı hayvanlar ve bazı insanların uğursuzluğun menşei oldukları ifade edilir. Mesela, "أَشْأَمُ مِنَ الشَّقَرَاءِ"²¹⁸ meselinde Şakrâ' diye bilinen bir atın ve "أَشْأَمُ مِنْ طُوَيْسٍ"²¹⁹ meselinde Tuveys ismiyle bilinen bir adamın uğursuz oldukları belirtilir. Türkler de birinin uğursuz olduğunu görünce ona "Bastığı yerde ot bitmez" derler. Uğursuzluğun bulunmasına inanmış bir toplumda yaşayan Hâmid Efendi bu konuyla ilgili 15 mesel şerh etmiştir, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِذَا صَاحَتِ الدَّجَاجَةُ صِيَاخَ الدَّيَكِ فَلْتُذْبَحْ	60
2	أَسْعَدُ أَمَّ سَعِيدٍ	567
3	أَشْأَمُ مِنَ الشَّقَرَاءِ	628
4	أَشْأَمُ مِنْ سَرَابٍ	630
5	أَشْأَمُ مِنَ الْبَسُوسِ	631
6	أَشْأَمُ مِنْ خَوْتَعَةٍ	632
7	أَشْأَمُ مِنْ طَيْرِ الْعَرَاقِبِ	633
8	أَشْأَمُ مِنْ زُمَاحٍ	637

²¹⁸ Şakra' isimli attan daha uğursuz.

²¹⁹ Tuveys'ten daha uğursuz.

9	أَشَامُ مِنْ طُوَيْسٍ	638
10	أَشَامُ مِنَ الدَّهْمِ	640
11	أَشَامُ مِنْ أَحْمَرَ عَادٍ	641
12	أَشَامُ مِنْ عَطْرِ مَنْشَمٍ	642
13	أَشَامُ مِنْ جَارُودٍ	643
14	أَشَامُ مِنْ قَاشِرٍ	644
15	طَالَ الْأَبَدُ عَلَى لَيْدٍ	720

3.6.5.74. Unutkanlık

Bilindiği gibi insanın yaşadığı sorunlardan biri unutkanlıktır. İncelediğimiz eserde insanın normal özelliklerinden sayılabilecek unutkanlıkla ilgili mesellerin sayısı 5'tir.

Bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّ الْمُوصَّيْنَ بَنُو سَهْوَانَ	74
2	آفَةُ الْعِلْمِ التَّسْيَانُ	109
3	تَشَمَّرْتُ مَعَ الْجَارِي	237
4	ذَكَّرْتَنِي الطَّعْنَ وَكُنْتُ نَاسِيًا	453
5	مَا اسْمُكَ أَذْكُرُهُ	1122

3.6.5.75. Uzaklık

Arap toplumunda uzak nesneler için birkaç mesel kullanılır. Elimizdeki eserde o mesellerden 6 mesel vardır, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَبْعَدُ مِنْ مَنَاطِ عَيْوُقٍ	171
2	تَكَلَّمَ فَجَمَعَ بَيْنَ الْأَرْوَى وَالنَّعَامِ	244
3	اجْمَعَ بَيْنَ الْأَرْوَى وَالنَّعَامِ	264
4	دُونَهُ بَيْضُ الْأَنْثَوِي	441
5	أَعْرَضَتْ الْقِرْفَةُ	804
6	عَدَّرْتَنِي كُلُّ ذَاتِ أَبٍ	822

3.6.5.76. Uzun Yaşamak

İncelediğimiz eserde uzun yaşamakla ilgili 5 mesel bulunmaktadır, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	بِهْ دَاءُ ظَنِّي	149
2	أَبْقَى مِنْ وَحْيِي فِي حَجَرٍ	184
3	أَعْمُرْ مِنْ قُرَادٍ	842
4	أَعْمُرْ مِنْ نَصْرِ	849
5	أَهْرُمُ مِنْ قَشْعِمٍ	1207

3.6.5.77. Ümitsizlik

İnsan geçim mücadelesini yaşarken bazen istediğini elde edemediğinde ümitsizliğe düşer. Bazen de yaşadıkları, gördükleri veya dinlediklerinden dolayı ümitsiz olabilir. Bu durum mesellerde de gösterilmiştir. Elimizdeki eserde konuyla ilgili mesellerin sayısı 10'dur, bu meseller şöyledir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	حَنْتَ وَلَاتَ هَنْتَ وَأَنْتَ لَكَ مَقْرُوعٌ	314
2	حَلَقْتُ بِهِ عُنُقَاءَ مُغْرِبٍ	341
3	اسْتِرَاحَةُ النَّفْسِ فِي الْيَأْسِ	491
4	أَرْوَحُ مِنَ الْيَأْسِ	530
5	أَسَائِرُ الْيَوْمِ وَقَدْ زَالَ الظُّهُرُ	549
6	أَصَاحَ إِصَاخَةَ الْمُنْدَةِ لِلنَّاشِدِ	666
7	قَطَعْتَ جَهِيْزَةَ قَوْلٍ كُلِّ خَطِيْبٍ	931
8	انْقَطَعَ مِنْهُ سَحْرِي	942
9	وَضَعَ عَلَى يَدَيَّ عَدْلٍ	1151
10	أَيَّاسُ مِنْ غَرِيقٍ	1253

3.6.5.78. Vaat

Mesellere göre insan mutlu veya üzgünken söz vermemlidir, söz verirse yerine getirmesi elzemdir. Söz verenler ve tutanlar övülür, ve toplumda örnek alınır. Söz verip tutmayanlar toplumda kabul görmezler ve hiç bir zaman onlara güvenilmez. Araplar bir

insanın sözünde durmadığını görürlerse ona "إِنَّهُ كَبِيرٌ خُلْبٌ"²²⁰ meselini derler.

İncelediğimiz eserde söz verme- verilen sözü tutmamayla ilgili mesellerin sayısı 16 meseldir, bu meseller şöyle sıralanabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	آفَةُ الْمُرُوءَةِ خُلْفُ الْمَوْعُودِ	71
2	إِنَّهُ كَبِيرٌ خُلْبٌ	86
3	تَنَبَّيْتُ نَحْوِي بِالْعَرَاءِ الْأَوَابِدِ	247
4	حَسًّا وَلَا أُنَيْسَ	355
5	رَزَمَةً وَلَا دِرَّةً	475
6	أَسْمَعُ جَفَجَعَةً وَلَا أَرَى طِخْنًا	566
7	شَوْقٌ رَغِيبٌ وَزُبَيْرٌ أَصْمَعُ	604
8	الشَّرْطُ أَمْلَكُ عَلَيْكَ أَمْ لَكَ	609
9	شَرُّ النَّاسِ مَنْ مَلَحَهُ عَلَى رُكْبَتِهِ	614
10	عَامَلْنَا مُعَامَلَةَ الْعُلُوقِ	803
11	الْعِدَّةُ عَطِيَّةٌ	831
12	فُلَانٌ مَلَحَهُ عَلَى رُكْبَتِهِ	882
13	أَنْجَزَ حُرٌّ مَا وَعَدَ	1139
14	وَلَوْذُ الْوَعْدِ عَاقِرُ الْإِنْجَازِ	1155
15	الْوَفَاءُ عِنْدَ اللَّهِ بِمَكَانٍ	1170
16	لَا خَيْرَ فِي رَزَمَةٍ لَا دِرَّةَ مَعَهَا	1220

3.6.5.79. Yalan

"Yalan ile iman bir yerde durmaz" Türk atasözüyle yalanın insana asla yakışmadığı anlaşılmaktadır. Mesellere göre yalan er ya da geç ortaya çıkacak, sahibi de rezil olacaktır. "عِنْدَ الرَّهْمَانِ تُعْرَفُ السَّوَابِقُ"²²¹ Arap atasözüne göre yalanlar, hakikatin meydanı karşısında duramaz. İncelediğimiz eserde yalan ve yalancı ile ilgili mesellerin sayısı 14'tür, bu meseller şöyle sıralanabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنْ كُنْتَ كَذُوبًا فَكُنْ ذَكُورًا	43

²²⁰ O, yağmursuz şimşektir.

²²¹ At yarışında hızlı atlar bilenecektir.

2	بِعِلَّةِ الْوَرَشَانِ يَأْكُلُ رُطَبَ الْمُشَانِ	131
3	تَيْسِي جَعَارٍ	212
4	جَاءَ فَلَانٌ بِالصُّقْرِ وَالْبُقْرِ وَالصُّقَارَى وَالْبُقَارَى	261
5	أَحَادِيثُ الصَّبِّعِ اسْتَهَا	337
6	دُونَ ذَا وَيُنْفِقُ الْحَمَارُ	433
7	شَاكِيَهُ أَبَا يَسَارٍ	620
8	صَهْ صَاقِعُ	672
9	عِنْدَ الرَّهَانِ تُعْرِفُ السَّوَابِقُ	809
10	أَكْذَبُ مَنْ دَبَّ وَدَرَجَ	1011
11	أَكْذَبُ مِنَ السَّالِيَةِ	1013
12	أَكْذَبُ مِنْ يَلْمَعِ	1014
13	أَكْذَبُ مِنَ الْيَهْيَرِ	1015
14	أُمَحْلُ مِنْ حَدِيثِ خُرَافَةِ	1125

3.6.5.80. Yardım İsteme

Elimizdeki eserde yardım istemeyle ilgili mesellerin sayısı 1'dir.

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	بَعَثُوا بِالسَّوَاءِ وَاللَّوَاءِ	150

3.6.5.81. Yiğitlik

Mesellerde insanın hayatının bütün alanlarında yiğit ve her türlü düşmanlığa hazır olmasının gerekli olduğu beyan edilir. Unutmayalım ki gerek Arapların gerek Türklerin hayatları, insanın her daim yiğit olmasını zorunlu kılmaktadır. Tarihte yiğitlikle tanınmış nice şahsiyetler vardır ve bunlar mesel haline gelmişlerdir. Türk atasözlerine göre yiğit her zaman meydandadır, öldüğünde kendisi gitse bile şanı kalır. Arap atasözlerinde ise yiğit, meydanlarda aslanlardan daha kuvvetlidir, her zaman oklarla gezip gider. Osmanlı kahramanlığı çerçevesinde yaşayan Âsımzâde Hâmid yiğitlikle ilgili 26 mesel derleyip şerh etmiştir, bu meselleri metindeki sıra numarasıyla aşağıdaki tabloda görmek mümkündür:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَبَالُوا الْخَيْلَ فِي عَرَصَاتِهِمْ	157

2	التَّجَلُّدُ وَلَا التَّبَلُّدُ	233
3	ثَبُتُ الْغَدْرِ	251
4	النَّوْرُ يَحْمِي أَنْفَهُ بِرَوْقِهِ	254
5	جَزْيُ الْمَذَكِّيَاتِ غَلَاءٌ	274
6	أَجْرُ مَنْ خَاصِيَ خِصَافٍ	298
7	أَجْرُ مَنْ الْأَيْهَمَيْنِ	301
8	أَجْرُ مَنْ خَاصِيَ الْأَسَدِ	304
9	أَجْرُ مَنْ لَيْثٍ بِحَقَّانٍ	312
10	أَجْرُ مَنْ أُسَامَةٍ	313
11	رَهْبُوتُ خَيْرٍ مِنْ رَحْمُوتٍ	481
12	رَهْبَاكَ خَيْرٌ مِنْ رَعْبَاكَ	499
13	أَرْمَى مِنْ تَقْنٍ	527
14	أَشْجَعُ مِنْ لَيْثٍ عَفْرَيْنِ	627
15	أَصْرُدُ مِنَ السَّهْمِ	683
16	أَصْرُدُ مِنْ خَازِقٍ وَرَقَةٍ	685
17	أَفْرُسُ مِنْ سُمِّ الْفُرْسَانِ	925
18	أَفْرُسُ مِنْ مُلَاعِبِ الْأَسَنَةِ	927
19	قَدْ أَنْصَفَ الْقَارَةَ مَنْ رَامَاهَا	930
20	اَكْتُبْ شُرَيْحًا فَارِسًا مُسْتَمِيئًا	994
21	مَا يُقَعِّقُ لَهُ بِالشَّنَانِ	1072
22	مَنْ عَزَّ بَرٌّ	1095
23	أَمْنَعُ مِنْ أُمِّ قَرْفَةٍ	1123
24	أَمْنَعُ مِنْ اسْتِ الثَّمَرِ	1124
25	أَنْفَدُ مِنْ سِنَانٍ	1144
26	لَا خَرَّ بَوَادِي عَوْفٍ	1209

3.6.5.82. Zenginlik ve Fakirlik

Mesellerde insanın fakirlikten kaçıp zengin olmak istediği, zenginin getirdiği yemeklerin çokluğu sebebiyle kendi evinde yer bulamazken fakir yaşayan kimsenin karnını doyuracak ekmek dahi bulamadığı sürekli dile getirilir. ²²²"مَا لَهُ صَادِرٌ وَلَا وَارِدٌ"

meseline göre fakir insanın hiç bir şeyi yoktur, hatta hayatında yaşayabilmesi için "إِذَا"

²²³"شَبِعَتِ الدَّقِيقَةُ حَسَنَتِ الْجَلِيلَةِ" meseline zenginlere daima hizmet etmesi gerekir. Zenginler ise

²²² Ne sudan kaçan ne de suya yaklaşan hayvanı var.

²²³ Develer doyduktan sonra koyunlar yalarlar.

"zenginin ayıbı, fukaranın hastalığı meydana çıkmaz" Türk atasözüne göre rahat yaşarlar, her türlü bela ve ayıbı paralarıyla yok ederler. Elimizdeki eserlerde bazı insanların fakirlikten zenginliğe geçişlerini gösteren meseller de vardır. Mesela "أَمْرَعُ وَادِيهِ"²²⁴ meseli fakirlikten sonra zengin olan insanlar hakkında söylenir. Âsımzâde Hâmid zenginlik ve fakirlikle ilgili 42 mesel derleyip şerh etmiştir. Bu meseller metindeki sıra numaralarıyla birlikte aşağıdaki tabloda görülebilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَتَاكَ رَيْثَانُ بَلْبِيهِ	80
2	أَخَذَتِ الْإِبِلُ رِمَاحَهَا	84
3	إِذَا شَبِعَتِ الدَّقِيقَةُ لَحَسَتِ الْجَلِيلَةُ	110
4	بَيْتِي يَبْخُلُ لَا أَنَا	133
5	بَنَانُ كَفِّهِ لَيْسَ فِيهَا سَاعِدٌ	134
6	بَاتَ فُلَانٌ يَشْوِي الْقَرَّاحَ	151
7	تَرَكْنَاهُ عَلَى مِثْلِ مَقْلَعِ الصَّمْغِ	228
8	تَرَكْنَاهُ عَلَى أَنْفَى مِنَ الرَّاحَةِ	229
9	جَاءَ بِالْحَلْقِ وَالْإِخْرَافِ	282
10	جَاءَ بِالْهَيْلِ وَالْهَيْلَمَانِ	284
11	حَلَّ بِوَادٍ ضَبُّهُ مَكُونٌ	340
12	الْخَلَّةُ تَدْعُو إِلَى السَّلَّةِ	387
13	خَيْرُ الْغِنَى الْفُتُوغُ وَشَرُّ الْفَقْرِ الْخُصُوعُ	403
14	الْحَاذِيَا زِ أَعْصَبُ	407
15	سَحَابَةٌ أَخَالَتْ وَلَيْسَ شَائِمٌ	558
16	شَرُّ مَا أَجَاءَكَ إِلَى مُحَّةِ عُرْقُوبٍ	596
17	شَحْمَتِي فِي قَلْعِي	600
18	صَارَتْ تُرَيَّا وَهِيَ عُودٌ أَقْشَرُ	651
19	ضَرَبُوا بِعَطَنِ	698
20	غَيْضٌ مِنْ فَيْضٍ	865
21	الْعَبْطُ خَيْرٌ مِنَ الْهَبْطِ	876
22	فُلَانٌ كَلَبُ الْقَصَابِ	908
23	أَفْلَسُ مِنْ دُبُورِ	918
24	أَفْلَسُ مِنْ ابْنِ الْمُدَلَّقِ	921
25	أَفْقَرُ مِنْ وَجِّ	922

²²⁴ Onun deresi çayırlandı, hulleb denen ot çoğalıp dirilmeye yüz tuttu.

26	الْقَيْدُ وَالرَّعْعَةُ	932
27	قَبْلِ الْبُكَاءِ كَانَ وَجْهَكَ غَيُوسًا	936
28	أَقْفَرُ مِنْ أَبْرِقِ الْعَرَّافِ	967
29	أَقْفَرُ مِنْ بَرِيَّةِ خُسَافٍ	968
30	مَا لَهُ صَادِرٌ وَلَا وَارِدٌ	1078
31	أَمْرَعُ وَادِيَهُ وَأَجْنَى حُلْبُهُ	1087
32	مَنْ يَطْلُ أَيْرُ أَبِيهِ يَنْتَطِقُ بِهِ	1089
33	مَا لَهُ هَلَعٌ وَلَا هَلْعَةٌ	1103
34	مَا لَهُ قُدْعِمَلَةٌ وَلَا قُرْطَعِمَةٌ	1104
35	مَا لَهُ سَعْنَةٌ وَلَا مَعْنَةٌ	1106
36	وَجَدَانُ الرَّقَيْنِ يُغْطِي أَقْنَ الْأَفِينِ	1154
37	وَلَيْسَ وَرَاءَ عِبَادَانِ قَرْيَةٌ	1159
38	وَقَعُوا فِي الْأَهْيَعِينَ	1172
39	هَذَا أَمْرٌ لَا يُنَادَى وَلَيْدُهُ	1185
40	هَذَا أَعْظَمُ بَرَكَهَةٍ مِنْ نَخْلَةٍ مَرِيَمَ	1187
41	هُوَ فِي حَدَقَةِ الْبَعِيرِ	1189
42	يَحْسَبُ الْمُمْطَرُ أَنْ كَلًّا مُطَرٌ	1248

3.6.5.83. Zulüm

Zulme dair söylenmiş mesellerin büyük kısmı zalimin er ya da geç ceza çekeceklerini ifade eder. Mesellere göre zulüm kötü olsa bile bazen de "ظَلُمَ الْمَلُوكُ أَوَّلَى مِنْ ذَلَالِ الرَّعِيَّةِ"²²⁵ gibi mesellere göre zulüm olumlu olarak algılanır. İncelediğimiz eserde zulümle ilgili söylenmiş mesellerin sayısı 17'dir, bu meseller aşağıdaki tabloda şöyle gösterilebilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِيَّاكَ وَالْبَغْيَ فَإِنَّهُ عَقَالُ النَّصْرِ	68
2	الْأَخْذُ سُرَيْطَى وَالْقَضَاءُ صُرَيْطَى	119
3	أَجْوَرُ مِنْ قَاضِي سُدُومَ	300
4	ذَهَبَتْ فِي وَادِي تِيهِ بَعْدَ تِيهِ	451
5	صَارَ الرَّجُّ قُدَّامَ السَّنَانِ	538
6	شَرُّ الرُّعَاءِ الْخَطْمَةُ	615
7	طَلَيْتَ عَنْ فَيْقَتِهِ الْعَجِيَّ	738

²²⁵ Hükümdarların zulmü halkı şımartmaktan daha uygundur.

8	ظَلَمَ ظُلْمَ الْخَيْفَقَانِ، وَظُلْمَ وَلَا كَظْلَمَ الْخَيْفَقَانِ	750
9	ظَلَمَ الْمَلُوكُ أُولَى مِنْ ذَلَالِ الرَّعِيَةِ	753
10	الظُّلْمُ مَرْتَعُهُ وَحِيمٌ	758
11	أَظْلَمُ مِنْ جُلُنْدَاءَ	762
12	أَظْلَمُ مِنْ ذَنْبٍ	763
13	أَظْلَمُ مِنْ صَبِيٍّ	764
14	أَظْلَمُ مِنْ حَيَّةٍ	765
15	عَشَمَسَمَّ يَغْشَى الشَّجَرَ	868
16	مَنْ غَرَبَلِ النَّاسَ نَحْلُوهُ	1091
17	مَنْ اسْتَرْعَى الذَّنْبَ ظَلَمَ	1116

3.6.5.84. Diğer Meseller

Hâmid Efendi'nin eserinde geçen bazı meseller yukarıdaki konulardan hiç birini işaret etmez. Bu mesellerin sayısı 72'dir. Eserde kalan bu mesellerin ne olduklarını göstermek için bir araya getirilip kullanım yerleri aktarılacaktır.

Tablo 15:

Eserde Konusu Tespit Edilemeyen Mesellerin Listesi

Sıra	Mesel	Kullanım Yeri	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّ الْقَصِيرَةَ قَدْ تُطِيلُ	Bu meşel kâşır olan kimseden gâhice bir fi'l-i kâmil şudûrunda darb olunur.	57
2	إِنَّ الْجَوَادَ عَيْنُهُ فُرَاؤُهُ	Bu meşel bir nesnenin zâhiri bâtınına delâlet idüp ahvâlini bahş ü teftîş ve tecrübeye muhtâc degildir diyecek yerde darb olunur.	59
3	إِيش فِي الصَّرْطَةِ مِنْ هَالَاكِ الْمِنْجَلِ ؟	Bu meşel birbirine muğâyir ve çendân münâsebeti olmayan kelâm hâkķında darb olunur.	96
4	إِنْ لَمْ يَكُنْ مُعْلَمًا فَدَخِرْ	Bu meşel kendiye kifâyet eyleyecek mertebeden ziyâdeye tâlib olan muẓtar ve muẓtarıb	101

		kimse hakkında arb olunur.	
5	بَاتَتْ بِلَيْلَةٍ أَنْقَدَ	Bütün gice uyumayup bīdār olan kimse hakkında arb olunur.	127
6	أَبْخَرُ مِنْ صَقَرٍ وَأَبْخَرُ مِنْ أَسَدٍ	Arslanın dağı mizācī bārid olmağıla ağızı omağda meşel olmuşdur.	182
7	تَأْبَى ذَاكَ بَنَاتُ أَلْبَبِي	Bir kimse kendisine muhabbeti olmayan gūyā aña mecbul olup izhār-ı meyl ü muhabbet eylediğı vakitte arb olunur.	190
8	تَرْكُهُ بِمَبَاحِثِ الْبَقَرِ	Meşel-i mezbūr bir kimse enīs ü refiği ve yār-ı ġār u şadīki olmadığı hālde bir maħalde terk olunduğı vakitte arb olunur.	191
9	أَتْرَكَهُ تَرَكَ الطَّيْبِي ظِلَّهُ	Bu meşel be-ğāyet mütevaħhiş ve nefūr olup bir vechle dā'ire-i üns ü ülfete duğul eylemez olan kimse hakkında arb olunur.	206
10	تَغَفَّرْتُ أَرْوَى وَسِيمَاهَا الْبَدَنُ	Bu meşel zāhir-i hālī itdigi da'vāyı mükezzib olan kimse hakkında arb olunur.	215
11	تَمَامُ الرَّيِّعِ الصَّنْفُ	Bu meşel itmām-ı emrde arb olunur.	217
12	تَخَطَّيْتُ سَنَةً مُقِيمًا	Bu meşel mağāmından riħlet itse hālīk olur idi, lākin muğīm olmağıla sālīm olan kimse hakkında arb olunur.	219
13	سَتَأْتِيكَ بِمَا فِي قَعْرِهَا الْمَقْدَحَةُ	Bu meşel seniñ ma'lūmuñ olmayan nesne 'an-ğarīb zāhir olur diyecek yerde arb olunur.	225
14	الْجَمَلُ مِنْ جَوْفِهِ يَجْتَرُّ	Bu meşel levāzımını kendi ġörüp kīsesinde yiyüp ien ādem hakkında arb olunur.	262
15	جَلَّتِ الْهَاجِنُ عَنِ الْوَلَدِ	Bu meşel vağt ü zamānından muğaddem ta'arruğ olunan nesne hakkında arb olunur.	263
16	الْجَوَادُ مَلْبُونٌ وَالْبَرْدُونُ مَتَبُونٌ	Bu meşel herkese isti'dādına ġöre mu'āmele olunur diyecek yerde arb olunur.	276
17	جَذُّهَا جَذُّ الْغَيْرِ الصَّلِيَّانَةِ	Bu meşel yemīn teklīf olunduğda bilā-tevağğuf yemīne	289

		mübāderet iden kimse hakkında darb olunur.	
18	جَوْعَ كَلْبِكَ يَتَّبِعُكَ	Bu meşel le'îm ve fūrūmayeyi dā'imā bir taqrīble kendiñe muhtāc ve mūrāci' eyle ki yanından ayrılıp bir yre gitmez diyecek yerde darb olunur.	295
19	الْمُحَاجَزَةُ قَبْلَ الْمُنَاجَزَةِ	. Bu meşel mukāvemete muhtedir olmayan kimse ta'cīl-i firār ile hurrem ve ihtiyāt eyledikde kezālike kıtālden şoñra muşālağa talebinde olduğda darb olunur.	315
20	أَحْنَاكُهَا وَأَفْوَاهُهَا مَجَاسُهَا	Bu meşel zāhir-i hālī bātınına delālet iden nesne hakkında darb olunur.	328
21	حُكْمُكَ مُسَمِّطٌ	Kimsede kudret olmayacak hükümde isti' māl olunur.	350
22	حَنٌّ قَدْحٌ لَيْسَ مِنْهَا	Bu meşel bir kavme intisābı yoğiken iddi'ā'-yı intisāb idüp tefāhur ya mālīk olmadığı nesne ile temedduh iden kimse hakkında darb olunur.	351
23	ذَهَبَتْ هَيْفٌ لِأَدْيَانِهَا	Bu meşel nāsdan herkesi kendi emr ü hevāsına ikbāl ü teferrük eyledikde irād olunur.	449
24	الدَّنْبُ يُغْبِطُ بِذِي بَطْنِهِ	Bu meşel iç yüzi mükedder ve menkūb iken zāhir-i hālīniñ tecemmüline nazaran reşk ü ğıbta olunan kimse hakkında darb olunur.	450
25	أُرِيهَا السُّهَّا وَثُرِيَنِي الْقَمَرُ	Bu meşel bir kimse kendi dostundan bir nesne su'āl eyleyüp su'āl eylediği nesneniñ hīlāfını cevāp verdikde irād olunur.	478
26	رَبِمَا صَحَّتِ الْأَجْسَامُ بِالْعَلَلِ	Bu meşel inhilāl-i 'uqūd-ı me'tālib gāh ser-engüşt-i mevāni'-i kavīyye ile müyesser olur diyecek yerde darb olunur.	487
27	أَرَاكَ بَشَرًا مَا أَخَارَكَ مِشْفَرٌ	Bu meşel zāhir-i hāl bātınından muğnī olmağla keyfiyyet-i bātiniyyesini şu'āle hācet	492

		yokdur diyecek yerde darb olunur.	
28	أَرَبِيهَا نَمْرَةً أُرْكُهَا مَطَرَةً	Bu meşel bir nesnenin aşar u meḥā'il ü tebāşiri nümūdār olup vuḳū'ı müteyakḳin olduḳda darb olunur.	500
29	اِزْلَامُ الْمُعْيَدِي وَنَفَرٍ	Bu meşel iki ḥaşmın birisi gālib olduḳda darb olunur.	540
30	السَّرَاحُ مِنَ التَّجَاحِ	Bu meşel bir şey'in bitdigi haberini irişdirmek şāḥib-i umūrı sevindirmek olup bitmedigi haberini ulaşıdırmaḳ va'd-i kāzible ta'likden ḥayırludur diyecek yerde darb olunur.	557
31	سَحَابَةٌ صَيْفٍ عَنْ قَلِيلٍ تَقَشَّعُ	Bu meşel sür'at-i inḳıẓā'-ı şerri beyān ma'rezinde darb olunur.	563
32	أَسْهَرُ مِنْ جُدْجِدٍ	Giceleri uyumayan kimse ḥaḳḳında darb olunur.	591
33	شُخْبٌ فِي الْإِنَاءِ وَشُخْبٌ فِي الْأَرْضِ	Bu meşel, kelāmında bir kerre ḥaṭā idüp bir kerre işābet iden kimse ḥaḳḳında darb olunur.	602
34	شَكْوَتْ لَوْحًا فَحَزَا لِي يَلْمَعَا	Bu meşel bir kimse ḥālinden şikāyet itdikde ḥuṣūle gelmeyecek nesne ile itmā' iden kimse ḥaḳḳında darb olunur.	622
35	شَيْطَانُ الْخَمَاطَةِ	Bu meşel ḳabīḥu'l-manẓar olan kimse ḥaḳḳında darb olunur.	623
36	صَرَخَتْ جِدَاءٌ	'Arablar mültebis ve müştebeh ve meşḳūk olduḳdan soñra vāzih u müstebān olan nesne ḥaḳḳında meşel tarīḳıyla kelām-ı mezbūrı irād ider.	657
37	صَارَتْ الْقَوْسُ رُكُوءَةً	Bu meşel devlet idbāra yüz tıttup aḥvāl münḳalib olduḳa darb olunur.	661
38	صَبُوحٌ حَيَّانٌ بِهِ جُمُوحٌ	Bu meşel, vaḳti gelmeksizin riyyāsete ṭālib olan kimse ḥaḳḳında darb olunur.	667
39	ضَرَبَ فِي جَهَازِهِ	Bu meşel nüfūr ve gıybet idüp bir daḥı 'avdet eylemeyen kimse ḥaḳḳında darb olunur.	696
40	أَضْحَكُ مِنْ ضَرْطِهِ وَيَضْطَرُّ مِنْ ضَحِكِي	Bu meşel emr-i müte'accib	705

		hakkında darb olunur.	
41	طَارَتْ بِهِ الْعُقَاةُ	Meşel-i mezbûr çok zamân görünmeyüp gaybet iden kimse hakkında darb olunur.	719
42	أَطْوَهُ عَلَى غَرِّهِ	Bu meşel bir nesneyi kolayına ve olduğu hâlde terk eyleyecek yerde darb olunur.	725
43	اطْرُقِي وَمِيشِي	Bu meşel haṭā ile şavāb beyinde kelāmını taḥlīt iden kimse hakkında darb olunur.	733
44	أَطْوَعُ مِنْ ثَوَابٍ	Be-ğāyet muṭī ^ʿ ve münḳād hakkında darb olunur.	745
45	عِنْدَ جُفَيْنَةَ الْخَبَرِ الْيَقِينُ	Bu meşel bir şey'i ḥaḳīḳaten bildikde darb olunur.	777
46	عَارِضَ فِي قَوْمِهِ تَبَجَا	Bu meşel kendi kavm u 'aşiretinden zarar-ı a'ḍāyı def' eylemeyen bī-ḥamiyyet hakkında darb olunur.	802
47	عَرَضَ عَلَى الْأَمْرِ سَوْمَ عَالَةٍ	Yarım ağız ile teklīf eyledi diyecek yerde darb olunur,	807
48	عَرَفَ بَطْنِي بَطْنَ ثُرْبَةٍ	Bu meşel bir şey'e küllī iştiyākdan sonra vāşıl olan kimse hakkında darb olunur.	826
49	عَيَّرَ رَعَى أَنْفَهُ الْكَلَاءُ	Bu meşel bir şey'in zuhūr-ı maḥā'il ü imārātıyla vücūdına istidlāl iden kimse hakkında darb olunur .	829
50	عَرَجَلَةً تَعْتَقِلُ رُمَحَهُ	Bu meşel destinde olmayan nesneyi kendi nefsinden haber viren kimse hakkında darb olunur.	837
51	اِفْتَدِ مَخْنُوقُ	. Bu meşel belā ve şiddete giriftār olmuş ādeme bir vechle nefsiñi taḥlīş eyleyecek yerde darb olunur.	894
52	اِفْتَحْ صُرْرَكَ تَعْلَمُ عَجْرَكَ	Bu meşel sen nefsiñe mürāca'at ve kendiñi teftīş eyle ki 'uyūbuña 'ālim olasın diyecek yerde darb olunur.	913
53	قَدْ بَيَّنَّ الصُّبْحُ لَدَى عَيْنَيْنِ	Bu meşel bir nesneniñ her vechle zuhūrı vaktinde darb olunur.	941

54	كَمْ تَبْضِعِ التَّمْرَ إِلَى هَجَرَ	Bu meşel envā'-ı hüner ü fezā'il ile mütehallî olan âdeme izhâr-ı fażl u kemâl eylemek ma' rezinde ɖarb olunur.	1001
55	لَوْ وَجَدْتُ إِلَيْهِ فَاكِرٍ	Bu meşel bir müşkil iş teklîf olunduğda imkân u iktidârdan hâric olduğunu beyân ma' rezinde ɖarb olunur.	1020
56	لِكُلِّ صَارِمٍ نَبْوَةٌ وَلِكُلِّ جَوَادٍ كَبْوَةٌ	Bu meşel dâ'imâ muşîb olan kimseden bir haţâ zuhûr eyledikde ɖarb olunur.	1029
57	لِكُلِّ جَابِهِ جَوْرَةٌ ثُمَّ يُؤَدَّنُ	Bu meşel çok zamân mekş ü iķâmet iden müsâfir hakkında ɖarb olunur.	1032
58	أَلْقَى عَلَيْهِ لَطَاتَهُ	Bu meşel şıkletini anuñ üzerine bıraktı diyecek yerde ɖarb olunur.	1037
59	أَلَيْلَةٌ لَهُ كَمَا يُلْهِى لَكَ	Bu meşel mücâzât u mükâfât hakkında ɖarb olunur.	1047
60	مَنْ دَخَلَ ظَفَارِ حَمَرٍ	Bu meşel bir kimse bir kavmiñ miyânına dâhil olduğda ol kavmiñ 'âdeti ile 'âdetlensün diyecek yerde ɖarb olunur.	1092
61	مَا هُوَ إِلَّا صَبٌّ كُذِّبَ	Bu meşel aña kimseler kâdir degildir diyecek yerde ɖarb olunur.	1098
62	مَعَ الْخَوَاطِيءِ سَهْمٌ صَائِبٌ	Bu meşel ekşeri haţākār olup ahyânen muşîb olan kimse hakkında ɖarb olunur.	1115
63	النَّفْسُ عَزُوفٌ أَلُوفٌ	Nefsi her ne vech üzre mu'tâd iderseñ andan ayrılmaz, tezhîd olunsa zâhid tarğîb olunsa râğib olur.	1132
64	النَّاسُ عَلَى دِينٍ مُلُوكِهِمْ	Nâs melikleriniñ 'âdet ü sîreti üzre olurlar.	1138
65	نَاوَصَ الْجُرَّةَ ثُمَّ سَأَلَهَا	Bu meşel bir miķdâr ta'aşşub ve muhâlefet eyleyüp ba'dehu nâ-çarı inķiyâd iden kimse hakkında ɖarb olunur.	1140
66	أَوَّلَعَ مِنْ قَرْدٍ	Maymûn kısmı her gördüğü şey'i hikâyet ü taķlîd itmege harîş olduğıçün ɖarb-ı meşel olmuştur.	1175

67	هو راحة الصَّبَاغِ	Bu meşel be-ğāyet nā-pāk ve kabīh olan nesne hakkında darb olunur.	1190
68	لا تَعْدُمُ حَرْقَاءُ عَلَّةٌ	Bu meşel bir mādde zımında serd olunan i'tizārı nehy ü istikbāh mevki'inde irād olunur.	1211
69	لا تَبْتُ الْبَقْلَةَ إِلَّا الْحَقْلَةَ	Bu meşel cevher-i insāniyyet aşıl ādemden me'mūldür diyecek yerde darb olunur.	1223
70	لا يُطَاعُ لِقَصِيرٍ أَمْرٌ	İttihām-ı nuṣaḥā' ma' rezinde darb olunur.	1225
71	يَوْمَ بِيَوْمِ الْخَفَضِ الْمُجَوَّرِ	Bu meşel sū'-i fi'liyle mücāzāt olunan menkūb kimseye şemātet vaktinde irād olunur.	1236
72	الْبَيْتُ جَنْتٌ أَوْ مَنْدَمَةٌ	Bu meşel iki cihetden mekrūh olan nesne hakkında darb olunur.	1245

3.7. Şerh Metodu

Daha önce Hâmid Efendi'nin eserin girişindeki manzumede eserinde izlediği yönteme dair kısa bilgiler sunduğunu belirtmiştik. Aşağıya aldığımız bölüm, daha önce zikrettiğimiz bu manzumeden alınmıştır:

Niçe emşâlden kütüb buldum
Şafha-zîb-i tettebbu 'ât oldum
Hayli emşâle âşinâ oldum
Menşe' ü mağrîbîn dağı buldum
Eyledüm müşkilâtını tahrîr
Hem lügât-ı ğarîbesin tefsîr
Soñra ma 'nâların beyân itdim
Aşlını hem yazup 'ayân itdim
Bulunur harf-i evvelinden hep
Arayup bulmasında çekme ta'ab

Mesel konusunda hayli kaynak bulan Hâmid Efendi, eserinin başından sonuna kadar izlediği yöntemi beyan eder. Mesellerin menşeleri (asıl hikâyeleri), kullanım yerleri ve garip/anlaşılmaz kelimelerini şerh ettiğini, ardından ele aldığı mesellerin manalarını da açıkladığını ifade eder. Ayrıca, kimsenin zorluk çekmemesi için eserinde geçen bütün meselleri alfabetik sıraladığını söyler.

Hâmid Efendi, derlediği meselleri alfabetik olarak sıralar ve bunları 29 bâbda inceler. 28 harften oluşan Arap alfabesinin her harfi için bir bâb oluştururken "لا/ lâ" harfiyle başlayan mesellere de yer verip onlar için ayrı bir bâb oluşturur. Şârih, eserinin her bâbında (28. bâb hariç) öncelikle kısa ve özlü sözler anlamına gelen "*mûcezet meseller*"e ardından "*ef'al*" vezniyle başlayan mesellere yer verir. Eserinin 28. bâbında sadece *mucezet mesel* bulunurken *ef'al* vezinli meseller bulunmamaktadır. Çünkü Arapça dilbilgisine göre *ef'al* kalıbı "lâ" harfiyle asla uygulanamaz. Şârih kendi eserinin her bâbının başında "ما على أفعل" ²²⁶ ifadesini kullanırken *ef'al* vezinli meseller için "من هذا الباب" ²²⁷ ifadesini kullanır. Şerh edeceği meseli aynen Arapça olarak kendi eserine dâhil edip onu kırmızı mürekkeple yazar. Kırmızı yazılmayan meselin üstüne kırmızı bir çizgi çizer.

Biz bu çalışmada şârihin metodunu detaylı olarak anlatmakla birlikte, eserindeki yöntemle ilgili söylediği bilgilere sadık kaldık.

Hâmid Efendi, eserinde "ما أَرخص النَّاقَةُ لولا" ²³⁰, "مَنْ دَخَلَ ظَفَارِ حَمْرٍ" ²²⁹, "اسْتَنْوَقَ الْحَمَلُ" ²²⁸, "أُنْجَزَ حُرٌّ مَا وَعَدَ" ²²⁸ gibi ele aldığı mesellerin çoğunun anlamları, menşeleri ve kullanım yerlerini açıklarken aşağıda da görüleceği üzere bazı mesellerin sadece kelime manalarını veya sadece mesel anlamlarını ya da menşelerini bazen de kullanım yerlerini göstermiştir. Yani, genel olarak belli bir yönteme uysa bile bazen de takip etmek istediği metoda tam anlamıyla uymayıp karışık bir sisteme tabi olmuştur.

Şârih, metoduyla ilgili söylediği beyitlerdeki "*Eyledüm müşkilâtını tahrîr / Hem lügât-ı garîbesin tefsîr*" ifadesiyle ele aldığı mesellerdeki anlaşılması zor veya garip sözcüklerin manalarını açıkladığını ifade eder. Gerçekten şârih söylediği gibi eserde

²²⁶ ,,,,harfiyle başlayan meseller.

²²⁷ *Ef'al* vezniyle başlayan atasözleri.

²²⁸ Kerem ve asalet sahibi olanlar, sözünü yerine getirir.

²²⁹ Erkek deve dişileşti.

²³⁰ Zafâr köyüne giren Himyarlı olur.

²³¹ Boynunda lanetli kedi olmasaydı dişi deve ne kadar ucuz olacaktı!

²³² Memura rüşvet veren isteğini söylemekten utanmaz.

²³³ İş ehline verildi.

geçen mesellerin zor kelimelerinin anlamlarını verir. Mesela, "أَبْدَى الصَّرِيحَ عَنِ الرَّغْوَةِ"²³⁴ meselinin kelimelerini şöyle açıklar:

"Ebdā fī'li lāzım ve mūte'addī olur, lāzım olduğına göre bedā eş-şarīhu 'anī'r-rağve sebkinde olur, mūte'addī olduğına göre mef'ulı mahzūf olup ebdā eş-şarīhu nefsehu 'anī'r-rağve taqdīrinde olur. Şarīh emīr vezninde şāf ve hālīş olan şey'e dinūr. Rağave sūdūñ yüzine gelen köpüğüne dinūr" (40b-40a).

Şârih kolay olan ve anlaşılması zor olmayan mesellerin kelime anlamlarını vermez. Mesela, "بَشَاشَةُ الْوَجْهِ عَطِيَّةٌ"²³⁷, "فِي الْقَمَرِ ضِيَاءٌ وَالشَّمْسُ أَضْوَاءُ مِنْهُ"²³⁶, "مَا نَدَمَ مِنْ سَكَتٍ"²³⁵, "تَائِبَةٌ"²³⁸ meselleri kolay oldukları için onlarda geçen kelimelerin anlamlarını vermemiştir.

Şârih ele aldığı bazı mesellerin anlamları, menşeleri, kullanım yerlerini açıklamadan sadece onlardaki kelimelerinin manalarını açıklar. Mesela, "أَيْنَ الثَّرِيَا"²³⁹, "إِنَّ الْمَنَاحِيحَ خَيْرٌ مِمَّا الْأُبْكَارُ"²⁴², "أَمْرٌ مِنَ الْعَلَقَمِ"²⁴¹, "كُلُّ ضَبٍّ عِنْدَهُ مِرْدَائُهُ"²⁴⁰, "مِنْ يَدِ الْمُتَنَاوِلِ"²⁴² mesellerinin sadece kelime anlamlarını verir.

Hâmid Efendi, ele aldığı mesellerdeki kelimelerin Türkçe olarak karşılığını verir, fakat bazı mesellerdeki kelimelerin hem Türkçe hem de Farsça sözcüklerle karşılıklarını vermeye özen gösterir. Mesela, "صَاحَتْ عَصَافِيرُ الْأَمْعَاءِ"²⁴⁵, "مَنْ يَسْمَعُ يَخْلُ"²⁴⁴, "أَصْرُدُ مِنْ عَيْنِ الْحِرْبَاءِ"²⁴³, "أَصْرُدُ"²⁴⁵ mesellerinin bazı kelimelerini de Türkçe ve Farsça karşılıklarıyla açıklar. Örneğin "أَصْرُدُ" meselinde geçen "hīrbā" kelimesini şöyle açıklar:

"Hīrbā' hānīñ kesri ve elifiñ meddiyle Ummu ḥubeyn ile ma'rūf cānveriñ ismidir ki Türkīde kaya keleri ve Fārisīde āftāb-perestek dirler kertenkeleden büyük olur...[146a]".

²³⁴ Saklanan şey artık açık oldu.

²³⁵ Kim susarsa asla pişman olmaz.

²³⁶ Allah'ın yolunda doğru davranan kurtulur.

²³⁷ Ay ışıklı, fakat güneş ondan daha ışıklıdır.

²³⁸ Yüzün gülüşü Allah'tan insana ikinci bir hediye sayılır.

²³⁹ Kadınların en iyisi bekar olanıdır.

²⁴⁰ Ülker elin ulaşamayacağı uzak bir yerdedir.

²⁴¹ Her kertenkelenin yanında taş vardır.

²⁴² O, ebucehil karpuzundan daha acı.

²⁴³ Bukalemunun gözünden daha soğuk.

²⁴⁴ Kim bir şeyler duyarsa kalbine şüpheler düşer.

²⁴⁵ Bağırsak kuşları zil çalıyor.

Yine "صَاخَتْ عَصَافِيرُ الْأُمْعَاءِ"²⁴⁶ meselinde geçen "em‘ā" kelimesini şöyle beyan eder:

"Em‘ā‘, mi‘ā‘ lafzınñ cem‘idir ki a ‘fāc-ı bahtından bağırsağa dinür, Fārisīde rüde dinür" (140a).

Şârih, yöntemiyle ilgili söylediği beyitlerdeki "Şoñra ma‘nāların beyān itdim" ifadesiyle eserinde derlediği mesellerin anlamlarını verdiğini beyan eder. Gerçekten şârih "إِنَّ مِنْ²⁴⁷ gibi ele aldığı mesellerin çoğunun manasını vermeye özen göstermiştir. Mesela, "لِلْجِيْطَانِ آذَانٌ"²⁵¹ meselinin anlamını şöyle açıklar: "Ma ‘nā-yı mesel: Dīvārların kulağı vardır ki belki dīvār ardında ādem vardır āhestece tekellüm eyle cā‘iz ki seniñ kelāmıñı istimā‘ eyleyeler demekden ‘ibāretdir" (213b).

Şârih bazen ele aldığı mesellerin kullanım yerlerini ve menşelerini beyan etmeden sadece anlamlarını verir. Mesela, "النَّاسُ عَلَى دِينِ مُلُوكِهِمْ"²⁵², "أَلْغَبْتُ قَبْلَ الْعِقَابِ"²⁵³, "من قَرَعَ بَاباً وَجَّ"²⁵⁴, "أَهْفُ مِنْ ابْنِ السَّوءِ"²⁵⁵ mesellerinin sadece anlamlarını vermeye özen göstermiştir. Mesela, "أَهْفُ مِنْ ابْنِ السَّوءِ"²⁵⁵ meselinin sadece anlamını şöyle verir. "Ya‘nī nā-ḥalef evlāddan ziyāde ḥüzün ve teḥassür idici dimekdir, zīrā nā-ḥalef evlād ebeveyniñ ḥayātında anlara iṭā ‘at eylemeyüp ba ‘de vefātihimā taḥazzün ve telehhüf ider" (217a).

Şârih "ma ‘nā-yı mesel" kalıbıyla şerh ettiği meseli Türkçeye tercüme eder. çoğu yerde "ya‘nī" kelimesini ekleyerek meseli daha fazla açıklamaya çalışır. Mesela, "لِكُلِّ سَاقِطَةٍ لَاقِطَةٌ"²⁵⁶ meselini şöyle açıklar: "Ma‘nā-yı mesel: Her düşürici için bir devşürici bulunur dimekdir, ya‘nī nāṭıqıñ ağızından düşen her söz için bir işidüp şāyi‘ iden bulunur" (212b).

²⁴⁶ Bağırsak kuşları zil çalıyor.

²⁴⁷ Beyan (güzel konuşma)dan bir kısmı mutlaka bir sihirdir.

²⁴⁸ Fazla yemek zekayı giderir.

²⁴⁹ Habâr denen arazide gezmeyen kimse tökezleyip düşmekten emin olur.

²⁵⁰ Kendi yorganiyle beni örttü.

²⁵¹ Duvarın kulağı vardır

²⁵² Azar cezadan önce olsun.

²⁵³ İnsanlar kralların dini üzeredirler.

²⁵⁴ Bir kapıyı ısrarla çalan kimse elbette sonunda açtırıp içeri girer.

²⁵⁵ Ebeveyni itaat etmeyenden daha kederli.

²⁵⁶ Ağızından dökülen sözler için bir dolayıcı vardır.

Şârih, nadiren bazı meselleri Türkçe yerine Arapça olarak açıklamıştır. Örneğin " مَا لَهُ سَعْنَةٌ " Şârih, nadiren bazı meselleri Türkçe yerine Arapça olarak açıklamıştır. Örneğin " مَا لَهُ سَعْنَةٌ " meselinin anlamını şöyle açıklar: " *mā lehu keṣīrun velā ḡalīlun* demek olur." ²⁵⁷ Ve " جَرَى فَلَانٌ السُّمَّى " ²⁵⁸ meselinin anlamını " *Cerâ fulânu fi'l-bâṭıl* " ifadesiyle şerh etmiştir.

Hâmid Efendi, girişteki manzumesinde, derlediği mesellerin manalarını vereceğini söylediği halde bazı mesellerin manalarını -kendisince açık olduğu- için açıklamaya gerek duymaz. Mesela, " كَبُرَ عَمْرُو عَنِ الطَّلُوقِ " ²⁶⁰, " أَكَلْتُمْ تَمْرِي وَعَصَيْتُمْ أَمْرِي " ²⁵⁹, " إِنَّا عَدَا لِنَاظِرِهِ قَرِيبٌ " ²⁶¹, " بَأْصَعْرَيْهِ " ²⁶² mesellerinin manalarını vermez. Şârih, mana vermediği meseller için genellikle " *ma 'nā-yı mesel zāhirdir* " ter kibini kullanır.

Şârih, yöntemiyle ilgili söylediği beyitlerdeki " *Aşlını hem yazup 'ayān itdim* " ifadesiyle eserinde ele aldığı mesellerin menşe'leri veya asıl hikâyelerini açıklayacağını beyan eder. Gerçekten şârih söylediği gibi eserde mesellerin büyük bir kısmının asıl menşelerini beyan etmeye özen göstermiştir. Mesela, " كُلُّ الصَّيِّدِ فِي حَوْفِ الْفَرَا " ²⁶³, " اشْتَرَيْتُ الْعَنَمَ " ²⁶⁴, " إِنَّمَا أَكَلْتُ يَوْمَ أَكَلِ الثَّوَرِ الْأَبْيَضُ " ²⁶⁵, " صَارَ الْأَمْرُ إِلَى التَّرَعَّةِ " ²⁶⁶, " إِنَّمَا جَذَارُ الْعَازِيَةِ " ²⁶⁷ mesellerinin asıl hikâyelerini açıklamıştır. Şârih eserde bir meselin hikayesini veya menşe'ini anlatmak istediğinde " *hikāyet olundu ki..., Mervîdir ki..., Aşlı budur ki, Şüreti budur ki ... tafsîli budur ki...* " terkiplerinden birini kullanır.

Hâmid Efendi, ele aldığı bazı mesellerin manalarını ve kullanım yerlerini açıklamadan sadece asıl hikâyelerini açıklamıştır. Mesela, " أَدَبُ الْمَرْءِ خَيْرٌ مِنْ ذَهَبِهِ " ²⁶⁸, " بَلَاءُ الْإِنْسَانِ مِنَ اللِّسَانِ " ²⁶⁹,

²⁵⁷ O adamın hiç bir şeyi yoktur.

²⁵⁸ Falanca bilmediği bir yere gitti.

²⁵⁹ Hem hurmamı yediniz hem de bana karşı çıktınız.

²⁶⁰ Amr büyüüp gerdanlık boynuna dar geldi.

²⁶¹ Bekleyen için yarınlar yakındır.

²⁶² İnsan dil ve kalple insan olur.

²⁶³ Bütün avlar, avlanan yaban eşeğinin yanında hiçtir.

²⁶⁴ Deveden sakınarak yerine koyun satın aldım.

²⁶⁵ İş ehline verildi.

²⁶⁶ Şüphesiz, beyaz öküz yenildiği gün ben de yenildim.

²⁶⁷ Devesi, kendisinin kaç yaşında olduğunu gösterdi.

²⁶⁸ İnsanın belalarının sebebi dilidir.

²⁶⁹ Kişinin ahlakı onun altınından daha iyidir.

"²⁷⁰أُحِلَّ مِنْ تَعْقَادِ الرَّيِّمِ", "²⁷¹أَمِنُ مِنَ الْأَرْضِ", mesellerinin sadece asıl hikâyelerini (menşelerini) şerh etmiştir.

Şârih bazen kendi metoduna sadık kalmayarak ele aldığı meselin hikayesini veya menşe'ini anlatmaz. Mesela, "²⁷²النَّاسُ عَلَى دِينِ مُلُوكِهِمْ", "²⁷³مَنْ غَزَبَ النَّاسَ نَحَلُوهُ", "²⁷⁴عَرَّضَ الْكَرِيمَ وَلَا تُبَاحِثْ", "²⁷⁵فِي الْقَمَرِ ضِيَاءٌ وَالشَّمْسُ أَضْوَاءُ مِنْهُ", mesellerinin ortaya çıkma nedenleri olan asıl hikâyelerine değinmez.

Hâmid Efendi, metoduyla ilgili söylediği beyitlerdeki "*Menş' ü mağrıbın dağı buldum*" ifadesiyle kendi eserinde geçen mesellerin kullanım yerlerini açıkladığını beyan eder. Örneğin, "²⁷⁶مَنْ بَحَبَّ الْحَبَّارَ أَمِنَ مِنَ الْعِثَارِ", "²⁷⁷إِنْ فَرَّ عَيْرٌ فَعَيْرٌ فِي الرِّبَاطِ", "²⁷⁸إِيَّاكَ وَخَضِرَاءَ الدَّمَنِ", "²⁷⁹لَمَنْدُوخَةٌ عَنِ الْكَذِبِ", "²⁸⁰إِنَّ الْحُسُومَ يُورِثُ الْحُسُومَ", mesellerinin kullanım yerlerini etraflıca anlatır.

Şârih, eserde bir meselin kullanım yerini anlatmak istediğinde "*...mağallinde isti'imâl olunur,...dığı vakte isti 'mâl olunur ..., ...diyecek yerde çarb olunur, ..., olan kimse hakkında çarb olunur*" ifadelerinden birini kullanır. Mesela, şu "²⁸¹إِنَّ الْجَوَادَ عَيْنُهُ فُرَاؤُهُ" meselinin kullanım yerini şöyle açıklar: "*Bu meşel bir nesnenin zâhiri bâtınuna delâlet idüp ahvâlini bahş ü teftiş ve tecrübeye muhtâc degildir diyecek yerde çarb olunur*" (21a).

Hâmid Efendi, ele aldığı bazı mesellerin manalarını ve hikâyelerini açıklamadan sadece kullanım yerlerini açıklamıştır. Örneğin "²⁸²الْعَجَلَةُ فُرْصَةُ الْعَجْزَةِ", "²⁸³بَلَغَ السَّكِينُ الْعَظْمَ", "²⁸⁴لِكُلِّ عَدٍ طَعَامٌ", "²⁸⁵بِهِ دَاءٌ ظَنِّي", mesellerinin sadece kullanım yerleri açıklanmıştır.

²⁷⁰ O, bağlanmış olan retem denen ipten daha verimsiz.

²⁷¹ Yerden daha güvenlidir.

²⁷² İnsanlar kralların dini üzeredirler.

²⁷³ Kim insanları eliyorsa onu un ederler.

²⁷⁴ Cömertten bir şey istediğinde dolaylı olarak iste, açıklamana gerek yok.

²⁷⁵ Ay ışıklı, fakat güneş ondan daha ışıklıdır.

²⁷⁶ Habâr denen arazide gezmeyen kimse tökezleyip düşmekten emin olur.

²⁷⁷ Bir eşek kaçarsa yerine başka eşek gelir.

²⁷⁸ Çöplükte yetişen yeşilliklerden sakın!

²⁷⁹ Dolaylı konuşmak yalana düşmekten kurtarır.

²⁸⁰ Çok çalışmak yorgunluğa neden olur.

²⁸¹ Cins atın dış görüntüsü denemeye hacet bırakmaz.

²⁸² Acele âcizlerin fırsatıdır.

²⁸³ Bıçak kemiğe dayandı.

²⁸⁴ Yarınlar için yemek bulunur.

Yine "ما أنت إلا بَغْلَةٌ الشَّطْرَنْجِ"²⁸⁶ meselinin kullanım yerini şöyle beyan eder: " Bu meşel bir kimseye seniñ bir vechle lüzümüñ ve saña ihtiyâc yokdur diyecek yerde çarb olunur."

Şârih bazen kendi metoduna sadık kalmayarak ele aldığı meselin kullanım yerini anlatmaz. Mesela "المِشَاوَرَةُ قَبْلَ الْمِساوَرَةِ"²⁸⁷, "يَعُثُّ جَارِي وَمَ أَبْعَ دَارِي"²⁸⁸, "مَاتَ حَتَفَ أَفْهٍ"²⁸⁹, "لَوْلَا الْوَيْثَامُ لَهْلَكَ"²⁹⁰, "عَرَضَ الْكَرِيمُ وَلَا تُبَاحِثْ"²⁹¹ mesellerinin kullanım yerlerini açıklamamıştır. Kullanım yerini beyan etmediğinde genellikle "*Maḍrab-ı meşel ma 'lūmdur, Maḍrab-ı meşel zāhirdir*" ifadesini kullanır. Bu meseller için de aynı yöntemi kullanır.

Eserde bulunan bazı ibarelerden hareketle şârihin bazı mesellerdeki kelimelerin sözlük anlamını verirken lügat kitaplarına başvurduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, "سَحَابَةٌ أَخَالَتْ وَلَيْسَ"²⁹² meselinin şerhinde lügat kaynaklarına dayandığı görülmektedir: "*Hāllet nüshası gālaṭdır, lāmın teşdīdiyle 'unvān-ı mezkūr kütüb-i lügatde yokdur. Ba'zılarñ hāllet 'ibāretiyle kayd eylemeleri şaḥīḥ degildir*" (92a).

Eserde bulunan bazı ibarelerden hareketle Şârihin bazı meselleri şerh ederken tefsircilere müracaat ettiği anlaşılır. Mesela, "عَجَلْتُ بِخَارِجَةِ الْعُجُولِ"²⁹³ meselinin açıklamasında bazı Kur'ân tefsircilerine dayandığı görülmektedir:

"Ba'z-ı müfessirîn "خُلِقَ الْإِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ"²⁹⁴ kerîmesiniñ tefsîrinde 'acele kelimesini siyâh ve müte'affîn balçık ile tefsîr eyledi, lâkin Rāgıb ba'de't-tezyîf didi ki belki murâd 'acele ve sür'at ma'nâsınadır, 'acele ve kıllet-i şabr u şebât insânıñ lâzım-ı mâhiyyeti olmağla gūyâ ki andan maḥlûḳ olmuştur, nite ki "خُلِقَ زَيْدٌ مِنَ الْكَرَمِ"²⁹⁵ dirler farṭ-ı mübâlağayı mütaẓammındır. Ve ba'zılar bunda ḳalb vardır didiler ḥuliḳe'l-'acelu mine'l-insân ile

²⁸⁵ Onda ceylanın hastalığı vardır.

²⁸⁶ Sen satrançtaki dişi katırdan başka bir şey değilsin.

²⁸⁷ İstişare dövüşten önce olsun.

²⁸⁸ Aslında evimi değil komşumu sattım.

²⁸⁹ Aceleyle kendi yatağında öldü.

²⁹⁰ Eğer insanların birbirlerine karşı uyumları olmasaydı bütün yaratılmışlar helak olurdu.

²⁹¹ Cömertten bir şey istediğinde dolaylı olarak iste, açıklamana gerek yok.

²⁹² Bulut sarstığı halde kimse ona bakmadı.

²⁹³ Acûl Hârice'yi aceleyle doğurmuş.

²⁹⁴ Zeyd cömert olarak yaratılmıştır.

²⁹⁵ "İnsan çok aceleci yaratılmıştır". (Enbiyâ, 21/37)

te'vīl eylediler gūyā ki 'acele insānīn ṭabāyī'-i mecbūlesinden ve ṭabī'at u ahlākından bir cūz' olması nūktesine tenbīhdir" (174a).

Şârih, bazen ele aldığı meseli şerh ederken konuyla ilgili olmayan bir takım malumatı da verir. Mesela " ²⁹⁶ إِنَّ مِنَ الْبَيِّنَاتِ لَسِحْرًا " meselini açıklarken büyü çeşitlerinden bahseder. Ve " ²⁹⁷ أَشْأَمُ مِنْ جَارُودٍ " meselinin açıklamasında cürd denen bir hastalıktan söz eder. Başka bir örnek göstermek gerekirse " ²⁹⁸ انْطَقِي يَا رَحْمَةُ إِنَّكَ مِنْ طَيْرِ اللَّهِ " meselinin açıklamasında konuyla ilgili olmayan şu bilgilere yer verir:

"Mezbūr kuşuñ merāresi yılan ve sâ'ir zehr-nāk cānveriñ şokdığı yere tılā olunsa nāfī'dir ve ḥardel ile laḥm-ı kadīdini yedi def'aya kadar tabḥīr bağı olan bağı çözülmek içün mücerrebdır ve sağ kanadınıñ tüylerini nisvānıñ paçası aralığına vāz'-ı teshīl vilādate bā'is ve necisini tebḥīr ḥāneden ṭard-ı hevām ḥuşūşunda nāfī' kezālike ḥamrdan munḫalib sirke ile ıslanmış necisini ṭalā baraş 'illetini müzīl ve ḳavrılmış cigerini saḥḳ idüp ḥamr ile ısladup üç güne dek mütevāliyen günde üç kerre içürmek cünūnı def' içün mü'eşşirdir" (230a).

Şârih, çok nadir olarak eserinde meselle ilgili asıl hikâyeyi değil de onunla ilgili başka bir hikâyeyi de anlatmıştır. Bu durumla ilgili eserde şöyle bir örnek bulunmaktadır. Hâmid, " ²⁹⁹ لِكُلِّ جَائِهٍ حَزْرَةٌ ثُمَّ يُؤَدُّنَ " meselini anlattıktan sonra "latīfe" kelimesini başlık olarak yazıp konuyu destekleyen bir hikâye aktarır: "Ḳurduñ biri bir taḳrīble cennete duḡūl eylemiş. Su 'āl itmişler ki seniñ cennete duḡūlunuñ bir vechle münāsebeti yoḡdur, lākin ne ṭarīḳla girdiñ? Cevāb virmiş ki benim bir vechle liyāḳatım yoḡ idi, lākin ḥāne şāḥibi 'indeinde çok zamān meḳş ve iḳāmet eyleyen müsāfirleriñ bir ḳaçını ḥora geçürmüş idim binā 'en 'aleyh cennete vuşūl müyesser oldu" (212a).

Şârih genellikle şerh edeceği meselin dil ve anlatım bakımından tahlilini yapar, meseldeki bazı kelimelerin irabını söylemeye gayret eder. Meseli açıklamaya çalışırken kelimelerin kullanımlarına ve cümledeki görevlerine dikkat eder, metnin anlam bütünlüğü bozmayacak manasını amaç edinerek bütüncül bir bakış geliştirir.

²⁹⁶ Beyan(güzel konuşma)'nın bir kısmı mutlaka sihirdir.

²⁹⁷ Cârūd'dan daha uğursuz.

²⁹⁸ Ey rahme denen kuş, konuş, sen Allah'ın kuşlarından birisin.

²⁹⁹ Bize gelen için bir yudum su verildikten sonra bir daha su verilmez.

Kelimelerin cümle içindeki kullanımlarıyla metnin bağlamı onun için dikkat edilmesi gereken bir noktadır. Bazen kelime ağırlıklı bir tercüme ve şerhi tercih ederken bazen metin bağlamı öne çıkmıştır.

Hâmid Efendi, bir meseli şerh ederken meselde geçen edebî sanatları da dikkate alır, Arapçaya mahsus özellikleri dile getirir ve beğenmediği görüşleri reddedip kendi fikrini söyler.

Şârihin metodunu bu şekilde anlattıktan sonra şerh ederken önem verdiği hususiyetleri incelemekte de yarar vardır. Bu hususiyetler şu başlıklar altında değerlendirilebilir:³⁰⁰

3.7.1. Göndermeler

Hâmid Efendi, şerh yönteminin mühim hususiyetlerinden biri olan “göndermelere” başvurur. Eser içinde türlü göndermelerde bulunarak konuya uygun atıflar yapar. Şârih meselleri açıklarken çoğu yerde çeşitli kaynaklara müracaat ettiğini gösteren değişik ifadeler kullanmıştır. Kendisinden önceki eserlere müracaat eden Hâmid Efendi'nin bu metin içi geçişlerde kullandığı ifadeler, onun alana hakimiyetini göstermesi bakımından önemlidir. Hâmid Efendi'nin *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsal* adlı eserindeki göndermeler iki kısımda değerlendirilebilir: *Metin İçi Göndermeler* ve *Metin Dışı Göndermeler*.

3.7.1.1. Metin İçi Göndermeler

Şârih ele aldığı bir meseli anlatırken daha önce söylediği bir hususa gönderme yapar. Yani, daha önce şerh ettiği bir mesele eserin ilerleyen bölümlerinde karşısına tekrar çıktığında gönderme yapmayı tercih eder. Şârih böyle göndermeler için genellikle "*tafşîli harf-i ..., tafşîli bâbu- ..., ...meselinde cārî olduğu gibi vech üzredir.*" gibi ifadeler kullanır. Mesela, "المرء بأصغرَيْهِ"³⁰¹ meselini anlatırken şöyle bir metin içi göndermede bulunmuştur: "“Tafşîli bâbu't-tâ'da *tesma'u bi'l-mu'eydî hayrun min en terāhu* meselinde mürûr eyledi" (218a).

³⁰⁰ Bu kısım hazırlanırken Ozan Yılmaz'ın "Gülistân Şerhi" adlı kitabından faydalanılmıştır. bkz. Ozan Yılmaz, *Gülistân Şerhi, Sûdi-i Bosnevî*, (İstanbul: Çamlıca yay, 2012), s. CCLIX-CCLXXV.

³⁰¹ İnsan dil ve kalple insan olur.

Yine "إِيَّاكَ وَأَعْرَاضَ الرِّجَالِ"³⁰² meseli için de şöyle bir gönderme yapmıştır: "Bu meseliñ terkīb ü i 'rābı "إِيَّاكَ وَخَضْرَاءَ الدَّمَنِ"³⁰³ meselinde cārī olduğu vech üzredir" (12b).

Benzer şekilde "تَبَاعَدَتِ الْعَمَّةُ مِنَ الْحَالَةِ"³⁰⁴ meselinin açıklamasında şöyle bir göndermede bulunmuştur: "*bunuñ tafşîli ħarf-i elifde emri mübkiyâtike meşeline mürür eyledi*" (49b).

Ancak eser tamamıyla incelendiğinde şârihin yaptığı metin içi göndermelerin fazla olmadığı görülmektedir.

3.7.1.2. Metin Dışı Göndermeler

Şârih, eserinde bir meseli anlatırken pek çok yerde faydalandığı kaynaklara gönderme yapar. Bazı yerlerde yararlandığı kaynağa doğrudan işaret ederken çoğu yerde dolaylı bir şekilde işaret eder. Hâmid Efendi, eserinde daha çok Meydânî'nin *Mecma'u'l-Emsâl* (7b) ve Zemahşerî'nin *el-Müsteksâ fî Emsâli'l-Arab* (18a), Mütercim Âsım'ın *Terceme-i Kâmus* (107b) eserlerine gönderme yapmıştır. Bu eserlerin yanı sıra gönderme yapılan diğer eserlerin bazıları şunlardır: *Makâmât-ı Harîrî* (203b), *Nihāye-i İbnu Esîr* (51b) *Câmi'u's-Şağîr* (59a), *Dürre-i Fâhire* (27b).

Bu göndermelerin yapılış biçimleri aşağıdaki gibidir:

Meydânî'nin Mecma'u'l-Emsâl'de beyânına göre bir kimse pîr ve sâl-ğorde olup 'ateh 'arūzasıyla kendiden şutur ve gürbe vaz'u ħareket ve herze vü hezeyân kelimeler şudûr itdikle ħarb olunur (7b).

Zemahşerî Müstaḫṣâ'da tıb, 'ilm ve şu'ûr ile tefsîr eylemiştir. (18a).

Terceme-i Kāmūsda dahı vâlid-i üstâz zanîn kelimesini müttehem ile tefsîr eylemiştir (107b).

Tayr-ı 'arākîb şakraḫ ismidir ki Şâhib-i Kāmūsa göre boyun buran kuşu ve sâ'irine göre arı kuşıdır, 'Arablar anuñla teşe 'üm iderler (137a).

³⁰² Sakın adamların namusuna yaklaşma!

³⁰³ Çöplükte yetişen yeşilliklerden sakın!

³⁰⁴ Hala, teyzeden uzaktır.

Harîrî makâmâtın on üçüncü makâmesinde veled-i mezbûrûn ayağı kırıldığına işbu kıt ‘a ile telmîh eylemişlerdir (203b).

Nihāye-i İbn-î Esîr’de mersûmdur ki işbu teribet yedāhu kavlini ‘Arablar îrād idüp lâkin anuñla du ‘ā-yı haqîkî murād eylemeyüp hemān lafzı üzre icrā iderler (51b).

‘Ucb ve gurûrûn semeresi nāsın kendiye buğz ve ‘adāvetleridir dimekdir ve ‘ucb haşleti bed-terin hışâldır, nite ki Cāmi ‘u’s-Şagîr’de bu ‘ibāretle muşbetdir. (59a).

Eserin belli yerlerinde "bazıları" kelimesini ekleyerek belirsiz kaynağa gönderme yapar. Bu göndermelerin yapılış biçimleri aşağıdaki örneklerde olduğu gibidir:

Ba‘zılar ne koyuna hā‘ ve ne himāra sâ‘ diyü zecre kâdir degildir dimekle tefsîr eyledi raḥimehumu’llāhu te‘ālā (135a).

Ba‘zılar ibnetü'l-cebel kavlini şahrā ile tefsîr eylemişlerdir ki kayalardan dahı şadā mün‘akis olur, ve ba‘zılar yavuz hayye ile beyān eyledi, aña göre şummī kelimesi lā tucîbi'r-rukā kelāmıyla mü‘evveldir ve ba‘zılar dāhiye ile tefsîr eylediler (140a).

3.7.2. İktibaslar

Hâmid Efendi'nin şerh metodunun oluşmasını sağlayan hususiyetlerden biri de eser içinde iktibaslar yapmasıdır. Metnin farklı sayfalarına serpilmiş bu iktibaslar âyet-i kerîme, hadîs-i şerîf, şiirler ve ibarelerden oluşmaktadır. Ele alınan bu mesellerin konusuna göre seçilmiş bu iktibaslar hem şerhi zenginleştirir hem de istenilen anlamı vurgular. Bu iktibasları şöyle göstermek mümkündür:

3.7.2.1. Âyet-i Kerîmeler

Eserin farklı yerlerinde Kur'ân-ı Kerîm'den iktibaslar bulunmaktadır. Şârih bazen ele aldığı bir meseli şerh ederken şerhini desteklemek için Kur'ân'dan bir ayeti delil olarak getirir. Kur'ân-ı Kerîm'den yapılan iktibasların alınış şekli şöyledir:

Ba'zılarıñ beyânına göre ziyân ve hüsran'da istimrâr ma'nâsına mevzû'dur ve minhu kavluhu te'âlâ "تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ"³⁰⁵, ey estemerret fî hüsranîhi hattâ istimrâr ma'nâsını muṭazammın olduğundan istitbâb istimrâr ma'nâsına isti'mâl olunur (58b).

Lâte tânîñ fetḥiyledir nite ki işbu "ولات حِينَ مَنَاصٍ"³⁰⁶ kerîmesinde vâkı'dır (70b).

Ẓanîn emîr vezninde müttehem ma'nâsınadır. Zemaḥşerî "وما هو على الغيب بضنين"³⁰⁷ kerîmesiniñ tefsîrinde ẓanîn lafzını müttehem ile tefsîr eylediği ḥâşiyesinde mastûrdur (107b).

Hîm: hânîñ kesriyle susuz develere dinür, Kâla'llâhu ta'âlâ "فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهَيْمِ"³⁰⁸ [138b]

Darabe beyyene ve aẓhere ma'nâsınadır, ke-ḳavlihi te'âlâ "صَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا"³⁰⁹ el-âyet (151a).

Câhiliyede 'Arablar kız evladını faḳr ü mecâ'atdan yâḥud lühûḳ-ı 'ârdan nâşî diri olarak ḳabre defn iderler idi, ve bazıları mecâ'at ḥavfîyle oğlanı daḥî defn iderler idi. "وَإِذَا الْمَوْءُودَتُ سُئِلَتْ"³¹⁰ kerîmesi ol bâbda nâzil oldu (152a).

Ve ol ḳuşa Fârisîde sîmurḡ ve sirenk daḥî dirler otuz ḳuşuñ renginde olduğıçün Şehnâmede Firdevsî rüstemin pederi olan zâl mürḡ-i mezbûruñ perverde sidr diyü taḥrîr ve 'İkreme ḥazretleri "طَيْرًا أَبَابِيلَ"³¹¹ kerîmesinde ebâbîli mürḡ-i mezbûr ile tefsîr eylemiştir (154b).

Eḥâlî-yi 'Ummân işbu "وَكَانَ وِرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا"³¹² kerîmesinde şâh-ı mezbûruñ zikri cârîdir diyü zu'm iderler (161a).

³⁰⁵ "Ebû Leheb'in elleri kurusun. Zaten kurudu." (Mesed 111/1).

³⁰⁶ "Artık kurtuluş zamanı değildi", (Sâd, 38/3).

³⁰⁷ "O, gayb hakkında cimri değildir", (Tekvîr, 81/23)

³⁰⁸ Kanmak bilmez susamış develerin suya saldırışı gibi içeceksiniz, (Vâkı'a, 56/55).

³⁰⁹ Allah örnek gösterdi, (Tahrîm 66/10).

³¹⁰ "Diri diri gömülen kız çocuğunun, hangi günahıtan ötürü öldürüldüğü sorulduğu zaman", (Tekvir, 81/3)

³¹¹ "Ebâbîl kuşları" (Fil, 105/3).

³¹² "Onları ilerlisinde, her gemiyi zorla geçiren bir kral vardır" (Kehf, 18/79)

Kur'ân-ı kerimde "قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ"¹³ âyeti 'alâ lebenihi ile tefsîr olunmuştur, anuñcün pederine nisbet nâ hâlef-i evlâd keşîr olur huşûşen vâlidesi tarafı fûrû-mâye ola elbette pederine ol veled 'aduv olur (171b).

Ba 'z-ı müfessirîn "خُلِقَ الْإِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ"¹⁴ kerîmesiniñ tefsîrinde 'acel kelimesini siyâh ve mûte 'affîn balçık ile tefsîr eyledi (174b).

Marh çaķmak demüri ve 'afâr taşî menzîlindedir ve minhu kavluhu te'âlâ "الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا"¹⁵ (184a).

Hasan ve Mucâhid hâzretlerinden mervîdir ki "أَن لَّهُمْ قَدَمٌ صَدَقَ عِنْدَ رَبِّهِمْ"¹⁶ kerîmesinden murâd a'mâl-i şâlihedir. Ve Muķâtil hâzretlerinden mervîdir ki kademe şıdķdan murâd Resûl-i ekrem şalla'llâhu te'âlâ 'aleyhi vesellem hâzretleridir ki anlar içün haķ celle ve 'alâ hâzretleriniñ 'inde ma'nevisinde şefâ'at ider (188a).

Rebbu'l-'izzeti hâzretleri vefķ-i murâdı üzre cehenneme taķdîm ve idhâl eylecegi eşrârı bi't-tamâm vaz' u idhâl eylemedikçe cehennemiñ "هَلْ مِنْ مَّزِيدٍ"¹⁷ diyerek fevret ü sevreti sâkin olmaz (188a).

Haff hânîñ fethi ve fânîñ teşdîdiyle bir nesneniñ çevresini devr ü ihâta eylemek ma'nâsınadır ki kuşatmak ta 'bîr olunur, ve minhu kavluhu te'âlâ "حَافِيْنَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ"¹⁸ ve ayzen minhu kavluhu te'âlâ "وَحَفَّتْهُمَا بِنَحْلِ"¹⁹ ey ca 'elnâ'n-naħle muţîfeten bi-aħîffetihimâ ey cevânibihimâ²⁰. (219b)

3.7.2.2. Hâdis-i Şerîfler

Hâmid Efendi, bir meselin anlamını kuvvetlendirmek için hadîs-i şeriflerden iktibaslar da yapar. Eserde iktibas olarak geķen hadisler şunlardır:

¹³ De ki: "Herkes kendi yapısına uygun işler görür" (İsra, 17/50).

¹⁴ Zeyd cömert olarak yaratılmıştır.

¹⁵ "O, sizin için yeşil ağaçtan ateş yaratandır.", (Yâsin 36/80)

¹⁶ "İman edenlere, Rableri katında kendileri için bir doğruluk makamı bulunduğunu müjdeler", (Yunus, 10,2)

¹⁷ "Daha var mı?", (Kâf, 50,30).

¹⁸ "Arşın etrafını kuşatmışlardır.", (Zümer, 39/75).

¹⁹ "Onların hurmalarla donatmıştık.", (Kehf, 18/32)

²⁰ Yani bahçenin etraflarını hurma ağaçlarıyla donattık.

Bu meşeliñ terkīb ü i' rābı "إِتْيَاكَ وَخَضْرَاءَ الدَّمَنِ"⁶²¹ meşelinde cārī olduğu vech üzredir (12b).

Fera' fethateynle nākanıñ eñ evvel toğurdığı yavrisına dinür ki Cāhiliyetde anı şanemlerine qurbān iderler idi ve minhü el-ḥadīs "لَا فَرْعٌ وَلَا عَتِيرَةٌ"⁶²² (13a).

‘Ucb ve gurūruñ semeresi nāsıñ kendiye bugz ve ‘edāvetleridir dimekdir ve ‘ucb ḥaşleti bed-terin-i ḥışāldır, nite ki Cāmi‘u’s-ṣağīr’de bu ‘ibāretle muşbetdir. Kāle ‘aleyhi’s-şalātu ve’s-selām: "لو لم تكونوا تُدنبون لُحَفْتُ عليكم ما هو أكبر من ذلك، الكبير الكبير"⁶²³ (59a).

"Ḥazret-i risālet-penāh buyurur ki "اتقوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ، فَإِنَّهُ يَرَى مِنْ نَوْرِ اللَّهِ"⁶²⁴ (118a).

İbn-i ‘Abbās kāle: Kāle en-nebiyyu şalla'llāhu te‘ālā ‘alyhi ve sellem: "إذا تزوج الرجل المرأة لدينها" ⁶²⁵ ḥadīsini sīniñ fethiyle kırā’at eylediler (119a-120b).

‘İnde'l-ba‘z mevetān şol arza dinür ki henüz ḥirāset ü zirā‘at maḳūlesi ile iḥyā u i‘mār olunmamış ola, ve minhu el-ḥadīs "مَوْتَانِ الْأَرْضُ لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ"⁶²⁶, ya‘nī arz-ı mezkūre beytu'l-māla ‘āiddir dimekdir ve bu mevāt gibi tesmiye bi'l-maşdarı ḳabīlindendir (131a).

Herkesiñ şü‘m ve mażarratı iki çenesi beynindedir, ya‘nī lisānındadır dimekdir. Ve fi'l-ḥadīs "يَمُنْ أَمْرِيَّ وَأَشْأَمُهُ بَيْنَ لَحْيَيْهِ، وَمَقْتَلُ الرَّجُلِ بَيْنَ فَكَيْهِ"⁶²⁷ kelāmı bu ma‘nāya muvāfiḳdır (133a).

Bu meşel iḥsān olunan kimse muḥsin olan zāt-i şerīfi zemmm eyledikde ḍarb olunur ve fi'l-ḥadīs "اتَّقِ شَرَّ مَنْ أَحْسَنَتْ إِلَيْهِ"⁶²⁸ (173a).

Der ḥazret-i kerīm temennā çi ḥācettest Ma‘lūm ola ki ta ‘rīz iki kısımdır biri mütekellimiñ şariḥ kelāmında ma ‘nā murād olmayup ancak sāmi ‘a anuñla ma ‘nā-yı murādı ifhām eyleye, niteki müslimīne īzā iden kimseyi bi'n-nefs ḥiṭābla "المُسلِمُ مِنْ سَلَمٍ"

⁶²¹ Çöplükte yetişen yeşilliklerden sakın!

⁶²² putlar için kesilen gerek Fera gerek Atıre kabul edilmez.

⁶²³ Hazreti peygamber buyuyor ki suç yapmasaydınız sizin için başka bir şey beni daha fazla endişelendirirdi, o da kibirdir.

⁶²⁴ Müminin ferasetinden sakının, çünkü, o, Allah'ın nuruyla bakar.

⁶²⁵ Eğer erkek, bir bayanın güzelliği ve zenginliği için onunla evlenirse kendi ihtiyacını giderir.

⁶²⁶ Sahibi olmayan yerler Allah ve peygambere aittir.

⁶²⁷ Yemin olsun ki insanda en kötü şey iki çenesinin arasında bulunur. Ve insanın dili onun ölümünün sonucudur.

⁶²⁸ İyilik ettiğin kişiden sakın!

¹⁶²⁹ diyü ta 'rîz eyleye, zîrâ murâd mûzîden selb-i şîfat-ı İslâm eylemekden kinâyedir (174b).

A'şam iki ayaklarının biri beyâz olan hayvâna dinür ki kargâ kısmında aşlâ bulunmaz. Bu meşel 'azîzu'l-vücûd olan nesne hakkında darb olunur. ve fî'l-ḥadîs "إن عائشة في النساء" ¹⁶³⁰ كالغراب الأعصم (178a).

. Ve ammâ mâ câ'e fî'l-ḥadîs el-lezî fî şîfatî'n-nârî ennehu 'aleyhi's-selâm kâle: "لا تسكن" ¹⁶³¹ burada kademdan murâd taḳdîm olunan nesne olmağla ma'nen Rebbu'l-'izzeti ḥazretleri vefk-i murâdî üzre cehenneme taḳdîm ve idḥâl eylecegi eşrârî bi't-tamâm vaz' u idḥâl eylemedikçe cehennemîñ ¹⁶³² "هل من مزيد" diyerek fevret ü sevreti sâkin olmaz dimekdir (188a).

Ḥuşâş gurâb vezninde dikilüp sür'atle oşurarak kaçmak ma'nâsınadır. Ve fî'l-ḥadîs "إلى" ¹⁶³³ الشيطان إذا سمع الآذان ولّى وله خصائص كخصائص الحمام (188a).

3.7.2.3. Arapça – Türkçe - Farsça İbareler

Şârih, bazen bir meseli şerh ederken ona benzeyen Arapça Türkçe veya Farsça atasözü, deyim veya hikmet gibi mensur ibarelere yer verir.³³⁴ Bazen de bir meseleyi anlatırken Arapça bir görüşü de eklemeyi ihmal etmez. Bu iktibaslar yine şârihin istediği anlamı kuvvetlendirmek için getirilmiştir. Eserde iktibas olarak geçen ibareler şunlardır:

Nessâbetu'l-Bekrî didi ki: "İnne li'l-'ilmi âfeten ve nekeden ve hucneten ve isticâ 'aten, fe-âfetuhu nisyānuhu, ve nekedeḥu el-kizbu fîhi, ve hucnetuhu neşruhu fî ḡayri ehlihi ve isticâ 'atuhu en lâ yuşba 'a minhu".³³⁵

Cāḥîz kitâb vaşfinda didi ki: el-Kitâb âmenu mine'l-arzî ve ektemu li's-sirri min şāḥibi's-irri.³³⁶

³²⁹ Gerçek müslüman, dilinden ve elinden müslümanların emin olduğu kişidir.

³³⁰ Ayşe kadınların arasında ayaklarının birisi beyaz olan karga gibidir.

³³¹ Allah ayağıyla cehennemi basmadığı takdirde cehennem sakinleşmez.

³³² "Daha var mı?", (Kâf, 50,30).

³³³ Şeytân ezanı duyduğu zaman eşek gibi arkasında husas bırakarak kaçır.

³³⁴ Çalışmada bu başlık altında Arapça, Türkçe ve Farsça meselleri ve deyimleri görebilirsiniz.

³³⁵ Nessâbetu'l-Bikrî dedi ki "İlim için afet, eziyet, noksan ve açlık vardır. Onun afeti unutkanlık, eziyeti yalancılık, noksanlığı ehil olmayanlarla paylaşmak, açlığı ise ona doymamaktır."

İbn-i Sīnā didi ki: Ol kimse ki vech-i behīye ve şavt-i şehīye meyl ü ta ‘aşşuk itmeye fāsīdül-mizāc ve ‘ilāca muhtācdır (44a).

3.7.2.4. Türkçe Mısra ve Beyitler

Şârih bazen bir meseli anlatırken bazı Türkçe beyitleri de eserine dâhil eder. İktibas edilen bu beyitlerin şairleri Hâmid Efendi tarafından belirtilmez. Eserde geçen bu beyitler şöyledir:

Örn) Yâ büney! ‘Aşretu'r-ricli min ‘azmun yucberu ve ‘āşretu'l-lisānı lā tubķī ve lā tezer ve kad isterāha men lā ‘aķle lehu

‘Aķlı yogıdı ne derdı var idi mecnūnuñ (113a) (Bâki).

Bu kâziyye Kādī İyās'ın beyne'n-nās kiyāset ü ferāsetde yegāne-i rūzgār olduğına bā'ış ü bādī oldı.

*Bātıl hemīşe bātıl u beyhūdedir velī
Müşkil budur ki şūret-i haķdan zuhūr ide (118b) (Bâki).*

Ya'nī ihsānı maķallinden ğayrı mevzi'e şarf itme ki zāyi' olur diyecek yerde ğarb olunur.

*Baķşış-i nā-be-maķal cūddan olmaz ma' dūd
Şıfır-ı ma' kūs ile artar mı hisābı raķamıñ (249a-250b).*

3.7.2.5. Arapça Beyitler

Eserde geçen Arapça beyitler genellikle Arapça mesel kitaplarında da bulunmaktadır. Şârih bazen bir meseli açıklarken kaynak eserlerde olduğu gibi beyitleri tercüme etmeden kendi eserine aktarmaya dikkat eder. Eserde geçen Arapça beyitleri şunlardır:

Bu meşel kār-ı düşvārñ husūlī yine aña müşābih olan umūrdan isti'ānete mevkūf u meşrūtdur diyecek yirde ğarb olunur. Kemā ķāle'z-Zeccāc.³³⁷

*İnne'l-ħadīde yufleħu bi'l-ħadīd
Kad 'alimet ħayluke eyne'ş-şahşah³³⁸ (12b).*

³³⁶ Cāhiz dedi ki: Kitap sır saklamak için yerden daha güvenlidir. Ayrıca sırrı sahibinden daha fazla gizler.

³³⁷ Zeccāc'ın dediği gibi

³³⁸ Demir demirle kesilir, senin atların düz yerin nerede olduğunu bilmiştir.

*Seḥbān Selmān vezninde Vā 'il ḳabīlesinden bir meşhūr faṣīḥ ü belīḡ sūḥanver ismidir
ki feṣāḥat u belāḡatı beyne'l-enām meşel olmuşdur işbu,*

*Laḳad 'alime el-ḥayyu'l-Yemāniyyūne ennenī
İzā ḳultu ammā ba'ḍu ennī ḥaṭībuhā³³⁹
beyti cümle-i eṣ'ārındandır (43a).*

Ve eṣ'ārda īrād itdikleri ez-cümle bunlardır.

*Fereste şuveyhetī ve feca'te ṭiflen
Ve nisvānen ve ente lehum rebību*

*Neşe'te ma'e-sihāli ve ente ttiflun
Femā edrāke enne ebāke zību*

*İzā kāne eṭ-tibā'u ṭibā'u ṭibā'a sū'ın
Feleyse bimuşliḥin ṭab'en edību³⁴⁰*

Ve ḳāle el-āḥeru:

*Ve ente kecervi'z-zī'bi leyse bi-ālifin
ebā ez-zī'bu illā en yaḥūne ve yazma'a³⁴¹ (162b).*

*Ḥuşaynīn Şahre nām kız ḳarındaşı her mevsim-i 'Arab'da ḳarındaşına nedbe idüp girye
ve zārı ider idi, 'ale'l-'āde bir mevsimde daḥı girye ve efgān iderken Aḥnes gūş itdikde
işbu*

*Tusā'ilu 'an Ḥuşaynin kulle reḳbin
ve 'inde Cuheynete el-ḥaberu'l-yaḳīnu³⁴²*

beytini inşād eylemekle kelām-ı mezbūr meşel oldu (166b).

Aḳra' başı kel olan kimseye vaşf olur. Muşt taraḡa dinür. Ḳāle's-şā'iru:

*Ḳad kuntu aḡnā zī ḡinā 'ankum kemā
Aḡnā'r-ricālī 'ani'l-mişāṭi el-aḳra'u³⁴³ (183a).*

*Bu meşel kendiden a'lem olan kimseye ta'līm şadedinde olan küstāḥ ḥaḳḳında ḍarb
olunur. Ḳāle's-şā'iru:*

*Li-kulli dā'in devā'un yuşṭaṭabbu bihi
İllā'l-ḥamāḳate a'yet men yudāvīhā³⁴⁴ (189a)*

³³⁹ Muhakkak ki Yemenler'in semti, ben “ammā ba'd” dediğim anda gerçekten bir hatip olduğumu anlar.

³⁴⁰ Koyunun yavrusunu saldırdın, çocuğu ve kadınları perişan ettin, halbuki onlar seni büyüttüler. Sen küçükken küçük koyunlarla yaşadın, sen nereden biliyorsun ki baban kurt olduğunu?! İşte huylar kötü ise hiç bir sanatkar onu ıslaha edemez.

³⁴¹ Sen dostluk istemeyen bir kurtsun. İşte kurt illa ihânet ve zulüm etmek istedi.

³⁴² Her topluluğa Husayn'dan sorup duruyorsun, doğru haber Cüheyne'nin yanında. Yazıcı, **age**, s. 222.

³⁴³ Kel olan kimsenin taraḡa ihtiyacı olmadığı gibi ben de size ihtiyacım yoktur.

Bu meşel ketm-i esrār huşūşunda ziyāde ihtiyāt lāzımdır diyecek yerde darb olunur. Kāle's-şā 'iru:

*Ve ihfāz 'ala's-sirri bi'-ihfā 'ihi
Fe-inne li'l-ḥitānı āzānen³⁴⁵ (213b)*

Bu meşel kavı-i şā'irden ahz ve isti'māl olunmuşdur ki şu beytde vārid olmuşdur.

*Ve elvaṭu min rāhibin yedda'ī
Bi enne'n-nisā'a 'aleyhi ḥarāmu³⁴⁶ (216a).*

Bu meşel biribirinden bir vechle tefāruḫ itmeyüp aḥeduhumā āḥerden müstaḡnī olmayan iki kimse hakkında darb olunur. Kāle's-şā'iru:

*Ve innī ve iyyāhu ke-ricleyi ne'āmetin
'Alā kulli ḥālın min ḡanyyin ve min faḳīrin³⁴⁷ (244a).*

Yukarıda belirtildiği üzere şārih Arapça beyitleri tercüme etmeden aynen eserine aktarmıştır, ancak eserde sadece bir defa aktardığı Arapça beyitlerin tercümesini yapmıştır:

*Yā rāziḳi'l- 'iḳābi fī 'işsihi
Ve cābiri'l- 'azmi'l-kesiri'l-mehiz
İmseh lenā'l-lahumme fī 'irdihi
Min denesi'l-levmi naḳīyy raḥiz³⁴⁸*

Ya'nī āşiyānesinde niçe 'uḳaba rızḳ viren ey Rāziḳ-ı Bī-çū'n u şikest olan üstüḥ'ān cebr olduğda dürüst olduğdan sonra yine şikeste olan üstüḥ'ānı cebr iden ey Ḥakīm-i lā yezāl! Sen bize ol kimseyi irsāl eyle ki anuñ dāmen-i 'ırzı çirk-i buḥlden pāk ve maḡsūl olmuş ola, tā ki bizim rızḳımıza vesīle olmaḡla mesrūr eylesin dimekdir (203a).

Metinde, şārih tarafından müellifi belirtilmeyen Arapça manzum iktibaslar (46b, 49a, 86b, 91b, 119b, 127a, 132a, 146a, 150a, 155b, 156a, 162a, 177a, 178b, 183a, 213b, 214a, 223b, 247b, 250b) olduğu gibi, müellifi belirtilmiş iktibaslar da vardır. Bunları geçtikleri yerlere göre şöyledir: Kurād (18b), Suheym (33a), Sehbân (43a), İbnü'l-

³⁴⁴ Her hastalık için mutlaka ilaç vardır, fakat ahmaklık hastalığı her tedavi edeni iyici yormuştu.

³⁴⁵ Sırrı gizleyerek onu koru, bil ki duvarların kulakları vardır.

³⁴⁶ Kadınların kendisi için haram olduğunu İddia eden rahipten daha lutidir.

³⁴⁷ Ben ve o, fakirlik, zenginlik ve her durumda devekuşunun iki ayağı gibiyiz.

³⁴⁸ Kendi yuvasında bulunan kartal yavrusuna rızık veren ve kemiği kırık olanı tedavi eden ey Allahım! Her kötülükten uzak ve temiz olan kimseyi bize gönder!

Mu'tez (76a), Cerîr (117b), İmri'ü'l-Kays (107b), Lebîd (208a), Ebu Nahle (196b), Cezîme (199a).

3.7.2.6. Farsça Beyitler

Şârih eserin birkaç yerinde birkaç Farsça beyti Türkçeye çevirmeden alır. İktibas olarak getirilen bu beyitlerin sayısı 4'tür. Bu beyitler şöyle gösterilebilir:

Bu kelâma münâsib işbu beyt-i Fârisî ne güzel inşâd olunmuştur:

*Ez-seg-i gîrinde eymen mî-şevved her kes nişest
Her ki ber-üftâde gîred saht ez-seg kemterest³⁴⁹ (11b).*

Bu meşel keşret-i kelâmdan tahzîr ma 'rezinda darb olunur. Şâ'ib mî-fermâyed

*Ter-zebânî ma 'den-i jengâr mî-sâzed merâ
Hâmuşî âyîne-i esrâr mî-sâzed merâ³⁵⁰ (20b).*

Bu meşel zâtında himmetlü olup lâkin fakîrî'l-hâl olmağla icrâ-yı mâ fi'z-zamîre kudreti olmayan kimse hakkında darb olunur.

*Dest-i tehî himmet-i 'âlî belâst
Vây ber ân kes ki berîn mübtelâst³⁵¹ (36a).*

3.7.2.7. Kaynak Eserlerden Yapılan İktibaslar

Şârih eserin birkaç yerinde *Mecma'u'l-Emsâl* (16b), *Müsteksâ* (18a), *Dürre-i Fâhîre* (82a) gibi bazı kaynaklardan iktibaslar yapmıştır. Bu eserlerden alınan bölümler şöyle gösterilmiştir:

*Meydânî Mecma'da didi ki mezbûr bir deveyi arkasına alup kendi başına götürür idi
diyü menkûldür.*

*Şe'âlebî Dürre-i Fâhîre'de didi ki: Sûku'l- 'arûs Bağdâdda bir çârsûnuñ ismidir ki be-
ğâyet nazîf ve mecma '-i zurefâ' olmağla bir nesnenîñ hüsni ü leţâfetini vaşf mahallinde
darb olunur (82a).*

³⁴⁹ Yakalayıcı köpek oturduğunda herkes güvende olur, çaresizlere zulmeden kimse köpekten daha değersizdir.

³⁵⁰ Konuşmak beni pas madeni yapıyor, susmak beni sırlar aynası yapıyor.

³⁵¹ Eli boş çömert olmak ne belâdır, buna mübtela olanın vay haline!

Bazen de yararlandığı kaynağın adını değil kaynağın sahibini zikreder. Eserde kaynak olarak gösterilen adların bazıları şöyledir: Ahfeş (125b), Aşma'î (161b), İbn Sîrîn (45a), Ferrâ (216b), İbnü Hallikân (203a). Bu iktibasların bazıları şöyledir:

Ahfeş didi ki: Sevâsiye fâ'al 'ile vezninde sevâ ' lafzınm cem'idir, 'alâ ğayri'l-kıyâs, pes sevâ ' fe 'âl ve siye fî 'le yâhud file veznindedir si 'e aşlında si 'veye idi, vâv-ı sâkine mâ kabli meksûr olmağla vâvı yâya tebdîl itdikden soñra taḥfîf içün yânm birini ḥazf idüp siye kaldı (125b).

İbn Sîrîn didi ki: Eger rü 'yâ-yı şâdıka ise senm evlâdm̃dan beş nefer kimse miḥrâb-ı emâretde kâ 'im olup taḳallüd-i ḥilâfet iderler (45a).

İbnü Fâris didi ki: Taḳayyel kelimesinde olan lām ḳâddan mübeddeldir, aşlında taḳayyuz idi ki ḳayz lafzından me 'ḥûzdur 'ivaż ma 'nâsına (53a).

Şârih bazen de "Ba'zılar didiler ki" ibaresini ekleyerek belirsiz kaynaklardan iktibaslar yapar. Eserdeki bu tür iktibaslar şöyledir:

Ba'zılar didiler ki: Ḥaddâd-ı mezkûr 'Acem tã'ifesinde olup Yemen nâhiyelerinde şan'atını icrâ eyleyerek geşt ü güzâr eyler idi (96b).

Ba'zılar didiler ki Barâkiş, Loḳmân bin 'Âd'ın zevcesi ismidir ki vaktiniñ meliki idi (165b).

Ba'zılar 'alaḳu'l-kırbadan murâd kırbâ aşacaḳ çengâldir didi, ya'nî seniñ içün kırbânı çengâle aşdım ki seyâḥat ve seyr ü sefer ihtiyâr itdim dimekdir. (205a).

Eserdeki iktibaslara baktığımızda daha çok Arapça iktibasların bulunduğunu görmekteyiz. Bu iktibasların şerhin zenginleştirip manayı kolaylaştırdığını söylemek mümkündür. Şârihin çeşitli kaynaklardan yaptığı bu iktibaslardan hareketle kendi eserine telif hüviyeti kazandırmaya çalıştığı da söylenebilir. Arapça bir eserin şerhinde, başta Arapça olmak üzere Farsça ve Türkçe iktibaslar yapması, kendisinin şerhte çok yönlü olduğunun göstergesidir.

3.7.3. Metinde Bazı Mesellerin Karşılığı

Hâmid Efendi'nin *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* eserinde şerh metodunun önemli hususiyetlerinden biri de eser içerisinde bazı Arapça meselleri başka mesellerle karşılaştırmasıdır. Gerçekten şârih bazen bir meseli anlatırken Arapça, Türkçe veya Farsçadaki karşılığını zikretmeye dikkat eder. Şârihin metinde bazı Arapça mesellerin karşılığını vermesi şu başlıklar altında incelenebilir:

3.7.3.1 Farklı Bir Arapça Meselle Karşılanan Meseller

Şârih eserin farklı yerlerinde ele aldığı bazı Arapça meselleri başka Arapça mesellere benzetmeye dikkat eder. Şârih bu tür meseller için "*Bu meşel meşeline kırdır*", "*Meşel-i mezbûr meşeliniñ mişlidir*", "*Bu meşel kelâmına aķrebdır*", "*.....kelâmı meşel-i mezbûra muvâfıķdır*" gibi ifadeler kullanır. Eserde farklı Arapça mesellerle karşılanan bütün mesellerin sayısı 48'dir. Bu meseller tabloda şöyle gösterilebilir:

Tablo 16:

Farklı Bir Arapça Meselle Karşılanan Mesellerin Listesi

Sayı	Eserde Anlatılan Asıl Mesel	Karşılığındaki Arapça Mesel
1	أَحْيَرُ مِنْ صَبٍّ	أَحْيَرُ مِنْ وَرَلٍ
2	آخِرُهَا أَقْلُهَا شَرْبًا	الْفَضْلُ لِلْمُتَّقِدِّمِ
3	أَرْضَ مِنَ الْعُشْبِ بِالْخُوصَةِ	أَرْضَ مِنَ الْمَرْكَبِ بِالتَّغْلِيْقِ
4	اسْتَذَابَ التَّقْدُ إِذَا صَارَ كَالذَّنْبِ	الْبِغَاثُ بِأَرْضِنَا يَسْتَنْسِرُ
5	أَشْأَمُ مِنْ عَطْرِ مَنْشَمٍ	قَدْ دَقُوا بَيْنَهُمْ عَطَرَ مَنْشَمٍ
6	أَطْعِمَ أَحَاكَ كُشْيَةَ الطَّبِّ	أَطْعِمَ أَحَاكَ مِنْ عَقْتَلِ الضَّبِّ
		أَطْعِمَ أَحَاكَ مِنْ كُلِّيَةِ الْأَرْبِ
7	اطْمَنَّنْ عَلَى قَدْرِ أَرْضِكَ	مُدَّ رَجْلَيْكَ عَلَى قَدْرِ الْكِسَاءِ
8	أَعْدَبَ مِنْ مَاءِ الْوَقِيعَةِ	أَعْدَبَ مِنْ مَاءِ الْمَفَاصِلِ
9	أَكْسَفًا وَإِمْسَاكَ	أَكْبَرًا وَإِمْعَارًا
10	الْتَقَدُّمُ قَبْلَ التَّنَدُّمِ	الْمِحَاجَزَةُ قَبْلَ الْمَنَاجَزَةِ
11	الْعِنَابُ قَبْلَ الْعِقَابِ	الْعِتَابُ خَيْرٌ مِنْ مَكْتُومِ الْحَقِّدِ
12	أَمْرَعَتْ فَأَنْزَلُ	أَعَشَبَتْ فَأَنْزَلُ
13	إِنَّ الْجَوَادَ عَيْنُهُ فَرَاؤُهُ	الظَاهِرُ عِنَاؤُ الْبَاطِنِ
14	أَنْفَعُ مِنْ سِنَانٍ	أَنْفَعُ مِنْ إِبْرَةٍ
15	انْقَطَعَ السَّلَا فِي الْبَطْنِ	بَلَغَ السَّكِينُ الْعِظَمَ

16	مَا قَدَرْتُ عَلَى كَذَا حَتَّى تَعَطَّطَتْ عَلَيَّ أَرْعَاطُ النَّبْلِ	إِنَّهُ لَيَكْسِرُ عَلَيْكَ أَرْعَاطُ النَّبْلِ
17	بَالَ فَادِرٌ فُبَالَ جَفَرُهُ	بَالَ حِمَارٍ فَاسْتَبَالَ أَحْمَرُهُ
18	إِنَّ مِنْ الشَّرِّ خِيَارًا	بَعْضُ الشَّرِّ أَهْوَنُ مِنْ بَعْضِ
19	فَرِحَ شَهْرٌ وَتَرَحَّ دَهْرٌ	بَقُلْ شَهْرٌ وَشَوْكٌ دَهْرٌ
20	التَّاجِرُ الْجَبَانُ لَا يَرِيحُ وَلَا يَحْسُرُ	ثَمَرَةُ الْجَبِينِ لَا رِيحٌ وَلَا خُسْرُ
21	دَزْدَبَ لَمَّا عَصَهُ الثَّقَافُ	جَرَجَرَ لَمَّا عَصَهُ الْكَلُوبُ
22	الْحَرِيصُ مَحْرُومٌ	الْحِرْصُ قَانِدُ الْحِرْزَمَانِ
23	تَطَلَّعَ تَطَلَّعَ	حَرَكَ لَحْيَيْكَ تَطَرَّبَ مَعْدَنُكَ
24	جَمْعَجَعَةٌ وَلَا أَرَى طَحْنًا	حَسَا وَلَا أَنَيْسَ
25	آخِ الْأُكُفَاءِ وَدَاهِنِ الْأَعْدَاءِ	خَالِصِ الْمُؤْمِنِ وَخَالِقِ الْفَاجِرِ
26	الْإِبْرَامُ يُحْصَلُ الْمَرَامُ	الْخَنِيْقُ يُخْرِجُ الْوَرِقَ
27	دُونَهُ النِّجْمُ دُونَهُ الْعَيَّوْقُ	دُونَهُ بَيْضُ الْأُنُوقِ
28	رُبَّ أَخٍ لَمْ تَلِدْهُ أُمُّكَ	رُبَّ ابْنٍ عَمَّ لَيْسَ بَابِنِ عَمِّ
29	لِسَانُ الْحَالِ أَبْيَنُ وَأَفْصَحُ مِنْ لِسَانِ الْمَقَالِ	رُبَّ حَالٍ أَفْصَحُ مِنْ لِسَانِ
30	رَجَعَ بِأَفْوَقٍ نَاصِلِ	رَجَعَ بِخَفِّي خُنَيْنِ
31	رَهْبُوتٌ خَيْرٌ مِنْ رَحْمُوتِ	رَهْبَاكُ خَيْرٌ مِنْ رَهْبَاكَ
32	سَوَاسِيَةُ كَاسِنَانِ الْمِشْطِ	سَوَاسِيَةُ كَاسِنَانِ الْحِمَارِ
33	العَصَا مِنَ الْعَصِيَّةِ	شَنْشَنَةُ أَعْرَفُهَا مِنْ أَحْزَمِ
34	الْحَدِيدُ بِالْحَدِيدِ يُفْلَحُ	صَادَفَ دَرَّةَ السَّيْلِ دَرَّةً يَصْدَعُهُ
35	"صَلْبُ الْعَصَا	ضَعِيفُ الْعَصَا
36	يَبْقَى الْوَدُ مَا بَقِيَ الْعِتَابُ	ظَاهِرُ الْعِتَابِ خَيْرٌ مِنْ بَاطِنِ الْحِقْدِ
37	عَيْرٌ غَارُهُ وَتَدُهُ	عَيْرٌ رَكَصَتُهُ أُمُهُ
38	صَامَ حَوْلًا ثُمَّ شَرِبَ بُولًا	عَبَرَ شَهْرَيْنِ ثُمَّ جَاءَ بِكَلْبَيْنِ
39	بَرَضٌ مِنْ عَدٍّ	غَيْضٌ مِنْ فَيْضِ
40	بَفِيكَ الْحَجَرُ	فَاهَا لَفِيكَ
41	فِي عَيْصِهِ مَا يَنْبُتُ الْعُودُ	فِي عِصَّةِ مَا يَنْبُتُ شَكِيرُهَا
42	قَبْلَ الرَّمَاءِ تُمْلَأُ الْكِنَائُ	قَبْلَ الرَّمْيِ يُرَاشُ السَّهْمُ
43	كَلَفَنِي مِخُّ الْبَعُوضِ	كَلَفَتْنِي بَيْضُ السَّمَانِمِ
44	يَبْدُقُ الشَّطْرَنْجِ	مَا أَنْتَ إِلَّا بَغْلَةُ الشَّطْرَنْجِ
45	أَحَبُّ شَيْءٍ إِلَى الْإِنْسَانِ مَا امْتَنَعَا	الْمَرْءُ تَوَاقُّ إِلَى مَا لَمْ يَنْتَلِ
46	أَنْفَكَ مِنْكَ وَإِنْ كَانَ أَجْدَعُ	مِنْكَ رَيْضُكَ وَإِنْ كَانَ سَمَارًا
47	أَنْفَكَ مِنْكَ وَلَوْ كَانَ أَجْدَعَا	يَدُكَ مِنْكَ وَلَوْ كَانَ شَلَا
48	الْيَوْمَ خَمْرٌ وَغَدَا أَمْرٌ	الْيَوْمَ قِيحَافٌ وَغَدَا نِقَافٌ

3.7.3.2. Farklı Bir Türkçe Atasözüyle Karşılanan Meseller

Şârihin şerh sırasında önemli özelliklerinden biri de ele aldığı bir Arapça meseli anlatırken onu bir Türkçe atasözü veya deyimle karşılaştırmaya gayret etmesidir. Hâmid Efendi'nin eserin bazı yerlerinde yaptığı bu karşılaştırma, onun Arapça ve Türkçe atasözlerine hâkim olduğunu gösterir. Şârih bu tür meseller için “*lisânımızda dağı meşeli zebân-zeddir*”, “*Türkîde ... meşeli bu methûmdandır*”, “*Türkî’de ... meşeli bu methûma qarîbdır*”, “*Türkî lisânda meşeli kavli kavli-i mezbûra aķrebdır*”, “*Bu meşel lisânımızda meşelinin ‘aynıdır*”, “*Türkî lisânında ta‘bîriniñ methûmundadır*” gibi ifadeler kullanır. Eserde farklı Türkçe mesellerle karşılanan bütün mesellerin sayısı 18’dir, bunlar aşağıdaki tabloya alınmıştır:

Tablo 17:

Farklı Bir Türkçe Atasözüyle Karşılanan Mesellerin Listesi

Sayı	Eserde Anlatılan Asıl Mesel	Karşılığındaki Türkçe veya Mesel
1	أَبُو رِيَّاح	Yelkovan (Deyim)
2	اتَّسَعَ الْخَرْقُ عَلَى الرَّاقِعِ	Delik büyük yama küçük
3	أَخْفَى مِنَ الْمَاءِ تَحْتَ الرُّقَّةِ	Şaman altına su yürütmek
4	اطْمَئِنَّ عَلَى قَدْرِ أَرْضِكَ	Yorganiña göre ayağını uzadıvir
5	أَكْسَفًا وَأَمْسَاكَ	Hem zügürd hem de siki büyük
6	إِنَّ الْمَقْدِرَةَ تُذْهِبُ الْحَفِظَةَ	Zenginiñ albi geniş olur
7	إِنْ فَرَّ عَيْرٌ فَعَيْرٌ فِي الرِّبَاطِ	Eşek yirine eşek
8	إِنْ كُنْتَ ذَا طِبِّ فَطِبِّ لِعَيْنِكَ	Kelin ‘ilacı olsa ibtidâ kendi başına sürer
9	فَلَانٌ انْتَفَخَ سَخْرُهُ وَانْتَفَخَتْ مَسَاحِرُهُ	Hadd u midârını tecävüz ile bālā-pervāzlık idene şişkin
10	تَأْبَى ذَاكَ بَنَاتُ الْبَيْتِ	İçim omuyor ki aña şöyle ideyim.
11	حَتَّى يَرْجِعَ السَّهْمُ عَلَى فَوْقِهِ	Atılan ok girü gelmez
12	حِدَاءٌ حِدَاءٌ وَرَأَيْكَ بُنْدَقَهُ	Ğāfil olma ‘Arab ardında seniñ
13	دَمْعَةٌ مِنْ عَوْرَاءَ غَنِيمَةٍ بَارِدَةٍ	Tomuzdan bir ıl çekmek
14	دَهْوَرٌ نَبَحًا وَاسْتُهُ مُبْتَلَةً	Hem ürür hem girüsi öter
15	رُبَّمَا أَرَادَ الْأَحْمَقُ نَفْعَكَ فَضَرَكَ	Deli dostdan ‘aıllı düşmen hayırludur

16	طَمَحَ مِرْتَمُهُ	Burnı büyüdi
17	عَرَضَ عَلَى الْأَمْرِ سَوْمَ عَالَةٍ	Yarım ağız ile teklif eyledi.
18	النَّقْدُ عِنْدَ الْحَافِرَةِ	Çırağı dibinde

3.7.3.3. Farklı Bir Farsça Atasözüyle Karşılanan Meseller

Şârih derlediği meselleri açıklarken bazen de söz ettiği meselin Farsçadaki karşılığını zikreder. Şârih böyle meseller için "*Fârisî'de meşeli meşel-i mezbûra muvâfiğdir*", "*Fârisî'de meşeli bu ma'nâdadır*", "*Fârisî'de kelâmı bundandır*" gibi ifadeler kullanır. Farsça mesellerle karşılaşılan bütün mesellerin sayısı sadece 4'tür, bunları aşağıdaki gibi göstermek mümkündür:

Tablo 18:

Farklı Bir Farsça Atasözüyle Karşılanan Mesellerin Listesi

Sayı	Eserde Anlatılan Asıl Mesel	Karşılığındaki Farsça Mesel
1	تَسْمَعُ بِالْمُعِيدِي خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَرَاهُ	Āvâz-ı dühûl şeniden ez-dûr hoşest
2	دَمْتُ لِنَفْسِكَ قَبْلَ التَّوَمِ مُضْطَجِعًا	‘Îlâc vâkı‘a pîş ez vuķû‘ bayed gerd
3	مَا أَرْخَصَ النَّاقَةُ لَوْلَا الْمَلْعُونَةُ فِي عُنُقِهَا	Şütür-gürbe
4	فَلَانٌ مُخْرَنْقٌ لَيْسَبَاع	Der-ğam-endâzî-hest

3.7.4. Söz Varlığı

3.7.4.1. Arapça-Farsça-Türkçe Eş Anlamlı Kelimeler

Şârihin şerh metoduna ait özelliklerden birisi de şerh ettiği bazı mesellerdeki kelimelerin Farsça ve Türkçe karşılığını vermesidir. Şârihin bu şekilde şerh ettiği Arapça kelimeler aşağıda olduğu gibi gösterilmiştir.

Tablo 19:

Arapça-Farsça-Türkçe Eş Anlamlı Kelimelerin Listesi

Arapça	Farsça	Türkçe	varak

Eyş/ eyy	Çi / kudām	Ne / ғанғı	29a
Eyyü şey'	Çi çizest	Ne nesnedir	29a
eyyü recūlin	Kudām merd	Ғаңғı adam	29a
Tunevviṭi		Kelebek	145a
Mincel	Dās	Oraқ	29a
Ғırbā'	Āftāb-perestek	Ғaya keleri	146b
Kurā'		Paça	208b
Selā		Eş ve son	235a
Ẓann	Gümān	Sanma ve sezme	160a
Ṭalayte		Kökenlemek	158b
Bağl	Ester	Ғatır	37b
Sahr		Öyken	184a
Yerbū'		Tarla şıcanı ve 'Arap tavşanı	125a
'Ankā'	Sīmurğ ve sirenk	-----	154b
Ḳā'	Deşt	Ova	54a
Ḳird	Pūzīne	Maymūn	119b
Em'ā'	Rūde	Bağırsak	140a
Ғırbā'	Āftāb-perest	Ғaya keleri	
Buğāş	-----	Lorī	35b
Ḍaribān	-----	Göcen	186a
Yeḥal	Pindāšten	Sanmaқ	224a
Nimr	Peleng	Kaplan	229a
Diflā	Ḥar-zehre	Ağū ağacı	230b
'Ucb	Pindār	-----	59a
Fehd	Pūz	Pars	60b
Ferāşe	Pervāne	Kelebek	68a+9 2b

‘Aķ‘aķ		Şakşagan	84b
Verel		Bozumca	84b
nārū'l-ḥubāḥib		Āteş böcegi / yıldız böcegi	92b
Ġaḍā	Ṭaġ	Dağdağan ve seksek ağacı	92b
Fāsiye		Oşurgan böcegi	126a
Zürāfa		Uşturgāv-peleng	127b
Cudcud	Perende	Ağustos böcegi ve oraķ böcegi	128a
Ķatād		Gün	145a
şarrāru'l-leyli		Ocaķ çekirgesi	128a
Verel		Bozumca	128a
İbre	Sūzen	İgne	152b

3.7.4.2. Arapça Söz Varlığı

Şârihin şerh metoduna ait özelliklerden birisi de çeşit çeşit lügatler yardımıyla kelimeleri muhtelif anlamlarıyla değerlendirmesidir. Gerçekten, Hâmid Efendi *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* adlı eserinde Arapça kelimelerin anlamlarını verirken farklı sözlüklerden yararlanarak değişik anlamları göz önünde bulundurmaya çalışmıştır. Ayrıca, şârih Arapça kelimelerin anlamını verirken yerine göre en münasip manayı seçer. Metinde geçen bu Arapça kelimeleri aşağıdaki tabloda görmek mümkündür:

Tablo 20:
Arapça Kelimelerin Listesi

Kelime	Şârihin Verdiği Anlam	Varak Numarası
Ablaķ	Alaca erkek ata ve ‘aķūķ gebeye dinmekle gebe olan erkek at ṭaleb eyledi dimekdir.	153a
Aḍbaṭu	Ḍabṭ kelimesinden me’ḥūzdur ki bir nesneyi ḥazm u başîret ve ḥüsn-i tedbîr ile ḥıfẓ eylemek ma’ nâsınadır.	152a
Aḍlalte	Māzî-i muḥâtabdır, maşdarı idlâl kelimesidir ki izā‘a	149a

	ma' nāsınadır.	
Aḍra'āt	İḍrā' kelimesinden ki zelīl ve ḥākīr eylemek ma' nāsınadır, māzīdir.	75b
Aḥālet	Māzīdir, maşdarı ihāle kelimesidir ki hemzeniñ kesriyle yağmuruñ buludı taḥrīk eyleyüp beri öte şarşmak ma' nāsınadır.	122b
Aḥāra	Māzīdir, maşdarı ihāre kelimesidir ki red ve ric'at ma' nāsınadır.	108a
Aḥbaṭu	Ḥabṭ kelimesinden ef'al-i tafḍīldir ki gice vaḳti yollu yolsuz kör gidişi gibi körlemeden nire gelürse başarak yürüyüp gitmek ma' nāsına müsta' meldir.	93b
Aḥbirīnā	Emr-i mü'enneşdir, maşdarı ḥānın zammıyla ḥubr yāḥud ḥānın kesriyle ḥibradır ki bir şey'i geregi gibi bilmek için yoklayup şınamak ma' nāsınadır.	64a
Āheten	Te'evvūh ve teveccü' ma' nāsınadır.	29b
Aḥfette	Kezālike māzī-i muḥātabdır, maşdarı ihfāf kelimesidir ki hemzeniñ kesriyle başıñ saçını yağlamak vaḳtini uzadup geçürmek ma' nāsınadır.	97a
Aḥfiḍ	Emr-i hāzırdir, maşdarı ḥafḍ kelimesidir ki avāzı pest eylemek ma' nāsınadır ve bāb-ı şāniden maşūğdur.	23b
Aḥnāk	Ḥanak lafzından cem' dir, çeneye dinür.	73b
Aḥnef	Ḳays Temīmī'niñ oğlıdır. İsmi Şaḥr ve künyesi Ebū Baḥrdır.	81a
Aḥrak	Sebük-mağaz ve nādān kimseye dinü.	92b
Aḥraş	Hırşdan me'ḥūzdur, be-ğāyet ḥarīş dimekdir.	83b
Ahrem	Be-ğāyet pīr ve sāl-ḥorde dimekdir.	245a
Aḥuşşuke	Muzāri'-i mütekellimdir, maşdarı ḥaşş kelimesidir ki ḥānıñ fethi ve şīniñ teşdīdiyle tavara ot dökmek ma' nāsınadır.	73a
Aḥzem	Aḥmer vezninde Ebū Aḥzem eṭ-Ṭā'īdir ki Hātim-nām kerīm meşhūruñ cediti yāḥud ceditiniñ ceditidir.	131a
Aḳfer	Ḳafr kelimesinden me'ḥūzdur ki otsuz şusuz kır ḥālī yere dinür.	199b
Aḳḥāf	Ḳihf lafzından cem' dir, ḳihf ḳāfiñ kesriyle başda dimāğ üzre olan kemige dinür.	106b
Aḳnā	Elzem ma' nāsınadır.	86a
Aḳra'	Başı kel olan kimseye vaşf olur	183a
Aḳşā	Eb'ad ma' nāsınadır.	244b

Akşara	Māzīdir, maşdarı iḫṣā kelimesidir ki bir nesneye ḳādir iken girilenüp imtinā' eylemek ma' nāsınadır.	198b
Akşer	Aḥmer vezninde ḳabuḡı şoyulmuş nesneye dinür.	141b
Aktaf	İki evvelkiye göre ḳatf kelimesinden me'ḥūzdur ki sūr' atle aḡz eylemek ma' nāsınadır,	199b
Akved	Yedege gelüp şāḥibine be-ḡāyet rām u münḳād olan ḥayvāna dinür.	198a
Anḳad	Aḥmed vezninde kirpiye dinür, ḳunfuz ma' nāsına.	35b
Anḳu'	Eflus vezninde naḳ' kelimesiniñ cem' idir ki şu irkiken maḥallere dinür.	8a
Anūḳ	Şabūr vezninde ḳartal kuşuna dinür	177a
A'cebe	Māzīdir, maşdarı i' cāb kelimesidir ki bir nesneyi pek begenmekle 'ucbe gelüp andan maḥzūz ve feraḥ-nāk olmak ma' nāsınadır.	173b
A'dā	'Adv kelimesinden me'ḥūzdur ki segirtmek ma' nāsınadır.	178a
A'der	'Adr kelimesinden me'ḥūzdur ki 'ayn-ı mūḥmele ve dālñ sūkūnuyla cūr'et ve iḳdām eylemek ma' nāsınadır.	177b
A'ḳil	Emr-i ḥāzırdır, maşdarı 'aḳl kelimesidir ki deveniñ ayaḡını büküp bilekçesini ḳoluna bağlamak ma' nāsınadır.	168a
A'lām	'Alem lafzından cem' dir, bir ḳavm u cemā'atiñ seyyid vü zī-şānına dinür, yāḥud muṭlaḳa cebel murāddır.	169b
A'raza	Fi'lini zahara ma' nāsına ḥaml eylemekle ma' nā müttehemiñ töhmeti zāhir oldı demekdir,	170b
A'raza	Māzī-i muḥātabdır, maşdarı i' rāz kelimesidir ki 'arzen ve tūlen gitmek ma' nāsınadır.	170a
A'sam	İki ayaklarının biri beyāz olan ḥayvāna dinür	178a
A'sāş	'Uş lafzınıñ cem' idir ki kuş kısmınıñ ağaḥ dalları aralıḡında ḥār ve ḥasdan ittiḥāz eylediḡi yuvaya dinür.	49b
A'yā	Māzıdır, maşdarı i' yā kelimesidir ki hemzeniñ kesriyle yorulmak ma' nāsınadır	20a
A'yā	'Ayy kelimesinden me'ḥūzdur ki 'acz ma' nāsınadır.	178a
A'zeb	'Uzūbetden me'ḥūzdur ki ta'ām ve şarāb ṭayyib ve ḥoşḡüvār olmak ma' nāsınadır.	177b
Araḳḳ	Be-ḡāyet yufḳa demekdir.	116b
Arḳa	Hemzeniñ fethiyle ağaḥ ḳurdına dinür ki dā'imā ağacıñ özünü ekl idüp ifsād ider.	193a

Aritṭī	İrtāt kelimesinden aḥmak olmak ma' nāsınadır, emr-i mü' nneşdir.	108a
Ar'āz	Ru' z kelimesinin cem' idir ki rānıñ zammıyla oḡuñ temren girecek yirine dinür ki anuñ üstüne siñir şarılır.	8b
Aşabbu	Şabābe kelimesinden me' ḡūzdur ki şādıñ fethiyle şevḡ ve ārzū eylemek ma' nāsınadır.	146a
Aşdaran	Teşniye bünyesiyle şudḡınıñ ya' nī cebhe ile ḡulaḡ beyninde ṭulun ta' bīr olunan ' uzvuñ altında vāḡi' iki ṭamara ıtlāḡ olunur.	60a
Aşḡarān	Teşniye bünyesiyle ḡalble lisāna ıtlāḡ olunur	218b
Aşlef	Şalf lafzından me' ḡūzdur ki fethateynle ḡılāl ve ḡubūbātıñ ḡayr u nemāsi az olmak ma' nāsınadır	148a
Aşma'	Şaḡīr dimekdir.	130a
Aşrad	Şarad lafzından me' ḡūzdur ki fethateynle tīz üşümek ma' nāsınadır.	146b
Aşrad	Oḡuñ yalmanı atılan şey' e işleyüp geçmek ma' nāsına olan şaraddan me' ḡūzdur.	146a
Aşūs	Şabūr vezninde semüz ve ṭavlı olan nāḡaya dinür.	20b-20a
Aṭirri	Emr-i ḡāzır, mü' ennessdir, maşdarı iṭrār kelimesidir ki ṭırra-ı vādīyi; ya' nī dereniñ kenārını şıyırup gitmek ma' nāsınadır.	155a
Aṭmar	Ṭamr lafzından me' ḡūzdur ki ṭānıñ fethiyle şıçramak ma' nāsınadır.	159a
Aṭriḡ	Emr-i ḡāzırdır, maşdarı iṭrāḡ kelimesidir ki nuṭḡı sedd eylemek ma' nāsınadır.	155b
Aṭvi	Emr-i ḡāzırdır, maşdarı ṭavī kelimesidir ki dūrmek ma' nāsınadır.	155a-156b
Aviye	Nezele ma' nāsına māzıdır.	12a
Avḡaş	Aḡmer vezninde ḡıṣa boyunlu ḡişiye dinür.	86b
Āzān	Medd ile uẓn kelimesiniñ cem' idir ki ḡulaḡa dinür.	212a
Azze	Ġalebe ma' nāsınadır.	224b
Baḡy	Bānıñ fethi ve ḡaynıñ sūḡunuyla bir ādeme teḡallūble ṡulm ve sitem eylemek ve ḡaḡdan ' udülle ser-keşlik eylemek ma' nālarınadır.	23b
Bāḡis	Ẓālim ma' nāsınadır.	51a
Bāḡil	Nāḡil vezninde bir ' āciz ve hemc ve bī-maḡz kimseniñ ismidir.	178a
Baḡḡiṭi	Tabḡiṭ kelimesinden emr-i ḡāzır-ı mü' ennessdir, farriḡ	35a

	ma' nāsınadır.	
Baḳl	Sebzeye dinür.	37a
Bā'et	Fi'l-i māzīdir, 'adıl oldu ma' nāsına.	38a
Ba'ır	Emīr vezninde deveye dinür	20a-21b
Ba'ūd	Ba' ūḍeniñ cem' idir ki sivri sinege dinür.	205a
Barācim	Ḥanzalatu bin Mālik bin Temīm evlādından bir qavm ismidir.	9a
Barākiş	Bāniñ fethiyle bir qancıq kelbiñ ismidir.	165b
Baratıl	Barṭil kelimesiniñ cem' idir ki qandıl veznindedir.	26b
Bārī	Ok atıcıya dinür.	169a
Bāriḥ	Sāniḥ muḳābilidir ki şayyādıñ sağ tarafından gelüp ve şol tarafına toğrı mürür iden şayda dinür, 'Arablar bunuñla teşe'üm iderler.	19a
Bāriḳ	Şāhib vezninde şimşekli buluda dinür.	177b
Barz	Bāniñ fethiyle az nesneye dinür.	181b
Başbaşna	Māzīdir, maşdarı başbaşa kelimesidir ki taḥrīk ma' nāsınadır.	42b
Bāte	Beytütet kelimesinden māzīdir.	39b
Baṭāyih	Baṭıhaniñ cem' idir, arz-ı münḥafıza ma' nāsınadır.	169b
Baṭḥa	Bāniñ fethi ve ṭāniñ sükūnuyla insāniñ miqdār-ı qāmetine ıtlāq olunur.	40b
Bavş	Bāniñ fethi ve vāviñ sükūnuyla necāt ma' nāsınadır	39a
Bāzil	Zā-yı mu'cemeniñ kesriyle henüz azısını yarmış deveye dinür.	76b
Becde	Bāniñ fethiyle 'ilm ve şu'ūr ma' nāsına isti' māl olunur ki bir maḥalde iḳāmetiñ lāzımıdır.	31b
Beden	Fethateynle tağ keçisiniñ tekesine dinür.	53b
Behm	Temr vezninde behmeniñ cem' idir, qızıya kezālike oğlağa ve buzağıya dinür.	97b
Beles	Fethateynle incir gibi bir meyve yāḥud incirdir.	74a
Benān	Seḥāb vezninde parmaqlara dinür.	36b-36a
Benāt	Bā-yı muvaḥḥedeniñ fethiyledir.	46a
Beram	Fethateynle şol le'īm kimseye dinür ki buḥl u le'āmetinden qumārcılar ile beraber qumāra girmez ola.	41b
Beriḥa	Zāle ma' nāsınadır.	39a

Berķu'l- ħulleb	Naşr veznindedir, yağmursuz şimşege dinür.	26a-27b
Bervak	Cervel vezninde bir nev' za'îf ve ħurde şecer ismidir ki buludı görünce tázelenüp yemyeşil olur.	138b
Besābis	Besbes lafzından cem' dir ki otsuz ve şusuz çöle dinür.	245a
Besūs	Şabūr vezninde bir ' avratıñ ismidir.	136a
Beyān	' Ayān vezninde zekā ve fiṭnata muḳārin bir ma' nā ve maḳşūdı ifşāh u izhār eylemek ma' nāsınadır.	5b
Beyn	Bānıñ fethiyle cüdālıķ, fırķat ma' nāsınadır ve kesr-i bā' ile iki tağ aralığında olan faşl ve sınura dinür	199b
Beyzatu'l- beledi	Beyza-i ne' āmedir ki ekşeriyā terk idüp bir daḫı ' avdet itmez, pes zilletde meşel olur.	102b
Bezze	Selebe ve neza' a ma' nāsınadır.	224b
Bikār	Bikriñ cem' idir ki genc develere dinür.	150b
Bilağeyn	Bānıñ kesri ve zammı ve lāmiñ fethiyle dāhiye ve āfete ıtlāķ olunur.	195a
Bi'se	Fi' l-i zemdir, ne fenā oldu ma' nāsına.	37b
Bi'tu	Māzī-i mütekellimdir, ya' nī kendi ħāneme rağbetim var idi lākin komşu civārımı isā'et eylemekle bi'z-zarūre ħāneyi fūrūḫt eyledim	37a
Biṭna	Fiṭna vezninde keşret-i ekl ma' nāsınadır..	38a
Bizā' a	Burada hediye murāddır.	36a
Buğās	Bānıñ ħarekāt-ı şelāşiyle bir nev' kuş ismidir ki toz renginde olur, ya' nī boz olur, cem' i bigsān gelür bānıñ kesriyle bu kuşu mordār-ḫ'ār ile beyān iderler.	34a
Būḫ	Bānıñ zammı ve ḫā-yı mu' ceme ile kezālike şūriş ve iḫtilāṭ ma' nāsınadır.	239a-240b
Būḫ	Lafzı bāḫatu'd-dārıñ cem' idir ki ħānenin ḫavl-ı ta' bīr olunan yöresi ve ' arşasıdır ve ḫiṭāb-ı mezbūr mü' enneşdir.	27a
Bulayķ	Zubeyr vezninde bir yügrük atıñ ismidir	251a
Bulte	Māzī-i muḫāṭabdır, maşdarı bevl kelimesidir ki işemek ma' nāsınadır.	144b
Buneyyātu't- ṭarīķi	Muşağğar bünyesiyle türrehāt ma' nāsınadır, cāddeden münşa' ib ħurde yollardan ' ibāretidir.	95b
Burd	Bānıñ zammıyla bir nev' çubuklı kumāş adıdır, burd-i Yemānī Zebān-zeddir.	179a
Burgūs	Ġayn-ı mu' ceme ile zunbūr vezninde pire didikleri	159a

	ḥayvāna dinür.	
Cābe	Ṭā‘a vezninde cevāb ma‘nāsınadır.	123a
Cābih	İsm-i fā‘il şīğasıyladır, maşdarı cebh kelimesidir ki vürūd ve teveccüh ma‘nāsınadır.	212b
Cāhim	Tennürün remādası olan mevzi‘dir ki pek issi olur.	40b
Cālinī	Emr-i ḥāzırdır, maşdarı mücālāt kelimesidir ki mübāreze ma‘nāsınadır.	65b
Ca‘ca‘a	Zelzele vezninde degirmen āvāzına dinür.	123b
Carīz	Emīr vezninde ğam ve ğuşşeden kināye olur.	70a
Cārūd	Uğursuz şüm-ḳadem kimseye ıtlāk olunur.	139b
Cedvā	‘Aṭıyye ve bahşişe dinür.	131b
Cehāz	Cīmiñ fethiyle burada rāḥile üzre olan pālān ve sā‘ir esbāba dinür.	149a
Cehīze	Sefīne vezninde bir şaşkın ve ra‘nā ḥātūn adıdır.	194b
Celb	Nez‘-i ḥāfiziyyet üzre manşūbdur ke-celebi taḳdīrindedir.	63a
Celīf	Emīr vezninde ol arzdır ki maṭar nāzil olmağla ašlā nebāt olmaya.	62a
Celīle	Deve kısmına ıtlāk olunur.	32b
Cemel	Ṭabī‘ atında behīmiyyet olan kimsedir.	13a
Cemel	Erkek deveye dinür	235a
Cemūḥ	Şabūr vezninde başı pek serd ata dinür	148a
Cenā	‘Aşā vezninde divşürilen meyveye dinür.	242a
Cenb	Cīmiñ fethiyle ma‘lūmdur ki insān ve ḥayvānıñ şıḳḳına mevzū‘dur ki yan ta‘bīr olunur.	36a
Cerādatān	‘Amālikadan Mu‘āviye bin Bekriñ iki muğanniye cāriyesiniñ ismidir, ‘alā ḳavlin Nu‘mān bin Münziriñ çengleri ismidir.	54b
Cerāde	Cerād lafzından müfreddir, çekirgeye dinür.	146b
Cerbā’	Ḥamrā’ vezninde ecreb lafzınıñ mü‘ennesidir ki uyuz ve gıcık olan insān ve ḥayvāna dinür.	28a
Cercere	Māzīdir, maşdarı cercere kelimesidir ki zelzele vezninde deve kısmı āvāzını boğazında terdīd idüp çağırmaḳ ma‘nāsınadır.	61b
Cer‘	Şuyı ḳanmaḳ vechiyle içmek ma‘nāsınadır.	64b
Cery	maşdardır, müzekkiyāt müzekkiyeniñ cem‘idir ki beş yaşı geḫmiş atlara dinür.	62a

Cevād	Feres-i aşıl ma' nāsınadır.	63b
Cevvi'	Emr-i hāzırdır, maşdarı tecvī' kelimesidir ki açıldırma' ma' nāsınadır.	66a
Cevze	Temre vezninde bir şuarım şuya, 'alā kavlin bir içim şuya dinür.	212b
Cezze	Māzīdir, maşdarı cezz kelimesidir ki cīmiñ fethi ve zāl-ı mu' cemeniñ teşdidiyle kesmek ma' nāsınadır.	65a
Cīd	Cīmiñ kesriyle boyuna dinür, 'un' ma' nāsına.	86b
Cid'	Cīmiñ kesriyle bir kimseniñ burununu kesmek ma' nāsınadır.	87a
Cifān	Cīmin kesriyle cifneniñ cem'idir ki kāsaya ve kavāṭaya dinür.	94a
Cirbīyā'	Kīmiyā' vezninde poyraz ta' bīr olunan yele dinür.	45b
Cīrv	Cīmiñ kesriyle köpek enigine dinür	247b
Ciz'	Cīmin kesriyle Ğassān kabilesinden İbn-i ' Amr'dır ki bir ma' rūf kimsedir.	85b
Cudcud	Hüdhüd vezninde çekirgeye şebīh bir küçük perende adıdır	128a
Cudcud	Hudhud vezninde ağustos böceğine dinür.	209b
Cudī'et	Māzī-i mechöldür, maşdarı ced' kelimesidir ki bir kimseniñ kulağını kesmek ma' nāsınadır.	202b
Cuḥā	Cīmiñ zammıyla hüdā vezninde Ebū'l-Ğuṣn Düceyn bin Şābit lakabıdır ki ' Arabiñ fi'l-meşel Nasr eddīn Ḥocālarıdır, kütüb-i edebiyede katı vāfir dāstānı maştūrdur.	79b
Cuḥayş	Caḥş lafzınıñ muşağğarrıdır. Caḥş eşek sopasına dinür.	63a
Culendā'	Cīmiñ zammı ve lāmiñ fethi ve medd ile selefde 'Ummān ülkesiniñ şāhı ismidir.	161a
Cundeb	Cīmiñ zammı ve dālīñ fethiyle cırlayık didikleri cānvere dinür.	166b
Cureyb	Zubeyr vezninde Necd diyārında Rumme nām bir büyük ovaya muṣab olan çaylardan biriniñ ismidir.	201b
Curf	Cīmiñ zammı ve rānın sükūnuyla yalçın dağın yalımına ve seyl-i şuyı kazdığı yere dinür ki yar ta' bīr olunur.	188a
Cünūd	Cünd lafzınıñ cem'idir, cünd cīmiñ zammı ve nūnuñ sükūniyle ' askere ve bir ademiñ a' vān u enşārına dinür ki hizb ve ceşş gibi ism-i cem' dir.	7a

Cüzeyl	Cizl kelimesiniñ muşagğarıdır ki cîmin kesriyledir şol tomruq gibi qalın ağaca dinür ki deve ağına dikerler, deve aña sürünüp qaşınmaq için.	6a
Ḍabb	Ḍādın fethiyle kelere dinür ziyāde hîle ve ḥud‘a şāhibidir, ḥattā yuvasını iki kapulı ider ve keleriñ ‘aqrab ile pek ülfeti olmaqla dā’imā yuvasınıñ ağına qarīb yerde ‘aqrab yuvā ider tā ki şayyād elini içürüye eyledikde ledğ ider.	90a
Ḍabb	Keler didikleri cānverdir, kendi yavrısını ekl eyler	177a
Dābiḡe	Deri debāḡat iden kimseye dinür.	202b
Ḍab‘	Ḍādıñ fethi ve bānıñ zammı ve sükūnuyla şırtlan didikleri cānvere dinür.	191a-192b
Ḍacūr	Şabūr vezninde südi şağılurken feryād idüp çağırان nāqaya dinür.	25a
Daḡan	Fethateynle ta‘āma tütün sinmekle tu‘mı müteḡayyir olup tütünüsi olmaq ma‘nāsınadır.	244a
Ḍaḡḡi	Taḡḡiyeden emirdir ki kuşluq vaḡti qurbān kesmek ma‘nāsınadır.	149b
Dāḡis	Hānıñ kesriyle ‘Abs kabîlesinden Qays bin Zuheyriñ feresi ismidir.	234a
Daḡric	Emr-i ḡāzırdır, maşdarı daḡrace kelimesidir ki yuvarlamak ma‘nāsınadır.	30b
Daḡıka	Sefîne vezninde ḡayvān kısmında qoyun ve keçi nev‘ine ıtlāq olunur.	32b
Da‘	İtrük ma‘nāsınadır.	95b
Da‘mā	Deñize dinür.	94b
Ḍa‘n	Ḍādıñ fethi ve hemzeniñ sükūnuyla qoyun kısmına dinür.	109b
Ḍarabe	Beyyene ve aḡhere ma‘nāsınadır.	150a
Ḍarā‘ir	Ḍarreniñ cem‘idir ki zevceniñ ortağına dinür, ḡarre fî'l-aşl ḡādıñ fethi ve rānıñ sükūnuyla fa‘le vezninde maşdardır.	35a
Ḍarbe	Ḥarbe vezninde beyāz ‘asele dinür, ya‘nī fenā ve kemter qāb içinde ‘asel-i muşaffādır dimekdir.	149a
Ḍayvan	Ḥayder vezninde erkek kediye dinür.	119b
Ḍayvan	Temren vezninde erkek kediye dinür.	99b
Debbe	Māzıdır, maşdarı debīb kelimesidir ki āheste āheste yürimek ma‘nāsınadır.	125b

Deber	Yağıra ve cıdava dinür.	134b
Deberiyy	Harekâtla ve yâ'-ı müşeddede ile müte'allik olduğu maşlahat fevt olduktan sonra hâtıra sünüh iden re'y ve tedbire ıtlâk olunur.	132a
Debîr	Anuñ muqâbildir ki nisvân ipligi egirüp бүkerken ardına toğrı çekdigi tele ıtlâk olunur.	241a
Debür	Şabür vezninde ekşeriyâ deryâda şedîd esüp yağmuru olmayan ve lodos ta' bîr olunan rûzgâra dinür.	192b-192a
Decâce	Ṭavuğa dinür.	21a
Dedd	Dālîñ evveliniñ fethi ve şāniyeniñ taḥfîfiyle lehv ü lu' b ma' nāsınadır.	168a
Dehente	Māzî-i muḥaṭabdır, maşdarı dehn kelimesidir ki dālîñ fethiyle bir nesneyi yağlamak ma' nāsınadır.	97a
<i>Dehin dehin</i>	Dāllarıñ fethi ve hā'larıñ kesriyle bir lügatdır ki bu mādde şimdi olmazsa min ba' d olmaz dımeğdir.	10b
Delāl	Medîndede olan muḥanneşlerden birisidir.	91b
Delāl	Kemāl vezninde nāz ve ' işve ma' nāsınadır.	160a
Delv	Qoğaya dinür	196b
Dem' a	Temre vezninde dem' lafzından vāḥiddir, göz yaşından bir tamlaya dinür.	94b
Dems	Lems vezninde ihfā ma' nāsınadır.	65b
Deniyy	Ceniyy vezninde qarîb ma' nāsınadır	215a
Derdebe	Māzîdir, maşdarı derdebe kelimesidir ki rām u muṭî' olmak, ḥuzū' ve inkiyād ma' nāsınadır.	93a
Derek	Fethateynle rişāniñ ucuna bağladıkları ğalîz ipdir ki şuya toqunup çevirmesün için bağlarlar.	63b
Deren	Fethateynle kîr ve pāsa dinür	176b
Der'	Dālîñ fethiyle def' ma' nāsınadır.	144a
Derr	Dālîñ fethi ve rāniñ teşdîdiyle süd çok olmak ma' nāsınadır	215a
Derrib	Emr-i hāzırdır, maşdarı tedrîb kelimesidir ki bir kimseyi bir nesneye dadandırmak ma' nāsınadır.	97b
<i>Devāhî</i>	Dāhiye lafzından cem' dir ki emr-i ' aẓîme ıtlâk olunur, ḥādişe vü nāzile-i ' aẓîme gibi ki āfet ta' bîr olunur.	14b
Devke d	Ālîñ fethi ve zammıyla şerr ü şūr ve ğavġā vü ḥuşūmete dinür.	239a
Devser	cevher vezninde ketā'ib-i Nu' mān bin Münziriñ	45b

	birisidir ki ebtaş ve aḥşeni idi.	
Deysem	Tilkünün ḳancıḳ köpekden olan yavrisına dinür.	126a
Diflā	Zikrā vezninde bir cins merāretlü nebt ya‘nī şecer ismidir.	230b
Ḍiḡṣ	Ḍādın kesriyle bir demed otluḡa dinür.	149b
Dihendiḥ	Dālların kesriyle şibyāna maḥşūş bir lu‘buñ ismidir.	245b
Dik	Ḥurūsa dinür.	21a
Dimen	Dālın kesri ve mīmin fethiyle süpüründilige dinür, mezbele ma‘nāsına.	11b
Ḍi‘ān	Kitāb vezninde miḥaffe bağlayacak ipe dinür.	176b
Dirre	Dālın kesri ve rānın teşḍidiyle süde dinür.	105b-105a
Ḍirs	Ḍād-ı mu‘cemenin kesri ve rānın sükūnuyla azı dişe dinür.	252a
Dubb	Dālın zammı ve bānın teşḍidiyle ayu ta‘bīr olunan cānvere dinür	216a
Dubbā’	dālın zammı ve bānın teşḍidi ve medd ile ḳabaḡa dinür	183b
Dubes	şurad veznindedir. Ḳarantıḳ yağmurlı buluda dubes ta‘bīr iderler.	98b
Duḡa	Dālın zammıyla Temīm ḳabīlesinden bir ḥātündür.	80a
Dumye	Ḡurfe vezninde mermerden terāşide şūrete ve puta dinür, şanem ma‘nāsına.	84b
Ḍurayş	Ḍırşın muşagḡarıdır ki şıçan yavrisına dinür.	148a
Durdur	Hudhud vezninde çocuk ḳısmının dişleri bitecek yere dinür.	170b
Ḍurrayṭa	Ḍād-ı mu‘cemenin zammı ve rā’-i müşeddenin fethi ve ḳaşr ile osurmaḡa dinür.	33a
Durrī	Emr-i ḥāzırdır, maşdarı derr kelimesidir ki dālın fethi ve rānın teşḍidiyle bulutdan yağmur harıl harıl münşab olup aḳmaḳ ma‘nāsınadır.	98b
Dühdürreyn	Dālların zammı ve rāy-ı müşeddedenin fethiyle baṭal fi‘linin ismidir, ya‘nī ism-i fi‘l-i māzīdir ki baṭal ma‘nāsınadır.	95b
Düheym	‘Amr bin Zebbān ez-Zuḥlī nāḳasının ismidir.	138a
Ebā Yesār	Münādā olmak üzere manşūbdur ve bir kimsenin kūyesidir.	133a-134b
Ebāb	Bā-yı muvaḥḥade ile ‘abāb vezninde ḳaşd ma‘nāsınadır.	19b

Ebālū	Kelimesiniñ maşdarı ibāledir ki hemzeniñ kesriyle işetmek ma' nāsınadır.	40b
Ebed	Fetḥateynle ma' rūfdur ki dehr ma' nāsınadır.	154b
Ebhā	Behā' kelimesinden ef' al-i tafđıldır ki be-ğāyet güzel ma' nāsınadır.	44a
Ebḥar	Aḥmer vezninde ağzı pek bed қоқан kimseye dinür.	45a
Ebiyye	Seniyye vezninde aḥşam 'alef istemez olan dābbeye dinür.	171a
Eblec	A' rec vezninde pek vāzıḥ ve āşıkār olan şey'e dinür.	78b
Ebleme	Hemzeniñ ḥarekāt-ı şelāsiyle kezālike lāmıñ ḥarekāt-ı şelāsiyle muḳl ağacınıñ yaprağına dinür	226b
Eb'us	Be's lafzından cem'dir, şiddet ve miḥnet ma' nāsınadır.	163a
Ebraḳu'l- 'Azzāf	Benū Sa'd yurdunda bir ḳumluḳ yāḥud Dehnā'da bir tağıñ ismidir	199b
Ebtaş	Baş kelimesinden ef' al-i tafđıldır ki bir kimseyi arslan gibi 'unf ve saṭvetle ḳavrayup tutmaḳ ma' nāsınadır.	45b
Ebū Ğabşān	Ḥuzā'a ḳabilelerinden bir kimsedir.	81b
Ebū Ḥubāḥib	Muḥārib ḳabilelerinden bir baḥīl kimse idi.	91a
Ecā'a	Māzīdir, maşdarı icā'e kelimesidir ki hemzeniñ kesriyle muṭṭar ve muḥtāc ḳılmaḳ ma' nāsına isti' māl olunur.	129b
Ecell	Celīlden me'ḥūzdur ki ziyāde 'aẓīm dimekdir.	241a
Ecem	A' am vezninde boynuzsuz ḳabaḳ ḳoça dinür.	169b
Ecnā	Kezālike māzīdir, maşdarı icnā' kelimesidir ki yeriñ çayır ve yer elması maḳūlesi divşürilecek nesneleri yetişüp çoğalmaḳ ma' nāsınadır.	223b
Ecnā'	Nādir olarak cānī kelimesiniñ cem'idir ki şuḳlu ādeme dinür.	66b
Edebb	Debbe kelimesinden ef' al-i tafđıldır ki dālıñ fetḥi ve bānıñ teşdīdiyle ḳarār ve i'tidāl üzre yab yab āhestece mülāyemetle yürimeḳ ma' nāsınadır.	99b
Edhā	Dehā kelimesinden me'ḥūzdur ki cevdetü'r-re'y ma' nāsınadır.	99a
Eğim	Emīr vezninde deriye dinür, cilt ma' nāsına.	16a
Ednā	Aḥrā vezninde aḳreb ma' nāsınadır.	215a
Efen	Ḥumḳ ve belāhat ma' nāsınadır.	235a

Efîn	Emîr vezninde aḥmak olan âdeme dinür.	235a
Eflete	Mâzî-i muḥâtabdır, maşdarı iflât kelimesidir ki kaçup kurtulmak ma' nâsınadır.	186a
Efrağ	ferâğ kelimesinden me'ḥûzdur ki bir işden iştiğālî terk ile kurtulup boş ṭurmak ma' nâsınadır.	192a
Efraḥa	Mâzîdir, maşdarı ifrâḥ kelimesidir ki kuş yavru şâḥibi olmak, ya' nî yavru çıkarmak ma' nâsınadır.	188a
Efraṭa	Ḳaddeme ve 'accele ma' nâsınadır.	190a
Efvâh	Fevh kelimesinden cem' dir, ağza dinür.	73b
Eḥâle	Mâzîdir aḳbele ma' nâsınadır.	51a
Eḥdām	Ḥaḍm kelimesiniñ cem' idir ki dere içinde olan çukur yerlere dinür.	213a
Eherre	Mâzîdir, maşdarı ihrâr kelimesidir ki köpegi şızlatmak ve siniletmek ma' nâsınadır.	129a
Ehleḇ	Keşîrû'ş-ş'a' r olan kimesneye dinür.	30a
Ekme	Öyük ta' bîr olunan mevzi' -i mürtefi' e dinür.	13a
Ekmen	Kumûn kelimesinden me'ḥûzdur, ku'ûd veznindedir, puşulanup gizlenmek ma' nâsınadır.	209b
Eḳ' as	Vaşfdır gögsi taşra çıkup arḳası içerüye girmiş ḳanbura dinür.	190a
Ekyes	Keys ve keyâset kelimelerinden ki fiṭnat ve zekâ' ma' nâsınadır vaşfdır.	16a
El-aḥbe'l-aḳves	Dâhî ve mücerrib-i umûr olan kimsedir ki aḥbâ ḥabûdan me'ḥûzdur, emeklemek ma' nâsınadır.	111b
el-A' cefu'l-aẓḥam	Eti az olup kemikleri iri ' aẓmû'l-cüşşe dımeḳdir.	92a
el-Cehmetü'l-ḳafre	yumrı ve topac ve derin ve ḳalîletü'l-laḥmı olan bed ve çirkin yüzdür dımeḳdir.	92a
el-Faḥma'l-esîle	yüziniñ etleri ḥadd u kemâlinde olup emles ü müstevî olarak leyyine-i tavîle ola, tâtâr çehresi gibi degirmi ve yanaḳları yumrı olmaya dımeḳdir.	92a
Elhef	Lehf kelimesinden me'ḥûzdur ki fetḥateynle bir nesneye dirîğ ü taḥassür çeküp maḥzûn olmak ma' nâsınadır.	216a
Elḥim	Emr-i ḥâzırdır, maşdarı ilḥâm kelimesidir ki cullâḥ beze argac atup ṭoḳumak ma' nâsınadır.	212b
Elih	Emr-i ḥâzırdır, maşdarı ilhâ kelimesidir ki ilḳâ' -ı lehve ma' nâsınadır.	215b

Eliyye	Beliyye vezninde muḳaṣṣıraya dinür.	10a
Elma'ī	Be-ğāyet zekī ve āteşin-zihn ve şihāb-fıkr ādeme dinür.	145a
Emerr	Merāretten me'ḥūzdur ki bir nesne acı olmak ma' nāsınadır	230b
Emḳu'	Eflus vezninde maḳ' lafzından cem'dir ki naḳ' ma' nāsınadır ṭağlarda şu irkilen yere dinür.	240a-241b
Emles	Aḥmer vezninde düz ve hemvār şıyrıncaḳ nesneye dinür.	166a
Emna'	Menā' atdan me'ḥūzdur ki menī' olmak ma' nāsınadır.	229a
Em' ā'	Mi' ā' lafzının cem'idir ki a' fāc-ı batndan bağırsağa dinür.	140a
Emra'	Māzīdir, maşdarı imrā' kelimesidir ki bir yer otlu şulu murgzār olmak ma' nāsınadır.	223b
Emra' ta	Māzīdir, maşdarı imrā' kelimesidir ki ma' lūm oldu	223b
Encede	Māzīdir, maşdarı incād kelimesidir ki Necd ülkesine varmak ma' nāsınadır.	232a
Encez	İncāz kelimesinden māzīdir, va' de vefā kıldı ma' nāsınadır.	232b-232a
Enḳaca	Māzīdir, maşdarı inḳac kelimesidir ki bir nesneyi gereği gibi pişirüp nişābını buldurmak ma' nāsınadır.	130a
Enḳar	Eflus vezninde naḳrın cem'idir ki altuna dinür.	84b
Enfez	Nüfūz kelimesinden me'ḥūzdur ki ḳu'ūd veznindedir, bir nesne bir āḥer nesneye tokunup işledikten soñra öte ṭarafına geçüp şavuşmak ma' nāsınadır	233b
Enfid	Kezālike emr-i ḥāzırdır, maşdarı nafḍ kelimesidir ki her cānibe naḳar şalmak ma' nāsınadır.	23b-23a
Enfik	Emr-i ḥāzırdır, maşdarı infāḳ kelimesidir ki bir kimse mālını ḥarc u şarf idüp tüketmek ma' nāsınadır.	232b
Enkaḥ	Ziyādesiyle şedīdül-cimā' dımeḳdir.	233b
Enḳa'	Naḳ' kelimesinden me'ḥūzdur ki ḳandırmaḳ ma' nāsınadır.	103b
Ensānī	İnsā' kelimesinden ki hemzeniñ kesriyle unutdurmak ma' nāsınadır, māzīdir.	74a
Envāt	Nevṭ lafzının cem'idir, bir nesneyi bir şey'e geçirüp aşmak ma' nāsınadır.	167a
Enzil	Emirdir, maşdarı bāb-ı şāniden olarak nüzül kelimesidir.	223b

Erbikū	İrbāk kelimesinden emirdir ki hemzeniñ kesriyle rebīke tertīb eylemek ma' nāsınadır.	179a
Erbī'	Emr-i hāzırdır, maşdarı rab' kelimesidir ki taş kaldırma ma' nāsınadır.	107a
Ercel	Ekmel vezninde ziyādesiyle er dimekdir.	96a
Erfāgu'l-'ans	Nākanıñ iki buţlarınıñ içine dinür, 'ans 'aynıñ fethi ve nūnūñ sūkūnuyla nāka-i şalibe murāddır.	57b
Ermās	Rimş lafzından cem'idir ki fethateynledir şal ta' bīr olunan şey'e dinür	94b
Ervā	Ef' al vezninde cem' -i keşretdir ki tağ keçilerine dinür.	19a
Ervā	Ef' al-i tafđıldır , maşdarı reyy kelimesidir ki rānıñ fethi ve yānıñ teşđidiyle şuya kanmak ma' nāsınadır.	115a
Erved	Merved kelimesinden me'hūzdur ki maḥrac veznindedir, bir işi rıfķ u te'ennī ile āhestece tutmak ma' nāsınadır.	98b
Esāfe	Māzıdır, maşdarı isāfe kelimesidir ki bir ādemiñ devāb ve mevāşisi kırılma ma' nāsınadır.	120a
Esbūr	Şol hayvāndır ki kelb ile zab' ıñ ictimā' ından ḥāşıl ola.	126a
Eslaṭ	Selāta yāḥud salūt kelimelerinden me'hūzdur ki bir kimse bed-zebān ve dil-āzār olma ma' nāsınadır.	127b-128a
Eş'ar	Burada şa'r lafzından ef' al-i tafđıldır ki maḳtūluñ ḳatilini ḳatle intikām alma ma' nāsınadır.	60b
Eş'ab	A' ceb vezninde ehl-i Medīne'den bir recül ismidir.	159b
Eşrā	Şerā kelimesinden me'hūzdur ki nās beyninde şerr ü fitne şerārelenmek ma' nāsınadır.	134a
Eşred	Şirād kelimesinden ef' al-i tafđıldır ki tavar ürküp kaçma ma' nāsınadır.	137a
Eşriḳ	Emr-i hāzırdır, maşdarı işrāk kelimesidir ki bir kimse güneşlige dāḥil olma ma' nāsınadır.	133a
Etāke	Bā' harfi ile mütē'addī olup a' ṭāke ma' nasını ifāde eyler.	25a
Eteb	Aḥser ma' nāsınadır ki teb lafzından me'hūzdur, naḳş ve ḥisār ve ziyān ma' nāsınadır.	58b
Etlā	Etba' ma' nāsınadır ki tūlūv lafzından ef' al-i tafđıldır , bir nesneniñ oyuntısına dinür ki aña uyup ardınca gider.	57a
Evābid	Vuḥūş ma' nāsınadır.	58a
Evdā	Māzıdır, maşdarı idā' kelimesidir ki helāk olma	236b

	ma' nâsınadır.	
Evkâb	Evğâb ma' nâsınadır ki zu' afâya dinür.	24b
Evketâ	İkâ' kelimesinden tulum ve kırba ma'ûlesiniñ ağızını bağlamak ma' nâsınadır.	251b
Evla'	Vulû' kelimesinden me'hûzdur ki bir nesneye pek harîş olup düşkün olma' ma' nâsınadır.	240b
Evlemu	Îlâm kelimesinden me'hûzdur ki düğün ta'âmı tertîb eylemek ma' nâsınadır.	240a
Evşak	İşâkdan mâzîdir bir nesneyi muhkem bağlamak ma' nâsınadır.	29b
Evşâl	Veşl kelimesiniñ cem' idir ki mâ'-i alîl ma' nâsınadır.	64b
Eyhemân	Teşniye bünyesiyle 'inde ehli'l-bâdiye seyl-i şuyı ile esrimiş adamcıl deveye dinür.	68b
Eysâr	Yeseriñ cem' idir, meysir oyununda olan aşhâb-ı cezûra dinür	197b
Ezenne	Zenîn lafzından me'hûzdur ki burundan seyelân iden sümük ve şu ma'ûlesine dinür.	30a
Ezhâ	Zehv kelimesinden ki kibr ü pindâr ve fahr u ta' zîm ma' nâsınadır.	119b
Ezrak	Ahmer vezninde gök gözlü kimseye dinür.	243b
Fâdiḥ	Âdemi başup şıklet virici umûr-ı ' aẓîmeye dinür.	161b
Fâḍiḥ	Mesâvisini keşf iden kimseye dinür.	161b
Fahl	Fânîñ fetḥi ve ḥânîñ sükûnuyla her ḥayvânîñ erkeğine, ya' nî döli alınur olan erkeğine dinür ki atda aygır ve deve buğur ta' bîr olunur.	185a
Fak'	Vak' vezninde ve fânîñ kesriyle lûgatdır, mantar-ı envâ' ından a ve yumuşak olanına dinür.	102b
Fâlic bin Ḥalâve	'Arabdan bir kimsedir.	7a
Farḥan	Farḥ lafzından teşniyedir, farḥ fânîñ fetḥi ve rânîñ sükûnuyla kuş pilicine dinür	240a
Fehd	Mehd vezninde sibâ' dan pars didikleri canveriñ ismidir.	60b
Fe's	Baltaya dinür.	151b
Fera'	Fethateynle nâkânîñ eñ evvel ogurdığı yavrısına dinür.	31a
Ferâşe	Seḥâbe vezinde kelebek didikleri perendeye dinür.	69b
Ferve	Temre vezninde bir nâkânîñ ismidir.	77b

Fesā	Māzīdir, maşdarı fesv kelimesidir ki fānīñ fethiyle āhestece yellenmek ma' nāsınadır.	186b
Fesīh	Lafzen ve ma' nen mürādif-i vesī' dir.	160a
Feşāş	Ḳaṭām vezninde şol 'avrata dinür ki cimā' hengāmında kendiden rīḥ çıkar ola.	185a
Fetā	Burada zātında insāniyyet olan kimsedir.	13a
Fetk	Fānīñ fethi ve tānīñ sükūnuyla bir kimseniñ fırsatını düşürüp nāgehānī hemān açıḳdan ḳatl eylemek ma' nāsınadır.	197a
Feyyūr	Ṭayyūr vezninde feverān lafzından me'ḥūz dur ki ḥiddetlü tünd ve tīz ādeme dinür.	157b
Fīḳa	Fānīñ kesriyle iki şaḡım arasında memede müctemi' olan südüñ ismidir.	158b
Find	Fānīñ kesriyle 'Ā' işe bintü Sa' d bin Ebī Vaḳḳāşīñ āzād-kerdesi olan Ebū Zeydiñ ismidir.	43a
Fişāl	Faşīlīñ cem' idir, memeden kesilmiş deve köşeklerine dinür.	122a
Fiṭna	Fānīñ kesriyle hızḳ ma' nāsınadır.	39b
Fizr	Fānīñ kesriyle iki ve ikiden ziyādece keçiye dinür	248a
Fūḳ	Fānīñ zammıyla oḳ gezine dinür sūfār ma' nāsına ki oḳda kiriş bindirecek kertikdir.	71a
Furār	Fānīñ harekāt-ı şelāşıyla dābbe kısmının kaç yaşında olduğunu bilmek için aḡzını açup dişlerine bakmak ma' nāsınadır	21a
Furār	Ġurāb vezninde farīriñ cem' idir ki yaban sığırı kısmınıñ yavrısına dinür.	231a
Fuşide	faşd lafzından māzī-i mechūldür. Faşīd ol ṭamardan çıkan ḳana dinür.	209a
Fuşşī	Emr-i mü'enneşdir, maşdarı feşş kelimesidir ki fānīñ fethi ve şīnīñ teşdīdiyle ṭulumı şıḳup içinden yel çıkarmak ma' nāsınadır.	185a
Ġabara	Bāb-ı evvelden maşūḡ olarak māzīdir, maşdarı ḡabūr kelimesidir ki ḳu'ūd vezninde bir yerde meḳş ve iḳāmet eylemek ma' nāsınadır.	180b
Ġabṭ	Ḥabṭ vezninde reşk eylemek ma' nāsınadır	182a
Ġamām	Ġamāmeniñ cem' dir ki şehāb ma' nāsınadır.	180b-180a
Ġamarāt	Ġamra kelimesiniñ cem' idir ki şiddet ma' nāsınadır.	181b
Ġanem	Fethateynle koyun cinsine mevzū' isimdir ve mü'enneşdir, lafzından müfredi yokdur, müfredi şāt	28a

	kelimesidir zükür ve ināşdan her birine ve muhtalıf olduklarında mecmū'una ıtlāk olunur.	
Ġarbele	Daḥrece vezninde un ve sā'ir nesneyi ḳalburlamak ma' nāsınadır.	223b
Ġārib	Rānīñ kesriyle deveniñ örgüciyle boyunu aralıḡına dinür.	71a
Ġārib	Rāḡib vezninde deveniñ iki küreginin aralıḡına dinür ki yağrını ta' bīr olunur.	105b
Ġarīḳ	Emīr vezninde suya ḡaraḳ olmuş ādeme dinür	253a
Ġarīr	Emīr vezninde ḡaflet ma' nāsına olan ḡurrenden me' ḥūzdur.	32a
Ġarşān	'Aṭşān vezninde aç olan kişiye dinür.	179a
Ġasem	Fethateynle hevā yüzine 'arīz olan ḳarañluḡa kezālik toz ve puş ve ṭumanlıḡa dinür.	76b
Ġaşemşem	Kelimesinden burada seyl murāddır.	181b-181a
Ġaviyyān	Ġavī kelimesiniñ teşniyesidir ki ḡanī veznindedir, murād zi' bdir.	249a
Ġayḍ	Noḳşān ma' nāsınadır.	181b
Ġayl	Zemīn üzre cereyān iden şuya dinür.	145b
Ġazl	'Azl vezninde iplik egirmek ma' nāsınadır.	163b
Ġelā'	Ġelve lafzından ki ḡaynīñ fethiyledir, cem' dir, ok atımı mesāfelere dinür.	62a
Ġibb	Ġaynīñ kesri ve bānīñ teşdīdiyle gün āşūrı ziyāret ma' nāsına müsta' meldir.	116a
Ġīn	Ġāyn-ı mu' cemeniñ kesriyle bir mevzī' adıdır ki hevāsı vaḥīm olmaḡla ḥummāsı pek çok olur	34a
Ġirḳī'	Ġaynīñ kesriyle yumurṭa ḳabuḡunuñ içinde beyāzına yapışık zāra dinür ki be-ḡāyet raḳīḳ olur.	116b
Ġuffe	Ġaynın zammı ve fānın teşdīdiyle yetişecek ḳadar dirlige dinür bulḡa ma' nāsına.	115a
Ġuveyr	Ġayn-ı mu' ceme ile Zubeyr vezninde Benū Kelb yurdunda bir şü adıdır.	163a
Ḥabāḳāt	Ḥabāḳ lafzından cem' dir fethateynle sehl ve hazn nābit olur bir nebāt ismidir.	172a
Ḥabel	Cebel vezninde isimdir, ḳarında olan çocuḡa dinür.	239a
Ḥābil	Duzak naşb iden ādeme dinür.	58a
Ḥabḳur	Ḥānīñ fethi ve ḳāfiñ zammı ve rā'-ı müşeddede ile fi'l-aş ḥab ḳurr lafzlarından mürekkebdir ki menḥūt olur,	46a

	ḥab dāne ve ḥur şoğuk ma' nāsına.	
Ḥabluk	Ẓamīri mü 'enneşe ḥiṭābdır, ḥabl ma' lūmdur.	70a-71b
Ḥaccām	Şeddād vezninde bir nesneyi pek emüp şoricı kimseye dinür, maşşāş ma' nāsınadır, dā'imā ḥacāmat iden kimseye ḥaccām ıtlākı bu ma' nāyadır.	192a
Ḥacın	Ketif vezninde seyyi 'ül-ğidā olan şabīye dinür.	57b
Hācin	Bālīge olmazdan evvel ḳocaya virilen ḳıza dinür.	60a
Ḥaḍan	Fetḥateynle Necd ülkesinde bir tağın adıdır.	232a
Ḥademe	Fetaḥātle ḥalḥāla ıtlāk olunur, burada teşniye bünyesiyledir.	207b
Ḥadīd	Emīr vezninde demüre dinür.	12b
Ḥaḍille	Ḥazīḳke vezninde bedeni ter-ü-tāze ve nāzik ḥātūna dinür.	89a
Ḥaḍm	Ḥā-yı mu'cemeniñ fethi ve ḍādıñ sükūnuyla ekl eylemek ma' nāsınadır.	49a
Ḥaḍrā'u'd-dimen	Süpüründilik filizi dimekdir.	11b
Ḥafaḍ	Ḳıl çadıra ve ev eşvābına dinür.	250a
Ḥafāve	Ḥāniñ fethiyle ilḥāḥ u ibrām eylemek ma' nāsınadır	222b
Ḥafāyız	Ḥafīzeniñ cem'idir ki ḥamiyyet ve gāzab ma' nāsınadır.	75b
Ḥaff	Ḥāniñ fethi ve fāniñ teşdīdiyle bir nesneniñ çevresini devr ve ihāṭa eylemek ma' nāsınadır	219b
Ḥāfire	Bir nesneniñ evveline ıtlāk olunur.	107a
Ḥafīze	Sefīne vezninde gāzab ma' nāsınadır.	13b-13a
Ḥakem	Fetḥateynle ḥākim ma' nāsınadır.	224a
Ḥāḳin	Ḳāfiñ kesriyle ṭuluma sūd çeken kimseye dinür	9a
Ḥakket	Māzīdir, maşdarı ḥek kelimesidir ki ḳazımaḳ ma' nāsınadır.	195b
Ḥaḳle	Baḳle vezninde ṭoprağı pāk münbit tarlaya dinür.	248a
Ḥalā	Ḳaşr ile yaş ot ma' nāsınadır.	174a
Ḥalābe	Dil ile aldamaḳ ma' nāsınadır.	13b
Ḥāle	Māzīdir, men' ma' nāsına.	70a
Ḥaleme	Fetaḥātle bir gūne ḥurde gūve gibi böcege dinür	199b
Ḥalf	Ḥāniñ fethi ve lāmın sükūnuyla yaramaz ve kemter söze ıtlāk olunur.	121a

Ḥalime	Bāb-ı rābi‘den māzīdır, maşdarı fetḥateynle ḥalem kelimesidir ki deriye ḥaleme didikleri böcek üşmek ma‘ nāsınadır.	202b
Ḥallaḳat	Taḥlīḳden māzīdır ki kuş havalanup yüksekten uçmak ma‘ nāsınadır.	75b
Ḥalle	Ḥānīn fethiyle ḥāce ve faḳr u fāḳa ma‘ nālarınadır.	86b
Ḥāmīrī	Muḥāmereden emr-i ḥāzır mü’enneşdir, muḥāmere gizlenmek ma‘ nāsınadır.	84a-85b
Ḥamiyye	Ġaniyye vezninde bir nesneden mūzīyātı def‘le hıfz eylemek ma‘ nāsınadır ki ḳorımaḳ ta‘bīr olunur.	24b
Ḥammāletu'l-ḥaṭab	Ummu Cemīl bintu Ḥarbdır ki Ebū Lehebiñ imre’esidir.	91b
Ḥanīḳ	Ketif vezninde ziyāde ibrām u ilḥāḥ iden kimseye dinūr ki boğaz şıḳup ta‘cīz iden kimseye teşbīh-i ṭarīḳıyladır.	87a
Ḥannet	Ḥanīn kelimesinden ki ārzū ve iştīyāk ma‘ nāsınadır.	69a
Hār	İnhidām ma‘ nāsınā olan heverden ism-i fā‘ildir. Aşağıya uçup yıkılmağa yüz tutmuş bināya dinūr.	187b-188a
Ḥar	Taḥfīf-i rā ile ḥarḥ lafzından muraḥḥamdır ḥātūnuñ fercine dinūr.	246a
Ḥard	Ferd vezninde ṭarılmaḳ, ḡaḳab ma‘ nāsınadır.	57b
Ḥarez	Fetḥateynle muḥriz ve maḥfūz olan şey’e dirler	234b
Ḥāris	Ḥāfız ve nigeḥ-bān ma‘ nāsınadır.	244b
Ḥarḳ	Farḳ vezninde, burada isim olarak yırtığa dinūr.	237b
Ḥarkā’	Şahrā’ vezninde aḥraḳ lafzının mü’enneşidir, hemec ve ḳolpa ve bī-maḡz ve nādān ‘avrata dinūr.	85a
Ḥarş	Ferş vezninde ḥāşşaten keler şayd eylemek ma‘ nāsınadır	241a
Ḥart	Farṭ vezninde el ile ağacıñ dāllarından yapraḳ şıyırmak ma‘ nāsınadır.	20b
Ḥarṭ	Farṭ vezninde el ile ağacıñ dallarından yapraḳ şıyırmak ma‘ nāsınadır.	145b
Ḥaşı	Ġanī vezninde ḥāyası çeküp çıkarılmış kimseye dinūr	243b
Ḥāşī	Ḥayvān kısmını ineyen kimsedir.	68b
Ḥaşıb	Emīr vezninde ucuzluk ve bolluk yere dinūr.	201a
Ḥaşıd	Emīr vezninde biçilmiş ekine dinūr.	115b
Ḥaşf	Kötü ve kemter ḥurmāya dinūr.	78a

Ḥaşrec	Ca' fer vezninde çağıllu yerde olan eşmelere dinür ve şol bardağa dinür ki Mekke bardağı gibi yufka ve nâzik ve laṭif olmağla şuyunı süzer ola.	177b
Ḥatb	Şard veznindedir ki burada keşret-i kelâm murâddır.	20b
Ḥatf	Ḥānîñ fethi ve tānîñ sükûnuyla mevt ma' nâsınadır.	225a
Ḥatîb	Oṭun cem' iden oṭuncıya dinür.	228b
Ḥatîb-i leyl	Gice oṭun cem' iden kimsedir.	93b
Ḥatîṭa	Sefîne vezninde şol arzâ dinür ki yağmur toḡunmuş iki arz beyninde olup kendisine yağmur toḡunmamış ola.	89a-90b
Ḥatû	Mâzî-i cem' dir, maşdarı ḥavṭa kelimesidir ki ḥānîñ fethi ve vāvîñ sükûnuyla ḥiyāte ma' nâsınadır.	73a
Ḥavākin	Ḥākineniñ cem' idir ki bedende boyun çenberiyle köpricük kemikleriniñ aralığına yāḥud ḡarnîñ aşağısına dinür.	211b
Ḥavāṭî	Ḥatî' lafzınıñ cem' idir ki ism-i fā' ildir, muṭlaḡā ve 'alā ḡavlin müte' ammiden ḡatākār olana dinür.	228b
Ḥavḡ	Ṭavḡ vezninde muṭlaḡā ḡalka ma' nâsınadır.	86b
Ḥavmel	Bir ḡatûnuñ ismidir.	67a
Ḥavzân	Selmân vezninde ṭayyibu'r-rāyiḡa bir nebât adıdır	176b
Ḥayl	' askere dinür.	40b
Ḥayl	Leyl vezninde at sürisine dinür, cemā' at-ı efrās ma' nâsına, lafzından müfredi yoḡdur ki ism-i cem' olur.	84a
Ḥays	Leys vezninde, redî' ü kemter ve ḡayr-ı muḡkem olan emr ü maşlahata dinür.	164b
Ḥazā	' Aşā vezninde bed rāyiḡalı bir otdur, kerefsa müşābihdir ki cin def' i içün tedḡîn iderler. ' Arablar şöyle zu' m ider ki bir ḡānede ḡazā olursa aña cin dāḡil olmaz.	111b
Ḥazere	Mâzîdir, ḡazir oldu demekdir ki ziyāde ekşi oldu ma' nâsınadır.	173b
Ḥazibāz	Bir nev' sineklere dinür ki baḡçe ve çemenzārda olur.	90b
Ḥazîḡ	Varaḡa ya' nî yapraḡa şaplanıcı demekdir	148a
Ḥaziyye	Meziyye vezninde zevci yanında ḡadr u i' tibārı olan ḡatûna dinür.	10a
Ḥaziyyîn	Ḥazî kelimesiniñ cem' idir ki şāḡibi ' indinde kendi içün ḡuzve, ya' nî ḡadr ve mekānet ve i' tibārı olan kimseye dinür.	78b

Hāzze	İsm-i fā' ildir, kesici ve kertici nesneye dinür.	72a
Hebt	Hānîñ fethi ve bānîñ sükunuyla noķşān ve bir şerr ü kerîheye uğramak ma' nāsınadır.	183b
Hecer	Fethateynle Bahrayn arzınıñ mecmū'unuñ ismidir, anda pek çok hurmā hāsıl olur.	207a
Hedāfil	Hānîñ fethiyle pek eski ve mübtezel libāsa dinür.	179a
Hennet	Henîn kelimesinden māzî-i mü'enneşdir ki enîn ve nāle ma' nāsınadır.	70b
Herem	Kerem vezninde nefis ve 'aql ma' nasınadır.	7b
Herf	Şarf vezninde i' cāb için bir ādemi hadden efzūn medh ve şenā eylemek ma' nāsınadır	247b
Hervil	Emr-i hāzırdır, maşdarı hervele kelimesidir ki dahraca vezninde segirtmek ile yürime beyninde olan yürimedir ki yelmek ta' bîr olunur.	6b
Hevān	'Ayān vezninde haķāret ma' nāsınadır.	13b
Hevber	Cevher vezninde bir mevzi' ismidir, anda şecer-i mezkūr pek çok olur.	20b
Heyf	Seyf vezninde ism-i cinsdir, şol ıssı yele dinür.	99a
Heyyilî	Emr-i hāzırdır, mü'enneşdir, maşdarı tehyîl kelimesidir ki bir nesneyi boşaldup dökmek ma' nāsınadır.	225b
Hibāl	Duzağa dinür.	110b
Hibāle	Duzağa dinür.	89b
Hibā'	Cidāl vezninde bir kimseye meyl ve teveccüh idüp bi'l-ihtişāş müsā'ade ve nüşret eylemek ma' nāsınadır.	112b
Hicān	Kitāb vezninde güzîde şey'e dinür.	242a
Hilbāce	Hānîñ kesriyle gemi arslanı gibi cüşsesi iri ve ahmaķ ve nā-terāş ve nādān kimseye dinür.	179b
Hilķ	Hānîñ kesriyle māl-i keşîre ya' nî mevāşî-i keşîreye ıtlāķ olunur, hallāķıñ kılları tıraş eylediği nebātâtı tıraş ider oldukları bā' iş-i tesmiyedir.	64b
Hīm	Hānîñ kesriyle susuz develere dinür.	138b
Hīm	Hānîñ kesriyle ehyem lafzınıñ cem'idir şusuz develere dinür.	190a
Himār	Kitāb vezninde hātūn kısmınıñ tesettür için başına örtükleri yaşmak maķūlesine dinür.	133a
Himre	Hānîñ kesriyle binā'-i nev'dir nisvānîñ baş örtüsü örtünmek hey'etine dinür ki örtü tutunuşu ta' bîr	163b

	olunur.	
Hin	Emr-i hâzırdır, hânîñ kesriyledir zîrâ hânîñ zammıyla olsa hevândan me' hûz olur, zillet ma' nâsına.	19a
Hinbir	Eşek şopasına dinür.	83b
Ĥins	Ĥânîñ kesriyle ĥalf-i yemîn ma' nâsınadır.	252b
Hirâvetu'l-a' zâb	Ĥimâyetü'l-aĥbâb vezninde ergenler degnegi dimekdir	177a-178b
Ĥirbân	Ĥânîñ kesriyle ĥoy kuşunuñ erkeklerine dinür.	90b
Ĥirbâ'	Ĥânîñ kesri ve elifiñ meddiyle Ummu ĥubeyn ile ma' rûf cânveriñ ismidir.	146b
Ĥirra	Fi'l-aşl hânîñ fethiyledir, lâkin burada kırra lafzına müşâkele ve izdivâc için hânîñ kesriyle telaffuz olunur, şuşamak ma' nâsınadır.	71a
Ĥişâ	Ĥânîñ kesriyle ĥayalarını çıkarmak ma' nâsınadır.	87a
Ĥişâf	Kitâb vezninde Bekr bin Vâ'il ĥabîlesinden Cemel Bin 'Avf bin Zeyd nâm kimseniñ bir aygır ismidir.	67b-67a
Ĥisl	Ĥâ-yı mühmeleniñ kesri ve sîniñ sükûnuyla keler didikleri cânveriñ henüz yumurtadan çıkmış yavrisına dinür.	246a
Hitr	Hânîñ kesri ve tâniñ sükûnuyla emr-i 'acîbe ve dâhiyeye ya' nî âfete dirler.	32a
Ĥitân	Ĥâ'it lafzından cem' dir ki dîvâra dinür	212a
Ĥiyâf	Liĥâf vezninde igneye dinür, ibre ma' nâsına.	152b
Ĥizâr	Kitâb vezninde şaşınmak ma' nâsınadır.	19b
Ĥubârâ	Hânîñ zammı ve âĥirde elifiñ keşriyle ĥoy kuşuna dinür.	80a
Ĥuceyr	Ĥücreniñ muşagğarıdır ki burada mağâra murâddır.	6b
Ĥucze	Ġurfe vezninde belde çepeçevre fûta bağlanacak yere dinür.	134a
Hudne	Ġurfe vezninde barışığa dinür ve râĥat ve sükûn ve âsâyiş ma' nâsınadır.	244a
Ĥuff	Ĥânîñ zammı ve fânîñ teşdidiyle çizmeye dinür	240b
Ĥukm	Hânîñ zammıyla ĥikmet ma' nâsınadır.	142b
Ĥulle	Ĥânîñ zammıyla muĥabbet ve muĥib ma' nâsınadır.	87b
Ĥulleb	Sükker vezninde bir nev' nebâtıdır, eyyâm-ı ĥârrede bâdiyede biter.	223b
Ĥulleb	Sükker vezninde bâdiyede bir maĥaldır ki be-ġâyet	92a

	āhūları serī' ü'-seyr olur.	
Hulm	Hā'in zammı ve lāmıñ sükunuyla 'aql ve rüşd ma' nāsınadır.	8b
Hulse	Ġurfe vezninde isimdir, kapma ve kapış ma' nāsınadır.	24b
Hū'r	Hāniñ zammıyla nokşān ma' nāsınadır.	72b
Hur	Ma' lūmdur ki kişizāde dimekdir.	54b
Hurāfe	Şümāme vezninde 'Uzre kabīlesinden bir kimsedir.	229a
Hurc	Hegbeden büyük kapdır ki seyr ü seferde içine havāyic-i seferiyye vaz' olunur.	175a
Hurk	Hāniñ zammıyla ğılzat ve hüşūnet ma' nāsınadır, yāhud bir işi güzel beceremeyüp fenā ve nā-dürüst ider olmağa dinür.	112b
Hurrun	Kerīm ve aşıl ma' nāsınadır.	232a
Hurt	Hāniñ zammı ve fetḥiyle kulağıñ ve sā'ir nesneniñ deligine dinür.	152b
Hūşa	Hāniñ zammıyla hūş lafzınıñ müfredidir, ḥurmā yaprağına dinür.	112b
Husāf	Ġurāb vezninde Hicāz ile Şām beyninde bir beriyye adıdır.	199b
Husās	Hāniñ zammıyla pişürmek içün āteş qorı üzerine et kırmak ma' nāsınadır.	197b
Huşāş	Hāniñ zammıyla iki şey beyninde olan küçük delige dinür.	30a
Huşayb	Zübeyr vezninde Yemende bir mevzi'dir, nisvānları hüsn ü cemālde etrāf-ı bilāda fā'ikālardır.	6b
Husr	Husrān ma' nāsınadır, nazīrī furk ve furkān ve kufr ve kufrān kelimeleridir.	59b
Husūm	Qu'ūd vezninde bir işe emek çeküp idmān vechiyle çalışmak ma' nāsınadır.	18a
Huṭame	Hümeze vezninde şol merḥametsiz ve şefqatsiz seng-dil çobana dinür ki mevāşīyi şiddetle zecr ü darb iderek birbirine kıtup kırup geçirir ola.	133b
Huṭṭa	Hāniñ zammı ve tāniñ teşdīdiyle emr-i 'azīme dinür.	188a
Huṭṭa	Hāniñ zammıyla bir kemter keçiniñ ismidir	195a
Huvār	Veled-i nākaya dinür.	75a
Huveyyime	Quvayyime vezninde hāmmeniñ taşğīridir, cem'i huvāmdır, maḥūf olan ḥaşarāt-ı arza dinür.	98a

Huzām	Ġulām vezninde olana dinür.	61b
Huẕayyāt	Ĥaẕiyye lafzınıñ cem‘idir ki muşagğar bünyesiyledir. Çocuğlarıñ oynadığları temrensiz oğa dinür ki taşğiri taḥķir içündür.	14b
Huẕeyfe	Cüheyne vezninde ‘Arabdan sür‘at-ı seyr ile şöhret-yāb olanlardan biridir.	129b
Huẕeyyā	Muşagğar bünyesiyle müjdegānī virilen nesneye dinür.	24b
Irķub	Emr-i ḥāzırdır, ıḥfaẕ ma‘nāsınadır.	110a
İbbāle	İccāne vezninde bir bağ otluğā dinür	149b
İbl	Deveye dinür.	231b
İbnetu'l-cebel	Çakıl taşlarıdır ki murād keşretle anıñ cereyānını istemekdir, yāḥud tağdan ‘aks iden şadādır ki yanķu ta‘bır olunur.	140b
İbnu Celā	‘Aşā vezninde ve ibnu eclā a‘lā vezninde şeref cihetiyle ‘ayārı ma‘lūm ve emr ve şān ve ḥālī vaẕıḥ u rūşen ādeme ıtlāk olunur.	33a
İbre	Hemzeniñ kesriyle igneye dinür.	152b
İcdāb	Bir yeri kıtlık bulmağ ma‘nāsınadır.	220b
İdrucī	Emr-i mü‘enneşdir, maşdarı derūc kelimesidir ki şavuşup gitmek ma‘nāsınadır.	210a
İftaḥ	Emr-i ḥāzırdır, şurer şurre kelimesiniñ cem‘idir ki içine derāhim vaẕ‘ olunduğdan soñra bağlanup ḥıyānetinden emīn olsun içün cevānibini aṭ‘olunan kīsedir.	191b
İftedi	Emr-i ḥāzırdır, [187a] maşdarı iftidā kelimesidir ki bir kimse bir ādemden kendi nefsinı fıdye ile ıştirā eylemek ma‘nāsınadır.	187b-187a
İhāle	Vedek ma‘nāsınadır ki arınmış ve sızdırılmış iç yağına dünür.	187a
İḥdā ve ‘ıṣrīn	Terkībinden murād decācedir ki tavuğā dinür	179b
İḥlub	Emr-i ḥāzırdır ve bāb-ı evvelden maşūğdur, maşdarı	13b
İḥrāf	Hemzeniñ kesriyle bir ādemiñ mālī nemā ve bereket bulmağla oñup firāvān olmağ ma‘nāsınadır.	64b
İḥtelib	Fi‘li emr-i ḥāzırdır, maşdarı iḥtilāb kelimesidir ki süd şağmağ ma‘nāsınadır.	77b
İḥtilāṭ	Ḥā-yı mühmele ile ifti‘āl vezninde arılmağ ma‘nāsınadır	22a
İḥtişām	Bir kimseden utanmağ ma‘nāsınadır	222b

İkām	Hemzeniñ kesriyle ekme lafzının cem'idir ki küçük tağ tepesine dinür.	76b
İkşa'arra	İkşi'rār kelimesinden ki ürpermek ma'nāsınadır, māzīdir.	196a-197b
İktirāf	Günāh işleyüp günāh kazanmak ma'nāsınadır.	175a
İm'ār	Hemzeniñ kesriyle bir ādemiñ zād u zevādı kalmayup fakīr olmak ma'nāsınadır.	209b
İnbād	Hemzeniñ kesriyle yayı çekmek ma'nāsınadır ki tevtīrden soñra olur.	230b
İnhāşşe	İnhīşāş kelimesinden ki hayvānıñ kuyruğı kesilmek ma'nāsınadır ki güdülmek ta' bīr olunur, māzīdir.	186a
İnkaḍabat	Māzīdir, maşdarı inkiḍāb kelimesidir ki inkiṭā' ma'nāsınadır.	196a
İnşirād	İnfi'āl vezninde şoğukdan üşümek ma'nāsınadır.	76b
İnticā'	Otlak yerlerinden çayır araştırmak ma'nāsınadır.	220b
İntiṭāk	İfti'āl vezninde kuşak kuşanmak ma'nāsınadır ve bir nesne ile kuvvet ve metānet bulmak ma'nāsınadır.	222a-223b
İ'sār	Hemzeniñ kesriyle şol rīḥe dinür ki şiddetinden şehābı tozıdup gider ola.	12b
İ'tisās	Gice gezüp tolaşmak ma'nāsınadır.	208b
İrceḥanne	Māzīdir, maşdarı <i>irciḥnān</i> kelimesidir ki <i>ikşi'rār</i> vezninde bir nesne birden düşmek ma'nāsınadır, ve bir tarafa meyl idüp ağmak ma'nāsınadır.	11b
İşāḥe	Sükūt ma'nāsınadır.	144b
İst	Hemzeniñ kesriyle dübür ve maḳ'ad ma'nāsınadır.	229a
İstedehte	Māzī-i muḥātabdır, maşdarı isdā' kelimesidir ki cullāh beze arış yapmak ma'nāsınadır.	212b
İstemcede	māzīdir, maşdarı istimcād kelimesidir ki firāvān olmak ma'nāsınadır.	184a
İstennet	Māzī-i mü'enneşdir, maşdarı istinān kelimesidir ki at şevk ve cünbişe gelüp oynamak ma'nāsınadır.	122a
İstenvaḳe	Māzīdir, maşdarı istinvāk kelimesidir ki nāḳalanmak ma'nāsınadır.	231a
İster'ā	Māzīdir, maşdarı istir'ā kelimesidir ki bir kimseden bir nesneyi hıfz ve ḥimāye eylemegi istemek ma'nāsınadır.	228a
İstetyeset	Māzī-i mü'enneşdir, maşdarı istityās kelimesidir ki dişi keçi tekeliş satmak ma'nāsınadır ki tekelenmek	54a

	ta' bîr olunur.	
İstibdād	Müstakîl başlu başına olmak ma' nâsınadır.	217a
İstidād	İfti' âl vezninde toğrulmak ma' nâsınadır	211b
İstigzâr	Çok nesne talep eylemek ma' nâsınadır.	30b
İstimsāk	Bir nesneyi şalivirmemek vech üzere tutmak ma' nâsınadır.	120b
İttesa' a	Mâzîdir, maşdarı ittisā' kelimesidir ki vâsi' olmak ma' nâsınadır.	237b
İtma' inne	Emr-i hâzırdır, maşdarı itmi' nân kelimesidir ki sâkin ve ber-çarâr olmak ma' nâsınadır.	157a
İtrukî	Emr-i hâzır, mü' enneşdir, maşdarı tarḳ kelimesidir ki taniñ fethiyle yüñi yumuşatmak için çubuk ile çarpmak ma' nâsınadır.	157b
İyāb	'Avd ve kufûl ma' nâsınadır.	106a
Ḳabîs	Emîr vezninde şol ayğıra ve buğura ıtlāk olunur.	209a
Ḳadd	Ḳâfiñ fethi ve dâliñ teşdidiyle küçük kuzu ve oğlak derisine dinür.	218b
Ḳâdet	Mâzî-i mü' enneşdir, maşdarı kıyāde kelimesidir ki 'iyāde vezninde dābbeyi önünden çekmek ma' nâsınadır ki yedmek ta' bîr olunur.	28a
Ḳaḏîd	Ufaḳ taşlara dinür.	62b
Ḳaḏm	Ḳaḏm vezninde dişiñ uclarıyla nesne yemek ma' nâsınadır.	49a
ḳal'	Men' vezninde çobanlarıñ tûbere tarzında çantalarına dinür ki içine zādını ve edevât-ı sâ' iresini vaz' ider.	130b
Ḳamḳāme	Ufaḳ keneye dinür.	195b
Kānūn	Şaḳîl ve girān-cān ādeme dinür, nās kendiyi görünce sıkletinden ihtifā itdiklerine mebnîdir, yāḥud ocaḳ 'alevi gibi çaldığı taşavvuruyadır.	59a
Ḳā'	Hāl vezninde çevresinde taḡlar ve tepeler görünmeyen düz ve engin şahrāya dinür ki ova ta' bîr olunur.	54a
Ḳā'id	'Ā'id vezninde dābbeyi yedici ādeme dinür ki yedici ta' bîr olunur.	78a
ḳā'id	'Ā'id vezninde dābbeyi yedici kimseye dinür ki yedekçi ta' bîr olunur, ya' nî kibr ve naḥvet mûriş-i buḡz u 'adāvetdir dimekdir.	205a
Ḳa' ḳa' a	Zelzele vezninde gön ve mişîn ve kâğıd maḳûlesi kırı ve pek nesneyi tahrikle kığışdatmak ma' nâsınadır	218a

Karā	İsm-i cins olan kerevān lafzından muraḥḥamdır, қаза şebīh tūyūruñ ismidir.	155b
Qarad	Fethateynle yūnūñ ve yapağıñ yoluntusına, ‘alā qavlin fenā ve kemterliginden qabūl olunmayup atılanına dinūr	163b
Qarāḥ	Seḥāb vezninde şāfī şuya dinūr, āb-ı nāb ma‘ nāsına ki añā bir nesne qarışmamış ola.	39b
Qara‘a	Māzīdir, maşdarı qar‘ kelimesidir ki urmaq ma‘ nāsınadır.	193a
Qarāre	Baḥreynde olur yūzi çirkin ve ayakları kışa bir qoyundur, cem‘i qarār gelūr.	196a
Qarık	Ketif ve cebil vezinlerinde el ayası gibi düz ve hemvār mekāna dinūr.	54a
Qarī	Ġanī vezninde yüksekden olan şu akındısına dinūr.	61a
Qāriḍ	‘Anze qabīlesinden bir kimsedir.	152a
Qarkare	Zelzele vezninde toprağı yumuşaq ve düz oturaqlı yere dinūr.	102b
Qarmel	Ca‘fer vezninde bir nev‘ tikensiz be-ġāyet za‘īf şeceriñ ismidir, ayakla başılıp çignendikde hemān yarılıp tağılur, müfredi qarmaladır.	102a
Qarn	Qāfiñ fethiyle boynuza dinūr.	202b
Qar‘ā	Qarī‘ kelimesiniñ cem‘idir, marīz ve marzā gibi. Qarī‘ deve köşeklerinde çıkar bir nev‘ beyāz kabarcığa dinūr, devāsı milḥdir.	122a
Qarşe‘	Ca‘fer vezninde Tağlib qabīlesinden bir kimse adıdır.	128a
Qarūn	Şabūr vezninde loqmayı ikişer ikişer ekl iden kimseye dinūr.	41b
Qaşā	‘Aşā vezninde ḥāneniñ yöresine ve ḥavlisine dinūr.	73a
Qaşīr	İbn Sa‘di'l-Laḥmīdir ki Cezīmetü'l-Ebraş-nām emīriñ vezīri idi.	60b
Qaşış	Emīr vezninde mantar yanında biter bir nebātdır ki menbitini umūr-ı nebātāta ‘ālim olan kimse bilūr.	169a
Qaşışa	Sefīne vezninde āhū duzağına dinūr.	49a
Qaşir	‘Uvāfatu bin Sa‘d bin Zeyd bin Menāt bin Temīm qabīlesiniñ bir erkek devesi ismidir.	139a
Qaş‘am	Ca‘fer vezninde qoca kerkes quşuna dinūr.	245a
Qatād	Tā‘-i fevkiyye ile seḥāb vezninde bir nev‘ şecer ismidir ki be-ġāyet pek ve metīn olup igne gibi tikenleri olur	20b

Ḳatele	Ḡalebe ma' nāsınadır	196a
Ḳatāt	Ḥaṣāt vezninde bağirtlak kuşuna dinür.	145a
Ḳavā'id	Ḳā' ideniñ cem' idir ki esās ve aşıl ma' nāsınadır.	12a
Ḳāviye	Yumurṭaya dinür	196a
Ḳayn	'Ayn vezninde demürkiye dinür.	95a
Ḳays bin Zuheyr	Dühāt-ı rüzgārdan 'ākıl u kāmīl ve kemāl-i 'ilm ü 'irfānla müştahir bir zāt-ı memdūhu'l-ḥaṣā' il idi.	99a
Ḳaza'	Fethateynle edeb ü hayādan ḥāric fāḥiṣ ve nā-sāz söze dinür.	54b
Ḳazāt	İnsanīñ gözine ve meşrübāta düşen ḥār u ḥāṣāk maḳūlesine dinür.	244b
Ḳazīb	Emīr vezninde Ḍabbe kabīlesinden bir kimseniñ ismidir ki be-ḡāyet zīl ü miḥnete şābir idi.	145a
Ḳazīb	Emīr vezninde Baḥreyn'de bir ḥurmācı adıdır.	217b
Kebed	Yayīñ orta yeridir, ḳabzaniñ ḳaḳ vasaṭıdır ve oḳ ol mevzi' den çıkar.	151b
Kebş	Dört yaşına giren boynuzlı ḳoyuna dinür ki ḳoḳ ta' bīr olunur.	169b
Kebve	Ḥaṭve vezninde sürçüp yüz üzre ḳapanmaḡa denür.	212b
Keḥl	Fehl vezninde başḳa bir öküzüñ adıdır.	38a
Kennāt	Nūnuñ teşdīdiyle kenne kelimesiniñ cem' idir ki oḡluñ ḥātūnuna dinür, gelin ta' bīr olunur.	78b
Kerefs	Kāfiñ ve rāniñ fethiyle sebze-i ma' rūfdur.	39a
Keriş	Kāfın fethiyle işkenbeye dinür.	117a
Kervān	Selmān vezninde kelek kuşunuñ erkeğine dinür.	68a
Kesf	Keşf vezninde dürük yüzöl olmaḡ ma' nāsınadır	209b
Kesir	Emīr vezninde ayaḡı kırılmış kimseden kināyedir.	160a
Kezūb	Şabūr vezninde mübālaḡadır ki pek yalancıya dinür.	18b
Ḳi	Kelimesi viḳāyeden emirdir, iḥfaz ma' nāsına.	194b
Kibrūt-i aḥmer	Ḳırmızı altuna dinür.	179b
Ḳidḥ	Ḳāfiñ kesriyle henüz yelek ve temrin geçirilmemiş oḡa dinür.	77a
Ḳidr	Ḳāfiñ kesriyle ma' lūmdur ki tencereye dinür.	168b
Ḳihāf	Kitāb vezninde ḳaḥf didikleri kāseler ile bāde içüp 'işret eylemek ma' nāsınadır.	251a

Ḳird	Ḳāfiñ kesriyle ma' rûfdur ki maymûn ta' bîr olunan cânvere dinür.	118a-119b
Ḳird	Ḳāfiñ kesriyle ma' lûmdur ki maymûn ta' bîr olunan cânvere dinür,	240b
Kireş	Kāfiñ kesriyle cemā' at-ı insānīya ıtlāk olunur	239a
Ḳirfe	Ḳāfiñ kesriyle töhmet ve sū' -i zan ma' nāsınadır.	170a
Ḳirillā	Zimikkā vezninde bir kuşdur ki martı kuşu gibi balık şayd ider, be-gāyet hāzm ve hāzer şāhibi bir kuşdur.	80a-81b
Ḳirra	Şavlet-i sermā ma' nāsınadır.	71a
Kisā'	Kāfiñ kesriyle ma' lûmdur ki kilime dinür, kisve-i beyttir.	157a
Ḳişşe	Maymûn didikleri cânveriñ küçüğüne dinür.	209b
Ḳudāmā	Ḳuşārā vezninde kuş kısmınıñ kanatlarınıñ ön tarafında vāқи' dört 'alā kavlin on 'aded yeleklere dinür.	212a
Ḳudde	Māzī-i mechûldür, maşdarı <i>ḳadd</i> kelimesidir ki ḳāfiñ fethi ve dālīñ teşdidi ile kesmek ma' nāsınadır.	16a
Kudye	Kāfiñ zammı ve dālīñ sükûnuyla arz-ı şalba ma' nāsınadır.	225b
Ḳul' a	Ḳāfiñ zammıyla 'āriyet-i mālā 'alā kavlin dā'im ve ber-ḳarār olmayanına dinür.	131a
Ḳumāş	Ḳāfiñ zammı ve kesriyle şıçramaḳ ma' nāsınadır	218a
Ḳunū'	rücū' vezninde su'āl ve tezellül ma' nāsınadır.	89a
Kū'	Kāfiñ zammıyla bilek ucunuñ baş parmaḳdan tarafına dinür.	72a
Ḳu' dud	Ḳunfud vezninde cedd-i ekberine ḳarību'l-ābā' olan ādeme ıtlāk olunur.	157a
Ḳu' eys	Ehālī-i Kūfe'den bir kimse idi	245b
Ḳurād	Ma' rûfdur ki kene ta' bîr itdikleri böcege dinür.	129b
Ḳurād	Kene ta' bîr itdikleri ḫayvāna dinür	177b
Kurā'	Ġurāb vezninde koyun ve şıḡır maḳûlesinin bacaklarınıñ incerek olan yerine dinür	208b
Ḳuri' at	Ḳar' kelimesinden ki degnekle urmaḳ ma' nāsınadır, māzīdir.	8b
Ḳurṭayn	Ḳurṭ lafzınıñ teşniyesidir ki ḳāfiñ zammıyla küpeye dünür ve āteşiñ şu' lesine dinür.	44a
Kusa'	Şurad vezninde ziyāde baḫīl bir kimseniñ ismidir.	43a

Ḳuss	Ḳāfiñ zammı ve sīniñ teşdidiyle İbn-i Sā'idedir ki belîğ ve ḥakīm idi.	46a
Kutt	Kāfiñ zammı ve tāniñ teşdidiyle ziyādesiyle cem' ü kesbe ḳādir olan kimsedir.	63a
Ḳuṭrub	Ḳunfuz vezninde bir böcektir, bütün gündüz beri öte gezüp bir yerde ārām ve ḳarār eylemez.	69b
Ḳuvayyime	Teşdīd-i yā-yı meksüre ile ḳāmmeniñ taşğiridir ki sabī murāddır.	98a
Ḳuveyy	Sumeyy vezninde pilice dinür.	196a
Kūz	Kāsaya ve bardağa dinür	244b
Ḳuza'mile	Ḳāfiñ zammı ve zālīñ fetḥi ve mīmiñ kesriyle nā-çiz nesne ma' nāsına müsta'meldir.	226b
kūnte ve lāḳayte	Māzī-i muḥātabdır, yāḥud i'sār şol yele dinür ki şiddetinden yerden direk gibi hevāya ağup ḳalka ki ḳasırğa ta' bīr olunur.	12b-12a
Küşye	Ġurfe vezninde keler didikleri cānveriñ ḳarnında olan yağa dinür.	156b
Lā tuḥammiṭ	Nehy-i ḥāzırdır, maşdarı taḥmīṭ kelimesidir ki bir kimseye acıdup ağrıtmayarak āhestece urmaḳ ma' nāsınadır.	32b
Lāfıza	Ḥorosa ıtlāk olunur.	127b
Lafz	Söz söylemek ma' nāsınadır.	213a
Laḥiset	Laḥs kelimesinden ki yalamaḳ ma' nāsınadır.	32b
Laḥyān	İki çene murāddır.	75a
Laḳve	Temre vezninde erkek menisini çāpūk telaḳḳī eylemekle hemān gebe olan dişiye dinür.	209a
Lā-tedri	Müstaḳbel-i menfi-yi muḥātabdır, maşdarı dirāyet kelimesidir ki dālīñ kesriyle bilmek ma' nāsınadır.	6a
Laṭamat	Māzī-i mü'enneşdir, maşdarı laṭm kelimesidir ki el ayasıyla bir ādemiñ yüzine yā bedeniniñ şafḥasına şamar urmaḳ ma' nāsınadır.	210a
Laṭāt	Ḥaşāt vezninde cebheye dinür	213a
Leclece	Sözi ağızda ve içerüde terdīd eylemek ma' nāsınadır.	78b
Leḥafenī	Māzīdir, maşdarı laḥf kelimesidir ki bir kimseye yorğan maḳūlesiyle örtüp bürimek ma' nāsınadır.	213a
Lem taḡlib	Caḥd-ı muṭlaḳ-ı muḥātabdır ve bāb-ı şāniden maşūğdur, maşdarı ḡalabe kelimesidir ki fetahātla bir kimseyi zūr u ḳuvvet ve tāb u ḳudretle maḳhūr	13b

	eylemek ma' nâsınadır.	
Lem telus	Levs kelimesinden me' hūz dur ki tātmaḡ ma' nâsınadır.	176b
Le'im	Caḥīm vezninde vaşıfdır, nâkes ü denī ve fūrū-māye kimseye dinür.	13b
Levh	' Ataş ma' nâsınadır.	134b
Leygā'	Elīg lafzınıñ mü' ennesidir ki kelāmını bir hoş geregi gibi izhār idemez olan kimsedir.	101a
Leyle-i hurre	Her ayıñ ibtidā gicesine ıtlāḡ olunur.	38b
Leys	Lāmın fethi ve yāniñ sūkūnuyla arslana dinür.	69a
Liḡāf	Kitāb vezninde bürinecek nesneye dinür	213a
Liḡā'	Kisā' vezninde ağacıñ ḡapuguna dinür.	250a
Liḡā'	Ağacıñ ḡabuḡuna dinür	39a
Liṭām	Müfā' aleden maşdardır, uruşmaḡ ma' nâsınadır.	124a
Livā'	Ser-' asker bayraḡına dinür.	39b
Loḡmān	Burada Loḡmān bin ' ād olacaḡdır.	14b
Lubed	Şurad vezninde nūsūr-ı Loḡmāniñ āḡiri, ya' nī en soñraya ḡalan nesriniñ ismidir, helāk olmaz ḡannıyla tesmiye eylemişdir.	154b-154a
Lumeys	Zubeyr vezninde bir imre' eniñ ismidir.	170b
Mā yaḡışsu	Ġuşāsedden me' hūz dur ki arıḡ ve ḡire ve zebūn olmaḡ ma' nâsınadır.	187a
Mādir	Nādir vezninde Muḡārıḡ nām kimseniñ laḡabıdır.	43b
Maḡāre	Mīmiñ fethiyle kezālike noḡşān ma' nâsınadır.	72b
Maḡḡ	Mīmiñ fethiyle leben-i ḡālīş ma' nâsınadır.	141b
Maḡnūḡ	Kelimesi münādādır, boḡulmuş kimseye dinür.	187a
Maḡdiret	Mīmiñ fethi ve ḡāfiñ sūkūnı ve dāluñ ḡarekāt-ı şelāşıyla ḡinā ve yesār ve ḡudret ma' nâsınadır.	13b
Maḡir	Ketif vezninde şabr didikleri ma' rūf acı dārūya dinür,	230b
Maḡrū'	' Abdu Şems nām bir ādemiñ laḡabıdır, Heycumāne-i mezbūreniñ ma' şūḡı idi.	70b
Mantıḡ	Nutḡ ma' nâsınadır.	30a
Ma' āriḡ	Mi' rāḡ kelimesiniñ cem' idir ki sözüñ feḡvā ve meḡhūmından ' ibāretdir.	26b
Mā'un ekder	Bulanıḡ şū demekdir.	168b
Māriḡa	Cāriye vezninde selefde bir ḡātūn idi ki nāsdan pek ḡayā' ve tesettūr ider idi.	240a

Māş	Ħirt ve mirt ve ev esbābına dinür ve çanak çömlek maķūlesi ħurdevāta dinür.	219a
Mebāĥiṣu'l-baķar	Yaban sığırı araşdıracak maķaller demekdir ki insān ve ʿimāret kısmından ħālī yāĥud nā-maʿlūm olan beyaban olacaķdır.	47b
Mecās	Meces lafzının cemʿidir ki fetĥateynle el sürüp yoklanacak mevziʿe dinür.	73b-73a
Mefāşil	İki taĝ beyninde olan ķum ve ĥurde çaķıl maķūlesine dinür.	177a
Mekūn	Şabūr vezninde đabbe-i keşīrūʿl-bayż maʿnāsınadır.	75b
Melāĥis	Melĥes kelimesinin cemʿidir ki ism-i mekāndır, yalayacak yere dinür.	48a
Melāʿ	Ķaţām vezninde ve seĥāb vezninde ve baʿzen ĝayrı munşarif olur bir arzın ismidir.	236a
Melbes	Emles vezninde muĝattā maʿnāsınadır	170b
Melbūn	İsm-i mefʿūl bünyesiyle sūd ile perverde olan ata dinür.	63b
Memhūre	Mehri virilmiş ĥātūna dinür.	207b
Menāķiĥ	Maķābiĥ vezninde nisvāna ıtlāķ olunur.	7a
Menāt	Mīmin fethiyle ism-i mekāndır, ilişüp aşılacak maķalle dinür.	42a
Mendeme	Peşimān olmak maʿnāsınadır.	252b
Mendūĥe	İsm-i mefʿūl bünyesiyledir yāĥud ism-i mefʿūl maʿnāsına maşdardır, bolluķ siʿe maʿnāsınadır.	26b
Meʿācil	Muĥtaşar olan yollara dinür ki şāh-rāĥ olmayup menzile ʿacele ile varılacak yollardır, uğrın yol taʿbīr olunur.	96a
Meʿālik	Ķuyudan şu çekilecek ipe ve ālete dinür.	166b
Meʿrube	Rānın zammı ve fethiyle ĥācet maʿnāsınadır	222b
Merʿemet	Merĥamet vezninde luţf u reʿfet maʿnāsınadır.	13b
Mertaʿ	ism-i mekāndır, dil-ĥāĥ üzre otlayacak yere dinür.	161b
Merzeʿe	Menfaʿat maʿnāsınadır.	245b
Mesāĥir	Ķayr-ı kıyās üzre saĥrın cemʿidir, ĥüsn ve meĥāsin gibi, sāʿir aĥşāʿiʿ tibāriyla teĝallüben cemʿ olmuşdur.	184a-185b
Meşāle	Kerāme vezninde bir kimse āherden efđal olmak maʿnāsınadır.	116a
Mesk	Mīmin fethi ve ʿaynın sūkunuyla deriye dinür.	249b

Meslāt	İsm-i mekândır, maşdarı selāt kelimesidir ki zehāb ma' nāsınadır.	155b
Mesūs	Şabūr vezninde dābbeniñ şusuzluğunu def' iden mā'-ı 'azbdır.	62a
Metbūn	Şaman ile perverde olan hayvān dimekdir.	63b
Mev'ūde	Diri iken defn olunan kıza dinür.	152a
Meyşī	Mīmiñ fethi ve yāniñ sükunuyla yūñi kıla qarışdırmak ma' nāsınadır.	157b
Mıḍḍın	Mīmiñ kesriyle ve münevven olarak kelime-i nefi ma' nāsına isti' māl olunur.	20a
Mikḍaḥa	Miknese vezninde kepçeye dinür.	55b
Miklāt	Çocuğı yaşamaz olan hātündür ki hemīşe ğamnāk ve hūzn üzre olmağla göziniñ yaşı hārr olur ve dem'-i hūzn hār ve dem'-i surūr bārid olmağla.	82a
Mikvāt	Miṣbāḥ vezninde dağlağı ta' bīr itdikleri āletdir.	168b
Milā'	Ḳiṭām vezninde ve seḥāb vezninde ṣaḥrāya dinür.	46b
Mincel	Minber vezninde orağa dinür ki anuñla ekin biçilür, Fārisīde dās dinür.	29a
Minde	Mīmiñ kesriyle keṣirün-nedh ya'nī keṣirü'z-zecr dimekdir. Zīrā nādiḥ zācir ma' nāsınadır.	144a
Minḥāz	miṣbāḥ vezninde havan ya'nī қaranfil ve biber gibi nesneler dögecek havana dinür.	93a
Mi' zā	Dişi keçiye dinür.	53b-53a
Mi' zā	Mīmiñ kesriyle keçiye dinür.	248a
Miṣfer	Minber ve miḳ' ad vezninde deveniñ dudağına dinür.	108a
Miṣvār	Miḥrāb vezninde at pazarına dinür.	20b
Mīte	Bogazlanmadan ölen hayvāna dinür	220a
Miṭraḥa	Miknese vezninde küçük çekice dinür.	149b
Mubtelle	İbtılāl kelimesinden me'ḥūzdur ki ıslanmak ma' nāsınadır.	98b
Mucīr	İcāre kelimesinden ism-i fā'ildir ki penāḥ getüreñi ḥimāyet eylemek ma' nāsınadır.	82a
Muḍṭaca'	İḍṭicā' dan me'ḥūzdur ki yan üzere yatmak ma' nāsınadır.	97b
Mūğir	İğār kelimesinden me'ḥūzdur ki ba' z-ı ṭā'ife-i naṣārā 'ādeti olmak üzere suyu be-ğāyet kızdırup içinde diri ḥinzīri ḥaṣladıḳdan soñra zebḥ eylemek ma' nāsınadır.	204b

Muḥ	Mīmiñ zammı ve ḥā-yı mu‘cemeniñ teşdīdiyle kemikte olan ilige dinür.	205a
Muḥāceze	Muṣālaḥa ve musāleme ma‘nāsınadır.	70a
Muḥakkek	Tahkīkden ism-i mef‘üldür, muḥakkekün biḥ ma‘nasına.	6a
Muḥannaḵ	Mu‘azzam vezninde boğazda boğılacak yere dinür ki murād boğazdır.	41b
Muheddır	İsm-i fā‘ildir, maşdarı tehdīr kelimesidir ki deve ağzından dağarcığını çıkarmayarak böğürmek ma‘nāsınadır.	207a
Muḥḥetu ‘urḳūb	Ökçe sinirinin iligi dimekdir.	129b
Muḥlifān	Muḥlif kelimesiniñ ki ism-i fā‘il bünyesiyledir teşniyesidir, yemīn verici dimekdir.	74b
Muḥranbıḵ	İsm-i fā‘ildir. Maşdarı iḥrinbāḵ kelimesidir ki bir töhmet zımnında maẓanne ve gümān terettüb iden kimse girü çekilüp yere siñüp yapışmak ma‘nāsınadır	185b
Muḥteris	Kendini bir nesneden muḥāfaẓa idüp şaḳıncı dimekdir.	244b
Mulā‘ibu’l-esinnet	Mīmiñ zammıyla yalmanlar ile oynayıcı demektir.	193a
Mumiḥ	İsm-i fā‘il bünyesiyledir maşdarı imḥāḥ kelimesidir ki kemik iliklenmek ma‘nāsınadır	245b
Muneccez	Mu‘azzam vezninde gūn-ā-gūn ḥavadiş-i çarḥ-ı būḳalemūna vāḳıf olmağla aḥvāl-i ‘āleme tecrübesi geçmiş nīk ü bed-i dehre taḥşīl vukūf eylemiş ḥaḳāyıḳdan ādeme ıtlāḳ olunur.	32b
Muntin	Seyfī redy ma‘nāsınadır.	125a
Mu‘lem	İsm-i mef‘ül bünyesiyle ‘ālāmetlenmiş ve nişānlanmış nesneye dinür.	30b
Murecceb	İsm-i mef‘üldür, maşdarı tercīb kelimesidir ki ḥurmā ağacınıñ meyvesi firāvān olmağla dal basılıp kırılmasun için altına destek tarzında sed ve seki binā eylemek ma‘nāsınadır.	6a
Murr	Mīmiñ zammı ve rāniñ teşdīdiyle acı olan nesneye dinür, burada yaramaz murāddır.	144b
Muṣāna‘a	Rüşvet virmek ma‘nāsınadır.	222b
Musāvere	Müfā‘ale vezninde bir kimse ile dögüşmek için üzerine atlamak ma‘nāsınadır.	226a
Muṣḳil	Muḥsin vezninde ḥimli ağırlaşup yabāna çıkan ‘avrata	227a

	ve sâ'ire dinür. Burada yüki ağır olan hayvân murâddır.	
Mustabdi'	İsm-i fâ'ildir. Maşdarı istibdâ' kelimesidir ki bir mâlî sermâye idinmek ma' nâsınadır.	207a
Mustebid	İstibdâd kelimesinden me' hûzdur ki müstaķil ve başlu başına olmak ma' nâsınadır.	98b
Muşân	Ġurâb vezninde bir nev' tâze ħurmâ ismidir.	36b
Muşebbem	Mu' azzam vezninde teşbîmden ism-i mef' üldür ki ağzı esnekli dımeķdir.	53b
Muşţ	ţaraġa dinür.	183a
Mutelemmis	Cerîr bin 'Abdi'l-mesîħdir ki Tarafetu'l' abd-nâm kimseniñ ġayısı idi.	143b
Mutenâvil	Bir nesneyi ġutmak içüñ elini uzadan kimseye dinür.	30b
Muvekkel	Tevkîlden ism-i mef' üldür, sipariş ve tefvîz olunmuşdur ma' nâsına.	30a
Muzhir	İzhâr kelimesinden ism-i zamândır, zâhîre vâķtine dinür.	105a
Mücevver	Mu' azzam vezninde tersine çevirilen şey'e dinür.	250a
Mü'evveb	Mu' azzam vezninde ķarpuzun depesi dilimi ve yaķa oyuntısı gibi, be-ġâyet degirmi ve müdevver ķat' olunan şey'e dinür.	6b
Nâbil	Oķ atana dinür.	58a
Nafaķ	Fethateynle zîr-i zemînde olan laġam ve cânver ini ve izbe maķûlesine dinür.	148a
Nâfiğ	Ditredici ħummâ ki sıtma ta' bîr olunur.	140a
Nâfiġ-i ķîr	Demürce ķörüġi çeken kimsedir	6b
Naķad	Fethateynle bir cins koyundur ki ayakları kısa olur, Bahreyn vilâyetine maķşûşdur.	100b
Naķatu 'âķif	Dirler veledine meyl ü şefķat idici nâķa dımeķdir.	206b
Naķķet	Naķîķ kelimesinden me' hûzdur ki ķurbaġa ötmek ma' nâsınadır.	176a-177b
Naķ'	Nûnuñ fethi ve ķâfiñ sükûnuyla şuya ķanmak ve ķandırmaķ ma' nâsınadır.	73b
Naķ'	Nûnun fethi ve ķâfiñ sükûnuyla şuya ķandırmaķ ma' nâsınadır.	219a
Na' âme	Deve ķuşuna dinür	228b
Naşîť	Emîr vezninde bir mi' mâr ismidir.	249b

Nāvaşa	Māzīdir, maşdarı münāvaşa kelimesidir ki navşdan me'ḥūzdur deprenmek, teḥarrük ma' nāsınadır.	232a
Navş	Nūnuñ fethi ve vāviñ sükūnuyla kaçup alargada tırmaḵ ma' nāsınadır.	39a
Navt	Nūnuñ fethi ve vāvuñ sükūnuyla şol küçük sepete ve zenbīle dinür ki ḥurmā maḵūlesi nesne qoyup deveye aşarlar.	21b
Nebbāḥ	Kettān vezninde şedīdū'ş-şavt olan kimseye dinür.	202b-202a
Nebbāş	Şeddād vezninde ḵabri ḵazup kefen çıkarıcı kimseye dinür ki kefen şoyucı ta' bīr olunur.	104a
Nebi	Ḥabl vezninde oḵlara dinür, siḥām ma' nasına.	8b
Nebve	Temre vezninde kılıç bir nesneye işlemeyüp girü şıçramağa ve girü dönmege dinür	211a
Necāḥ	Nūnuñ fethiyle isimdir, zafer bi'ş-şey'i ma' nāsına ki ḥācet ve maṭlūb olan iş bitmek ve bir ādem kendi ḥācetine zafer-yāb olmaḵ ma' nālarınadır.	122b
Necā'	Medd ile isrā' ma' nāsınadır.	111b
Necd	Nūnuñ fethi ve cīmiñ sükūnuyla eṭrāf u ḥavālīsinden yüksek olan maḥalle dinür	163b
Nech	Zafer ma' nāsınadır, ya' nī şabriñ şemeresi murād u maḵşūda neyl ü zafer dimekdir.	59a
Nehābir	Ekābir vezninde mehālik ma' nāsınadır	228a
Nehālū	Māzīdir, maşdarı naḥl kelimesidir ki un elemek ma' nāsınadır.	223b
Nehār	Bahār vezninde toḵ kuşunuñ kezālike erkeğine ve yavrisına dinür.	69b
Neḵad	Fethateynle bir cins ayakları kışa ve yüzleri çirkin qoyundur, Baḥreyn vilāyetinde ḥāşıl olur.	144b
Neku'	Ḥām çibaniñ başını qoparup ditmek ma' nāsınadır.	134b
Nemire	Ḷaplan alacası olan buluda dinür.	110a
Nemle	Nūnuñ fethiyle ḵarıncaya dinür	198a
Ne'ām	Deve kuşuna dinür.	57a
Ne'āme	Seḥābe vezninde deve kuşuna dinür.	15b
Neşr	Ḥaşr vezninde rāyiḥe-i ṭayyibe-ye dinür.	160b
Nevāfil	Nāfileniñ cem' idir zevā'id ma' nāsınadır.	234b
Nevāt	Nūnuñ fethiyle ma' lūmdur ki çekirdege dinür.	12a
Nev'	Nūnuñ fethi ve vāvuñ sükūnuyla nuḥūz ve suḵūṭ	197a

	ma' nāsınadır ve yıldız düşme'ne dinür	
Neyh	Nūnuñ fethi ve yāniñ sükūnuyla yüksek olmak ma' nāsınadır.	199b
Neze'a	Fetaḥātla yay çekmekde māhir ādemlere dinür.	139a
Neze'a	Fetaḥātla nāzi' kelimesiniñ cem' idir ki yay çekmekde māhir olan ādeme dinür.	164a
Nezv	Nūnuñ fethi ve zā-yı mu' cemeniñ sükūnuyla şıçramak ma' nāsınadır.	231a
Nicār	Kitāb vezninde aşl ve ḥaseb ma' nāsınadır.	207b
Nihy	Nūnuñ kesriyle yağ tulumuna dinür.	135b
Nika	Nūnuñ kesriyle tenevvük ma' nāsına, isimdir, nefis yiyüp nefis giyer olmağa dinür.	88a-89b
Nikāb	Kitāb vezninde burada ḳarna dinür, baṭn ma' nāsına.	240a
Nimr	Nūnuñ kesriyle seb' ma' rūf ismidir ki ḳaplan ta' bir olunan yırtıcı cānverdir.	229a
Nirsiyān	Kūfe ḥurmālarından bir nev' ecved ve a' lā ḥurmāya dinür.	216a
Nişāb	Kitāb vezninde her şey'in esās ve aşl merci' ine dinür.	169a
Nitāḥ	Nūnuñ kesriyle boynuzlu ḳoyun birbiriyle süsüşmek ma' nāsınadır.	169b
Nuḥrūb	Nūnuñ zammıyla bal gömecinde olan delige dinür.	152b
Nu'ām	Nūnuñ zammıyla ne' āmeniñ cem' idir ki deve ḳuşlarına dinür.	155b
Nuşb	Nūnuñ zammı ve şādīñ sükūnuyla göz önünde dikilüp ṭuran şey'e dinür.	62b
Nuşbe	Zumre vezninde şol ilişkin kimseye dinür ki bir işe yāḥud bir kimseye ilişdikde putrak tikenı gibi andan degme hālle münhal ve münfekk olmaz ola.	206a
Nuşebe	Humeze vezninde şol ilişkin kimseye dinür	181a
'Abāb	Seḥāb vezninde şu içmek ma' nāsınadır.	19b
'Abrā	'Ayniñ fethiyle ḥātūna dinür ve göze daḥı vaşf olur.	168a
'Acī	Ġanī vezninde anasız ḳalmış deve köşegine kezālike anasız ḳalmış ma' şūma dinür.	158b
'Acilet	Bāb-ı rābi' den maşūğ olarak māzī-i mü'enneşdir, maşdarı 'acel kelimesidir ki ivmek ma' ānsınadır.	173a
'Acīn	Ma' cūn ma' nāsınadır, yoğurulmuş ḥamīre dinür.	116a
'Ac'ece	Māzīdir, maşdarı 'ac'ece kelimesidir ki deve kısmı darbdan yāḥud ḥaml-i şaḳīlden nāşī bağırmaq	175a-176b

	ma' nāsınadır.	
‘Adā	Māzīdir. Qāriḏ dili ısırup acısdıran ḥiddetlü süde dinür.	173b
‘Aḏḏ	ism-i fā' il bünyesiyledir ısırucı ma' nāsına.	206b-206a
‘Aḏḏe	Māzīdir, maşdarı ‘aḏḏ kelimesidir ki ‘aynıñ fethi ve ḏād-ı mu' cemeniñ teşḏidiyle ısıрмаḡ ma' nāsınadır.	93a
‘Aḏraṭ	Ca' fer vezninde dübür ile zekeriñ aralıḡına dinür.	330a-31b
‘Aḏres	Ḍād-ı mu' ceme ile ca' fer vezninde gökden yaḡan ṭoluya ve ḡara dinür.	46b
‘Afār	seḡāb vezninde kezālike bādiye-i ‘Arabda bir şecerdir ki ḡaḡıldıkda andan daḡı āteş zāhir olur	184a
‘Āfi	Şāfi vezninde ‘āriyet alınan çömlek ve tencere dibinde şāhibine redd ü ṭşār olunan çorba ve et şuyı baḡiyyesine dinür.	168b
‘Āhir	Fācir ve zānī olan ādeme dinür	239b
‘Aḡanḡal	Severcel vezninde keler didikleri cānveriñ ḡursaḡına dinür.	156b
‘Aḡārib	‘Aḡrebiñ cem' idir ki nemāyim ma' nāsına müsta' meldir, mücib-i renc ü āzār oldıḡıçün.	7b
‘Aḡib	Ketif vezninde ayaḡıñ öḡçesine dinür.	234b
‘Āḡiru'l-incāz	‘Adīmü'l-vefā dimekdir.	236b
‘Aḡ' aḡ	Fedfed vezninde bir nev' aḡ ve ḡara ile alaca ḡuş ismidir ki şavti ‘ayn ve ḡāf ḡarflerine şebṭhdir.	84b
‘Alaḡta	Māzī-i muḡāṭabdır, maşdarı ‘alaḡ kelimesidir ki fethateynle bir nesneye ilişüp ṭuṭulmaḡ ma' nāsınadır.	110b
‘Alem	Cebel vezninde ve murādıfıdır ki ṭaḡa dinür.	22b
‘Aliḡat	Māzī-i mü'enneşdir, maşdarı fethateynle ‘alaḡ kelimesidir ki bir nesneye ilişüp ṭuṭulmaḡ ma' nāsınadır.	166b
‘Alḡam	Ca' fer vezninde ebūcehil ḡavununa dinür, ḡanḡal ma' nāsına ve muṭlaḡa acı ve telḡ nesneye dinür.	230b
‘Ālle	Lāmıñ teşḏidiyle ikinci def' a daḡı şuvarılan dābbelere ve develere dinür.	171a
‘An meḡūlihi	‘An muḡbirih ile müfesserdır ki manḡaraniñ naḡizına dinür.	55b
‘Anāş	‘Unşuva lafzınıñ cem' idir ki ‘aynıñ ḡarekāt-ı şelāşı ve şādıñ zammıyla muṭlaḡan az nesneye dinür.	42a
‘Anc	‘Aynıñ fethi ve nūnuñ sūkūnuyla deveniñ rākibi yularını ḡuvvetle çeküp ḡıç ayakları üzre redd idüp	162b

	alıkoymak yāhud girü döndürmek ma' nāsınadır.	
‘Ankā’	Ma'lūmü'l-ism ve mechülü'l-cism bir kuşuñ ismidir. Ve ‘inde'l-ba'z ol bir kuşdur ki tayarānda igrāb u ib'ād ider, ya'nī pek dūr u dirāz tayarān ider.	153a
‘Anz	Kenz vezninde dişi keçeye dinür.	54a
‘Anz-i cerbā’	Uyuz keçi dimekdir.	146b
‘Arā’	Semā’ vezninde şahrāya dinür.	58a
‘Arār	Qatām vezninde bir öküzüñ adıdır.	38a
‘Arcele	Zelzele vezninde piyādegān gürühuna dinür.	176a
‘Arf	Şarf vezninde rāyihaya dinür.	249b
‘Arriḍ	Emr-i hāzırdır, maşdarı ta'rīḍ kelimesidir ki kelāmı kināye ve tevriye ile söylemek ma' nāsınadır.	173a
‘Aşāfir	‘Uşfürüñ cem' idir ki serçeye dinür.	140a
‘Aşeret	Māzī-i mü'enneşdir, maşdarı ‘uşūr kelimesidir ki bir nesneye muṭalli' olmak ma' nāsınadır.	163b
‘Āşiyye	Gice vaḳti otlayan hayvānlara dinür.	171a
‘Aşşi	Emr-i hāzırdır, maşdarı ta'şīye kelimesidir ki gice hayvān otarmak ma' nāsınadır.	167a
‘Aṭan	Fethateynle ḥavz yöresinde olan deve yatağına dinür.	150b
‘Āṭin	İsm-i fā'ildir, maşdarı ‘atv kelimesidir ki ‘aynıñ fethiyle meyve gibi yukarıda olan nesneye başını ve ellerini ḳaldırıp uzatmak ma' nāsınadır.	167a
‘Avān	Mücerribe ve ‘ārif hātūna dinür.	163b
‘Avaz	Fethateynle ihtiyāc ma' nāsınadır.	119a
‘Avd	‘Aynıñ fethi ve vāvıñ sükūnuyla yaşlı ḳoca deveye dinür.	27a
‘Avd	‘Aynın fethiyle ḳoca deveye dinür.	
‘Avrā’	Ḥamrā’ vezninde a'varıñ mü'enneşidir ki nā-binā dimekdir.	94b
‘Aybe	Temre vezninde cāmedāna dinür ki içine eşvāb vaḳ' idüp hıfz iderler.	239b
‘Ayr	‘Aynıñ fethi ve yānıñ sükūnuyla ḥimār ma' nāsınadır.	32a
‘Ayr	Ġayr vezninde muṭlaḳan eşege dinür, ḥimār ma' nāsına.	145a
‘Ayr	Ġayr vezninde eşege dinür.	168b
‘Ayr	‘Aynıñ fethi ve yānıñ sükūnuyla eşege dinür.	237b

‘Ayr	Ĥimār-ı vaḥṣīye ve ĥimār-ı ehlīye ıtlāk olunur	239a
‘Ayy	Yā-yı müşeddede ile ‘acַz ma‘ nāsınadır.	22a
‘Ayyūḳ	Ḳayyūm vezninde bir kırmızı tābān ve müṣṭa‘ il kevkebiñ ismidir.	42a
‘Azeret	Māzī-i mü’ennesdir ve bāb-ı şānīden maşūğdur, maşdarı ‘özl kelimesidir ki ma‘zūr tutmak ma‘ nāsınadır.	174a
‘Āzibe	Zāy-ı mu‘ceme ile deveye ıtlāk olunur.	19b
‘Azīr	Emīr vezninde ‘özl ve bahāneyi ḳabūl iden kimsedir.	112a
‘Azūf	Şabūr vezninde vaşfdır, bir nesneden çābuk i‘rāz iden yāḥud uşanur olan kimsedir.	230a
‘Azze	Ġalebe ma‘ nāsınadır.	19a
‘İdd	‘Ayniñ kesri ve dālīñ teşdīdiyle şol mā’-ı cārīye dinür	181b
‘İde	‘Ayniñ kesriyle va‘d ma‘ nāsınadır.	175a
‘İdet	‘İneb vezninde muğaylān gibi tikenlü ulu ağaca dinür.	186b
‘İḳāl	Deveniñ dizini bağladıkları ipe dinür.	23b
‘İkm	‘Ayniñ kesri ve kāfiñ sükūnuyla yük dengine dinür.	176b
‘İrrīse	‘Ayniñ kesri ve rāniñ teşdīdi ve hā’ ile arslan yatağı olan yere dinür.	201a
‘İş	‘Ayniñ kesriyle çatlağı biribirine şarmaşık ağaç ḳoruluğuna, kezālike ağaç menbetine dinür ve ‘ūd ḥaşebeye dinür.	186b
‘İşār	Kitāb vezninde insān ve ḥayvāniñ ayağı sürçüp ve tökezleyüp ḳapanmak ma‘ nāsınadır.	20b
‘İzz	kelimesi ‘ayniñ kesri ve zād-ı mu‘cemenin teşdīdiyle nihāyet-i derecede fetānet ve ferāset ve belāğat şāḥibi fehīm ve zīrek ādeme dinür.	193a
‘Ucāle	Şumāme vezninde ‘acele tertīb olunan nesneye dinür.	58a
‘Ucb	‘Ayniñ zammıyla aḥlāk-ı menhiyyeden zehv ve kibr ma‘ nāsınadır ki kendiyi görüp ve kendisini begenmekden ‘ibāretidir.	59a
‘Ucer	‘Ucreniñ cem‘idir ‘ayb ve naḳışaya dinür.	191b
‘Ūd	‘Ayniñ fethi ve vāviñ sükūnuyla yaşlu ḳoca deveye dinür, burada sāl-ḥürde ādemler murāddır.	116a
‘Uḳāb	Ġurāb vezninde tavşancıl ḳuşuna dinür.	46b
‘Uḳbe	Kezālike zümre vezninde soñ ve encām ma‘ nāsınadır.	206a
‘Uḳde	‘Umde vezninde çok ve şık ağaçlık yere, kezālike	34a

	çatlağı ħurmālīga ıtlāk olunur.	
‘Ulbe	Ġurfe vezninde sūd şağacak kıpa dinür.	150b
‘Umud	Žammeteynle yāħud fetħateynle ‘amūd kelimesiniñ cem‘ idir ki direge dinür.	219b
‘Unādil	Kezālike ‘ulābiť vezninde ħāyaya dinür,	242b
‘Unne	‘Ayniñ zammı ve nūnuñ teşdıdiyle deve ağılına dinür.	207a
‘Unsulayn	‘Ayniñ ve şadıñ zammeleriyle Yemāme'den Başra'ya mūntehī olur bir țarīķ-ı ma‘ rūfdur.	30b
‘Unūķ	Ķu‘ūd vezninde ‘anāk lafzınıñ cem‘ idir ki seħāb vezninde dişi oğlağa dinür.	171b
‘Urāda	Şumāme vezninde hedıyyeye dinür.	166a-167b
‘Urfuť	‘Ayniñ ve fānıñ zammıyla bir ma‘ rūf ağacıñ ismidir.	109a
‘Uşayşe	Muşağğar bünyesiyle güveye dinür.	166a
‘Uşb	‘Ayniñ zammı ve şın-i mu‘ cemeniñ sūkūnuyla tāze ota ve çayıra dinür.	112b
‘Uşş	‘Ayniñ zammı ve şiniñ teşdıdiyle şol kıuş yuvasına dinür.	209a
‘Uvvez	Sūkker vezninde kemige yapışık olan ete ıtlāk olunur.	92a
‘Uzeyķ	‘Azķuñ muşagğarıdır ki ħurmā şalkımınıñ çöpüne dinür.	6a
Rabbīķ	Emr-i ħāzırdır, maşdarı tarbīķ lafzıdır ki kıuzınıñ ve oğlağıñ boyununa ribķa geçürmek ve ribķa ile bağlamak ma‘ nāsınadır.	109b
Rabī‘ a	İbnu ‘ Āmir bin Rabī‘ at bin Şa‘ şa‘ adır.	82b
Rafş	Rāniñ fetħi ve zammı ve fāniñ sūkūnuyla çapa ta‘ bīr olunan ālete dinür	224a
Rağab	Fetħateynle şol dereye dinür	219a
Rağave	Sūdūñ yüzine gelen köpügüne dinür.	40a
Rağīb	Emīr vezninde vāsi‘ u'l-cevfı ma‘ nāsınadır.	130a
Rağīb	Emīr vezninde ekūl ve ħarīş olan kimsedir ki soğumsuz ta‘ bīr olunur.	130a
Rağm	Ġayz ma‘ nāsınadır.	116a
Rağūs	Şabūr vezninde emzikli olan ħayvāna dinür, murzi‘ a ma‘ nāsına.	92a
Rāħa	Sāħa vezninde el ayası ki pençeniñ iç țarafıdır.	243b
Raħamūt	Rehebūt vezninde mubālağadır merħamet-i ‘ aźīme ma‘ nāsınadır.	106b

Rāhile	Pālāna yarayan ya‘nī üzerine yük ve eşyā’ taḥmīline ve rükūba yarar olan deveye dinür	231b
Raḥl	Rānīn fethi ve ḥānīn sükūnuyla ḥāṣṣaten deve kısmının semerine ve pālānına dinür.	105b
Raḳaḍat	Māzī-i mü’enneṣdir, maṣdarı raḳḍ kelimesidir ki segirtirmek ma‘nāsınadır.	172b
Rāḳib	İsm-i fā’ ildir, hıfz idici ma‘nāsınadır.	110a-111b
Raḳim	Ketif vezninde āfet ve dāhiyeye dinür.	30a
Raḳīn	Emīr vezninde aḳçeye ıtlāk olunur	235a
Rāḳi‘	Yırtık libāsa yama urıcıya dinür	237b
Raḳrāḳ	Rānīn fethiyle yıldırayan serāba dinür.	116b
Raḳūb	Şabūr vezninde evlādı olmayan ḥātūna dinür.	84a
Rāmeteyn	Rāme lafzının teşniyesidir ki bādiyede bir mevzī’dir, ekser-i eş‘ārda teşniye şığasıyla irād iderler.	52a
Rametnī	Māzīdir, insellet kezālike māzī-i mü’enneṣdir, maṣdarı insilāl kelimesidir ki nāsīn beyninden şıyrılup çıkmak ma‘nāsınadır.	105a
Rāmik	Şāḥib ve ḥācir vezninde bir siyāh nesnedir ki anı miske ḳatup ḳarıṣdırırlar.	239b
Rammedet	Māzīdir, maṣdarı termīd kelimesidir ki ḳable'n-nitāc tavarīn memesi südlü olmak ma‘nāsınadır.	109b
Ra‘āle	Cehālet, ḥamāḳat ma‘nāsınadır.	116a
Raṣūf	Şabūr vezninde şol ‘avrata dinür ki ferci pek küçük olmağla işālī mümkün olmaya.	89a
Raṭīṭ	Emīr vezninde ḥumḳ ve belāhat ma‘nāsınadır.	108a
Rebaḍa	Oturmak ma‘nāsınadır.	208b
Rebīke	Sefīne vezninde bir dürlü ṭa‘āmdır ki keş ve ḥurmā ve şāfī yağ ile terṭib olunur.	179a
Recevān	Rānīn ve cīmiṅ fethiyle recā lafzının teşniyesidir, recā ‘aṣā vezninde ḥāṣṣaten ḳuyunuṅ bir nāḥiyesine dinür.	109a
Redhe	Temre vezninde ḳayalarda olan ḳuḳura dinür ki anda şu irkilür.	31a
Reffe	kezālike rānīn fethi ve fānīn teşdīdi ve taḥfīfiyle şamana dinür.	183a
Reffe	Rānīn fethi ve fānīn teşdīdiyle bir ādemiṅ az ve çok ve küçük ve büyük ḥidmetde yelüp yopurmak ma‘nāsınadır.	219b-219a

Rehebūt	Melekūt vezninde isimdir pek korkmağa dinür.	106b
Rekve	Rānīn harekāt-ı şelāşiyle üzüm sıkacak mengenenin ve taşların altlarına vaż olunacak ruķ aya ve tekneye dinür.	142a
Remmede	Termīd kelimesinden ki bir nesneyi küle ilķā eylemek ma' nāsınadır, māzīdir.	130a
Re'üm	Şabūr vezninde, yavrisına yakılmış nākaya dinür.	161b
Reşī'e	Ĥaṭī'a vezninde A' rāb ve Terākime ṭā'ifesinin mayhoş süd üzre tāze süd şagup yoğurd gibi çaldıktan sonra etmek katığı itdikleri nesnedir, aña ba'zı diyārda hoşmerim dirler.	103b
Reşf	Keşf vezninde şuyı şorup azca azca içmek ma' nāsınadır.	103b
Revağān	Fetaḥātla bir nesneden yanlayup tilkü gibi biri ṭarafa ve öte ṭarafa uğurlayın yamanup şapmak ma' nāsınadır.	109a
Revb	Şevb vezninde yoğurda dinür.	217a
Revķ	Żevķ vezninde boyunza dinür.	59a
Reyy	Şuya ķanmak ma' nāsınadır.	211a
Reyyā'	Bir müsınne 'acūzuñ ismidir ki dā'imā helāk olan veledini ḥāṭırına getürüp ağlar idi.	56b
Rezme	Temre vezninde ḥanīn-i nākā ma' nāsınadır.	105b
Rezme	Ḥanīn-i nākā ma' nāsınadır.	247a
Ribāḥ	Ribḥ ma' nāsınadır.	112b
Ricle	Rānīn kesriyle dicle vezninde semüz otuna dinür.	82b
Ridā'	lafzından kışr murāddır.	116a
Rifā	Rānīn kesriyle düzenlik ve barışıklık ḥāletine dinür	37a
Rifķ	Rānīn kesriyle luṭf ve sühület ve mülāyemet ma' nāsınadır ki 'unf ve şiddet muķābilidir, yumn ve bereket ma' nāsınadır.	112b
Riḥāl	Rānīn kesriyle eyere dinür.	195b
Rihān	Ḳitāl vezninde öñdül ile at yarışmak ma' nāsınadır.	171a
Rimāḥ	Rumḥ lafzından cem' dir ki mızrağa dinür.	26a
Rişā'	Ḳoğanın ipine dinür.	63b
Riyy	Rānīn kesri ve yā-yı müşeddede ile şuya ķanmak ma' nāsınadır.	161b
Ruffe	Rānīn zammı ve fānīn feth ve teşdidiyle şaman ufaķına dinür.	90a

Ruḥb	Rānīñ zammı ve ḥānīñ sükunuyla bolluk ma' nāsınadır.	149a
Rukkā	Rubbā vezninde çabuk eriyen yağa dinür.	131b
Ruḳḳā	Rubbā vezninde perverde nāzik ḳoyuna ve iç yağına dinür.	235a
Rumḥ	Mızrağa dinür.	152b
Ruveyde	Emhele ma' nāsınadır.	104a
Rūkn	Cānib-i aḳvā ma' nāsınadır.	12a
Şaba' te	Māzī-i muḥātabdır, maşdarı şab' kelimesidir ki ṭab' vezninde bir ādemi faşl ve ğıybet eylediği hâlde parmağıyla anuñ tarafına işāret eylemek ma' nāsınadır.	142a
Şabbāğ	Kezzāb vezninde boyacıya dinür.	243b
Şabūḥ	Şabūr vezninde şabāḥ vakti içilen şarāba dinür.	144a
Şaddā'	Kettān vezninde bir kuyu yāḥud bir çeşme ismidir ki 'inde'l-' Arab anuñ şuyundan hoş-güvār şu yokdur.	217a
Şafā	Şafāt lafzından cem' dir aşlā nesne işbāt eylemez olan iri ve yalçın düz taşā dinür.	93b
Şāfir	Uğrıya ıtlāk olunur, şafīrden me'ḥūzdur şışlığa dinür ki dudak ile çalarlar, düdük sesi gibi. Ve bir nev' ḳuş ismidir ki be-ğāyet cebān ve bī-zehre olur.	68b
Şafḳa	Lüzüm-ı 'ādī 'alāḳasıyla 'aḳd olunan bī' aya ıtlāk olunur.	90b
Şah	Emirdir, iskut ma' nāsına.	145b
Şahr	sīnīñ fethi ve ḥānīñ sükunuyla ve fethiyle ve sīnīñ zammı daḥı cā' izdir, aḳciğere dinür	184a
Şahr	Loḳmān bin 'Ādīñ kızınıñ ismidir	220a
Şahr	Tmr vezninde şahrā lafzınıñ cem' idir ki pek ve azīm taşā dinür ḳaya, ṭa' bīr olunur.	253a
Şāḳi'	Nāfi' vezninde kezzāb kimseye dinür.	145b
Şakket	Kelimesi çalup çarpmaḳ ma' nāsınadır	214a
Şalef	Fethateynle ḥātūn zevci yanında vaḳ' u ḥürmeti olmayup i' tibārsız olmaḳ ma' nāsınadır.	219a
Şālib	Ḥummā-yı ḥārre ma' nāsınadır.	140a
Şalif	Ketif vezninde ra' dı çok ve yağmurı az buluda dinür.	104b
Şalifīn	Şalf lafzınıñ cem' idir ki ḥazī kelimesinin muḳābilidir, fī'l-aşl şalf ḥubūbātīñ ḥayr ve nemāsı az olmaḳ ma' nāsınadır ki bereketsiz olmaḳ ta' bīr olunur.	78b
Sām	Kām vezninde altun ma' denleriniñ tamarlarına dinür	86b

	ki burada altun murāddır.	
Şāmit	Sükūt idici dımeğdir.	198b
Şamt	Şādın fethiyle hāmūş olmağ, sūkūt ma' nāsınadır.	140a
Şā'ib	Şavb kelimesinden me'hūz dur ki bir nesneye hağğı üzre toğrılana varup irişmek ma' nāsınadır.	228b
Sā'id	İnsānın bileğine dinür ki dirsekden keffe kadar olan miğdārdan 'ibāret dir 'amelde keffe müsā'adesine mebnīdir.	36a
Sā'ir	Hemzenin kesriyle bākī ma' nāsınadır ki bir nesneden girü kılan şey' olacağdır sūrdan me'hūz dur.	35b
Şarīh	Emīr vezninde şāf ve hālīş olan şey'e dinür.	40b-40a
Şarma	Ġanemden bir kıt'a ve iblden biraz bölüğe dinür.	249a
Şarraha	Māzīdir, maşdarı taşrīh kelimesidir ki burada lāzım olarak müsta' meldir, inkişāf ma' nāsına müsta' meldir.	141b
Şarre	Māzīdir, maşdarı şarr ve şarīr kelimeleridir ki seslenmek ma' nāsınadır.	166b
Şavl	Qavl vezninde bir ādemiñ üzerine adamcıl deve gibi yürüyüş idüp şaldırmağ ma' nāsınadır.	110a
Şayh	Çağırmağ, ve nefr tağılmağ	180a
Şebec	Fethateynle mülük-i Yemen'den birinin ismidir.	170a
Şebīr	Mekke'de bir tağın ismidir.	133a
Şebt	Şeks vezninde sābit ma' nāsınadır.	59b
Secāh	Qatām vezninde Benū Yerbū' dan bir hātūn ismidir ki be-ğāyet zinākār ve iddi' ā-yı nübūvvet eylemiş idi.	119b
Sedūm	Şabūr vezninde Lūt kavmine mağşūş altı qaşabanın birisidir. Anda bir qāzī var idi ki cevır ile meşeldir.	67a
Sehbān	Selmān vezninde Vā'il kabīlesinden bir meşhūr faşih ü belīg sūhanver ismidir.	43a
Sehm	Sīnin fethi ve hānīn sūkūnuyla oğa dinür.	228b
Sehr	Sīnin fethi ve hānīn sūkūnuyla ve fethiyle ve sīnin zammıyla lūğatdır açığere dinür.	195a
Selā	'Aşā vezninde şol yufqa deriye	195b
Selā	'Aşā vezninde şol yufqa deriye dinür	235a
Selcem	Şalgam ma' nāsınadır.	52a
Sellā'	'Ayn-i mühmele ve lāmīn şeddesiyle 'Abdi'lqays cemā' atından bir recūldir.	152a
Selle	Sīnin fethiyle uğrılık sirqat ma' nāsınadır.	86b

Sellū	Māzī-i cem' dir, maşdarı sell kelimesidir ki sīniñ fethi ve lāmiñ teşdidiyle bir nesneyi rifk ü sühütle bir nesneden çeküp çıkarmak ma' nāsınadır ki şıyırmaq ta' bīr olunur.	125a
Semāyim	Semāme lafzından cem' dir ki seḥābe veznindedir perestū gibi ḥafifu'r-rūḥ bir kuşdur ki yumurtasına zafer mümkün degildir.	205a
Senne	Māzīdir, şabbe ma' nāsına.	54b
Şe'ta	Temre vezninde, siyāḥ balçığa dinür.	58a
Se'üm	Şabūr vezninde uşanık ve bıkgın kimseye dinür	161b
Şerā	Yaş toprak ma' nāsınadır	213a
Serāb	Ḳaṭām vezninde Besūs-nām ' avratıñ nāḳası ismidir.	136b
Serāḥ	Merāḥ vezninde ye's ḥaberin irişdirmek ma' nāsınadır.	122b
Sereb	Fethateynle kırbaniñ derzlerinden şu şızmaq ma' nāsınadır.	61b
Sete'ımu	muẓārī' -i müstakbeldir, maşdarı uyūm kelimesidir ki ku' ud veznindedir, ḥātūn ersiz ḳalmaq ma' nāsınadır.	205a
Sibāb	Kitāb vezninde, mufā'eleden maşdardır, sövüşmek ma' nāsınadır.	124a
Sidād	Sīniñ kesriyle şişe ağzı tıḳacına ve tapasına dinür.	119a
Şidār	Kitāb vezninde nisvān-ı ' Arabıñ giydikleri şevb-i ma' rüfdur	206b
Şifrid	Zibric vezninde Ebū'l-melīḥ ismidir ki toyğar didikleri cebān kuşdur.	67b
Siḥr	Sīniñ kesriyledir, bātılı şüret-i ḥaḳda izḥār eylemek ma' nāsınadır.	5b
Şikāf	Kitāb vezninde mengene ve cendere ve kısaca dinür.	93a
Sikkīn-i cezzār	Ḳaşşāb bıçağı dımeḳdir	204b
Silḳa	Sīniñ kesriyle bī-şerm ü ḥayā fāḥiše dili zefīr ' avrata ıtlāḳ olunur.	128a
Şill	Şādın kesri ve lāmın teşdidiyle şol yılandır ki aña efsūn kār eylemez ola. Engerek ta' bīr itdikleri olacaḳdır.	32a
Şillīyān	Bir otdur ki deve ısırdıḳda kökünden çıkarır.	65a
Sīmā'	Manzar ma' nāsınadır.	53b
Sim'	Sīnin kesriyle dişi şırtlan ile ḳurduñ ictimā' ından ḥāşıl olan velededünür.	126a

Sinān	Kitāb vezninde mızrak temrenine dinür	233b-233a
Sinimmār	Umūr-ı dünyāda üstāz ve hāzık mī' mārīñ ismidir.	65b
Sinn	Lafzınıñ ref' i ve naşbı ile mervīdir. Ref' i şüreti tevsi' ve mecāza mebnīdir ve naşbı şüretinde şadaқанī 'arrefenī ma' nāsınadır.	140b
Sinn	Sīniñ kesri ve nūnuñ teşdīdiyle dişe dinür	246a
Şi' āb	Şa' b lafzınıñ cem' idir ki ser-keş ve ebiyyu'n-nefs hayvāna dinür.	61a
Sirhān	Qurda dinür.	124a
Şir' a	Şādīñ kesriyle binā' -ı nev' dir, bir gūne yere çalınmak ve çalmak ma' nāsınadır.	120b
Sivār	Kitāb vezninde bilezige dinür.	210b
Şivār	Kitāb vezninde misk ta' bīr olunan ' ıtra dinür.	160b
Şubābe	Şümāme vezninde kapta kalan şu ve süd baqiyyesine dinür ki bir dökümlük ta' bīr olunur.	145b
Şūf	Yūñe dinür.	85a
Suhā	Sīn-i maẓmūme ile bir haftı ve küçük kevkebidir.	105a
Suḥādil	'Ulābiṭ vezninde ālet-i tenāsüle dinür.	242b
Sūkiyye	Ehl-i sūk demekdir.	122a
Sūku'l-'arūs	Bağdādda bir çārsūnuñ ismidir ki be-ğāyet nazīf ve mecma'-i zurefā' olmağla bir nesneniñ ḥüsn ve leṭāfetini vaşf maḥallinde ḍarb olunur.	82a
Sukūtu'l-cundi	Emīrū'l-cündden 'ulūfeleri kesilmiş 'askere dinür ki kapısuz ta' bīr olunur.	101a
Suleyk	Zubeyr vezninde İbnu Yeşribī bin Sinān bin Sulkedir ki şā'ır ve düzd-i çālāk kimse idi	178a
Şulte	Māzī-i muḥātabdır, maşdarı şavl kelimesidir ki bir nesneniñ üzerine yürüyüş idüp şaldırmak ma' nāsınadır.	143a-144b
Summe	Rukka' vezninde sāme lafzınıñ cem' idir ki şāhib veznindedir. Segirtmekten aşlā ta' ab ve fütür gelmez olan ḥayvāna dinür.	66a
Summehī	Sīniñ zammı ve mīm-i müşeddedeniñ fethi ve elifiñ kaşrıyla bī-hūde ve bāṭıl nesneye dinür.	66a
Şu' āl	Şā-yı müşelleşeniñ zammıyla şa' leb gibi tilküye dinür.	110b
Şu' be	Cur' a vezninde bir nev' kertenkeledir ki vezegadan ağlaṣ ve be-ğāyet ḥabīşdir.	226a

Surā	Hudā vezninde bütün gice seyr eylemek ma' nāsınadır.	170b
Şurām	Ġurāb vezninde tağzīrden şoñra memede bākī kalan süde dinür.	74b
Surfe	Ġurfe vezninde bir güne ħurde ve şağır böcege dinür.	145a
Sur' āna	Sīniñ ħarekāt-ı şelāşiyle ve nūnuñ feth üzre bināsiyla, ism-i fi' l māẓīdir, seru' a kelimesinden ma' dūldur ki pek serī' oldı dimekdir.	120a
Surraytā	Sīniñ zammı ve rā'-ı müşeddeniñ fethi ve қаşr ile yutmağa dinür ki isimdir.	33a
Sūs	Sīniñ zammıyla güve ta' bīr olunan böcege dinür	193a
Şüş	Şādīñ zammıyla şol le'īm ü nākese dinür ki bir yere gitikde refīklerinden başkaca қonup ve yalnızca ekl ü şurb idüp ve kendisini mihmān görmemek içüñ ay қараñusunda eglenür ola.	20a
Suvāf	Sīniñ zammı ve fethiyle muṭlaqā devāb ve mevāşī kısmında olan helāk-ı 'āmme dinür.	120a
Suyūr	Seyr kelimesiniñ cem'idir ki sīniñ fethi ve yāniñ sükūnuyladır, deriden ince ince dilinüp dilim olan uzunca қayıша dinür	197a
Sūkāk	Ġurāb vezninde ve sūkāke şümāme vezninde gök yüzine mülākī hevāya dinür.	159b
Şüreyyā	Muşağğar bünyesiyle Ülker didikleri ṭūb-ı kevākibden 'ibāretdir, menāzil-i қamerdendir, menāzili қayyık olup kevkebi keşir olduğından itlāk olundu.	30b
Şüreyyā	Sāniñ zammıyla şervī lafzından muşağğardır. Şervī zengin ḥātūna dinür.	141b
Şaḥme	İç yağına dinür.	235a
Şākih	Emr-i ḥāzırdır, maşdarı müşākehe kelimesidir ki muḳārebe ma' nāsınadır.	133a
Şakḳ-ı 'aşā	Cemā' atden müfāraқat eylemek ma' nāsına müsta' meldir.	130b
Şakrā'	Ḥamrā' vezninde Ruḳād bin Münzir eḍ-Ḍabī ve Zūheyr bin Cezīme yāḥud Ḥālīd bin Ca' ferīñ feresleri ismidir.	129b
Şakrā'	Ḥamrā' vezninde Şeyṭān bin Lāṭīm-nām kimseniñ қışrağı ismidir.	136b
Şa' fe	Temre vezninde çisinti yağmura dinür.	219a
Şā'im	Berке nāzır olan kimseye dinür.	122b
Şa'ır	Ma' īşet ve meşğale-i evlād u 'iyāldir.	131b

Şārīf	Rānīñ kesriyle nāḳa-i müsinnedir.	83b
Şāṣī	İsim-i fā'ildir, maşdarı <i>şuşuv</i> kelimesidir ki 'uluv vezninde kırbe gereği gibi toлмаğla bacakları yukarı kalkmak ma' nāsınadır.	11b
Şāt	Ḳoyuna dinür	204b
Şebādī'	Şibdi' kelimesiniñ cem'idir ki zibric vezninde ' aḳrebe dinür.	125b
Şecce	Baş yarığına dinür.	133b
Şekīr	emīr vezninde büyük ağaçların dibinde biten filize dinür.	186b
Şell	Şīniñ fethi ve lāmiñ teşdīşyle el çolak olmak ma' nāsınadır	252a
Şenf	Şīniñ fethi ve nūnuñ sūkūnuyla kulaḳ üzerine taḳılan küpeye dinür ki aşḳı ta' bīr olunur.	84b
Şer'	Fer' vezninde ḥasb ve kāfī ma' nāsına müsta' meldir.	129a
Şerrāb	Kezzāb vezninde keşirü's-şürb ādeme dinür.	8a
Şevā	Māzīdir, maşdarı teşviye kelimesidir ki eti büryān eylemek ma' nāsınadır.	130a
Şevb	Şīniñ fethi ve vāviñ sūkūnuyla bir nesneyi şey'-i āḥere ḳatup ḳarıştırmak ma' nāsınadır.	217a
Şevk	Şīniñ fethiyle tikene dinür, ḥār ma' nāsına.	37a
Şevle	Şavla vezninde ' Adnān ḳabīlesinde bir sebük-mağz cāriyenin ismidir. Dā'imā efendilerine naṣīhat ider idi, lākin farṭ-ı ḥamāḳatinden nāṣī zarar u vebālini kendi görür idi.	21a
Şevle	Şā'ileniñ cem'idir. Şol nāḳaya dinür ki ḥamlından ya vaḏ'ndan yedi māh müddet geçmekle südüni bütün çekmiş ola.	185a
Şinşine	Şīnleriñ kesriyle tabī'at ve ' ādet ma' nāsınadır.	131a
Şi'āb	Şi'b lafzından ki şīnin kesriyledir, taḡ yoluna dinür, cem'dir.	131b
Şi'rā	Zikrā vezninde felekde iki kevkeb ismidir.	57a
Şirāk	Kitāb vezninde taşmaya dinür ki ekşeri na' line iderler.	16a
Şizāz	Kitāb vezninde şol çevgān başı gibi ucı egri ağaç pāresine dinür ki çatma ḥurcuñ ve çuvalıñ ḳulplarına geçirüp anuñla birbirine çatırlar.	198b
Şubbe	Māzī-i meḥūl būnyesiyle yigitlik ma' nāsınadır.	169a
Şucā'	Ġurāb vezninde ve kitāb vezninde bir gūne ḥilḳati	116a

	küçük yılana dinür ki be-ğâyet kabuğı yufka olur.	
Şucün	Ku'üd vezninde şecn lafzınıñ cem'idir ki şu'be ve tarîk ma'nâsınadır.	72a
Şuḥb	Şiniñ fethi ve zammı ve ḥānıñ sükūnuyla koyun kısmı şağılurken memeden tel gibi sönüp çıkan süde dinür.	99b
Şuḥb	Bāb-ı şālişden ve evvelden maşūğ olarak māzīdir, maşdarı şiniñ fethiyle şehb kelimesidir ki memeden südi şuḥba vechiyle şagmaḥ ma'nâsınadır.	130b
Taḡniye	Tef' ile vezninde ırlamaḥ ma'nâsınadır.	54b
Taḥinn	Ḥanīn kelimesinden muzāri' -i mü'enneşdir.	75a
Taḥşir	Tef' il vezninde kere yağını iritmeyüp gılzadı üzre terk eylemek ma'nâsınadır.	218b
Taḥṭubu	Muzāri' -i muḥātabdır, maşdarı ḥaṭūbdur ki semīn olmaḥ ma'nâsınadır.	168b
Taḥūş	Muzāri' dir, maşdarı havş kelimesidir ki ḥānıñ fethi ve vāvıñ sükūnuyla dikiş dikmek ma'nâsınadır.	16b
Takrumu	Muzāri' -i ma'lūmdur, maşdarı ḫarm kelimesidir ki fersiz za'if za'if yemek ma'nâsınadır.	166a
Tamma	Māzīdir, maşdarı ṭumūm kelimesidir ki 'umūm vezninde şu çoğalup kabarmaḡla her yeri başup bürimek ma'nâsınadır.	61a
Tanṭaḥīn	Naṭḥ kelimesindeki boynuzlu ḥayvān boynuzuyla urmaḥ ma'nâsınadır, müstaḫbel-i muḥātabdır.	89a
Ta'taḫilu	Muzāri' dir, maşdarı i'tikāl kelimesidir ki fāris mızraḡını paçasıyla rikābı aralığına şokup tutmaḥ ma'nâsınadır.	176a
Taraḍḍi	Tefa'ul vezninde cehd ve meşakḫatle irdā eylemek ma'nâsınadır.	29b
Taşliye	Bir egri nesneyi âteşte toḡrı kılmaḥ ma'nâsınadır.	223b
Taṭa'um	Emr-i ḥāzırdır, maşdarı taṭa'um kelimesidir ki tefa'ul vezninde dadışdırmaḥ ma'nâsınadır.	49b
Taṭa'um	muzāri' -i muḥātabdır, maşdarı ta'ām kelimesidir ki ekl eylemek ma'nâsınadır.	49b
Tebḥaṣu	Muzāri' dir, maşdarı baḥş kelimesidir ki toprak içinden bir nesneyi araşdırmaḥ ma'nâsına mevzū' dur.	204b
Tecemmeli	Emr-i mü'enneşdir, erimiş yağ ekl eyle ma'nâsına ki 'Arablar şehm-i müzāba cemil ıtlāk iderler.	57b
Tecennebe	Bāb-ı tefa'uldan māzīdir, maşdarı tecennüb kelimesidir ki bir nesneden yanlanup ba'īd olmaḥ	49a

	ma' nāsınadır.	
Teceşşe'e	Māzīdir, maşdarı teceşşü' kelimesidir ki tefa'ul vezninde gegirmek ma' nāsınadır.	55a
Tedibbū	Muzāri' dir, maşdarı deb ve debṭ kelimeleridir ki dālīn fethiyle sirāyet ma' nāsınadır.	7b
Tefāriḳu'l- 'aşā	Degnek ve oduñ pārelerine dinür.	8a
Tefe	tānīn fethi ve fānīn teşdīdi ve taḥfīfiyle cā'izdir, karaḳulaḳ didikleri cānvere dinür.	183a
Teffet	Māzī-i mü'enneşdir. Maşdarı teff kelimesidir ki nūnuñ fethi ve fānīn teşdīdiyledir bir nesneyi sefūf itmek ma' nāsınadır.	204b
Tefşa'	Bāb-ı şālīşden muzāri' dir, maşdarı feş' kelimesidir ki ḡazabı def' ve teskīn eylemek ma' nāsınadır.	103b
Teḡafferet	Teşebbeh et bi'l-ḡufra ma' nāsınadır, ḡufr cufr vezninde taḡ keçisiniñ veledine dinür.	53b
Teḡaṭṭaytu	Māzī-i mütekellimdir, maşdarı teḡaṭṭī kelimesidir ki atlamak ma' nāsınadır.	54b
Tehtehe	Daḥraca vezninde deve şu içerken iḳdāmı ḥuşuşunda het het diyü zecr ü āzār eylemek ma' nāsınadır.	31a
Tehterisu	Muzāri' dir, maşdarı ihtirās kelimesidir ki bir nesneyi zūr u kuvvetle döḡüp ḥurd eylemek ma' nāsınadır.	14b
Teḳa'ḳu'	Irḡalanmak ma' nāsınadır.	219b
Teḳaşşa'u	Tefarraḳu ma' nāsına olan teḳaşşu' kelimesinden ki tefa'ul veznindedir, muzāri' dir.	123b
Telammes	Emr-i ḥāzırdır, maşdarı telemmūs kelimesidir ki tefa'ul vezninde bir nesneyi tekrār-be-tekrār taleb eylemek ma' nāsınadır.	48a-49b
Telebbud	Kendiyi ṭortop idüp arza mülāşık olmak ma' nāsınadır ki şikār iden kimselerin ḥālidir.	56b
Tel'a	Temre vezninde yüksekden alçaḡa aḳacaḳ şu aḳındısına dinür.	185b
Temenna'ī	Emr-i mü'enneşdir, maşdarı temennu' kelimesidir ki bir nesneden ḳorunmak ma' nāsınadır ki fi'l-aşl metīn ve istüvār olmak ma' nāsınadır.	56a-57b
Tenā'ī	Tebā'ud ma' nāsınadır, müddet-i medīde zāviye-nişīn-i ḡaybet olmaḡdan kināyedir.	155b
Tenmī	Muzāri' dir, maşdarı nemā kelimesidir ki ziyāde ma' nāsınadır.	196b
Te'āf	'İf kelimesinden me'ḥūzdur ki bir nesneyi kerīh görüp	53b

	imtinā' eylemek ma' nāsınadır.	
Te'affefi	Kezālike emr-i mü'enneşdir, maşdarı te'affuf kelimesidir ki memeden bākī kalan südi içmek ma' nāsınadır.	57b
Te'arruḍ	Tefa'ul vezninde yere doğru ağırlaşup avrılmaḡ ma' nāsınadır.	189b
Teruṣ	Muzāri'-i muḡātabdır, maşdarı ravṣ kelimesidir ki rāniñ fethi ve vāvuñ sükunuyla ḡayvān terslemek ma' nāsınadır.	73a
Teşāmama	Māzīdir, maşdarı teşāmum kelimesidir ki şağırlık göstermek ma' nāsınadır.	54b
Testaṭi'	İstiṭā'a kelimesinden me'ḡūzdur ki bir nesneye güç yetmek ve ṭākat getürmek ma' nāsınadır.	97a
Teşāff	Tāniñ ve şiniñ fethi ve fāniñ teşdīdiyle taş dibinde kalan şu baḡiyyesine dinür.	211a
Teşri'	Tef'il vezninde ṭavarı bi'n-nefs şu içecek şuvada götürmek ma' nāsınadır.	19a
Tevakḡ	Emr-i ḡāzırdır, maşdarı tevakḡ kelimesidir ki tefa'ul veznindedir, bir nesneden şaḡınmaḡ ma' nāsınadır.	246a
Tevakḡkarī	Tevḡirden emr-i mü'enneşdir, vaḡār şāḡibi ol demekdir.	55a
Tevellā	Māzīdir, maşdarı tevelli kelimesidir ki tefa'ul vezninde bir işi der-uhde eylemek ma' nāsınadır.	29b
Tevtīr	Tef'il vezninde yayı ḡurmak ma' nāsınadır.	230b
Tevvāḡ	Kezzāb vezninde mübālaḡadır, maşdarı tavḡ ve tevaḡān kelimeleridir ki müştāḡ ve ārzūmend olmaḡ ma' nāsınadır.	224a
Tih	Şāḡraya dinür.	100b
Tiḡn	Tāniñ kesriyle selefde bir tīr-endāz ismidir ki tīr-endāzlıḡı ḡarb-ı meşel olmuşdur.	116b
Tuffe	Ḳuffe vezninde ḡaraḡulaḡ ta' bīr itdikleri cānvere dinür	181b
Turbe	Mekkedden öte Yemen ṭarafında vāḡi' bilād-ı Ḳaysde bir meşhūr mevzi' dir.	175b
Tūrī	Müştaḡbeldir, maşdarı īrā' kelimesidir ki ḡaḡmaḡdan āteş ḡıḡartmaḡ ma' nāsınadır.	167b
Turreḡāt	Turrehe kelimesiniñ cem' dir ki ṭarīḡ-i a' ḡamdan ya' nī cāddeden ayrılmış ince ve ṭar yola dinür	245a
Tuvaṭṭīnu	Muzāri'-i mü'enneşdir, maşdarı tavṭīn kelimesidir ki bir nesneye şamīmī rabṭ-ı ḡalb idüp anı ḡarār-dāde	53b

	kılmak ma' nâsınadır.	
Tuveffiru	Muzâri'-i ma' lûmdur, maşdarı tevfir kelimesidir ki bir âdemiñ ihsânını ba'de'l-kabûl şenâ ve vech-i rızâ ile redd eylemek ma' nâsınadır.	55b
Tuyessir	Teyis kelimesinden muzâri' dir ki bir nesneyi âsân kılmak ma' nâsınadır.	37b
Tuzhibü	İzhâb kelimesinden muzâri' -i ma' lûmdur.	38a
Ṭaba'	Ṭama' vezninde dens ve 'ayb ma' nâsınadır.	115a
Ṭalayte	Mâzi-i muḥâtabdır, maşdarı ṭaly kelimesidir ki kuzı maḥûlesiniñ ayağını bağlamak ma' nâsınadır.	158b
Ṭa'n	Mızrağa dinür.	100a
Ṭarâfe	Zarâfe vezninde bir âdem cedd-i a' lāsına vāsıta-i nesebi keşir olmak ma' nâsınadır.	157a
Ṭarf	Ṭāniñ fethi ve rāniñ sükûnuyla göze dinür, 'ayn ma' nāsına.	158a
Ṭayyür	Ṭāniñ fethi ve yāniñ teşdidiyle şol âdeme ıtlâk olunur ki pek tiz-meşreb olup bir mādde zımnında hemān süd köpüğü gibi kabarıp lâkin yine çabuk savuşur ola.	157b
Ṭib	Rifk ve ḥazâkat ma' nâsınadır.	35a
Ṭihâl	Kitâb vezninde benû Ğubber cemâ'atına maḥşûş bir mevzi' iñ adıdır.	150b
Ṭihn	Una dinür.	123b
Ṭiml	Ṭāniñ kesriyle fâsık ve ḥabîş uğrıya dinür.	96a
Ṭi'ân	Ḳıtâl vezninde muḥârebeye dinür.	94a
Ṭubyân	Ṭuby lafzınıñ teşniyesidir, ṭuby ṭāniñ kesri ve zammı ve yāniñ sükûnuyla ḥuf ve zılf ve ḥafir şāhibi ḥayvānlarıñ ve yırtıcı canverleriñ memeleriniñ emziklerine dinür ki süd meşânesidir.	61b
Ṭulma	Ṭāniñ fethi ve zammı ve lāmiñ sükûnuyla ekmege dinür, ḥubz ma' nāsına.	20b
Ṭuveys	Zübeyr vezninde bir muḥanneş ismidir.	138b
Ummu Cundenb	Cīmiñ zammı ve dāliñ fethiyle dāhiyeye ıtlâk olunur ve ğadr ve zulm ve siteme ıtlâk olunur.	240b
Ummu Ḥārice	Cāhiliyyede Becile kabîlesinden bir ḥātūn idi.	126b
Ummu kırfe	Ḳāfiñ kesriyle Mālik bin Ḥuzeyfe bin Bedriñ zevcesidir.	178a
Ummu 'Āmir	Dişi sırtlanıñ künyesidir.	85b
Ummu'l-	Zibric vezninde ḳancıḳ eşege dinür.	83b-83a

hinbir		
U' lul	Emr-i hâzırdır. Maşdarı 'all kelimesidir ki 'aynıñ fethi ve lâmin teşdidiyle şu maķûlesi meşrûbı bir kerre içdikden soñra ikinci def' ada içmek ma' nâsınadır.	168b
Urî	Muzâri' -i mütekelim, türî muzâri' -i muḥâtabadır.	105a
Usâme	Şumâme vezninde arslana dinür.	69a
Uşur	Żammeteynle keskin dişe dinür.	170b
Vādî-i ḥadibât	Ḥânıñ fethi ve dālın kesriyle helāk yāḥud reh-i rāstdan çıkup şapmak ma' nâsınadır.	233a
Vāfid	Vāhid vezninde bir maşlahat için kavmi tarafından emîr ve sultāna gelen ādeme dinür.	9a
Vağm	Rağm vezninde ök ve intikām ma' nâsınadır.	116a
Vahḥ	Vāvıñ fethi ve ḥânıñ teşdidiyle kazığa dinür veted ma' nâsına.	193a
Vahîm	Emîr vezninde hażma şâlih ve muvâfık olmayan ta' āma dinür.	161b
Vahmā	Sekrā vezninde aş yeren gebe ḥātūna dinür.	239a
Vahy	Kitābet ve mektûb ma' nâlarınadır.	46b
Vahz	Vāvıñ fethi ve ḥā-yı mu' cemeniñ sükûnuyla bir kimseye mızrak dürtmek ma' nâsınadır.	156b
Vakî' a	Sefîne vezninde ba' zı tağlarda ve taşlarda vāki' olan çukurdur ki anuñ şuyı be-ğāyet lezîz ve şāf olur.	177a
Va' iyye	Ġaniyye vezninde umûr-ı beytini güzel idāre ve hıfz iden kârgüzār ḥātūna dinür.	63a
Variḳ	Ḥaniḳ vezninde sikkeli aḳcalara dinür, derāhim-i maḍrûbe ma' nâsına.	87a
Vāsiṭ	'Irāk ülkesinde bir belde adıdır.	48a
Vedaķa	Māzîdir, maşdarı vedḳ kelimesidir ki vāvıñ fethi ve dālın sükûnuyladır, bir nesne pek gelüp çatmağla tülege gelmek ma' nâsınadır.	234b-235a
Vehle	Sehle vezninde ve fetaḥātla her şey' iñ evvel ve ibtidāsına dinür.	215a
Velîd	Mevlûd ma' nâsınadır ki çocuğa dinür.	242b
Velûd	Şabûr vezninde keşîrû't-tevlîd ma' nâsınadır.	236b
Verel	Fethateynle kelere şebîh bir cânverdir, 'alā ḳavlin kertenkele envā' ından iri ve kıyruğı uzun başı küçük olandır.	84b
Verel	Fethateynle kelere şebîh bir cânverdir, 'alā ḳavlin	128a

	kertenkele envā'ından iri ve kıyruğı uzun başı küçük olandır.	
Vereşān	Melevān vezninde sāḳ-ı ḥur didikleri kuşdur ki <i>Ḳāmūs</i> şāhibine göre erkek kumrı kuşu olacaktır, lahmı güvercin lahmından hafif olur.	35a-36b
Verikān	Verek kelimesiniñ teşniyesidir ki bedende uyluğın üst tarafına dinür.	198b
Vezn	iki kevkebdır ki Süheyl yıldızından muḳaddemce ṭulū' iderler.	74b
Vikr	Vāvin kesriyle muṭlaḳan yüke dinür.	27a
Vi'ā'	Vāvin kesri ve zammıyla ḳaba dinür.	61b
Yabṭuşu	Muzāri'-i ma'lūmdur, maşdarı baṣ kelimesidir ki bānıñ fethi ve ṭanıñ sükūnuyla arslan gibi bir nesneyi 'unf u satvetle ḳavrayup ṭutmaḳ ma'nāsındır.	36a
Yağşī	Tağşyeden muzāri' dir ki örtmek ve bürmek ma'nāsındır.	181a
Yahmī	Muzāri' dir, maşdarı ḥimāye kelimesidir ki bir nesneden muziyātı men' idüp ḥıfz eylemek ma'nāsındır ki ḳorımaḳ ta' bīr olunur.	185a
Yakīn	Emīr vezninde bir nesneyi şekk ü şübhesiz i' tiḳād-ı şāḥiḥle bilmege dinür.	160a
Ya'udḏu	Muzāri' dir, maşdarı 'aḏḏa kelimesidir ki 'aynıñ fethi ve ḏādıñ teşḏīdiyle ısıрмаḳ ma'nāsındır.	105b
Yarīḏu	Muzāri' dir, maşdarı riyāza kelimesidir ki kitābe vezninde 'acemī ve ṭur ṭaya baş öğretmek ma'nāsındır.	61a
Yaşda'	Şad' kelimesinden muzāri' dir ki şaḳḳ ma'nāsındır.	144a
Yaṭa'u	Muzāri' dir, maşdarı vaṭi' kelimesidir ki çekinmek ma'nāsındır.	252a
Yebḥalu	Bāb-ı rābī' den ve ḥāmisden maşūğ olarak muzāri' dir.	36b
Yecterr	İctirār iden ki geviş getürmek ma'nāsındır, muzāri' dir.	60a
Yecūdu	Cūd kelimesinden muzāri' dir, cūvān-merdlik eylemek ma'nāsındır.	180a
Yefluc	Bāb-ı evvelden maşūğdur, maşdarı felc kelimesidir ki fevz ve zafer ma'nāsındır.	224a
Yeḥal	Muḥayyele ve muḥāle ve ḥaylūle kelimelerinden me'ḥūzdur ki şanmaḳ ma'nāsındır	224a
Yehri	Ḥerā kelimesinden ki noḳşān ma'nāsındır	196b

Yehyerr	Yālarıñ fethi ve rānıñ teşdidiyle serāba dinür	209a
Yelma'	Serāba dinür.	134b
Yelma'	Yemna' vezninde yağmursuz şimşege dinür ki halkı aldadır ve serāba ıtlāk olunur.	209a
Yenbā'u	Muzāri' dir, maşdarı inbiyā' kelimesidir ki yılan kıvrık iken bir nesne üzreine şıçrayup atılmağ için çözülp açılmağ ma' nāsınadır.	185b-185a
Yenmarik	İnmirāk kelimesinden ki oğ nişāndan öte geçmek ma' nāsınadır, muzāri' dir.	104a
Yentaḥī	Muzāri' dir, maşdarı intihā kelimesidir ki bir nesneye söykenüp tayanmağ ma' nāsınadır.	25b
Yente'u	Muzāri' dir, maşdarı net' kelimesidir ki irtifa' ma' nāsınadır.	54a
Yerma'	Bir nev' yumuşak beyāz taşdır, be-ğāyet yumuşak olmağla bir nesne ile urulduğda un gibi hürd olur.	204b
Yeşvī	Muzāri' dir, maşdarı et büryān eylemek ma' nāsına olan şeyy kelimesidir ki şiniñ fethi ve yānıñ teşdidiyledir.	39a
Yetekamma'u	mużāri' dir, maşdarı teḡammu' kelimesidir ki tefa' 'ul vezninde sineklenmek ma' nāsınadır.	56a
Yufeddā	Bünye-i mechülle tefdiyeden me'ḥūzdur ki bir ādeme saña nefsim fidā olsun dimekdir	250b
Yuḡattī	Taḡtiyeden me'ḥūzdur ki bir şey'in üzerini püşide ile örtmek ma' nāsınadır.	235a
Yuhṣī	Muzāri' dir. Maşdarı iḥsā' kelimesidir ki çorba maḡūlesi içmek ma' nāsınadır.	200a
Yuneffaḡu	Muzāri' -i mechöldür, maşdarı tenfiḡ kelimesidir ki tervīc ma' nāsınadır.	96a
Yu'ezzenu	Muzāri' -i mechöldür, maşdarı te'zīn kelimesidir ki bir ādeme şu maḡūlesi şurba virmeyp şurbdan redd ü men' eylemek ma' nāsınadır.	212b
Yurāşu	Muzāri' -i mechöldür. Maşdarı rānıñ kesriyle reyş kelimesidir ki oğa yelek geçürmek ma' nāsınadır.	194b
Yünze'ü	Müstakbel-i mechöldür, maşdarı nez' lafzıdır ki nūnuñ fethi ve zānuñ sükūniyledir, bir nesneye pek ḡarış ve düşkün olmağ ma' nāsınadır.	7b
Zaby	Zā-yı mu'cemeniñ fethi ve bānıñ sükūnuyla geyik ta' bīr olunan ḡayvāna dinür.	49a
Zaleme	Māzīdir, maşdarı ḡulm kelimesidir ki bir şey'i mevḡi' -i maḡşūşunuñ ḡayriye vaż' eylemek ma' nāsınadır,	228a

Ẓālī'	Ṭālī' vezninde a' rec ma' nāsınadır.	160a
Ẓal'	Ẓānīn fethi ve lāmīn sükūnuyla tavar aḡsayup yekerek yürimek ma' nāsınadır.	194b
Ẓam'	Ẓānīn fethi ve mīmīn sükūnuyla pek şuşamak ma' nāsınadır.	159a
Ẓanābīb	Ẓanbūb lafzından cem' dir ki zenbūr veznindedir, ayakda incik kemigine dinūr ki qurı incik ve qalem ve dūdük ta' bīr olunur.	193a-194b
Ẓanīn	Emīr vezninde müttehem ma' nāsınadır.	107b
Ẓann	Ẓānīn fethi ve nūnuñ şeddesiyle i' tiqād-ı ḡayrı cāzimiñ vüçüd u ' ademi beynde rāciḡ olan tereddüde dinūr.	160a
Ẓātu'z-zebn	Ol nāḡadır kendi faşilini ve ḡalibini deper ola.	191a
Zebb	Başra ḡurmālarından bir nev' ecved ü a' lā ḡurmāya dinūr.	216a
Zebed	Fethateynle köpüḡe dinūr.	141b
Zebed	Ma' lūmdur ki ḡaymaḡa dinūr.	216a
Zebrā'	Şahrā' veninde Aḡnef bin Ḳaysiñ cāriyesi ismidir	245b
Zehebet	Reca' at ma' nāsınadır.	99a
Ẓekūr	Kezūb vezninde kezālike mübālaḡadır ki kuvve-i ḡafīza şāḡibi ādeme dinūr.	18a
Zelize	Feriḡa vezninde şol ' avrata dinūr ki be-ḡāyet-i ḡafīfe ve şelfe olmaḡla dā'imā ḡomşu evlerini tolaşur ola.	55a
Zeneb	Fethateynle kıyruḡa dinūr.	186a
Ẓenenb	Fethateynle ma' lūmdur, kıyruḡa dinūr.	41b
Ẓerī	Emr-i ḡāzır mü' enneşdir terk eyle ma' nāsına.	35b
Zerḡā	Ḥamrā' vezninde benū Ḡabrdan bir ḡātündür.	44a
Ẓevāḡin	Ẓāḡineniñ cem' idir ki taḡt-ı zeḡana dinūr.	211b
Ẓevā'ib	Ẓevābe kelimesiniñ cem' idir ki fi'l-aşıl başıñ ön tarafından cebheye mülāşık olan yerine dinūr	197b
Ẓıbā'	Ẓā-yı mu' cemeniñ kesriyle zaḡbī lafzınıñ cem' idir ki geyik ta' bīr olunan ḡayvāna dinūr.	19b
Ẓilf	Ẓā-yı mu' cemeniñ kesriyle şıḡır ve kıyun ve keḡi āḡū maḡūlesiniñ baḡanaḡına dinūr,	252a
Ẓil'	Ẓā-yı mu' cemeniñ kesri ve lāmīn sükūnuyla tavar aḡsayup yekerek yürimek ma' nāsınadır.	107a
Ẓimā'	Ḳatl u ḡurūc-ı nefş mā-beynde olan zamāndan ' ibāretdir.	158a

Ẓim'	Ẓān'ın kesriyle şusuzluk hâletine dinür	217a
Zinād	Zend kelimesinin cem'idir ki Marḥ ve 'Afār nām şecerlerden ehl-i bâdiyenin düzdükleri çaḳmağa dinür.	167b
Ẓi'ār	Kitāb vezninde bir ḥātūnı yāḥud bir ḥayvānı emzirmek içün ğayr'ın veledine bakmaḳ ma' nāsınadır.	153b
Ẓi'b	Sibā' dan ḳurda dinür.	228a
Ẓi'r	Ẓā'ın kesri ve hemzenin sükūnuyla şol ḥātūna ve sā'ir ḥayvāna dinür ki ğayr'ın veledine yaḳılup emzirür ola, ḥāzine ma' nāsına.	161b
Ẓirā'	Kitāb vezninde erş ta' b'ir itdikleri mevzi' dir ki insānda dirsegi ucundan orta parmağını ucuna varınca miḳdāra dinür	208b
Zubā	Hüdā vezninde zuby kelimesinin cem'idir, zuby gurfe vezninde şol yüksek tepeye dinür	37a
Zubeyr	Loḳmaya dinür.	130a
Zucc	Zāy-ı mu' cemenin zammı ve cīmin teşdidiyle mızrağın aşağı tarafında olan demür ḥarbeye dinür.	116a
Ẓufr	Ṭırnağa dinür.	204b
Zuḥārī	Ġurābī vezninde tamām neşv ü nemā ve tāb u ṭarāvet bulup eṭrāfına şarılup şarmaşmış nebāta vaşf olur.	22a
Zummāḥ	Rummān vezninde bir büyük ḳuşdur ki beşden çocukları ḳapup götürür.	138b
Zūn	Zāy'ın zammıyla puta dinür, şanem ma' nāsına.	84b
Ẓu'āle	Sümāme vezninde sibā' dan ḳurda dinür.	89b
Ẓurrī	Emr-i mü'enneşdir, maşdarı zer kelimesidir ki zāl'ın fethi ve rā'nın teşdidiyle nebāt yer bitürmeğe başlayup ucunı göstermek ma' nāsınadır.	101a

3.7.4.3. Türkçe Söz Varlığı

Hâmid Efendi'nin *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* adlı eserinde bazı Arapça kelimelere verdiği Türkçe karşılıklar 19. yüzyıl Türkçe söz varlığı hakkında ipuçları vardır. Şârihin şerh esnasında kullandığı kelimeleri dönemin dil varlığını, gelişimini ve günümüzde kullanılan kelimelerle ilişkisini yansıtmaları bakımından değerli bir hazinedir. Aşağıdaki tabloda bu kelimeleri göstermek faydalı olacaktır.

Tablo 21:
Türkçe Kelimelerin Listesi

Türkçe Kelime	Günümüzdeki Anlamı	Metinden bir örnek ile varak numarası
Acışmak	Ağrımak	‘Adā: Māzīdir. Qāriẓ dili ıştırıp acışdıran hiddetlü süde dinür (173b).
Adamcıl	İnsana saldıran hayvan	Şavl kavıl veznide bir ādemiñ üzerine adamcıl deve gibi yürüyüş idüp şaldırmağ ma‘ nāsınadır (110a).
Ağırşak	İplik eğrilecek iğe takılan tahta yuvarlak.	Çivi ve kazık olur ve çuvāl kulpuna geçirecek ağaç olur ve anuñ başına ağırşak gibi bir nesne geçirilse beserek deve burunsalığı olur (9b).
Ağsak	Aksak, topal.	cānver-i mezbūr kurd şeklinde bir yırtıcı cānverdir şol eli kışa olmağla ağsak gibi yegdirerek yürür (192b).
Ağsamak	Aksamak, topallamak	Zāl‘ zānıñ fethi ve lāmiñ sükūnuyla tavar ağsayup yekerek yürimek ma‘ nāsınadır (194a).
Ahşam	Akşam	Merķūm şabāh ta‘ āmında bir deve ve ahşam ta‘ āmında bir deve ekl ider (34a).
Al	Hile	Pederiniñ intikāmı kaydına düşüp hezār mekr ü al ile Cezīme'yi kendi nefesine ıtmā‘ (163a)
Argac	Dokumacılıkta bezin enine atılan iplik	Elhim emr-i hāzırdır, maşdarı ilhām kelimesidir ki cullāh beze argac atup toğumak ma‘ nāsınadır (212b).
Aşı	Kırmızı	ol kıyede aşı ta‘ bīr olunan kırmızı toprak bulunur (223a)
Bıkgın	Bıkkın	Se’üm şabūr vezninde uşanık ve bıkgın kimseye dinür (161b)
Birle		İki kebīre kıızı vālidesiniñ naşihatını kabūl birle bize rızā-yı māder lāzımdır. (144b)
Bönlük	Aptallık	sā’ir kuşlar ise bir tüy bıraktıka yerine iki tüy bitmedikçe birin dağı bırakmaz anuñçün bönlük de meşel olmuştur (81a)
Dadışdırmak	Tattırmak	taṭa‘‘‘um kelimesidir ki tefa‘‘‘ul vezninde dadışdırmak ma‘ nāsınadır (49b).
Dağlağı	Dağlama aygıtı	Mikvāt mişbāh vezninde dağlağı ta‘ bīr itdikleri āletdir (168b).
Delüce	Buğday	Qarğa ve kartal ve çaylak ve delüce toğan kuşları

	aralarında biten siyah, acı bir bitki	gibi hırsızlık şirretiyle geçinürler (34a).
Demür	Demir	<i>Hadîd</i> emîr vezninde demüre dinür (12b).
Deprenmek	Kımıldamak, hareket etmek, sarsılmak	Nāvaşa mazīdir, maşdarı munāvaşa kelimesidir ki navşdan me' hūzdur deprenmek , teħarruk ma' nāsınadır (232a).
Dil ile aldamaç	Kandırmak	<i>halābe</i> kelimesidir ki dil ile aldamaç ma' nāsınadır (13b).
Dögecek	Vuracak	Minhāz mişbāh vezninde havan ya' nī karanfıl ve biber gibi nesneler dögecek havana dinür (39a)
Dögüşmek	Dövüşmek.	Musāvere müfā' ale vezninde bir kimse ile dögüşmek için üzerine atlamak ma' nāsınadır. (226a)
Dürük	Buruşuk suratı, abus	Kesf keşf vezninde dürük yüzlü olmak ma' nāsınadır (208a).
Gün	Geven ağacı	Ḳatād tāy-ı fevkiye ile ve tānīñ fethiyle bir nev' şecerdir ki be-ğāyet pek ve metīn olup igne gibi tikenleri olur, Tükīde gün ta' bīr itdikleridir (154a)
İrgalanmaç	Sallanmak, kımıldanmak	Teḳa' ku' irgalanmaç ma' nāsınadır (219b).
İrlamaç	Şarkı söylemek	Tağniye tef' ile vezninde ırlamaç ma' nāsınadır (54b).
İrişmek	Varmak, ulaşmak	Bu meşel bir kimseniñ düşmenine bir muşbet irişüp hūr u haḳīr olsa her ne kadar ' adū ise de cürmüni ' afv eyle diyecek yerde ḍarb olunur (11b).
Ḳıcırdamak	Gıcırdamak	Fulān kimse saña hışm ve ğaḏabdan nāşī dişlerini birbirine sürüp ḳıcırdadır (8b).
Ḳıgılcım	Kıvılcım	Demürce körügi çeken kimsedir, muḥrac olan ḳıgılcımı yā üzeriñi iḥrāk ider.
Ḳıgışdatmaç	Takırdatmak	Ḳa' ḳa' a zelzele vezninde gön ve mişin ve kāğıd maḳūlesi ḳurı ve pek nesneyi taḥrīkle ḳıgışdatmaç ma' nāsınadır (218a).
Ḳoğcılıkḳ	kovculuk	Ḳoğcılıkḳ la nāsīñ ' ırz u nāmūsunu hetk ü şikest ider (7b).
Ḳumsal	Kumu olan yer	Heyām seḫāb vezninde ḥurde ve ḳurı toprağı ḳumsala dinür (138b)
Lorī	Balıkçıla benzer bir kuş	Bu kuşu mordār-ḥ'ār ile beyān iderler ki Türkī'de lorī kuşu ile ta' bīr olunur. (34a)

Otarmak	Hayvanı yaymak, otlatmak, doyurmak	ta' şıye kelimesidir ki gice hayvân otarmak ma' nâsınadır (167a)
Öyük	Tepe	<i>Ekme öyük</i> ta' bîr olunan mevzi' -i mürtefi' e dinür (13a).
Sancmak	Saplamak	düşmene mızrak sancmak silm ü şalâha anları yakup mûm ider (153b)
Sineklenmek	Sinekleri kovmak	teğammu' kelimesidir ki tefa' ' ul vezninde sineklenmek ma' nâsınadır (56a).
Söykenüp	Dayanmak, yaslanmak.	Yentahî muzâri' dir, maşdarı intihâ kelimesidir ki bir nesneye söykenüp tayanmak ma' nâsınadır (25b).
Şuvarmak	Hayvana su vermek.	Ğib gün âşûrı deveyi şuvarmak (45b).
Tayak	Dayanılacak şey, mesnet	Ben anların gelüp kaçınup kesb-i râhet idecek tayağı ve intifâ' idecek budağıym (6a).
Tekelenmek	Keçi oldu	İstityâs kelimesidir ki dişi keçi tekelik şatmak ma' nâsınadır ki tekelenmek ta' bîr olunur (54a).
Tokumak	Vurmak, birbirine geçirmek	Elhim emr-i hâzırdır, maşdarı ilhâm kelimesidir ki cullâh beze argâc atup tokumak ma' nâsınadır (212b).
Uruşmak	Vuruşmak, çarpışmak	Liţâm müfâ' aleden maşdardır, uruşmak ma' nâsınadır (124a)
Yanķu	Yankı	İbnetu'l-cebel çağıl taşlarıdır ki murâd keşretle kânîñ cereyânını istemektir, yâhud tağdan ' aks iden şadâdır ki yanķu ta' bîr olunur (140b).
Yoklaştırmak	Fısıldamak	ve gündüz tekellüm eyledükde gâfil olmayup mütebaşşırâne her tarafa bakup yoklaştıracak tekellüm eyle
Yupurmak	Koşmak	Reffe bir âdemiñ az ve çok ve küçük ve büyük hîdmetde yelüp yupurmak ma' nâsınadır (219a).

3.8. Gramer Terimleri³⁵²

Klasik şerhlere mahsus özelliklerden biri de ele alınan metnin gramer açısından değerlendirilmesidir. Âsımzâde Hâmid Efendi kendi eserinde kelime ve cümlelerin gramer özelliklerine değinmiştir. Bu kısımlarda kullandığı kelimelerin her biri gramer

³⁵² Yine bu bölüm hazırlanırken Ozan Yılmaz'ın adı geçen eserinden faydalanmıştır. bkz. Yılmaz, **age**, s. LVI.

terimi olduğu için, metnin anlaşılmasına katkıda bulunacak şekilde bu kelimelere ait karşılıkların tarafımızca verilmesi uygun görüldü. Çalışmamızın bu bölümünde, metinde geçen gramer terimlerinin alfabetik sıralanışı, anlamları ve geçtikleri yerlerden örnekler verilmiştir.

‘**Âmil**’: Cümledeki kelimelerin irabını etkileyerek kelimenin fonksiyonunu belirli kılan manevî etkidir.

Ör) *Ḥāliyen mübtedā’-ı mezkûrdan ḥāldir, ‘āmil ma‘nā-yı teşbīhdir, yāḥud ez-zī’bu yeşbehu’l-esede izā kāne ḥāliyen taḳdīrindedir (101b).*

Atf: Kelimeleri yada cümleleri atıf edatları vasıtasıyla birbirine birleştirmek.

Ör) *Ve Ḥazrā’u’d-dimen kāvlinde vāv ḥarfī bir fī’l-i muḳaddere bir fī’l-i muḳadderi ‘atf içündür (11a).*

‘**Ayn-ı mühmele**’: Noktasız Arapça harflerini ifade eden mühmel kelimesi burada "ع" harfini "غ" harfinden ayırmak için kullanılmıştır.

Bedel: Açıklama amacıyla kullanılan bedel, kendisinden önce gelen kelimeye irab açısından uyan kelimedir.

Ör) *Zahren bedel olarak manşūbdur (195b).*

Bā’-ı cārre: Önündeki sözü cer eden bir harftir.

Ör) *Bā’-ı cārre muḳābele ma‘nāsınadır (41a).*

Cārre: " ilâ, min, fī, 'an" gibi harflerle, kendisinden sonra gelen adları cer eden harflerdir.

Ör) *Bi-cū’i kelimesinde olan bā’-ı cārre sebebiyyedir (121b).*

Cem’: Çokluk demektir.

Ör) *‘Aḳārib ‘aḳrebiñ cem’idir (7b)*

Cem’-i Keşret: Sınırsızlığı ifade eden bir çokluk türüdür.

Ör) *Ervā ef’al vezninde cem’-i keşretdir ki tağ keçilerine dinür.*

Cem‘ü'l-cem‘ : Cem'i bulunan sözlerin tekrar cem' yapılması.

Ör) *Eydī kelimesi yed lafzından cem‘ dir ve eyādī cem‘ü'l-cem‘ idir (50b).*

Cümle-i Cezā’iyye: Şart cümlesinin ikinci kısmıdır.

Ör) *Ve bu mü’enneşdir, mi‘ de i‘tibārıyla bunda cümle-i cezā’iyye muḳadderdir (210a).*

Cümle-i İsmiyye: İsim cümlesi anlamına gelen bu terim cümle-i ibtidâ’iyye, cevâb-ı şart, sıfat gibi farklı görevlerde bulunabilir.

Ör) *Fıkra-i sāniye cümle-i ismiyyedir. (160b).*

Cümle-i Fi‘liyye: Fiil cümlesi demektir.

Ör) *Fıkra-i ūlā cümle-i fi‘liyyedir (160b).*

Dāl-ı Mühmele: Noktasız Arapça harflerini ifade eden mühmel kelimesi burada "ذ" harfini "د" harfinden ayırmak için kullanılmıştır.

Ör) *Vādī-i ḥadibāt dāl-ı mühmele ile rivāyet eylemiştir ki cedbeden cem‘ dir (234a).*

Ef‘al-i tafḏīl: Diğerlerinden bir konuda daha çok olduğunu göstermek için türetilen isimdir.

Ör) *Ebhā behā’ kelimesinden ef‘al-i tafḏīldir ki be-ḡāyet güzel ma‘nāsınadır (44a).*

Emr-i ḥāzır: Bir kişiden herhangi bir eylemi yapması istenen emir kipidir.

Ör) *Ža‘ emr-i ḥāzırdır (151b).*

Emr-i muḥātab: Muhatap olanlardan herhangi bir işi yapması istenen emir kipidir.

Ör) *Tīsī ci‘ār ḳavli ki emr-i muḥātabdır (52b).*

Emr-i mü’enneş: Dişi kişiden herhangi bir eylemi yapması istenen emir kipidir.

Ör) *Zurrī emr-i mü’enneşdir, maşdarı zer kelimesidir (101a).*

Fā‘il: Eylemi yapan kimse veya herhangi bir şey.

Ör) *Yā’-i mütekellime muzāf olarak fi‘l-i mezbūruñ fā‘ilidir (131b).*

Fa‘l be-ma‘nī mef‘uldür: Sıfat vezninde olup mef‘üliyyet anlamı taşıyan sözcükler için kullanılır.

Ör) *Kesīr emīr vezninde ayağı kırılmış kimseden kināyedir, fa‘l bi-ma‘nā mef‘uldür (160a).*

Fi‘l-i emr: Herhangi birinden bir eylemi yapması istenen emir kipidir.

Ör) *Dürreyn lafzı dehā kelimesinden fi‘l-i emr olur (95a).*

Fi‘l-i māzī: Geçmiş zaman fiili.

Ör) *Bā‘et fi‘l-i māzīdir (38a).*

Fi‘l-i zem: Yerme Fiili.

Ör) *Bi‘se fi‘l-i zemdir, ne fenā oldu ma‘nāsına (37b).*

Ġāyn-ı mu‘ceme: Noktalı g, yani "ğ" (ğ) harfidir.

Ör) *Ġīn Ġāyn-ı mu‘cemeniñ kesriyle bir mevzi‘ adıdır (34b).*

Ġayr-i munşarıf: Adlarla ilgili olan bir terimdir, tenvin ve kesre almayan, kesre yerine fetha alan bir addır.

Ör) *Usāme şumāme vezninde arslana dinür, ma‘rife ve ‘alemiyyetle Ġayr-i munşarıfdır (69a).*

Hā-yı mūhmele: Noktasız hâ, yani "ح" (h) harfidir.

Ör) *İhtilāṭ hā-yı mūhmele ile ifti‘āl vezninde ṭarılmaḡ ma‘nāsınadır (22a).*

Hā-yı mu‘ceme: Noktalı hâ, yani "خ" (h) harfidir.

Ḥaḍm hā-yı mu‘cemeniñ fethi ve ḍādm sükūnuyla ekl eylemek ma‘nāsınadır (49a).

Ḥaber: Burada yüklem anlamına gelen bu terim isim cümlelerinde özne ile birlikte kullanılıp cümle çatısını oluşturur.

Ör) *Daḡḡuke mübtedā, Ḥabbu'l-ḡilkili ḡaberdir (93a).*

Hāl: Fiil gerçekleşirken fâil yada mefûl yada ikisinin bir arada durumunu gösteren ortak ya da müstakil tevil edilen nekre kelime veya cümle.

Ör) *Curay^ç a cur^ç anıñ muşagğarındır ve hāl olaraq manşūbdur (187b).*

Harf-i istifhām: Soru manasını taşıyan ve soru sormak için kullanılan harf.

Ör) *Eyyü kelimesi hemzenıñ fethi ve yānıñ teşdīdiyle harf-i istifhāmdır (29a).*

Harf-i nidā: Ünlem Harfi.

Ör) *Qaza şebīh tıyūruñ ismidir, harf-i nidā mahzūfdur (155b).*

Harekāt-ı şelāşe: Fetha, kesre, zamme harekeleri.

Ebleme hemzenıñ harekāt-ı şelāşesiyle kezālike lāmıñ harekāt-ı şelāşesiyle muğl ağacınıñ yaprağına dinür. (226b).

İ'rāb: Arapça sözlerin sonundaki harf veya harekenin çeşitli olaylarla değişmesine verilen ad.

Ör) *Ve bunuñ i'rābında iki vech vardır (196b).*

İctimā^ç-ı sākineyn: İltikā-yı sākineyn adıyla da bilinen bu terim iki harekesiz harfin bir araya gelmesi anlamındadır.

Ör) *Kāf üzerine vakf olunup ictimā^ç-ı sākineyn bulunmağla kāfa hareke virilüp emşāl dā'imā vakf üzre mebnī olduğından āhırine harf-i hā' ziyāde kılındı. (244b).*

Ör) *Keşret-i isti' māl sebebiyle hemze hāzıf olunup iltikā^ç-ı sākineyni def^ç için elf dahı hāzıf olunup leyse bāķī kalmışdır (156a).*

İbdāl: Bir harfi başka bir harfin yerine koymak.

Ör) *Tazannī kelimesinıñ aşlı tazannun idi, tefā^{çç}ul vezninde nūn-ı āhıre yāya ibdāl olundı (29b).*

İsm-i cem^ç: Topluluk adı.

Ör) *Cünd cīmıñ zammı ve nūnuñ sükūnuyla 'askere ve bir ādemıñ a'vān u enşārına dinür ki hizb ve ceyş gibi ism-i cem^ç dir (7a).*

İsm-i cins: Cins adı.

Ör) *Heyf seyf vezninde ism-i cinsdir, şol ıssı yele dinür (99a).*

İsm-i fâ' il: Fiili gerçekleştiren, özne.

Ör) *Hāzze ism-i fâ'ildir, kesici ve kertici nesneye dinür (72a).*

İsm-i fî'l: Fiil çekimleri yoktur, ama anlamına işaret ettiği fiilin ameli gibi amel ederler.

Ör) *Sur'āna sīniñ harekāt-ı selāsesiyle ve nūnuñ feth üzre bināsıyla, ism-i fî'l-i māzīdir (120a).*

İsm-i maşdar: Masdardan üretilen isimler demektir.

İsm-i mef' ul: Fâilin yaptığı eylemlerden etkilenen unsura verilen isimdir.

Ör) *Murecceb ism-i mef' üldür, maşdarı tercīb kelimesidir (6a).*

İsm-i mekân: Yer adı. Arap dilinde yer adı "mif' al, mef' il, mef' al" vezinlerinin biriyle yapılır.

Ör) *Menāt mīmñ fethiyle ism-i mekândır, ilişüp aşılacak mahalle dinür (42a).*

Cābe ism-i maşdardır (123a).

İsm-i zamān: Zaman ismi. Arapçada zaman ismi "mef' il, mef' al" vezinlerinin biriyle yapılır.

Ör) *Muẓhır izhār kelimesinden ism-i zamāndır, zahīre vaktine dinür (105a).*

İzāfet: Bir isim tamlamasını kuran iki isim arasındaki ilgi.

Ör) *Burada izāfet sebebiyle nūnı isķāt olunmuşdur (60a).*

İzāfet-i beyāniyye: Belirsiz isim tamlaması.

Ör) *Bunların her biri izāfet-i beyāniyyedir (198a).*

İzmār: Bir addan önce onunla ilgili zamiri zikretmek ve daha sonra o zamiri açıklamaktır.

Ör) *Anda fā' il izmār olunmuşdur (70b).*

Ḳalb: Gramerde, bir sözdeki bazı harflerin yer değişmesi olayıdır.

Ör) *Gāhca vāvları elife kalb olunur (47a).*

Lām-ı cārre: Önündeki sözü cer eden bir harftir.

Ör) *Li-baṭni kelimesinde **lām-ı cārre** 'alā ma' nāsınadır.*

Lā'-i nāfiye: Olumsuzluk Lâ harfidir.

Ör) *İşbu "ولاتٌ حينٌ مناصٍ" kerîmesinde vāḳi' dir, lā'-i nāfiyedir (69a-70b).*

Lāzım: Geçişsiz fiil.

Ör) *Ebdā fi' li lāzım ve müte' addī olur, lāzım olduğına göre bedā eş-şarīḥu 'anī'r-rağve sebkinde olur (40b).*

Māzī-i cem': Geçmiş zaman çokluk eki almış fiil.

Ör) *Hāṭū māzī-i cem' dir (73a).*

Ör) *Tefarraḳū bāb-ı tefā' uldan māzī-i cem' dir (49a-50b).*

Māzī-i mechül: Geçmiş zaman, edilgen çatı.

Ör) *Ḳudde māzī-i mechüldür (16a).*

Māzī-i muḥāṭab: Geçmiş zaman II. teklik şahıs eki almış fiil.

Ör) *Kūnte ve lāḳayte kelimeleri māzī-i muḥāṭabdır (12b).*

Māzī-i Mü'enneṣ: Geçmiş zaman dişi eki almış fiil.

Ör) *Aḥazet māzī-i mü'enneṣdir (22a).*

Māzī-i mütekellim: Geçmiş zaman I. teklik eki almış fiil.

Ör) *Ukiltu māzī-i mütekellim mechüldür (32b).*

Maşdar: Oluş, iş, hareket bildiren eylem.

Ör) *Žarre fī'l-aşl žādīñ fethī ve rāññ sūkūnuyla fa'le vezninde maşdardır (35a).*

Maşdar mef'ûlüne muzāf: Masdar kendi mef'ûlüyle tamlama kurmasıdır.

Ör) *"Tā' atu'n-nisā 'i" kavlinde maşdar mef'ûlüne muzāfdır (157a).*

Mebnī: Her daim aynı şekilde kalan ve sonu asla değişmeyen, irab alameti taşıyan kelimedir.

Ör) *Burada sebā kelimesi sūkūn üzre mebnī olarak tekellüm olunur (50b).*

Mef'ûl: Cümle içerisinde fiilden etkilenen kelimedir.

Ör) *İmre 'e ḥaddiş fī'liniñ mef'ûlidir (74a).*

Mef'ûl-i şānī: Cümle içerisinde fiilden etkilenen ikinci mef'ûldür.

Ör) *Sinn kelimesi mef'ûl-i şānī olur (140b).*

Mef'ûl-ı mutlak: Fiil kökünden alınarak tekid, nev', âdet bildiren mef'ûl.

Ör) *Şakḳ kelimesi maşdar olarak ya'nī mef'ûl-i mutlak olarak manşûbdur (226b).*

Mevşûl: Sıla cümlesini açıklayan isimlere denir.

Ör) *Mā kelimesi mevşûledir (232a).*

Muzāfun ileyh: İzâfetlerde tamlayan unsur.

Ör) *Kullen kelimesinden tenvīn, muzāfun ileyhden 'ivâzdır (252a).*

Muzāri': Geniş zaman fiili.

Ör) *Tedibbü muzāri'dir (6b).*

Muzāri'-i ma'lûm: Geniş zaman, etken çatı.

Ör) *Yabtuşu muzāri'-i ma'lûmdur (36a).*

Muzāri'-i mechûl: Geniş zaman, edilgen çatı.

Ör) *Yusāk sevḳ kelimesinden muzāri'-i mechûldür.*

Muzāri‘-i menfī-i mechūl: Olumsuz geniş zaman, edilgen çatı.

Ör) *Mā yuṣaḩḩ muzāri‘-i menfī-i mechūldür (225a).*

Muzāri‘-i muḩāṭab: Geniş zaman II. teklik şahıs eki almış fiil.

Ör) *İkinci taṭa‘‘um muzāri‘-i muḩāṭabdır (49b).*

Muzāri‘-i mü‘enneṣ: Geniş zaman dişi eki almış fiil.

Ör) *Tes‘elu muzāri‘-i mü‘enneṣdir (52a).*

Muzāri‘-i mütekellim: I. teklik şahıs eki almış fiil.

Ör) *Ucāl muzāri‘-i mütekellimdir (65b).*

Mübālağa: Abartma sigası.

Ör) *Kezūb ṣabūr vezninde mübālağadır ki pek yalancıya dinür (18b).*

Mübtedā: Ad cümlesinde özne görevindeki unsur.

Ör) *Daḩḩuke mübtedā, ḩabbu'l-ḩılḩılı ḩaberdır (93a).*

Müfred: Tekil demektir.

Ör) *Bu ma‘nāda cem‘ olup müfredi buḩāṣadır (34a).*

Münādā: Ünlem cümlesinde "kendisine seslenilen".

Ör) *Maḩnūḩ kelimesi münādādır, boḩulmuş kimseye dinür (187a).*

Münādā-yı ma‘rife: Ünlem cümlesinde "kendisine seslenilmiş belirli olan".

Ör) *Sa‘d münādā-yı ma‘rife ve ḩarf-i nidā maḩzūf (95a).*

Müstaḩbel: Gelecek zaman.

Ör) *Tecrī cerā kelimesinden müstaḩbeldir (84a).*

Müstaḩbel-i ma‘lūm: Gelecek zaman, etken çatı.

Ör) *Yeksir ikinci bābdan müstaḩbel-i ma‘lūmdur (8b).*

Müstakbel-i mechûl: Gelecek zaman, edilgen çatı.

Ör) *Yünze 'ü kelimesi müstakbel-i mechûldür (7b).*

Müstakbel-i menfî-i muhâtab: Olumsuz gelecek zaman II. teklik şahıs eki almış fiil.

Ör) *Lâ-tedrî kelimesi müstakbel-i menfî-i muhâtabdır (6a).*

Ör) *Ru'âm 'ayn-ı mühmele ile gürâb vezninde at ve koyun maqûlesiniñ burnundan akan sümüge dinür (120a).*

Müşedded: Şeddelenmiş harf.

Ör) *Habkur hânîñ fethî ve kâfiñ zammı ve rā'-i müşeddede ile fi'l-aşl hab kurr lafzlarından mürekkebdır (46a).*

Müte'addî: Geçişli fiil.

Ör) *Etâke bâ' harfî ile müte'addî olup a'tâke ma'nasını ifâde eyler (25a).*

Şîfat: İsmi türlü açılardan niteleyen sözdür.

Ö) *Sehvân kelimesi şîfat olmak dahı cā'izdir (24a).*

Şîn-i mu' ceme: Noktalı şîn harfî demektir (18a).

Ör) *Huşûm şîn-i mu' ceme ile husûm vezninde yorılup dermânde ve bî-tâb olmak ma'nâsınadır.*

Temyîz: Kendisinden önce gelen ve mana açısından belirsiz olan kelime ya da cümleden ne kastedildiğini açıklayan kelimedir.

Ör) *Şürben temyîz olarak manşûbdur (25a).*

Zâl-i mu' ceme: Noktalı zâ, yani "z" (z) harfidir.

Ör) *Berzûn zâl-i mu' ceme ile dâbbeye dinür (63b).*

Zamîr-i mü'enneş: Dişi şahıs zamiri.

Ör) *Âhîruhâ ve aqalluhâ kelimelerinde olan zamîr-i mü'enneş ible rāci'dir.*

Dād-ı mu' ceme: Noktalı dād, yani "ض" (ḍ) harfidir.

Ör) *Ğaḍā dād-ı mu' ceme ile bir şecer-i ma' rûf adıdır (92b).*

Zā-yı mu' ceme: Noktalı zâ, yani "ظ" (ẓ) harfidir.

Ör) *Ẓaby zā-yı mu' cemeniñ fethi ve bāniñ sükūnuyla geyik ta' bîr olunan ḥayvāna dinür (49a).*

Zā-yı mu' ceme: Noktalı zā, yani "ز" (z) harfidir.

Ör) *‘Āzibe zāy-ı mu' ceme ile deveye ıtlāḳ olunur (19b).*

Zarf-ı mekân: Yer zarfı.

Ör) *Bevṣ kelimesi ḥevṣ lafzına ki zarf-ı mekân olan ḥaysu kelimesinde daḥı lügatdir (47b-47a).*

BÖLÜM 4: ŞERH-İ MEZÂMÎNÜ'L-EMSÂL'İN METNİ

4.1. Nüshanın İmlâ Özellikleri:

19. yüzyıl şârihlerinden Hâmid Efendi'nin kendi hattıyla kaleme aldığı nüshada 19. yüzyıl Türkçesine ait imlâ özelliklerine rastlanır. Özellikle de eklerin yazımında, ünsüz-ünlü harflerin gösterilip gösterilmemesinde bulduğumuz örnekler 19. yüzyıl Türk yazı sistemini örneklendirmesi açısından önemlidir. Aşağıdaki başlıklarda hemen hemen eserde geçen bütün eklerin yazımına ışık tutulmaya çalışılacaktır:

4.1.1. Eklerin Yazımı

4.1.1.1. Yapım Ekleri

4.1.1.1.1. İsimden İsim Yapma Ekleri

a) **-lık, lik, luk, lük**: Bu ekin metindeki imlâsı kalınlık-incelik uyumuna göre (لق- لك) şeklinde yazılmıştır.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	قرداشلق	Karındaşlık	33a
2	رهبرلك	Rehberlik	31b
3	بوللق	Bolluk	26b
4	كونلك	Günlük	44a

b) **-cı, -ci**: Bu ekin her zaman "جى" şeklinde yazıldığı görülmektedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	قمارجى	Çumarcı	41b
2	دمورجى	Demürci	95a
3	كمركجى	Gümrükçi	146b
4	چفتجى	Çiftçi	224b

c) **-lı, -li**: Bu ekin metinde imlası çoğunlukla "لى" şeklinde yazılmıştır.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	خشونتلى	huşûnetli	84b

2	بوينلى	boyunlu	86b
3	يغمورلى	yağmurlu	98b

Ancak aşağıdaki örneklerde olduğu gibi bazen "لو" imlası tercih edilmiştir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	دلوقتلو	Delükanlu	9b
2	خيرلو	Hayırlu	105b

d) -sız, -siz, -suz, -süz: bu ekin kullanımında "سز" imlası görülmektedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	زحمتسز	zaḥmatsız	94a
2	تمرنسز	Temrensiz	14b
3	يغمورسز	yağmursuz	26a
4	تكلفسز	Tekellüfsüz	29b

e) -cık, -cik: Metindeki imlası "جق-جك" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	اوفه جق	ufacıḳ	93b
2	كلنجك	gelincik	134b

f) -daş, -deş: metindeki imlası "داش" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	قرنداشلر	qarındaşlar	33b

g) -nci, -ncı: Metindeki imlası "نجى" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	ايكنجى	İkinci	49b
2	طقوزنجى	toḳuzuncı	76b
3	اوجنجى	üçünci	47b

4.1.1.1.2. İsimden Fiil Yapma Ekleri

a) **-la, -le:** bu ekin imlâsı, genel olarak vokalsiz "ل" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	بشلاى	başladı	36b
2	سكىرلدى	siñirledi	240a

b) **-al, -el:** Metindeki imlâsı "ل" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	أزالمغه	azalmağa	196b
2	بوşالدوب	boşaldup	225b

c) **-k:** metindeki imlâsı "ق-ك"

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	اچقىرمق	acıkdırmaq	66a
2	كچىكوب	geciküp	128b

4.1.1.1.3. Fiilden Fiil Yapma Ekleri

a) **-n-:** Bu ekim imlâsı kalın harfleriyle "ن" kullanılırken ince harfleriyle "ين" kullanılır.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	صالنوب	şalınup	67b
2	دينور	dinür	6b
3	ضرب اولنور	darb olunur	75b
4	كورينوب	görinüp	27b

b) **-l-:** Bu ekin imlâsı her zaman "يل" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	صاريلور	şarılur	8b
2	بچيلور	biçilür	29a

3	يوريلور	yorılır	21b
4	كوريلور	görilür	173b

c) -ş-: bu ekin imlâsı her zaman "ش" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	ايرشمك	irişmek	228b
2	صاوشمق	şavuşmak	233a

d) -r-: Bu ekin imlâsı "ور" şeklinde vokallidir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	بشوروب	pişürüp	130a
2	اوچورمق	uçurmak	73b
3	دوشورمك	düşürmek	68a

e) -t/d-: Bu ekin imlâsı "دت" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	اوزادوب	uzadup	13a
2	آغرتميرق	ağrıtmayarak	32b

f) -dır, -dir, -dur, -dür: Bu ekin imlâsı kalın harfleriyle "در" kullanılırken ince harfleriyle "دير" kullanılır.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	اجقدرمق	acıkdırmak	66a
2	تعرض ايتديرمدي	ta ^c arruz itdirmedi	83b
3	اونتدرمق	unutdurmak	74a
4	بندرمك	nindirmek	109a

g) -ma, me: bu ek "م / مـ" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	قالمدی	qalmadı	15a

2	كلميوب	gelmeyüp	17a
3	بولمد	bulmadım	31b
4	كورمد	görmedim	24b

4.1.1.1.4. Fiilden İsim Yapma Ekleri

a) **-mak,mek:** Bu ek kalınlık ve incelik kurallarına göre "مق / مك" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	طارلق	tarılmak	57b
2	سكرتمك	segirtmek	6b
3	اوچورمق	uçurmak	73b
4	دوشمك	düşmek	11b

b) **-ma/ me:** bu ekin imlâsı "مه / مـ" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	طارلمسي	tarılmasıdır	23b
2	كلمسني	gelmesini	70b
3	بولمسندە	bulmasında	4b
4	دوشمه سيله	düşmesiyle	121b

c) **-ş, ış, iş, uş, üş:** Bu ekin imlâsı kalın harflerle "ش" kullanılırken ince harflerle "ش" kullanılır.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	طوتنش	tutunuş	162b
2	يورويش	yürüyüş	110a
3	الش ويرش	alış veriş	122a

d) **-m:** bu ekin imlâsı "م" şeklinde olur.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	اولوم	Ölüm	182b

e) -k: Bu ekin imlâsı "ك-ق" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	آچق	Açık	101b
2	دلیك	Delik	202b

f) -ak, ek: Bu ekin imlâsı "ق-ك" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	بچاق	Bıçak	204b

g) -ıcı, -ici: bu ekin imlâsı "جی" şeklinde vokalsizdir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	ایدیجی	İdici	244a
2	صاقنجی	şakınıcı	244b

ğ) -ğın, -ğın, -ğun, -ğün: Bu ekin imlâsı "غین-کین" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	قزغین	kızgın	220a
2	بزکین	bezgin	161b

h) -dığ, dığ: Bu ekin imlâsı "دیغی-دیکی" şeklinde yazılır.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	کوتردیکی	götürdigi	43b
2	ایلدیکی	eyledigi	49b
3	طوغوردیغی	toğırdığı	27a
4	آلدیغی	aldığı	34b

4.1.1.1.5. Sıfat Fiil Ekleri

a) -an, en: Bu ek "ان-ین" şekilleriyle yazılmıştır.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	طوران	ṭuran	62b
2	اوغراين	uğrayan	49b
3	المين	almayan	107a
4	كورلده ين	gürüldeyen	104b
5	ايلين	eyleyen	113a
5	كلان	gelen	132b

b) -miş, miş, muş, müş: Bu ek her daim "مش" şekliyle yazılmıştır.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	قوريمش	ḳurımış	182b
2	اريمش	erimiş	57b
3	صويلمش	şoyulmuş	141b
4	ياقلمش	yağılmış	161b

c) -maz, -mez: Bu ek her zaman "مز" şekliyle yazılmıştır.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	اوچامز	uçamaz	80a
2	بيلمز	bilmez	241a

d) -acak, -ecek: Bu ek kalınlık-incelik uyumuna göre "جق-جك" şekliyle yazılmıştır.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	بنه جك	binecek	252b
2	دوکه جك	dögecek	93a
3	واريله جق	varılacak	96a
4	يوقلنه جق	yoklanacak	73a

4.1.1.1.6. Zarf Fiil Ekleri:

a) -arak, -erek: Bu ek kalınlık –incelik uyumuna göre "رق-رك" şeklinde yazılır.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak

1	باصه رق	başarak	92b
2	اوله رق	olarak	95a
3	ديه رك	diyerek	95a
4	كیده رك	giderek	99a

b) **-inca, -ince:** Bu ek her zaman "نجه" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	جیقنجه	çıkınca	105b
2	اوترنجه	oturunca	28a
3	کلنجه	geline	143b
4	کورنجه	görünce	59a

c) **-up, üp:** Bu ek her zaman "وب" şekliyle yazılmıştır.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	اولنوب	olunup	60b
2	بوصلنوب	poşalanup	60b
3	ییوب	yyüüp	60a
4	کوروب	görüüp	60a

d) **-madan, -meden:** Bu ek her zaman "مدن" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	اوينمدن	uyanmadan	189b
2	کورمدن	görmeden	86a
3	کورلمدن	körlemeden	93b

4.1.1.2. Çekim Ekleri

4.1.1.2.1. Hâl Ekleri

a) **Yükleme Hâli (-ı, i):** Metinde yükleme hâli "ی" ile gösterilir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	انتظامی	intizâmı	5a

2	اسيرلرنى	esirlerini	7a
3	ناموسنى	nāmūsunı	7b
4	كندويى	kendüyi	35b

b) Yönelme Hâlî (-a, -e): Bu ek "هـ" şekliyle gösterilmiştir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	يره	yere	20a
2	دوه يه	deveye	19b
3	اشغه	aşağa	36a
4	طاشه	taşā	44b
5	يوه يه	yuvaya	49b

c) Bulunma Hâlî (-da, de): Bu ekin metindeki imlası "ده" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	صحرا ده	şahrāda	15b
2	يرده	yerde	16b
3	تعريفاته	ta' rīfātda	76a
4	وقتده	vaqītde	10a

d) Ayrılma Hâlî (-dan, den): Bu ekin metindeki imlası "دن" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	يمورطه دن	yumurtadan	22b
2	نسنه دن	nesneden	74a
3	منفعتدن	menfa' atden	34a
4	مبادرتدن	mübāderetden	70a

e) İlgi Hâlî (-uñ, -üñ, -iñ, -iñ): Bu ek "ك-نك" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	مرقومك	merķūmuñ	50a
2	سوزك	sözüñ	26b

3	افندي نك	efendiniñ	26b
4	عصا نك	āṣānıñ	26a
5	عربلرك	‘ Arablarıñ	29b

f) Vâsıta Hâli (-la, le): Bu ek "له" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	مشقتله	meşakḳatle	29b
2	قصد يله	ḳaṣdıyla	28a
3	تشديد يله	teşdīdiyle	29a
4	نباتله	nebātle	32b

g) Eşitlik Hâli (-ca, -ce): Bu ek her zaman "جه" şekliyle yazılmıştır.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	قدرجه	ḳadarca	33b
2	مقدارجه	mıḳdārca	43b
3	وافرجه	vāfırce	9b

ğ) Aitlik Eki (ki): Bu ek her zaman "كه" şekliyle gösterilmiştir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	ديديكى	didi ki	41a
2	التنده كى	altındaki	167b
3	اوستنده كى	üstündeki	167b

4.1.1.2.2. İyelik Ekleri: Bu ekler incelik-kalınlık sistemine tabi kalarak kişiye göre şu şekildedir "من-ى/سى-مزنك-لرى"

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	رغبتم	rağbetim	37a
2	اولاد كدن	evlādıñdan	45a
3	ناله سى	nālesi	47b
4	اسمي	ismi	48a

5	امورمزه	umūrumuza	219a
6	حضور كزه	maḳtūluñuzun	23a
7	آقجه لرى	aḳçaları	28b

4.1.1.2.3. Bildirme Ekleri: Bu ekler incelik-kalınlık sistemine tabi kalarak kişiye göre şu şekildedir (م-سن-در-ز-سكز-لر)

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	غارى يم	ğāriyım	6a
2	خيرلوسن	ḥayırlusun	9b
3	كمسه در	kimsedir	13a
4	كروه يز	gürühıyız	35b
5	نافعلر در	nāfi‘ lerdır	107a

4.1.1.2.4. Zaman Ekleri

a) Geniş Zaman: Bu zamanın ekleri kalınlık-incelik sistemine göre tabi kalırlar.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	ضحك ايدرم	ẓıḥk iderim	151a
2	يپارسن	yaparsın	130b
3	چيقارر	çıkarır	65a
4	محبت ايدرز	muḥabbet ideriz	171b
5	فزع ايدر سكز	fez‘ idersiñiz	41a
6	باغلار لر	bağlarlar	63b

Ancak bazı kelimelerde her zaman "ur-ür" eki kullanılmaktadır.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	بلورلر	bilürler	20b
2	قالور	ḳalur	140a

b) Şimdiki Zaman: Bu zaman ekinin imlâsı her zaman "يور" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak

1	بولا ميوروم	bulamıyorum	79b
2	بينيورسن	biniyorsun	252b
3	طبخ ايتدره يور	ṭabḥ itdiriyor	9a
4	بيلميوروز	bilmiyoruz	132b

c) **Görülen Geçmiş Zaman:** Bu zaman ekinin imlâsı her zaman "د" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	تعجب ايتدم	ta‘ accüb itdim	125a
2	اشارت ايتدك	işāret itdiñ	143b
3	براقدى	bırakdı	213a

d) **Anlatılan Geçmiş Zaman:** Bu zaman ekinin imlâsı her zaman "مش" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	حمالة الحطب اولمشسز	ḥammāletü'l- ḥaṭab olmuşsuz	14a
2	بنا ايتمشسن	binā itmişsin	65a
3	ايجمشدر	içmişdir	8a

e) **Gelecek Zaman:** Bu zaman ekinin imlâsı incelik-kalınlık uyumuna göre "جق-جك" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	يرايه جقدر	yarayacaktır	17a
2	اوله جقدر	olacaktır	20b
3	ديجك	diyecek	16b
4	كلجك	gelecek	17a

f) **Emir Kipi**

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	صياننت ايله	şiyānet eyle	59b
2	رغبث ايلسون	rağbet eylesün	75a

3	حبس ايلسكز	ħabs eyleseñiz	67a
4	فراغت ايلسونلر	ferāġat eylesünler	15a

g) İstek Kipi

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	قتل ايده يم	qatl ideyim	17a
2	قبول ايده سن	qabūl idesin	110a
3	تاخير ايليه سز	te'ḥīr eyleyesiz	104a
4	تزوج ايليه لر	tezevvüc eyleyeler	178b

ğ) Şart Kipi: Bu ekin imlâsı "سه-س" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	اصابت ايدرسم	işābet idersem	14a
2	احسان ايدارسك	iḥsān iderseñ	13b
3	مساوى اولورلرسه	müsāvī olurlarsa	214b
4	اوترسه	öterse	21a

Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl adlı eserde geçen eklerin yazımına bakıldığında bir tutarlık görülür. Metinde kalın ve ince seslerde hemen hemen tam bir imla birliği bulunması eserin günümüze yakın olmasıyla açıklanabilir. Bu nedenle eserdeki kelimelerin imlâ özellikleri Türk yazı dilinin tarihî gelişiminde XIX. yüzyılın durumunu göstermek açısından önemlidir.

4.2. Metnin Kuruluşunda İzlenen Yol:

- Metnin kuruluşunda esas aldığımız nüsha İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde 5599 numaralı nüshadır.
- Nüshanın varak numaraları, metin içinde 1b, 2a, 2b vd. şeklinde gösterilmiştir.

- Metinde geçen meseller hem Arap harfleriyle hem de okunuşlarıyla yazılıp her birine numara verilmiştir. Ayrıca bunların tercümeleri yanında tespit edilebilmişse Türkçedeki atasözü veya deyim karşılıkları da verilmiştir.
- Arap harfleriyle yazılanlarda –Traditional Arabic- yazı fontu kullanılmıştır.
- Şerh bölümünde mesellere ait tüm sözcükler koyu yazılmıştır.
- Farsça kelimelerde bulunan "Vāv-ı ma'düle"ler, (ḥāḥ) örneğinde olduğu gibi "ḥ" şeklinde yazılmıştır
- Farsça birleşik kelimeler, birbirinden "-" işaretiyle ayrılmıştır.
- Metinde geçen Arapça ve Farsça beyitler, ibareler, iktibaslar vb. transkripsiyon alfabesine aktarılıp eğik biçimde yazılmıştır. Ardından çevirileri dipnotta gösterilmiştir.
- Metinde geçen ayetler ve hadisler Arap alfabesiyle yazılıp Diyânet İşleri Başkanlığı mealine göre Türkçeye çevrilmiştir.
- Nüshada bulunan kelime ve cümle yanlışlıklarına müdahale edilmiş, dipnotta nüshadaki şekil gösterilmiştir. Tarafımızca eklenen kısımlar ise köşeli parantez içinde yazılmıştır.
- Metnin aktarımında klâsik transkripsiyon sistemi esas alınmış ve aşağıdaki transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır:

ا	A, a, E, e, Ā, ā	ر	R, r	ف	F, f
ز		ز	Z, z	ق	Q, q
س		س	S, s	ك	K, k, ħ, G, g
ب	B, b	ش	Ş, ş	ل	L, l
ت	T, t	ص	S, s	م	M, m
ث	Ṭ, ṭ				

ن	N, n	ض	Ž, ž/ Đđ	ج	C, c
و	V, v/ ve, vü/ O,o/ Ö,ö/U,ü/U,u/ Ū,ū	ط	Ṭ, ṭ	ح	H, h
ه	H, h/ a, e	ظ	Z, z	خ	D, d
ي	Y, y/ Ĭ, ĭ/ Ī, ī	ع	‘	د	Z, z
		غ	Ġ, ġ	ذ	

4.3. Metin

[1a]

Terceme-i Mezāminü'l-Emsāl

[2b]

³⁵³ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(Feilâtün Mefâilün Feilün)

Şafha-zîb-i niyâz olup hâme
Minnet-i haqqı kıldı sernâme

Hamd ol Allâh'a kim Odur maḥmūd
*Huve fî kulli ezmunin mevcūd*³⁵⁴

Şibh ü emşâlden müberrâdır
‘Ayb u noḳsândan mu‘arrâdır

Odur in‘âm-resân-ı bay u gedâ
Odur ikrâmı ḥalka bî-iḥşâ

Hem şılât-ı şalât-ı bî-hemtâ
Ola rūḥ-ı ḥabîbine ihdâ

Ravzası reşk-i gülşen-i cennet
Ḥâkine ḳudsiyân çeker ḥasret

³⁵³ Rahmân ve Rahîm olan Allâh'ın adıyla.

³⁵⁴ O her zaman vardır.

Menşe'-i hilkat-i benî âdem
Sebeb-i âferîniş-i âlem
Nûr-ı haqdır vücûdı sertâpâ
Yere düşmezdi sâyesi aşlâ
Pâdişâh-ı serîr-i sırr-ı 'azîm
Lîma 'Allâh milketinde muķîm
Kaşr-ı iclâli kurb-ı Rabb-i cemîl
Hüsn-i vechi merâm-ı zât-ı celîl

[2a]

Zâhiri bâtınından a' lâdır
Bâtını zâhirinden esnâdır
Hil' at-ârâ-yı mesned-i levlâk
Nerdübân kaşr-ı kadrine eflâk
Kâm-ı 'uķbî yanında emr-i yesîr
Devlet-i 'âlem oldu şey'-i haķîr
Aķreb-i nûr-ı vahdet-i haķdır
Vâşıl-ı sırr-ı zât-ı muṭlaķdır
Lâ mekân zîb-i câh-ı nezdîki
Kalb idgâm idindi tefķiki
Nerdübân olsa da bu nüh eflâk
Kim ider kaşr-ı şânını idrâk
Oluna hem şükûfe-i teslîm
Bezm-i aşhâb u âline taķdîm
Her biri feyz-i Haķka mazhardır
Hâdi-i meslek-i peyemberdir
Ba' de zâ pâdişâh-ı zî-şâna
Ya' nî Maḥmûd Hân-ı devrâna
Feth idüp kenz-i naķd-i da' vâtı
Eyle leb-rîz ceyb-i ebyâtı
Ṭab'-ı şahânesi ola her dem
Bâġ-ı şîḥhatde gül gibi ḥurrem
İde iķbâlini Hudâ efzûn
Görüp a' dâ-yı dîn ola maḥzûn
'Âlemiñ ol veliyy-i ni' metidir
Bâ' iş-i emn üistirâhatidir
Maḥlaşı sırrına odur mazhar
Kıldı âsûde 'alemi yek-ser

Neyyir-i āsumān-ı şevketdir
Āsumān-ı şükūh u haşmetdir
Nev-nihāl-i hadā'ik-i iqbāl
Nahl-i pür-berg ü bār-ı bāğ-ı celāl
Emr ü fermānıdır mişāl-i każā
Getürür 'avdetinde bŷy-ı rızā
Her kime emri kim nüfŷ bulur
Ser-fŷrŷ-bŷrde-i itā'at olur
Pençe-i kahrınıñ yanında hemān
Gŷrbe vŷ mŷrveş kalur şŷrān
Raşşınıñ pāyına olur rŷ-māl
Mŷhr ü māh-ı felek mişāl-i ni'āl
Baħr-i re'fetde mişl-i mŷrvārīd
Gevher-i zātıdır vahīd ü ferīd
[3b]
Sŷnbŷl-i nev-bahār-ı bāğ-ı şafā
Gŷl-i şad-berg-i gŷlsitān-ı vefā
Nŷr-ı aħlāk-ı ħŷbı cāmi' dir
Ferd-i kŷllī mişālī lāmi' dir
Rŷze-çŷn-i sumātıdır şāhān
'Adliniñ kāse-līsi Nŷşirevān
Tŷridir şem'a şu'le peykānı
Ol sebebdan yanar 'adŷ cānı
Vaķt-i taħrīrde midād u kalem
'Ūd u 'anber ile olur tev'em
Kaķre-i kilik-i gevhher āşārı
Añdırır jāle-i çemenzārı
Yā meğer ħŷsn-i ħaķķ-ı ra'nāsı
Ĥaķķ-ı 'Oşmānı eyledi nāsı
Zātı bir mihr-i 'ālem-ārādır
Rŷy-ı dŷnyāya feyż-baķşādır
Silk-i āl-i gŷzŷn-i 'Oşmāna
Nażm olunmadı böyle dŷr-dāne
Bed nażar eylese bir ehl-i şŷrŷr
Ya yeri gŷr olur yāħud gözi kŷr
Cebel-i Cŷdi oldu çŷn cŷdi
Feyżiniñ irdi 'āleme sŷdı
'Azudu'd-devle-i vŷcŷd-ı kerem

Keffîdir maḳsim-i nuḳûd-ı himem

Vechi ser-levha-i kitâb-ı cemâl

Zâtı mecmû‘a-i fûnûn-ı kemâl

Naḥl-i bî-berg ü bâr kâm-ı cihân

Ebr-i luṭfundan oldılar reyyân

Eyleyüp ‘ayn-ı ‘adlini cārî

Qıldı iḥmâd nâr-ı eşrârı

Qomadı ḥâr-ı fitneden âşâr

Seyf-i qahr ile kesdi her ne ki var

Fâtihî milket-i Beleğrâdîñ

Nâzımıdır şugûr-ı Bağdâdîñ

Vâris-i mesned-i ḥilâfetdir

Mazḥar-ı rûtbe-i velâyetdir

Himmet ü ‘avn-i Seyyidü’l-kevneyn

Qıldı ol şâhı fâtihü’l-ḥaremeyn

Cevr-i Vehhâbiyândan ehl-i Ḥicâz

Ḥaḳqa el qaldurup iderdi niyâz

Ḥâricîler gürûhunı yek-ser

Tîğ-i nuşretle kırdı çün Ḥayder

[3a]

Eyledi rûḥ-ı Aḥmedi ḥoşnûd

Yâveri oldı ḥazret-i Ma‘bûd

Fâtih-i şânî oldıgın be-hisâb

Sûre-i fetḥ ider anuñ işrâb

Naḫra-i luṭfuna idüp şayân

Ehl-i ‘irfânı qıldı hem şādân

İtdi erbâb-ı dânişe rağbet

Buldı kâlâ-yı ma‘rifet kıymet

Her biri bir eşer idüp peydâ

Qıldılar nâm-ı pâkine imlâ

İtdi hem vâlid-i hüner-pîrâ

Metn-i *Qāmûsı* terceme ḥaḳqâ

Oldı çün kim qarîn-i ‘izz-i ḥuzûr

İtdi ṭab‘ı içün irâde şudûr

Eyledi hem bu bende-i nâ-kâm

Şihḫat-i ṭab‘ı ḥidmetinde kıyâm

Ḥamdu lillâh olup ḥitâma resîd

Nef' i oldu bed'îd çün hürşîd
İştîlâhât-ı pür-nükât-ı ' Arab
O kitâb içre mündericdir heb
Menşe'ü mağribi ile emsâl
O kitâb içre oldu māl-â-māl
Nef' i çokdur durûb-ı emsâliñ
Bildirir hâlini geçen hâlin
Pür-‘ iber kıssalar beyân eyler
Hâl-i mâzîyi hep ‘ ayân eyler
Hişse-i pür-fevâ'id ağız olunur
Çok ğarâyib hikâyeler bulunur
Meşele rağbet itdi ehl-i fuḥûl
Çün şudûr itdi çok kelâm-ı Resûl
Meşelüñ sünnet oldu ta' bîri
Şafaḥât-ı derûna tahrîri
Niçe âyetleri berây-ı mişâl
Kıldı irâd hazret-i Mûte' âl
Meşeliñ nef' i çün hüveydâdır
Zür-bâzû-yı şî' r ü inşâdır
Şî' r ü inşâ anuñla muḥkem olur
Kime irâd olunsa mülzem olur
Üdebânıñ cemî' -i âşârı
Şu' arâ-yı kirâmıñ eş' ârı
Ḥûb teşbîh ile müveşşâhdır
Serd-i emsâl ile muşarrahdır

[4b]

Lîk lâzımdır aşlını tefhîm
Mağribin dağı eylemek terkîm
Niçe emsâlden kütüb buldum
Şafḥa-zîb-i tettebbu' ât oldum
Ḥayli emsâle âşinâ oldum
Menşe' ü mağribin dağı buldum
Eyledüm müşkilâtını tahrîr
Hem lügât-ı ğarîbesin tefsîr
Soñra ma' nâların beyân itdim
Aşlını hem yazup ‘ ayân itdim
Bulunur ḥarf-i evvelinden hep

Arayup bulmasında çekme ta' ab

Yazdım irdikte çünkü pâyâne

Nâm-ı -nāmī-i şāh-ı devrāna

Olacak hāk-i pâyına mevşul

Şıla-i rağbetin kıla meşmül

Ol vetireyle i' tibār bula

Şāhibi daḥı iftiḥār bula

Sāye-i re'fetinde Hāmid-i zār

Ola dil-ḥāh üzre neyl-i yesār

[4a]

[5b]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ³⁵⁵

*El-ḥamdu'lillāhi'l-munezzehi 'ani'l-eşbāhi ve'l-emşāli, ve's-şalātu 'alā seyyidinā Muḥammed ellezī huve mevrīdu't-tecellī ve'l-cemālī, ve 'alā ālihi ve aşḥābihi ellezīne ḵama'ū bi-ḍurūbi's-seyfi uşūle eşcārī'd-ḍalālī ve ba'd, fel-neşra' bi-tevfīki'l-meliki'l-mute'āli ilā mā va'adnā min şerḥi mezāmīni'l-emşāli, fe-neḵūlu.*³⁵⁶

(1) إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا

(*İnne mine'l-beyāni le-siḥren*)³⁵⁷

Bu kelām-ı hākāyık-intizāmı ibtidā Nebīyy-i ekrem şallallāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem ḥazretleri tekellüm buyurduḵları taşḥīḥ-kerde-i aşḥāb-ı rivāyetdir ve rāvīsī imām 'Alī kerremallāhu vechehu ḥazretleridir. Kelām-ı Nebīde vāḳi' **siḥr** kelimesi, sīniñ kesriyledir, bātılı şüret-i ḥaḳda izḥār eylemek ma'nāsınadır. **Beyān** 'ayān vezninde zekā ve fiṭnata muḵārin bir ma'nā ve maḵşūdī ifşāḥ u izḥār eylemek [5b] ma'nāsınadır.

³⁵⁵ Rahmān ve Rahīm olan Allāh'ın adıyla.

³⁵⁶ Benzer ve emsalden uzak olan yüce Allāh'a hamd olsun. Hakikat ve güzelliğin kaynağı olan efendimiz Muhammed'e, dalalet ağaçlarının köklerini kılıç vuruşlarıyla kaldıran ailesi ve arkadaşlarına salat ve selam olsun. Yüce Melik'in tevfiğiyle söz ettiğimiz gibi mesellerin mazmunlarını şerh etmeye başlayalım. İşte diyoruz ki:

³⁵⁷ Beyan (güzel konuşma)dan bir kısmı mutlaka bir sihirdir.

Ma' nā-yı meşel: Ba' zı beyān 'amel-i sihr gibi 'amel ider dımeıdır. Ma' lūm ola ki sihr üç gūnedir; biri maḥz-ı ḥidā' u taḥayyülâtdır ki ḥaḳıḳati yoḳdur, Şu'bede ve göz bağıcılık ta' bīr olunur, ḥıffet-i yed ve sür'at-i 'amelden neş'et ider. İkinci şeyāṭıne taḳarrüb sebebiyle ba' zı mertebe mu'āvenetlerini isticlābla olur. Üçüncü irtikāb-ı küfr ile efsūn iderek şuver ü tabāyi' i gūyā ki taḡyīr iderler. Meselā ba' zı ādemo ḥimār iderler ki bu daḡı gerçi mü'eşşirdir, lākin ḥaḳıḳatı yoḳdur. Meshūr olan ādem kendini ḥimār oldum ḳiyāsıyla eşekcesine şīve ider. Her ḥâlde sihrin vukū' ı vardır. Nite ki mu'avvizeteyn ol bābda nāzil olmuştur. Ve işbu sihr māddesinden ba' zen ḥüsn ü leṭāfeti taşavvur olunur, ḳavl-i mezkūrda olduğı gibi. Bu meşel istiḥsān-ı kelām ve īrād-ı ḥüccet-i bāliḡe ma' rezinde ḍarb olunur.

(2) إِنَّمَا مَثَلُ الْجَلِيسِ الصَّالِحِ وَجَلِيسِ السُّوءِ كَحَامِلِ الْمِسْكِ وَنَافِخِ الْكِيرِ

(*İnnemā meşelu'l-celisi's-şālihi ve celisi's-su'i ke-ḥāmili'l-miski ve nāfihi'l-kīri*)³⁵⁸

Muḥaḳḳıḳ Meydānī rahmetullāhi 'aleyhi didi ki: Bu kelām-ı mu'ciz-beyānı Ebū Mansūr bin Ebī Bekri'l-Cevzī³⁵⁹ baña iḥbār eyledi, ve ol daḡı didi ki: Ebu'l-Ḥasan 'Abdullāh bin İbrāhīm Ebū Tāhir Muḥammed bin Ḥasan baña iḥbār idüp didi ki: *Ḥaddeşenā Ebū'l-Buḥturī, ḥaddeşenā Ebū Usāme, ḥaddeşenā Yezīd 'an Ebī Burde 'an Ebī Mūsā raḍiyallāhu 'anhu, ḳāle resūlullāhu ṣallallāhu 'aleyhi ve sellem:*" إِنَّمَا مَثَلُ الْجَلِيسِ الصَّالِحِ وَجَلِيسِ

السُّوءِ كَحَامِلِ الْمِسْكِ وَنَافِخِ الْكِيرِ"³⁶⁰. [6b] Ya'nī celis-i şāliḥ ile celis-i ṭālihi'n şibh ü mānendi yāḡud şıfatı, ḥāmil-i misk ile nāfiḡ-i kīr gibidir dımeıdır. Ḥāmil-i misk olan kimse muḳārenet ü mücāleset olunduḡda yā 'indinde olan miskden saña i'tā ider yāḡud iştirā idersin veyāḡud rāyiḡa-i ṭayyibe istişmām idersin. **Nāfiḡ-i kīr** olan kimseye muḳārenet olunduḡda ki demürce körüḡi çeken kimsedir, muḡrac olan ḳıḡılcımı ya üzerini iḡrāḳ ider, yāḡud müntefiḡ olduḡda rāyiḡa-i kerīthe istişmām idersin.

(3) إِذَا دَخَلْتَ أَرْضَ الْخَصِيبِ فَهَرُول

(*İzā daḡalte arḍa'l-ḡuşaybi fe-hervil*)³⁶¹

³⁵⁸ Şüphesiz iyi ve kötü arkadaşın örneğı miski taşıyanla körük çekenin örneğı gibidir.

³⁵⁹ Bu nüshada cudi yazılmaktadır.

³⁶⁰ Ebū Buḥturī, Ebū Üsāme, Ebū Yezīd Ebū Burde ve Ebū Mūsā'dan rivayet ettiklerine göre peygamberimiz buyurdu ki: Şüphesiz iyi ve kötü arkadaşın örneğı miski taşıyanla körük çekenin örneğı gibidir.

³⁶¹ Husayb diyārına girdiğinde hemen koş!

Daḥalte māzī-i muḥātabdır. **Huṣayb** zübeyr vezninde Yemen’de bir mevzī’dir, nisvānları hüsn ü cemālda eṭrāf-ı bilāda fā’iḳalardır. Binā’en ‘aleyh beyne’z-zurefā kelām-ı mezbūr meşel olmuştur. **Hervil** emr-i ḥāzırdır, maşdarı hervele kelimesidir ki daḥraca vezninde segirtmek ile yürime beyninde olan yürimedir ki yelmek ta’bīr olunur. **Ma’nā-yı meşel**: Huṣayb ḳazasına duḥūl itdükde hemān şitāb-ı tāmla hervele iderek meşy idüp bir ṭarafa ḥurūca baḳ ki nisvānlarının giriftār-ı saḥt-gīr cemālleri olmayasın dimekdir.

(4) أَنَا حَجِيرُهَا الْمُؤَوَّبُ وَعُذَيْقُهَا الْمُرَجَّبُ

(*Ene ḥuceyruha’l-mu’evveb ve ‘uzeyḳuha’l-muraccebu*)³⁶²

Huceyr hücreniñ muşağğarıdır ki burada mağāra murāddır. **Mü’evveb** mu’azzam vezninde ḳarpuzun depesi dilimi ve yaḳa oyuntısı gibi, be-gāyet degirmi ve müdevver ḳaṭ’ olunan şey’e dinür. **‘Uzeyḳ [6a]** ‘azḳuñ muşağğarıdır ki ḥurmā şalkımının çöpüne dinür. **Murecceb** ism-i mef’ūldür, maşdarı tercīb kelimesidir ki ḥurmā ağacının meyvesi firāvān olmağla dal basılup kırılmasun içün altına destek ṭarzında sed ve seki binā eylemek ma’nasınadır. **Ma’nā-yı meşel**: Ben anlarıñ müdevver naḳb olunmuş ḡarıym ki baña ilticā iderler ve ḥurmāsi çok dahıym ki benden ictināb iderler dimekdür. Meşel-i mezbūr *enā cūzeylühe’l-muḥakkek ve ‘uzeyḳuha’l-muracceb* ‘unvāniyla da menḳūldür. Buña göre **cūzeyl** lafzı cizl kelimesiniñ muşağğarıdır ki cīmin kesriyledir şol ṭomruk gibi ḳalın ağaca dinür ki deve ağılına dıkerler, deve aña sürünüp ḳaşınmak içün. **Muḥakkek** taḥkīkden ism-i mef’ūldür, muḥakkekūn bih ma’nasına. **Buña göre ma’nā-yı meşel**: Ben anlarıñ gelüp ḳaşınup kesb-i rāḥat idecek tayağı ve intifā’ idecek budağıym derdleri olduḳda gelüp baña mūrāca’at iderler ve re’y ü tadbīr ü i’ānetimle şifā-yı şadr ḥāşıl iderler dimekdir. Meşel-i mezbūrı Yevm-i Saḳīfede Beni Sā’ide Hubāb bin Münzīr meşveret eṣnāsında kendi re’y ü tadbīrini tercībhe ‘irrīflik ma’rezinde īrād eylemiştir.

(5) إِنَّكَ لَا تَدْرِي عَلَامَ يُنْزَأُ هَرْمُكَ

(*İnneke lā-tedrī ‘alāme yunze’u heremuke*)³⁶³

Lā-tedrī kelimesi müstaḳbel-i menfī-yi muḥātabdır, maşdarı dirāyet kelimesidir ki dālīñ kesriyle bilmek ma’nasınadır. **‘Alāme** kelimesinde mīm mā’-i istifhāmiyyeden [7b]

³⁶² Ben yuvarlak mağarayım ve çok dallı hurma ağacıym. Türkçedeki karşılığı: Sen bilirsin bir, iki; ben bilirim oniki. Yazıcı, **age**, s. 202.

³⁶³ Senin yaşlılığında nefsin ve aklının neye düşkün olacağını bilemezsin. Türkçedeki karşılığı: Sap yiyor saman çıkarıyor. / ağızından çıkan kulağı işitmez. Yazıcı, **age**, s. 54.

muḥaffefdir. *Yünze 'ü* kelimesi müstaḳbel-i meḥūldür, maşdarı nez' lafzıdır ki nūnuñ fethi ve zānuñ sükūnuyladır, bir nesneye pek ḥarīş ve düşkün olmaḳ ma'nasınadır. **Herem** kerem vezninde nefis ve 'aql ma'nasınadır. Hāşıl-ı ma'nā: Behey yādigār! Nefis ü 'aqlıñ ne şey'e mā'il ve ne şīveye ḥarīş u mütehālik olup ve olacağını sen de bilmiyorsun, ṭarīka-yi vāḥide üzre şābit olmayup bülbül gibi daldan dala ḳonup naḳş-ı bûḳalemün-şıfat rengden renge girmekdesin demekdir. Bu meşel bir kimse fi'l-aşl bir ḥaşlet üzre olup andan televvün ü taḥavvül eyledikde aña ta'rīz ṭarīḳıyla kendi nefsiñe ḥiṭāben irād olunur. Meydānıñ *Mecma'u'l-Emşāle*de beyānına göre bir kimse pīr ve sāl-ḥorde olup 'ateḥ 'arūzasıyla kendiden şutur ve gürbe vaż' u ḥareket ve herze vü hezeyān kelimeler şudūr itdikde ḍarb olunur.

(6) إِنَّهُ لَتَدِبُّ عَقَارِبُهُ

(*İnneh le-tedubbu 'aḳāribehu*)³⁶⁴

Tedibbū muzārī'dir, maşdarı deb ve debīb kelimeleridir ki dālīñ fethiyle sirāyet ma'nasınadır. '**Aḳārib**' aḳrebiñ cem'idir ki nemāyim ma'nāsına müsta'meldir, mücib-i renc ü āzār oldığıçün. Ve **nemāyim** nemīmeniñ cem'idir ki ḳoğ ta'bīr olunur. Ma'nā-yı meşel: Ḳoğıcılıḳla nāsıñ 'ırz u nāmūsunu hetk ü şikest ider demekdir. Ve aḳvāl-ı 'Arabdandır ki "كَذَّبَتْ عَقَارِبُ فَلَان"³⁶⁵ dirler, *seret nemā'imuhu ve ezāhu*³⁶⁶ ma'nāsına, ya'nī ḳoğıcılığı sebebiyle şūrīş ü fesādı miyāne-i nāse sirāyet eyledi diyecek yerde. [7a] "كَذَّبَتْ" dirler, ya'nī fülān kimse diri olup rüy-ı zemīnde yürüyen ve fevt olup maḳbūr u münḳabız olan nāsdan ziyāde kāzibdir ölüde diride kendi gibi kāzib yokdur diyecek yerde söylenir.

(7) إِنَّ الْمَنَاقِبَ خَيْرُهَا الْأَبْكَارُ

(*İnne'l-menākiḳe ḥayruha'l-ebkāru*)³⁶⁸

Menākiḳ maḳābiḥ vezninde nisvāna ıtlāḳ olunur. Bi'l-ḳuvvet yāḥud menkūḥ oldukları ḥasebiyle. Ma'nā-yı meşel zāhirdir.

³⁶⁴ Şüphesiz onun akrepleri yayılmıştır.

³⁶⁵ Birinin akrepleri yayılmıştır.

³⁶⁶ Onun iftira ve eziyetleri yayılmıştır.

³⁶⁷ Hem hayatta olanlar hem de ölüler arasında en yalancısıdır.

³⁶⁸ Kadınların en iyisi bakire olanlardır. Türkçedeki karşılığı: Tarlayı düz, kadını kız al! Yazıcı, **age**, s. 96.

(8) أَنَا مِنْهُ فَالِجُ بْنُ خَلَاوَةَ

(*Enā mihu Fālicü bin Ḥalāvete*)³⁶⁹

Fālic bin Ḥalāve ‘Arabdan bir kimsedir ki meşel-i mezbūruñ menşe’idir. Beyne’l-‘Arab Yevmü’r-Raḡam ile müte‘ārif olan Yevm-i Melḥamede Enīs-nām ser-gerde esīrlerini ḡatlı iderken mezbūr Fālice "Sen daḡı Enīse mu‘āvenet eylemez misin" didiklerinde "*Enā berī’un minhu*"³⁷⁰ demekle min ba’d bir māddeден teberri iden kimse "*Enā mihü Fālicü bin Ḥalāvete*" demek meşel olmuştur.

(9) إِنَّ لِلَّهِ جُنُوداً مِنْهَا الْعَسَلُ

(*İnne li’llāhi cunūden mihe’l-‘aselu*)³⁷¹

Cünūd cünd lafzının cem’idir, **cünd** cīmiñ zammı ve nūnuñ sükūnuyla ‘askere ve bir ādemiñ a’vān u enşārına dinür ki hizb ve ceşş gibi ism-i cem’dir. Aşlı budur ki Eşter Naḡa’ī raḡıyallāhu ‘anhu ki şüc‘ān-ı aşḡābdan ve emīrū’l-mü’mīnīn İmām bi’l-ḡaḡ ‘Alīyyü’l-Murtaḡā kerremallāhu vecchehu ḡazretleri tarafından olup Şıffīn vaḡ‘asında Şāmīleri be-ḡāyet taḡyīḡ ve şīrāze-i cem’iyyetlerin temzīḡ derecesine gelmiş idi. Nāḡehān ‘asel-i zehr-nāk tenāvül eylemekle ‘āzim-i ḡülşen-serāy-ı cinān olmaḡın Mu‘āviye ḡaḡḡ-ı müşārūn ileyhde kelām-ı mezbūrı irād eyledi.

[8b]

(10) إِنَّهُ لَيَكْسِرُ عَلَيْكَ أَرْغَاطَ النَّبْلِ

(*İnnehu leyeksiru ‘alyeke ar‘āḡa’n-nebl*)³⁷²

Ar‘āḡ ru’ḡ kelimesinin cem’idir ki rāniñ zammıyla oḡuñ temren girecek yerine dinür ki anuñ üstüne siñir şarılır. **Yeksir** ikinci bābdan müstaḡbel-i ma’lūmdur. **Nebl** ḡabl vezninde oḡlara dinür, siḡām ma’nasına. Bu meşel gitdikçe ḡazabı müştēd olan kimse ḡaḡḡında ḡarb olunur. Aşlı budur ki bir nesne zımnında ḡazabnāk olan kimse oturup elindeki oḡ ile yeri dürtüp ḡarşdırarak oḡun ru’ḡını şikest ider, yāḡud aḡızda olan dişleriñ kökleri oḡ temrenleriniñ medḡellerine teşbīḡ olunmaḡla fülān kimse saña ḡışm u ḡazabdan nāşī dişlerini birbirine sürüp ḡıcırdadır dimekdir ki ḡālet-i mezbūr kemāl-i

³⁶⁹ Ben ondan Fālic bin Halave gibi uzaḡım (yani ben onu tanımıyorum). Türkçedeki ḡarşılığı: Gönülsüz köpek koyuna hayretmez. Yazıcı, **age**, s. 90

³⁷⁰ Ben ondan uzaḡım.

³⁷¹ Allah’ın pek çok askerleri vardır, bal da onlardandır. Türkçe ḡarşılığı: Dünya bu, kim kazana, kim yiye. Yazıcı, **age**, s. 99.

³⁷² Senin üzerine okların temrenini kırar. Türkçedeki ḡarşılığı: Öfkesinden ateş püskürüyor. Yazıcı, **age**, 177.

ğayz u ğazab eſeri olmağla maħall-i merķūmda īrād olunur. *Ve fī-meſelin āher*, "مَا قَدَرْتُ" ³⁷³, *ya'nī*: Fülān maṭlaba bu ķadar sa'y eyledim taħſīline ķādir olmadım ħatta ar'āz-ı nibāl baña eğilüp mun'aṭıf oldı ki murād ifrāğ-ı esbāb idince ķadar sa'yimi ſarf eyledim dımeķdir.

(11) إِنَّ الْعَصَا قُرِعَتْ لِذِي الْحُلْمِ
(*İnne'l-‘aşā ķuri‘at lizi'l-ħulmi*)³⁷⁴

Ķuri‘at ķar‘ kelimesinden ki degnekle urmaķ ma‘nāsınadır, māzīdir. **Ĥulm** ḥā’ın zammı ve lāmıñ sūkūnuyla ‘aķl ve rüşd ma‘nāsınadır, eñ evvel ķar‘-ı ‘aşā olunan kimsede *ya'nī* meſel-i mezbūruñ menşe’inde ihtilāf olunmuſdur. Ba‘zılar ‘Āmir bini’ḍ-Ḍarb ve ba‘zılar Ķays bin ‘Ĥālid [8a] ve ba‘zılar ‘Amr bin Cum‘a ve ba‘zılar ‘Amr bin Mālik didiler. *Terceme-i Ķāmūsda* ‘Āmir müreccaħdır. Merķūm be-ğāyet pīr yāħud mu‘ammerinden olmağla üç yüz yaſına vardıkda kendi re’yine i‘tinā vü i‘timādı olmamağla oğullarına tenbīh eyledi ki meſālih-i nāsı temſiyet vaķtinde eger kelāmım üslūb-i nıẓāmdan çıķup beyhūde ve semt-i ḥilāfa munſarīf olursa ‘aşā ile iſbu dīvārda yāħud yerde olan ķalkanı ķar‘ idüp benı āğāh idesiz. Meſel-i mezbūr ehl-i ‘aķl u rüşd olan ādem ednā tenbīh ile mütenebbih olur diyecek yerde ḍarb olunur.

(12) إِنَّهُ لَشَرَّابٌ بِأَنْفَعِ
(*İnnehu leſerrābun bi-anķu‘i*)³⁷⁵

Şerrāb kezzāb vezninde keſīrū’ſ-şürb ādeme dinür. **Anķu‘** eflus vezninde naķ‘ kelimesiniñ cem‘idir ki ſu irkiken maħallere dinür. Ma‘nā-yı meſel: Çok yeriñ ſuyunu içmiſdir dımeķdir. Bu meſel bi’d-defa‘āt umūr u aḥvāl tecrübe itmiſdir diyecek yerde ḍarb olunur, zirā eṭrāfıyla beyābānı bilen delīl ne semtde öylece ſu birikilmiſ ise ṭarīķına sūhūlet ve ḥazāķatla sülūk idüp vāſıl olur.

(13) إِنَّكَ خَيْرٌ مِنْ تَفَارِيقِ الْعَصَا
(*İnneke ḥayrun min tefāriķi’l-‘aşā*)³⁷⁶

³⁷³ Okların temrenleri bana ſefkat edinceye kadar bu iſte çok zorlandım.

³⁷⁴ Asā (baston) akıllı kimse için vuruldu. Türkçedeki karſılığı: Arife bir iſāret yeter. Yazıcı, **age**, s. 185.

³⁷⁵ O yer mutlaka birikensuyu içmiſtir. Türkçedeki karſılığı: Akıl, tecrübe ile kemal bulur. Yazıcı, **age**, s.189.

³⁷⁶ Şüphesiz sen parçalanmıſ değnekten daha hayırlısın. Türkçedeki karſılığı: Kırk fırın ekmek yemesi lazım/ gün görmüş geçirmiſ.

Tefārīku'l-‘aşā degnek ve oduñ pārelerine dinür. Bu meşeli A‘rābiden Ğuneyye-nām ‘avrat ibtidā kendi oğluna hıṭāb eylemiştir. Aşlı budur ki mezbūreniñ bir oğlu var idi, şevke-i şikā‘i gibi be-ğāyet bünyesi za‘īf ü naḥīf olup lākin ziyādesiyle bed-ḥūy ve bed-meşreb [9b] ve dā‘imen hem-ḥālī olan civānlarıyla uğraşup ḥulāşa, āfet gibi bir ma‘nā idi. Bir gün ‘ale'l-‘āde bir delūkanluya şer-gīr olup üzerine ok yılanı gibi hücūm eyledikde ol daḥı bir ḍarbla kendini ḥāksār eyledikten sonra tutup enfini ḳaṭ‘ eylemekle vālidesi diyetini aḥz eyledi. Fi‘l-aşl mübtelā-yı faḳr u fāḳa iken diyet-i merḳūme ḥālīne imdād idüp bir miḳdārca ruṭubete dest-res oldu. Ba‘de müddetin yine birine şer-gīr olmağla ol daḥı aḥz ve ḳulağınḳı ḳaṭ‘ eyledi. Yine vālidesi diyetini aḥz eyledi. Bir günde birisi ṭudağınḳı ḳaṭ‘ eylemekle anuñ daḥı diyetini alup ḥulāşa oğlunuñ gūyā ki dirhem dirhem etini şatmağla vāfirce māla nā‘il olup oğluna medḥ ü şenā ma‘rezinde kelām-ı merḳūmı irād eyledi. Ya‘nī: Ey oğlum! Sen ‘aşā pārelerinden ziyāde ḥayır lusun. Zirā ‘aşā ḳaṭ‘ olunduḳda kelbiñ boyununa ḥalṭa olur ve çivi ve ḳazık olur ve çuvāl kulpuna geçirecek ağaç olur ve anuñ başına ağırşak gibi bir nesne geçirilse beserek deve burunsalıḳı olur ve nāḳanıñ memesine bağlayıcak ağaç olur ve eger ‘aşā şecerden güvendir şeklinde ḳaṭ‘ olunursa her şaḳḳı bir kemān-girih olur ve şuḳḳaları tefrīḳ olunursa ok olur ve ol oklar tefrīḳ olunduḳda ḥizā ya‘nī [9a] eṭfāl mel‘abesi olan ḥurde oklar olur, ba‘dehu dip çivisi olur, ba‘dehu iplik egirecek olur, ba‘dehu kırık çanak kenedleri olur ki kenedci andan enseb kenedleyecek nesne bulamaz.

(14) إِنَّ الشَّقِيَّ وَاْفِدُ الْبَرَاجِمِ

(*İnne's-şakīyye vāfidu'l-Barācimi*)³⁷⁷

Vāfid vāḥid vezninde bir maşlahat için ḳavmi tarafından emīr ve sultāna gelen ādeme dinür. *Barācim* Ḥanḳalatu bin Mālīk bin Temīm evlādından bir ḳavm ismidir. Meşeli mezbūr aşlı budur ki ‘Amr bin Hind-nām emīriñ Benū Dārem bin Mālīk bin Ḥanḳala'dan bir kimse birāderini ḳatıl eylemekle ‘Amr anlardan yüz nefer kimseyi iḥrāk bi'n-nār eylemek bābında yemīn eylemekle ṭoḳsan ṭoḳuz neferine dest-res olup iḥrāk eyledi. Bir gün Barācim didikleri ḳavm-i mezbūrdan bir kimse ol semtden güzerān iderken ‘Amr ol ḥılālde yine birisini iḥrāk ider olmağla mezbūruñ meşāmmına et rāyihası gelmegin "Emīr büryān ṭabḥ itdiriyor, şundan biz daḥı ḥişşe-yāb-ı tenāvül olalım." diyerek varduḳda, ‘Amr ol şahşdan nām u şānını su‘āl eylemekle mezbūr daḥı

³⁷⁷ Şakī olan kimse Berācim'in temsilcisidir. Türkçedeki karşılığı: Deveyi yardan (uçurumdan) uçuran bir tutam ottur/ keçiyi yardan uçuran bir tutam ottur/ ava giden avlanır. Yazıcı, *age*, s.211.

Barācimden olduğunu ifāde eyledikde hemān aḥz u giriftār ve iḥrāk bi'n-nār eyledi ve yüz neferi anuñla tekmīl eyledi. Meşel-i mezbūr kemāl-i mertebe hırşından kendi nefsinı mehlekeye düşüren kimse ḥaḳkında ḍarb olunur.

(15) أَنَا مِنْهُ كَحَاقِنِ الْإِهَالَةِ

(Enā minhu ke-ḥāqini'l-ihāleti)³⁷⁸

Hāqin kāfiñ kesriyle tulumā sūd çeken kimseye dinür. **İhāle** hemzeniñ kesriyle iç yağına dinür. [10b] Bu meşel ben o ḥuşuşda üstāz u ḥāzıkım diyecek yerde ḍarb olunur. Zirā tulumuñ yağını tulumā çeken kimse geregi gibi şogudığını teyaḳḳun eylemedikçe çekmez, zirā issi olursa muḥterik olur.

(16) إِلَّا دَهٍ فَلَا دَهٍ

(İllā dehin felā dehin)³⁷⁹

Dehin dehin kelimesi dālların fethi ve hā'ların kesriyle bir lügatdir ki bu mādde şimdi olmazsa min ba'd olmaz dimekdir. Kütüb-i emşalde beyān olundığı üzre burada **dehin** kelimesi lafz-ı Fārisīdir. Dālın fethi ve kesriyle lügatdir 'aṭā ma' nāsınadır, kezālike ḍarb ma' nāsına da gelir. Ve dālın fethiyle emr-i ma' rūf ve nehy-i münker ma' nāsına da gelir. 'Arab aḥz u isti'māl eylediler 'aṭā ma' nāsına olduğu şüretde bu ādemiñ yāḥud bu nesneniñ lāyık u müsteḥaḳḳını virmezseñ bir daḥı bulup viremezsin dimekdir. Ve ḍarb ma' nāsına olduğu şüretde eger bu def'a bunı ḍarb eylemezseñ bir daḥı idemezsin dimekdir. Ve emr-i ma' rūf ma' nāsında daḥı bu gūnedir. Ve **illā** kelimesiniñ aşlı **in lā** idi. Bu ḥaḳır dir ki bunda Fārisīye ḥaml ü tekellüfe hiç ḥācet yokdur zann olunur, zirā dehī kelimesi ki zekī veznindedir, dehā māddesinden vaşıfdır. Terkīb-i mezbūr *in lem tekūn dehīyyen fī hāzihi'l-māddeti evi's-sā'ati felā tekūnu ebdā*³⁸⁰ sebkindedir. **Ya'nī** bu ḥuşuşda yāḥud bu sā'atde rüşd ü fiṭnatla dāhiyāne hareket eylemezsen bir daḥı mecāl bulamazsın dimekdir ve kıyāmete ḳadar dūḥātdan ma' dūd olamazsın dimekdir. Ve dehī kelimesinde emşalde cārī olan taḥfif cārī olmuş olur. [10a] Meşel-i mezbūr bu vakitte el viren fırsatı ḡanīmet bilmezsen bundan sonra zafer-yāb olamazsın diyecek mevḳi'de īrād olunur.

(17) إِلَّا حَظِيَّةٌ فَلَا أَلِيَّةٌ

³⁷⁸ Ben bu konuda tulumā sūt çeken gibi ustayım. Türkçedeki karşılığı: İşinin adamı. Yazıcı, **age**, s. 225.

³⁷⁹ Bu iş şimdi yapılmazsa daha sonra yapılmaz.

³⁸⁰ Eğer şimdi bu konuda kurnaz olmazsan gelecekte hiç olmayacaksın.

(*İllā ḥaẓiyyeten felā eliyyeten*)³⁸¹

Ḥaẓiyye meziyye vezninde zevci yanında qadr u i‘tibārı olan ḥātūna dinür. **Eliyye** beliyye vezninde muḳaṣṣıraya dinür. Terkiḇ-i mezbūr *in lā ekūnu ḥaẓiyyeten felā ekūnū eliyyeten*³⁸² taḳdīrindedir. ya‘nī el-ḥāletü ḥāzihi qadr u i‘tibār şāhibi degil isem qadr u i‘tibār bulmaḳ talebinde aṣlā fütūr u taḳṣīr eylemeyüp buluncaya dek sa‘y u himmet iderim dimekdir. Aşlı budur ki bir kimse bir ḥātūn tezevvüc eyleyüp ve ol ḥātūn kendisine lāzım ü lāyık ve ezvāc yanında mūcib-i qadr u ḥürmet olacaḳ umūr u ḥidemātda aṣlā tehāvün ve taḳṣīrātı yoḡ iken zevci ‘indinde bī-‘izzet olmaḡla bir gün zevcine kelām-ı mezbūrı irād eyledi ki *in lā tekūn ‘indeke ḥaẓiyyeteun fe-enā lā eliyyetun* sebkinde olur. Ve *Mecma‘u’l-Emsāle*de ḥaẓiyyet ve eliyyet kelimelerini naşbla zabt eylemekle *in lā ekūn ḥaẓiyyeten ‘indeke felā ekun eliyyeten* taḳdīrinde olur. Meşel-i mezbūr ḥalḳdan ġaraḡ ve maṭlūba nā‘il olmaḳ içün müdārāt ve ḥüsn-i mu‘āmele eylemek bâbında ḍarb olunur.

(18) أَبِي يَغْزُو وَأُمِّي تُحَدِّثُ

(Ebī yaḡzū ve ummī tuḥaddiṣu)³⁸³

Aşlı budur ki bir kimse ġazāya gidüp ba‘dehu ḳavmine ric‘at eyledikde aḥvāl-i muḥārebeden su‘āl eylediler. Ol kimse fetḥ-i dehān eylemeksizin ḥātūnı olan yādigār fülān ḳavm u ‘aşāyirden şu ḳadar kimse ḳatlı helāk ve fülān ḳabile münhezim ve fülān kimse mecrūḥ oldı diyü gūyā kendi bulunmuş gibi ḥaber virdükde [11b] oḡlı ta‘accüb-künān olaraḳ kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Ya‘nī: Pederim ġazāya gidüp muḥārebe eyler ve vālidem aḥvāl-i muḥārebeden ḥaber virür dimekdir. Meşel-i mezbūr ġayrı kimseniñ işledigi ḥünere kendi işlemiş gibi ḥikāyet iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(19) إِذَا ارْجَحَنَّ شَاصِيًا فَارْفَعْ يَدَا

(İze'r-ceḥanne şāşiyen ferfa‘ yedā)³⁸⁴

İrceḥanne māzīdir, maşdarı *irciḥnān* kelimesidir ki *ikṣi‘rār* vezninde bir nesne birden düşmek ma‘nāsınadır, ve bir taraḫa meyl idüp aḡmaḳ ma‘nāsınadır. **Şāşī** ism-i fā‘ildir, maşdarı *şuşuv* kelimesidir ki *‘uluv* vezninde ḳırba geregi gibi ṭolmaḡla bacaḳları yuḳarı

³⁸¹ Şansım olmasa da kusurlu asla olmam. Türkçedeki karşılığı: İyilik yap denize at, balık bilmezse Hâlık bilir. Yazıcı, **age**, s. 233.

³⁸² Şansım olmasa da kusurlu asla olmam.

³⁸³ Babam savaşı, annem ise anlatır.

³⁸⁴ Atın yere düşerse onun elinden tut.

kalḳmak ma‘nāsınadır. *İrfā‘* emr-i ḥāzırdır. Ma‘nā-yı meşel: Düşmen feresinden ayakları mürtefi‘ olduğu ḥâlde zemîne düşdükte aña ta‘arruż idüp helāk kaydında olma, belki elinden tutup ḳaldır dimekdir. Bu meşel bir kimseniñ düşmenine bir muşbet irişüp ḳor u ḥaḳır olsa her ne ḳadar ‘adū ise de cürmini ‘afv eyleyecek yerde ḳarb olunur. Bu kelāma münāsib işbu beyt-i Fārisī ne güzel inşād olunmuşdur:

*Ez-seg-i gīrende eymen mī-şevēd herkes nişest
Her ki ber-üftāde gīred saḥt ez-seg kemterest*³⁸⁵

(20) إِيَّاكَ وَخَضْرَاءَ الدَّمَنِ

(İyyake ve ḥaḍrā ‘u’d-dimeni)³⁸⁶

Dimen dālîñ kesri ve mîmîñ fethiyle süpüründilige dinür, mezbele ma‘nāsına. **Ḥaḍrā ‘u’d-dimen** süpüründilik filizi dimekdir, fūrū-māye nesebden neş’et [11a] eylemiş güzel ‘avratdan kināyedir ki taḥzīr buyurulmuşdur. *Nihāye-i İbn Esīr*de ḳavl-i mezkūrı ḥadīs-i şerīf olarak rivāyet eylemiştir. Ve *Ḥaḍrā ‘u’d-dimen* ḳāvlinde vāv ḥarfı bir fi‘l-i muḳaddere bir fi‘l-i muḳadderi ‘atf içündür. *Aḥuṣṣukum bi-nuṣṣī ve uḥazzirüküm ḥaḍrā ‘a’d-dimen*³⁸⁷ sebkindedir, ya‘nī: Ey şāf-dil! Aşlı fāsīd olup şūreten ḥüsn ü cemāl şāḥibi olan kimseye firīfte olmayasın dimekdir. Bu kelām ḥasīsü’l-aşl olup zāhiren ḥüsn ü nümāyişi olan kimseden ihtirāz lāzımdır diyecek yerde ḳarb olunur.

(21) أَنَا دُونَ هَذَا وَفَوْقَ مَا فِي نَفْسِكَ

(Enā dūne ḥāzā ve fevḳe mā fī nefsike)³⁸⁸

Aşlı budur ki bir gün bir münāfık ḥazret-i İmām ‘Alī kerremallāhu vechehu ḥazretlerine gelüp derūnı birūnuna nā-muvāfık olarak itnāb-ı medḥ ü şenā eyledikde imām-ı müşārun ileyh ḥazretleri kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Ya‘nī: Ben seniñ zāhiren tekellüm eylediğini medḥ ü şenā ile muttaşıf degil isem de derūn-i mefsedet-meşḥūnuñda mużmer olan ḥālātdan a‘lā ve berterim dimekdir. Bu kelām-ı zāhiri bāṭınına nā-muvāfık münāfık ḥaḳḳında irād olunur.

(22) أَكَلْتُمْ تَمْرِي وَعَصَيْتُمْ أَمْرِي

³⁸⁵ Herkes oturunca yakalayıcı köpekten güvende olur, çaresizlere zulmeden kimse köpekten daha değersizdir.

³⁸⁶ Çöplükte yetişen yeşilliklerden sakın!

³⁸⁷ Size öğüt veriyorum ve sizi çöplükte yetişen yeşilliklerden ikaz ederim.

³⁸⁸ Ben, dediğin bu sözlerin altındayım ve aynı zamanda benim hakkımda içinden geçenlerden daha yükseğim

(*Ekeltum temri ve 'aşaytum emri*)³⁸⁹

Ecille-i aşhâb-ı kirâm *riḍvānallāhu 'aleyhim ilā yevmi'l-ḳiyām* hâzarâtından 'Abdullâh bin Zübeyr bin 'Avvâm ḥazretleri nân u ni' metiyle perverde olan bî-vefâlarıñ ahvâlinde eşer-i 'işyân müşâhede buyurduklarında ḥaḳlarında kelâm-ı mezbûrı tekellüm buyurmuşlar. Ma' nâ-yı meşel zâhirdir. [12b] Bu meşel envâ'-ı cûd u keremi ile perverde iken ribḳa-ı iṭâ'at-ı veliyyü'n-ni' amından gerden-keş olan küfrân-ı ni' met ḥaḳḳında îrâd olunur.

(23) إِيَّاكَ وَأَعْرَاضَ الرِّجَالِ

(İyyāke ve a' rāḍa'r-ricālî)³⁹⁰

Bu meşeliñ terkîb ü i' rābı "إِيَّاكَ وَأَعْرَاضَ الرِّجَالِ"³⁹¹ meşelinde cārî olduğu vech üzredir. Aşlı budur ki Yezîd bin Mehleb oğluna vaşîyyet eylemiştir ki zinhâr âyîne-i a' rāz-ı ricālî seng-i ta'n u ḥaḳâretle şikest eyleme, zirâ merdân-ı himmet-pîşe münkesirü'l-'arz olmaḳdan be-ğâyet ictinâb ve belki 'ırzlarını muḥâfaza bâbında niçe miḥen ü şedâ'idi irtikâb idüp leyl ü nehâr senden aḥz-ı intikâma kûşe-gîr-i kemîn-gâh-ı intizâr olurlar demekdir. Meşel-i mezbûr bir kimseniñ şîşe-i 'ırz u nāmûsunı şikest itmekden tahzîr maḳâmında îrâd olunur.

(24) إِنَّ الْحَدِيدَ يُفْلَحُ بِالْحَدِيدِ

(İnne'l-ḥadîde yufleḥu bi'l-ḥadîdi)³⁹²

Ḥadîd emîr vezninde demüre dinür. **Yufleḥu** bünye-i mechülle *yuşaḳ* ma' nâsınadır, *ve minhu el-fellâḥ li'l-ḥarrâs*³⁹³ zirâ arzı şaḳḳ ider. Ma' nâ-yı meşel zâhirdir. Bu meşel kâr-ı düşvârîñ ḥusûlî yine aña müşâbih olan umûrdan isti'ânete mevkûf u meşrûtdur diyecek yerde ḍarb olunur. Kemâ ḳâle'z-Zeccâc³⁹⁴:

İnne'l-ḥadîde yufleḥu bi'l-ḥadîd
Ḳad 'alimet ḥayluke eyne's-şahsaḥ³⁹⁵

(25) إِنْ كُنْتُ رِبْحًا فَقَدْ لَأَقَيْتَ إِعْصَارًا

³⁸⁹ Hem hurmamı yediniz hem de bana karşı çıktınız.

³⁹⁰ Sakın adamların namusuna yaklaşma!

³⁹¹ Çöplükte yetişen yeşilliklerden sakın!

³⁹² Demir demir ile kesilir. Türkçedeki karşılığı: Demir demiri keser. Yazıcı, **age**, s. 95.

³⁹³ Toprağı süren kişiye fellâḥ (çiftçi) denilir.

³⁹⁴ Zeccâc'ın dediği gibi

³⁹⁵ Demir demirle kesilir, senin atların düz yerin nerede olduğunu bilmiştir.

(İn kunte rīhen faḳad lāḳayte i' šāren)³⁹⁶

İ' šār hemzeniñ kesriyle şol rīhe dinür ki şiddetinden şehābı tozıdup gider ola. *kūnte ve lāḳayte* kelimeleri māzī-i muḥāṭabdır, [12a] yāḥud i' šār şol yele dinür ki şiddetinden yerden direk gibi hevāya aḡup ḳalka ki ḳasırğa ta' bīr olunur. Ma' nā-yı meşel: Eger sen rīh-i şedīd iseñ i' šāra mülākī olursun, ya' nī senden ḳavī bir ḥaşma dūḳār olursun dimekdir. Ma' lūm ola ki *rīh* lafzı müfreden şedā'id ü 'uḳūbātda ve riyāḥ cem' en leṭā'if ü in'āmātda isti' māl olunur, 'ādetā rīh-i vāḥide muzırr u mūhlik olup riyāḥ-ı mūte' addideniñ hūbūbı mūcib-i i' tidāl oldıḡıçün kezālike helāk olan ümem-i sālīfe rīh-i vāḥide ile tebāh oldılar. *Ve minhu el-ḥadīsu*, "كَانَ مُحَمَّدٌ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ إِذَا هَاجَتِ الرِّيحُ: اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا رِيحًا" ³⁹⁷ Meşel-i mezbūr bir mūteḡallibe içün aḡleb eşed bulunur diyecek yerde ḍarb olunur.

(26) أَوِي إِلَى رُكْنٍ بِلَا قَوَاعِدَ

(Eviye ilā rüknin bilā-ḳavā'ide)³⁹⁸

Eviye nezele ma' nāsına māzidir. *Rükn* cānib-i aḳvā ma' nāsınadır. *Ḳavā'id* ḳā'ideniñ cem'idir ki esās ve aşıl ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Aşl u esāsı olmayan maḥalle nüzül eyledi dimekdir. Bu meşel bir bī-vefā-yı süst-peymānuñ dūrūḡ-ı bī-fürūḡına i' timād idüp andan menfa'at iltimās iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(27) أَدَبُ الْمَرْءِ خَيْرٌ مِنْ ذَهَبِهِ

(Edebü'l-mer'i ḥayrun min zehebihi)³⁹⁹

Bu kelām-ı ḥaḳāyık-ı intizām İmām 'Alī kerremallāhu vechehu ḥazretlerinden şādir oldıḡı rivāyet-kerde-i rüvāt-ı kirāmdır.

(28) أَوَّلُ الشَّجَرَةِ النَّوَّاءُ

(Evvelu's-şecereti en-nevātu)⁴⁰⁰

Nevāt nūnuñ fethiyle ma' lūmdur ki çekirdege dinür. Bu meşel bir emr-i şaḡırden emr-i kebīr tevellüd ider diyecek [13b] yerde ḍarb olunur.

³⁹⁶ Eḡer rüzgar isen fırtınayla ḳarşılaşsın. Türkçedeki ḳarşılığı: Rüzger eken fırtına biçer.

³⁹⁷ Peygamber Muhammed rüzgār estiḡinde "Allahım bu estirdiḡini rüzgār kılma, rüzgārlar kıl" diye dua edermiş.

³⁹⁸ Temelsiz esaslara dayandı.

³⁹⁹ Kişinin ahlakı onun altınından daha iyidir.

⁴⁰⁰ Aḡaç çekirdekten yetişir.

(29) إِذَا لَمْ تَغْلِبْ فَاخْلُبْ

(İzā lem tağlib fehlub)⁴⁰¹

Lem tağlib kelimesi caħd-ı muṭlaq-ı muḥātabdır ve bāb-ı şāniden maşūğdur, maşdarı ğalabe kelimesidir ki feteḥātle bir kimseyi zūr u kuvvet ve tāb u kudretle maḫhūr eylemek ma'nāsınadır. *İhlub* emr-i ḥāzırdır ve bāb-ı evvelden maşūğdur, maşdarı *ḥalābe* kelimesidir ki dil ile aldamaḫ ma'nāsınadır. Bu meşel ğalabe idemeyeceğin kimseyi dil ile firīfte eyle diyecek yerde ḍarb olunur.

(30) إِنَّ الْهَوَانَ لِلْنِّيمِ مَرُءَةً

(İnne'l-hevāne li'l-le'īmi mer'emetun)⁴⁰²

Hevān 'ayān vezninde ḥaḫāret ma'nāsınadır. *Le'īm* caḫīm vezninde vaşıfdır, nākes ü denī ve fūrū-māye kimseye dinür. *Mer'emet* merḫamet vezninde luṭf u re'fet ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: *Le'īm* olan şahşa ḥaḫāretle mu'āmele eylemek aña lutf u re'fetdir. Bu meşel bed-aşl ve baḫīl olan kimseye luṭf u iḥsān iderseñ seni taḫfif ider ve taḫḫir u ihānet itdikde ikrām itmiş olursun diyecek yerde ḍarb olunur. *Kemā ḫale Ebu't-Tayyib*⁴⁰³:

İzā ente ekramte'l-kerīme melektehu

*Ve in ente ekramte'l-le'īme temarradā*⁴⁰⁴

Ve vaż'u'n-nedā fī mevzi'is-seyfī bi'l-'ulā

*Mużırrun ke-vaż'is-seyfī fī mevzi'in-nedā*⁴⁰⁵

(31) إِنَّ الْمَقْدِرَةَ تُذْهِبُ الْحَفِظَةَ

(İnne'l-maḫdirete tuḫhibu'l-ḥafızata)⁴⁰⁶

Maḫdiret mīmiñ fethi ve ḫāfiñ sūkūnı ve dāluñ ḥarekāt-ı şelāşıyla ğinā ve yesār ve kudret ma'nāsınadır. *Tüzhīb* izḫāb kelimesinden müstaḫbeldir. *Ḥafīze* sefīne [13a] vezninde ğaḫab ma'nāsınadır. Türkide zenginiñ ḫalbi geniş olur dirler. Ya'nī olur olmaz nesneden ğaḫabnāk olup izḫār-ı tehevvr eylemez. Bu meşel bir nesneyi işlemege yāḫud

⁴⁰¹ Eğer yenemezsen kazanmak için hile yap.

⁴⁰² Alçaklara hakaret etmek merhamettir.

⁴⁰³ Ebu Tayyib el-Mütenebbī'nin dediği gibi:

⁴⁰⁴ Şerefli insana saygı gösterirsen ona sahip olursun, alçak olana değer verirsen sana isyan eder.

⁴⁰⁵ Gerekli yerlerde şiddet göstermek yerine merhamet etmek tehlikeli olduğu gibi gerekli yerde merhamet göstermek yerine kılıç kullanmak da tehlikelidir.

⁴⁰⁶ Kudret öfkeyi yok eder.

haşmından aḥz-ı intikāma ḳudret-yāb iken müsāmaḥa ve iḡmāẓ u ‘afv ile ol kārđan ferāḡat olunduḡda ḡarb olunur.

(32) إِنَّ وَرَاءَ الْأَكْمَةِ مَا وَرَاءَهَا

(İnne verā ‘a’l-ekmeti mā verā ‘aha)⁴⁰⁷

Ekme öyük ta‘bır olunan mevzi‘-i mürtefi‘e dinür. Aşlı budur ki bir ḡātūn zenpāresine terkīm virdi ki ḡocasınıñ ḡidmetini edā idüp bitürdükten soñra fülān mevzi‘-i mürtefi‘üñ verāsında mülākī olalar. Ol gice ḡocası ḡidmeti uzadup vaḡt-i mev‘ūd güzerān eylemekle mezbūre ḡalebe-i şevḡ u şerehinden nāşī ḡocasına *ḡabestumūnī fē-inne verā ‘a’l-ekmeti mā verā ‘aha*⁴⁰⁸ ḡavlini tefevvūh eyleyüp min ba‘d kendi esrār-ı mektūmesini ifşā iden kimse ḡaḡḡında ḡarb olunur. Meşel-i mezbūr *fīhi mā fīhi*⁴⁰⁹ ḡavli gibidir.

(33) إِنَّمَا يَجْزِي الْفَتَى لَيْسَ الْجَمَلُ

(İnnemā yeczi’l-fetā leyse’l-cemelu)⁴¹⁰

Fetā burada zātında insāniyyet olan kimsedir. **Cemel** ḡabī‘atında behīmiyyet olan kimsedir. Bu meşel *innemā yeczike men fīhi insāniyyetūn lā men fīhi behīmiyyetūn*⁴¹¹ taḡdīrindedir. Ya‘nī: Saña ḡüsn-i mükāfāt iden şol kimsedir ki zātında insāniyyet der-kār ola yoḡsa ḡabī‘atında behīmiyyet şıfatı olan degildir dimekdir. Meşel-i mezbūr "الفتى لا الجمال"⁴¹² ‘unvānyıla da rivāyet [14b] olundu ki buña göre, fetā keyyis ve cemel aḡmak ile müfessserdir. Meşel-i mezbūr vaḡt-i mükāfātda īrād olunur.

(34) إِنَّ الدَّوَاهِيَ فِي الْآفَاتِ تَهْتَرِسُ

(İnne’d-devāhī fi’l-āfāti tehterisu)⁴¹³

Devāhī dāhiye lafzından cem‘dir ki emr-i ‘azīme ıtlāḡ olunur, ḡādişe vü nāzile-i ‘azīme gibi ki āfet ta‘bır olunur. **Tehterisu** muzārī‘dir, maşdarı *ihtirās* kelimesidir ki bir nesneyi zūr u ḡuvvetle döḡüp ḡurd eylemek ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meşel: Āfāt u devāhī

⁴⁰⁷ Tepenin arkasında bekleyen vardır.

⁴⁰⁸ Beni tuttun halbuki tepenin arkasında beni bekleyen var.

⁴⁰⁹ Ne varsa içindedir.

⁴¹⁰ Şüphesiz ki ahmak olan değil, akıllı olan teşekkür eder.

⁴¹¹ Hayvanlar gibi davranan değil, akıllı insan sana teşekkür eder.

⁴¹² Ahmak olan değil, akıllı olan sana teşekkür eder.

⁴¹³ Musibetler birbirini yok eder.

birbirlerini döğüp hürd ider dimekdir ki keşretinden kināyedir. Bu meşel fitne vü fesādın keşreti vaktinde darb olunur.

(35) إِحْدَى حُطَيَّاتٍ لُقْمَانَ

(İhdā huzayyati Loqmāna)⁴¹⁴

Huzayyāt haziyye lafzının cem' idir ki muşaggar bünyesiyledir. Çocukların oynadıkları temrensiz oka dinür ki taşgiri tahkır içündür. **Loqmān** burada Loqmān bin 'Ād olacaktır. Şāhib-i *Kāmūs*ün beyānına göre şirretle ma'rūf u mevşūf olan kimseden gāhice bir iyilik görüldüğünde darb olunur. Lākin Meydānī'nin tahrīrine göre şer ile ma'rūf olan bir kimseden mechūl ve mu'tād olduğu üzre yine bir şerr ü kerīhe şudūr itdikde darb olunur. Meydānī'nin *Mecma'u'l-Emsāl*de tahrīrine göre bu meşeliñ mülāhhaşen menşe'i budur ki Loqmān bin 'Ād ile 'Amr ve Ka'b ibnā Tiḡn bin Mu'āviye miyānında mu'ādāt olmağla dā'imā Loqmān mezbūrların [14a] fırsatlarını cūyān idi. Bir gün bir maḥalde teşādūf idüp lākin mezbūrların terkeşleri sihāmla memlū' olup kendinin terkeşinde iki okı var idi. Merḡūmlara ta'rīz-ı cebānetle "nedür bu ḥammāletü'l-ḥaṭab olmuşsuz işte benim istiḡābımda faḡaṭ iki oḡum vardır, anlar ile atdığımā işābet idersem ḥaṣale'l-maḡşūd ve illā tūr-endāzlık şūretiyle ihtimāl-i tūr u kemān eylemek baña göre a'zam-ı me'āyibden ma'dūddur" didikde merḡūmlar hemān terkeşlerini oraya ifrāḡ idüp faḡaṭ Loqmān gibi ikişer sehm ilkā itdiler. Ve Loqmān-ı mezbūrların ifrāḡ itdikleri oḡları kendi terkeşine vaż' eyledi. Lākin Loqmān-ı mezbūrların her birinin ikişer sehmī ḡaldığını göricek muzmerini icrāya muḡtedir olmayup ḡā'iben kārına meşḡūl oldu. Ol ḡilālde 'Amr zevcesini taṭlīḡ eylemekle Loqmān tezevvüc idüp lākin 'Amr fī zātihi bahādır ve şāhib-i fütüvvet olmağla mezbūrenin daḡı aña 'aşk u 'alaḡası olup gāh u bī-gāh *lā fetā illā 'Amr*⁴¹⁵ diyü 'Amrın medḡ ü şenāsında olur idi. Medīḡe-i mezbūre Loqmāna girān gelmekle zevcesine zecr ü āzār ider idi. Bir gün pek ḡışmnāk olmağla 'Amr'ı ḡaṭl eylemek bābında yemīn idüp min ba'd 'Amr'ın verāsına düşdi. Aḡaveyn-i merḡūmeyn obalarına muḡārib ḡuyu semtinde bir muḡaylān āḡacı olmağla develerini isḡā eylediklerinde, muḡaddemce varup zīr-i şecerde mustazıl olup, ba'dehu develer geldikde ḡaḡḡup [15b] isḡā iderler idi. Bir gün Loqmān aḡdemce varup ol āḡaca şu'ūd ve ihtifā eyledi. Çend sā'at mūrūrunda 'Amr 'ale'l-āde şecer-i mezbūr altına gelüp ārām, ba'dehu develer gelmekle ḡuyu üzre gelüp

⁴¹⁴ Lokman'ın oklarından birisidir. Türkçedeki karşılığı: Hangi daḡda kurt öldü. Yazıcı, **age**, s. 233-234.

⁴¹⁵ Amr'dan başka bir delikanlı yoktur.

kuyuya egilerek şu çekmege müştâgîl olduğda, Loḳmān ‘ale’l-ḡafle arkasından ok ile urdı. "Kişi haşmını bilür" meşeli üzre ‘Amr tîr-i mezbûr kimiñ ber-güzârı olduğunu bilmekle "إِخْدَى حُطَيَّاتٍ لُّفْمَانٌ" kelâmını tefevvüh eyledi, ve arkasına işâbet iden tîr-i mezbûr eliyle çeküp çıkardıktan soñra ağaca nazâr idüp Loḳmān’ı gördükde inzāl ve kayd-ı esre giriftâr eyledi, ba‘dehu Loḳmānı ḳatlı eylemek şadedinde olduğda Loḳman tebessüm eylemekde ‘Amr sebep-i tebessümünden istifsâr eyledikde ‘Amr’ın ḳatlı sevdāsına düşmekden zevcesi nehy eyledigini naḳl eylemekle, ‘Amr "yüri seni aña hibe eyledüm" diyü ıtlāk ve taḥliye-i sebîl idüp ol daḡı zevcesine gelüp sergüzeştini naḳl eyledikten soñra "lā fetā illā ‘Amr" ḳaẓiyyesini iḳrār ve i‘tirāf eyledi.

(36) أَنْتَ كَصَاحِبَةِ النَّعَامَةِ

(Ente ke-şāhibeti'n-ne‘āmeti)⁴¹⁶

Ne‘āme seḥābe vezninde deve ḳuşuna dinür. Aşlı budur ki nisvān-ı ‘Arabdan biri bî-kes ü bî-nevā olmaḡla umûr u ḡuşuşını cîrān u ‘aşîreti ta‘ahhüd iderler idi. Bir gün şahrâda geşt ü güzâr iderken bir deve ḳuşu gördi ki şuḡrûr didikleri şamḡ-ı ḡalîzi [15a] ekl eylemekle boğazında tıḳanup ḳaldığından harekete bî-mecāl olmuş yatur. Hemân varup aḡz ve paşmaḡıyla bir ağaca bend eyledikdeñ soñra min ba‘d bir taraḡa naḳl ü irtihāl ḡuşuşunda cîrānıñ develerine ihtiyācım ḳalmadı, bār u büngāhımı buña taḡmîl iderim diyerek memnûnen obaya gelüp lisān-ı istiḡnā ile *men kāne yaḡıffunā ve yerıffunā*⁴¹⁷ ya‘nî bu ana ḳadar umûrumı ta‘ahhüd ve bañā ‘avn u iḡsān idenler, min ba‘d ferāḡat eylesünler diyü bülend āvāz ile nidā eyledi. Ba‘dehu çadırını yıḡup eşās ü reşāsını ne ḡāl ise ne‘āmeyi bend itdiği şecer yanına îşāl eyledi. Meger ne‘āme boğazında olan ḡuşşeyi yudup ve bir taḡrîble bendden ḡalāş olmuş olmaḡla şimdi mezbûre bu ḡālî gördükde ḡayrān ve itdiği vaż‘-ı nā-hemvāra nādım ü peşimān olup ḳaldı. Payas’a pirince giderken evdeki bulḡurdan ḳıḡdı. Hem ne‘āmeden maḡrûm ve hem ehl-i ḳabîleniñ i‘ānetinden me’yûs oldu. Mār-ı sermā-dîdeye Mevlā güneş göstermesin mezbûre azıcık vûs‘at buldum mülāḡazasıyla hem kendi nefsine zulm u cefā ve hem fırsat esîri bî-vefā olduğunu ifşā eyledikten mā-‘adā ḳavm u ‘aşîreti miyānında şerm ü hicāba mübtelā oldu. Cenāb-ı feyyāz-ı mutlak ‘ādil-i ḡaḳîḳîdir. Mezbûre gibi ba‘zı ḳullarını bî-kes ü bî-nevā ve fakr u fāḡaya mübtelā eylediginde niçe ḡükm-i ḡufyesi

⁴¹⁶ Sen devekuşu sahibi gibisin. Türkçedeki karşılığı: Dimyat’a pirince giderken evdeki bulgurdan oldu. Yazıcı, *age*, s. 218.

⁴¹⁷ Şimdiye kadar bize yardım edenler bundan sonra yardımlarından vazgeçsinler.

oldığı zāhir ü rüşenādır. Meşel-i mezbūr [16b] i' timād olunmayacak nesneye i' timād ile haybet u hüsranā dūçār olan kimse hakkında dārb olunur.

(37) إِنَّ دَوَاءَ الشَّقِّ أَنْ تَحْصَهُ

(İnne devā'a's-şakki en tahūşahu)⁴¹⁸

Tahūş muzārī' dir, maşdarı havş kelimesidir ki hānīn fethi ve vāvīn sükūnuyla dikiş dikmek ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Yırtığın ' ilacı dikmek dimekdir. Bu meşel hālel bulmuş emriñ işlāhına sa'y eylemek ma'rezinde dārb olunur.

(38) إِنَّ الْجَبَانَ حَتَفُهُ مِنْ فَوْقِهِ

(İnne'l-cebāne hatfuhu min fevkihi)⁴¹⁹

Ḥatf hānīn fethi ve tānīn sükūnuyla mevt ma'nāsınadır. Meydānī *Mecma'u'l-Emsāl*de didi ki: Bundan fi'l-i mutaşarrıf degildir. Ba'zılar bāb-ı şānīden imāte ma'nāsına vürūdunı hikāyet itdiler. Ḥatf-i cebānı semāya taḥşışīñ vechi budur ki cebān olan kimse kendini varṭa-ı hevlnāke ve ceng ü cidāle ilkā eylemeyüp ecel-i kazā ile helāk olmaz belki ecel-i mev'ūdı ile helāk olur. Bu kelāmda şucā'ın hatf-i cebānīñ hatfinden esra' olduğına işāret olunmuşdur. Bu meşel muḳadder olan şeyde korkaklık fā'ide itmez, elbette vuḳū' bulur diyecek yerde dārb olunur.

(39) إِنَّ تَرْدَ الْمَاءِ بِمَاءٍ أَكْبَسُ

(İn teride'l-mā'a bi-mā'in ekyesu)⁴²⁰

Bi-mā'in kelimesinde bā' harfi ma' ma'nāsınadır. *Ekyes keys* ve *keyāset* kelimelerinden ki fiṭnat ve zekā' ma'nāsınadır vaşfdır. Ma'nā-yı meşel: Eger sen şuya vürūd idecek olur iseñ yine 'indiñde şu mevcūd olarak vürūd ile be-gāyet kiyāsetiñden [16a] 'add olunur, zīrā me'mūl eylediğīñ yerde belki şu bulunmaya dimekdir. Bu meşel her işde ādem tedārükli ve şāhib-i hāzm gerekdir diyecek yerde dārb olunur.

(40) إِنَّ الشَّرَّكَ قَدْ مِنْ أَدِيمِهِ

(İnne's-şirāke ḳudde min edīmihi)⁴²¹

⁴¹⁸ Yırtılanı dikmekle tedavi edersin.

⁴¹⁹ Korkağın eceli yukarıdan gelir. Türkçedeki karşılığı: Korkunun ecele faydası yoktur. Yazıcı, **age**, s. 297.

⁴²⁰ Su ile su kuyusuna varman kurnazlık sayılır.

⁴²¹ Nal kendi derisinden kesilmiştir. Türkçedeki karşılığı: Ağaca balta vurmuşlar sapı bedenimden demiş.

Şirāk kitāb vezninde taşmaya dinür ki ekşeri na' line iderler. **Ḳudde** māzī-i mechūldür, maşdarı *ḳadd* kelimesidir ki ḳāfiñ fethi ve dālīñ teşdidi ile kesmek ma' nāsınadır. **Edīm** emīr vezninde deriye dinür, cild ma' nāsına. Ma' nā-yı meşel: Taşma kendi edīminden ḳaṭ' olundu demekdir. Bu meşel iki nesneniñ birbirine müşābeh-i tāmmesi olduğda ḳarb olunur.

(41) أَنْفٌ فِي السَّمَاءِ وَاسْتٌ فِي الْمَاءِ

(Enfun fi's-semā 'ı ve istun fi'l-mā 'i)⁴²²

Ma' nā-yı meşel zāhirdir. Bu meşel kendi rezīl ve fūrū-māye iken mütekebbir olup ḥaḳḳ u vazīfesini bilmeyen güstāḥ ve bī-edeb ḥaḳḳında ḳarb olunur.

(42) إِنَّ غَدًا لِنَظِرِهِ قَرِيبٌ

(İnne ḡaden li-nāzirhi ḳarību)⁴²³

Burada **li-nāzirhi** *li-muntazirih* ma' nāsınadır. Bu meşeli ibtidā tekellüm eyleyen Ḳurād bin Ecda' -nām kimsedir. Aşlı budur ki Cāhiliyyetde melik-i memleket-i Hīre olan Nu' mān bin Münzir bir gün şikāra çıkup bir taḳrīble ḥadem ü ḥašeminden cüdā olup semt ü tarīḳ bilmemekle beri öte ser-gerdān tek ü pū ve nāgehān şiddetlü bārān daḥı rizān ve aḥşām daḥı müteḳarrib olmaḡla, bir melce vū me'vā cüst-cū iderken nāgehān bir A' rābī çadırı nümāyān olmaḡın hemān ol çadıra şitābān oldu. Gördi ki içinde bir ḳarı ile [17b] bir ḳoca ārām iderler. Çün misāfir geldiğini gördükde ḳalkup Nu' mānı istinzāl ve atını bend ve öñüne 'alef važ' ve Nu' mānı bir firāş üzre iclās eylediler ve hemān bir dişi ḳoyuna mālīk olmalarıyla derḥāl südüni şaḡup ba' dehu zebḥ ü büryān idüp Nu' mānı iṭ'ām eylediler. Lākin Nu' mānıñ kim olduğunu bilmezler idi ve Nu' mān daḥı ketm eyledi. Nu' mān ol pīriñ ismini su'āl, ismi Ḥanzale olduğunu ifāde eyledi. Vaḳtaki şabāḥ olduğda ḥadem ü ḥaşemi cüst-cū eyleyerek gelüp Nu' mānı buldılar. Nu' mān süvār olup giderken ol pīre Nu' mān olduğunu beyān ve li-eclī'l-mūkāfāt verāsından vürūd itmesini emr ü fermān eyledi. Bir müddet güzerānında Ḥanzala ḳalkup Nu' mān ḳaşdıyla Hīre'ye 'azm eyledi. Merḳūm Nu' mān iki gün ta' yīn idüp birine yevm-i ni'am ve birine yevm-i bü's ıtlāḳ ider idi. Yevm-i ni'amında mülāḳāt ve 'arż-ı ḥacāt idenlere müsā'ade ve yevm-i bü'sinde evlādı olursa da lā-maḥāle ḳatlı ider idi. Ve bu 'ādāt-ı seyyi'e be-ḡāyet mültezimi idi, andan nükül ve müsāmaḥa nā-mümkin idi. Ḳazārā Ḥanzala'nıñ

⁴²² Burun gökte kış ise suda.

⁴²³ Bekleyen için yarınlar yakındır.

vürüdü yevm-i bü'sine teşādūf itmekle Nu'mān be-ğāyet mütekeddir oldu, zīrā Hanzalanın zīr-i bār-ı imtinānında olmağla mükāfāt ma'rezi iken katl [17a] eylemek nihāyet derecede lü'm ü zemīme ve şān-ı 'uzmāya muhālif olduğu bī-iştibāh idi. Nā-çār Hanzalaya: "Behey bī-çāre gelecek günü mi bulduñ?" diyü şūret-i infī'alle hitāb eyledikde ol dağı "Bu 'ādetiñ ma'lūmum degil idi" diyü i'tizār eyledi, lākin Nu'mān kabul etmeyüp didi ki: "De'b-i mültezimim üzre elbete seni katl ü i'dāma mecbūrum, pes bir merām-ı 'azīmiñ var ise söyle ki 'ināyet idüp soñra katl ideyim" didikde Hanzala "Ben öldükden soñra merām-ı dünyevī benim ne işime yarayacaktır" didi. Nu'mān "Yok elbette bir merām ifāde etmege muhtācsın" diyü ibrām itmekle, Hanzala "İmdi ehl ü 'iyālime varup istişāre vü vaşıyyet itmek için bāri imhāl eyleseñiz, olmaz mı?" didi, Nu'mān dağı 'avdetine kefil irā'eti şartıyla bir sene tamāmına kadar te'cīl eyledi. "Pes Hanzala fityān-ı 'Arabdan kimdir ki bu bābda baña kefil ola" diyü istiğāse eyledikde, Qurād bin Ecda' nām şīr-merd kıyām u tekeffül ve yevm-i mü'eccelde Hanzala gelmediği hinde yerine i'dām olunmağı der-'uhde itmekle Hanzala'ya beş yüz nākayı i'tā idüp ircā' eyledi. Tā ki sene hitāmı olan yevm-i mü'eccelden bir gün muqaddem yine Nu'mān şikāra çıkup mezbūr Qurādı dağı istişāb eyledi, lākin Nu'mān derūnı Hanzala'nın gelmeyüp Qurādın aña bedel katl olunmasını taleb ider idi. Nu'mān aḥşama qarīb [18b] Qurād'a "Elbette Hanzala 'avdet eylemez, pes bi-eyyihāl yarın seni katl iderim" didikde Qurād işbu:

Fe-in yeku şadru hāze'l-yevme vellā
*Fe-inne ğaden li-nāẓirihi qarību*⁴²⁴

beytini inşād eyledi. Vaqtā ki şabāh olduğda Nu'mān yine şikāra çıkup tā ki aḥşam mütekarīb olduğda, Qurād'ın katliyle emr itmekle cellād Qurādın katline mübāşeret eylediği hengāmda nāgehān şahrānın bir tarafından bir tozdur nümāyān olup yakın geldikde, Hanzala olduğu 'ayān oldu. Nu'mān Hanzala'nın vürūdından müşme'iz olup "Behey nādān! Ḥalāş olduğdan soñra ayağıñ ile maḳteliñe gelmek ne ma'nādır" diyü serzeniş itdükde, Hanzala "El-vefā el-vefā" diyü cevāp virdi. Nu'mān mütenebbih olup erkān u vüzerāsına müteveccihen "Qurād ve Hanzala gibi A'rābiler bu rütbe ekremiyyetle mevşūf olup pes ben ki zātımda mülükdan iken elemiyyetle muttaşif olmak lāyık mıdır?" diyü ol 'ādeti terk ü ilgā ve Qurād ve Hanzala'yı mazhar-ı ikrām u

⁴²⁴ Eğer bugün geçtiyse yarın bekleyen için çok yakındır.

‘aṭā eyledi. Meşel-i mezbûr bir ḥuşûş için te‘cîl idüp ḳable ḥulûli'l-ecel mu‘âheze eyledikde ḍarb olunur.

(43) إِنْ كُنْتَ كَذُوبًا فَكُنْ ذَكُورًا

(İn kunte kezûben fe-kun zekûren)⁴²⁵

Kezûb şabûr vezninde mübâlağadır ki pek yalancıya dinür. **Zekûr** kezûb vezninde kezâlike mübâlağadır ki kuvve-i ḥâfıza şâhibi âdeme dinür. Ma‘nâ-yı meşel: Eger kızb ü dürûğî çok söyleyecek oldığıñ [18a] şüretde bârî kuvve-i ḥâfıza şâhibi ol ki ibtidâ söyledigiñ kelâmıñ ‘aksini dağı söyleyüp rüsvây olmayasın dimekdir. Bu meşel söylediği yalan sözleri unutup ḥilâfını tekellüm iden kimse hakkında ḍarb olunur.

(44) إِنَّ الْحُسُومَ يُورِثُ الْحُسُومَ

(İnne'l ḥusûma yûrisü'l-ḥuşûma)⁴²⁶

Ḥusûm ku‘ûd vezninde bir işe emek çeküp idmân vechiyle çalışmak ma‘nâsınadır. **Ḥuşûm** şîn-i mu‘ceme ile ḥusûm vezninde yorılup dermânde ve bî-tâb olmak ma‘nâsınadır. Ma‘nâ-yı meşel: Maḍrebinden zâhir olur. Bu meşel, umûrunda mübâlağa sa‘y iden kimse terk-i ifrâṭ gerekdir ki elbette fütûrî mü‘eddî olur diyecek yerde ḍarb olunur.

(45) إِنْ كُنْتَ ذَا طِبِّ فَطِبَّ لِعَيْنِكَ

(İn kunte zâ ṭibbin fe-ṭibbe li-‘ayneyke)⁴²⁷

Ṭıb kelimesi ikisinde de ṭânıñ ḥarekât-ı şelâsıyladır ve şânî emr-i ḥâzırdır. Ma‘nâ-yı meşel: Eger ehl-i ṭıb isen ibtidâ kendi gözleriñe tûmâr kııl dimekdir. Türkîde kelin ‘ilâcî olsa ibtidâ kendi başına sürer meşeli bu kelâma ḳarîbdır. Aşlı budur ki bir kimse bir ḥâtûn tezevvüc idüp leyle-i zifâfda mübâşeret için iki paçaları aralığına çökdükde ḥâtûna "henüz bîkr misin yoḥsa şeyyib misin?" diyü su‘âl eyledikde ḥâtûn "*ḳad ḳaruba ṭıbbu*"⁴²⁸ ve *fî-rivâyetin ṭıbben* diyü cevâb eyledi, giderek elsinede meşel-i sâ‘ir oldı. Fıḳra-i şâniye *ni‘me reculen* ḳabîlindendir. Zemaḥşerî *Müsteḳşâda* tıbbî ‘ilm ve şu‘ûr ile tefsîr eylemişdir, rahmetu'llâhi ‘aleyh.

⁴²⁵ Eğer yalancıysan hafıza sahibi ol!

⁴²⁶ Çok çalışmak yorgunluğa neden olur.

⁴²⁷ Eğer sen hekim isen öncelikle gözlerini tedavi et. (Eğer buluyorsan kendine çare bul.) Türkçedeki karşılığı: Tecrübeyi göge çekmemişler ya. / Halep orada ise arşın burada. Kendi gözündeki merteği görmez de gözündeki çöpi görür. Yazarı, **age**, s. 63.

⁴²⁸ Yaklaş ve öğren.

[19b]

(46) إِذَا أَصَابَتْ الطَّيَّاءُ الْمَاءَ فَلَا عَابَ فَإِنْ لَمْ تُصِبْهُ فَلَا أَبَابَ

(İzā aşābeti'z-zibā'u el-mā'a felā 'abābe fe'in-lem tuşibhu felā ebābe)⁴²⁹

Zibā' zā-yı mu'cemeniñ kesriyle zabī lafzınıñ cem' idir ki geyik ta' bīr olunan hayvāna dinür. 'Abāb Seḥāb vezninde şu içmek ma'nāsınadır. **Ebāb** bā-yı muvaḥḥade ile 'abāb vezninde kaşd ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Āhūlar şuya işābet eylediklerinde içmezler ve bulmadıkları şüretde tecessüs itmezler dimekdir. Meşel-i mezbūr giderek ihtişār olunup "عَابَ وَلَا أَبَابَ"⁴³⁰ 'unvānında sā'ir oldı. Emşāl-ı Meydānide bu güne mersūmdur ki āhū ve deve kuşu ve şığır kısmı şu talebinde olmazlar ve ırakdan görseler şuya kaşd u vürūd itmezler, meger ki pek yakınlarında olursa varup içerler. Pes meşel-i mezbūrda işābetden murād şuya ırakdan işābet eylemek olur. Bu meşel dāḥil-i 'ahde zafer olan nesneden istiğnā ile i' rāz mevki' inde irād olunur.

(47) إِنَّمَا اشْتَرَيْتُ الْغَنَمَ حَذَارِ الْعَازِيَةِ

(İnnemā işteraytu'l-ğaneme ḥizāre'l-'āzibeti)⁴³¹

Ḥizār kitāb vezninde şaķınmak ma'nāsınadır. 'Āzibe zā-yı mu'ceme ile deveye ıtlāk olunur. Aşlı budur ki bir kimseniñ biraz develeri var idi. Firār ider diyü endişe eylemekle şatup yerlerine koyunlar aldı. Bir gün koyunlar firār idüp nā-bedīd olmalarıyla "سبحان الله! إنما اشتريت الغنم حذار العازية"; ya'nī: Ben firār eylemek şanından olan develeriñ [19a] firārı ḥavfindan nāşī anları şatup yerine ġanem iştirā eyledim idi, şimdi bunlar firār eylediler demekle ḍarb-ı meşel olmuştur. Bu meşel mü'net cihetiyle ehven-i umūrı ihtiyār eylemiş iken anda mülāḥaza eylemediği meşakḳate dūcār olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(48) إِذَا عَزَّ أَخُوكَ فَهِنْ

(İzā 'azze aḫūke fe-hin)⁴³²

'Azze kelimesi ġalebe ma'nāsınadır. **Hin** kelimesi ki emr-i ḥāzırdır, hānıñ kesriyledir zīrā hānıñ zammıyla olsa hevāndan me'ḥūz olur, zillet ma'nāsına. 'Arab kısmı *h*

⁴²⁹ Ceylanlar suyu bulduklarında içmezler, bulamadıklarında aramazlar. Türkçedeki karşılığı: Hem kel hem fodul. Yazıcı, **age**, s. 65.

⁴³⁰ Ne buldukları suyu içerler, ne de bulamadıklarında arama çabası içine girerler. Yazıcı, **age**, s. 65.

⁴³¹ Deveden sakınarak yerine koyun satın aldım. Türkçede'ki karşılığı: Ummadığın taş baş yarar.

⁴³² Senin kardeşin galip olursa ona nezaket göster!

*zātihiḥ ebiyyetu'n-nefs*⁴³³ olmalarıyla zilletle emr ü işāre itmezler. Ma' nā-yı meşel: Ol ādem saña galebe idüp muḳāvemēt eylemeyeceğini taḥaḳḳuḳ eylediğinde aña müdārā vü mülāyemetle mu' āmele eyle dımeḳdir.

(49) إِنَّ أَهْوَنَ السَّقْيِ التَّشْرِيعُ

(İnne ahvene's-saḳyi et-teşrī' u)⁴³⁴

Teşrī' tef' il vezninde ṭavārı bi'n-nefs şu içecek şuvada götürmek ma' nāsınadır ki anda çarḥ ve maḳara ve koḡa maḳūlesi ālāta ve ḥavz ta' yinine ihtiyāc ḳalmaz. Ma' nā-yı meşel zāhirdür. Bu meşel ta' ab ve meşāḳḳatsız iş görmek şadedinde olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(50) إِنَّمَا هُوَ كَبَّاحُ الْأَرْوَى

(İnnemā huve ke-bāriḥi'l-ervā)⁴³⁵

Bāriḥ sāniḥ muḳābilidir ki şayyādın sağ tarafından gelüp ve şol tarafına toḡrı mürūr iden şayda dinür, ' Arablar bunuñla teşe' 'üm iderler. **Ervā** ef' al vezninde cem' -i keşretdir ki taḡ keçilerine dinür, ceyrān ta' bīr olunur, şarp taḡlar başında sākin olurlar, şayyād ḳısmı anları ne bāriḥaten ve ne sāniḥaten görürler, ancak [20b] müddet-i medīdede bir kerre görebilürler. Binā'en ' aleyh nādir ve kem-yāb olan nesne ḥaḳḳında meşel-i mezbūrı ḍarb iderler.

(51) إِيَّاكَ وَالْخَطْبَ فَإِنَّهَا مِشْوَارٌ كَثِيرُ الْعَثَارِ

(İyyāke ve'l-ḥatbi fe-innehā mişvārun keşīru'l- ' işār)⁴³⁶

Bu meşel *uḥazzirūke'l-ḥatbe* taḳdīrindedir. **Ḥatb** şard veznindedir ki burada keşret-i kelām murāddır. **Mişvār** miḥrāb vezninde at pazarına dinür. ' **İşār** kitāb vezninde insān ve ḥayvānıñ ayaḡı sürçüp ve tökezleyüp ḳapanmaḳ ma' nāsınadır. Bu meşel keşret-i kelāmdan taḥzīr ma' rezinde ḍarb olunur. Şā'ib mī-fermāyed

Ter-zebānī ma' den-i jengār mī-sāzed merā
*Ḥāmuşī āyīne-i esrār mī-sāzed merā*⁴³⁷

⁴³³ Gururlu olanlar.

⁴³⁴ (Develeri) sulamanın en kolay yolu onları su kaynağına kadar götürmektir.

⁴³⁵ Gerçekten o nadiren görülen yaban keçisi gibidir. Türkçedeki karşılığı: Eli cebine varmaz. Yazıcı, **age**, s. 91.

⁴³⁶ Fazla konuşmalardan uzaklaş; fazla konuşunca yollarda tökezleyen at gibi olursun.

⁴³⁷ Konuşmak beni pas madeni yapıyor, susmak beni sırlar aynası yapıyor.

(52) إِنَّ دُونَ الطُّلْمَةِ خَرْطٌ قَتَادٍ هَوْبَرٍ

(İnne dūne't-ṭulmeti ḥarta ḳatadi hevberin)⁴³⁸

Ṭulma ṭāniñ fethi ve zammı ve lāmiñ sükūnuyla ekmege dinür, ḥubz ma' nāsına. **Ḥarta** farṭ vezninde el ile ağacıñ dallarından yaprak şıyırmaḳ ma' nāsınadır. **Ḳatād** tā'-i fevḳiyye ile seḥāb vezninde bir nev' şecer ismidir ki be-ğāyet pek ve metīn olup igne gibi tikenleri olur, Türkīde geven didikleri olacaḳdır. *Aṣ'ab min ḥarṭi'l-ḳatād*⁴³⁹ meşeline ḳatāddan murād yine şecer-i mezbūrdur. **Hevber** cevher vezninde bir mevzi' ismidir, anda şecer-i mezkūr pek çok olur. Ma' nā-yı meşel: Nān-ı 'azīz taḥşil eylemek geven ağacını el ile şıyırmaḳ gibidir ki be-ğāyet düşvārdır dimekdir.

(53) أَصُوصٌ عَلَيْهَا صُوصٌ

(Aşūşun 'aleyhā şūşun)⁴⁴⁰

Aşūş şabūr vezninde semüz [20a] ve tavlı olan nāḳaya dinür. **Şūş** şādīñ zammıyla şol le'īm ü nākese dinür ki bir yere gittikde refīklerinden başḳaca ḳonup ve yalnızca ekl ü şurb idüp ve kendisini mihmān görmemek içün ay ḳarañusunda eglenür ola. Nite ki Divrigi ḳasabasınıñ 'āmme-i ehālisi bu cibilletdedir. Bir ḳāfilede ta'ām itdiklerinde ṭama taşı gibi başḳa başḳa oturup herkes başını yere dikerek eṭrāfına baḳmayarak zihirlenürler ḥaṭṭa peder ve püser ve birāderler daḥı olsa bu üslüb üzredir bir denī ve le'īm ṭā'ifedir. Meşel-i mezbūr bir nefis nesneye bir denī ve le'īm kimse mālīk olduḳda ḳarb olunur.

(54) إِنَّ فِي مِصْرٍ لَمَطْعَمًا

(İnne fī miḍḍin lamaṭ' amā)⁴⁴¹

Miḍḍin mīmiñ kesriyle ve münevven olarak kelime-i neḳy ma' nāsına isti' māl olunur ki Türkīde yok dimekdir. *Yuḳālu ḳāle miḍḍan* ey lā, lākin ye's-i küllī īrāş eylemez. Bizim zamāne kibārlarınıñ baḳalım ta' bīrleri ol mevḳi' dedir. Ve Zemaḥşerī *Muḳaddime*de me-h'āhem ile ya'nī istemem ma' nāsıyla tefsīr eyledi ki meşelā şunı ister misin didiklerinde istemem diyecek mevḳi' de isti' māl olunur ve mevzi'-i şekk ü şübhedede ḳarb olunur.

⁴³⁸ Ekmeḡe ulaşmak gürgen ağacını sıyırmaḳ gibidir ki son derece zordur. Türkçedeki ḳarşılığı: Yemek emek ister. Yazıcı, **age**, s. 158.

⁴³⁹ Gürgen ağacını sıyırmaktan daha zor.

⁴⁴⁰ Semiz deveye alḳak biri bindi.

⁴⁴¹ Dudaḡını bükülmesinde olumsuzluk alameti var. Türkçedeki ḳarşılığı: Ne haldir bu hal, ne pekmez oldu, ne bal. Yazıcı, **age**, s. 174.

(55) إِنَّ أَغْيَا الْبَعِيرِ فَرَدُّهُ نَوْطًا

(İn a‘ye'l-ba‘īru fe-zidhu navṭan)⁴⁴²

A‘yā māzidir, maşdarı i‘yā kelimesidir ki hemzeniñ kesriyle yorulmak ma‘nāsınadır. *Ba‘īr* emīr vezninde deveye [21b] dinür. *Zid* emr-i hāzırdır. *Navṭ* nūnuñ fethi ve vāvuñ sükūnuyla şol küçük sepete ve zenbīle dinür ki ḥurmā maḳūlesi nesne koyup deveye aşarlar. Ma‘nā-yı mesel: Eger deveniñ yüki ağır olup yorılır ise yükünü taḥfif eylemeyüp bir navṭ daḥı ziyāde eyle dimekdir. Bu meşel bir baḥīlden bir nesne taleb olunduḡda maḥzūz olmamaḡla ilḥāḥ u ibrāmı ziyāde kıl diyecek ḍarb olunur.

(56) أَنْتَ أَوْ هُوَ شَوْلُهُ النَّاصِحَةُ

(Ente ev huve şevletu'n-nāṣiḥatu)⁴⁴³

Şevle şavla vezninde ‘Adnān qabīlesinde bir sebük-maḡz cāriyenin ismidir, dā‘imā efendilerine naṣīḥat ider idi, lākin farṭ-ı ḥamākatinden nāṣī zarar u vebālini kendi görür idi. Binā‘en ‘aleyh Şevle-i nāṣiḥa meşel oldu ki aḥmak-ı nāṣiḥ ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(57) إِنَّ الْقَصِيرَةَ قَدْ تُطِيلُ

(İnne'l-qaṣīrete ḳad tuṭīlu)⁴⁴⁴

Ya‘nī kıṣa boylu ‘avrat gāhce uzun boylu evlād getürür dimekdir. Bu meşel ḳāşır olan kimseden gāhce bir fi‘l-i kāmīl şudūrunda ḍarb olunur.

(58) إِنَّ الرَّقِيقَ يُعْطَى أَفْنَ الْأَفِينِ

(İnne'r-raḳīne yuḡaṭṭī efne'l-efīni)⁴⁴⁵

Raḳīn emīr vezninde aḳçaya ıtlāk olunur. *Yuḡaṭṭī* muzāri‘dir, maşdarı taḡṭi‘a kelimesidir ki setr eylemek ma‘nāsınadır. *Efn* hemzenin fethi ve fāniñ sükūnuyla Ḥudā-yı müte‘āl bir ādemi me‘fūn kılmak ma‘nāsınadır ki mef‘ūl būnyesiyle ‘aḳl ve rüşd ve idrāki za‘īf olan ādeme dinür. *Efn* emīr vezninde kezālike ‘aḳl [21a] ve rüşd ve idrāki za‘īf olan ādeme dinür. Ma‘nā-yı mesel: Zīnet-i zāhire ve mebālig-i vāfire aḥmaḳiñ ḥumḳ u belāhetini setr ider dimekdir.

(59) إِنَّ الْجَوَادَ عَيْنُهُ فُرَارُهُ

(İnne'l-cevāde ‘aynuhu furāruhu)⁴⁴⁶

⁴⁴² Deve yorulduḡunda yükünü arttır.

⁴⁴³ Sen ya da o nasihat veren Şevle gibisiniz.

⁴⁴⁴ Kısa boylu kadın uzun boylu çocuk doğurabilir.

⁴⁴⁵ Süs insanın ahmaklığını gizler.

Furār fānīn ḥarekāt-ı şelāsiyle dābbe kısmının kaç yaşında olduğunu bilmek için ağzını açup dişlerine bakmak ma' nāsınadır ki arpalık ta' bīr olunur, dişi tıruyorsa genc olup ve illā kıca olur. Ma' nā-yı meşel: Cins nümāyiş-i endāmında ' alāmāt-ı cevdet zāhir olmağla ihtibāra ḥācet yokdur dimekdir. Bu meşel bir nesnenin zāhiri bātınına delālet idüp aḥvālını bahş ü teftiş ve tecrübeye muhtāc degildir diyecek yerde dārb olunur. Bu meşel "الظاهر عنوان الباطن"⁴⁴⁷ meşeline qarībdir.

(60) إِذَا صَاخَتِ الدَّجَاجَةُ صِيَاخَ الدِّيَكِ فَلْتُذَبِّحْ

(İzā şāḥeti'd-decācetü şiyāḥa'd-dīki fel-tuzbeḥ)⁴⁴⁸

Decāce tavuğa ve **dīk** ḥurūsa dinür. **Fel-tuzbeḥ** meçhül bünyesiyledir. Ma' nā-yı meşel: Tavuk eger ḥurūs gibi öterse hemān zebḥ olunması lāzımdır. Zirā 'Arablar anuñla taṭayyur u teşe'üm iderler. Aşlı budur ki nisvān-ı 'Arabdan biri şi'r söylemege hevesnāk olmağla Ferezdağ-nām şā'ir-i māhiriñ baḥr-i güher-rīz-i ṭabī'atlerinden keşide-i silk-i beyān olmuştur.

(61) أَخَذَهُ أَخَذَ الصَّبَّ وَلَدَهُ

(Aḥzeḥu aḥze'd-ḍabbi veleduhu)⁴⁴⁹

İkinci **aḥz** kelimesi maşdar olarak manşūbdur. *Aḥzeḥu aḥzeten şedide* taḳdīrindedir, murād ol kimseniñ helāk olmasıdır. **Ḍabb** ḍādīn fethi ve bānn teşdīdiyle [22b] keler didikleri cānvere dinür ki cānver-i mezbūr beyzasını hevāmdan ḥıfz u ḥirāset eyleyüp yavrıları beyzadan çıkdıḳda aḥnāş zānnıyla birer birer aḥz idüp helāk eyler, birisi necāt bulmaz illā şerīd olan veledi ki eñ şoñra yumurṭadan çıkan veled olacaḳdır.

(62) أَكَلًا وَذَمًّا

(Eklen ve zemmen)⁴⁵⁰

Bu meşel yu'kelu eklen ve yuzemmu zemmen taḳdīrindedir ki fi'leyn-i mezbūreyn meçhül bünyesiyledir. **Zemme** müsteḥāḳ olmayan ādemi zemm iden zemmām ḥaḳḳında dārb olunur.

⁴⁴⁶ Cins atın dış görünüşü denemeye hacet bırakmaz. Türkçedeki karşılığı: Görünen köy kılavuz istemez. / Asil at kışnemesinden belli olur. Yazıcı, **age**, s. 154.

⁴⁴⁷ Dış görünümü iç görünümünün simgesidir.

⁴⁴⁸ Tavuk horoz gibi öterse hemen kesilsin.

⁴⁴⁹ Kertenkelenin kendi yavrularını helak ettiği gibi onu şiddetle helak etmişti.

⁴⁵⁰ Hem yenilir hem de kötülenir.

(63) إِذَا ضَرَبْتَ فَأَوْجِعْ وَإِذَا زَجَرْتَ فَاسْمَعْ

(İzā ɗarabte fe-evci‘ ve izā zecerte fe-esmi‘)⁴⁵¹

ɗarabte ve zecerte kelimeleri māzī-i muḥātabdır. Evci‘ icā‘ kelimesinden ve esmi‘ ismā‘ kelimesinden emr-i ḥāzırdır. Ma‘nā-yı meşel: ɗarb itdigiñde icā‘ ile ağrıdup te’sīr itdirir ve zecr eylediğiñde ismā‘ ile işitdirüp ḳabūl itdirir dimekdir. Bu meşel mübālağada ve tüvānī vü ‘aczi terk eyle diyecek yerde ɗarb olunur.

(64) إِذَا قَطَعْنَا عَلَمًا بَدَا عَلَمٌ

(İzā ḳaṭa‘ nā ‘alemen bedā ‘alemun)⁴⁵²

‘Alem cebel vezninde ve mürādıfıdır ki ṭağa dinür. Ma‘nā-yı meşel: Seyr ü sülūkumuz ḥılālinde mesāfe cihetiyle bir ṭağı geçüp gitdikde öñümüzden bir ṭağ daḡı zuḥūr ider dimekdir. Murād bir emirden ferāğat itdiginizde emr-i aḡer ḥudūs ider dimekdir. Nite ki şu‘arā-yı Fürsden biri demişdir:

*Nen-şeste yekī ‘arbede aṣub-ı diger ḡāst
Nā-refte yekī fītnē belā-yı diger āmed⁴⁵³*

[22a]

(65) أَمْرٌ مُبْكِيَاتِكِ لَا أَمْرٌ مُضْحِكَاتِكِ

(Emri mubkiyātiki lā emre muḍḡikātiki)⁴⁵⁴

Bu meşel *ilzemī ve iḡbelī emre mubkiyātiki lā emre muḍḡikātiki* taḳdīrindedir. Aşlı budur ki benāt-ı ‘Arabdan birkaç kız çocuklarınıñ ‘ammeleri ve ḡalaları var idi. ḡalalarına gitdiklerinde kendilerini lehv ü lu‘b ile meşḡul eyleyüp [vaḳit] öldürürler idi, ‘ammelerine vardıklarında te’dīb ve terbiye ḳaydında olup dā’imā āzār iderler idi. Bir gün pederlerine didiler ki "Bizler ḡalalarımıza vardığımızda ikrām u iltifāt iderler ve ‘ammelerimize varduḡda bizlere āzār idüp ağladırılar". Pederleri ḳışşaya vāḳıf olup kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Ya‘nī sizler emr-i mubkiyāti ḳabūl idüp aña ittibā‘ idiñiz dimekdir. Meşel-i mezbūr ref‘ ile de rivāyet olundu. Buña göre *emru mubkiyātiki evlā bi'l-ḳabūli ve'l-ittibā‘ i min ḡayrihi⁴⁵⁵* taḳdīrinde olur.

(66) أَخَذَتْ الْأَرْضُ زُخَارِيهَا

⁴⁵¹ Vurursan şiddetle vur ve azarlarsan sözünü iyi dinlettir!

⁴⁵² Bir daḡı geçtiğimizde başka bir daḡ ile ḳarşılaşırız.

⁴⁵³ Bir kargaşa geçmeden bir başka gürültü koptu, bir fītnē gitmeden bir başka bela geldi.

⁴⁵⁴ Seni ağlatanların emirlerine uy, gülderenlerinkine deḡil.

⁴⁵⁵ Seni ağlatan şeyleri kabul etmek diḡer şeylerden daha uygundur.

(Aḥazeti'l-arḍu zuḥārīhā)⁴⁵⁶

Aḥazet māzī-i mü'enneşdir. Zuḥārī gurābī vezninde tamām neşv ü nemā ve tāb u ʔarāvet bulup eṭrāfına şarılup şarmaşmış nebāta vaşf olur, yukālu *nebātun zuḥārīyyu* ey tāmmin reyyānun multefun. Kāle İbn Muḳbil:

Zuḥārīyyu'n-nebāti ke 'enne fīhi
*Ciyāde'l-'abḳariyyeti ve'l-ḳuṭū'*⁴⁵⁷

Meşel-i mezbūr ba' de'l-fesād işlāḥ-ı hāl şāḫibi olan kimse ḥaḳḳında ʔarb olunur.

(67) أَوَّلُ الْعِيِّ الْاِحْتِلَاطُ

(Evvelu'l-'ayyi el-iḥtilāṭu)⁴⁵⁸

'Ayy yā-yı müşeddede ile 'acz ma'nāsınadır. İḥtilāṭ ḥā-yı mühmele ile ifti'āl vezninde ʔarılmaḳ ma'nāsınadır. [23b] Ma'nā-yı meşel: İmāre-i tevāfī ve 'acziñ evveli muḫatabıñ ʔarılmasıdır ki cevābdan 'aczone delālet ider dımeḳdir.

(68) إِيَّاكَ وَالْبَغْيِ فَإِنَّهُ عِقَالُ النَّصْرِ

(İyyāke ve'l-bağye fe-innehu 'iḳālu'n-naşri)⁴⁵⁹

Bağy bānın fethi ve ğaynıñ sükūnuyla bir ādeme teğallüble zulum ü sitem eylemek ve ḥaḳdan 'udülle ser-keşlik eylemek ma'nālarıdır. Bu meşel *uḫazziruke el-bağye* taḳdīrindedir. 'İḳāl deveniñ dizini bağıladıḳları ipe dinür. Ma'nā-yı meşel: Bağy u ṭuğyān 'iḳāl-i zānū-yı nuşret olduğı nümāyān olmağla seni ol kār-ı nā-hemvār u bed-fercāmdan taḫzīr iderim dımeḳdir. Bu meşeli Muḫammed bin Zübeyde vezīrini bağıdan taḫzīr zımnında irād eylediğı Meydānīde maşṭūrdur.

(69) إِنَّهَا لَيْسَتْ بِخُدْعَةِ الصَّيِّ بِاللَّبَنِ

(İnehā leyset bi-ḫud'ati's-şabiyyi bi'l-lebeni)⁴⁶⁰

Mervīdir ki Emīrū'l-mü'minīn İmām bi'l-ḥaḳ Esedu'llāh Ġālib 'Alī bin Ebī Ṭālib kerrema'llāhu vechehu ḥazretleri Cubeyr bin 'Abdi'llāh el-'Acelī cenāblarını aḫz-ı bī'at içün Mu'āviye ʔarafına irsāl eyleyüp ḫuşuş-ı mezbūr zımnında ta'cīl eylemekle

⁴⁵⁶ Yeryüzü bitkilerle güzelleşmiş.

⁴⁵⁷ O, çiçekli otlar hızlı koşarak mesafeleri kateden at gibidir.

⁴⁵⁸ Darılmak acizliğin başlangıcıdır.

⁴⁵⁹ Sakın zālīm olma, çünkü ip devenin ayaklarını bağıladığı gibi zulüm de zaferi bağılayıp engeller.

⁴⁶⁰ Bu çocuklar yoğurtla aldatılmak gibi bir iş değıldir.

Mu'āviye kelām-ı merķūmı ĩrād eyledi. Ya'nī emr-i bey'at bir ĥuṣūṣ-ı 'aẓīmdir ki çocukların leben ile aldanması gibi degildir demekdir. Zāmīr-i *inneḥā* bey'ata rāci' dir.

(70) إِذَا تَكَلَّمْتَ بِلَيْلٍ فَاخْفِضْ وَإِذَا تَكَلَّمْتَ نَهَارًا فَانْفِضْ

(İzā tekellemt bi-leylin faḥfiḍ ve izā tekellemt neḥāren fenfiḍ)⁴⁶¹

Aḥfiḍ emr-i ḥāzırdır, maṣdarı ḥafḍ kelimesidir ki avāzı pest eylemek ma'nāsınadır ve bāb-ı ṣāniden maṣūğdur. **Enfiẓ** kezālike emr-i ḥāzırdır, [23a] maṣdarı nafḍ kelimesidir ki her cānibe nazar ṣalmaḵ ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meṣel: Gice tekellüm eylediğinde āhestece tekellüm eyle ki şāyed diñler bulunur ve gündüz tekellüm eyledükde ġāfil olmayup mütebaṣṣırāne her ṭarafa baķup yoķlaṣdırarak⁴⁶² tekellüm eyle ki şāyed bī ġāne bulunur demekdir.

(71) آفَةُ الْمُرُوءَةِ خُلْفُ الْمَوْعُودِ

(Āfetu'l-murū'eti ḥulfu'l-mev'ūdi)⁴⁶³

Ya'nī: Āfet-i mürüvvet va'd olunan nesneye ḥulf eylemekdir, zīrā āṣār-ı mürüvveti bütün bütün deründen selb ider. Bu meṣel 'Avfü'l-Kelbiden rivāyet olundu. Ve bu ḥikāye bu maķāma münāsibdir ki ḥāzret-i İsmā'īl 'aleyhi's-selām bir ṣiddīķ-i ṣādīķ ve resūl-i muvāfiķ ile bir mevzi' -i ma'ḥūdda mülākāt olmalarını ḳavl ü ḳarar eyleyüp 'ahd eylediler. Ḥāzret-i İsmā'īl üç ġün ol mevzi' de tevaḳḳuf eyleyüp ol zātīñ ḳudūmuna muntazır oldılar, meġer bir kār-ı düṣvāra giriftār olmaġla mevzi' -i ma'ḥūda varamayup üç ġünden ṣoñra ġelüp ḥāzret-i İsmā'īl'i ol mevzi' de buldı ve i'tizār idüp didi ki: "Ol zamān ki ḥuzūr-ı sa'ādetiñizden dūrī ve müfāraķat-ı şūrī ḥāṣıl olmuṣdı, bir ġā'ileye uğrayup ne ḥāk-pāyīñıza yüz sürmeġe elim irdi ve ne 'izz-i ḥuzūruñuza ḥaber ġöndermeġe bir kimse elime ġirdi". Ḥāzret-i İsmā'īl buyurdılar ki "*Va'du'l-kerīm elzemu min deyni'l-ġarīm*"⁴⁶⁴ ol zamāndan berü ki seniñle ḳavl u ḳarār ve mevzi' -i ma'ḥūdda mülākāt olunmaḵ ḥuṣūṣı mu'āhede olunmuṣdı, [24b] el-ḥāletü ḥāzihi cānım ḳudūmuña muntazır ve dīde-i intizārım yollara nāzır olup ṭurur idim, revā ġörmedim ki va' de ḥulf eylemeyüp bī-mürüvvet ve bī-vefā ṭarīķına sālik olayım". Lā cerem ḥāzret-i

⁴⁶¹ Gecelerde konuşursan alçak sesle konuş, gündüzde ise etrafa bakarak dikkatle konuş. Türkçedeki karşılığı: Yerin kulağı vardır.

⁴⁶² Fısıldamak anlamına gelmektedir.

⁴⁶³ Mertliğin afeti sözü tutmamaktır.

⁴⁶⁴ Asaletli insanın verdiği sözü yerine getirmesi bir insanın borcunu ödemesinden daha elzemdir.

Ḥaḳḳ şān-ı şerīf-i İsmā'īl'de buyurur: "إِنَّهُ كَانَ صَادَقَ الْوَعْدِ"⁴⁶⁵ ya' nī rāst-ḳavl ve dūrūst-
 'ahddır. Ve bu ḥikāye daḥı bu maḳāma münāsibdir ki bir şehriyār-ı 'ādil bir ḥakīm-i
 'aḳıldan su'āl eyledi ki "Aḥlāk-ı ḥamīde ve evşāf-ı pesendīden ḳaḅḅı şıfat 'azīz ve
 mühim ve bizim ḥālimize münāsib ü mülāyimidir". Ḥakīm didi ki: "Va' de vefā mülūka
 be-ḡāyet lāzımdır ṭarīḳ-ı vefādārīden dūr ve şohbet-i ehl-i şıdḳ u şafādan mehcūr olma
 ki sebep-i beḳā-yı nıẓām-ı 'ālem ve medār-ı salṭanat-ı leşker ü ḥaşemdir". Ve ḥükemā-yı
 sābıḳu'l-⁴⁶⁶ ahd dimişlerdir ki "nāḳīze'l-⁴⁶⁷ ahdı nāḳīze'l-⁴⁶⁸ ahdı."

(72) إِيَّاكُمْ وَحَمِيَّةُ الْأَوْقَابِ

(İyyākum ve ḥamiyyete'l-evḳābı)⁴⁶⁷

Ḥamiyye ḡaniyye vezninde bir nesneden mūzīyātı def'le ḥıfz eylemek ma'nāsınadır ki
 ḳorımak ta'bīr olunur. **Evḳāb** evḡāb ma'nāsınadır ki zu'afāya dinür. Kelām-ı mezbūr
 Aḥnef-nām edīb-i kāmiliñ ḳavlidir ki Benī Temīme vaşıyyet eylediği kelām
 cümlesindendir ki kütüb-i emşālde mastūrdur.

(73) أَخَذَهُ بَيْنَ الْحُذَيَّا وَالْخُلْسَةِ

(Aḥzehu beyne'l-ḥuẓeyyā ve'l-ḥulseti)⁴⁶⁸

Ḥuẓeyyā muşagḡar būnyesiyle mūjdegānī virilen nesneye dinür. **Ḥulse** ḡurfe vezninde
 isimdir, ḳapma ve ḳapış ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Añı fülāndan hediye ile iḥtiṭāf
 beyninde aḥz [24a] eyledi ki göñüllü göñülsüz yarı rızā ve yarı zūr-bāzū ile aldı
 demekdir. Menḳūldür ki İbn Sīrīn ḥuẓūrında bir kimse ta'bīr içüñ gördiği rü'yāyı naḳl
 eyledikde "el-Ḥuẓeyyā el-ḥuẓeyyā" dir idi. Ya' nī rü'yā-yı ḥasenedir 'aṭiyye getür ki
 ta'bīr ideyim demekdir.

(74) إِنَّ الْمُوصَّيْنَ بَنُو سَهْوَانَ

(İnne'l-muvaşşīn benu Sehvāna)⁴⁶⁹

Bu meşeliñ tefsīr ve tīzāhında fuẓalānıñ ekşeri izḥār-ı 'acz u ḳuşūr eyleyüp lākin
 muḥaḳḳıḳ Meydānī *Mecma'u'l-Emşāl*de şu vechle beyān ve şıdḳ u ḥaḳīḳat-i ma'nāyı şu
 yüzden 'ayān eyledi ki: Şol kimseler ki bir nesne ile tavşiye olunurlar, anlarıñ üzerine

⁴⁶⁵"Şüphesiz o, sözünde duran bir kimse idi." Meryem (19/54)

⁴⁶⁶ Sözünü yerine getirmeyenlerden sakının.

⁴⁶⁷ Zayıfların öfkesinden sakının.

⁴⁶⁸ Onu falandan hediye ile kapdı.

⁴⁶⁹ Tavsiye edilenler genellikle unutulurlar.

sehv müstevlî olur, gūyā sehv anlara müvekkeldir demekdir. Meşel-i mezbûr emr olundığı nesneniñ talebinde sehv iden kimse hakkında darb olunur. Meşel-i mezbûrda **Sehvān** kelimesi şıfat olmak dağı cā'izdir, Benū Reculin Sehvān taqđirinde olur ki murād Adem 'aleyhi's-selām olacaqdır, zīrā 'ahdi sehv ü nisyān eyledi. Buña göre ma'nā-yı meşel: Vaşıyyet olunan kimse sehv iderse 'aceb degildir zīrā sehv insān pederinden mīrāşdır demekdir. Kelām-ı üdebādandır ki *evvelu nāsın evvel-i nāsın*.⁴⁷⁰

(75) آخِرُهَا أَقْلُهَا شُرْبًا

(Āḥiruhā aqalluhā şurben)⁴⁷¹

Āḥiruhā ve aqalluhā kelimelerinde olan zamīr-i mü'enneş ible rāci' dir. Şürben temyīz olarak manşūbdur. Ma'nā-yı meşel: Nās develerini şuya getürüp şuyun şafını içirdikten soñra devesini şuya [25b] getüren kimselerin develeri şuyı az bulup az içerler demekdir. İmdi sen evvel varup ol yerde bulunmağa sa'y eyle zīrā cümleden soñra vürüd eylemek be-gāyet 'aciz ü tüvānī şıfatıdır. Bu meşel "الْفَضْلُ لِلْمُقَدَّمِ"⁴⁷² kelāmına aḳrebdir.

(76) إِنَّ الشَّقِيَّ يَنْتَحِي لَهُ الشَّقِيُّ

(İnne's-şaqiyye yentahī lehu's-şaqiyyu)⁴⁷³

Yentahī muzāri' dir, maşdarı intihā kelimesidir ki bir nesneye söykenüp tayanmak ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: *El-cins ile'l-cinsi yemīlu*⁴⁷⁴ fehvāsınca şaqī olan kimse kendi hem-kārı şaqīye meyl ü istinād ider demekdir. Bu meşel yaramaz yaramazı bulur diyecek yerde darb olunur.

(77) أَخَذَهُ أَخَذَ سَبْعَةً

(Aḥezehu aḥze sebu'atin)⁴⁷⁵

İkinci aḥz kelimesi maşdar olarak manşūbdur. Ma'nā-yı meşel: Fülān kimseyi sebu'a aḥzı gibi aḥz eyledi demekdir. Burada sebu'a lafzı inşirāf ve 'adem-i inşirāfla müsta'meldir. Bunuñ aşlında ihtilāf eylediler. Ba'zılar didi ki "Aşlı sebu'adır, sīnin fethi ve bā'ın zammıyla, ba'dehu taḥfifen iskān olundu, dişi arslana dinür, zīrā dişi arslan erkeğinden çabük olur". Ba'zılar didi ki: Bir mārid ve siyehkār kimse idi, ḥalkı

⁴⁷⁰ İlk unutan ilk insan idi.

⁴⁷¹ Su kuyusuna en son gelen develer en az içerler.

⁴⁷² İyilik önceden gelenler içindir.

⁴⁷³ Eşkıya kendisi gibi bir eşkıyaya dayanır.

⁴⁷⁴ Her cins kendisi gibi birine meyleder.

⁴⁷⁵ Sırtlan gibi onu helak etti.

be-ğāyet dil-gīr itmekle ber-takrīb pādīshāh-ı ‘aşrın pençesine giriftār olup ellerini ve ayaklarını kaṭ‘ eyledikten sonra ber-dār eyledi. Min ba‘d anuñ aḥz u ta‘zīb olunmasına temsīl ile aḥzehü *aḥze seb‘etin velā ‘azzebtuhu ‘azāba seb‘etin* didiler, pes bunda aḥz mef‘ülüne muzāfıdır, ‘alā kavlin merķūmın [25a] ismi seb‘ idi, taḥķīr u tezlīl irādesiyle hā’-ı te’nīs ilḥāk eylediler, yāḥud burada seb‘ lafzından murād ‘aded-i ma‘hūd olmağla yedi ādemiñ aḥzı gibi aḥz eyledi dımeğdir, ve ğayr-i munşarıf olması ‘alemiyyet ve te’nīs ‘illetlerine mebnīdir. Meşel-i mezbūr aḥz-ı şedīd ile aḥz iden kimse ḥaḳķında ḍarb olunur.

(78) إِنَّ الضُّجُورَ قَدْ تَحْلَبُ الْعُلْبَةَ

(İnne’ḍ-ḍacūre ḳad taḥlibu’l-‘ulbete)⁴⁷⁶

Ḍacūr şabūr vezninde südi sağılurken feryād idüp çağırın nāḳaya dinür. Ma‘nā-yı meşel: Ḍacūr olan nāḳa ğāḥca ḥalb olunduğda lebeni büyük ‘ulbeyi ṭoldırır dımeğdir. Meşel-i mezbūr baḥīlden bir nesne rağmen li-enfihi istiḥrāc olunduğda ḍarb olunur.

(79) إِحْدَى بَنَاتِ طَبَقٍ شَرِكٍ عَلَى رَأْسِكَ

(İḥdā benāti ṭabaḳin şerruki ‘alā re’suki)⁴⁷⁷

Benāt-ı ṭabaḳdan murād dāhiye-i ‘azīmedir. Zemaḥşerī didi ki: "Bint-i ṭabaḳ aşlında ḥayyeniñ künyesidir, zīrā kıvrılıp yatdıkda ṭabaḳ şeklinde oldığıçün yāḥud yılan ṭutan anı selle ve sepet altında ḥıfz eylediğiçün. Ba‘zılar didi ki: Bint-i ṭabaḳ süleḥfātıdır ya‘nī ḳaplubagaḍır, ṭoḳsan ṭoḳuz ‘aded yumurṭa yumurṭlayup cümlesi ḳaplubaga çıkar yüzünci ḥayye zuḥūr eyler. Benātu’ṭ-ṭabaḳdan murād ṭoḳsan ṭoḳuzuñ mecmu‘ıdır ve iḥdā benāti’ṭ-ṭabaḳ mezkūr yılandır.

(80) أَتَاكَ رَيَّانٌ بَلَبَنِيهِ

(Etāke reyyānu bi-lebenihi)⁴⁷⁸

Etāke bā’ ḥarfī ile müte‘addī olup a‘ṭāke ma‘nasını ifāde eyler. Ma‘nā-yı meşel: Süde ṭoyan kimse saña süd [26b] virdi dımeğdir. Bu meşel kerem ü seḥādan nāşī olmayup ancak ‘indinde olan nesne keşīr olmağla fazlasını i‘ṭā iden kimse ḥaḳķında ḍarb olunur.

(81) إِنَّ فِي الْمَعَارِضِ لَمُنْدُوحَةً عَنِ الْكَذِبِ

⁴⁷⁶ Feryat eden deve sağıldığı kutuyu doldurabilir.

⁴⁷⁷ Büyük musibetlerden biri baş ucundadır.

⁴⁷⁸ Onda fazlasıyla süt bulunan kimse sana süt verdi.

(İnne fi'l-ma'ārīdi lemendūhetun 'ani'l-kezibi)⁴⁷⁹

Ma'ārīd mi' rāz kelimesiniñ cem' idir ki sözüñ fehvā ve mefhūmindan 'ibāretidir, teķūlu 'areftu zālīke min mi' rādi kelāmihi⁴⁸⁰ ey fehvāhu ma'ārīz-i kelām bundandır ki tevriye cihetiyle söylenen kelām olacaķdır. **Mendūhe** ism-i mef'ūl būnyesiyledir yāhūd ism-i mef'ūl ma' nāsına maşdardır, bolluķ si'e ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Bir sözi tevriye ve kināye tarīķıyla söylemekde kizbden ħalāş ve berā'et vardır ki kizbden 'add olunmaz. Murād yalan söyleyecegiñe kināye ve tevriye ve elgāz cihetiyle söyle dimekdir.

(82) إِنَّ الْبَرَّاطِيلَ تُرَوِّجُ الْأَبَاطِيلَ

(İnne'l-baraṭīle turevvicu'l-abāṭīle)⁴⁸¹

Baraṭīl barṭīl kelimesiniñ cem' idir ki qandīl veznindedir, rüşvete dinür. Haķķı ibṭāl ve bāṭılı ihķāk şūretine getürmek içün virilen zihirlikdir. **Türevvic** tervīc kelimesinden müstaķbel-i ma' lūmdur. Ma' nā-yı meşel: Qādī efendiniñ rüşvet-ħor olduğı gibi zāhir ve nümāyandır.

(83) إِلَيْكَ يُسَاقُ الْحَدِيثُ

(İleyke yusāķu'l-ħadīşu)⁴⁸²

Yusāķ sevķ kelimesinden mużārī'-i mechūldür. Aşlı budur ki bir kimse bir ħātūn tezevvüc eylemek murād eyleyüp huzūr-ı ħātūnda ifāde-i merām iderken ħabīşin zekeri kıvāma gelüp her çend ki dāmeni ile setr eyledi, mümkün olmayup serkeş-at gibi başı zabṭ olunmadı [26a] āķır ħużzār-ı meclisden ħayā idüp elini ma' hūdını üzerine vaż' idüp ħiṭāb iderek kelām-ı mezbūrı tekellüm eyledi. Ya'nī: Ey ħabīş! 'Acele eyleme, benim bu ħātūn ile itdiğim mu'āmele ve mükālemenin fā'idesi saña rāci'dir dimekdir. Bu meşel qable ħülül-i evāne te'cīl olunan nesne haķķında ħarb olunur.

(84) أَخَذَتِ الْإِبِلُ رِمَاحَهَا

(Aħazeti'l-iblu rimāħahā)⁴⁸³

*Ve yurvā esliħatehā*⁴⁸⁴. **Rimāħ** rumħ lafzından cem' dir ki mızrağa dinür. Ya'nī: Deve semüz olup güzellenmek ile şāħibi anı zebħ itmege kıyamaz, gūyā devenin semüzlüğü

⁴⁷⁹ Dolaylı konuşmak yalana düşmekten kurtarır.

⁴⁸⁰ Kendi konuşmasından onu anladım.

⁴⁸¹ Rüşvet batıla yol açar.

⁴⁸² Bu konuşma senin içindir.

⁴⁸³ Develer semiz oldu.

kendiye silāh olup zebhden ḥalāş oldu dimekdir. Bu meşel keşret-i māl sebebiyle ‘ucb ve ğurūr iden kimse ḥaqqında ḍarb olunur.

(85) إِنَّ الْعَصَا مِنَ الْغُصَيَّةِ

(İnne'l-‘aşā mine'l-‘uşayyeti)⁴⁸⁵

‘Uşayye ‘aynuñ zammıyla ‘āşānıñ muşagğarıdır. Bunda iki ḳavil vardır, ḳavl-i evvel budur ki emr-i şağīrden emr-i kebīr tevellüd ider diyecek yerde ḍarb olunur, zīrā ‘aşā ‘uşayye, ya‘nī küçük iken ‘aşā olur, ‘ākıla lāyık degildir ki emr-i şağīri taḥḳīr eyleye. Zīrā muḥtemeldir ki nemā bulup ‘azīm olur. Ḳavil-i şānīye göre ‘aşıyye bir feres-i kerīmedir ki andan bir kerīm ṭay doğup ismini ‘aşā tesmiye itdiler, ve *inne'l-‘aşā mine'l-‘uşayye* diyü ḍarb-ı meşel itdiler, ya‘nī kerīm olan kimseden ekşeriyā veled-i kerīm tevellüd ider dimekdir.

(86) إِنَّهُ كَبْرَقَ خُلْبٌ

(İnnehu ke-berḳin ḥullebin)⁴⁸⁶

Berḳun ḥulleb, ve'l-berḳu'l-ḥulleb. Ve **berḳu'l-ḥulleb** ki naşr veznindedir, yağmursuz [27b] şimşege dinür. Bu münāsebetle va‘d idüp ḥalkı ṭama‘ ve ümniyeye düşürdükden şoñra vefā ve incāz eylemeyen yādigār ḥaqqında kelām-ı mezbūrı īrād eylediler, gūyā nāsa mumṭır şeklinde görünüp şoñra ifāza eylememekle ḥalka ḥud‘a ider.

(87) أَبُو رِيَّاحٍ

(Ebū Riyāḥ)⁴⁸⁷

Şa‘ālebī *Dürrede* ḥikāyet eyledi ki: Belde-i Ḥumuşda bir ḳubbe-i ‘azīmeniñ üzerinde nuḥāsdan şavğ olunmuş bir atlu kimse şūreti naşb olunmuşdur ki demürden ‘amūd üzerine vaz‘ itmişlerdir ve şağ elini uzadup parmaḳlarını zamm idüp ancak sebbābesini uzatmış ki ednā rīḥ hūbūb itse devr idüp sebbābesiyle mehebb-i rīḥa işāret ider ve ol semte sebbābesini tutar. Ḥumuş ehālisine mehebb-i rīḥ şübhe olsa anuñla istidlāl iderler, binā‘en ‘aleyh ol şūrete *Ebū Riyāḥ* tesmiye itdiler ve aña teşbīhle bir yerde hemīşe ḳarar itmeyüp ḥıffet üzere olan kimseye Ebū Riyāḥ diyü ḍarb-ı meşel itdiler. Türkīde yelkovan ta‘bīri bu meşele muvāfiḳdır. Ḥikāyet olundu ki ‘Ubāde bir gün Mütevekkil

⁴⁸⁴ Silahları diye de nakledilir.

⁴⁸⁵ Büyük değnek küçük değnekten gelir.

⁴⁸⁶ Yağmursuz şimşek gibidir. Türkçedeki karşılığı: Gürler ama yağdırmaz.

⁴⁸⁷ Rüzgarın babası.

huzûruna dâhil oldu ki öñüne bir altun cām koyup içine biñ ‘aded dīnār vaz’ eylemiş. Mütevekkil, ‘Ubāde’ye didi ki: "Senden bir nesne su’āl iderim, eger cevāb virir iseñ şol cām ile biñ ‘aded altunı saña ‘aṭiyye iderim." ‘Ubāde didi ki: "*Sel yā emīre’l-mū’minīn*"⁴⁸⁸. Mütevekkil didi ki: "Ol ne şey’dir ki ismi var lākin künyesi yokdur [27a] ve ne nesnedir ki künyesi [var]⁴⁸⁹ lākin ismi yokdur?" ‘Ubāde ‘ale’l-fevr "Menāre ve ebū riyāh" didi. Mütevekkil sür’at-i cevābına ta’accüb ü istiğrāb iderek cām ve dīnārı i’tā eyleyüp didi ki: "*Ni’me’l-edebu ni’me’l-edebu, lā eflaḥa men lā edebe lehu.*"⁴⁹⁰

(88) ابْنُكَ مِنْ بُوْحِكَ

(İbnuke min būḥike)⁴⁹¹

Müsteḫşāda Zemaḥşerī didi ki: "**Būḥ** lafzı bāḥatu’d-dārīñ cem’idir ki ḥānenin ḥavlı ta’bīr olunan yöresi ve ‘arşasıdır ve ḥiṭāb-ı mezbūr mü’enneşdir". Aşlı budur ki Kebşe bintü ‘Urve, ‘Aḳıl bin Ṭufeyl’i tebennī, ya’nī oğul idinmek üzere taşmīm eyledikde vālidesi anı men’ ḳaşdıyla didi ki: "İbnuke *min demmā ‘aḳibeyke*"⁴⁹² ya’nī oğul oldur ki anı sen toğurup nifās ḳanıyla ‘aḳıblarınıñ ālūde eyleye ve illā āḫeriñ toğırdığı veled saña veled olmaz ve andan saña ḫayır gelmez. Pes Kebşe-i mezbūre, vālidesine kelām-ı mezbūrı irād eyledi, *ya’nī* oğul oldur ki seniñ bāḥa-ı dārīñda ve miyān-ı sarāyīñda neşv ü nemā bulmuş ola, anı toğurmak lāzım degildir. Ḥarīrī yigirmi yedinci mākāmede didi ki: "İbn **Būḥ**’dan veled-i şulbi murāddır, gūyā sāḫa-ı dārda tevellūd itmekle İbn-i Būḥ tesmiye olundu ve bāḥa lafzınıñ cem’i buvaḥdır" didi. *Terceme-i Kāmūs*’da vālid-i mācidim daḫı **bāḥa** sāḫa ma’nāsınadır ki ḥāneniñ ḥavlı ta’bīr olunan yöresi ve ‘arşasıdır, cem’i bānın zammıyla *būvaḥ* gelür diyüp bu meşeli daḫı taḫrīr buyurdılar. [28b] İbnūke ibnü būḥike yeşrebü min şabūḥike⁴⁹³ ya’nī aşıl veled zāde-i şulbuñ olan veleddür, yoḫsa rebīb ve ḫafīd veyā muḳır olan veled velīd-i şulbı gibi degildir demekdir. Ve ba’zı ‘Arab ba’z-ı fevāḫiş ile zinā idüp andan veled zuhūr itdikde ol veledi murād itdigi kimseye virüp vālid-i daḫı gāḫ veledi iḳrār ve gāḫ inkār ider idi. Pes ma’nā-yı meşel budur ki seniñ velediñ ol veledür ki sen ve vālidesi ol velediñ kendi

⁴⁸⁸ Sorabilirsiniz.

⁴⁸⁹ Metinde bulunamamıştır

⁴⁹⁰ Edep ne güzeldir. Edebi olmayanlar iflah olmasınlar!

⁴⁹¹ Asıl evlat kendi sulbünden olan evlâttır. Türkçedeki karşılığı: Üvey öz olmaz, kemha bez olmaz. Yazıcı, age, 92.

⁴⁹² Senin ökçelerini kanatlayan senin öz evlâdındır.

⁴⁹³ Asıl evlat kendi sulbünden olan evlâttır, yoksa evlâtlık aldığın veya senin ocağında bulunan evlât, senin neslinden olan çocuk gibi değildir. Yazıcı, age, s. 92.

veledi olduğunu ikrār u izhār ider olalar. Bu tefsir büh kelimesi izhār ma' nāsına olduğu şürettedir.

(89) ابْنُ زَانِيَةٍ بِزَيْتٍ

(İbnu zāniyetin bi-zeytin)⁴⁹⁴

Aşlı budur ki bir fācire hātūn birkaç luşuş ile zinā idüp ücret virecek yanlarında akçaları olmamağla ücret için bir bardak zeyt virdiler. Hātūn kabūl itmeyüp didi ki: "Zannım budur ki ben sizden hāmīl oldum veled zuhūr itdükde "*ibnu zāniyetin bi-zeytin*"⁴⁹⁵ dirler diyü 'ār iderim. Meşel-i mezbūr *hāzā ibnu zāniyetin bi-zeytin* taḳdīrindedir. Bu meşel miyān-ı 'Arabda şütüm-ı gālīze elfāzındandır.

(90) إِنْ جَرَجَرَ الْعَوْدُ فَرْدَهُ وَقَرًّا

(İn cercere'l-'avdu fe-zidhu viḳren)⁴⁹⁶

Cercer māzīdir, maşdarı cercere kelimesidir ki zelzele vezninde deve kısmı āvāzını boğazında terdīd eylemek ma' nāsınadır. 'Avd 'aynıñ fethi ve vāvıñ sükūnuyla yaşlı koca deveye dinür. **Viḳr** vāvıñ kesriyle muṭlaḳan yüke dinür. Ma' nā-yı meşel: Yaşlı koca deve [28a] her ne kadar terdīd-i şavt eyleyüp çağırır ise de sen anuñ yükünü ziyāde kıl demekdir. Bu meşel baḥīl olan kimseden ilhāḥ idüp bir nesne taleb ile virmekden imtinā' ider ise yine ilhāḥ u ibrām eyle diyecek yerde ḍarb olunur.

(91) إِذَا تَفَرَّقَتِ الْعَنَمُ قَادَتْهَا الْعَنْزُ الْجَرَبَاءُ

(İzā tefarraḳati'l-ḡanemu ḳādeṯa'l-'anzu'l-cerbā 'u)⁴⁹⁷

Tefarraḳat māzī-i mü'enneşdir. **Ḡanem** feṯḥateynle koyun cinsine mevzū' isimdir ve mü'enneşdir, lafzından müfredi yokdur, müfredi şāt kelimesidir zükūr ve ināşdan her birine ve muḥṭeliṯ olduklarında mecmū'una ıtlāk olunur. **Ḳādet** māzī-i mü'enneşdir, maşdarı ḳiyāde kelimesidir ki 'iyāde vezninde dābbeyi önünden çekmek ma' nāsınadır ki yedmek ta' bīr olunur. 'Anz kenz vezninde dişi keçiye dinür. **Cerbā'** ḥamrā' vezninde ecreb lafzınıñ mü'ennesidir ki uyuz ve gicik olan insān ve ḥayvāna dinür. Ma' nā-yı meşel: Koyun sürisi perākende olduğda önlerine uyuz keçi düşüp anlara kılavuz olur demekdir. Bu meşel fūrū-māyeye ihtiyāc vaktinde ḍarb olunur. Ve 'Arablar iki kimse

⁴⁹⁴ Bu, zeytin yağıyla zina yapan kadının çocuğudur.

⁴⁹⁵ Bu çocuk zeytin yağıyla zina yapan kadının çocuğudur.

⁴⁹⁶ Deve her bağırduğunda yükünü arttır!

⁴⁹⁷ Koyunlar dağıldığı zaman onlara uyuz keçi liderlik eder.

şeref ü şān cihetiyle birbirine müsāvī olsa "هما كَرُكْبَتِي الْعَنْزِر" ⁴⁹⁸ dirler, zīrā keçi kısmı çöküp oturunca iki dizleri yere birden gelür. Ve bir kimse sebep-i helāki olacak şey'e teşādūf eylese "لاقى فلانُ يومَ العنزِر" ⁴⁹⁹ dirler. Yevmü'l-anz şol gündür ki bir kaşşāb bir anzı zebh kaşdıyla yatırıp lākin bıçağını bulamamağla ol gā'ilede iken keçi telāşından [29b] ayaklarıyla yeri tepüp kazımağla nāgāh toprağın altından bir bıçak zuhūr idüp anuñla zebh eylemiştir. Arablarıñ "كالباحث عن حنفيه بظلفه" ⁵⁰⁰ meşelinden dağı murād budur.

(92) آهَةٌ وَمَيْهَةٌ

(Āheten ve meyheten) ⁵⁰¹

Aşma'ī didi ki: "Āheten te'evvüh ve teveccü' ma'nāsınadır." Ve ba'zılar "Āhe haşbe ve meyhe cüderī ma'nāsınadır" didiler. Ferrā didi ki: "Meyhe aşlında emeyhe idi, hemze hazf olunup meyhe kaldı hayr aşlında ahyar olduğu gibi." Bu meşel haşbe ve cüderīye mübtelā olasin diyü bed-du'ā maķāmında irād olunur.

(93) إِذَا تَرْضَيْتَ أَخَاكَ فَلَا أَخَا لَكَ

(İzā tarağdayta aḥāka fe-lā aḥā leke) ⁵⁰²

Tarađdī tefa'ul vezninde cehd ve meşakḳatle irdā eylemek ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Ol birāder ki sen anı yalvarmağla rāzī idesinol saña birāder degildir. Zīrā birāder tekellüfsüz ve renc ü meşakḳatsiz gerekdir.

(94) إِنَّ الرَّأْيَ لَيْسَ بِالتَّظَنِّي

(İnne'r-re'ye leyse bi't-tazannī) ⁵⁰³

Tazannī kelimesiniñ aşlı tazannun idi, tefa'ul vezninde nūn-ı āḥīre yāya ibdāl olundu. Ma'nā-yı meşel: Re'y-i şahīḥ zann ile olmaz dimekdir. Bu meşel umūrda te'emmül-i şādık gerekdir diyecek yerde darb olunur.

(95) إِذَا تَوَلَّى عَقْدَ شَيْءٍ أَوْثَقَا

(İzā tevellā 'aḳde şey'in evşakā) ⁵⁰⁴

⁴⁹⁸ Onlar keçinin iki dizisi gibilerdir.

⁴⁹⁹ Falan kimse keçi gününü yaşamıştır.

⁵⁰⁰ Kendisi bizzat ölümü isteyen kimse gibi.

⁵⁰¹ Ona çiçek hastalığı bela olsun.

⁵⁰² Birine yalvarsan o sana kardeş değildir.

⁵⁰³ Doğru görüş zan ile olmaz.

⁵⁰⁴ Falan kimse bağlanmak istenen şeyi iyice bağlar.

Tevellā māzīdir, maşdarı tevellī kelimesidir ki tefa‘‘ul vezninde bir işi der-‘uhde eylemek ma‘nāsınadır. **Evşak** işākdan māzīdir bir nesneyi muhkem bağlamak ma‘nāsınadır. **Ma‘nā-yı meşel**: Bir nesnenin ‘aқdını murād itdikde işāk ider ya‘nī istiḥkām virir demekdir. Maḍreb-i meşel zāhirdir.

[29a]

(96) إِيْش فِي الصَّرْطَةِ مِنْ هَلَاكِ الْمِنْجَلِ ؟

(Eyš fi‘ḍ-ḍarṭāti min helāki‘l-minceli)⁵⁰⁵

Eyš lafzı eyyü şey’in muhtaşarıdır, eyy kelimesi hemzeniñ fethi ve yāniñ teşḍidiyle ḥarf-i istifhāmdır, anuñla zevi‘l-‘uқıldan ve ğayrıdan su‘āl olunur, andan ne ve қаңı ile Fārisī’de çi ve kudām ile ta‘bīr olunur. Eyyü şey’in Türkī’de ne nesnedir ve Fārisīde çi çīzest ve eyyü recūlin Türkīde қаңı ādem ve Fārisīde kudām merd demekdir. Meşel-i mezbūrda vāқи‘ **mincel** kelimesi minber vezninde orağa dinür ki anuñla ekin biçilür, Fārisīde dās dinür. Meşel-i mezbūruñ aşlı budur ki bir ḥātūn zevci yanında қаzārā zartā idüp zevci işitdikde anı levīm eylemekle ḥātūn ḥicābından ne söyleyeceğini bilmeyüp didi ki: "Sen beni ne tevbīḥ eylesin fūlān vaқitde sen bir oraқ zāyi‘ eylemediñ mi?" zevci cevābında kelām-ı mezbūrı irād eyledi. **Ya‘nī** zartā ile oraқ zāyi‘ eylemeniñ ne münāsebeti vardır. Bu meşel biribirine muğāyir ve çendān münāsebeti olmayan kelām ḥaққında ḍarb olunur.

(97) إِنَّكَ تَهْدِي الصَّالَّ وَلَا تَهْدِي الْمُتَضَالَّ

(İnneke tehdi‘ḍ-ḍālle velā tehdi‘l-mutaḍālle)⁵⁰⁶

Ma‘nā-yı meşel: Ṭarīḳ-ı müstaқımı görmeyüp cehlinden nāşī ḍalalete düşen kimseyi hidāyete қadir olursun, lākin ṭarīḳ-ı müstaқımı görüp bilürken terk iden kimseyi hidāyete қadir olamazsın demekdir. Bu meşel şavāb ihtiyār eylediği ‘ameliñ ḥilāfında olundığına ‘ālim iken yine ol ‘ameli ihtiyār iden kimse ḥaққında ḍarb olunur. [30b] Meydānī fıkra-ı şānīyi meşel olmak üzere қayd eylemişdir, aşah olan daḥı budur.

(98) أَخَذُوا طَرِيقَ الْعُصْلَيْنِ

(Aḥazū ṭarīḳe‘l-‘unsulayni)⁵⁰⁷

⁵⁰⁵ Orağın kaybolmasının zartanla ne alakası var?

⁵⁰⁶ Hakikati cehlinden göremeyenleri hidayet edebilirsin, fakat hakikati görüp de görmezlikten gelenleri hidayet edemezsin.

Meydānī didi ki: ‘**Unsulayn** ‘aynīñ ve şādīñ zammeleriyle Yemāmeden Başraya mūntehī olur bir tarīḳ-ı ma‘rūfdur. Bu meşel ḍalālete düşen kimse hakkında ḍarb olunur.

(99) أَئِنَّ الثُّرَيَّا مِنْ يَدِ الْمُتَنَاوِلِ

(Eyne's-şureyyā min yedi'l-mutenāvili)⁵⁰⁸

Mutenāvil bir nesneyi tutmak içün elini uzadan kimseye dinür. Bu meşel vuşūli mümkün olmayan nesne hakkında ḍarb olunur. **Şureyyā** muşaggar bünyesiyle ülker didikleri tūb-ı kevākibden ‘ibāretidir, menāzil-i kamerdendir, menāzili ḍayyık olup kevkebi keşir olduğundan ıtlāk olundu. *Terceme-i Kāmūsda* peder-i haḳāyık-perverim yigirmi dört kevkeb olmak üzere rivāyet olundığını taḥrīr buyurmuşlardır ve ‘Arablar vuşūli mümkün olan nesneye "قريب المتناول"⁵⁰⁹ dirler.

(100) إِنْ كُنْتَ الْحَالِيَةَ فَاسْتَغْزِرِي

(İn kunti'l-ḥālibetete fe's-tagziri)⁵¹⁰

İstigzār çok nesne taleb eylemek ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meşel: Eger murādīñ sūd sağmak ise bāri südi çok nāḳa taleb idüp anı sağ dimekdir. Bu meşel delālet iderseñ bāri kerem-i vāfir göster diyecek yerde ḍarb olunur.

(101) إِنْ لَمْ يَكُنْ مُعْلَمًا فَدَخْرِجْ

(İn lem yekun mu‘lemen fedahric)⁵¹¹

Mu‘lem ism-i mef‘ul bünyesiyle ‘alāmetlenmiş ve nişānlanmış nesneye dinür. **Dahric** emr-i ḥāzırdır, maşdarı dahrace kelimesidir ki yuvarlamak ma‘nāsınadır. Aşlı budur ki bir aḥmak kimesne ‘uryān olarak bir küp içine girüp küp [30a] тұрмаз yuvarlanur idi. Mezbūruñ pederi oğluna ilbās içün eşvāb getürüp mezbūr libāsları gördükde kelām-ı mezbūri irād eyledi. Ya‘nī: Ey peder! Baña ilbās içün getürdiğin şevbiñ tamğası yoğ ise zemīne tarḥ idüp yuvarla ki ben anı giymem dimekdir. Bu meşel kendiye kifāyet eyleyecek mertebeden ziyādeye tālib olan muḫtar ve muḫtarib kimse hakkında ḍarb olunur.

⁵⁰⁷ Unsulayn yolunu tuttular.

⁵⁰⁸ Ülker elin ulaşamayacağı uzak bir yerdedir.

⁵⁰⁹ Ele yakındır.

⁵¹⁰ Eğer süt sağıyorsan bāri sütü fazla olan deveyi seç!

⁵¹¹ Üzerinde damga yoksa yuvarla at!

(102) إِنَّ الْخُصَّاصَ يُرَى فِي جَوْفِهَا الرَّقْمُ

(İnne'l-ḥuṣṣāşa yurā fī cevfihe'r-raḳımu)⁵¹²

Bu meşel mışrā'-ı mevzündür. **Huṣṣāş** ḥānıñ zammıyla iki şey beyninde olan küçük delige dinür. **Yurā** şığa-i mechülledir. **Raḳım** ketif vezninde āfet ve dāhiyeye dinür. **Ya'nī**: Haḳīr 'add olunan nesneden şey'-i 'azīm zuhūr ider dimekdir.

(103) إِنَّ الْبَلَاءَ مُوَكَّلٌ بِالْمَنْطِقِ

(İnne'l-belā 'e muvekkellun bi'l-mantıḳ)⁵¹³

Muvekkel tevkilden ism-i mef'ıldür, sipariş ve tefvîz olunmuşdur ma'nāsına. **Mantıḳ** nuṭḳ ma'nāsınadır. Meydānide Mufaḍḍaldan menḳıldür ki kelām-ı merḳūmı ibtidā tekellüm eyleyen Ebū bekr eş-Şiddīḳ raḍiyallāhu 'anhu ḥazretleridir.

(104) أَنْفُكَ مِنْكَ وَلَوْ كَانَ أَذْنٌ

(Enfuke minke ve lev kāne ezenne)⁵¹⁴

Ezenne zenīn lafzından me'ḥūzdür ki burundan seyelān iden sümük ve şu maḳūlesine dinür. **Ya'nī**: Enfiñ her ne kadar ezen olup sümük ve şu maḳūlesiniñ seyelānıyla muttaşif ise de yine eczā'-ı vücūduñdan ma'dūd olur dimekdir. Bu meşel " أَنْفُكَ مِنْكَ وَلَوْ كَانَ أَذْنٌ " meşeli gibidir.⁵¹⁵

(105) إِيَّاكَ وَأَهْلَبَ الْعَضْرُطِ

(İyyāke ve ehlebe'l-'aḍraṭi)⁵¹⁶

Ehlebe keşīrū'-şā' r olan kimesneye dinür. 'Aḍraṭ ca' fer vezninde [31b] dübür ile zekeriñ aralığına dinür. Bu meşel *uḥāzīrūke ehlebe'l-'aḍraṭi* taḳḍirindedir. Aşlı budur ki bir kimse vālidesine maḡrūrāne didi ki: Ey vālide! Dünyāda bir kimse bulmadım illā añā ḡālib oldum ve ḳahr eyledim. Vālidesi cevābında kelām-ı mezbūrı irād eyledi ki nuşḥ ve taḥzīr ma'rezinde olacaḳdır. Bir gün merḳūm bir kimse ile muşāra'a eyleyüp maḡlūb olmaḡla ayakları yukarı zemīne düşdüḳde dübüri açılup 'aḍraṭında olan şā'r-ı keşīr nümāyān olduḳda ḡālib olan kimse taḥḳīrāne "Behey küstāḡ bu görinen ne şeydir" diyü

⁵¹² Küçük deliklerde büyük belalar görülebilir.

⁵¹³ Şüphesiz (başa gelen) belanın sebebi dildir. Türkçedeki karşılığı: Dilim seni dilim dilim dilim dileyim, başıma geleni senden bileyim. Engin, **age**, 248.

⁵¹⁴ Burun aksa bile o senindir.

⁵¹⁵ Burun kesik olsa bile o senindir.

⁵¹⁶ Kılırları fazla olan azratından sakın.

su'âl eyledikde mağlûb didi ki: "Ol nesnedir ki vâlidem bu hâliñ başıma geleceğini bilüp beni anuñla taḥzîr ider idi".

(106) أَنَا ابْنُ بَعْدَتِيهَا

(Înā ibnu becdetihā)⁵¹⁷

Becde bāniñ fethiyle 'ilm ve şu'ūr ma'nāsına isti'māl olunur ki bir maḥalde iḳāmetiñ lâzımıdır, bu münāsebetle bir nesneniñ ḥaḳīḳat-i şābitesine itḳān vechiyle muṭṭali' ve 'ālim olan ādeme *İbnu becede* ıtlāḳ olunur. **hā'**-ı zamîri emr-i merḳūmuñ ḥaḳīḳatına 'ā'id yāḥud fi'l-aşl arza rāci' olur, ḥāzık ve hādî rehber ḥaḳḳında irād olunur ki zamîr arza yāḥud ṭarīḳa ircā' olunur. 'Arablar fülān bu yolda yāḥud muṭlaḳā rehberlik idebilir mi didiklerinde *huve ibnu becdetihā*⁵¹⁸ dirler. **Ya'nī** ḥāzık ve üstāz rehberdir dimekdir. Kezālike tefevvüh eylediği kelāmında şābit ve ber-ḳarār olan kimse ḥaḳḳında daḥı ḍarb olunur fülān kimse ḳaṭ'an sözünde nekûl eylemez söylediği [31a] sözde teşebbût üzeredir diyecek yerde *huve ibnu becdetihā* dirler. Meydānî didi ki: becede türāb ma'nāsınadır, 'Arabların enā ibnü becdetihā ḳavilleri gūyā *enā maḥlūḳun min turābiḥā*⁵¹⁹ demekden 'ibāretidir.

(107) إِذَا وَقَفْتَ الْعَبْرَ عَلَى الرَّذْمَةِ فَلَا تَقُلْ لَهُ هَتْ

(Îzā vaḳefti'l-'ayru 'ale'r-radheti felā taḳul lehu het)⁵²⁰

Ba'zılar *felā tühethit bihi*⁵²¹ 'ibāretiyle rivāyet eyledi. **Tehtehe** daḥraca vezninde deve şu iḳerken iḳdāmı ḥuşuşunda het het diyü zecr ü āzār eylemek ma'nāsınadır. **Redhe** temre vezninde ḳayalarda olan çuḳura dinür ki anda şu irkilür. **Ma'nā-yı meşel**: Sen deveyi redhe üzerinde vaḳf eyleyüp şuya götürdiğinde iḳdām eyleyüp het het diyü zecr ü āzār eyleme ki bütün bütün şu içmekden imtinā' iderler dimekdir. Bu meşel bir kimseye naşīḥat itdükde ilḥāḥ u ibrām eyleme, zīrā naşīḥat olunan kimseniñ ḳannını müstevcib olur diyecek yerde ḍarb olunur.

(108) أَوَّلُ الصَّيْدِ فَرَعٌ

⁵¹⁷ Ben onu iyi bilirim.

⁵¹⁸ O Becde yerinin oğludur.

⁵¹⁹ İbu becditha denildiğinde ben topraktan geldim diye kast edilir.

⁵²⁰ Deve pınar başında durunca artık onu: "Hadi iç iç" diye zorlayıcı söz söyleme. Türkçedeki karşılığı: Arife tarif gerekmez. Yazıcı, **age**, s. 83.

⁵²¹ Onu azarlama!

(Evvelu's-şaydi fera'un)⁵²²

Fera' fetḥateynle nāḳanıñ eñ evvel toğurdığı yavrusına dinür ki Cāhiliyetde anı şanemlerine ḳurbān iderler idi ve minhü el-ḥadīs "لَا فَرْعٌ وَلَا عَتِيرَةٌ".⁵²³ Ve ba'zılar 'indinde Cāhiliyyeden birisiniñ devesi yüz mehāra bāliḡ olduḡda bir genç ve a'lā devesini şanemine ḳurbān ider idi, fera' didikleri ol ḳurbān eyledikleri devedir. Muḳaddemen ehl-i İslām daḡı ol minvāl üzre birisini zebḥ ider olup ba'dehu nehy şadır olmaḡla ferāḡat eylediler. Meşel-i mezbūr zera' ve zara'a ve cemī' [32b] ve cemī'-i menāfi'den ibtidā görilen ḡayırınıñ vuḳū'unda ḡarb olunur.

(109) آفَةُ الْعِلْمِ النَّسِيَانُ

(Āfetu'l-'ilmi en-nisyānu)⁵²⁴

*Nessābetu'l-Bekrī dedi ki: "İnne li'l-'lmi āfeten ve nekeden ve hucneten ve isticā'aten, fe-āfetuhu nisyānuhu, ve nekedeḡu el-ḳizbu fīhi, ve hucnetuhu neşruhu fī ḡayri ehlihi ve isticā'atuhu en lā yuşba'a minhu".*⁵²⁵

(110) إِذَا شَبِعَتِ الدَّقِيقَةُ لَحَسَتِ الْجَلِيلَةَ

(İzā şebi'ati'd-daḳīḳatu laḡiseti'l-celīletu)⁵²⁶

Daḳīḳa sefīne vezninde ḡayvān kısmında ḳoyun ve keçi nev'ine ıtlāḳ olunur. **Celīle** deve kısmına ıtlāḳ olunur, ve minhü ḳavlühüm *mā lehü daḳīḳatun velā celīletün*⁵²⁷. **Laḡiset** laḡs kelimesinden ki yalamak ma'nāsınadır, māzīdir. Ma'nā-yı meşel: Deve kısmını toymamak mümkün degildir ḳoyun kısmı azacıḳ nebātle şeb'an olur dımeḡdir. Bu meşel ḡanīye ḡidmet iden faḳır ḡaḳḳında ḡarb olunur.

(111) إِذَا ضَرَبْتَ فَلَا تُحْمَطُ

(İzā ḡarabte felā tuḡammiṡ)⁵²⁸

Ḋarabte māzī-i muḡātabdır. **Lā tuḡammiṡ** nehy-i ḡāzırdır, maşdarı taḡmīṡ kelimesidir ki bir kimseye acıdup aḡrıtmayarak āhestece urmak ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel:

⁵²² Devenin ilk yavrusu avların ilkidir.

⁵²³ Putlar için kesilen gerek Fera gerek Atîre kabul edilmez.

⁵²⁴ İlmin afeti unutkanlıktır.

⁵²⁵ Nessābetu'l-Bikrī dedi ki "İlim için afet, eziyet, noksan ve açlık vardır. Onun afeti unutkanlık, eziyeti yalancılık, noksanlığı ehli olmayanlarla paylaşmak, açlığı ise on doymamaktır. "

⁵²⁶ Develer doyduktan sonra koyunlar yalarlar.

⁵²⁷ Ne devesi var ne de koyunu.

⁵²⁸ Dövdüğünde acıtma!

Urdığın vakitte āhestece urmayup belki pekçe urup derdnāk eyle, tā ki urdığın bellü ola dimekdir.

(112) إِنَّهُ لَمُنَجَّدٌ

(İnnehu lemunccezuñ)⁵²⁹

Munccez mu‘azzam vezninde gūn-ā-gūn havadiş-i çarḥ-ı bûḳalemūna vāḳıf olmağla aḥvāl-i ‘āleme tecrübesi geçmiş nîk ü bed-i dehre taḥşîl vüḳûf eylemiş ḥaḳâyıḳdan ādeme ıtlāk olunur ve beliyât-ı keşîreye düçâr olmuş ādeme ıtlāk olunur.

(113) أَنَا غَرِيرُكَ مِنْهُ

(Enā ġarîruke minhu)⁵³⁰

[32a]

Ya‘nî: Ben ol ḥuşûşdan seni taḥzîr iderim dimekdir. **Ġarîr** emîr vezninde ġaflet ma‘nāsına olan ġurrenden me‘ḥûzdur ki bir kimse ġafletle bir ḥālete uğrayup kemāhî vüḳûf taḥşîl eyledikten soñra bir āḥer kimse daḥı ol ḥālete hevesnāk olduḳda evvelki kimse kelām-ı mezbûrî îrād ider. Ya‘nî: Ben añā düşdüm sen anun keyfiyyetini benden su‘āl eyle, saña maḥzûrâtını beyân ideyim ve sende añā meyl ü hevesden ferāġat eyle demekden ‘ibāretidir. Pes bir nesneye geregi gibi ‘ilmi muḥîṭ olan ādem kelām-ı mezbûrî îrād ider.

(114) إِنَّهُ لَهْتَزُّ أَهْتَارٍ

(İnnehu lehitru ehtārin)⁵³¹

Hitr hānıñ kesri ve tānıñ sükūnuyla emr-i ‘acîbe ve dāhiyeye ya‘nî āfete dirler. Ma‘nā-yı meşel: Āfetlerden bir āfetdir dimekdir. Bu meşel be-ġāyet zekî ve şāḥib-i re‘y kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(115) إِنَّ فَرَّ عَيْرٍ فَعَيْرٍ فِي الرِّبَاطِ

(İn ferre ‘ayrun fe-‘ayrun fi'r-ribāṭi)⁵³²

⁵²⁹ O tecrübelidir.

⁵³⁰ Bunu iyi bildiğim için seni ondan uyarıyorum. Türkçe'deki karşılığı: Damdan düşen halini damdan düşen anlar.

⁵³¹ Afetlerin bir afetidir.

⁵³² Bir eşek kaçarsa yerine başka eşek gelir.

‘Ayr ‘aynıñ fethi ve yānıñ sükūnuyla himār ma‘nāsınadır. Türkīde eşek yerine eşek ta‘bır itdikleri bu meşele muvāfıkdır. Bu meşel hāzıra rızā ve gā‘ibi nisyān hāqqında darb olunur.

(116) إِنَّهُ لَصِلُّ أَصْلَالٍ

(İnnehu la-şillu aşlalin)⁵³³

Şill şādın kesri ve lāmın teşdīdiyle şol yılandır ki aña efsūn kār eylemez ola. Engerek ta‘bır itdikleri olacaqdır. Ma‘nā-yı meşel: Efsūn kār itmeyen hayyelerden bir hayyedir demekdir, ya‘nī āfet-i rüzgārdır demekden ‘ibāretidir. Bu meşel be-gāyet zīrek ve dāhī kimse hāqqında darb olunur.

(117) إِنَّمَا أَكَلْتُ يَوْمَ أَكَلِ الثَّوْرُ الْأَبْيَضُ

(İnnemā ukiltu yevme ukile'ş-şsvru'l-ebyağu)⁵³⁴

Ukiltu māzī-i mütekellim mechūldür. [33b] Ukile kezālike māzī-i mechūldür. Rivāyet olundı ki Emīru'l-mü‘minīn ‘Alī bin Ebī Tālib raḍiyallāhu ‘anhu hāzretleri buyurdılar ki: Benim kışşa ve dāstānımla hāzret-i ‘Osmānıñ kışşası hikāye-i şevre beñzer ki zamān-ı sābıkdā üç ‘aded şevr ile ki biri esved ve biri aḥmer ve biri ebyaź idi. Bir arslan bir mīşelikde yār ve qarındaş olup berāber geşt ü gūzār iderler idi. Arslan dā‘imā bunların fırsatlarını gözedüp lākin ittifāk üzre olmadıklarından bir nesneye qādir olamaz idi. Bir gün şabra teḥammūli qalmayup şevr-i esved ile şevr-i aḥmere didi ki: "Ey qarındaşlar! Benim levnim siziñ levniñize müşābihdir, şevr-i ebyaźıñ levni meşhūr olmağla şāyed ādemī zād görüp bizlere rāḥat virmez, bu mīşelikde şafā-yı ḥātır ile gezdigimiz yokdur, eger ruḥşatıñız olur ise şevr-i ebyaźı ekl ideyim" didi. Anlar daḥı öküz ‘aklı ne qadarca olur icāzet virdiler. Arslan şevr-i ebyaźı fi'l-ḥāl pāreleyüp şafā-yı ḥātır ile tu‘me eyledi. Bir müddet mūrūr eyledikten soñra şevr-i aḥmeriñ yanına gelüp tebaşbuş iderek "Ey ḥaḳıḳī yār-ı vefādārım ve ğam-gūsār u ğam-ḥ‘ārım! Benim levnim tamām seniñ levniñe müşābihdir, aralığımızda bu şevr-i esved ne arar. Bu mīşelikde iki qarındaşlar gibi geşt ü gūzār ve şafā-yı bāl ile imrār-ı rüzgār eyleyelim eger izn-i ‘ālīñiz olur ise şevr-i esvedi daḥı ekl ideyim" didi. [33a] Şevr-i aḥmer icāzet virüp arslan şevr-i esvedi daḥı ekl eyledi. Pes şevr-i aḥmer yalñız qaldıkdā arslan didi ki: "Yā şevr-i aḥmer!

⁵³³ O, yılanlardan biridir.

⁵³⁴ Şüphesiz, beyaz öküz yenildiği gün ben de yenildim. Türkçedeki karşılığı: Bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın/ Bugün bana ise yarın sana. Yazıcı, **age**, s.159, 193.

Bu huşuşda qarındaşlık bir taraf, hâtırâ bir ğubâr gelmesün, elbette ben seni ekl idecegim". Şevr-i aḥmer nâ-ümîd olup didi ki: "Baña mühlet vir üç def'a nidâ ideyim andan şoñra ekl eyle". Arslan ruḥşat virdi. Şevr-i aḥmer bir maḥall-i mürtefi'e çıkup nidâ eyledi ki "*elā innī ukiltu yevme ukile's-sevru'l-ebyaẓū ya'nī* ben şevr-i ebyaẓ ekl olundığı günde ekl olundum dimekdir. Ḥazret-i İmām 'Alī kerrema'llāhu vechehu bu ḥikāyeyi naql eyledikden şoñra terfī'-i şavt iderek buyurdılar ki *elā innī hntu ve yurvā ve huntu yevme ḡutile* 'Osmān⁵³⁵ ya'nī ḥazret-i 'Osmān'ın ḡatl olundığı gün ben za'īf u ḥaḡīr oldum dimekdir.

(118) أَنَا ابْنُ جَلَا

(Enā ibnu Celā)⁵³⁶

İbnu Celā 'aşā vezninde ve ibnu eclā a'lā vezninde şeref cihetiyle 'ayarı ma'lūm ve emr ve şān ve ḥālî vazıḥ u rüşen ādeme ıtlāḡ olunur. Enā İbnü Celā dimek *ya'nī*: Benim emr ü şānım vazıḥ u rüşendir dimekdir, yāḡud İbnü Celā bir recül-i ma'rūfdur, 'alā tarīḡı'l-ḥikāye fi'l-i māzīdir yāḡud ene ibnū ellezī yuḡālu lehü Celā el-umūre ve keşefehā ve minhu ḡavl-i Suḡeym:

Ene İbnu Celā ve ṭallā' u's-şenāyā
Metā aẓa' u'l-'amāmete te'rifūnī⁵³⁷

Bu meşel-i meşhūr müte'ālim ḥaḡḡında ḡarb olunur.

(119) الْأَخْذُ سُرَيْطَى وَالْقَضَاءُ سُرَيْطَى

(el-Aḡzu surrayṭa ve'l-ḡaḡā'u ḡurayṭa)⁵³⁸

Surrayṭā sīniñ zammı ve rā'-ı müşeddeniñ fethi ve ḡaşr ile yutmaḡa dinür ki isimdir. **Ḍurayṭa** ḡād-ı mu'cemeniñ zammı ve rā'-ı müşeddeniñ fethi ve ḡaşr ile [34b] osurmaḡa dinür ki bu daḡı isimdir. Ma'nā-yı meşel: Aldığı deyni bel' idüp deyn şāḡibi muṭālebe eyledikde deynine bedel aḡzıyla carṭa virir dimekdir. Bu meşel "*el-Aḡzu surrīṭun ve'l-ḡaḡā'u ḡurrīṭun*" 'unvānıyla da ve teşdīd ile sırrayṭ ve zırrayṭ 'ibāretiyle de ve ḡillīfa vezninde daḡı maẓmūm ve muḡaffef ve memdūd olarak surayṭa ve żurayṭa bünyeleriyle de ve *el-ḡaḡā'u leyyān*⁵³⁹ 'ibāretiyle mervīdir.

⁵³⁵ Osman'ın öldürüldüğü gün âciz kaldım.

⁵³⁶ Ben şöhretli biriyim.

⁵³⁷ Ben celanın oğluyum, her şeyi beyan edebilirim. Ben sarığı taktığımda beni tanırırsınız.

⁵³⁸ Borcu aldığımda onu yutar, bedeli ise zarta ile öder.

⁵³⁹ Ödeme vakti geldiğinde hep uzatır.

مَا عَلَى أَفْعَلٍ مِنْ هَذَا الْبَابِ
Mā 'alā Ef' ale min hāze'l-bābi⁵⁴⁰

(120) أَكَلٌ مِنَ السُّوسِ
(Ākelu mine's-sūsi)⁵⁴¹

Sūs sīniñ zāmıyla güve ta' bīr olunan böcege dinür ki şūf u şāl maķūlesi eşvāba düşer. "العيال سوس المال"⁵⁴² meşelinde sūsdan murād yine mezbūr böcekdir. Bu meşel ekkāl kimse haķķında ğarb olunur.

(121) أَنَسٌ مِنْ حُمَى الْغَيْنِ
(Ānesu min ħummā'l-ġīni)⁵⁴³

Ānes üns kelimesinden me'ħūzıdur. Ġīn ġāyn-ı mu' cemeniñ kesriyle bir mevzi' adıdır ki hevāsı vaħīm olmağla ħummāsı pek çok olur, her kim oraya vaż'-ı kadem eylese hemān 'āriż olmağla pek enīs ve hemdem haķķında kelām-ı mezbūrı ĩrād iderler.

(122) آمِنٌ مِنَ الْأَرْضِ
(Āmenu mine'l-arđi)⁵⁴⁴

Zīrā arza her ne emānet vaż' olunsa şāhibine tamāmen redd ider. Cāhiz kitāb vaşfında didi ki: *el-Kitāb āmenu mine'l-arzi ve ektemu li's-sirri min şāhibi's-irri*⁵⁴⁵, şāhibü's-sırri ol kimsedir ki be-ğāyet emīn olmağla iki düşmeniñ sırrını ħıfz eyleyüp aħaduhumāniñ sırrını āhere izhār itmez.

(123) أَكَلٌ مِنْ لُكْمَانَ
(Ākelu min Loķmāna)⁵⁴⁶

Burada Loķmān'dan murād [34a] Loķmān bin 'Ādīdir. Şöyle naķl iderler ki merķūm şabāh ta' āmında bir deve ve aħşam ta' āmında bir deve ekl ider imiş.

⁵⁴⁰ Ef'al ile başlayan atasözleri.

⁵⁴¹ Güveden daha yiyici.

⁵⁴² Aile paranın güvesi. (Yani, güve çekirdikleri nasıl yiyip bitirebiliyorsa aile de parayı o şekilde bitirir.)

⁵⁴³ O, Ġīn ateşinden cana daha yakın.

⁵⁴⁴ Yerden daha güvenlidir.

⁵⁴⁵ Cahiz didi ki: Kitap sırrı saklamak için yerden daha güvenlidir. Ayrıca sırrı sahibinden daha fazla gizler.

⁵⁴⁶ Lokmān'dan daha yiyici.

(124) آلفُ مِنْ غُرَابٍ عُقْدَةٍ

(Ālefu min gurābi ‘uḳdeti)⁵⁴⁷

‘Uḳde ‘umde vezninde çok ve şık ağaçlık yere, kezālike çatlağı ḥurmālīga ıtlāk olunur. Ma‘nā-yı meşel: Eşcārı keşir ve firāvān olan yeriñ kargasından ziyāde ülfetlü ve mūnis dimekdir, zīrā ol yeriñ kargası keşret-i eşcārdan ğayrı yere naḳl u īvā eylemez.

البَابُ الثَّانِي: فِيمَا أَوَّلُهُ بَاءٌ

el-Bābu’ş-şānī: Fīmā evveluhu bā ‘un⁵⁴⁸

(125) الْبَغَاثُ بِأَرْضِنَا يَسْتَنْسِرُ

(el-Buḡāṣu bi-arḍina yestensiru)⁵⁴⁹

Buḡāṣ bānīñ ḥarekāt-ı şelāşıyla bir nev‘ kuş ismidir ki toz renginde olur, ya‘ nī boz olur. Cem‘ i bigsān gelür bānīñ kesriyle. Bu kuşı murdār-ḥ‘ār ile beyān iderler ki Türkīde lori kuşı ile ta‘bīr olunur, şayyād degildir, baṭī‘uṭ-tayarāndır. Ve buḡāṣ muṭlaḳa kuşlarıñ şerīr olanlarına dinür, şerrāruṭ-tayr ma‘nāsına ki kuşlarıñ le‘īm ü alçaḳ ve şavt u şayd maḳūlesi ḥayr ve menfa‘ atdan ‘ārī belki şerr ü zarar şāḥibi olan kısmındandır. Kargā ve kartal ve çaylak ve delüce toğan kuşları gibi hırsızlık şirretiyle geçinürler pes bu ma‘nāda cem‘ olup müfredi buḡāṣadır, ni‘ām ve ne‘āme gibi. Ma‘nā-yı meşel: Bir ālāyı şikāra muḳtedir olmayan ednā kuşlar bizlere mücāveret sebebiyle celādet peydā idüp nesr ve kerkes didikleri şayyād kuş gibi şavlet ü şavetle muṭṭasıf ‘azīz olurlar dimekdir. Zemaḥşerī *Müsteḳşāda* [35b] buḡāṣı cemi‘ olarak ufaḳ kuşlardır diyü tefsīr idüp meşel-i mezbūrı mü’enneş olarak *testensiru* ‘unvānıyla īrād eylemiştir. Ba‘zılar meşel-i mezbūrı bir ālāy ‘aceze ve nā-tüvān gürūhıyız ki zu‘afā dahı bizlere izḥār-ı kuvvetle ḥaḳāret ü ihānet ider demek ma‘rezinde beyān eylediler, lākin şavāb olan vech-i evveldir.

(126) بِكُلِّ وَادٍ بَنُو سَعْدِ

(Bi-kulli vādin Benu Sa‘din)⁵⁵⁰

⁵⁴⁷ O, ormanın kargasından daha uyumlu ve cana yakın biridir. Türkçedeki karşılığı: Dost canlısı. Yazıcı, *age*, s. 110.

⁵⁴⁸ İkinci bâb: Ba harfîyle başlayan atasözleri.

⁵⁴⁹ Lori kuşu bizim yurduumuzda kartallaşır. Türkçedeki karşılığı: Aslan kesildi. Yazıcı, *age*, s. 60.

⁵⁵⁰ Her vâdide bir Benî Sa‘d vardır. Türkçedeki karşılığı: Nereye varsan okka dört yüz dirhem. Yazıcı, *age*, s. 103.

Aşlı budur ki Azbaṭ bin Quray^c es-Sa^c dī kendi kavminden rū-gerdān olup āḥer kabā[']ile intikāl eyledi, lākin anları begenmeyüp yine kendi kavmine rücū^c ve kelām-ı mezbūrı īrād eyledi. Ya^cnī: Kaṅṅı kabīleye vardım ise bizim kabīle ricālī gibi anlar da nā-muvāfiḳdır demekdir.

(127) بَاتَتْ بَلِيلَةَ أَنْقَدَ

(Bātet bi-leyleti anḳade)⁵⁵¹

Anḳad aḥmed vezninde kirpiye dinür, ḳunfuz ma^cnāsına. Kirpi kısmı bütün gice uyumayup cevelān itmekle kelām-ı mezbūr bütün gice uyumayup bīdār olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(128) بَطْنِي عَطْرِي وَسَائِرِي ذَرِي

(Baṭnī 'aṭṭirī ve sā'iri zerī)⁵⁵²

'**Aṭṭirī** ta^cṭir den emr-i ḥāzır-ı mü'ennesdir. **Sā'ir** hemzeniñ kesriyle bākī ma^cnāsınadır ki bir nesneden girü kılan şey['] olacaḳdır, sūrdan me[']ḥūzdur. **Zerī** emr-i ḥāzır-ı mü'ennesdir terk eyle ma^cnāsına. Ma^cnā-yı meşel: Benim ḳarnımı ta^cṭir ü tatyīb ve a^czā[']-i sā'iremi terk eyle demekdir ki murād beni iṭ'āmla ḳarnımı işbā^c eyle demekdir. Aşlı budur ki bir A^crābī bir 'aṣīrete miḥmān olmaḡla şāhib-ḥāne miḥmān-ı mezbūrı ikrāmen 'uṭr ile ta^cṭir eylemek [35a] bir kıza emr eylemeleriyle kız daḡı ta^cṭire mübāşeret eyledikde A^crābī kelām-ı mezbūrı īrād eyledi. Meşel-i mezbūr bir ādemden kendi ḥāline ehem ve mehām olanı istid'ā mevḳi' inde īrād olunur.

(129) بَيْنَهُمْ دَاءُ الضَّرَائِرِ

(Beynehum dā'uḍ-ḍarā'iri)⁵⁵³

Ḍarā'ir ḍarreniñ cem'idir ki zevceniñ ortaḡına dinür, ḍarre fi'l-aşl ḍādīñ fethi ve rānīñ sūkūnuyla fa^cle vezninde maşdardır. Ahaduḥumā āḡere ḍarar eylemek ma^cnāsınadır. Ba^cdehu mübālāḡatan her birine ıtlāḳ olundu. Ma^cnā-yı meşel zāhirdir. Bu meşel miyānelerinde şer ve zarar munḳaṭı^c olmayan ḳavm ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(130) بِقَطِيهِ بِطَبَّكَ

⁵⁵¹ Kirpi gibi geceyi uyumadan geçirdi. Türkçedeki karşılığı: Kirpi geceyi gözünü kırpmadan geçirdi. Yazıcı, **age**, s. 118.

⁵⁵² Yemekle karnımı doyur, gerisini boş ver. Türkçedeki karşılığı: Aç ayı oynamaz. Yazıcı, **age**, s. 136.

⁵⁵³ Aralarında eşlerin düşmanlığı var. Türkçedeki karşılığı: Geçinmeye gönlü yok ki adımı öğrensin. Yazıcı, **age**, s. 143-144.

(Baḳḳiṭṭhi bi-tıbbiki)⁵⁵⁴

Baḳḳiṭṭi tabḳiṭ kelimesinden emr-i hāzır-ı mü'enneştir, farîḳ ma' nāsınadır. **Tib** rifḳ ve hāzāḳat ma' nāsınadır. **Kāf zamīri** mü'enneşe hitābdır. Ma' nā-yı meşel: Ey-ḥātūn! Sen anı hāzāḳatla tefrīḳ eyle demekdir. Aşlı budur ki bir zenpāre bir gün nihānīce maḥbūbesi ḥānesine ṭurūḳ idüp 'aşḳ ve niyāz esnāsında ishāl 'arızasıyla nā-çār olduğu yere ḥadeşleyüp 'avrat şāyed bir kimse geldikde bu ḥālî görürler diyü telāşa düşmekle zenpāre zātında bir şaşkın kimse olmağın kelām-ı mezbūri irād eyledi. Meşel-i mezbūr bir işi ḥile ve hāzāḳatla muḥkem eylemege me'mūr olan kimseye irād olunur.

(131) بِعَلَّةِ الْوَرَشَانِ يَا كُلُّ رُطَبِ الْمُشَانِ

(Bi-' illeti'l-vereşāni ye 'kulu ruṭaba'l-muşāni)⁵⁵⁵

Vereşān melevān vezninde sāk-ı ḥur didikleri ḳuşdur ki Ḳāmūs şāhibine [36b] göre erkek ḳumrı ḳuşı olacaḳdır, laḥmı güvercin laḥmından ḥafīf olur. **Muşān** gurāb vezninde bir nev' tāze ḥurmā ismidir. Ma' nā-yı meşel: Vereşān bahānesiyle tāze ḥurmāyı ağacından kendisi ekl ider demekdir. Aşlı budur ki bir kimse ḥurmālığına kendi kölesini bekçi naşb eylemekle köle, ḳuşa ve uğrıya ḥacet ḳomayup kendi ekl eylemege başladı. Ağası gelüp 'itāb-güne su'āl eyledikçe vereşān ekl ider diyü cevāb ider idi. 'Āḳibet ağası ḳaẓiyyeye muṭṭali' olmağla kelām-ı mezbūri irād eyledi. Meşel-i mezbūr murād olan nesneniñ ḥilāfı bir şey izḥār iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(132) بَلَغَ السَّكِينُ الْعَظْمَ

(Beleḡe's-sikkīnu'l-' azme)⁵⁵⁶

Ma' nā-yı meşel zāhirdir. Bu meşel bir iş nihāyet derecede düşvār olduḳda ḍarb olunur.

(133) بَيْتِي يَبْخَلُ لَا أَنَا

(Beytī yebḫalu lā enā)⁵⁵⁷

Yebḫalu bāb-ı rābi' den ve ḥāmisen maşūḡ olarak muzāri' dir. Ma' nā-yı meşel zāhirdir. Aşlı budur ki nisvān-ı 'Arabīñ birinden bir nesne taleb olup keşret-i fakrından yāḥud ol nesneniñ ḥānesinde nā-mevcūd olduğundan i' tizār eylemekle merḳūmeye bu ḥuşūşda buḫl ve imsāk eylediñ didiklerinde ol daḫl kelām-ı mezbūri tekellüm eyleyüp ba' dehu

⁵⁵⁴ Zekanla onu dağıt.

⁵⁵⁵ Hurmayı ḳumrular yiyor diyerek bu bahaneyle kendisi karnını dolduruyor. Türkçedeki karşılığı: Ele verir talkını, kendi yutar salkımı. Yazıcı, **age**, s. 228.

⁵⁵⁶ Bıçak kemiğe dayandı.

⁵⁵⁷ Ben değil, evim cimridir.

ṭabīʿ at ü cibilleti kerem ü seḥā ile muttaşif olup lâkin kendi faḳīrū'l-ḥāl olmağla icrāsına muḳtedir olmayan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(134) بَنَانُ كَفِّهِ لَيْسَ فِيهَا سَاعِدٌ

(Benānu keffihī leyse fihā sāʿ idun)⁵⁵⁸

Benān seḥāb vezninde parmağlara [36a] dinür. **Sāʿ id** insānıñ bileğine dinür ki dirsekden keffe ḳadar olan miḳdārdan ʿ ibāretidir. ʿ Amelde keffe müsāʿ adesine mebnīdir. Maʿ nā-yı meşel: Fülān kimseniñ benān-ı keffī mevcūd olup lâkin sāʿ idi olmamağla aʿ māle muḳtedir degildir dimekdir. Bu meşel zātında himmetlü olup lâkin faḳīru'l-ḥāl olmağla icrā-yı mā fi'z-zamīre ḳudreti olmayan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

Dest-ī tehī himmet-i ʿ ālī belāst
*Vāy ber ān kes ki berīn mübtelāst*⁵⁵⁹

(135) بِالسَّاعِدِ يَبْطِشُ الْكَفُّ

(Bi's-sāʿ idi yabṭuşu'l-keffu)⁵⁶⁰

Yabṭuşu muḳāriʿ-i maʿ lūmdur, maşdarı baṭş kelimesidir ki bānıñ fethi ve ṭānıñ sükūnuyla arslan gibi bir nesneyi ʿ unf u saṭvetle ḳavrayup ṭutmaḳ maʿ nāsınadır. Vaḳiʿ en ḳuvvet-i bāzū olmadıḳça keffīñ bir nesneyi ṭutmağla iḳtidārı olmaz. Bu meşel bir kimseniñ aʿ vān u enşārı ḳalīl olup zaʿ ifū'l-ḥāl olduḳda ḍarb olunur.

(136) بِجَنْبِهِ فَلْتَكُنِ الْوَجْبَةُ

(Bi-cenbihi fe'l-tekuni'l-vecbetu)⁵⁶¹

Cenb cīmiñ fethiyle maʿ lūmdur ki insān ve ḥayvānıñ şıḳḳına mevzūʿ dur ki yan taʿ bīr olunur. Vecbe temre vezninde aşağā düşmek maʿ nāsınadır. Maʿ nā-yı meşel: Fülān kimseniñ suḳūṭı yanı üstüne olsun dimekdir. Bu meşel ḥīle-kār ve mekkār olan kimesneye bed-duʿ ā maḳāmında īrād olunur.

(137) الْبِضَاعَةُ تُيسِّرُ الْحَاجَةَ

(el-Biḍāʿ atu tuyessiru'l-ḥācete)⁵⁶²

⁵⁵⁸ Elinin parmakları vardır fakat bileği yoktur.

⁵⁵⁹ Eli boş çömert olmak ne belâdır, buna mübtela olanın vay haline!

⁵⁶⁰ El bilekle kuvvetli olur.

⁵⁶¹ Düşmek hep onun yanında olsun!

⁵⁶² Hediye, işleri kolaylaştırır.

Biẓā'adan burada hediye murâddır. **Tuyessir** teysîr kelimesinden muzâri' dir ki bir nesneyi [37b] âsân kılmak ma'nâsınadır. Ma'nā-yı meşel zâhirdir. Bu meşel tahşîl-i maṭleb zımnında hediye bezl eylemek lâzımdır diyecek yerde darb olunur.

(138) الْبَغْلُ نَغْلٌ وَهُوَ لَذْلِكُ أَهْلٌ

(el-Bağlu nağlun ve huve li-zālike ehlün)⁵⁶³

Bağl bānîñ fethi ve gāynîñ sükunıyla katıra dinür, Fārisî'de ester dirler. Katıra "Babañ kimdir?" diyü su'âl itmişler "Anam atdır" demiş. **Nağl** bağl vezninde veled-i zināya ve ḥarām-zādeye dinür. Ma'nā-yı meşel: Katır veled-i zinādır ve veled-i zinālīga ehldir demekdir. Bu meşel her hâlde le'îmü't-ṭab' ve ḥabîşü'l-fi'l olan kimse hakkında darb olunur.

(139) بِئْسَ الْعَوْضُ مِنْ جَمَلٍ قَيْدُهُ

(Bi'se'l-i-ivaḍu min cemelin kayduhu)⁵⁶⁴

Bi'se fi'l-i zemdir, ne fenā oldu ma'nâsına. Ma'nā-yı meşel: Deveye bedel yularıya gelmek ne fenā 'ivaḍ oldu demekdir. Aşlı budur ki çobanîñ biri efendisiniñ develerini ra'y iderken bir gün birisi helâk olup gūyâ öldigine nişâne olarak yularıya geldikde efendisi kelām-ı mezbûrî îrād eyledi. Bu meşel bir nesneden 'ivaḍ-ı 'aẓîm ümîdinde iken şey'-i ḥaḳîre nâ'il olan kimse hakkında darb olunur.

(140) بَلَغَ السَّيْلُ الزُّبَى

(Belāğa's-seylu'z-zubā)⁵⁶⁵

Belāğa māzîdir, **zubā** hüdā vezninde zuby kelimesiniñ cem'idir. Zuby gurfe vezninde şol yüksek tepeye dinür ki aña seyl şuyı çıkup başmaz ola ve arslan şayd idecek çukura dinür, yüksek yerlerde kazıldığıçün. [37a] Ma'nā-yı meşel zâhirdir. Bu meşel bir emr yāḥud bir ḥālet derece-i nihāyete irişmese ki anıñ ötesi mümkün olmasa ol vaḳitte îrād olunur.

(141) بَعْتُ جَارِي وَلَمْ أَبْغِ دَارِي

(Bi'tu cārî ve lem ebi' dārî)⁵⁶⁶

⁵⁶³ Katır zinakârlığın çocuğudur, o zinakarlığın ehlidir.

⁵⁶⁴ Deve yerine yularıya gelmek ne kötü bir bedeldir.

⁵⁶⁵ Sel tepelere ulaştı. Türkçedeki karşılığı: Bıçak kemiğe dayandı/ Ok yaydan çıktı. Yazıcı, **age**, s. 234-235.

⁵⁶⁶ Aslında evimi değil komşumu sattım.

Bu meşel mışrā[‘]-ı mevzūndur. **Bi’ tu** māzī-i mütekellimdir, ya[‘]nī kendi hāneme rağbetim var idi lākin kōmşu civārımı isā[‘]et eylemekle bi’z-zarūre hāneyi fūrūht eyledim dimekdir. Mülūk-i ‘Arab’dan Nu[‘]mān-nām emīr Şaḳ[‘]ab bin ‘Amri’l-Hindī’ye "Me'd-dā[‘]u el-‘ayā[‘]u?⁵⁶⁷ diyü su’āl itdiklerinde cāru’s-sū[‘]i ellezī in ḳāveltehu beheteke ve in ġibte ‘anhu seba[‘]ekē⁵⁶⁸ ḳavliyle cevāb virmişdir. Dā[‘]uñ[‘] ayā[‘]un devā bulunmayan ‘illete dinür.

(142) بِالرِّفَاءِ وَالْبَيْنِ

(Bi’r-rifā[‘]i ve’l-benīne)⁵⁶⁹

Bā[‘]-ı cārreniñ müte[‘]allıḳı maḥzūfdur. A[‘]reste bi’r-rifā[‘]i ve’l-benīne sebkindedir. **Rifā** rānīñ kesriyle düzenlik ve barışıklıḳ ḥāletine dinür ki biri biri ile muvāfaḳat ve ḥüsn-i mu[‘]āşeret ve imtizāc ve iltiyāmdan ‘ibāretidir. Ma[‘]nā-yı meşel: Beyniñizde ḥüsn-i zindegānī ve ülfet ve nemā ve bereket olup ḥayr cem[‘]ıyyete ve evlād u ensāle muvaffaḳ olasıñ dimekdir. Bu meşel tehniye-i sūr ma[‘]rezinde īrād olunur.

(143) بَقْلُ شَهْرٍ وَشَوْكُ دَهْرٍ

(Baḳlu şehrin ve şevkü dehrin)⁵⁷⁰

Baḳl sebzeye dinür. **Şevk** şīniñ fethiyle tikene dinür, ḥār ma[‘]nāsına. Ma[‘]nā-yı meşel: Sebze-i zemistān gibi leṭāfet ü menfa[‘]atde bī-şebāt u bī-ḳarār ve ḥār-ı dīl-ḥırāşāsā āzürde vü rencīde itmekde şābit ü pāy-dārdır dimekdir. Meşel-i mezbūr [38b] şıfat-ı mezkūre ile muttaşif olan bed-sigāle ta[‘]n u nefrīn maḥallinde īrād olunur ve te[‘]ehhül ve izdivāc ḥaḳḳında daḥı īrād olunur. Nite ki "فَرْخُ شَهْرٍ وَتَرْخُ دَهْرٍ"⁵⁷¹ unvānıyla da tavşif iderler.

(144) بَاتَتْ بِلَيْلَةٍ حُرَّةٍ

(Bātet bi-leyleti ḥurretin)⁵⁷²

Leyle-i ḥurre her ayıñ ibtidā gicesine ıtlāḳ olunur. Bu münāsebetle dāmād çelevi ḥalīleniñ ibtidā leyle-i zifāfda dūrresini şaḳb ve ḥişārını naḳb ya[‘]nī bıkırını izāle eylememiş ise ol ḥalīle ḥaḳḳında *bātet bi-leyleti ḥurretin* dirler izāfetle kezālike bi-leyletin ḥurretin dirler vaşfiyyetle nite ki āḡer leyālī-i şehre şeybā[‘] dinüp ibtidā gice

⁵⁶⁷ İlacı olmayan hastalık nedir?

⁵⁶⁸ Huzurunda seni öven ve arkandan seni söven komşudur.

⁵⁶⁹ Size mutluluklar ve bol çocuklar diliyoruz.

⁵⁷⁰ Bir ayda sebze verirken tam bir senede dikenini gösterir.

⁵⁷¹ Bir ay mutluluk, bir sene meşakkattir.

⁵⁷² O gecesini bakire olarak geçirmiş.

bikri izāle olunursa "باتت بَلِيلَةً شَيْبَاءً"⁵⁷³ dirler. bu dağı emşāldendir. Evvelki murād ve maqşūduna nā'il olmayan kimse haqqında ɗarb olunur, şānī huşūl-i merām ve ümniyesiyle dil-şād olan kimse haqqında ɗarb olunur.

(145) بِشَاشَةِ الْوَجْهِ عَطِيَّةٌ ثَانِيَّةٌ

(Beşāsetu'l-vechi 'aṭiyyetun şāniyetun)⁵⁷⁴

Bu kelām-ı mekārīm-intizām İmām 'Alī kerrema'llāhu vechehu ḥazretlerinden şudūr itdiği rişte-pīrā-yı rivāyāt-ı ruvāt-ı kirāmdır. Ma'nā-yı meşel: Mükerrrem olan zātın maḥall-i i'tāda beşāset-i vechi bir luṭf-ı mükerrer ve 'aṭiyye-i şāniye olduğu emr-i muḥarrerdır dimekdir. Zurefādan birinden su'āl itdiler ki "Ebr-i bārende mi şehīdir yohsa Ma'n didikleri ādem mi şehīdir?" Cevābında didi ki: "Seḥāvet-i Ma'n ebr-i bārāndan ziyādedir, zīrā şehābın i'tā eylediği giryān olarak olur lākin [38a] Ma'n bir nesne i'tā eyledikde beşāset-i vechle ḥandān olarak olur". Eşerde vārid olmuştur ki *iṭlubu'l-ḥayre 'inde ḥisāne'l-vücūh*⁵⁷⁵. Bir ḥakīm 'ākıldan su'āl itdiler ki "Aḥsen-i iḥsān ne vechle ve ne keyfiyyetle şudūr bulur?". Cevābında didi ki "Aḥsen-i iḥsān oldur ki ibtidāsında su'āl zilleti ve encāmında ṭağlar ḳadar minneti olmaya ve şafā-yı ḥāṭır ve ṭalāḳat ve bişr ü beşāsetle ola."

(146) بَلَاءُ الْإِنْسَانِ مِنَ اللِّسَانِ

(Belā'u'l-insāni mine'l-lisāni)⁵⁷⁶

Bu dağı İmām-ı müşārun ileyh ḥazretlerinin kelām-ı ḥaḳāyık-intizāmıdır.

(147) بَاءَتْ عَرَاُ بِكَحْلٍ

(Bā'et 'arāru bi-keḥlin)⁵⁷⁷

Bā'et fi'l-i māzīdir, 'adīl oldu ma'nāsına. 'Arār ḳaṭām vezninde bir öküzün adıdır. **Keḥl** feḥl vezninde başḳa bir öküzün adıdır. Bir gün birbirleriyle süsüşdiklerinde ikisi de helāk oldılar. Bu meşel iki nesne biribiriyle berāber olduḳda ɗarb olunur.

(148) الْبِطْنَةُ تُذْهَبُ الْفِطْنَةُ

⁵⁷³ O bakiresini geceleyin kaybetmiştir.

⁵⁷⁴ Yüzün gülüşü Allah'tan insana ikinci bir hediye sayılır.

⁵⁷⁵ İyiliği güler yüzlü olanlarda bulursun.

⁵⁷⁶ İnsanın belalarının sebebi onun dilidir. Türkçedeki karşılığı: Dilin kemiği yoktur.

⁵⁷⁷ Arar ve Kahl birbirleriyle sürtüştiler ve öldüler. Türkçedeki karşılığı: İki cambaz bir ipte oynamaz. Yazıcı, **age**, s. 147.

(el-Biṭnatu tuzhibu'l-fiṭnate)⁵⁷⁸

Biṭna fiṭna vezninde keşret-i ekl ma' nāsınadır. **Tuzhibu** izhāb kelimesinden muzāri'-i ma' lūmdur. **Fiṭna** fāniñ kesriyle hıẓk ma' nāsınadır ki murād zihniniñ ta' alluḳ eylediği nesneyi idrāk huşuşunda cevdet-i isti' dāddır. Ya' nī zihni pāk ve tiz olmağla her ne şey'e teveccüh ve mübāşeret eylese cibilli ve hıḳk anı fehm ü idrāk eylemek vechiyle olan uzluḳ ve hıẓk ve mehāretir, tecrübe ve tekrār vechiyle olan hıẓk ve fehm degildir. Pes ğabāvet muḳābili olur. Ma' nā-yı meşel zāhirdir. [39b] Bu meşel keşret-i ekliñ mezmūmiyyetini beyān ma' rezinde ḍarb olunur. Ba' zılar didi ki: Dört nesne insānı vaḳtinden evvel pīr ider: *El-ġaṣeyānu 'ale'l-baṭni ve duḫūlu'l-ḥammāmi 'ale'l-imtilā'i ve eklū'l-ḳadīdi ve mucāma'atu'l-'acūzi*.⁵⁷⁹

(149) بِه دَاءُ ظَبِّي

(Bihi dā'u ḍabyin)⁵⁸⁰

Bu meşel fülāniñ aṣlā derdi yoḳdur diyecek yerde ḍarb olunur, zīrā āhū kısmınıñ marāḫ-ı mevtinden ğayrı marzā olmaz, kezālike düşmeniñ miḥnetine müte'allıḳ kelām işildikde *lā bi-ḍabyi*⁵⁸¹ dirler aña işābet iden ḥādişe kendisine lāzım ve mü'eşşir olsun dimekdir. *Lā kāne mişle'z-ḍabyi fi-selāmetihi minhu*⁵⁸² taḳdīrindedir. Hāşılı şemātet mevḳi'inde ḍarb olunur.

(150) بَعَثُوا بِالسَّوَاءِ وَاللَّوَاءِ

(Ba' aṣū bi's-sivā'i ve'l-livā'i)⁵⁸³

Livā' ser-'asker bayrağına dinür. Aḫşām ve A'rāb ṭā'ifesi bir düşmen istālāsında ḳabā'il-i sāyireye siyāh bayraklar irsāliyle istiğāse ve istimdād ider.

(151) بَاتَ فُلَانٌ يَشْوِي الْقَرَاخَ

(Bāte fulānu yeşvi'l-ḳarāḫa)⁵⁸⁴

Bāte Beytütet kelimesinden māzīdir. **Ḳarāḫ** seḫāb vezninde şāfi şuya dinür, āb-ı nāb ma' nāsına ki aña bir nesne ḳarışmamış ola. **Yeşvī** muzāri' dir, maşdarı et büryān

⁵⁷⁸ Fazla yemek zekayı giderir.

⁵⁷⁹ Karın üstü yatmak, doyduktan sonra tuvalete girmek, kurutulmuş et yemek ve kocakarıyla cima etmek.

⁵⁸⁰ Onda ceylanın hastalığı vardır. (yani hastalığı yoktur, çünkü ceylan hasta olmaz)

⁵⁸¹ Onda ceylanın hastalığı olmasın.

⁵⁸² Kötülükten kurtulmuş ceylan gibi olmasın.

⁵⁸³ Yardım istemede bulundular.

⁵⁸⁴ O kimse suyu kaynatıp buharını kokladı.

eylemek ma' nāsına olan şeyy kelimesidir ki şīnīn fethi ve yānīn teşdīdiyledir. Aşlı budur ki bir kimseniñ karnı be-gāyet aç olmağla bir ta'ām tabh itmek murād eyledi, lākin hānesinde mā'-ı qarāhdan gayrı nesne olmamağla tencereye şu koyup kaynatdı ve ağzını ol şuyuñ buhārına. [39a] tutdı. Bir kimse onu görüp "Ne işlersin?" diyü su'āl eyledikde "Āb-ı şāfī büryān iderim" diyü cevāb virdi. Ba' dehu mālī bi'l-küllīyye fānī olup ziyāde fakīr ve seyyi'ü'l-hāl olan kimse hakkında kelām-ı mezbūrī irād itdiler.

(152) البُسْتَانُ كُلُّهُ كَرْفَسٌ

(el-Bostānu kulluhu kerefsun)⁵⁸⁵

Bostān ma' lūmdur. **Kerefs** kāfīn ve rānīn fethiyle sebze-i ma' rūfdur, Türkīde tahrīfle kereviz dirler. Bu meşel fülān kavmiñ ricālī cümle şerr vü mefsedetde müsāvilerdir diyecek yerde darb olunur.

(153) البَوْصُ بِالتَّوَصِّ

(el-Bavşu bi'n-navşı)⁵⁸⁶

Bavş bānīn fethi ve vāvīn sükūnuyla necāt ma' nāsınadır. **Navş** nūnuñ fethi ve vāvīn sükūnuyla kaçup alarğada tırnak ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel zāhirdir.

(154) بَيْنَ الْعَصَا وَلِحَائِهَا

(Beyne'l-‘aşā ve lihā'ihā)⁵⁸⁷

Lihā' ağacın kabuğuna dinür, bu meşel *lā medhele beyne'l-‘aşā ve lihā'ihā'* unvānıyla da mervīdir. Ya' nī ağaç ile kabuğı miyānında medhal yokdur beynlerine bir nesne giremez dimekdir. Bu meşel iki kimse mā beyninde muhabbet-i 'azīme olduğda darb olunur.

(155) بَرَحَ الْخَفَاءُ

(Berihā'l-hafā'u)⁵⁸⁸

Berihā zāle ma' nāsınadır. Ya' nī iş vāzih olup hafāsı zā'il oldı dimekdir.

(156) بِيَدَيْنِ مَا أُوْرَدَهَا الرَّائِدَةُ

(Bi-yedeyni mā evradahe'z-zā'idetu)⁵⁸⁹

⁵⁸⁵ Bahçenin bütününde kereviz vardır.

⁵⁸⁶ Kaçmakla necat olur.

⁵⁸⁷ Asa ile kabuğunun aralarına girebilecek bir şey yoktur.

⁵⁸⁸ İş görünür hāle geldi.

Bu meşelde vāḳi' **mā'** harfî zā'ide olursa min ḥayṣu'l-maḍrib "*Evradahā Sa'd*" meşeliniñ muḳābili olur. Ma'nā-yı meşel: Zā'ide-nām ḥātūn develeri iki elleriyle şuya götürdi dimekdir. Eger mā fihî olursa iki eliyle ya'nî cidd ü sa'y ile götürmedi demek olur ki [40b] meşel-i mezkûre muvāfîḳ olur.

(157) أَبَالُوا الْخَيْلَ فِي عَرَصَاتِهِمْ
(Ebālu'l-ḥayle fî 'araṣātihim)⁵⁹⁰

Ebālū māzî cem'idir. **Ḥayl** 'askere dinür. 'Araṣāt 'arşanıñ cem'idir. **Ebālū** kelimesiniñ maşdarı ibāledir ki hemzeniñ kesriyle işetmek ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Şeb-ḥūn 'askeri anları 'arşalarına tebevṵl itdirdiler dimekdir. Bu meşel şebihūn itdiler diyecek yerde ḍarb olunur.

(158) بَيْنَ الرَّغِيفِ وَجَاحِ التَّنُورِ
(Beyne'r-raḡîfî ve cāḥimi't-tennūri)⁵⁹¹

Bu meşel mışrā' -ı mevzūndur. **Raḡîf** girde ta' bîr olunan ekmege dinür. **Cāḥim** tennūruñ remādası olan mevzi' dir ki pek issi olur. Bu meşel bed-du' ā maḳāmında îrād olunur.

(159) بَيْنَهُمَا بَطْحَةُ الْإِنْسَانِ
(Beynehumā baṭḥatu'l-insāni)⁵⁹²

Baṭḥa bānıñ fethi ve ṭānıñ sūkūnuyla insānıñ miḳdār-ı ḳāmetine ıtlāḳ olunur, baṭḥ kelimesinden me'ḥūz olur ki yeryüzünde serilüp yatan ādemiñ boyı ḳadar demek olur, nite ki ḳāmet-i ḳıyāmdan me'ḥūzdur. Ma'nā-yı meşel: İkisiniñ beyninde bir ādem boyı ḳadar mesāfe vardır dimekdir. Bu meşel iki nesne beyninde muḳārebet olduḳda ḍarb olunur.

(160) أَبْدَى الصَّرِيحُ عَنِ الرَّغْوَةِ
(Ebdā eş-ṣarīḥu 'ani'r-raḡveti)⁵⁹³

Ebdā fi'li lāzım ve müte'addî olur, lāzım olduḳına göre *bedā eş-ṣarīḥu 'ani'r-raḡve* sebkinde olur, müte'addî olduḳına göre mef' ūli maḥzūf olup *ebdā eş-ṣarīḥu nefsehu*

⁵⁸⁹ Zāide denen kadın develeri iki elle götürdü.

⁵⁹⁰ Onlar askerleri aralarında işettirdiler.

⁵⁹¹ Hep somun ekme ile fırın arasında kalsın! (Hep dert çeksin anlamındadır)

⁵⁹² O iki kimsenin arasında bir insanın boyu kadar yakınlık vardır.

⁵⁹³ Saklanan şey artık açık oldu.

‘*ani'r-rağve* takdîrinde olur. **Şarḥ** emîr vezninde şāf ve ḥālîş olan şey'e [40a] dinür. **Rağave** südüñ yüzine gelen köpüğüne dinür. Bu meşel bâtıldan ḥaḳ ve eyüden kemter mütemeyyiz oldu ve iş vuzūḥ buldı diyecek yerde ḍarb olunur.

(161) بَقِيَ أَشَدُّ

(Baḳiye eṣedduhu)⁵⁹⁴

Ya'nī şa'bi ki güci ḳaldı dimekdir. 'Arab'ıñ ḥayvānāt ağızından söylediği ḥikāyāt cümlesindendir ki zamān-ı sābıḳda bir gürbe-i şikārī zuhūr idüp fāreleri şayd ve ta'cīz ider idi. Bi'z-żarūre cem' olup "Bu nā-bekār bizi 'āciz itdi, eger tedārūki görölmezse müşkil olur" diyü def' i içün müşāvere itdiler. Āḫirū'l-emr re'yleri bu vech üzre ḳarār buldı ki mezbūr sinnevriñ boğazına bir cülcül bağlayalar ki her ḳaçan kendi taraflarına şikār içün tevecūḥ eyleye ol cülcülüñ şadāsı ile āgāḥ olup firār eyleyeler. Ḥāşılı bir cülcül peydā eyleyüp meydāna vaż' itdiler ve biribirine didiler ki "Bu cülcülü sinnevri mezbūruñ boğazına aşmağa kim cesāret ider?". İçlerinden biri "*baḳiye eṣedduhu*" kelāmını tekellüm eyledi, ya'nī her iş bitdi cülcülü sinnevriñ boğazına bağlamak işi ḳaldı. Bu meşel "işin müşkili ḳaldı" diyecek yerde ḍarb olunur.

(162) بَعْضُ الشَّرِّ أَهْوَنُ مِنْ بَعْضِ

(Ba'ḍu's-şerri ehvanu min ba'ḍin)⁵⁹⁵

Bu meşel Tarafe bin 'Abd-nām kimseniñ ḳavlındendir ki ümerā'-i 'Arab'dan Nu'mān ḳatliyle emir eyledikde īrād itmişdir.

Ebā munzire efneyte fe's-tabīḳ ba'ażanā
*ḥanāneyke ba'zu's-şerri ehvanu min ba'zin*⁵⁹⁶

[41b]

meşel-i mezbūr "إِنَّ مِنْ الشَّرِّ خِيَارًا"⁵⁹⁷ meşeline aḳrebdir. İki şer zuhūr idüp biribirinden mütefāvit olduḳda ḍarb olunur.

(163) بَلَغَ مِنْهُ الْمُحْتَقَ

(Belāğa minhu'l-muḥannaḳa)⁵⁹⁸

⁵⁹⁴ En zor kısmı kaldı.

⁵⁹⁵ Bazı kötülükler diğerkötülüklerden daha iyidir.

⁵⁹⁶ Ey Ebu Munzir! Sen herkesi yok ettin, bizi yaşat, bize acı, unutma ki bazı kötülükler diğerkötülüklerden daha iyidir.

⁵⁹⁷ Bazı kötülüklerde hayır vardır.

Muḥannaḳ mu‘azzam vezninde boğazda boğılacak yere dinür ki murād boğazdır. Hadden bīrūn nesne teklīf ü taḥmīl olunan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(164) أَبْرَمًا وَقَرُونًا

(Ebramen ve ḳarūnen)⁵⁹⁹

Beram fethateynle şol le’īm kimseye dinür ki buḥl u le’āmetinden ḳumārcılar ile beraber ḳumāra girmez ola. **Ḳarūn** şabūr vezninde loḳmayı ikişer ikişer ekl iden kimseye dinür. Aşlı budur ki ebrāmdan bir kimseniñ ḥātūnı zevci meysire dāḥil olmayup iştirā’-ı leḥm itmemekle hem-sāyelerin tavāf ve biraz laḥm peydā idüp ṭabḥ ve evlādlarıyla oturup ekl itmege başladılar, nā-gāḥ zevci olan nā-merd gelüp beraberce oturup iki loḳmayı birden aḡzına şoḳmağa başladıkda ḥātūnı kelām-ı mezbūrı īrād eyledi, ya’ nī be-gāyet buḥlūñden dāḥil-i meysir olmayup benim cem‘ eyledigim loḳmayı çifte çifte mi zihirlenürsün dimekdir.

(165) بَيْنِي وَبَيْنَ فُلَانٍ ذَنْبُ الضَّبِّ

(Beyni ve beyne fulānin zenebu’d-ḍabbi)⁶⁰⁰

Zeneb fethateynle ma‘lūmdur, ḳuyruğa dinür. **Ḍabb** ḍādiñ fethi ve bāniñ teşdīdiyle keler didikleri ḥayvāndır. ‘Arablar zeneb-i ḍab ile ‘adāvet murād iderler. Bu meşel benim ile fülān kimse beyinde ‘adāvet vardır diyecek yerde ḍarb olunur.

[41a]

(166) رَأْسُ بَرَأْسٍ وَزِيَادَةُ خَمْسِمَائَةٍ

(Re’sun bi-re’sin ve ziyādetu ḥamsime’etin)⁶⁰¹

Bā’-ı cārre muḳābele ma‘ nāsınadır. Aşlı budur ki Ferazdaḳ ba’ż-ı ḥurūbda bulunup ser-‘asker nidā iderdi ki her kim a‘dā tarafından bir baş getüre aña beş yüz dirhem baḥşış virilür. Bir kimse bu āvāzeyi istimā‘ ve mübārezet idüp bir kelle getürdi beş yüz dirhem baḥşış aldı. Yine mübārezet idüp ḳatlı olunmağa aşḥābı feryād itdiklerinde Ferazdaḳ kelām-ı mezbūrı īrād eyledi, ya’ nī niçün cez‘ ü fez‘ idersiñiz kelle muḳābili kelle ve beş yüz dirhem fā’ideñiz vardır dimekdir. Bu meşel ḥāzır ile ḳanā‘at idüp ḡā’ibi ferāmūş eylemek evlādır diyecek yerde ḍarb olunur.

⁵⁹⁸ Su, boğulmuş olanın aḡzına kadar geldi.

⁵⁹⁹ Meclislere katılmayıp ağır ve cimri olduğundan başka, bir de hurmayı ikişer ikişer yer. Türkçedeki karşılığı: Hem kel hem fodul / Hem suçlu hem güçlü. Yazıcı, **age**, s. 210.

⁶⁰⁰ Benimle o kimsenin arasında kertenkelenin kuyruğu vardır.

⁶⁰¹ Bir başa karşılık bir baş, beş yüz akçe de cabası. Rababa, **age**, s. 49.

(167) بَرَيْتُ قَائِبَةً مِنْ قُوبٍ

(Berî 'et kâ 'ibetun min kūbin)⁶⁰²

Meydānī didi ki: **Kā'ibeden** murād yumurta ve kūbdan murād yavıdır. Ve gāhī yāyı hāzıf idüp kâbe dirler. Lākin Ebu'l-Heysem ta'kīs idüp kâbe yavı ve kūb yumurta dıdı. Ba'zı maħalde kelām-ı mezbūr *teħallaşt kâ 'ibe min kūb* 'unvānıyla mersūmdur. Meydānī'ye göre Ma'nā-yı meşel: Yumurta yavı çıksun içün yarıldı dımeğdir. Ebu'l-Heysem'e göre yavı taşra çıkmak içün yumurta yavı dımeğdir. Meşel-i mezbūr şahibinden ya'nī hem-dem ü refikinden münfaşıl u münkaṭi' olan kimse hakkında đarb olunur. Zāhiren şikletlü olan hemdeminden infişāl olmak mülāyım dır. [42b] Yāħud öküz öldü ortaklık ayrıldı dıyecek yerde đarb olunur.

(168) بَالٌ حِمَارٌ فَاسْتَبَالَ أَحْمِرَةً

(Bāle ħimārun festebāle Aħmireten)⁶⁰³

Bu meşel mısrā'-ı mevzūndur, ya'nī bir ħimār bevl idüp sā'ir ħimārları daħı bevl etmege sebep oldu dımeğdir. **Aħmire** ħimārın cem'ıdır. Bu meşel ol kavm hakkında đarb olunur ki içlerinden biri bir emr-i mekrūha şurū' eyledikde sā'irleri aña mu'ın olalar. Meşel-i mezbūr "بَالٌ فَادِرٌ فَبَالَ جَفْرُهُ"⁶⁰⁴ meşeline qarīb dır. Fādir, müsin tağ keçisine dınır. Cefrūh veledi olacağ dır. Bu meşel pederiniñ meslegine sülūk iden veled hakkında đarb olunur.

(169) بَصْبُصْنِ إِذْ حُدَيْنَ بِالْأَذْنَابِ

(Başbaşna iz ħudīne bi'l-eznābi)⁶⁰⁵

Başbaşna māzī dır, maşdarı başbaşa kelimesıdır ki taħrīk ma'nāsınadır. **Ĥudīne** māzī-i meħūldır, maşdarı ħadv kelimesıdır ki deveyi zecr ile sürmek ma'nāsınadır. Bu mādde deveyi nağme ve terāne ile teşvīk iderek sürmege maħşūş dır. Ve aşlı budur ki beyne'l-'Arab ġinā ve nağamātla deve sürmek yoğ idi, vaḳtā ki bir A' rābī ġulāmınıñ elini ıştırıp zaħm-dār eylemekle ġulām-ı mezbūr *dī dī* ya'nī yā yedī yā yedī diyü feryād u fiğān iderek gitdikde ilerüde olan develer ġulām-ı mezbūruñ āvāzını işitmekle şevķlenüp dil-ħāh üzre aşup yürümege başladılar. A' rābī bu ħālī [42a] gördükde ġulāma nevāziş ü iksā idüp dā'imā develeriñ eñsesinde bu ġüne āvāzaya müdāvemet eylemek zımnında

⁶⁰² Yumurta yavıdan kurtuldu. Türkçedeki karşılığı: Uçan kuş eski yuvasına dönmez. Yazıcı, **age**, s. 74.

⁶⁰³ Bir eşek bevl etti ve diğ er eşeklerin bevl etmelerine neden oldu.

⁶⁰⁴ Babası bevl eden çocuk da bevl etti.

⁶⁰⁵ Develer şarkıyı dinleyince kuyruk salıp harekete geçer.

tavşie eyledi. Min-ba‘ d develeri ol resme şavtla ve giderek nağamātla sevk ider oldılar. Zīrā deve kısmı āvāze ve nağamātdan pek mahzūz ve müteşevvīk olurlar. **Eznāb** lafzı cem‘ dir, müfredi zeneb kelimesidir ki fethateynle kıyruğa dinür ve başbaşa kelimesi köpek kıyruğunu şalup beri öte yaltaqlanmağ ma‘nāsınadır ki bu ma‘nā maḳāma münāsibdir. Ma‘nā-yı meşel: Develere hīdā olunduğda kıyrukların şalup müteşevvīk olurlar dimekdir. Meşel cebān olan kimse ḥuzū‘ ve ṭā‘ at itdükde darb olunur.

(170) بَقِيَتْ مِنْ مَالِهِ عَنَاصٍ

(Baḳiyet min mālīhi ‘anāş)⁶⁰⁶

‘**Anāş** ‘unşuva lafzının cem‘ idir ki ‘aynıñ harekāt-ı şelāsı ve şādīñ zammıyla muṭlaḳan az nesneye dinür. *Mā baḳīye min mālīhi illā ‘anāş* dirler mālīñ mu‘aẓẓamı gidüp az nesne ḳaldığda. Bu meşel bir kimseye şedā‘id-i dehrden ḥalāş virür mālīñ baḳiyyesi ḳaldığda darb olunur.

ما على أفعَل من هذا الباب

*Mā ‘alā ef‘ale min hāze‘l-bābī*⁶⁰⁷

(171) أَبْعَدُ مِنْ مَنَاطٍ عَيُّوقُ

(Eb‘adu min menāṭi ‘ayyūḳi)⁶⁰⁸

Menāṭ mīmiñ fethiyle ism-i mekāndır, ilişüp aşılacak maḥalle dinür. Ve minhü *hazā minnī menāṭa’s-şüreyyā* ya‘nī benden şüreyyānıñ bu‘dı kadar ba‘iddir. ‘**Ayyūḳ** ḳayyūm vezninde bir kırmızı tābān ve müştā‘il kevkebiñ ismidir. Kehkeşānıñ dā‘imā sağ [43b] tarafında şüreyyānıñ ardınca gidüp şüreyyāya taḳaddum eylemez, deberān didikleri kevkeblerle şüreyyā miyānında olmağla anları şüreyyā ile mülāḳātdan ‘avḳ u men‘ eylediğün ‘ayyūḳ ıtlāḳ eylediler.

(172) أَبْخَلُّ مِنْ مَادِرٍ

(Ebḫalu min Mādirin)⁶⁰⁹

Ve "أَمْ مِنْ مَادِرٍ".⁶¹⁰ **Mādir** nādir vezninde Muḥārīḳ-nām kimseniñ laḳabıdır, Benū Hilāl bin Mālīk bin Şa‘şa‘a cemā‘atinden bir le‘īm ve nākes şahş idi, devesini ḥavuzdan

⁶⁰⁶ Kendi malından az bir şey kaldı.

⁶⁰⁷ Bu bâbdaki ef‘al vezniyle başlayan meseller.

⁶⁰⁸ Ayyuk yıldızından daha uzaktır.

⁶⁰⁹ Madir lakaplı Muharrik'ten daha cimri. Türkçedeki karşılığı: Beleş kefen bulsa mezara girer / Günahını bile vermez. Yazıcı, **age**, s. 155-156.

şuvardıkdan şoñra bir miqdārca dibinde şu qalmaqla sâ'iriñ devesi gelüp içmesün içün içine yestehleyüp eṭrāfını anuñla şuvardı, bu sebeble mādīr ile talqīb olunup buhl ve le'āmetde meşel oldu.

(173) أَبْرُ مِنَ الْعَمَلْسِ

(Eberu mine'l- 'Amellesi)⁶¹¹

'Amelles bir recül ismidir ki 'aynıñ ve mīmiñ ve lām-ı müşeddedeniñ fethiyledir, vālidesiniñ haqqına be-gāyet murā'āt ider idi, hatta arkasında hacc-ı şerīfe götürdigi mervīdir.

(174) أَبْطَأُ مِنْ غُرَابِ نُوحٍ

(Ebṭa' u min gūrāb-i Nūḥin)⁶¹²

Nūḥ 'aleyhi's-selām vaqt-i tūfānda gūrāb-ı mezkūrı "Beldeler ğarq oldu mı 'alā qavlin tufān ber-taraf olmaqla şular çekilmege başladıqda qara açıldı mı bir haber ile serī'an 'avdet eyle" diyü irsāl eyledi. Vaqtā ki uçarken bir lāşe görüp üzerine nüzül ve ekl eylemege başladı ziyāde gecikdikte Nūḥ 'aleyhi's-selām qāziyyeye āgāh olup baṭā'etinden nāşī sâ'ir hayvāndan huşuşen nev'-i insāndan tevahhuşı zımnında bed-du'ā [43a] eyledi min-ba' d üns ü muqārebetden.

(175) أَبْطَأُ مِنْ فِندٍ

(Ebṭ' u min Findin)⁶¹³

Find fānıñ kesriyle 'Ā'işe bintü Sa'd bin Ebī Vaqqāşıñ āzād-kerdesi olan Ebū Zeydiñ ismidir. Aşlı budur ki seyyidesi olan 'Ā'işe Medīnede sākine idi, mezbūrı etmekci furunundan āteş getürmek içün eline bir kürek virüp çarsuya gönderdi. Ol dağı çarsuya qarīb bir maḥalde gördi ki Mısr-ı Qāhireye bir kāfile 'azīmet ideyor, anlara ittibā' idüp Mışıra 'azīmet ve bir sene Mışırdā iḳāmet eyledikden şoñra Medīneye 'avdet eyledi, ba'de'l-vuşul furundan bir miqdār āteş alup evlerine şitāb u sür'atle giderken ayağı sürçüp yıqılmaqla elinde olan āteş dökölüp perākende olduqda ta'iset el-'icletu diyüp ol dağı diyüp meşel oldu. Ba'dehu birbirine gidüp geciken kimse haqqında kelām-ı mezbūrı darb eylediler.

⁶¹⁰ Madir'den daha cimri.

⁶¹¹ Amelles denen kimseden daha iyilik yapar.

⁶¹² Nūḥ'un kargasından daha yavaş.

⁶¹³ Find'in ateş alıp dönmesinden daha yavaş. Türkçedeki karşılığı: Feneri nerede söndürdün? Yazıcı, age, s. 112.

(176) أَبْلَغُ مِنَ السَّحْبَانِ

(Eblaġu mine'S-Seħbāni)⁶¹⁴

Seħbān Selmān vezninde Vā'il kabilesinden bir meşhūr faşīḥ ü belīġ süḥanver ismidir

ki feṣāḥat u belāġatı beyne'l-enām meşel olmuştur işbū,

Laḳad 'alime el-ḥayyu'l-Yemāniyyūne ennenī

*İzā ḳultu ammā ba' du ennī ḥaṭībuhā*⁶¹⁵

beyti cümle-i eṣ'ārındandır. Cāhiliyyeti idrāk idüp şeref-yāb-ı İslām olmuştur.

(177) أَبْخَلُّ مِنْ كُسْعِ

(Ebḫalu min Kusa' in)⁶¹⁶

Kusa' şurad vezninde ziyāde baḫīl bir kimseniñ ismidir. Bir kelbi var idi, nübāḥ itdükde müsāfir istimā' [44b] idüp çadırına gelür ḥavfiyla bī-çāre kelbiñ dübürünü daġladı. Ve nedāmetde daḫı Küsa'ī-nām kimse darb-ı meşeldir. Merḳūm bir gün deve ra'y iderken bir maḥalde bir a' lā ḳayın ağacına muşādif olmaġla be-ġāyet istiḥsān idüp andan bir yay ve beş dāne oḳ kesüp vāfir zamān çalışup meydāna getürdi. Bir gice bir gömülti içre yaban eşegi şikārına müteraşşidan ihtifā ve temekkün idüp ol eşnāda nā-gāḥ bir süri yaban eşekleri zuhūr u mürür eylemekle birini nişāna alup atdıġda bir ḳayaya teşādūf eylemekle çaḳmaḳ gibi şerāre zuhūr eyledikde ḥaṭā eyledi mūlaḥazāsıyla müte'essif oldu. Bir sā'atden soñra bir süri daḫı gelüp gezerken kezālik birine oḳ şalıverdi, ol daḫı şīve-i sābıḳ üzre rû-nümün olup, ḥulāşa oḳuñ beşini daḫı atup ḥāl minvāl-i mesrūd üzre olmaġla kemāl-i infī'ālinden hemān yayı taşa çalup şikest eyledi. Vaḳtā ki şabāḥ olup giceki atdıġı oḳlara toġrı müteveccih olduġda gördi ki her atılan oḳ bir şikāra işābet ve ba' de'n-nüfūz taşa toḳunur olmaġla beş dāne ḥimār-ı vahş sergi gibi serilüp yaturlar. Bu ḥālî gördükde kemāl-i te'essüfünden baş parmaġını ḳaṭ' eyleyüp işbu [44a] kıt' ayı inşād eyledi

Nedimtu nedāmeten lev enne nefsi

Tuṭāvi' unī izen ḳaṭṭa' tu ḥamsı

Tebeyyene li şaḳā' ur-re 'yi minnī

*La' amru ebīke ḥīne kesirtü ḳavsī*⁶¹⁷

⁶¹⁴ Seħbān'dan daha belagatli.

⁶¹⁵ Muhakkak ki Yemenliler ben "ammā ba'ūd" dediğim anda gerçek bir hatip olduğumu anlar.

⁶¹⁶ Kusa'dan daha cimri.

⁶¹⁷ O kadar pişman oldum ki nefsim bana itaat etseydi beş parmağımı da kesecektim. Babanın hayatı üzere yemin ederim ki yayımı kestiğim zaman, ne kadar aptalca bir düşünceye sahip olduğum ortaya çıktı.

(178) أَبْهَى مِنْ قُرْطَيْنِ بَيْنَهُمَا وَجْهٌ حَسَنٌ

(Ebhā min kurtayni beynehumā vechuñ ḥasenun)⁶¹⁸

Ebhā behā' kelimesinden ef' al-i tafđıldır ki be-ğāyet güzel ma' nāsınadır. Kurtayn kurt lafzınıñ teşniyesidir ki kāfıñ zammıyla küpeye dinür ve āteşin şu' lesine dinür ve minhu azvā mine'l-kurti.⁶¹⁹ Ma' nā-yı meşel: Beynlerinde vech-i ḥasen olan iki küpelerden ziyāde güzel ve melihdir demekdir. İbn Sīnā didi ki: Ol kimse ki vech-i behiye ve şavt-i şehiye meyl ü ta' aşşuk itmeye, fāsidi'l-mizāc ve 'ilāca muhtācdır.

(179) أَبْصَرُ مِنْ زَرْقَاءِ الْيَمَامَةِ

(Abşaru min Zerqā'i'l-Yemāmeti)⁶²⁰

Zerqā hamrā' vezninde benū Ğabrdan bir hātündür ki bir mertebe ḥiddet-i başarı var idi ki beyāz süd içinde beyāz kılı ve üç günlük yoldan atlıyı görür idi ve 'askeri mesāfe-i ba'ideden görüp kavmini haber-dār ider idi. Binā'en 'aleyh anuñ kavmine düşmen zafer bulamaz idi. Zīrā düşmen gelmezden evvel tedārüklerin görüp hāzır olurlar idi. Rivāyet olundu ki āhirü'l-emr bir hīle tedbiri ile düşmenleri zafer buldılar ki ağaçlar kesüp 'askeriñ quddāmından elleri ile tutup 'askere perde iderek kavm-i mezkūr tarafına yürüdiler. Zerqā'-i ma' hūde mesāfe-i ba'ideden görüp [45b] kavmine şu vechle haber virdi ki mesāfe-i ba'ideden bir alay ağaçlar yürüyüp bu cānibe teveccüh itdiler. Kavmi bu haberi istimāc itdikde Zerqāyı tesfih ü tahmīk idüp başarı muhtell olmuş mülāḥazasıyla ašlā bir ferd cenk tedārükini görmedi tā ki düşmen gelüp kavm-i mezbūrı ğāret ve Zerqāyı katl eyledikten sonra gözlerini çıkardılar, gördiler ki Zerqā hemīşe işmid ile iktihāl itmekle gözlerinin 'urūḫ u eczāsı işmid ile ālūde olmuş. Güyā ki ḥiddet-i başarı andan neş'et eylemiştir.

(180) أَبْرَدُ مِنْ جَرْبِيَاءَ

(Ebredü min cirbiyā'a)⁶²¹

Cirbiyā' kīmiyā' vezninde poyraz ta' bīr olunan yele dinür. Bir A' rābīdan su'āl itdiler ki "Berdüñ eşeddi nedir?" cevābında didi ki: "Rīḥun cirbiyā fī zilli 'amā ğibbi semā"⁶²². 'Amā' veznen ve ma'nen seḥāb gibidir, ğib gün āşırı deveyi şuvarmak ma' nāsınadır.

⁶¹⁸ Aralarında güzel yüz bulunan iki küpeden daha güzeldir.

⁶¹⁹ Ateşten daha ışıklı.

⁶²⁰ Zerqā-yı Yemāme'den daha iyi görür. Türkçedeki karşılığı: Burnu iyi koku alır. Yazıcı, age, s.221.

⁶²¹ Poyraz rüzgarından daha soğuk.

⁶²² Yağmurlu bulutların gölgesinde bulunan Poyraz rüzgardır.

Semā' lafzından maṭar murāddır. Ve yine su'āl itdiler ki "Şuların atyabı nedir?", cevābında didi ki: "Nuṭfeten zerḳā' min şehābetin ġarrā' fī şafātin zellā".⁶²³ Nuṭfe'-i zerḳā' mā'-ı şāfī dimekdir. Min şehābetin ġarrā' beyāz buluddan yağar ola, fī şafātin zellā' şahre-i melsāda vāḳi' ola dimekdir.

(181) أَبْطَشُ مِنْ دَوْسَرٍ

(Ebṭaṣu min devseri)⁶²⁴

Devser cevher vezninde ketā'ib-i Nu' mān bin Münziri'n birisidir ki ebṭaṣ ve aḥṣeni idi. **Ebṭaṣ** batṣ kelimesinden ef' al-i tafḏildir ki bir kimseyi [45a] arslan gibi 'unf u satvetle kavrayup ṭuṭmak ma'nāsınadır. Mezbūr Nu' mānı'n beş 'aded ketā'ibi var idi ki bunlardır: Rehā'in, şanāyi', vażāyi', eşāhib, devser. Devser tesmiyesini'n vechi budur ki lafz-ı mezkūr deserden müştakdır ki dürtmek ve sançmak ma'nāsınadır.

(182) أَبْخَرُ مِنْ صَقْرٍ وَأَبْخَرُ مِنْ أَسَدٍ

(Ebḫaru min şaḳrın ve ebḫaru min esedin)⁶²⁵

Ebḫar aḥmer vezninde ağız pek bed koğan kimseye dinür. **Şaḳr** şadı'n fethiyle ma'rūf kuşdur ki Türkide çaḳır ta'bır olunur. Mizācı bārid olmağla çok müddet şu içmez olduğından baḫr ya'nī ağız koḳmağda meşel olmuştur. Kezālike arslanı'n daḫı mizācı bārid olmağla ağız koḳmağda meşel olmuştur. Meydānī *Mecma'u'l-Emsāle*de şu beyti taḫrīr itmişlerdir:

Ve lehu lih yetu teysin ve lehu minḳāru nisri
*Ve lehu nekhetu leysin ḫālaṭat nekhetu şaḳri*⁶²⁶

(183) أَبُولُ مِنْ كَلْبٍ

(Ebvelu min kelbin)⁶²⁷

Burada **bev**lden bi'aynihi murāddır yāḫud keşret-i cerv murāddır ki 'Arablar bevle veleden kināye iderler binā'en 'aleyih İbn Sīrīn 'Abdi'l-melek bin Mervān'ın rū'yāsını şu vechle ta'bır eyledi ki 'Abdu'l-Melik rū'yāda gördi ki miḫrāb-ı mescidde ḳā'im olup beş kerre miḫrāba tebevül eyledi. İbn Sīrīn didi ki: Eger rū'yā-yı şadıḳa ise seni'n

⁶²³ Beyaz buluttan düz taşa gelen temiz su.

⁶²⁴ Devser taburundan daha şiddetli.

⁶²⁵ Şahinden ve aslandan daha kötü kokar.

⁶²⁶ Onun bir keçisi sakalı, kuş gagası, aslan ile şahin kokuları vardır.

⁶²⁷ Köpekten daha idrarlı.

evlādından beş nefer kimse mihrāb-ı emāretde kā'im olup taḳallüd-i ḫilāfet iderler. Vāḳı'an 'Abdül-Melikden soñra beş evlādı mesned nişin-i ḫilāfet oldılar.

[46b]

(184) أَبْقَى مِنْ وَحْيٍ فِي حَجَرٍ
(Ebḳā min vaḫiyin fī ḥacerin)⁶²⁸

Vaḫy kitābet ve mektüb ma' nālarınadır.

(185) أَبْصَرَ مِنْ عُقَابٍ مَلَأَ
(Ebşaru min 'uḳābin milā' i)⁶²⁹

Milā' ḳiṭām vezninde ve seḫāb vezninde şahrāya dinür. 'Uḳāb gurāb vezninde tavşancıl kuşuna dinür, kara kuş nevi' indendir. Ve bir nev'ine yılcıl ta'bir olunur ki yılanları kapup helāk u ekl ider. Ve 'uḳāb seyyid-i cevāriḥ-i tıyūrdur. Ve nesr ki kara kuş didikleri alıcı kuşdur 'arrīf ve naḳībleridir. Ve şahrāda tayarān iden 'uḳāb cibālīñ 'uḳābından ebşar u esra' olur. Ḳāle's-şā' iru:

kāne dişāren ḫalleḳat bi-lebūnihi
'uḳāba melā' i lā 'uḳāba'l-ḳavā' il'⁶³⁰

Dişār ism-i rā'idir. Ḳavā' il cibāl-i şığār ma'nāsınadır. 'Uḳābun melā'un ta'biri izāfetledir ve 'inde'l-ba'z melā' lafzı 'uḳābıñ vaşfindandır şıfatına muzāf olmuştur pes 'uḳāb ḳādimetu melā' i taḳdīrinde olur ki serī' a dimekdir.

(186) أَبْصَرَ مِنْ غُرَابٍ
(Ebşaru min gurābin)⁶³¹

'Arablar gurāba a' ver tesmiye iderler. Zīrā gurāb kısmı dā'imā bir gözini iğmāz idüp bir gözi ile nazar ider kuvvet-i başarıdan nāşī. Ba'zılar didi ki: A' ver tesmiyesiniñ vechi budur ki gurābıñ ḥiddet-i başarına 'alā tārīḳi't-tefe''üldür. Kemā ḳāle's-şā' iru:

Ve ḳad ḫalamūhu ḫīne semmūhu seyyiden
*Kemā ḫalama'n-nāsu el-gurāba bi-a' vere*⁶³²

⁶²⁸ Taşa yazılardan daha kalıcı.

⁶²⁹ Çöl kartalından daha iyi görür.

⁶³⁰ Hızlı şahinler Disār'ın develerinin üstünde döndüler.

⁶³¹ Kargadan daha iyi görür.

⁶³² O kimseyi lider olarak gördükleri için ona zulm ettikleri gibi insanlar karganın tek gözlü olduğunu gördükleri için de ona zulm ettiler.

(187) أَبْرَدُ مِنْ عَصْرَسْ

(Ebredit min 'adresin)⁶³³

'Adres dād-ı mu' ceme ile ca' fer vezninde gökden yağan toluya ve kara dinür.

(188) أَبْرَدُ مِنْ حَبْقُرِّ

(Ebredit min habqurrin)⁶³⁴

[46a]

Habqur hāniñ fethi ve kâfiñ zammı ve rā'-ı müşeddede ile fi'l-aşl hab qurr lafzlarından mürekkebdır ki menhūt olur, hab dāne ve qur şoğuk ma'nāsına olmağla ba'de't-terkīb tolu dānesinde 'alem eylediler, hāyı 'ayna ibdālle 'abqur dağı dirler. Bu meşel be-gāyet bārid nesne hakkında irād olunur.

(189) أَبْلَغُ مِنْ قُسِّ

(Eblağı min Qussin)⁶³⁵

Quss kâfiñ zammı ve sīniñ teşdidiyle İbn-i Sā'idedir ki belīg ve hākīm idi. İbtidā bir kimseden bir kimseye tahrīr-i mektūb iden ve min ğayrı 'ilm ba'sı ikrār iden ve ammā ba'd 'ibāresini tekellüm iden *ve'l-beyyinetu 'alā men idde'ā ve'l-yemīnu 'alā men enker*⁶³⁶ kelāmını tefevvüh iden Quss-ı merķūm idi. Ve fihī'l-ḥadīs "يَرْحَمُ اللَّهُ قُسّاً إِنِّي لَأَرْحُو يَوْمَ"

⁶³⁷"الْقِيَامَةِ أَنْ يُبْعَثَ أُمَّةٌ وَحَدَّةٌ

البَابُ الثَّالِثُ: فِيمَا أَوَّلُهُ تَاءٌ

el-Bābu's-şālīşu: Fīmā evveluhu tā'un⁶³⁸

(190) تَابِي ذَاكَ بَنَاتُ أَلْبُبِي

(Te'bā zāke benātu elbubī)⁶³⁹

Benāt bā-yı muvaḥḥedeniñ fethiyledir. **Elbub** eklüb vezninde. Ve İmām Müberred ekrem vezninde rivāyet eylemişdir. Yürekde bir niçe tamarlara ıtlāk olunur ki şefkat ve

⁶³³ Kardan daha soğuk.

⁶³⁴ Dolu tanelerinden daha soğuk.

⁶³⁵ Kus denen kimseden daha belīg.

⁶³⁶ İddia eden kişinin delil getirmesi ve inkar eden kişinin yemin etmesi gerekir.

⁶³⁷ Allah Kuss'u rahmet eylesin! Umarım ki Allah onu kıyāmet gününde ayrı bir ümmet olarak haşreder.

⁶³⁸ Üçüncü bâb: Tâ harfiyle başlayan meseller.

⁶³⁹ Kalbimdeki şefkat ve merhamet ona beddua etmeye el vermiyor. Türkçedeki karşılığı: Ağlarsa anam ağlar, gayrısı yalan ağlar./ Ana evladından vazgeçmez. Yazıcı, **age**, s. 77.

mihr ve rıkkatın menba'larıdır. Esirgemek ve yürek acımağ andan neş'et ider. Lübbü'l-cevz ma'nāsına olan lüb kelimesinin cem'idir. Lisānımızda dağı içim kıomuyor ki aña şöyle ideyim ta'biri vardır. Aşlı budur ki bir kimsenin bir 'acüz vālidesi var idi, zevcesi anuñ def'i bābında ilhāh u ibrām eylemekle götürüp şahrāda bir mu'attal kıuyuya ilkā eyledi, der-'aķab birkaç kimse ol [47b] kıuyu semtinden güzer eylerken 'acüz-ı mezbūrenin nālesi sāmi'a-güzārları olmağla iħrāc ve ser-güzeştinden istintāc eylediklerinde ol dağı kendi oğlı ilkā eylediğini iħbār eyledi. Ol ādemler "Çün oğluñ haķķına ri'āyet eylemeyüp seni bu mehlekeye ilkā eyledi, sen dağı kendisine bed-du'ā eyle" didiklerinde "*lā tuṭāvi'unī benātu elbubī*"⁶⁴⁰ didi, ya'nī yüregimde olan rıkkat u şefķat tamarları baña uymuyor, māni' oluyor diyü cevāb eyledi. Zemaḥşerinin *Müsteķşāda* beyānına göre bir kimse kendisine muḥabbeti olmayan güyā aña mecbūl olup izhār-ı meyl ü muḥabbet eylediği vakitte ķarb olunur.

(191) تَرْكُهُ بِمَبَاحِثِ الْبَقْرِ

(Terektuhu bi-mebāḥiṣi'l-baķari)⁶⁴¹

Terektu māzī-i mütekellimdir. **Mebāḥiṣu'l-baķar** yaban-ı sığırı araşıdıracaķ maḥaller dimekdir ki insān ve 'imāret kısmından ḥālī yāḥud nā-ma'lūm olan beyaban olacaķdır. Ma'nā-yı mesel: Ben anı insān ve 'imāret kısmından ḥālī yāḥud nā-ma'lūm olan maḥallerde terk eyledim dimekdir. Meşel-i mezbūr bir kimse enīs ü refiķi ve yarı-ğār u şadıķı olmadığı ḥālide bir maḥalde terk olunduğı vakitte ķarb olunur.

(192) تَرْكُهُمْ حَاتِ بِاثِ

(Terkehum ḥāṣi bāṣi)⁶⁴²

Ve ḥavṣe ve bevṣe ve ḥavṣen bevṣen evvelkide şālārın kesri ve ikincide fetḥi ve üçüncide tenvīn ile mütefarriķın ma'nāsınadır. Bunuñ tafşılı budur ki bevṣ kelimesi ḥavṣ lafzına ki zarf-ı mekān olan ḥayṣu kelimesinde dağı [47a] lügatdır, redifen isti'māl olunur. Ğāhī teşbīhen āḥirleri zamm üzre mebnī olur ve gāhca istiṣķālen li'z-zamme fetḥ üzre münüvvenen bilā-tenvīn isti'māl olunur. Ve gāhī taḥfif için meksūr olur ve gāhca vāvları elife ķalb olunur. Nite ki ḥayṣ ve bayṣ kelimeleri dağı bu minvāl üzre. Ve nite ki yā-yı taḥtiyye ile beyṣ kelimesi ḥayṣu kelimesine redif olur ki aşlı vāvdır ve bunlar

⁶⁴⁰ Gönlümün damarları bana itaat etmez.

⁶⁴¹ Onu ıssız yerlere bıraktım. Türkçedeki karşılığı: Şeytan aldı götürdü. Yazıcı, **age**, s. 83.

⁶⁴² Onları darmadağınık bıraktı. Türkçedeki karşılığı: Ne halin varsa gör. Yazıcı, **age**, s. 84.

tefrīk ve tebdīd ma' nāsına fi'l-aşl maşdar olup ba' dehu ğayāt gibi isim ve zarf olarak isti' māl olunmuştur ki perākende ve tārmar demekdir. Kütüb-i naḥviyyede bu maḳūle terkīb-i bāb maḥşūştur. Ez-cümle *vaḳa'ū fī ḥāyşa bayşa ve laḳītuhu keffete keffete ve şahrete baḥrete ve cārī beyte beyte ve ātike yevme yevme ve şabāḥan ve mesā ve tefarraḳū şegre begre ve şezere mezere ve terekehum ḥavşe bevşe ve ḥīşe bīşe* terkībleridir ki cüz'-i evvel şāniden cüz'-i menziline olup ve şānī harf-i 'aṭfī mütazammın olduğuçün mebnī oldılar. Ve bunlar mevķi'lerine göre ḥāl ile ve zarf ile mü'evvellerdir.

(193) تَسْمَعُ بِالْمُعَيَّي خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَرَاهُ

(Tesma' u bi'l-Mu' aydiyyi ḥayrun min en terāhu)⁶⁴³

Ve ba' zılar *le-en terāhu*⁶⁴⁴ 'ibāratıyla hikāyet eylediler. Ma' nā-yı meşel: Mu' aydī didikleri kimseyi zahr-ı ğaybdan semā' ın re'yü'l- ayn rü' yetiñden ḥayırlu ve ensebdir demekdir. Qavl-i şāniye göre **tesma' u** kelimesi en nāşibeden tecrīd olunup kıyās üzere merfū' ve ma' nā-yı emr ile mü'evveldir, *isma' bihi ve lā tereh*⁶⁴⁵ sebkindedir. [48b] Qaldı ki **Mu' aydī** didikleri bülleğādan bir kimse idi. Nu' mān ibni Münzir ḥuzūrunda vaşf olunmağla bir gün meclisine ihzār idüp lākin Mu' aydī qaşıru'l-kāme ve 'azīmu'l-cüşse 'abūs ve nā-zībā olmağla çeşm-i Nu' mānda muḥtaḳar olmağın Mu' aydī bu şiveyi fehmi eylemekle hemān "*Innemā'l-mer'ü bi-aşğarayh, ey bi-lisānihı ve ḳalbihi, izā naṭāḳa naṭāḳa bi-beyān ve izā ḳātele ḳātele bi-cenān*"⁶⁴⁶ didi. Nu' mān bu kelāmı güş eyledikde "*Tesma' u bi'l-Mu' aydī ḥayrun min en terāhu*" kelāmını irād eylemekle min ba' d istimā' ı rü' yetinden ḥayırlu olan kimse ḥaḳķında ḍarb-ı meşel oldu. Fārisī'de āvāz-ı dūhül şeniden ez-dür hoşest⁶⁴⁷ meşeli meşel-i mezbūra muvāfiḳdır, ya' nī ṭabliñ şadāsını ba' idden işitmek pek güzeldir demekdir. Aşlı budur ki Şerefüddīn-i Yezdī'yi mülūkdan biri kaç def'a da' vet idüp icābet itmedi, soñra icābet idüp Yezd'den ḥarekete 'āzim olduğın melek-i mezbūr istimā' itdikde ibtdidā icābet itmediginden ḥāṭır-mānde olmağla Şerefüddīne şu beyti taḥrīr ü irsāl itdi ki Şerefüddīn 'azīmu'l-baṭn olmağla anı daḥı ihām ider.

⁶⁴³ Mu' aydī hakkında anlatılanları dinlemen, onu görmenden daha iyidir. Türkçedeki karşılığı: Davulun sesi uzaktan hoş gelir. Yazıcı, **age**, s. 108-109.

⁶⁴⁴ Onu görmek .

⁶⁴⁵ Onun hakkında işit de onu görme.

⁶⁴⁶ Kişinin insanlığı iki şeydedir: Biri kalp, diğeri lisandır. Konuşursa açık konuşur ve savaşır hakla savaşır.

⁶⁴⁷ Davulun sesi uzaktan hoş gelir.

Zinhār şeref zi-yezd bīrūn ne-şevī
Bāng-i dūhūl şenīden ez-dūr hoşest⁶⁴⁸

Bāng şadā ve dūhūl ṭabl ma‘ nāsınadır. Bu daḥı meşel-i [48a] mezbūr maḍrebinde ḍarb olunur.

(194) تَغَافِلْ كَأَنَّكَ وَاسِطِي

(Teḡāfel ke‘enneke Vāsīṭīyyun)⁶⁴⁹

Teḡāfel emr-i ḥāzırdır. **Vāsīṭ** ‘Irāk ülkesinde bir belde adıdır. Ḥaccāc-ı Şaḡafī emīr-i ‘Irāk iken belde-i mezbūreyi iki sene zarfında binā ve Kūfe ile Başra beyninde vāḳi‘ olmaḡla Vāsīṭ ile müsem mā eyledi. Ve aña Vāsīṭu'l-kaşab daḥı dirler. Ba‘ zılar didi ki: Vāsīṭ bir kaşrıñ ismidir ki Ḥaccāc şehr-i mezbūrı binā eylemezden muḳaddem anı ol şehriñ yerinde binā eylemiş idi. Meşel-i mezbūruñ menşe’si serāy-ı merḳūm olacaḡdır. Ḥaccāc serāy-ı merḳūmuñ bināsı ḥuşuşunda nāsı suḥreye tutup ücretsiz a‘ māl eylemekle ḥalk kaḡup mescidde ġurebā beyinlerinde yatup uyurlar idi. Serhengler gelüp "Yā Vāsīṭi!" diyü çağırdıklarında kaḡısı başını ḳaldırır ise anı tutup götürür olmaḡla bī-ḡareler teḡāfüle başlayup çağırıldıkda bir daḥı ḥareket eylemez oldılar.

(195) تَرَكَتُهُ بِمَلَأَحْسِ الْبَقَرِ

(Terektuhu bi-melāḥisi'l-baḡari)⁶⁵⁰

Terektu kelimesi māzi-i mütekellimdir. **Melāḥis** melḥes kelimesiniñ cem‘idir ki ism-i mekāndır, yalayacak yere dinür. Kelām-ı mezbūr *bi-melḥesi'l-baḡari evlādahā* ‘unvānıyla da rivāyet olunmuşdur. Evvele göre ma‘ nā ben anı yaban şıḡırları evlādlarını yaladıkları yerlerde bıraḡup terk eyledüm demekdir. Şānīye göre melḥes maşdar olup kelāmda muzāf maḡzūf olur. ‘Ale'l-vecheyn murād ıssız beyābānda terk eyledim demekdir.

(196) تَلَمَّسْ أَغْشَاشَكَ

(Telammes a‘ şāşeke)⁶⁵¹

Telammes emr-i ḥāzırdır, maşdarı telemmūs kelimesidir ki [49b] tefa‘‘ul vezninde bir nesneyi tekrār-be-tekrār ṭaleb eylemek ma‘ nāsınadır. **A‘ şāş** ‘uş lafzınıñ cem‘idir ki ḡuş

⁶⁴⁸ Ey şeref! Sakın Yezed'den dışarıya çıkma! Davulun sesi uzaktan hoş gelir.

⁶⁴⁹ Vasıtlı olarak görün de bilmezlikten gel!

⁶⁵⁰ Onu ineklerin yalandıkları yerde bıraktım.

⁶⁵¹ Kendi yuvanı koru!

kısımını ağaç dalları aralığında hār u hasdan ittiḥāz eylediği yuvaya dinür. Ma' nā-yı meşel: Sen kendi yuvalarının kayd u gā'ilesine nazar ve taḳayyüd eyle, gāyırn yuvalarında ne işin vardır dimekdir. Bu meşel kendi ḥānmānında 'ilel ve nevā'ib ü naḳāyış der-kār iken andan bi-ḥaber yāḥud bī-mübālāt sā'irlerin aḥvāl u ḥānumānı kayd u gā'ilesine düşen fuḫl hakkında ḍarb olunur.

(197) تَطْعَمُ تَطْعَمُ

(Taṭa' am taṭ' am)⁶⁵²

Taṭa' am emr-i ḥāzırdır, maşdarı taṭa' um kelimesidir ki tefa' ul vezninde dadışdırmak ma' nāsınadır. İkinci **taṭa' um** muḫāṭabdır, maşdarı ta' am kelimesidir ki ekl eylemek ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Hele bir kerrecik dadup çeşnisini gör ki ḥazz eylediğinden saña ekl eylemege şevḳ ü iştihā ḥāşıl olsun dimekdir. Bu meşel bir işe mübāşeret eylemekden endişe ve te'aḥḫur iden kimseye teşvīḳ ve iğrā zımnında īrād olunur.

(198) تَبَاعَدَتِ الْعَمَّةُ مِنَ الْخَالَةِ

(Tebā' adeti'l- ammetu mine'l-ḥāleti)⁶⁵³

Ma' nā-yı meşel zāhırdır. Tebā' ud şu vechdendir ki amme velede ḥāleden ḥayırludur. *Yuḳālu "Eteytu ḥālātī fe-aḫḫaknenī ve efrāḫnenī ve eteytu ammatī fe-aḫzanannī ve ebkeynenī"*⁶⁵⁴. Bunuñ tafşīlī ḥarf-i elifde emri mübkiyātike meşelinde mürür eyledi. Meşel-i mezbūr iki nesne beyninde fark-ı fāḫiş olup birbirinden min külli'l-vücūh ba' id olduğda ḍarb olunur.

[49a]

(199) تَرَكَتُهُمْ فِي كَصِصَةِ الطَّبِي

(Terektuhum fī kaşīşati'z-ḫabyi)⁶⁵⁵

Terektu māzī-i mütekellimdir. **Kaşīşa** sefine vezninde āḥū duzağına dinür. **Ḫaby** zā-yı mu' cemeniñ fethi ve bānıñ sükūnuyla geyik ta' bīr olunan ḥayvāna dinür, cem' i ḫabyāt gelür fetahātla. Ve minhu ḳavlu'-ş-şā' ir:

⁶⁵² Yemeği tat da onu yemeye isteğın olsun!

⁶⁵³ Hala, teyzeden uzaktır.

⁶⁵⁴ Denir ki teyzelerime geldiğimde beni güldürüp mutlu ettiler, halalarımaya geldiğimde beni üzüp ağlattılar.

⁶⁵⁵ Onları ceylan tuzağına bıraktım.

*Tallāhi yā zabyāti'l-kā'i kulne lenā
Leylāyi minkunne em leylā mine'l-beşeri*⁶⁵⁶

Meşel-i mezbûr bir şa' b ve müşkil kâra uğrayan kavm hakkında darb olunur.

(200) تُبْلَغُ الْخَضْمُ بِالْقَضْمِ
(Tublağ'u'l-ḥaḍmu bi'l-ḳaḍmi)⁶⁵⁷

Tublağ bulūğ kelimesinden muzāri' dir. **Ḥaḍm** ḥā-yı mu' cemeniñ fethi ve ḍādiñ sükunuyla ekl eylemek ma' nāsınadır. **Ḳaḍm** ḥaḍm vezninde dişiñ uclarıyla nesne yemek ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Dişleriñ uclarıyla azca azca yiyerek şeba' ḥāşıl olur demekdir. Bu meşel vuşûl u bülūğı va' id olan maḳşada yapça yapça tedrici' azm ve teḥammül ile irişilür diyecek yerde darb olunur.

(201) تَجَنَّبَ رَوْضَةً وَأَحَالَ يَغْدُو
(Tecennebe ravḍaten ve eḥāle ya' dū)⁶⁵⁸

Bu meşel mışrā'-ı mevzûndur. **Tecennebe** bâb-ı tefa' uldan māzîdir, maşdarı tecennüb kelimesidir ki bir nesneden yanlanup ba' id olmak ma' nāsınadır. **Eḥāle** māzîdir aḳbele ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Ravḍadan ya' nī mekân-ı ḥaşbdan ictināb idüp anı tecāvüze meyl ü iḳbāl eyledi demekdir. Bu meşel rāḥat u vüs' atini bırağup meşakḳate uğrayan kimse hakkında darb olunur.

(202) تَفَرَّقُوا أَيَّدِي سَبَا وَأَيَّادِي سَبَا
(Tefarraḳū eydī sebā ve eyādī sebā)⁶⁵⁹

Tefarraḳū bâb-ı tefa' uldan [50b] māzî-i cem' dir. Burada **sebā** kelimesi sükûn üzre mebnī olarak tekellüm olunur, sebe' lafzından muḥaffef degildir, belki sükûnı hemzeden bedeldir. Sebe' Yemende Belḳīs cenāblarınıñ şehridir. Selefde be-ğāyet ābādān ve cemī'-i arzı bāğ u ḥıyābān idi. Meşel-i mezbûrda olan sebādan murād 'Abdu Şems bin Yeşcub bin Ya' rub bin Ḳaḥṭāndır ki şehir-i merḳūmda sākin olduğından ismiyle müsem mā olmuşdur. **Eydī** kelimesi yed lafzından cem' dir ve eyādī cem' ü'l-cem' idir. **Yed** tarīḳ ma' nāsınadır, yāḥud ni' met ma' nāsınadır. Ba' de'l-izāfe ḥamsete 'aşer gibi ism-i vāḥid ḥükmünde olmuşdur. Şehir-i merḳūma Me'reb daḥı dirler. Mervîdir ki şahş-ı merḳūmuñ on nefer evlādı var idi ki bunlardır: Kinde, Mezḥic,

⁶⁵⁶ Ey Kâ'in ceylanları! Bize söyleyin bakalım, acaba Leylā sizden mi yoksa insanlardan mı?

⁶⁵⁷ Dişlerin uclarıyla yavaş yavaş yemek yerse tok olur.

⁶⁵⁸ Cenneti bırakıp başkasına koşmaya başladı.

⁶⁵⁹ paramparça oldular. Türkçedeki karşılığı: Çil yavrusu gibi dağıldılar. Yazıcı, **age**, s. 48-49.

Himyer, Ezd, Eş'arūn, Enmār. Bunlar Yemende sākin olup 'Āmile, Ġassān, Lahm, Cüzām bunlar Şām'a naql eylediler. Ve bunlarıñ her biri bir kabīle pederleridir. *Seylül-'arm* bunlara irsāl olunmuşdur. İcmālen beyānı budur ki eṭrāf-ı bevādī vü cibālden hıttā-ı merķūmeye dem-be-dem seyl-i 'azīm zuhūr itmekle taḥrīb-i 'imrānāt itmegin mezbūr Sebā ki melik-i Me'reb idi, himmet-i keşire ile ḥadīd ü ḥacerden mā beyne'l-cebeleyn bir sedd-i sedīd binā eyleyüp vaqt-i ḥacātda meẓrū'ātların isķā için ba'zuhā [50a] fevķa ba'z niçe maḥāriķ ve miķdār-ı ma'lūmdan efzūn seyl zuhūr eyledikde eṭrāf-ı arza şarf için niçe meyāzīb daḥı tertīb eylemiş idi. Evlādından 'Amr Müzeyķā ki kemāl-i kibr ü naḥvetinden nāşī bir daḥı i'āde ve āḥād-ı nāsdan birisi iktisā eylesesün için her rūz u şeb giydigi libāsı mazķ eylemekle Müzeyķā ile mūlaķķab olmuşdı. Cālis-i mesned-i ḥükümet olduķda bir kāhineden sedd-i merķūmuñ inhidāmıyla medīne-i mezbūreniñ ḥarāb olacağını su'āl eyledi. Kāhine daḥı sedd-i merķūmuñ dibinde cürzān didikleri fāre rü'yet olunursa seddiñ ḥarāb olacağı zamān müteķarrib olur didi. Bir gün Müzeyķā eṭrāf-ı sedd-i merķūmda bir cürzān-ı 'azīm gördi ki elleri ile zemīni ḥafr ve taķlīb-i şaḥr ider. Müzeyķā müteḥayyir olup kāhineyi taşdıķ eyledi, min ba'd naql ve cilāya 'azm idüp kabā'il-i Ezd ile irtihāl eyledi. Kendinden şoñra oğlu Şa'lebe lābis-i ḥil'at-ı emāret olup anuñ zamānında kabā'il-i Sebānıñ bi'l-cümle şīrāze-i cem'iyetleri perişān olmağla Ezd kabīlesi 'Ummāna ve Ḥuzā'a baṭn-ı Mürre Evs ve Ḥazrec Yeşribe, āl-i Cefne Şām'a āl-ı Cezīme 'Irāk'a naql u teferruķ eylemeleriyle ḥālleri maḍreb-i meşel olmuşdur.

(203) تَرِبَتْ يَدَاہُ

(Teribet yedāhu)⁶⁶⁰

Bu meşel fülān kimse aşlā ḥayr u menfa'at görmeyüp dā'imā ḥā'ib u ḥāsir olsun diyü bed-du'ā maķāmında irād olunur. *Nihāye-i İbni Esīr*de mersūmdur ki işbu *teribet yedāhu* kavlini 'Arablar [51b] irād idüp lākin anuñla du'ā-yı ḥaķīķī murād eylemeyüp hemān lafzı üzre icrā iderler. Nite ki ⁶⁶¹فَاتِلَهُ اللَّهُ" daḥı bu minvāl üzre ḥaşş ve taḥrīz mevķi'inde irād iderler.

(204) تَجْرِي الرِّيحُ بِمَا لَا تَشْتَهِي السُّقُنُ

⁶⁶⁰ Elleri kurusun!

⁶⁶¹ Allah onu öldürsün!

(tecrī er-riyāhu bi-mā lā teştehī es-sufunu)⁶⁶²

Bu meşel dil-ḥ'āh ve me'mülünün gayrı olarak verāyı perde-i taḳdīrden niçe şuver veḳāyi' nümāyān olduğda ḍarb olunur.

(205) أَتَبِعَ الْفَرَسَ لِحَامَهَا أَوْ النَّاقَةَ زِمَامَهَا أَوْ الدَّلْوَ رِشَاءَهَا

(etbi' il-ferese licāmaha ev en-nāḳata zimāmahā ev ed-delve rişā'hā)⁶⁶³

Etbi' emr-i ḥāzırdır, maşdarı itbā' kelimesidir ki if'āl bābındandır. Ma'nā-yı meşel: Atı bir ādeme baḥş eyledikde licāmını yāḥud nāḳayı baḥş eyledikde yularını ve ḳoḡayı baḥş eyledikde ipini daḡı baḥş eyle dımeḳdir. Bu meşel luṭf u iḥsānı itmām u ikmālle emr ü terḡīb maḥallinde īrād olunur. Bu meşeli ibtidā Dīrār bin 'Amr eḍ-Ḍabī söylemiştir. Aşlı budur ki Dīrār-ı mezbūr 'Amr bin Şa'lebe'nin ḳabīlesini şebihūn ve emvāl u eşyālarını nehb ve Dīrārı ve nisvānlarını seby idüp götürmüşdi. 'Amr ol eşnāda sā'ir maḥalde bulunmaḡla ba'de'l-vaḳ'a ḳabīlesine gelüp vāḳıf-ı ḥāl olduğda Dīrārın arḳasına düşüp gitdi. Ḥilāl-i rāḥda yetişüp "Yā Dīrār! Benim ehl ü 'iyālimi ve emvālimi bañā redd eyle" diyü istircā eylemeleriyle 'iyāl ü mālını kendisine i'tā eyledikden şoñra cāriyelerini daḡı isti'tā eyledikde oṭalığını daḡı redd idüp lākin Selmā-nām kızını alıḳoymaḡla 'Amr ol vaḳitte "Yā Ebā Ḳabīşe! [51a] *Etbi' il-ferese licāmaha ve'n-nāḳete zimāmahā ve'd-delve rişā'hā*" kelāmını tefevvüh eyledi. Taḳrīr-i mezkūrdan müstefād olan kelām-ı mezbūrı Dīrāra 'Amr bin Şa'lebe söylemiştir.

(206) أَتْرَكُهُ تَرْكَ الطَّيِّبِ ظِلَّهُ

(Etrukuhu terke'z-zābyi zıllahu)⁶⁶⁴

Ya'nī: Ben fülānı āḥū kendi zıllını terk eylediḡi gibi terk iderim dımeḳdir. Meydānī didi ki: Zıldan murād āḥū kināsasıdır ki ḥarāret-i şemsde anuñla tazallul ider. Ve şā'id ol ḥavālīye varduḡda āḥū bir vechle firār ider ki herḡiz ol mevzi'e 'avdet eylemez. Bu meşel be-gāyet mütevaḥḫiş ve nefūr olup bir vechle dā'ire-i üns ü ülfete duḡul eylemez olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur. Zīrā āḥū ḳısmı bir nesneden ürküp tevaḥḫuş iderse bir daḡı aña 'avdet eylemez, belki vaḫşıyyü't-tab' olmaḡla kendi gölgesinden nüfūr ve tevaḥḫuş ider.

⁶⁶² Rüzgar gemilerin istemediḡi yönden eser.

⁶⁶³ Atı verdiḡinde gemini de ver veya deveyi verdiḡinde yularını da ver ya da kovayı baḡışladıḡında ipini de baḡışla!

⁶⁶⁴ Ben, falan kimseyi āḥū kendi gölgesini nasıl terkederse öylece terkederim. Türkçedeki karşılığı: Gözünün yaşına bakmamak. Yazıcı, *age*, s. 207.

(207) تَحْسِبُهَا حَمَقًا وَهِيَ بَاخِسٌ

(Taḥsibuhā ḥamkā'a ve hiye bāḥisun)⁶⁶⁵

Taḥsibu muzāri'-i muḥātabdır. Bāḥis zālīm ma' nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Aḥmak zann idersin ammā şāḥib-i dirāyetdir ve 'ādil zann idersin ammā zālīmdir demekdir.

(208) اتَّقِ شَرَّ مَنْ أَحْسَنَتْ إِلَيْهِ

(İttaḳi şerre men aḥsente ileyhi)⁶⁶⁶

Ya'nī sen iḥsān eylediğın kimseniñ şerrinden ḥazer eyle! Belki bī-vefā ve bed-aşl çıkup seni ḥadeng-i zehr-ālūd-ı şerr ü mażarrata nişān gāh ider demekdir.

(209) تَأْخِيرُ الْإِسَاءَةِ مِنَ الْإِحْسَانِ

(Te'ḥīru'l-isā'eti mine'l-iḥsāni)⁶⁶⁷

Ḥazret-i ḥalīfe-i bī-iştibāḥ 'Alī bin Ebī Ṭālib kerremallāhu vechehu ḥazretleriniñ kelām-ı ḥakāyık-intizāmları oldıgı mervīdir. Ma'nā-yı mekārīm-iḥtivāları [52b] terk-i isā'et aḥsen-i aḥlāk-ı ḥisān oldıgı gibi te'ḥīri daḥı cümle-i envā'-ı iḥsāndandır demekdir.

(210) تَوَاضَعُ الْمَرْءُ يُكْرِمُهُ

(Tevāḍu'u'l-mer'i yukrimuhu)⁶⁶⁸

Bu daḥı müşārün ileyh ḥazretleriniñ aḳvāl-i ḥikmet-iştimāllerinden oldıgı mervīdir. Ma'nā-yı laṭīfī tevāzu' ehlini 'azīz ü mükerrem ve dünyā ve āḥiretde sürür u ḥubūr ile dil-şād u ḥürrem ider demekdir.

(211) تَمَرَّدَ مَارِدٌ وَعَزَّ الْأَبْلَقُ

(Temerrede Māridun ve 'azze'l-Eblakū)⁶⁶⁹

Mārid Dūmetü'l-cendel ḳazāsında bir ḥişār ismidir. Kezālike Eblak Teymā' ḳazāsında bir ḥişār ismidir, ikisi de menī' u metīn ḥışn-ı ḥaşīnlerdir. Melike-i Ḥire olan Zebbā' niçe zamān feth ve teşḥīrleri bābında iḳdām-ı bī-pāyān idüp encām-ı kār 'āciz ve nevmīd olmağla vech-i mezkūr üzre “temerrede māridün ve 'azze el-eblakū” diyerek ye's ü ḥirmānla 'avdet eylemişdir. Kelām-ı mezbūr min-ba'd ḍarb-ı meşel olmağla 'uhde-i iḳtidārdan bīrūn olan 'azīz ve mütemenni' ḥakḳında irād olunur.

⁶⁶⁵ Onu saf zannedersin halbuki o zalimdir.

⁶⁶⁶ İyilik ettiğın her kimseden sakın!

⁶⁶⁷ Kötülüğü bırakma ihsandır.

⁶⁶⁸ Alçakgönüllülük sahibini yükseltir.

⁶⁶⁹ Mārid inat etti, Eblak galip geldi. Türkçedeki karşılığı: Altın eli bıçak kesmez. Yazıcı, **age**, s. 117.

(212) تَيْسِي جَعَار

(Tīsī ca'ār)⁶⁷⁰

Yāhūd 'īsī ci'ār. **Tīsī ci'ār** kavli ki emr-i muhātabdır, *kūnī ke't-tīsī fī humķihi yā zab*⁶⁷¹ demekdir. Zīrā teke kısmı pek ahmak olur, kābil-i taşdıķ olmayan kelām-ı mütekellimiñ hamākatine dāldir. Ve 'īsī kelimesi ifsād ma'nāsına olan 'ışden emr-i hāzırdır. Yuķālu 'āsa ez-zi 'bū'l-ğaneme izā efsedehā ya'nī yalan sözler ile göreyim seni bir fesād eyle demek me'ālinde olur. Meşel-i mezbūr bir ādemi tekzīb ve kelāmını ibtāl [52a] eylemek ma'rezinde đarb olunur. *Tercüme-i Kāmūs*da böylece mastürdur ki tīsī tāniñ ve sīniñ kesriyle bir kelimedir ki bir nesneyi ibtāl ve tekzīb mevķi'inde irād olunur. Bu sözüñ lağv ve kizb ve bātıldır demekdir. 'Alā-kavlin la'n ve sebb ü nefrīn edātındandır. Ve yuķālu li'z-zab' *tīsī ci'ār ya'nī* teke gibi deng ü debeng ol hey murdār demekdir. Pes tīsī gibi *kūn ke't-tīsī fī humķihi* demek olur. Bu münāsebetle mevķi'-i mezbūrda daķı isti'māl olundu. Kezālike rū'ī ci'ār dirler zamm-ı rā' ile rū'ī ki bu daķı emr-i muhātabadır, kōrķaķ kimse tezēllül ve firāra ibtidār eyledikde đarb olunur. Ve yuķālu *rūgī ci'ār ve inzurī eyne el-meferrū*. Ci'ār, ķiķām vezninde dişi sırtlana ıtlāķ olunur.

(213) تَسْأَلُنِي بِرَامَتَيْنِ سَلْجَمًا

(Tes'elunī bi-rāmeteyni selcemā)⁶⁷²

Tes'elu muzāri'-i mü'enneşdir. **Rāmeteyn** rāme lafzınıñ teşniyesidir ki bādiyede bir mevzi'dir, ekşer-i eş'ārda teşniye şīğasıyla irād iderler. **Selcem** şalgam ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Rāme didikleri beyābānda benden şalgam istersin demekdir. Aşlı budur ki mevzi'-i mezbūrda bir hātūn şevherinden şalgam taleb eylemekle hātūna kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Bu meşel mevķi'i olmayan maħalde nesne taleb olunduķda irād olunur.

(214) تَفَرَّقُ مِنَ صَوْتِ الْغُرَابِ وَتَفْرِسُ الْأَسَدَ الْمُشَبِّمَ

(Tefraķu min şavti'l-ğurābi ve tefrisu'l-esede'l-muşebbeme)⁶⁷³

Tefraķu muzāri'-i muhātabadır, maşdarı farāķ kelimesidir ki fethateynledir kōrķmak ma'nāsınadır. **Tefrisu** bāb-ı şāniden [53b] maşūğ olarak tefterise ma'nāsınadır. **Muşebbem** mu'azzam vezninde teşbīmden ism-i mef'uldür ki ağız esnekli demekdir.

⁶⁷⁰ Dişi sırtlanın yalancı sözüdür. Türkçedeki karşılığı: Atma Recep, din kardeşiyiz. Yazıcı, **age**, s. 124.

⁶⁷¹ Ey sırtlan, keçi gibi ahmak ol.

⁶⁷² Benden Rāmeteyn'de şalgam istedi.

⁶⁷³ Karganın sesinden korkayıp esnekli aslanı avlar.

Ma'nā-yı meşel: Karga āvāzından korkup ağız esnekli arslanı şayd idersin dimerdir. Aşlı budur ki bir bedeviyye hātūn bir ağız bağı arslan şayd u zabt idüp ba' dehu bir karga āvāzı işitmekle havf eyledikde kelām-ı mezbūrī irād eylediler. Bu meşel şey-i hākīrden havf u haşyet idüp emr-i haṭīra iḳdām u iḳtiḥām iden kimse haḳḳında ḍarb olunur.

(215) تَغَفَّرْتُ أَرْوَى وَسِيمَاهَا الْبَدْنُ

(Teğafferet ervā ve sīmāha'l-bedenu)⁶⁷⁴

Teğafferet teşebbeh bi'l-ğufra ma' nāsınadır, ğufr cufr vezninde tağ keçisiniñ veledine dinür. **Ervā** tağ keçisiniñ dişisine dinür. **Sīmā'** manzar ma' nāsınadır, zamīr-i hā' ervāya rāci' dir. **Beden** fethateynle tağ keçisiniñ tekesine dinür. Ma'nā-yı meşel: Ervā kendüyi tağ keçisiniñ veledine beñzetdi hāl bu ki manzarı bedendir ki koca tağ keçisiniñ tekesidir dimerdir. Bu meşel zāhir-i hālī itdiği da' vāyı mükezzib olan kimse haḳḳında ḍarb olunur.

(216) تُوطِّنُ الْإِبْلَ وَتَعَافُ الْمِعْزَى

(Tuvattīnu'l-iblu ve te'āfu el-mi' zā)⁶⁷⁵

Tuvattīnu muzāri'-i mü'enneşdir, maşdarı tavṭīn kelimesidir ki bir nesneye şamīmī rabṭ-ı kalb idüp anı qarār-dāde kılmak ma' nāsınadır. **Te'āf** 'īf kelimesinden me'hūz dur ki bir nesneyi kerīh görüp imtinā' eylemek ma' nāsınadır. **Mi' zā** diş [53a] keçiye dinür. Ma'nā-yı meşel: Deve kısmı kavī olmağla nefsinı mekārih ve meşāḳḳa tavṭīn idüp teḥammül ider, lākin keçi za'īf olmağla andan ibā vü imtinā' ider dimerdir. Bu meşel şecī' olanları meşāḳḳa iḳdām ve cebān olanları ibā ve içām iden kavim haḳḳında ḍarb olunur.

(217) تَمَامُ الرَّبِيعِ الصَّيْفُ

(Tamāmu'r-rabī' i eş-şayfu)⁶⁷⁶

Zemaḥşerī *Müstekşāda* didi ki: Hācet kemālle gerekdir rebī' şayfla tamām oldığı gibi dimerdir. Bu meşel itmām-ı emrde ḍarb olunur.

⁶⁷⁴ Dağ keçisi kendisini yavruya benzetti halbuki bedeni onun koca olduğunu gösterir.

⁶⁷⁵ Deve güçlü olduğu halde kendisini meşakkatlare alıştırmaya çalışır, keçi ise zayıf olmasına rağmen buna çalışmaz.

⁶⁷⁶ Baharın bitiminde yaz gelir.

(218) تَقِيلَ الرَّجُلُ أَبَاهُ

(Takayyele'r-reculu ebāhu)⁶⁷⁷

İbnü Fāris didi ki: **Takayyel** kelimesinde olan lām dāddan mübeddeldir, aşlında takayyuḡ idi ki ḡayḡ-ı lafzından me'ḡūḡdur, 'ivaḡ ma'nāsına. *Humā ḡayḡān* dirler, miḡlān ma'nāsına. Aḡaduhumā aḡardan 'ivaḡdır, ya'nī oḡul pederine müḡābih oldı dimekdir. Bu meḡel biribirine be-ḡāyet müḡābih olan iki kimse ḡaḡḡında ḡarb olunur. Bu ḡaḡīr dir ki: Takayyūl kelimesi bir kimse evḡā' u aḡlāḡ u eḡvārında perdesine çekmek ma'nāsına olmaḡla tekellüfe ḡācet yoḡdur.

(219) تَخَطَّيْتُ سَنَةً مُقِيمًا

(Teḡaḡḡaytu seneten muḡīmēn)⁶⁷⁸

Teḡaḡḡaytu māḡī-i mütekellimdir, maḡdarı teḡaḡḡī kelimesidir ki atlamak ma'nāsınadır. Aḡlı budur ki bir ḡavim ḡaḡḡa mübtelā olup cümle ot ve ḡu ḡalebi içün eḡrāfa perīḡān oldılar. Maḡḡūdları ḡāḡıl olmamaḡla kendileri ve mevāḡīleri 'aḡīm zaḡmet çekdiler. Lākin içlerinden bir kimse maḡāmında [54b] ḡābit olup ol nevāḡīde ḡaḡb ve reḡāya iḡābet eylemekle kelām-ı mezbūrī īrād eyledi. Ya'nī maḡāmında muḡīm oldıḡım ḡāde sene-i mezbūreyi atlayup öte yüze geḡdim ve sālim ḡaldım dimekdir. Bu meḡel maḡāmından riḡlet itse ḡālik olur idi, lākin muḡīm olmaḡla sālim olan kimse ḡaḡḡında ḡarb olunur.

(220) تَرَكْتُهُ تُغْنِيهِ الْجَرَادَاتَانِ

(Terektuhu tuḡannīhi'l-cerādatāni)⁶⁷⁹

Taḡniye tef ile vezinde ırlamak ma'nāsınadır. **Cerādatān** 'Amāliḡadan Mu'āviye bin Bekriḡ iki muḡanniye cāriyesiniḡ ismidir, 'alā ḡavlin Nu'mān bin Münziriḡ ḡengleri ismidir. Bu meḡel mesned-i kā-murānīde muḡīm olup dā'imā lehv ü la'bla meḡḡūl olan kimse ḡaḡḡında ḡarb olunur.

(221) تَصَامَمَ الْحُرُّ إِذَا سَنَّ الْقَدَعَ

(Teḡāmama'l-ḡurru izā senne'l-ḡaza'u)⁶⁸⁰

Bu meḡel mīḡrā'-ı mevzūndur. **Teḡāmama** māḡīdir, maḡdarı teḡāmum kelimesidir ki ḡaḡırlıḡ ḡöstermek ma'nāsınadır. **ḡur** ma'lūmdur ki ḡiḡizāde dimekdir. **Senne** māḡīdir,

⁶⁷⁷ Oḡul babasına benzemiḡ.

⁶⁷⁸ Bir seneyi saḡ salim atlabildim.

⁶⁷⁹ Cerādatān adında bir kadın ona ḡarkı söylerken onu bıraktım.

⁶⁸⁰ İyi insan kötü sözler duyduḡunda duymazlıktan gelir.

şabbe ma' nāsına. **Ḳaza'** fethateynle edeb ü hayādan ḥāric fāhiş ve nā-sāz söze dinür. Ma' nā-yı meşel: Aşıl ve kerīm olan kimse fāhiş ve nā-saz kelimāt şabb olunduḡda şağırlık izhār ider dimekdir. Bu meşel ḥalīm olan kimse olur olmaz kelāma ḡulaḡ tūmaz diyecek mevḡi' de ḡarb olunur.

[54a]

(222) تَجَاوَزَ الرُّوضِ إِلَى الْقَاعِ الْقَرِيقِ

(Tecāveze'r-ravḡe ile'l-ḡā' i'l-ḡariḡi)⁶⁸¹

Tecāveze māzīdir. **Ḳā'** ḡāl vezninde çevresinde taḡlar ve tepeler görünmeyen düz ve engin şahrāya dinür ki ova ta'bīr olunur. Fārisīde deşt dinür. **Ḳariḡ** ketif ve cebil vezinlerinde el ayası gibi düz ve hemvār mekāna dinür. Bu meşel kerīmi terk idüp ḡācetini le'ime 'arz iden kimse ḡaḡḡında ḡarb olunur.

(223) اِسْتَيْسَتْ الْعَنْزُ

(İstetyeseti'l-' anzu)⁶⁸²

İstetyeset māzī-i mü'enneşdir, maşdarı istityās kelimesidir ki dişi keçi tekelik şatmak ma' nāsınadır ki tekelenmek ta'bīr olunur. 'Anz kenz vezninde dişi keçeye dinür. Ma' nā-yı meşel: Dişi keçi tekelik şatdı dimekdir. Bu meşel za'īfu'l-ḡāl iken te'azzüz iden kimse ḡaḡḡında ḡarb olunur. *kāne kurā'en fe-şāra zīrā'en*⁶⁸³ meşeli daḡı maḡreb-i mezkūrda ḡarb olunur. "كان جارا فاستأنت"⁶⁸⁴ meşeli maḡreb-i mezkūruñ muḡābilinde ḡarb olunur. İste'tene talebe en yekūne etānā ya'nī dişi eşek olmasını taleb eyledi dimekdir ki ḡavī iken za'īf olmak taleb eyledi dimekden 'ibāretidir

(224) تَحْقِرُهُ يَنْتَأُ

(Taḡḡirhu yente'u)⁶⁸⁵

Taḡḡiru muzāri' -i muḡātabdır. **Yente'u** muzāri' dir, maşdarı net' kelimesidir ki irtifā' ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Sen anı ḡaḡīr ḡann idersin ma' ḡāzā mürtefi' olmaḡdadır dimekdir. Bu meşel bir nesne zātında emr-i 'asīr iken āsān ḡann iden kimse ḡaḡḡında ḡarb olunur.

⁶⁸¹ Cenneti bırakıp çöle düştü.

⁶⁸² Dişi keçi erkek keçi oldu.

⁶⁸³ Alçak olduktan sonra yükseldi.

⁶⁸⁴ Kuvvetli eşek zayıfladı.

⁶⁸⁵ Onu alçak zannedersin halbuki öyle değildir.

[55b]

(225) سَتَاتِيكَ بِمَا فِي فَعْرِهَا الْمَقْدَحَةُ

(Sete 'tike bi-mā fi ʔa' rihā'l-miḳdaḥatu)⁶⁸⁶

Miḳdaḥa miknese vezninde kepçeye dinür. Bu meşel seniñ ma' lūmuñ olmayan nesne 'an-ḳarīb zāhir olur diyecek yerde ḍarb olunur.

(226) تُخْبِرُ عَنْ مَجْهُولِهِ مِرَاتُهُ

(Tuḫbiru 'an mechūlihi mer'ātuḥu)⁶⁸⁷

Tuḫbir iḥbārdan müstaḳbel-i ma' lūmdur. 'An mechūlihi 'an muḫbirihi ile müfesserdür ki manzaraniñ naḳīzına dinür, insāniñ ḥaber virüp tavşīf eyleyecek şıfatından 'ibāretür. Ma'nā-yı meşel: Fülāniñ manzarı maḫberinden ḥaber virür dimekdir. Bu meşel zāhir bāṭına delālet ider diyecek yerde ḍarb olunur ki "الظاهر عنوان الباطل"⁶⁸⁸ meşeline muvāfiḳdır.

(227) تَرَكْتُهُ عَلَى مِثْلِ لَيْلَةِ الصَّدَرِ

(Terektuḥu 'alā mişli leyleti'ş-şadri)⁶⁸⁹

Leyletu'ş-şadr huccāc Minā'dan 'avdet eyledigi gicedir ki aşlā anda bir ferd ḳalmaz.

(228) تَرَكْتُهُ عَلَى مِثْلِ مَقْلَعِ الصَّمْغِ

(Terektühü 'alā mişli maḳle'ış-şamḡ)⁶⁹⁰

Zirā şamḡ ḳal' olundukda yerinde bir eşer ḳalmaz.

(229) تَرَكْتُهُ عَلَى أَنْفَى مِنَ الرَّاحَةِ

(Terektuḥu 'alā enḳā min'er-rāḥeti)⁶⁹¹

Ey 'alā ḥālin lā ḥayre fihi⁶⁹² bu üç meşel aşlā ḥayr me'mūl olmayacak ḥāl üzre terk itdim diyecek yerde ḍarb olunur.

(230) تُوَفِّرُ وَتُحَمَّدُ

(Tuveffiru ve tuḫmedu)⁶⁹³

⁶⁸⁶ Kepçe kendi çukurundakileri sana sunacaktır.

⁶⁸⁷ Onun görünüşü kim ve ne olduğunu gösterir.

⁶⁸⁸ Görünen görünmeyene delālet eder.

⁶⁸⁹ Sadır gecesinde Minā'da hiç kimsenin kalmadığı gibi onu öylece bıraktım. (Yani onu yalnız gördüm)

⁶⁹⁰ Onda hiçbir şey kalmamıştır.

⁶⁹¹ Onda hiçbir şey yoktur.

⁶⁹² Hayırlı bir hali yoktur.

Tuveffiru muzāri‘-i ma‘lūmdur, maşdarı tevfir kelimesidir ki bir âdemiñ ihsânını ba‘de'l-ķabûl şenâ ve vech-i rızâ ile redd eylemek ma‘nâsınadır. Bu meşel birâz ‘aṭiyye virildikde ‘aṭiyyeyi şāhibiniñ üzerine luṭfla redd idüp, ya‘nî ‘ırzın maşûn olup hemîşe maḥmūd ol diyü bu du‘âyı iderek [55a] ‘aṭiyyeyi redd iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(231) تَوَقَّرِ يَا زَلَّةُ

(Tevakkarî yâ zelizetu)⁶⁹⁴

Tevakkarî tevķîrden emr-i mü'enneşdir, vaķâr şāhibi ol dimekdir. **Zelize** ferihâ vezninde şol ‘avrata dinür ki be-ğāyet ḥafîfe ve şelfe olmağla dā'imâ ḳomşu evlerini ṭolaşur ola. Maḍreb-i meşel ma‘lūmdur.

(232) تَجَشَّأَ لُقْمَانُ مِنْ غَيْرِ شَبَعٍ

(Teceşşe'e Luḳmānu min ğayri şibe'in)⁶⁹⁵

Teceşşe'e māzîdir, maşdarı teceşşü' kelimesidir ki tefa'‘ul vezninde gegirmek ma‘nâsınadır, *tekellefê'l-cuşâ*⁶⁹⁶ dimekdir ki cuşâ' ğurâb vezninde gegirmeye dinür. Ma'nâ-yı meşel: Loḳmān şebe‘-i ḥāşıl itmeksizin gegirdi dimekdir. Mezbûr Loḳmān keşret-i ekle meşhûrdur. *Müsteḳşâda Zemaḥşerî âkel min Luḳmāl*⁶⁹⁷ meşelinde didi ki: Loḳmān-ı mezbûruñ ‘âdeti bu idi ki vaḳt-i şabâḥda bir cezûr ve vaḳt-i mesâda bir cezûr ekl ider idi ve şubḥ ve mesâ miyânında bir deve köşegi ekl ider idi. Bir ğün ‘âdeti üzre iki deve ve bir deve köşegi ekl eyledikden soñra ḥâtûnı ile cimâ‘ murâd eyledi, bir vechle ḥâtûnına taḳarrub idemeyüp didi ki: "Ey ḥâtûn! Ben saña ḳarîb olmak niçe mümkündür ki seniñle benim aralığında iki deve ve bir deve köşegi vardır". Ve işbu Loḳmān-ı ‘Âdidir, Lokmān-ı ḥakîmiñ ğayrıdır. Meşel-i mezbûr ‘ilmüñ âlet ü esbâbına mâlik degil iken iddi‘â'-i fażilet iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(233) التَّجَلَّدَ وَلَا التَّبَلَّدَ

(Et-tecellude vele't-tebellude)⁶⁹⁸

[56b]

⁶⁹³ Hem hediyyeyi redd edersin hem de övülürsün.

⁶⁹⁴ Ey semtin evlerini dolaşan kadın, ağırbaşlı ol.

⁶⁹⁵ Lokmān tok olmadığı halde gegirdi.

⁶⁹⁶ Kendini gegirmeye zorladı.

⁶⁹⁷ Lokmān'dan daha fazla yer.

⁶⁹⁸ Ahmaklık degil cesurluk seni kurtarır.

Bu meşel *ilzemi't-tecellude velā telzemi't-ttebellude* taḳdīrindedir, yāḥud *ḥaḳḳuke ev* *şe 'nuke et-tecellidu* taḳdīrindedir, ya' nī seni celādet taḥlīş ider, belādet taḥlīş eylemez dimerdir.

(234) تَقَلَّدَهَا طَوْقَ الْحَمَامَةِ

(Taḳalledehā ṭavḳa'l-ḥamāmati)⁶⁹⁹

Zamīr-i mü'enneş ḥaşlet-i ḳabīḥadan kināyedir, *taḳalledehā taḳallude ṭavḳi'l-ḥamāme* taḳdīrindedir. Ma' nā-yı meşel: Ḥamāme ṭavḳı taḳallūd eylediği gibi ḥaşlet-i ḳabīḥayı taḳallūd eyledi dimerdir ki ḥaşlet-i seyyi'e aṣlā andan müfāraḳat itmez. Tavḳ-ı ḥamāmeyi müfāraḳat eylemediği gibi dimerden 'ibāretdir. Bu meşel bed-ḥaşlet aña lāzım-ı māhiyyet olmağla müfāraḳatına ḳādir degildir diyecek yerde ḍarb olunur.

(235) تَلَبَّدِي تَصِيدِي

(Telebeddī taṣīdī)⁷⁰⁰

Telebbud kendiyi ṭorṭop idüp arza mülāşık olmak ma' nāsınadır ki şikār iden kimseleriñ ḥālidir. Ma' nā-yı meşel: Arza mülāşık ol ki şikār idesin dimerdir. Bu meşel maḳşūda zafer bulmak ister iseñ ḥīle ve ḥud' aya mübāşeret eyle diyecek yerde ḍarb olunur.

(236) تَذَكَّرْتُ رِبَاءَ صَيِّأٍ فَبَكَتْ

(Tezekkert Reyyā'a şabiyyen fe-beket)⁷⁰¹

Tezekkeret ve **beket** kelimeleri māzī-i mü'enneşdir. **Reyyā'** bir müsinne 'acūzuñ ismidir ki dā'imā helāk olan veledini ḥāṭırına getirüp ağlar idi. Bu meşel ḳadīmden žāyi' olup vuşūli mümkün olmayan nesne için maḥzūn olup te'essüf iden kimse [56a] ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(237) تَشَمَّرْتُ مَعَ الْجَارِي

(Teşemmeret ma' a'l-cārī)⁷⁰²

Meydānī didi ki: "*Teşemmeret es-sefīne*" dirler, gemi şu ile aşağı aḳup gitse. Ve *şemmertuhā* dirler, *erseltuhā*⁷⁰³ ma' nāsına. Aşlı budur ki Züheyr ibn Ebī Selmā oğlu Ka'ble bir sefīneye süvār olup bir cānibe teveccüh itdiklerinde Züheyr meşhūr ve

⁶⁹⁹ O adam güvercinin halka takması gibi kötü huy taktı.

⁷⁰⁰ Yere yapışık ol ki kolaylıkla avlayasın.

⁷⁰¹ Reyyā ölen çocuğunu hatırlayınca hüzünlendi.

⁷⁰² Akan suyla gitti, (yani unutuldu)

⁷⁰³ Gönderdim.

ma'rûf kaşîde-i mîmiyyesini ki matla'ı budur: Emin *Ummi Evfâ dimnetun lem-tekellemlî*⁷⁰⁴ inşâd idüp oğlu Ka'ba didi ki: "Bu kaşîdeyi hıfz eyle!" Ka'b didi ki: "Sem'en ve tâ'eten." Çün şabâh vakti oldu, Züheyr didi ki: "Kaşîde niçe oldu?" Ka'b didi ki: "İnehâ teşemmeret ma'a'l-cârî", ya'nî sefîne ile aşağı ağıdı gitdi ki murâd ferâmûş itdüm dimekdir. Züheyr kaşîdeyi bir kerre dağı tekrâr idüp didi ki: "Fe-in şemmertehâ yâ Ka'b şemmertu bike 'alâ eşerihâ", ya'nî kaşîdeyi sefîne ile şuya irsâl ya'nî bir def'a dağı ferâmûş eylerseñ seni ardınca şuya irsâl iderim. Meşel-i mezbûr ihtimâm olunmamağla ferâmûş olunan nesne hakkında darb olunur.

(238) تَرَكَتُهُ يَتَقَمَّعُ

(Terektuhu yetekamma'u)⁷⁰⁵

Yetekamma'u muzâri'dir, maşdarı tekammu' kelimesidir ki tefa'ul vezninde sineklenmek ma'nâsınadır, en-nâsu 'alâ bâbi'l-kâdî yeteka'amûn dirler, işsiz sineklenürler ma'nâsına. Bu meşel fülân kimseyi işsiz fâriğ bıraktım diyecek yerde darb olunur.

(239) تَمَنَّى أَشْهَى لَكَ

(Temenna'î eşhâ leki)⁷⁰⁶

Temenna'î emr-i mü'enneşdir, maşdarı temennu' kelimesidir ki bir nesneden [57b] korunmak ma'nâsınadır ki fi'l-aşl metîn ve üstüvâr olmak ma'nâsınadır. Bu meşeli bir kimse hâtûnuna irâd eylemiştir, zamîr-i kâf mü'enneşe hitâb olur. Ma'nâ-yı meşel: Kendiñi halka 'âlî-cenâb göster ki saña rağbetleri ziyâde ola dimekdir. Bu meşel bir nesne 'azîz olduğda aña hırş ziyâde olur diyecek yerde darb olunur.

(240) تَعَلَّقَ الْحَجْنُ بِأَرْفَاعِ الْعَنْسِ

(Te'allaka'l-hacinu bi-erfâğı'l-'ansi)⁷⁰⁷

Te'allaka mâzîdir. **Hacin** ketif vezninde seyyi'ül-gıdâ olan şabîye dinür. Burada kûrâd ki ya'nî kene didikleri böcek murâddır. **Erfâğı'l-'ans** nâkânîñ iki buğlarının içine dinür, 'ans 'aynîñ fethi ve nûnuñ sükûnuyla nâka-i şalibe murâddır. Ma'nâ-ı meşel: Kene didikleri hayvân nâka-i kaviyyeniñ iki buğlarının aralığına ta'alluk ider gibi ta'alluk

⁷⁰⁴ Ümmü Evfâ'dan konuşmayan bir kalıntı var mı?

⁷⁰⁵ Onun sinekleri kovduğunu gördüm. Türkçedeki karşılığı: Sinek avlıyor.

⁷⁰⁶ Reddettikçe istekleri daha fazla olur. Türkçedeki karşılığı: Utanmaz arlanmaz.

⁷⁰⁷ Kene devenin ayaklarına yapıştı. Türkçedeki karşılığı: Kene gibi yapışmak.

eyledi dimerdir, *ta'allaka bihi ta'alluka el-hacini* taqdirindedir. Bu meşel muradına nā'il olmak için mübrim dilenci gibi ta'alluk-ı şedid ile ta'alluk iden kimse hakkında darb olunur.

(241) تَمَسَّكَ بِحَرْدِكَ حَتَّى تُدْرِكَ حَقَّكَ

(Temessek bi-hardike hattā tudrike haqqake)⁷⁰⁸

Temessek emr-i hâzırdır. **Hard** ferd vezninde tarılma, gâzab ma'nâsındır. Ma'nâ-yı meşel: Gâzabın üzerine sâbit ol ki haqqına nā'il olasın dimerdir.

(242) تَجَمَّلِي تَعَفَّفِي

(Tecemmelî te'affefî)⁷⁰⁹

Tecemmelî emr-i mü'enneşdir, erimiş yağ ekl eyle ma'nâsına ki 'Arablar şahm-ı müzâba "cemîl" ıtlâk iderler. **Te'affefî** kezâlike emr-i mü'enneşdir, maşdarı te'affuf kelimesidir ki memeden bâkî kalan südi içmek ma'nâsındır ki 'ufâfe [57a] tesmiye olunur, şümâme vezninde. Ma'nâ-yı meşel: Şahm-ı müzâbı ekl ve 'ufâfa şürib eyle dimerdir. Meşel-i mezbûr az ile kanâ'at idüp kimseye 'arz-ı hâcet itme diyecek yerde darb olunur.

(243) اَلْتَقَدُّمُ قَبْلَ التَّنَدُّمِ

(et-Tekaddumu qable't-teneddumi)⁷¹⁰

Ya'nî muqâvemete kâdir olmayacağın kimseden 'acziñ zâhir olmazdan muqaddem firâr eyle tâ ki peşimân olmayasın dimerdir. Bu meşel ⁷¹¹ "المُحَاجَزَةُ قَبْلَ الْمُنَاجَزَةِ" kavli gibidir, ya'nî kıtâlde 'acele itmekden haşm ile müsâleme evlâdır dimerdir.

(244) تَكَلَّمَ فَجَمَعَ بَيْنَ الْأَرْوَى وَالنَّعَامِ

(Tekelleme fe-cema'e beyne'l-ervâ ve'n-ne'âmi)⁷¹²

Ervâ erviye lafzının cem'idir, tağ geçisiniñ dışisine dinür. **Ne'âm** deve kuşuna dinür. **Ervâ** şarp tağlarda ve ne'âm şahrâlarda sâkin olur, beynlerinde mübâ'edet-i külli zâhirdir. Bu meşel iki muhtelif kelâm tekellüm iden kimse hakkında darb olunur.

⁷⁰⁸ Hakkına varıncaya kadar kendine hakim ol. Türkçedeki karşılığı: Sabreden derviş muradına ermiş.

⁷⁰⁹ Hem iç yağı ye hem de südü iç. Türkçedeki karşılığı: Aza kanaat etmeyen çoğu hiç bulamaz.

⁷¹⁰ Pişman olmadan önce ilerle. Türkçedeki karşılığı: Bükemediğin bileği çepeceksin.

⁷¹¹ Barış savaştan önce olur.

⁷¹² Konuşurken dağ keçisi ile deve kuşunu bir araya getirdi.

ما على أفعَل من هذا الباب
Mā ‘alā ef’ ale min hāze'l-bābi

(245) أَتَلَى مِنَ الشَّعْرِى

(Etlā mine'ş-şi' rā)⁷¹³

Etlā etba' ma' nāsınadır ki tülûv lafzından ef' al-i tafđıldır , bir nesneniñ oyuntısına dinür ki aña uyup ardınca gider. **Şi' rā** zikrā vezninde felekde iki kevkeb ismidir ki birine *şi'ra'l-'abūr* ve birine *eş-şi' rā el-ğumeysā* dirler. Cevzā tülû' itdikden şoñra 'aqtbinde anlar dağı tülû' iderler ve dā'imā cevzāya tābi' olup müfārakat itmezler. Zu' m-ı ' Arab üzre Süheyl-nām kevkebiñ kız qarındaşlarıdır. *Terceme-i Qāmūs*da vālid-i mācidim buyururlar ki: 'Abūr şabūr veznindedir ve ğumeysā [58b] muşagğar bünyesiyle dir. Evvelki şi' rā-yı Yemānī ve şānī şi' rā-yı Şāmī didikleridir. Ve süheyl kezālike Yemen kaçırında mer'ī bir kevkebdir şi' rā-yı yemāniye 'Arabdan Benī Huzā'a perestiş ider idi. Ve bunlar Cevzādan şoñra tülû' iderler. Mā-beynleri iki nīze miqdārıdır. Biri cenūba mā'il büyük ve rüşen ve digeri şimāle mā'il küçük sürh rengdir. Cenūba mā'il olan şi' rā-yı 'ebūr ve şi' rā-yı Yemānī olacaqdır. Ve şimāle mā'il olan ğumeysā ve şāmī didikleridir ki şuver-i cenūbiyyeden kelb-i aşğarıñ ağızındadır ve Yemānī kelbū'l-kiber ağızındadır, Fārisīde bunlara dü h'āherān itlāk olunur. Beyne'l-kevākibi'l-cenūbiyye ma' ruf oldukları bā' iş-i itlāqdır. 'Arablar şöyle zu' m iderler ki bir gice 'abūr hufyeten Süheyl ile mecerreyi 'ubūr ve iğtirāb itmeleriyle şi' rā-yı şāmı anlarıñ fūrkatından bükā eyleyerek mübtelā-yı *ğamaşu'l-'ayn* olmuşdur.

(246) أَتَبُّ مِنْ أَبِي لَهَبٍ

(Etebbu min Ebī Lehebin)⁷¹⁴

Eteb aḥser ma' nāsınadır ki teb lafzından me'hūzdur, naqş ve hisār ve ziyān ma' nāsınadır. Ba'zılarıñ beyānına göre ziyān ve hūsrandā istimrār ma' nāsına mevzū' dur ve minhu qavluhu te' ālā "تَبُّ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ"⁷¹⁵ ey estemerret fī hūsranīhi hattā istimrār ma' nāsını muṭazammın olduğından istitbāb istimrār ma' nāsına isti' māl olunur.

⁷¹³ Şi'ra adında iki yıldızdan daha tabidir.

⁷¹⁴ Ebu Leheb'den daha ziyandadır.

⁷¹⁵ "Ebū Leheb'in elleri kurusun. Zaten kurudu." (Mesed 111/1).

(247) تَنْيَتْ نَحْوِي بِالْعَرَاءِ الْأَوَابِدِ
(Şeneyte nahvī bi'l- 'rā 'i'l-evābide)⁷¹⁷

[58a]

Şeneyte şarafte ma' nāsına, māzī-i muhātabdır. 'Arā' semā' vezninde şahrāya dinür. Evābid vuḥuş ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Şahrāda pūyān olan vuḥuşı cānibime şarf eylediñ dimekdir, ya' nī iktidārñ olmayan 'aṭiyye ṭhsān eylediñ demekden 'ibāretdir. Bu meşel taht-ı kudretinden bīrūn nesne va' d iden kimse hakkında ḍarb olunur.

(248) ثَأْطَةٌ مُدَّتْ بِمَاءٍ
(Şe'tatun muddet bi-mā'in)⁷¹⁸

Şe'ta temre vezninde, siyāh balçığa dinür. Muddet māzī-i mechūldür. Ma' nā-yı meşel: Siyāh balçık ilkā'-ı mā' ile müzdād olup eṭrāfa yayıldı ve sirāyet eyledi dimekdir. Bu meşel bir aḥmak ve nādān ve bed-ḥū, bir manşıbla kesb-i meziyyet eyledikde ḍarb olunur. Zīrā kıara balçığa şu ilkā olunup şulu olduğda fesād u zararı keşret bulub ḥalka çirki şıçramakdan ḥālī olmaz.

(249) ثَارَ حَابِلُهُمْ عَلَى نَابِلِهِمْ
(Şāra ḥābiluhum 'alā nābilihim)⁷¹⁹

Ya' nī āteş-i şerr ü fesād ṭkād idüp birbirine düşdiler dimekdir. Ḥābil duzak naşb iden ādeme dinür. Nābil ok atana dinür ve ḥābil beziñ erşine ve nābil argacına dinür. Meşel-i mezbūr bu ma' nādan daḥı aḥz olunur. Ve 'Arablar "ḥavvele ḥābilehu 'alā nābilihi"⁷²⁰ dirler zīr ü zeber eyledi diyecek yerde.

(250) الثَّيِّبُ عُجَالَةُ الرَّكِبِ
(Eş-seyyibu 'ucāletu'r-rākibi)⁷²¹

⁷¹⁶ Dördüncü bâb: Sâ ile başlayan meseller.

⁷¹⁷ Çölde vahşi hayvanları bana çektin.

⁷¹⁸ Balçık su ile artıp yayıldı.

⁷¹⁹ Aralarında bozgunculuk çıkmış.

⁷²⁰ Üstünü aşağıya çekmiştir.

⁷²¹ Hurma, yolcunun aceleyle hazırlanmış yemeklerindendir.

‘Ucāle şumāme vezninde ‘acele tertīb olunan nesneye dinür, temr ve *sevīk*⁷²² gibi. Bu meşel sehlü'l-ḥuşūl olan nesne hakkında çarb olunur ve "Arablar et-temru 'ucāletu'r-rākibi" dirler, ya' nī dābbesine süvār olup bir semte gidecek ādem için [59b] ḥurmā ta'ām-ı mā-ḥazardır ki anuñçün meks eylemek iktizā eylemez. Kezālike şeyyib olan ḥātūnuñ dahı izdivācī 'ucāle-i rākibdir ki bākire gibi sūr u velīme tedārūki için meks eylemek iktizā eylemez.

(251) ثَبَّتُ الْغَدْرَ

(Şebtu'l-ğaderi)⁷²³

Şebt seks vezninde şābit ma'nāsınadır. Ğader fetḥateynle şol çağır çukur yarıkları ve yırtıkları ve delikleri olan taşlık yere dinür ki sālīkine gūyā ğadr ider olur. Ma'nā-yı meşel: Arz-ı mezkūre gibi düşvār olan cidāl ü kıtālda ve sāir mübāşeret eylediği emr-i müşkilde şābit ve pāydārdır demekdir. Bu meşel "*sebtun fi'l-ğaderi*" taḳdīrindedir.

(252) ثَمَرَةُ الْجُبْنِ لَا رَيْحَ وَلَا خُسْرَ

(Şemeretu'l-cubni lā ribḥun ve-lā ḥusrun)⁷²⁴

Ḥusr ḥusrān ma'nāsınadır, nazīrī furḳ ve furḳān ve kufr ve kufrān kelimeleridir. Ma'nā-yı meşel: Korkaklığın ne fā'idesi var ve ne ziyānı var demekdir. Lākin Şāhidī merhūmuñ "Kurtuldu o kimse ki oldu korkak" mısrā'ı fā'idesi olduğunu müş'irdir. Bu meşel 'āmmenīñ "تَجَسَّرَ وَلَا يَجَسَّرُ"⁷²⁵ didikleri kelāma muvāfiḳdır.

(253) تَوْبَكَ لَا تَقْعُدُ تَطِيرُ بِهِ الرِّيحُ

(Şevbeke lā taḳ'ud taṭīru bihi er-rīḥu)⁷²⁶

Şevbeke fi'l-i mużmer ile manşūbdur, "*iḥfāz şevbeke*"⁷²⁷ taḳdīrindedir. Lā taḳ'ud "lā taṣīr"⁷²⁸ ma'nāsınadır, "*şun şevbeke lā taṣīr er-rīḥu ṭā'ireten bih*" sebkindedir. Ya'nī şevbiñi ḥıfz u şiyānet eyle ki rüzgār anı uçurıcı olmasun demekdir. Bu meşel bir kimseyi taḥzīr mevḳi'inde īrād olunur.

(254) الثَّوْرُ يَحْمِي أَنْفَهُ بِرَوْقِهِ

⁷²² Buğday ezmesi.

⁷²³ O adam her alanda sabit olup kuvvetlidir.

⁷²⁴ Korkaklığın ne faydası ne de zararı var.

⁷²⁵ Korkak tüccar ne kazanır ne de kaybeder.

⁷²⁶ Elbiseni koru ki rüzgar onu uçurmasın.

⁷²⁷ Elbiseni koru!

⁷²⁸ Olmasın.

[59a]

Yahmī himāyet kelimesinden muzāri‘ dir. **Revķ** zevķ vezninde boynuzı dinür. Ma‘nā-yı meşel: Şevr kendi enfini boynuzı ile hıfz u himāyet ider dimekdir. Bu meşel bir kimse muhāfaẓa-i ehl ü ‘iyāli huşuşunda haşş u iğrā’ olunduğda darb olunur.

(255) ثَمَرَةُ الْعُجْبِ الْمَقْتُ

(Şemretu'l-‘ucbi el-maķtu)⁷³⁰

‘Ucb ‘aynıñ zammıyla ahlāk-ı menhiyyeden zehv ve kibr ma‘nāsınadır ki kendiyi görüp ve kendisini beğenmekden ‘ibāretidir, Fārisīde pindār dinür. **Maķt** mīmiñ fetħi ve ķāfiñ sükūnuyla bir kimseden bir emr-i ķabīh görmekle aña buğz eylemek ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meşel: ‘Ucb ve ğurūruñ şemeresi nāsıñ kendiyi buğz u ‘edāvetleridir dimekdir. Ve ‘ucb haşleti bed-terin-i hışāldır. Nite ki *Cāmi‘u’s-şagīrde* bu ‘ibāretle müşbetdir: *Qāle ‘aleyhi’s-şalātu ve’s-selām*: "لو لم تكونوا تُذنبون لَخَفْتُ عليكم ما هو أكبر من ذلك، الكبير

الكبر⁷³¹

(256) ثَمَرَةُ الصَّبْرِ نَحْجٌ

(Şemretu’s-şabri nechun)⁷³²

Nech zafer ma‘nāsınadır, *ya‘nī* şabriñ şemeresi murād u maķşūda neyl ü zafer dimekdir. Bu meşel meķārihe şabr ile terġīb maħallinde irād olunur.

ما على أفعَل من هذا الباب

*Mā ‘alā ef’ ale min hāze'l-bābi*⁷³³

(257) أَثْقَلُ مِنَ الْكَانُونِ

(Eşķalu mine'l-kānūni)⁷³⁴

Kānūn şaķīl ve ğirān-cān ādeme dinür. Nās kendiyi ğörünce şıķletinden iħtifā itdiklerine mebnīdir, yāħud ocaķ ‘alevi gibi çaldığı taşavvuruyladır. Ve kānūn ‘inde'l-ba‘z

⁷²⁹ Öküç burnunu kendi boynuzuyla korur.

⁷³⁰ Kibrın meyvesi nefrettir.

⁷³¹ Hazret-i peygamber buyuruyor ki: Ğünah işlemeseydiniz sizin için başka bir şey beni daha fazla endişelendirirdi, o da kibirdir.

⁷³² Sabrın sonu başarıdır.

⁷³³ Ef'al vezniyle başlayan meseller.

⁷³⁴ Kanun denen kıştan daha ağır/zor.

Süryānīdir, kış mevsimine dinür ki şayfda ihtiyāc [60b] olunmayan nafaḳaya muhtāc olduğına mebnī eşḳāldir. Yāḥud āteş ocağıdır ki vaḳt-i şitāda vażʿ olup encām-ı şitāya ḳadar refʿ olunmadığından şaḳīl olur. Baʿzılar didi ki: ʿArablar her şaḳīl olan nesneye "yā eşḳalu mine'l-kānūni" dirler.

(258) أَثَارٌ مِنْ فَصِيرٍ

(Eş'aru min ḳaşīrin)⁷³⁵

Eş'ar burada şa'r lafzından ef'al-i tafḏīldir ki maḳtūluḥ ḳātilini ḳatle intikām almak ma'nāsınadır. **Ḳaşīr** İbn Sa'di'l-Laḥmīdir ki Cezīmetü'l-Ebraş-nām emīriñ vezīri idi. Emīr-i mezbūr ḳatıl olunduḳda bi'n-nefs kendi gidüp ba'z-ı ihtirā'-ı ḥiyel ü ḥud'a ile mezbūruḥ ḳātili olan Ez-Zebbā'yı ḳatıl ve aḥz-ı intikām eylemiştir.

(259) أَثْقَلُ رَأْسًا مِنْ فَهْدٍ، وَأَنُومٌ مِنْ فَهْدٍ

(Eşḳalu re'sen min fehdi ve envamu min fehdi)⁷³⁶

Fehd mehd vezninde sibā'dan pars didikleri canveriñ ismidir, Fārisīde pūz dinür, ḡāyetle nevvām olmaḡla çok uyumaḳda meşel olmuştur. Molla Ḥüsrev ʿaleyhi'r-rahme *Düerde* İmām Seraḥsīden naḳl eylemiştir ki parsa bir nice ḥıṣāl-i ḥāşşe vardır ki biri şaydıñ memerr ü me'vāsı semtinde poşalanup ṭurur tā ki ḳolayına geldikde üzerine hücum u pertāv ider. Ve sā'ir ḥayvān şikārı gibi ta'lim zımnında ḍarb olunmaz belki bir mu'allem kelb şikār eylediḡi cānveri ekl eyledikde anı parsiñ ḥuzūrunda ḍarb iderler, ol daḡı andan i'tibār u itti'āz ider. Ve eger şikāra yetişmeyeceğini teyakḳun iderse bī-hūde it'āb-ı [60a] nefis eylemeyüp ʿavdet ider. Benī ādem bunlar ile muttaşif olmak lāyıḳdır. Ve ḥālā pars ile ʿIrāḳ cānibinde şayd iderler.

الباب الخامس فيما أوله جيم

el-Bābu'l-ḥāmisu: Fīmā evveluhu cīmun⁷³⁷

(260) جَاءَ يَضْرِبُ أَصْدَرِيَه

(Cā'a yaḍribu aşdarayhi)⁷³⁸

⁷³⁵ Kusey denen kimseden daha intikamcı.

⁷³⁶ Parstan daha ağırbaşlı ve daha uykucu. Türkçedeki karşılığı: Elini sıcak sudan soğuk suya sokmaz. Yazıcı, **age**, s. 113.

⁷³⁷ Beşinci bâb: Cīm harfiyle başlayan meseller.

⁷³⁸ Şakaklarını döverek geldi. Türkçedeki karşılığı: Eli böğründe kaldı. Yazıcı, **age**, s. 143.

Aşḍaran teşniye bünyesiyle şudḡınıñ ya‘ nī cebhe ile kulaḡ beyinde ṭulun ta‘ bīr olunan ‘uzvuñ altında vāḡi‘ iki ṭamara itlāḡ olunur ki burada izāfet sebebiyle nūnı isḡāṭ olunmuşdur. Ma‘ nā-yı meşel: Fülān kimse aşḍaraynına ḍarb iderek geldi dimekdir. Bu meşel bir ḡuşuşdan tehī-dest ‘avdet iden kimse ḡaḡḡında ḍarb olunur. Zīrā me‘yūs olan kimse ‘ādetā maḡall-i mezbūrılarını ḍarb eyleyerek gelür. Emsāl-i Meydānīde "cā‘a yaḍribu aşḍarayhi ey menkebeyhi"‘ unvānıyla mersūmdur.

(261) جَاءَ فُلَانٌ بِالصُّفْرِ وَالْبُقْرِ وَالصَّقَّارَى وَالْبُقَّارَى

(Cā‘a fulānun biş-şuḡuri ve‘l-buḡuri ve‘ş-şuḡḡārā ve‘l-buḡārā)⁷³⁹

Suḡur zammeteynle ve **şuḡḡārā** şādın zammı ve ḡāfiñ teşḡidi ve rāniñ fethiyle ve **buḡur** şuḡur vezninde ve **buḡḡārā** şuḡḡārā vezninde yalan söz ve āfet ve dāhiye ma‘ nālarıdır. ‘Acīb ve ḡarīb yalan sözler peydā eyledi dimekdir.

(262) الْجَمَلُ مِنْ جَوْفِهِ يَجْتَرُ

(el-Cemelu min cevfihi yecterru)⁷⁴⁰

Yecterr ictirār iden ki geviş getürmek ma‘ nāsınadır, muzāri‘ dir. Ma‘ nā-yı meşel deve kısmı kendi cevfinden geviş getürür dimekdir. Bu meşel levāzımını kendi görüp kīsesinden yiyüp içen ādem ḡaḡḡında ḍarb olunur.

(263) جَلَّتِ الْهَاجِنُ عَنِ الْوَلَدِ

(Celleti‘l-hācinu ‘ani‘l-veledi)⁷⁴¹

Cellet burada şaḡurat ma‘ nāsınadır. **Hācin** bālīḡe olmazdan evvel ḡocaya virilen kıza dinür. Ma‘ nā-yı meşel zāhirdir. [61b] Bu meşel vaḡt ü zamānından muḡaddem ta‘ arruz olunan nesne ḡaḡḡında ḍarb olunur.

(264) إِجْمَعْ بَيْنَ الْأَرْوَى وَالنَّعَامِ

(İcma‘ beyne‘l-ervā ve‘n-ne‘āmi)⁷⁴²

Ya‘ nī taḡ keçileri ile deve ḡuşunı bir yere getürdi dimekdir. Bu meşel bir kimseniñ söylediḡi kelām birbirine münāḡız olduḡda ḍarb olunur.

⁷³⁹ Falanca göz göre göre yalan söyledi/ yalan dolanla ortaya çıktı. Türkçedeki karşılığı: Huylu huyundan vazgeçmez. Yazıcı, **age**, s. 121.

⁷⁴⁰ Deve, içinden geviş getirir.

⁷⁴¹ Kız oḡuldan daha küçüktür.

⁷⁴² Daḡ keçisi ile deve ḡuşu bir araya getirdi.

(265) اجْعَلْهُ فِي وَعَاءٍ غَيْرِ سَرَبٍ

(İc' alhu fî vi' ā'in gayri serebin)⁷⁴³

Vi' ā' vāviñ kesri ve zammıyla kaba dinür. **Sereb** fethateynle kırbaniñ derzlerinden şu sızmağ ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Ol nesneyi bir kaba važ' eyle ki ašlā şu sızar yeri olmaya dimekdir. Bu meşel esrārdan olan kelāmı ziyādesiyle hıfz eyle, kimse vākıf olmasun diyecek yerde darb olunur.

(266) جَاوَزَ الْخَزَامُ الطُّبْيَيْنِ

(Cāveze'l-ḥuzāmu eṭ-ṭubyayni)⁷⁴⁴

Cāveze māzīdir. **Ḥuzām** ğulām vezninde kolanı dinür. **Ṭubyān** ṭuby lafzınıñ teşniyesidir, ṭuby ṭāniñ kesri ve zammı ve yāniñ sükūnuyla ḥuf ve zılf ve ḥāfir şāhibi hayvānlarıñ ve yırtıcı canverleriñ memeleriniñ emziklerine dinür ki süd meşānesidir. Ma' nā-yı meşel: Kolan şarılup inerek iki memeleri tecāvüz eyledi dimekdir. Meşel-i mezbūr bir mādde müşkil ü müştēd olup renc ü miḥnet ḥaddi tecāvüz eyledikde darb olunur.

(267) جَرَجَرَ لَمَّا عَضَّه الْكَلُوبُ

(Cercere lemmā 'aḍḍahu'l-kellūbu)⁷⁴⁵

Cercere māzīdir, maşdarı cercere kelimesidir ki zelzele vezninde deve kısmı āvāzını boğazında terdīd idüp çağırmağ ma' nāsınadır. **'Aḍḍa** māzīdir, maşdarı 'aḍḍ kelimesidir ki 'ayniñ fethi ve ḍādiñ [61a] teşdīdiyle ısıрмаğ ma' nāsınadır. **Kellūb** tennūr vezninde miḥmāza dinür ki taḥrīfle māhmīz didikleri sivri demür olacaktır. Ma' nā-yı meşel: Māhmīz anı ısırup renc ü zaḥmet virdiğiçün ser-keşligi def' olup rām u zelül oldı dimekdir. Bu meşel evvelā mağrūrāne ser-keşlik eyledikten soñra ḳahr u irgām yāḥud ḥavf maḳūlesi bir sebebden nāşī yalṭaḳlanup zillet ü ḥaḳāret izḥār iden kimse ḥaḳḳında darb olunur. Bu meşel "كَرَدَبَ لَمَّا عَضَّه النَّقَافُ"⁷⁴⁶ meşeline muvāfıqdır.

(268) جَذَبُ الرَّمَامِ يَرِيضُ الصَّعَابَ

(Ceḏbu'z-zimāmi yarīḍu's-şi' āba)⁷⁴⁷

⁷⁴³ Onu su sızdırmayan bir kaba koy!

⁷⁴⁴ Kolan iki memeyi geçti.

⁷⁴⁵ Mahmuz onu ısırduğında feryat etti.

⁷⁴⁶ Baskıyı görünce boyun eğdi.

⁷⁴⁷ Yuları çekmek hayvanın başını eğer.

Yarīzu muzāri^c dir, maşdarı riyāza kelimesidir ki kitābe vezninde ‘acemī ve tur taya baş öğretmek ma‘nāsınadır. **Şi‘āb** şa‘b lafzının cem‘idir ki ser-keş ve ebiyyu'n-nefs hayvāna dinür. Ma‘nā-yı meşel: Cezb-i zimām-ı ser-keş olan hayvānı münkād u rām ider dimekdir. Bu meşel bir kârdan ibtidā ibā idüp soñra mutāba‘at ve inkiyād iden kimse hakkında darb olunur.

(269) جَزَى الْوَادِي فَطَمَّ عَلَى الْقَرْيِ

(Cera'l-vādī fe-ṭamma ‘alā el-ḳariyyi)⁷⁴⁸

Vādīye işbāt-ı cereyān zıkr-i maḥal irāde-i ḥāl ḳabīlinden mecāz-ı mürseldir. **Tamma** māzīdir, maşdarı ṭumūm kelimesidir ki ‘umūm vezninde şu çoğalup ḳabarmağla her yeri başup bürimek ma‘nāsınadır. **Ḳarī** ḡanī vezninde yüksekden olan şu akındısına dinür, ‘alā ḳavlin yüksekden bağçeye akup döküldüğü yere dinür. Ma‘nā-yı meşel: Vādīniñ suyu cūş u ḥurūşla [62b] cereyān idüp şu akındılarını ve döküldüğü mahalleri ḥarāb eyledi dimekdir. Bu meşel nā‘ire-i şerr ü fesādın iltihābı hengāmında darb olunur.

(270) جَعَلْتَهُ نُصْبَ عَيْنِي

(Ce‘altuhu nuşbe ‘aynī)⁷⁴⁹

Ca‘altu mütekellim vahdehdir. **Nuşb** nūnuñ zammı ve şādın sükūnuyla göz önünde dikilüp turan şey’e dinür. Bu meşelden murād hīç bir vechle andan ḡāfil degilim ma‘nāsını müfīd olur.

(271) جَاءَ بِالْقَضِّ وَالْقَضِضِ

(Cā’a bi’l-ḳaḏḏi ve’l-ḳaḏḏi)⁷⁵⁰

Ḳaḏḏ ufaḳ taşlara dinür. **Ḳaḏḏ** ḏādın teşḏidiyle muḳābil-i ḳaḏḏıdır. Ma‘nā-yı meşel: Şaḡır ü kebīri ber-ā-ber getürdi dimekten ‘ibāretir. Kezālike ‘Arablar “cā’e’l-ḳavmu ḳaḏḏahum bi-ḳaḏḏihim”⁷⁵¹ dirler ḳavmiñ cümlesi geldigini murād eylediklerinde.

(272) جَلِيسُ الْمَرْءِ مِثْلُهُ

(Celīsu’l-mer’i mişluhu)⁷⁵²

⁷⁴⁸ Vadinin suyu akınca akıntı su baskını altında kaldı.

⁷⁴⁹ Onu gözümün önüne koydum.

⁷⁵⁰ Her şeyle geldi.

⁷⁵¹ Onlar büyük ve küçükleriyle geldiler.

⁷⁵² Kişi kendisine benzeyenle dostluk kurar.

Bu kelām İmām ‘Alī kerremallāhu vechehu ḥazretlerinden şahīfe-pīrā-yı şudūr olduğu mervīdir. Ya‘nī insānīñ aḥvāl u evzā‘ı ve aḥlāk u eṭvārı kendi ḳurenāsınīñ ḥāl ü şānından ma‘lūm olur dimekdir.

(273) الْجَارُ ثُمَّ الدَّارُ

(el-Cāru şumme'd-dāru)⁷⁵³

Vāḳı‘an bu bābda cümleye teḥarrī lāzımdır, belki farż-ı ‘ayn meşābesindedir. Zīrā cār ḥasdelī ki ca‘ferī veznindedir şol ḳomşuya vaşf olur ki gözi ve gönli hemcivārında ola. Ya‘nī āyende vü revendesini ve aḥvāl u ef‘ālını hemīşe gözedüp tecessūs ve tefṭīş ider ola. Ol maḳūle ḳomşu civārında degil maḥallesinde iḳāmet nā-ma‘ḳūldür. İḳtiṭāf-nām [62a] kitābda mersūm olduğu üzre ḥasdelī ḥasdel lafzına mensūbdur ki kene didikleri böcege dinür. Dābbeniñ tüyini ve ḳanını ne gūne taḳşīr iderse cār-ı ḥasūd daḥı göziyle öylece taḳşīr ider, hattā ḥased māddeşi ḥasdel māddesinden me‘ḥūz olduğu daḥı anda maşūrur.

(274) جَرِي الْمَذَكِّيَاتِ غَلَاءُ

(Ceryu'l-muzekkiyāti ḡelā‘u)⁷⁵⁴

Cery maşdardır, müzekkiyāt müzekkiyenīñ cem‘idir ki beş yaşı geḳmiş atlara dinür. Ḡelā‘ ḡelve lafzından ki ḡaynīñ fethiyledir, cem‘dir, oḳ atımı mesāfelere dinür. Ma‘nā-yı meşel: Sinn-i mezkūrede olan atlar meydānlu olur ciz‘ gibi meydānı ṭar olmaz dimekdir. Meşel-i mezbūr ḡilāb ‘unvānında daḥı rivāyet olundu, ḡilāb muḡālebe ma‘nāsınadır. Ya‘nī sinn-i mezkūrede olan atlarıñ ibtidā ceryine soñra olan cery ü iḳdāmı ziyāde vü ḡālib olur, pes hemīşe ol atlarıñ segirtmesi ḡilāb olur dimekdir. Bu meşel meydān-ı faẓiletde aḳrānına fā‘iḳ olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur. *Ve fī ḥaze'l-ma‘nā ḳāle Mevlānā Cāmī ḳuddise sirruhu*.

Nāḳış u kāmīl ne yeksāned der-ḳaṭ‘-ı umūr
Ānḳi ez şemşīr mī-āyed ne ḥadd-i ḥancerest.⁷⁵⁵

(275) جَلِيفُ أَرْضٍ مَاؤُهَا مَسُوسُ

(Celīfu arḍin mā‘uhā mesūsu)⁷⁵⁶

⁷⁵³ Önce komşu sonra ev. Türkçedeki karşılığı: Ev alma komşu al!

⁷⁵⁴ Beş yaşına basmış atın koşu alanı geniş olur, dar olmaz. Türkçedeki karşılığı: Yiğide meydan sorulmaz. Yazıcı, **age**, s. 238.

⁷⁵⁵ İşlerin kesilmesinde, cahille âlim aynı olmaz, kılıcın yaptığı iş hançerin haddi değildir.

⁷⁵⁶ Kuru toprağın suyu tatlı olabilir.

Celîf emîr vezninde ol arzıdır ki maţar nâzil olmağla aşlâ nebât olmaya. **Mesûs** şabûr vezninde dâbbeniñ şusuzluğünü def´ iden mâ´-ı ´ azbdır. Bu meşel zâtında kerîmu't-tab´ olup lâkin tehî-dest olan [63b] bî-çâre haqqında darb olunur bu haqîr gibi.

(276) الجَوَادُ مَلْبُونٌ وَالْبِرْدُونُ مَتْبُونٌ

(el-Cevâdu melbûnun ve'l-berzûnu metbûnun)⁷⁵⁷

Cevâd feres-i aşıl ma´nâsınadır. **Melbûn** ism-i mef´ ül bünyesiyle sûd ile perverde olan ata dinür. **Berzûn** zâl-i mu´ceme ile dâbbeye dinür, burada bâr-gîr murâddır. **Metbûn** şaman ile perverde olan hayvân dimekdir. Ma´nâ-yı meşel: Feres-i cevâda sûd ve semer atına şaman virirler dimekdir. Bu meşel herkese isti´dâdına göre mu´âmele olunur diyecek yerde darb olunur.

(277) اجْعَلْ فِي رِشَاكَ دَرَكََا

(İc´al fî rişâ´ike dereken)⁷⁵⁸

İc´al emr-i hâzırdır. **Rişâ´** koğanıñ ipine dinür. **Derek** fethateynle rişânıñ ucuna bağladıkları ğalîz ipdir ki şuya toğunup çevirmesün için bağlarlar. Ma´nâ-yı meşel: İnce ipe ğalîz olan ip bağla ki şuya toğunup çevirmesün dimekdir. Meşel-i mezbûr bir maşlahata vesîle ittiḥâz eylediğîñ kimseye ri´âyet eyle diyecek yerde darb olunur. Ba´zılar didi ki: Bir maşlahat için hâkim efendiye rüşvet virdükde etbâ´ını daḥı hissemend eyle ki efendileri ´indinde seniñçün kelime-i tayyibe ve ḥüsn-i terbiyelerin dirîğ itmeyeler diyecek yerde darb olunur olsa maẓmûn-ı ´ibâreye enseb olur. Bu haqîr dir ki: Bir maşlahat için vesîle ittiḥâz eylediğîñ kimse metîn ve ḥall ü ´aḳd-i umûra muḳtedir olsun [63a] diyecek yerde darb olursa ma´nâ-yı meşele muvâfıḳ olur idi.

(278) جَلَبَ الْكُتِّ إِلَى وَئِيَّةٍ

(Celbe'l-kutti ilâ va'yyetin)⁷⁵⁹

Celb kelimesi nez´-i ḥâfızıyyet üzre manşûbdur ke-celebi taḳdîrindedir. **Kutt** kâfiñ zammı ve tâniñ teşdîdiyle ziyâdesiyle cem´ ü kesbe ḳâdir olan kimsedir. **Va'yye** ğaniyye vezninde umûr-ı beytini güzel idâre ve ḥıfz iden kâr-güzâr ḥâtûna dinür. Meydâniye göre celb kelimesi maşdar olarak manşûbdur. *Celebe eş-şey'e celbe'l-kutti* taḳdîrindedir. Ma´nâ-yı meşel: Fülân nesneyi cidd ü sa´yle taḥşîl idüp ḥâtûn-ı

⁷⁵⁷ Kısağa sût, ata saman verilir.

⁷⁵⁸ Kovaya bağlanmış ip kalın olsun!

⁷⁵⁹ Çalışkan adam evini idare edebilen kadını getirir.

mezbûreye îşāl iden kimseniñ sa‘yi gibi sa‘y u celb eyledi dımeıdır. Bu meşel bir mürâdda mutevâfık olan iki kimse hakkında ıdarb olunur.

(279) جَلَبْتُ جَلْبَةً ثُمَّ أَفْلَعْتُ

(Celebet celbeten şumme aklıa‘at)⁷⁶⁰

Meydānī "şāḥat şayḥeten şumme emseket"⁷⁶¹ ibāretiyle tefsīr eylemişdir. Mü‘enneş zamīri seḥābeye rāci‘dir, ya‘nī seḥābe ra‘d ve berķ izhār idüp soñra imtār itmedi dımeıdır. Burada celb mādresi ḥayķırmaķ ma‘nāsına maḥmūl olur. Bu meşel teva‘‘ud idüp soñra sūkūt iden cebān hakkında ıdarb olunur. Kelām-ı mezbūrı *Aķşa‘l-İreb* şāḥibiniñ va‘d idüp soñra ‘uhdesinden gelmeyen cebān hakkında ıdarb olunur didiği ma‘nā-yı meşele muvāfık degildir.

(280) جُحِشْتُ وَحْدَهُ

(Cuḥayşu vaḥdihi)⁷⁶²

Cuḥayş caḥş lafzınıñ muşagğarrıdır. Caḥş eşek sopasına dinür, taşğır-i taḥķır [64b] içündür. Bu meşel re‘yinde müstebid olup ğayrını re‘yini pesend itmeyen kimse hakkında ıdarb olunur.

(281) جَزَعٌ وَأَوْشَالٌ

(Cer‘un ve evşālun)⁷⁶³

Cer‘ suyu ķanmaķ vechiyle içmek ma‘nāsınadır. **Evşāl** veşl kelimesiniñ cem‘idir ki mā‘-i ḳalīl ma‘nāsınadır. Ya‘nī māl ğāyetde az, ḥāl bu ki sen müsrifsin dımeıdır. Bu meşel mübezzir hakkında ıdarb olunur, murād mālını i‘tidāl ile ḥarc eyle, ve illā tiz ifnā idüp bitürürsün dımeıdır.

(282) جَاءَ بِالْحَلْقِ وَالْإِخْرَافِ

(Cā‘e bi‘l-ḥilķi ve‘l-iḥrāfi)⁷⁶⁴

Ḥilķ ḥanıñ kesriyle māl-i keşire ya‘nī mevāşī-i keşireye ıtlāķ olunur, ḥallāķıñ kılları tırāş eylediği nebātātı tırāş ider olduķları bā‘iş-i tesmiyedir. **İḥrāf** hemzeniñ kesriyle bir

⁷⁶⁰ Gök şimşek gösterip gürlledi fakat yağmur yağmadı. Türkçedeki karşılığı: Yağmaz ama gürler.

⁷⁶¹ Bağırđı sonra sustu.

⁷⁶² Eşek yalnız.

⁷⁶³ Az suyu kana kana içmek.

⁷⁶⁴ Hem çok para hem de çok hayvanla geldi.

ādemiñ mālı nemā ve bereket bulmağla oñup firāvān olmağ ma' nāsınadır. Bu meşel māl-ı keşir ile gelen kimse haqqında ɗarb olunur.

(283) جَاءَ بِأُمِّ الرُّبَيْقِ عَلَى أُرَيْقِ

(Cā'e bi-ummi'r-rubayķi 'ale'l-urayķi)⁷⁶⁵

Ummu'r-rubayķ āfet ve dāhiyeniñ künyesidir. **Urayķ** zübeyr vezninde avrağ lafzından muşagğar olur, nite ki esvediñ muşagğarında süveyd dinür egerçe muşagğarı vurayķdır lākin vāv hemzeye ibdāl olunmuşdur. Ve avrağ ɗarantıķ tüylü deveye dinür gūyā ki bir ādem bir cemel-i avrağ üzre bir gūl-i beyābānī görmekle kelām-ı mezbūrı irād eylemişdir.

(284) جَاءَ بِالْهَيْلِ وَالْهَيْلَمَانِ

(Cā'e bi'l-heyli ve'l-heylemāni)⁷⁶⁶

Heyl seyl vezninde ve **heylemān** hānıñ fethi ve lāmıñ fethi [64a] ve zammıyla iki kelimedir ki māl-ı keşir ma' nāsına isi' māl olunur. 'Alā ɗavlin ɗavm ile zürkār dimekdir ki anlarıñ 'aded-i miğdārınca dimekdir. Bu meşel dağı māl-i keşir ile gelen kimse haqqında ɗarb olunur.

(285) جَاوِرِنَا وَآخْبِرِنَا

(Cāvirīnā ve'ḥ-burīnā)⁷⁶⁷

Cāvirīnā mücāveretden emr-i mü'enneşdir. **Aḥbirīnā** kezālike emr-i mü'enneşdir, maşdarı ḥānıñ zammıyla ḥubr yāḥud ḥānıñ kesriyle ḥibradır ki bir şey'i geregi gibi bilmek için yoğlayup şınamağ ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Ey ḥātūn! Sen bize mücāveret eyleyüp bizi imtiḥān eyle dimekdir. Aşlı budur ki iki kimse ki biri cemīlū'l-manğar ve biri ḳabīḥū'l-manğar idi, bir ḥātūna 'āşığ oldılar. Cemīlū'l-manğar olan kimse ḥātūna "'āşirīnā ve'nğurīnā"⁷⁶⁸ ve ḳabīḥū'l-manğār olan "cāvirīnā vaḥbirīnā" dir idi. Lākin ḥātūn cemīlū'l-manğara ri'āyet ider idi. Bir gün ol iki kimseleri imtiḥān için her birine birer cezūr zebḥ idiñiz diyü emr eyledi. Anlar dağı sem'an ve ṭa'āten diyüp birer cezūr zebḥ itdiler. Mezbūre ḥātūn tebdīl-i cāme idüp evvelā cemīlū'l-manğar olan kimseniñ ḥaymesine varup anı gördi ki tencereye bir pāre et vağ' eyleyüp yağlı yerinden

⁷⁶⁵ Bela devenin üzerine getirildi.

⁷⁶⁶ Çok parayla geldi.

⁷⁶⁷ Bizi bize komşuluk yaparak dene!

⁷⁶⁸ Bizi sev ve bize bak.

ekl ve etbā'ına ayağından benim için hıfz idin diyü tenbîh ider, lahm-ı cezûrdan Allâh için diyü su'âl itdi, hâtûnuñ çanağına deveniñ zekerini vaż' eyledi. Pes hâtûn kabîhu'l-manzar olan 'aşıkınıñ haymesine varup [65b] anı gördi ki lahm-ı cezûrı takşim idüp her su'âl idenlere birer pâre i'tâ ider, hâtûn dağı su'âl itdikde atâyib-i lahmıdan emr idüp hâtûna i'tâ eylediler, pes hâtûn haymesine 'avdet ve zeker-i cezûrı ve lahm-ı atyabı hıfz eyledi. 'Ale's-seher mezbûrlar hâtûnuñ haymesine geldiler, hâtûn herkesiñ virdikleri lahmı birer kâseye vaż' idüp pîşgâhlarına koydu ki herkes 'atıyyelerinden tenâvül eyleye. Çünkü her biriniñ haqîkat-i hâlleri hâtûn 'indinde ma'lûm olup cemîlü'l-manzarı tardı ib'âd ve kabîhu'l-manzarı kendiye takrîb ü tezvîc itmekle hâtır-ı mahzûnunu şâd eyledi. Meşel-i mezbûr zâhiren kabîhu'l-manzar olup haqîkatden kerîmü't-tab' ve cemîlü'l-mahber olan kimse haqqında darb olunur.

(286) جَالِي أَجَالِكَ فَالْدَّمْسُ مِنْ فَعَالِكَ

(Cālīnī ucālike fe'd-demsu min fi' ālike)⁷⁶⁹

Cālīnī emr-i hâzırdır, maşdarı mücālât kelimesidir ki mübāreze ma'nāsınadır. **Ucāl** muzāri'-i mütekellimdir. **Dems** lems vezninde ihfâ ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Benim ile olan 'adāvetiñi izhâr eyle ki ben dağı saña 'adāvetimi āşikāre ideyim. Zīrā seniñ fi'liñ hîlekarlıktır demekdir. Cālīnī kelimesiniñ şülāşiden maşdarı cilādır, cevli degildir, gâflet olunmaya.

(287) جَزَاءُ سِنْمَارٍ

(Cezā'a Sinimmārin)⁷⁷⁰

Bu meşel *cezānī cezā'a Sinimmārin* taqdīrindedir. **Sinimmār** umūr-ı dünyāda üstāz ve hāzıq mi'mārın ismidir. Kûfe kırbunda meşhûr kaşr-ı Havernağ-ı Nu'mān bin İmri'i'l-[65a] Kays için binā idüp ba'de'l-itmām Nu'mān 'azīm pesend ü istihsān itmekle bir ğayrı kimse için anuñ gibi bir kaşr dağı binā eyler mülāhazasıyla fermān itdi ki mezbûrı zirve-i Havernağdan hāziz-i handakā ilkā ideler. Hāşılı emrine imtişāl ve bî-çāre Sinimmārı ilkā-yı kaşrdan ilkā idüp āhirete irsāl itdiler. Bu meşel ihsān muqābilinde isā'et iden kimse haqqında darb olunur. Ba'zılar didi ki: Sinimmār Uhayha bin Culāhıñ gulāmı idi, anuñçün mermerden bir kaşr binā idüp ba'de't-tekmīl Uhayha 'azīm pesend itmekle "Ne güzel binā itmişsin" didikde gulām-ı mezbûr didi ki: "Hālā bu kaşrda bir taş

⁷⁶⁹ Bana düşmanlığını göster ki sana düşmanlığımı göstereyim, halbuki hilekarlık senin huylarındandır.

⁷⁷⁰ Sinimmār'ın cezası.

vaż' eyledüm anı kaşrdan vaż' itseler āsān vechle münhedim olur". Uhayha didi ki: "Ol taşu bañā göster". Ğulām dağı gösterdikde derdmend ğulāmı bām-ı kaşrdan tarh idüp helāk eyledi.

(288) جِلْدُ الْخِنْزِيرِ لَا يَنْدَبُ
(Cildu'l-ħinzīri lā yendebīgu)⁷⁷¹

Ya' nī ħinzīr derisi debağat qābūl eylemez dimekdir. Bu meşel naşīhat te'sīr itmeyüp ıslāhından nā-ümīd olunan fūrū-māye haqqında darb olunur.

(289) جَذُّهَا جَذُّ الْعَبْرِ الصَّالِيَانَةِ
(Cezzehā cezze'l-'ayri's-sillīyānati)⁷⁷²

Mū'enneş zamīri yemīne rāci' dir. **Cezze** māzīdir, maşdarı cezz kelimesidir ki cīmiñ fethi ve zāl-ı mu'cemeniñ teşdīdiyle kesmek ma'nāsınadır. **Şillīyān** bir otdur ki deve ışırdıkda kökünden çıkarır. Bu meşel yemīn tekli'f olunduğda bilā-tevaqquf [66b] yemīne mübāderet iden kimse haqqında darb olunur.

(290) جَاءَ يَجُرُّ رَجُلَيْهِ
(Cā'e yacurru ricleyhi)⁷⁷³

Ya' nī bir mertebe şaķīldir ki ayaklarını götürmege tākātı olmayup sürüyerek geldi dimekdir. İbn A' rābī didi ki: *Fülān yacurru 'iṭfeyhi*⁷⁷⁴ dirler mütebahtır ma'nāsına gūyā ki şevbiniñ taraflarını cerr ider. Ebū 'Ubeyde didi ki: *Cā'e şāniyen 'iṭfehu*⁷⁷⁵ dağı mütebahtır ve mütekebbir haqqında darb olunur.

(291) الْجَحْشُ لَمَّا فَاتَكَ الْأَعْيَارُ
(el-Caḥşe lemmā fāteke'l-a'yāru)⁷⁷⁶

Caḥş kelimesi fi'l-i mużmer ile manşūbdur, *iṭlubi'l-caḥşe lemmā fāteke'l-a'yāru* taķdīrindedir. **A'yār** 'ayrıñ cem'idir. Ma'nā-yı meşel: Eşek fevt oldu ise sopayı taleb eyle dimekdir. Bu meşel ba'zı hāceti ile qanā' at iden kimse haqqında darb olunur.

⁷⁷¹ Domuzun derisi tabaklanmaz.

⁷⁷² O, devenin otu kökünden kestiği gibi onu kesti.

⁷⁷³ Ayaklarını sürüyerek yüklü geldi.

⁷⁷⁴ Elbisesinin ötesini berisini çekiştirerek kibirle yürüdü.

⁷⁷⁵ Elbisesinin ötesini berisini çekiştirerek geldi.

⁷⁷⁶ Avları kaçırdıysan eşeği ara!

(292) أَجْنَاؤُهَا أَبْنَاؤُهَا

(Ecnā'uhā ebnā'uhā)⁷⁷⁷

Ecnā' nâdir olarak cānî kelimesiniñ cem' idir ki şuçlu âdeme dinür. **Ebnā'** kezâlike nâdir olarak bānî lafzınıñ cem' idir. Aşlı budur ki ümerā'-i 'Arabdan biri gazāya 'azîmet idüp bir kıızı var idi, pederi gitdikten sonra a'yân-ı vilâyetiñ re'y ü tedbiri ile bir binā ihdâş eyledi ki pederiniñ menfūr u müstekrahı olan mevâddan idi. Vaqtâ ki melik-i mezbūr gazâdan 'avdet idüp binâyı gördükde kızından su'âl eyledi, ol dağı a'yân-ı vilâyetiñ re'y ü meşveretleriyle bünyâd eyledigini iğbâr eyledi. Melek-i mezbūr anlara binā'-ı mezbûruñ hedmiyle emr eyleyüp kelām-ı merķūmı îrâd eyledi. Meşel-i mezbūr sū'-i meşveret ve sū'-i re'y ü tedbîr [66a] haqqında dârb olunur.

(293) جَرَى فُلَانٌ السُّمَّةَ

(Cerā fulānun es-summete)⁷⁷⁸

Summe rukka' vezninde sâme lafzınıñ cem' idir ki şâhib veznindedir. Segirtmekten aşlâ ta'ab ve fütür gelmez olan hâyvâna dinür. Kâle'r-Ru'be: "Yā leytenā ve'd-dehre cerye es-summeti"⁷⁷⁹, Ey yecrî cerye es-sümmeti.

(294) جَرَى فُلَانٌ السُّمَّهِي

(Cerā fulānun es-summehi)⁷⁸⁰

Summehî sîniñ zammı ve mîm-i müşeddedeniñ fethi ve elifiñ kaşrıyla bî-hûde ve bâtıl nesneye dinür. Ma'nā cerā fulānu fi'l-bâtıl⁷⁸¹ demekdir.

(295) جَوَّعَ كَلْبِكَ يَتْبَعُكَ

(Cevvi' kelbeke yetba'ke)⁷⁸²

Cevvi' emr-i hâzırdır, maşdarı tecvî' kelimesidir ki acıkdırmak ma'nâsınadır. Ba'zılar *eci' kelbeke* 'unvânında rivâtyet eyledi. Buña göre eci' icâ'eden emirdir ki kezâlike acıkdırmak ma'nâsınadır. Ma'nā-yı meşel: Kelbiñi acıkdır ki seniñ enseñe düşe demekdir. Bu meşel le'im ve fûrūmayeyi dâ'imâ bir taķrîble kendiñe muhtâc ve mürâci' eyle ki yanıñdan ayrılup bir yere gitmez diyecek yerde dârb olunur.

⁷⁷⁷ Suçlular, temel atanlardır.

⁷⁷⁸ O kimse, Sümme diye adlandırılan bir hayvan gibi yorulmadan koştu.

⁷⁷⁹ Keşke zamanla bizim halimiz Sümme'nin koşuşu gibi olsaydı.

⁷⁸⁰ Bilmediği bir yere girdi.

⁷⁸¹ Batıl yoluna girdi.

⁷⁸² Köpeğini acıktır ki peşinden gelsin!

ما عَلَى أَفْعَلٍ مِنْ هَذَا الْبَابِ
Mā 'alā ef' ale min hāze'l-bābi⁷⁸³

(296) أَجَبْنُ مِنَ الْمَنْزُوفِ ضَرْطًا
(Ecbanu mine'l-menzūfi ɗariṭan)⁷⁸⁴

Ecban cebānetden ef' al-i tafɗīldir. Aşlı budur ki bir niçe ɗul ḥātūnlar var idi, içlerinden bir gün birini bir ādeme tezvīc eylediler. Ol ādemiñ dā'imā şabāḥ vaqtinde uyumak 'ādeti olmağla her şabāḥ ol ḥātūnlar añā şabūḥ getürüp uyandırdıklarında "Kāşkī beni bunuñ içün uyandırmayup düşmen 'askeri içün uyandırsañız" diyü izhār-ı şecā'at eylemekden ḥālī olmaz idi. Ḥātūnuñ [67b] ba'zı bunuñ bu güne lāfını gördükde "Bu ādem bahādıra beñzer. Geliñ bunı bir tecrübe idelim" diyü meşveret eylediler. Pes bir şabāḥ yine 'ale'l-'āde gelüp uyandırdıklarında yine ɗavl-i sābıķı tekrār eylemekle ḥātūnlar işine bugün ārzū eylediginiñ üzre şebiḥūn süvārılarınıñ üçü gelüp çatdı didiler. Herīf bunı işitdikde farṭ-ı ḥavfindan "el-ḥayl el-ḥayl" diyerek ɗarṭalar çekdigi ḥâlde canı çıķup helāk oldu. Ve ba'zılar didi ki: İki kimse beyābāna 'azīmet idüp ɗarşularında bir şecer sevādı nümāyān olmağla birisi refiķine "Şu görinen sevād ḥarāmilerdir bize müteraşşıd olur" didi. Ol birisi "'uşredir, ya'nī şeceri 'uşrdır" didikde mezbūr ḥavf u telāşından 'uşreniñ zammesini ḥoşça idrāk idemeyüp 'aşre ya'nī on neferdir fehmi eylemekle iki ādem on ḥarāmīye ne güne muḳāvemmet idebilür diyü ḥavfindan ɗarṭalayarak ṭā'ir-i rūḥı āşiyāne-i bedeninden ṭayerān eyledi. Ve ba'zılar didi ki: Menzūf kelb ile kedī beyninde bir cānverdir, birisi kendisine ḥayķırdıķda ḥavfindan ɗarṭa ider.

(297) أَجَبْنُ مِنْ صِفْرِدٍ
(Ecbenu min şifridin)⁷⁸⁵

Şifrid zibric vezninde Ebū'l-meliḥ isimidir ki ıoyğar didikleri cebān kuşdur. Ba'zılar kız kuşu didikleri cebān kuşdur didiler. Ziyāde ıorķaķ olmağla cebān ḥaķķında irād olunur.

(298) أَجْرًا مِنْ خَاصِي خِصَافٍ
(Ecra'u min ḥāşī ḥişāfi)⁷⁸⁶

⁷⁸³ Ef'al vezniyle başlayan meseller.

⁷⁸⁴ Hep zarta edenden daha korkak.

⁷⁸⁵ Sifrid denen kuştan daha korkak.

Hıṣāf kitāb vezninde Bekr bin Vā'il kabilesinden Cemel Bin 'Avf bin Zeyd-nām [67a] kimseniñ bir aygır ismidir. Ümerā'-i 'Arabdan Münzir bin Qays tarafına gelüp mersüm aygırın zāt u zamānı emīr-i merķūmuñ ma'lūmı olmağla dölünü almak için mezbürdan taleb eyledikde zınnet eylemekle emīr-i mezbūruñ huzūrında aygırı eneyüp igdiç eyledi. Bu cür'etinden nāṣī beyne'l-'Arab *hāṣī-i hıṣāf* ile mülakḳab ve *ecra'u min hāṣī hıṣāf* darb-ı meşel oldu.

(299) أَجْوَعُ مِنْ كَلْبَةِ حَوْمَلٍ

(Ecva'u min kelbeti ḥavmel)⁷⁸⁷

Ḥavmel bir ḥātūnuñ ismidir. Mezbūreniñ bir dişi kelbi var idi, gündüz aç koyup gice şalıverir idi ve bütün gice çadırın etrafını tolanup hırāset ider idi. Bir gün açlık cānına kār eylemekle nā-çār kendi kuyruğunu ekl eyledi. Ba' dehu be-ğāyet aç kimse hakkında meşel-i sā'ir oldu.

(300) أَجْوَرُ مِنْ قَاضِي سَدُومَ

(Evcerü min qāḍī sedūm)⁷⁸⁸

Sedūm şabūr vezninde Lūṭ kavmine maḥṣūş altı kaşabanıñ birisidir. Anda bir kāzī var idi ki cevri ile meşeldir. Cevrinden biri budur ki bir gün huzūrına iki kimse gelüp biri āḥardan da'vā eyledi ki benim bunuñ zimmetinde biñ dirhem ḥaḳqım vardır, müdde'ā 'aleyh daḥī ikrār idüp lākin beş seneden şoñra müsteḥaḳ olacaktır, sizden niyāz iderim ki beş sene tamāmında ben mezbūr biñ dirhemi edā' için getürdikde belki bu ādemi bulamam. Kerem idüp bunu beş sene ḥabs eyleseñiz ki ol vakitte ḥāzır bulayım. Pes müdde'ā 'aleyhiñ bu sözi ile müdde'ī-i merķūmı beş sene [68b] ḥabs eylemiştir.

(301) أَجْرًا مِنَ الْأَيْهَمَيْنِ

(Ecra'u mine'l-eyhemeyini)⁷⁸⁹

Eyhemān teşniye bünyesiyle 'inde ehli'l-bādiye seyl şuyı ile esrimiş adamcıl deveye dinür. Ve 'inde *ehli'l-ḥāḍira* ya'nī ehl-i emşār 'inde seyl şuyı ile yanķısına ıtlāḳ olunur. *Yuḳālu e'ūzu bi'l-lāhi mine'l-eyhemeyni, ey es-seylu ve'l-cemelu'l-hā'icu eṣ-*

⁷⁸⁶ Aygırı hadım edenden daha cesur.

⁷⁸⁷ Havmel denen kadının köpeğinden daha aç.

⁷⁸⁸ Sedum kadısından daha zalim.

⁷⁸⁹ Akan su ve sinirlenen deveden daha cesur.

şa'ulu 'inde ehli'l-bādiye ve's-seylu ve'l-ḥarīku 'inde el-ḥāḍira ve ecrā mine's-seyli taḥte'l-leyl⁷⁹⁰ daḥı darb-ı meşeldir.

(302) أَجَبْنُ مِنْ صَافِرٍ

(Ecbenu min şāfirin)⁷⁹¹

Şāfir uğrıya ıtlāk olunur, şafirden me'ḥūz dur şışlığa dinür ki dudak ile çalarlar, düdük sesi gibi. Ve bir nev' kuş ismidir ki be-ğāyet cebān ve bī-zehre olur. Meydānī Muḥammed bin Ḥabībden rivāyet itdi ki şāfir bir kuşdur ki ayaklarıyla ağaca yapışup başı aşağı galebe-i nevm ḥavfından şalınup gicelerde şafir ider ki ḥaḳ kuşu olacaḳdır.

(303) أَجْوَعُ مِنْ ذَنْبٍ

(Ecva'u min zi'bin)⁷⁹²

Zīrā **kurd** kısmı tūle'd-dehr toymaz ḥattā düşmene bed-du'ā maḳāmında *remāhu'llāhu bi-dā'i ez-zi'bi*⁷⁹³ dirler, ya'nī ḥazret-i Allāh kurdun derdine mübtelā itsün ki murād açlıḳdır. Ba'zılar didi ki: Murād mevtdir. Zīrā kurd aṣlā 'illet 'ārız olmaz, binā'en 'aleyh *aṣaḥḥu mine'z-zi'b*⁷⁹⁴ daḥı darb-ı meşeldir.

(304) أَجْرَأُ مِنْ خَاصِي الْأَسَدِ

(Ecrā'u min ḥāṣi'l-esedi)⁷⁹⁵

Ḥāṣī ḥayvān kısmını ineyen kimsedir. Aşlı budur ki bir ikinci çift sürerken bir arslan gelüp boyunduruḳ altında ol [68a] 'azamet ü heybetle öküzleri gördükde isti'cāb eyleyüp didi ki: "Yā ḥarrāṣ! Sen bu öküzleri ne gūne tez'lil eyleyüp kendiñe rām u muṭī' eylediñ" Ḥarrāṣ didi ki: "İnnī ḥaṣaytuhā, ya'nī ben anları ineyüp ḥuṣyelerini çıkardım" Arslan didi ki "Ve *ma'l-ḥiṣā*, ya'nī inemek didiğiñ ne gūne şeydir? Ḥarrāṣ didi ki: "Baña yakın gel ki saña göstereyim". Arslan yakın inḳıyād itdikde arslanı muḥkem bend idüp öküzleri gibi taşaklarını çıkardı.

(305) أَجَبْنُ مِنْ كَرْوَانٍ

(Ecbenu min kervānin)⁷⁹⁶

⁷⁹⁰ Gece vaktinde selden daha cesur.

⁷⁹¹ Şafir denen kuştan daha korkak.

⁷⁹² Kurttan daha aç.

⁷⁹³ Allah ona kurdun belası versin.

⁷⁹⁴ Kurttan daha sağlıklı.

⁷⁹⁵ Aslanı hadım eden daha cesur.

Kervān selmān vezninde kelek kuşunuñ erkeğine dinür, hacel ve kapc ma' nāsınadır. Kuşlarıñ be-ğāyet cebān olan nev' indendir. Ve erkeğine kerā dağı dinür. Ve fī meşelin āher *aṭriḵ kerā aṭriḵ kera inne'n-ne'āmete fī'l-ḵurā*⁷⁹⁷, *buğāşukum fī arzınā istensirī istensirī*.⁷⁹⁸ Bu meşel bir ādemi nerm ve hoş-āmed sözler ile menāfi' irā'et iderek iğfalle maḵşūd olan gā'ileye düşürmek ma'rezinde irād olunur. Ba'zılar didi ki: Kara ve kervān toy kuşu nev' inden çağırğan toy didikleri. Lākin şā'irin işbu beyti kelek kuşu olduğunu te'yīd ider.

Min āl-i Ebī Mūsā tera'l-ḵavme ḥavlehu
*Ke 'ennehumu'l-kervāne abşarne bāzīyā*⁷⁹⁹

Leyl toy kuşuna ve yavrısına dinür ki be-ğāyet cebān ve bī-zehre olmağla meşel-i sā'irdir.

[69b]

(306) أَجَبْنُ مِنْ نَهَارِ النَّهَارِ
(Ecbenu min nehāri'n-nehāri)⁸⁰⁰

Nehār bahār vezninde toy kuşunuñ kezālike erkeğine ve yavrısına dinür.

(307) أَجَبْنُ مِنْ هِجْرَسٍ
(Ecbenu min hicrisin)⁸⁰¹

Hicris zibric vezninde ba'zılar şa'leb diyü zu'm eyledi ve ba'zılar veled-i şa'lebirdi didi. Eşah olan kırd gibi maymūna dinür, Zīrā maymūn kısmı ḵurduñ ḥavfindan eline bir ḥacer alup öylece uykuya varur.

(308) أَجُولُ مِنْ قُطْرُبٍ
(Ecvelu min ḵuṭrubin)⁸⁰²

Ecvel cevelān kelimesinden ef'al-i tafḍildir . **Ḵuṭrub** Meydānīnin beyānına göre bir böcektir ki bütün gice gezüp cevelān ider. Lākin *Terceme-i Ḵāmūsda* mastūrdur ki

⁷⁹⁶ Kervān denen kuştan daha korkak.

⁷⁹⁷ Ey toy kuşu! Başını eğ, boynunu uzat ve teslim ol, çünkü köyde deve kuşları var.

⁷⁹⁸ Sizin lori kuşu bizim yurdumuzda kartallaşır.

⁷⁹⁹ Onun etrafında Ebu Musa'nın ailesi vardır, sanki onlar doğancı kuşu gören kervan kuşudur.

⁸⁰⁰ Toy kuşundan daha korkak.

⁸⁰¹ Hicris denen maymundan daha korkak.

⁸⁰² Kutrub denen böcekten daha çok gezer.

kuṭrub kunfuz vezninde bir böcektir, bütün gündüz beri öte gezüp bir yerde āram u qarār eylemez. Nihāye'de *lā a'rifenne aḥdekūm cīfete leylin kuṭruba nehārin*⁸⁰³ hadīşinde kuṭrub bir böcektir ki bütün gündüz gezüp yürür tamāmī-i nehārında havāyic-i dünyevīsine pūyān olup gice olduğda bī-tāblıktan cīfe gibi yatan kimse aña teşbīh olunmuştur.

(309) أَجْنُ مِنْ دُقَّةَ

(Ecennu min duḳḳete)⁸⁰⁴

Ecen cünün kelimesinden me'ḥūzdur. **Duḳḳe** dālīn zammı ve ḳāfiñ teşdīdiyle Duḳḳe bin 'Abāyete bin Esmā' bin Ḥāricedir ki cününü ḍarb-ı meşel olmuştur. Meydānī didi ki: Meşel-i mezbūrı Muḥammed bin Ḥabīb rivāyet eyleyüp sebebini tahrīr eylemedi.

(310) أَجْهَلُ مِنْ فَرَاشَةٍ

(Echelu min ferāšetin)⁸⁰⁵

Ferāşe seḥābe vezinde kelebek didikleri perendeye dinür ki [69a] giceler şu'le-i nārı taleb idüp kendisini içine ıḳā' ıder. Fārisīde pervāne dinür.

(311) أَجْهَلُ مِنْ حِمَارٍ

(Echelu min ḥimārin)⁸⁰⁶

Ve *ekferu min ḥimārin*⁸⁰⁷ daḥı rivāyet olundu. Murād Ḥimār bin Muveyli' dir. Aşlı budur ki merḳūm ehl-i İslāmdan olup kırk sene müddet nāsa cūd u kerem ve mürū'etle imrār-ı eyyām eyledi ve şulbünden on nefer evlād-ı zükūra nā'il olmağla bir gün mecmū'ı birden şikāra gidüp be-ḳazā-yı ḥazret-i Ḥudā cevvi-i hevāda berḳ u bārān peydā ve bir şā'ıḳa şadmesiyle cümlesi 'āzim-i dār-ı beḳā olmalarıyla mersūm bu ḥāleti istimā' eyledikde on nefer evlādımı bu resme nā-būd iden Ma'būda 'ibādet eylemem diyü ne'ūzu bi'llāhi te'ālā mürted olmağın ḥaḳḳında gāzab u ḳahr-ı Rabbānī zuhūr ve dār u diyārıyla hebā'-i menşūr oldu.

(312) أَجْرًا مِنْ لَيْثٍ بِخَفَّانَ

⁸⁰³ Kutrub denen böcek gibi bütün gündüz çalışıp gece boyunca yatanları tanımam.

⁸⁰⁴ Dukke denen kimseden daha deli.

⁸⁰⁵ Kelebekten daha cahil.

⁸⁰⁶ Himār denen kimseden daha cahil.

⁸⁰⁷ Himār denen kimseden daha kâfir.

(Ecre 'u min leysin bi-ḥaffāna)⁸⁰⁸

Leys lāmın fethi ve yāniñ sükunıyla arslana dinür. **Ḥaffān** 'affān vezninde Kūfe kırbunda bir arslanlık adıdır ki arslanı be-ğāyet cerī' ve şecī' olur.

(313) أَجْرًا مِنْ أُسَامَةَ

(Ecre 'u min Usāmete)⁸⁰⁹

Usāme şumāme vezninde arslana dinür, ma' rife ve 'alemiyyetle ğayr-i munşarıfdir, elif ve lām dāḥıl olmaz.

البَابُ السَّادِسُ: فِيمَا أَوَّلُهُ الْحَاءُ

el-Bābu's-sādisu: Fimā evveluhu el-ḥā 'u⁸¹⁰

(314) حَنْتَ وَلَاتَ هَنْتَ وَأَنْتَ لِكَ مَقْرُوعٌ

(Ḥannet velāte hannet ve ennā leki maqrū' un)⁸¹¹

Ḥannet ḥanīn kelimesinden ki ārzū ve iştıyāk ma' nāsınadır. Māzī-i mü'enneşdir. Zāmīr Heycumāne-nām maḥbūbeye rāci' dir. **Lāte** tāniñ fethiyledir. Nite ki işbu "ولات حين مناص"⁸¹² kerīmesinde [70b] vāḳi' dir, lā'-i nāfiyedir tā-yı zā'idedir temmet kelimesinde oldığı gibi yāḥud leyse kelimesine teşbīḥ olunmağla anda fā' il izmār olunmuşdur. Ve işbu lāt kelimesi hemān ḥīne lafzına maqrūnen isti' māl olunur. Ve gāhī murād ve menvī olarak ḥazf olunur. **Hennet** henīn kelimesinden māzī-i mü'enneşdir ki enīn ve nāle ma' nāsınadır. **Maqrū'** 'Abdu Şems-nām bir ādemiñ laḳabıdır, Heycumāne-i mezbūreniñ ma' şūḳı idi. Emsāl-i Meydānīde mersūm olan iki vechiñ aḥşarı budur ki merḳūme Heycumāne Maqrū' mezbūruñ 'āşıḳası idi. Bir ğün Maqrū' ḳabīle-i Heycumāne üzre hücūm u şebiḥūn eylemek murād itmekle Heycumāne bir taqrīble vāḳıfa olup pederi olan 'Anbere ḥaber virdikde ricāl-i ḳabīleden Māzin bin Mālik bi-ṭarīḳi'l-hezl kelām-ı merḳūmı tefevvuh eyledi. Ya'nī Heycumāne gerḳi Maqrū'a müştāḳe olup dīdārı şevḳiyle gelmesini taḥayyül ider, lākin ey Heycumāne sen Maqrū'a zafer-yāb-ı vişāl olmak mümkin degildir dimekdir. Bu meşel ḳable evānihi maṭlūba ārzūmend olan

⁸⁰⁸ Ḥaffān'daki aslandan daha cesur.

⁸⁰⁹ Usāme denen aslandan daha cesur.

⁸¹⁰ Altıncı bâb: Hâ ile başlayan meseller.

⁸¹¹ Ne ağlamakla ne de sızlamakla Makru'u getiremezsin. Türkçedeki karşılığı: Bekle gözlerim bekle, ne gelir var ne gider. Yazıcı, **age**, s. 82.

⁸¹² "Artık kurtuluş zamanı degildi", (Sâd, 38/3)

mezkûr yevm-i katlini yevm-i ihsânı zann idüp huzûrına dâhil olduğda yevm-i katli olduğunu tezekkür idüp kendi hayâtından me'yûs oldu. Ve Nu'mân 'Ubeydiñ kaşîde-i mezkûresinden be-gâyet hazz ider idi, binâ'en 'aleyh kırâ'at eyle diyü emr eyledi 'Ubeyd didi ki:

Akfere min ehli 'Ubeyde
Aşbağa lâ yubdî ve-lâ yu'îd⁸¹⁵

Ya'nî 'Ubeyde ehlinde hâlî oldu, zîrâ 'an-ğarîb Nu'mân anı katl ider. Ve şiddet-i havfından bir kelâm tekellüm itmege kâdir olmadı. Nu'mân tekrâr kırâ'at eyle diyü emr itdikde 'Ubeyd didi ki: *Ebeyte'lla'ne hâle'l-carîdu düne'l-ğarîd* ya'nî ğam ve hüzün beni şî'ir kırâ'atından men' idüp hâ'il oldu demekdir.

(317) حَبْلُكَ عَلَى غَارِبِكَ

(Habluki 'alâ ğaribiki)⁸¹⁶

Habluk zamîri [71a] mü'enneşe hitâbdır, habl ma'lûmdur. **Ğarib** rânîñ kesriyle deveniñ örgüciyle boyunu aralığına dînür ki re'y vaqtinde yularını rākibi uralığına ilkâ ider, kendi başına begendigi yerlerde otlar. Ma'nâ-yı meşel: Ey hâtûn! Seniñ yulariñ ğaribiñ üzre bend olunmuşdur, ya'nî irâdetiñ eliñdedir dilediğî yere git demekdir. *Qāle fi'n-nihāye ve fī kināyāti-talāk habluki 'alā ğaribeki ey enti murseletun muṭallaḳetun ğayr-i memsūketin velā mumsiketin ba'de'n-nikāhi* lākin ta'bīr-i mezkûr kināyenin kısm-ı şānīsinden olmağla niyyete mevķūfdur. Nite ki kütüb-i fıkhiyyede mebsūtdur. Meşel-i mezbûr 'alâ tarīķi't-tehdîd her bir umûrdan muḫātabı taḫyīr eyleyüp bu huşûşda her bir güne taşarruf kendi irâdetiñe müfevvezdir diyecek yerde darb olunur.

(318) حِرَّةٌ تَحْتَ قِرَّةٍ

(Hirretun taḫte qirretin)⁸¹⁷

Hirre fi'l-aşl hânîñ fethiyledir, lākin burada qirre lafzına müşākele ve izdivāc içün hânîñ kesriyle telaffuz olunur, şuşamak ma'nāsınadır. **Qirre** şavlet-i sermā ma'nāsınadır. Bu meşel libās-ı müste'ār-ı muḫabbet ber-düş olan bī-vefā haķķında darb olunur. 'Arablar *ramāhu'l-lāhu bi'l-ḫirreti taḫte'l-qirreti* dirler, ya'nî Haķķ te'ālā anı pek bārid günde

⁸¹⁵ Ebu Ubeyd çok zayıf oldu, artık ne başlayabilir ne de dönebilir.

⁸¹⁶ İpin senin boynundadır.

⁸¹⁷ Soğuşun altında susuzluk.

üşütdükden şöıra ‘aşaş derdine uğratsun dimekdir. Zīrā yevm-i bāridde şusuzluğ pek eşed olur.

(319) حَتَّى يَرْجِعَ السَّهْمُ عَلَى فُوقِهِ

(Ḥattā yerci‘ e's-sehmu ‘alā fūḳihi)⁸¹⁸

Fūḳ fānīñ zammıyla oğ gezine dinür sūfār ma‘ nāsına ki oğda kiriş bindirecek kertikdir. Türkīde "atılan oğ girü [72b] gelmez" meşeli bundan olmağ ağlebdır. Bu meşel bir şey’iñ muḥāl olduğunu beyān ma‘ rezinde ɗarb olunur.

(320) الْحَلِيمُ مَطِيَّةُ الْجَهْلِ

(el-Ḥalīmu maṭiyyetu'l-cehūli)⁸¹⁹

Cehūl echel ma‘ nāsınadır. Maṭiyye ‘aṭiyye vezninde dābbe-i serī‘ ü's-seyr ma‘ nāsınadır. Bu meşel cāhiliñ bār-ı girān-ı cevır ü cefāsına ḥalīm olan kimseniñ şabr u teḥammūlini beyān ma‘ rezinde ɗarb olunur.

(321) حِدَّةُ الْمَرْءِ تَهْلِكُهُ

(Ḥiddetu'l-mer’-i tehliketun)⁸²⁰

Bu kelām İmām ‘Alī kerremallāhu vechehu ḥazretleriniñ qavli olduğu mervīdir.

(322) حُورٌ فِي مَحَارَةٍ

(Ḥū’run fī maḥāretin)⁸²¹

Ḥū’r ḥānīñ zammıyla noḳşān ma‘ nāsınadır. **Maḥāre** mīmiñ fetḫiyle kezālike noḳşān ma‘ nāsınadır. *Noḳşānen fī noḳşān*⁸²² dimekdir. Bu meşel ānen-fe-ānen naḳş u idbārda olan yāḥud ašlā şalāḥ bulmayan yāḥūd ba‘ de’s-şalāḥ fāsīd olan kimse ḥaḳḳında ɗarb olunur.

(323) حِدَاءٌ حِدَاءٌ وَرَائِكَ بُنْدُقُهُ

(Ḥidā’uñ ḥidā’un verā’eki bunduḳatu)⁸²³

⁸¹⁸ Ok kendi deliğine dönene kadar.

⁸¹⁹ Yumuşak huylu kimse, cahil için bir binektir.

⁸²⁰ Öfke insanı tehlikeye atar.

⁸²¹ O her zaman eksiktir, hep aynı eksikliğe döner, hata üstüne hata yapar. Türkçedeki karşılığı: Can çıkmayınca huy çıkmaz. Yazıcı, **age**, s. 127.

⁸²² Her zaman eksiktir.

⁸²³ D'kkat! Senin peşinde Bunduka var.

Hidā' kitāb vezninde esmā'-ı ricāldendir. Hidā' bin Numre Yemende bir kabīleniñ pederidir ki ibtidā Bunduğa kabīlesine şebihūn idüp emvāl u eşyālarını nehb ü ğāret eyledi. Ba'de burhetin Bunduğa dağı iğāre idüp Hidā' kabilesini yekser mazhar-ı şemşiri intikām eylediler. Bu meşel lisānımızda "Ġāfil olma 'Arab ardında Seniñ" meşeliniñ 'aynıdır. Ve 'alā kavlin burada Hidā' kelimesi hid'eden muraḥḥamdır ki çaylak kuşuna dinür. Ve Bunduğa tüfenk bunduğı olacaqdır. Meşel-i mezbūr mütā'aqqib ve der-pey olan şerr-i müteḳāribden [72a] tahzīr mevki'inde darb olunur.

(324) حَزَّتْ حَازَةً مِنْ كُوعِهَا

(Hazzet ḥāzzetun min kū' ihā)⁸²⁴

Hazzet māzī-i mü'enneşdir. **Hāzze** ism-i fā'ildir, kesici ve kertici nesneye dinür. Min kū' ihā zāmīri ḥātūna rāci' dir. **Kū'** kāfiñ zammıyla bilek ucunuñ baş parmağdan tarafına dinür. Bu meşel bir kavim umūr-ı sā'ireden munşarıf olup kendi umūr u meşālihlerine müştāğil olduklarında darb olunur.

(325) الْحَدِيثُ ذُو شُجُون

(el-Ḥadīṣu zū şucūnin)⁸²⁵

Şucūn ku'ūd vezninde şecn lafzınıñ cem'idir ki şu'be ve tarīḳ ma'nāsınadır. Aşlı budur ki Dabbe-nām kimseniñ Sa'd ve Sa'īd-nām iki oğlu var idi. Bir gün develerini aramak kaçdıyla her biri bir cānibe 'azīmet idüp ba'de vaḳtin Sa'd 'avdet idüp Sa'īd nā-bedīd oldı ve aşlā bir taraftan bir ḥaber zuhūr eylememekle pederi nā-ümīd oldı. Bir müddetden soñra Dabbe āḥer kabīleden Hāriş-nām kimse ile bādiyede geşt ü güzār iderek bir mevzī'e vürūd ve bir miḳdār anda ku'ūd idüp eşnā-yı şoḥbetde Hāriş didi ki: "Fülān vaḳitde ben burada şu şüret ve kıyāfetde bir cüvānı ḳatl ve sāz u selbini istilāb eylemiş idim. Hāliyen şu kılıç anuñdur" diyü der-miyān olan kılıcı ibrāz eylemekle Dabbe evşāf-ı mezkūreden ve kılıçdan ḳatl eylediği oğlu Sa'īd olduğunu teyaḳḳun eyledikde hemān "el-ḥadīṣu zū şucūnin" diyerek tiğ-i mezbūr ile Hārişi ḳatl ve kışāş eyledi. Meşel-i mezbūr bir kışşa ile kışşa-i uḥrāya [73b] istidlāl olunduğda darb olunur.

(326) حَتَّامٌ تَكَرَّرٌ وَلَا تَنْفَعُ

(Ḥattāme tekra'u ve lā tenfa'u)⁸²⁶

⁸²⁴ Kendi bileğinden kesti. Türkçedeki karşılığı: Bindığı dalı kesti!

⁸²⁵ Laf teferruatlı.

Hattāme lafzının aklı hattā mā idi ki hattā gāyet içündür ve mā'-ı istifhāmiyyedir, taḥfifen elifi ḥazf olundu. Nite ki 'amme ve ilāme kelimelerinin aşilları 'an mā ve ilā mādır. Tekra' kar' lafzından ki şuyı avuçla yāḥud bir ḳab ile içmeksizin yerinden egilüp ağız ile içmek ma' nāsınadır, muzāri' dir. **Naḳ'** nūnuñ fethi ve ḳāfiñ sükunıyla şuya ḳanmak ve ḳandırmaq ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Ne vakte ḳadar böylece hırş ile içersin ve yine ḳanmazsın dımeḳdir. Bu meşel gerek māl ve gerek ḡayrı nesneyi zahmet ü meşakḳatle cem' e ḥarış olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(327) الْحَذَرُ قَبْلَ إِرسَالِ السَّهْمِ

(el-Ḥazeru ḳable irsāli's-sehmi)⁸²⁷

'Arablar şöyle zu' m itdiler ki ḡurāb kendi yavrisını uçurmak murād iderken gördi ki bir kimse okı der-kemān idüp kendilere ramy idecek olmaḡla derḡāl ṭayarān idüp yavrisına didi ki: "Biraz te'ennī eyle ki baḳalım ol kimseniñ murādı nedir?". Cevābında yavrisı kelām-ı mezbūrı īrād eyledi. Meşel-i mezbūr zarar ve ḥaṭār şā'ibesi olan emirde evvelce teḥaffuz ve tevakkī gereḳdir diyecek yerde ḍarb olunur.

(328) أَخْنَاكُهَا وَأَفْوَاهُهَا مَجَاسُهَا

(Aḥnākuḥā ve efvāhuḥā mecāsuhā)⁸²⁸

Aḥnāk ḥanak lafzından cem' dir, çeneye dinür. **Efvāh** fevh kelimesinden cem' dir, aḡza dinür. **Mecās** meces lafzının cem' idir ki fethateynle el sürüp [73a] yoḳlanacak mevzi' e dinür. Ma' nā-yı meşel: Develeriñ çeneleri ve ağızları semüzligini bilmek için yoḳlanacak yerleridir dımeḳdir. Zīrā deve gereḡi gibi ekl ü şürb eylediḡi semin ve ḳūtuna delālet eylemekle gövdesini el ile yoḳlamaḡa ḥācet ḳalmaz. Bu meşel zāhir-i ḡālī bāṭınına delālet iden nesne ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(329) أَخْشُكَ وَتَرَوْثُنِي

(Aḥuşşuke ve terūsunī)⁸²⁹

Aḥuşşuke muzāri'-i mütekellimdir, maşdarı ḥaşş kelimesidir ki ḡanıñ fethi ve şīniñ teşdidıyla ṭavara ot dökmek ma' nāsınadır. **Terūs**: Muzāri'-i muḡātabdır, maşdarı ravş

⁸²⁶ Ne zamana kadar doymadan su içmeye devam edeceksin!

⁸²⁷ Oku atmadan önce dikkat et.

⁸²⁸ Develerin çeneleri yahut ağızları semizliklerini anlamak için yoḳlanacakları yerleridir. Türkçedeki karşılığı: Görünen köy kılavuz istemez. Yazıcı, **age**, s. 166.

⁸²⁹ Ben sana ot veriyorum, sen bana dışkı bırakıyorsun.

kelimesidir ki rānıñ fethi ve vāvuñ sükūnuyla hayvān terslemek ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Ben saña ot dökerim sen baña terslersin dımeğdir. Meşel-i mezbūr ihsān muķābilinde isā'et yāḥud ḥayra delālet muķābilinde redā'et iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(330) حَاطُونَا الْقَصَا

(Ḥāṭūnā'l-ḳaṣā)⁸³⁰

Ḥāṭū māzī-i cem' dir, maşdarı ḥavṭa kelimesidir ki ḥānıñ fethi ve vāvıñ sükūnuyla ḥiyāte ma' nāsınadır. **Ḳaṣā** 'aşā vezninde ḥāneniñ yöresine ve ḥavlısına dinür. Ma' nā-yı meşel: Bizim eṭrāfımızda iken bizden ırāḳ ṭolaşup kenār çizdiler, ma' hāzā murād itmiş olsalar biz kendilerden ba'īd degil idik dımeğdir. Bu meşel bir kimseye bir ḥādişe işābet eyleyüp dost ittiḥāz eylediği kimselerden mu'āvenet ümīd iderken aṣlā muhtem eylemeyüp yanımıza gelmediler ve i'ānetimizde [74b] bulunmadılar diyecek yerde ḍarb olunur ve ol kimseye istihzā vechiyle ḥāṭūke elḳaṣā⁸³¹ dirler.

(331) حَضَارُ وَالْوَزْنُ مُخْلِفَان

(Ḥaḍāru ve'l-veznu muḥlifāni)⁸³²

Ḥaḍār ḳaṭām vezninde. Ve **vezn** iki kevkebdır ki Süheyl yıldızından muḳaddemce ṭulū' iderler. Anlarıñ her birini görenler Süheyl yıldızı budur ve kimi bu degildir diyü yemīn iderler. **Muḥlifān** muḥlif kelimesiniñ ki ism-i fā'il bünyesiyledir teşniyesidir, yemīn verici dımeğdir. Bu münāsebetle şol nesneye itlāḳ olunur ki anuñ ḥaḳḳında nās şekk ü şübhe ve tereddüd üzre olup kimi şöyle der ve kimi böyle der diyü yemīn ider olalar, gūyā ki lisān-ı ḥalle ḥaḳḳa yemīn virir kelām-ı mezbūrda oldığı gibi. Bu meşel meşḳūk ve muḥtelefün fih olan nesne ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(332) الْحَرْبُ بَيْنَهُمْ سَجَالُ

(el-Ḥarbu beynehum secālu)⁸³³

Secāl şehāb vezninde secl lafzınıñ cem' idir, şu ile ṭoṭṭolu ḳoğalara dinür. Ḳuyudan şu çeken A' rāb-ı bādiyeniñ her biriniñ birer ḳoğaları olmağla bi'l-münāvebe şu çekerler.

⁸³⁰ Bizim tarafımızda oldukları hâlde bizden uzak duruyorlar.

⁸³¹ Senden uzak durdular.

⁸³² Hazār ve vezin yıldızları yemin etmeye yönlendirirler.

⁸³³ Savaşta zafer dönüşümlüdür.

Pes muhārebede bi'l-münāvebe zafer ve galebe aña teşbīh olunmuşdur. Zemaḥşerī *Müsteḫşāda* didi ki: "Burada sicāl mufā' aleden maşdar olmaḵ daḡı mümkündür".

(333) حَلَبْتُ صُرَامُ

(Ḥulibet şurāmu)⁸³⁴

Ḥulibet māzī-i mechūldür. **Şurām** gurāb vezninde tağzīrden şoñra memede bāḡī kalan süde dinür ki lede'l-iḥtiyāc bi'z-zarūre şağılur. Ve tağzīr-i ḡayvān za'īf olduğından gün aşırı şağmaḡa dinür. Bu meşel [74a] 'özür ve bahāne nihāyete bāliḡ oldı diyecek yerde ḡarb olunur.

(334) حُبُّ الْبَلَسِ أَنْسَانِي حُبُّ الْبَلَسَانِ

(Ḥabbu'l-belesi ensānī ḡabbe'l-belesānī)⁸³⁵

Beles fethateynle incir gibi bir meyve yāḡud incirdir. **Ensānī** insā' kelimesinden ki hemzeniñ kesriyle unutturmaḡ ma'nāsınadır, māzīdir. Ma'nā-yı meşel: Ḥabb-ı beles baña ḡabb-ı belesānı unutturdı demekdir. Bu meşel fülān nesneye meşḡul olmaḡla fülān şey'i terk eyledim diyecek yerde ḡarb olunur.

(335) الْحِمَارُ يُرَاعِي الْحُمُرَ

(el-Ḥimāru yurā' i'l-ḡumure)⁸³⁶

Ya'nī: Ḥimār ḡimārlar ile otlar demekdir. Bu meşel el-cinsu ile'l-cinsi yemīlu maḡrebinde ḡarb olunur.

(336) حَدَّثَ حَدِيثَيْنِ امْرَأَةً فَإِنْ لَمْ تَفْهَمْ فَأَرْبَعَةً

(Ḥaddiṣ ḡadīṣeyni imre'eten fe-in lem tefhem fe-erba' aten)⁸³⁷

Ba'zılar fe-erba' rivāyet eyledi. **Ḥaddiṣ** taḡdīṣ kelimesinden emirdir. **İmre'e** ḡaddiṣ fi'liniñ mef'ūlidir. Ma'nā-yı meşel: Sen ḡātūna kelāmı iki kerre söyle, eger fehmi itmezse taż'īf idüp dört kerre söyle demekdir. Ebū 'Ubeydeden şu vechle rivāyet olundu ki burada erba' kelimesi rub' lafzından me'ḡūzdur ki bir nesneden vaz ḡelüp ḡirü ṭurmaḡ ma'nāsınadır. Pes ma'nā, sen ḡātūna bir kerre söyle eger fehmi itmezse bir daḡı söyle yine fehmi itmezse fāriḡ olup bir daḡı söyleme demekdir. Ebū Sa'īd didi ki: *Fe in*

⁸³⁴ Kalan süt sağıldı.

⁸³⁵ İncir taneleri bana pelesenk ağacını unutturdu.

⁸³⁶ Eşek eşeklerle otlar.

⁸³⁷ Kadına bir konuyu iki kere anlat, anlamazsa dört kere tekrar et!

*lem tefhem ba‘de'l-erba‘a fe'l-mirba‘a.*⁸³⁸ Mirba‘a ‘aşāya dinür. Bu meşel sū‘-i istimā‘ ve sū‘-i icābet hakkında darb olunur.

(337) أَحَادِيثُ الصَّبْعِ اسْتِهَا
(Aḥādīṣu'd-ḍabu‘i istuhā)⁸³⁹

[75b]

‘Arablar şöyle zu‘m iderler ki ḍabu‘ kısmı toprağa yuvalanup kimseniñ fehm itmeyeceği elfāzla tegannī ider, ol elfāza aḥādīṣu istihā dirler. Kelāmında ḥalt iden kimse hakkında darb olunur.

(338) الْحَفَايِظُ تُحَلِّلُ الْأَحْقَادَ
(el-Ḥafāyizu tuḥallilu'l-aḥkāde)⁸⁴⁰

Ḥafāyiz hafīzeniñ cem‘idir ki ḥamiyyet ve gāzab ma‘nāsınadır ki hetk-i ḥürmet ḥuṣūşunda kalb qabūl eylemeyüp idenlere gāzaba gelüp def‘ eylemekden ‘ibāretidir ki ‘aşabiyyet eşeridir. **Tuḥallil** taḥlīlden muzāri‘dir. Ma‘nā-yı meşel: Hafīze ‘uḳde-i aḥkādı taḥlīl ider, ya‘nī bir kimse akrabāsına zulm olundığın görse ‘uruḳ-ı ḥamiyyet harekete gelüp elbette anlara ḥıḳdı daḥı var ise nā-çār merḥamet idüp ḥıḳd zā‘il olur dimekdir.

(339) الْحُمَّى أَضْرَعَتْنِي لِلنَّوْمِ
(el-Ḥummā aḍra‘atnī li'n-nevmi)⁸⁴¹

Aḍra‘āt idrā‘ kelimesinden ki zelīl ve ḥāḳīr eylemek ma‘nāsınadır, māzīdir. Ma‘nā-yı meşel: Ḥummā beni uykuya muḥtāc ve nā-çār eyledi dimekdir. Bu meşel lede'l-iḥtiyāc bir kimseye tezellül ve iltiyām vaktinde darb olunur.

(340) حَلَّ بِوَادٍ طَبُوءٍ مَكُونٍ
(Ḥalle bi-vādin ḍabbuhu mekūnu)⁸⁴²

Ḥalle ḥulūl kelimesinden māzīdir. **Mekūn** şabūr vezninde ḍabbe-i keşīrū'l-bayz ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meşel: Bir vādīye ḥulūl itdi ki keleri keşīrū'l-bayzdır dimekdir.

⁸³⁸ Dört kereden sonra anlamazsa sopayı kullan.

⁸³⁹ Sırtlanın konuşması boştur.

⁸⁴⁰ Öfke, kinleri kaldırır.

⁸⁴¹ Ateş beni yatağa düşürdü.

⁸⁴² Yumurtası çok olan kertenkele bir vadiye geldi.

Bu meşel devlet mend olan kimseye nüzûl idüp ni‘metiyle mütena‘‘im olan kimse hakkında darb olunur.

(341) حَلَّقَتْ بِهِ عَنَقَاءُ مُغْرِبٌ

(Hallakat bihi ‘anķā’u muğribun)⁸⁴³

Hallakat taḥlīkden māzīdir ki kuş havalanup yüksekden uçmak ma‘nāsınadır. [75a] **Bih** kelimesinde bā’ harfi ta‘diye içündür. Ma‘nā-yı meşel: Ol kimseyi ‘anķā-yı muğrib didikleri dūr dirāz pervāz iden kuş itāre eyledi demekdir. Bu meşel nā-ümīd ve ye’s-i küllī olunan nesne hakkında darb olunur.

(342) حَرَّكَ لَهَا حُورَاهَا تَحْنُ

(Harrik lehā huvārahā taḥinnu)⁸⁴⁴

Bu meşeli ibtidā tekellüm eyleyen ‘Amr bini’l-‘Āşdır. Mu‘āviye ḥazret-i İmām ‘Alī kerremallāhu vechehu ile muḥārebe murād idüp ehl-i Şāmdan istimdād itdikde ‘Amr didi ki: "Yā Mu‘āviye! Ehl-i Şām saña mu‘īn olmaları ziyāde maṭlūb ise ḥazret-i ‘Oşmānīñ kanlu gömlegini çıkar ve miyān-ı kavme tarḥ eyle". Çün Mu‘āviye bu vech üze ‘amel itdi, miyān-ı kavme bir girye ve suziş düşüp her biri bükā iderek İmām ‘Alī ḥazretleriyle muḥārebeye müheyyā olduklarında ‘Amr kelām-ı mezbūrı irād eyledi, ya‘nī nāḳaya veledini tezkīr eyle ki ḥanīn ve feryād eylesün demekdir. **Harrik** taḥrīkden emirdir. **Huvār** veled-i nāḳaya dinür. **Taḥinn** ḥanīn kelimesinden muzāri‘-i mü’enneşdir. **Huvāruhā** zamīri nāḳaya rāci‘dir. Bu meşel eski derdini ḥātırına getür ki bir nesneye ragbet eylesün diyecek yerde darb olunur.

(343) حَرَّكَ لَحْيَيْكَ تَطْرَبُ مَعْدُتُكَ

(Harrik laḥyeyke taṭrab mi‘detuke)⁸⁴⁵

Harrik taḥrīkden emirdir. **Laḥyān** kelimesinden iki çene murāddır. **Taṭrab** tarab kelimesinden muzāri‘dir. Ma‘nā-yı meşel: İki çenelerini taḥrīk eyle ki mi‘deñ taraba gelsün demekdir. Bu meşel "تَطْعَمُ تُطْعَمُ"⁸⁴⁶ meşeline muvāfıktır.

(344) حَمَلَتْهُ حِمْلَ الْبَازِلِ وَهُوَ حَقَّهُ

⁸⁴³ Anka kuşu onunla birlikte havalandı.

⁸⁴⁴ Deveye kendi yavrusunu göster ki özlesin.

⁸⁴⁵ İki çeneni oynat ki miden ferahlasın.

⁸⁴⁶ Yemeğin tadını tat da onu yemeye isteğin olsun.

(Hammelethu himle'l-bāzili ve huve haqquhu)⁸⁴⁷

Hammelet tahmilden māzī-i muhātabdır. [76b] **Bāzil** zā-yı mu' cemeniñ kesriyle henüz azısını yarmış deveye dinür ki tokuzuncı yaşına girdikde olur, pek kavî ve tūvānā vaqtı olacaqdır. Ma'nā-yı meşel: Sen aña haqq u lāyıkı olan himl-i bāzili tahmîl eylediñ dimekdir. Bu meşel ihsânını ya sırrını veyahud maşlahatını ehline tefvîz iden kimse haqqında darb olunur.

(345) حَدُّ إِكَامٍ وَأَنْصِرَادٍ وَعَسَمٍ

(Haddu ikāmin ve inşirādin ve ğasem)⁸⁴⁸

Hadd kenār ma'nāsınadır. **İkām** hemzeniñ kesriyle ekme lafzının cem'idir ki küçük tağ tepesine dinür. **İnşirād** infī'āl vezninde soğukdan üşümek ma'nāsınadır. **Ğasem** fethateynle hevā yüzine 'arîz olan karanlığa kezâlik toz ve puş ve tumanlığa dinür. Ma'nā-yı meşel: Tağ tepesiniñ kenarı ve ziyāde soğuk ve muzlim gice dimekdir. Bu meşel envā'-ı şürûrî cāmî' olup bir vechle hālâş mümkün olmayacak nesneye mübtelâ olan kimse haqqında darb olunur. Aşl-ı meşel zevce-i salîta ve sū'-i qarîne mübtelâ olan kimseniñ kelâmıdır.

(346) الْحَرْبُ حُدَّةٌ

(el-Harbu hud' atun)⁸⁴⁹

Şa'leb hānıñ fethiyle irād idüp Resûl-i ekrem şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem hazretleriniñ lügati hānıñ fethiyledir diyü rivāyet eyledi. Ma'nā-yı şerîfî: Muhārib olan kimse haşmına vaqt-i muhārebede bir kerre hîle itse ve haşm dağı münhadî' olsa elbette haşmına gālib olur dimekdir. Ve ba'zılar hānıñ zammıyladır didiler. Ya'nî [76a] cenk bir san'atdır ki anda haşma hîle olagelmişdir dimekdir. Ve Kisā'î huda'a hümeze vezninde olarak rivāyet itdi ki mübālağa-ı ism-i fā'il olur, ya'nî harb bir nesnedir ki erbābı içün hîleler peydā ider dimekdir. Bu meşel hîle ile huşûle gelen nesne haqqında darb olunur.

(347) حَلَبُ الدَّهْرِ أَشْطَرُهُ

(Halebe'd-dehre eşturehu)⁸⁵⁰

⁸⁴⁷ Ona hak ettiği devenin yükünü yükledim.

⁸⁴⁸ Tepenin kenarı hem soğuk hem de çok karanlık.

⁸⁴⁹ Savaş hiledir.

⁸⁵⁰ Zamanın iki yarısını sağdı.

Nāḳanıñ bir def'a iki memesini ve bir def'a iki memesini ḥalb itmekden müste'ardır. Ve **eşṭur** ol memelerden 'ibāretdir, zīrā her iki meme iki memeye nisbet şaṭırdır ve eşṭur kelimesi dehrden bedel olmak üzere manşūbdur. Hā'-ı zamīrī dehre rāci'dir, *ḥalebe eşṭure'd-dehr*⁸⁵¹ sebkindedir. Ma' nā-yı meşel: Dehrin şaṭır-ı ḥayrını ve şaṭır-i şerrini imtiḥān idüp dehrde olan ḥālāta vāḳıf oldı demekdir. Meşel-i mezbūr germ ü serd çekmiş ve nīk ü bed görmüş 'avārız-ı dehri tecrübe itmiş kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(348) حَرْفَةُ الْأَدَبِ أَدْرَكْتُهُ

(Ḥırfetu'l-edebi edrekethu)⁸⁵²

Ve ḳāle İbnu Bessām fī merşıyyeti İbni'l-Mu'tez:

Mā fīhi levlā ve yā leyte fe-yanḳuşuhu

*Ve innemā edrekethu ḥırfetu'l-edebi*⁸⁵³

Cem' eylememiş meclis-i 'ālem ḳurılaldan 'ırfānla bir yerde Ḥudā emr-i ma'āşı. Ma'lūm ola ki *Ta'rīfāt*da edeb cem'-i envā'-ı ḥaṭādan mā bihil-iḥtirāz olan nesneyi bilmekten 'ibāretdir diyü mu'arrefdir. Ve devlet-i İslāmiyyeden bir müddet mürûrunda 'ulūm-ı 'Arabıyye ve eş'āra edeb ıtlāk eylediler, bā'ış-i te'dīb oldığıçün. [77b] *Ve meleketun te'simu men ḳāmet bihi 'emmā yeşīnuhu* 'ibāretiyle ta'rīf eylediler, ya'nī edeb bir kuvve-i rāsiḥa-i nefsiyyedir ki muttaşıf olan kimseyi mūcib-i şeyn ü 'ayb olan nesnelerden ḥıfz ider demekdir. Ve edeb iki nev'dir: Biri edebu'n-nefs ve birisi edebu'd-dersdir didikleri ta'rīf-i mezkûruñ fıkra-ı āḫiresine nāzır olmuş olur. Ve fıkra-ı ūlāsı ıştılāḥ-ı 'urefāda ḥıfz-ı ḥudūd-ı şer'iyye ve sülūk-i ṭarīḳat-ı mer'iyyedir ki aḥlāk-ı ḥasene-i bāṭınadan 'ibāretdir *ṭuruḳu'l-ḥaḳḳi kulluhā ādābu*⁸⁵⁴ ve 'inde'l-fuḳahā sünnete mebnī olan ḥarakāt demekdir ki edebü ḥayrihi ve edebü 'aşrihi kelāmları aña nāzırdır. Ḥulāşa edebiñ taḥtında aḥlāk-ı marzıyye-i zāhireden mā 'adā bi'l-cümle şer' iñ isticāb ve 'aḳlñ istiḥsān eyleyecegi aḳvāl ü atvār mundericdir 'ıffet ve zārāfet ve nezāket ve izḥār-ı 'adl ve luṭf-ı mu'āmele ve inşāf ve sâ'ir mekârim-ı aḥlāk ve meḥâsin-i evşāf gibi.

(349) احْتَلَبْتُ فَرَوَةَ

⁸⁵¹ Zamanın iki yarısını sağdı.

⁸⁵² Edebiyat mesleği ona mülazim oldu.

⁸⁵³ Onda eksi bir şey yoktur, zaten ona edebiyat mülazim oldu.

⁸⁵⁴ Bütün hak yollarında edep vardır.

(İhtelib ferveh)⁸⁵⁵

İhtelib fi‘li emr-i hâzırdır, maşdarı ihtilâb kelimesidir ki süd sağmak ma‘nâsındır. **Ferve** temre vezninde bir nâkânın ismidir. Aşlı budur ki bir kimse gulâmına Ferve-nâm nâkayı halb eyle diyü emr idüp gulâm nâkânın südi yokdur didikde ol kimse ihtelib ferveh ‘ibâretini şu vechle söyledi ki kavim bu ‘ibâretten şöyle fehmi itdiler *iẖtelib f̱ervi minh*, [77a] ya‘nî nâkayı sağ ve südüden kavmi kandır demek olur, güyâ ferve diyüp âhîrine hâ-yı sekte getürdi ağıza varma didikleri gibi. Bu meşel muhsin-i şûretinde görinen müsî‘ hakkında darb olunur.

(350) حُكْمُكَ مُسَمَّطٌ

(Hukmuke musemmaṭun)⁸⁵⁶

Musemmaṭ mu‘azzam vezninde tām ve nāfız olup vaz‘-i engüşt-i i‘tirâz eylemekle kimsede kudret olmayacak hükümde isti‘māl olunur. Ma‘nâ-yı meşel: Seniñ hükmün nāfızdır, aşlâ redd olunmaz dımekdir. Meşel-i mezbûr *ẖuz ẖukmeke musemmaṭen*⁸⁵⁷ ‘unvânıyla da rivâyet olundu, mücevvezen nāfızın ‘ibâretiyle tefsîr olunmuşdur.

(351) حَنَّ قَدْحٌ لَيْسَ مِنْهَا

(Hanne kıdḥun leyse minhā)⁸⁵⁸

Kıdḥ kâfiñ kesriyle henüz yelek ve temrin geçirilmemiş oğa dinür. İbn Eşîr bu resme tertîb eylemişdir ki ok kısmı ibtidâ kesildikde kaṭ‘ dinür, ba‘dehu yonulduktan sonra berî‘ dinür, toğurulduktan sonra kıdḥ dinür. temrin ve yelek geçirüldükden sonra sehm dinür. kumâr okuna kıdḥ didikleri bu cihettir. Hanne aşlında deve veledine iştiyâk itdiginden âvâz itmege dirler idi, sonra muṭlaқан âvâz itmekde isti‘mālî şâyî‘ oldı. Ma‘nâ-yı meşel: Kıdḥın şavtı kıdāhın şavtıdan olmadı dımekdir. Meydānî didi ki: Sihām-ı meyseriñ cevheri muttaḥid olmayup bir sehmiñ cevheri sâ‘ir sehmiñ cevherlerine muḥālif olup icāle olunduğda andan zuhûr iden şavt sâ‘ir sihāmın şavtına muḥālif olmağla sehm-i [78b] mezbûruñ cevheri sâ‘ir kıdāhın cevherinden olmadığı bilinür. Bu meşel bir kavme intisābı yoğıken iddi‘â-yı intisāb idüp tefāḥur ya mālîk olmadığı nesne ile temedduḥ iden kimse hakkında darb olunur.

⁸⁵⁵ Ferve adındaki deveyi sağ!

⁸⁵⁶ Senin hükmün geçerlidir.

⁸⁵⁷ Senin hükmünü geçerli olarak say.

⁸⁵⁸ Oktan çıkan ses, kadeh sesi değıdir.

(352) الْحَقُّ أَبْلَجُ وَالْبَاطِلُ لَجَلَجٌ

(el-Hakku eblecu ve'l-bâtilu leclecun)⁸⁵⁹

Eblec a' rec vezninde pek vâzih ve âşikâr olan şey'e dinür. Ve minhu kavlu's-şâ'ir: *Hattâ bedet a'nâku şubhin eblecâ. Leclece* sözi ağızda ve içerüde terdîd eylemek ma'nâsınadır ve minhü hadîs-i 'Alî radiyallâhu 'anhu *el-kelimetü mine'l-hikmeti tekünü fî şardi'l-münâfık fe-tüleclicü hattâ taḥruca ilâ şāḥibihā, ey teteḥarraku fî şadrihi hattā yesma'uhā el-mü'min fe-ya ḥuzuhā ve ya'ihā*

(353) حَظِيَّيْنِ بَنَاتٍ صَلَفَيْنِ كَنَّاتٍ

(Ḥaziyyîne benâtin şalifine kennâtin)⁸⁶⁰

Ḥaziyyîn ḥazî kelimesiniñ cem'idir ki şāḥibi 'indinde kendi içün ḥuḫve, ya'nî kâdr ve mekânet ve i'tibârı olan kimseye dinür. **Şalifîn** şalf lafzınıñ cem'idir ki ḥazî kelimesinin muḳâbilidir, fi'l-aşl şalf ḥubûbâtın ḥayr ve nemâsı az olmak ma'nâsınadır ki bereketsiz olmak ta'bîr olunur. **Kennât** nûnuñ teşdidiyle kenne kelimesiniñ cem'idir ki oḡluñ ḥâtûnuna dinür, gelin ta'bîr olunur. Ḥaziyyîn ve şalifîn kelimeleri fi'l-i muḫmer ile manşûblardır vecedü yâḥud aşbahû taḳdîrindedir. Benât ve kennât kelimeleri temyîz olarak manşûblardır, 'Arablarnıñ *râḥû kerîmîn eben ḥasenîn vücuhen* kavilleri gibi. Bu meşel ba'zı emriñ talebi [78a] 'asîr ve ba'zısınıñ yesîr olan ḥuşuşunda ḍarb olunur.

(354) أَحْشَفًا وَسُوءَ كَيْلَةٍ

(Aḥşefen ve sū'e kiletin)⁸⁶¹

Bu meşel *etecma'u ḥāşfen ve sū'e kiletin* taḳdîrindedir. **Ḥaşf** kötü ve kemter ḥurmāya dinür. Bu meşel iki sū'-i ḥulḳı cem'iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(355) حِسًّا وَلَا أُنَيْسَ

(Ḥissen velā enīse)⁸⁶²

⁸⁵⁹ Hak açıktır, bâtil ise karışıktır.

⁸⁶⁰ Talihli kızlar talihsiz gelin olabilirler.

⁸⁶¹ Hem kötü hurma topluyorsun hem de yanlış tartıyorsun. Türkçedeki karşılığı: Hem kel hem fodul.

⁸⁶² Gizli bir ses duyduğum halde kimseyi göremiyorum. Türkçedeki karşılığı: Bu ne perhiz ne lahana turşusu.

Esmā‘u ḥissen takdīrindedir, **ḥis** şavt-i ḥafī ma‘ nāsınadır. Bu meşel "جَعَجَعَةً وَلَا أَرَى طَحْنًا"⁸⁶³ meşeli gibidir ki va‘d eyleyüp incāz eylemeyen kimse hakkında çarb olunur.

(356) الْحِرْصُ فَإِنَّهُ الْحِرْمَانُ

(el-Ḥirşu kâ‘idu’l-ḥirmāni)⁸⁶⁴

Kâ‘id ‘ā‘id vezninde dābbeyi yedci ādeme dinür ki yedici ta‘bır olunur. Ma‘nā-yı meşel zāhirdir. Bu meşel "الْحَرِصُ مَحْرُومٌ"⁸⁶⁵ meşeline muvāfıktır.

(357) الْحَسَنَةُ بَيْنَ السَّيِّئَيْنِ

(el-Ḥasenetu beyne es-seyyi‘eteyni)⁸⁶⁶

Aşlı budur ki ‘Ömer bin ‘Abdi’l-‘Azīz, ‘Abdi’l-Melik bin Mervānıñ meclisine varup muḳaddemā kıızı Fāṭmayı müşārun ileyhe tezvīc eylemiş idi. Merḳūmeniñ ma‘išetinden su‘āl eyledikde ‘Ömer "*Ḥasnetün beyne es-seyyi‘eteyne ve menzile beyne’l-menzileteteyne*"⁸⁶⁷ didi. ‘Abdu’l-Melik daḥı *ḥayru’l-umūr evsāṭuhā* kelāmını irād eyledi. Bu meşel emr-i mutavaşşıḥ hakkında irād olunur.

(358) أَحْسِنُ وَأَنْتَ مُعَانٌ

(Aḥsin ve ente mu‘ānun)⁸⁶⁸

Aḥsin iḥsān kelimesinden emirdir. **Mu‘ān** i‘āne kelimesinden ism-i mef‘ūldür. Ya‘nī muḥsin olan kimse dā‘imā mu‘ṭī-i ḥaḳīḳī olan Ḥaḳḳ te‘ālā ‘indinde ve nās miyānında maḥzūl olmayup meded ü nuşretle i‘ānet olunur dimektir.

مَا عَلَى أَفْعَلٍ مِنْ هَذَا الْبَابِ

(Mā ‘alā ef‘ale min hāze’l-bābi)⁸⁶⁹

[79b]

⁸⁶³ Değirmenin sesini (işitiyorum) fakat ortada un yok.

⁸⁶⁴ Hırs, mahrumiyetin lideridir.

⁸⁶⁵ Hırslı kimse mahrumdur.

⁸⁶⁶ İyilik, iki kötülüğün arasındadır.

⁸⁶⁷ İyilik, iki kötülüğün arasındadır ve en iyi rütbe iki derecenin arasındaki rütbedir.

⁸⁶⁸ Gücün varken iyilik yap!

⁸⁶⁹ Ef‘al vezniyle başlayan meseller.

Cuḥā cîmiñ zammıyla hüdā vezninde Ebū'l-Ğuşn Düceyn bin Şābit laḳabıdır ki 'Arabîñ fi'l-meşel Nasreddîn Ḥocālarıdır, kütüb-i edebîyyede katı vāfir dāstānı maştūrdur. Ez-cümle bir tarlada bir gün beri öte bir nesne cüst-cü iderken bir kimse sebebinden su'āl eyledikde "Geçen hafta bu tarlaya bir miḳdār aḳça defn eylemişdim, ḥālen bulamıyorum" didi. Ol kimse "Āyā bir nişān eylemediñ mi?" didikde "*Belī*, ol gün üzerinde bir siyāh seḥāb kıṭ'ası olmaḡla anı nişān itmişdim" diyü cevāb eyledi. Yine leṭāyifindendir ki bir gün giderken bir cem'iyete muşādif oldı ki miyānlarında mubāḥaşe-güne ḳıl u ḳāl cereyān ider. Sebebinden su'āl eyledikde "İşbu şahş-ı müşār Benū Rāsib cemā'atinden mi yohsa Benū Ṭufāveden mi iştibāhımız olmaḡla temyīzi zımnında ḳur'a-ı endāz-ı maḳāl olmaḡdayız" didiler. Cuḥā didi ki: "Anuñ vech-i esheli vardır, bu şahşı deryāya ilḳā eyleyelim, eger dibine çöküp gider ise Benū Rāsibdendir eger yüzüne çıkar ise Benū Ṭufāvedendir" diyü ta'lim-i ṭarīḳ eylediği bā' iş-i ḥande-i cemā'at olmuşdur. Rāsib sīnin kesriyle dibe çöken nesneye dinür, Ṭufāve şumāme vezninde yüze çıḳmaḡa dinür. Mervīdir ki Ebū'l-Müslim Kūfeye nüzül itdikde didi ki: "Cuḥayı her kim bilür ise bu meclise iḥzār eylesün". Yaḳṭīn didi ki: "Benim ma'lūmumdur". Ḥāşılı Ebu'l-Müslim meclisine [79a] da'vet idüp Yaḳṭīn ibtidā meclise girüp Cuḥayı getirdiğini ifāde eyledikde Ebu'l-Müslim getürün diyü emr eyledi. Ebu'l-Müslim ile Yaḳṭīn şoḥbet idüp ḡayrı bir ferd yoḡiken Cuḥā iṣerüye girdi ve didi ki: "Yā Yaḳṭīn! Ebu'l-Müslim ḳaḡıñızdır. *Ve fī'n-Nevābiḡi cevābu'l-Aḥmaḳ ḥumḳun ve 'itābu'l-aḡraḳi ḥurḳun.*⁸⁷¹ Ve daḡı rivāyet olundı ki Cuḥā zūlmet-i leylde ṭaşra çıktı gördi ki bir kimseyi ḳatl idüp ḥāneniñ dehlizine bırakmışlar. Cuḥāya dehşet 'arīz olup maḳtūlūñ ayaḡından sürüyüp ḥāneniñ bir cānibinde bir ḳuyuya ilḳā eyledi. Babası bu ma'nādan ḥaberdār olup bir ḳoçuñ boḡazını şıḳup helāk itdikden soñra maḳtūli ḳuyudan iḥrāc ve bir maḡalde iḥfā ve mezḳūr ḳoçı maḳtūlūñ yerine ilḳā eyledi. Cuḥā 'alā's-şabāḥ çārsūya çıḳup gördi ki maḳtūlūñ aḡḥābı maḳtūli tecessūs iderler. Cuḥā didi ki: "Bizim ḥānede bir maḳtūl kimse ḳuyu içindedir, naḡar idiñiz ki siziñ tecessūs itdiḡiñiz kimse midir". Çün ḳuyu kenārına geldiler, Cuḥāya didiler ki: "Ḳuyuya nüzül idüp maḳtūli iḥrāc eyle". Cuḥā nüzül idüp ḳoçuñ boynuzları eline girdikde feryād idüp "Eyyuhā'n-

⁸⁷⁰ Cuḥā'dan daha ahmak.⁸⁷¹ Ahmaka cevap vermek ahmaklık, aptal olanı kınamak aptallıktır.

nās! Siziñ maqtûlûñüzün boynuzları var mıdır?" didi. Aşhâb-ı maqtûl Cuḥānıñ keyfiyetin bilürler idi, birbirine levm iderek dönüp gittiler. Ve bir gün mezbûr Cuḥā aḥbâbıyla [80b] bir mesîreye gidüp anda beytütet eylediler. Cuḥā ol fırқанıñ ‘arrîfî ve umûrlarınıñ müdebbiri olmağla "Ey aḥbâb! Bu maḥal cāy-ı ihtiyâtdır, birazdan uykuya vardığımızda şāyed bir ḥarāmzāde gelüp ceyblerimizden aqçalarımızı sırkat ider, benim ḥâtırına bir tedbîr ḥuṭur eyledi, anuñla aqçalarımız sâriḳden maḥfûz olur" didi. Aḥbâb daḡı tevcîḥ-i sem‘-i iḳbāl iderek istintâḳ eylediklerinde cevâb eyledi ki: "Cümlemiz müstaşhabımız olan aqçalarımızı bi't-ta‘dād şu dağarcığa vaż‘ ve işbu üzerimizde olan ağacıñ bālāsına ta‘lîḳ idüp, ‘ale’s-şabāḥ tenzîl idelim". Pes bu re’y üzere ‘amel idüp bî-dağdağā ḥ‘āba vardılar, meger bir veled-i zinā alarğadan bunlarıñ bu meşveretlerin istimā‘ ve ‘amellerine şarf-ı nazar ittılā‘ ider imiş, bunlar müstağrak-ı ḥ‘āb olduklarında hemān ağaca çıkup hemyānı aḡz ve içini tağavvuṭ ile lebrîz eyleyüp nā-bedîd oldu. Vaqtā ki ‘ale’s-şabāḥ cümlesi uykudan bîdār olup herkes ibtidā hemyān tarafına itāre-i enzār iderek Cuḥā cenāblarına du‘ā ve re’yine taḥsîn vü şenā eylemeleriyle bilgiç başı ḳodoş daḡı ḳoḳlanup cümleye taḥmîl-i minneti ‘irfān iderek ağaca şu‘ūd ve hemyānı indirüp keşf ve içine nazar itdiklerinde gördiler ki hemyān ḡalîza ile memlû, abrîzden nişān olmuş. Şimdi Cuḥā cenābları kâriz-i dūr-ā-dūra ṭalmağla sebep-i tefekküründen su‘āl itdiklerinde "Ey aḥbâb! [80a] Hemyān içinden aqçayı çalan hele bir sâriḳdir, ‘acabā o ādemiñ yerden maḳ‘adı bu hemyāna ne gûne irişdi ki içine teğavvuṭ eyledi" diyü endîşesini beyān eylemekle, bu ḳaṣiyye daḡı dasitān-ı ‘irfānından ma‘dûd olmuşdur.

(360) أَحْمَقُ مِنْ دُغَةِ

(Aḥmaḳu min Duḡate)⁸⁷²

Duḡa dālın zammıyla Temīm ḳabîlesinden bir ḥātündür. Aşlı budur ki mezbûreniñ zamān-ı vaż‘-ı ḥamli ḥulûl eyleyüp ol ḥilâlde nev‘an ishāle de uğramağla vilādet burusunu ishāl taḳāzası zannıyla şahrāya sür‘at ve bir çukura ḳu‘ūd idüp iki yavrı birden ḥükmini icrā itmekle hemîn def‘-i ṭabī‘î eyledim zannıyla ḳıyām ve çadıra gelüp ḳarrasına "Yā hentāhu hel yefḡaru el-ca‘ru fāḥuh, ya‘nī ḡā’it ağzını açar mı?" diyü istiknāḥ eyledikde ḳarrası ‘āḳile olmağla māddeye intikāl idüp bile ağzını açmaḳ degil

⁸⁷² Duga denen kadından daha ahmak.

pederini bile çağırır diyü kâküp ol çukurdan çocuğı alup getürdi. Ba‘dehu Duğa-i mezbûre belâhet ve hamâkatda meşel oldu.

(361) أَحْمَقُ مِنَ الْحَبَّارِ

(Aḥmaḳu mine'l-ḥubārā)⁸⁷³

Ḥubārā ḥānīñ zammı ve āḥirde elifñ keşriyle toy kuşuna dinür. Tüledikte yigirmi celengini birden yere bırağup ol ḥâlde uçamaz, kanadların çarpa çarpa helâk olur. Sâ'ir kuşlar ise bir tüy bıraktıkda yerine iki tüy bitmedikçe birin dağı bırakmaz. Anuñçün bönlükde meşel olmuştur. Bir kimseniñ bönlüğünü ve oğuzluğunu beyân ma'rezinde darb olunur.

(362) أَحْذَرُ مِنْ قِرْلَى

(Aḥzeru min qirillā)⁸⁷⁴

Qirillā zimikkā vezninde bir kuşdur ki [81b] martı kuşu gibi balık şayd ider, be-ğāyet hāzm ve ḥāzer şāḥibi bir kuşdur. Hevā yüzünde göziniñ birisi dā'imā şu içinde ki bālige ve birisi ḥāzer ve ihtiyātından yukarıya nāzır olur ki cevāriḥden biri kendisine kaşd eylemeye. Aña mebnī hāzm ve ihtiyātda meşel olmuştur.

(363) أَحْمَقُ مِنْ أَبِي عَبْشَانَ

(Aḥmaḳu min Ebī Ğabşāna)⁸⁷⁵

Ebū Ğabşān Ḥuzā'a kabilesinden bir kimsedir. Aşlı budur ki mezbûr Qureyş'den muḳaddem beyt-i şerīfñ ḥidmetine mütevellī olmağla miftāḥı kendi zabtında idi. Bir gün cedd-i Qureyş olan Kuşay bin Kilāb ile Tā'if'de hem-bezm-i şarāb olup Kuşay tölular virerek merḳūmı sarḥoş eylemekle āşüfteligi ḥilālde miftāḥı kendisinden bir tulum şarāba iştirā ve 'aḳd-ı merḳūma niçe kimseleri işḥād ile rişte-i mu'āmeleyi tevşīḳ eyledikten soñra miftāḥı kendi oğlı 'Abdu'd-dāra teslīm ve 'alā cenāḥı'l-isti'cāl Mekke'ye irsāl eyleyüp ol vechle ḥidmet-i Ka'beniñ tevliyetine nā'il oldu. Ba' dehu Ebū Ğabşān ḥūşyār olup keyfiyyet-i mezbûreye vāḳıf olduğda darb-ı meşel olan Kusa'y-nām kimseden ezyed nedāmete giriftār olmağla ḥaḳḳında meşel-i mezbûr zebān-zed oldu.

⁸⁷³ Toy kuşlarından daha ahmak.

⁸⁷⁴ Kirillā denen kuştan daha dikkatli.

⁸⁷⁵ Ebū Gabşān'dan daha ahmak.

(364) أَحْمَقُ مِنْ هَبْنَقَةٍ

(Aḥmaḳu min Hebennaka)⁸⁷⁶

Āsār-ı ḥumḳından biri budur ki bir nāḳası zāyi⁸⁷⁶ olup her kim bulur ise kendisiniñ olsun dir idi. Ve aḥbār-ı ‘acībesinden biri daḡı budur ki kemik ve ḥazef pārelerinden boyununa geḫūrür idi. Sebebinden su’āl idenlere [81a] "Teşḫīṣ-i vücūduma naşb-ı delālet ve vicdān-ı zātuma vaż⁸⁷⁶-ı ‘alāmetdir, kendimi bu nişāne ile bilürüm ve zāyi⁸⁷⁶ eylesem bu ‘elāmetle bulurum" diyü cevāb eyler idi. Bir gice birāderi ol kılādeyi sırḳat idüp kendi gerdenine ta‘līḳ eyledi. Şabāḥ ol kılādeyi birāderi gerdeninde gördükde "İşte sen benim yā ben kimim?" diyü istişkāl eyledi. Ve bir gün bir ḥimārı zāyi⁸⁷⁶ olmaḡla şükr ü ḥamd iderek birāderine geldi. Birāderi sebab-i ḥamdini su’āl eyledikde "Ben üzerinde bulunmadığıma ḥamd iderim, zīrā bulunsam idi elbette berāberce zāyi⁸⁷⁶ olur idim" didi.

(365) أَحْلَمُ مِنْ أَخْنَفَ

(Aḥlemu min Aḥnefe)⁸⁷⁷

Aḥnef Ḳays Temīmīniñ oḡlıdır. İsmi Şaḡr ve künyesi Ebū Baḡrdır. Aḥbābından biri "Āyā sende ḥalīm kimseye teşādūf eylediñ mi?" diyü su’āl eyledikde "Ne‘am ve te‘allemtu minhu'l-ḫilme ve huve Ḳays bin ‘Āşim⁸⁷⁸" kavliyle cevāb virmişdir. Vech-i rüçḥānı budur ki: Bir gün Ḳays bin ‘Āşim dāḡil-i meclis-i aḥbāb iken benī a‘māmından kendi oḡullarından birini ḳatl eyleyüp maḳtūli ḥūn-ālūd ve ḳātili dest-beste ḥuzūruna iḫzār eylediler. Şüret-i mācerāyı ‘arz eylediklerinde aşlā rüy-i keder iḫzār eylemeyüp bir ferzendine daḡı "Ey ciger-güşe! ‘Amzādeñiz giriftār-ı bend-i izā olup sen böyle rāḡatgāh-ı şafāda āzāde olmaḡ ḫilāf-i āyīn-i mürüvvat ve muḡāyir-i ḳānūn-ı fütüvvetdir. Tiz ḳıyām eyle, anı ḳayddan ḫalāş ve birāderiñiñ techiz ü tekfīnine muḳayyed ol" diyü imzā-yı ḥüccet-i ḫilm ü fütüvvat [82b] eylemişdir.

(366) أَحْمَقُ مِنْ رَبِيعَةَ الْبُكَاءِ

(Aḥmaḳu min Rabī‘ate'l-bekkā’i)⁸⁷⁹

Rabī‘a İbnu ‘Āmir bin Rabī‘at bin Şa‘şa‘ adır. Ḥamāḳatından birini şöyle naḳl iderler ki: Pederi vefāt itdikden şoñra vālidesi bir ere varup derūn-ı ḡaymede mücāma‘at

⁸⁷⁶ Hebennaka denen kimseden daha ahmak.

⁸⁷⁷ Ahnef denen kimseden daha yumuşak huylu.

⁸⁷⁸ Evet, ondan da halim olmayı öğrendim. İşte o kişi Kays bin Āsim.

⁸⁷⁹ Ağlayan Rabia'dan daha ahmak.

hengāmında merķūm Rabī‘ a çadıra girüp gördi ki vālidesiniñ üzerinde bir kimse тұrur. Tevehhüm eyledi ki ol kimse vālidesini қатл ider, çadırı hetk idüp бүкә’ iderek taşra çıkup *"Vā ummāh"* diyü terfī‘-i şavt eyledikde ehālī-i қабіle agāh olup Rabī‘ aya geldiler ve niçün girīv ü feryād idersin diyü sebebinden su’āl eylediklerinde didi ki: "Çadıra girdikde fülān kimseye teşādūf eyledim ki vālidemiñ üzerine çıkup қатline қашd ider". Ehālī-i қабіle mācerāya vāқıf olup *ehvanu maқtūlin ummun tahte zevcin*⁸⁸⁰ diyüp meşel oldu. Ba‘ dehu Rabī‘ atu'l-bekkā tesmiye olunup merķūm ḥamāқāt cihetiyle meşel oldu.

(367) أَحْمَقُ مِنْ رَجُلَةٍ

(Aḥmaqu min ricletin)⁸⁸¹

Ricle rāniñ kesriyle dicle vezninde semüz otuna dinür, baқlatü'l-ḥamқā’ dağı dinür. Pāy-gāhda bitmekle ḥamāқatda meşel olmuşdur. Bu meşelde ‘ämme *"aḥmaqu min ricle"* dirler, zamīr ile. Zemaḥşerī Müstaқşāda didi ki: "Ricle fi'l-aşl mesīlu'l-mā’ ma‘ nāsına idi, maḥalliñ ismini ḥāle tesmiye itdiler. Ḥazret-i ‘Āyişe raḍiyallāhu ‘anhā ricleyi pek sever idi ve aña seyyidü'l-buқūl dir idi".

(368) أَحْسَنُ مِنْ سُوقِ الْعُرُوسِ

(Aḥsenu min sūki'l-‘arūsi)⁸⁸²

Şa‘ ālebī *Dürre-i fāḥirede* didi ki: [82a] *Sūku'l-‘arūs* Bağdādda bir çārsūnuñ ismidir ki be-ğāyet nazīf ve mecma‘-i zurefā’ olmağla bir nesneniñ ḥüsn ü leṭāfetini vaşf maḥallinde đarb olunur. Ebū Bekr Ḥa‘ārizmī bir cāriye-i ḥüsnāniñ vaşfında didi ki: *"Ke’ennehā sūku'l-‘arūs ve ke’ennehā el-‘āfiyetu fi'l-bedeni"*.⁸⁸³ Ba‘ zılar didi ki: *Sūku'l-‘arūs* meḥāsini cāmi‘ olan her şey’e ıtlāқ olunur. Meşelā emti‘a-ı nefīse ve eşyā’-i mustaḥsene vaż’ olunan tüccārīñ sefīnesine sefīnetü'l-‘arūs ıtlāқ iderler. Maḥrūsa-i Bursada Gelincik Çārsūsı kezālike şeb-i ‘ayş u şafāya leyletü'l-‘arūs didikleri dağı bu қабіldendir.

(369) أَحَرُّ مِنْ دَمْعِ الْمِقْلَاتِ

⁸⁸⁰ En kolay ölüm annenin kendi kocasının altında olduğı zamandır.

⁸⁸¹ Ricle denen ottan daha ahmak.

⁸⁸² Gelin çarşısından daha güzel.

⁸⁸³ O, sanki gelin çarşısıdır ve bedendeki sağlıktır.

(Eḥarru min dem' i'l-miḳlāti)⁸⁸⁴

Miḳlāt çocuḡı yaşamaz olan hātündür ki hemīşe ġamnāk ve ḥüzn üzre olmaḡla göziniñ yaşı ḥārr olur ve dem' -i ḥüzn ḥār ve dem' -i sürür bārid olmaḡla, bir kimseye ḥayır du' ā maḳāmında "Aḳarre'l-lāhu 'aynehu"⁸⁸⁵ dirler ki ḳarre kelimesinden me'ḥūzdur, soḡuḳ ma' nāsına. Ve bed-du' ā maḳāmında *sahḥene Allāhu 'aynehu*⁸⁸⁶ dirler ki suḥneden me'ḥūzdur. Ya' nī Haḳ sübhānehu ve te' ālā anı mesrūr itsün ve anı maḥzūn itsün. Ve ba' zılar "Aḳarre ḳarārdan me'ḥūzdur" didiler. pes *aḳarre'l-lāhu 'aynehu* Haḳḳ te' ālā aña ol mertebe rızḳ iḥsān itsün ki ġayrılarıñ mālından naḳarını ḳaṭ' eylesün demekdir ḥāşılı ḳanā' at ile du' ādır.

(370) أَحْمَى مِنْ مُجِيرِ الْجَرَادِ

(Aḥmā min mucīri'l-cerādi)⁸⁸⁷

Mucīr icāre kelimesinden ism-i fā'ildir ki penāh getüreñi ḥimāyet eylemek ma' nāsınadır. İbn A' rābī rivāyet [83b] eyledi ki: Mudlic bin Suveyd eṭ-Ṭā'ī bir ġün ḥaymesinde tenḥā oturmuş idi. Ṭaydan bir cemā' at ṭūbara ve hegbeleriyle ḥaymesiniñ eṭrāfına geldiler. Mudlic didi ki: "Ne iş içün geldiñiz ve bu ḳarflar nedir?". Cevāb virdiler ki "Bu eṭrāfa çekirge nüzūl itdi anı şayda geldik". Mudlic daḡı atına binüp mızraḡını eline aldı ve yemīn itdi ki "Çekirge cemā' atı benim civārıma nüzūl itdiklerin gördiñiz, eger içlerinden birine her kim ta' arruḡ eyler ise ḳatlı eylerim". Çekirgeleri ḥimāye eyleyüp şemsiñ ḥarāreti ḳuhūr idince şemseye ta' arruḡ itdirmedi. Çünkü şemsin ḥarāreti ḳuhūr itdi, çekirgeler bi'l-cümle uçup gitdiler. Mudlic didi ki: "Çekirgeler benim civārımdan uçup gitdiler, siz bilürsünüḡ şimdiden soñra māni' olmam". Ba' dehu merḳūma *Mucīri'l-cerād* tesmiye olunup ḥimāyet ḥaḳḳında meşel-i sā'ir oldu.

(371) أَحْرَصُ مِنْ كَلْبٍ عَلَى جِيْفَةٍ

(Aḥraşu min kelbin 'alā cīfetin)⁸⁸⁸

Aḥraş hırşdan me'ḥūzdur, be-ġāyet ḥarīş demekdir ve *aḥraşu min kelbin 'alā 'arḳin*,⁸⁸⁹ 'arḳ ġarḳ vezninde eti üzerinde olan kemige dinür.

⁸⁸⁴ Gözyaşlarından daha sıcak.

⁸⁸⁵ Allah seni mesut etsin!

⁸⁸⁶ Allah onu mutsuz etsin!

⁸⁸⁷ Çekirgeyi koruyandan daha korucu.

⁸⁸⁸ Leşi koruyan köpekten daha koruyucu.

(372) أَحْنُ مِنْ شَارِفٍ

(Aḥennu min šārifin)⁸⁹⁰

Aḥen ḥanīnden me'ḥūzdu. **Šārif** rānīn kesriyle nāḳa-i müsinnedir ki veledine diger nāḳalardan ziyāde 'aṭf u re'feti ve şevḳ ü arzūsı olup yakılır yavı kıılır.

(373) أَحْمَقُ مِنْ أُمِّ الْهَنْبِيرِ

(A 'maḳu min Ummi'l-hinbiri)⁸⁹¹

Hinbir eşek şopasına dinür. **Ummu'l-hinbir** zibric [83a] vezninde ḳancıḳ eşege dinür.

(374) أَحْوَلُ مِنْ أَبِي بَرَاقِشَ

(Aḥvelu min Ebī Berāḳiṣa)⁸⁹²

Burada **aḥvel** kelimesi taḥavvül ve tenaḳḳulden me'ḥūzdu. **Ebū Berāḳiṣ** bānīn fethiyle kirpiye şebīh bir gūne ṭā'ir-i berrīye ıtlāḳ olunur ki yeleklerinin yukarısı be-gāyet aḳ ve ortası kırmızı ve aşığısı siyāh olur. Bir nesneden ḳorḳup belinledikde tüyleri ḳabarup ṭāvūs gibi gūnegūn elvānla mütelevvin olur. Bu cihetle televvün-i ṭab' ı olan kimsede ḍarb-ı meşel olmuştur. Ḳāle's-şā' iru:

*Ke-ebī berāḳiṣa kulle lev-
nin levnuhu yeteḥayyelu*⁸⁹³

ve yurvā yeteḥavvelu.⁸⁹⁴

(375) أَحْذَرُ مِنْ ذَنْبٍ

(Aḥzeru min zi 'bin)⁸⁹⁵

İhtirāzını şöyle naḳl iderler ki göziniñ birisi muṭbıke-i nā'ime ve digeri meftūḥa-i ḥārise olarak nā'im olur, lākin ihtirāz eylediginden degildir, belki ḥilḳīdir.

(376) أَحْلَمُ مِنْ فَرْخِ عُقَابٍ

(Aḥlemu min farḫi 'uḳābin)⁸⁹⁶

⁸⁸⁹ Kemiği koruyan köpekten daha koruyucu

⁸⁹⁰ Yaşlı deveden daha şefkatli.

⁸⁹¹ Ümmü'l-hinbir denen eşekten daha ahmak.

⁸⁹² Kirpiden daha değışken biri.

⁸⁹³ Kirpi gibi her an renk değıştirir.

⁸⁹⁴ "Yeteḥavvelu" şeklinde de zikredilir.

⁸⁹⁵ Kurttan daha dikkatli.

⁸⁹⁶ Kartal yavrusundan daha yumuşak huylu.

Bir A‘rābiden Sinān bin Hāriṣe istimā‘ eyledi ki kelām-ı mezbūrı tefevvüh ider. Farḥ-ı mezbūruñ ḥilmi ne gūnedir diyü su‘āl eyledikde, A‘rābī didi ki: Re’s-i cebelde yumurṭadan çıkar tā ki kanadları bitüp tayarāna kudret-yāb olmadıkça hareket eylemez, eger hareket eylerse re’s-i cebelden sākiṭ olup helāk olur.

(377) أَحْكُمُ مِنْ هَرِمٍ بِنِ قُطْبَةٍ

(Aḥkemu min Herimin bin Qūṭbete)⁸⁹⁷

Mezbūr Herim bin qūṭbeti'l-Fezārīdir ki aşḥābdandır. Bir mādde zımnında ‘Āmir bin eṭ-Ṭufeyl ile ‘Alḳama bin ‘Ulāṣe aña teḥākum itdiler.

(378) أَحْمَقُ مِنْ عَقَقِي

(Aḥmaḳu min ‘aḳ‘ aḳin)⁸⁹⁸

[84b]

‘Aḳ‘ aḳ fedfed vezninde bir nev‘ aḳ ve ḳara ile alaca ḳuş ismidir ki şavtı ‘ayn ve ḳāf harflerine şebīhdır. Türkīde şaḳşağan ta‘bīr itdikleridir. Na‘āme gibi yumurṭasını ve yavrısını idārededen ‘ācizdir.

(379) أَحْسَنُ مِنْ شَنْفِ الْأَنْصَرِ

(Aḥsenu min şenfi'l-enḍari)⁸⁹⁹

Şenf şīniñ fethi ve nūnuñ sükūnuyla ḳulaḳ üzerine taḳılan küpeye dinür ki aşḳı ta‘bīr olunur. Enḍar efles vezninde naḍrıñ cem‘idir ki altuna dinür ḳurṭu‘z-zeheb ile mu‘anvendir.

(380) أَحْسَنُ مِنَ الدُّمْيَةِ وَمِنَ الزُّونِ

(Aḥsenu mine'd-dumyeti ve mine'z-zūni)⁹⁰⁰

Dumye gürfe vezninde mermerden terāşīde şūrete ve puta dinür, şanem ma‘nāsına. Kezālike zūn zāyıñ zammıyla puta dinür, şanem ma‘nāsına. Ve müşrikleriñ perestiş itdikleri nesneye dinür, güneş ve nār ve gāv ve sā‘ir nesneler gibi.

(381) أَحْيَرُ مِنْ ضَبِّ

⁸⁹⁷ Kutbe'nin oğlu olan Herim'den daha hükmedici.

⁸⁹⁸ Saksığandan daha ahmak.

⁸⁹⁹ Altın küpeden daha güzel.

⁹⁰⁰ Putlardan daha güzel.

(Aḥyeru min ḍabbin)⁹⁰¹

Ḍabb Ḍādîñ fethî ve bânîñ teşdîdiyle kelere dinür. **Aḥyer** hayretten ef' al-i tafḍîldir. Zîrâ keler kısmı deliginden çıkdıkdâ bir daḥı gelüp deligini bulamaz. Kezâlike " أَحْيَرُ مِنْ " ⁹⁰² daḥı ḍurûbdandır. **Verel** fethateynle kelere şebîh bir cânverdir, 'alâ kavlin kertenkele envā'ından iri ve kıyruḡı uzun başı küçük olandır. Türkîde buña bozumca ta' bîr olunur, cildi siyâh ve huşûnetli ve sarı huṭûṭla muḥaṭṭat ve ablaḡ olur, laḥmı be-ğâyet ḥârr ve ziyâdesiyle müsemmen ve necisini ṭilâ bedende olan temregi ve baraş ' illetlerini muzîl ve şaḥmını ṭalâ idüp delk eylemek mu' azzim-i zekerdir.

[84a]

(382) أَحْلَى مِنْ مِيرَاثِ الْعَمَّةِ الرَّقُوبِ
(Aḥlā min mīrāṣi'l-' ammeti'r-raḡūbi)⁹⁰³

Raḡūb şabūr vezninde evlādı olmayan ḥātūna dinür.

البَابُ السَّاعِي: فِيمَا أَوَّلُهُ حَاء
el-Bābu's-sābi' u: Fīmā evveluhu ḥā 'un⁹⁰⁴

(383) الْخَيْلُ تَجْرِي عَلَى مَسَافِهَا
(el-Ḥaylu tecrī 'alā mesāvīhā)⁹⁰⁵

Ḥayl leyl vezninde at sürisine dinür, cemā'at-ı efrās ma'nāsına. Lafzından müfredi yokdur ki ism-i cem' olur, 'alâ kavlin müfredi ḥā'il kelimesidir ḥod-bînler gibi edā ve şîve ile yürümeleriyle ıtlâḡ olundu. **Tecrī** cerā kelimesinden müstaḡbeldir. **Mesāvī** mīmîñ fethî ve vāvîñ kesriyle sū' lafzınıñ cem'idir, ḡayr-i kıyās üzre. Nite ki muḡābili olan meḥāsin ḥüsn lafzınıñ cem'idir. Ve 'inde'l-ba'z ikisiniñ daḥı müfredi mesmū' degildir yāḥud müfredi mesā'edir ki meserret muḡābilidir. Aşlı mesve'e idi ki mef'alet veznindedir, aña binā'en cem'inde vāv red olunup mesāvī dinür, lâkin muḡaffefen muūta'meldir. Ba'dehu 'uyūb ve naḡāyis ma'nāsına müsta'meldir ki meḥāsin

⁹⁰¹ Kertenkeleden daha şaşkın.

⁹⁰² Verel denen hayvandan daha şaşkın.

⁹⁰³ Çocuḡu olmayan halanın mirasından daha tatlı.

⁹⁰⁴ Yedinci bölüm: Hâ ile başlayan meseller.

⁹⁰⁵ At kısmı kusurlu da olsa asaleti onu koşmaya sevk eder. Türkçedeki karşılığı: Asîl azmaz, bal kokmaz. Yazıcı, age, s. 49-50.

muḳābilidir, meşel-i mezbûrda isti‘ māl olundığı gibi. Ma‘ nā-yı meşel: At kısmı her ne kadar evşāb ve ‘uyūb şāḥibi olsalar da kerem-i zātları cery ü iḳdāmlarına ḥāmil ve sâ’iḳ olur dimekdir. Bu meşel aşıl ve kerīm olan kimse her ne kadar za‘ f-ı ḥālî var ise de yine bir mūcib-i aşālet ü necābet ihtimāl-i mü’net ve ihtimā-yı ‘ahd u zimmet ider diyecek yerde darb olunur.

(384) خَامِرِي أُمِّ عَامِرٍ

(Ḥāmīrī umme ‘āmirin)⁹⁰⁶

Ḥāmīrī muḥāmereden emr-i ḥāzır-ı mü’enneşdir, [85b] muḥāmere gizlenmek ma‘ nāsınadır. **Ummu ‘Āmir** dişi şırtlanın künyesidir. Şayyādlar cānver-i mezbûrūn deligine bu kelāmı diyerek duḡūl idüp ayaklarını bend iderler. Ol daḡı aşlā hareket eylemeyüp rām olur, şırtlan be-gāyet aḥmak cānverdir. Kezālike *ḥāmīrī ḥazācīre etāki mā tuḥāzīr* dirler, ya‘ nī ey şırtlan sen pinhān ol ki ḥāzer eyledigiñ nesne saña geldi dimekdir. *Terceme-i Kāmūs*da vālid-i mācidim buyururlar ki: Meşel-i şānīyi kütüb-i emşālde gerçi bu üslūb üzere buldılar, lākin evceh ü enseb olan yanın ḥazfıyla ḥāmīr ḥazācīre yāḡud işbāt-ı nūnla tuḥāzīrīn olmaḡdır. Zīrā ḥazācīr būnye-i cem‘ üzre müfred olduğı māddeinde mebnīdir.

(385) خُذْ مِنْ جِذْعٍ مَا أُعْطَاكَ

(Ḥuz min ciz‘ in mā a‘ ṭāke)⁹⁰⁷

Ḥuz emr-i ḥāzırdır. **Ciz‘** cīmin kesriyle Ġassān kabīlesinden İbn-i ‘ Amrdır ki bir ma‘ rūf kimsedir. Aşlı budur ki Ġassān kabīlesi Yemende Selīḥ kabīlesiniñ emīrine beher sene ādem başına iki altun baş ḥāracı verir idi. Ve resm-i mezkūrūn taḡşīl-dārı emīr-i mezbūr tarafından Sebṭa bin el-Münzīr-nām bir kimse idi. Bir gün mezbūr Sebṭa veregeldigi resm-i mezkūrı almak için merḡūm Ciz‘ in kabīlesine gelüp taleb eyledükde ciz‘ hemān ḥānesine girüp kılıcını aḡz ve der-sā‘at taşra çıkup bir kerre niçe çaldı ise iki pāre eyledi. [85a] Ve lāşesine ḡitāben kelām-ı mezbūrı īrād eyledi. Ba‘ zılar didi ki: Ciz‘ ba‘ z-ı mülūk varup kılıcını bir miḡdār meblaḡ-ı bedeli irhān eyledi, soñra fekk-i rehn eylememekle melik-i mezbūr "İşbu kılıcını ferc-i māderiñe idḡāl eyle, baña bu ne lāzımdır, benim aḡçamı vir" diyü şetm eyledikde Ciz‘ hemān sell-i seyf idüp mezbūrı ḡatlı ve kelām-ı mezbūrı īrād eyledi. Ya‘ nī sen Ciz‘ den i‘ ṭā ide geldiği nesneyi aḡz eyle

⁹⁰⁶ Şırtlana tuzak kur, sana olduğı yerde teslim olsun.

⁹⁰⁷ Dalın sana verebildiğini al!

dimekdir, yāhud sen Ciz‘ den virecegi nesneyi aḥz eyle dimekdir. Meşel-i mezbūr baḥlīlīn cūd u i‘ṭā eyledigi nesneyi hemān ḡanīmet bilüp almağa tarḡīb maḥallinde ḍarb olunur.

(386) خَرْقَاءُ وَجَدَتْ صُوفًا

(Ḥarḳā’u vecedet şūfen)⁹⁰⁸

Ḥarḳā’ şahrā’ vezninde aḥraḳ lafzının mü’ennesidir, hemec ve çolpa ve bī-magz ve nādān ‘avrata dinür. **Vecedet** māzī-i mü’ennesidir. **Şūf** yūñe dinür. Ma‘nā-yı meşel: Oğuz qarı yūñ buldı dimekdir. Elinden yūñe dā’ir ‘amel gelmeyen ‘avrat elbette yūñi bulduḡda bī-behre olmaḡla ifsād u tebāh eylediginden nāşī. Meşel-i mezbūr bir mālā işābet idüp idāresini bilmemekle telef ü tebāh iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur. Ve ‘Arablar "*Aḥztu bi-şūfī raḳbetihi*" dirler ve "*bi-Şāfī raḳabetihi*" daḡı dirler. Ya‘nī ben anuñ boyununuñ derisinden ḳavrayup tıtdum yāhud ḳafası çukurunda olan şarkık saçından [86b] yapışdım yāhud mecmū‘ ḳafasından tıtdum yāhud ḳahr u ‘unfla tıtdum diyecek yerde. Burada şāf daḡı şūf ma‘nāsına müsta‘meldir. Nite ki tūf u ṭāf ve ḳūf u ḳāf daḡı bu ma‘nāyadır, şā’ifden daḡı muḥaffef olmaḳ muḥtemeldir, mübālaḡat isti‘māl olunur. Bu kelāmı bir kimseniñ ardından yetişmek mümkün degil iken olunurken nā-gāh yetişildikde isti‘māl iderler. Gerek boyunundan tıtsun ve gerek sā’iririnden tıtsun. Ve yine isti‘mālāt-ı ‘Arabdandır ki "*A‘ṭāhu bi-şūfī raḳbetihi*" dirler cümleten virdi dimek maḥallinde yāhud müft ve meccānen virdi māḳāmında.

(387) الْخَلَّةُ تَدْعُو إِلَى السَّلَّةِ

(el-Ḥalletu tad‘ū ile’s-selleti)⁹⁰⁹

Ḥalle ḡanīn fethiyle ḥāce ve faḳr u fāḳa ma‘nālarıdır. **Selle** sīnīn fethiyle uğrılık sırḳat ma‘nāsıdır. Ma‘nā-yı meşel: Żarūret ve faḳr ve ihtiyāc uğrılık irtikābına mü’eddī olur dimekdir. Ḳāle’s-şā’iru:

*Elā-ḳātele Allāhu ez-żarūrete innehā
Tu‘ellimu ḡayre’l-ḡalḳi şerre el-ḡalāyīḳı*⁹¹⁰

(388) خَوْقٌ مِنَ السَّامِ بِجِدِّ أَوْقَصَ

(Ḥavḳun mine’s-sāmi bicīdin evḳaşa)⁹¹¹

⁹⁰⁸ Ahmak kadın yünü buldu.

⁹⁰⁹ Fakirlik insana hırsızlık yaptırır. Türkçedeki karşılığı: Aç elini kora sokar./ Aç köpek fırın deler. Yazarı, **age**, s. 205.

⁹¹⁰ Allah fakirliği kahretsin, çünkü o, hayırlı insanları halkın en kötülerine çevirir.

Ḥavḵ tavḵ vezninde muṭlaḳā ḥalkā ma‘nāsınadır. **Sām** kām vezninde altun ma‘denleriniñ tamarlarına dinür ki burada altun murāddır. **Cīd** cīmiñ kesriyle boyuna dinür, ‘unḵ ma‘nāsına. **Avḵaş** aḥmer vezninde kışa boyunlu kişiye dinür. [86a] Ma‘nā-yı meşel: Altundan şavḡ olunan tavḵ kışa boyuna taḳılmış dimekdir. Bu meşel ḥasīb ü nesīb olup ecdādı kirām-ı nāsdan iken kendi denī ve ḥaḳīr olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(389) اخْتَلَطَ اللَّيْلُ بِالتُّرَابِ

(İḥtelaṭa‘lleylu bit-turābi)⁹¹²

Ve *iḥtelaṭa el-ḥābilu bi'n-nābil* ve *iḥtelaṭa er-ra‘yu bi'l-hemeli* ve *iḥtelaṭa el-ḥāşiru bi'z-zubbādı* cümlesi ḍurūbdandır. Ya‘nī gice toza topraḡa ve şayda aḡ naşb iden kimse oḵ atanlara ve çobanlu süri müseyyeblere ve koyu süde fāsıd kereyaḡı ḳarışdı dimekdir. Bu dört meşel bir mādde çaparazlanup şūrīde ve mübhem ve müştebeh olduḡda ḍarb olunur.

(390) خَلَاؤُكَ أَفْنَى لِحَيَاتِكَ

(Ḥalā‘uke aḳnā li-ḥayā‘ike)⁹¹³

Burada **aḳnā** kelimesi elzem ma‘nāsınadır. Hāsıl-ı ma‘nā: Sen kendi menziliñde münzevī olduḡında nāsıñ şütür-gürbe evzā‘ı ve sâ‘ır gūne mu‘āmelātı sebebiyle ‘ārız olan ḡazabdan nāşī mūcib-i şerm ü ḥayā olacaḵ renc ve ‘ārızadan sālīm olursun dimekdir. Bu meşel iḥtilāṭ-ı nāsıñ mezmūmiyyetini beyān ma‘rezinde īrād olunur.

(391) خَبَطَهُ خَبَطَ عَشَوَاءَ

(Ḥābaṭahu ḥabṭa ‘aşvā‘a)⁹¹⁴

*Ey rekibehu ‘alā ḡayri başiretin.*⁹¹⁵ ‘**Aşvā**’ ḥamrā’ vezninde şol nāḳaya dinür ki önünde olan nesneleri görmemekle görmeden elleriyle oraya buraya başup çalaracaḵ yürür ola. **Ḥabṭ** kezālike bu ma‘nāyadır.

(392) خُذْهُ وَلَوْ بِقُرْطِي مَارِيَّةَ

(Ḥuzhu ve lev bi ḳurṭay Māriyete)⁹¹⁶

⁹¹¹ Altın kolye kısa boyna takılmış.

⁹¹² Gece topraḡa karıştı.

⁹¹³ Yalnızlıḡın senin hayan için iyidir.

⁹¹⁴ Rastgele hareket etmiş.

⁹¹⁵ Görmeden ona binmiş.

Māriye bintu zālīm ve bintu [87b] Arkamdır ki menşe'-i meşel mezbûrdur. Bu gûne nakl iderler ki Māriye-i merķūme mülūk-i Kinde evlādından olmağla kulağına taķındığı küpelerde göğercin yumurtası kadar iki şehdāne incü var idi ki meşeli mer'î degil idi, nefsine īsār ile ol küpeleri Ka'be-i mu'azzamaya irsāl eylemekle hāzin-i hizāne-i Ka'be dağı alup beyt-i şerīf içre ta'lik eyledi. Ba' dehu bir nesneye tarģib ve 'alā eyyi hāl iħrāz ve istiħşālī huşuşunda iğrā ve teşvīķ zımnında kelām-ı mezbûr meşel oldu, bi-kurtay Māriye terkibinde bā' harfī muķābele ma'nāsına olmağla. Ma'nā-yı meşel: Sen anı aħz u taħşil eyle, eger muķābilinde Māriyenin küpelerini dağı virmek iķtizā iderse de dimekdir.

(393) خَلَّةُ أَعْرَابٍ وَدَيْنٌ فَادِحٌ

(Hulletu a' rābin ve deynun fādiħun)⁹¹⁷

Hulle hānīñ zammıyla muħabbet ve muħib ma'nāsınadır. **Fādiħ** dālīñ kesriyle ādemi başup şıklet virici umūr-ı 'azīme vü şedideye ve *minhu nezel bihim fevādiħu'd-dehri ey huṭubuhum*, bir kimse biħasebi'l-iķtizā menfūrı olan nesneyi irtikāb itdikde aña niçün bu mevfūr-ı tab'īñ olan nesneyi irtikāb itdiñ diyü i'tirāz olunduğda ol kimse kelām-ı mezbûrı īrād ider. Ya'nī benim irtikāb itdigim a' rāb muħabbeti ve deyni muşķil ķābīlindendir, zīrā A' rāb ekşer-i evķātda meşakķate giriftār olmağla dostluk itdigi kimseye teklīf-i mālā yuṭāķdan hālī degildir, ve deyn çok olduğda bi'l-küllīyye edāsı mümkün [87a] olmadığından teħammülden ğayrı çāre yokdur.

(394) الْحَنْقُ يُخْرِجُ الْوَرْقَ

(el-Ĥaniķu yuħricu'l-variķa)⁹¹⁸

Ĥaniķ ketif vezninde ziyāde ibrām u ilhāh iden kimseye dinür ki boğaz şıkup ta' ciz iden kimseye teşbīh tarīķıyladır. **Variķ** ĥaniķ vezninde sikkelü aķcalara dinür, derāhim-i maḍrūbe ma'nāsına. Bu meşel ibrām iden kimse medyūndan ĥaķķını alur diyecek yerde ḍarb olunur. ⁹¹⁹ "الإبرامُ يُخَصِّلُ الْمَرْأَمَ" meşeli dağı bu mefhūmdadır.

(395) خَيْرٌ بَيْنَ جَدْعٍ وَخَصَا

⁹¹⁶ Mariye'nin iki küpesi kadar bile olsa onu al! Türkçedeki karşılığı: Elinden ne gelirse yap ve onu elde et. Yazıcı, **age**, s. 240.

⁹¹⁷ Hem bir Arap'ın sevgisi hem de ağır bir borçtur.

⁹¹⁸ Israr seni hakkına ulaştırır.

⁹¹⁹ Israr hedefe ulaştırır.

(Ḥuyyire beyne cid' in ve ḥiṣā)⁹²⁰

Ḥuyyire taḥyīr kelimesinden māzī-i mechūldür. **Cid'** cīmiñ kesriyle bir kimseniñ burununu kesmek ma' nāsınadır. **Ḥiṣā** ḥāniñ kesriyle ḥayalarını çıkarmak ma' nāsınadır ki insānda ḥadım eylemek ve ḥayvānda enemek ta'bīr olur. Ma' nā-yı meṣel: Burnı kesilmekle taşağı çıkarılmak beyinde taḥyīr olundu demekdir. Bu meṣel iki mekrūh ḥaṣlet beyinde mu' azzeḥ olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(396) خَالِصِ الْمُؤْمِنِ وَخَالِقِ الْفَاجِرِ

(Ḥālīṣi'l-mu'mine ve ḥālīḳi'l-fācire)⁹²¹

Ḥālīṣ emr-i ḥāzırdir, maṣdarı muḥālaṣadır ki bir kimse ile kedersiz şafvet üzre geçinmek ma' nāsınadır. **Ḥālīḳ** muḥālaḳadan emirdir, mücāmele ma' nāsınadır ki bir ādem ile şıdk u şamīmle dostluk eylemeyüp şūreten güzelce mu' āmele eylemek ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meṣel: Mü'mine ḥulūṣ üzre muḥabbet ve münāfaḳa müdārā ve müsāhelet eyle demekdir. Bu meṣel "آخِ الْأَعْدَاءِ وَدَاهِنِ الْأَعْدَاءِ"⁹²² meṣeline qarībdir.

(397) خَالِفْ تُذَكِّرْ

(Ḥālīf tuzker)⁹²³

Meydānī *Mecmada* [88b] şu vechle beyān eyledi ki: Mufaḍḍal didi ki: İbtidā bu meṣeli tekellüm iden Ḥuṭay'adır. Kūfeye geldikde bir kimseye teşādūf idüp didi ki: "Baña bu şehirde be-ğāyet seḥā ve kerem şāḥibi ḳanğı kimse ise delālet eyle". Ol kimse didi ki: "Bu şehirde 'Uteybetu bin en-Nehhās el-'iclī'den ḡayrı eşḫiyādan kimse yokdur". Pes Ḥuṭay'a 'Uteybeniñ serāyı ṭarafına teveccüh itdikde 'Uteybe'ye teşādūf idüp didi ki: "'Uteybe sen misin?" 'Uteybe "Lā" didi. "'Attāb sen misin?" 'Uteybe yine "Lā" didi. Ḥuṭay'a "Seniñ ismiñ bu isme qarībdir" didikde "Ben 'Uteybeyim, sen kimsin?" didi. Ḥuṭay'a "Enā Cervel" didi. 'Uteybe "Cervel kimdir?" didi. Ḥuṭay'a "Ebū Müleyke" didi. 'Uteybe "Vallāhi mā izdedte illā 'amen"⁹²⁴ didi. Āḥiru'l-emr "Ben Ḥuṭay'ayım" didikde 'Uteybe "Merḥabān bike yā Ḥuṭay'a" diyüp dil-nüvāzlıḳ itdi. Ḥuṭay'a didi ki: "Yā 'Uteybe, baña ḥaber vir, eş'ar-ı nās ve ser-āmed-i şu'arā kimdir?" 'Uteybe didi ki:

⁹²⁰ Ona burnu kesmek ile hayaları çıkarmak arasında tercih yapıldı. Türkçedeki karşılığı: Kırk katır mı kırk satır mı?

⁹²¹ Mümin olana dostluk kur, günahkar olana ise iyi davran!

⁹²² İyilerle kardeş ol, düşmanlarla iyi geçin!

⁹²³ Muhalefet edersen tanınırsın.

⁹²⁴ Vallahi, daha muamma olmuşsun.

"Hālā senden ğayrı efşah u eblağ u emlah kimse yokdur" Hıtaý'a didi ki: *hālif tuzker* belki şu şi'riñ kâ'ili benden hezâr derece eş'ar ve efşahdır.

Ve men yec'al'il-ma'rûfa min dūni 'irdihi
Yazirruhu ve men lā yaṭṭaḳi eş-şetme yuştemu

Ve men yeku zā fadlin fe-yebḥal bi-fazlihi
*'alā ḳavmihi yūsteġnā 'anhu ve yuzmemu*⁹²⁵

[88a]

'Uteybe didi ki: "*Şadaḳte yā Hıtaý'a*, hācetuñ nedir?" didi. "Üzeriñde olan hāzdan eşvābı isterim" didi. 'Uteybe daḥı maṭlūbı olan eşvābı çıkarup Hıtaý'a'ya virüp daḥı hācetiñ var ise 'arz eyle" didi. Hıtaý'a "'İyālim içün zāḥire ve temr ve kisve isterim" didi. 'Uteybe daḥı fermān idüp müheyyā itdiler. Hıtaý'a şimden soñra 'iālim cānibine teveccüh iderim "*el-'avdu aḥmedu*"⁹²⁶ didi. pes 'Uteybeniñ huzûrundan hurûc idüp

Su'ilte velem tabḥel ve lem tu'tı tāt'ilen
*Fe-seyyāne lā zemmü 'aleyke ve lā ḥamdü*⁹²⁷

beytini tekellüm iderek ehli cānibine 'azîmet eyledi.

حَفَّتْ نَعَامَتُهُمْ (398)

(Haffet na'āmetuhum)⁹²⁸

Bunda **na'āme** cemā'at ma'nāsından me'hūzdur. Ya'nī kavim göçüp yurdları hafif, ya'nī tenhā ve hālī kaldı dimekdir. Ve ba'zılar *tefferāḳat kelimetuhum* ḳavliyle tefsir eylemekle ol ḳavmiñ 'izz ü şevketleri ve revnağ u ḥayşiyetleri zā'il oldı dimekdir. Ve 'Arablar *şālet na'āmetuhu* dirler bir ādem öykelenüp ḥiffet eyledikden soñra sākin ve āremide olduḳda. Zīrā deve ḳuşı uçmağ hevāsıyla bir miḳdār yerden ayağı kesilüp lākin ḳuvvet-i ṭayarānı olmamağla yine fi'l-hāl mütenezzil olur.

حَرْقَاءُ ذَاتُ نَيْفَةٍ (399)

(Ḥarḳā'u zātu nīḳatin)⁹²⁹

⁹²⁵ Yerinde olmayan iyilik yapan, kendisine zarar verir ve kim kötülükten sakınmazsa kötülenir. İyilik sahibi cimrilik yaparsa kendi kavmi ondan vazgeçip dışlar.

⁹²⁶ Dönüş daha iyidir.

⁹²⁷ Senden bir şey istenilince ne cimri ne de cömert olarak davrandın, bu yüzden ne övülürsün ne de sövülürsün.

⁹²⁸ Devekuşları az oldu.

⁹²⁹ Beceriksiz kadın, biliyor gibi davranır.

Ḥarkā' ṣaḥrā' vezninde aḥrak lafzının mü'ennesidir, hemc ve çolpa bī-magz ve nādān 'avrata dinür. **Nīka** nūnuñ kesriyle tenevvük ma'nāsına, isimdir, [89b] nefis yiyüp nefis giyer olmağa dinür. Bu meşel bir şey'e cāhil iken ma'rifet iddi'ā iden nādān ḥaḳḳında ɖarb olunur.

(400) خُذْ مِنْهَا مَا قَطَعَ الْبَطْحَاءُ

(Ḥuz minhā mā ɓaṭa' a'l-baṭḥā'u)⁹³⁰

Minhā kelimesinde olan zamīr ibile rāci' dir. **Baṭḥā'** el-baṭḥ lafzının mü'ennesidir, şol vāsi' şu aḳındısına dinür ki anda ḥurde çay ve çakıl taşları ola. Ma'nā-yı meşel: ḥuz minhā mā kāne ɓaviyyen, ya'nī sen develerden ɓavī olan deveyi aḥz eyle dimekdir. Zīrā taşlık olan maḥalli zebūn olan develer ɓaṭ' idüp mūrūr idemez. Bu meşel şervet ü sāmān şāḥibi olan kimseden isti'ānet eyle diyecek yerde ɖarb olunur.

(401) خَشَّ ذُوَالَةَ بِالْحِبَالَةِ

(Ḥaṣṣi zu'ālete bi'l-ḥibāleti)⁹³¹

Ḥaṣṣi taḥṣiyeden emirdir. **Zu'āle** şümāme vezninde sibā' dan ɓurda dinür. **Ḥibāle** duzağa dinür. Bu meşel sen zu'āleyi ḥibāle ile taḥṣiye eyle ben seniñ ne çenberden ḥallāc oldığı bilürüm dimekdir. Tehdīdine mübālāt olunmayan kimse ḥaḳḳında ɖarb olunur. Ya'nī sen benden gayrıları taḥṣiye eyle ben seni pek ra'nā bilürüm diyecek yerde īrād olunur.

(402) خَيْرَ خَالِيكَ تَنْطَحِينَ

(Ḥayre ḥālibeyki taṇṭaḥīne)⁹³²

Kāf-1 ḥiṭāb kesr ileidir. **Ḥālibetān** teşniyedir. **Taṇṭaḥīn** naṭḥ kelimesindeki boynuzlu ḥayvān boynuzuyla urmaḳ ma'nāsınadır, müstaḳbel-i muḥātabdır. Aşlı budur ki bir ɓoyunuñ yāḥud baḳaranıñ iki ḥālibi olup birisi rıfḳ u sūḥūletle ve birisi 'unf u şiddetle şağar idi. [89a] Baḳara-i mezbūre kendiye rıfḳ ile mu'āmele iden ḥālibini boynuzuyla urup āḥerini terk ider idi. Ba'zılar "خَيْرَ خَالِيكَ تَنْطَحِينَ"⁹³³ 'unvānıyla rivāyet eyledi. Heyl heyle lafzından muraḥḥamdır ki keçiniñ ismidir. Ma'nā-yı meşel: İki ḥālibiñiñ

⁹³⁰ Çölü gezebilen develeri seç!

⁹³¹ Kurdu tuzağa düşür!

⁹³² Sütünü en iyi şekilde sağan adamı boynuzunla vuruyorsun.

⁹³³ Ey keçi! Sütünü en iyi şekilde sağan adamı boynuzunla vuruyorsun.

hâllerinde yiyüp içmeleriyle meşguldür ol arzıñ şakr didikleri cevârihden olan kuşları başını hırkaya çekdikleriçün dimekdir. Bu meşel ol kavim hakkında darb olunur ki bir maħalde ta' ayyuş idüp şāhibi anlarıñ ta' ayyuşundan ġāfil ola.

(407) الْخَازِبَارِ أَخْصَبُ

(el-Hāzibāz aḥṣabu)⁹³⁹

Hāzibāz bir nev' sineklere dinür ki bağçe ve çemenzārda olur, bahār eyyāmı zu'ūr ve ḥaṣb-ı sālē delālet ider. Kesr üzre mebnīdir.

ما على أفعل من هذا الباب

Mā 'alā ef' ale min hāze'l-bābi⁹⁴⁰

(408) أَخْبْتُ صَفْقَةً مِنْ شَيْخٍ مَهْوٍ

(Aḥbeṣu şafketin min şeyḫi Mehvin)⁹⁴¹

Şafka lüzüm-ı 'ādī 'alākasıyla 'aḳd olunan bī'aya itlāk olunur. Aşlı budur ki 'Abdu'l-kays kabīlesinden bir cemā'atıñ laḳabları fesve idi ki zarta-zen dimekdir. Be-ğāyet laḳab-ı merķūmdan 'ār ider olmalarıyla [90a] içlerinden Zeyd bin Selāme bir gün Yemen ḳumāşlarından bürd-i Hīre-nām ḳumāşdan eline iki tāḳa alup şūḳ-ı 'Uḳāz didikleri panâyırda ḳiyām ve 'alā mel'i'n-nās "Bu ḳumāşları alup bizden bu laḳabı ref'iden kimdir" diyü nidā eyledikde Mehv kabīlesinden 'Abdullāh bin Beydere bin Mehv ol ḳumāşları aḥz u telebbüs eyledikden şoñra vaşf-ı mezkūr ile kendi muttaşif olmak içün ol cem'-i keşir miyānında zarta çekerek cevelān eyledi.

(409) أَخْلَى مِنْ جَوْفِ الْعَيْرِ

(Aḥlā min cevfi'l-'ayri)⁹⁴²

'Ayr ġayr vezninde Hīmār bin Müveyli'-nām kāfiriñ laḳabıdır ki kendisine maḥşūş bir ma'mūr vādī olup irsāl-i İlāhiyle āteş işābet eylemekle muḥterik ve berbād oldu. Bu meşel hayır ve menfa'atden ḥālī olan maḥal hakkında darb olunur.

(410) أَخْدَعُ مِنْ ضَبِّ

⁹³⁹ Hāzibāz sineği yılın bereketli olduğuna işaret eder.

⁹⁴⁰ Ef'al vezniyle başlayan meseller.

⁹⁴¹ Mehv kabilesi reisinin anlaşmasından daha pis.

⁹⁴² Cevfü'l-himār'dan daha harap. Türkçedeki karşılığı: Yaramaz demirden, yahş kılıç olmaz. Yazıcı, **age**, s. 150.

(Aḥde' u min ḡabbīn)⁹⁴³

Dabb ḡādın fethiyle kelere dinür. Ziyāde hīle ve ḡud'a şāhibidir, ḡaṭṭā yuvasını iki kapılı ider. Ve keleriñ 'aḡreb ile pek ülfeti olmaḡla dā'imā yuvasınıñ aḡzına ḡarīb yerde 'aḡreb yuvā ider tā ki şayyād elini iḡerüye eyledikde ledḡ ider.

(411) أُخْفَى مِنَ الْمَاءِ تَحْتَ الرُّفَّةِ

(Aḡfā mine'l-māi taḡte'r-ruffeti)⁹⁴⁴

Ruffe rāniñ zammı ve fāniñ feth ve teşdidiyle şaman ufaḡına dinür. Bu meşel bir nesneniñ be-ḡāyet ḡafī oldıḡını beyān ma'rezinde ḡarb olunur. Türkīde bir gizlüce hīle ve desīse peydā yāḡud bir kimseyi zīr-i kilīm-i ḡafādan taḡrīk ve iḡrā mevḡi'lerinde şaman altına [91b] su yürütmek meşeli bu mefhūmdandır.

(412) أَخْسَرُ مِنْ حَمَالَةِ الْحَطَبِ

(Aḡseru min ḡammāleti'l-ḡaṭābi)⁹⁴⁵

Aḡser ḡusrāndan me'ḡūzdur yāḡud ḡalāl ve helāk ma'nāsına müsta'mel olan ḡasāratdan me'ḡūzdur. **ḡammāletu'l-ḡaṭāb** Ummu Cemīl bintu ḡarbdır ki Ebū Lehebiñ imre'esidir. "كَيْتَ يَدَا أَبِي لَهَبٍ"⁹⁴⁶ sūresinde mezkūrdur. Ḳāle's-şā'iru:

Cem'ate şettā ve ḡad ferraḡtahā cumelen
*Le ente aḡseru min ḡammāleti'l-ḡaṭābi*⁹⁴⁷

Mel'üne 'idāt ve şevk, ya'nī 'azīm tikenlü ḡalılar götürüp peyḡamber-i zīşān 'aleyhi şalavātul-Meliki'r-Raḡmān ḡazretleriniñ ṭarīḡ-i sa'ādetlerine ṭarḡ iderdi ki mübārek vücūdunu āzurde eylesün iḡün. Mervīdir ki bir gün Mu'āviye 'Aḡl bin Ebī Ṭālibi ḡüyā ta'bīr iḡün "*Mā ḡālu 'ammike Ebī Leheb?*"⁹⁴⁸ diyü istikşāf itdikde "*Fi'n-nārī müfrişen 'ammetek ḡammāletel-ḡaṭāb*" kelāmıyla iskāt itmişdir. Müfriş ḡamz ve si'āyet idici dımeḡdir. Sūre-i mezkūrede ḡammāletu'l-ḡaṭāb ḡavl-i şerīfi sālīye ve nemmāmelikden kināyedir. İsti'āre vechiyle nemīmeye ḡaṭāb ıtlāḡ olunmuşdur. Zīrā ḡaṭāb kelimesi ḡarb vezninde bir kimseyi nemīme ve si'āyet eylemek ma'nāsına isti'māl olunur, ḡüyā ki tḡād-ı nār iḡün si'āyet eylediḡi meşelen vālīye oṭun devşirüp getürmüşdür.

⁹⁴³ Kertenkeleden daha hilekar.

⁹⁴⁴ Saman altındaki sudan daha gizli.

⁹⁴⁵ Odun taşıyıcısından daha fazla kaybeder.

⁹⁴⁶ "Ebu Lehebin elleri kurusun", (Mesed, 111/1))

⁹⁴⁷ Sen, önce dağılmış halde bulunan şeyleri bir araya getirdin daha sonra onları küme küme ayırdın, gerçekten sen odun taşıyıcısından daha fazla kayıptasın.

⁹⁴⁸ Amcan Ebū Leheb'in hali nedir?

(413) أَخْنَتْ مِنْ دَلَالٍ

(Aḥneṣu min delālin)⁹⁴⁹

Delāl Medīnede olan muḥanneşlerden birisidir ki İbn Hāzmi'l-Enşārīniñ hayalarını çıkardığı [91a] muḥanneşlerdendir. Aşlı budur ki Süleymān bin 'Abdi'lmelik zamānında merķūm İbn Hāzm emīr-i Medīne olup tarafından 'āmil idi. Bir gün şu vechle emr idüp taḥrīr itdi ki *iḥṣi lī muḥanneṣī'l-medīne*, ya' nī sen baña Medīnede olan muḥanneşleri iḥṣā eyle! Qazā ile qalem-i kātibden mürekkeb şıçrayup zirve-i ḥadda vāqī' olmağla ḥā-yı mu'ceme olarak iḥṣi kelimesi iḥṣi 'unvānına mübeddel oldu. Vaqtā ki mektūb İbn Hāzma vuşūl bulup kātibe kırā'at itdirdi ki *iḥṣi'l-muḥanneṣīn*. İbn Hāzm didi ki: "Ḥā'-i mūhmele ile iḥṣi olmaşun". Kātib didi ki: "Ḥā' üzerinde olan nokta temre gibi tıruyor". Emīr-i mezbūr cümle muḥanneşleri iḥzār eyleyüp birer birer taşaklarını çıkarup ḥadım eylediler ki ba'zılar bunlardır Tıvays, Delāl, Nesīmü's-sahr, Nevmetü'z-ḡuḥā, Zıllü's-şecer, Berdül-fu'ād. Bunlarıñ her birisi 'inde'l-ḥiṣā' birer kelām tekellüm eylediler. Tıvays "*Mā ḥāzā illā ḥitānun ü'ide 'aleynā*" didi. Delāl "*Bel ḥāzā huve'l-ḥitānu'l-ekber*" didi. Nesīmu's-sahr "*bi'l-Ḥiṣā' i Sirtu muḥenneṣen ḥaḳḳen*" didi. Nevmetü'z-ḡuḥā "Bel şirtu nisā'en ḥaḳḳen"⁹⁵⁰ didi. Berdül-fu'ād "İsterahñā min ḥamli mizābi'l-bevli" didi. Zıllu's-şeceri "Mā yuşna' u bi-silāḥın lā yūsta' melü"⁹⁵¹ didi.

(414) أَخْلَفُ مِنْ نَارِ أَبِي الْحَبَابِ

(Aḥlefu min nāri Ebī'l-Ḥubāḥibi)⁹⁵²

Ve *yūrvā min nāri ebī Ḥubāḥib ve min vaḳūdi ebī Ḥubāḥibi*. **Ebū Ḥubāḥib** Muḥārib ḳabīlesinden bir baḥīl kimse idi, miḥmān ḥavfından ḥaymesinde āteşi ḥurde ve ince oṭunlar ile yaḳar idi tā ki pek parlamagla iyāb ü zehāb eyleyenler görüp gelmeyeler [92b] 'Alā ḳavlin Ḥubāḥib ḥabḥabeden me'ḥūzḍur ki za'f ma'nāsınadır, āteşi za'īf olduğına mebnīdir, yāḥud çaḳmaḳdan çıkan şerāreye maḥmūldür, yāḥud ḥubāḥib bir nev' sinek adıdır ki gice vaḳti uçar ve ḳanadları şem' gibi leme'ān ider. Türkīde āteş böcegi ve yıldız böcegi ta'bīr itdikleridir. Ba'zılara göre nārü'l-ḥubāḥib bundan me'ḥūzḍur.

(415) أَخَفُّ مِنْ فَرَاشَةٍ

⁹⁴⁹ Delāl'den daha kadınsı.

⁹⁵⁰ Gerçekten kadın oldum.

⁹⁵¹ Kullanılmayan bir silahla ne yapılabilir ki?

⁹⁵² Ebu'l-Ḥubāḥib'in ateşinden daha geride.

(Aḥeffu min ferāšetin)⁹⁵³

Ferāşe kelebek didikleri perendedir, Fārisīde pervāne dinür, aḥz olunduḡda parmaḡların arasında daḡıḡ gibi olur. Ḳāle's-şā' iru:

Sefāhetu sinnevrin ve ḡilmu ferāšetin
*Ve inneke min kelbi'l-mehārişi echelu*⁹⁵⁴

(416) أُخْفَى مِمَّا يُخْفَى اللَّيْلُ

(Aḥfā mimmā yuḡfi'l-leylu)⁹⁵⁵

Burada **aḥfā** ḡafā kelimesinden me'ḡūzdur, iḡfā kelimesinden degildir, zīrā gice her şeyi setr ider, binā'en 'aleyh meşel-i āḡerde "الليل أخفى للويل"⁹⁵⁶ ve "الليل أخفى والنهار أفضح"⁹⁵⁷ dirler.

(417) أَحْرَقُ مِنْ حَمَامَةٍ

(Aḡraḡu min ḡamāmetin)⁹⁵⁸

Aḡraḡ sebük-maḡaz ve nādān kimseye dinür, yāḡud elinden bir şan'at ve 'ameli güzelce becermek gelmez olan hemc ve çolpa ādeme dinür, ḡamāme kısmı yuvasını müstaḡkem eylemeyüp her ḡondıḡı ağac dallarına īvā ider ve rüzḡarīn mehebbinde īvā idüp rüzḡār esdikçe yuvasını berbād ve ḡarāb eyler ve yumurḡası azya'-ı eşyā ve sālīm olanından münkesir olanı ekşerdir.

(418) أَحَبْتُ مِنْ ذَنْبِ الْعَصَا

(Aḡbeşu min zi'bi'l-ḡaḡā)⁹⁵⁹

Ḳaḡā ḡād-ı mu'ceme ile bir şecer-i ma'rūf adıdır. Bādiye eşcārından olup Fārisīde ḡaḡ ve Türkīde daḡdaḡan ve seksek ağacı ta'bīr iderler. [92a] Be-ḡāyet metīn olur, āteşi niçe gün söyünmeyüp ḡurur, beyne'l-'Arab *nāru'l-ḡaḡā* müte'ārifdir. Ve ol ağaçlıḡda türeyüp īvā iden ḡurd kısmı be-ḡāyet ḡabīş ve muḡtāl olmaḡla beyne'l-'Arab meşel-i sā'irdir. Ve 'Arablar ba'zı ḡayvānı ba'z-ı emkine ve merā'īya muzāf iderler. Ve fī Escā'i İbnetü Ḥussī *aḡbeşu'z-zi'āb zi'bu'l-ḡaḡā ve aḡbeşu'l-efā'ī efā'l-cedb ve esra'u'z-żibā el-ḡulleb ve eşeddu'r-ricāli el-a'cefu'l-aḡḡamu ve ecmelu'n-nisā' el-faḡmetu'l-esīle ve aḡbaḡu'n-*

⁹⁵³ Kelebekten daha hafif.

⁹⁵⁴ Sende kednini ahmaklıḡı ve kelebeḡin yumuşaḡı vardır, ger.ekten sen kötü huylu köpeklerden daha cahilsin.

⁹⁵⁵ Gecenin gizlediḡinden daha gizli.

⁹⁵⁶ Gece musibetleri daha iyi gizler.

⁹⁵⁷ Gece daha gizli, gündüz ise daha açık.

⁹⁵⁸ Güvercinden daha ahmak.

⁹⁵⁹ O, fesleḡen ağaçlıḡı kurdundan daha pis. Türkçedeki karşılığı: Keçinin sevmediḡi ot karşısında biter. Yazıcı, **age**, s. 237.

*nisā' el-cehmetu'l-kafra ve ākelu'd-devāb er-rağūs ve atyabu'l-laḥmi 'uvvezuḥu ve aḡlaḡu'l-mevāḡini el-ḥaṣā 'alā eṣ-ṣāfā ve ṣerru'l-māli mālā yuzekkā velā yuzekkā ve ḡayru'l-māli mehretun me'mūre ev sikketun me'būre*⁹⁶⁰ Escā'-ı mezḡküreniñ ba'zı lüğatları tefsire muhtāc olmaḡla taḡririne ibtidār olundu. **Hulleb** sükker vezninde bādiyede bir maḡaldir ki be-ḡāyet āḡūları serī'ü'-seyr olur. **el-A' cefu'l-aḡḡam** eti az olup kemikleri iri 'aḡīmü'l-cüşse dimekdir. **el-Faḡma'l-esīle** yüziniñ etleri ḡadd u kemālinde olup emles ü müstevī olarak leyyine-i tavīle ola, tātār ḡehresi gibi degirmi ve yanaḡları yumrı olmaya dimekdir. **el-Cehmetü'l-kafre** yumrı ve topac ve derin ve ḡalīletü'l-laḡmı olan bed ve ḡirkin yüzdür dimekdir. **Raḡūs** ṣabūr vezninde emzikli olan ḡayvāna dinür, murzi'a ma'nāsına. **Uvvez** sükker vezninde kemige yapışık olan ete ıtlāḡ olunur. el-Ḥaṣā 'alā eṣ-ṣāfā [93b] **ḡaṣā** ufacık taşlara dinür ki ḡakıl ta'bīr olunur. **Ṣaḡā** ṣafāt lafzından cem' dir aṣlā nesne işbāt eylemez olan iri ve yalçın düz taşla dinür. Mālā yuzekkā velā yuzekkā evvelki zāyla ikinci zāl ile ya'nī ne nemā bulur ve ne boḡazlanır dimekdir, yuzekki izkā' kelimesinden, yuzekkī teḡkiyeden me'ḡūzlardır. ḡayru'l-māl mehretun me'mūre. Mehre fetḡateynle at ḡulununa dinür, ḡurre-i esb ma'nāsına. Me'mūre fi'l-aṣl tekeṣṣür-i nesl ma'nāsına olan īmār lafzından me'ḡūz olup me'būre lafzına müṣākele ve izdivāc için me'mūre 'unvānında īrād olundu. Sikke sīniñ kesri ve kāfiñ teṣḡdīdiyle sıra ve ardı dikilmiş naḡlistāna dinür. Me'būre ıṣlāḡ olunmuş dimekdir.

(419) أَخْبَطُ مِنْ حَاطِبِ لَيْلٍ

(Aḡbaḡu min ḡāḡibi leylin)⁹⁶¹

Aḡbaḡu ḡabḡ kelimesinden ef'al-i tafḡīldir ki gice vaḡtı yollu yolsuz kör gidiṣi gibi körlemeden nire ḡelürse başarak yürüyüp gitmek ma'nāsına müsta'meldir. **Ḥāḡib-i ley** gice oḡun cem' iden kimsedir. **Ya'nī** gice ḡarañusunda oḡun devṣiren kimse muhtāc olduḡı ve olmadıḡı nesneleriñ cümlesini cem' ider ve ne şey cem' eyledigini ve nire gitigini bilmez.

(420) أَخْصَبُ مِنْ صَبِيحَةِ لَيْلَةِ الظُّلْمَةِ

(Aḡṣabu min ṣabīḡati leyleti'z-ḡulmeti)⁹⁶²

⁹⁶⁰ Escā'-ı İbnetu'l-Hussi "En kötü kurt Gaza kurdudur, en kötü yılan çöl yılanıdır, en hızlı geyik Haleb'in geyiğidir, zayıf erkek en şiddetlidir, en güzel kadın dolu ve yumuşak kadındır, en kötü kadın ise abus ve sert kadındır, hayvanlardan en çok yiyen bağırان hayvandır, en güzel et kemiğe yapışan ettir, en sert yollar içinde çakıl taşlar bulunan yoldur, en kötü hayvan eşektir, çünkü ne kesilir ne de zekat olarak kabul edilir, en iyi kısarak her zaman hamile olan kısaktır" Diye geçiyor.

⁹⁶¹ Gece vaktinde odun toplayan kimseden daha beceriksiz.

Aşlı budur ki Bağdâdda Mehdî halîfeniñ zamânında bir gice nâ-gehân bir şedîd rûzgâr vezân olup nâs hayâtlarından me'yûs oldılar. Mehdî halîfe secdeye varup dergâh-ı Hudâya du'â ve niyâza başladı ki meşgûl du'ânıñ ba'zı budur: *Allahuma ihfaznâ ve ihfaz finâ [93a] nebiyyeke 'elyhi's-selâm ve lâ tuşmit binâ a'dâ'anâ mine'l-umem ve in kunte yâ rab aḥzete en-nâse bi-zenbî fe-hezhi nâşiyeti bi-yedike fe'tḥamnâ yâ arḥama er-rāḥimîn.*⁹⁶³ Vaqtâ ki şabâḥ olduğda rûzgâr mündefi' olup Mehdî halîfe yüz kerre yüzbin dirhem şadaқа eyledi ve yüz 'aded kûl âzâd ve yüz nefer kimseyi hacc-ı şerîfe irsâl ve sâ'ir rû'esâ ve ekâbir ve ricâlî daḡı bunuñ gibi niçe şadaқalar eyleyüp ba' dehu miyân-ı nâsda ḡaşb u reḡā zıkr olunduқda aḡşabu min şabîḡati leyleti'z-zulmeti dirler idi.

البَابُ الثَّامِنُ: فِيمَا أُؤْلُهُ دَالٌ
el-Bābu's-şāminu: Fimā evveluhu dālun⁹⁶⁴

(421) دَرْدَبَ لَمَّا عَضَّهُ الثَّقَافُ
(Derdebe lemmā 'aḡḡehu's-şikāfu)⁹⁶⁵

Derdebe māzîdir, maşdarı derdebe kelimesidir ki rām u muṭî' olmak, ḡuzû' ve inḡiyād ma'nāsınadır. **'Aḡḡe** māzîdir, maşdarı 'aḡḡ kelimesidir ki 'aynıñ fethi ve ḡād-ı mu'cemeniñ teşdîdiyle ısırmak ma'nāsınadır. **Şikāf** kitāb vezninde mengene ve cendere ve kısaca dinür. Ma'nā-yı meşel: Mengene kendiyi şıkdıḡıçün rûy-ı imtişāl gösterüp muṭî' ü münḡād oldu demekdir. Bu meşel ibtidâ bir ḡuşuşda ser-keşî ve temerrüd eyleyüp ba' dehu tazıyık olunduқda itâ' at u inḡiyād iden kimse ḡaḡḡında ḡarb olunur.

(422) دَعَوْا دَعْوَةً كَوَكَبِيَّةً
(Da' avā da' veten kevkebiyyeten)⁹⁶⁶

⁹⁶² Karanlık gecenin sabahından daha verimli.

⁹⁶³ Allahım, bizi koru ve peygamberini (s.a.v) bizden ayırma eyle ve farklı ırktan olan düşmanlarımızı bize güldürme! Allahım, eğer insanları benim günahımdan dolayı cezalandırdıysan işte bu perçem senin elindedir. Ey en merhametli olan Allahım! Bize merhamet et!

⁹⁶⁴ Sekizinci bölüm: Dâl ile başlayan meseller.

⁹⁶⁵ Baskıyı görünce boyun eğdi. Türkçedeki karşılığı: Sıkıyı görünce tazıya döndü. / Sıkıyı görünce kuzuya döndü. / Yelkenleri suya indirdi. Yazıcı, **age**, s. 60.

⁹⁶⁶ Kevkebiyyelilerin duası gibi dua ettiler. Türkçedeki karşılığı: Alma mazlûmun ahını çıkar aheste aheste. Yazıcı, **age**, s. 75.

Kevkebiyye yā'-i müşeddede ile bir kırye ismidir ki voyvodası ehl-i kıryeye be-gāyet cevri ü sitem eyleyüp anlar da aña bed-du'ā eylemeleriyle 'ale'l-fevri te'sîr idüp helâk olmuştur.

(423) دُقُّكَ بِالْمِنْحَازِ حُبُّ الْقَلْقَلِ

(Daqquke bi'l-minhâzi habbu'l-kılķili)⁹⁶⁷

Daqquke mübtedâ, **habbu'l-kılķili** haberdir. **Minhâz** mişbâh vezninde havan ya'nî karanfil ve biber gibi nesneler dögecek havana dinür, âlet maķâmına ķā'imdir. Aşma'î kılķıl [94b] kelimesi ķāfladır didi ve Ebu'l-Heysem 'aksine ķā'il oldı. Zîrâ habbu'l-kılķil daqq olunan maķûleden degil didi. Ve fülful fâlar ile ma'lûmdur ki bibere dinür. Ve kılķil ķāflar ile aķ biber gibi daķı büyücek ve tu'mı acımtıraķ ve güzel ķoķulıca, levni beyâz şekli olur, habbu'l-kılķil demekle ma'rûfdur. Ba'zılar yaban narı toķmudur didiler. Meşel-i mezbûr baķıl ve cimrî kimseyi tabi'atına ķomayup kendiden ibrâm ve'l-hâşıla yâhud cebr ü izlâlle nesne aķz ve istihsâl olunduķda ķarb olunur.

(424) دَأْمَاءُ لَا يُقَطُّعُ بِالْأَرْمَاتِ

(Da'mâ'u lâ yuķta'u bi'l-ermâsi)⁹⁶⁸

Da'mâ deñize dinür. **Lâ yuķta'** mechûl şıģasıyladır. **Ermâs** rimş lafzından cem'idir ki fethateynledir, şal ta'bîr olunan şey'e dinür. Ağaçları biribirine ķatup ırmaķlarda ve deñizlerde üzerine rûkûbla 'ubûr ve şayd-ı tûyûr iderler. Hâlen İstanbulda deñizde vâķi' binâları anuñ üzerinde yaparlar. Bu meşel bir emri-i 'azîm fi'le getürmek a'vân u enşâr şâķibi olmaģa muhtâcdır diyecek yerde ķarb olunur.

(425) دَمْعَةٌ مِنْ عَوْرَاءِ غَنِيمَةٍ بَارِدَةٍ

(Dem'a min 'avrâ'a ģanîmetun bāridetun)⁹⁶⁹

Dem'a temre vezninde dem' lafzından vāhiddir, göz yaşından bir tamlaya dinür. '**Avrâ'** ģamrâ' vezninde a'varıñ mü'ennesidir ki nâ-binâ dimekdir, muķadder 'ayn lafzınıñ şıfatıdır. Bārideden murād 'azîme yâhud bî-ta'ab hâşıl olan ģanîmetdir. Zîrâ bâdiye-i ģārrede bārid kem-yâb olmaģla dest-res olduķda be-gāyet şafâ-baķş olmak ģasebiyle A'râb her ģoş ve laţîf [94a] ve 'azîz nesneye bārid ıtlâķ iderler. Ve minhü 'ayşun

⁹⁶⁷ Kulkul tanesi ancak havanda dövülürse elverişli hale gelir. Türkçedeki karşılığı: Domuzdan bir kıl çekmek faydadan hâli değil. Yazıcı, *age*, s. 164.

⁹⁶⁸ Ahşapla deniz geçilmez.

⁹⁶⁹ Bir şaşından bir damla gözyaşı gayet büyük bir ganimettir.

*bāridun ey henıyyun.*⁹⁷⁰ Ma' nā-yı meşel: Kör gözden bir kaçre yaş zahmetsiz ganımetdir demekdir. Bu meşel ziyāde bahtıl ve nākes olan kimseden şüret-i 'aṭāda cüz'ī nesne zuhūr eyledikde darb olunur, tomuzdan bir kıl çekmek ta' bīr olunur.

(426) اذْفَعِ الشَّرَّ بَعُودٍ أَوْ عُمُودٍ
(İdfe' i's-şerre bi-' ūdin ev ' amūdin)⁹⁷¹

İdfa' emr-i hāzırdır. **'Ūd** ve **'amūd** ma'lūmlardır. Bu meşel izāle-i şerriñ vücutunu beyān ma'rezinde darb olunur. Emsāl-i Meydānīde bu vechle mastūrdur ki bu meşelden murād bir sâ'il geldikde sen anı 'aṭıyye-i ḳalīle yāḥud keşire ile def' eyle ki ol kimse lisānını kaṭ' eyleyüp seni zemm eylemeye demekdir. Ve ba'zılara göre kudret-yāb oldıḡıñ nesne ile hemān şerri def' eylemege sa'y eyle demekdir.

(427) اذْعُ إِلَى طِعَانِكَ مَنْ تَدْعُو إِلَى جِفَانِكَ
(İd' u ilā ṭi' ānike men tad' ū ilā cifānike)⁹⁷²

İd' u da'vetden emr-i hāzırdır. **Ṭi' ān** kıtāl vezninde muḥārebeye dinür. **Cifān** cīmin kesriyle cifneniñ cem' idir ki ḳasaya ve ḳavaṭaya dinür. Ma' nā-yı meşel: Hengām-ı ceng ü cidālde sen ol kimseyi da'vet eyle ve andan istid'āyı nuşret kıl kim muḳaddemen nazar-ı iltifātıña ve nān u ni' metiñe çağırıp anları şāyeste itmiş idiñ demekdir. Bu meşel maḥall-i muzāyāḳada iḥsānuñla perverde olan kimseden istimdād eyle diyecek yerde darb olunur.

(428) دَوْلَةُ الْأَرَاذِلِ آفَةُ الرِّجَالِ
(Devletu'l-erāzili āfetü'r-ricālī)⁹⁷³

Bu kelām-ı ḥaḳıḳat-intıẓām İmām 'Alī kürrime vechühü ḥazretlerinden şūdūr eylediḡi mervīdir. [95b] Vāḳı'an erāzīl ü sefele-i nāsıñ evc-i a' lā-yı devlet ü iḳbāle şu' ūdı erbāb-ı dāniş ü feẓā'iliñ ḥāk-i mezellele hubūṭunu müstelzim oldıḡı rüşenādır. Zīrā zıddiyyet der-kār ve hem-cins olmadıkları āşikār olmaḡla biri birlerine meyl ü raḡbet ve imdād u mu'āvenet eylemezler.

(429) دَعْ عَنْكَ بُنَيَّاتِ الطَّرِيقِ

⁹⁷⁰ Rahat bir yaşam.

⁹⁷¹ Kötülüḡü bir değnek yada bir sütunla kaldır!

⁹⁷² Hizmet ettiḡin insanları savaşına da çağır!

⁹⁷³ Alçak devlet, alçak adamların sonucudur.

(Da‘ ‘ anke buneyyāti’t-ṭarīki)⁹⁷⁴

Da‘ itrük ma‘ nāsınadır. **Buneyyātu’t-ṭarīki** muşağgar bünyesiyle türrehāt ma‘ nāsınadır, cāddeden münşa‘ ib ḥurde yollardan ‘ibāretidir. *Mecma* ‘da ‘aleyke bi-mu‘ zāmi’l-emri ve da‘ dā’e er-rağavāti ‘ibāretiyle müfesserdir. Rağavāt fetahātla bir nesneden yanlayup tilkü gibi beri öte tarafa uğurlayın yamanup şapmak ma‘ nāsınadır ki tilkülük itmek ta‘ bīr olunur, hīle ma‘ nāsından me’ḥūzdur.

(430) الدَّالُّ عَلَى خَيْرِ كَفَاعِلِهِ

(ed-Dālu ‘alā ḥayrin ke-fā‘ ilih)⁹⁷⁵

Bu kelāmiñ ḥadīs-i şerīf oldığı mervīdir. Mufaḍḍaldan menḳūldür ki kelām-ı mezbūrı ibtidā tekellüm eyleyen Luceyc bin Şuneyifil-Yerbū‘īdir. *Fāḥir*-nām te’līfinde kışşa-i tavīlesini zıkr ü beyān eylemiştir.

(431) دُهُدُورَيْنِ سَعْدُ الْقَيْنِ

(Dühdürreyni Sa‘ du’l-Ḳaynu)⁹⁷⁶

Dühdürreyn dāllarınıñ zammı ve rāy-ı müşeddedeniñ fethiyle baṭal fi‘liniñ ismidir, ya‘nī ism-i fi‘l-i māzīdir ki baṭal ma‘ nāsınadır, sür‘āne ve heyhāte gibi ki saru‘a ve ba‘ude fi‘illeriniñ isimleridir. Ve bāṭıl u bī-hüdeniñ ve kızb ü dürüğüñ daḥı isimleridir. Nite ki dühdürri daḥı böylecedir, ya‘nī aşl-ı dühdür bāṭıl ve kızbiñ ismi olup teşniye olarak dühdürreyn ‘unvānında [95a] daḥı isti‘māl olundu. **Sa‘d** bir demürce kimsedir. **Ḳayn** ‘ayn vezninde demürkiye dinür. Ma‘nā-yı meşel: Sa‘d didikleri demürkiye mühmil ve bāṭıl ve mu‘aṭṭal ḳaldı dimekdir. Nās ḳaḥṭ u ḡalā beliyyesiyle uğraşmağla demürcilik maşlaḥatı ḳalmadığından nāşī dimekdir, pes burada isim fi‘l-i māzī olarak isti‘māl olundu. Ve ‘inde’l-ba‘z bir demürce ism Sa‘ddır diyerek bir müddet imrār-ı eyyām eyledikten soñra bir taḳrīble isminiñ Sa‘d olmadığı beyne’n-nās mütebeyyin olmağla ol bābda kızbi zāḥir olduḳda kendisine kelām-ı merḳūmı ḍarb eylediler. Ya‘nī ey demürce Sa‘d! Bāṭılı bāṭıl ile cem‘ eylediñ. Pes Dühdürreyn teşniye olup ve mużmar cema‘te fi‘liyle manşūb ve Sa‘d münādā-yı ma‘rife ve ḥarf-i nidā maḥzūf ve el-ḳayn kelimesi şıfat olur. Ve muḳaddemen şan‘atında ḥazāḳat iddi‘ā idüp ba‘dehu bī-behre zuḥūr eylemekle kızbi iki def‘a müte‘ayyin olduğundan teşniye ile irād eylediler. Ve ba‘zılar

⁹⁷⁴ Tālī yollara sapmaktan vazgeç, sana ana yollar gerekir. Türkçedeki karşılığı: Kişi kendi izzetini kendi artırır. Yazıcı, age, 232.

⁹⁷⁵ Hayra vesile olan, hayrı yapan gibidir.

⁹⁷⁶ İnci, mercan getirdim. Türkçedeki karşılığı: Aslı atarı yok/Atma Recep din kardeşiyiz/ Yalancının mumu yatıya kadar yanar. Yazıcı, age, s. 133-134.

munfaşilen dehdürreyn ‘unvānıyla rivāyet eylediler, gūyā ki deh lafzı dehā kelimesinden fi‘l-i emr olup lām-ı fi‘li olan vāv-ı ‘ayn fi‘li mevki‘ine nakl olunup deve olduğdan şoñra ictimā‘-ı sākineyn içün vāv hāzıf olundu ve dūrreyn kelimesi derre yedurru durūren şıgasından müşennādır, lebbeyke ve hananeyke lafzları gibi te‘kīd içün irād olunmuşdur. Hāşıl-ı ma‘nā kizb ü dūrūğda ey Sa‘d sen tetābu‘ iderek ifrāt ve mübālağa kılmak dır. Ve ba‘zılar didiler ki: [96b] Haddād-ı mezkūr ‘Acem t̤ā’ifesinden olup Yemen nāhiyelerinde şan‘atını icrā eyleyerek geşt ü güzār eyler idi. Nāhiyenin birinde kesādlığı vākıtde lisān-ı Fārisī üzre dih bedrūd dır idi. Dih lisān-ı Fārisīde kırye ve bedrūd vedā‘ ma‘nāsına olmağla işbu kıryeye vedā‘ iderim demekle ferdā āher maħalle ‘azm eyleceğini iħbār eyler idi tā ki halk bre meded gitme diyüp kendisini isti‘māl ideler. ‘Arab bu kelāmı ta‘rīb idüp mutlakā kizb ve beyhūde mevki‘inde ğarb-ı meşel eylediler. Vech-i mezkūr üzre rāh u revīşi herkesin ma‘lūmı olmağla yeri *izā sami‘te bi-sūrā’l-ķaynı fe-innehū muşabbihūn* dırlar idi, ya‘nī ma‘hūd demürçiniñ bu gice giderim didigini taşdıķ eyleme ol yarın da bundadır. Mü‘ellif-i *Kāmūs* gerçi bu gūne başt u beyān eyledi lākin ikinci vechi müşevveş olmağla bir hoşça zā’iķası memāss-ı havās olmamışdır. *Emşāl-i Meydān*de ziyādece mebsūtđur. Ez-cümle ‘Arab t̤ā’ifesi ‘Acemi ehl-i mekr ü ğadī‘a üzre i‘tikād iderler idi. ‘Acem t̤ā’ifesi ‘Araba muħālaķa ve dūr ile ya‘nī incü ile ticāret idüp lākin ‘Arabiyyeyi feşāħat üzre edā idemezler idi. ‘Arabīde ‘aşra diyecek yerde Fārisīde deh ve eşneyn diyecek yerde dü dırlar idi ki bunı toğrı tekellüm idüp sā’irine kelimāt-ı ‘Arabı mezc iderler idi. Bir gün ‘ale’l-‘āde [96a] ‘acemden bir tācir aķ ve kıara boncuķlar ve yalancı incüler getürdi. Su’āl idenlere deh dūrreyn ile cevāb virdi ki murādı iki gūne incü demek idi. Dü diyecek yerde deh didi. Ba‘dehu ‘aybesini istikşāf eylediklerinde kizbi zāhir olmağla dehdürreyn diyerek hezl ve Sa‘d-nām haddād beyne’l-‘Arab kizble müştehir olmağla Sa‘du’l-ķayn lafzını daħı izāfe idüp ve müzdevic daħı olmağla min-ba‘d ğarb-ı meşel eylediler. Ve dūr lafzına müzāvecet dālını maźmūm kıldılar, ba‘dehu dühdür kelimesini ve andan taşarrufla dehdār ve ba‘zen rāyı nūna ibdālde dehden kelimelerini kizb ve bāṭıl ve beyhūdede isti‘māl eylediler.

(432) دَعِ الْمَعَاجِلَ لِطُنْجِلِ أَرْجَلِ
(Da‘i’l-me‘ācile li-ṭimlīn ercele)⁹⁷⁷

⁹⁷⁷ Hırsızlardan korunmak için kestirme yollardan geçme!

Me'âcil muhtaşar olan yollara dinür ki şāh-rāh olmayup menzile 'acele ile varılacak yollardır, uğrın yol ta' bir olunur. **Ṭiml** ṭānıñ kesriyle fāsık ve ḥabīs uğrıya dinür. **Ercel** ekmel vezninde ziyādesiyle er dimekdir, *yuḳālu huve ercelu'r-reculeyni ey eṣeddehumā*⁹⁷⁸. **Ma'nā-yı meşel**: Sen çabuk ve çālāk ve ḳavī ve bahādır olan lişş-i ḥabīşden ihtirāz için uğrın yolları terk eyle dimekdir. Bu meşel töhmetlü mevzi'lerden mübā' adat eyle diyecek yerde ḍarb olunur.

(433) دُونَ ذَا وَيُنْفِقُ الْحَمَارُ

(Düne zā ve yuneffaḳu'l-ḥimāru)⁹⁷⁹

Yuneffaḳu muzāri'-i mechūldür, maşdarı tenfīḳ kelimesidir ki tervīc ma'nāsınadır. Taḳdīr-i meşel *ilzem ḳavlen düne zā dimekdir*, *ya'nī*: Sen bir sözde şābit ol ve bir söz söyle ki seniñ el-ḥāletü hāzihi söyledigini sözden dön, [97b] *ya'nī* andan eḳal olsun ḥāl bu ki ḥimār seniñ bu gūne tenfīḳ ü tervīciñden dün olarak vaşflanur dimekdir. Aşlı budur ki bir kimse ḥimārını pazara götürüp bey' eylemek murād eyledi. Cānbāza didi ki: "Eger ḥimār behāsiyla bey' idebilirseñ saña birḳaç ğuruş ikrām iderim". Cānbāz daḥı "*ele'r-re's*"⁹⁸⁰ diyüp ḥimārı pazarda tolaşdırırken şāhibine müvācehe-i nāsda didi ki: "Bu ḥimār seniñ üzerine binüp ḥimār-ı vahşī şayd itdigini değil midir?" Şāhibi Ol vaḳit kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Bu meşel bir kimseniñ medḥ ü şenāsında mübālağa olunduḳda ḍarb olunur.

(434) دَرَبِ الْبَهْمِ بِالرَّمِّ

(Derribi'l-behime bi'r-rammi)⁹⁸¹

Derrib emr-i ḥāzırdır, maşdarı tedrīb kelimesidir ki bir kimseyi bir nesneye dadandırmak ma'nāsınadır. **Behm** temr vezninde behmeniñ cem'idir, ḳuzıya kezālike oğlağa ve buzağıya dinür. **Ramm** rānıñ fethi ve mīmīn teşdīdiyle ḥayvān ağzıyla otlamak ma'nāsınadır. **Ma'nā-yı meşel**: Sen nev-reste ḥayvānātı ot otlamağa dadandır ve mu'tād eyle dimekdir. Bu meşel bir kimseye evlādını te'dīb ü terbiye eyle diyecek vaḳitte ḍarb olunur.

(435) دَمْتُ لِنَفْسِكَ قَبْلَ التَّوْمِ مُضْطَجَعًا

⁹⁷⁸ O, iki adamın en güçlüsüdür.

⁹⁷⁹ Başka bir şey söyle ki eşek satılsın.

⁹⁸⁰ Baş üstüne.

⁹⁸¹ Hayvanları ota alıştır!

(Demmiş li-nefsike kable'n-nevmi muğtaca' an)⁹⁸²

Bu meşel mışrā' -ı mevzūndur. **Demmiş** emr-i hāzırdır, maşdarı tedmīs kelimesidir ki yumuşatmak, telyīn ma' nāsınadır. **Muđtaca'** idticā' dan me'hūzudur ki yan üzere yatmak ma' nāsınadır. [97a] Ya'nī nevā'ib hūlūl itmezden muḳaddem hāzır olup tedārükünü gör diyecek yerde đarb olunur. Nite ki Fārisīde: 'İlāc vāḳı' a pīşez vuḳū' bayed gerd⁹⁸³ meşeli bu ma' nādadır.

(436) دَاهِنْ إِذَا لَمْ تَسْتَطِعِ الْخِصَامَ

(Dāhin izā lem tastaṭi' i'l-ḥiṣāme)⁹⁸⁴

Dāhin müdāheneden emr-i hāzırdır. **Testaṭi'** istiṭā' a kelimesinden me'hūzudur ki bir nesneye güç yetmek ve ṭākat getürmek ma' nāsınadır, gūyā ol nesneyi 'uhde-i iḳtidārına muṭī' ider. **Ḥiṣām** muḥāşama ma' nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Huşūmata kādır olmayacağıñ kimseye müdāhene eyle dimekdir.

(437) دَهَنْتَ وَأَخْفَفْتَ

(Dehente ve aḥfefe)⁹⁸⁵

Dehente māzī-i muḥātabdır, maşdarı dehn kelimesidir ki dālīñ fethiyle bir nesneyi yağlamak ma' nāsınadır. **Aḥfefe** kezālike māzī-i muḥātabdır, maşdarı ihfāf kelimesidir ki hemzeniñ kesriyle başıñ saçını yağlamak, vaktini uzadup geçürmek ma' nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Yağladıñ ve yağlamağı terk eylediñ dimekdir. Bu meşel yüze gülüp ardıñdan ğıybet iden kimse ḥaḳḳında đarb olunur. *Terceme-i Ḳāmūs*da vālid-i mācidim bu gūne beyān buyurmuşlardır ki: Dehn kelimesi bir ādeme münāfıḳāne mu'āmele eylemek ma' nāsına müsta' meldir ki ḥasbe's-şüre izhār-ı mülāyemet eylemekden 'ibāretdir. Ve ihfāf-ı hemzeniñ kesriyle bir kimseyi zıkr-i ḳabīḥ ile yād eylemek ma' nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Şüreten müdāhene vü mülāyemet eyleyüp ve ğiyābdan zem ve zıkr-i ḳabīḥ ile yād idersin dimekdir.

[98b]

(438) دُرِّي دُبْسُ

(Durri dubesu)⁹⁸⁶

⁹⁸² Uyumadan önce kendin için uygun bir yer ara!

⁹⁸³ Olaya olmadan önce çare bulunmalıdır.

⁹⁸⁴ Kavga yapamazsan yağ çek! Türkçedeki karşılığı: Bükemediğın eli öpeceksın!

⁹⁸⁵ Yağladın ve yağlamaktan uzaklaştın.

Durrī emr-i hâzırdır, maşdarı derr kelimesidir ki dālîñ fethi ve rānîñ teşdidiyle bulutdan yağmur harıl harıl münşab olup akmak ma'nāsınadır. **Dubes** şurad veznindedir. Karantık yağmurlu buluda dubes ta'bîr iderler. Şehâbîñ yağmur 'alâmetini atfâl-ı 'Arab gördükde kelâm-ı mezbûrı tefevvüh iderler. Nite ki bizim etfâller "Yağdır allâhım yağdır" dirler. Bu meşel, çok söyleyen kimse hakkında darb olunur.

(439) الدَّهْرُ أَرُوْدُ مُسْتَبِدٌّ

(ed-Dehru ervedu mustebiddun)⁹⁸⁷

Erved merved kelimesinden me'hûzdur ki maḥrac veznindedir, bir işi rıfk u te'ennî ile âhestece tutmak ma'nāsınadır. **Mustebid** istibdâd kelimesinden me'hûzdur ki müstaḳil ve başlu başına olmak ma'nāsınadır. Ma'nâ-yı meşel: Dehr leyyinü'l-mu'âmeledir ve kendi işine gâlibdir. Murâd dehr kendi işini sükûnet üzre icrâ ider bir vechle ki kimseniñ 'aqlı anı idrâk itmez yâhud emrinde müstaḳil ve icrâsına kâdirdir demekdir.

(440) دَهْوَرٌ نَبَحًا وَاسْتُهُ مُبْتَلَّةٌ

(Dehvere nebhan ve istuhu mubtelletun)⁹⁸⁸

Dehvere mâzîdir, maşdarı dehveret kelimesidir ki şâhib-i *Mecma*'ın beyânına göre kelb kısmı arslan görüp ḥavfından nübâh itmekden 'ibâretidir ki hem firâr idüp hem nübâh ider ve hem zartalayup ḥadeş ider. Nebh köpek ürmek ma'nāsınadır. **Mubtelle** ibtilâl kelimesinden me'hûzdur ki ıslanmak ma'nāsınadır. Meşel-i merḳûm 'avâm Türkî lisânında "Hem ürür hem girüsi öter" ta'bîriniñ mefhûmundadır. [98a] Bu meşel kendinden ḳavî kimseye va'id iden cebân hakkında darb olunur.

(441) دُونَهُ بَيِّضُ الْأُنُوقِ

(Dūnehu beyḍu'l-enūḳi)⁹⁸⁹

Beyḍu'l-enūḳi ḳartal kuşunuñ yumurtasıdır, bir maḥalde važ' ider ki aṣlâ 'urûc olunmaz. Bu meşel vucûdı müte'azzir olan nesne hakkında darb olunur. "دُونَهُ النِّجْمِ"⁹⁹⁰ daḥı meşel-i evvel gibi müte'azzirü'l-vücûd olan nesne hakkında darb olunur. Necm lafzından cins-i

⁹⁸⁶ Harıl harıl yağmur yağdır ey bulut!

⁹⁸⁷ Zaman, kendi işini rahatlıkla halleder.

⁹⁸⁸ Köpek, korkusundan hem havlar hem altına eder.

⁹⁸⁹ Kartal yumurtası gibi bulunmak zordur.

⁹⁹⁰ Yıldız kadar uzak.

kevkeb murād olur yāḥud şüreyyā murād olmak da cā'izdir. "دونه العتيق"⁹⁹¹ kezālike ḍarb-ı meşeldir. 'Ayyūk necm-i ma' rūfdur.

(442) أَذْرِكُ الْقَوِيْمَةَ لَا تَأْكُلْهَا الْهُوِيْمَةُ

(Edriki'l-ḳuvayyimete lā te 'kulhā'l-huveyyimetu)⁹⁹²

Edrik emr-i hāzırdır. **Ḳuvayyime** teşdīd-i yā-yı meksüre ile ḳāmmeniñ taşğırır ki sabī murāddır. **Huveyyime** ḳuvayyime vezninde hāmmeniñ taşğırır, cem' i huvāmdır, maḥūf olan ḥaṣarāt-ı arza dinür, şabī kısmı her buldıḡı ve gördiḡi nesneyi aḡzına ḳoyup ekl ider. Bu meşel şabī ve ḡayrı nesneniñ muḥāfazası ḥaḳḳında ḍarb olunur.

ما على أفعَل من هذا الباب

Mā 'alā ef' ale min hāze'l-bābi⁹⁹³

(443) أَذَقُّ مِنْ خَيْطٍ بَاطِلٍ

(Edaḳḳu min ḡayṭi bāṭilin)⁹⁹⁴

Ḥayṭ-ı bāṭıl izāfetle havaya 'alā ḳavlin bacadan ve pencereden iḇerüye nüfūz iden şu'ā'-ı şemse dinür ki nās aña zerre ta'bīr iderler. Ve ba'zılara ḡöre ḡayṭ-ı bāṭıl femm-i 'ankebūtdan ḡurūc iden ḡayṭdır ki şıbyān-ı 'Arab muḡāṭu's-şeyṭān ta'bīr iderler. Mervān bin Ḥakemiñ laḳabı ḡayṭ-ı bāṭıl idi, be-ḡāyet ṭavīl muḡṭarib olmaḡla vaḳtinden nāşī anuñla telḳīb olundu ve fīhi ḳavlü's-şā'ir:

[99b]

Leḡā Allāhu ḳavmen mellekū ḡayṭa bāṭilin

'Ale'n-nāsi yu'ṭi mā yeşā'u ev yemna'u⁹⁹⁵

Ṭavīl olan kimse ḡayṭ-ı bāṭıl gibi zıll-ı ḡamāme ile de telḳīb olunur.

(444) أَذَقُّ مِنَ الشُّحْبِ

(Edaḳḳu mine's-şuḡbi)⁹⁹⁶

⁹⁹¹ Ayyuk yıldızı kadar uzak.

⁹⁹² Çocuḡa yetiş ki zararlı böcek ona zarar vermesin.

⁹⁹³ Ef'al vezniyle başlayan meseller.

⁹⁹⁴ Batıl ipinden daha ince.

⁹⁹⁵ Allah, insanlara Hayt-i batılı sultan olarak atayan kavmi lanet etsin. İşte bu sultan bazılara hayır verir bazılara da hayrı engeller.

Şuḥb şîniñ fethi ve zammı ve ḥāniñ sükūnuyla koyun kısmı sağılurken memeden tel gibi sönüp çıkan süde dinür.

(445) أَدْبُ مِنْ ضَيَّوْنٍ

(Edebbu min ḍayvanin)⁹⁹⁷

Edebb debbe kelimesinden ef' al-i tafđıldır ki dālîñ fethi ve bāniñ teşđidiyle karar ve i'tidāl üzre yab yab āhestece mülāyemetle yürimek ma' nāsınadır. **Ḍayvan** temren vezninde erkek kediye dinür.

(446) أَذَلُّ مِنْ دُعَيْمِصِ الرَّمْلِ

(Edellu min Du' aymiş'i'r-remlî)⁹⁹⁸

Edellu delāletden me'ḥūzdur. Ve **Du' aymiş** muşaggar bünyesiyle selefde dühātdan bir 'abd-i esved lakabıdır, delālet ve rehberlik ḥuşuşunda be-gāyet ḥāzık ve māhir idi. Yemende Vebār didikleri ārāmgāh-ı tã'ife-i cin olan yere andan ğayrı bir kimse vaż'-ı kadem idemezdi. Mevāsım-i haccın birinde 'alā ru'ūsî'l-en'ām kıyām ve işbu

Fe-men yu 'tînî tis'en ve tis'îne bekreten

*Hicānen ve udmēn uhdihā li-Vebārî*⁹⁹⁹

beytini inşād eyledikde Mehre kabilesinden bir kimse nās arasından kalçup maṭlûbı olan toḡsan toḡuz genc ve kerīm develeri ve edimleri i'tā eylemekle ol daḡı mezbûrı ehl ü 'iyāl ve eşyā vü emvāliyle yükledüp götürmege mübāderet [99a] eyledi. Giderek kumluḡuñ vasaṭına toḡrı vāşıl olduḡda nāgehān cin tã'ifesi merḡūm Du' aymişîñ gözlerini çarpup kör eylemekle mütēhayyir ḡalup 'ākıbet kendisi ve yanında olanlar ol ḡumluḡda helāk oldılar. Bu münāsebetle 'Arablar bir maşlahata be-gāyet 'ārif ve āşinā olan kimse ḡaḡḡında *huve Du' aymişu ḡāzā'l-emrî*¹⁰⁰⁰ dirler.

(447) أَذْهَى مِنْ قَيْسِ بْنِ زُهَيْرٍ

(Edhā min Ḳaysi bin Zuheyri)¹⁰⁰¹

Edhā dehā kelimesinden me'ḥūzdur ki cevdetü'r-re'y ma' nāsınadır. **Ḳays bin Zuheyri** dühāt-ı rüzgārdan 'āḡıl u kāmîl ve kemāl-i 'ilm ü 'irfānla müştehir bir zāt-ı memdūḡu'l-

⁹⁹⁶ Koyundan çıkan sütten daha ince.

⁹⁹⁷ Erkek kediden daha yavaş.

⁹⁹⁸ Duaymisu'r-reml'den daha alçak.

⁹⁹⁹ Kim bana doksán dokuz deve verirse onu Vebār diyarına gönderirim.

¹⁰⁰⁰ O, işin Duaymisidir.

¹⁰⁰¹ Züher'in oḡlu Kays'tan daha zeki.

ḥaṣā' il idi. Bir gün Rabī' bin Ziyāda "Ey birāder! Keşret-i ḥadem ü ḥaṣem ile ḥoş-dil ve vefret-i şervet ü sāmāna rāğīb ü mā'il olma ki cümlesi serī' ü'z-zevāl ve mūcib-i renc ü melāldir" diyü dürc-i dehānlarından gevher-efşān-ı naşīhat olmuşlardır. Ve kendi kavmini *ıyyākum ve şara'ātu'l-bağy ve fażahātu'l-ğadri ve feletāti'l-mezhī*¹⁰⁰² kavliyle tahzīr eylemiştir. Bu daḥı aqvāl-i ḥikmet-i iştimāllerindir. *Semeretu'l-ḥāceti el-ḥayretu ve şemretu'l-aceleti en-nedāmetu ve şemretu'l-ucbi el-buğzatu ve şemretu't-tevānī ez-zilletu*.¹⁰⁰³

الباب التاسع: فيما أوله ذال
el-Bābu't-tāsi' u: Fīmā evveluhu zāluñ¹⁰⁰⁴

(448) ذَهَبُوا تَحْتَ كُلِّ كَوْكَبٍ
(Zehebū taḥte kulli kevkabin)¹⁰⁰⁵

Ya'nī her biri bir tarafa tārūmār u perākende olup gitdiler dımeḳdir. Bu meşel mütefarriḳ olan kavim ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(449) ذَهَبَتْ هَيْفٌ لَأَدْبَانِهَا
(Zehebet heyfun li-edyānihā)¹⁰⁰⁶

Zehebet reca'at ma'nāsınadır. **Heyf** seyf vezninde ism-i cinsdir, şol ıssı yele dinür ki uşul-i erba'adan ḥāric-i nekbā' olup Yemen tarafından [100b] cenūb ile debūr miyānında hūbūb ider, nebātı kurıdır ve ḥayvānatı be-ğāyet şuşadup ve şuları bi'l-cümle neşf ider kıble lodusu olacaḳdır ki arz-ı 'Arabda ḥükmi öylecedir, bādiyede aña semūm ve sām yeli ta' bīr iderler. Eşeddi fi'l-ḥāl ḳattāldır. **Lām-ı li-edyānihā** ilā ma'nāsınadır, **li-edyānihā** li-'ādetihā mefhūmundadır. Ma'nā-yı meşel: Heyf didikleri rūzgār kendi 'ādetine rücu' eyledi dımeḳdir. Bu meşel nāsdan herkesi kendi emr ü hevāsına iḳbāl ü teferrük eyledikde īrād olunur. 'İnde'l-ba'z 'ādet-i ḳadīmesine mülāzemet idüp aşlā müfāraḳat eylemeyen nesne ḥaḳḳında īrād olunur.

¹⁰⁰² Haksızlığın yere sermelerinden vefasızlığın rüsvalığından, gizli ve kınanmış kötülükleri harekete geçirmekten sakının!

¹⁰⁰³ İhtiyacın sonu şaşkınlık, acelenin sonu pişmanlık, kibrin sonu düşmanlık, yavaşlığın sonu zillettir.

¹⁰⁰⁴ Dokuzuncu bölüm: Zāl ile başlayan meseller.

¹⁰⁰⁵ Her yıldızın altına gitmişler.

¹⁰⁰⁶ Her şey kurudu ve eski haline döndü. Türkçedeki karşılığı: Her şey aslına döner. Yazıcı, **age**, s. 193.

(450) الذُّبُّ يُغْبِطُ بِذِي بَطْنِهِ

(ez-Zi 'bu yugbaṭu bizi baṭnihi)¹⁰⁰⁷

Yugbaṭ gıbṭa kelimesinden muzāri' dir. **Zu'l-baṭni** gā' iṭiñ ismidir. Kurd kısmı insān ve mevāṣī kısmına şevk ü celâdetle segirdüp hücum ider olmağa her ne kadar aç olursa da tok zann olunur. Bu meşel iç yüzi mükedder ve menküb iken zāhir-i ḥāliniñ tecemmüline nazaran reşk ü gıbṭa olunan kimse hakkında darb olunur.

(451) ذَهَبَتْ فِي وَادِي تِيهْ بَعْدَ تِيهْ

(Zehbete fī vādī tihin ba' de tihin)¹⁰⁰⁸

Tih şahraya dinür. Bu meşel tarîk-i müstakîmi birağup yañlış ve bāṭıl yola giden kimse hakkında darb olunur.

(452) اسْتَدَابَ النَّقْدُ إِذَا صَارَ كَالذُّبِّ

(İstezebe'n-naḳadu izā şāre ke'z-zī 'bi)¹⁰⁰⁹

Naḳad fethateynle bir cins koyundur ki ayakları kışa olur, Baḥreyn vilāyetine maḥşuşdur. **İste'zebe** fi' liniñ sīni şayrūret içündür. Bu meşel "البغاث بأرضنا يستنسر"¹⁰¹⁰ meşeli [100a] gibidir. Ma' nā-yı meşel: Naḳad didigi za' īf ve zelīl koyun soñradan kurd gibi cerī' oldı demekdir. Meşel-i mezbūr muḳaddem zelīl ve ḥaḳīr olup soñradan 'ulüvv-i rif' at bulan kimse hakkında darb olunur.

(453) ذَكَّرْتَنِي الطَّعْنَ وَكُنْتُ نَاسِيًا

(Zekkertenī eṭ-ta' ne ve kuntu nāsiyen)¹⁰¹¹

Bu meşel mıṣrā' -ı mevzūndur. **Zekkertenī** tezkīrden māzī-i muḥātabdır. **Ta' n** mızrağa dinür. Ma' nā-yı meşel: Sen mızrağı tezkīr eyleyüp ḥāṭırıma getürdüñ ḥāl bu ki ben unutmuş idim demekdir. Aşlı budur ki bir kimse ḥaşmını katl eylemek kaşdıyla ḥamle idüp lākin maḥmūlun 'aleyhiñ yedinde rumḥ olup ḥavf u dehşetinden bütün bütün ḥāṭırından meslūb oldı. Hāmīl didi ki: "Eliñde olan mızrağı yere ilkā eyle". Pes ol vakit elinde rumḥ olduğunu idrāk eyleyüp kelām-ı mezbūrı tekellüm iderek ḥasımı üzerine

¹⁰⁰⁷ Kurt kısmı insanlara hücum eder, hiç bir zaman aç olduğu düşünülmez. Türkçedeki karşılığı: İçi dışına yumaz. Yazıcı, age, 221.

¹⁰⁰⁸ Yolu çöllere düştü.

¹⁰⁰⁹ Koyun kurtlaştı. Türkçedeki karşılığı: Aslan kesildi. Yazıcı, age, s. 61.

¹⁰¹⁰ Lori kuşu bizim yurdumuzda kartallaşır.

¹⁰¹¹ Ben unutmuşken sen bana saplamayı (mızrağı) hatırlattın.

hücüm ve ta‘n-ı rumhla vücūdunı ma‘düm eyledi. Bu meşel eşnā-yı mükālemede bir şey söyleyüp ol şey bir şey’-i āheri aındırmağa bādī olduḡda ḡarb olunur.

(454) ذُلُّ الْمَرْءِ فِي الطَّمَعِ

(Zullu'l-mer’i fi’t-ṭama‘i)¹⁰¹²

Bu kelām İmām ‘Alī kerrema’llāhu vechehu ḡazretlerinden şadır olduḡı mervīdir. Vāḡı‘an insānīn ‘izz ü rif‘ati ṭama‘-ı ḡām ile bi’l-küllīyye zā’il olup miyān-ı nāsda bī-i‘tibār ve üftāde-i ḡāk-i mezellet olacaḡı āşikārdır. Binā’en ‘aleyh beyne’l-üdebā’ iyyāke ve’l-ḡurūfu’l-mücevvefe kelāmı meşel-i sā’irdir ki ḡurūf-ı mücevvefeden pek ḡazer eyle dimekdir. Ve ḡurūf-ı mücevvefe ki iḡi ḡālī ḡarfler dimekdir, ṭama‘ lafzının ḡarfleri murāddır ki gözlerini iḡi [101b] aḡıḡ kitābet olunur.

(455) أَذُلُّ النَّاسِ مُعْتَذِرٌ إِلَى لَيْمٍ

(Ezellu'n-nāsi mu‘tezirun ilā le’imin)¹⁰¹³

Ma‘nā-yı meşel: Nāsın ziyāde ḡor ve ḡaḡīri le’āmetle mevşūf olan nākese ‘ārż-ı i‘tizār idendir dimekdir. Zīrā her ne ḡadar le’im ve fūrū-māye olan kimseye izḡār-ı ‘özr olunsa ḡabūl itmeyüp gitdikçe mütemerrid olur, lākin kerīm olan kimse i‘tizāra ḡacet ḡomayup izḡār-ı ‘özr itmeksizin bir taḡrīble taṭyīb-i ḡāṭır ider.

(456) الذُّبُّ خَالِيًا أَسَدًا

(ez-Zi’bu ḡāliyen esedun)¹⁰¹⁴

ḡāliyen mübtedā’-i mezkūrdan ḡāldir, ‘āmil ma‘nā-yı teşbīhdir, yāḡud ez-zi’bü yeşbehu’l-esede izā kāne ḡāliyen taḡdīrindedir. Ma‘nā-yı meşel: Ḳurd ḡısmı seni ḡālī bulduḡda arslan gibi ḡuvvet ü şarāmetle saña ḡamle ve hücüm ider dimekdir. Yāḡud kendi cinsiniñ a‘vānından ḡālī olduḡda nefsinde olan ḡuvvet ü şarāmete i‘timād idüp arslan gibi pertāv ider dimekdir. Bu meşel a‘vān u enşārından meḡcūr olup temşiyet-i umūrunda bezl-i maḡdūr iden kimse ḡaḡḡında ḡarb olunur.

(457) ذُلُّ لَوْ أَجِدُ نَاصِرًا

(Zullun lev ecidu nāşiren)¹⁰¹⁵

¹⁰¹² Kişinin alçaklığı tamahkarlığının sebebidir. .

¹⁰¹³ İnsanların en alçağı , alçak kimseden özür dileyendir.

¹⁰¹⁴ Kurt yalnızken aslan gibi olur.

¹⁰¹⁵ Bu bir aşâğılıktır, yardımcım olsaydı bunu kabul etmezdim.

Bu meşel *hāzā zullun lev ecidü nāşiren lemā kabiltuhu* taķd̄irindedir. *Ya' nī* bir zūldür ki eger mu'īnim olaydı qābūl itmez idim demekdir. Aşlı budur ki Hārş bin Ebī Şimr el-Ġassānī Enes bin Cübeyr'den ba'z-ı umūr su'āl idüp, Enes daķı cevāb virdikde ğazaba gelüp Enese bir sille-i saķt urdı. Enes meşel-i mezbūrı irād eyledi. Hārş bir sille daķı urdı. [101a] *Enes lev neheyte el-ūlā le'n-tehet el-uḥrā* meşelini irād eyledi. *Ya' nī* evvel đarb itdigiñ sille muķābelesinde 'itāb u te'dīb olunsāñ idi şoñraki silleyi đarba cūr'et itmez idiñ. Zemaḥşerī didi ki: Meşel-i mezbūr 'ādet-i seyyi'eye mu'tād olan kimse ḥaķķında đarb olunur. Şāḥib-i Vasīť didi ki: Hārş Enese laťma-ı şālise đarb itdiñ, Enes *lev zātu sivārın laťametnī* didi, *ya' nī* beni đarb iden ḥātūn bilezik şāḥibesi olaydı ki murād kaşķı beni benden şerīf kimse đarb ide idi demekdir. Meydānī kaşķı baña aķrān olaydı demekdir didi. Ba'zılar didi ki: Bilezik şāḥibesinden murād ḥürredir, zīrā 'Arablar cāriyeye daķı bilezik taķarlar idi.

(458) ذُرِّي بِمَا عِنْدَكَ يَا لَيْغَاءُ

(Zurrī bimā 'indeki yā leygā'u)¹⁰¹⁶

Zurrī emr-i mü'enneşdir, maşdarı zer kelimesidir ki zālīñ fethi ve rā'nıñ teşdīdiyle nebāt yer bitürmeğe başlayup ucunu göstermek ma'nāsınadır. **Leygā'** elīg lafzınıñ mü'enneşidir ki kelāmını bir ḥoş geregi gibi izḥār idemez olan kimsedir. **Ma'nā-yı meşel**: Yā leygā! Biraz kelāmından izḥār eyle ki bāķī kelāmıña anuñla istidlāl ideyim demekdir. Bu meşel sırrını aḥbāb u yārānından ketm ü iḥfā iden kimse ḥaķķında đarb olunur.

مَا عَلَى أَفْعَلٍ مِنْ هَذَا الْبَابِ

Mā 'alā ef' ale min hāze'l-bābi¹⁰¹⁷

(459) أَذُلُّ مِنْ سُقُوطِ الْجُنْدِ

(Ezellu min suķūṭi'l-cundi)¹⁰¹⁸

Suķūṭu'l-cundi emīrū'l-cündden 'ulūfeleri kesilmiş 'askere dinür ki qapısuz ta'bīr olunur. Ṭā'ife-i mezbūre zelīl ve i'tibārdan sāķiṭ olmağla [102b] suķūṭ ve zūll ü ḥaķāret ḥuşuşunda đarb-ı meşel olmuşdur.

¹⁰¹⁶ Ey sırrını saklayan kadın! Sendekileri açıkça söyle.

¹⁰¹⁷ Ef'al vezniyle başlayan meseller.

¹⁰¹⁸ Maaşları kesilmiş askerden daha alçak.

(460) أَذُلُّ مِنْ بَيْضَةِ الْبَلَدِ

(Ezelli min beydati'l-beledi)¹⁰¹⁹

Beydatu'l-beledi beyza-i ne'amedir ki ekşeriyâ terk idüp bir dağı 'avdet itmez, pes zilletde meşel olur. Kezālike beyzatü'l-beled ol kimsedir ki bir şehirde halk aña tâbi' olup meclisine cem' olurlar. Pes 'ibâret-i mezkûre 'izzet ve mezellet ma'nâlarında azdâddan olur. Burada beyzatü'l-beledi 'ibâretiniñ ma'nâsı münferid lâ nâşire lehu demek olur. Ya'nî şol yumurta gibidir ki anı ne'âme terk idüp anda hayr ve menfa'at olmaya.

(461) أَذُلُّ مِنَ السَّانِيَةِ

(Ezelli mine's-sāniyeti)¹⁰²⁰

Sāniye şol devedir ki şu çekmek için dolaba koşıla.

(462) أَذُلُّ مِنْ فَقْعٍ بِقَرْقَرَةٍ

(Ezelli min faḳ' in bi-ḳarḳaretin)¹⁰²¹

Faḳ' vaḳ' vezninde ve fāniñ kesriyle lügatdır, mantar envā'ından aḳ ve yumuşak olanına dinür ki tomalan mantarı ta'bır olunur. Kendisi ve köki pek gevşek olmağla eshel-i vech üzre divşürilür yâhud mebzûl ve ğayr-ı maḳbûl olmağla pek pây-mâl ve ḥâksâr olur. **Ḳarḳare** zelzele vezninde toprağı yumuşak ve düz oturaḳlı yere dinür. Emsâl-i müvelledindendir ki *huve keşûsu's-şeceri*¹⁰²² dirler. Meşel-i mezbûr maḍrebinde ḍarb olunur ve bî hayr u menfa'at kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur. **Keşûs** kāfiñ zammı ve fethiyle bâğ şarmaşığı ta'bır olunan nebâta dinür ki ağacıñ dallarına şarmaşur yerde köki ve yaprağı ve gölge ve rāyihası ve meyvesi [102a] olmaz. Ḳāle's-şā' iru:

Huve'l-keşûsu felâ aşlun velâ varaḳun
*Velâ nesîmun velâ zillun velâ temeru*¹⁰²³

(463) أَذُلُّ مِمَّنْ بَالَتْ عَلَيْهِ التَّعَالُبُ

(Ezelli mimin bâlet 'aleyhiş-şā' ālibu)¹⁰²⁴

Aşlı budur ki Selîm ḳabîlesiniñ bir şanemi var idi. Bir gün iki tilkü gelüp üzerine bevl itdiler. Ġāvî bin 'Abdi'l-'uzzā şanem-i mezkûruñ ḥādimi idi. Bu ḥālî gördükde yā

¹⁰¹⁹ Deve kuşunun yumurtasından daha alçak.

¹⁰²⁰ Deveden daha alçak.

¹⁰²¹ Yerdeki mantardan daha alçak.

¹⁰²² O, ağaçların keşûsudur, yani ağaçlara sarılan ottur.

¹⁰²³ O keşûs ağacıdır, ne kökü ne yaprağı ne de gölgesi vardır.

¹⁰²⁴ Tilkinin üzerine işediğı kişi alçak olur.

*ma'şere Benī Selīm lā vallāhī lā yaḍurru velā yenfa'u ve lā yu'fī velā yemna'u*¹⁰²⁵ diyü nidā idüp hemān şanem-i mesfûrî kesr ve nebîyy-i ekrem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazretleri ṭaraf-ı eşreflerine 'azîmet ve şeref-i İslāmıla iktisāb-ı mervārid-i 'izz ü sa'âdet eylediler. Resûl-i ekrem ḥazretleri *mā ismūke* diyü su'āl buyurduklarında "Ġāwī bin 'Abdi'l-'uzzā" didiler. Peygamber-i enām "Lā bel ente rāşidun bin 'Abdi Rabbihi" kelām-ı mefḥaret-intizāmıyla vaḳ' ve şān u ḥayşiyetlerin terfî' buyurdılar. 'Arablar şulḥ üzerinde iken beynlerinde şerr ü fesād vuḳū' bulan ḳavim ḥaḳḳında "بالت بينهم الثعالب"¹⁰²⁶ ve "فسا بينهم الظربان"¹⁰²⁷ ve "كسر بينهم رُمح"¹⁰²⁸ ve "نيس بينهم الثرى"¹⁰²⁹ ve "حریت بينهم الضبع"¹⁰³⁰ dirler.

(464) أَذَلُّ مِنْ قَرْمَلَةٍ

(Ezellu min ḳarmeletin)¹⁰³¹

Ḳarmel ca'fer vezninde bir nev' tikensiz be-ğāyet za'îf şeceriñ ismidir, ayakla başı lup çignendikde hemān yarılup ṭağılur, müfredi ḳarmeledir. Ve fî meşelin āḥarin "ذليل عاذ" ¹⁰³² "بقرملة", ¹⁰³² 'āze 'avz kelimesinden ki şıgınmaḳ, ilticā ma'nāsınadır, māzīdir. Ya'nī bir zelīldir ki ḳarmeleye ilticā eyledi dimekdir. Bu meşel bir ādem kendi derdine dermān olmayacaḳ [103b] bir denī ve bī-ḥayr u menfa'at ādeme ilticā ü mürāca'at eyledikde ḳarb olunur.

الباب العاشر: فيما أوله راء

el-Bābu'l-'āşiru: Fīmā evveluhu rā'un¹⁰³³

(465) إِنَّ الرَّيَّةَ تَفْثُ الْعَصَبَ

(İnne'r-reşī'ete tefşa'u'l-ğadaba)¹⁰³⁴

¹⁰²⁵ Ey Selim'in kavmi! Bu putun ne menfati ne de zararı var.

¹⁰²⁶ Tilkiler onların aralarında işedi.

¹⁰²⁷ Kokarca aralarında yellendi.

¹⁰²⁸ Aralarında mızrak kırıldı.

¹⁰²⁹ Aralarında toprak kurudu.

¹⁰³⁰ Aralarında sırtlan dışkıladi.

¹⁰³¹ Karmele adındaki ağaçtan daha alçak.

¹⁰³² Bir hakir, karmele ağacına sığınmış.

¹⁰³³ Onuncu bölüm: Râ harfiyle başlayan meseller.

¹⁰³⁴ Bir hoşşerim ikramı öfkeyi dindirir. Türkçedeki karşılığı : Yarım elma, gönül alma. Yazıcı, age, s. 47-48.

Reṣī'e ḥatī'a vezninde A' rāb ve Terākime tā'ifesiniñ mayhoş süd üzre tāze süd şagup yoğurd gibi çaldıktan sonra etmek katığı itdikleri nesnedir, aña ba' zı diyārda hoşmerim dirler. **Tefṣa'** bāb-ı şālīşden muzāri' dir, maşdarı feṣ' kelimesidir ki ğazabı def' ve teskīn eylemek ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Hoşmerim didikleri cüz'ī nesne gibi hedāya, ğazabı def' ü teskīn ider dimekdir. Bu meşel azacığ hediye ğazabı def' idüp muḥabbet ve dostī peydā ider diyecek yerde ḍarb olunur.

(466) الرَّشْفُ أَنْقَعُ

(er-Reṣfu enḵa' u)¹⁰³⁵

Reṣf keşf vezninde şuyı şorup azca azca içmek ma' nāsınadır. **Enḵa'** naḵ' kelimesinden me' ḥūzdur ki kandırmak ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Şuyı azca azca içmek şusuzluğı def' eylemekde pek mü'eşşirdir dimekdir. Bu meşel terk-i ' acele ile tedric ve te'ennī eylemek ma' rezinde ḍarb olunur.

(467) رَجَعَ بِحُفْيِ حُيْنٍ

(Rece' e bi-ḥuffey Ḥuneynin)¹⁰³⁶

Reca'a māzīdir. **Ḥuf** çizmeye dinür. **Ḥuneyn** çizmeciniñ ismidir. Aşlı budur ki Hīre'de bir çizmeci var idi. Bir A' rābī gelüp bir çift çizme iştirā şadedinde olmağla, ber-taḵrīb Ḥuneyni iğzāb eyledi. Ve Ḥuneyn zātında mütehevvir ve bed-zebān şahş olmağla A' rābīyi şavdıktan soñra ol çizmeleri alup A' rābīniñ güzergāhında birini yol üzre [103a] ve digerini bir mīl kadar meydānlu yine yol üzre ilkā eyleyüp ve kendisi bir kemīngāhda iḥtifā eyledi. Bir iki sā' at mürüründe A' rābī devesine binmiş zuhūr eyledi. Evvelki çizmeniñ yanına geldikde vaḳt idüp işbu çizme Ḥuneynden iştirā idecek çizmeye pek müşābih ve belki ' aynı gibi bir ma' nādır, kāşkī tāḵ-ı digeri daḡı olaydı nüzül ve aḡz ider idim diyü mırıldanarak mürür eyledi. Bir miḵdār gitdikden sonra ol tāḵ-ı digere de teşādüf eyledikde evvelkisini almadığına te'ssüf eylemekle "Bi'llāhi ḡanīmetdir" diyüp heman deveden nüzül ve evvelki çizmeye toğrı şitāb eyledi. Ol ḥilālde Ḥuneyn kemīnden ḥayye gibi ḥurūc ve deveniñ üzerine şu'ūd u ' urūc idüp hemān bir ṭarafa ılğar ve ḡaybūbet eyledi. Bī-çāre A' rābī çizmeyi alup geldikde deveden ve ḥamūlesinden ašlā eşer ve nişān bulmayup beri öte bir zamān pūyān olup ' aḵibet ḡaybet u ḥirmānla obası ṭarafına ' azīmet eyledi. Vuşülünde "*Māzā ci 'te bihi min*

¹⁰³⁵ Suyu yavaş yavaş içmek daha doyurucudur.

¹⁰³⁶ Ḥuneyn çizmeleriyle döndü. Türkçedeki karşılığı: Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan oldu. Yazıcı, **age**, s.190-191.

*seferike*¹⁰³⁷ diyü pürsân olanlara "*ci'tukum bi-ḥuffey Ḥuneyn*" diyü cevâb virmekle, beyne'l-^c Arab *reca'a bi-ḥuffey Ḥuneyn* darb-ı meşel oldu. Bu meşel bir hâcet ve maṭlabdan ye's ü ḥirmânla müraca'at olunduḡda irâd olunur. İbnüs-Sikkît didi ki: Ḥuneyn bir tünd ve şedîd kimse idi. Bir gün ayaḡına bir çift kırmızı çizme giyüp ^cAbdu'l-muṭṭalib cenâblarına gelüp Esed bin Hâşim bin ^cAbdi Menâf oḡlı olmak iddi'âsında olmaḡla "Yâ ^cammî! Enâ İbnü Esed [104b] İbnü Hâşim" didikde, ^cAbdu'l-muṭṭalib "*Lâ ve sıyābu Ebî Hâşime māa'rifu şemā'ile Hâşime fike*"¹⁰³⁸ diyü nisbetini inkâr eyledi. Pes merdûd olup ye's ü ḡaybetle rücû' eylemekle ḡalk anuñ ḡaḡḡında *reca'a Ḥuneyn bi-ḥuffeyhi*¹⁰³⁹ demeleriyle giderek meşel oldu. Ba'zılar meşel-i mezbûrı ḡarf-i cîmde *cā'e bi-ḥuffey Ḥuneyn* ^cunvânında irâd ve aşlını şü vechle beyân eyledi ki: Bir gün ehl-i Ḳūfeden bir cemā'at Ḥuneyni da'vet ve şaḡra cānibine ^cazîmet itdiler. Çün şaḡrâda şürb-i ḡamra başlayup giderek mest ve müdām oldılar. Mezbûrı bir güzelce darb ve cemî'-i eşvâbını üzerinden aḡz u selb idüp ayaklarında olan çizmelerinden ḡayrı bir nesne bırakmadılar ve ol mevzî'de tenhâ koyup gitdiler. Bî-çâre Ḥuneyn giderek hūşyâr olup ^curyân ve ser-bürehne ehli cānibine revân ve ḡuflarından ḡayrı üzerinde bir nesne olmamaḡla ehli bu ḡālî gördükde kelām-ı mezbûrı irâd eyledi. Meşel-i mezbûr "*رجع بأفوق ناصل*"¹⁰⁴⁰ meşeline muvâfiḡdır, ya'nî gezi şikeste ve peykânı yok oḡ ile ric'at eyledi demekdir.

(468) رَبِّ صَلِّفِ تَحْتَ الرَّاعِدَةِ

(Rubbe şalifin taḡte'r-râ' ideti)¹⁰⁴¹

Şalif ketif vezninde ra' dı çok ve yaḡmuru az buluda dinür. Ve ba'zılarıñ beyânına göre şalef fetḡateynle olmaḡdır ki beyhûde ve bî-ma'nâ lâf u ḡüzâf ider herze-ḡüya dinür yāḡud seḡâb-ı mezkûre ma'nâsından maşdardır ḡüröldeyen seḡâba dinür. Bu meşel, [104a] tehdîdini îḡâ'a ḡâdir olmayan kimse ḡaḡḡında darb olunur yāḡud mütemevvil olan baḡîl ḡaḡḡında darb olunur.

(469) رَحِمَ اللَّهُ النَّبَّاشَ الْأَوَّلَ

¹⁰³⁷ Yolculuḡundan ne getirdin?

¹⁰³⁸ Ebu Hâşim'in giysilerine yemin ederim ki sende Hâşim'in sıfatlarını görmüyorum.

¹⁰³⁹ Ḥuneyn kendi ayakkabısıyla döndü.

¹⁰⁴⁰ Kırık okla geri döndü.

¹⁰⁴¹ Pek atıp tutar ama kimseye hayrı dokunmaz. Türkçedeki karşılığı: Lafla peynir gemisi yürümez./ Gürlere, ama yağmaz. Yazıcı, age, s. 102.

(Raḥime'l-llāhu ennebbāşe'l-evvele)¹⁰⁴²

Nebbāş şeddād vezninde kabrı kazup kefen çıkarıcı kimseye dinür ki kefen şoyucu ta' bîr olunur. Aşlı budurki bir kefen şoyucu kimse türeyüp taze defn olunan cenāzelerin kefenini şoyar idi. Halk, elinden 'āciz olup dā'imā fırsatını gözedüp aḥz u istişālî için çāre-cūyān iken bir kefen şoyucu daḥı peydā oldu ki cenāzeniñ kefenini şoyduktan şoñra dübürüne bir kazık vaz' eyler idi. Halk bu kaẓiyyeye vākıf olduklarında kelām-ı mezbûrî irād eylediler. Ya'nî Haḳḳ te'ālā nebbāş-ı evvele rahmet eylesün ki cenāzeniñ hemān kefenini şoyup dübürüne kazık vaz' eylemez idi dimekdir. Maḍreb-i meşel ma'lūmdur.

(470) رُوَيْدُ الْغَزْوِ يَنْمَرِقُ

(Ruveyde'l-ğazve yenmarıḳu)¹⁰⁴³

Ruveyde emhele ma'nāsınadır. **Yenmarıḳ** inmirāk kelimesinden ki ok nişāndan öte geçmek ma'nāsınadır, muzāri'dir. Aşlı budur ki Benū Kināneden bir ḥātūn be-ğāyet dilîr ve beaādır olmağla dā'imā başına 'asker cem' idüp ḳabā'il-i sâ'ireye çapul ider idi. Muḳaddemen istirkāk eylediği cūvānlardan birine 'alāḳa ve ittişāl eylemekle andan ḥāmil olup eşnāda tevābi'i yine bir semte ğazv ve iğāre eylemek ḥuşuşunı der-miyān eylemeleriyle mezbûre kelām-ı merḳūmı irād eyledi. Ya'nî şebḥūn ḥuşuşunda bir müddet daḥı imhāl ve te'ḥîr eyleyesiz tā ki batnımda [105b] olan veled ṭaşra çıkınca dimekdir. *Emhil el-ğazve ḥatta yaḥruce el-veledü* sebkindedir. Bu meşel 'āḳıbet-i aḥvāle intizār ve tevakkuf mevḳi' inde ḍarb olunur.

(471) رَحْلٌ يَعْضُ غَارِبًا مَجْرُوحًا

(Raḥlun ya'udḍu ġāriben mecrūḥen)¹⁰⁴⁴

Raḥl rānıñ fethi ve ḥānıñ sükūnuyla ḥāşşaten deve kısmınıñ semerine ve pālānına dinür. **Ya'udḍu** muzāri'dir, maşdarı 'aḍḍa kelimesidir ki 'aynıñ fethi ve ḍādıñ teşdīdiyle ısırmak ma'nāsınadır. **Ġārib** rāğib vezninde deveniñ iki küreginin aralığına dinür ki yağrını ta' bîr olunur. Ma'nā-yı meşel: Deveniñ semeri mecrūḥ olan yağrını ısıtır dimekdir. Bu meşel kemāl-i muzāyaḳa ve 'adem-i ma'āş ile geçinen kimseye bir āḥer kimse kendi sıḳlet ü muzāyaḳasını taḥmîl eyledikde ḍarb olunur.

¹⁰⁴² Allah, mezarları kazıyan ilk adamlara rahmet versin. Türkçedeki karşılığı: Gelen gideni aratır, rahmet okumak.

¹⁰⁴³ Ağır olun bakalım, ok nişanı geçti. Türkçedeki karşılığı: Sabah ola, hayrola. Yazıcı, **age**, s. 200.

¹⁰⁴⁴ Deve kendi yaralı ayağını ısırdı.

(472) رَبِّ فَرَسٍ دُونَ السَّابِقِ

(Rubbe feresin dūne's-sābiki)¹⁰⁴⁵

Bu meşel me'mûlundan dūn nesneye kıanā' ate rızā maḥallinde ɗarb olunur.

(473) رَجُلًا مُسْتَعِيرٍ أَسْرَعُ مِنْ رَجُلِي مُؤَدِّ

(Riclā musta'irin esra'u min ricley mu'eddin)¹⁰⁴⁶

Bu meşel 'āriyet almakda ziyāde 'acele idüp girü virmekde kemāl-i mertebe gecikdiren kimse ḥaqqında ɗarb olunur.

(474) رَبِّمَا أَرَادَ الْأَحْمَقُ نَفْعَكَ فَضَرَكَ

(Rubbemā erāde'l-aḥmaḳu nef'ake fe-ɗarreke)¹⁰⁴⁷

Ya'nī aḥmaḳ olan kimse saña menfa'at kaydında olsa da zarar ider. Türkīde deli dostdan 'aḳıllı düşmen ḥayırludur meşeli bu mefhūma ɗarībdır. Bu meşel nādānla ülfet ü mu'āşeretden men' u taḥzīr maḥallinde ɗarb olunur.

(475) رَزْمَةً وَلَا دِرَّةً

(Rezmeten velā dirreten)¹⁰⁴⁸

Rezme temre vezninde ḥanīn-i nāḳa ma'nāsınadır. Dirre dālīñ kesri ve rānīñ teşdīdiyle süde [105a] dinür, yāḥud süd çok olup memeden seyelānına dinür. Bu meşel va'd eylediği nesneyi i'tā eylemeyen bī-vefā ḥaqqında ɗarb olunur.

(476) رَأَى الْكَوَاكِبَ مُظْهِرًا

(Ra'a'l-kevākibe muẓhiren)¹⁰⁴⁹

Muẓhir izḥār kelimesinden ism-i zamāndır, ẓahīre vaktine dinür. Ma'nā-yı meşel: Öyle vakti kevkebleri gördi ki ol vakti kendiye muẓlim oldu dımeḳdir.

(477) رَمَتْنِي بِدَائِهَا فَأَنْسَلْتُ

(Rametnī bi-dā'ihā fe'n-sellet)¹⁰⁵⁰

¹⁰⁴⁵ Bazen bir aygır önceki aygır gibi değildir.

¹⁰⁴⁶ Borç alanın ayakları, borcunu ödeyenin ayaklarından daha hızlıdır.

¹⁰⁴⁷ Bazen aḥmak sana menfaat vermeyi isterken zarar verir.

¹⁰⁴⁸ Deve özlemini gösterir fakat sütünü vermez.

¹⁰⁴⁹ Yıldızları öğle vaktinde gördü.

¹⁰⁵⁰ Kendi hastalığını bana attı sonra kaçtı.

Rametnī mazīdir, insellet kezālike mazī-i mü'enneşdir, maşdarı insilāl kelimesidir ki nāsıñ beyninden şıyrılup çıkmak ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Kendi 'illetini benim üzerime atup kendi şıyrılup çıkdı. Aşlı budur ki Sa'd bin Zeyd Menāt-nām kimseniñ hātūnı Ruḥm bintü'l-Ḥazrec bir 'ayb u naķışa işlemeyüp kendi zarā'irinden biriniñ üzerine 'azv u isnād eyledikde ɗarresi kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Bu meşel kendide olan 'ayb u naķışa ile āḥarı ta'yīb ü ta'yir iden kimse ḥaķķında ɗarb olunur.

(478) أُرِيهَا السُّهَّاءَ وَتُرِينِي الْقَمَرَ

(Urīhā's-suhā ve turīni'l-ḳamere)¹⁰⁵¹

Urī mużārī'-i mütekkelim, türī mużārī'-i muḥātabadır. Ma'nā-yı meşel: Ben ana sühā yıldızını gösterdim ol ḳameri gösterdi dimekdir. **Suhā** sīn-i mażmūme ile bir ḥafī ve küçük kevkebidir. Aşlı budur ki bir kimse bir hātūna ḥafī kelām söyleyüp hātūn aña vāzīḥ ve beyyin kelāmıla tekellüm eylemekle ol kimse kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Bu meşel bir kimse kendi dostundan bir nesne su'āl eyleyüp [106b] su'āl eylediği nesneniñ ḥilāfını cevāp verdikde irād olunur.

(479) رَمَاهُ اللَّهُ بِأَفْحَافٍ رَأْسِهِ

(Remāhu'llāhu bi-aḳḥāfi re'siḥi)¹⁰⁵²

Aḳḥāf ḳiḥf lafzından cem' dir, ḳiḥf ḳāfiñ kesriyle başda dimāğ üzre olan kemige dinür ki beyni anda olur, kāse-i ser ta'bīr olunur. Ma'nā-yı meşel: Anı ḳiḥf-i re'siyle remy eyledi dimekdir. Bu meşel ḥaşmına bir belā-yı 'aẓīm getürüp yāḥud ḳatlı eylese zīrā 'aẓm-ı mezkūr ile remy eylemek anı mevzi'inden izāle eyledikten soñra olur, yāḥud zafer-yāb olmak dā' iyesinde oldığı māddeden anı def' diyecek yerde ɗarb olunur.

(480) رَمَاهُ اللَّهُ بِدَاءِ الذُّبِّ

(Remāhu Allāhu bi-dā'i'z-zi'bi)¹⁰⁵³

Ya'nī: Ḥaḳḳ Te'ālā anı helāk eylesün dimekdir, zīrā dā'-ı zi'binden murād mevtdir. Ḳurd ḳısmınıñ ölünce ḳadar 'illeti olmaz. Yāḥud ma'nā Ḥaḳḳ te'ālā anı dā'imā aç eylesün dimekdir. Zīrā ḳurd ḳısmınıñ eline her ne ḳadar tu'me geçse yine toymayup ebedī cāyi' dir.

¹⁰⁵¹ Ben ona sühā yıldızını gösterirken o bana ayı gösterir.

¹⁰⁵² Allah onu kafatasıyla vursun!

¹⁰⁵³ Allah onu kurdun hastalığıyla vursun!

(481) رَهْبُوتٌ خَيْرٌ مِنْ رَحْمُوتٍ

(Rehebūtun hayrun min rahmūtın)¹⁰⁵⁴

Rehebūt melekūt vezninde, isimdir pek korkmağa dinür. **Rahamūt** rehbūt vezninde mubālağadır merhamet-i ‘azīme ma‘nāsınadır, rehbūt kelimesiyle müzdevic ve muḳterin olarak isti‘māl olunur. **Ma‘nā-yı meşel**: Dā‘imā saña mazhar-ı ḥavf u ḥaşyet olmak ḥāleti mevḳi‘-i rahm u şefkat olmak ḥāletinden hayırludur dimekdir. Zīrā seniñ zātında māye-i şerr ü fesād merküz olmağla rahm u musāmaḥa olundığıñ şüretde ibrāz u icrāsına mecbūr olursun, lākin dā‘imā ḥavf ve ḥaşyet [106a] üzre olunca ser be-girībān kendi ḥālīñe meşğül olup ṭurursun. Mār-ı sermā-dīdeye Mevlā güneş göstermesin.

(482) رُوَيْدَ الشَّعْرِ يَغِبُّ

(Ruveyde’s-şi‘ re yağibbe)¹⁰⁵⁵

Yağibbe bāb-ı şāniden maşūğ olarak muḳārī‘dir. Maşdarı ḡabb kelimesidir ki ḡaynıñ fethi ve bānıñ teşdīdiyle bir yerde gicelemek ma‘nāsınadır. Rüveyd emhil ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meşel nazm eylediğın eş‘ārda temehhül ü te‘ennī ile birden ‘acele idüp aşikār eyleme tā ki üzerinden zamān mürür idüp sen daḡı tehzīb ü tanḳīḥ eylesesin dimekdir. Bu meşel bir mādde de isti‘māl-i te‘ennī ve terk-i ‘acele eylemek ma‘rizinde ḍarb olunur.

(483) رَعَى فَأُقْصَبَ

(Ra‘ ā fe-aḳşaba)¹⁰⁵⁶

Ra‘ ā ve aḳşaba kelimeleri mazīdir, **iḳşāb** hemzeniñ kesriyle çoban kısmı deveniñ ra‘yı ḥuşuşunda tekāsül ü isā‘et eylediginden **ya‘nī** gereği gibi işbā‘ eylemediginden nāşī deveniñ şu içmeyüp istinkāfına bā‘iş olmak ma‘nāsınadır. Bu çobanıñ idāresizliğinden ve ra‘yı ḥuşuşunda ihmāl ü tekāsülünden nāşīdir. Zīrā ra‘yında ihtimām idüp işbā‘ eylemedikçe şuya meyl ü raḡbet eylemezler. Bu meşel müte‘ahhid oldığı mādde de kemā hüve ḥaḳḳuhu taḳayyud u ihtimām eylemeyüp tebāh u ifsād iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

¹⁰⁵⁴ Korkutmak merhamet etmekten hayırlıdır.

¹⁰⁵⁵ Yazdığın şiirleri insanlara hemen okuma; olgunlaştıktan sonra okursun. Türkçedeki karşılığı: Ağır gir ki yol alasın. / Ağır otur, batman gelesin. Yazıcı, **age**, 70.

¹⁰⁵⁶ Çoban hayvanları özenle otlatmadı, onlar da suya raḡbet etmedi. Türkçedeki karşılığı: Bakarsan bağ, bakmazsan daḡ olur. Yazıcı, **age**, s. 72.

(484) رَضِيتُ مِنَ الْغَنِيمَةِ بِالْإِيَّابِ

(Rađītu mine'l-ġanīmeti bi'l-iyābi)¹⁰⁵⁷

Bu meşel mışrā'-ı mevzündür. **Rađītu** māzī-i mütekellimdir. **İyāb** 'avd ve kufül ma' nāsınadır, bir semte yāhud bir kimseye ihsān ümīdiyle [107b] 'azīmet olunup ber-'aks zuhūruyla hār-ı cevır ü siteminden āzürde olmaqsızın tehī-vāye 'avdet eyledigine rızā maḥallinde ɗarb olunur. Bu meşeli ibtidā tekellüm iden İmrü'l-Ğaysdır ki işbu beytinde irād eylemiştir:

Ve kād tavvaftu fī'l-āfāki hattā
Rađītu mine'l-ġanīmeti bi'l-iyābi¹⁰⁵⁸

(485) رَبُّ رَمِيَةٍ مِنْ غَيْرِ رَامٍ

(Rubbe ramyetin min ġayri rāmin)¹⁰⁵⁹

Burada **rubbe** taḳlīl içündür, taḳdīr-i meşel *rubbe ramyetin muşibetin min ġayri rāūn* dımeḳdir, lākin bu tefsīr cā'iz degildir. Zīrā rāmī olmaqsızın remye-i muşibe degil belki muḥṭi'eniñ vuḳū' ı yoḳdur. Kelām-ı mezbūr *rubbe ramyetin muşibetin ḥaşalet min rāmin muḥṭi'* taḳdīrindedir. Ya'nī ba'zı remye-i muşibe vardır ki rāmī-i muḥṭiden vuḳū'-ı yāfte-i meydān-ı ḥuşūl olur dımeḳdir. Bu meşel bir kimse ümīd ve me'mūli olmayan maḥalden murād ve maḳşūdı şūret bulduḳda ɗarb olunur.

(486) رَبُّ أَمِينٍ ظَنِينٌ وَمُتَّهَمٍ أَمِينٌ

(Rubbe emīnin zanīnun ve muttehimin emīnun)¹⁰⁶⁰

Bu meşel *rubbe mu'teminin zanīnun ve muttehemin emīnun* 'unvānıyla da rivāyet olunmuşdur. **Zanīn** emīr vezninde müttehem ma' nāsınadır. Zemaḥşerī "وما هو على الغيب" ¹⁰⁶¹ kerīmesiniñ tefsīrinde zanīn lafzını müttehem ile tefsīr eylediği ḥaşıyesinde maştūrdur. *Terceme-i Ķāmūs*da daḫı vālid-i üstāz zanīn kelimesini müttehem ile tefsīr eylemiştir. Maḍreb-i meşel ma' lūmdur.

(487) رِيْمَا صَحَّتِ الْأَجْسَامُ بِالْعَلَلِ

¹⁰⁵⁷ Ganimetten vazgeçip selamete (kurtuluşa) razı oldum .

¹⁰⁵⁸ Şüphesiz dünyanın en uzak yerlerini gezdim, ancak sonunda ganimetten vazgeçip geri dönmeye razı oldum.

¹⁰⁵⁹ Bazen usta bir atış acemi atıcıdan gelebilir.

¹⁰⁶⁰ Bazen suçsuz şüpheli, şüpheli de suçsuz olabilir.

¹⁰⁶¹ "O, gayb hakkında cimri değildir", (Tekvîr, 81/23)

(Rubbemā şahḥeti'l-ecsāmu bi'l-‘ileli)¹⁰⁶²

Bu meşel kelām-ı müvelledindendir. Mütenebbī: *ve le-rubbumā şahḥet el-ecsāmu bi'l-‘ileli* ‘unvānıyla manzūmen [107a] irād eylemiştir. *Ya‘nī* ba‘zen beden-i marīz bir ‘illet tareyānıyla şıḥḥat bulur dımeğdir. Nite ki zūkām ‘arīzası *‘afāna’llāhu ve iyyākum*¹⁰⁶³ *cüzām* muḳdimesini kezālike öksürük çiger ağrısı muḳdimesini dāfi‘ ve ol vechle bedene nāfi‘lerdir. *Kütüb*-i tıbbiyyede mişālî keşīrdır. Bu meşel inhilāl-i ‘uḳūd-ı maṭālib gāh ser-engüşt-i mevāni‘-i ḳaviyye ile müyesser olur diyecek yerde ḍarb olunur.

(488) رَجَعَ عَلَى حَافِرَتِهِ

(Reca‘ a ‘alā ḥāfiretihi)¹⁰⁶⁴

Hāfire bir nesneniñ evveline ıtlāk olunur, dābbe kısmınıñ tırnağı evvel seyr ve meşyi olmak münāsebetiyle. Ve *minhu ḳavluhum: İltāḳav fāktetelū ‘inde’l-ḥāfire ey evveli’l-mulṭeḳā*, ya‘nī birbirine mülākī olduklarında ibtidā-yı an-ı mülākātde cenk ve ḳitāle başladılar. Ve ‘Arablar geldigim yoldan izim üzre ‘avdet eyledim diyecek yerde reca‘ tu ‘alā ḥāfireti¹⁰⁶⁵ dirler. Meşel-i mezbūrda *‘elā ḥāfiretihi ‘elā ṭarīḳatihi ve ḥāletihī el-ūlū*¹⁰⁶⁶ ile müfesserdır. Bu meşel bir emrden ḥurūc idüp yine ol emre ric‘at iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(489) ارْبَعُ عَلَى ظِلْعِكَ

(irba‘ ‘elā ḫil‘ike)¹⁰⁶⁷

Erbi‘ emr-i ḥāzırđır, maşdarı rab‘ kelimesidir ki taş ḳaldırmağ ma‘nāsındır. **Ḫil‘** ḫā-yı mu‘cemeniñ kesri ve lāmıñ sūkūnuyla tavar ağısayup yekerek yürimeğ ma‘nāsındır. Ma‘nā-yı meşel: Sen ‘alīl, ya‘nī za‘īf ü ḥaḳīr kimsesin, ḳudretiñ almayan nesneden girü ṭur, ağasaḳlığıña göre taş ḳaldır, pek büyük taş a yapışma dımeğdir. Bu meşel bir kimse ‘uhde-i tāb u ṭāḳatinden ḥāric bir nesne teḥammülüne [108b] ibtidār u irtikāb eyledikde ḍarb olunur.

(490) ارْقَأْ عَلَى ظِلْعِكَ

(İrḳa‘ ‘alā ḫal‘ike)¹⁰⁶⁸

¹⁰⁶² Vücut bazen hastalıklarla sağılıklı olur.

¹⁰⁶³ Allah bizi ve sizi korusun!

¹⁰⁶⁴ Geldiğı yola dönmüş.

¹⁰⁶⁵ Kendi yoluma döndüm.

¹⁰⁶⁶ İlk haline dönmüş.

¹⁰⁶⁷ Sen güçsüz bir kimsesin, kaldıramayacağın işin altına girme! Türkçedeki karşılığı: O senin ağzının kaşığı değıl. Yazıcı, age, 183.

İrka' emr-i hâzırdır. Bu meşel *aşlih emreke evvelā*¹⁰⁶⁹ 'ibâretiyle tefsîr olunmuştur. **Ya'nî** ibtidâ kendi za' f-ı hâliñi ıslâh eyle demekdir ki murâd kendi 'aciz ü naķışaña bakup ba' dehu va'id ve tehdîd eyle ki tehdîd eyledigîñ kimse ile muķâvemete iķtidârîñ yokdur yâhud sende 'ayb u naķışa var iken hâlķa zebân-dirâz-ı ta'n u ta'yîb olmaķdan sükût eyle diyecek yerde îrâd olunur. Hulâşa bir âdemi hadd u vazîfesinden hâric 'amel ve hareketden men' mahallinde îrâd olunur. Ve yukâlu *ķi 'alā zāl'ike*. **Ķi** kelimesi ķâf-ı meksûre ile viķâyeden emr-i hâzırdır, bir 'ayb u naķışası olan kimseyi lisân-ı nâsdan muhâfaza içün 'ayb-i mezkûrdan zecr ü iskât zımnında îrâd olunur. Ve *yakûlûne irķî 'alā zāl'ike*, **irķi** ķâfın kesriyle burada ruķye kelimesinden emr-i hâzırdır, ya'nî ağasaķlığıña efsûn eyle demekdir, bende ruķye ve efsûne muhtâc ağasaķlık yokdur ki ben añâ efsûn ve tîmâr ideyim. Kendi 'ayb ve 'illetiñe bakup anuñ def' u ıslâhına sa'y eyle, bende seniñ gibi def' ü ıslâhına bakılacak 'ayb u 'illet yokdur demekden 'ibâretdir ve fî meşelin âherin *erķi 'alā zāl'ike en yuhādā*. **Yuhādā** hayd kelimesinden ki şınıķ kemigi şarı olup oñulduķdan sonra tekrâr kırmak ma'nâsınadır, muzâri'-i mechûldür. **Ma'nâ-yı meşel:** Ağsaķ olan [108a] ayağıñıñ teħammûlüne göre yüksege şu'ûd eyle ki sonra bütün bütün şikest olur demekdir.

(491) استراحة النفس في اليأس

(İstirāhatu'n-nefsi fi'l-ye'si)¹⁰⁷⁰

Bu kelâm İmâm 'Alî kerremâllāhu vecchü ħâzetlerinden şâdir olduğı mervîdir, Vâķı'an nefsiñ ħâlet-i ye'sde tahşîl-i âmâl içün irtikâb eyledigi miħen ü şedâ'id den ħalâş olup gûşe-nişîn-i râħatgâh-ı nevmîdî olacağı der-kârdır. Mefhûm-ı merķûmı ba'z-ı şu'arâ' bu gûne nazm u îrâd eylemiştir:

Cevābemrā bi-dih yâhud bi-gū lā

Fe-inne'l-ye'se ihde'r-rāħateyni¹⁰⁷¹

(492) أَرَاكَ بَشَرَ مَا أَحَارَكَ مِشْفَرٌ

(Erāke beşerun mā aħāreke mişferun)¹⁰⁷²

¹⁰⁶⁸ Önce kendini ıslah et! Türkçedeki karşılığı: Elinin hamuru ile erkek işine karışır. Yazıcı, age, 183.

¹⁰⁶⁹ Öncelikle kendini ıslah eyle!

¹⁰⁷⁰ Nefsin rahatı umutsuzluktur.

¹⁰⁷¹ Cevabımı ver ya da hayır de muhakkakki iki rahattan biri ümitsizliktir.

¹⁰⁷² Dudaklarının semizliği iyi beslendiğini gösterir. Türkçedeki karşılığı: Dışı kalaylı, içi alaylı. Yazıcı, age, s. 138.

Aḥāra māzīdir, maşdarı ihāre kelimesidir ki red ve ric‘at ma‘nāsınadır. **Mişfer** minber ve miḳ‘ad vezninde deveniñ dudagına dinür. Ma‘nā-yı meşel: Zāhir-i ḥālî bātinını su‘ālden seni iğnā eyledi dimekdir. Zīrā sen ol kimsenin beşerini semīn yāḥud hezīl olsun gördiğiñ vaḳitde sen anuñ keyfiyyet-i ekline istidlāl idersin. Bu meşel zāhir-i ḥāl bātinından muğnī olmağla keyfiyyet-i bāṭiniyyesini şu ‘āle ḥācet yokdur diyecek yerde ḍarb olunur.

(493) اُرْطِيْ اِنْ خَيْرِكَ فِي الرُّطِيْ

(Aritṭī inne ḥayreki fi'r-raṭṭī)¹⁰⁷³

Aritṭī irtāṭ kelimesinden aḥmak olmak ma‘nāsınadır, emr-i mü‘nneşdir. **Raṭṭī** emīr vezninde ḥumḳ ve belāhet ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meşel: Ey ḥātūn! Yine sen ḥumḳ ve belāhetiñde şābit ol ki seniñ ḥayr u menfa‘atıñ ḥamāḳatıñ ḥālindedir dimekdir. Bu meşel bir aḥmak kimse ḥamāḳatı ḥāliyle merzūḳ ve mün‘im olup reviş ü reviiyyetle [109b] ḥareket idecek olduğda mahrūm oldığı vaḳitde ḍarb olunur. Meşel-i mezbūr mevzūn olmağla fe-inne nüshaları ğalaṭdır. Rivāyāt-ı mevşūḳadandır ki ḥazret-i Mūsā ‘alā nebīyyinā ve ‘aleyhi's-selām dergāḥ-ı kibriyā-penāhdan aḥmak ve nādānlarıñ merzūḳ ve mūna‘‘am olduklarıñ ḥikmetini su‘āl eyledikde rızḳ u refāḥ ve ni‘met-i ‘aḳl u kiyāsetle taḥşīl olmadığını ‘aḳl ve ‘irfānına ğurre olanlara i‘lām ḥikmetine mebnī cevābıyla mücāb oldu.

(494) رَمَدَتِ الصَّانُ فَرَبَّقَ رَبَّقُ

(Rammedeti'd-ḍa‘nu fe-rabbīḳ rabbīḳ)¹⁰⁷⁴

Rammedet māzīdir, maşdarı termīd kelimesidir ki ḳable'n-nitāc ṭavariñ memesi südlü olmak ma‘nāsınadır. **Ḍa‘n** ḍādıñ fethi ve hemzeniñ sükūnuyla ḳoyun ḳısmına dinür. **Rabbīḳ** kelimesi emr-i ḥāzırdır, maşdarı tarbīḳ lafzıdır ki ḳuzınıñ ve oğlağıñ boyununa ribḳa geçürmek ve ribḳa ile bağlamak ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meşel: Ḳoyunlarıñ memeleri büyüyüp ṭoğurmaları gelüp çatdı, ḳuzıları bağlamak için bağlar ḥāzır eyle dimekdir. Ve keçi ḳısmında *ranniḳ ranniḳ*¹⁰⁷⁵ dirler, nūnla ki intaṣir ma‘nāsınadır. Zīrā keçi ḳısmı memesine süd getürmek gibi ṭoğurmak ‘alāmetini iḫḥār eyledikten soñra

¹⁰⁷³ Ahmaklığına devam et, zaten sadece onunla menfaatine erişirsin.

¹⁰⁷⁴ Koyunların memeleri büyüyüp doğurmaları gelip çatdığı zaman kuzuları bağlamak için bağları hazırla! Türkçedeki karşılığı: Demir tavında dövülür. Yazıcı, age, 195.

¹⁰⁷⁵ Bekle bekle!

der-^ç aķab  ogurmayup bir miķd ar f aşıla vir r. Ve bunda *rammiķ rammiķ*¹⁰⁷⁶ daķı dirler, m mle. Meşel-i evvel intiz ar-ı med id ile intiz ar olunmayan nesne haķķında  arb olunur ve meşel-i ş n  bunu  muķ abilidir.

(495) ر مي به الر حوان

(Rumiye bihi'r-recev ni)¹⁰⁷⁷

Recev n r ni  ve c mi  fethiyle rec  lafzını  teşniyesidir, rec  ^ç a a vezninde h   aten koyunu  [109a] bir n hiyesine din r. Ma^ç n -y  meşel: F l n h  ar ve m h n olsun, ya^ç n  kuyudan  oĝa  ıķarken iki  arafa  arpıldıĝı gibi ol daķı  ylece zillet   mi net ve istih nete d  ar olsun demekdir.

(496) اَرَجُلُكُمُ وَالْعُرْفُطُ

(Erculekum ve'l-^çurfu a)¹⁰⁷⁸

 urfu  ^ç aynı  ve f n n zammıyla bir ma^ç r f aĝacı  ismidir. A lı budur ki ^ç  mir bin Z hl-n m kimse eyy m-ı şeb bında be-ĝ yet dilber ve bah dır idi. M sin ve p r olduĝda mu  ad olup ferese r k b iderken ^ç a im zahmet ile r k b ider idi. Ba^ç z  neves de c v nlar anı istihz  ve h nde iderler idi. Bir g n anlara didi ki: "Ben p rlik ve mu  adılık sebebiyle ferese r k b idemez oldum, lu f id p beni d rt kimse d rt yanımdan  utup feresime bindiri ".   n anı istihz ' idenlerden d rt kimse gel p anı bindirmek şadedinde oldılar. ^ç  mir-i mezb r iki kimseyi  oltuĝuna ve iki kimseyi fa zinine kışdırup feresini sev  itdi ve ol d rt kimseyi s r y p giderken didi ki: "Y  *ben  a  i erculekum ve'l- urfu *", ya^ç n  "Ey bir derz delerim! Ayaĝı ızı ^çurfu  aĝacına  o unma dan hıfz idi ". Ve mezb rları ol mertebe s ridi ki hel k olmaĝa  ar b oldılar. Meşel-i mezb r m l   kuvvet   kem de kendiden a^ç l  olan kimseyi istihz  iden a ma  ve k st h haķķında ir d olunur.

(497) اَرَوْعَانَا ي ائُع ل وَقَدْ عَلِقْتُ بِالْجِب لِ؟

(Erevaĝ nen y  şu^ç  lu ve  ad ^ç alı te bi'l-h b li)¹⁰⁷⁹

Revaĝ n fetah tla bir nesneden yanlayup tilk  gibi beri  arafa ve  te  arafa uĝurlayın yamanup şapma  ma^ç n sınadır ki [110b] tilk l k itmek ta^ç b r olunur.  u^ç  l ş -y  m şelleşeni  zammıyla ş  le gibi tilk ye din r. ** lak ta** m z -i mu  atabdır, ma darı

¹⁰⁷⁶ Yava  yava !

¹⁰⁷⁷ O adam her yerde zelil olsun!

¹⁰⁷⁸ Ayaklarınız urfut aĝacına dokunmasın.

¹⁰⁷⁹ Ey tilki! Tuzaĝa d  t ĝ n halde h l  hile mi arıyorsun?

‘alak kelimesidir ki fethateynle bir nesneye ilişüp tutulmak ma‘nâsınadır. **Hibāl** duzağa dinür. Ma‘nā-yı meşel: Ey şa‘leb! Seniñ beri öte uğurlanup hîle ve hadî‘ eñ ve tilkülighiñ bir fā‘ide itmez ve seni taḥlîş eylemez, hâl bu ki sen duzağa ilişüp tutulduktan şoñra dimekdür. Bu meşel üzerine ḥaḳ ṣābit olduḡdan şoñra ḥalāş içün hîle kaydında olan kimse ḥaḳḳında ḡarb olunur.

(498) اَرْضَ مِنَ الْمَرْكَبِ بِالتَّعْلِيْقِ

(İrḡa mine'l-merkebi bi't-ta‘lîḳi)¹⁰⁸⁰

İrḡa şulāṣî bâbından emr-i ḥāzırdır. **Merkeb** kelimesi rükûb ma‘nâsına olmak cā‘izdir. Ma‘nā-yı meşel: Sen rükûbuña bedel kendi emti‘añ ta‘lîḳ ile ḳanā‘at eyle dimekdir. Yāḡud mürekkeb kelimesinden merkûb murâddır. Buña göre *irḡa minhu bi-en tata‘allaḳa bihi fî ‘uḳbetike*¹⁰⁸¹ ‘ibāretiyle müfesser olur. Bu meşel emriñ ‘azîminden şaḡîri ile yāḡud ba‘zı ḥācet ile ḳanā‘at eyle diyecek yerde ḡarb olunur.

(499) رَهْبَاكَ خَيْرٌ مِنْ رَغْبَاكَ

(Rehbāke ḡayrun min raḡbāke)¹⁰⁸²

Rehbā ve **raḡbā** rālarınıñ fethālarıyla ve zammeleriyle rivāyet olundu, lâkin Meydānî "Ḍamme fethādan evlādır" didi. Zîrā fethle olduḡda memdûd *olur ruḡbā ve raḡbā’ ve bu’sā ve be’sā’ ve nu‘mā ve na‘amā* dirler. *Terceme-i Ḳāmūs*da vālid-i üstāzun tefsîrine göre **ruhḡbā** rānıñ zammı ve fethi ve elfiñ ḳaşrı ve meddiyle ḳorḳmağa dinür. Ve **ruḡbā** rānıñ zammı ve fethi ve elifiñ ḳaşrı ve meddiyle tezellül ve iḡlāşla du‘ā eylemek [110a] yāḡud yalvarup zārî ve niyāz eylemek ma‘nâsınadır. Ma‘nā-yı meşel: Anuñ senden ḡāvf u ḡāşyet üzre olması saña iḡlāş u muḡabbet itmesinden ḡayırludur dimekdir. Bu meşel "رَهْبُوتٌ خَيْرٌ مِنْ رَغْمُوتٍ"¹⁰⁸³ meşeline ḳarîbdır.

(500) أَرَيْنَهَا نَمْرَةً أُرْكُهَا مَطْرَةً

(Erînihā nemreten urikhā maṭîraten)¹⁰⁸⁴

Erînihā ‘ibāretinde vāḳi‘ hā’ zāmîri şehābeye rāci‘dir. **Nemire** ḳaplan alacası olan buluda dinür ki ‘ādetā yaḡmurlı olur. Ma‘nā-yı meşel: Sen baña şehābeyi nemre olarak

¹⁰⁸⁰ Eşeḡe binmek yerine ona eşyalarını asmakla razı ol!

¹⁰⁸¹ Merkebe tutunabilecek bir yerle yetin!

¹⁰⁸² Korkutman sana raḡbet gösterilmesinden hayırlıdır.

¹⁰⁸³ Korkutmak merhamet etmekten daha hayırlıdır.

¹⁰⁸⁴ Sen bana kaplan gibi (siyah) benekli bulutu göster ben de sana saḡanak halinde yaḡmur yaḡdıracağını göstereyim. Türkçedeki ḳarşılığı: Ateş olmayan yerden duman çıkmaz. Yazıcı, **age**, s. 157.

göster ki ben dahı saña yağmur yağdırarak göstereyim dımekdir. Bu meşel bir nesneniñ aşār u meḥā'il ü tebāşiri nümüdār olup vuḳū' ı müteyakḳin olduḳda ḍarb olunur.

(501) الرَّفِيقُ قَبْلَ الطَّرِيقِ

(er-Rafīḳe ḳablet-ṭarīḳi)¹⁰⁸⁵

Ya' nī evvel refīḳ taḥşīl idüp ḥālinden geregi gibi ḥabīr ol, belki refāḳate ḳabūl idesin ve murādıñ üzre olmaḳda refāḳate ḳabūl itmeyesin, lākin aḥvāl ü evzā' ını geregi gibi tecrübe itmeksizin refāḳata ḳabūl itdikde ba' dehu murādıñ üzre zuḥūr eylemeyüp eṣnā'-ı ṭarīḳda müfāraḳat mümkin olmaz. Bu meşele muḳārib "الدليل ثم السبيل"¹⁰⁸⁶ dahı mütedāvildir.

(502) رَبُّ قَوْلٍ أَشَدُّ مِنْ صَوْلٍ

(Rubbe ḳavlin eṣeddu min şavlin)¹⁰⁸⁷

Şavl ḳavl veznide bir ādemoñ üzerine adamcıl deve gibi yürüyüş idüp şaldırmaḳ ma' nāsınadır. Ya' nī niçe kelām vardır ki şavldan ziyāde şedīd olup muḥāṭaba te'sīr ider dımekdir. Bu meşel müvāceheten söylenen kelām-ı muḥāṭaba te'sīr eyledikde ḍarb olunur.

(503) ارْقُبِ الْبَيْتَ مِنْ رَاقِبِهِ

(İrḳubi'l-beyte min rāḳibihi)¹⁰⁸⁸

Irḳub emr-i ḥāzırdır, ihfaz ma' nāsınadır. **Rāḳib** ism-i fā' ildir, [111b] hıfz idici ma' nāsınadır. Aşlı budur ki bir kimse ḥānesinden ṭaşra gidüp ḡulāmını gözetmek içün ḥānede terk eyledi. Bir vaḳitden şoñra ḥānesine gelüp gördi ki ḥāneniñ derūnı tolu urmuş tarlaya dönmüş, ḡulām mezbūr ḥānede olan eşyānıñ cümlesini alup firār itmiş. Ḥāne şāḥibi ol vaḳit kelām-ı mezbūrı irād eyledi, ya' nī sen ḥāneniñ hıfzı içün emr itdigiñ kimseden ḥāneyi muḥāfaẓa eyle dımekdir.

(504) أَرْسِلْ حَكِيمًا وَأَوْصِهِ

(Ersil ḥakīmen ve evşihı)¹⁰⁸⁹

¹⁰⁸⁵ Önce arkadaş sonra yol.

¹⁰⁸⁶ Önce rehber sonra yol.

¹⁰⁸⁷ Söz bazen vuruştan daha etkilidir.

¹⁰⁸⁸ Evi güvendiğin kişiden koru!

¹⁰⁸⁹ Bilgini gönder ve onu uyar!

Ersil irsāl kelimesinden ve **evṣiḥi** īṣā' kelimesinden emr-i hāzırdır. Īṣā' hemzeniñ kesriyle bir nesneniñ işlemini bir ādeme siparişle der-uhde itdirmek ma'nāsındır. Ma'nā-yı meşel: Her ne kadar hākīm ise seniñ ğarażıñı bilmege muhtācdır, sen añā mā fi'z-zamīriñi ifāde eyle dimekdir.

(505) وَأَرْسِلْ حَكِيمًا وَلَا تُوصِهِ
(Ersil hākīmen velā tūṣiḥi)¹⁰⁹⁰

Daḥı meşel-i sā'irdir, buñā göre ma'na, hākīm hıkmeti sebebiyle vaşiyetden müstağnīdir, hemān bilā-vaşiiyyete irsāl eyle dimekdir. Ba'zılar hākīmden murād aqçadır diyü beyān eylediler.

Gūyend merdrā hūner mī bāyed
Yā aşl u aşālet ez-peder mī bāyed
Īnhā heme der-zamān-ı pīşīn būd
El-kışsa derīn zamāne zer mī bāyed¹⁰⁹¹

Maḳāmātda Ḥarīrī merḥūm aqça haqqında dimişdir ki:
*Levlē't-tuḳā le-ḳultu cellet ḳudretuhu.*¹⁰⁹²

(506) رَكِبَ ذَنْبَ الرِّيحِ
(Rekibe zenebe'r-rīḥi)¹⁰⁹³

Ya'nī fūlān kimse rūzgārīñ ḳuyruğuna bindi dimekdir. Bu meşel fūlān kimse ol mertebe sūr' at itdi ki bir vechle añā luḥūḳ mūmkīn [111a] degildir diyecek yerde ḍarb olunur.

(507) رَكِبَ ذَنْبَ الْبَعِيرِ
(Rekibe zenebe'l-ba'iri)¹⁰⁹⁴

Ya'nī fūlān kimse deveniñ ḳuyruğuna bindi dimekdir ki emr-i ḥasīs ile ḳanā'at itdi diyecek yerde ḍarb olunur.

(508) رِيحٌ حَزَا فَالْتَجَا
(Rīyḥu ḥazā fen-necā)¹⁰⁹⁵

¹⁰⁹⁰ Bilgini gönderme ve onu uyarmada bulunma!

¹⁰⁹¹ Derler ki insana hūner ya da babadan kalma soy ve asalet gerekir. bbunların hepsi eskidendi, hasılı bu zamanda altın gerekir.

¹⁰⁹² Takva olmasaydı altının şanı yücedir derdim.

¹⁰⁹³ Rūzgarın kuyruğuna bindi.

¹⁰⁹⁴ Devenin kuyruğuna bindi.

¹⁰⁹⁵ Bu koku hazā otunun kokusudur, hemen kaçın!

Hazā ‘aşā vezninde bed rāyihālu bir otdur, kerefe müşābihdir ki cin def‘i içün tedhīn iderler. ‘Arablar şöyle zu‘m ider ki bir hānede hazā olursa aña cin dāhīl olmaz. **Necā**’ medd ile isrā‘ ma‘nāsınadır. Bu meşel *hāzā rīh* ‘u *hezā* takdīrindedir, ya‘nī rīh-i şerdir, sūr‘at eyle ki hālāş olasın dimekdir. Bu meşel şerrinden havf olunan nesne hakkında darb olunur ki güyā şerriñ ‘alāyimi zuhūr itdi, kendi zuhūr itmezden evvel kurtulmağa sa‘y eyle dimekdir. Ve iki kimse beyninde muşāfāt olsa *rīhuhumā cenūbun*¹⁰⁹⁶ ve kudūret olsa *šemilet rīhumā*¹⁰⁹⁷ dirler.

(509) رَمَاهُ اللَّهُ بِأَحْوَى أَقْوَسَ

(Remāhu'l-lāhu bi-aḥbā aḳvese)¹⁰⁹⁸

Murād dāhīyedir. **El-aḥbe'l-aḳves** dāhī ve mücerrib-i umūr olan kimsedir ki aḥbā ḥabūdan me‘hūzdu, emeklemek ma‘nāsınadır. Ve aḥbā ol şayyāddır ki şayd içün ḥabu ider. Ve aḳves münḥanī ma‘nāsınadır ki şayyād kısmınıñ hāl ü şanıdır ve kelimeteyn terkīb olunup dāhīyeye ıtlāḳ olundu, lihāzā münekkerek zıkr olundu. Ba‘zılar aḥvā rivāyet itdiler, bu rivāyete göre "رَمَاهُ اللَّهُ بِأَحْوَى أَلْوَى"¹⁰⁹⁹ meşeline qarīb olur ki ḥay ve ley cem‘ ve men‘ ma‘nāsınadır. Ya‘nī ḥazret-i Allāh anı ḡanī mümsike mübtelā itsün dimekdir, muḳziyyü'l-merām olsun diyü bed-du‘ā maḳāmında irād olunur.

(510) رَبِّ لَا تَمِلْ مَلِيمٌ

(Rubbe lā ‘imin melīmun)¹¹⁰⁰

Ya‘nī niçe lev m iden kimseler vardır ki [112b] lev m itdiği nesneyi kendi irtikāb ider dimekdir.

(511) الرِّبَاخُ مَعَ السَّمَاحِ

(er-Ribāhu ma‘as-semāḥi)¹¹⁰¹

Ribāḥ ribḥ ma‘nāsınadır. Ya‘nī cūd u seḥā bā‘iş-i fevā‘id-i ḥāmd u şenādır dimekdir.

(512) اَرْضِ مِنَ الْعُشْبِ بِالْخُوصَةِ

(İrda mine'l-‘uṣbi bi'l-ḥūṣati)¹¹⁰²

¹⁰⁹⁶ Onların ikisinin rüzgarı güneydendir.

¹⁰⁹⁷ Rüzgarları ayrıldı.

¹⁰⁹⁸ Allah ona büyük bela göndersin.

¹⁰⁹⁹ Allah onu men edenlerin ellerine düşürsün!

¹¹⁰⁰ Azarlayanlar bazen azarlanan olabilirler.

¹¹⁰¹ Cömertlikte kazanç vardır.

İrda emr-i hâzırdır. ‘**Uşb** ‘aynıñ zammı ve şîn-i mu‘cemeniñ sükûnuyla tâze ota ve çayıra dinür. **Hûşa** hânıñ zammıyla hûş lafzınıñ müfredidir, hurmâ yaprağına dinür. Bu meşel "ارضَ من المركب بالتعليق"¹¹⁰³ meşeli gibidir, kalıl ile kanâ‘ at idüp keşiri terk eyle diyecek yerde darb olunur.

(513) الرِّفْقُ يُمْنٌ وَالْخُرْقُ سُومٌ

(er-Rifku yumnun ve'l-hurku şu'mun)¹¹⁰⁴

Rifk rânıñ kesriyle lutf ve sühûlet ve mülâyemet ma‘nâsınadır ki ‘unf ve şiddet muķābilidir, yümñ ve bereket ma‘nâsınadır. **Hurk** hânıñ zammıyla ğılzet ve huşûnet ma‘nâsınadır, yâhud bir işi güzel beceremeyüp fenâ ve nâ-dürüst ider olmağa dinür ki "rafuķa'r-reculu fe-huve refik"¹¹⁰⁵ meşelinde olan rifk anuñ muķābildir. Ve fi'l-ħadıs: "لَا زَانَهُ" ¹¹⁰⁶ murād zıdd-ı ‘unf olan rifk kelimesidir, meşel-i mezbûrda oldığı gibi. Meşel-i mezkûr sū‘-i tedbîrden nehy ve rifk ile emr maķāmında îrâd olunur.

(514) أُرِيدُ حِبَاءَهُ وَيُرِيدُ قَتْلِي

(Urıdu ħibâ’ehu ve yurıdu ķatlî)¹¹⁰⁷

Bu meşel mışrâ‘-ı mevzûndur. **Urıdu** muzâri‘-i mütekkelimdir. **Ĥibâ’** cidâl vezninde bir kimseye meyl ü teveccüh idüp bi'l-iĥtişâş müsâ‘ade ve nuşret eylemek ma‘nâsınadır. Bu kelâm İmâm ‘Alî kerrema'llâhu vechehu [112a] ĥazretleirnden şâdır olmuştur. İbnü Mulcem *la‘netu'l-lâhi ‘aleyhi* darb eylediği eşñâda ki bir beytdir mel‘ûna nazar iderek kırâ‘at buyurmuşlardır.

Urıdu ħibâ’ehu ve yurıdu ķatlî

*‘Azîruke min ĥalîlûke min Murâdi*¹¹⁰⁸

‘**Azîr** emîr vezninde ‘özü ve bahāneyi qabûl iden kimsedir. Ba‘zılar ĥayâta rivâyet eylediler. Gerçi Meydānî İmâm ‘Alî kerrema'llâhu vechehu beyt-i mezbûrı darb eşñâsında îrâd eylediler diyü şebt eylemişdir. Lâkin eşaĥhı budur ki İmâm ĥazretleri aĥbâr-ı ĥazret-i Nebvî ile kendüleri İbnü Mulcem-i la‘în yedinden âb-ı ĥayât-ı şehâdet

¹¹⁰² Otlardan hurma yapraklarıyla yetin!

¹¹⁰³ Merkebe binmek yerine ona eşyalarını asmakla razı ol!

¹¹⁰⁴ Yumuşaklık hayırlıdır, sertlik ise şerdir.

¹¹⁰⁵ Adam hoş davrandı, o naziktir.

¹¹⁰⁶ Nerede kolaylık varsa, orada güzellik vardır.

¹¹⁰⁷ Ona yardım etmek isterken o beni öldürmek ister.

¹¹⁰⁸ Ona yardım etmek isterken o beni öldürmek ister. İşte Murâd kabîlesinden böyle bir insan için kim beni affedecek ki?

nüş idecekleri ma' lūmları olmağla mesfūri gördükçe beyt-i mezbūr ile temessül iderler idi. Beyt-i mezbūr ' Amr bin Ma' dī Kerebiñ güftārlarıdır. Qays bin Meksūh el-Murādī hakkında söylemiş idi. Ve mersūm İbnü Mulcem-i la' in dahı Murād kabīlesinden olmağla temessül ' acıbdır, haṭṭā imām ḥazretlerine ba' zı yārānları la' in-i mesfūruñ katlini tezkīr itdikçe kendi kātilimi ne gūne katl idebilürüm diyü cevāb iderler idi. ' Aceb sırr ' aceb ṭaḥammül.

(515) رُمَى فُلَانٌ بِحَجَرِهِ

(Rumye fulānun bi-ḥacerihi)¹¹⁰⁹

Fülān kimse kendi meşeline muḳārin oldı diyecek yerde ḍarb olunur. Meydānī didi ki: "Murād kendiye şalābet ü şu' übetde mümāsil dimekdir. Ve ḥācer meşelden ' ibāret kılındığı taş taş atacak nesneye [113b] kıyāsla muhtelif olup büyük nesneye büyük taş ve küçük nesneye küçük taş atılmak ' ādet olduğu içündür. Pes mermī mermīye meşel olur. Mervīdir ki Şıffīn vaḳ' asında Aḥnef binü'l-Qays İmām ' Alī kerremā'llāhu vechehu ḥazretlerine "İnneke rumīte bi-ḥaceri'l-arzi"¹¹¹⁰ dedi ki murād nazīri olmayan taşdır. Ve *fülān reculu'd-dehri*¹¹¹¹ diyüp ricālden nazīri yok ma' nāsını murād itdikleri gibi.

(516) رَبُّ مُسْتَغْزِرٍ مُسْتَبْكِي

(Rubbe mustağzirin mustebkī)¹¹¹²

İstağzarethu dirler, vecedtuḥu gāziren ma' nāsına ki nāḳanıñ südüni çok buldum dimekdir. Ve istebke 'ethu dirler vecedtuḥu bekiyyen ma' nāsına ki nāḳanıñ südüni kālil buldum dimekdir. Bu meşel çok iḥsān olunup yine rāzı olmayan kimse hakkında ḍarb olunur.

(517) اسْتَرَاخَ مَنْ لَا عَقْلَ لَهُ

(İsterāḥa men lā ' aḳle lehu)¹¹¹³

Sāhib-i Vasīṭ didi ki: " ' Āḳıl olan ' avāḳıb-ı umūrı mülāḥazā ve zararı nef' den temyīz itmekle ğumūmdan ḥālī degildir ve aḥmak olan kimse bir nesneyi mühim itmez ki mağmūm ola". Mervīdir ki ' Amr bini'l- ' Aş, oğlu ' Abdullāha vaşıyyet idüp didi *ki: "Yā*

¹¹⁰⁹ Filanca biri kendi taşıyla(benzeriyle) vuruldu.

¹¹¹⁰ Şüphesiz sen yerin taşıyla vurulmuşsun.

¹¹¹¹ O adam zamanın adamıdır.

¹¹¹² Yaptığın bol iyilikler bazen bazılarına göre çok azdır.

¹¹¹³ Akli olmayanlar rahat olurlar. Türkçedeki karşılığı: Akıllı olup dünyanın kahrını çekeceğine, deli ol dünya senin kahrını çeksin.

buney! Vālin ‘ādilun hayrun min maṭarin vābilin ve esedun ḥaṭūmun hayrun min vālin zalūmin ve vālin zalūmun hayrun min fitnetin tedūm, yā būney! ‘Aşretu'r-ricli min ‘aẓmun yucberu ve ‘āşretu'l-lisāni lā tubķī ve lā teẓer ve ḳad isterāḥa men lā ‘aķle lehu¹¹¹⁴

‘aķlı yoęidi ne derdi var idi mecnūnuñ

[113a]

(518) أَرَحْ يَدَيْكَ وَاسْتَرْخِ إِنَّ الزَّيَادَ مِنْ مَرْخٍ

(Erĥi yedeyke ve isterĥi inne'z-zināde min marĥi)¹¹¹⁵

Bu meşel mışrā‘-ı mevzūn olduęı ‘inde ehli'l-‘arūz rū-nümündür. Ma‘nā-yı meşel: Taleb-i ḥācet itdigiñ kimse kerīmdir, ilḥāḥa muḥtāc degildir marĥ gibi ednā ḳadḥla müştā‘ il olur. İmdi elleriñi irḥā’ idüp sūḥūlet eyle dimekdir. Bu meşel bir kerīme ‘arż-ı ḥācet eyleyen kimse ḥaķķında ḳarb olunur. Marĥ bādiyede bir nev‘ şecerdir ki keşirū'l-verādır, ya‘ nī ziyādesiyle āteşin bir ağaçdır. A‘ rāb ṭā’ ifesi andan ḳaķmak ittiḥāz iderler.

(519) رَبِّ سَاعٍ لِقَاعِدٍ وَأَكِلٍ غَيْرِ حَامِدٍ

(Rubbe sā‘ in li-ķā‘ idin ve ākilin ģayri ḥāmidin)¹¹¹⁶

İbtidā bu meşeli tekellūm eyleyen Mu‘āviye bin Ebī Süfyān olduğı Meydānīde maşūrdur. Aşlı budur ki cerdd-i ḥabīsi olan Yezīd-i pelīd için nāsdan aḥz-ı bī‘at idüp kendinden şoñra veliyy-i ‘ahd ḳıldıkda didi ki: "Ey oęul! Saña her ne ki temennī eylediñ ise i‘ṭā eyledim, benden bir ḥācetiñ ḳaldı mı ki añı daḥı fī‘le getürüp icrā ideyim". Yezīd didi ki: "Ey peder! Benim için bir ḥācet ve bir ģuşşa ḳalmadı ve bir ḥuşuş daḥı bāķī ḳalmadı ki ben aña neyl ü vuşūl ile mesrūr olayım, ancak emr-i vāḥid ḳaldı ki baña göre maṭlab-ı a‘lā ve maķşad-ı aķşā ol emirdir". Mu‘āviye didi ki "Emr-i vāḥid didigin nedir, ifāde eyle?". Yezīd didi ki: "Abdu'llāḥ bin ‘Āmiriñ ḥālen taḥt-ı nikāḥında olan umm-i Ḥālidi baña tezevvüc eyle". Mu‘āviye ‘Abdullāḥa mektūb taḥrīr eyleyüp elçi irsāl eyledi. Ba‘de'l-vuşūl [114b] ‘Abdullāḥa Yezīdiñ ḥālini ifāde eyleyüp Mu‘āviyeñiñ

¹¹¹⁴ Ey oğul! Âdil hükümdâr bol yağmurdan daha hayırlıdır. Şiddetli aslan zalim hükümdardan daha hayırlıdır. Zalim hükümdar devam eden fitneden daha hayırlıdır. Ey oğul! Ayağın tökezlemesi kemiğın tedavisiyle gider ve dilin hatası her şeyi yok eder. Şüphesiz akı olmayanlar rahatırlar.

¹¹¹⁵ Rahat ol, zaten marh ağacı hemen yanar.

¹¹¹⁶ Nice çalışıp çabalayan kimsenin emeği boş oturana ve nice yemekler hamd etmeyenlere gider. Türkçedeki karşılığı: Kim kazana kim yiye. Yazıcı, **age**, s. 294.

mektübünü teslim eyledi. ‘Abdullāh nā-çār ümm-i Hālidîñ sebîlini taḥliye eyleyüp elçiyi irsāl eyledi. Ümm-i Hālid Medîne sâkine olmağla Mu‘āviye Velîd bin ‘Uḡbeye ki tarafından ‘āmil-i Medîne idi, taḥrîr eyledi ki ümm-i Hālidî agah idesin ki ‘Abdullāh kendüyü taḥlîk eyledi. Vaktâ ki ‘iddeti münkaẓî olduğda Mu‘āviye Ebū Hüreyre ḥazretlerini da‘vet ve altmış biñ altun virüp didi ki: "Yâ Ebā Hüreyre! Bu taraftan Medîneye varup oğlum Yezîd için Ümm-i Hālidîñ tezevvücüne ṭalib ol ve merḳûmeye Yezîdîñ velîyy-i ‘ahd-i Yezîdiyân ve saḥî kerîm olduğunu i‘lân eyle ve mehri için yigirmi biñ dinâr ve ikrâmı yigirmi biñ dinâr ve hediyesi yigirmi biñ dinârdır bi-tamâmihi teslim idüp bu tarafta isticlâb eyle" didi. Ebū Hüreyre daḥı bir gice Medîneye ḳudûm idüp ‘ale’s-şabâḥ ravza-ı muṭahharanîñ ziyâretine geldi ve Ḥasan bin ‘Alî raḍıyallāhu ‘anhumâ ḥazretlerine mülâkî olup selâm virdükde, İmâm Ḥasan ḥazretleri buyurdılar ki "Ne vâkit ḳudûm eylediñ?" didi. Ebū Hüreyre "Ḳadimtu el-bâriḥa, ya‘nî dün gice ḳudûm eyledim" didi. Sebeb-i ḳudûmundan su‘âl eylediklerinde, ḳışşayı beyân eyledi. İmâm ḥazretleri buyurdılar ki "Ümm-i Hālid’e beni daḥı teẓkîr idüp ḥâtırına getür". Ba‘dehu Ḥüseyn bin ‘Alî ve ‘Abdullāh bin ‘Abbās raḍıyallāhu ‘anhum ḥazarâtına mülâkî [114a] olup anlar daḥı sebeb-i ‘azîmetini ba‘de’s-su‘âl vâḳıf-ı ḥâl olduklarında kendilerinin daḥı teẓkîr olunmalarını iltimâs eylediler. Ba‘dehu ‘Abdullāh bin Ca‘fer ve ‘Abdullāh bin Zübeyr ve ‘Abdullāh bin Muṭṭ’ bin el-Esvedî cenâblarına teşâdüf idüp anlar daḥı ḥuẓûr-ı Ümm-i Hālidde yâd u teẓkâr olunmalarını iş‘âr eylediler. Ḥulâşa Ebū Hüreyre ḥazretleri Ümm-i Hālidîñ ḥânesine dâḥil ve emr-i Mu‘āviye’yi ifâdeden soñra didi ki: "İnne'l-Ḥasana ve'l-Ḥüseyne İbney ‘Alî ve ‘Abdullāh bin Ca‘fer ve ‘Abdullāh bin ‘Abbās ve ‘Abdullāh bin ez-Zübeyr ve ‘Abdullāh bin Muṭṭ’ bini'l-Esvedî ridvânü'llâhi ‘aleyhim ecma‘în *se‘elûnî en ezḳurehum leki*, ya‘nî müşâr ileyhim ḥazerâtı ḥuẓûruñuzda yâd u teẓkâr olunmalarını baña ifâde eylediler". Ümmi Hālid didi ki: "Yâ Ebā Hüreyre! Benim ancaḳ murâdim beytu'l-llāha ‘azîmet ve anda mücâveret eylemekdir". Ḥâşıl-i kelâm emr-i müşâvereye imtişâlen niçe kelâmdan soñra Ebū Hüreyre buyurdılar ki: "*Ammā enā faḳad İḥtartu leki seyyidey şebâb-ı ehli'l-cennet*".¹¹¹⁷ Ol vâkitde Ümm-i Hālid didi ki: "*Ḳad razîtu bi'l-Ḥasan bin ‘Alî*".¹¹¹⁸ Ebū Hüreyre Ḥazret-i Ḥasana varup ifâde-i ḥâl eyledikten soñra Ümm-i Hālidî İmâm ḥazretlerine teẓvîc ve birkaç iḳâmet eyleyüp Mu‘āviye tarafına getürdigi māl ve ḥazîne

¹¹¹⁷ Ben ise sana cennetteki gençlerin efendisini seçtim.

¹¹¹⁸ Ali'nin oğlu Hasan'a razı oldum.

ile munşarif oldılar. Vaqtā ki Şāma dāhil ve meclis-i Mu‘āviye'ye vāşıl olup vuķū‘ bulan mācerayı Mu‘āviye'ye iblāğ eyledikde Ebū Hüreyre [115b] cenāblarına didi ki: "İnnemā ba‘stuke hātiben ve lem eb‘asuke muhtesiben".¹¹¹⁹ Ebu Hüreyre didi ki: "Ümm-i Hālid benimle istişāre eyledi, ve'l-müsteşāru mü'temen".¹¹²⁰ Mu‘āviye ol vaķit didi ki: "İslemī Ümme Hālidin, rubbe sā‘in li-kā‘idin ve ākilin gayri hāmidin".

(520) رَبُّ كَلِمَةٍ تَقُولُ لِصَاحِبِهَا دَعْنِي

(Rubbe kelimetin teķūlu li-şāhibhā da‘nī)¹¹²¹

Ya‘nī: Çok kelām vardır ki şāhibine beni terk eyle diyü emr ider dimekdir. Aşlı budur ki mülūk-i Himyerden biri şayd u şikāra çıkup yanında bir nedīmi var idi ki aşlā müfāraķata rızā virmeyüp kendiye muķarreb itmiş idi. Eşnā-yı şayd u şikārda bir şaķra-i melsā üzerine şu‘ūd ve biraz meķş ü ķu‘ūd eylediler. Şoķbet arasında nedīm didi ki: "Bir kimse şu şaķra üzerinde zebķ olunsa ‘acabā demi ne maķalle ķadar cereyān ider idi?". Melik emr eyledi ki "Nedīmi ķatl idiñiz, görelim demi ne maķalle bāliğ olur" didi. Bī-ķāre nedīmi şaķra üzerinde zebķ eylediklerinde melik-i mezbūr kelām-ı merķūmı īrād eyledi.

(521) رَبُّ رَأْسٍ حَصِيدٍ لِّسَانٍ

(Rubbe re’sin ḥaşīdu lisānin)¹¹²²

Ḥaşīd emīr vezninde biķilmiş ekine dinūr. Ma‘nā-yı meşel: Niķe ḥubūbāt-ı ser vardır ki mezra‘a-i lisānıñ biķilmiş ekinidir dimekdir. Bu meşel sūkūtlā emr vaķtinde ķarb olunur.

(522) رَبُّ ابْنِ عَمٍّ لَيْسَ بِابْنِ عَمٍّ

(Rubbe ibni ‘ammin leyse bi-ibni ‘ammin)¹¹²³

Bu meşeli iki vechle tefsīr eylediler. Vech-i evvel eķāribden şikāyetdir, ya‘nī çok ‘amzādeler vardır ki saña nuşret ve menfa‘at itmezler, anlar [115a] ibn-i ‘amm degillerdur. Vech-i şānī niķe insān vardır ki seniñ muḥāfaķa-i şān u ‘ırzıña ihtimām ve ḥuzlānıñdan istiḥyā iderler, anlar ma‘nen ibn-i ‘amm gibidir, her ne ķadar neseben ibn-i

¹¹¹⁹ Kendi fikrini söylemek için değil evlendirmek için seni gönderdim

¹¹²⁰ Kendisinden fikir danışılan kişi güvenilirirdir.

¹¹²¹ Bazı sözler sahibine beni bırak der.

¹¹²² Kafalar bazen dil yüzünden kesilir.

¹¹²³ Bazı amcaoğulları amcaoğlu değildir.

‘amm degiller ise. Bu meşel iki ma‘ nāya göre de "رُبَّ أَخٍ لَمْ تَلِدْهُ أُمُّكَ"¹¹²⁴ meşeli gibidir, ya‘ nī niçe birāder vardır ki anı seniñ māderiñ doğurmamışdır.

(523) رَبُّ طَمَعٍ يَهْدِي إِلَى طَبَعٍ
(Rubbe ṭama‘ in yehdī ilā ṭaba‘ in)¹¹²⁵

Ṭaba‘ ṭama‘ vezninde dens ve ‘ayb ma‘ nāsınadır, Kāle‘ş-şā‘ iru :

Lā ḥayre fī ṭama‘ in yehdī ilā ṭaba‘ in
*Ve ġuffetun min ḳivāmi‘l-‘ayşi yekfīnī*¹¹²⁶

Ğuffe ġaynın zammı ve fānın teşdidiyle yetiſecek kadar dirlige dinür, bulğa ma‘ nāsına.

(524) رَبُّ حَالٍ أَفْصَحَ مِنْ لِسَانٍ
(Rubbe ḥālīn afṣaḥu min lisānin)¹¹²⁷

Bu meşel "لِسَانُ الْحَالِ أَبَيِّنُ وَأَفْصَحُ مِنْ لِسَانِ الْمُقَالِ"¹¹²⁸ meşeli gibidir.

(525) رَحِمَ اللَّهُ تَعَالَى مَنْ أَهْدَى إِلَيَّ غُيُوبِي
(Raḥima‘llāhu te‘ālā men ehda‘ ileyye ‘uyūbī)¹¹²⁹

Ya‘ nī Haḳḳ te‘ālā ol kimseye rahmet eylesün ki benim ‘ayb u naḳışamı irā‘e eyler dimekdir. Bu meşeli ‘Ömer bin ‘Abdi‘l-‘Azīz rahmetu‘llāhi ‘aleyhi tekellüm eyledikleri, Meydānīde mastürdur.

ما على أفعَل من هذا الباب
Mā ‘alā ef‘ ale min hāze‘l-bābī¹¹³⁰

(526) أَرْوَى مِنْ صَبٍّ
(Ervā min ḍabbin)¹¹³¹

Ervā ef‘ al-i tafḍīldir, maşdarı reyy kelimesidir ki rānın fethi ve yānıñ teşdidiyle şuya ḳanmak ma‘ nāsınadır. Keler kısmı aşlā şu içmeyüp ‘atşān olduġda rīḥ-i bāride istiḳbāl eyleyüp aġzını açar ve anuñla şusuzluġunu def‘ ider.

¹¹²⁴ Senin annenin doğurmadığı bir kişi sana kardeş olabilir.

¹¹²⁵ Hırs bazen kötülüġe yol açar.

¹¹²⁶ Kötülüġe yol açan hırs hayırlı değildir. Benim için az yemek yeterlidir.

¹¹²⁷ Bazı haller dilden daha açık anlatır.

¹¹²⁸ Hallerin dili konuşma dilinden daha açıktır.

¹¹²⁹ Allah ayıplarımı bana hediye edene merhamet versin.

¹¹³⁰ Ef‘al vezniyle başlayan meseller.

¹¹³¹ Kertenkeleden daha fazla şusuzluġunu gider.

[116b]

(527) أَرْمَى مِنْ تِكْنٍ

(Ermā min tiknin)¹¹³²

Tikn taniñ kesriyle selefde bir tūr-endāz ismidir ki tūr-endāzlığı darb-ı meşel olmuştur. Zemaḥşerī Muştakşā'da ismi ' Amr olmak üzere şebt eyledi.

(528) أَرْقُ مِنْ رَقْرَاقٍ

(Araḳḳu min raḳrāḳin)¹¹³³

Araḳḳ be-gāyet yufḳa dımeḳdir. **Raḳrāḳ** rānıñ fethiyle yıldırayan serāba dinür.

(529) أَرْقُ مِنَ الْغِرْقِيءِ

(Araḳḳu mine'l-ḡirḳī)¹¹³⁴

Ḡirḳī ' ḡaynıñ kesriyle yumurta kabuḡunuñ içinde beyāzına yapışık zāra dinür ki be-gāyet raḳḳı olur.

(530) أَرْوُحُ مِنَ الْيَأْسِ

(Ervaḥu mine'l-ye'si)¹¹³⁵

Ervaḥ rāḥatdan me 'hūzdur. **el-Ye's** iḥde'r-rāḥateyni kavlinde oldıḡı gibi.

(531) أَرْقُ مِنْ رِدَاءِ الشُّجَاعِ

(Araḳḳu min ridā'i's-şucā'i)¹¹³⁶

Burada **ridā** ' lafzından kısr murāddır. **Şucā'** ḡurāb vezninde ve kitāb vezninde bir gūne ḥilḳati küçük yılana dinür ki be-gāyet kabuḡı yufḳa olur.

(532) أَرْقُ مِنْ رَيْقِ النَّحْلِ

(Araḳḳu min rīḳi'n-naḥli)¹¹³⁷

Rīḳ lu' āb ma' nāsınadır. Naḥl nūnuñ fethiyle bal arısına dinür.

الباب الحادي عشر: فيما أوله زاء

¹¹³² Tikn'den daha iyi atar.

¹¹³³ Parlayan ışıktan daha ince.

¹¹³⁴ Yumurta kabuḡunun içindeki beyaz zardan daha ince.

¹¹³⁵ Umutsuzluktan daha iyi.

¹¹³⁶ Yılan kabuḡundan daha ince.

¹¹³⁷ Arıların salyasından daha ince.

(533) زَا حِمُّ بَعُودٍ أَوْ دُعْ

(Zāhim bi-üdin ev da')¹¹³⁹

Zāhim müzāhameden emr-i hāzırdır. 'Üd 'aynıñ fethi ve vāvıñ sükūnuyla yaşlu kıoca deveye dinür, burada sāl-ğorde ādemler murāddır. **Da'** emr-i hāzırdır. Ma'nā-yı meşel: Sāl-ğorde ādemler tecrübekār ve umūr-dīde olmalarıyla muhārebe huşūsunda anlarıñ re'y ü tedbīrlerinden isti'ānetde muzāhame ve ihtimām eyle yāhud muhārebe kaydından ferāğat eyle demekdir. Bu mazmūnda Şā'ibiñ şu beyti ne güzel vāki' olmuştur [116a]

Kārha rast koned merdüm-i dānā be-sühan
Ki be-şad leşker-i cerrār müyesser neşevet¹¹⁴⁰

(534) زَا ذَكَ اللَّهُ رَعَالَةً كُلَّمَا أَزْدَدَتْ مَثَالَةً

(Zādeke'l-lāhu ra'āleten kullemā izdedte meşāleten)¹¹⁴¹

Ra'āle cehālet, hamākat ma'nāsınadır. **Meşāle** kerāme vezninde bir kimse āherden efdal olmak ma'nāsınadır. Bu meşel mālı ve rifāh-ı hālı ziyāde oldukça humk u belāheti müzdād olan kimse hakkında darb olunur.

(535) الزَّيْتُ فِي الْعَجِينِ لَا يَضِيعُ

(ez-Zeytu fi'l-acīni lā-yağı'u)¹¹⁴²

'**Acīn** ma'cūn ma'nāsınadır, yoğurulmuş hamīre dinür. Ma'nā-yı meşel: Hamīre ilkā olunan zeytūn yağı zāyi' olmaz demekdir. Bu meşel kendi akrabā ve ta'alluqātına ihsān u keremi firāvān olan kimse hakkında darb olunur.

(536) زُرْ غِيبَةً تَزْدَدُ حُبًّا

(Zur gibben tezdēd hubben)¹¹⁴³

¹¹³⁸ On birinci bölüm: Zā harfiyle başlayan meseller.

¹¹³⁹ Savaş ve diğer işlerde tecrübeli kimselerden yardım iste, ya da muharebe davasından vazgeç. Türkçedeki karşılığı: Akıl akıldan üstündür./ Danışan dağı aşmış, danışmayan düz yolda şaşmış. Yazıcı, **age**, s. 110.

¹¹⁴⁰ Bilgili adam yüz tane saldırgan ordunun başarmayacağı işleri sözle düzeltir.

¹¹⁴¹ Her iyi olduğunda Allah senin ahmaklığını arttırsın!

¹¹⁴² Hamurdaki yağ kaybolmaz.

¹¹⁴³ Seyrek ziyaret et ki daha çok sevilesin.

Zur emr-i hâzırdır. **Gıbb** gaynıñ kesri ve bânıñ teşdidiyle gün âşûrı ziyâret ma' nâsına müsta' meldir. Ma' nâ-yı meşel: Ahbâbı seyrekce ziyâret mûcib-i izdiyâd-ı muhabbetdir dimekdir. Kavl-i mezkûr hadîs-i şerîf oldığı kütüb-i ehadîşde mastûrdur.

(537) اِزْدَدْتَ رَغْمًا وَلَا تُدْرِكُ وَغَمًا

(İzdedte rağmen ve lâ tudrik vağmen)¹¹⁴⁴

İzdedte izdiyâd kelimesinden mâzî-i muhâtabdır. **Rağm** gayz ma' nâsınadır. **Vağm** rağm vezninde oc ve intikâm ma' nâsınadır. Ma' nâ-yı meşel: Fülân kimseye ziyâde gayz u gâzab eylediñ, lâkin intikâm almağa qâdir olamadıñ dimekdir. Bu meşel emel ve maşşûddan haybet vaqtinde darb olunur.

(538) صَارَ الرَّجُلُ قُدَّامَ السَّنَانِ

(Şâre'z-zuccu quddâme es-sinâni)¹¹⁴⁵

Zucc zâ-yı mu' cemeniñ zammı ve cîmiñ teşdidiyle mızrağıñ aşağı tarafında olan demür harbeye [117b] dinür ki yere rekz olunur. Cerîr-nâm şâ' ir-i mâhir, meşel-i mezbûrı işbu beytinde tazmîn eylemiştir:

Zamānun şāre fīhi'l-‘izzu zullen
*Ve şāre'z-zuccu quddāme's-sināni'*¹¹⁴⁶

Meşel-i mezbûr min gayr-ı istihkāk müteahhîr müteqaddimi sebkat eyledikde darb olunur.

(539) زدهم عنراً

(Zidhum ' anzen)¹¹⁴⁷

'**Anz** keçiye dinür. Aşlı budur ki Ka' b-nâm kimse, birâderi Kilâb için dört 'aded keçi virüp bir öküz iştirâ eyledi. Kilâb-ı mezbûr öküzle ma' kûs olarak rûkûb idüp yürütdi ve cân acısıyla öküzün sür' at-i seyrini görüp birâderi olan Ka' b'ıñ yüzine bakdı ve didi ki: "Yâ ahî! Zidhum ' anzen, ya' nî bâyi' lere bir keçi dahı vir tâ ki bey' mün' aqid olsun". Bu meşel bey' mün' aqid olduğdan sonra bahâsını ziyâde iden kimse hakkında darb olunur. Kilâb-ı mezbûruñ bey' mün' aqid olduğdan sonra bahâsını ziyâde eyledigi ziyâde hamâkatinden nâşî olmağla kelâm-ı mezbûr ahmağ olan kimse hakkında dahı darb olunur.

¹¹⁴⁴ Çok sinirlendin ancak intikamını alamadın.

¹¹⁴⁵ Temren mızrağın önüne geçti.

¹¹⁴⁶ Bu zamanda izzet rezalet oldu, ve temren mızrağın önünde oldu.

¹¹⁴⁷ Onlara daha fazla keçi ver!

(540) اِزْلَامُ الْمُعْيَدِي وَنَفَرٍ

(İzle'emme'l-Mu' aydīyyu ve nefere)¹¹⁴⁸

Aşlı budur ki Meyyād bin Ḥan ehl-i Yemenden bir kimse ile bir huşuşda münāferet ü muḥāşamat idüp hakem-i 'Uḳḳāz ḥuzūrında mürāfa'a olmak için teveccüh itdiler. Meyyād-ı mezbūr, feresine süvār olup silāhını üzerine ārāste eyledi ve āvāz-ı bülend ile didi ki: "*Enā Meyyād bin Ḥan, enā bin Ḥabbās ez-zu'ni*". Ve recül-i Yemānī daḥı üzerinde bir ḥulle-i Yemeniyye olduğu ḥâlde şalınarak teveccüh idüp [117a] hakem-i merḳūm bu keyfiyyeti görüp meşel-i mezbūrı irād ve Meyyād için ḥūkm eyledi. Meydānī didi ki: "*İzle'emme en-nehāru*"¹¹⁴⁹ dirler, irtafa'a ma'nāsına. *Terceme-i Kāmūs*da izli'mām gün ḳaba kuşluk olmak ma'nāsındır diyü muḥarrer olmaḡla tefsīr-i mezkūra muṭābıḳdır. Bu meşel iki ḥaşmın birisi ḡālib olduğda ḍarb olunur.

(541) الزِّيَادَةُ فِي الْحَدِّ نُقْصَانٌ مِنَ الْمَحْدُودِ

(ez-Ziyādetu fi'l-ḥaddi noḳşānun mine'l-maḥdūdi)¹¹⁵⁰

Ya'nī: Ḥadden ziyāde maḥdūde, noḳşānı müstevcib olur dimekdir. Bu meşel ifrāt-ı medḥ ü şenādan nehy vaḳtinde ḍarb olunur.

(542) زِيَادَةُ الْكَرِشِ

(Ziyādetu'l-kerişi)¹¹⁵¹

Keriş kāfın fetḥiyle işkenbeye dinür ki her geviş getüren ḥayvānda olur.

(543) زَوَائِدُ الْأَدِيمِ

(Zevā'idu'l-edīmi)¹¹⁵²

Ya'nī deriniñ işe yaramayup tārḥ olunan parçaları dimekdir. Bu iki meşel aşlā ḥayra yaramayan kimse ve bir şey'e şalāḥiyyeti olmayan nesne ḥaḳḳında ḍarb olunur.

ما على أفعل من هذا الباب

Mā 'alā ef'ale min hāze'l-bābi¹¹⁵³

¹¹⁴⁸ Muaydî yükseldi ve kazandı.

¹¹⁴⁹ Gün ışığı yükseldi.

¹¹⁵⁰ Aşırı derecede övmek, övüleni küçük düşürür.

¹¹⁵¹ Göbeği artmış.

¹¹⁵² Bu, parçaları fazla olan deridir.

¹¹⁵³ Ef'al vezniyle başlayan meseller.

(544) أَزْكُنُ مِنْ إِيَّاسٍ
(Ezkenu min İyāsin)¹¹⁵⁴

Maşdarı zekānet kelimesidir ki ferāset-i şā'ibe ve zann-ı şādıkā ma'nāsındır. İyās ezkiyā'-ı nāsdan Qāzī İyās bin Mu'āviyedir ki zamān-ı hükümet-i 'Ömer bin 'Abdi'l-'Azīzde hükümet-i kazā'-ı Başra kendülerine tevcih olunmuş idi. Hikāyet olundu ki herkesiñ 'indinde emīn ve şādık bir kimse var idi. İttifāk bir kimse hacc-ı şerīfe niyyet idüp emīn-i ma'hūd yanında bir kīse altun vedī'a vaz' eyledi. Vaqtā ki hacc-ı şerīfden 'avdet ve emīn-i mezbūrdan mūda' olan altunı taleb itdikde bi'l-küliyye inkār eylemekle ahvālī Qādī İyāsa i'lām eyledi. [118b] Qādī dahı "Yarın altunı taleb eyle, eger virmezse yine gelüp baña i'lām eyle" diyü ol bī-çāre mağdūrı huzūrundan mütesellī olarak gönderdikden sonra emīn-i mezkūrı ihzār idüp dām-ı fikre bu gūne dāne-rīz-i firīb oldu ki beytül-māldan bī-hadd ü bī-kıyās māl cem' olmağın muhāfazasından kemāl mertebe 'aczim vardır, sen emānet ü istikāmetle meşhūr-ı cihān ve müşārun bi'l-benānsın, imdi bir maḥall-i maḥfūz tedārük eyle ki ol emvāl-i bī-kıyāsı seniñ yanında emānet vaz' idelim didi. Hā'in-i tama'-pīşe bir maḥall tedārūki kaydında iken şāhib-i vedī'a gelüp kīseyi taleb eyledikde şāyed hıyānetim şāyi' olur mülāhazasıyla inkār etmeyüp hufyeten kīseyi teslim eyledi. Şāhib-i vedī'a gelüp Qādīye teşekkürden sonra kīseyi virdigini ihbār eyledi. Qādī dahı envā'-ı düşnām u 'itābla hā'in-i mezkūrı meclisden tarh eyledi. Bu kaẓiyye Qādī İyāsıñ beyne'n-nās kıyāset ü ferāsetde yegāne-i rüzgār olduğına bā' iş ü bādī oldu.

Bāṭıl hemīşe bāṭıl u beyhūdedir velī

Müşkil budur ki şūret-i ḥaḳdan zuhūr ide¹¹⁵⁵

Bu hikāye dahı maḳāma münāsib olmağla tahrīr olundu. Mervīdir ki bir gün kibār-ı evliyā'u'llāhdan biriniñ meclis-i şerīflerine bir cūvān-ı zāhid-şekl gelüp bir köşede cülūs eyledi. Birāz vakīten sonra ḳalḳup didi ki: "Ḥazret-i risālet-penāh buyurur ki [118a] ¹¹⁵⁶ اتقوا فَرَاةَ الْمُؤْمِنِ، فَإِنَّهُ يَرَى مِنْ نَوْرِ اللَّهِ". Bu ḥadīs-i şerīfiñ sırrı nedir?". Şeyḫ ḥazretleri buyurdılar ki: Sırr-ı ḥadīs oldur ki zünnārını miyānından kesüp imān getüresin. Cūvān didi ki: "Ne'ūzu bi'l-lāh ki bende zünnār ola". Şeyḫ ḥazretleri ḥādim-i ḥānḳāha işāret idüp

¹¹⁵⁴ İyās'tan daha zeki.

¹¹⁵⁵ Bu beyit Bāki'ye ait.

¹¹⁵⁶ Müminin ferasetinden sakının, çünkü o, Allah'ın nuruyla bakar.

cüvânîñ arkaşından hırkaşını alup zünnâr zîr-i hırkadan âşikâr oldu. Ol vakit cüvân didi ki: "Ey şeyh!

Zünnâr-ı 'aşkı beline kim bağladı diseñ
Deyr-i cihânda bir şanemiñ yâdigârıdır

Fi'l-hâl zünnârını kesüp îmân getürdi. Mervîdir ki bir gün iki hâtûn bir şabîniñ elinden tutup birisi "Bu şaby benim oğlumdur, seniñ 'alâka ve medhaliñ yokdur ve ol biri benim oğlum ve ciger-güşemdir, seniñ 'alâkañ yokdur" diyü cidâl ü nizâ' iderek hâzret-i Süleymân nebîyyi 'aleyhi's-selâm huzûr-ı sa'âdetlerine geldiler. Hâzret-i Süleymân gördi ki hâtûnlarıñ ikisi dahı iķāme-i beyyineden 'âcizlerdir, kuvvet-i kiyâset ve nûr-ı ferâsetle buyurdi ki: "Sabîyi iki para idüp, her birine bir parasını virelim". Çün şemsîr-i cân-sitân miyân-ı cellâd-ı bî-amândan nümâyân oldu, hâtûnuñ biri bî-ķarâr olup zâr u zâr ağladı ve didi ki: "Meded! Ben hâķķımı isķâķ itdim. Tek hemân çekerim vaşlasını ve cânım parasını gözümün önünde telef eyleme". Hâzret-i Süleymân tıflı ol hâtûna hüküm idüp teslîm eylediler.

(545) أَزْنَى مِنْ قِرْدٍ

(Eznā min ķirdin)¹¹⁵⁷

Ķird ķāfiñ kesriyle [119b] ma' rûfdur ki maymûn ta' bîr olunan cânvere dinür. Fârisîde pûzîne dirler. Yâhûd burada ķird Hüzeyl ķabîlesinden bir kimsedir ki be-ġāyet zinākār şahş idi. Yâhûd murād cânver-i mezkûrdur ki hayvânlar içre zinākārлықla mümtâzdır. Ve 'Arablar şöyle zu'm itdiler ki zamân-ı Cāhiliyyetde bir maymûn âheriñ çiftiyle zinā itmekle sâ'irleri āġāh olup anı recm eylediler.

(546) أَزْنَى مِنْ سَجَاحٍ

(Eznā min Secāhi)¹¹⁵⁸

Secāh ķaţām vezninde Benū Yerbū' dan bir hâtûn ismidir ki be-ġāyet zinākār ve iddi' ā-yı nübüvvet eylemiş idi. Evāķir-i 'aşr-ı sa'âdetde iddi' ā-yı nübüvvet iden Müseylemetü'l-Kezzāb zamânında zuhûr ve 'āķibet şerefmend-i İslām oldu.

(547) أَزْهَى مِنْ غُرَابٍ

(Ezhā min ġurābin)¹¹⁵⁹

¹¹⁵⁷ O, maymundan daha zinacı biridir. Türkçedeki karşılığı: Alışmış kudurmuştan beterdir. Yazıcı, **age**, s.

115.

¹¹⁵⁸ Secāh denen kadından daha zinacı biridir.

Ezhā zehv kelimesinden ki kibr ü pindār ve faḥr u taʿzīm maʿnāsınadır. Efʿ al-i tafḍıldir. Zīrā ğurāb kısmı yürüdüğü vakitte elbette ihtiyāl idüp kendi nefesine nazar ider. Kāle's-şā' iru :

Eleccē lucācen mine'l-ḥunfesā 'ı
*Ve ezhā izā mā meşā min ğurābi'*¹⁶⁰

(548) أَزْنَى مِنْ ضَيَّوْنَ

(Eznā min ḍayvanin)¹⁶¹

Ḍayvan hayder vezninde erkek kediye dinür, ḥuşuşen mevsim-i āzer taḳarrub itdikde be-ğāyet zinākār.

البَابُ الثَّانِي عَشَرَ: فِيمَا أَوَّلُهُ سِين

el-Bābu's-şānī 'aşer: Fīmā evveluhu sīnun¹⁶²

(549) أَسَائِرُ الْيَوْمِ وَقَدْ زَالَ الظُّهُرُ

(Esā'iru'l-yevme ve ḳad zāle'z-zuhru)¹⁶³

Maʿnā-yı meşel: Bu vakitten soñra mı imdād ḳaydında oluyorsuñuz, öyleden muḳaddem gelmek gerek idi, ḥāliyen öyle vaḳti şavuşdı dimekdir. Aşlı budur ki bir ḳabīle 'ale's-seḥr bir ḳabīleye şebḥūn [119a] idüp ḳarīblerinde mütemekkin olan 'amzādelerinden istiğāse ve istimdād eylediler. Hareket ve imdād ḥuşuşunda tebāṭī eylemeleriyle a' dālārı mezbūrları nehb ü ğāret ve merbūṭ-ı silsile-i esr ü mezellet idüp me'vālarına ric'at eyledikten soñra merḳūm 'amzādeleri imdād içün ba'de'z-zuhr vürūd ve yurdda ḳalan fülān bir kimseden aḥvālī su'āl eylediklerinde ol kimse kelām-ı mezbūrī irād eyledi. Meşel-i mezbūr bir işiñ vaḳti fevt olduğdan soñra ṭaleb ü neyl dā' iyesinde olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(550) سِدَادٌ مِنْ عَوَزٍ

(Sidādun min 'avazin)¹⁶⁴

¹¹⁵⁹ Kargadan daha kibirli.

¹¹⁶⁰ İşte arkadaşımız bokböceğinden daha inatçıdır, hem de yürüdüğünde karga gibi kibirli yürür.

¹¹⁶¹ Dayvan denen erkek kediden daha zinacı biridir.

¹¹⁶² On üçüncü bölüm: Sîn harfiyle başlayan meseller.

¹¹⁶³ Bu vakitten sonra mı imdada geliyorsunuz, halbuki sizin öğleden önce gelmeniz gerekirdi. Artık öğle vakti geçti. Türkçedeki karşılığı: İş işten geçti. Yazıcı, **age**, s. 136.

¹¹⁶⁴ İhtiyacını gideren şeydir.

Sidād sīniñ kesriyle şişe ağzı tıkcına ve tapasına dinür ve sā'ir bu maķūleniñ ağzı bağına kezālike geçid ve der-bend maķūlesiniñ ağzını bend idecek 'askere ve muhāfaza ıtlāk olunur. 'Avaz fethateynle ihtiyāc ma' nāsınadır. Burada sidāddan murād ihtiyāc raḥnesini sedd idecek nesne demekdir, sedd-i ramaķ gibi. Ve 'Arablarıñ *aşabte sidāden min 'ayşin*¹¹⁶⁵ kavillerinde kezālike kesr iledir. Ve bunlarda ḳalilen meftūḥ olur, 'alā ḳavl fethi lahn ve ḥaṭādır. Meşel-i mezbūr faķr u ihtiyācdan ḥalāş bulacaķ miķdār ednā nesnede ḍarb olunur. Ma' lūm ola ki Ḥarīrī *Dürretu'l-Ġavvāşda* bu gūne beyān eyledi ki: Naẓr bin Şūmeyl el-Māzinī bir gice Me'mūn ḥalīfeniñ ḥuzūrunda muḥāvarāt-ı edebiyeye müştāgil iken münāsebetle aḥvāl-i nisvān bābında Me'mūn ḥaddeşenā Heşim 'an Mücāhid 'an eş-Şa' bī 'an İbn 'Abbās ḳāle: *Ḳāle'n-nebiyyu şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem: [120b]* "إذا تزوج الرجل المرأة لدينها وجهها كان فيها سدادا من عوز"¹¹⁶⁶ ḥadīşini sīniñ fethiyle ḳırā'at eylediler. Naẓr hemān ḥaddeşenā 'Avfun bin Cemīletin 'ani'l-Ḥasanı 'an 'Alī bin Ebī Ṭalibin ḳāle, ḳāle resūlu'l-lāhi şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem: "إذا تزوج الرجل المرأة لدينها وجهها كان فيها سدادا من عوز" unvāniyla ki sīniñ kesriyledir ḳırā'at eyledikde hemān Me'mūn istivā ve kesr ile ḳırā'atınıñ vechinden istinbā eylemekle Naẓr meftūḥanıñ lahn oldığını beyān eyledi. Pes Me'mūn "Beni telḥin eylemek münāsib midir?" didikde "Ḥāşā ḥāddim degildir, lākin lahn cenāb-ı şerīfiñizde vāķi' olmadı belki Heşim fī zātihi lehḥāne olmağla, bu ḥaṭa andan şādır oldu" diyüp fethle istikāmet ve kesr ile sedd-i şelme-i ihtiyāc idecek bulğa ma' nāsını ifāde eyledikde Me'mūn vāķıf-ı ḥāl olmağla *Ḳabbaḥa'llāhu men lā edebe lehu* diyüp vezīri olan Faẓl bin Sehle ḥitāben Naẓra elli biñ dirhem i'tā eylesini taḥrīr ve Naẓra terfīken bir serheng ile irsāl eyledi. Faẓl ḳışşaya vāķıf olduķda otuz biñ dirhem daḥı kendi 'ilāve eylemekle Naẓr bir baḥişle seksen biñ dirheme nā'il oldu.

(551) سُوءُ الْاِسْتِمْسَاكِ خَيْرٌ مِنْ حُسْنِ الصَّرْعَةِ

(Sū'u'l-istimsāki ḥayrun min ḥusniş-şir' atı)¹¹⁶⁷

İstimsāk bir nesneyi şalıvirmemek vech üzere tutmaķ ma' nāsınadır. **Şir'a** şadıñ kesriyle binā'-ı nev' dir, bir gūne yere ḳalınmaķ ve ḳalmaķ ma' nāsınadır. Aşlı budur ki at üzere

¹¹⁶⁵ Yaşam için bir şeylere kavuşabildim.

¹¹⁶⁶ Eğer erkek, bir bayanın güzelliği ve zenginliği için onunla evlenirse kendi ihtiyacını giderir.

¹¹⁶⁷ Ata kötü binen, yere ḳarpılan iyi biniciden daha hayırlıdır. Türkçedeki karşılığı: Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan oldu. Yazıcı, age, 179-180.

oturmağda mahāreti olmayan rākib kendi [120a] kendisini oldukça muhāfaẓa idüp düşmese düşüp muşāb olan kimseden hayırludur. Bu meşel tarīka-i haḳḳa mülāzemetle irşād eylemek ma‘ rizinde ʿarb olunur. Zīrā rüşd ü ihsān tarīkıyla ‘amel ideniñ haṭası haḳḳ ve isā‘etle ‘amel ideniñ işābetinden efdāldir. Nite ki müctehidiñ haṭasında daḥı ecr ü şevāb vardır. Şāhib-i *Mecma‘* meşel-i mezbūrı *huşūl ba‘zī’l-murādi ‘alā veci’l-ihṭiyāti hayrun min huşūli kullihī ‘alā et-tehevvrī*¹¹⁶⁸ ibāretiyle tefsīr eylemiştir.

(552) أَصَافَ حَتَّى مَا يَشْتَكِي السُّوَّافَ

(Esāfe ḥattā mā yeşteki’s-suvāfe)¹¹⁶⁹

Esāfe māzīdir, maşdarı isāfe kelimesidir ki bir ādemiñ devāb ve mevāşisi kırılmaḳ ma‘ nāsınadır. **Suvāf** sīniñ zammı ve fethiyle muṭlaḳā devāb ve mevāşī kısmında olan helāk-ı ‘amma dinür. Bu meşel havādiş ü nevā‘ibe mu‘tād olan kimse haḳḳında ʿarb olunur.

(553) سُرْعَانَ ذَا إِهَالَةٍ

(Sur‘ ana zā ihāleten)¹¹⁷⁰

Sur‘ āna sīniñ harekāt-ı şelāşiyile ve nūnuñ feth üzre bināsiyla, ism-i fi‘l-i māzīdir, seru‘ a kelimesinden ma‘ dūldur ki pek serī‘ oldı demekdir. **İhāle** kelimesi fā‘ilden ḥāl olmaḳ üzre manşūbdur, *seru‘ a hāze’r-ruḡāmu ḥāle kevnihī ihāle* sebkindedir. İhāle iç yağına dinür. **Ru‘ām** ‘ayn-ı mühmele ile ḡurāb vezninde at ve koyun maḳūlesiniñ burnundan akan sümüğe dinür. Aşlı budur ki bir kimseniñ be-ḡāyet zebūn ve mehzūl bir dişi koyunu var idi. Zebūnluḳdan dā‘imā burnundan ru‘ām cereyān ider idi. Bu koyunuñ burnundan cereyān iden nedir diyü [121b] su‘āl idenlere iç yağı akar ki be-ḡāyet semüzlüğünden taşup seyelān ider dimekle, sā‘il hezl cihetiyle kelām-ı mezbūrı īrād eyledi. Bu meşel bir şey’in henüz vaḳtinden muḳaddem tekevvrün ü huşūlunu ḥaber viren kimse haḳḳında ʿarb olunur.

(554) سَمْنُ كَلْبٍ بِجُوعِ أَهْلِهِ

(Simenu kelbin bi-cū‘ i ehlihi)¹¹⁷¹

¹¹⁶⁸ Tedbir için yapılan bir işin kısmı, aceleyle yapılan bir işin tamamından daha hayırlıdır.

¹¹⁶⁹ Musibete düştü ve artık musibetlerden şikāyet bile etmez.

¹¹⁷⁰ O kadar semiz ki iç yağları durmayıp çarçabuk burnundan akıyor. Türkçedeki karşılığı: Erken yanan ocak küllü olur. Yazıcı, *age*, s. 204-205.

¹¹⁷¹ Köpeğin semizliği, sahibinin açlığı sebebiyledir. Türkçedeki karşılığı: Atın ölümü itin bayramıdır. Yazıcı, *age*, s. 177-178.

Simen 'ineb vezninde. **Bi-cū'**i kelimesinde olan bā'-ı cārre sebebiyyedir. **Ma'nā-yı meşel**: Kelbiñ semüzlügi şāhibiniñ aç qalması sebebiyledir. Murād şāhibiniñ devāb ve mevāşisine kırğın düşmesiyledir demekdir. Bu meşel bir kimseniñ sū'-i hālī şahş-ı āheriñ hūsn-i hālīne sebep olduğda darb olunur. Ba'zılar didi ki: Kelb bir ādemiñ ismidir şerr ü ta'arruzundan bir kavm havf u hadşeye tābi' olmalarıyla emniyet içün andan bir rehn-i mu'teber taleb eylediklerinde hātūnunu irhān eylemişdi, ba'dehu yine rāhat tırmayup mezbūrlara ta'arruz ve çabaca devābb u mevāşilerini nehb ü gāşb eylemekden hālī olmaz idi. Merhūnesi olan zevcesini fidā eylemekle merķūmlarıñ yanında kalup haqqında kelām-ı mezbūrı irād eylediler.

(555) السُّرُورُ تَوْقِيعٌ جَائِزٌ وَأَمْرٌ نَافِذٌ

(es-Surūru tevķī'un cā'izun ve emrun nāfīzun)¹¹⁷²

Ya'nī kemāl-i feraḥ u sūrūr bir ādemiñ tahrīren ve takrīren emriniñ nüfūzundan 'ibāretdir demekdir. Şu vechle naql iderler ki Kuteybe bin Müslim bir gün meclis-i ḥāşşında Vekī' bini'l-Esved'e "*Me's-surūr?*"¹¹⁷³ diyü feraḥ ve sūrūruñ haqqatından su'al eyledikde [121a] "*Livā'un menşūr ve culūsun 'ale's-serīr*"¹¹⁷⁴ fiķralarıyla cevāb virdi. Ba'dehu ḥāzır bi'l-meclis olan Huşayn bin Münzir "*İmre 'etun ḥasnā' fī dāri kavṛā', ey vāsī'a ve feresun bi'l-fenā*"¹¹⁷⁵ didi. Ba'dehu 'Abdullāh ibni'l-Ehtem "*Ref'u'l-evliyā'i ve ḥaṭṭa el-a'dā'i*"¹¹⁷⁶ didi. Ve birisi "*Tevķī'un cā'izun ve emrun nāfīzun*" didi ve "*Bir hātūn zevc yemle'u kalbī celālen ve 'aynī cemālen ve fenā'i cimālen*"¹¹⁷⁷ fiķralarıyla tahķīk-i mādde-i sūrūr eyledi.

(556) سَكَتٌ أَلْفًا وَنَطَقَ خَلْفًا

(Sekete elfen ve naṭaķa ḥalfen)¹¹⁷⁸

Ḥalf ḥānīñ fethi ve lāmin sūkūnuyla yaramaz ve kemter söze ıtlāķ olunur. Meşel-i mezbūr *sekete elfe senetin şümme tekelleme bi-ḥaṭa'in* sebkindedir. Meydānīniñ İbn A'rābīden naqline göre aşlı budur ki bir A'rābī kendi kavmi miyānında eşnā'-i muşāḥabetde zartalayup maḥcūb ve şerm-sār olmağla ibhām parmağıyla istine işāret

¹¹⁷² Mutluluk herhangi birinin imzasına ve emrine bağlıdır.

¹¹⁷³ Mutluluk nedir?

¹¹⁷⁴ Mutluluk tahtaya oturmaktır.

¹¹⁷⁵ Mutluluk geniş bir evde güzel bir dilberin ve evin önünde atın bulunmasıdır.

¹¹⁷⁶ Mutluluk velileri yükseltmek ve düşmanları alçatmaktır.

¹¹⁷⁷ Mutluluk kalbimi sevinçle, gözümü güzellikle ve evimi develerle dolduran karıdır.

¹¹⁷⁸ Sustu sustu sonunda boş konuştu.

iderek "*İnnehā ħalfun naṭakat ħalfen*"¹¹⁷⁹ didi. Meşel-i mezbûrî biñ söz yeri geldi söylemedi bir kerre söyledi anda da ħaṭā eyledi diyecek yerde ɗarb olunur. Ba' zılar didi ki: Meclis-i Ahnefde bir kimse vâfir zamân sükût idüp Ahnef ol kimseniñ ħâl-i sükûtına ta' accüb eyler idi. Bir vakıtden şoñra fetḥ-i dehân eyleyüp Ahnef'e didi ki: "Yā Ebe'l-Ḥars! Şu mescidiñ menâresiniñ şurfesinde meşy idebilür misin?". Ahnef ol vakıtdе kelām-ı mezbûrî irād eyledi. Kezālike İmām Muḥammediñ meclisine bir sükûtî kimse mülâzim idi. Kemālül'l-mer'î taḥte kelāmihi maḳālesince bir def' a tekellüm eylemedi ki māyesi zāhir olaydı. [122b] Bu cihetle İmām anda ḥayşiyet zan ider idi. Bir gün 'ayarını fehm içün "Yāhū siz de söyleseñiz olmaz mı" diyü istinṭāḳ eyledikde "Yā İmām! *Metā yaḫṫiru'ş-şā'im*,¹¹⁸⁰ ya' nī şā'im ne vakıtdе ifṭār ider?" didi. İmām daḫı güneş gurūb itdükde diyü cevāb virdikde "Yā nısf-ı leyle ḳadar gurūb itmezse ne güne 'amel itmelü" diyü su'āl eyledi. Ol vakıit İmām meşel-i mezbûrî irād eyledi.

(557) السَّرَاحُ مِنَ النَّجَاحِ

(es-Serāḫu mine'n-necāḫi)¹¹⁸¹

Serāḫ merāḫ vezninde ye's haberin irişdirmek ma' nāsınadır. **Necāḫ** nūnuñ fetḫiyle isimdir, zafere bi'ş-şey'i ma' nāsına ki ḥācet ve maṭlūb olan iş bitmek ve bir ādem kendi ḥācetine zafer-yāb olmak ma' nālarınadır. Bu meşel bir şey'in bitdiği ḫaberini irişdirmek şāḫib-i umûr sevindirmek olup bitmediği ḫaberini ulaşıdirmek va' d-i kāzible ta' lıḳden ḫayırludur diyecek yerde ɗarb olunur.

(558) سَحَابَةٌ أَخَالَتْ وَلَيْسَ شَائِمٌ

(Seḫābetun aḫālet ve leyse şā'imun)¹¹⁸²

Ḫāllet nüşḫası ğalaṭdır, lāmın teşdīdiyle 'unvān-ı mezkūr kütüb-i lügatda yoktur. Ba' zılarıñ ḫallet 'ibāretiyle ḳayd eylemeleri şāḫiḥ degildir. **Aḫālet** māzīdir, maşdarı iḫāle kelimesidir ki hemzeniñ kesriyle yağmuruñ buludı taḫrīk eyleyüp beri öte şarşmak ma' nāsınadır. **Şā'im** berḳe nāzır olan kimseye dinür. Ma' nā-yı meşel: Buludı yağmur taḫrīk eyleyüp beri öte şarşdı, lākin berḳe nāzır olan kimse yokdur dımeḳdir. Bu meşel māl u menāli keşret üzre olup [122a] yiycisi olmayan kimse ḫaḳḳında ɗarb olunur.

¹¹⁷⁹ Bu arka boş konuştu.

¹¹⁸⁰ Oruç yapan ne zaman iftarını yapabilir?

¹¹⁸¹ Kötü haberleri yetiştirebilmek başarıdır.

¹¹⁸² Bulut sarstığı halde kimse ona bakmadı.

(559) سِرٌّ وَقَمَرٌ لَكَ

(Sir ve kamerun leke)¹¹⁸³

Bu meşel *iğtanimil*-‘amele *mā dāme*’l-*qamaru leke t̄ālī*‘en sebkindedir, fırsatı ganimet bil vaktiñi fevt itme diyecek yerde darb olunur.

(560) اِسْتَنْتِ الْفَصَالُ حَتَّى الْقَرْعَى

(İstenneti’l-fişālu ḥaṭṭe’l-ḳar‘ā)¹¹⁸⁴

İstennet māzī-i mü’enneşdir, maşdarı istinān kelimesidir ki at şevk ve cünbişe gelüp oynamak ma’nāsınadır. **Fişāl** faşīlīn cem’idir, memeden kesilmiş deve köşeklerine dinür. **Ḳar‘ā** ḳarī‘ kelimesiniñ cem’idir, marīz ve marzā gibi. **Ḳarī‘** deve köşeklerinde çıkar bir nev‘ beyāz kabarcığa dinür, devāsı milḥdır. Ma’nā-yı meşel: Deve köşekleri şevk ve cünbişe gelüp oynadıklarında ḳar‘ā daḥı anlar ile oynamāğa başladı dımeḳdir. Bu meşel zī-ḳudret ve şāḥib-i manşīb olan bir alay ekābir ḥuzūrunda taḥrīk-i lisān eylemek ḥadd u vazīfesi olmayan küstāḥıñ tekellüm ü muşāḥabete mübādereti hengāmında darb olunur.

(561) السُّوقِيَّةُ كِلَابُ السَّلَوَقِيَّةِ

(es-Sūḳiyyetu kilābu’s-selūḳiyyeti)¹¹⁸⁵

Sūḳiyye ehli sūḳ dımeḳdir. **Selūḳiyye** ṭaziya dinür ki kilābıñ şayyād nev‘idir. Ehl-i sūḳ ṭā’ifesi ašlā üşenmeyüp dā’imā alış verişde şikār ḳapmaḳdadır diyecek yerde darb olunur. Huşūşen İstanbuluñ bit pazarı ehālisi ḥaḳḳında pek ra’nā darb olunur.

(562) سَمْنُكُمْ فِي أَدِيمِكُمْ

(Semnukum fī edīmikum)¹¹⁸⁶

Burada edīm, ḳatık olmuş ṭa‘āma dinür. Ma’nā-yı meşel: Yağıñız kendi ṭa‘āmıñız içindedir kimseye [123b] imtinān idemeziñiz dımeḳdir. Bu meşel mālını kendi nefsine şarf u infāk idüp yine imtinān iden kimse ḥaḳḳında darb olunur.

(563) سَحَابَةٌ صَيْفٍ عَنْ قَلِيلٍ تَقَشَّعُ

¹¹⁸³ Ay bulunduḡu sürece yürü!

¹¹⁸⁴ Develer oynayınca hasta olanlar da oynamaya katıldı.

¹¹⁸⁵ Pazar esnafları tazı köpekleri gibidir.

¹¹⁸⁶ Yağıñız yemeḡinizin içindedir.

(Seḥābetu şayfin ‘an ḳalīlin teḳaşşa‘u)¹¹⁸⁷

Bu meşel mışrā‘-ı mevzūndur. **Teḳaşşa‘u** tefarraḳu ma‘nāsia olan teḳḳaşşu‘ kelimesinden ki tefa‘‘ul veznindedir, muzāri‘dir. Ma‘nā-yı meşel: Yaz ve bahār mevsiminiñ buludı azacıḳ rūzgārdan taḡılıp perīşān olur dımeḳdir. Bu meşel sür‘at-i inḳıẓā‘-ı şerri beyān ma‘rezinde ḍarb olunur.

(564) سَمِّنْ كَلْبَكَ يَا كُؤْلَكَ

(Semmin kelbeke ye‘kulke)¹¹⁸⁸

Semmin tesmīn kelimesinden emr-i ḥāzırdır. Ma‘nā-yı meşel: Kelbiñi tesmīn eyle ki encāmında seni ekl eyleye, ya‘nī şerr ü maẓarratı saña rāci‘ ola dımeḳdir. Aşlı budur ki bir kimse bir kelbi şayda şālih olur mülāḥazasıyla terbiye idüp it‘ām ve isḳā‘-i leben ider idi. Bir gün kelb-i mezkūruñ ta‘āmını te‘ḥīr eylemiş idi. Kelbiñ yanına varduḳda hemān şıçrayup şāhibini helāk eyledi. Bu meşel perverde-i nāẓ u na‘īmiñ olan le‘īm-i bed-nihādıñ şerr ü fesādından taḥẓīr mevḳi‘inde īrād olunur.

(565) سَبَّكَ مَنْ بَلَّغَكَ

(Sebbeke men bellaḡake)¹¹⁸⁹

Ya‘nī seni mecrūḥ-i tiḡ-i dūşnām eyleyen ol kimsedir ki sem‘iñe ilḳā-yı peygām-ı şetm ve teblīḡ-i peygām-ı sebb ü zem eyleye dımeḳdir.

(566) أَسْمَعْ جَعَجَعَةً وَلَا أَرَى طِحْنًا

(Esmā‘u ca‘ca‘aten velā erā ṭiḥnen)¹¹⁹⁰

Bu meşel mışrā‘-ı mevzūndur. **Esmā‘u** muzāri‘-i mütekellimdir. **Ca‘ca‘a** zelzele vezninde degirmen āvāzına dinür. **Ṭiḥn** una dinür. Ma‘nā-yı meşel: [123a] Degirmeniñ gürüldisini işideyorum, lākin öğüttüğü unı görmüyorum dımeḳdir. Bu meşel tehdīdini īḳā‘a ḳādir olmayan cebān ḥaḳḳında yāḥud va‘d idüp incāz eylemeyen baḡīl ve fuẓūl ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(567) أَسْعِدْ أُمَّ سَعِيدٍ

(E‘Sa‘dun em sa‘īdun)¹¹⁹¹

¹¹⁸⁷ Bu, yazın bulutu, biraz sonra ayrılıp gider.

¹¹⁸⁸ Besle köpeğini, seni yesin. Türkçedeki karşılığı: Besle kargayı oysun gözünü.

¹¹⁸⁹ Başkasından sana lafı yetiştiren sana küfretmiştir.

¹¹⁹⁰ Değirmenin sesini (işitiyorum) fakat ortada un yok. Türkçedeki karşılığı: Çakar almaz,atar varmaz.(Saman çok, dāne yok) Yazıcı, **age**, s. 265.

Hemze istifhâmiyyedir. Aşlı budur ki Dabbe bin Eddiñ Sa'd ve Sa'îd-nâm iki oğlu var idi. Bir gün deve aramak için beyâbâna gitdiler. Bir vakıtden sonra Sa'd gelüp Sa'îd nâ-bedîd olmağla dâ'imâ Dabbe qarşudan bir qaraltı görse "E'sa'dun em Sa'îdun" dir idi. 'Arablar aḥz idüp anuñla teşe'üm ider oldılar. Bu meşel maḥbûb mıdır mekrûh mudur ḥayır mıdır şer midir diyecek yerde darb olunur. *Ve'l-ḥadîsu zû-şucûnin* kelâmı merkûm Dabbeniñ kelâmıdır nite ki maḥallinde beyân olundu.

(568) أَسَاءَ سَمْعًا فَأَسَاءَ جَابَةً

(Esâ'e sem'en fe-esâ'e câbeten)¹¹⁹²

Ba'zı maḥalde gûlâşî olarak sâ'a sem'an 'unvânında mersûm olmağla *Ḳāmûs* şâhibi anı nefy eylemişdir. **Câbe** tâ'a vezninde cevâb ma'nâsınadır. Meydânî didi ki: "Câbe icâbe ma'nâsınadır, yuḳâlu ecâbe icâbeten ve câbeten ve cîbeten ve cevâben, bunlar maşdar degil iken maşdar mevzi'ine vaz' olundu". Ve Ḥarîrî *Dürrede* "Câbe ism-i maşdardır ve icâbe maşdar oldığı taşrîḥ-kerdedir" diyü ta'bîr eylemişdir. Ve Zemaḥşerî *Müsteḳşâda* meşel-i mezbûrı bu resme tastîr eylemişdir ki Süheyl bin 'Amr kendi oğlu Enes ile gider iken nâ-gâh Aḥnes-i Şaḳafîye muşâdefe itdiler. Aḥnes çigûnegî-i ḥâl u ḥâırdan sonra Süheyle işbu ma'ıyyetiñizde olan gûlâm kimdir diyü su'âl eyledikde [124b] ol daḥı oğlu olduğunu ifâde eyledi. Pes Aḥnes Enese teveccüh idüp "*Eyne emmuke yâ ebnî?* Ya'nî ḳaşd u 'azîmetiñiz ne semtedir" didi. Enes emm kelimesini ḳaşd ma'nâsına almayup vâlide ma'nâsına fehîm eylemekle "Vâlidem Ḥanzalanıñ ḥânesine un ögütmege gitdi" diyü cevâb virmekle, Süheyl "*Esâ'a sem'en fe-esâ'a icâbeten*" diyüp ba' dehu darb-ı meşel oldu. Ya'nî yañlış diñledi ve yañlış cevâb virdi demekdir. Ḥâşılı dönüp ḥâneye geldiler. Süheyl Enesiñ vâlidesine şikâyet-güne Aḥnes ile olan mâcerâyı naḳl eyledi. Vâlidesi didi ki: "Enes ḥâlâ şabîdir, sen anı çok sevmedigiñ daḥı ma'lûmdur". Süheyl ol vakıtden "*أشبهه إمرؤ بعض بَرٍّ*"¹¹⁹³ meşelini îrâd eyledi. Ya'nî âdem ba'zı âbâsına müşâbih olur. Murâd Enesiñ vâlidesi ḥamâḳat ile meşhûre olmağla, oğlu daḥı aña müşâbihdir demekdir.

(569) أَسَقِ أَخَاكَ التَّمْرِ

¹¹⁹¹ Acaba Sa'd mı yoksa Sa'îd mi? Türkçedeki karşılığı: Hayırdır inşallah. Hayr ola? Yazıcı, **age**, s. 104

¹¹⁹² Yanlış duydu yanlış cevap verdi. Türkçedeki karşılığı: Ben derim bayram haftası, o anlar mangal tahtası. Yazıcı, **age**, s. 57.

¹¹⁹³ İnsan bazen babalarına benzer.

(Eskī ahāke'n-nemeriyye)¹¹⁹⁴

Eskī emr-i hāzırdır. **Nemer** keteb vezninde, Nemer bin Kāsiṭdır ki bir kabīle pederidir, nisbetinde nūnuñ fethiyle taḥfifen Nemerī dinür. Aşlı budur ki Nemer bin Kāsiṭ kabīlesinden bir kimse şuyuñ kıletti hālinde Ka' b bin Māme ile refīk ve hem-dem olup şuyı kıletinden nāşī ḥaṣāt ile ya' nī çakıl taşlarının ḥurdeleriyle içerler idi. Ka' b her ne dem ki şu içmek murād eylese Nemerī aña nazar idüp Sākīye Eskī ahāke en-nemerī kavliyle ḥitāb ve kendisi şuyı alup içer idi tā ki şu kalmayup Ka' b şusuzluḡdan helāk oldu. [124a] Bu meşel bir ḥācetden sonra bir ḥācet taleb iden kimse ḥaḡḡında ḡarb olunur.

(570) السَّبَابُ يُهَيِّجُ اللَّطَامَ
(es-Sibābu yuheyycu'l-liṭāme)¹¹⁹⁵

Sibāb kitāb vezninde, mufā'eleden maşdardır, sövüşmek ma'nāsınadır. **Yuheyycu** muzāri'dir, maşdarı tehyīc kelimesidir ki **liṭām** müfā'aleden maşdardır, uruşmak ma'nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Müşāteme mulāṭameye münce olur demektir.

(571) سُرُقُ السَّارِقُ فَانْتَحَرَ
(Suriḡe's-sāriḡu fe'n-taḡara)¹¹⁹⁶

Suriḡe māzīdir ve meḡul bünyesiyledir. Bu meşel *suriḡa's-sāriḡu sirḡatahu* taḡdirindedir. Meydāniye göre aşlı budur ki bir sāriḡ bir nesne sirḡet eyleyüp bey'e eylemek için pazara getürdi. Bit pazarı gibi bir maḡall olmaḡla çaldıḡı nesneyi elinden sirḡat eylediklerinde kemāl-i ḡüzn ü eleminden nāşī kendi nefsinı ḡatl ü helāk eyledi. Meşel-i mezbūr kendi mālı olmayan nesneyi elinden aldıklarında 'aẓīm maḡmūm olup ceza' ve feza' iden kimse ḡaḡḡında ḡarb olunur.

(572) أَسْقَطَ الْعِشَاءَ عَلَى سِرْحَانٍ
(Eşḡaṭa'l-ışā'a alā sirḡānin)¹¹⁹⁷

Eşḡaṭa māzīdir. **Sirḡān** ḡurda dinür. Ma' nā-yı meşel: 'İşā talebi anı ḡurd üzerine düşürdi demektir. Bu meşel menfa'at ümīd iderken zarar uḡrayan kimse ḡaḡḡında ḡarb olunur.

¹¹⁹⁴ Nemer kabilesinden kardeşine su ver!

¹¹⁹⁵ Sövüşmek kavgaya yol açar.

¹¹⁹⁶ Hırsız çalındıḡında intihar etti.

¹¹⁹⁷ Akşam yemeḡini ararken kurdun eline düştü. Türkçedeki karşılığı: Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan olmak.

573 السِّرُّ أَمَانَةٌ

(es-Sirru emānetun)¹¹⁹⁸

Hükemā kelāmındandır ve ḥadīṣ-i merfū‘ da vāḳi‘ oldu ki "إذا حدث الرجل بحديث ثم التفت فهي أمانة"

¹¹⁹⁹ "وإن لم يستكتمه *ve minhu ṣudūru'l-aḥrārī ḳubūru'l-esrārī*"¹²⁰⁰.

574 سَيْلٌ بِدِيمْنٍ دَبٌّ فِي ظَلَامٍ

(Seylun bidimnin debbe fī ḳalāmin)¹²⁰¹

Dimn kalıb kalıb keçelenmiş gübreye ve deve kıgına dinür ki altından seyl şuyı cereyān [125b] ider ve itdiği cereyānı ma‘lūm olmaz, huşūşen gice vaktinde zuhūr eyleye. **Debbe** māzīdir, maşdarı debīb kelimesidir ki āheste āheste yürimek ma‘nāsınadır. Bu meşel izhār-ı muḥabbet ve izmār-ı ‘adāvet iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

575 سَرَتْ إِلَيْنَا شَبَادُهُمْ

(Seret ileynā ṣebādi‘ uhum)¹²⁰²

Seret māzīdir. **Ṣebādi‘** ṣibdi‘ kelimesiniñ cem‘idir ki zibric vezninde ‘aḳrebe dinür. Ve gāhī lisān içün isti‘āre olunur ḥalḳ anuñla daḥı müte‘ezzī oldukları ‘alāḳasıyla. Ma‘nā-yı meşel: Anlarıñ şerr ü mażarratları bizleri sirāyet eyledi dimekdir. Bu meşel haberimiz yoḡ iken bizleri izrār eylediler diyecek yerde ḍarb olunur.

576 سَوَاسِيَّةٌ كَأَسْنَانِ الْحِمَارِ

(Sevāsiyetun ke-esnāni'l-ḥimāri)¹²⁰³

Bu meşel fülān kimseleriñ biribirlerinden farkı yokdur diyecek yerde ḍarb olunur. "سَوَاسِيَّةٌ"

¹²⁰⁴ "كَأَسْنَانِ الْمِشْطِ" meşeli daḥı meşel-i mezbūr gibidir. Muḥaḳḳıḳ Meydānī *Mecma‘u'l-*

*Emṣāl*de şu vechle başt eylemişdir ki: Aşḥāb-ı ma‘ānī didiler ki sevā’ lafzı, istivā’ ve tesāvīden me’ḥūzdur, ‘adl ma‘nāsına. Zeyd ve ‘Amr sevā’un dirler, müsāviyān ma‘nāsına, teşniye ve cem‘i berāberdir ki ḳavmun sevā’un dirler. Aḥfeş didi ki: sevāsiye fa‘al ile vezninde sevā’ lafzınıñ cem‘idir, ‘alā ḡayri'l-ḳıyās. Pes sevā’ fe‘āl ve

¹¹⁹⁸ Sır emanettir.

¹¹⁹⁹ Bir kimse bir konuyu anlatırken etrafına bakarsan konuştuğu konu açık açık söylemese de sırdır.

¹²⁰⁰ Hürlerin kalpleri sırların mezarıdır.

¹²⁰¹ Karanlıkta gübre ile sel geçti gitti.

¹²⁰² Onların akrepleri bize geldi.

¹²⁰³ Eşeğin dişleri gibi eşit.

¹²⁰⁴ Tarağın dişleri gibi eşittir.

siye fi‘le yāḥud file veznindedir, si‘e aşlında si‘veye idi, vāv-ı sâkine mâ kabli meksûr olmağla vāvı yāya tebdîl itdikden sonra taḥfîf için yāniñ birini ḥazf idüp siye qaldı. Ba‘zılar didi ki: sevâsiye aşlında sevā‘si idi [125a] ki seyy-i meşel ma‘nâsınadır, lâkin aşl üzre bâkî iki isim müstaḳil zann olunmasun için sevā‘ lafzınıñ meddini ḥazf ve seyy kelimesinden yā‘-i şānîyi hāya ibdāl idüp sevâsiye oldu.

(577) سَلُّوا السُّيُوفَ وَسَلَّلْتُ الْمُنتِنَ

(Sellu's-suyûfe ve seleltu'l-muntine)¹²⁰⁵

Sellû māzî-i cem‘dir, maşdarı sell kelimesidir ki sîniñ fetḥi ve lâmiñ teşdîdiyle bir nesneyi rifk ü sühûletle bir nesneden çeküp çıkarmak ma‘nâsınadır ki şıyırmaq ta‘bîr olunur, kılıcı kından şıyırmaq gibi. **Muntin** seyfi redy ma‘nâsınadır. Ma‘nâ-yı meşel: Süyûf-ı kâtî‘ayı kınlarından şıyırıp çıkardıklarında ben daḥı seyfi redyi çıkardım demekdir. Bu meşel ‘ulemā‘-i ‘izām mübāḥaşe iderler iken söze qarışan cāhil ve nâ-dān ḥaqqında ḍarb olunur.

(578) سَوَاءٌ لَوَاءٌ

(Sevvā‘un levvā‘un)¹²⁰⁶

Meydānî didi ki: **Sevvā‘** ve **levvā‘** kelimeleri istivā ve iltivā kelimelerinden me‘ḥûz olarak fa‘‘āl vezninde mübālağalardır ki şāzıdır. Zîrā şülâşîniñ gayrıdan fa‘‘āl şîğası gelmez. Bu meşel nisā‘ ṭā‘ıfesi ḥaqqında ḍarb olunur. Ya‘nî ṭā‘ıfe-i nisā‘ gāh müstevî ve gāh mültevî ve gāh müctemî‘ ve gāh müteferriḳ olurlar ve bir ḥāl üzre şābit olmazlar demekdir. Ve mütelevvin ḥaqqında daḥı ḍarb olunur.

(579) سَبَقَتْ بِهَا عُكَّاشَةُ

(Sebekake bihā ‘Ukâşetu)¹²⁰⁷

Aşlı budur ki Resûl-i ekrem şalla'llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ḥazretleri buyurdılar ki: "Ümmetim baña ‘arz olundu. Ümmetimi gördüm gāyet-i keşretinden sehl ü cebeli tıdurmış. ‘Azîm ta‘accüb itdim. Bir nidā geldi ki "Rāzî olduñ mı?" "Na‘am" diyü cevāb virdüm. Yine nidā geldi ki "Bu gördüğüñden yetmiş biñ [126b] kimse cennete bi-gayrı ḥisāb dāḥil olurlar. Bu kavim ol kavimdir ki kimse ile ḥuşûmet ve bir nesne ile taṭayyur ve sırğa itmeyüp ḥazret-i Allāha tevekkül iderler". ‘Ukâşetü'l-Esedî ol meclis-i

¹²⁰⁵ Kılıçlarını çıkardılar, ben de çirkin kılıcımı çıkardım.

¹²⁰⁶ Bazen düz bazen eğri.

¹²⁰⁷ Ukâşe seni geçti.

sa'âdetde hâzır idi, didi ki: "Yâ resûla'l-llâh! Niyâz iderim ki baña bir du'â idesin ki bende kavm-i mezkûr zümresine dâhil olayım". Resûl-i enâm 'aleyhi's-selâm hazretleri dağı "Allāhumme ic'alhu minhum"¹²⁰⁸ diyü du'â eyledi. Ve bir kimse dağı ayağ üzerine kalkıp didi ki: "Yâ resûla'l-allâh! Baña dağı vech-i mezkûr üzre du'â eyle". Resûl-i ekrem buyurdılar ki: "Sebeḳake bihâ 'Ukkāsetu". Bu meşel ol kimse haqqında darb olunur ki bir nesneyi taleb ider ki andan evvel ol nesneyi gayrı kimse taleb itmiş ola.

(580) أَسَاءَ رَعِيًّا فَسَقَى

(Esā'e ra'yen fesakā)¹²⁰⁹

Aşlı budur ki rā'ī develeriñ ra'y huşuşunda isā'et idüp bir hoşça qarınları toymaqsızın şāhibine getürecek olduḳda develeriñ qarınları hālī olarak izhār u ibrâz eylemegi kerīh 'add eyleyüp qarınları şu ile mümtelī olup şāhibi develeri geregi gibi şeb' hāşıl eylemiş zann itsün diyü saḳy ider ki dü-bālā isā'et ider. Bu meşel bir huşuşı muhkem itmeyüp soñra işlāhını murād itdikçe fesādını tezyīd iden kimse haqqında darb olunur.

ما على أفعَل من هذا الباب

Mā 'alā ef'ale min hāze'l-bābi¹²¹⁰

(581) أَسْرَعُ مِنْ نِكَاحٍ أُمَّ خَارِجَةٍ

(Esra'u min nikāhi Ummi Ḥāricete)¹²¹¹

Ummu Ḥārice Cāhiliyyede Becīle kabīlesinden bir hātūn idi. [126a] Katı vāfir kabīle andan tevellüd eylemiş idi, nikāhı be-ḡāyet esra' idi. Bir kimse gelüp kendisine edātı nikāh cāhili olan haṭb dese kendisi dağı neḳh diyüp aña teslīm olur idi. İktinā eylediḡi Ḥārice mezbūreniñ şadı oḡlıdır, lākin kimiñ eşer-i nuṭfesi oldıḡı ma' lūm degildir.

(582) أَسْرَعُ مِنَ الْغَيْرِ

(Esra'u mine'l-'ayri)¹²¹²

Burada 'ayr lafzından insānu'l-'ayn murāddır ki gözün bebegine dinür.

¹²⁰⁸ Allahım! Onun onlarla birlikte olmasını sağla!

¹²⁰⁹ Develeri iyi otlamadı sonra kalkıp onlara su verdi.

¹²¹⁰ Ef'al vezniyle başlayan meseller.

¹²¹¹ Ümmü Hārice'nin evliliḡinden daha çabuk. Türkçedeki karşılıḡı: Hamama gider kurnaya, düḡüne gider zurnaya aşık olur. Yazıcı, *age*, s. 88.

¹²¹² Gözbebeḡinden daha hızlı.

(583) أَسْأَلُ مِنْ فَلَاحِ

(Es'elu min Felḥasi)¹²¹³

Felḥas hā-yı mühmele ile ca' fer vezninde, Benī Şeybān cemā'atiniñ re'îsi ismidir ki dest-res oldukları ġanîmetden kendisine 'ā'id hışşeyi aḥz eyledikten sonra zevcesi içün ve nākası içün birer hışşe daḥı ister idi.

(584) أَسْرَعُ غَضَبًا مِنْ فَاسِيَةٍ

(Esra'u ġaḍaben min fāsiyetin)¹²¹⁴

Fāsiye ħunfesā' didikleridir ki Türkîde oşurġan böcegi ta'bîr itdikleridir. Tahrîk olunduġça hem osurur ve hem bed-rāyiḥa peydā ider.

(585) أَسْمَعُ مِنْ سَمْعٍ

(Esama'u min sim'in)¹²¹⁵

Sim' sînin kesriyle dişi şırtlan ile kurdun ictimā'ından ḥāşıl olan velededir. 'Arabların zu'mına göre ḥayye gibi bu daḥı ḥatf-i enfe helāk olmayup ec-el-i kaza ile helāk olur, bunun kuvve-i sāmî'ası nihāyet derecede olmaġla ziyāde işiden kimse hakkında ḍarb olunur. Ve bu kuşdan esra' olup otuz arşun mîqdārından ezyed pertāv eyler imiş. Ve *ḳāle'l-ḥamzetu mine'l-mürekkabātî'l-'isbār ve'l-esbūr ve'd-deysem*. 'İsbār şol cānverdir ki zab' ile zi'biñ ictimā'ından [127b] tevellüd eyleye. **Esbūr** şol ḥayvandır ki kelb ile zab'ın ictimā'ından ḥāşıl ola. **Deysem** tilkünün ḳancık köpekden olan yavrusına dinür, 'alā ḳavlin kurdun ḳancık köpekden olan yavrusına dinür. Ve mürekkebātdan birisi daḥı tilkü ile hirre-i vaḥşîyye beyninde ḥāşıl olan ḥayvandır. Ve birisi daḥı zürāfadır. Fārisîde uştur-gāv-peleng dirler, a'zāsı deve ve öküz ve ḳaplan arkasına şebḥ oldığıçün. Bu cānver bilād-ı Ḥabeşîyyede olur. Gerdeni ve başı deve başına ve gerdenine şebḥ ve levni āḥū levnine ve beyāz benekleri olmaġla ḳaplan postuna ve ayakları ve boynuzları öküzü şebḥ olur ve elleri ayaklarından atvel olur. Ve mürekkebātdan biri daḥı hirhirdir ḥālariñ kesriyle. Bir cins ḥabîs yılan ismidir ki ḳaplubāġa ile esved-i sāliḥ ta'bîr olunan yılan beyninde ḥāşıl olur. Altı ay müddet nā'im olup uyandıġdan sonra selîmi sālim olmaz, ya'nî şokdıġı insān ve ḥayvān 'ale'l-fevr helāk olur. Tefe'ülen ledîġe selîm ta'bîr olunur.

¹²¹³ Felhes'ten daha dilenci. Türkçedeki karşılığı: Yüz verdik astar ister. Yazıcı, **age**, s. 171.

¹²¹⁴ Fāsiye denen böcekten daha hızlı.

¹²¹⁵ Sim' denen hayvan yavrusundan daha iyi dinler.

(586) أَسْمَحُ مِنْ لَافِظَةٍ

(Esmahu min lafizatin)¹²¹⁶

Esmah semāhatdan me'ḥūzdur. **Lāfiẓa** ḥorosa ıtlāk olunur, dāneleri minḳārıyla divşürüp şürb kendi ekl eylemeyüp tavuğunun ağzına ilkā eylediğiçün. Ve yavrısını ağzıyla yemleyen kuşa ıtlāk olunur. Zīrā dāneyi kursorından çıkarup yavrısınıñ ağzına ilkā eyler. Ve şol koyuna ıtlāk olunur ki geviş getürüp tırurken şağmağa çağırıldıkda ağzından gevişini yudup [127a] neşātla şağılmağa gelür ola. Ve degirmene ıtlāk olunur, remy-i daḳıḳ eylediğiçün. Meşel-i mezbūrda ma'ānī-i mezkūreniñ her biri murād olur. Zīrā cümlesinde semāhat der-kārdır, Ḳāle's-şā' iru :

Tecūdu fe-teczilu ḳable's-su 'ālī
*Ve keffuke esmaḥu min lāfiẓah*¹²¹⁷

(587) أَسْرَقُ مِنْ بُرْجَانٍ

(Esraḳu min burcāna)¹²¹⁸

Burcān 'uşmān vezninde Kūfe nāhiyesinde bir ma'rūf uğrınıñ ismidir ki sirḳati içün şalb olunup maşlūb olmuş iken yine sirḳat eylemiştir.

(588) أَسْرَقُ مِنْ تَاجَةٍ

(Esraḳu min Tācete)¹²¹⁹

Bu meşeli Muḥammed bin Ḥabīb ḥikāyet eyleyüp lākin bir kimseye nisbet ve bir kışşa zıkr eylememiştir, lākin tāce münāsebetiyle bir kışşa-i ğarībeniñ bu maḥalde zıkr ü beyānı cā'iz görüldi. İmām-ı fenn-i siyer olan İbn Hişām naḳl eylemiştir ki: Yemen diyārında bir vākitde bir seyl-i nāgehānī zuhūr idüp bir ḳabri ḥafr eylemekle içinden bir ḥātūn cenāzesi zāhir oldı. Gerdeninde incüden dizilmiş yedi dāne gerdānlık ve ellerinde ve bāzūlarında ve topuḳlarında yedişer zerrīn ve muraşşa' bilezikler ve bāzū-bendler ve ḥalḥāllar ve her parmağında mücevher zī-ḳıymet ḥātemler olup ve başı tarafında nefāyis ü tefāriḳ-i emvāl-i girān-bahā ile memlū' bir tābūt ve bir levḥ ve levḥde işbu 'ibāre maşṭūrdur: *Bi's-mike Allāhumme ilāha Ḥimyer, enā Tācetu bintu zī Şufr ba'ṣtu Māyirunā ilā Yūsufa, fe-ebṭa'a 'aleynā, fe-ba'ṣtu li-āzetī bi-muddin min varaḳin li-ye'tīni bi-muddin min ṭahīnin fe-lem tecidhu fe-ba'ṣtu bi-muddin min zaheb fe-lem*

¹²¹⁶ Horozdan daha cömert.

¹²¹⁷ Kimse senden bir şey istemeden önce hemen verirsın. Elin de horozdan daha cömert.

¹²¹⁸ Burcān denen adamdan daha hırsız.

¹²¹⁹ Tāce'den daha hırsız.

tecidhu fe-ba‘eštu bi-muddin min baħrī [128b] *fe-lem tecidhu fe-emertu bihi fe-tuħine fe-lem entefi‘ bihi fe-iķtufiltu, fe-men semi‘e bī fe’l-yarħamnī ve eyyete imr`eṭin lebiset ħalyen min ħuliyyeti felā mātet illā mītetī.*¹²²⁰ Mezbūreniñ ismi Tāce ve Ħimyer ümerāsından Zūş-şüfr-nām emīriñ duģteri olup ma‘āzallāhi te‘ālā açlıķdan fevt olduğunu ol levħaya taştīr eylemiş. Mefhūm-ı kelām budur ki: Qarārgāhımız olan memlekete bir kaħt-ı ‘azīm istilā eylemekle zaħīre celb eylemek içün zaħīrecimizi ‘azīz-i Mışr olan Yusūfa ki ħzzret-i Yūsuf ‘aleyhi’s-selām olacaķdır irsāl eyledik. Geçiküp eglenmekle ba‘z-ı ħavāşşımıza bir müdd gümüş virüp bir maħalden bir müdd un bulup getürmek içün ta‘yīn eyledik. Bir vechle zafer-yāb olamayup tehī-dest ‘avdet eylemeleriyle müceddeden bir müdd altun teslīm ve eṭrāfa irsāl eyledik. Yine me‘yūsen ric‘at eylemeleriyle bi’l-āħare bir müdd a‘lā ve enfes baħrī ya‘nī incü virüp tekrār irsāl ve yine nevmīd ‘avdet eylemekle ol bir müdd incüyi degirmende un gibi ögütdürüp tenāvül eyledüm. Qat‘an ‘illet-i cū‘uma devā’ olmamağla encām-ı kār bu kadar emvāl-i bī-şumāra mālīk iken aç olarak diyār-ı āħirete naql-i kār u bār-ı ħayāt eyledüm. Benüm bu kışşa-i pür-ğuşşamı güş idenler ħālūme riķķatle teraħħum eylemeleri nīyāz olunur. Āyā kaṅı ‘avrat işbu pīrāyelerim gibi pīrāye taķınup benim şūret-i helākim gibi helāke dūċār olmuşdur. *Ne‘ūzu bi’l-lāhi te‘ālā min ġaḡabīhi ve ibtilā’ihī.*

(589) أَسْلَطُ مِنْ سِلْقَةٍ

(Eslaṭu min silqatin)¹²²¹

Eslaṭ selāṭa yāħud salūṭ kelimelerinden [128a] me‘ħūzdur ki bir kimse bed-zebān ve dil-āzār olmak ma‘nāsınadır. **Silka** sīniñ kesriyle bī-şerm ü ħayā fāħiše dili zefīr ‘avrata ıṭlāķ olunur, ne‘ūzu bi’llāhi te‘ālā min şerrihā.

(590) أَشْهَلُ مِنْ جِلْدَانٍ

(Eshelu min cilzāne)¹²²²

Cilzān cīmiñ kesriyle Ṭā’if kurbunda bir ħimā ya‘nī bir çayır qoruluğunuñ ismidir ki toprağı be-ğāyet yumuşaķ ve zemīni el ayası gibi hemvārdır.

¹²²⁰ Ey Ħimyar'ın ilāhī! Ben Şufur'un kızı olan Tāceyim. Ben hizmetçimizi Yusuf'a gönderdim, ancak hemen döndü. Sonra Zātinin bana un göndermesi için para gönderdim, ancak bulamadı, altın da gönderdim, yine bulamadı. Sonra buğday öğüttürdüm, fakat yararlanamadım. Kim beni duyduysa bana merhamet etsin! Kim olursa olsun her hangi bir kadın benim süsümü kullanırsa öldüğüm gibi ölsün!

¹²²¹ Silka'dan daha keskin dili var.

¹²²² Cilzān denen çayırdan daha düz.

(591) أَسْهَرُ مِنْ جُدْجِدٍ

(Esheru min cudcudin)¹²²³

Esher seherden me 'hūzdur. **Cudcud** hüdhüd vezninde çekirgeye şebîh bir küçük perende adıdır. Türkîde ağustos böceği ve orak böceği ta' bîr itdikleridir. Yâhud cündübe şebîh bir böcek adıdır. Türkî'de ocağ çekirgesi dirler, 'Arabîde şarrâru'l-leyl dağı dirler. Gicelerde dūr u dirâz feryâd eylemekle, giceleri uyumayan kimse hakkında darb olunur.

(592) أَسْرَعُ مِنْ وَرَلِ الْخَضِضِ

(Esra' u min vereli'l-ḥaḍīḍi)¹²²⁴

Verel fethateynle kelere şebîh bir cānverdir, 'alā kavlin kertenkele envā'ından iri ve kuyruğı uzun başı küçük olandır. Türkîde buña bozumca ta' bîr olunur, cildi siyâh ve huşunetlü ve sarı huṭūṭla muḥaṭṭat ve ablağ olur. Laḥmı be-ğāyet ḥârr ve ziyâdesiyle müsemmen ve necisini ṭlā' bedende olan temregi ve baraş 'arızalarını mūzil ve şaḥmını ṭlā idüp delk eylemek mu'azzim-i zekerdir. İnsanı gördükde be-ğāyet sür'atle mūrūr eylediginden ziyâde serī' u's-seyr olan kimse hakkında darb olunur.

(593) أَسْأَلُ مِنْ قَرْشِعٍ

(Es'elu min qarşe' in)¹²²⁵

Qarşe' ca' fer vezninde Taglib kabîlesinden bir kimse adıdır ki be-ğāyet mübrim sā'il-i cerrār idi. Evs kabîlesine [129b] intisâb eylemiştir.

(594) أَسْمَعُ مِنْ قُرَادٍ

(Esma' u min Qurādin)¹²²⁶

Kurād ma' rūfdur ki kene ta' bîr itdikleri böcege dinür. Meydānī didi ki: Kene devenin ayağına şadāsını bir günlük yoldan hiss idüp ol cānibe teveccüh ider.

(595) أَسِيرُ مِنْ حُذَيْفَةَ

(Esyaru min Ḥuzeyfete)¹²²⁷

¹²²³ Geceyi cudcud denen böcekten daha uykusuz geçinir.

¹²²⁴ Kertenkeleden daha hızlı.

¹²²⁵ O, Karsa'dan daha dilenci. Türkçedeki karşılığı: Yüzünü bulan (yüzsüz) astarını da ister. Yazıcı, **age**, s. 184.

¹²²⁶ Kurād denen keneden daha iyi dinler.

¹²²⁷ Huzeyfe'den daha fazla yürür.

Huzeyfe cüheyne vezninde ‘Arabdan sür‘at-i seyr ile şöhet-yāb olanlardan biridir. Mervīdir ki bir gün bir kabileyi gāret idüp bir gicede sekiz merhale menzil kaç‘ eylemiştir.

البَابُ الثَّالِثُ عَشَرَ: فِيمَا أَوَّلُهُ شَيْنٌ
El-Bābu’s-şāliṣu ‘aşer: Fīmā evveluhu şīnun¹²²⁸

(596) شَرُّ مَا أَجَاءَكَ إِلَى مُخَّةِ عُرْقُوبٍ

(Şerrun mā ecā’eke ilā muḥḥeti ‘urḳūbin)¹²²⁹

Ecā’a māzīdir, maşdarı icā’e kelimesidir ki hemzeniñ kesriyle muḫtar ve muḫtāc kılmak ma’nāsına isti‘māl olunur. **Muḥḥetu** ‘urḳūb ökçe sinirinin iligi dimekdir. **Ma’nā-yı meşel**: Şerr-i ‘aẓīm ol hāletdir ki seni ökçe siñiriniñ iligine muḫtarr u muḫtāc eyleye dimekdir. Bu meşel zarūret-i şedīde sebebiyle bir le’īm ü nākesden nesne talebine muḫtar olduğda ḍarb olunur. Zīrā ökçe siñirinde ilik olmaz.

(597) شَيْئًا مَا يَطْلُبُ السَّوْطُ إِلَى الشَّقَرَاءِ

(Şey’en mā yaṭlubu’s-savṭu ilā’s-şakrā’i)¹²³⁰

Şey’en mā kavlinde **mā** şıladır. *Yaṭlubu bi-talebi’l-‘aduvvi minhā* takdīrindedir. **Şakrā’** ḥamrā’ vezninde Ruḳād bin Münzir eḍ-Ḍabī ve Züheyr bin Cezīme yāḥud Ḥālid bin Ca’feriñ feresleri ismidir. Şāhibi olan ferse-i merḳūmeye süvār ve semt-i maḳşadına ḥaṭve-peymā-yı imrār olup ḥilāl-i rāhda ta’cīl içün kamçı ile urduḳça cery ve ‘advını ziyāde ider idi. Bu meşel bir maṭleb üzre [129a] olan ādem maṭlabını taḥşīl ve ḳazā ile andan fāriḡ olmağa ḳarīb olduğda ḍarb olunur. Ve ḳāle *fi’l-Müstekṣā yuḍrabu fimen yu’annefu li-istiḥrāci’l-maṭlūb ‘an yedihi*¹²³¹.

(598) شَرُّ أَهْرٍ ذَا نَابٍ

(Şerrun eherre zā nābin)¹²³²

Eherre māzīdir, maşdarı ihrār kelimesidir ki köpegi şızlatmak ve siniletmek ma’nāsınadır. **Zā-nāb** azı şāhibi dimekdir. **Ma’nā-yı meşel**: Azı şāhibini ki murād

¹²²⁸ On üçüncü bölüm: Şīn harfiyle başlayan meseller.

¹²²⁹ Şer öyle bir haldir ki seni ökçe senirinin iligine bile muhtaç eder. Türkçedeki karşılığı: Denize düşen yılana sarılır. Yazıcı, **age**, s. 67-68.

¹²³⁰ Al atın koşması için bir kamçı yeter. Türkçedeki karşılığı: Anlayana sivrissinek saz gelir, anlamayana davul zurna az gelir. Yazıcı, **age**, s. 139.

¹²³¹ Bu mesel kendi elinde istenilen şeyi çıkarmak için şiddete maruz kalan kişi hakkında söylenir.

¹²³² Dişli şer hırladı.

kelbdır, bir şerr-i ‘azīm kıgıratdı dimekdir. Aşlı budur ki kelb kısmınıñ vaqt-i ğayr-ı ma‘hūdda ğayr-ı ma‘rūf olan herīrini iştıdikde bir şerr-i nāgehānī hūdūşundan ihtirāz eylemekle kendi nefesine ve yanında olan kimselere kelbiñ bu vaqıtde herīr boş degildir, elbette bir tārıkaya mebnīdir diyü i‘zām-ı hālle āgāh u āmāde olmağı tenbīh ider. Kelām-ı mezbūrı aşılta *mā eherre zā nābin illā şerrun* idi ki taķavvīyi mütazammın ma‘nā-yı nefye ‘ā’iddir, fe-li-hāzā nekire ile ibtidā müvecceh olmuşdur. Bu meşel bir şerr ü kerīhe imāretleri zuhūrı hīnde đarb olunur.

(599) شَرْعُكَ مَا بَلَغَكَ الْمَحَلَّ

(Şer‘ uke mā bellağake'l-maħalle)¹²³³

Şer‘ fer‘ vezninde hasb ve kāfī ma‘nāsına müsta‘meldir, gūyā meslek ve āyīn hemān bu işdir, ğayra sülūk olunmasun, bu kifāyet ider dimekdir. Yāħud hemān şurū‘ idecegiñ budur, sâ’iri iktizā eylemez, bu kifāyet ider ma‘nāsına mebnīdir. Meydānī meşel-i mezbūrı *hasbuke mine'z-zādi mā bellağake maķşadeke*¹²³⁴ ‘ibāretiyle tefsīr eylemişdir. Ya‘nī bir zād u zaħīre ki seni maķşadıñā yetişdire, saña kāfīdir [130b] dimekdir. Bu meşel bir kimseye şey’-i qalīl ile qanā‘at kıl diyecek yerde đarb olunur. Ve minhu qavli'r-rāciz:

*Men şā‘e en-yuķşire ev yuķillā
Yekfīhi mā bellağahu'l-maħallā*¹²³⁵

(600) شَحْمَتِي فِي قَلْعِي

(Şahmetī fī qal‘ī)¹²³⁶

Qal‘ men‘ vezninde çobanlarıñ tūbere tarzında çantalarına dinür ki içine zādını ve edevāt-ı sâ’iresini vaż‘ ider. Ekāzīb-i A‘rābdandır ki sibā‘dan qurda dimişler ki "Koyun sürisiniñ yanında bir gūlām olsa ne yaparsın?". Cevābında dimiş ki "Şa‘ra’un fī ibtī¹²³⁷, ya‘nī koltuğumda bir sinekdir". Murād, sehminden ħavf iderim dimekdir. Ba‘dehu "Ya bir kıız bulunsa ne işlersin?" didiklerinde "Şahmetī fī qal‘ī dimiş, ya‘nī çantamda hāzır ekl idecek yağımdır". Bu meşel bir kimsenin mülkinde olup keyfe yeşā’u ve yaħtāru mutaşarrıf olacağı nesne hakkında đarb olunur.

¹²³³ Az şeyler seni ulaştıracak yere kadar yeterlidir.

¹²³⁴ Az yemek seni ulaştıracak yere kadar yeterlidir.

¹²³⁵ Kimi çok ister, kimi az ister, ama aslında az yemek onu ulaştıracak yere kadar yeterli olur.

¹²³⁶ Çantadaki azık hazır yağımdır. Türkçedeki karşılığı: O, çantada keklik. Yazıcı, **age**, s. 186.

¹²³⁷ Koltuğumda bir kıdır.

(601) شَقَّ فَلَانُ الْعَصَا

(Şakḳe fulānu'l-‘aşā)¹²³⁸

Şakḳ-ı ‘aşā cemā‘atden müfāraḳat eylemek ma‘nāsına müsta‘meldir. Bu meşel bir kavimden ayrılan kimse hakkında ḍarb olunur.

(602) شُحْبٌ فِي الْإِنَاءِ وَشُحْبٌ فِي الْأَرْضِ

(Şuḥbun fi'l-inā'i ve şuḥbun fi'l-arḍi)¹²³⁹

Şuḥb bāb-ı şālışden ve evvelden maşūğ olarak māzīdir, maşdarı şīniñ fetḥiyle şeḥb kelimesidir ki memeden südi şuḥba vechiyle şağmaḳ ma‘nāsınadır ki şağılurken keşretinden nāşī bir şağılup inen süde şeḥbe dinür. Aşlı budur ki süd şağan kimse bir kerre ḥaṭā idüp zemīne şağar [130a] ve bir kerre işābet idüp kabın içine şağar. Bu meşel, kelāmında bir kerre ḥaṭā idüp bir kerre işābet iden kimse hakkında ḍarb olunur.

(603) شَوَى أَخُوكَ حَتَّى إِذَا أَنْضَجَ رَمَدٌ

(Şevā aḥūke ḥattā izā enḍaca remmed)¹²⁴⁰

Şevā māzīdir, maşdarı teşviye kelimesidir ki eti büryān eylemek ma‘nāsınadır. **Enḍaca** māzīdir, maşdarı inḍac kelimesidir ki bir nesneyi geregi gibi pişürüp nişābını buldurmaḳ ma‘nāsınadır. **Remmede** termīd kelimesinden ki bir nesneyi küle ilḳā eylemek ma‘nāsınadır, māzīdir. Ma‘nā-yı meşel: Seniñ birāderiñ eti büryān eyleyüp tā ki pişüp nişābını buldukda küle ilḳā eyledi demekdir. Bu meşel şan‘atını imtinānla ifsād eyleyüp şalāḥ-ı ḥāline daḥı sū‘-i zan irdāf eyleyen kimse hakkında ḍarb olunur. Mervīdir ki emīr’ul-mü‘minīn ‘Ömer ibni'l-Ḥaṭṭāb raḍiyallāhu ‘anhu ḥazretleri bir gün bir kimseniñ ḥānesine mürür eyledi ki ol kimse şalāḥ-ı ḥālle ma‘rūf idi, vaḳtā ki ḥāneye duḥūlünde ba‘z-ı melāhī şadāsı istimā‘ eylediklerinde kelām-ı mezbūrı tefevvūh buyurdılar.

(604) شَوْقٌ رَغِيبٌ وَرُؤْيُ الْأَصْمَعِ

(Şevḳun rağībun ve zubeyrun aşma‘u)¹²⁴¹

Meydānī didi ki: Şevḳ şuḳuv ma‘nāsınadır ki meftūḥu'l-fem demekdir. **Rağīb** emīr vezninde vāsī‘u'l-cevf ma‘nāsınadır. **Zubeyr** loḳmaya dinür. **Aşma‘** şağır demekdir, yāḥud şevḳ, ārzū ma‘nāsınadır. **Rağīb** emīr vezninde ekūl ve ḥarīş olan kimsedir ki

¹²³⁸ Falanca değneği yardı.

¹²³⁹ Sağılan süt bazen kaba bazen yere düşer.

¹²⁴⁰ Kardeşin kebab yaptı, fakat o kadar pişirdi ki kül etti. Türkçedeki karşılığı: Kaş yapayım derken göz çıkarmak. Yazıcı, age, 241.

¹²⁴¹ Onda yemek iştahı çoktur, fakat lokması küçüktür.

sogumsuz ta' bîr olunur. Bu ma' nâ dahı ma'âma münâsibdir, ya' nî ekûl olan kimseniñ şevk ve ârzûsı kemâlinde [131b] lâkin loğma pek küçük olmağla dâfi' -i iştihâ degildir demekdir. Bu meşel niçe niçe te' kîdler ile bir alay şeyler va' d idüp ba' dehu va' dinde half iden bî-vefâ hakkında darb olunur.

(605) شَحْمَةُ الرُّكِّي

(Şahmetu'r-rukkâ)¹²⁴²

Şahme içyağına dinür. **Rukkâ** rubbâ vezninde çabuk eriyen yağa dinür. Bu meşel dostunuñ yâ refîkiniñ gerekli işinde bulunmayan kimse hakkında darb olunur.

(606) شَغَلْتُ شَعَائِي جَدْوَايَ

(Şağalet şî' âbî cedvāya)¹²⁴³

Şağalet mâzîdir, maşdarı şuğl kelimesidir ki ma' lümdür. **Şî' âb** şî' b lafzından ki şînin kesriyledir, tağ yoluna dinür, cem' dir. Lâkin burada ehl ü 'iyâle keşret-i isti' mâl-i nafağadan kinâyedir. Yâ' -i mütekellime muzâf olarak fi' l-i mezbûruñ fâ' ilidir. **Cedvâ** 'a' tiyye ve bahşişe dinür. Taqdîr-i kelâm *şāgaletnî en-nefākatu 'alā 'iyālî 'anî'l-ifzālî 'alā ġayrî* demekdir, *ya' nî* nuğûd-ı kudretim kayd-ı nafağa vü ma' i'şete maşrûf olduğundan âherine himmetim müyesser olmadı, *ya' nî* nafağa-ı 'iyâlimi tertîb ü tehyi' e-i huşûşuna meşgûl olduğumdan âhere ihsân u 'a' tâ mir'ât-ı zuhûrda rû-nümâ olmadı demekdir. Bu meşel, bir kimseye 'a' tâ vü ihsânı müşâhede olunmayan kimse mahall-i i' tizârda meşel-i mezbûrî îrâd ider.

(607) شَغَلَنِي الشَّعِيرُ عَنِ الشَّعْرِ

(Şāgalenî's-şā'îru 'anî's-şî' ri)¹²⁴⁴

Şā'îrden murâd ma' i'şet ve meşğale-i evlâd u 'iyâldır. Ma' nâ-yı meşel: Tedâruk-i ma' i'şetden ve meşğale-i evlâd u 'iyâlden aşlâ âyîne-i dilde şâhid-i dil-pezîr-i şî' r ü inşâ cilve-nümâ olmadı demekdir.

[131a]

(608) اشْتَرِ الْمَوْتَانَ وَلَا تَشْتَرِ الْحَيَوَانَ

(İşteri'l-mevetâni velâ teşteri'l-hayvâne)¹²⁴⁵

¹²⁴² Çabuk eriyen iç yağıdır.

¹²⁴³ Ailem için para harcamam başkaları için harcamamı engelledi.

¹²⁴⁴ Yaşamımı sağlamaya çalışmam şiir söylememi engelledi.

Mevetān fetahātla hayvānīn muḳābilidir ki cānsız dimekdir, pes murād ‘aḳārāt olacaḳdır. Ve ‘inde'l-ba‘ż mevetān şol arza dinür ki henüz hırāset ü zirā‘at maḳūlesi ile iḫyā vü i‘mār olunmamış ola. Ve minhu'l-ḥadīs "موتان الأرض لله ورسوله"¹²⁴⁶, ya‘nī arz-ı mezkūre beytu'l-māla ‘āiddir dimekdir. Ve bu mevāt gibi tesmiye bi'l-maşdar ḳabīlindendir.

(609) الشَّرْطُ أَمْلَكُ عَلَيْكَ أَمْ لَكَ

(eş-Şartu emleku ‘aleyke em lek)¹²⁴⁷

Ya‘nī ‘aḳd eyledigīn şart saña mālīk ü zābiḫdir, gerek menfa‘atīn ve gerek mazarratīn cihetine olsun dimekdir. Bu meşel miyānede mün‘aḳid olan şart ve ḳavliñ muḥafazası bābında ḍarb olunur.

(610) شِنْشِنَةُ أَعْرَفُهَا مِنْ أَحْزَمٍ

(Şinşinetun a‘rifhuhā min aḫzemi)¹²⁴⁸

Bu meşel mışrā‘-ı mevzūndur. **Şinşine** şinleriñ kesriyle tabī‘at ve ‘ādet ma‘nāsınadır. **A‘rifu** muzārī‘-i mütekellimdir. **Aḫzem** aḫmer vezninde Ebū Aḫzem eṭ-Ṭā‘īdir ki Ḥātīm-nām kerīm-i meşhūruñ ceddī yāḫud ceddiniñ ceddidir. Aḫzem-nām oḒlu vefāt idüp anuñ birkaç oḒulları ḳalmış idi. Bir gün bir mādde zımnında cümlesi merḳūmuñ üzerine ḫurūc u hücūm ve ḍarb u cerḫ eylemeleriyle merḳūm daḫı işbu kıṭ‘ayı īrād idüp pederleri Aḫzem daḫı kendisine bu güne ‘uḳūḳ ve ‘işyān şāḫibi olmaḒla evlādları daḫı anuñla hem-ḫūy olduklarını iş‘ār eyledi:

İnne benīyye zemmelūnī bi'd-demi
*Men yalḳā āḫāde'r-ricālī yuklemi*¹²⁴⁹

[132b]

Ve men yekun der‘un bihi yuḳavvemu
*Şinşinetun a‘rifhūā min aḫzemi*¹²⁵⁰

Min ba‘d mışrā‘ ḍurūb-ı emşālden oldı, burada der‘ lafzı egrilik ma‘nāsınadır. Meşel-i mezbūr "العصا من العصية"¹²⁵¹ meşeline muvāfıḳdır.

¹²⁴⁵ Cansız şeyleri satın al, ama hayvanları satın alma!

¹²⁴⁶ Sahibi olmayan yerler Allah ve peygambere aittir.

¹²⁴⁷ Anlaştığın şart seni bağlar.

¹²⁴⁸ Ben bir huy Aḫzem'den tanırım. Türkçedeki karşılığı: Armut dibine düşer. Yazıcı, **age**, s. 227.

¹²⁴⁹ Şüphesiz ki oḒullarım beni kan içinde bıraktılar. Kim adamlarla buluşursa yaralanır.

¹²⁵⁰ Ve onda egrilik bulunan halini düzeltir. Ben bu huyu Aḫzem'den tanırım.

¹²⁵¹ Büyük değnek küçük değnekten gelir.

(611) شَرُّ الْمَالِ الْقُلْعَةُ

(Şerru'l-māli el-ḳul'atu)¹²⁵²

Ḳul'a ḳāfiñ zammıyla 'āriyet-i mālā 'alā ḳavlin dā'im ve ber-ḳarār olmayanına dinür. Ve işbu ḳul'a zevāl ve 'adem-i şebāt ma'nāsını mütazammın olmağla, 'Arablar *menzilunā menzile ḳul'atin*¹²⁵³ dirler, menzilimiz tevaṭṭun u temekkün idecek yer degildir ma'nāsını murād iderler. Ve bunda zammeteynle ve hemze vezninde daḥı müsta'meldir. Yāḥud menzil-i mezbūra mālīk olmazız ma'nāsını murād iderler. Yāḥud andan riḥlet ü taḥavvülümüz der-kārdır lākin taḥavvül ü irtihāl vaḳtini bilmiyoruz mevḳi'indedir. Kezālike *huve meclisu ḳul'atin*¹²⁵⁴ dirler, şol meclis ki şāḥibi anda defa'atle ḳalḳmağa muḥtāc ola. Bunda iki vech muḥtemeldir. Biri budur ki şāḥib-i meclis otururken kendiden 'azīz ādemler gelmekle ḳalḳup yer dikişmek iḳtizā eyleye diyü ikrāmen ola. Biri daḥı budur ki vaḳ' u ḥayşiyet cihetiyle yerine gelen ādemleri oturtmaḳ iḳtizā eyleye. Ve teḳūlu'l-'Arabu *ed-dunyā dāru ḳul'atin*¹²⁵⁵, ey dāru inḳilā' ve yaḳūlūne *huve 'alā ḳul'atin*¹²⁵⁶ ey 'alā riḥletin.

(612) شَرُّ السَّيْرِ الْحَقُّ حَقَّة

(Şerru's-seyri el-ḥaḳḥaḳatu)¹²⁵⁷

Ḥaḳḥaḳa zelzele vezninde merkūbuñ şırtını it' āb ve bī-tāb idecek mertebe be-ḡāyet tünd ve şedīd yürütmek, 'alā ḳavlin ašlā teneffūs itdirmeyerek bir düziye harıl harıl iḳdām [132a] eylemek. Yāḥud giceniñ evvelinde seyr eylemek ma'nāsınadır ki bu daḥı ḥayvāna ezā ve zaḥmetdir, yāḥud rāḥile helāk olup fūrū-mānde olunca ḳadar iḳdām eylemek ma'nāsınadır. Kelām-ı mezbūr ḥadīş-i şerīf oldığı taşrīḥ-kerde-i erbāb rivāyetdir.

(613) شَرُّ الرَّأْيِ الدَّبَرِيُّ

(Şerru'r'yi ed-deberiyyu)¹²⁵⁸

Deberiyy ḥarekātla ve yā'-i müşeddede ile müte'alliḳ olduğu maşlaḥat fevt olduğdan şoñra ḥātıra sünūḥ iden re'y ü tedbire ıtlāḳ olunur.

¹²⁵² En kötü para, sahibinde kalmayan paradır.

¹²⁵³ Yerimiz sabit değildir.

¹²⁵⁴ O mecliste kim oturursa hemen yerini değiştirir.

¹²⁵⁵ Dünya sona erecek.

¹²⁵⁶ O gidecektir.

¹²⁵⁷ Yürüyüşün en kötüsü ölçülü olmayıp hep hızlı yürümektir. Türkçedeki karşılığı: Acele etme eteğin dolaşır./ Acele eden ecele gider./ Acele eden yolda kalır. Yazıcı, **age**, s. 79.

¹²⁵⁸ En kötü görüş, zamanından sonra gelen görüştür.

(614) شَرُّ النَّاسِ مَنْ مِلْحُهُ عَلَى رُكْبَتَيْهِ

(Şerru'n-nāsi men milḥuhu 'alā rukbetihi)¹²⁵⁹

Ma'lūm ola ki 'Arab iç yağına beyāz münāsebetiyle milḥ ıtlāk iderler, *emlahtu'l-kidre*¹²⁶⁰ dirler, çömlege iç yağı vaz' eylese. Qāle'-ş-şā' iru:

Lā telumhā innehā min nisvetin

*Milḥuhā mevzū'atun beyne'r-rukebi*¹²⁶¹

Meydānī ma'nā-yı beyti şu vechle beyān itdi ki: Sen ol ḥātūnı levm itme! Zīrā ol ḥātūnuñ ecell-i himmeti semürmek ve cevfinde şahm ḥāşıl itmek murādları olan ḥātūnlardandır. Bu ḥālet nisvān-ı 'Arabda memdūhdur. Pes ma'nā-yı meşel: Nāsıñ eşşeri ol kimsedir ki anuñ 'aqlı zıkr-i cemīle bā' iş olur nesne ile emr itmez belki tayş u ḥiffet ve nisvān ḥulķı ile taḥalluḳ emr ider ki yiyüp içüp semürmekdir demek olur. Bu ḥaḳır dir ki: 'Arablar *fülān milḥuhu 'alā rukbetihi* dirler, *lā vefā'a lehu* ma'nāsını murād iderler. Diz üzerinde olan tuz ednā sebebiyle perīşān [133b] ve nā-būd olmasından me'ḥūzdur. Beyt-i mezkūrda daḥı bu ma'nā murād olsa pek münāsibdir. Zīrā nisvān tā'ifesine bī-vefā olmaḳ ḥāşşa-i lāzime olmuşdur. Yāḥud milḥ burada ḥürmet ma'nāsınadır. Pes aña göre bī-ḥürmetlikden kināye olur, aña mücālīs olduḳda ḥürmet ü ri'āyet ider, meclisden ḳalkup gitdikden soñra rafz-ı ḥürmet ider demekdir ki merci' i yine vefāsız demekdir.

(615) شَرُّ الرُّعَاءِ الْحَطَمَةُ

(Şerru'rru'ā'i el-ḥuṭametu)¹²⁶²

Ru'ā rānıñ zammı ve kesriyle rā'ī lafzınıñ cem'idir. **Ḥuṭame** hümeze vezninde şol merḥametsiz ve şefḳatsiz seng-dil çobana dinür ki mevāşīyi şiddetle zecr ü ḳarb iderek birbirine ḳatup ḳırup geçirir ola. Ma'nā-yı meşel: Çobanlarıñ yaramazı ḥuṭame olan çobandır demekdir. Ve kelām-ı mezbūr ḥadīs-i şahīḥ olmaḡla burada meşel olarak īrād olunmaḡa münāfi degildir, "الآن حمي الوطيس"¹²⁶³ gibi, ḥattā *Nihāye-i Ibn Eşīrde* meşel-i maḍrūb olduḡı muşarraḥdır. Ve Zemahşerī *Müsteḳşāda* ve Meydānī *Mecma'*da şebt eylemişdir. Ḳavl-i mezkūr, re'āyasına zulm iden melik ḥaḳḳında ḳarb olunur.

¹²⁵⁹ Dizinde tuz bulunan, insanların en kötüsüdür.

¹²⁶⁰ Tencereye tuz koydum.

¹²⁶¹ Onu kinama, çünkü o dizinde tuz bulunan kadınlardan biridir.

¹²⁶² Çobanların en kötüsü insafsız deve bakıcılarıdır. Türkçedeki karşılığı: İşini bilmeyen kasap, elinde kalır masat. Yazıcı, age, 212.

¹²⁶³ Şimdi savaş kızıştı.

(616) شَجَّةُ عَبْدِ الْحَمِيدِ

(Şecetu ‘Abdi'l-ḥamīd)¹²⁶⁴

Şecce baş yarığına dinür. Rivāyet olundu ki ‘Abdü'l-ḥamīd bin ‘Abdillāh bin ‘Ömeri'l-Ḥaṭṭāb raḍiyallāhu ‘anhum ecme-i ehl-i ‘aşr idi, yüzine bir şecce işābet idüp izdiyād-ı ḥüsnüne sebep oldu, ḥattā nisvān yüzlerine anuñ şeccesi gibi şecce çekerler idi. Li-hāzā bir güzel kimseye bir nesne işābet eyleyüp [133a] ḥüsnüne ḥalel gelmese ol nesneyi şecce-i ‘Abdü'l-ḥamīd diyü ḍarb-ı meşel iderler.

(617) أَشَأْمُ كُلِّ أَمْرٍ بَيْنَ فَكَّيْهِ

(Eş’emu kulli emri ‘in beyne fekkeyhi)¹²⁶⁵

Ve yurvā laḥyeyhi. Eş’emu şu’m ma’nāsınadır, ef’al-i maşdar ma’nāsına isti’māl olunan kabīlindendir, ḍarrā’ diyüp ḍarr murād itdikleri gibi. Ma’nā-yı meşel: Herkesiñ şu’m ve mażarratı iki çenesi beynindedir, ya’nī lisānındadır demekdir. Ve fi'l-ḥadīs "أَمْرٌ أَشَأْمُ كُلِّ أَمْرٍ بَيْنَ فَكَّيْهِ" ¹²⁶⁶ kelāmı bu ma’nāya muvāfıqdır.

(618) أَشْرِقَ ثَبِيرُ

(Eşriḳ şebīru)¹²⁶⁷

Eşriḳ emri-i ḥāzırdır, maşdarı işrāḳ kelimesidir ki bir kimse güneşlige dāḥil olmak ma’nāsınadır. Şebīr Mekke’de bir taḡiñ ismidir. Ma’nā-yı meşel: Yā cebele Şebīr! Şurūḳa dāḥil ol, zebḥ-i ḳurbāna sür’at idelim demekdir. Ḥazret-i ‘Ömer raḍiyallāhu ‘anhū buyurdılar ki zuhūr-ı āfītāb-ı İslāmdan muḳaddem müşrikīn şems tūlū’ itmeden ifāza itmezler idi ve kelām-ı merḳūmı tekellüm iderler idi. Meşel-i mezbūr isrā’ ve ‘acele ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(619) شَمَّ حِمَارَهَا الْكَلْبُ

(Şemme ḥimāraḥa'l-kelbu)¹²⁶⁸

Şemme māzīdir. Ḥimār kitāb vezninde ḥātūn kısmınıñ tesettür içün başına örttükləri yaşmaḳ maḳūlesine dinür ki nisvān-ı ‘Arab ṭibla ālūde ider muḥadderātlarınıñ

¹²⁶⁴ Abdülhamid'in başındaki yaradır.

¹²⁶⁵ İnsanda en kötü şey iki çenesinin arasında bulunur.

¹²⁶⁶ Yemin olsun ki insanda en kötü şey iki çenesinin arasında bulunur. Ve insanın dili onun ölümünün sonucudur.

¹²⁶⁷ Ey Sebīr dağı! Hemen güneşin doğuşuna dahil ol!

¹²⁶⁸ Köpek, kadının baş örtüsünü kokladı.

hımārlarını. Ba‘zı zen-düstlar istişmām eylese elbette infi‘āl iderler. Ma‘nā-yı meşel: Ol hātūnuñ hımārını köpek şemm eyledi demekdir. Bu meşel bed-rāyiha olan hātūn hakkında yāhud fācire olan hātūn hakkında đarb olunur.

(620) شَاكِيَةُ أَبَا يَسَارٍ
(Şākih ebā Yesārin)¹²⁶⁹

Şākih emr-i hāzırdır, maşdarı müşākehe kelimesidir ki muķārebe ma‘nāsınadır. **Ebā Yesār [134b]** münādā olmaķ üzre mañşūbdur ve bir kimseniñ künyesidir. Aşlı budur ki: Bir kimse feresini bey‘ eylemek için pazara götürdi ve Ebū Yesār anda bulunup feresi tervīc için şāhibine didi ki: "Üzerine rükūb idüp vahşi şayd eyledigin feres bu feres degil midir?". Şāhibi Ol vaķit kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Ya‘nī: Yā Ebā Yesār! Vaşfında ifrāt itme, vaşfıñ mevsūfa qarīb ve müşābih olsun demekdir. Meydānī, müşākehe müşākele ve müşābehe ma‘nāsınadır demekle aña dağı ma‘nāda ri‘āyet olundu. Bu meşel bir şey’in vaşfında mübālağa iden kimse hakkında đarb olunur.

(621) شِفَاؤُهُ نَكْوُ الدَّبَرِ
(Şifā’uhu nek’u’d-deberi)¹²⁷⁰

Neku’ hām çıbanıñ başını kıparup ditmek ma‘nāsınadır. **Deber** yağıra ve cıdava dinür, burada uyuz murāddır. Ma‘nā-yı meşel: Uyuz olan kimseniñ şifası uyuzu kaşıyup kıanatmağıla olur demekdir. Bu meşel mezelletle işlāh-pezīr olup iltifāta teħammüli olmayan kimse hakkında đarb olunur.

(622) شَكْوْتُ لَوْحًا فَحَزَا لِي يَلْمَعَا
(Şekvtu levhen fe-hazā lī yelma‘ā)¹²⁷¹

Şekvtu māzī-i mütekellimdir. **Levh** ‘ataş ma‘nāsınadır. **Hazā** māzīdir, maşdarı hazv kelimesidir ki ref‘ idüp göstermek ma‘nāsınadır. **Yelma’** serāba dinür. Ma‘nā-yı meşel: Ben şusuzluğdan şikāyet itdim, ol baña serāb gösterdi demekdir. Bu meşel bir kimse hālinden şikāyet itdikde huşūle gelmeyecek nesne ile itmā‘ iden kimse hakkında đarb olunur.

(623) شَيْطَانُ الْحَمَاطَةِ

¹²⁶⁹ Ey Ebu Yesār! Vasfını mantıklı yap!

¹²⁷⁰ Uyuzlu kışinin tedavisi uyuzu kaşımakla olur.

¹²⁷¹ Ben ona şusuzluğumu şikāyet ettim, o bana serabı gösterdi.

(Şeytānu'l-ḥamāṭati)¹²⁷²

Mā huve illā şeytānu'l-ḥamāṭati taḳdīrindedir. **Ḥamāṭa** bir mevzi¹²⁷³ adıdır. [134a] Şeytān lafzından ḥayye murāddır, izāfeti mevzi¹²⁷⁴-i mezbūra me'lūf oldığıçündür, *Ḍabbu kudbe*¹²⁷³ ve *zi 'bu gādā*¹²⁷⁴ kavilleri gibi. Bu meşel ḳabīhu'l-manẓar olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(624) شَدِيدُ الْحُجْزَةِ

(Şedīdü'l-ḥüczeti)¹²⁷⁵

Ḥucze gurfe vezninde belde çepeçevre fūṭa bağlanacak yere dinür, ma'ḳidu'l-izār ma'nāsına. Bu meşel be-gāyet şedā'id-i rüzgāra şabr u teḥammül iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur. Emīru'l-mü'mīnīn İmām 'Alī kerrema'llāhu vechehu ḥazretlerinden Benū Ümeyye ḥaḳklarında su'āl olunudukda "أشدُّنا حُجْزاً، وأطلبنا للأمر لا ينال وينالونه"¹²⁷⁶ kelāmıyla cevāb virdiler.

(625) أَشْرَى الشَّرِّ صِغَارُهُ

(Eşre's-şerri şigāruhu)¹²⁷⁷

Eşrā şerā kelimesinden me'ḥūzdur ki nās beyninde şerr ü fitne şerārenmek ma'nāsınadır. Aşlı budur ki şayyādın biri şahrāda geşt ü güzār iderken bir niḥyi 'asel, ya'nī bal tulumı bulup meyḥāneciniñ birine virdi ki fūrūht eyleye. Meyḥāneci nümüne içün biraz 'asel iḥrāc eyleyüp içine bir zenbūr ḳondı. Meyḥāneciniñ bir İbn-i 'örsi ya'nī gelincik didikleri cānveri olmağla şıçrayup zenbūrı helāk eyledi. Şayyādın daḥı bir kelbi olmağla gelincigi gördükde şıçrayup gelincigi helāk eyledi. Meyḥāneci daḥı vāy gelincigimi helāk eyledi diyerek hücum idüp kelbi helāk eyledi. Şayyād kelbiñ helāk olduğunu gördükde şıçrayup meyḥāneciyi helāk eyledi. Meyḥāneciniñ ḳarye ehālisi bu ḥāle vāḳıf olduklarında gelüp şayyādı helāk itdiler. Şayyādın ḳatlı olundığı kendi ḳarye ehālisine bālīg oldukda [135b] tecemmu' idüp iki ḳarye ehālisi birbirlerini ifnā idince ḳadar ḥarb ü ḳitāl eylediler. Kelām-ı mezbūr bu mādde ḥaḳḳında tekellüm olup ba' dehu her şağīrden kebīr tevellüd ider diyecek yerde ḍarb olunur.

¹²⁷² Hamāta'nın şeytanıdır.

¹²⁷³ Kudbe'nin kertenkelesi

¹²⁷⁴ Gazā'nın kurdu.

¹²⁷⁵ Musibetlere çok sabırlıdır.

¹²⁷⁶ Onlar bizden daha sabırlı, istediklerine bizden önce ulaşır.

¹²⁷⁷ Şerrin en kötüsü küçük şeylerden başlayan şerdir. Türkçedeki karşılığı: Pireyi deve yapmak.

ما على أفعَل من هذا الباب
Mā ‘alā ef‘ale min hāze'l-bābi¹²⁷⁸

(626) أَشْغَلُ مِنْ ذَاتِ النَّحْيَيْنِ
(Eşgalu min zāti'n-nihyeyni)¹²⁷⁹

Nihy nūnuñ kesriyle yağ tulumuna dinür. Aşlı budur ki Cāhiliyyede Benū Teyyim kabīlesinden bir hātūn esvāḳ-ı ‘Arab’dan birine birkaç tulum yağ getirüp satmak irādesinde iken Havvāt bin Cübeyr cenābları ki henüz mazhar-ı şeref-i İslām olmamış idi, maḥall-i mezbūra gelüp ol hātūnı gördükde ḥüsn ü cemāline ta‘alluḳla tükḳāna geldi. Pes yağ iştirā eylemek şivesiyle hātūnuñ yanına gelüp tulumuñ birini çözdürüp çāšnīsine bakdı, anı begenmeyüp diğerini çözdürdi, anı daḥı begenmeyüp gayrisine intikāl şūretinde oldu. Şimdi çözülmüş tulumların ağızları hātūnuñ iki elinde kalmaḡla hemān eñsesine geçüp tonsuz hātūna mübāşeret ve kāzā-yı vaṭar eyledi. Hātūn ne yapsun etrāfda kimse yokdur ki feryād ide, tulumu şaliverse yağ gider ḥ‘āḡ u nā-ḥ‘āḡ bālḡı yutdı. Ba‘de zamān Havvāt şeref-yāb-ı İslām olup ve kışsa-i mezkūre mesmū‘-ı ḥazret-i Nebevī olmaḡla aña "*Amā yeşridu ba‘īruke*"¹²⁸⁰ kavlı-i şerīfī ile kināye buyurduklarında Havvāt ḥazretleri daḥı "*Ammā munzu kayyedeḥu'l-İslāmu felā*"¹²⁸¹ kelāmı buyurdılar.

(627) أَشْجَعُ مِنْ لَيْثٍ عَفْرِينَ
(Eşca‘u min Leyşi ‘ifirrīne)¹²⁸²

‘**Ifirrin** ‘aynıñ ve fānıñ kesri ve [135a] rānıñ teşdīdiyle arslan yataḡına dinür bük ve mīşe gibi. ‘Arabların Leyş-i ‘ifirrīn didikleri şedīd arslan dimekdir, zīrā bük ve mīşe yerin arslanı be-yābān arslanlarından şedīd olur. *Terceme-i Kāmūs*da vālid-i mācidim bu güne beyān buyurmuşlar ki leys-i ‘ifirrīn bir böcek ismidir ki dīvār dipleriniñ topraḡı yumuşak yerlerinde sākin olur, ‘alā kavlin kıya kelerine şebīḥ bir cānverdir ki ba‘zı süvārīlere ta‘arruż idüp kıyruḡıyla darb ider. Cāḡiẓin beyānına göre leys-i ‘ifirrīn bir nev‘ örümcekdir ki altı gözi vardır, zübāb şaydında be-ḡāyet çabuk olur. Ve ma‘lūm ola

¹²⁷⁸ Ef‘al vezniyle başlayan meseller.

¹²⁷⁹ İki tulum sahibi kadından daha meşgul/daha çaresiz. Türkçedeki karşılığı: Bıraksan pekmez dökülür, bırakmasan deri sökülür./dokuz ayın çarşambası bir araya geldi/iki ayaḡı bir pabuçta /aşaḡı tükürsem sakalım, yukarı tükürsem bıyığım. Yazıcı, **age**, s. 105-107.

¹²⁸⁰ Deven hala kaçıyor mu?

¹²⁸¹ Deveyi İslama bağladığımdan beri hiç kaçmadı.

¹²⁸² Leyş-i ‘Ifirrīn’den daha cesur. Türkçedeki karşılığı: Gözünü budaktan sakınmaz. Yazıcı, **age**, s. 149.

ki, âdemiñ merâtib-i sinnine nazaran birer isim ıtlâk olunmuşdur. Meşelâ on yaşında olan ğulâma *le‘‘āb bi‘l-ḡulîne* dirler ya‘nî çelik çomak oynayıcı dımeğdir ve yigirmiye bâliĝ olunca bâĝî nisîn dirler, ya‘nî tâlib-i nisvân dımeğdir ve otuza bâliĝ olunca *es‘e‘-s-sā‘īn*¹²⁸³ dirler ve kırk yaşında *ebṭaṣu‘l-baṭiṣīn*¹²⁸⁴ dirler ve elli yaşına bâliĝ olunca *leys-i ‘ifirrīn* dirler ve altmış yaşında *mū‘nisū‘l-celisīne*¹²⁸⁵ dirler ve yetmiş yaşında *aḡkemū‘l-ḡākimīn*¹²⁸⁶ ve seksen yaşında *esra‘ū‘l-ḡāṣibīn*¹²⁸⁷ ve toḡsan yaşında *aḡedū‘l-arzeleyn*¹²⁸⁸ dirler ve Meydānī didi ki: yüz yaşında "*Lā ḡā‘ ve lā sā‘*" dirler ya‘nî ne recül ve ne imre‘edür dımeğdir. *Şāḡib-i Tekmile* "Ne muḡsin ve ne musī‘ dımeğdir" didi. Ve ba‘zılar ne ḡoyuna ḡā‘ ve ne ḡimāra sā‘ diyü zecre ḡādir degildir dımeğle tefsīr eyledi raḡimeḡumu‘llāhu te‘ālā.

[136b]

(628) أَشَّامٌ مِنَ الشَّقَرَاءِ

(Eṣ‘emu mine‘ṣ-ṣaḡrā‘i)¹²⁸⁹

Şaḡrā‘ ḡamrā‘ vezninde Şeyṭān bin Lāṭim-nām kimseniñ ḡışraĝı ismidir. Bir ma‘reke de kendisi ve şāḡibi ḡatlı olunmaĝla şe‘āmetde meşel olmuştur, ‘alā ḡavlin bir maḡalle giderken serdlık idüp bir dürlü başı zabt olmamaĝla şāḡibini ḡod-ser alup ḡaçarken reh-ĝüzerlerine bir ba‘īdu‘l-ĝavr dere gelmekle öte ṭarafa pertāv idüp lâkin yetiştirememekle ikisi birden dereye sāḡıṭ olduĝda ḡışraĝıñ boyunu şikest ve helāk olup şāḡibi selāmetle necāt buldı. Şaḡrā‘ niçe oldu diyü su‘āl idenlere "*Lem ya‘ud ṣerruḡā ricleyhā*"¹²⁹⁰ kelāmıyla vaḡ‘ayı naḡl eyledi. ‘Alā ḡavlin Şaḡrā‘ Ġaziyye bin Ceşm-nām kimseniñ oĝlunuñ ḡışraĝı ismidir, bir ĝulāma tepmek içün ḡıç atdıĝda kendi ḡulununa rast gelüp helāk eylemesi bā‘iṣ-i ḡarb-ı meşel olmuştur.

(629) أَشَدُّ مِنَ الدَّلَمِ

(Eṣeddu mine‘d-delemi)¹²⁹¹

¹²⁸³ En iyi çalışkandır.

¹²⁸⁴ En şiddetli adam.

¹²⁸⁵ En güzel sohbet eden biridir.

¹²⁸⁶ En hikmetli insandır.

¹²⁸⁷ En hızlı hesaplayan kişidir.

¹²⁸⁸ Ömrünün iki rezilinin birini yaşar.

¹²⁸⁹ Şakra' isimli attan daha uğursuz. Türkçedeki karşılığı: Kendi etti, kendi buldu. Yazıcı, *age*, s. 140.

¹²⁹⁰ Artık onun ayakları şer değildir.

¹²⁹¹ Delem denen bir hayvandan daha şiddetli.

Delem fetḥateynle ḥayyeye şebṭh bir cānver ismidir, Ḥicāz diyārına maḥşūşdur. Pek yavuz cānver olmağla emr-i ‘aẓīm hakkında ɗarb olunur.

(630) أَشَأْمٌ مِنْ سَرَابٍ

(Eş’emu min serābin)¹²⁹²

Serāb kaṭām vezninde Besūs-nām ‘avratıñ nāḳası ismidir. Aşlı budur ki mezbūreniñ nāḳa-i mezkūresi bir gün müte‘ayyinān-ı ‘Arabdan Küleyb-nām kimseniñ qorusuna duḥūl ve anda īvā iden bir toyğar kuşunuñ yumurtaşını pāy-māl eylemekle Küleyb ğayret-i Cāhiliyye ile "Benim zīr-i civārımda olan kuşuñ yumurtaşını böylece şikest eylemek baña nāmūsdur" diyü ok ile nāḳanıñ [136a] memesinden urup helāk eyledi. Besūs-ı mezbūreniñ yegeni Cessās-nām kimse daḥı urup Küleybi helāk eylemekle iki taraflıñ qabīleleri biribirleriyle cenge kıyām idüp miyānelerinde āteş-i ḥarb u kıtāl kırk sene müddet işti‘āl bulmuşdur. Binā’en ‘aleyh nāḳa-i mersūme şe‘āmet ḥuşuşunda meşel olmuşdur.

(631) أَشَأْمٌ مِنَ الْبَسُوسِ

(Eş’emu mine’l-besūsi)¹²⁹³

Besūs şabūr vezninde bir ‘avratıñ ismidir. Aşlı budur ki mezbūreniñ zevci bir gice rüy’āsında üç müstecāb du‘ā ile tebşīr olunmağla, ba‘de’l-intibāh keyfiyyet-i rü’yāyı zevcesi olacak mezbūreye taqrīr eyledikde "Du‘ānıñ birini elbette baña baḥş u şarf eyle" diyü ilḥāḥ u ibrām eyledi. Ol daḥı izḥār-ı şüret-i rızā ve ikrār ile maṭlebini istintāḳ eyledikde İsrā’iliyyeden olmağla cümle-i nisvān-ı Benī İsrā’iliyyeden ḥüsn ü cemālle mümtāz u müsteşnā olmaḳ maṭlūbı oldığını ifāde eyledi. Pes bed-baḥt ḥerīf ibtidā ḥuşuş-ı mezbūr içün du‘ā eyledikde der-sā‘at ḥūri-şıfat bir nigār-ı perī-şüret oldu ki ta‘bīr-i ḥüsn ü cemāli bīrūn-ı ḥūza-i taqrīrdir. Eline āyine alup ḥüsn ü cemālini müşāhede eyledikde "Ben bu şıfat-ı bedī‘a ile seniñ gibi hey’et-i beşī‘aya bir vechle liyāḳat u münāsebetim yokdur" diyü mufāraḳat dā‘iyesine düşmekle mezbūr daḥı ğazabnāk olup bir ḳancıḳ köpek olmasını niyāz eyledikde der-ḥāl bir ḳancıḳ köpek oldu. Ol hengāmda taşradan evlādları gelüp "Bu kelb nedir?" diyü su’āl [137b] itdiklerinde ḳaẓiyyeyi naql eylemekle "Beyne’n-nās bize bu keyfiyyet mūcib-i ‘ār u naḳīşadır, elbette ğīrū fūlān du‘ā ile vālidemiziñ hey’et-i aşliyyesine rücū‘unı nīyāz ḳıl" diyü

¹²⁹² Seraptan daha uğursuz. Türkçedeki karşılığı: Bastığı yerde ot bitmez. Yazıcı, **age**, s. 165-166.

¹²⁹³ Besūs’tan daha uğursuz. Türkçedeki karşılığı: Bastığı yerde ot bitmez. Yazıcı, **age**, s. 165-166.

ibrām u ilhāh eylemeleriyle bi'l-āhare ol üçüncü du'âyı daḥı mel'üneye şarfla ḥā'ib u ḥāsir kaldı.

(632) أَشَامُ مِنْ حَوْتَعَةٍ

(Eş'emu min Ḥavta' ata)¹²⁹⁴

Ḥavta'a zevba'a vezninde Benī Ğufeyleden bir kimsedir ki meşel-i mezbūruñ ve "آحُرُ الْبَرِّ" meşeliniñ menşe'idir. Kuşeyf bin 'Amr eş-Sa'lebī ile Zebbān ez-Zuhlī evlādından 'Amr miyānında bir vāqı'a-ı sâbıka olmağla intikām için dā'imā 'Amrñ fırsatına müterakķıb idi. Bir gün 'Amrñ develeri obasından firār eylemekle birāderleriyle deve talebine çıkup bir maḥalde yetişüp tıtdılar. Birini zebḥ ve kebāb idüp ortaya getürdiler. Mezbūr Ḥavta'a bu ḥāle muṭṭali' olduğda sür'atle Kuşeyfe varup 'Amrñ birāderleriyle tenhā olduğunu iḥbār eyledi. Kuşeyf hemān a'vān-ı keşire ile binüp 'Amr üzere hücum eyledi. 'Amr nā-çār mürāca'ata başlayup "Yā Kuşeyf! Bizi qatl ü i'dām eyledigiñ şüretde kabīlelerimiz miyānında niçe zamān āteş-i ḥarb u kıtāl işti'āl bulacaḳdır, gel ol āteşi işti'āl eyleme" didikde, Kuşeyf bir dürlü lehīb künyesini itfā idemeyüp "Mümkin degil seni ve birāderleriñi qatl idecegim" didi. 'Amr "Bārī birāderlerimi itlāḳ eyle, zīrā anlarıñ seniñle olan mācerāmızda şun' u medḥalleri yoḳdur ve enselerinde pederleri vardır, benden [137a] ziyāde anları taleb eyler" didikde, Kuşeyf mülzem olmayup mecmū'unı qatl ve ru'ūs-ı maḳtu'alarını bir tūbaraya vaż' ve 'Amrñ Düheym-nām nāḳasını boyununa ta'lik ü tesyīb eyledi. Nāḳa daḥı toḡrı 'Amrñ menziline gelüp 'Amrñ pederi Zebbān çadırıñ önünde otururken gelüp çökdı, Zebbānñ cāriyesi varup tūbaraya ḥāricinden yoḳladıḳda, "Yā seyyidī! Oğullarıñ deve kuşu yumurṭası bulup tūbaraya ḳomuşlar" didi. Pes Zebbān yumurṭa zannıyla elini tūbaraya şalup kelleleri taşra çıkardıḳda ḳaḳıyyeye vāḳıf olmağla yaykayup bir ḳalḳan içre vaż' ve "Āḥeru'l-bezzi 'alā'l-ḳalūşi" meşelini irād eyledi, ya'nī benim evlādlarımı eñ soñra göreceğim budur, min-ba'd getürecekleri ḳalmadı dimeḳdir. Bu meşel inḳiṭā' -ı emr üzere te'essüf mevḳi'inde irād olunur. Vāḳı'an andan soñra Benī Ğufeyle ile Zebbān beynine ḥarb u kıtāl düşüp müddet-i medīde mümteḳ olup encām-ı kār-ı Kuşeyf tarafını

¹²⁹⁴ Havta'a'dan daha uğursuz. Türkçedeki karşılığı: Altına yapışsa, elinde bakır olur. Yazıcı, **age**, s. 179.

¹²⁹⁵ Bezin sonu devemin üzerindedir.

bi'l-cümle mazhar-ı tîğ-i tebār eylediler. Ve bir sözi şahîh söyleyen hakkında " أصح من " darb-ı meşel olmuşdur, zîrā vech-i mesrūd üzre Kuşeyfe toğrı haber virmişdir.¹²⁹⁶ حوطة

(633) أَشَامُ مِنْ طَيْرِ الْعَرَاقِيبِ

(Eş'emu min tayri'l-¹²⁹⁷ arākībi)

Tayr-ı 'arākīb şakraḳ ismidir ki *Şāhib-i Kāmūsa* göre boyunburan kuşu ve sâ'irine göre arı kuşıdır, 'Arablar anuñla teşe'üm iderler.

(634) أَشْرَدُ مِنْ حُفَيْدٍ

(Eşredü min hufaydın)¹²⁹⁸

Eşred şirād kelimesinden ef'al-i tafđıldır ki tavar ürküp kaçmak ma' nāsınadır. **Hufeyd** muşağğar bünyesiyle hafîf ve serî olan [138b] erkek deve kuşuna dinür. Pek ürkek olmağla ziyāde ürkek nesne hakkında darb olunur.

(635) أَشْكُرُ مِنْ بَرْوَقَةٍ

(Eşkeru min berveketin)¹²⁹⁹

Bervak cervel vezninde bir nev' za'îf ve hurde şecer ismidir ki buludı görünce tázelenüp yemyeşil olur. Müfredi *bervak*edir. Nebāt-ı mezkūr şuya mütevaḳḳıf olmayup sehabıñ ruṭūbetiyle tarāvet-yāb olduğından ziyāde şākir ve kāni' olan kimse hakkında darb olunur.

(636) أَشْرَبُ مِنَ الْهِيمِ

(Eşrebu mine'l-hīmi)¹³⁰⁰

Hīm hāniñ kesriyle susuz develere dinür. *Qāla'llāhu te'ālā* "فَشَارِبُونَ شَرْبَ الْهِيمِ".¹³⁰¹ Burada Ahfeş *hīm* lafzını *heyām* kelimesinden cem' kıldı, heyām seḥāb vezninde hurde ve qurı toprağlı qumsala dinür ki bir qatre düşdigi anda yudup çeker ola. Buña göre zammetyenle *huyumdur* ki qazāl ve quzul gibi olur, soñra taḥfifen yāniñ sūkūnunu murād itdiler. *Qāle's-şā' iru:*

Ve ye 'kulu ekle el-fīli min ba'di şab' ihi

¹²⁹⁶ Havta'dan daha doğru söyler.

¹²⁹⁷ Arakīb kuşundan daha uğursuz.

¹²⁹⁸ Hufeyd denen erkek deveden daha hızlı koşar.

¹²⁹⁹ Bervekeden daha çok şükreder.

¹³⁰⁰ Susamış develerden daha fazla su içer.

¹³⁰¹ "Kanımak bilmez susamış develerin suya saldırışı gibi içeceksiniz". (vâkı'a 56/55)

*Ve yeşrebü şurbe'l-hīmi min ba' di en yervā*¹³⁰²

(637) أَشَامُ مِنْ زُمَّاحٍ

(Eş'emu min zummāhın)¹³⁰³

Zummāh rummān vezninde bir büyük kuşdur ki beşkten çocukları kapup götürür. Bu kuş Cāhiliyye zamānında Medīnede ba' zı yüksek yerlere gelüp harb harb diyü çağırır idi ve hürmālara pek ta' arruz ider idi. Bir gün bir kimse ok ile urup helāk eyledikten soñra etini eṭrāf komşulara taḫsīm eyledi, her kim ekl eyledi ise [138a] helāk oldu.

(638) أَشَامُ مِنْ طُوَيْسٍ

(Eş'emu min Ṭuveysin)¹³⁰⁴

Ṭuveys zūbeyr vezninde bir muḥanneş ismidir. Muḫaddemen ismi Ṭāvūs olup ba' de't-taḥannuş taḥḳīren muşagğar bünyesiyle Ṭuveys ıtlāk eylediler. Künyesi Ebū 'Abdi'-Na'im idi. İslāmda evvel ṭarab ve tağannī iden mezbūrdur. Vālidesi be-ğāyet nemmāme ve müfside olmağla enşār beynlerini dā'imā gamz u nemīme ile ifsād u taḥrīş ider idi. Ol hāl üzre güzārende-i leyāl iken faḥr-ı enām 'aleyhi's-selām mele'-i a' lāya i' tizāmları gicesi mezbūrı važ' u tevlīd eyledi. Ve Ebū Bekr eş-Şiddīḳ raḍiyallāhu 'anhu vefāt eylediği gün südden kesilüp ve Fārūḳ-ı A'zam raḍiyallāhu 'anhu vefāt eylediği gün bāliḡ olup ve ḥazret-i 'Osmān raḍiyallāhu 'anhu şehīd olduğu gün tezevvüc idüp ve İmām 'Alī raḍiyallāhu 'anhu şehīd olduğu gün bir veledi dünyāya geldiğini kendisi naḳl "fe-men mişl?"¹³⁰⁵ diyerek uğursuzlukda yegāne olduğunu i' tirāf ider idi.

(639) أَشَدُّ مِنْ عَايِشَةَ بْنِ عَثْمٍ

(Eşeddu min 'Āyişete bin 'Aşmin)¹³⁰⁶

Meydānī *Mecma'*da didi ki: Mezbūr bir deveyi arkasına alup kendi başına götürür idi diyü menḳüldür.

(640) أَشَامُ مِنَ الدُّهَيْمِ

(Eş'emu mine'd-Duheyymi)¹³⁰⁷

¹³⁰² Tok olduktan sonra fil gibi yemek yer ve içip doyduktan sonra yine susamış develerin suya saldırışı gibi su içer.

¹³⁰³ Zummāh'tan daha kötümser.

¹³⁰⁴ Tuveys'ten daha uğursuz. Türkçedeki karşılığı: Bastığı yerde ot bitmez. Yazıcı, **age**, s. 169.

¹³⁰⁵ Kim benim gibi?

¹³⁰⁶ Asm'ın oğlu Āyişet'ten daha kuvvetli.

¹³⁰⁷ Düheyim'den daha uğursuz.

Düheym ‘ Amr bin Zebbān ez-Zuhlī nākasınıñ ismidir. Mezbūr birāderleriyle Keşīf-nām ‘adūsı yedinde katl olunup ru’ūs-ı maḳtū‘aları nāka-i mezbūreye ta‘līk ü tesyīb olunmağla şe’āmetde meşel olmuştur. Ve "أَتَقَلُّ مِنْ حِمْلِ الدُّهَيْمِ"¹³⁰⁸ dağı meşel-i sā’irdir.

(641) أَشَامُ مِنْ أَحْمَرٍ عَادٍ

(Eş’emu min Ahmeri ‘Ādin)¹³⁰⁹

Ahmer-i ‘āddan murād ḥazret-i Şālīḥ ‘aleyhi’s-selāmıñ nākasını ‘aqr iden Kudār bin Şālīḥdir. Ve vālidesiniñ [139b] ismi Kudredir, li-hāzā Kudār bin Kudre dağı dirler.

(642) أَشَامُ مِنْ عِطْرِ مَنْشَمٍ

(Eş’emu min ‘itri Menşeme)¹³¹⁰

Bu meşeliñ lafz ve ma’nā ve mevridinde ihtilāfāt-ı keşīre vāki’ olup Meydānī *Mecma*‘da şu vechle beyān eyledi ki: Benim istimā‘ itdigim aḳāvīlīñ aḥseni budur ki **Menşem** bir ḥātūn idi, ‘ıtr ve ḥanūṭ fūrūḥt ider idi. Ve bir ḳavim ki muḥārebe idüp cümlesi ol ḥarbda helāk olsalar "قَدْ دَقُّوا بَيْنَهُمْ عِطْرَ مَنْشَمٍ"¹³¹¹ diyü ḍarb-ı meşel iderler idi.

Ve ba’zılar didi ki: Menşim bir ḥātūn idi ki ṭayyib fūrūḥt ider idi. Bir ḳavim muḥārebe ḳaşd itdikde ellerin ol ṭayyibe baturup şu vechle teḥālūf ü te’āhūd iderler idi ki cümlesi helāk olunca ceng idüp hergiz bir ferd tevellī ve firār itmeye. Ve ṭayyib-i mezbūr ile cenge şürū‘ idüp nās gördükde "قَدْ دَقُّوا بَيْنَهُمْ عِطْرَ مَنْشَمٍ" dirler idi, giderek ḍarb-ı meşel oldı.

*Terceme-i Ḳāmūs*da şu vechle mübeyyendir ki: Minşem Mekke’de bir ‘aṭṭāre ḥātūn ismidir pederine vecīḥ dirler idi. ‘Arablar muḳātele murād itdiklerinde anuñ ‘ıtrıyla ta’aṭṭur idüp cenge teveccüh ü mübāşeret eylerler idi. Beynlerinde ḳıtāl müştēd ve maḳtūl-i keşīr olur idi. Ve bu keyfiyyeti ḥāşşasından ‘add iderler idi. Binā’en ‘aleyh "أَشَامُ مِنْ عِطْرِ مَنْشَمٍ" meşel olmuştur.

(643) أَشَامُ مِنْ جَارُودٍ

(Eş’emu min Cārūdīn)¹³¹²

¹³⁰⁸ Düheym’in yükünden daha ağır.

¹³⁰⁹ Ahmer-i Ād’dan daha uğursuz.

¹³¹⁰ Menşem’in kokusundan daha uğursuz.

¹³¹¹ Aralarında Menşem’in kokusu üzerine yemin ettiler.

¹³¹² Cārūd’dan daha uğursuz.

Cārūd uğursuz şūm-ka-dem kimseye ıtlāk olunur ki uğradığı yeri hayırdan hālī ider. Lākin burada Cārūddan murād Bışr bin ‘Amri'l-‘Abdīdir ki [139a] cürd marazına uğramış develerini alup aķāribinden olan Benī Şeybāna firār itmekle maraz-ı mezkūr anlarıñ dahı develerine sirāyet idüp cümlesi helāk olmağın Cārūd ile mülākķab olmuşdur. Ve cürd cīmin zammıyla bir marazdır ki develeriñ tüyleri ve derileri ķavlayup kıpkızıl eti zāhir olur ve ekşeri helāk olur.

(644) أَشَّامٌ مِنْ قَاشِرٍ

(Eş’emu min Kāşirin)¹³¹³

Ķaşir ‘Uvāfatu bin Sa’d bin Zeyd bin Menāt bin Temīm ķabīlesiniñ bir erkek devesi ismidir. Ve bir ķabīleniñ develeri dā’imā erkek toğurmağla ba’de'l-yevm dişi toğurur mülāhazasıyla fahl-i mezkūrı istitrāk eylediler. Bi-emrillāh ķabīle-i merķūmeniñ cümle develeri helāk olmağla, min ba’d fahl-i mezkūr şe’āmetde meşel olmuşdur.

الباب الرابع عشر: فيما أوله صادٌ

el-Bābu'r-rābi'e 'aşer: Fimā evveluhu şāduñ¹³¹⁴

(645) صَارَ الْأُمْرُ إِلَى النَّزْعَةِ

(Şāre'l-emru ile'n-neze'ati)¹³¹⁵

Neze'a fetahātla yay çekmekde māhir ādemlere dinür. Ma'nā-yı meşel: Umūr, ehline tefvīz olundı dimekdir. Bu meşel ehl ü erbābı olan ādemler maşlahatıñ temşiyet ve ıslāhına kıyām itdi diyecek yerde đarb olunur. Meydānī meşel-i mezbūrı " صَارَ الْأُمْرُ إِلَى النَّزْعَةِ " ¹³¹⁶ "unvānında rivāyet idüp didi ki: **Veze'e** vāzi' uñ cem'idir, zācir ve māni' ma'nāsınadır. Hasan-ı Başrī hāzretlerine ķazā taķlīd olunduğda hāķ izdiķām itmekle müte'ezzī olup ve "lā būdde li's-sultānı min vaza'a", ya'nī padişāhlara ve hāķimlere nāsıñ bu maķūle izdiķāmını keff ü men' idici kimseler lāzımdır dimekdir; maķzar ve çāvūş ve şubaşı [140b] gibi. Zemaķşerī vaza' ayı ceheleyi men' ve zecr ider kimseler ile tefsīr idüp umūr u meşāliķ zabtına ķādir olan kimseye tefvīz olundı diyecek yerde đarb olunur didi.

¹³¹³ Kāşir'den daha uğursuz.

¹³¹⁴ On dördüncü Bāb: Sād harfiyle başlayan Meseller.

¹³¹⁵ İş, ehline verildi.

¹³¹⁶ İş iyiliği emreden ve kötülüğü yasaklayanın elindedir.

(646) صَدَقْنِي سِنْ بُكْرِهِ

(Şadaḳanī sinnu bekrihi)¹³¹⁷

Sinn lafzının ref'i ve naşb ile mervîdir. Ref'i şüreti tevsi' ve mecāza mebnîdir ve naşbı şüretinde şadaḳanī 'arrefenī ma' nāsınadır, **sinn** kelimesi mef'ül-i şānī olur. Ma' nā-yı meşel: Bekriniñ sinnini baña mu'arref ta'rîf eyledi demek olur. Pes mu'arref hâli olur, yâhud muzâf taḳdîr olunur, *şadaḳanī haberu sinni bekrihi* demek olur, yâhud *fî* taḳdîr olunmağla ḥazf-i îşāl kabîlinden olur, *şadaḳanī fî sinni bikrihi* sebkinde olur nite ki *şadaḳa fî'l-ḥadîs*¹³¹⁸ ve *şadaḳahu fî'l-ḥadîs*¹³¹⁹ dirler. Meşel-i mezbûruñ aşlı budur ki bir âdem bir kimseden bir bekr; ya'nî bir erkek genç deve iştirâ idecek olup şâhibinden yaşını su'âl eyledikde "bâzildir" didi ki: Deve kısmının azıyı yarup kemâle vardığı kteredir, ol hilâlde deve bir nesneden ürküp firâr itmekle, şâhibi tevķîf içün ḥasbe'l-âde "hidā' hidā'" diyü çağırdıkda müşterî kelâm-ı mezbûrî irâd eyledi, zîrâ hida' lafzı küçük köşekleri teskîn ü tevķîf içün tekellüm olunur.

(647) صُمِّي ابْنَةُ الْجَبَلِ

(Şummī ibnete'l-cebeli)¹³²⁰

Şummī emr-i hâzır-ı mü'enneşdir. **İbnetu'l-cebel** çaḳıl taşlarıdır ki murâd keşretle ḳanıñ cereyânını istemekdir, yâhud tağdan 'aks iden şadâdır ki yanku ta'bîr olunur. Ya'nî şerr ü fitne [140a] bir mertebeye bâliğ oldı ki girîv ve ğavğâ ve hengâmeden kelâm-ı mezbûr ile şadâya ḥitâb olunur oldı. Girîv ve feryâdın keşretinden şadâ mesmû' olmağdan ḳalur. Ve ba'zılar ibnetu'l-cebel ḳavlini şaḥre ile tefsîr eylemişlerdir ki ḳayalardan daḥı şadâ mün'akis olur. Ve ba'zılar yavuz ḥayye ile beyân eyledi. Aña göre şummī kelimesi *lā tucîbi'r-ruḳā* kelâmıyla mü'evveldir. Ve ba'zılar dâhiye ile tefsîr eylediler. Hülâşa emr-i faẓî' u şedîd ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(648) الصَّمْتُ يُكْسِبُ أَهْلَهُ الْمَحَبَّةَ

(eş-Samtu yuksibu ehlehu'l-maḥabbete)¹³²¹

¹³¹⁷ Devesi, kendisinin kaç yaşında olduğunu gösterdi. Türkçedeki karşılığı: Ayinesi iştir kişinin, lâfa bakılmaz. Yazıcı, **age**, s.122-123.

¹³¹⁸ Doğru konuştu.

¹³¹⁹ Onun konuşmasına inandı.

¹³²⁰ Ey yankı! Sus tekrarlama! Türkçedeki karşılığı: Gam, gam getirir; gam çor getirir, çor ölüm getirir. Yazıcı, **age**, s. 213.

¹³²¹ Sükut sahibine insanların saygılarını kazandırır.

*Ey maḥabbet'un-nāsi iyyāhu liselāmetihim minhu*¹³²². **Şamt** şādīñ fethiyle ḥāmūş olmak, sükūt ma' nāsınadır. Bu meşel az söylemek şāhibini beyne'n-nās maḥbūb u mergūb ider diyecek yerde ḍarb olunur.

(649) صَالِي أَشَدُّ مِنْ نَافِضِكَ

(Şālibi eşeddu min nāfiḍike)¹³²³

Şālib ḥummā-yı ḥārre ma' nāsınadır. **Nāfiḍ** ditredici ḥummā ki sıtma ta'bir olunur. Ya' nī: Baña 'āriza olan ḥummā-yı ḥārresiniñ sıtma 'arızasından düşvārdır demekdir. Bu meşel iki emr şu'ubeti cihetiyle biribirinden eşedd olduğu vākitde ḍarb olunur.

(650) صَاحَتْ عَصَافِيرُ الْأَمْعَاءِ

(Şāhet 'aşāfiru'l-em'ā'i)¹³²⁴

'**Aşāfir** 'uşfuruñ cem'idir ki serçeye dinür. **Em'ā'** mi'ā' lafzınıñ cem'idir ki a'fāc-ı batndan bağırsağa dinür. Fāriside rūde dinür. Ma' nā-yı meşel: Bağırsaklarıñ serçeleri şayha vü şadā eylemege başladı demekdir. Bu meşel açlığı nihāyete irişen kimse hakkında ḍarb olunur. Ve 'Arablar "هم مثل المعى والكشر"¹³²⁵ dirler; ya' nī ḥaşb u rehāda olup [141b] ḥüsn-i hāl ve niẓām u refāh şāhibleridir demekdir. Zīrā bağırsak ve işkenbe mādām ki derün-ı batında olduğça ter ü taze ve muṭarrā ve aḥdās-ı dehrden emīn olur.

(651) صَارَتْ ثَرِيًّا وَهِيَ عُودٌ أَقْشَرُ

(Şāret şureyyā ve hiye 'ūdun akşeru)¹³²⁶

Bu meşel mışrā'-ı mevzūndur. **Şureyyā** sāniñ zammıyla şervī lafzından muşağğardır. **Şervī** zengin ḥātūna dinür. **Hiye** zamīri ḥātūna rāci'dir. **Akşer** aḥmer vezninde kabağı soyulmuş nesneye dinür. Ma' nā-yı meşel: Ol ḥātūn 'ūd-ı akşer gibi libās-ı şervet ü sāmāndan 'uryān iken ḥüsn-i hāl şāhibi olup zengin oldı demekdir. Bu meşel kemāl-i mertebe eydi-ī fakr u fākaya giriftār iken şoñradan māl-dār yāḥud herkesiñ mezmūmı iken şoñra memdūhı olan kimse hakkında ḍarb olunur.

(652) أَصَابَ تَمْرَةَ الْغُرَابِ

(Aşābe temrete'l-gurābi)¹³²⁷

¹³²² Yani insanlar ondan kurtuldukları için onu severler.

¹³²³ Bana isabet eden hararet hastalığı seninkinden daha şiddetlidir.

¹³²⁴ Bağırsak kuşları zil çalıyor.

¹³²⁵ Onlar bağırsak ve işkembe gibilerdir.

¹³²⁶ Hatun zengin oldu, halbuki önceden kabuğu soyulmuş bir değnek idi.

Bu meşel ziyādesiyle nefīs ü laṭīf bir nesneye zafer-yāb olan kimse hakkında ɖarb olunur. Zīrā ğurāb kısmı ħurmānīñ pek ceyyid ü a‘lāsın ı iħtiyār ider.

(653) صَرَّحَ الْمَحْضُ عَنِ الرَّبِّدِ

(Şarraḥa'l-maḥḍu ‘ani'z-zebedi)¹³²⁸

Şarraḥa māzīdir, maşdarı taşrīḥ kelimesidir ki burada lāzım olarak müsta‘meldir, inkişāf ma‘nāsına müsta‘meldir. Ve şarābıñ köpügi kesilüp ḥālīş olmaḡ ma‘nāsınadır. **Maḥḍ** mīmiñ fethiyle leben-i ḥālīş ma‘nāsınadır. **Zebed** fethateynle köpüğe dinür. Ma‘nā-yı meşel: Leben-i ḥālīş köpüğünden ayrılup temyīz oldı dimekdir. Bu meşel bir gizlū iş açığa çıḡup münkeşif [141a] ü mütebeyyin olduḡda ɖarb olunur.

(654) صَدْرُكَ أَوْسَعُ لِسْرِكَ

(Şadruke evsa‘ li-sirrike)¹³²⁹

Bu meşel esrārdan olan nesneleri ketm ü iħfā içün bir kimseyi ɖandırmaḡ maḡallinde ɖarb olunur. Bir A‘rābīye "*Keyfe kitmānuke li's-sirri*"¹³³⁰ diyü su‘āl itdüklerinde "*Enā laḥduhu*"¹³³¹ kavliyle cevāb virmişdir.

(655) صَبْرًا عَلَى مَجَامِرِ الْكِرَامِ

(Şabren ‘alā mecāmiri'l-kirāmi)¹³³²

Mecāmīr micmeriñ cem‘idir. Taḡdīr-i kelām *aşbir şabren ‘alā mecāmiri'l-kirāmi* dimekdir. Aşlı budur ki bādiye nişīn olan bir A‘rābī şehirden bir ḡātūn tezevvüc eyleyüp leyle-i zifāfda micmer ile tabḡīr olunurken meger meşāmm-ı ‘aḡlı rāyiḡa-i ṭayyibe-i fehm ü ferāsetle ta‘ṭīr olunmamaḡla ‘ādet-i eşrāf-ı şehir kıyās iderek micmeriñ üzerine oturup hezār ğayret ü zaḡmetle āteşīñ elem-i iħtirāḡına şābir ve āḡirü'l-emr ḡarmen-i şabr ü ṭaḡammūli yanmaḡla bī-iħtiyār lisānından kelām-ı mezbūrı şādir olmuşdur. Bu meşel tehekkümen mekrūhı olan nesneye şabr u teḡammül ile me‘mūr olan kimse hakkında ɖarb olunur. Meydānī *Mecmada* didi ki: Mufaḡḡaldan menḡöldür ki: Bir bādiye-nişīn olan A‘rābī deve şatmaḡ içün şehre geldi ve devesini fūrūḡt idüp şemenini der-baḡal itdigini ba‘zı ‘ayyārlar gördi. Ṭama‘a düşüp a‘rābīyi tezevvüc

¹³²⁷ Karganın hurmasını kazandı.

¹³²⁸ Süt köpükten ayrıldı.

¹³²⁹ Göğsün, sırrın için daha geniştir.

¹³³⁰ Sırrı gizlemekte nasıl birisin?

¹³³¹ Ben onun mezarıyım.

¹³³² Cömertlerin buhurdanları hatrına sabır olsun!

eylemege terğib ve ta‘ām-ı velīme ihzār ve şürb-i bāde ile A‘rābī’yi kelle-germ ve libās-ı fāhire ile ilbās idüp micmer ile tabhür itmek hılālinde A‘rābīniñ serāvili olmamağla zeker-i ḥabīşi micmer üzerine düşüp [142b] muhtarık olduğda ehl-i ḥazārīñ ‘ādetleri böyle olur mülāḥazasıyla şabr u teḥammül ve kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Āḥirü'l-emr māl ve zevceyi terk idüp bādiyeye varduğda mācerāyı ḳabīle ehālisine ḥikāyet itdikle anlar daḥı "إِسْتُ لَمْ تُعَوِّدَ الْمَجْمَرَ"¹³³³ meşelini irād itdiler ki tecrübesi olmayan kimse bir zahmete uğrasa ḍarb olunur. Ve fī meşelin āḥer "صَبِرَا وَإِنْ كَانَ فَتْرًا"¹³³⁴ şedāyid vaktinde ḍarb olunur.

(656) الصَّدَقُ فِي بَعْضِ الْأُمُورِ عَجَزْ

(eş-Şidḳu fī ba‘zī’l-umūri ‘aczun)¹³³⁵

Ya‘nī: Toğrı söylemek ḳā’iline ba‘zı maḥalde mūcib-i ‘acz ü inkisār olur dimekdir. Çok vāḳī’ olur ki bir şey’in şıḥḥatini beyān ideyim, kizbi irtikāb itmeyeyim şadedinde olan kimse ‘iḳāb-ı ‘azīme giriftār olur.

(657) صَرَّحْتُ جَدَاءَ

(Şarraḥat ciddā’a)¹³³⁶

Ciddā’ cīmiñ kesri ve dālīñ teşdīdiyle Tā’if türābında el ayası gibi düz ve aşlā tesettür idecek ve ḳuytulanacak şecer ve ḥacer maḳūlesi nesne yok açık bir mevzi’ ismidir. Ve āña cidd ve ciddān daḥı dirler. Bu münāsebetle ‘Arablar mültebis ve müştebeh ve meşḳūk olduğdan şoñra vāzıḥ u müstebān olan nesne ḥaḳḳında meşel tarīḳıyla kelām-ı mezbūrı irād ider.

(658) الصَّدَقُ عِزُّ وَالْكَذِبُ خُضُوعٌ

(eş-Şidḳu ‘izzun ve’l-kizbu ḥuzū’un)¹³³⁷

Ba‘z-ı ḥukemā’ kelāmıdır. Bu meşel şıḳḳıñ medḥi ve kizbiñ zemmi ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(659) الصَّمْتُ حُكْمٌ وَقَلِيلٌ فَاعِلُهُ

¹³³³ Tütsüye alışmamış bir kıçtır.

¹³³⁴ Zor olsa bile sabır olsun. Türkçedeki karşılığı: Sabreden derviş muradına ermiş./ Sabır acıdır ama meyvesi tatlıdır.

¹³³⁵ Doğru söylemek bazen acizlik getirir.

¹³³⁶ Cidde artık açık oldu.

¹³³⁷ Doğru söylemek izzettir ve yalan söylemek ise zilletir.

(eş-Şamtu hukmun ve kalilun fâ' iluhu)¹³³⁸

Şamt şādın fethi ve mîmin sükûnuyla sükût ma' nâsınadır. **Hukm** hânîñ zammıyla hikmet ma' nâsınadır. Ve minhu kavluhu te' alâ: [142a] "وَأَتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًا"¹³³⁹. **Ma' nâ-yı meşel**: İsti' māl-i şamt u sükût hikmetdir, lākin isti' māl iden kalil ve nādirdir dimekdir. Aşlı budur ki Loḳmānu'l-ḥakīm bir gün ḥazret-i Dāvūd 'aleyhi's-selāmıñ ziyāretlerine varup gördiler ki ellerinde bir nesne işlerler. Murād itdiler ki ne şan' at olduğunu su'āl ideler, şoñra sükût idüp şormadılar. Dāvūd 'aleyhi's-selām işlediği nesneyi tamām eyleyüp kıyām ve ol nesneyi üzerlerine giyüp güyā ḥazret-i Loḳmān muḳaddemen ol şey'i kendiden istifsār eylemiş gibi cevāb maḳāmında na'am edātu'l-ḥarb buyurduklarında Loḳmān-ı Ḥakīm kelāmı mezbûrı irād eylediler.

(660) أَصْلَحَ غَيْثٌ مَا أَفْسَدَ الْبَرْدُ

(Aşlaḥa ḡayṣun mā efsede'l-berdu)¹³⁴⁰

Ya' nī tolunuñ ifsād eylediği zar' ve nebātātı maṭar işlāḥ eyledi dimekdir. Ve bu meşeliñ muḳābilinde "أَفْسَدَ الْبَرْدُ مَا أَصْلَحَهُ الْغَيْثُ"¹³⁴¹ dirler.

(661) صَارَتِ الْقَوْسُ رِكْوَةً

(Şāreti'l-ḳavsu rekveten)¹³⁴²

Rekve rānîñ ḥarekāt-ı şelāşiyle üzüm şıkacak mengenenîñ ve taşlarıñ altılarına vaż' olunacak ruḳ' aya ve tekneye dinür. Ma' nâ-yı meşel zāhirdir. Bu meşel devlet idbāra yüz tutup aḥvāl münḳalib olduḳa ḍarb olunur.

(662) صَبَعْتُ لِي إِصْبَعَكَ الْعَمَّالَةَ

(Şaba'te lī işba' ake'l-' ammālete)¹³⁴³

Şaba'te māẓî-i muḥātabdır, maşdarı şab' kelimesidir ki ṭab' vezninde bir ādemi faşl ve ḡiybet eylediği ḥâlde parmağıyla anuñ tarafına işāret eylemek ma' nâsınadır. 'Ammāle 'āmil lafzından mübālağadır. **Lī** kelimesi ilā ma' nâsınadır. *Şaba'a ileyh*¹³⁴⁴ dirler parmağıyla fülān nesneye işāret itdi ma' nâsına. [143b] **Ma' nâ-yı meşel**: Sen beni

¹³³⁸ Suskunluk hikmetlidir ve onu yapanlar çok azdır.

¹³³⁹ "Biz, ona daha çocuk iken hikmet vermiştik." (Maryam 19/12).

¹³⁴⁰ Yağmur, dolu tanelerinin bozduğu yerleri tamir etti.

¹³⁴¹ Dolu taneleri, yağmurun tamir ettiği yerleri harap etti.

¹³⁴² Yay cezve oldu.

¹³⁴³ Sen kötü ahlaklarına alışarak beni ḡiybet ettin.

¹³⁴⁴ Ona işaret ett!

ğıybet, ya' nî hîn-i ğıybetimde sen beni hedef-i tîr-i ta'n idüp bu 'amele mu'tād olan parmağıñla işāret itdiñ dimekdir. 'İbāret-i mezkûre vaqt-i ğıybetde tekellümi şāyî' dir. Zāhiren seniñ şenā vü midhātînde olup bāṭinen zemm ü qadh iden kimse haqqında darb olunur.

(663) صَحِيفَةُ الْمُتَلَمِّسِ

(Şahîfetu'l-mutelemmisi)¹³⁴⁵

Mutelemmis Cerîr bin 'Abdi'l-mesîhdir ki Tarafatu'l'abd-nām kimseniñ tayısı idi. Hemîşe 'Amr bin Hind ile münādeme idüp bir an meclisinden münfek olmazlar idi. Ba' zı aşhâb-ı igrâz mezbûrlar "Sizi hicv itdi" diyü 'Amr-ı mezkûra ğamz itdiler. 'Amr mezbûrlara ihsân şüretini gösterüp 'āmil-i Bahreyne bir varak-pāre yazup ellerine viridi, gūyā 'āmil-i mezkûr bunlara 'aṭiyye vire. Meger varak-pārede yazmış ki "Tarafa ve Cerîr saña vāşıl oldı, her birini eşedd-i 'uḳûbetle qatl idesin". Mezbûrlar bu keyfiyyetden ğāfil olarak 'āmil-i mezkûrdan 'aṭiyye ümîdiyle cānib-i Bahreyne revāne oldılar. Beldeye qarîb olduklarında miyān-ı tarîḳda bir pîre teşādûf itdiler ki hem hades ider hem ḥubz ekl ider ve hem eşvâbında olan kehleleri cem' ü qatl ider. Mutelemmis didi ki: "Bu ana gelince ömrümde böyle aḥmak pîr görmedim". Pîr-i mezbûr bu kelāmı istimā' idüp didi ki: "Benim ḥamākatimden neye muṭṭali' olduñ ki bu kelāmı söylersin? bu 'amele ḥamākat dirler mi ki ḥabîşi iḥrâc ve tayyibi idḥāl ve düşmeni qatl eylemek ḥamākatden sayılmaz. Va'llāhu'l-'azîm [143a] aḥmak ol kimsedir ki kendiniñ helākine sebep olan nesneyi ḥāmil ola". Mutelemmis pîriñ bu kelāmından şübheye düşüp bir ğulāma teşādûf idüp didi ki: "Yā ğulām! Oḳumaḳ bilür misin?" Ğulām "Na'am" didi. Varak-pāreniñ mührin açup viridi, yazmış ki "*Ammā ba'd, fe-i'zā etāke'l-mutelemmisu bi-kitābi faḳṭa' yedeyhi ve ricleyhi ve edfinhu ḥayyen*",¹³⁴⁶ ya' nî Mutelemmis benim mektubumla tarafıña varduḳda iki ellerini ve ayaklarını qat' eyleyüp ḥayyen kendüyi defn eylesin". Mutelemmis bu hāle vāḳıf olduḳda varak-pāreyi pāre pāre idüp nehre ilḳā ve Tarafeye didi ki: "Sende olan mektûb daḡı bu maзмûn üzeredir, sen daḡı şaḳḳ idüp nehre ilḳā eyle!". Tarafe "Ben cesāret idemem" diyü cevāb eyledi. Pes Mutelemmis Tarafeden müfāraḳat ve cānib-i Şāma 'azîmet idüp qatlden necāt buldı. Ve Tarafe Bahreyne varup mektûbı 'āmile viridi. 'Āmil açup maзмûnuna vāḳıf olduḳda Tarafeye

¹³⁴⁵ Mutelemmis'in mektubu.

¹³⁴⁶ Mutelemmis bu mektubumla sana gelirse onun ellerini ve ayaklarını kes ve onu diri olarak göm!

didi ki: "Melik seniñ katline fermān eylemiş, ne gūne katle rāzīsın?" "Eger beni katl emr-i muḳarrer ise ekḫal-ı tamarlarımı ḳaṭ' eyle katl eyle". Pes Tarefeniñ ekḫal tamarlarını ḳaṭ' eylediler, bir mertebe ḳan cereyān itdi ki āḫirü'l-emr helāk oldı. Meşel-i mezbūr kendiniñ helākine ya bir nev' zararına sebep olanı ḫāmil oldıḡı yā irtikāb eylediḡi nesne ḫaḳḳında ḍarb olunur.

(664) صُلْتُ عَلَى الْأَسَدِ وَبُلْتُ عَنِ النَّقْدِ

(Şulte 'ālel-esedi ve bulte 'ani'n-neḳadi)¹³⁴⁷

Şulte māzī-i muḫātabdır, maşdarı şavl kelimesidir ki bir nesneniñ üzerine [144b] yürüyüş idüp şaldırmaḡ ma'nāsınadır. **Bulte** kezālike māzī-i muḫātabdır, maşdarı bevl kelimesidir ki işemek ma'nāsınadır. **Neḳad** fethateynle bir cins ayakları kışa ve yüzleri çirkin koyundur, Bahreyn vilāyetinde ḫāşıl olur. Ma'nā-yı meşel: Arslan üzerine hücum idüp kükrer deve gibi şaldırırısın ve neḳad didikleri ḫurde ve ḫaḳīr koyunu gördükde ḫavf u ḫaşyetiñden ṭonuña işersin demekdir. Bu meşel ḫavf olunan nesneden ḳorḳmayup ḫavf olunmayacak nesneden ḫavf iden kimse ḫaḳḳında ḍarb olunur.

(665) صُغْرَاهَا مُرَّاهَا

(Şuḡrāḫā murrāḫa)¹³⁴⁸

Mü'enneş zamīri kızlara rāci'dir. **Murr** mīmiñ zammı ve rānıñ teşdīdiyle acı olan nesneye dinür, burada yaramaz murāddır. Ma'nā-yı meşel: Küçük kız kızlarıñ yaramazdır demekdir. Aşlı budur ki bir fācire 'avratıñ üç kız var idi ki anları fuḫşdan ve taşra gözlemekden men' ve her biri kendi işleriyle meşḡul olmaḡa emr ider idi. İki kebīre kız vālidesiniñ naşīhatini ḳabūl birle bize rızā-yı māder lāzımdır dirler idi. Küçük kız "Acīb ü ḡarībdir ki bizim vālidemiz fuḫş ile ālūde ve fışḳ u fücūr ile meşḡul iken kendi mürtekib oldıḡı nesneden bizi men' ider" didi. Vālideleri bu kelāmı işitdikte kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Bu meşel kendi ḫaḳīr olup şerr-i kebīr olan kimse ḫaḳḳında ḍarb olunur. Meşel-i mezbūr "صُغْرَاهَا مُرَّاهَا" 'unvānıyla da mervīdir.

(666) أَصَاحَ إِصَاخَةَ الْمُنْدَةِ لِلنَّاشِدِ

(Aşāḫe işāḫete'l-mindehi li'n-nāşidi)¹³⁴⁹

¹³⁴⁷ Aslana saldırırısın ama koyundan korkarsın.

¹³⁴⁸ Küçük kız, kızların yaramazdır.

¹³⁴⁹ Bir şeyi çok istemekten sonra teslim oldu.

İşāhe sükūt ma' nāsınadır. [144a] **Minde** mīmiñ kesriyle keşirün-nedh ya' nī keşirü'z-zecr dimekdir. **Zirā** nādiḥ zācir ma' nāsınadır. Bu meşel bir nesne talebinde cidd ü sa'y idüp āherinde 'acizinden nāşī fāriğ olan kimse ḥaqqında ḍarb olunur.

(667) صَبُوحٌ حَيَّانٌ بِهِ جُمُوحٌ

(Sabūḥu ḥayyāna bihi cumūḥu)¹³⁵⁰

Şabūḥ şabūr vezninde şabāḥ vaḳti içilen şarāba dinür. **Ḥayyān** bir kimsedir. Burada **cemūḥ** lafzından zahmet murāddır. Ma' nā-yı meşel: Ḥayyāniñ şabūḥı şürb iden kimseye zahmet verir dimekdir. **Zirā** vaḳtinde içilmez. Bu meşel vaḳti gelmeksizin ri'yāsete tālīb olan kimse ḥaqqında ḍarb olunur. Ve min kelimāti'l-ekābir: *Men taşaddere ḳable evānehi taşaddere li-hevānihi*.¹³⁵¹

(668) صَادَفَ دَرَّةُ السَّيْلِ دَرَّةً يَصْدَعُهُ

(Şādefe der'u's-seyli der'an yaşda' uhu)¹³⁵²

Şādefe muşādefeden māzīdir. **Der'** dālīñ fetḥiyle def' ma' nāsınadır. **Yaşda'** şad' kelimesinden muzāri' dir ki şaḳ ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Seyl şiddet-i cereyāni sebebiyle rast geldiği nesneyi def' iderken bir şey'e muşādif oldu ki ol anı def' idüp şaḳḳ ider oldu dimekdir. Bu meşel bir şer kendinden şedīd ve gālīb bir şerre muşādif oldu diyecek yerde ḍarb olunur. Bu meşel "الحديدُ بالحديدِ يُفْلَحُ"¹³⁵³ meşeline ḳarībdır.

(669) صَكًّا وَدِرْهَمًا لَكَ

(Şakken ve dirhemen leke)¹³⁵⁴

Bu meşel şakke şakken taḳdīrindedir. Aşlı budur ki bir fācire 'avrat nefsinin her kim olur ise icār ider idi. Bir gün bir ḳavīyyü'l-eyr kimseye kendüyi iki dirheme icār idüp cimā'ından be-gāyet mahzūz olup ağız şulanmağla [145b] mezbūrīñ tahtında alışviriş vaḳtinde kelām-ı mezbūrı irād eyledi, Ya' nī: Sen hemān 'ameliñde şedīd ol dirhemler de seniñ olsun dimekdir. Bu meşel şedīdü'l-'amel olan kimse ḥaqqında ḍarb olunur.

(670) صَبَابَتِي تُرْوِي وَلَيْسَتْ غَيًّا

¹³⁵⁰ Hayyan'ın şarabında zahmet vardır.

¹³⁵¹ Kim zamanından önce başkanlık ediyorsa zamanından önce zelil olur.

¹³⁵² Sel, onu def eden bir şeye tesadüf etti.

¹³⁵³ Demir demir ile kesilir.

¹³⁵⁴ İşini iyi yap ki iki dirhem senin olsun.

(Şubābeti turvī ve leysset ğaylen)¹³⁵⁵

Bu meşel manzūmdur. **Şubābe** şümāme vezninde kapta kalan şu ve süd baĳıyyesine dinür ki bir dökümlük ta‘bīr olunur. **Turvī** muzāri‘ dir. **Ġayl** zemīn üzre cereyān iden şuya dinür. Ma‘nā-yı meşel: Benim şubābem her ne kadar azacıĳ ise de iĳen kimseyi irvā idüp nef‘ ider, ğayl gibi degildir demekdir. Bu meşel fülān kimseniñ iĳsānı her ne kadar ĳalīl olursa da intifā‘ olunur diyecek yerde ĳarb olunur.

(671) صَيْدُكَ لَا تُحْرِمُهُ

(Şayduke lā tuħrimhu)¹³⁵⁶

Ya‘nī şaydıñdan ğāfīl olmaĳla maħrūm olma demekdir. Bu meşel fırsatı fevt itme soñra peşimān olursun diyecek yerde ĳarb olunur. Ve ‘Arablar *iĳtaşidī taşīdī*¹³⁵⁷ dirler, ya‘nī ĳaĳĳ u ‘adle ri‘āyet eyle, ĳācetiñe nā‘il olasın demekdir.

(672) صَهْ صَاقُعْ

(Şah şāĳi‘u)¹³⁵⁸

Şah emirdir, iskūt ma‘nāsına. **Şāĳi‘** nāfi‘ vezninde kezzāb kimseye dinür. Ma‘nā-yı meşel: İskūt yā kezzāb demekdir. Bu meşel kızble ma‘rūf olan kimse ĳaĳĳında ĳarb olunur.

ما على أفعُل من هذا الباب

Mā ‘alā ef‘ale min hāze‘l-bābi¹³⁵⁹

(673) أَصْعَبُ مِنْ خَرْطِ الْقَتَادِ

(Aş‘abu min ĳarṭi‘l-ĳatādi)¹³⁶⁰

Ĳarṭ farṭ vezninde el ile aĳacıñ dallarından yapraĳ şıyırmaĳ ma‘nāsınadır. **Ĳatād** tā‘-i fevĳıyye ile ve tānıñ fethiyle bir nev‘ şecerdir ki [145a] be-ĳāyet pek ve metīn olup igne gibi tikenleri olur. Tükīde ĳün ta‘bīr itdikleridir ki kebīr ve şaĳīr nev‘i olur, keşīre didikleri şamĳ-ı şaĳīr nev‘inden ĳāşıl olur.

¹³⁵⁵ Benim kabımdaki su akan su olmasa da susuzluĳu giderir.

¹³⁵⁶ Avımı vaktinde avla.

¹³⁵⁷ Âdil ol ki hedefine ulaşasın.

¹³⁵⁸ Sus ey yalancı!

¹³⁵⁹ Ef‘al vezniyle başlayan meseller.

¹³⁶⁰ Gevenin dikenlerini sıyırmaktan daha zor. Türkçedeki karşılığı: Deveye hendek atlatmak. Yazıcı, age, s. 113.

(674) أَصْنَعُ مِنْ سُرْفَةٍ

(Aşna‘u min surfete)¹³⁶¹

Surfe gurfe vezninde bir güne ħurde ve şağır böcege dinür ki ağaç ħurdelerini berk dürüp kendi için bir ev yapup aña dāhıl ve anda helāk olur.

(675) أَصْحُ مِنْ عَيْرِ أَبِي سَيَّارَةٍ

(Aşahhu min ‘ayrı Ebī Seyyārete)¹³⁶²

‘**Ayr** gayr vezninde muṭlaқан eşege dinür, ħimār ma‘nāsına. **Ebū Seyyāre** ‘Umeyle bin Ĥālidi'l-‘Advānīniñ künyesidir. Bir siyāh merkebi var idi, kırk sene Müzdelifeden Mināya mürūr eylediği mervīdir.

(676) أَصْبِرُ مِنْ قَضِيبٍ

(Aşberu min Qaḍībīn)¹³⁶³

Qaḍīb emīr vezninde Ḍabbe kabilesinden bir kimseniñ ismidir ki be-gāyet zūll ü miḥnete şābir idi.

(677) أَصْنَعُ مِنْ تَنْوُطٍ

(Aşne‘u min tunevviṭi)¹³⁶⁴

Tunevviṭi tānıñ zammıyla ve nūnuñ fethi ve vāvuñ kesri ve teşdīdiyle bir kuş ismidir ki ağacıñ iki şāhları aralığına yuva yapup yağ kārūresi gibi ağzını taracık ve aşağısını geniş eyleyüp ve çorap gibi ipler ile şalındırır. Bu kuşa Türkīde kelebek kuşu dirler.

(678) أَصْحُ مِنْ قَطَاةٍ

(Aşahhu min қаtātīn)¹³⁶⁵

Qatāt haşāt vezninde bağırtlak kuşuna dinür. Dā’imā şavt-ı vāhīd ile ötüp aşlā tağyır eylemez. Ve şavtı isminden ħikāyedir ki қаtā қаtā diyü seslenür. Binā’en ‘aleyh ‘Arablar murğ-ı mezbūra şadūķ tesmiye iderler.

(679) أَصْدَقُ ظَنًّا مِنْ أَلْمَعِي

(Aşdaķu zannen min elma‘ī)¹³⁶⁶

¹³⁶¹ O, ipekböceğinden daha sanatkâr. Türkçedeki karşılığı: İşini bilen başmâkçı başı. Yazıcı, **age**, s. 191.

¹³⁶² Ebu Seyyāre'nin devesinden daha sağlıklı.

¹³⁶³ Kadīb denen şahıstan daha sabırlı. Türkçedeki karşılığı: Sabır, sabır, sonu kabir./ Adamda Eyüp sabrı var yâhû. Yazıcı, **age**, s. 73.

¹³⁶⁴ Tunevviṭ kuşundan daha sanatkâr.

¹³⁶⁵ Katat kuşundan daha doğru söyler.

¹³⁶⁶ O, öngörülü adamdan daha doğru zanneder.

Elma'î be-gāyet zekî ve âteşîn-zihn ve şihâb-fıkr âdeme dinür. Leme'ân-ı nârdan müştakdır. [146b] Kezâlike levza'î elma'î gibidir, nefsine nisbetle hisbet ve zekî vü zarîf ve hadîdü'l- fu'âd ve faşîh u sühanver âdeme dinür, âteş-zihn ve şihâb-fıtnat olmağla. Güyâ ki zihn ü zekâsıyla icâle-i zamîr eylediği umûr u ahvâle 'elev gibi te'sîr ider. Laz'-ı nârdan müştakdır kezâlike ehvazî dahı darb-ı meşeldir ki kâr u 'amelde çabuk hâzîk ve çîre-dest âdeme dinür. Sevk-i serî' ma'nâsından me'hûzdur. Ve şol kimseye ıtlâk olunur ki umûr u meşâlihde çâlâk olup her ne gûne emr ü maşlahat olur ise aña gâlib ve kâhir olmağla 'ale'l-kemâl haqqından gelüp be-heme hâl anı pürüzsüz ru'yet ve temşiyet idüp ve aña aşlâ bir nesne hâ'il olmaya ve bir maşlahat kendisine ta'ab u şiddet vermeye, merhûm Gümrükçi Selânikî Hasan Ağa gibi

(680) أَصْرُدُ مِنْ جَرَادَةٍ

(Aşradu min cerâdetin)¹³⁶⁷

Aşrad şarad lafzından me'hûzdur ki fethateynle tîz üşümek ma'nasınadır. **Cerâde** cerâd lafzından müfreddir, çekirgeye dinür, aşlâ faşl-ı şitâda görünmez, soğuğa şabr u taḥammül idemeyüp helâk olur.

(681) أَصْرُدُ مِنْ عَنَزِ جَرَبَاءَ

(Aşradu min 'anzin cerbâ'a)¹³⁶⁸

'**Anz-i cerbâ**' uyuz keçi demekdir ki kıllat-i şa'r ve rikḳat-i cildiden nâşî aşlâ kesb-i suḫûnet idemeyüp soğukdan mutazarrır olur.

(682) أَصْرُدُ مِنْ عَيْنِ الْحِرْبَاءِ

(Aşradu min 'ayni'l-ḥirbâ'i)¹³⁶⁹

Ḥirbâ' ḥânîñ kesri ve elifîñ meddiyle ümmü ḥubeyn ile ma'rûf cânverîñ ismidir ki Türkîde kaya keleri ve Fârisîde âftâb-perestek dirler. Kertenkeleden büyük olur, güneşe muḳâbil [146a] ṭurup devr itdikçe bilece devr ider. Suḫûnetiñ te'sîri ziyâde ve teraḳḳî bulduḳça gûn-â-gûn renkler ile mütelevvin olur ve gözüyle güneşden celb-i suḫûnet ider.

(683) أَصْرُدُ مِنَ السَّهْمِ

(Aşradu mine's-sehmi)¹³⁷⁰

¹³⁶⁷ Çekirgeden daha fazla üşür.

¹³⁶⁸ Uyuz keçiden daha fazla üşür.

¹³⁶⁹ Bukalemunun gözünden daha soğuk.

Aşrad kelimesi burada okuñ yalmanı atılan şey'e işleyüp geçmek ma'nāsına olan şaraddan me'ḥūzdur. Kāle'ş-şā' iru:

Femā buḳyen 'aleyyā terektumāni
Ve lākin ḥiftumā şarade'n-nibālī'¹³⁷¹

(684) أَصَبُّ مِنَ الْمُتَمَنِّيَّةِ

(Aşabbu mine'l-mutemenniyeti)¹³⁷²

Aşabbu şabābe kelimesinden me'ḥūzdur ki şādīñ fethiyle şevḳ ve ārzū eylemek ma'nāsınadır, 'alā ḳavlin rikḳat-i şevḳ ya'nī rikḳat ü ḥarāret vechiyle ārzū eylemek ma'nāsınadır, yāḥud rikḳat-i hevā; ya'nī rikḳat ü sūziş ve ḥarāret-i ḳalble 'aşḳ u muḥabbet eylemek ma'nāsınadır ki ez-i dil ü cān 'āşık u şifte olmaḳdan 'ibāretidir. Kelām-ı mezbūr şadr-ı İslāmda ehl-i Medīne emşālindendir. **Mutemenniye** bir ḥātūn idi ki Benī Selīmden Naşr bin Ḥaccāc-nām aḥsen-i ricālden bir kimseye ta' aşşuḳ idüp 'aşḳı yevmen fe-yevmen şu vechle ziyāde oldı ki elem ü derd-i 'aşḳ ile bīmār olup bu keyfiyyet ehl-i Medīne beyninde şöḥret buldı. "Aşḳ bir yükdür ki ḥam bulmuş anuñ altında kāf" maẓmūnı üzre ekl ü şürb ve ḥ'āb-ı rāḥatından fāriḡ olup Naşrıñ zıkrinden ḡayrı kārı yoḡ idi. Ḥazret-i Ömer raḍıyallāhu 'anhu bir gice esvāḳ-ı Medīnede tavāf iderken mezbūre ḥātūnuñ [147b] ḥānesinden āvāz-ı bülend ile şu beyti istimā' eyledi:

Elā sebīle ilā ḥamrin fe-eşrabuhā
Em lā sebīle ilā Naşra bin Ḥaccāci'¹³⁷³

Ḥazret-i Ömer didi ki: "*Men ḥāzihi'l-mutemenniye?*"¹³⁷⁴ yanında olanlar keyfiyyet-i ḥālī beyān eylediler. Çünki şabāḥ oldı ḥazret-i 'Ömer Naşr-ı mezkūrı ḥuzūrına iḥzār idüp ārāyiş-i ḥüsn ü cemālını tenḳiş mülāḥazasıyla ridā'-ı cemāl olan zülf ü kākülünü tırāş itdikden sonra naẓar eyleyüp ḥüsnini evvelkiden hezār mertebe bālāter gördükde didi ki: "*Ente maḥlūḳen aḥsenü*"¹³⁷⁵ Naşr didi ki "*Ve eyyu zenbin lī fī zālike!*"¹³⁷⁶ ya'nī benim bu bābda cürmüm nedir ki bu işi baña itdiñ. Ḥazret-i Ömer didi ki: "*Şadaḳte, ez-zenbu lī en terektuke fī dāri'l-hicreti*"¹³⁷⁷ diyüp bir cemele irkāb ve Başra'ya iclā itdi. Başra'da 'āmil olan Mucāşī' Selīmīye şu vechle taḥrīr itdi ki "*Ḳad seyyertu'l-mutemennā Naşr bin*

¹³⁷⁰ Oktan daha iyi deler.

¹³⁷¹ Siz yaşamam için beni bırakmadınız, siz okların sizi deleceklerinden korktuğunuz için bıraktınız.

¹³⁷² Müttemenniye'den daha fazla özler.

¹³⁷³ Şarap içmek için bir yol yoksa da Naşr bin Haccāc'a kavuşmak için de mi bir yol yok.

¹³⁷⁴ Bu hasret eden kadın kim ki?

¹³⁷⁵ Sen güzel bir mahluksun.

¹³⁷⁶ Bunda suçum nedir?

¹³⁷⁷ Doğru söylemişsin, dāru'l-hicrede bıraktığım için suç benimdir.

*Haccāc ilāl-Başratı*¹³⁷⁸. Ve nisā'-i Medīne ḥazret-i 'Ömerden bu kelāmı aḥz idüp "*Aşabbu mine'l-mutemenniyet*" diyü ḍarb-ı meşel itdiler, ve Başrada Naşr ḥaḳḳında "*أدنفُ من الممتنى*"¹³⁷⁹ meşeli ḍarb olundu. Bu meşelde mütemennā ism-i mef'ül bünyesiyledir. Ednef denef kelimesinden me'ḥūzdur ki çünki Naşr Başraya vāşıl oldu, Mucāşī'-i mezbūr ile qarābeti olmağla ḥānesine inzāl ve ecmel-i nisā'-ı Başra olan Şümeyle Mucāşī' iñ zevcesi idi, Naşrıñ ri'āyet ü ḥizmetine ta'yīnle merāsım-i maḥabbet [147a] ü qarābeti ikmāl eyledi. Biraz müddet mürür itdikden soñra Şümeyle ile Naşr miyānında ser-rişte-i muḥabbet mün'aḳid ve 'alāqaları ānen-fe-ānen mütevekkid oldu. Lākin birbirlerine olan ḥāleti aḥeauhumā āḥara izḥāra mecāl yoğ idi. Ve Mucāşī' be-ğāyet ümmī ve Şümeyle ve Naşr kitābete ḳādirler idi. Ve āteş-i 'aşḳ Naşrıñ cānına te'sīr itmekle, bir gün Mucāşī' ve Naşr ve Şümeyle bir meclisde şoḥbet iderken Naşr parmağıyla arz üzerine resm itdi ki "*İnnī ḳad aḥbebtuki ḥubben*"¹³⁸⁰ ve Şümeyle taḥtına "*Ve enā*"¹³⁸¹ diyü taḥrīr itmekle, Mucāşī' Şümeyleden su'āl itdi ki "Naşrıñ resm itdiği ne idi?". Şümeyle didi ki: "*Kem taḥlubu nāḳatekum?*"¹³⁸² Mucāşī' didi ki "Seniñ resm itdiğiñ ne idi?". Şümeyle didi ki: "Ben daḥı *enā*"¹³⁸³ diyü resm itdim". Mucāşī' didi ki: "Siziñ develeriñiz kaç kerre sağılur su'ālınıñ cevābında ben daḥı ḳavliniñ ma'nāsı ve münāsebeti yoḳdur". Şümeyle didi ki: "Toğrusı Naşr kem tağallu arzukum?"¹³⁸⁴ diyü resm ben daḥı "Ve anā" diyü resm eyledüm. Mucāşī' siziñ arziñizde senede ne ḥāşıl olur su'āliyle, 'Ben daḥı 'ibāretiyle cevāb virdim' kelāmı bir vechle münāsib degildir. Ḥāşılı bu ḥuşuş baña şübhe īrāş itdi diyüp bir kātib da'vet ve ḥuṭūṭ-ı mersūmeyi ḳırā'at itdirüp Mucāşī' nefsü'l-emri geregi gibi fehm eyledikde Naşrıñ yüzüne baḳup "'Ömer seni Başraya 'abeş nefy itmemiş, ba'de'l-yevm bu menzilden daḥı ba'īd ol" diyü tenbīh eyledi. Naşr-ı derdmend şermende olup ba'zı müslimīniñ ḥānesine naḳl eyledi. Şümeylenin müfāraḳatına taḥammül idemeyüp gitdikçe marāz-ı 'aşḳı mütezāyid olmağla [148b] āḥirü'l-emr şāḥib-fīrāş olduğu ehāl-i Başra miyānında şöḥret bulup nisā'-ı Başra "*Ednefu mine'l-mutemennā*" diyü ḍarb-ı meşel itdiler. Mucāşī' daḥı Naşrıñ sebeb-i 'illetini istimā' idüp qarābet sebebiyle 'iyādetine vardı ve merḳūmuñ keyfiyyetine vāḳıf olmağla merḥamet idüp serāyına da'vet ve Şümeyleyi ḥuzūrına iḥzār

¹³⁷⁸ Nasr b. Haccāc'ı Basraya gönderdim.

¹³⁷⁹ Mutemenne'den daha hasta.

¹³⁸⁰ Seni çok sevdim.

¹³⁸¹ Ben de.

¹³⁸² Sizin deveniz ne kadar süt verir.

¹³⁸³ Ben.

¹³⁸⁴ Doğrusu, Nasr tarlamızın mahsulünün ne kadar olduğunu sordu.

idüp didi ki: "Biraz ta'âm ve şarâb alup Naşr-ı derdmend seniñ âteş-i 'aşkıñla sūhte ve pister-i iztırâbda hastadır, mezbûrî 'iyâdetiñle ihyâ ve perestiş-i hâtırı ile nâr-ı ğamını ıtfâ eyle". Şümeyle dağı bu fermâna itâ'at ve 'iyâdetine mübâderet eyledi. Hâşılı ser-i bālinine varup gördi ki bir vechle harekete kudreti yokdur, pes mezbûrûñ ser-i bī-sāmānını ref' ve sīnesine zamm idüp getürdigi ta'âmdan Naşrîñ ağzına bir loğma važ' itdikde bedenine nev'-i kudret belki a'zāsına cān sirāyet itmekle harekete istitâ'at haşıl oldı. Ba'zı 'iyâdetine varan ahibbā bu hāleti görüp ve müşāhede idüp didiler ki "Kātele'llāhu el-A'sā. Gūyā ki Naşrîñ Şümeyle ile miyānında cārī olan mu'āmeleyi müşāhede eyleyüp bu beyti inşād eylemiş":

Lev esnedet meyten ilā şadrihā
*'Aşe ve lem yunçal ilā kâbiri*¹³⁸⁵

Pes Şümeyle Naşrîñ 'iyâdetinden ric'at itdikde maraz-ı 'aşkı [148a] 'avdet eyleyüp 'illet-i 'aşk u muhabbetden āhirü'l-emr cānını cān-āferīne teslīm eyledi.

(685) أَصْرَدُ مِنْ خَازِقٍ وَرَقَّةٍ

(Aşradu min hāziki varakatin)¹³⁸⁶

Aşrad nüfūz ma'nāsına olan şard kelimesinden me'hūzdur. **Hāzik** varağa ya'nī yaprağa şaplanıcı dımeğdir, kināye vechiyle kendinden hayr u menfa'at ve bir maşlahat liyākat me'mūl olmayan kimseye, 'alā kavlin uz ve hāzık ve cerī' olan ādeme ıtlāk olunur. Her biriniñ münāsebeti ma'lūmdur.

(686) أَصْلَفُ مِنْ مِلْحٍ فِي الْمَاءِ

(Aşlefu min milhin fi'l-mā'i)¹³⁸⁷

Aşlef şalf lafzından me'hūzdur ki fethateynle ğılāl ve hubūbatıñ hayr u nemāsı az olmak ma'nāsınadır ki bereketsiz olmak ta'bīr olunur. Zīrā milhi şu içince ikā' itdikde eriyüp bir eşer bākī kalmadığından kelām-ı mezbûrī aślā hayr u menfa'at me'mūl olmayan kimse haqqında darb olunur. 'Arablar "*Şalifeti'l-mer'atu*"¹³⁸⁸ dirler, zevci 'indinde qadr ve menzileti bākī kalmayan 'avrat haqqında.

(687) أَصْلَبُ مِنْ رَدِّ الْجُمُوحِ

(Aşlabu min reddi'l-Cemūhi)¹³⁸⁹

¹³⁸⁵ O (kadın) bir ölüyü göğsüne sarsaydı (o ölü) yaşayacaktı ve mezara götürülmeyecekti.

¹³⁸⁶ Kağıdı saplayan kimseden daha iyi saplar.

¹³⁸⁷ Sudaki tuzdan daha çok erir.

¹³⁸⁸ Karının bir değeri kalmadı.

¹³⁸⁹ Atın başından daha sert.

Cemūh şabūr vezninde başı pek serd ata dinür, yāḥud burada cemūḥdan murād kendi hevā vü hevesine tābi‘ olup ašlā nuşḥ u terbiye ile redd ü men‘i kâbil olmayan sefîh kimsedir.

الباب الخامس عشر: فيما أوله ضاؤ
el-Bābu'l-ḥāmise ‘aşer: Fīmā evveluhu ḡādun¹³⁹⁰

(688) ضَلَّ ضُرَيْصٌ نَفَقَهُ

(Ḍalle ḡurayşun nafaḡahu)¹³⁹¹

Ḍalle māzīdir. **Ḍurayş** dırşın muşagğarıdır ki şıçan yavrusına dinür. **Nafaḡ** fetḡateynle zīr-i zemīnde olan laḡm ve cānver ini ve izbe maḡūlesine dinür. Ma‘nā-yı meşel: Fāre yavrusını kendi deligini bulamayup yitürdi dimekdir. [149b] Bu meşel işlediği işiñ ucunı ortasını bulamayup ‘āciz kılan kimse ḡaḡḡında ḡarb olunur.

(689) ضِغْتُ عَلَى إِبَالَةٍ

(Ḍiḡşun ‘Alā ibbāletin)¹³⁹²

Ḍiḡş ḡādın kesriyle bir demed otluḡa dinür. **İbbāle** iccāne vezninde bir baḡ otluḡa dinür ki götürülür. Ma‘nā-yı meşel: Bir baḡ otluḡ üzerine bir tutam otluk daḡı vaż‘ u taḡmāl olundu dimekdir. Murād şıḡlet kemālinde iken bir şıḡlet daḡı ‘ārız oldu dimekdir. Kelām-ı mezbūrı ibtidā tekellüm iden Ḥaccāc bin Yūsuf eş-Şaḡafīdır. Rū‘yāsında gördi ki gözleriniñ ikisini birden çıkardılar. Çünki şabāḡ olduğda oḡlı Muḡammed vefāt idüp ‘aḡıbinde birāderzādesi Muḡammediñ daḡı ḡaber-i vefātı zuḡūr itmekle kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Bu meşel beliyye üzere beliyye ‘ārız olduğda ḡarb olunur. Ba‘zılar ‘indeinde ḡaşb u reḡānıñ te‘āḡubunda ḡarb olunur ki evveliñ zıddıdır, bānıñ taḡḡifiyle ibāle daḡı cā’izdir.

(690) ضَحَّ رُوَيْدًا

(Ḍaḡḡi ruveyden)¹³⁹³

Ḍaḡḡi taḡḡiyeden emirdir ki ḡuşluḡ vaḡtı ḡurbān kesmek ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meşel: Sen anuñ zebḡinde ‘acele eyleme ki te’ennī ile olan maşlaḡatda fā’ide der-kārdır dimekdir. Bu meşel bir emrde ‘aceleyi terk eyle diyecek yerde ḡarb olunur.

¹³⁹⁰ On beşinci bölüm: Zād ile başlayan meseller

¹³⁹¹ Sıçan yavrusu yolunu kaybetti.

¹³⁹² Bir demet otluk üzerinde bir tutam otluk daha vardır.

¹³⁹³ Kurbanları rıfk ve teennî ile kes. Türkçedeki karşılığı: Ağır ol, batman gelsin. Yazıcı, **age**, s. 237.

(691) ضَرْبُكَ بِالْفِطْيَسِ خَيْرٌ مِنَ الْمِطْرَقَةِ

(Ḍarbuke bi'l-fiṭṭisi ḥayrun mini'l-miṭraqati)¹³⁹⁴

Fiṭṭis sikkīn vezninde büyük çekice dinür. **Miṭraqa** miknese vezninde küçük çekice dinür. Ma' nā-yı meşel zāhirdir. Bu meşel bir emrde istinād itdiği şey [149a] kavī gerekdir, za' ife istinād olunmaz diyecek yerde ḍarb olunur.

(692) ضَرْبَةُ فِي ظَرْفٍ سَوْءٍ

(Ḍarbetun fī zarfi sev'in)¹³⁹⁵

Ḍarbe ḥarbe vezninde beyāz 'asele dinür, ya'nī fenā ve kemter ḳab içinde 'asel-i muşaffādır demektir. Bu meşel eṭvārı güzīde ve evzā' ı pesendīde olarak istimā' olup lākin rū'yetde seyyi'l-ḥulḳ ve bed-fi'āl zuhūr iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(693) أَضَلَلْتُ مِنْ عَشْرِ ثَمَانِيَا

(Aḍlalte min 'aşrin şemāniyā)¹³⁹⁶

Aḍlalte māzī-i muḥātabdır, maşdarı idlāl kelimesidir ki izā'a ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Ondan sekizi izā'a eylediñ demektir. Bu meşel umūrının ekşerini ifsād ve berbād iden fāsīd ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(694) ضَافَتْ عَلَيْهِ الْأَرْضُ بِرُحْبِهَا

(Ḍāḳat 'aleyhi'l-arḍu bi-ruḥbihā)¹³⁹⁷

Ḍāḳat māzī-i mü'enneşdir. **Ruḥb** rānıñ zammı ve ḥānıñ sükūnuyla bolluḳ ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Vüs'at-serāy-ı zemīn semm-i ḥiyāṭāsā fülān kimse üzerine pek teng ü tar oldu demektir. Bu meşel deryā-yı nā-ḳa'r yāb-ı ḥayret ü fikretde gavṭa-ḥ'ār olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(695) ضَرْبُ اللِّسَانِ أَوْجَعُ مِنْ طَعْنِ السِّنَانِ

(Ḍarbu'l-lisāni evca'u miā ṭa'ni's-sināni)¹³⁹⁸

Bu kelām İmām 'Alī kerremallāhu vechehu ḥazretlerinden şudūr buldığı mervīdir. Ma' nā-yı ḥaḳāyık-iḥtivāları şemşīr-i sīne-şikāf-ı zebān īrāş-ı derd ü elem eylemekde sinān-ı ciger-düz ile mecrūḥ olmaḳdan evca' ve bedterdir demektir.

¹³⁹⁴ Büyük çekikle vurman küçük çekikle vurmandan daha hayırlıdır.

¹³⁹⁵ Beyaz bal kötü kap içindedir.

¹³⁹⁶ Onda sekizi kaybettin.

¹³⁹⁷ Geniş yer ona dar geldi.

¹³⁹⁸ Dilin vuruşu mızrakların batırmalarından daha acıdır.

(696) ضَرَبَ فِي جَهَازِهِ

(Ḍarabe fi cehāzihi)¹³⁹⁹

Ḍaraba sāre ma‘nāsınadır. **Cehāz** cīmiñ fethiyle burada rāhile üzre olan pālān ve sā’ir esbāba dinür. **Fī** harfī ḍarb kelimesiniñ mużammini olan ma‘nāniñ [150b] şılasından olmağla *sāra ‘āşiren fī cehāzihi* taḳdīrinde olur. Zemaḥşerī "*Ḍaraba kavā’imehu ‘inde-n-nifāri fī cehāzihi*" taḳdīriyle kayd eylemişlerdir. Aşlı budur ki deve kısmınıñ edevātıyla pālānı şırtından ḳapup ayakları aralığına düşdükdə andan telāş ve ıztırābla ürkmele maḳdūrı miḳdārı ḳaçup gider. Bu meşel nüfūr ve ğıybet idüp bir daḥı ‘avdet eylemeyen kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(697) ضَيَّعَتِ الْبِكَارَ عَلَى طِحَالٍ

(Ḍayya‘ ti’l-bikāre ‘alā ṭiḥālīn)¹⁴⁰⁰

Bikār bikriñ cem‘idir ki genc develere dinür. **Ṭiḥāl** kitāb vezninde Benū Ğubber cemā‘atine maḥşuş bir mevzi‘iñ adıdır. Aşlı budur ki Süveyd bin Ebī Kāhil-nām kimse Benū Ğubberi işbu "*Men serrehu en-neyku bi-ğayri mālin fe’l-Ğubriyyātu ‘alā ṭiḥālī*"¹⁴⁰¹ urcūzesiyle hicv idüp ba‘de bürhetin mezbūr Süveyd bir ḳabīleye esīr olmağla fikākesi ḥuşuşunda Benū Ğubberden isti‘āne olunduğda kelām-ı mezbūrı irād eylediler. Bu meşel bir ādem muḳaddemen ḥaḳḳında isā’et eyledigi kimseden ḥacet taleb eyledikde ḍarb olunur.

(698) ضَرَبُوا بَعْطَنَ

(Ḍarabū bi-‘aṭanin)¹⁴⁰²

‘**Aṭan** fethateynle ḥavz yöresinde olan deve yatağına dinür. Kezālike koyun keçi yatağına dinür. Ma‘nā-yı meşel: Şuya kendileri ve develeri ḳandıḳdan soñra tekrār şu içmege ḳıyām ve teveccüh itdiler dimekdir. Bu meşel nāsıñ keşret ü ittisā‘ı ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(699) ضَعِيفُ الْعَصَا

(Ḍa‘ifu’l-‘aşā)¹⁴⁰³

¹³⁹⁹ Palanında hazır oldu.

¹⁴⁰⁰ Genç develeri Tihāl'de kaybetmişsin.

¹⁴⁰¹ Kim parasız olmak isterse Tihāl'deki Gubbereli bayanlarla evlensin.

¹⁴⁰² Fazla su içtikten sonra suyun yanında da ikamet etmişler.

¹⁴⁰³ İnce değnekli.

‘Arablar rā‘ī-i şefîk hakkında *za‘īfu’l-‘aşā* ve muḳābilinde "صَلَبُ الْعَصَا"¹⁴⁰⁴ ile ta‘bīr iderler.

[150a]

(700) الضَّجُورُ قَدْ تَحَلَّبَ الْغُلْبَةُ

(Ḍacūr ḳad taḥlibu’l-‘ulbete)¹⁴⁰⁵

Ḍacūr şabūr vezninde südi sağılurken muḳtarib olup çağırır olan nāḳaya ıtlāk olunur. ‘Ulbe ğurfe vezninde süd şağacak ḳaba dinür. Ma‘ nā-yı meşel: Ḍacūr olan nāḳa ba‘ zı kerre ‘ulbeniñ tolusı miḳdārı şağılup süd virür dimekdir. Bu meşel baḥīl olan kimseden bir nesne aḥz olunduḳda ḍarb olunur.

(701) ضَرَبَ أَخْمَاساً لِأَسْدَاسٍ

(Ḍarabe aḥmāsen li-esdāsin)¹⁴⁰⁶

Ḍarabe beyyene ve aḫhere ma‘ nāsınadır, ke-ḳavlihi te‘ ālā "ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا"¹⁴⁰⁷ el-āyet. Aḥmās ḥums lafzınıñ cem‘ idir ki ḥānıñ kesriyle deve ḳısmınıñ şusuz ḳaldıḳı günlerden bir güne dinür ki üç gün otlāḳda ḳalup dördünci gün şuya gelmekdir, şürb-i evvel maḥsūbdur. Esdās süds kelimesiniñ cem‘ idir ki sīniñ kesriyle deveniñ dört gün şuya gelmeyüp beşinci gün şuya gelmesine dinür ki şuyı içdiḳi gün maḥsūb olur. Aşlı budur ki bir kimse sefer-i ba‘īd murād itdikde devesine ḥums ve süds şularını i‘ tiyād ider ki seyr ü sülūkunda şuya şabr eylesün içün. Zīrā bādiyede her maḥalde şu bulunmaz. Ma‘ nā-yı meşel: Devesini ḥumsdan ve südse irtikā eyledi ki murādı süds olmaḳla ḥumsa alıḫdırarak südse vardı dimekdir. Bu meşel mekr ü ḥadī‘ a cihetinde sa‘ y u kūşış ile ḥalkı iḡfāl içün bir ḥuşuşı izḫār idüp lākin ğayrı ḥuşuş irādesinde olan kimse ḫaḳḳında ḍarb olunur. Ḳāle’s-şā‘ iru:

Allāhu ya‘ lemu levlā ennenī ferīkun
Mine’l-emīri le-‘ātebtu İbne Nibrāsi

[151b]

Fī mev‘idin ḳālehu şumme aḫlefenī

¹⁴⁰⁴ Sert değnekli.

¹⁴⁰⁵ Feryat eden deve, sağıldıḳı kutuyu doldurabilir.

¹⁴⁰⁶ Beş günden altı güne çıkararak develerini susuzluḳa alıḫtırmaya kalktı.

¹⁴⁰⁷ "Allah örnek gösterdi", (Tahrīm 66/10).

(702) ضَعِ الْفَأْسَ فِي الرَّأْسِ

(Ḍa' i'l-fa 'se fī'r-re'si)¹⁴⁰⁹

Ḍa' emr-i hāzırdır. Fe's baltaya dinür. Bu meşel halkı yeter muntazır itdiñ her ne işleyecek iseñ işle diyecek yerde ɗarb olunur. Ya' nī bu huşūşda baltayı başımıza vaż' iderseñ de eyle hemān iş gör dimekdir. Şureyşi didi ki: "Bir emre 'azīmetde tevkīd maķāmında ɗarb olunur, ya' nī her ne işleyecek iseñ turma işle ve işiñi faşl u kaţ' idüp halkı teşvīşden ķurtar dimekden 'ibāretidir ve ekşeriya şerde müsta' meldir".

(703) ضَعِ السَّهْمَ عَلَى كَيْدِ الْقَوْسِ

(Ḍa' i's-sehme 'alā kebedi'l-ķavsi)¹⁴¹⁰

Kebed yayıñ orta yeridir, ķabzaniñ çaķ vasaıdır ve oķ ol mevzi' den çıkar. Ma' nā-yı meşel: Okı ķabzaniñ orta yerine vaż' eyle ki gözetdigiñ nişāngāha işābet itdiresin dimekdir. Bu meşel me'mūlüne vaşıl olayım dersen sebep-i ķavīye teşebbūs eyle diyecek yerde ɗarb olunur.

(704) ضَرَطْتُ ذَلِكَ

(Ḍariṭun zālīke)¹⁴¹¹

Meydānide maştūrdur ki 'Arablar şu vechle zu'm itdiler ki bir arslan bir ħimārı görüp ķulaķlarınıñ uzunluğundan ve dişleriniñ ve tırnaķlarınıñ şiddetinden ve ķarnınıñ büyüklüğünden ħavf u dehşet 'arız olup baña ġālib olur mülāḫazasıyla ihtirāz iderek ħimāra ķarīb vardı ve didi ki: "Yā ħimār! Sen ħavāfiriñi ya' nī 'azīm ve münker olan tırnaķlarını ne şey içün isti'māl idersin?" [151a] Ĥimār didi ki: "Li'l-ekm, ya' nī taşlık bayırlar içün". Arslan didi ki: "*Ķad emintu ħavafirehu*, ya' nī tırnaķlarınıñ ħavf u mazarratından emīn oldum". Yine arslan su'āl itdi ki "Ya ol şedīd olan dişleriñi ne şey içün kullanırsın?" Ĥimār didi ki: "Li'l-ħanẓali, ya' nī ebūcehil karpuzı içün" Yine arslan "*Ķad emintu esnānehu*, ya' nī dişleriñi şerr ü mazarratından emīn oldum". Ba' dehu su'āl itdi ki "Sen ol iki münkerleri, ya' nī 'azīm ü tavīl olan ķulaķlarını ne içün isti'māl idersin?" Ĥimār didi ki: "Liẓ-zübbāni, ya' nī sīnekleriñ def' i içün". "Ve ol 'azīm ü kebīr

¹⁴⁰⁸ Allah bilir ki emirden korkum olmasaydı İbnu Nibras'ı azarlardım, çünkü o, söz verdikten sonra sözünü tutamadı ve (görüşmemizi) beşinci günden altıncı güne çıkarmaya kalktı.

¹⁴⁰⁹ Baltayı başa vur.!

¹⁴¹⁰ Oku yayın ortasına koy!

¹⁴¹¹ O sadece yellenmedir.

olan karnıñı ne içün isti‘ māl idersin" didikde ħimār didi ki: "Zariṭun zālike, ya‘ nī ol ‘aẓīm olan baṭnım hemān zarta içündür". Ol zamān arslanıñ vehmi def‘ olup ħimārı iftirās eyledi. Meşel-i mezbūrı zāhiren kıyāfeti mehīb olup lākin zımnında me‘lī olmayan kimse haqqında darb olunur.

(705) أَضْحَكُ مِنْ ضَرْطِهِ وَيَضْرُطُ مِنْ ضَحِكِي

(Aḍḥaku min ḍarṭihi ve yaḍriṭu min ḍaḥikī)¹⁴¹²

Aḍḥaku muzāri‘ -i mütekellimdir. Yaḍriṭu muzāri‘ -i ġā’ibdir. Ma‘ nā-yı meşel: Ben anuñ zartasından dıḥk iderim ve ol benim dıḥkdan zarta ider dimekdir. Aşlı budur ki bir cemā‘ at bir mevzi‘ de oturup muşāḥabet iderken içlerinden biri

Şikem zindān-ı bādest ey ħıredmend
Ne-dāred hīç ‘ āqıl bād der-mend ¹⁴¹³

Fehvāsınca bir kavī zarta çekdi. İçlerinden bir kimse ‘aẓīm dıḥk eyledi. Zarrāt ol kimseniñ dıḥkini görüp ziyāde tA‘ accübündEn kendiye bir gūne [152b] ḥande tārī oldı ki dübÜrüne mālİK olamayup zartāt-i müte‘ākıbe iḥdāş itdikde ol dıḥk iden kimse kelām-ı mezbūrı darb U irād eyledi. Bu meşel emr-i müte‘ accib haqqında darb olunur.

ما على أفعال من هذا الباب

Mā ‘alā ef‘ale min hāze’l-bābi¹⁴¹⁴

(706) أَصِيْقُ مِنْ ظِلِّ الرُّمَحِ

(Aḍyaḳu min ṣilli’r-rumḥi)¹⁴¹⁵

Rumḥ mızrağa dinür. Ve "أَصِيْقُ مِنْ خُرْتِ الْإِبْرَةِ"¹⁴¹⁶ Ḥurt ḥānıñ zammı ve fethiyle ḳulağıñ ve sā’ir nesneniñ deligine dinür. İbre hemzeniñ kesriyle igneye dinür, Fārisīde sūzen dinür. Ve "أَصِيْقُ مِنْ سَمِّ الْخِيَاطِ"¹⁴¹⁷ Sem sīnin fethi ve mīmin teşdīdiyle delige dinür. Ḥiyāt liḥāf vezninde igneye dinür, ibre ma‘nāsına. Ve bu ma‘nādandır ki ‘Arablar "aşāba simme ḥācetihi"¹⁴¹⁸ dirler maḳşad u maṭlabıñ deligini buldı ki işābet eyledi dimekdir.

¹⁴¹² Ben onun yellenmesinden gülerim o da gülmemden yellenir.

¹⁴¹³ Ey akıllı kimse, karın yelin zindanıdır, hiç bir akıllı rüzgarı hapsetmez.

¹⁴¹⁴ Ef‘al vezniyle başlayan meseller.

¹⁴¹⁵ Mızrağın gölgesinden daha dar.

¹⁴¹⁶ İğne deliğinden daha dar.

¹⁴¹⁷ İğne deliğinden daha dar.

¹⁴¹⁸ Asıl hedefine ulaştı.

(707) أَضِيقُ مِنْ نُحْرُوبٍ

(Aḍyaḳu min nuḥrūbi)¹⁴¹⁹

Nuḥrūb nūnuñ zammıyla bal gömecinde olan delige dinür ki şeş-ḥāne olur, arı anda bal yapar. Bu meşeller ziyādesiyle teng ve dayyık olan nesne hakkında ḍarb olunur.

(708) أَضِيعُ مِنْ قَمَرِ الشَّتَاءِ

(Aḍya‘u min ḳameri‘ş-ṣitā‘i)¹⁴²⁰

Bu meşel bir şāhib-kemāl ḳadr ü ḥürmeti bilinmez bir ḳavmiñ yedine giriftār olduḳda ḍarb olunur.

(709) أَضْبَطُ مِنْ عَائِشَةَ بْنِ عَثَمٍ

(Aḍbaṭu min ‘Ā‘yiṣete bin ‘aṣm)¹⁴²¹

Aḍbaṭu ḍabṭ kelimesinden me‘ḥūzdur ki bir nesneyi ḥazm ü baṣīret ve ḥüsn-i tedbīr ile ḥıfz eylemek ma‘nāsınadır. Mervīdir ki mezbūr ‘Āyişe bir gün develerini şuvarmak içün kuyı başına getürüp ve ḳoḡayı ṭoldurmak içün ḳarındaşını aṣaḡıya indirdi. Mezbūr kuyı içre ḳoḡa ṭoldurmaḡa [152a] meşḡul iken taşrada develer izdiḥām eylemekle nāḡāh birisi kuyıya düştü. Kuyunuñ içerisi vāsi‘ olmaḡla ḳabuk direnüp taşradan ḳuyruḡuna yapışup divāra şıḳıṣdırmaḡla aṣaḡıya şalıvirmeyüp muḥkem ḳabṭ eyledi. Aṣaḡıdan ḳarındaşı "Ey birāder! Meded, helāk olacaḡım" diyü ḡayḳırdıḳda yuḡarıdan "Zāke ilā zenebi'l-bekreti" ya‘nī bekreniñ ki genc nāḡa dimeḳdir, eger ḳuyruḡı ḳoparsa üzeriñe düşüp helākiñ emr-i muḳarrerdir didi. Pes ne ḡāl ise elinden şalıvermeyüp hezār zūr u zār ile çeküp çıkardı.

(710) أَضِيعُ مِنْ دَمِ سَلَاءٍ

(Aḍya‘u min demi sellā‘in)¹⁴²²

Sellā‘ ‘ayn-i mūhmele ve lāmıñ ṣeddesiyle ‘Abdi'l-ḳays cemā‘atinden bir recūldir. Ḥazramevt ḳaşabasında ḳatıl olup diyeti taleb olunmamaḡla ḍarb-ı meşel olmuşdur.

(711) أَضِلُّ مِنْ مَوْدَةٍ

(Aḍallu min mev‘ūdetin)¹⁴²³

¹⁴¹⁹ Hücre deliḡinden daha dar.

¹⁴²⁰ Kış ayından daha kayıp.

¹⁴²¹ O, 'Āiše bin 'Asm'dan daha koruyucu. Türkçedeki ḳarşılığı: Şahin küçük, ama payını ele vermez. Yazıcı, **age**, s. 176.

¹⁴²² Sellā'nın kanından daha kayıp.

Mev'ûde diri iken defn olunan kıza dinür. Cāhiliyede 'Arablar kız evladını faqr ü mecā' atdan yāhūd lēhūḳ-ı 'ārdan nāṣī diri olarak kabre defn iderler idi, ve bazıları mecā' at havfiyla oğlanı daḥı defn iderler idi. "وَإِذَا الْمَوْدَتِ سُئِلَتْ"¹⁴²⁴ kerīmesi ol bābda nāzil oldu.

(712) أَضَلُّ مِنْ قَارِظٍ عَنَزَةٍ

(Aḍallu min Qāriḍi 'Anzete)¹⁴²⁵

Qāriḍ 'Anze kabilesinden bir kimsedir. Bir gün babasıyla qarḣ devşürmege çıkup ḡaybet-i munkatı'a ile ḡā'ib olup bir daḥı ric'at eylememekle giderek ḍarb-ı meşel olmuşdur.

(713) أَضَلُّ مِنْ وَلَدِ الْيَرْبُوعِ

(Aḍallu min veledi'l-yerbū' i)¹⁴²⁶

Yerbū' ya'fūr vezninde ma'rūf cānverdir, Türkīde tarla şıçanı ve 'Arap tavşanı didikleridir, fāreye şebīh ve andan ekber ve kıyruḡı aṭvel ve elleri ayaklarından akşar [153b] olur. Veledi kendi deliginden çıkdıḡda bir daḥı yuvasını bulup ric'at idemez, sū'-ı hidāyetde ḍabb ile digden be-ḡāyet ekşerdir.

(714) أَضَلُّ مِنْ سَارِقِ الْمَغْزَلِ

(Aḍallu min sāriḳi'l-miḡzeli)¹⁴²⁷

Sāriḳ-i miḡzeliñ ḍalāleti budur ki ḡayrılara ilbās-ı libās ider, ma' hāzā kendi 'uryāndır. Bu meşel ḡayrılara nuşḥ u pend idüp kendi ol naşīhatle 'āmil olmayan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(715) أَضَلُّ مِنْ سِنَانٍ

(Aḍallu min Sinānin)¹⁴²⁸

Sinān 'Arabdan bir kimsedir, ḳavmine infi'ālen Cehūl-nām nāḳası üzre rükūb ve beyābāna teveccūh eyleyüp ḡaybet-i ebediyye ile ḡā'ib oldu. Ve 'Arablar aña ḍālle-i

¹⁴²³ Diri gömülen kızıdan daha kayıp.

¹⁴²⁴ "Diri diri gömülen kız çocuḡunun, hangi günahattan ötürü öldürüldüḡü sorulunca", (Tekvir, 81/3)

¹⁴²⁵ Borç toplayan Anzeli kimseden daha kayıp.

¹⁴²⁶ Arap tavşanından daha kayıp.

¹⁴²⁷ İnsanların giysilerini çalan adamdan daha sapkın. Türkçedeki karşılığı: Kelin ilacı olsa başına sürer

¹⁴²⁸ Sinān'dan daha kayıp.

Ğatafān tesmiye eyleyüp bir nesneden te'bīd murād itseler "*Lā ef'alu hattā yerci'e dāilletu Ğatafān*"¹⁴²⁹ diyü ğarb-ı meşel iderler.

البَابُ السَّادِسُ عَشَرَ: فِيمَا أَوَّلُهُ طَاء
el-Bābu's-sādisu 'aşer: Fīmā evveluhu ṭā'un¹⁴³⁰

(716) الطَّعْنُ ظَنَارُ قَوْمٍ

(eṭ-Ṭa' nu ṣi'āru kavmin)¹⁴³¹

Zi'ār kitāb vezninde bir ḥātūnı yāḥud bir ḥayvānı emzirmek içün ğayrıñ veledine bakmak ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Düşmene mızrak sancmak silm ü şalāḥa anları yakup mūm ider, hemān sen mızrağını silküp ihāfe kıl ki ṭarafıña meyl ü inḳiyāda muṣṭar olurlar dimekdir. Cevherī'niñ meşel-i mezbūrı "*eṭ-ṭa' nu yaz'aru*" 'ibāretiyle īrādı sehvdır, şāvāb olan "*yaz'aru*" 'unvānında olmaḳdır ki zamīr mef' ūlden 'ārī olmaḳdır, "*ya'ṭifu 'alā's-şulḥ*" demek olur. Şāḥib-i *Kāmūs* meşel-i mezbūr ibtidā ṣi'ār 'unvānında vārid olup müstakbil 'unvānında īrād olundukda zamīrden mücerred olarak şāḥiḥ olup ma'a'z-zamīr [153a] şihḥat-i ma'nā olmadığını iş'ār ider. Bu meşel baḥūlden ihāfe ile istiḥşāl-i māl olanacağını īmā zımnında īrād olunur.

(717) طَلَبَ الْأَبْلَقَ الْعُقُوقَ

(Ṭalabe'l-ablaḳa'l-'aḳūḳa)¹⁴³²

Ṭalebe māzīdir. Burada **ablaḳ** alaca erkek ata ve 'aḳūḳ gebeye dinmekle gebe olan erkek at ṭaleb eyledi dimekdir. Bu meşel ḥuşūli mümkün olmayan nesne ṭaleb iden kimse ḥaḳḳında ğarb olunur. Ba'zılar ablaḳ-ı 'aḳūḳ şabāḥ vaktinden müste'ārdır, 'aḳ lafzındandır ki şaḳ ma'nāsınadır, inşikāk-ı şubḥ münāsebetiyle aḥz olunmuştur.

(718) أَطْلِقْ يَدِيكَ تَنْفَعَاكَ

(Aṭliḳ yedeyke tenfa'āke)¹⁴³³

¹⁴²⁹ Ğatafān kabilesinin kaybettiğini geri alıncaya kadar bunu yapmayacağım.

¹⁴³⁰ On altıncı bölüm: Tā' ile başlayan meseller.

¹⁴³¹ Mızrak, kavmin süt annesidir. Türkçedeki karşılığı: Zor oyunu bozar. Zora beylerin borcu var. Yazıcı, age, 146.

¹⁴³² Erkek ve gebe bir at istedi.

¹⁴³³ Ellerini rahat bırak, sana yarar olur.

Atlık ıtlāk kelimesinden ki takyīdiñ zıddıdır, emirdir, taqdīr-i meşel *atlık yedeyke bi'l-ḥayri ve'l-cūdi* dımeğdir. Bu meşel zıkr-i ḥayr ve iktisāb-i medḥ ü şenā içün bezl-i māl idüp cūdu şehāya sa' y eyle diyecek yerde darb olunur.

(719) طَارَتْ بِهِ الْعُقَاةُ

(Tāret bihi'l-‘Ankā’u)¹⁴³⁴

‘**Ankā**’ ma‘lūmü'l-ism ve meçhülü'l-cism bir kuşuñ ismidir. Ve ‘inde'l-ba‘z ol bir kuşdur ki tayarānda igrāb u ib‘ād ider, ya‘nī pek dūr u dirāz tayarān ider. Tā’ir-i mezbūr peygamber-i ehl-i Ress olan Ḥanzale bin Şafvān el-Ḥımyerī ‘alā nebiyyinā ve ‘aleyhi's-selām zamānında peydā olmuştur. Gerdeni be-ğāyet uzun ve reng ü ḥılķati ḥūb u ‘azīm bir kuş idi. Demḥ-nām tağda īvā idüp cā-be-cā eṭrāfa tayarān ve teşādūf eylediği tūyūr u vuḥūşı şayd ider idi. Bir gün ‘ale'l-‘āde yine pervāz idüp lākin aşlā bir şikāra dest-res olmamağla ḥarāret-i cū‘ u şerihinden [154b] bir tıfl-ı şağīri ihṭiṭāf eylemekle, aşḥābı gelüp peygamber-i müşārunileyh ḥazretlerine iştikā itdiklerinde bed-du‘ā itmekle āfet-i semāviye dūçar olup helāk ve nesli münķaṭı‘ olup vücūdı nā-mevcūd olmuştur. Vālid-i mācidim *Terceme-i Kāmūs*da bu gūne naql ü beyān buyurmuşlar ki Rebī‘ü'l-Ebrārda zıkr olundığı üzre murğ-ı mezbūr ḥazret-i Mūsā zamānında peydā olup kendisi dişi idi, ba‘dehu Ḥaḳḳ celle ve ‘alā ḥazretleri aña bir erkek daḥı ḥalk idüp çift olmağla tenāsül peydā ve gitdikçe mütekeşşir olup Ḥazret-i Mūsā vefātından soñra Necd ve Ḥicāza intikāl ve şıbyāna ta‘arruż eylemege iştigāl itmekle peygamber-i vakīit olan Ḥālīd bin Sināni'l-‘Absī ḥazretleriniñ nişāne-i neşşābe-i du‘āları olmağın āşiyāne-i ‘ademe pervāz eylemiştir. Gerdeni dirāz olduğından ‘ankā dinüp tayarānda igrāb yāḥud şikārı nā-bedīd eylediginden mağrib ile tavşīf olunup ‘ankā-yı mağrib denilmiştir. Ve ol kuşa Fārisīde sīmurğ ve sirenk daḥı dirler otuz kuşuñ renginde olduğıçün. Şehnāmede Firdevsī, Rüstemin pederi olan Zāl murğ-ı mezbūruñ perverdesidir diyü taḥrīr ve ‘İkreme ḥazretleri "طيرا أبابيل"¹⁴³⁵ kerīmesinde ebābīli mürğ-i mezbūr ile tefsīr eylemiştir. Meşel-i mezbūr çok zamān görünmeyüp gaybet iden kimse ḥaḳḳında darb olunur.

(720) طَالَ الْأَيْدُ عَلَى لُبْدٍ

(Tāle'l-ebedu ‘alā Lubedīn)¹⁴³⁶

¹⁴³⁴ Anka kuşu onu kapıp götürdü. Türkçedeki karşılığı: Yel üfördü, su götürdü. Yazıcı, *age*, s. 71.

¹⁴³⁵ "Ebābīl kuşları" (Fil, 105/3).

¹⁴³⁶ Akbabanın ömrü uzadı.

Ebed fetḥateynle ma' rûfdur ki dehr ma' nâsınadır. **Lubed** şurad vezninde nûsûr-ı Loḳmânîñ âḫiri, ya' nî en soñraya kalan nesriniñ ismidir, [154a] helâk olmaz zannıyla tesmiye eylemiştir. Ve nesr kerkes didikleri kuşdur. Loḳmân-ı mezbûr Loḳmân-ı Hekîmiñ ğayrıdır ve bu 'Ād kavmindendir. 'Arablar şöyle nakl iderler ki kavm-i mezbûr Loḳmânı istiskâ içün Harem-i şerîfe irsâl idüp kendi Haremde iken kavmi bi'l-cümle mazḥar-ı qahr-ı İlâhî olmağla mezbûr güyâ ki taraf-ı Rabbânîden iki mādde zımnında taḫyîr olundu, güyâ ki mezbûr Hakk celle ve 'alâ dergâhından tûl-i 'ömr niyâz eylemekle kumral tüylü tağ öküzleri veledleri olarak ki yedi dâne her biri esmer ve maṭar işâbet itmeyen otsuz şusuz tağda îvâ ider olalar, anları istiṣḥâb ya' nî her biri helâk olduğda yerine birini daḫı istiṣḥâb idüp 'ömr-i ṭabî'î üzre mu'ammer olup ol helâk olduğda yerine yavrılarından birini daḫı aḫz idüp anlarıñ mecmû'unuñ 'ömri kadar mu'ammer ola, yâḥud yedi dâne nesr ittiḥâz ide ki her biri helâk olduğda yerine yavrılarından birini daḫı aḫz idüp 'ömr-i ṭabî'î üzre mu'ammer ola, ol helâk olduğda bir yavru daḫı ittiḥâz eyleye. Hülâşa bu minvâl üzre nûsûr-ı seb'anıñ 'ömri miḳdârı mu'ammer ola. Pes Loḳmân şıkk-ı şânîyi ihtiyâr eyledi ve her nesr seksan sene mu'ammer olup eñ soñra qalana bu helâk olmaz zu'mıyla Lubed ıtlâk eyledi. Ba' dehu Lubed daḫı helâk olmağla Loḳmân daḫı aña pey-rev oldu. Lubed şured vezninde yerinden ayrılmayup güyâ keçe gibi yapışık olan tenbel âdeme dinür. Yâḥud Lubedden dehr murâddır. Ve nûsûr-ı mezbûreniñ her biriniñ bir ism-i maḥşûşı [155b] vardır ve 'Arablar anuñla teşe'üm eyleyüp "Yâ şüm" mevķi' inde "Yâ Lubed" dirler.

(721) أَطْرُقُ كَرَا إِنَّ النُّعَامَ فِي الْقَرَى

(Aṭriḳ karâ inne'n-nu' āma fi'l-ḳurā)¹⁴³⁷

Aṭriḳ emr-i ḥâzırdır, maşdarı iṭrāk kelimesidir ki nuṭḳı sedd eylemek ma' nâsınadır. **Karâ** ism-i cins olan kerevân lafzından muraḥḥamdır, qaza şebîḥ tuyûruñ ismidir, ḥarf-i nidâ maḥzûfdur. **Nu'ām** nûnuñ zammıyla na'âmeniñ cem'idir ki deve kuşlarına dinür. **Ma'nâ-yı meşel**: Ey kerevân kuşları sükût idiñiz, zîrâ deve kuşları ḳurâdadır gelüp sizi taleb ider dimekdir. Bu meşel nezd-i efâzılâ fuḍûl ve nâdân olan kimseniñ tekellümi ḥâlinde iskâtı içün ḍarb olunur.

(722) طُولُ التَّنَائِي مَسَلَةٌ لِلتَّصَافِي

(Ṭülû't-tenâ'î meslâtun li't-taşâfi)¹⁴³⁸

¹⁴³⁷ Ey toy kuşu! Başını eğ, boynunu uzat ve teslim ol, çünkü köyde deve kuşları var. Türkçedeki karşılığı: Aç gözünü, açarlar gözünü. Yazıcı, age, s. 239.

Tenā'ī tebā'ud ma'nāsınadır, müddet-i medīde zāviye-nişin-i ğaybet olmakdan kināyedir. **Meslāt** ism-i mekândır, maşdarı selāt kelimesidir ki zehāb ma'nāsınadır, lākin bu tefsīr ḥaṭadır, belki mesle'e mef'ale vezninde olarak sülūv kelimesinden me'hūz olarak bir nesneyi unutup andan ḳalbi fāriğ ü āzāde olmak ma'nāsınadır. Şāḥib-i *Ḳāmūs*ın Beşā'irde beyānına göre sülūv māddeşi bir nesneniñ muḥabbeti göñülden zā'il olmak ma'nāsına mevzū'dur, pes unutmak ma'nā-yı lāzımı olur. Teşāfī mu'āmele-i muḥabbet ü meveddetden kināyedir. Ma'nā-yı meşel: Ṭūl-i müfāraḳat miyānede merbūṭ olan rişte-i muḥabbet ü vidādīñ inḳiṭā'ına bādīdir demekdir. Ḳāle's-şā'iru:

*Yusli'l-ḥabībeyni ṭūlu'n-ne'yi beynehumā
Ve teltaḳī ṭurukun uḥrā fe-te'telifu*

[155a]

Fe-yuḥdişu'l-vāşilu'l-ednā meveddetuhu
Ve-yaşırımu'l-vāşilu'l-en'ā fe-yanşirifu¹⁴³⁹

(723) الطَّيْرُ بِالطَّيْرِ يُضْطَادُّ
(eṭ-Ṭayru biṭ-ṭayri yuşṭādu)¹⁴⁴⁰

Kelām-ı müvelledir. Ya'nī bir şey'-i nefis mişlini bezl eylemekle bulunur demekdir. Meselā hūmā-yı evc-i istiğnā geçinüp gūşe-nişin-i kūy-ı niyāz olan biçāregāna aşlā nigāh-endāz-ı çeşm-i iltifāt olmayan dilber-i 'ālem bir maḥbūb-ı dil-āşūbı şayd eylemek ḳaşdıyla şayd olunur ve hākezā ve hākezā.

(724) أَطْرَى أَوْ طَرِّي فَإِنَّكَ نَاعِلَةٌ
(Aṭirī ev ṭirī fe-inneki nā' ile)¹⁴⁴¹

Aṭirī emr-i ḥāzır, mü'ennesdir, maşdarı iṭrār kelimesidir ki ṭirra-ı vādīyi; ya'nī dereniñ kenārını sıyırıp gitmek ma'nāsınadır. Kāf-ı zamīri mü'enneşe ḥiṭābdır. Ma'nā-yı meşel: Sen develeri dere kenārında olan şarb yerlerde daḥı ra'y eyle ki seniñ ayaklarıñda pā-pūşlarıñ olmağla āzürde olmazsın demekdir. Murādı çobanıñ ayaklarıñ derileriniñ dürüş ve ğalīz ve şedīd olduğunu iş'ārdır. Aşlı budur ki bir ādemiñ bir rā'ıyesi var idi, dā'imā develeri düz yerlerde ra'y idüp şarp ve çukur yerlere varamazdı. Deve şāḥibi bir gün aña kelām-ı mezbūrī irād eyledi. Ba'zılar iṭrārī nāz u şīve eylemek ve

¹⁴³⁸ Fazla uzaklık muhabbeti arttırır.

¹⁴³⁹ İki sevgili birbirlerinden uzak kalınca aşkları daha artar, yolları da birleşir. Kavuşma zamanı olunca aşkı yenilenir ve aralarındaki uzak olkalma ayrılığı kesilir.

¹⁴⁴⁰ Kuş kuşla avlanır.

¹⁴⁴¹ Develeri dere kenarlarında da otlat, çünkü ayakların pabuçludur. Türkçedeki karşılığı: Elinden gelmek./ Unun var, şekerin var, neden helva yapmazsın. Yazıcı, age, 144-145.

ba' zılar develeri toplayup birkdirmek ma' nâlarına haml eylemiştir. Lâkin akreb u aşvab olan ma' nâ-yı evveldir. Meşel-i mezbûr emr-i şedîde muhtedir olan âdemi iktidârını iş'âr ile aña sevk ü igrâ eylemek mevki'inde irâd olunur.

(725) أَطُوهِ عَلَى غَرَّةٍ

(Atvihi 'alâ garrihi)¹⁴⁴²

Aṭvi emr-i hâzırdır, [156b] maşdarı ṭavī kelimesidir ki dürmek ma' nâsınadır. **Ġarr** ġaynıñ fethi ve rânıñ teşdîdiyle tüyada ve deride olan büküme ve kıvrıma dinür. **Ma' nâ-yı meşel**: Bükümüne kıvrır demekdir. Bu meşel bir nesneyi kolayına ve olduğu hâlde terk eyle diyecek yerde darb olunur.

(726) أَطْعِمُ أَخَاكَ كُشْيَةَ الضَّبِّ

(Aṭ' im aḥāke kuşyete'd-ḡabbi)¹⁴⁴³

Aṭ' im iṭ'âm kelimesinden emr-i hâzırdır. **Küşye** ġurfe vezninde keler didikleri cânverin karnında olan yağa dinür ki iki yanlarında uzun uzadı olur, 'alâ kavlin kıyruğuñun dibine ve köküne dinür. **Ma' nâ-yı meşel** zâhirdir. Bu meşel bir âdemi bir kimse ile muvâsât u mu'âşerete igrâ vü teşvîk eylemek ma' rezinde darb olunur. 'Alâ kavlin hezl ü istihzâ maḥallinde darb olunur. Kavlı-i evvel ma' nâ-yı evvele göredir. Zîrâ zıkr olunan yağ 'inde'l-A' râb mu' teberdir. Ve şânî ma' nâ-yı şânîye göredir. Nite " أَطْعِمُ أَخَاكَ مِنْ عَقَنْقَلٍ " daḡı dirler. **Aḡankal** severcel vezninde keler didikleri cânverin kırsağına dinür. Kezâlike " أَطْعِمُ أَخَاكَ مِنْ كُلِّيَةِ الْأَرْنَبِ " ¹⁴⁴⁵ dirler. **Kulye** kâfiñ zammıyla bögrege dinür, **erneb** tavşana dinür. Bu meşel meşel-i evvel gibidir.

(727) طَعْنُ اللَّسَانِ كَوْخَزِ السَّنَانِ

(Ṭa' nu'l-lisāni kevaḡzi's-sināni)¹⁴⁴⁶

Vahz vāvıñ fethi ve ḡā-yı mu'cemeniñ sükunıyla bir kimseye mızraḡ dürtmek ma' nâsınadır. **Ya' nî** ṭa' n-ı lisān bir kimseye mızraḡ dürtmek gibidir, belki daḡı eşedd ü ezyeddir. Zîrâ kelime kelime ḡalbe vāşıl olur ki içerüsüne kadar işleyüp te'sîr ider ve ṭa' n-ı laḡm u cilde vāşıl olur. Ḳāle's-şā' iru:

¹⁴⁴² Onu bükümüne kıvrır! Türkçedeki karşılığı: İşi oluruna bırakmak. Yazıcı, **age**, s. 151.

¹⁴⁴³ Kardeşine kertenkelenin yağından yedir!

¹⁴⁴⁴ Kardeşine kertenkelenin kursağını yedir!

¹⁴⁴⁵ Kardeşine tavşanın böbreğinden yedir!

¹⁴⁴⁶ Dilin bıçaklaması mızrağın dürtmesi gibidir.

[156a]

Cirāḥātu's-sināni lehā ilti 'āmu
*Ve lā yeltāmu mā ceraḥa'l-lisānu*¹⁴⁴⁷

(728) طَمَحَ مِرْثَمُهُ

(Ṭamaḥa mirsemuhu)¹⁴⁴⁸

Ṭamaḥa māzīdir, 'alā ma' nāsınadır. **Mirsem** minber vezninde ve maḥbes vezninde daḥı mervīdir, burna ıtlāḳ olunur. Türkīde burnı büyüdi ta' bīri bundandır ki zātında 'ulüvv ü rif' at şāḥibi degil iken bir manşıba yāḥud rütbe-i 'āliyye nā'il olduḳda 'utüvv ü istikbār şāḥibi olup burnunu yukarı tutar ki öyle olan kimselere ekin iti ta' bīr iderler. Zīrā köpek kısmı bir ekine girdikde kılçıkları batmasun içün burnunu ekinden yukarı kaldırıp öylece mürür ider.

(729) اِطْلُبْهُ مِنْ حَيْثُ وَلَيْسَ

(İṭlubuhu min ḥayṣu veleyle)¹⁴⁴⁹

İṭlub emr-i ḥāzırdır. **Ḥayṣu** zamm üzre mebnīdir, kaç kelimesi gibi. Yāḥud fetḥ üzre mebnīdir, keyfe gibi. Ve dā'imā cümleye muzāf olur, teḳūlu: "*Eclis ḥayṣu teclisu*".¹⁴⁵⁰ Burada **leyse** kelimesiniñ aşlı "*lā eyes*" idi, fetḥateynle mevcūd olan şey'in ismidir, "*lā eyesē*" denildikde ma' nā *lā mevcūd velā vücd* demek olur. Keşret-i isti'māl sebebiyle hemze ḥazf olup iltikā'-ı sākineyn def' içün elif daḥı ḥazf olup leyse bākī kalmışdır. Ve leyse zamān-ı hālde olan nesneyi nefy içün mevzū' bir kelimedir ve bu meşelde lā mevzi' ine važ' olunmuşdur. Meşel-i mezbūr "*iṭlub mā emrtuke min ḥayṣu tūced velā yūced*" sebkindedir; ya' nī benim saña emr itdigim şey'i bulunsun ve gerek bulunmasun taleb eyle demek olur ki [157b] 'alā tarīḳi'l-mübālağa olup "*lā yefūtenneke hāzā'l-emrū 'alā eyy-i ḥālīn yekūnu ve bālig fī talebihi*"¹⁴⁵¹ sebkinde olur.

(730) اِطْلُبْ تَظْفَرُ

(İṭlub ṭazfer)¹⁴⁵²

Ya' nī taleb eyle ki murāda zafer bulasın dimekdir. Bu meşel maḳşūdunı taleb içün bir kimseyi ḥaṣ ve iḡrā maḥallinde ḍarb olunur.

¹⁴⁴⁷ Mızrakların dürtmeleri sebebiyle gelen yaraların ilacı vardır, fakat dilin bıçakladığı yerlerin tedavisi yoktur.

¹⁴⁴⁸ Burnu büyüdü.

¹⁴⁴⁹ Bulsan da bulmasan da istediğimi getir!

¹⁴⁵⁰ Oturduğun yerde otur!

¹⁴⁵¹ Bunu asla kaçırma ve ne olursa olsun onu al!

¹⁴⁵² İste alırsın.

(731) طَيُّورٌ فَيُّورٌ

(Ṭayyūrun feyyūrun)¹⁴⁵³

Ṭayyūr ṭānıñ fethi ve yānıñ teşdidiyle şol ādeme ıtlāk olunur ki pek tiz-meşreb olup bir mādde zımnında hemān süd köpügi gibi kabarıp lâkin yine çabuk savuşur ola. **Feyyūr** ṭayyūr vezninde feverān lafzından me'ḥūzdur ki ḥiddetlü tünd ve tiz ādeme dinür. Yukālu "*Feyyūrun ṭayyūrun, ey ḥadīdün serī'ü'l-fey'etl*". Bu meşel serī'an 'ğazūb ve serī'en ğazabdan rücū' iden kimse ḥaqqında ḍarb olunur.

(732) أَطَاعَ يَدًا بِالْقَوْدِ فَهَوَ ذُلُولٌ

(Aṭā'a yeden bi'l-ḳavdi fehve zelūlu)¹⁴⁵⁴

Yeden temyiz olarak manşūbdur. Bu meşel ser-keş olan kimse muṭī' olduğda ḍarb olunur.

(733) اِطْرُقِي وَمَيْشِي

(İṭruḳī ve meyšī)¹⁴⁵⁵

İṭruḳī emr-i ḥāzır, mü'enneşdir, maşdarı tarḳ kelimesidir ki ṭānıñ fethiyle yūñi yumuşatmak için çubuk ile çarpmak ma'nāsınadır. **Meyšī** mīmiñ fethi ve yānıñ sükūnuyla yūñi kıla ḳarıştırmak ma'nāsınadır. Bu meşel ḥaṭā ile şavāb beyninde kelāmını taḥlīt iden kimse ḥaqqında ḍarb olunur.

(734) طَعْمٌ ذِكْرِكَ مَعْسُولٌ بِكُلِّ فَمٍ

(Ṭa'mu zikrike ma'sūlun bi-kulli femi)¹⁴⁵⁶

Ṭa'ām-ı ma'sūl dinür ol ṭa'āma 'asel vaḍ' olunduğda. Bu meşel ḥaber şīğası üzredir, murād olan emirdir "*li-yekūn zikrūke ḥulven fī efvāhi'n-nāsı*" sebkindedir; ya'nī seniñ dā'imā zikrūñ [157a] nāsıñ ağızlarında tatlı olsun. Murād aḥlāk-ı ḥamīde ve mekārım-i güzīdeñi tekellüm eylesünler dimekdir. Bu meşel ḥüsn-i aḳvāl u ef'āl üzre ḥaṣṣ ü iğrā maḥallinde ḍarb olunur.

(735) طَاعَةُ النِّسَاءِ نَدَامَةٌ

(Ṭā'atu'n-nisā'i nedāmetun)¹⁴⁵⁷

¹⁴⁵³ Hem hızlı kızar hem de hızlı sakinleşir.

¹⁴⁵⁴ Bağları görünce itaat eden yiğit alçaktır.

¹⁴⁵⁵ Vur ve yünleri yumuşat!

¹⁴⁵⁶ Senin namın her ağızda tatlı olsun!

¹⁴⁵⁷ Kadınlara itaat etmek pişmanlıktır.

Ṭā'a itā'a ma'nāsındır. "*Ṭā'atu'n-nisā'*" kavlinde maşdar mef'ûlüne muzâfdır, "*ṭā'atuke'n-nisā'*" taḳdîrindedir. Ṭā'at-ı nefis nedâmet degildir, belki sebeb-i nedâmettir; ya'nî seniñ nisā' ṭā'ifesine itā'atıñ mûcib-i nedâmettir demekdir. Bu bâbda âşâr u kaças pek çokdur. "Şāvîrûhunne ve ḥālîfûhunne"¹⁴⁵⁸ eşeri cāmî' ü'l-kilemidir.

(736) اطمئن على قدر أرضك

(İṭma'inne 'alā ḳadri ardike)¹⁴⁵⁹

İṭma'inne emr-i ḥāzırdır, maşdarı iṭmi'nān kelimesidir ki sākin ve ber-ḳarār olmak ma'nāsındır. Bu meşel "مد رحليك على قدر الكساء"¹⁴⁶⁰ meşeline ḳarîbdır. **Mudde** emr-i ḥāzırdır.

Kisā' kāfiñ kesriyle ma'lûmdur ki kilime dinür, kisve-i beyttir. Türkî'de yorğanıña göre ayağıñı uzadıvir meşeli bu mefhûma ḳarîbdır. Zîrâ A'râb-ı bâdiyeniñ yorğanları kilim olur. Bu meşel iğtinām-ı iḳtişād üzerine ḥaşş ü teşvîḳ maḥallinde ḍarb olunur.

(737) طرافة يولع فيها القعدد

(Ṭarāfetun yüle' u fihe'l-ḳu' dudu)¹⁴⁶¹

Ṭarāfe zarāfe vezninde bir âdem cedd-i a'lāsına vāsıta-i nesebi keşîr olmak ma'nāsındır. **Ḳu'dud** ḳunfud vezninde cedd-i ekberine ḳarîbu'l-âbā' olan âdeme itlâḳ olunur ki pederi mu'ammerînden olmağla cedd-i a'lāsına vāsıtası az olur. Ḳa'îdu'n-neseb daḫı bu ma'nāya itlâḳ olunur. Bu münāsebetle sened-i a'lā şāḫibi olan 'ālime ḳa'îdü'l-isnād itlâḳ olunur. [158b] Vech-i mezkûr üzre cedd-i ekber ile meşelâ Zeydiñ miyānelerinde gelen ecdādları mu'ammerînden olup ve āḫer-i 'ömrlerinde veled ḥāşıl eylemeleriyle sā'irleriñ cedd-i a'lālarına mûşil olan vāsıtalarından anuñ vāsıtası az olmağla anlardan aḳreb olur. Kezālike sened-i a'lā şāḫibi daḫı bu resme olur ve sened-i a'lā beyne'l-'ulemā mu'teber ü müfteḫardır. Binā'en 'aleyh eslâf-ı 'ulemā sened-i a'lā taḫşîli içün bilād-ı ba'îdeye seyr ü sefer meşāḳḳatini mürteḳib olurlar idi. Ve vālid-i mācidim daḫı sened-i a'lā istiḫşālî zımnında meşāḳḳ-ı keşîreye taḫammül iderek bilād-ı ba'îdeye 'azîmet eylemişdir. Meydānî "Meşel-i mezbûrda ṭarafa memdûḫ ve ḳu'dud be-ğāyet mezmûm ve maḳbûḫdur" didi, zîrâ ḳu'dud evlād-ı heremîden olmağla za'fa nisbet olunur. Ma'nā-yı meşel: Ḳu'dud olan kimse ṭaraf olan âdemiñ ṭarāfetini faşl u

¹⁴⁵⁸ Onlara istişare edin ama tersini yapın!

¹⁴⁵⁹ Yerine göre yerleş!

¹⁴⁶⁰ Örtüne göre ayaklarını uzat. Türkçedeki karşılığı: Ayağını yorganına göre uzat.

¹⁴⁶¹ Kökü zayıf olan kimse, kökü güçlü olanı yarmaya çalışır.

mezemmete harîş oldu demekdir. Bu meşel kendi için hazz u naşîb olmayup gayrîñ mehâsinini ihtikâr iden kimse hakkında darb olunur.

(738) طَلَيْتَ عَنْ فَيْقَتِهِ الْعَجِيِّ
(Talayte ‘an fîkatihi'l-‘aciyye)¹⁴⁶²

Talayte mâzî-i muhâtabdır, maşdarı taly kelimesidir ki kuzı maķûlesiniñ ayağını bağlamak ma‘nâsınadır, Türkîde kökenlemek ta‘bîr olunur. **Fîka** fânîñ kesriyle iki şağım arasında memede müctemi‘ olan südüñ ismidir. ‘**Acî** ğanî vezninde anasız kalmış deve köşegine, kezâlike anasız kalmış ma‘şûma dinür ki bâbâsı ve şâhibi gayrîñ südi ile [158a] terbiye ider. Ma‘nâ-yı meşel: Seniñ ayağını kökenleyüp kendi fîkasından maħbûs eylediğîñ anasız kalmış yavıdır ki murâd zulm eylediñ demekdir. Bu meşel nâşır u mu‘îni olmayan kimseye zulm u haķâret iden kimse hakkında darb olunur.

(739) طَرَفُ الْفَتَى يُخْبِرُ عَنْ لِسَانِهِ
(Tarfu'l-fetâ yuhbiru ‘an lisānihi)¹⁴⁶³

Tarf tânîñ fetḥi ve rânîñ sükûnuyla göze dinür, ‘ayn ma‘nâsına. **Yuhbiru** iḥbârdan muzâri‘ dir. Ba‘z-ı hükemâ didi ki: "*Lā şāhide ‘alā ğā’ibin a‘delu min tarfîn ‘alā kalbin*"¹⁴⁶⁴

ما على أفعَل من هذا الباب
Mā ‘alā ef‘ale min hāze'l-bābi¹⁴⁶⁵

(740) أَطْمَعُ مِنْ قَالِبِ الصَّخْرَةِ
(Aṭma‘u min kālbi's-şahrati)¹⁴⁶⁶

Hikāyet olundu ki Kudām bin Maḥlūt bin Ma‘d-nām kimse diyār-ı Yemende bir şahre-i ‘aẓîme gördi ki üzerinde "*İklibnī enfā‘uke*"¹⁴⁶⁷ ‘ibāreti müsned olarak nakş olunmuş; ya‘nî beni döndür ki saña menfa‘atim hâşıl ola. Ve müsned, Hımyer kabîlesine maḥşûş bir nev‘ ḥaṭṭ u kitâbetdir. Pes mezbûr tama‘a düşüp hezâr ta‘ab u meşakḳatle ol şahre-yi döndür ki taraf-ı âherinde "*Rubbe tama‘in yehdî ilā ṭaba‘in*"¹⁴⁶⁸ kelâmı nakş olunmuş,

¹⁴⁶² Hayvanın yavrusunun ayaklarını bağlayıp sütünü vermedin.

¹⁴⁶³ İnsanın gözü kendi diline işaret eder.

¹⁴⁶⁴ Gaip olanlar için şahit yoktur, ancak kalp için en adaletli şahid gözdür.

¹⁴⁶⁵ Ef'al vezniyle başlayan meseller.

¹⁴⁶⁶ Kayayı çeviren adamdan daha açgözlü.

¹⁴⁶⁷ Beni çevir sana yararlı olurum.

¹⁴⁶⁸ Hırs bazen kötülüğe yol açar.

şiddet-i te'essüfünden başını ol mertebe şahre-i mezbûreye urdı ki âhirü'l-emr helâk oldı.

(741) أَطُولُ ذِمَاءَ مَنْ الضَّبِّ

(Aṭvalu zimā'en mine'ḍ-ḍabbi)¹⁴⁶⁹

Zimā' katl u ḥurūc-ı nefis mā-beyninde olan zamāndan 'ibāretidir. Ve insānda zimā' olmaz ve ḍabbiñ nefesi kavī olmağla zebḥ olunup bir gice mezbūḥen ṭurur, şabāḥ vaḳti āteşe ilkā olunduḳda ḥarekete başlar. Kezālike ḥayyenin şülşi miḳdārı ḳaṭ' olunur, ḳarincadan emīn olursa helâk olmaz. Ve ḥunfesā ve kelb [159b] ve ḥinzīr daḥı ṭavīlū'z-zimā'dır. Pisi balıḡında daḥı bu ḥālet vardır.

(742) أَطُولُ مِنَ السُّكَكِ وَالسُّكَكِ

(Aṭvelu mine's-sukāki ve's-sukāketi)¹⁴⁷⁰

Sūkāk ḡurāb vezninde ve sūkāke şümāme vezninde gök yüzine mülākī hevāya dinür. Ehl-i ḥikmete göre ṭabaḳa-i şāniye-i hevā'ıyyedir, 'Arablar "*Lā ef'alu zālike ve lev nezevte fī's-sukāketi*"¹⁴⁷¹ dirler, sukākeden murād 'anāna's-semāya mülākī olan hevādır.

(743) أَطْمَعُ مِنْ أَشْعَبِ

(Aṭma' u min Eş' aba)¹⁴⁷²

Eş' ab a'ceb vezninde ehl-i Medīneden bir recül ismidir. Merḳūm ṭama'ına muvāzin mezzāḥ ve zarīf olmağla eṭfāl-ı şehir kendisiyle dā'imā mülāṭefe ve mūla'abe iderler idi. Bir gün yine 'ale'l-'āde eṭfālle uğraşup lākin bu def'a eṭfāl kendisine pek istilā eylemeleriyle anları def' için "Fülān maḥallede fülān ḥānede düḡün vardır, me'kūlāt u meşrūbāt firāvāndır varup tena'um eyleseñiz olmaz mı?" diyü eṭfālī firīfte ve bu taḳrīble başından def' eyledikten sonra kendisine de şübhe vü ḥalecān 'arız olmağla arḳalarından ḥāne-i mezbūra vürūd eyledikde yine üftāde-i eydī-i eṭfāl olmuşdur. Sālim bin 'Abdi'llāh merḳūm Eş' ab'dan su'āl itdi ki "Yā Eş' āb! Sen ṭama' ile meşhürsun, fi'l-ḥaḳīḳa rütbe-i ṭama'ın ne derecededir?" didi. Eş' ab didi ki: "Ednā tama'ım budur ki bir cenāzede iki kimseyi mükāleme iderken görsem ḳann iderim ki vefāt iden kimse benim için bir nesne vaşıyyet itmişdir ki ol iki kimse anı söyleşürler". Ve ḥikāyet olundu ki Eş' ab bir ṭabaḳ yapar kimse görüp niyāz itdi ki "Bu ṭabaḳıñ cirmini [159a] be-ḡāyet

¹⁴⁶⁹ Kertenkelenin son nefesinden daha uzun.

¹⁴⁷⁰ Gökyüzündeki havadan daha uzun.

¹⁴⁷¹ Gökyüzüne kadar çıksaydın bunu yapmam.

¹⁴⁷² Eş' ab'dan daha açgözlü.

büyük yap". Sebebinden su'âl itdikde Eş'ab didi ki: "Belki bu tabak ile baña hediye gönderirler. Ve Eş'ab didi ki: "Her kaçan ki bir hātunı 'arūs idüp gönderirler, belki galaṭ idüp benim hāneme getürler diyü hāneyi süpürüp pāk iderim".

(744) أَطْمَعُ مِنْ طَفِيلٍ

(Aṭma' u min Ṭufeylin)¹⁴⁷³

Ṭufeyl zubeyr vezninde ibnü Zelālî'l-Kūfîdir ki taltavuk zümresiniñ pîridir. Velîmelere ve ziyâfetlere da'vetsiz bî-tekellûf vardığından *Ṭufeylu'l-a'rās* yâhud *Ṭufeylu'l-'arā'is* ile mulaḳḳab olmışdı, ba' dehu her taltavuşu aña nisbet eyleyüp Ṭufeylî itlâk eylediler.

(745) أَطْوَعُ مِنْ ثَوَابٍ

(Aṭva' u min Şevābin)¹⁴⁷⁴

Şevāb sehāb vezninde 'Arabdan bir recül ismidir. Bir gün ğazāya gidüp 'alā kavlin başka bir sefer idüp mefkūd ve haberi munḳatî' olmağla zevcesi nezr eyledi ki "Eger mezbūr Şevāb sağ esen gelür ise burnunu delüp ve bir nesne geçürdükden soñra yederek Mekke-i Mükerrmeye götüre". Ba' de zamānin Şevāb vaṭanına 'avdet ve zevcesiyle muvāṣalat eyledikten soñra zevcesi nezr-i vāḳî' i kendisine haber vermekle ol daḥı ḳabûl ve icābet eylemişdir. Binā'en 'aleyh be-ğāyet muṭî' ve münḳād haḳḳında ḍarb olunur.

(746) أَطَبُّ مِنَ ابْنِ حِذِيمٍ

(Aṭabbu min ibn Hızıyemin)¹⁴⁷⁵

Hızıyem hānıñ kesri ve yānıñ fethiyle Temīmü'r-Rebāb ḳabîlesinden tıbb u ḥazāḳatle ma' rûf bir kimse idi.

(747) أَطْمَرُ مِنْ بُرْغُوشٍ

(Aṭmaru min burgüşin)¹⁴⁷⁶

Aṭmar tamr lafzından me'hūzdur ki ṭānıñ fethiyle şıçramaḳ ma' nāsınadır. **Burgüş** ğayn-ı mu' ceme ile zunbūr vezninde pire didikleri ḥayvāna dinür.

(748) أَطِيبُ مِنَ الْمَاءِ عَلَى الظَّمَا

(Aṭyabu mine'l-mā' i 'ale'zam'i)¹⁴⁷⁷

¹⁴⁷³ Tufeyl'den daha açgözlü.

¹⁴⁷⁴ Sevāb denen adamdan daha itaatkâr. Türkçedeki karşılığı: Yağmur yağar taş üstüne, her ne dersin baş üstüne. Yazıcı, **age**, s. 55.

¹⁴⁷⁵ Tıpta, Hızıyem'in oğlundan daha iyi.

¹⁴⁷⁶ Pireden daha fazla sıçrar.

Zam' zānīn fethi ve mīmiñ sükūnuyla pek şuşamak ma' nāsınadır.

[160b]

(749) أَطِيبُ نَشْرًا مِنَ الصَّوَارِ

(Atyabu neşren mine'ş-şivāri)¹⁴⁷⁸

Şivār kitāb vezninde misk ta'bir olunan 'ıtra dinür. Neşr haşr vezninde rāyiḥa-i tayyibeye dinür.

البَابُ السَّابِعُ عَشَرَ: فِيمَا أَوَّلُهُ ظَاءٌ

el-Bābu's-sābi'u 'aşer: Fīmā evveluhu zā'un¹⁴⁷⁹

(750) ظَلَمَ ظُلْمَ الْخَيْفَقَانِ، وَظَلَمَ وَلَا كَظْلَمِ الْخَيْفَقَانِ

(Zalame zulme'l-ḥayfakāni, ve zulmun lā ke-zulmi'l-ḥayfakāni)¹⁴⁸⁰

Fıkra-i ūlā cümle-i fi'liyye ve şāniye ismiyyedir. Ḥayfakān za'ferān vezninde Seyyār-nām kimseniñ laqabıdır ki müte'ayyinān-ı 'Arabdan 'Avf bin Ḥalīlīñ birāderi 'Uveyfi katl eylemekle 'Avfiñ ḥavfından Ubğuvān-nām maḥalle toğrı başını alup firār eyledi. Eşnā'-i rāhda 'Avfiñ 'amzādesine teşādūf eylemekle cihet-i seyrinden istifsār eyledikde kažiyyeyi naql eyledi. Ve 'acele ile piyāde ve bī-zād u nevā çıkmış olmağla mezbūr aña raḥm ve ri'āyetle müstaşhabı olan iki nākaniñ birini ve tüşesinin nısfını i'tā idüp 'azīmet eyledi. Bir miqdār müfāraḳat eyledikten soñra ḥayfakān-ı bed-şi'ār fī zātihi bī-raḥm ve ğaddār olmağla dönüp 'ale'l-ġafle mezbūr üzerine seyfle ḥaml u katl ve nāḳa-i uḥrā ile baqiyye-i zādını daḡı alup Ubğuvāne toğrı rû-be-rāh oldı. Vuşûlünde hātif-i ğaybīden işbu "*Zulmuke'l-munşife cevrun / fīhi li'l-fā'il-i bevrun*"¹⁴⁸¹ neşidesini istimā' eyledikten soñra ve yine taraf-ı hātifden bir sehm-i sehm-nāk zuhūr ve ğadriniñ cezāsına mazhar eyledi.

(751) ظِلَالُ صَيْفٍ مَا لَهَا قِطَارٌ

(Zilālu şayfin mā lehā kıtāru)¹⁴⁸²

Bu meşel mışrā'-ı mevzūndur. Burada zılāl kelimesinden şehāb murāddır. Kıtar kitāb vezninde kıtrīñ cem'idir ki bārān ma'nāsınadır. [160a] Ma'nā-yı meşel: Bir şayfdır ki

¹⁴⁷⁷ Susuzken su içmekten daha lezzetli.

¹⁴⁷⁸ Misk kokusundan daha güzel kokulu.

¹⁴⁷⁹ On yedinci bölüm: Zā' ile başlayan meseller.

¹⁴⁸⁰ Hayfakān'ın zulmettiği gibi zulmetti ve Hayfakān'ın zulmü gibi olmasın.

¹⁴⁸¹ İnsaf edene zulmetmek haksızlık, bunu yapan da zalim olur.

¹⁴⁸² Yaz bulutlarında yağmur yoktur.

seḥābı rū-nümā lākin kıtārı nā-peydādır dimekdir. Bu meşel kemāl-i ğınā vü şerveti olup bir kimseye aşlā kerem ü iḥsānı olmayan baḡl ḥaḳḳında ḍarb olunur. Kaşşābaşılıktan mutaşā‘ id-i mesned-i kapudīnī olan Ḥasan Paşa ḥazretleri gibi.

(752) ظل الكرم فسح
(Zillu'l-kerīmi fesīhun)¹⁴⁸³

Fesīḥ lafzen ve ma‘ nen mürādif-i vesī‘ dir. Bu kelām İmām ‘Ali kerrema'llāhu vechehu ḥazretlerinden şudūr buyuruldığı mervīdir.

(753) ظلمُ الملوكِ أولى من دلالِ الرعية
(Zulmu'l-mulūki evlā min delāli'r-ra‘iyyeti)¹⁴⁸⁴

Delāl kemāl vezninde nāz ve ‘işve ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meşel: Nāz-ı re‘āyadan padişāhın zulm ü sitemi evlā yāḥud iltifāt-i edāniden istiğnā-yı e‘ālī a‘lādır dimekdir.

(754) ظالعٌ يعودُ كسيراً
(Zālī‘un ya‘ūdu kesīren)¹⁴⁸⁵

Zālī‘ ṭālī‘ vezninde a‘rec ma‘nāsınadır. **Ya‘ūd** ‘iyādetden muzārī‘ dir. **Kesīr** emīr vezninde ayağı kırılmış kimseden kināyedir, fa‘īl bi-ma‘nā mef‘ūldür. Ma‘nā-yı meşel: A‘recliginden kaṭ‘-ı naẓar kesīr olan kimse ‘iyādetine gider dimektir. Bu meşel bir za‘īfe nuşret ü i‘ānet iden za‘īf ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(755) ظنُّ العاقلِ خيرٌ من يقينِ الجاهلِ
(Zannu'l-‘ākili ḥayrun min yaqīni'l-cāhili)¹⁴⁸⁶

Zann zānīn fethi ve nūnuñ şeddesiyle i‘tikād-ı ğayrı cāzimiñ vüçüd u ‘ademi beyninde rāciḥ olan tereddüde dinür ki Fārisīde ğümān ve Türkīde sanma ve sezme ta‘bīr olunur. **Yaqīn** emīr vezninde bir nesneyi şekk ü şübhesiz i‘tikād-ı şaḥīḥle bilmege dinür ki ‘ilmiñ şıfatındandır. Ma‘nā-yı meşel zāhirdir.

(756) ظنُّ الرجلِ قطعةً من عقله
(Zannu'r-reculi kıṭ‘atun min ‘aqlihi)¹⁴⁸⁷

¹⁴⁸³ Cömert kimsenin gölgesi geniştir.

¹⁴⁸⁴ Hükümdarların zulmü halkı şımartmaktan daha uygundur.

¹⁴⁸⁵ Topal ayak, kırık ayağı ziyaret eder.

¹⁴⁸⁶ Akıllının tahmini kesin bilgi sahibi olan cāhilden daha hayırlı.

¹⁴⁸⁷ Erkeğin tahmini, aklın bir parçasıdır.

Aşma'î didi ki: "*Ez-zenebu fikretun mine's-şulbi* [161b] *ve'd-dir'u ibnetun mine'l-kerişi zannu er-reculi kıt'atun min 'aklihi*".¹⁴⁸⁸ Ve hâzret-i 'Ömer raḍiyallāhu 'anhu buyurmuşlar ki "*Lā ya'ışu aḥedun bi-'aklihi ḥattā ya'ışe bi-zannihi*".¹⁴⁸⁹

(757) ظَنَرُ رُؤْمٍ خَيْرٌ مِنْ أُمِّ سَوُومٍ

(Zi'run re'ūmun ḥayrun min ummin se'ūmin)¹⁴⁹⁰

Zi'r zā'ın kesri ve hemzeniñ sükunıyla şol ḥātūna ve sā'ir ḥayvāna dinür ki ğayrıñ veledine yaqılup emzirür ola, ḥāzine ma'nāsına. **Re'ūm** şabūr vezninde, yavrısına yaqılmış nākaya dinür. **Se'ūm** şabūr vezninde uşanık ve bıķgın kimseye dinür ki bezgin ve bīzār ta'bīr olunur. Ma'nā-yı meşel: Re'ūm olan kimseniñ süd ana olması se'ūm olan kimseniñ aşıl vālide olmasından ḥayırludur dimekdir. Bu meşel 'adem-i şefkat ve kıllit-i ihtimām ḥaķķında ḍarb olunur.

(758) الظُّلْمُ مَرْتَعُهُ وَخِيمٌ

(az-Zulmu merta'uhu vaḥīmuñ)¹⁴⁹¹

Merta' ism-i mekāndır, dil-ḥ'āh üzre otlayacak yere dinür. **Vaḥīm** emīr vezninde ḥazma şāliḥ ve muvāfiķ olmayan ta'āma dinür. Ba'zılar meşel-i mezbūrı 'ākībetuhu vaḥīmetun mezmūme 'ibāretiyle tefsīr eylemişdir. Merta'ıñ vaḥāmeti gerek dünyā ve gerek 'uķbā cihetiyle sū'-i 'ākībeti mülāḥazasıyladır.

(759) ظَمًا فَادِحٌ خَيْرٌ مِنْ رِيٍّ فَاضِحٍ

(Zama'un fādiḥun ḥayrun min riyyin fādiḥun)¹⁴⁹²

Zama' zāniñ fethi ve mīmiñ sükunıyla şuşamak ma'nāsınadır. **Fādiḥ** ādemi başup şıķlet virici umūr-ı 'azīmeye dinür. **Riyy** rāniñ kesri ve yā-yı müşeddede ile şuya ķanmak ma'nāsınadır. **Fādiḥ** mesāvisini keşf iden kimseye dinür. Meydānī didi ki: "Bu meşel ķanā'at ve kitmān-ı faķr u fāķada ḍarb olunur". Zemaḥşerī *Müsteķşāda* didi ki: "İrzını şiyānet vācibdir, meşakķat u şıķleti [161a] daḥı var ise ve faẓīḥadan şiyānet lāzımdır 'ayş-ı bāride daḥı muķārin olursa diyecek yerde ḍarb olunur.

(760) ظِلُّ الشَّيْطَانِ

(Zillu's-şeyṭāni)¹⁴⁹³

¹⁴⁸⁸ Kuyruk omurganın bir parçası, meme işkemleden bir parça ve insanın tahmini aklının bir parçasıdır.

¹⁴⁸⁹ Zannıyla yaşamayan akıyla yaşadı sayılmaz.

¹⁴⁹⁰ Üzgün anne, ilgisiz anneden daha hayırlıdır.

¹⁴⁹¹ Zulmün sonu tehlikelidir.

¹⁴⁹² Gizli susuzluk yüz kızartıcı susuzluk gidericiden daha hayırlıdır.

Bu meşel ğalīz-i münker ü zaḥm-ı müfriṭ olan kimse hakkında darb olunur.

(761) ظَاهِرُ الْعِتَابِ خَيْرٌ مِنْ بَاطِنِ الْحَقْدِ
(Zāhiru'l-‘itābi ḥayrun min bāṭini'l-ḥiḳḳi)¹⁴⁹⁴

Bu meşel "يَبْقَى الْوَدَّ مَا بَقِيَ الْعِتَابُ"¹⁴⁹⁵ meseline qarībdir.

ما على أفعل من هذا الباب
Mā ‘alā ef‘ale min hāze'l-bābi¹⁴⁹⁶

(762) أَظْلَمُ مِنْ جُلْنَدَاءَ
(Aẓlamu min Culendā’a)¹⁴⁹⁷

Culendā’ cīmiñ zammı ve lāmıñ fethi ve medd ile selefde ‘Ummān ülkesiniñ şāhı ismidir. Ehāl-i ‘Ummān işbu "وَكَانَ وِرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا"¹⁴⁹⁸ kerīmesinde şāh-ı mezbūruñ zikri cārīdir diyü zu‘m iderler. Be-ġāyet zālīm kimse oldığından zulmi darb-ı meşel olmuştur.

(763) أَظْلَمُ مِنْ ذِئْبٍ
(Aẓlamu min zi’bin)¹⁴⁹⁹

Emsāl-i ‘Arabda ve eş‘ār-ı şu‘arāda zulm-i zi’bi keşret üzre irād eylemişlerdir. Emsâlde irād itdikleri ez-cümle bunlardır. "مَنْ اسْتَرْعَى الذِّئْبَ ظَلَمَ"¹⁵⁰⁰ ve "مُسْتَدْعَى الذِّئْبِ أَظْلَمُ"¹⁵⁰¹ ve "كَافَاهُ مَكَافَأَةً"¹⁵⁰². Ve eş‘ārda irād itdikleri ez-cümle bunlardır.

*Fereste şuveyhetī ve feca‘te tiḳfen
Ve nısvānen ve ente lehum rebību*

*Neşe ‘te ma‘e-sihāli ve ente tiḳflun
Femā edrāke enne ebāke zību*

İzā kāne eṭ-tibā‘u ṭibā‘u tibā‘a sū’ın

¹⁴⁹³ Şeytanın gölgesidir.

¹⁴⁹⁴ Açık azar, gizli kinden daha hayırlıdır.

¹⁴⁹⁵ Azarlama kaldığı süreçte sevgi devam eder.

¹⁴⁹⁶ Ef'al vezniyle başlayan meseller.

¹⁴⁹⁷ Culendā’dan daha zalim.

¹⁴⁹⁸ "Onların ilerisinde, her gemiyi zorla geçiren bir kral vardır" (Kehf, 18/79)

¹⁴⁹⁹ Kurttan daha zalim.

¹⁵⁰⁰ Kurda güvenen kimse kendine zulm eder.

¹⁵⁰¹ Kurda güvenen daha zalimdir.

¹⁵⁰² Onu kurdun cezalandırması gibi cezalandırdı.

*Feleyse bimuşlihin tab‘en edību*¹⁵⁰³

Ve k̄āle'l-āheru:

Ve ente kecervi'z-zi 'bi leyse bi-ālifin

*Ebā ez-zi 'bu illā en yaḥūne ve yazma 'a*¹⁵⁰⁴

[162b]

(764) أَظْلَمُ مِنْ صَبِيٍّ

(Aẓlamu min şabīyyin)¹⁵⁰⁵

Zīrā şabī kısmı vālidesiniñ kudret-yāb olmadığı nesne ister, meşelā bābāsınıñ kifāf-i nefse kudreti yoğiken elmāsiyye taleb ider. Binā'en 'aleyh 'Arablar "a'ṭāhu ḥükme's-şabī"¹⁵⁰⁶ dirler bir kimseye ḥ'āhişi olan nesne i'ṭā olunsa.

(765) أَظْلَمُ مِنْ حَيَّةٍ

(Aẓlamu min ḥayyetin)¹⁵⁰⁷

Ḥayye ma'rūfdur ki yılana dinür. Zīrā ḥayye kısmı diğerk hayvānlarıñ deligiñe dāḥil ve aña ġālib olup duḥūlundan bi'l-cümle ehl-i cuḥra mehrüb olur.

الباب الثامن عشر: فيما أوله عين

el-Bābu's-şāmina 'aşer: Fīmā evveluhu 'aynun¹⁵⁰⁸

(766) عَوْدٌ يُعَلِّمُ الْعَنْجَ

(‘Avdun yu‘allemu'l-‘ance)¹⁵⁰⁹

‘Avd ‘aynın fethiyle koca deveye dinür. Yu‘allemu muzāri‘-i mechūldür, maşdarı ta‘līm kelimesidir. ‘Anc ‘aynıñ fethi ve nūnuñ sükūnuyla deveniñ rākibi yularını kuvvetle çeküp kıç ayakları üzre redd idüp alıkoymak yāḥud girü döndürmek ma'nāsınadır tā ki yulara alışup gitmekde ve tırmaḳda mu‘allem olup baş ögrete.

¹⁵⁰³ Koyunun yavrusuna saldırdın, çocuğu ve kadınları perişan ettin, halbuki onlar seni büyüttüler. Sen küçükken küçük koyunlarla yaşadın, sen nereden biliyorsun ki baban kurttur?! İşte huylar kötü ise hiçbir sanatkar onu ıslah edemez.

¹⁵⁰⁴ Sen dostluk istemeyen bir kurtsun. İşte kurt illa ihanet ve zulüm etmek istedi.

¹⁵⁰⁵ Oğlandan daha zalim.

¹⁵⁰⁶ Ona, oğlanın hükmünü verdi.

¹⁵⁰⁷ Yılandan daha zalim.

¹⁵⁰⁸ On sekizinci bölüm: Ayn ile başlayan meseller.

¹⁵⁰⁹ Koca devenin yuları geri döndürüldü.

Ma'nā-yı meşel: Koca deveye 'anc ta'līm olunur ki hācet degildir, muḳaddem öğrenmiştir dimekdir. Bu meşel müsin olan kimse te'dīb olunduḳda ḍarb olunur.

(767) الْعَوْدُ أَحْمَدُ

(el-'Avdu aḥmedu)¹⁵¹⁰

Ya'nī mü'eddī-i ḥamd keşīrdır dimekdir. Zīrā ekşeri bir nesneye geregi gibi tecrübe ve ḥibret-i yakīn taḥşīl eylemedikçe aña 'avdet olunmaz, bu vechle rücū' be-gāyet maḥmūd u muvāfiḳ olmaḡla mü'eddī-i ḥamd keşīr olur. Pes aḥmed ḳavli eksebu li'l-ḥamdi lehu te'vīlinde olur, yāḥud ma'nā bir ādem luṭf u iḥsān eylemege 'avdet iderse [162a] evvelkiden ziyāde ḥamd u şenāya mü'eddī olur dimekdir. Bu tevcīhlere göre bi-ma'nā fā'il olur. Ve 'inde'l-ba'z aḥab kelimesi gibi burada bi-ma'nā mef'ūldür. İḥsān ibtidā maḥmūd ve eger aña 'avdet iderse be-gāyet maḥmūd olmaḡa eḥaḳḳ u elyakdır dimek olur. Meşel-i mezbūrı ibtidā Ḥidāş bin Ḥābis īrād eylemiştir. Benī Zehl ḳabīlesinden Rebāb-nām maḥbūbeniñ tezevvücüne ṭālib olduḳda faḳrına mebnī peder ü māderi redd ü ibā eylemeleriyle mezbūr daḡı bir müddet terk idüp lākin 'aşḳ u muḥabbeti olmaḡla taḥammül idemeyüp yine kūy-ı dilāra diyerek ārāmgāhları cānibine teveccüh eylemekle obalarına taḳarrüb eyledikde nazm u inşād eyledigi ebyātı ki işbu

Alā leyte şī'rī yā rebābu metā arā

*Lene minkī nuchen ev şifā'en fe's-tefī*¹⁵¹¹

beyti ol cümledendir, inşādına ibtidār idüp derūn-ı ḡaymede rebāb-i şī'r-i mezkūrı ḡuş u ḥıfz ve Ḥidāşa maḳşūduñ ma'lūmum oldu, 'ale's-şabāḥ pederime gelüp yine beni ḡuṭbe vū ṭaleb ḳıl ḡaberiyle bir ādem irsāl eyledikden soñra vālidesine "*Hel enkaḡu illā men ehvā ve eltaḡifu illā men arzā*"¹⁵¹², ya'nī ben muḥabbet eyledigim ve rāzı ve ḡoşnūd olduḡım ādemden ḡayrıya mı tezvīc olunacaḡım" didikde māderi "Lā" didi. Pes "Ḳāziyye böyle ise Beni Ḥidāşa tezvīc idiñ" didikde, māderi Ḥidāş ḳalīlu'l-māl olmaḡla "Seni aña nice virelim" didi. Rebāb "*İzā ceme'e'l-māle es-seyyi'u'l-fī'ālī fe-ḳubḡen li'l-māl*"¹⁵¹³ dimekle māderini ilzām [163b] eyledi. Bu cānibden Ḥidāş daḡı 'ale's-şabāḥ obalarına gelüp iḡtiṭāb eyledikde Rebābı tezvīc eylemeleriyle Ḥidāş *el-'avdu aḥmedu vel-mer'tu turşidu ve'l-verdu yuḡmedu*¹⁵¹⁴ dimekle min-ba'd kelām-ı mezbūrı meşel oldu.

¹⁵¹⁰ Geri dönmek daha değerlidir. Türkçedeki karşılığı: Sabreden derviş, muradına ermiş. Yazıcı, **age**, s. 101.

¹⁵¹¹ Ey Rebâb! Ne zaman senden mutluluk veya kendim için bir ilaç göreceğim, keşke bilsem.

¹⁵¹² Sevdığım kızıdan başkasıyla evlenmem.

¹⁵¹³ Kötülük yapan parayı biriktirirse paralara yazıklar olsun!

¹⁵¹⁴ Geri dönmek daha değerli, kadın da rehberlik yapar, güller de övülür.

(768) عَثَرْتُ عَلَى الْغَزْلِ بِأَخْرَةٍ فَلَمْ تَتْرُكْ بِنَجْدٍ قَرْدَةً

(‘Aşeret ‘alā'l-gazli bi-aşeretin felem tetruk bi-Necdin qaradetin)¹⁵¹⁵

‘Aşeret māzī-i mü’enneşdir, maşdarı ‘uşūr kelimesidir ki bir nesneye muṭṭalli‘ olmak ma‘nāsınadır. **Gazl** ‘azl vezninde iplik egirmek ma‘nāsınadır. **Necd** nūnuñ fethi ve cīmiñ sükūnuyla eṭrāf u ḥavālīsinden yüksek olan maḥalle dinür ki burada gübre yığınları ve mezbele murāddır. **Qarad** fethateynle yūnūñ ve yapağının yoluntusına, ‘alā kavlin fenā ve kemterliginden qabūl olunmayup atılanına dinür ki işe yaramaz olur Qarade andan bir pāre dimekdir. Ma‘nā-yı meşel: Ol nādān ḥātūn encām-ı kār egirmek ḥuşuşunuñ lüzūmuna muṭṭali‘ olup beher-hāl muḳteẓi olduğu ḥatırına gelmekle gübre ve süpründü maḳūlesi yığınlarda yūñ ve yapağı yoluntılarını qomayup bi'l-cümle devşirip egirmeğe başladı. Muḳaddeminden ise a‘lā yūñ bulmağla ḳudreti var idi dimekdir. Bu meşel bir ḥāceti vaḳt-i imkānda terk ü ihmāl idüp ba‘de'l-fevt talebi ḳaydında olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(769) الْعَوَانُ لَا تُعَلِّمُ الْخِمْرَةَ

(el-‘Avānu lā tu‘allemu'l-ḥimrete)¹⁵¹⁶

‘Avān mücerribe ve ‘ārif ḥātūna dinür. **Ḥimre** ḥānıñ kesriyle binā’-i nev‘dir nisvānıñ baş örtüsü örtünmek hey’etine dinür ki örtü tutunuşu ta‘bīr olunur. **La tu‘allemu** meḥūl şīğasıyladır. Ma‘nā-yı meşel: [163a] Dānişlü ḥāziḳa ḥātūna örtü tutunmağı ta‘līme ḥācet yoḳdur dimekdir. Bu meşel mücerrib ve ‘ārif ve kār-āgāh olan ādem ta‘rīf ve irşād ve delāletden müstağnīdir diyecek yerde ḍarb olunur.

(770) عَيْرٌ بَعِيرٌ وَزِيَادَةُ عَشْرَةٍ

(‘Ayrūn bi-‘ayrin ve ziyādetu ‘aşretin)¹⁵¹⁷

Burada ‘ayrdan seyyid ve ḥākim murāddır, insānu'l-‘ayn ma‘nāsından me’ḥūz kināyedir. **Bā’**-ı cārre muḳābele ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meşel: ‘Ayr muḳābili ‘ayr ve on ‘aded ziyāde dimekdir. Aşlı budur ki Benū Ümeyye mülūkundan ḳaçan birisi vefāt eylese cā-nişin olan kimse ‘askeriñ ‘ulūfesine on akçe teraḳḳī zamm ider idi, giderek selefden ḥalef enfa‘ olan mādde meşel oldı.

¹⁵¹⁵ O, yün eğirmek için pamuk, keten ve daha elverişli şeyler bulmuş iken yün eğirmez de iş isten geçtikten sonra eğirmek için çöplüklerden yün atıklarının, süprüntülerinin peşine düşüp toplar. Türkçedeki karşılığı: Su akarken testiği doldurmalı. Yazıcı, age, 115.

¹⁵¹⁶ Becerikli kadına baş örtüsü tutmasını öğretmeye gerek yoktur. Türkçedeki karşılığı: Arife tarif gerekmez./ Leb demeden leblebiyi anlar. Yazıcı, age, s. 129.

¹⁵¹⁷ Bir sultan ölünce yerine yeni bir sultan ve ayrıca on akçe gelecek demektir. Türkçedeki karşılığı: Gelen ağam, giden paşam. Yazıcı, age, s. 150.

(771) عَسَى الْغَوَيْرُ أَبْنُوساً

(‘Ase'l-ġuveyrū eb’usen)¹⁵¹⁸

Ġuveyr ġayn-ı mu‘ceme ile zubeyr vezninde Benū Kelb yurdunda bir şu adıdır. Eb’us kelimesi be’s lafzından cem‘dir, şiddet ve miḥnet ma’nāsındır. Meşel-i mezbūr kadīmdır, cezīre ḥākiminiñ kızı ki ismi Nā’ile ve laḳabı Zebbā’ idi, andan neş’et eylemiştir. Hīre emīri olan Cezīmetü'l-Vaẓẓāḥ pederini ḳatlı eyledikde yerine Zebbā’-ı mezbūre ḥākime oldu ve pederiniñ intikāmı ḳaydına düşüp hezār mekr ü al ile Cezīme’yi kendi nefesine itmā‘ ve zifāf için ṭarafına celb eyleyüp ḳatlı eyledikden soñra yegeni olan ‘Amr bin ‘Udey Hīrede cā-nişīn oldu. Cezīmeniñ vezīri olan Ḳaṣīr, efendisiniñ intikāmı ḥuşuşuna mübāşeret idüp Zebbāyı firīfte eylemek için kendi ihtiyāryla enfīni ḳat‘ ve ġüyā ‘Amr [164b] kendisini ḳatlı u i’dām eylemek ḳaşdında olduğına mebnī firār şūretiyle Zebbā’ ṭarafına ilticā ve mecrūḥ olan enfiyle işbāt-ı müdde‘ā eylemekle, Zebbāya itmīnān-ı tām ḥāşıl olup kendisine muḳarreb eyledi. Zātında kār-ġüzār olmağla Zebbā’ mālıyla eṭrāfdan ticārete başlayup ḳatı vāfir fevā’id ü merābiḥ irād u irā’et eyledi. Fevā’id-i mezbūreyi nihānīce ‘Amr cānibinden celb ve ribḥ şūretinde Zebbāya ‘arz u i’ṭā ider idi. Ba‘dehu tamām işiñ ḳāfiyesi geldikde biñ şandūḳ içre müsellaḥ ‘asker ta‘biye eyleyüp develere taḥmīl ve emti‘a şūretinde ictilāb idüp bu def’a reh-i rāstdan Ġuveyr-nām şu semtine ‘udūl eylemekle Zebbā’ meger bārū-yı ḥişārdan ḳāfileniñ mürürünü temāşā ider olmağla vaẓ‘-ı merḳūmı müşāhede eyledikde derūnuna vehm ü ḥadşe ‘arız olmağın, ḳavl-i mezbūrı tefevvūḥ eyledi. Ve’l-ḥāşıl, şehre dāḥil ve Zebbāyı ḳatlle aḥz u intikām şerefine vāşıl oldılar. ‘İnde’l-ba‘z meşel-i mezbūrda vāḳi‘ Ġuveyr ġārīñ muşāğgarıdır. Aşlı budur ki bir miḳdār ādemler bir küçük ġār içre mütemekkin iken üzerlerine çöküp ‘alā ḳavlin nāgehānī düşmen hücūm eylemekle cümlesi helāk olmalarıyla ḍarb-ı meşel oldu.

(772) عَادَ الْحَيْسُ يُحَاسُ

(‘Āde’l-ḥaysu yuḥāsu)¹⁵¹⁹

Ḥays leys vezninde, redī’ ü kemter ve ġayr-ı muḥkem olan emr ü maşlaḥata dinür. Yuḥāsu muzāri‘-i mechūldür. Ma‘nā-yı meşel: Fāsīd olan nesne yine fāsīd olduğu ḥâlde ric‘at eyledi dimekdir. Aşlı budur ki bir ḥātūn bir kimseyi zinā iderken [164a] görmekte

¹⁵¹⁸ Her hâlde kötülük size Guveyr tarafından gelecek. Türkçedeki karşılığı: Ummadığın taş baş yarar. Yazıcı, *age*, s. 153.

¹⁵¹⁹ Zaten iş karışık, karmakarışık hale geldi. Türkçedeki karşılığı: Gülme komşuna gelir başına. Yazıcı, *age*, 167.

ta' bîr ü ta' yîb idüp ba' de zamānin ol kimse mezbûreyi dahı hâlet-i merķūme irtikābında görmekle kelām-ı merķūmı tekellüm eyledi. 'İnde'l-ba'z bir kimse bir maşlahata me'mûr olup ihkām idememekle bir şahş-ı āher mezbûrı ta' yîb ve mülām eyledikten soñra maşlahat-ı mezbûreniñ ihkāmı huşuşuna kıyām idüp lâkin andan ezyed tevhîn eylemekle ol maşlahatı emr iden kimse kelām-ı mezbûrı îrād eyledi.

(773) عَادَ السَّهْمُ إِلَى النَّزْعَةِ

(‘Āde's-sehmu ile'n-neze'ati)¹⁵²⁰

Neze'a fetahâtle nāzi' kelimesiniñ cem'idir ki yay çekmekde māhir olan ādeme dinür. **Ma' nā-yı meşel** zāhirdir. Bu meşel haq ehline vardı, erbābınıñ eline geçdi diyecek yerde dārb olunur.

(774) عَرَفَ حُمَيْقٌ جَمَلَهُ

(‘Arafa Humaykūn cehlehu)¹⁵²¹

‘**Arafa** māzīdir. **Humayk** ‘Arabdan bir kimsedir. Bir erkek devesi olup ve kendisi fî zātihi bir şaşkın ādem iken yine devesini tanur idi. Bu meşel fülān her ne deñlü ahmaq ise de yine devesini idrāk idecek kadar şu' urı vardır diyecek yerde dārb olunur. Ba' zılar ¹⁵²² "عَرَفَ حُمَيْقًا جَمَلَهُ" 'unvānında rivāyet ve aşlını bu vech üzre hikāyet eyledi ki mezbûr Humayk'ıñ bir erkek devesi olup ve anuñla be-gāyet üns ü ülfet eylemişdi. Bir gün Humayk üzre hücum ve zaḥm-dār eylemekle bu kelāmı îrād eylediler. Ve ba' zılar deve Humayk'ıñ kadrini bildi diyü tefsîr eylediler. Qavl-i evvele göre nādān kısmıyla ülfet bi'l-āhire müstelzim-i zarar u ḥasāret olacağını beyān zımnında îrād olunur. Ve tefsîr-i şāniye göre [165b] kā'inen men kân heder ü hebā olmaz diyecek yerde dārb olunur. Ve 'inde'l-ba'z rivāyet-i evvele göre bir kimse bir ādemi istiż' āf u istiḥkār ile dā'imā aña ezā vü sitem ider olduqda dārb olunur.

(775) عَلَى أَهْلِهَا دَلَّتْ بَرَاكِشُ

(‘Alā ehlihā dellet barākışu)¹⁵²³

Ve fî rivāyetin ‘*alā ehlihā tecnī barākış*. **Tecnī** cināyetden muzāri'-i mü'enneşdir. **Barākış** bāniñ fethiyle bir kancık kelbiñ ismidir. Şāhibi üzerine sū'-i qaşd ile bir gice düşmen zuhûr idüp lâkin zulmet-i leylden ḥānesini görmeyüp mübā' adet üzre iken kelb-

¹⁵²⁰ Ok, nişancıya döndü.

¹⁵²¹ Humayk kendi devesini tanıdı.

¹⁵²² Devesi Humayk'ı tanıdı.

¹⁵²³ Berākış kendi ailesini işaret etti.

i mezbûr at ayaklarının ıaptabına urmakla düşmenler dönüp kelb âvâzıyla şâhibini şebi ħûn ve ğâret eylemekle kelâm-ı mezbûr meşel olmuştur. Bu meşel bir kimse zararını kendi üzerine ‘â’id olan bir iş işledikte dârb olunur. Ba‘zılar didiler ki "Barâķış Loķmân bin ‘Âdîñ zevcesi ismidir ki vaķtiniñ meliki idi". Bir gün Loķmân sefere gidüp mezbûreyi cā-nişîn vaż‘ eyledi. Ve muķaddemen Loķmân bir maķşûş mekân ta‘yîn eylemiş idi ki ‘ale'l-ġafle bir taraftan bir ħâdişe zuhûr eylese hemân orada tütün kıaldırıp bu vechle eţrâf u eknâfda olan ‘asâkir fi'l-ĥâl müctemi‘ olurlar idi. Loķmân sefere gitdikden sonra cāriyeler bir gice zevķ tarîķıyla yine mekân-ı merķûmda tütün kıaldırmalarıyla eţrâfda bulunan ‘askerler bir ‘ârîza zuhûrı mülâĥazasıyla müctemi‘ oldılar. Barâķış keyfiyyete vâķıf olduķda erbâb-ı umûr kendisine [165a] fi‘l-i merķûm cāriyelerin ‘abeş ü lehvinden neş‘et eyledi, ‘askerler ircâ‘ olunsa min-ba‘d ciddi hezle ĥaml idecekleri der-kâr olmaġla ser-rişte vermeyerek bunlara bir iş bulmak lâzıme-i ĥâldendir diyü irâ‘et-i maşlahat eylediklerinde mezbûre daġı tîz elden bir binâ taşmîm ve müctemi‘ olan ‘askeri ol binâ bünyânına ta‘yîn eyleyüp çend rûz ĥilâlinde ĥitâm-pezîr eylediler. Vaķtâ ki Loķmân seferden ‘avdet eyleyüp binâ’-ı merķûmuñ aşlından su’âl eylediklerinde Barâķış daġı şûret-i ĥâli beyân eyledikte Loķmân kelâm-ı mezbûrı irâd eyledi. Ve ba‘zılar didi ki: Mezbûre Barâķış vâķı‘â Loķmân-ı mezbûruñ zevcesi idi, ve Loķmânıñ kavmi kaç‘an deve etini ekl eylemezler idi. Ve Loķmânıñ Barâķışden bir oġlı var idi. Bir gün Loķmân ile Barâķışın karındaşlarını görmege gidüp ve Barâķış daġı berâber idi. Mezbûruñ ĥânelerine varup misâfir olduķlarında ikrâmen bir deve zebĥ ve taĥĥ eylediler. Ėulâm-ı mezbûr bir etlü kemik alup Loķmân'a getürdi, Loķmân ekl eyledikte be-ġâyet ĥoşlanup "Müddet-i ‘ömrümde böyle laţîf et yiyemedim, bu nedir?" diyü su’âl eyledikte ol daġı kendisiçün zebĥ olunan deveniñ eti olduġını beyân eyledikte Barâķış "Cemmil fe'ctemil; ya‘nî sen bize bundan sonra deve iç‘âm idüp ve sen daġı andan ekl eyle" didi. Ve Barâķışın develeri pek çok idi, min ba‘d Loķmân, mezbûreniñ ve birâderleriniñ ve kavm u kabîlesiniñ develerini zebĥ ü ekl itmege mübâderet eylemekle [166b] kelâm-ı mezbûrı irâd olundu. Şöyle naķl u rivâyet iderler ki Loķmân-ı mezbûr şabâĥ ta‘âmında bir deve ve aĥşâm ta‘âmında bir deve ve vaķt-i ĥuĥâda kaĥve altı olarak bir deve köşegini ekl ider imiş.

(776) عَلَقَتْ مَعَالِقَهَا وَصَرَ الْجُنْدُبُ

(‘Aliķat me‘âliķahâ ve şarre'l-cundebu)¹⁵²⁴

¹⁵²⁴ Kuyudan su kıkaracak ipler baġlandı ve çekirge öttü.

‘**Alīkat** māzī-i mü’enneşdir, maşdarı fethateynle ‘alaḳ kelimesidir ki bir nesneye ilişüp tūṭulmaḳ ma‘ nāsınadır. **Me‘ ālik** kuyudan şu çekilecek ipe ve ālete dinür. **Şarre** māzīdir, maşdarı şarr ve şarīr kelimeleridir ki seslenmek ma‘ nāsınadır. **Cundeb** cīmiñ zammı ve dālīñ fethiyle cırlayık didikleri cānvere dinür. Ma‘ nā-yı meşel: Kuyunun şu çekecek āleti bağlanup ve cırlayık didikleri cānver ötmege başladı ki ḫarāret-i eyyāmdan kināyedir, pes baña buradan irtihāl emr-i muḫāldir dimekdir. Aşlı budur ki bir kuyu dibinde yurd tūṭmuş bir kimse, bir gün ol kuyuya varup ipini kuyunun ipine bend eyledikten soñra kuyu şāḫibine varup ḫaḳḳ-ı civār iddi‘āsında oldu. Kuyu şāḫibi sebebinden su‘āl eyledikde ipini kuyusunun ipine bend eyledigini iḥbār eyledi. Kuyu şāḫibi bunu işitdikde ne yabana söylersin ipiñi alup bu semtden ber-ṭaraf ol diyü istişḳāl eyledikde mezbūr kelām-ı merḳūmı īrād eyledi. Bu meşel bir kimse kendi işine kemā yenbaḡī metānet ü istiḫkām virdikde ḍarb olunur. Ve ba‘zılar *ceffe'l-ḳalemu*¹⁵²⁵ meşeliniñ ma‘ rezinde ḍarb itdiler.

(777) عِنْدَ جُفَيْنَةَ الْخَبْرِ الْيَقِينُ

(‘**İnde Cufeynete'l-ḫaberu'l-yaḳīnu**)¹⁵²⁶

Cufeyne cuheyne vezninde bir ḥammār; ya‘ nī [166a] meyḫāneciniñ ismidir. Ve bunda Cūheyne demek şāḫīḥ degildir ve ba‘zılar ‘indinde şāḫīḥdir. Aşlı budur ki Kilāb ḳabīlesinden Ḥüseyñ bin ‘Amr, Benī Cūheyneden Aḫnes-nām kimse ile geşt ü güzār iderek bir maḥalle nüzūl eylediler. İkisi daḡı fettāk olmaḡla Cūheyne, Ḥüseyñ-i Kilābīyi ḳatlı ve mālını aḡz eyledi. Ḥüseyñiñ Şāḫre-nām kız ḳarındaşı her mevsim-i ‘Arabda ḳarındaşına nedbe idüp girye vü zārī ider idi, ‘ale'l-‘āde bir mevsimde daḡı girye vü efḡān iderken Aḫnes gūş itdikde işbu

Tusā ‘ilu ‘an Ḥuşaynin kulle rekbin
*Ve ‘inde Cuheynete el-ḫaberu'l-yaḳīnu*¹⁵²⁷

beytini inşād eylemekle kelām-ı mezbūr meşel oldu. Bu meşel bir şey’i ḫaḳīḳaten bildikde ḍarb olunur.

(778) عُثَيْثَةُ تَقْرُمُ جِلْدًا أَمْلَسًا

(‘**Uşayşetun taḳrumu cilden emlesā**)¹⁵²⁸

¹⁵²⁵ Kalem kurudu.

¹⁵²⁶ Asıl ve doğru haber Cūfeyne'dedir. Türkçedeki karşılığı: Çocuktan al haberi. Yazıcı, **age**, s. 222.

¹⁵²⁷ Her topluluḡa Ḥüseyñ'den sorup duruyorsun, doğru haber Cūheyne'nin yanında. Yazıcı, **age**, s. 222.

¹⁵²⁸ Güvecik yumuşak deriyi kemirir. Türkçedeki karşılığı: Eti ne budu ne? / Ateş olsa cirmi kadar yer yakar. Yazıcı, **age**, s. 85.

‘Uşayşe muşagğar bünyesiyle güveye dinür. **Takrumu** muzâri‘-i ma‘lûmdur, maşdarı karm kelimesidir ki fersiz za‘îf za‘îf yemek ma‘nâsınadır. **Cild** ma‘lûmdur. **Emles** aḥmer vezninde düz ve hemvâr şıyrıncaḡ nesneye dinür. Ma‘nâ-yı meşel: Küçük güve emles deriyi ancak ekl-i yesîr ile ekl idebilür ki tamâm te’sîr idemez dimekdir. Bu meşel bir işi işlemek bâbında her çend cehd ü iḡdâm ve bezl ü ihtimâm idüp lâkin bir vechle ‘uhdesinden gelmege iḡtidârı olmayan kimse ḡaḡḡında ḡarb olunur.

(779) عُرَاةٌ تُورِي الرِّثَادَ الْكَائِلَ

(‘Urâdatun tûri’z-zinâde’l-kâ’ile)¹⁵²⁹

‘Urâḡa şumâme vezninde [167b] hediyyeye dinür. **Tûrî** müstaḡbeldir, maşdarı îrâ’ kelimesidir ki ḡaḡmaḡdan âteş ḡıḡartmaḡ ma‘nâsınadır. **Zinâd** zend kelimesiniñ cem‘idir ki marḡ ve ‘afâr-nâm şecerlerden ehl-i bâdiyeniñ düzdükleri ḡaḡmaḡa dinür ki iki dâne olur, üstündeki gûyâ erkek ve altındaki dişi olur, biribirine sürerek âteş ḡaḡarlar, üstünde olana zend ve altında olana zende dirler. Ve meşhûr edîb ü şâ’ir Ebû Dulâmeniñ ismidir ki şâḡib-i nevâdir-i ḡikâyât ve nâzım-ı ebyât-ı pür-nükât mevrîd-i leḡâyîf ü muzḡikât zarîf ü edîb bir zât idi. ‘Abbâsiyyeden Seffâḡ ve Manşûr ve Mehdîniñ nüdemâsındandır. Cümle-i leḡâ’ifindendir ki Manşûr Ḥalîfeniñ ‘ammısı kız vefât eyledikde ḡüzn ü melâl ile defnine ḡâzır olup ḡabri kenârında ḡu‘ûd ve cenâze vürûdına munḡazır idi. Bu eşnâda Ebû Dulâme gelüp Ḥalîfeniñ yakınında oturduḡda Manşûr ḡiḡâb idüp "Ey Ebû Dulâme! Buraya ne ḡazırladıñ" diyüp ḡabre işâret eyledi. Ebû Dulâme "Ḥalîfeniñ ‘ammısı kızını ḡazırladım" didikde ḡalîfe bî-iḡtiyâr ḡandenâk oldı. Meşel-i mezbûrda vâḡi‘ kâ’il kelimesi keyl lafzından me’ḡûzdur ki ḡaḡmaḡdan âteş ḡıḡmayup âteşsiz olmaḡ ma‘nâsına müsta‘meldir, zend-i kâ’il âteşi ḡaḡmayan ḡaḡmak dimekdir. Ma‘nâ-yı meşel: Azacıḡ hediyye zinâd, kâ’ili âteşlendirir dimekdir. Bu meşel ḡüsn-i nuḡḡ u tekellûmle nâsa ḡud‘a vü ḡîle iden kimse ḡaḡḡında ḡarb olunur [167a] yâḡud rişvet kişiniñ baḡlu olan maḡşşûdını açar diyecek yerde ḡarb olunur.

(780) عَشٌّ وَلَا تَغْتَرَّ

(‘Aşşi velâ taḡtarre)¹⁵³⁰

‘Aşşi emr-i ḡazırdır, maşdarı ta’şîye kelimesidir ki gice ḡayvân otarmaḡ ma‘nâsınadır. **Lâ taḡtar** iḡtirâr kelimesindendir ki ḡâfil olmaḡ ma‘nâsınadır, nehy-i ḡazırdır. Aşlı

¹⁵²⁹ Hediye, ḡaḡmaḡı ateşlendirir.

¹⁵³⁰ Develeri yedir, ḡâfil olma!

budur ki bir kimse develerini aḥşām ‘alef virmeksizin şahrāya götürmek murād eyledi, şu mülāḥaza ile ki şahrāda ot bulup qarınlarını toyuralar. Ol kimseye kelām-ı mezbūrī īrād itdiler. Ya‘nī develeriñ qarınlarını toyur, ot bulmağa mağrūr olup ġāfil olma, belki şahrāda ot bulunmayup develer otsuz qalur dimekdir. Bu meşel ihtiyāt üzre olup umūruñı müstaḥkem eyle diyecek yerde ḍarb olur.

(781) عَاطٍ بَغَيْرِ أَنْوَاطٍ

(‘Āṭin bi-ğayri Envāṭin)¹⁵³¹

‘Āṭin ism-i fā‘ildir, maşdarı ‘atv kelimesidir ki ‘aynıñ fethiyle meyve gibi yukarıda olan nesneye başını ve ellerini qaldırıp uzatmaq ma‘nāsınadır. **Envāt** nevṭ lafzınıñ cem‘idir, bir nesneyi bir şey’e geçirüp aşmaq ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meşel: Elini uzadır ḥālen ki aşılı nesne yoḡdur dimekdir. Bu meşel bir olmayacak şey’iñ ḥuşūlune sa‘y iden kimse ḥaḡḡında ḍarb olunur.

(782) عُشْبٌ وَلَا بَعِيرٌ

(‘Uşbun velā ba‘īrun)¹⁵³²

Bu meşel *hāzā ‘uşbun ve leyse ba‘īrun yer‘āhu* taḡdīrindedir. Ya‘nī ‘uşb mevcūddur, lākin anı ra‘y ider ba‘īr yoḡdur dimekdir. Bu meşel ziyāde māl-dār olup ne kendi nefsine ve ne āḡere ḡayr u menfa‘ati olmayan [168b] varyemez baḡīl ḥaḡḡında ḍarb olunur.

(783) عَافِيَكُمْ فِي الْقَدْرِ مَاءٌ أَكْدَرُ

(‘Āfikum fi’l-ḡidri mā‘un ekderu)¹⁵³³

‘Āfi şāfi vezninde ‘āriyet alınan çömlek ve tencere dibinde şāḡibine redd ü īşār olunan çorba ve et şuyı baḡiyyesine dinūr. **Ḳidr** ḡāfiñ kesriyle ma‘lūmdur ki tencereye dinūr. **Mā‘un ekder** bulanıḡ şu dimekdir. Ma‘nā-yı meşel: Ḳidri şāḡibine redd itdigiñizde ḡisse hemān bulanıḡ şudur dimekdir. Bu meşel kendiye olan ‘aṭā ü iḡsān muḡābelesinde isā‘et iden kimse ḥaḡḡında ḍarb olunur.

(784) الْعَيْرُ يَضْرُطُّ وَالْمِكْوَاةُ فِي النَّارِ

(el-‘Ayrū yaḡriṭu ve’l-mikvātu fi’n-nāri)¹⁵³⁴

¹⁵³¹ Askıda olmayanlara elini uzat!

¹⁵³² Ot var, onu yiyecek hayvan yoktur.

¹⁵³³ Tenceredeki su bulanıktır.

‘Ayr gayr vezninde eşege dinür. **Mikvāt** mişbāḥ vezninde dağlağı ta‘bīr itdikleri âletidir. **Ma‘nā-yı meşel**: Dağlağı âteşte iken eşek kısmı zartaya āgāz ider dimekdir. Bu meşel bir emr-i maḥūfuñ vuḳū‘undan evvel ḥavf u hirās üzre olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(785) الْعَصَا مِنَ الْعَصِيَّةِ

(el-‘Aşā mine’l-‘uşayyeti)¹⁵³⁵

Ya‘nī degnek çubukdandır ve çubukdan ḥāşıl olur dimekdir. Bu meşel bir büyük nesne küçük nesneden ḥāşıl olur, ya‘nī bir kār-ı ‘aẓīm şey’-i ḥaḳīrden tevellüd ü neş’et ider diyecek yerde ḍarb olunur.

(786) أُغْلِلْ تَخْطُبْ

(U‘lul taḥṭubu)¹⁵³⁶

U‘lul emr-i ḥāzırdır. Maşdarı ‘all kelimesidir ki ‘aynıñ fethi ve lāmın teşdidiyle şu maḳūlesi meşrūbı bir kerre içdikden soñra ikinci def‘ada içmek ma‘nāsınadır. **Taḥṭubu** muzāri‘-i muḥātabdır, maşdarı ḥaṭūbdur ki semīn olmaḳ ma‘nāsınadır. **Ma‘nā-yı meşel**: Sen şuyı marreten ba‘de marretin iç ki [168a] semīn olasın dimekdir. Bu meşel bir kārīḥ şurū‘ eyledikde ‘āḳibeti ḥayırlı olmaḳ içün te‘ennī vü taḥarrī lāzımdır diyecek yerde ḍarb olunur.

(787) عَيْنُكَ عَبْرَى وَالْفُؤَادُ فِي دَدِّ

(‘Aynuke ‘abrā ve’l-fu‘ādu fī deddi)¹⁵³⁷

‘**Abbrā** ‘aynıñ fethiyle ḥātūna dinür ve göze daḫı vaşf olur. **Dedd** dālīñ evveliniñ fethi ve sāniyeniñ taḥfifiyle lehv ü lu‘b ma‘nāsınadır. Bunda üç lügat vardır, biri mezkūrdur ve biri dedā ḳafā vezninde ve biri dedendir fethateynle ve nūnla. *Ve ḳāle fī’n-Nihāye "Mā enā min dedd velā ed-deddu minnī"*¹⁵³⁸ *ey mā enā fī şey’in mine’l-lehvi ve’l-la‘bi velā zālike minnī ya‘nī min eşğālī*. **Ma‘nā-yı meşel**: Benim ḥāl-i pür-melālime bakup zāhiren gözleriñ aḡlar lākin derūnuñ lehv ü lu‘b ile meşğūldur, ya‘nī içeriden acımazsın dimekdir. Bu meşel zāhiren ḥūznūñle maḥzūn olup ḳalben ḥilāfında bulunan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

¹⁵³⁴ Eşek, dağlama hâlâ ateşteyken yellenmeye başladı.

¹⁵³⁵ Büyük değnek küçük değnekten gelir.

¹⁵³⁶ Suyu tekrar tekrar iç ki kanasın.

¹⁵³⁷ Gözünde damla, kalbinde eğlence vardır.

¹⁵³⁸ Benim eğlence ile bir alakam yoktur.

(788) اغْفِلْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ

(A'kil ve tevekkel 'ale'l-lāhi)¹⁵³⁹

A'kil emr-i hāzırdır, maşdarı 'aql kelimesidir ki deveniñ ayağını büküp bilekçesini koluna bağlamak ma'nāsınadır. Qavl-i mezkûrı ibtidâ Resûl-i ekrem şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi hâzretleri tekellüm buyurmuşlardır. Mervîdir ki bir A'râbî gelüp "Yâ Resûla'llāh! Devemiñ bilekçesini bağlayayım mı yoksa Hakk te'ālā hâzretlerine tevekkül eyleyüp hemân bilâ kayd şalıvereyim mi?" didiklerinde Peygamber-i enâm hâzretleri kelâm-ı mezbûrı îrâd buyurdılar. Bu meşel işde teharri ve ihtiyât lâzım idigîñ beyân ma' rezinde darb olunur.

(789) عِلْمَانِ خَيْرٌ مِنْ عِلْمٍ

('İlmāni hayrun min 'ilmin)¹⁵⁴⁰

Aşlı budur ki bir kimse [169b] oğlu ile bir şahrâda giderken oğluna "İstabhiş lenā 'ani't-tariqin; ya'nî yolu gereği gibi tefiş eyle" didi. Oğlu dağı "Enā 'ālim; ya'nî ben bu tarîkı pek güzel bilürüm" didikde bābâsı kelâm-ı mezbûrı îrâd eyledi. Bu meşel lâzım olan umûr u huşûşda müşāvere vü mübāhaşeniñ medhi hakkında darb olunur.

(790) عِنْدَ النَّطَاحِ يُغَلَبُ الْكَبِشُ الْأَجْمُ

('İnde'n-niṭāhi yuğlebu'l-kebşu'l-ecemmu)¹⁵⁴¹

Niṭāh nūnuñ kesriyle boynuzlu koyun birbiriyle süsüşmek ma'nāsınadır. Kebş dört yaşına giren boynuzlu koyuna dinür ki çoç ta'bîr olunur. Ecem a'am vezninde boynuzsuz kabağ çoça dinür. Ma'nā-yı meşel: Vakt-i niṭāhda boynuzlu çoç boynuzsuz olan çoça gâlib olur dimekdir. Bu meşel her hâlde insāna âlet ü a'vân u enşâr lâzımdır diyecek yerde darb olunur.

(791) أَغْلَامٌ أَرْضٍ جُعِلَتْ بِطَانِحًا

(A'lāmu arḍin cu'ilet batā'iḥen)¹⁵⁴²

A'lām 'alem lafzından cem'dir, bir kavm u cem'atîñ seyyid ü zî-şânına dinür, yāḥud muṭlaqa cebel murâddır. Cu'ilet māzî-i mechûldür. Batāyih batıhanıñ cem'idir, arz-ı münḥafıza ma'nāsınadır. Bu meşel bir kavmiñ ekābirinden olan kimse ba'z-ı meşā'ib-i dehr sebebiyle tahkîr ü tezlîl olup zu'afâdan olduḡda darb olunur.

¹⁵³⁹ Deveyi bağla ve sonra Allah'a tevekkül et!

¹⁵⁴⁰ İki ilim bir ilimden daha hayırlıdır.

¹⁵⁴¹ Süsüşmekte boynuzlu çoç boynuzsuz çoçu mağlup eder.

¹⁵⁴² Yerin yüksek dağları alçak oldu.

(792) عاد الغيثُ على ما أفسدُهُ
(‘Āde'l-ğayṣu ‘alā mā efseduhu)¹⁵⁴³

Ğayṣ yağmura dinür. Burada **ifsāddan** murād imsāk-i ğayṣdır. ‘**Avddan** murād ihyā’-i ğayṣdır. Ya‘nī muḳaddemen imsāk eylediği maḥalleri ‘avdetde gereği gibi yağdığından [169a] ihyā eyledi demekdir. Bu meşel ekşeriyā ḥalka nef‘-i keşiri olup ahyānen kendiden şerr ü mażarrat zuhūr iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(793) أَعْطِ الْفَوْسَ بَارِيَهَا
(A‘ṭi’l-ḳavse bāriyehā)¹⁵⁴⁴

A‘ṭi i‘ṭā kelimesinden emr-i ḥāzırdır. **Bārī** ok atıcıya dinür. Ya‘nī sen ḳavsi ok atmak ve yay ḳullanmak şanından olan kimseye i‘ṭā eyle demekdir. Bu meşel ḥaḳḳından gelemeyeceğini işi, yapılanlardan isti‘ānet ile erbābına redd ü tefvīz eyle diyecek yerde ḍarb olunur.

(794) أَعْيَيْتَنِي مِنْ شُبِّ إِلَى دُبِّ
(A‘eyyenī min şubbe ilā dubbe)¹⁵⁴⁵

A‘eyyte māzī-i muḥātabdır. **Şubbe** māzī-i mechül bünyesiyle yigitlik ma‘nāsınadır ki ma‘nā-yı maşdarī murād olunur. **Dubbe** kezālike şīga-i māzī-i mechüldür, ma‘nā-yı maşdar murād olunur ki emekleyerek yürimek ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meşel: Sen beni gencligim ve cüvānlığım hengāmından pīr olup ‘aşā ile böylece yap yap yürimek zamānına gelince ‘āciz ve fūrū-mānde idüp aşlā bir an āsūde eylemediñ demekdir.

(795) عَزُّ الرَّجُلِ اسْتِغْنَاؤُهُ عَنِ النَّاسِ
(‘Īzzu'r-reculi istignā’uhu ‘ani'n-nāsi)¹⁵⁴⁶

Bu kelām-ı laṭīf ḥadīs-i şerīf oldığı mervīdir.

(796) عَادَ الْأَمْرُ إِلَى نِصَابِهِ
(‘Āde'l-emru ilā nişābihi)¹⁵⁴⁷

Nişāb kitāb vezninde her şey’in esās ve aşıl mercī’ine dinür. Ma‘nā-yı meşel: İş aşlına ric‘at eyledi; ya‘nī nā ehline tefvīz olunan emr-i celīl-i hükümet erbāb-ı istiḥḳāḳa ric‘at eyledi demekdir.

¹⁵⁴³ Geç gelen yağmur, yerlere yeniden hayat verdi.

¹⁵⁴⁴ Oku okçuya ver!

¹⁵⁴⁵ Gençliğimden yaşlılığıma kadar beni yordun.

¹⁵⁴⁶ İnsanın izzeti insanlara ihtiyaçsız olmasıdır.

¹⁵⁴⁷ İş kendi aslına döndü.

(797) أَعْلَمُ بِمَنْبِتِ الْقَصِصِ

(A'lemu bi-menbiti'l-kaşışı)¹⁵⁴⁸

Kaşış emîr vezninde mantar yanında biter bir nebâtıdır ki menbitini umûr-ı nebâtâta 'âlim olan kimse bilür. Ma'nâ-yı meşel: Umûr-ı nebâtâta 'âlim olduğundan [170b] menbit-i kaşışı be-gâyet bilür dimekdir. Bu meşel hırşîd-i tâbân-ı luğ u kerem ne maşırık-ı himmetden tûlû ve nâhîd-i dirahşân-ı âmâl-i ümem ne burc-ı 'âtıfetden lumû ideceğin 'ârif olan kimse hakkında darb olunur.

(798) عِنْدَ الصَّبَاحِ يَحْمَدُ الْقَوْمُ السُّرَى

(‘İnde’s-şabâhi yahmedu'l-kavmu's-surâ)¹⁵⁴⁹

Yahmedu bâb-ı râbî‘den maşûğdur. **Surâ** hudâ vezninde bütün gice seyr eylemek ma'nâsınadır. Bu meşel râhat ümîdiyle bâr-ı girân-ı meşakqate taḥammül iden kimse hakkında darb olunur.

(799) أَعْرَضَ ثَوْبُ الْمَلْبَسِ

(A'raḍa şevbu'l-melbesi)¹⁵⁵⁰

A'raza kelimesi şâre zâ 'arḍ taḳdîrindedir. **Melbes** emles vezninde muğattâ ma'nâsınadır ki töhmetle muḥâṭıdır dimekdir. Ma'nâ-yı meşel: Müttehemiñ libâsı 'arîz oldu ki kendi töhmetlü iken herkese 'azv ü isnâd ider dimekdir. Ve ba'zılar a'raza fi'lini zâhere ma'nâsına ḥaml eylemekle ma'nâ müttehemiñ töhmeti zâhir oldu dimekdir. Buña göre kendisini ittihâm idenler keşîr olduḳda darb olunur evvele göre ki şâra zâ 'arḍ taḳdîrinde olduḳ şüretde bir âdemiñ ittihâm eylediḳ çok olduḳda darb olunur.

(800) عَادَتْ لِعَتْرَتِهَا لَمِيسُ

(‘Ādet li-‘itrihâ Lumeysu)¹⁵⁵¹

‘İtr aşıl ma'nâsınadır. **Lumeys** zubeyr vezninde bir imre'eniñ ismidir. **Lâm-i li'itrihâ ilâ** ma'nâsınadır. Bu meşel terk itdiḳ 'âdet-i kabîḥasına ric'at iden kimse hakkında darb olunur.

(801) أَعْيَيْتَنِي بِأُشْرٍ فَكَيْفَ بِدُرْدُرٍ

(A'eytenî bi-uşurin fe-keyfe bi-durdurin)¹⁵⁵²

¹⁵⁴⁸ O, mantarın yanında biten otu daha iyi bilir.

¹⁵⁴⁹ Sabahleyin kavim gece yürüyüşünü överler.

¹⁵⁵⁰ Giyinecek giysiler genişledi.

¹⁵⁵¹ Lumeys kendi âdetine döndü.

A‘yeytenī māzī-i muḥātabdır. Uşur zammeteynle keskin dişle dinür. **Durdur** hudhud vezninde çocuk kısmının dişleri bitecek yere dinür, [170a] ‘alā kavlin bitmezden muḥaddem, kezālike dişler döküldükden sonra yerlerine dinür. Ma‘nā-yı meşel: Sen beni dişlerin keskin olduğu zamanda ‘aciz kılmışdın, şimdi ise dişlerin dökülmekle pır olduñ. Murād genc iken pendimi ve irşadimi aşlā işgā eylemezdiñ, şimdi ise pır olduñ zu‘ muñca naşihatden müstağnī olduñ demekdir.

(802) عَارِضَ فِي قَوْمِهِ ثَبَجَا

(‘Araḍa fī kavmihi şebecā)¹⁵⁵³

Şebec fetḥateynle mülük-i Yemen'den biriniñ ismidir. Mülük-i mu‘aşırından birisi üzerine sefer eylemekle nā-merdliginden nāşī faḫaḫ kendisine ve ehl ü ‘iyāline istīmānla şulḥa ṭālib olup sā‘ir zīr-destānı ḥāric ez şulḥa komağla ḥaşmı daḥı kavlı-i mezbūr üzre kendisine ve ehl ü ‘iyāline kaşd eylemeyüp kalemrev-i ḥükümetinde vāḳi‘ bi'l-cümle nāsı nehb ü gāret eylemiştir. Bu meşel kendi kavm u ‘aşiretinden zarar-ı a‘dāyı def eylemeyen bī-ḥamiyyet hakkında ḍarb olunur.

(803) عَامَلْنَا مُعَامَلَةَ الْعُلُوقِ

(‘Amelenā mu‘āmelete‘l-‘alūḳi)¹⁵⁵⁴

‘Alūḳ şabūr vezninde şol nāḳaya dinür ki kendi köşeginden gayrıya yakılmağla veledine aşlā meyl ü ḥanīn eylemeyüp her bār yakın gelse anı istişmām idüp teberrī ider ola. Bu meşel bir kimse bir sözi söyleyüp ya bir nesne va‘d idüp ‘uhdesinden gelmedikde īrād olunur.

(804) أَعْرَضْتُ الْقِرْفَةَ

(A‘raḍta‘l-ḳirfete)¹⁵⁵⁵

A‘raḍta māzī-i muḥātabdır, maşdarı i‘rāḍ kelimesidir ki ‘arḍen ve ṭülen gitmek ma‘nāsınadır ki tevsī‘ u ta‘mīm eylemekden kināyedir. **Ḳirfe** ḳāfiñ kesriyle töhmet ve sū‘-i zan ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meşel: Sen töhmeti tevsī‘ u ta‘mīm eylediñ demekdir.

¹⁵⁵² Keskin dişlerin varken beni dinlemezdin. Nasıl olur da dişlerini sökünçe akıllı uslu olduğunu umabilirim. Türkçedeki karşılığı: Cahile laf anlatmak, deveye hendek atlatmaktan güçtür. Yazıcı, **age**, s. 132.

¹⁵⁵³ Şebec gibi, kavmine ters düştü. Türkçedeki karşılığı: Rabbenâ, hep bana. / Önce cân, sonra cânân. Yazıcı, **age**, 86-87.

¹⁵⁵⁴ Bize merhametsiz deve gibi davrandı.

¹⁵⁵⁵ Sen suçunu genişlettin.

Meşelâ bir kemân [171b] şāhibi kimseye gümānıñ kimedir diyü su'âl eyledikde bütün maḥalle ḥalkınadır dese kelām-ı mezbūrı irād iderler.

(805) الْعُنُقُ بَعْدَ التُّوقِ

(el-‘Unūku ba‘de’n-nūki)¹⁵⁵⁶

‘Unūḳ ḳu‘ūd vezninde ‘anāḳ lafzınıñ cem‘idir ki seḥāb vezninde dişi oğlağa dinür. Nūḳ nunuñ zammıyla nāḳanıñ cem‘idir. Bu meşel *kāne şāhibe nūḳin fe-şāre şāhibe ‘unūḳ* sebkindedir; ya‘nī muḳaddem nāḳalar şāhibi iken şimdi dişi oğlaqlara ḳaldı dımeḳdir. Bu meşel bir kimse vüs‘at ü refāḥ şāhibi iken ḳillet ü muḳāyāḳaya düşdüḳde ḍarb olunur.

(806) عِرْقُ الْخَالِ لَا يَنَامُ

(‘İrḳu’l-ḥālī lā yenāmu)¹⁵⁵⁷

Cāḥiḳ işbu meşeliñ beyānında didi ki: Veleđiñ ḥāl ve ḥāleye müşābeḥeti ‘amm ve ‘ammeye müşābeḥetinden ziyādedir. Zīrā veleđiñ vālidesine olan münāsebeti vālidine münāsebetinden ziyādedir, ḥattā ekṣeri vālidesi ‘ırḳına çekerler. Kur’ān-ı kerīmde "قُلْ كُلٌّ" ¹⁵⁵⁸ "يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ" āyeti ‘alā lebenihi ile tefsīr olunmuşdur, anuñçün pederine nisbet nā-ḥalef evlād keşīr olur ḥuṣūṣen vālidesi ṭarafı fūrū-māye ola, elbette pederine ol veled ‘adū olur. Ba‘z-ı ḥükemādan şordılar ki sebep nedir ki biz veledimize mihr ü muḥabbet ideriz anlar bize çendān muḥabbet itmezler, belki vücūd u emvāl ü umūrumuza ‘adāvet mu‘āmelesi iderler. Ol ḥakīm taḳrīr-i mezbūr ile cevāb virdi ve ḥakīm-i āḥer didi ki: "Veledimiz bizden cüz’dür, elbette küll cüz’e mā’il ve münceḳibdir". Ve biri daḥı didi ki: "Ḥazret-i Ādemiñ vālidi olmamağla vālid ḥaḳḳını bilmemek [171a] gūyā ki evlādına mīrāşdır". Ve biri daḥı şūfīyāne didi ki: "Bu ‘ālem-i ibtilāya ḳudūmlarına sebep oldığımız içün bize ‘adāvet iderler".

(807) عَرَضَ عَلَى الْأَمْرِ سَوْمَ عَالَةٍ

(‘Araḍe ‘aleyye’l-emre sevme ‘āletin)¹⁵⁵⁹

‘Araḍe māzīdir. Sevm-i ‘āle arz-ı ‘āle sebkindedir. ‘Āle lāmıñ teşḍidiyle ikinci def‘a daḥı şuvarılan dābbelere ve develere dinür. Ma‘nā-yı meşel: Baña ol emri ‘arzda

¹⁵⁵⁶ Develere sahipken oğlamlara sahip oldu.

¹⁵⁵⁷ Oğlan dayıya çeker. Türkçedeki karşılığı: Oğlan dayıya, kız halaya çeker. Yazıcı, **age**, s. 206.

¹⁵⁵⁸ De ki: "Herkes kendi yapısına uygun işler görür" (İsra, 17/50).

¹⁵⁵⁹ Fazla ısrarcı olmadan bana teklifte bulundu.

mübālağa ve ilhāh eylemedi ki murād saṭḥī ve lafzī ‘arz eyledi dımeğdir. Lisānımızda "Yarım ağız ile teklif eyledi" diyecek yerde đarb olunur. Zırā ikinci def’ada şıvarılan ħayvānlar şıyuñ ‘arzından çendān mübālağa ve ibrām olunmaz.

(808) الْعَاشِيَةُ تُهَيِّجُ الْأَبِيَّةَ

(el-‘ Āşıyyetu tuheyycu'l-ebıyyete)¹⁵⁶⁰

‘Āşıyye gıce vaḳtı otlayan ħayvānlara dınür. Ebiyye seniyye vezninde aḥşam ‘alef istemez olan dābbeye dınür. Ma‘nā-yı meşel: Aḥşam ‘alef tenāvül eden ħayvānlar tenāvül itmeyenleri tehyic ü taḥrık eylemekle anlara teb‘ıyyet itmege başlarlar dımeğdir. Bu meşel ġayrıñ ‘amelinden şevḳ ü ħarekete gelüp kendi daḡı ol ‘amele mübāderet iden kimse ħaḳḳında đarb olunur.

(809) عِنْدَ الرَّهَانِ تُعْرِفُ السَّوَابِقَ

(‘ İnde'r-rihāni tu‘refu's-sevābıḳu)¹⁵⁶¹

Rihān kıtāl vezninde öñdül ile at yarışmak ma‘nāsınadır. Tu‘ref muzārı‘-i mechüldür. Bu meşel zāt u cibilletinde merküz olmayan ḥaşā’iş ü evşāfı iddi‘ā iden kimse ħaḳḳında đarb olunur.

(810) عَيْرٌ عَارُهُ وَتَدُهُ

(‘ Ayrun ‘ārehu veteduhu)¹⁵⁶²

‘Ārehu ehlekehu ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meşel: Bir ‘ayrdır, ya‘nī eşekdir ki anı vetedi helāk eyledi [172b] dımeğdir. Aşlı budur ki bir kimse eşegini sibā‘dan muḥāfaza mülāḥazasıyla ḳazıġa baġlamış idi. Zı’biñ birisi gelüp ḥimāra hücum ve ḳazıġda baġlu olmak ḥasebiyle firāra mecālî olmadıġından zı’b ḥimārı ekl eyledi. Bu meşel kendiye mu‘ın mülāḥaza eylediġi kimseden mütezarrir olan kimse ħaḳḳında đarb olunur.

(811) عَيْرٌ رَكَضَتُهُ أُمُهُ

(‘ Ayrun rakaḍathu umuhu)¹⁵⁶³

Rakaḍat mazī-i mü’enneşdir, maşdarı rakḍ kelimesidir ki segirtirmek ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meşel: Bir ‘ayrdır ki anı māderi ḳoşdurup zaḡmet virdi dımeğdir, ma‘ hāzā

¹⁵⁶⁰ Geceleyin ot yiyen hayvanlar, yemeyenleri teşvik ederler ve onlar da yiyenlere tabi olup yemeye başlarlar. Türkçedeki karşılığı: Kişi dostundan azar. Yazıcı, *age*, s. 231.

¹⁵⁶¹ At yarışında hızlı atlar bilenecektir.

¹⁵⁶² Eşek, baġlandıġı ip sebebiyle öldü.

¹⁵⁶³ Eşeġi, annesi koşturur.

anāsından merḥamet ümīd ider idi. Bu meşel "عَيْرٌ عَارُ وَتُدَّةٌ"¹⁵⁶⁴ meşeli maḍrebinde ḍarb olunur.

(812) عِشْ رَجَبًا تَرَّ عَجَبًا

(‘İş receben terā ‘aceben)¹⁵⁶⁵

Burada **receb** lafzından tamām-ı sene murāddır yāḥud dehr murāddır. ‘İş ‘ayş kelimesinden emr-i ḥāzırdır ki dirlik ve geçinmek ma‘nāsınadır. **Terā** muzāri‘-i muḥātabdır. Aşlı budur ki Ḥarş bin ‘Ubāde pīr olduğda ḥātūnı pīrliginden nāşī nūşūz idüp Ḥarş anı taṭlīk eyledikde bir ādeme varup ol ḳadr muḥabbet ve bir mertebe ri‘āyet itdi ki Ḥarş-ı mezbūra ‘aşr-ı ‘aşīrini itmemiş idi. Bir gün zevc-i şānī Ḥarş'a teşādūf idüp zevcesinden ‘azīm teşekkür ve hoşnūdluluk izḥār eyledikde Ḥarş kelām-ı mezbūrı īrād eyledi. Ya‘nī sen daḥı biraz ḥayātda ol, mūrūr-ı eyyāmla sen daḥı pīr olduğda görürsün sen de daḥı pīrligi gördükde senden daḥı nūşūz ider dimekdir. Bu meşel iḳbāl ü şervet ve āsāyiş ü rāḥatına i‘timād ile ḥālinden [172a] teşekkür iden kimseye dünyā bir ḳarārda degildir, biraz zamān daḥı mu‘ammer olursañ ‘acāyib-i dehr-i būḳalemūnı sen de görürsün, ya‘nī aḥvālīñ mütēgāyyir olur diyecek yerde ḍarb olunur.

(813) عَلَيْهِ الْعَقَارُ وَالْذَّبَارُ وَسُوءُ الدَّارِ

(‘Aleyhi’l-‘afāru ve’d-debāru ve sū’u’d-dāri)¹⁵⁶⁶

‘**Afār** turāb ma‘nāsınadır ve ‘afrāndan maḳşūddur zamān ve zemen gibi. Ve **debār** idbārdan isimdir, ‘aṭā i‘ṭā’ lafzından isim oldığı gibi. Ve sū’i’d-dār cehennemdir. Bu meşel bir kimseye bed-du‘ā maḳāmında tekellüm olunur. Kezālike ‘aleyhi’l-‘afā’u ve’z-zī’bu’l-‘avā’u ḍarb-ı meşeldir. ‘**Afā**’ medd ile tūrāb ma‘nāsınadır ve meşel-i evvel maḍrebinde ḍarb olunur. Ve ‘aleyhi’d-diyār ‘ibāreti daḥı maḥşūş meşeldir ki bed-du‘ā maḳāmında tekellüm olunur. Ya‘nī bir mertebe idbāra mübtelā olsun ki andan ḥalāş bulmasun dimekdir.

(814) عَيْنٌ بِذَاتِ الْحَبَقَاتِ تَدْمَعُ

(‘Aynun bi-zāti’l-ḥabāḳāti tedma‘u)¹⁵⁶⁷

Burada ‘aynu’l-mā’ murāddır. **Ḥabāḳāt** ḥabāḳ lafzından cem‘dir fetḥateynle sehl ü hazn nābit olur bir nebāt ismidir ki *Terceme-i Kāmūs*da yarpuz ta‘bīr itdikleri nebātla

¹⁵⁶⁴ Eşek, bağlandığı ip sebebiyle öldü.

¹⁵⁶⁵ Biraz yaşa, acayıpleri görürsün.

¹⁵⁶⁶ Üzerine toprak, sonu helak ve evi kötü olsun.

¹⁵⁶⁷ Dağlarda ve ovalarda biten otun gözündeki gözyaşı azdır.

müfesserdur. Ma'nā-yı meşel: Habaḳāt nābit olan mevzi'de bir çeşmedir ki be-ḡāyet kılletinden göz yaşı gibi teraşşuh ider dimekdir. Bu meşel aṣlā erbāb-ı kemāle ḡayr-ı toḳunmayup dā'imā erāzil ü esāfil-i nāsa ḡayr u menfa'ati olan sifle-perver ḡanī ḡaḳḳında ḡarb olunur.

(815) عَلَى شَصَاءِ صَاءٍ تُرَى عَيْشَ الشَّقِيِّ

(‘Alā ṣaṣā’-i ṣā’ turā ‘ayşe’ş-şāḳiyyi)¹⁵⁶⁸

Ṣaṣā’ ṣā’ şiddet-i ‘ayş ma’nāsınadır. Turā muṣārī’-i meḡuldür, ya’nī ṣaḳī dā'imā şiddet-i ‘ayş [173b] üzre görilür, ya’nī şiddet-i ‘ayş mübtelā olur dimekdir. Kemāla'ddīn-i Demīrī *Kitābu't-Tenvīr fī İşkātī't-Tedbīr*-nām kitābında şu vechle naḳl itdi ki: Şeyḡ Tāce'd-dīn didi ki: Ḥaḳḳ subḡānehu ve te'ālā ḡazretleri mevcūdāt miyānında ḡayvānı ‘azābā muḡtāc idüp sā'ir mevcūdātı itmediginiñ ḡikmeti budur ki ḡazret-i Ḥaḳ maḡz-ı ḡikmetinden ḡayvānāta bir nev' tecellī itdi ki eger ḡayvānı ekl ü şurb u libāsa muḡtāc itmese rubūbiyyet itmek ihtimālī ḡālib idi, pes esbāb u ḡacātı ḡayvānātda ḡaḳḳ itdi ki ‘aczone muḳır ve kuşūrına mu'terif ola.

(816) أُعْجِبَ حَيًّا نَعْمُهُ

(A'cebe ḡayyen ni' amuhu)¹⁵⁶⁹

A'cebe māzīdir, maşdarı i'cāb kelimesidir ki bir nesneyi pek beḡenmekle ‘ucba ḡelüp andan maḡzūz ve feraḡnāḳ olmaḳ ma'nāsınadır. Ḥay bir kimseniñ ismidir. Aşlı budur ki bir kimse andan su'āl idüp bir nesne virmemekle bu ma'nādan ḡayrılara şekvā itdikde kelām-ı mezbūrı irād itdiler. Ya'nī ḡay devletine maḡrūr olmaḡla buḡl eyledi dimekdir. Bu meşel baḡl ḡaḳḳında irād olunur.

(817) عَدَا الْقَارِضُ فَحَزَرَ

(‘Ade'l-ḡāriḡu fe-ḡazere)¹⁵⁷⁰

‘Adā māzīdir. Ḳāriḡ dili ışırup acışdıran ḡiddetlü süde dinür. Ḥazere māzīdir, ḡazır oldı dimekdir ki ziyāde ekşi oldı ma'nāsınadır. Ba'zılar ḡāriḡ manşūb olarak rivāyet eyledi. Taḡdīr-i kelām ‘adellebenu ḡadde'l-ḡāriḡi fe-ḡazere¹⁵⁷¹ dimekdir. Ba'zılar merfū' olarak rivāyet eyledi. Buña göre mef'ül maḡzūfdur. Taḡdīr-i kelām cāveze'l-ḡāriḡu ḡaddehu fe-ḡazere, ya'nī süd ḡāriḡ iken ol [173a] mertebeyi tecāvüz eyleyüp ḡazerehu rütbelere

¹⁵⁶⁸ Şaki olan kimse her zaman zor yaşar.

¹⁵⁶⁹ Hay kendi malını beḡendi.

¹⁵⁷⁰ Süt dili acıttı. (iş fenalaştı.)

¹⁵⁷¹ Süt kendi ekşiliḡini ḡeçerek acılaştı.

bāliḡ oldu demekdir. Bu meşel iştidād ānen-fe-ānen mütezāyid olmaqdadır diyecek yerde ɗarb olunur.

(818) عَارِيَّةٌ كَسَبَتْ أَهْلَهَا ذَمًّا

(‘Āriyetun kessebet ehlehe zemmen)¹⁵⁷²

Ya‘nī bir ‘āriyetdir ki şāhibine kesb-i zem eyledi demekdir. Aşlı budur ki bir kavim bir kavme ‘āriyet olarak bir nesne virüp istirdād eylediklerinde zemm eylemeleriyle ‘āriyet şāhibi kelām-ı merķūmı īrād eyledi. Bu meşel ihsān olunan kimse muḥsin olan zāt-i şerīfī zemm eyledikde ɗarb olunur. Ve fī'l-ḥadīs "أَتَقَى شَرَّ مَنْ أَحْسَنَتْ إِلَيْهِ"¹⁵⁷³.

(819) أُعْطِيَ مِنْ ظَهْرِ يَدٍ

(A‘ṭā min ṣāhri yedin)¹⁵⁷⁴

A‘ṭā māzīdir. Bir kimse lūṭfen ve keremen i‘ṭā eyleyüp bey‘ ve ḳarż ve mūkāfāt cihetleriyle i‘ṭā eyledikde ɗarb olunur. Muḥaḳḳıḳ Meydānī şu vechle beyān itdi ki: Lafz-ı ṣāhri zıkr olundığınıñ fā‘idesi budur ki bir nesne bāṭn-ı yedde olduḳda şāhibi geregi gibi ḥıfzına ḳādir olur, ammā ṣāhri yedde olduḳda zabṭına ḳādir olamayup her kim murād iderse aḥz ider.

(820) عَرَّضَ الْكَرِيمَ وَلَا تُبَاحِثْ

(‘Arriḍi'l-kerīme velā tubāḥiṣ)¹⁵⁷⁵

‘Arriḍ emr-i ḥāzırđır, maşdarı ta‘rīḍ kelimesidir ki kelāmı kināye ve tevriye ile söylemek ma‘nāsındır. Lā tubāḥiṣ tā‘-i fevķiyye ile mūbāḥaṣe kelimesinden me‘ḥūzdu ki mufā‘ale vezninde bir kimseye bir emr-i mestūrı keşf ü izḥār eylemek ma‘nāsındır. Ma‘nā-yı meşel: Kerīm olan kimseye ‘arż-ı ḥācāt itdikde ta‘rīz eyle, zīrā kerīmden su‘āl-i ḥācet taşrīḥe muḥtāc degildir demekdir. Der-ḥāzret-i kerīm temennā ĉī ḥācetest.¹⁵⁷⁶ Ma‘lūm ola ki ta‘rīz iki kısımđır: Biri mūtekellimiñ şarīḥ kelāmında [174b] ma‘nā murād olmayup ancak sāmi‘a anuñla ma‘nā-yı murādı ifhām eyleye. Niteki mūslimīne īzā iden kimseyi bi'n-nefs ḥiṭābla "المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده"¹⁵⁷⁷ diyü ta‘rīz

¹⁵⁷² Bir ödünç, sahibini rezil etti.

¹⁵⁷³ İyilik ettiğin kişiden sakın!

¹⁵⁷⁴ Ona cömertlik yaptı.

¹⁵⁷⁵ Cömertten bir şey istediğinde dolaylı olarak iste, açıklamana gerek yok.

¹⁵⁷⁶ Cömert kişinin huzurunda istemeye ne gerek var!

¹⁵⁷⁷ Gerçek müslüman, dilinden ve elinden müslümanların emin olduğu kişidir.

eyleye. Zîrâ murâd mûzîden selb-i şîfat-ı İslâm eylemekden kinâyedir. *Ve't-ta' rîzu eblağu mine't-taşrîh*¹⁵⁷⁸ kavlince bu vaz' mü'essir olur, zîrâ bunda *ikâzun 'ani'l-ğaflet*¹⁵⁷⁹ emrine tenbîh olundığından başka kelâmın ma' a'l-burhân ve hitâbun ma' a'l-âmdır. Ve kısımları âheri zâhirde bir kimseye hitâbla taşrîh ma' nâ-yı murâd idesin. Bu kısımdan "أقول لك يا جاري، فاسمعي أنت يا بُنتي"¹⁵⁸⁰ mefhûmıyla ta' bîr olunur.

(821) عَجَلْتُ بِخَارِجَةِ الْعَجُولُ

(‘Acilet bi-Hâricetin el-‘Acûlu)¹⁵⁸¹

‘Acilet bâb-ı râbî‘den maşûğ olarak mâzî-i mü’enneşdir, maşdarı ‘acel kelimesidir ki ivmek ma’ânsınadır. **Hârice** bir kimsenin ismi ve ‘Acûl vâlidesinin ismidir, müddet-i hamli tamâm olmazdan muqaddem toğırmış-ıdır. Ma' nâ-yı meşel: Vilâdet-i Hâricede ‘acûl ‘acele eyledi demekdir. ‘Acel münâsebetiyle bu fâ’ide tahrîr olundu. Ba’z-ı müfessirîn "خُلِقَ الْإِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ"¹⁵⁸² kerîmesinin tefsîrinde ‘acel kelimesini siyâh ve müte‘affin balçık ile tefsîr eyledi, lâkin Rağîb ba’de’t-tezyîf didi ki: Belki murâd ‘acele ve sür‘at ma’ nâsınadır. ‘Acele ve kıllat-i şabr u şebât insânın lâzım-ı mâhiyyeti olmağla güyâ ki andan maḥlûḳ olmuştur. Nite ki "خُلِقَ زَيْدٌ مِنَ الْكَرَمِ"¹⁵⁸³ dirler farḡ-ı mübâlağayı mütezammındır. Ve ba’zılar bunda ḳalb vardır [174a] didiler. *Huliḳe'l-‘acelu mine'l-insân* ile te’vîl eylediler güyâ ki ‘acele insânın ḡabâyi‘-i mecbûlesinden ve ḡabî‘at ve aḥlâḳından bir cüz’ olması nûktesine tenbîhdir. Ve balçığa ‘acel ıtlâḳı sür‘at ma’ nâsındandır ki hemân toprak suyu gördüğü gibi müteḡayyin olur. Meşel-i mezbûr vaḳtinden evvel ‘acele olunan nesne ḡaḳḳında ḡarb olunur.

(822) عَذَرْتَنِي كُلُّ ذَاتٍ أَبٍ

(‘Azereṭnî kullu zâti ebin)¹⁵⁸⁴

‘Azereṭ mâzî-i mü’enneşdir ve bâb-ı şâniden maşûğdur, maşdarı ‘özü kelimesidir ki ma’zûr ḡuṭmak ma’ nâsınadır. Ma' nâ-yı meşel: Vâlidî olan ḡâtûn beni ma’zûr ḡuṭar demekdir, zîrâ bilür ki bu kız-ı şarîḥdir. Aşlı budur ki bir ḡâtûna vâlideñ seni vaḡî’ itdi

¹⁵⁷⁸ Kinâye konuşmak, açık konuşmaktan daha belagatlidir.

¹⁵⁷⁹ Gaflete düşmekten sakınmak.

¹⁵⁸⁰ Ey komuşum! Sana söylüyorum. Ey kızım! Sen dinle!

¹⁵⁸¹ Acûl Hârice’yi aceleyle doğurmuş.

¹⁵⁸² Zeyd cömert olarak yaratılmıştır.

¹⁵⁸³ İnsan çok aceleci yaratılmıştır. (Enbiyâ 21/37)

¹⁵⁸⁴ Babası olan her kız, bunun yalan olduğunu bilir.

diyü bühtān itdiklerinde mezbūra kelām-ı merķūmı ĩrād eyledi. Bu meşel bir şey'in aşlı faşlı yokdur ve bu iş be-gāyet müsteb' addır diyecek yerde đarb olunur.

(823) الْعَجَلَةُ فُرْصَةُ الْعَجَزَةِ

(el-^c Aceletu fūrşatu'l-^c acezeti)¹⁵⁸⁵

Ma'nā-yı meşel zāhirdir. Bu meşel te'ennīyi medħ ve ^caceleyi zemm vaķtinde đarb olunur.

(824) عَبْدٌ وَخَلَى فِي يَدَيْهِ

(^c Abdun ve ħalā fī yedeyhi)¹⁵⁸⁶

Hāzā ^cabdun taķđirindedir. *Ĥalā* kaşr ile yaş ot ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Bir ķuldur ki iki ellerinde yaş ot vardır demekdir. Bu meşel ednā devlete nā'il olmağla tefāħur iden le'ım ĥaķķında đarb olunur.

(825) الْعِتَابُ قَبْلَ الْعِقَابِ

(el-^c Ītābu ķable'l-^c iķābi)¹⁵⁸⁷

Ya'nī bir kimseden cürm zūħūr itdikde anı ^citāb tārīķıyla zecr ü men' ile mütenebbih olmazsa ^ciķāb tārīķıyla zecr eyle diyecek yerde đarb olunur. Ve ĥükemā kelāmındandır ki [175b] "الْعِتَابُ خَيْرٌ مِنْ مَكْتُومِ الْحَقْدِ"¹⁵⁸⁸.

(826) عَرَفَ بَطْنِي بَطْنَ ثُرَيَّةَ

(^c Arafe batnī batne turbetin)¹⁵⁸⁹

Turbe Mekkeden öte Yemen tarafında vāķi' bilād-ı Kaysda bir meşħūr mevzi' dir. Aşlı budur ki bir kimse ġaybet-i tāvīle ile ġā'ib olduķdan soñra vaţanı me'lūfı olan mevzi'-i mezkūra geldikde ziyāde iştıyāķından ķarnını ol mevzi'e ilşāķ idüp kelām-ı mezbūrı ĩrād eyledi. Bu meşel bir şey'e küllī iştıyāķdan soñra vāşıl olan kimse ĥaķķında đarb olunur.

(827) عَاشَ عَيْشاً ضَارِباً بِجِرَانٍ

(^c Āşa ^cayşen đāriben bi-cirānin)¹⁵⁹⁰

¹⁵⁸⁵ Acele âcizlerin fırsatıdır.

¹⁵⁸⁶ Bu köle ve elinde māl vardır.

¹⁵⁸⁷ Azar cezadan önce olsun.

¹⁵⁸⁸ Azarlama gizli kinden daha hayırlıdır.

¹⁵⁸⁹ Benim karnım (vatanımın), karnının toprağını tanıdı.

¹⁵⁹⁰ Refah içerisinde yaşamıştır.

Cirān deveniñ boyununuñ iç yüzidir, deve çöküp zemīn üzre sīnesini vaż' itse "darabe bi-cirānihi" dirler. Ve darb-ı cīrān bir maqāmda muqīm olmağdan kināyedir. Bu meşel taḥşīl-i esbāb-ı ma'āş için zaḥmet çekmeyüp oturdığı yerden refāhiyyet şāhibi olan kimse ḥaqqında darb olunur. *Allāhumme yessir lenā*¹⁵⁹¹, āmīn.

(828) عِشْ تَرِ مَا لَمْ تَرِ

(‘ İş tera mā lem tera)¹⁵⁹²

Ya' nī bu dehr-i būkalemūnda biraz mu'ammer olup imrār-ı vaqt eyle ki görmedigiñ 'acāyib-i rūzgārı görüp seyrān idersin dimekdir. Bu meşel mu'ammerinden olan kimse 'ibret alacak çok şeyler görür diyecek yerde darb olunur.

(829) عَيْرَ رَعَى أَنْفَهُ الْكَأَلُ

(‘ Ayrun ra' ā enfuhu'l-kele'e)¹⁵⁹³

Ra' ā māzī, **enfuh** fā' ilidir, **kele'** kelimesi mef'ūlidir. Ma' nā-yı meşel: 'Ayr otlağıñ rāyiḥası bulup taleb eyledi dimekdir. Bu meşel bir şey'in zuhūr-ı maḥā'il ü imārātiyla vücūdına istidlāl iden kimse ḥaqqında darb olunur.

[175a]

(830) عَمُ الْعَاجِزِ خُرْجُهُ

(‘ Ammu'l-'ācizi ḥurcuḥu)¹⁵⁹⁴

Bu meşel "عَمُّكَ خُرْجُكَ"¹⁵⁹⁵ 'ibāretiyle de rivāyet olundu. **Ḥurc** hegbeden büyük kapdır ki seyr ü seferde içine ḥavāyic-i seferiyye vaż' olunur. Aşlı budur ki bir kimse 'amucasıyla sefere ḥurūc eyleyüp 'amucasınıñ ḥurcunda olan zād u zaḥūreye i'timāden tezevvūd eylemedi. Vaqtā ki yolda ḫarnı acıqup 'amucasından ta'ām istedikde ol kimseye kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Bu meşel ḡayrı kimseniñ ta'āmına i'timād iden kimse ḥaqqında darb olunur.

(831) الْعِدَّةُ عَطِيَّةٌ

(el-'İdetu 'aṭiyyetun)¹⁵⁹⁶

¹⁵⁹¹ Allahım! Bize de nasip eyle!

¹⁵⁹² Yaşarsan her türlü şeyi görürsün.

¹⁵⁹³ Eşek, otu koklayarak arar.

¹⁵⁹⁴ Âciz olan kimsenin amcası, heybesidir.

¹⁵⁹⁵ Heyben amcandır.

¹⁵⁹⁶ Söz vermek hediye vermek gibidir.

‘İde ‘aynıñ kesriyle va‘d ma‘nāsınadır. Ya‘nī half-i va‘d kabīhdir istircā‘-ı ‘atiyye kabīh olduğu gibi. "سُرُورُ النَّاسِ بِالْأَمَالِ أَكْثَرُ مِنْ سُرُورِهِمْ بِالْأَمْوَالِ"¹⁵⁹⁷ kavilleri bu ma‘nāya mebnīdir. *Miṣbāh*ın beyânına göre ‘inde'l-‘Arab half-i va‘d kizbdır ve half-i va‘id keremdir. Zîrâ va‘d keremden hâşıl olmağla anuñ tağyîri le’âmet olduğından revâ lâıyık degildir, lâkin va‘id ğağabdan hâşıl olup ve ğağab sâkin ve zâ’il olur mağûlesinden olmağla va‘idiñ dahı sükûn u zevâli der-kârdır. ‘Arablar va‘d lafzını hayırda ve va‘id lafzını şerde isti‘ māl iderler.

(832) الْاِعْتِرَافُ يَهْدِمُ الْاِقْتِرَافَ

(el-İ‘tirâf yehdimu'l-iqtirâfe)¹⁵⁹⁸

İktirâf günâh işleyüp günâh kazanmak ma‘nāsınadır. Ya‘nī bir kimse kuşûrunı i‘tirâf hâdim-i bünyân-ı iktirâfdır ki efendisi ol kimseniñ cürm ü günâhı var ise de ‘avf ider demekdir.

(833) عَجَّعَ لَمَّا عَضَّه الطَّعَانُ

(‘Ac‘ece lemmâ ‘aḍḍehu‘d-ḍi‘ānu)¹⁵⁹⁹

‘Ac‘ece mazīdir, maşdarı ‘ac‘ece [176b] kelimesidir ki deve kısmı darbdan yâhud haml-i şağılden nâşî bağırmağ ma‘nāsınadır. **Di‘ān** kitâb vezninde miḥaffe bağlayacak ipe dinür. Bu meşel "دَرَبْتُ لَمَّا عَضَّه النَّعَافُ"¹⁶⁰⁰ meşeline qarîbdır ki hağğ üzerine lâzım u şâbit olduğda ceza‘ ve feryâd iden kimse hağğında darb olunur.

(834) عَوْدُكَ وَالْبَدْءُ دَرَنْ يَبْدَنْ

(‘Avduke ve'l-bed‘u derenun bi-bedenin)¹⁶⁰¹

Deren fetḥateynle kîr ve pāsa dinür. ‘Arablar mağall-i sür‘at u ḥiffetde "مَا هُوَ إِلَّا دَرَنْ"¹⁶⁰² dirler bedeniñ kirlenmesi serî‘ olduğıçün. Ma‘nā-yı meşel: Seniñ şu emre mübāşeretin ve bu emrin itmāmıyla ‘avdetin pek serî‘ oldu demekdir. Bu meşel gerek ḥayr ve gerek şerden murâd eylediği nesnede ‘acele iden kimse hağğında darb olunur.

(835) أَعْمَرْتُ أَرْضًا لَمْ تَلْسَنَ حَوْذَانَهَا

¹⁵⁹⁷ İnsanların ümitlerle mutlu olması para ile mutlu olmasından daha fazladır.

¹⁵⁹⁸ İtiraf etmek günahı yok eder.

¹⁵⁹⁹ İple bağlandığında bağırır.

¹⁶⁰⁰ Baskıyı görünce boyun eğdi.

¹⁶⁰¹ Bu işe dönüp başlaman hızlandı.

¹⁶⁰² Bu vücutta sadece bir pislik.

(A‘marat arden lem telus havzānahā)¹⁶⁰³

A‘maret māzī-i mü’enneşdir. **Lem telus** levs kelimesinden me’hūzdur ki tatmak ma‘nāsınadır. **Havzān** selmān vezninde tayyibu'r-rāyiha bir nebāt adıdır, ba‘ż-ı müfredātda nilüfer ile müfesserdir. Ma‘nā-yı meşel: Bir arzın ‘imāretini vaşf eyledi ki havzānını tatmadı dimekdir. Bu meşel bir şey’e kıble't-tecrübe hamd iden kimse hakkında darb olunur.

(836) أَعْنَدِي أُمُّ فِي الْعِمْ

(A‘indī em fi'l-‘ikmi)¹⁶⁰⁴

Hemze istifhāmiyyedir. ‘İkm ‘aynıñ kesri ve kâfıñ sükūnuyla yük dengine dinür. Ma‘nā-yı meşel: Sen benim ‘indimde misin yoksa yük dengi içinde misin dimekdir. Bu meşel ‘inde'l-hiṭāb ḳalīlū'l-fehm olan kimse hakkında darb olunur.

(837) عَرَجَلَةٌ تَعْتَقِلُ رُمْحَهُ

(‘Arceletun ta‘taḳilu rumḥahu)¹⁶⁰⁵

[176a]

‘Arcele zelzele vezninde piyādegān gürühuna dinür. **Ta‘taḳilu** muzāri‘dir, maşdarı i‘tikāl kelimesidir ki fāris mızrağını paçasıyla rikābı aralığına şokup tutmak ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meşel: Bir piyādedir ki fāris olan kimseniñ ḥālī ve şānı ile ḥāllenür dimekdir. Bu meşel destinde olmayan nesneyi kendi nefsinden ḥaber viren kimse hakkında darb olunur.

ما على أفعل من هذا الباب

Mā ‘alā Ef‘ale min hāze'l-bābi¹⁶⁰⁶

(838) أَغَطَّشُ مِنْ تُعَالَةٍ

(A‘ṭaṣu min Ṣu‘ālete)¹⁶⁰⁷

Ṣu‘āleniñ tefsirinde ihtilāf olundu, Muḥammed bin Ḥabīb Şa‘lebdır diyü zu‘m eyledi. İbn A‘rābī aña muḥālefet idüp didi ki: **Ṣu‘āle** Mucāşi‘ ḳabīlesinden bir kimsedir ki bir gün bir ādem ile çöle düşüp giderken şusuz ḳalup ḥarāret-i ‘atş cānlarına kār itmekle her

¹⁶⁰³ Otların kokusunu almayan bir yere hayat verdin.

¹⁶⁰⁴ Sen yanımda mısın yoksa yük dengi içinde misin?

¹⁶⁰⁵ Piyadeler mızraklarını tutarlar.

¹⁶⁰⁶ Ef‘al vezniyle başlayan meseller.

¹⁶⁰⁷ Su‘āle'den daha şusuz.

biri aheriñ feyşesini ya' nî zekeriniñ başını ağızlarına alup bevlini içdiler, mülûhat-ı bevlden 'ataşları müştēd olmağla aharü'l-emr 'aışān olarak helāk olmalarıyla beyne'l- 'Arab Şu' āle darb-ı meşel oldu.

(839) أَعْطَشُ مِنَ النَّفَاقَةِ (وَمِنَ النَّقَاقِ)

(A' taşu mine'n-naqqāketi "Ve mine'n-naqqāki")¹⁶⁰⁸

Naqqāke ve **naqqāk** kurbağaya dinür. **Kurbağa** kısmı şudan müfāraḳat itdikde helāk olur imiş. Burada "أَعْطَشُ مِنَ الْحَوْتِ"¹⁶⁰⁹ dinse naqqākedē münāsib idi, zīrā kurbağa kısmınıñ şudan müfāraḳatla helākını görmedik, lākin balıgıñ helākı cümleñiñ meşhūdı olmuşdur. 'Arablar ḳarnı aç olan kimse ḥaqqında "نَعَتْ ضَفَادُعُ بَطْنِهِ"¹⁶¹⁰ dirler, kezālike "صَاحَتْ عَصَافِيرُ"¹⁶¹¹ dirler. **Naqqet** naqq kelimesinden me'ḥūzdur ki kurbağa [177b] ötmek ma' nāsınadır.

(840) أَعَذَّبُ مِنْ مَاءِ الْبَارِقِ

(A' zebu min mā 'i'l-bāriqi)¹⁶¹²

A'zeb 'uzūbetden me'ḥūzdur ki ta'ām ve şarāb ṭayyib ve hoş-güvār olmak ma' nāsınadır. **Bāriḳ** şāhib vezninde şimşekli buluda dinür.

(841) أَعَذَّبُ مِنْ مَاءِ الْحَشْرِجِ

(A' zebu min mā 'i'l-ḥaşreci)¹⁶¹³

Ḥaşrec ca' fer vezninde çaḳıllu yerde olan eşmelere dinür. Ve şol bardağa dinür ki Mekke bardağı gibi yufḳa ve nāzik ve laṭīf olmağla şuyunı süzer ola. Ve ba' zı ṭağlarda olan ḥılḳı oyma çukura dinür ki yağmur şuyı irkilüp ṭurna gözi gibi ṭuru ve şāfi olur.

(842) أَعَمَّرُ مِنْ قُرَادٍ

(A' maru min Ḳurādin)¹⁶¹⁴

Ḳurād kene ta' bīr itdikleri ḥayvāna dinür. 'Arablar zu' m itdiler ki ḳurād kısmı yedi yüz sene mu' ammer olup ta' ayyuş ider.

¹⁶⁰⁸ Kurbağadan daha susuz.

¹⁶⁰⁹ Balinadan daha susuz.

¹⁶¹⁰ Karnın kurbağaları zil çaldı.

¹⁶¹¹ Karnın serçeleri zil çaldı.

¹⁶¹² Şimşekli bulutun suyundan daha tatlı.

¹⁶¹³ Ḥaşrec suyundan daha tatlı.

¹⁶¹⁴ Keneden daha fazla yaşar.

(843) أَعْطَشُ مِنْ مَدِيلٍ

(A' taşu min Hedīlin)¹⁶¹⁵

Hedīl emīr vezninde ḥāzret-i Nūḥ 'aleyhi's-selām zamānında bir güvercin yavrisı idi ki şusuzluğdan helāk oldu, 'alā kavlin yırtıcı kuşlardan anı biri şayd eylemekle ḥālā bir güvercin yokdur ki anuñçün girye vü efgān eylemeye.

(844) أَعْدَر مِنْ ذَنْبٍ

(A' deru min zi'bin)¹⁶¹⁶

A' der 'adr kelimesinden me'hūzdur ki 'ayn-ı mühmele ve dālīñ sükūnuyla cūr'et ü iḳdām eylemek ma'nāsınadır. Zi'b kısmı bir insānıñ üzerine ḥamle vü hücūm ve muḳāvemeden 'āciz ḳaldıḳda nübāḥ ve feryād ve sā'ir zi'ābdan istimdād ider, çünki ḳurdlar müctemi' olduḳda insān ḳurdlarıñ birini bir tarīḳla mecrūḥ idüp ḳanı gördüklerinde ol ādemi terk [177a] ve mecrūḥ olan ḳurda iḳbāl idüp ol sā'at anı pāre pāre iderler. Burada aḡder ḡayn-ı mu'ceme ile olsa pek münāsib olur idi. Şu'arādan biri nüzūl-i şedā'id vāḳtinde müvāsāt ve mu'āvenet ümīd itdiği şadīḳından ḥilāf-ı me'mūli zuhūr itdiği vāḳitde işbu beyti inşād eylemiştir:

Ve kuntu kezibi's-sū 'i lemmā re 'ā demen

*Bi-şāḥibihi yevmen aḥāle 'alā'd-demi'*¹⁶¹⁷

(845) أَعْقُ مِنَ الضَّبِّ

(A' aḳḳu mine'd-ḡabbi)¹⁶¹⁸

Ḍabb keler didikleri cānverdir. Kendi yavrisını ekl eylemekle, 'uḳūbete müsteḥāḳ olan kimseye kelām-ı mezbūrı ḡarb iderler.

(846) أَعْدَبُ مِنْ مَاءِ الْوَقِيعَةِ

(A' zebu min mā 'i'l-vāḳi'ati)¹⁶¹⁹

Vāḳi'a sefīne vezninde ba'zı taḡlarda ve taşlarda vāḳi' olan çukurdur ki anuñ şuyı be-ḡāyet lezīz ve şāf olur. Bu meşel "أَعْدَبُ مِنْ مَاءِ الْمَفَاصِلِ"¹⁶²⁰ meşeline aḳrebdır. **Mefāşil** iki taḡ beyninde olan ḳum ve ḥurde çaḳıl maḳūlesine dinūr ki üzerinden aḳan şu be-ḡāyet şāf ve berrāḳ aḳup gider, aşlā topraḡı ve çamurı olmamaḡla mütekeddir olmaz.

¹⁶¹⁵ Güvercinden daha susuz.

¹⁶¹⁶ Kurttan daha aldatici.

¹⁶¹⁷ Bir gün kanla boḡulan arkadaşına saldıran kötü bir kurt gibi oldum.

¹⁶¹⁸ Kertenkeleden daha vefasız.

¹⁶¹⁹ Çukurdaki sudan daha tatlı.

¹⁶²⁰ İki daḡ arasındaki sudan daha tatlıdır.

(847) أَعَزُّ مِنْ بَيْضِ الْأُنُوقِ

(E'azzu min baydı'l-enūki)¹⁶²¹

Anūḳ şabūr vezninde ḳartal kuşuna dinür. Be-ğāyet şarp tağlar yaşında balçın ḳayalarda yuva yapup yumurtladığıçün vuşūli müşkil olan nesne ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(848) أَعَزُّ مِنْ هِرَاوَةِ الْأَعْرَابِ

(A'ezzu min hirāveti'l-a'zābi)¹⁶²²

Hirāvetu'l-a'zāb ḥimāyetü'l-aḥbāb vezninde ergenler degnegi [178b] dimekdir. Ba' dehu Reyyān bin Ḥuvayş-nām kimseniñ feresine 'alem eylediler. Be-ğāyet yügrük ve ser-āmed feres idi. Şāḥibi ergenlere vaḳf eylemişdi tā ki üzerinde ḡazā idüp iḡtinām eylemeleriyle taḥşīl-i yesār idüp tezevvüc eyleyeler. Bu cihetle ergeniñ birisi nā'il-i merām olduḳda bir ḡayrısı isti'māl ider idi. Binā'en 'aleyh be-ğāyet 'azīz olmaḡla ziyādesiyle 'azīz olan nesne ḥaḳḳında ḍarb-ı mesel olmuşdur.

(849) أَعْمَرُ مِنْ نَصْرٍ

(A'maru min Naşrin)¹⁶²³

Ya'nī Naşr-nām kimseden ziyāde mu'ammerinden dimekdir. Mezbūr **Naşr** yüz toḳsan sene mu'ammer olup bi'l-cümle erkān u ḳuvāları ḥalel-yāb ve müyları sefid ve dişleri rīzān olduḳdan soñra teceddüd bulup yeñiden tāze cüvānlıḳ derecesine 'avdetle bi'l-cümle dişleri bitüp ve müyları siyāh ve ḳuvvet-i vücūd u tāb u ṭarāvetle yeñi başdan şābb-i yāfi' olmaḡla yine müddet-i medīde ber-vech-i kāmrānī ḥırāmende-i gülşen-serāy-ı zindeḡānī olmuşdur. Merḳūmuñ bu ḥālını şu'arādan biri işbu manzūme ile iş'ār eylemişdir:

Ve Naşr bin Duhmānu el-huneydete 'āşahā

Ve tis'in ḥavlen şumme ḳuvvime fe-enşātā

Ve 'āde sevādu'r-re'si ba'de beyāzıhı

Ve rāca'ahu şerḥu eş-şebābi ellezī fātā

Fā 'āşe bi-ḥayrin fī na'imin ve ḡibtatin

*Ve lekinnehu min ba'di zā kullihı mātā*¹⁶²⁴

¹⁶²¹ Kartal yumurtasından daha kıymetli. Türkçedeki karşılığı: Sanki bulunmaz Hind kumaşı mübârek. Yazıcı, **age**, s. 193.

¹⁶²² Hirāvetü'l-A'zāb denen attan daha kıymetli.

¹⁶²³ Naşr'dan daha uzun ömürlü. Türkçedeki karşılığı: Az yaşa çok yaşa, akıbet gelir başa. Yazıcı, **age**, s. 81.

¹⁶²⁴ Hüneyde kabilesinden Naşr bin Duhmān gibi ki doksan sene yaşadı, sonra boyu posu uzadı, beli düzeldi, ağardıktan sonra saçları siyahlaştı, giden gençliğine yeniden kavuştu ve tekrar imrenilecek bir hayat yaşadı. Ne var ki o, (bütün bunlara rağmen) yine de göçüp gitti. Yazıcı, **age**, s. 81.

Burada hüneyde kelimesi ki taşğîr bünyesiyledir, yüz ‘adede ıtlāk [178a] olunur. Ve insiyât beyne'n-nās meşhûr ve nām-dār olmak ma‘nāsına isti‘māl olunur. Hakkā ki ğıbtā ve temennī olunacak ‘ömr ‘azîzdir.

(850) أَعَزُّ مِنْ أُمِّ قِرْفَةٍ

(A‘ ezzu min Ummi kırfetin)¹⁶²⁵

Ummu kırfe kâfîñ kesriyle Mâlik bin Huzeyfe bin Bedriñ zevcesidir. Hānesinde kendi mahremleriniñ olarak elli kabza tîği aşılmış idi.

(851) أَعْدَى مِنْ سُلَيْكٍ

(A‘ dā min Suleyk)¹⁶²⁶

A‘ dā ‘adv kelimesinden me’hūzdur ki segirtmek ma‘nāsınadır. Suleyk Zubeyr vezninde İbnu Yeşribî bin Sinān bin Sulkedir ki şā‘ir ve düzd-i çālāk kimse idi. Menkūldür ki sür‘at-i seyr eylediklerinde fereze sebkat ider idi.

(852) أَعْيَى مِنْ بَاكِلٍ

(A‘ yā min Bākilin)¹⁶²⁷

A‘ yā ‘ayy kelimesinden me’hūzdur ki ‘acz ma‘nāsınadır. Bākil nākîl vezninde bir ‘āciz ve hemc ve bî-mağz kimseniñ ismidir. Bir gün on bir aqçeye bir āhū iştirā idüp āğūşunda götürürken bir kimse bu āhūyı kaç aqçeye aldıñ diyü bahāsından su’āl eyledikde lisānıyla on bir aqçeye aldım dimegi idāre idemediginden işāretle tefhīm ideyim zu‘muyla parmağın irā’et içün avuçlarını açup ve bir ‘adedde işāret içün lisānını çıkardıkda āhū kucāğından pertāv idüp firār eyledi.

(853) أَعَزُّ مِنَ الْغُرَابِ الْأَعْصَمِ

(A‘ azzu mine'l-ğurābi'l-a‘şami)¹⁶²⁸

A‘şam iki ayaklarının biri beyāz olan hayvāna dinür ki kargā kısmında ašlā bulunmaz. Bu meşel ‘azîzü'l-vücūd olan nesne hakkında çarb olunur. Ve fî'l-ḥadîs "إن عائشة في النساء"

¹⁶²⁹ "كالغراب الأعصم".

[179b]

¹⁶²⁵ Ümmü Kirfe'den daha değerli.

¹⁶²⁶ Süleyk'ten daha hızlı koşar.

¹⁶²⁷ Bākîl'den daha ahmak.

¹⁶²⁸ Ayaklarının birisi beyaz olan kargadan daha değerli.

¹⁶²⁹ Ayşe, kadınların arasında ayaklarının birisi beyaz olan karga gibidir.

(854) أَعَزُّ مِنَ الْكِبْرِيتِ الْأَحْمَرِ

(A' azzu mine'l-kibrīti'l-aḥmeri)¹⁶³⁰

Kibrīt-i aḥmer kırmızı altuna dinür. Belki kibrīt-i aḥmer 'anḳā' mişāli ismi mevcūd ve cismi mefḳūd olan nesnedir, fī zamāninā kerem-i ekābiriñ ma' dūm olduğu gibi

'Azze'l-vefā 'u velā vefā 'e fe-innehu
Lā 'ezze vicdānen mine'l-kibrīti¹⁶³¹

(855) أَعَدَى مِنَ الشَّنْفَرَى

(A' dā mine's-Şenferā)¹⁶³²

Şenferā fen'elā vezninde Ezd kabilesinden bir şā'ir lakabıdır. Be-gāyet serī' u's-seyr olmağla 'adv hakkında meşel olmuştur. Şāriḥ-i *Ḳāmūsuñ* beyānına göre ismi 'Amr bin Mālik'dir, *Ḳāşīde-i Lāmiyyetü'l-* Arab şāhibidir.

(856) أَعْجَزُ مِنْ هِلْبَاجَةٍ

(A' cezu min Hilbāce)¹⁶³³

Hilbāce hānīñ kesriyle gemi arslanı gibi cüşsesi iri ve aḥmak ve nā-terāş ve nādān kimseye dinür. Hālef-i Aḥmerden menḳūldür ki bir A' rābīden hilbāceyi su'āl eyledim, cevābında hilbāce şol aḥmak kimsedir ki cüşsesi pek iri ve ayakları büyük ve be-gāyet ekūl ola. Ba'dehu ol A' rābīye birkaç def'a daḥı teşādūf eyledim, her def'asında tefsīrine bir vaşf daḥı zamm u ziyāde eyler idi, def'a-i uḥrāda hilbāce şol kimsedir ki ḥissī ve ma'nevī cemī'-i evşāf-ı kabīḥayı cāmi', mecmū'a-ı mekrūhāt ola diyü ḥitām virdi.

(857) أَعْطَفُ مِنْ أَمِّ إِحْدَى وَعَشْرِينَ

(A' ṭafu min umm-i iḥdā ve 'işrīne)¹⁶³⁴

İḥdā ve 'işrīn terkībinden murād decācedir ki tavuğa dinür, tavuk kısmı cemī' yavrılarını altına alup hıfz eyler ve kendi ağzıyla besler ve içlerinden [179a] birisi ölür ise ol anda aşār-ı guşşa vü gam mütebeyyin olur.

البَابُ التَّاسِعُ عَشَرَ: فِيمَا أَوَّلَهُ غَيْنٌ

¹⁶³⁰ Kibrit-i Ahmer denen kırmızı altından daha az bulunur.

¹⁶³¹ Artık vefa azdır. İşte bu vefa, kibrīt denen kırmızı altından daha az bulunur.

¹⁶³² Eş-Şenferā'dan daha hızlı. Türkçedeki karşılığı: Ardından sapan taşı yetişmez. Yazıcı, age, s. 142.

¹⁶³³ Hilbâceden daha güçsüz.

¹⁶³⁴ Tavuktan daha merhametli.

(858) غَزَّائُنْ فَارْبِكُوا لَهُ

(Ġarşānu ferbikū lehu)¹⁶³⁶

Ġarşān 'aşşān vezninde aç olan kişiye dinür. **Erbikū** irbāk kelimesinden emirdir ki hemzeniñ kesriyle rebīke tertīb eylemek ma' nāsınadır. **Rebīke** sefine vezninde bir dürlü ta'āmdır ki keş ve ħurmā ve şāfī yağ ile tertīb olunur. Ma'nā-yı meşel: Ķarnı aç kimsedir aña rebīke tertīb idesiz ki ekl eyleye dimekdir. Aşlı budur ki bir A' rābī yabandan yurdına geldikde bir oğlu tevellüd eyledigini tebşir eylediler. A' rābī, mübeşşire "Mā aşna' u bihi, e'akuluhu em eşrebuhu?"¹⁶³⁷ ya' nī ben o oğlanı ne yapayım? Yiyeyim mi içeyim mi?" didi. Ĥātūnı bu kelāmı işitdikde kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Pes aña rebīke yapup tamām ekl ve şeb' ħāşıl olduğdan şoñra "*Keyfe't-talā ve ummuhu*"¹⁶³⁸, Ya' nī şabī ile anasınıñ ħālī niçedir?" diyü istifsār eyledi. Bu meşel mühim olan işi itmām ve bir ġayrı işe sülük iden kimse ħaqqında ħarb olunur. Zemaḥşerī didi ki: "Zarāfetle maṭlūbuna nāhil olan kimse ħaqqında ħarb olunur".

(859) غَرْنِي بُرْدَاكَ مِنْ حَدَافِلِي

(Ġarrenī burdāke min ħedāfilī)¹⁶³⁹

Ġarrenī māzīdir. **Burd** bānıñ zammıyla bir nev' çubuklı kumāş adıdır, burd-i Yemānī zebān-zeddir. **Ĥedāfil** ħānıñ fethiyle pek eski ve mübtezel libāsa dinür. Ma'nā-yı meşel: Seniñ egninde olan iki kumāşıñ beni aldatmağla kendi [180b] eski cāmelerimiñ telefne bādī oldı dimekdir. Aşlı budur ki bir ĥātūn bir kimseniñ üzerinde iki nefis libās görmekle şervet ü sāmān şāhibi bir ādem zann idüp tezevvücüne rağbet ve bir taḳrīble 'aḳdı şūret-yāb olup ħāl u māl şāhibi ere varıyorum diyü kendi köhne libāslarını tarḥ idüp istikrāzla cedīd cāmeler ittiḥāz eyledi. Ba' de'l-muḳārene yaldız olduğu mütebeyyin olmağla kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Ba' zılar burdāke lafzında kāf-ı ĥiṭābı kesr ile tekellüm ve aşlını bu resme beyān eyledi ki bir kimse bir ĥātūndan iki fāḥir cāme isti'āre vü telebbüs ve kendi köhne cāmesini tarḥ idüp çend rüz mürūrunda ĥātūn gelüp 'āriyet cāmelerini istircā' eyledikde ol kimse meşel-i mezbūrı irād eyledi. Bu meşel

¹⁶³⁵ On dokuzuncu Bölüm: Gayn ile başlayan meseller.

¹⁶³⁶ Açtır, ona yemek hazırlayın.

¹⁶³⁷ Onunla ne yapayım? Onu yiyeyim mi yoksa içeyim mi?

¹⁶³⁸ Çocuk ile annesi nasıldır?

¹⁶³⁹ Vereceğin elbiselerden cayman beni eski elbiselerden etti. Türkçedeki karşılığı: Evdeki hesap çarşıya uymaz. Yazıcı, *age*, s. 209.

āher kimseniñ mālına ʔamaʕ ile kendi mālını telef ü zāyiʕ iden kimse haqqında ʔarb olunur.

(860) غَبَرَ شَهْرَيْنِ ثُمَّ جَاءَ بِكَلْبَيْنِ

(Ġabara şehreyni şumme cāʕe bi-kelbeyni)¹⁶⁴⁰

Ġabara bāb-ı evvelden maşūğ olarak māzīdir. Maşdarı ġubūr kelimesidir ki ʔuʕūd vezninde bir yerde mekş ü iḳāmet eylemek maʕ nāsınadır. Maʕ nā-yı meşel zāhirdir. Bu meşel bir huşuşı itmām ve tekmīlden ziyāde geciküp baʕ dehu ʔabīḥ u fāsīd şūrete ifrāğ ile gelen kimse haqqında ʔarb olunur. Bu meşel "صام حولا ثم شرب بولا"¹⁶⁴¹ meşeliniñ mişlidir.

(861) غَمَامُ أَرْضِي يَجُودُ بآخرين

(Ġamāmu arḏi yecūdu bi-āherīne)¹⁶⁴²

Ġamām ġamāmeniñ cemʕ dir ki [180a] şehāb maʕ nāsınadır. Yecūdu cūd kelimesinden muzārīʕ dir, cūvānmerdlik eylemek maʕ nāsınadır. Maʕ nā-yı meşel: Bizim arzımızıñ buludı aḥar maḥallere feyezān ider dimekdir. Bu meşel āşinā ve mūteʕ allīḳātına buḥl u imsāk idüp bīḡānelere bezl-i iḥsān u ʕ aṭā eyleyen yād-āşinā haqqında ʔarb olunur.

(862) غَضَبُ الْخَيْلِ عَلَى اللَّجْمِ

(Ġaḏabaʕ-l-ḥayli ʕ aleʕ-l-lucemi)¹⁶⁴³

Ġaḏab kelimesi maşdar olarak maşūbdur. Taḳdīr-i kelām ġaḏibe ġaḏabaʕ-l-ḥayli ʕ alāʕ-l-lucemi dimekdir. Ḥayl at kısmına ıtlāḳ olunur. Lucem şured vezninde licām lafzınıñ cemʕ idir. Maʕ nā-yı meşel: At kısmınıñ dizgine olan ġaḏabı gibi ʔarıldı ve huşma geldi dimekdir ki yine zararı kendisine ʕ āʕ idir. Bu meşel bir zaʕ īf ü nā-tüvāniñ tehevvr ü ġaḏabı yine kendine rāciʕ dir diyecek yerde ʔarb olunur.

(863) غَضَبُ الْعُشَّاقِ كَمَطَرِ الرَّبِيعِ

(Ġaḏabuʕ-l-ʕuşşāḳi ke-maṭariʕ-r-rebīʕ i)¹⁶⁴⁴

Kelām-ı müvelledīndendir. Yaʕ nī bārān vaḳt-i bahār serīʕ an münḳaṭıʕ ve zāʕ il oldıġı gibi. Ġaḏab-ı ʕ aşıḳān-ı belā-keşān ʔaraf-ı cānāneden nīm-nigāh-ı kirişme vü iltifātla zāʕ il olur dimekdir.

¹⁶⁴⁰ İki aydır yoktu, sonra iki köpek geldi.

¹⁶⁴¹ Bir sene oruç tuttu, sonra sidik içti.

¹⁶⁴² Tarlamızın bulutları başka tarlalara cömertlik yapıyor.

¹⁶⁴³ At kendi gemine kızdı.

¹⁶⁴⁴ Âşıkların öfkeleri bahar yağmuru gibidir.

(864) غَضِبَ فُلَانٌ مِنْ غَيْرِ صَيِّحٍ وَلَا نَفْرٍ

(Ğağıbe fulānun min ğayrı şayhın ve lā nefrin)¹⁶⁴⁵

Şayh çağırmağ ve nefr tağılmağ ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Azdan çokdan mücib-i ğažab olacağ bir nesne yoğ iken beyhüde ğažabnāk oldı dimekdir. Meşel-i mezbūruñ aşlı *lağaytuhu ħable şayhın ve nefrin* ' unvāında idi ki henüz nāsıñ sesi ve şamaatası ve ħānelerinden taşra tağılması yoğiken aña buluşdum dimekdir ki murād ħable'l-fecr mülākī olacağdır. [181b] Ba' dehu bundan inşi' ābla sâ'ir mağallerde dağı bilā-şey' dimekden kināye ile isti' māl eylediler.

(865) غِيَضٌ مِنْ فَيْضٍ

(Ğaydun min feydin)¹⁶⁴⁶

Ğayd nokşān ma' nāsınadır. Feyd ziyāde dimekdir. Ma' nā-yı meşel: Ķalīl olan nesne keşirden müterettib olur dimekdir. Bu meşel " بَرَضٌ مِنْ عَدٍّ " ¹⁶⁴⁷ meşeli gibidir. Barz bānıñ fethiyle az nesneye dinür. 'İdd 'aynıñ kesri ve dālıñ teşdidiyle şol mā'-ı cārīye dinür ki anuñ aşl u māddesi aşlā münkaṭi' olmamağla, pınar suyu gibi dā'imā cereyān ider ola.

(866) اسْتَعْنَتِ التُّفَّةُ عَنِ الرُّفَّةِ

(İstağnet't-tuffetu 'ani'r-ruffeti)¹⁶⁴⁸

Tuffe ħuffe vezninde ħarağulağ ta' bīr itdikleri cānvere dinür, fānıñ teşdidi ve taḥfifiyle cā'izdir. Ve ruffe kezālike rānıñ fethi ve fānıñ teşdidi ve taḥfifiyle şamana dinür. Ma' nā-yı meşel: Ķarağulağ şaman yemekden müstağnī oldı dimekdir. Bu meşel bir le'im kimse şeb' ān olduğda ħarb olunur.

(867) غَمَرَاتٌ ثُمَّ يَنْجَلِينَ

(Ğamarātun şumme yencelīne)¹⁶⁴⁹

Ğamarāt ğamra kelimesiniñ cem' idir ki şiddet ma' nāsınadır. Bu meşel *hāzihi ğamarātun şumme yencelīne* tağdırindedir. Ya' nī bunlar gerçi şedā'id-i ' aẓīmedir, lākin mūncelī ve mūndefi' olur dimekdir.

Be-yek lağza be-yek sâ' at be-yek dem
Diger ğün mī-şevēd aḥvāl-i ' ālem¹⁶⁵⁰

¹⁶⁴⁵ Az veya çok öfkelenecek bir durum yokken boş yere öfkелendi. Türkçedeki karşılığı: Ayrıntı kabarmak. Yazıcı, *age*, s. 93-94.

¹⁶⁴⁶ Çoktan az.

¹⁶⁴⁷ Akan sudan az.

¹⁶⁴⁸ Karakulak saman yemekten vazgeçti.

¹⁶⁴⁹ Bu şiddetli musibetler ayrılacaktır.

Meşel-i mezbûr bir belāya giriftār olan kimseyi tesellī ve şedā'ide şabr ve 'adem-i teşekkī ile emir maḳāmında irād olunur.

(868) غَشْمَشَمٌ يَغْشَى الشَّجَرَ
(Ġaşemşemun yağşı'ş-şecere)¹⁶⁵¹

Ġaşemşem kelimesinden burada seyl [181a] murāddır. *Hāzā seylun ġaşemşemun* yāḥud *huve seylun ġaşemşemun* takdīrindedir, yāḥud cemel-i hāyic murāddır. **Yağşı** tağşiyeden muzāri' dir ki örtmek ve bürimek ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Bir seyl-i 'aẓımdır ki önüne gelen ağacı başup kırar ve ašlā bir nesneden yüz döndürüp kendiye bir şey'-i hā'il olmaz dımeḳdir. Bu meşel bir kimseyi cūr'et ü şecā'atle tavşif ve düşmenden yüz döndürmemekle ta' rīf maḳāmında ɗarb olunur.

(869) اسْتَغَاثَ مِنْ جُوعٍ بِمَا أَمَاتَهُ
(İstağāşe min cū' in bimā emātehu)¹⁶⁵²

Ya' nī açlıktan kendiyi helāk idecek nesneye istigāşe eyledi dımeḳdir. Bu meşel kendiyi zarar ɗaşdında olan kimseden meded ü nuşret taleb iden kimse ḥaḳḳında ɗarb olunur.

(870) غَلَبْتُهُمْ إِنِّي خُلِقْتُ نُشْبَةً
(Ġalebtuhum innī ḥuliḳtu nuşebeten)¹⁶⁵³

Ġalebtu māzī-i mütekellimdir. **Ḥuliḳtu** māzī-i meḥöldür. **Nuşebe** humeze vezninde şol ilişken kimseye dinür ki bir işe yāḥud bir kimseye ilişdikde putrak tikenı gibi degme ḥalle münfekk ü münḥal olmaz ola. Ma' nā-yı meşel: Ben anlara ġālib oldum, zīrā benim ḥilḳatim anuñ üzerine olmuşdur ki bir şey'e ta' alluḳ itdikde degme ḥalle andan münfek olmam dımeḳdir. Bu meşel ziyāde ibrām u ilḥāḥ idüp emel ü maṭlūbuna nā'il olan kimse ḥaḳḳında ɗarb olunur.

(871) غَنَظُوكَ غَنَظَ جَرَادَةِ الْعِيَارِ
(Ġanazūke ġanze cerādeti'l- ayyāri)¹⁶⁵⁴

Bu meşel mışrā' -ı mevzūndur. **Ġanz** Meydānī'nin tefsīrine göre [182b] şiddet-i ġayz ma' nāsınadır. Ebū ' Ubeyde didi ki: Ġanz şiddet-i meşāḳḳatden ölüm derecesine varmak

¹⁶⁵⁰ Dünyanın hālleri bir anda, bir anda, bir anda deġişir.

¹⁶⁵¹ Sel önündeki ağaçları basıp kırar.

¹⁶⁵² Açlık yüzünden onu helak eden kimseden yardım istedi.

¹⁶⁵³ Onlara üstün geldim, işte ben her şeye takılmak için yaratıldım.

¹⁶⁵⁴ Ayyar'ın çekirgeye duyduġu öfke gibi seni öfkkelendirdiler.

ma' nâsınadır. Menkûldür ki öñ dişleri seyrek bir 'ayyâr şoğuk gicede toñmuş ve kurımış çekirgelere râst gelüp bir avuç aḥz idüp âteş üzerine ilkâ eyledi, pişüp büryân olmuş mülâhazasıyla bir kaçını alup ağzına atdıḳda bir çekirge ağzından taşra çıkup uçdı. 'Ayyâr bu ma' nâdan bir mertebeye geldi ki ğamından helâke qarîb oldu. Ba' dehu 'Arablar ziyâde ğazaba gelen kimse ḥaḳḳında kelâm-ı mezbûrî îrâd itdiler.

(872) اَلْغَضَبُ غَوْلُ الْحِلْمِ

(el-Ğadabu ğûlu'l-ḥilmi)¹⁶⁵⁵

Ya' nî ğazab mühlik-i ḥilmdir dimekdir. Ve teḳûlu'l-' Arabu:

"Eyyetu ğûlun ağvelu mine'l-ġazabi ve kullu mâ eġtâle'l-insâne fe-ehlekuhu fehve ğûlu"¹⁶⁵⁶

(873) اغتسل الكلبُ

(İġtese-le'l-kelbu)¹⁶⁵⁷

Bir le'îm be-ġâyet buḥl ile meşhûr olmaġla miyân-ı nâsda seḥâvetle meşhûr olmak mülâhazasıyla fuḳarâya iḥsân ve müstaḥaḳḳına 'aṭiyye virdikde ḍarb olunur. Zîrâ kelb kısmı yaş oldukça murdârlıġı ziyâde olur. Şe' âlebî *Mubhic-nâm* te'lîfinde didi ki: "*el-Kerîmu fî merkezi'l-ḳalbi ve'l-le'îmu fî mezceri'l-kelbi*".¹⁶⁵⁸ Kelb kısmı 'âdeten meclisden men' ü teb'îd olunmaġla şaff-ı ni' âle mezcerü'l-kelb ıtlâḳ itdiler.

(874) اِسْتَعْنَتِ الشُّوْكَةُ عَنِ التَّقِيحِ

(İstaġneti's-şevketu 'ani't-tankîḥi)¹⁶⁵⁹

Ya' nî şevke buṭayup zâ'idlerini ḳaṭ' ve ucını sivri itmekden müstaġnî oldu. Zîrâ ḥadd-i zâtında müstaḳîm ve ucı [182a] bi't-ṭabi' sivridir. Bu meşel müstaḳîm olan nesneyi müstaḳîm itmek ḥuşûşunda ve ḥâşılı taḥşîldir diyecek yerde ḍarb olunur. Ve *tanḳîḥu's-şî'*¹⁶⁶⁰ bundan me'ḥûzdur ki bîġâne elfâz u ḥaşviyyâtdan ve ta' bîrât-ı bâride ve ma' ânî-i şârideden pākîze vü mühezzeb ḳılmaḳdan 'ibâretdir. Meşel-i mezbûr ġaniyyeti's-şevketu 'ibâretiyle de mervîdir. Tabşîre muḥtâc olmayan kimseyi tabşîr eyleyen kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

¹⁶⁵⁵ Öfke hoşgörüyü yok eder.

¹⁶⁵⁶ Öfkeden başka bir tehlike var mıdır? İnsanı yok eden ne olursa olsun tehlike sayılır.

¹⁶⁵⁷ Köpek yıkandı.

¹⁶⁵⁸ Cömert olan gönlün merkezinde, cimri olan ise ayakabıların yanındadır.

¹⁶⁵⁹ Diken artık budamaya muhtaç değil.

¹⁶⁶⁰ Şiiri düzeltmek.

(875) أَغِيرَةً وَجُبْنًا

(Ağireten ve cubnen)¹⁶⁶¹

Takdîr-i kelâm *eteğâru ğireten ve tecbunu cubnen* dımekdir ki maşdar olarak manşüblardır. Aşlı budur ki bir kimse eşnâ-ı muhârebede ‘adûsundan arka virüp menziline toğrı firâr eyledi. Gördi ki zevcesi kıtâl-i nâsa nazar idüp tûrur, ğazaba gelüp zevcesini manzara-i nâsda ne tûrup seyr idersin diyü dârb eyledikde ehline kelâm-ı mezbûrî irâd eyledi. Bu meşel iki şerr beynini cem‘ iden kimse hakkında dârb olunur.

(876) الْغَبْتُ خَيْرٌ مِنَ الْهَبْطِ

(el-Ğabtu hayrun mine'l-hebti)¹⁶⁶²

Ğabı habı vezninde reşk eylemek ma‘nâsındır ki bir kimseniñ nâ’ıl oldığı ni‘met şâhibinden zâ’il olmayarak kendisi de aña mazhar olmağı temennî eylemekden ‘ibâretidir. Aşıl ma‘nâ budur. Ve hased eylemek ma‘nâsına gelür ki mecâzdır teşbîh tarîkıyle yâhud reşkiñ giderek me‘âli hasede müncer olmağ ‘alâkasıyla ki mâ ye‘ulu ileyhi i‘tibârıyla olur. Hattâ ğıbtaya dağı ehl-i ‘azîmet bu cihetle ruşşat virmediler. Pes herkes [183b] nañnu kâsemnâ maıbağından hissesine râzî ve ‘ale'l-ıtlâk tezâyüd-i ni‘met-i Rebbânîye dâ’î olmağ lâzımdır. Ve fi'l-ğadîs "اللهم غبطا لا هبطا"¹⁶⁶³ ey nes‘eluke'l-ğabıaten ev menzileten tuğbaı ‘aleyhâ, ya‘nî, yâ Rab! Dergâhından ğıbtâ olunacağ ni‘met ü sürür yâhud ğıbtâ olunacağ rûtbe vü derece niyâz ve fakr u nağmetden yâhud zill ü tesseffülden isti‘âze ideriz dımekdir. Hebı hânıñ fethi ve bânıñ sükûnuyla noğşân ve bir şerr ü kerîheye uğramağ ma‘nâsındır.

(877) الْغُرَابُ أَعْرَفُ بِالتَّمْرِ

(el-Ğurābu a‘refu bi’t-temri)¹⁶⁶⁴

Ya‘nî ħurmânıñ ğurāb kısmı a‘lâ ve ecvedini bilür ve ağız ider. Binâ’en ‘aleyh bir şey-i nefîse dest-res olan kimse hakkında "وَجَدَ تَمْرَةَ الْغُرَابِ"¹⁶⁶⁵ diyü dârb-ı meşel iderler.

مَا عَلَى أَفْعَلَ مِنْ هَذَا الْبَابِ

Mā ‘alā ef‘ ale min hāze'l-bābi¹⁶⁶⁶

¹⁶⁶¹ Hem korkuyor hem de kıskanıyorsun.

¹⁶⁶² Özenilecek durumda olmak zilletli durumda olmaktan hayırlıdır.

¹⁶⁶³ Allahım, özenilecek durumda olalım, zilletle olmayalım.

¹⁶⁶⁴ Karga hurmayı daha iyi bilir.

¹⁶⁶⁵ Karganın hurmasını buldu.

¹⁶⁶⁶ Ef'al vezniyle başlayan meseller.

(878) أَغْرُ مِنَ الدُّبَّاءِ فِي الْمَاءِ

(Ağarru mine'd-dubbā 'i fī'l-mā 'i)¹⁶⁶⁷

Ağar gurūr kelimesinden me 'hūzdur. Dubbā' dāliñ zammı ve bāniñ teşdidi ve medd ile kabağa dinür, qar' gibi. Kezālike "لا يَغْرُتُكَ الدُّبَّاءُ وَإِنْ كَانَ فِي الْمَاءِ"¹⁶⁶⁸ darb-ı meşeldir. Ba' zılar didi ki: "Bu iki meşeliñ ma' nāsına taḥşıl-i vüķūf olunmadı". Lākin muḥaḫḫık Meydānī didi ki: "Aşlı budur ki bir A' rābī kabağ kalyesi ekl iderken be-gāyet şıcağ olmağla, birden bire ağızına vaż' -ı loğma eyleyüp ağızını yağıdıkda *lā yağurrenneke ed-dubbā' ve in kāne fī'l-mā 'i* kelāmını irād eyledi". Meşel-i evveliñ ma' nāsı şāniden münteza' dır. Bu meşel zāhiren sākin olup bāṭinen keşirü'l-gā' ile olan kimse ḥaḫḫında darb olunur.

[183a]

(879) أَغْنَى عَنْهُ مِنَ التَّفَةِ عَنِ الرَّفَةِ

(Ağnā ' anhu mine't-tefeti ' anir-reffeti)¹⁶⁶⁹

Tefe tāniñ fetḥi ve fāniñ teşdidi ve taḥfifiyle cā' izdir, karaḫulağ didikleri cānvere dinür. Reffe kezālike rāniñ fetḥi ve fāniñ teşdidi ve taḥfifiyle şamana dinür. Mezbūr cānver elbette laḥma ḥariş olup şamandan müstağnī oldığı zāhirdir. Qāle's-şā' iru

Ganīne 'an ḥadīsikum kadīmen
*Kemā ḡanye't-tufātu 'ani'r-rufātu'*¹⁶⁷⁰

Tufāt ve rufāt cem' lerdir.

(880) أَغْنَى عَنِ الشَّيْءِ مِنَ الْأَقْرَعِ عَنِ الْمُشْطِ

(Ağnā ' ani's-şey 'i mine'l-aḫra' i ' ani'l-muşṭi)¹⁶⁷¹

Aḫra' başı kel olan kimseye vaşf olur. Muşṭ tırağa dinür. Qāle's-şā' iru:

Kad kuntu ağnā zī ḡinā 'ankum kemā
*Ağnā'r-ricāli 'ani'l-mişāṭi el-aḫra' u'*¹⁶⁷²

البَابُ الْعِشْرُونَ: فِيمَا أَوَّلُهُ فَاءٌ

el-Bābu'l-'işrūn: Fīmā evveluhu fā 'un¹⁶⁷³

¹⁶⁶⁷ Sudaki kabaktan daha aldatıcı.

¹⁶⁶⁸ Kabak suda olasa bile seni aldatmasın.

¹⁶⁶⁹ Saman yemekten vazgeçen, karakulaktan daha fazla vazgeçer.

¹⁶⁷⁰ Karakulağın saman yemekten vazgeçtiği gibi biz de eskiden sizinle sohbet etmekten vazgeçtik.

¹⁶⁷¹ Taraktan vazgeçen bu şeyden kel olan kimseden daha fazla vazgeçer.

¹⁶⁷² Kel olan kimsenin tırağa ihtiyacı olmadığı gibi benim de size ihtiyacım yoktur.

¹⁶⁷³ Yirminci Bölüm: Fâ ile başlayan meseller.

(881) فِي الصِّيفِ صَيَّغَتِ اللَّبَنِ

(Fī'ş-şayfi dayya' ti'l-lebene)¹⁶⁷⁴

Hiṭāb mü'enneşe olmağla **dayya' ti** fi'liniñ tayı meksürdür, her ne kadar müzekker ve cem'e de hiṭāb olunursa. Zīrā emşāl vaz'ından tağyir olunmaz. Ma'nā-yı meşel: Ey hātūn! Vakt-i sermāda lebeni zāyi' eyleyüp eliñden çıkardıñ dimekdir. Aşlı budur ki bir şervet vü sāmān şāhibi ādem yaşluca olmağla zevcesiniñ küre-i şehvetini geregi gibi iṭfāya muḳtedir olmadığından imtizāc eylemeyüp bi'l-aḫire mübāyenet vāqi' olduğdan soñra ārz'sı üzre bir genc ü tüvānā ere varup lākin zevc-i şānī pek faḫīr ve bī-nevā olmağla ta'ayyuş ḫuşuşunda zārūret vü ıztırābla giriftār oldu. Bir gün bir miḳdārca tegaddī idecek süd [184b] ārzūsunda olup bir vechle tedārūki mümkün olmamağla li'ecli't-ṭaleb zevc-i evveline ādem irsāl ve isti'tā eyledikde mezbūr kelām-ı mezkūrı irād eyledi. Ba'zılar 'indeinde Esved bin Hürmüz-nām kimse Benī Şen cemā'atinden 'Anūd-nām zevcesini bed-ḫūyluğundan nefret ve istikrāh sebebiyle tatlık eyleyüp kendi kavminden bir dilber hātūn tezevvüc eyledi. Beynlerinde mu'āşarat olmamağla müfāraḳat idüp yine evvelki hātūnı aḫlāḳıma 'ārifedir diyü tezevvüc içün tarafına ādem irsāl eyledikde mezbūra kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Bu rivāyete göre tā' meftūḫ olur. Bu meşel, murādını yedinde iken fevt idüp soñra taḫşīli kaydına düşen kimse ḫaḳḳında ḍarb olunur.

(882) فَلَانٌ مِّلْخُهُ عَلَى رُكْبَتِهِ

(Fulānun milḫuhu 'alā rukbetihi)¹⁶⁷⁵

Ey *lā vefā'a lehu ev semīn ev ḫadīd*. Ḳavl-i evvele göre ki *lā vefā'a lehu* 'ibāretidir diz üzerinde olan tuz ednā sebebiyle perīşān ve nā-būd olmasından me'hūzdur. Ḳavl-i şānīye göre o semīn fıkırasıdır. **Milḫ** şaḫm ma'nāsına olup Zencī ṭā'ifesiniñ ekşeri semüzlükleri rükbe ve faḫizlerinde olmağla aña teşbīḥ olunmuşdur. Ḳavl-i şālīş ki *Ev ḫadīdun fī ḡazabihi* kelāmıdır, ḳavl-i evvel şu'besindendir ki ednā nefḫ ile tuz gibi tozup ḳalkdığı gibi ol daḫı cüz'ī sebep ile heyecāna gelüp ḫışm u ḫiddet ider. Zemaḫşerī *Esāda* keşīru'l-ḫuşūmāt olan kimseden kināye eylemişdir. Ya'nī muḫāşim ü muḳātil olup ḳat'ā cerāḫatden bāk ve pervāsı yokdur, yaralandıkda yarasına ekmek içün [184a] ibtidā tuzunu ḫāzır idüp manzara nāsda olan rükbesi üzre vaz' ider. Ve ba'zılar

¹⁶⁷⁴ Yazın sütüni kaybetmiştin. Türkçedeki karşılığı: Geçti Bor'un pazarı sür eşeğini Niğde'ye. Eski çamlar bardak oldu. Yazıcı, **age**, s. 181-182./ Atı alan Üsküdar'ı geçti.

¹⁶⁷⁵ Falancanın tuzu dizinde, sağı solu belli olmaz hemen feveran eder. Türkçedeki karşılığı: Burnundan kıl aldırılmaz. Yazıcı, **age**, s. 95-96.

"Burada milh hürmet ma' nâsinadır" didi. Pes aña göre bî-hürmetlikden kinâyedir, aña mücâlis olduğda ihtirâm u ri' âyet ider, meclisden kalkıp gitdikden soñra rafz-ı hürmet ider demekdir ki merci' -i kavlı-i evvel olur ki vefâsızdır demekdir.

(883) فِي كُلِّ شَجَرٍ نَارٌ وَاسْتَمَجَدَ الْمَرْخُ وَالْعَفَارُ

(Fî kulli şecerin nâruñ ve's-temcede'l-marhu ve'l-'efâru)¹⁶⁷⁶

İstemcede mâzîdir, maşdarı istimcâd kelimesidir ki firāvân olmak ma' nâsinadır. **Marh** mîmîñ fethi ve rânîñ sükûnuyla bir şecerdir ki keşîrû'l-verâdır, ya'nî çakmak gibi çakıldıkta hemân âteş çıkar. 'Afâr şehâb vezninde kezâlike bâdiye-i 'Arabda bir şecerdir ki çakıldıkta andan dağı âteş zâhir olur, 'Arablar anlardan çakmak ittiḥâz iderler. Marh çakmak demüri ve 'afâr taşı menzilindedir. ve minhu kavluhu te'âlâ "الذي جعل لكم من الشجر الأخضر نارا"¹⁶⁷⁷. Kâle'l-Beyzâvî "*Ke'l-marhi ve'l-'afâri ve humâ ḥuzrevânun yaqturu minhumâ el-mâ'u fe-tenkadihu en-nâru fe-subḥâne'l-meliku'l-kâdir*".¹⁶⁷⁸ Ve anlardan düzilen çakmağa zend ve zende dirler. Meşel-i mezbûr ba'z-ı nesneyi ba'z-ı diğer üzerine tafzîl ma' rezinde darb olunur.

(884) فَلَانٌ انْتَفَحَ سَحْرُهُ وَانْتَفَحَتْ مَسَاهِرُهُ

(Fulânun intefaḥa saḥruhu ve'ntafaḥat mesâhiruhu)¹⁶⁷⁹

İntefaḥa intifâḥ kelimesinden mâzîdir. **Sahr** sîniñ fethi ve ḥânîñ sükûnuyla ve fethiyle ve sîniñ zammı dağı cā'izdir, açığere dinür ki *ri'e* dağı dirler, Türkîde öyken ta'bîr olunur. **Mesâhir** gayr-ı kıyâs üzre sahrîñ cem'idir, ḥüsn ve meḥâsin gibi, sâ'ir aḥşâ' i' tibârıyla tegallüben [185b] cem' olmuştur. Ma' nâ-yı meşel: Fülânîñ açığıeri müntefih oldı, ya'nî şışdi demekdir. Bu meşel bir kimse ḥadd u miqdârını tecâvüz eyledikde darb olunur. Lisânımızda dağı "Ḥadd u miqdârını tecâvüz ile bâlâ-pervâzlık idene şışkin" ta'bîr olunur. Lâkin şâhib-i *Kāmûs* Başâ'irde meşel-i mezbûr "izâ meel ve cebune" 'ibâretiyle beyân eylemiştir. Havf sebebiyle açığere intifâḥ 'arız olmağla iki tefsîr dağı mülâyimdir.

(885) فَلَانٌ لَا يَمْنَعُ ذَنْبٌ تَلْعَةً

¹⁶⁷⁶ Her ağaçta ateş bulunur, amma merh ve 'afâr denen ağaçlar başka (onlarda daha çok bulunur). Türkçedeki karşılığı: Kürt kızı da sakız çiğner, ama tadını çıkararak çiğner. Yazıcı, age, 98.

¹⁶⁷⁷ "O, sizin için yeşil ağaçtan ateş yaratandır.", (Yâsin 36/80)

¹⁶⁷⁸ Merh ve afâr ağaçları gibi. Bu iki ağaç yeşildir, ondan su çıkınca ateş çıkar. Sübhanallah.

¹⁶⁷⁹ Falanca korkaklığı sebebiyle göğsü kabardı. Türkçedeki karşılığı: Yüreği yerinden oynadı. Yazıcı, age, s. 137.

(Fulānun lā yemna' u zenebe tel' atin)¹⁶⁸⁰

Tel'a temre vezninde yüksekden alçağa akacak şu akıntısına dinür. Burada zeneb kelimesinden akıntının ayağı murâddır. Ma'nā-yı meşel: Fülān akıntının ayağını men' idemez, ya'nī tutamaz dımekdir. Bu meşel zelil ü haķır olan kimse haķķında ǧarb olunur. Ve teķūlu'l- Arabu: "لا أثقُ بسبيلِ تُلَعَّتِكَ",¹⁶⁸¹ ya'nī ben seniñ akıntının seylıne i' timād itmeme dımekdir. Kavl u fi'line i' timād olunmayan kâzib haķķında ǧarb olunur. Ve kezālike yakūlüne "ما أخافُ إلا بسبيلِ تلعتي",¹⁶⁸² ya'nī ben hemān kendi seylimin tel' asından ħavf iderim ki murād kendi 'amzādelerimden ve aķrabālarımın ħavf iderim dımekdir.

(886) فلانٌ مُخْرَبِقٌ لِيَنْبَاعَ

(Fulānun muħranbiķun li-yenbā' a)¹⁶⁸³

Muħranbiķ ism-i fā' ildir. Maşdarı iħrinbāķ kelimesidir ki bir tōhmet zımnında mażanne ve gümān terettüb iden kimse girü çekilüp yere siñüp yapışmak ma'nāsınadır. **Yenbā'u** muzārı' dir, maşdarı inbiyā' kelimesidir ki yılan kıvrık iken bir nesne üzerine şıçrayup atılmak için çözülp [185a] açılmak ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel vaķt-i fırsatda illeri sunup atlamaķ için, ya'nī müteħayyilesinde taşvır ü taşmīm eylediği dāhiyeyi irād u icrā için şimdiki hālde girü çekilüp der-tūb ħamūş ve epsem tırmaķdadır dımekdir. Fāriside "Der-ħam-endāzihet" meşeli meşel-i mezbūra muvāfiķdır. Ya'nī dūrilüp bükölüp der-tūp olup üzeriñe atılmak ister diyecek yerde ǧarb olunur.

(887) فَشَاشَ فُشِّيهِ مِنْ اسْتِهِ إِلَى فِيهِ

(Feşāşi fuşşihı min istihi ilā fihi)¹⁶⁸⁴

Feşāş kaţām vezninde şol 'avrata dinür ki cimā' hengāmında kendiden rih çıkar ola. **Fuşşī** emr-i mü'enneşdir, maşdarı feşş kelimesidir ki fānıñ fethi ve şiniñ teşdiyle tulumı şıķup içinden yel çıkarmak ma'nāsınadır. Bu meşel bir kimse ħışma gelüp icrāsına kâdir olmadığı vaķitde ǧarb olunur ki aña dilediği işle eliñden gelmez ma' rezindedir.

(888) الْفَحْلُ يَحْمِي شَوْلَهُ مَعْقُولًا

(el-Faħlu yaħmī şevlehu ma' ķülen)¹⁶⁸⁵

¹⁶⁸⁰ Falanca akıntının kuyruğunu engellemez.

¹⁶⁸¹ Ben senin selinin akıntısına güvenmem.

¹⁶⁸² Ben selimin akıntısından korkarım.

¹⁶⁸³ Saldırmak için sakın olup yere yapıştı.

¹⁶⁸⁴ Ey Feşāş! kıçından ağzına kadar kokuyu çıkar!

Bu meşel mıṣrā‘-ı mevzūndur. **Fahl** fānıñ fethi ve ḥānıñ sükūnuyla her ḥayvānıñ erkeğine, ya‘nī dōli alınur olan erkeğine dinür ki atda aygır ve deve de buğur ta‘bır olunur. **Şevle** şā‘ileniñ cem‘idir. Şol nākaya dinür ki ḥamlından ya vaż‘ından yedi māl müddet geçmekle südüni bütün çekmiş ola. **Yahmī** muzāri‘dir, maşdarı ḥimāye kelimesidir ki bir nesneden muziyātı men‘ idüp ḥıfz eylemek ma‘nāsınadır ki qorımaq ta‘bır olunur. **Ma‘kūlen** ḥāliyyetle manşūbdur. **Ma‘nā-yı meşel**: Kişizāde ve aşıl olan kimse kendi ḥıfz-ı ḥaremi ḥuṣūşunda her ne kadar ma‘lūle ise de [186b] emr-i celīli ihtimāl ider dımekdir. Bu meşel kişiniñ ehl ü ‘iyālī her ne dürlü ‘illet ile ma‘lūle ise de aşıl ve kişizāde olan kimse anı ḥimāyet ü ḥirāsetde hezār emr-i celīl ve meşakḳat-i ‘aẓīmi ihtimāl ider diyecek yerde ḍarb olunur.

(889) فِي الْقَمَرِ ضِيَاءٌ وَالشَّمْسُ أَضْوَاءُ مِنْهُ

(Fi'l-ḳameri ḍiyā‘un ve’ş-şemsu aḍve‘u minhu)¹⁶⁸⁶

Ma‘nā-yı meşel: Neyyireynāsā zāhir ve rüşenādır. Bu meşel fülān nesne gerçi güzeldir, lākin fülān andan ceyyid ve bihterdir diyecek yerde ḍarb olunur.

(890) فِي عَصَةٍ مَا يَنْبُتُ شَكِيرُهَا

(Fī ‘iḍetin mā yenbutenne şekīruḥa)¹⁶⁸⁷

‘**İdet** ‘ineb vezninde muğaylān gibi tikenlü ulu ağaca dinür. **Şekīr** emīr vezninde büyük ağaçlarıñ dibinde biten filize dinür. Bu meşel veledi pederine teşbīh maḥallinde īrād olunur. Kezālike "فِي عَصِيصِهِ مَا يَنْبُتُ الْعُودُ"¹⁶⁸⁸ ḍarb-ı meşeldir. ‘**İş** ‘aynıñ kesriyle çatlağı birbirine şarmaşık ağaç qoruluğuna, kezālike ağaç menbitine dinür. Ve ‘ūd ḥaşebeye dinür. Ḥāşıl-ı meşel eger anuñ ‘īşī kerīm ise ‘ūdı daḥı kerīm olur ve eger le‘īm ise ‘ūdı daḥı le‘īm olur dımekdir ki *inne'l-fer‘a fī vizāni'l-aşl*¹⁶⁸⁹ ma‘nāsını müfid olur.

(891) فَسَا بَيْنَهُمُ الظُّرَبَانُ

(Fesā beynehum eḍ-ḍaribānu)¹⁶⁹⁰

Fesā māzīdir, maşdarı fesv kelimesidir ki fānıñ fethiyle āhestece yellenmek ma‘nāsınadır. **Ḍaribān** ḳaṭirān vezninde kedi cüşşesinde bed rāyiḥalu bir cānverdir,

¹⁶⁸⁵ Asaletli erkek deve, sütü az dişi deveyi korur.

¹⁶⁸⁶ Ay ışıklıdır, fakat güneş ondan daha ışıklıdır.

¹⁶⁸⁷ Ağacın dibindeki filizler aslında ağaçtandır. (Çocuk babasına çekmiş anlamında)

¹⁶⁸⁸ Ağaç dibindeki değnek ondandır.

¹⁶⁸⁹ Dal asıl sayılır. (dal asıl makamındadır)

¹⁶⁹⁰ Aralarında kokarca yellendi. Türkçedeki karşılığı: Araya şeytan girdi. / Aralarına kara kedi girdi. Yazıcı, **age**, s. 64.

Türkîde göcen ta' bîr olunur. Be-ğāyet zartacı ve zartā ziyādesiyle müntin olur. Ve bir cāmeye [186a] oşursa cāme eskiyip gider, henüz rāyiḥa-i ḥabīsesi andan zā'il olmaz. Ekşeri keleriñ yuvasınıñ ağzına dübürünü vaẓ' idüp içerüye toğrı zartā eylemekle bed-rāyiḥasından keler muẓtarib olup taḥammülden ḳalmağla nā-çār taşraya pertāv idüp çıkdıkdā şayd u ekl ider. Mel' ünuñ zartası olḥasıdır ve deve sürisiniñ aralığına girüp zartḥaladıkdā develer bedrāyiḥasına taḥammül idemeyüp bî-iḥtiyār perākende olurlar. Bu meşel bir müfsid ve mekkār niçe aḥbāb miyānlarına ilkā-yı fesād ile biribirinden kesilüp cüdā olsalar ol vaḳitde ḍarb olunur.

(892) أَفَلْتَ وَأَنْحَصَّ الذَّنْبُ

(Eflete ve'nḥaṣṣe'z-zenebu)¹⁶⁹¹

Eflete māzî-i muḥātabdır, maşdarı iflāt kelimesidir ki kaçup ḳurtulmak ma' nāsınadır. **İnḥaṣṣe** inḥiṣāş kelimesinden ki ḥayvānıñ ḳuyruğı kesilmek ma' nāsınadır ki güdülme ta' bîr olunur, māzîdir. **Zeneb** fetḥateynle ḳuyruğā dinür. Ma'nā-yı meşel: Şıyrılıp ḳurtulduñ, ammā ḳuyruk da gitdi dimekdir. Aşlı budur ki cedd-i Emeviyye Dimaşkdā kendi nefsiçün bir ḳaşr-ı 'ālī binā eyleyüp lākin civārında bir kilise olmağla dā'imā ol cihetden bî-ḥuẓūr olur idi. Hedm ü izālesine vesīle-cūy olup 'ākıbet ḳarār-dāde-i taşavvurı üzre Ḳayşer-i Rūma bir elçi tertīb ve ba' de'l-vuṣūl Ḳayşer ḥuẓūrunda taḥḳīr ve izdirāsına dā'ir ḥareket eylemesini emr ü tenbīḥ eylemekle ol daḥı emir mūcibince 'amel eyledikde erkān-ı Ḳayşer elçiniñ ḳatlini irāde eylediler. Ḳayşer [187b] elçiniñ bu gūne ḥareketi Mu' āviye'niñ desīsesi olmağla bizler bunı ḳatlı eyledigimizde naḳẓ-ı şulḥ bizim taraftan vāḳi' olmağla kendisi daḥı ḳalemrev-i ḥükümetinde olan naşārayı bi'l-cümle istīṣāl eylemek ḳaşdındadır diyü elçiniñ ḳatline rızā vermeyüp sālimen ircā' eyledi. Elçi, Mu' āviye gelüp vaḳ' ayı ḥikāyet eyledikde Mu' āviye kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Elçi daḥı "Kellā innehu lebiḥulbe"¹⁶⁹² ya' nī ḳuyruğı kesilmek degil ḳuyruğunuñ şaḳaḳlarıyla bile geldi ki bir ḳılına ziyān gelmedi dimekdir. Hulb ḥānıñ zammıyla muṭlaḳā ḳıla yāḥud at maḳūlesi dābbeniñ ḳuyruğı ḳılına dinür. Meşel-i mezbūr helāke müşrif olmuş iken bir taḳrīble taḥlīş-i girībān eyleyen kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(893) أَفَلْتَ فَلَانٌ جُرَيْعَةَ الذَّقْنِ

(Eflete fulānun Curay' ate'z-zāḳani)¹⁶⁹³

¹⁶⁹¹ Kaçtı, kuyruğu elinde kaldı.

¹⁶⁹² Hayır, kuyruğuyla birlikte kaçtı.

¹⁶⁹³ Falanca içeceği sudan kurtulup gitti. (Ölüm fūlancayı tam yakalayacakken kurtuldu).

Eflete māzīdir, maşdarı iflāt kelimesidir ki ma' lūmdur. **Curay'a** cur' anıñ muşağğarıdır ve hāl olarak manşūbdur. **Ma'nā-yı meşel**: İçecegi şuyun henüz cür' acığı zeķanında olduğı hālde kaçup kırtulduı dımeķdir. Aşlı budur ki şikār-ı vahşī şu içmege gelüp şuyı ağızına alup henüz yutmaķsızın şayyād tüfek veyā ok ile atdıķda tokunmamağla şu öylece ağızında olarak kaçup hālāş olur. Bu meşel cānı ağızına gelüp ya' nī helāke qarīb olmuş iken necāt bulan kimse haķķında đarb olunur. Baķķıye-i rūh cürey' aya teşbīh olunmuşdur.

(894) اِفْتَدِ مَخْنُوقُ

(İftedi maħnūķu)¹⁶⁹⁴

İftedi emr-i hāzırdır, [187a] maşdarı iftidā kelimesidir ki bir kimse bir ādemden kendi nefsinı fıdıye ile iştirā eylemek ma' nāsınadr. **Maħnūķ** kelimesi münādādır, boğulmuş kimseye dınūr. Aşlı budur ki bir kimse nāgāh bir ādemiñ üzerine çöküp boğazını şıkup boğmaķ kertesine getürdüķde mağlūb amān taleb eyledikde hāniķ kelām-ı mezbūrı tekellūm eyledi. Bu meşel belā ve şiddete giriftār olmuş ādeme bir vechle nefsiñi taħlīş eyle diyecek yerde đarb olunur.

(895) فِی ذَنْبِ الْكَلْبِ يَطْلُبُ الْإِهَالَةَ

(Fī zenebi'l-kelbi yaṭlubu'l-ihālete)¹⁶⁹⁵

İhāle vedek ma' nāsınadır ki arınmış ve sızdırılmış iç yağına dınūr. Bu meşel bir le'īm ü nākesden 'aṭā ümīd iden kimse haķķında đarb olunur ki köpeğın kıyruğundan iç yağı taleb itmege teşbīh olunmuşdur.

(896) فَرَّ مِنَ الْقَطْرِ وَقَعَدَ تَحْتَ الْمِيزَابِ

(Ferre mine'l-ķatri ve ķa' ede taḥte'l-mīzābi)¹⁶⁹⁶

Ya'nī ķaṭreden kaçup taḥt-ı mīzābda oturdı dımeķdir. Bu meşel bir emr-i şedīdden teħāşī idüp andan eşeddine giriftār olan kimse haķķında đarb olunur.

(897) أَفْلَتَ وَلَهُ حُصَاصٌ

(Eflete velehu ḥuşāşun)¹⁶⁹⁷

¹⁶⁹⁴ Ey boğulmuş adam! Kendini fıdıye ile kırtar!

¹⁶⁹⁵ Köpeğın kıyruğundan iç yağını ister.

¹⁶⁹⁶ Yağmurdan kaçtı, oluğa düştü. Türkçedeki karşılığı: Yağmurdan kaçarken doluya tutuldu.

¹⁶⁹⁷ Arkasında husâsı bırakarak kaçtı.

Huṣṣāṣ ğurāb vezninde dikilüp sür' atle oşurarak kaçmak ma' nāsınadır. Ve fi'l-ḥadīs " إِنَّ الشَّيْطَانَ إِذَا سَمِعَ الْأَذَانَ وَلَّى وَلَهُ حُصَاصٌ كَحُصَاصِ الْحِمَارِ ¹⁶⁹⁸ Meşel-i mezbūr kemāl-i ḥavfindan bir nesneden kaçup firār iden kimse ḥaqqında ḍarb olunur.

898) فَلَانٌ مَا يَغْتُ عَلَيْهِ أَحَدٌ

(Fulānun mā yağşıṣu 'aleyhi aḥedun)¹⁶⁹⁹

Mā yağşıṣu ğuṣāṣeden me'ḥūzdur ki arık ve ḥīre ve zebūn olmak ma' nāsınadır. **Ma' nā-yı meşel:** [188b] Fülān her gördüğü ādemden cerr ü su'āl eylemege mecbūldur, ğūyā ki i' tikkādında mehzūlul-māl ya' nī servet ü sāmāndan 'ārī faķır ve bī-nevā kimse yokdur, mecmū'-ı nās ḥayvān-ı semīn gibi zī-kuvvat ve zī-ğınādır dimekdir. Kezālike 'Arablar "فُلَانٌ لَا يَغْتُ عَلَيْهِ شَيْءٌ" dirler, *lā yaķūlu fī şey'in innehu redī'un fe-yetrukuhu*¹⁷⁰⁰ ma' nāsına. Ya' nī fülān kimseniñ 'indeinde eşyā'-ı dünyeviyyeden bir şey aślā kemter ve bī-kıymet degildir, cümlesi nefīs ü fāḥir olmağla her ne olursa olsun anı terk eyleyüp bir taķrīble aḥz ve der-hemyān eylemege sa'y eyler. Mezbūr meşeller be-ğāyet mürtekib ve mütenezzil ve sifle-ḥūy tülengī kimse ḥaqqında ḍarb olunur.

899) أَفْرَحَ الْقَوْمَ بَيَضَتَهُمْ

(Efraḥa'l-ķavmu beyḍatahum)¹⁷⁰¹

Efraḥa māzīdir, maşdarı ifrāḥ kelimesidir ki kuş yavru şāḥibi olmak, ya' nī yavru çıkarmak ma' nāsınadır. Ba' zılar 'indeinde beyḍatahum mef'ūldür, zīrā efraḥa fī' lī lāzīm ve mütē'addī olur. Lākin *Esāsa* temeyiz olmak üzre mersūmdur ki *illā men sefihe nefsu* kabīlindendir. **Ma' nā-yı meşel:** Ķavm kendi beynlerinde mektūm olan sırlarını izḥār eyledi dimekdir. Ve 'Arablar "أَفْرَحَ رَوْعَهُ"¹⁷⁰² dirler, efraḥa ḳalbuḥu'r-rev' a sebkindedir ki yavru gibi derūndan ḥavfī iḥrāc eyledi dimekdir.

900) فَلَانٌ يَبْنِي عَلَى جُرْفٍ هَارٍ

(Fulānun yebnī 'alā curfin ḥārin)¹⁷⁰³

¹⁶⁹⁸ Şeytān ezanı duyduğu zaman eşek gibi arkasında husas bırakarak kaçır.

¹⁶⁹⁹ Falanca, kimi görürse ona sorar.

¹⁷⁰⁰ Falanca hiç bir şeyi bırakıp kötülemez.

¹⁷⁰¹ Kavim kendi yumurtasını çıkardı.

¹⁷⁰² Korkusunu dindirdi.

¹⁷⁰³ Falanca sendeleyen bir uçurumda bina yapıyor.

Curf cîmiñ zammı ve rânın sükûnuyla yalçın dağın yalımına ve seyl şuyı kazdığı yere dinür ki yar ta'bir olunur. **Hār** inhidām ma'nāsınā olan heverden ism-i fā'ildir. Aşağıya [188a] uçup yıkılmağa yüz tutmuş bināya dinür. Tepeden aşağıya uçan kum ve toprak gibi. Ma'nā-yı meşel: Binā ve temel kumağa şalāhiyyeti olmayan maḥalle ḥāne bünyād ider dimerdir.

(901) فِي رَأْسِهِ خُطَّةٌ

(Fī re'sihi ḫuṭṭatun)¹⁷⁰⁴

Ḥuṭṭa ḥāniñ zammı ve ṭāniñ teşdidiyle emr-i 'azīme dinür. Bu meşel bir kimse kendi nefsinde muḫir olan ḥācet ü maḫşūdına 'azm ve iḳdām eyledikde ḍarb olunur.

(902) فِي الْخَيْرِ لَهُ قَدَمٌ

(Fī'l-ḥayri lehu ḳademun)¹⁷⁰⁵

Burada **ḳadem**den murād *sābiḳeh fī'l-emr* ma'nāsınadır. Bir ḥuṣūṣda sā'irleri sebḳ ve teḳaddumluk eşer ü ḥāletinden 'ibāretidir. Bu meşel *inne lehu sābiḳetun fī'l-ḥayri* taḳdīrindedir. Ḥasan ve Mücāhid ḥāzretlerinden mervīdir ki "أَن لَّهُمْ قَدَمٌ صَدَقَ عِنْدَ رَبِّهِمْ"¹⁷⁰⁶ kerīmesinden murād a'māl-i şāliḥadır. Ve Muḳātil ḥāzretlerinden mervīdir ki *ḳademe şıdḳdan* murād Resūl-i ekrem şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem ḥāzretleridir ki anlar içün Ḥaḳḳ celle ve 'alā ḥāzretlerinin 'ind-i ma'nevisinde şefā'at ider. Ve *ammā mā cā'e fī'l-ḥadīṣ ellezī fī şifati'n-nāri ennehu 'aleyhi's-selām ḳāle*: "لَا تَسْكُنُ جَهَنَّمَ حَتَّى يَضَعَ رَبُّ الْعِزَّةِ فِيهَا"¹⁷⁰⁷ burada ḳademden murād taḳdīm olunan nesne olmağla ma'nen Rabbu'l-'izzeti ḥāzretleri vefḳ-i murādı üzre cehenneme taḳdīm ve idḥāl eylecegi eşrārı bi't-tamām vaḳ' u idḥāl eylemedikçe cehennemiñ "هَلْ مِنْ مَزِيدٍ"¹⁷⁰⁸ diyerek fevret ü sevreti sākin olmaz dimerdir. Ve ba'zılar didi ki: Vaḳ'-ı ḳadem bir nesneyi ḳal'u ḳam' eylemekden kināye olmağla emr-i İlāhī şeref-vürūd idüp cehennemi mezīd ṭalebinden men' ü nehy idince ḳadar sākin olmaz dimerdir. Ve bunlardan mā 'adā niçe tevcīhler daḥı iderler [189b]. Nite ki *Meşārīḳ* şerḥinde meşrūḥdur.

¹⁷⁰⁴ Kafasında bir plan var.

¹⁷⁰⁵ İyilikte bir önceliği var.

¹⁷⁰⁶ "İman edenlere, Rableri katında kendileri için bir doğruluk makamı bulunduğunu müjdeler", (Yunus, 10,2)

¹⁷⁰⁷ Allah ayağıyla cehennemi basmadığı takdirde cehennem sakinleşmez.

¹⁷⁰⁸ "Daha var mı?", (Kâf, 50,30).

(903) فَعَلْتُ ذَلِكَ قَبْلَ عَيْرٍ وَمَا جَرَى

(Fa' eltu zālike kable 'ayrin ve mā cerā)¹⁷⁰⁹

Fa'altu mazīdir. Burada 'ayrdan murād insānu'l-'ayndır ki gözün bebeği dimekdir. Ma'nā-yı meşel: Dīdeler h'ābdan bīdār olmazdan muḳaddem ol işi işledi, ya'nī geldi ki eller uykudan uyanmadan geldi dimekdir. Ba'zılar 'ayrdan ḥimār-ı vaḥşī murāddır didi ki: Mer'āya sā'ir ḥayvāndan evvel gelür. Ya'nī ḥimār-ı vaḥşī mer'āya çıkmazdan evvel geldi ki buña göre mā'-ı maşdariyye olur. Ve muḥtemeldir ki mevşūle ola ellezī ma'nāsına. Ya'nī ḥimār-ı vaḥşiden ve sā'ir cery iden ḥayvāndan evvel geldi dimek olur. Meşel-i mezbūr 'ale's-seher gelen kimse hakkında darb olunur.

(904) فَلَانٌ إِنْ رَأَى مَطْمَعًا تَعَرَّضَ وَإِنْ رَأَى مَطْعَمًا تَأَرَّضَ

(Fulānun in re 'ā maṭma' en te'arraḍa ve in re 'ā maṭ'emen te'erreḍe)¹⁷¹⁰

Maṭma' ve maṭ'em ism-i mekândır. Te'arrḍ tefa'el vezninde yere toğrı ağırlaşup avrılmaḳ ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Fülān kimse bir mertebe ṭama' kârdır ki eger ednā ümīd idecek maḥal görse aña ta'arruḍ ider ve eger bir mevzi'de maṭ'ümāta müte'allıḳ bir nesne görse ol yerde arz gibi şābit olup andan ḥareket itmez dimekdir.

(905) فِي اسْتِهَا مَا لَا تَرَى

(Fī istihā mā lā terā)¹⁷¹¹

Bu meşel bātını zāhirinden aḳbeḥ olan kimse hakkında yāḥud bir nesneye 'ālim degil iken kendiyi aña 'ālim zu'm eyleyen kimse hakkında darb olunur.

(906) فَلَانٌ جَلِيسٌ قَعَقَاعٍ

(Fulānun celīsu Ḳa'kā'in)¹⁷¹²

Celīs izāfetledir. Ḳa'kā' şersār vezninde Ḳa'kā' bin Şevrdir ki tābī'ındendir, ḥüsn-i mücāvereti darb-ı meşeldir, be-gāyet kerīm olmağla semtinde olanlara ve [189a] kendisinden isti'tā idenlere 'avn u iḥsānı erzān idi. Hikāyet olundu ki Ḳa'kā'-ı mezkūr bir gün meclis-i Mu'āviyeye mürür eyleyüp keşret-i nāsdan mevzi'-i cülūs olmamağla tevsī' olunup cülūs eyledi. Mu'āviye bir şurreye yüz biñ dirhem vaz' eyleyüp Ḳa'kā'a i'tā eyledi. Ḳa'kā' şurreyi alup yanında olan kimseye "Al şu şurreyi ḥıfz eyle" diyü virdi. Ol kimse daḥı aḥz idüp meclisden çıkdıḳda "Al emāneti" diyü şurreyi virmek

¹⁷⁰⁹ Her şeyden önce bunu yaptım.

¹⁷¹⁰ Falanca bir beklenti görürse onunla karşı karşıya gelir, yiyecek bir şey görürse olduğu yerde durur.

¹⁷¹¹ Onun kışında göremediğin şeyler vardır.

¹⁷¹² O, Ka'kā'nın arkadaşıdır.

şadedinde olduğda Ẹa'ḳā' didi ki: "Bizim 'ādetimiz degildir ki virdigimiz nesneyi girü alalım, ben saña anı almaḳ niyyetiyle virmedim".

(907) فلانٌ يَسْتَطْبُ عَلَى عِيسَى بْنِ مَرْيَمَ

(Fulānun yastaṭibbu 'alā 'Īsā bin Meryeme)¹⁷¹³

Bu meşel kendiden a'lem olan kimseye ta'līm şadedinde olan küstāḥ ḥaḳḳında ḍarb olunur. Ẹāle's-şā' iru:

Li-kulli dā'in devā'un yustaṭabbu bihi
*Īlle'l-ḥamāḳate a'yet men yudāvīhā*¹⁷¹⁴

(908) فلانٌ كَلْبُ الْقَصَابِ

(Fulānuḥ kelbu'l-ḳaşṣābi)¹⁷¹⁵

Bu meşel bir ğanīniñ civārında olmağla vüs'at-i 'ayş u refāhiyyetin görüp hemīşe mükedder olan faḳīr ve bī-nevā ḥaḳḳında ḍarb olunur. Ve 'avām kelimātındandır ki ḳaşṣābıñ köpegi sā'ir kilābdan yigirmi sene muḳaddem a'mā olur. Zīrā her gün be-ğāyet ārzusı olan laḥmi görüp aña vāşıl olmaz. Ve ḥükemā didiler ki iştihāsı ğālib olup vuşūli mümkin olmayan nesneye naẓar itmek 'amā īrāş ider ki āfāt-ı 'ayndandır [190b] Bu münāsebetle emşāl-i müvellededendir "لا تُعَاشِرَ الْقَصَّابَ، فَإِنْ أُنِيسَتْ الْكِلَابُ وَجَلِيسَةُ الذِّبَابِ"¹⁷¹⁶.

(909) فِي بَيْتِهِ يُؤْتَى الْحَكَمُ

(Fī beytihi yu'te'l-ḥakemu)¹⁷¹⁷

Meydānī didi ki: Bu meşel 'Arablarıñ ḥayvānāt lisānından söyledikleri emşāldendir. Şu vechle beyān itdiler ki bir ṭavşan bir ḥurmā bulup bir tilki ol ḥurmāyı çeküp elinden aldı. Mā-beyinlerinde cārī olan ḥuşūmete fayşal virsün içün sürişerek ḍabb ya'nī keler ḥuẓūrına vardılar. Erneb didi ki: "Yā eba'l-ḥisli". Ḍabb didi ki: "Semī'an da'vet, ya'nī istimā' itdim, zīrā sen istimā' şāḥibine çağırdıñ". Erneb didi ki: "Biz seniñ ḥuẓūruña geldik ki faşl-ı ḥuşūmet idesin". Ḍabb didi ki: "Adilen ḥakemtā, ya'nī 'ādil kimseyi ḥakem naşb itmişsiz, güzel itmişsiniz ki ben 'adālet şāḥibiyim". Erneb didi ki: "Lutf idüp her ne ḳadar zaḥmet ise ṭaşra çıkup beynimizi faşl eyle". Ḍabb didi ki: "Fī beytihi yu'te'l-ḥakemu, ya'nī ḥākimiñ evine gelürler ḥükümet içün ḥākim da'vacılarıñ ayağına

¹⁷¹³ Falanca, Hz. Meryem'in oğlu İsa ile tedavi eder.

¹⁷¹⁴ Her hastalık için mutlaka ilaç vardır, fakat ahmaklık hastalığı her tedavi edeni iyice yormuştur.

¹⁷¹⁵ Falanca kasabın köpeğidir.

¹⁷¹⁶ Kasapla sohbet etme, çünkü samimi arkadaşları köpekler ve dostları da sineklerdir.

¹⁷¹⁷ Karar için hakemin evine gidilir.

varmaz". Pes erneb didi ki: "Ben bir ħurmā bulmuş idim". Dabb didi ki: "*Ĥulveten fe-kulhā*, ya' nī eger ol ħurmā lezīz ise hemān ħurma ekl eyle". Erneb didi ki: "Feĥ-telesehā eṣ-ša' lebu, ya' nī ol ħurmāyı şu tilki aldı ekl itmege ħomadı". Dabb didi ki: "*Linefsihi baġe'l-ĥayra*, ya' nī ṣa' leb ĥayırlu nesneyi [190a] kendi için istedi". Erneb didi ki: "Ben ṣa' lebe bir şamar urdum". Dabb didi ki: "*Bi-ħaḳḳike aḥzeti*, ya' nī sen ĥaḳḳıñı almışsın". Erneb didi ki: "Ṣa' leb dahı baña bir sille urdı". Dabb didi ki: "*Ĥurrun intaşara li-nefsihi*, ya' nī ṣa' leb ġayūr olmaġla senden intikām almış". Erneb didi ki: "Mā-beynimizde ĥükm eyle". Dabb didi ki: "*Ĥaddiṣ ĥadiṣeyn imre 'eten fe-in lem tefhem fe-arba' aten*, ya' nī bir ĥātūna bir kelāmı iki kerre söyle eger ibā ederse dört kerre tekrār eyle". Dabbıñ lisānında zıkr eyledikleri mezkūr kelāmların cümlesi ħarb-ı meşel olup maḳāmına göre irād iderler. Ba' zılar didi ki: "*Fe-in lem tefhem ba'de'l-arba'a fe'l-mirba'a* ya' nī dört kerre tekrārdan sonra yine fehm itmezse 'aṣā ile ħarb eyle". Şāhib-i *Vasīl* didi ki: "*Fe-in ebet ferbi'*" rivāyetine göre baña zāhir olan ma'nā budur ki ĥadıṣi iki kerre tekrār itdikten sonra fehm itmezse ziyāde söyleme belki sükūt eyle ki yüz kerre dahı söyleseñ fehm eylemez.

(910) أَفْرَطَ لِلْهِمِّ حُبَيْنًا أَفْعَسَ

(Efraṭa li'l-ħimi ĥubeynen aḳ' esā)¹⁷¹⁸

Efraṭa ħaddeme ve 'accele ma'nāsınadır. **Ĥim** hānıñ kesriyle ehyem lafzının cem'idir şusuz develere dinür. **Ĥubeyn** aḥben lafzının muşagğarıdır, *reculun aḥbenun*¹⁷¹⁹ dirler istiskā marāzına mübtelā olsa. **Eḳ'as** vaşfdır gögsi taşra çıkup arkası içerüye girmiş ħanbura dinür. Ma'nā-yı meşel: Şusuz develeri şuvarmaġa müstaskā ve aḳ'as kimse gönderdi dimekdir. Bu meşel 'âciz olan kimseden mu'âvenet [191b] taleb iden aḥmaḳ ĥaḳḳında ħarb olunur.

(911) فَلَانٌ سَاكِنُ الطَّائِرِ

(Fulānun sākinuṭ-ṭā'iri)¹⁷²⁰

Bu meşel fülān kimse vaḳūrdur diyecek yerde ħarb olunur. Güyā ki başına bir ħuş ħonmaġla kemāl-i temkīn ü vaḳārından nāṣī ol kimseyi cemād zannıyla mütevaḥḥiş olmaz.

¹⁷¹⁸ Susuz develere su veren âciz biridir.

¹⁷¹⁹ Midesinde su toplanmış olan adamdır.

¹⁷²⁰ Falanca ağırbaşlıdır.

(912) الْفِرَارُ بِقَرَابِ أَكَيْسٍ

(el-Firāru bi-ķirābin ekyesu)¹⁷²¹

Ķirāb ķāfiñ kesriyle ol zarfdır ki müsāfir olan kimse aña mühimmāt-ı seferiyyesini važ' ider, lākin bu tefsīr bu maķāma münāsib degildir. Aşıl ķirāb kitāb vezninde ķılıcın ķınına dinür ğimd ma' nāsına. Aşlı budur ki Cābir bin ' Amru'l-Māzinī 'āyif ve ķāyif idi. Bir gün yolda giderken iki iz görüp didi ki: "Bu izleriñ şāhibleri şedīd ve muzır kimselerdir" diyü bu meşeli irād idüp geķüp gitti. Meydānī didi ki: *el-Firāru zūl-firār* taķdırindedir. Ma' nā-yı meşel: Ķılıcını elden çıkarup ķirābı ile firār iden kimse ķılıcını ve ķirābını elden çıkararak kimseden ekyesdir demekdir. Bu meşel zarar işābeti muķtemel olan nesneden ta' cīl-i firār lazımdır diyecek yerde đarb olunur.

(913) افْتَحْ صُرْرَكَ تَعْلَمْ عُجْرَكَ

(İftaķ şurereke te' lem 'ucereke)¹⁷²²

İftaķ emr-i hāzırdır, şurer şurre kelimesiniñ cem' idir ki içine derāhim važ' olunduķdan soñra bağlanup hıyānetinden emīn olsun için cevānibini ķaķ' olunan ķisedir. 'Ucer 'ucreniñ cem' idir 'ayb u naķışaya dinür. Ma' nā-yı meşel: Sen kendi şurreleriniñ aķzını aķ ki naķışaları saña ma' lūm ola demekdir. Bu meşel sen nefsiñe mūrāca'at [191a] ve kendiñi teftiş eyle ki 'uyūbuña 'ālim olasın diyecek yerde đarb olunur.

(914) فَصِيلُ ذَاتِ الرَّئِىِّ لَا يُحَيَّلُ

(Faşīlu zāti'z-zebni lā yuķayyelu)¹⁷²³

Zātu'z-zebn ol nāķadır kendi faşīlini ve hālibini deper ola. Ve taķyīl andan 'ibāretdir ki nāķa kendi faşīline ķaķ' an meyl ü rağbet itmemekle sūt virmez olur, nāķa şāhibine dirler ki bir ķurd derisini başıña bürüyüp dört ayaklı olduĝıñ hālde faşīl üzerine hücūm ile nāķa görüp faşīline ķurd hücūm itdi zannıyla merķamet belki taķlīş mülāķazasıyla yavrusına meyl eyleye. Nāķa şāhibi kelām-ı mezbūrı irād ider. Ya' nī faşīl ü hālibini depen nāķa taķyīl olunmaz, ya' nī bu vechle a' mālīñ fā'idesi yokdur demekdir. Bu meşel bi't-ķab' seyyi'u'l-mu'āşere olan kimseye 'arż-ı muķabbet ve nuşķ-ı müfīd degildir diyecek yerde đarb olunur.

(915) فِي قَلْبِهِ ضَبٌّ

¹⁷²¹ Selametle kaçmak zararla kalmaktan daha hayırlıdır.

¹⁷²² Keselerini aķ kusurlarını görürsün.

¹⁷²³ Yavrusunu istemeyen deve için rol yapmak boştur.

(Fī ḵalbihi ḵabbun)¹⁷²⁴

Bu meşel derūnda izmār-ı ‘ adāvet ider diyecek yerde ḵarb olunur.

(916) فَاَهَا لَفِيكَ

(Fāhen li-fike)¹⁷²⁵

Žamīr-i mü’enneş arza rāci‘ dir, ya‘ nī arzıñ ağzı seniñ ağzıña olsun dımekdir. Fem-i arzdan murād türābdır zīrā arz şuyı türābla i er. Bir kimseye ḵaybet ile bed-du‘ā ma āmında īrād olunur. Bu meşel "بفیک الحجر"¹⁷²⁶ meşeline ḵarībdır.

ما على أفعل من هذا الباب

Mā ‘alā ef‘ale min hāza‘l-bābi¹⁷²⁷

(917) أَفْسَدُ مِنَ الصَّبْعِ

(Efsedu mineḵ-ḵabu‘i)¹⁷²⁸

Ḵab‘ ḵāḵıñ fetḫi ve bānıñ zammı ve sūkunuyla [192b] sırtlan didikleri cānvere dinür. Bir koyun sürisine girse zi‘b gibi bir koyun helāk itmekle ḵanā‘at itmez, ḥattā bir koyun sürüsüne bir ḵurd ile bir ḵab‘ girse koyun emīn olur, ‘Arablar du‘ā ma āmında *Allāhumme ḵab‘en ve zi‘ben* dirler, ya‘ nī yā Rabb! Ḵab‘ ile zi‘bi cem‘ eyle tā ki  anem sālīm olsun. Ve ḵab‘ ziyāde ḥabīs ü müfsid olma la ‘Arablar ḵaḥt olan seneye ḵab‘ itlāk iderler. Ve cānver-i mezbūr ḵurd şeklinde bir yırtıcı cānverdir şol eli ḵışa olma la a sa  gibi yegdirerek yürür, anuñ i ün *ḵab‘-ı ‘arcā*¹⁷²⁹ dahı dirler. Ve ḥavāşşındandır ki elinde ebūcehil ḵarpuzı olan kimseden firār eyler. Ve di ini isti  āb iden kimseye köpek ḵısmı ses eylemez. Ve cildi ba n-ı ḥāmile bend olunsa is  āḥ-ı cenīni māni‘ ve cildinden kil düzüp yāḥud kīleye cildini ḵaplayup ḥubūbatı anuñla ölçmek fesād-ı mezrū‘atı dāfi‘ dir. Ve merāresini i ti  āl-i ḥiddet-i ba ar īrāşında mü’e  irdir. Ve *te  ulu‘l-‘Arab seylun cārrun e -ḵabu‘i ey yu ricuhā min vicārihā*. Zīrā vefret-i seyl ḵab‘ ḵısmını inlerinden iz‘āc u i rāc ider olma la pek ‘a īm seyl şuyına öylece ta‘bīr iderler ve pek mu lim giceye delcetü‘ḵ-ḵab‘ ta‘bīr iderler. Zīrā ḵab‘ ḵısmı dā‘imā nı f-ı leyle ḵadar yatmayup deverān ider.

¹⁷²⁴ Kalbinde kertenkele vardır.

¹⁷²⁵ Yerin ağzı senin ağzına olsun.

¹⁷²⁶ Ağzına taş olsun!

¹⁷²⁷ Ef‘al vezniyle ba layan meseller.

¹⁷²⁸ Sırtlandan daha bozguncu.

¹⁷²⁹ Aksak sırtlan.

(918) أَفْلَسُ مِنْ دَبُورٍ

(Eflesu min debūrin)¹⁷³⁰

Debūr şabūr vezninde ekşeriyā deryāda [192a] şedīd esüp yağmuru olmayan ve lodos ta‘bīr olunan rūzgāra dinür. Bu münāsebetle derece-i iflāsın zirvesine bālīg olan kimse hakkında kelām-ı mezbūrı irād iderler. ‘Avām tahrīf idüp müflis-i mendebūr dirler.

(919) أَفْسَى مِنْ نِمْسٍ

(Efsā min nimsin)¹⁷³¹

Nims nūnuñ kesriyle bir küçük cānverdir, Mısır diyārında olur, ejdehaları katl ider, başdırma şeklinde bir yaşsıca cānverdir. Ekşeri bāğçe bekçileri ejdehādan havf eylediklerinden anı bāğçelerine celb iderler. Ve *Tuḥfe* mütercimi der ki: Hind ve Merv diyārlarında daḥı olur. Māverā‘u’n-nehr Türkleri aña lañcana ta‘bīr iderler, osurduğu hinde kedi gibi feryād ider, be-ğāyet keşīru’l-fesvdir, ya‘nī pek çok zārta çeker.

(920) أَفْرَغُ مِنْ حَجَّامٍ سَابَاطٍ

(Efraḡu min ḥaccāmi sābāṭin)¹⁷³²

Efraḡ ferāḡ kelimesinden me‘hūzudur ki bir işden iştiḡālī terk ile kırtulup boş tırmak ma‘nāsınadır. **Ḥaccām** şeddād vezninde bir nesneyi pek emüp şoricı kimseye dinür, maşşāş ma‘nāsınadır, dā‘imā ḥacāmat iden kimseye ḥaccām ıtlākı bu ma‘nāyadır. **Sābāṭ** Medāyin ülkesinde Nūşirevān için yapılmış bir mevzi‘ adıdır. Pelās-abād mu‘arrebidir ki Pelās-nām mi‘mār bünyād eylemiştir. Menḡöldür ki orada bir ḥaccām var idi. Bir def‘a Nūşirevāna eşnā‘-i seferde ḥacāmat idüp iḥsān-ı bī-kerānına mazhar olmaḡla faḡr u ihtiyācdan berī oldığına mebnī kār u kesb-i miḡnetinden fāriḡ olmaḡla ḡarb-ı meşel [193b] oldu. Ba‘zılar didi ki: Üzerine uğrayan ‘askerden ḥacāmet iktizā idenlere vaḡt-i ‘avdetde viresiye bir dānḡa ḥacāmet idüp ve vaḡt olurdu ki bir ve iki hafta kimse uğramayup öylece boş ḡalır idi. Ol boşluḡ eşnāsında baṡālet tōhmetiyle mülām olmamaḡ için vālidesini taşra çıkarup ḥacāmat ider idi, girerek vālidesiniñ mādde-i ḡayāt olan demi tamām olmaḡla bir gün fūc‘eten fevt olduğundan ḡarb-ı meşel oldu.

(921) أَفْلَسُ مِنْ ابْنِ الْمُذَلِّقِ

(Eflesu min ibni’l-Muzallāḡi)¹⁷³³

¹⁷³⁰ Debur denen rüzgardan daha müflis.

¹⁷³¹ Nimsden daha fazla sessizce yellenir.

¹⁷³² Sābāt’ın hacamatla uğraşan adamından daha boş.

İbnu Muzallak ‘Abdu Şems kabilesinden bir kimsedir ki ne kendisi ve ne ābā’ ve ecdādı beyt-i leyleye ya‘nī bir gicelik sedd-i ramağ idecek nesneye nā’il olmamışdır, el-‘iyāzu bi’llāhi te‘ālā.

(922) أَفْقَرُ مِنْ وَحٍّ

(Afkaru min vahhin)¹⁷³⁴

Vahh vāvıñ fethi ve hānıñ teşdidiyle qazığa dinür veted ma‘nāsına. Ve bir faķır kimse ismidir ki qazıgıñda berg ü bār u şāhı olmamağla faķra münāsibdir.

(923) أَفْسَدُ مِنَ السُّوسِ

(Efsedu mine's-sūsi)¹⁷³⁵

Sūs sīnıñ zammıyla güve ta‘bır olunan böcege dinür. Kezālike " أَفْسَدُ مِنَ السُّوسِ فِي الصُّوفِ فِي " ¹⁷³⁶dağı dirler. Ve meşel-i āherde ki " ¹⁷³⁷العِيَالُ سَوْسُ الْمَالِ " ¹⁷³⁸qavlidir sūsdan murādına mezbūr böcekdir.

(924) أَفْحَشُ مِنْ فَالِيَةِ الْأَفَاعِي

(Afhaşu min fāliyeti'l-afā'i)¹⁷³⁸

Fāliyetu'l-afā'i bir cins ħunfesādır ki alaca ve benekli olur, dā'imā ‘aķrebler ile ve yılanlar ile ülfet idüp bir yerde olurlar. ‘Arablar aña fāliyetu'l-afā'i didikleriniñ vechi budur ki yılan [193a] bir delikden çıkdıkda eñsesinden yılan ya ‘aķreb zuhūrunı iş‘ār ider, bu cihetle şerr ü şūr u fitnenin evā'iline itlāķ eylediler.

(925) أَفْرَسُ مِنْ سُمِّ الْفُرْسَانِ

(Efresu min summi'l-fursāni)¹⁷³⁹

Summu'l-fursān ‘Uteybe bini'l-Ĥarş bin Şihābdır ki Temīm kabilesinden meşhūr ve ma‘rūf bir fāris idi. ‘Arablar mezbūra şayyādu'l-fevāris dağı dirler. ‘Arablar didiler ki: Eger semādan kamer sāķit olsa ‘Uteybeden ġayrı bir kimse anı aħz u tenāvül idemez, ya‘nī fārislik ‘ilminde kemāl-i ħiffet ü sür‘at u ħazāķatinden nāşī kamer yere düşmeksizin cümleden evvel ‘Uteybe yetişüp alır dimekdir.

¹⁷³³ İbnu Muzallak'tan daha müflis.

¹⁷³⁴ Vahh denen kişiden daha fakirdir. Türkçedeki karşılığı: Dikili ağacı yok. Yazıcı, **age**, s. 97.

¹⁷³⁵ Güveden daha bozguncu.

¹⁷³⁶ Yaz vaktinde yündeki güveden daha bozguncu.

¹⁷³⁷ Aile fertleri paranın güvesidir.

¹⁷³⁸ Fāliyetü'l-afā'i denen böcekten daha bozguncu.

¹⁷³⁹ Summu'l-Fursān denen Hāris'ten daha kahraman.

(926) أَفْصَحُ مِنَ الْعِصْنِ

(Efşahu mine'l-‘İddeyni)¹⁷⁴⁰

‘İddān ‘aynıñ kesri ve teşniye bünyesiyle Zeyd bin Hāriş'en-Nimrī ile Değfel bin Hanzalati'z-zuhlī nām kimselere ıtlāk olunur ki her biri ‘Arabıñ hükm ve eyyām-ı tevārīhine ‘ārif ü dānā idi. ‘İdd kelimesi ‘aynıñ kesri ve dād-ı mu‘cemenin teşdidiyle nihāyet derecede fetānet ve ferāset ve belāğat şāhibi fehīm ve zīrek ādeme dinür.

(927) أَفْرَسُ مِنْ مُلَاعِبِ الْأَسِنَّةِ

(Efrasu min mulā‘ibi'l-esinneti)¹⁷⁴¹

Mulā‘ibu'l-esinnet mīmiñ zammıyla yalmanlar ile oynayıcı demektir, Kays kabīlesinden ‘Āmir bin Mālik-nām fāris-i meşhūruñ laqabıdır ki kıssası rā’ harfinde "أَرْجَلُكُمْ وَالْعَرْفُطُ"¹⁷⁴² meşelinde güzērān eyledi.

(928) أَفْسَدُ مِنْ أَرْضَةِ

(Efsedu min arḍatin)¹⁷⁴³

Arḍa hemzeniñ fethiyle ağac kurdına dinür ki dā’imā ağacıñ özünü ekl idüp ifsād ider.

الباب الحادي والعشرون: فيما أوله قاف

el-Bābu'l-hādī ve'l-‘işrūn: Fīmā evveluhu ḳāfun¹⁷⁴⁴

(929) قَرَعَ ظَنَابِبَ الْأَمْرِ

(Ḳara‘a zanābību'l-emri)¹⁷⁴⁵

Ḳara‘a māzīdir, maşdarı ḳar‘ kelimesidir ki urmaḳ ma‘nāsınadır. Zanābīb zanbūb lafzından cem‘dir ki zenbūr [194b] veznindedir, ayakda incik kemigine dinür ki qurı incik ve ḳalem ve düdük ta‘bīr olunur. Ma‘nā-yı meşel: Maşlaḫatıñ zanābībine urdı, ya‘nī ol maşlaḫatı tezlīl ü teshīl eyledi dimekdir. Bu meşel bir kimse bir düşvār māddeye be-gāyet sa‘y u iḳdām eyleyerek teshīl eyledikde ḍarb olunur. Zīrā çökmeyüp ser-keşlik eyleyen deveniñ incigine urmaḳla rām idüp çökerdirler.

¹⁷⁴⁰ İzzân denen Zeyd ve Dağfel'den daha fasih.

¹⁷⁴¹ Mızraklarla oynayan adamdan daha yiğit.

¹⁷⁴² Ayaklarınız Urfut ağacına dokunmasın.

¹⁷⁴³ Ağaç kurdundan daha bozguncucu.

¹⁷⁴⁴ On birinci bölüm: Kâf ile başlayan meseller.

¹⁷⁴⁵ İş kontrol altına aldı. Türkçedeki karşılığı: Attığını vurur, tuttuğunu koparır. Yazıcı, age,s. 64.

(930) قَدْ أَنْصَفَ الْقَارَةَ مَنْ رَامَاهَا

(Kad anşafe'l-kārete men rāmāhā)¹⁷⁴⁶

Enşafe inşāf kelimesinden mazīdir. **Qāre** fi'l-i mezbūruñ mef'ūlidir, men rāmāhā cümlesi fā'ildir. Qāre bir kabīle adıdır ki bi'l-cümle tīr-endāzlardır. Aşlı budur ki Qāre kabīlesinden bir ādem Esed kabīlesinden bir kimseye muşādif olup beynlerinde mübārezete dā'ir münāsebet açılmağla Qārī Esedīye didi ki: "Seniñle mübārezet imtiḥān idelim, eger murād iderseñ ok yarışalım yāḥud güreş tūtalım yāḥud müsābaḳa idelim". Esedī ok yarışmağı ihtiyār eyledikde merd-i qārī tīr-endāzlığına i'tinā ü i'timādı olmağla kelām-ı mezbūrī irād eyledi.

(931) فَطَعْتُ جَهِيْزَةَ قَوْلِ كُلِّ خَطِيْبٍ

(Kaṭa' at Cehīzetu kavle kulli ḥaṭībī)¹⁷⁴⁷

Cehīze sefīne vezninde bir şaşkın ve ra'nā ḥātūn adıdır. Aşlı budur ki iki kabīle miyānında dem ve diyete dā'ir mādde olmağla kabīle-i uḥrādan niçe kimse maḳtūl tarafına gelüp diyete irzā eylemek bābında nuşḥı mütazammın ḥuṭbe inşādına āğāz eylediler. Cehīze-i mezbūre kabīle-i merḳūme nisvānından olmağla müstemi'in gürūhunda idi. Eṣnā-yı ḥuṭbede 'acāyibdendir ki maḳtūlūñ delisi kātīle zafer-yāb olmağla katl eyledi demekle cümlesi "'Deliden uşlı ḥaber" feḥvāsınca [194a] kelām-ı mezbūrī irād idüp tarḥ-ı mādde eylediler, ya'nī ḥuṭbeden müstaḡnī oldı demekdir.

(932) أَلْقَيْدُ وَالرَّتْعَةُ

(el-Qaydu ve'r-rat'atu)¹⁷⁴⁸

Rat'e temre vezninde ḥıṣb u reḥā cihetiyle olan bolluğa ve firāvānlığa denür. Meşel-i mezbūrī ibtidā 'Amr bini's-Şalīḳ-nām kimse tekellüm eyledi. Hemdān kabīlesinden Şakir bin Rabī'a-nām kabīle Şakir-i mezbūrī esīr idüp müddet-i medīde içlerinde muḳayyed ḳalmışdı. Kabīle-i mezbūre ḥaṣb u reḥāda olduklarından başḳa esīr-i merḳūma küllī ri'āyet ü iḥsān iderler idi. Mezbūr 'an-aşlin naḥīfū'l-vücūd olup esīrliginde vefḳa'l-murād tena'um eylemekle vücūdına tāb semen gelüp bir taḳrīble firār idüp kabīlesine geldikde ehl-i kabīle "Ey 'Amr! Ḥaracte min 'indinā naḥīfen ve ente'l-yevme bādinun"¹⁷⁴⁹, ya'nī, yā 'Amr! Sen yanımızdan gitdiğiñde naḥīf ü nizār idiñ,

¹⁷⁴⁶ Kāre kabilesiyle atış yapmak isteyen insaflı muamele etti.

¹⁷⁴⁷ Cehīze her konuşmacının sesini kesti.

¹⁷⁴⁸ Aşırı yemekler vardır.

¹⁷⁴⁹ Bizden çıktığında zayıftın, bugün ise şişmandır.

hâliyen semirüp pür-âb u tâb olmuşsun" didiklerinde kelâm-ı merķūm ile cevâb virdi. Bu meşel 'Arabların *el-‘izzu ve'l-mene‘etu ve'n-necātu ve'l-emnetu* kavilleri gibidir.

(933) قِي عَلَى ظَلْعِكَ

(Kı 'alā zal' ike)¹⁷⁵⁰

Kı kelimesi viķāyeden emirdir, ihfaz ma'nāsına. **Zal'** zānıñ fethi ve lāmıñ sükunuyla tavar ağısayup yekerek yürimek ma'nāsınadır. Burada 'ayb ve naķışa murâddır. Bu meşel bir 'ayb ve naķışası olan kimseyi lisân-ı nâsdan muhâfaza için 'ayb-ı mezbûrdan zecr ü iskât maħallinde đarb olunur.

(934) قَبْلَ الرَّمْيِ يُرَاشُ السَّهْمُ

(Kable'r-remyi yurāşu's-sehmu)¹⁷⁵¹

Yurāşu muzārî'-i mechûldür. Maşdarı rānıñ kesriyle reyş kelimesidir ki oķa yelek geçürmek ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Oķı atmazdan [195b] muķaddem yelegi geçirilüp müheyyā olur demekdir. Bu meşel bir maķşûda neyl ü vuşûl için vesîleler müheyyā eylemek maħallinde irād olunur. Meşel-i mezbûr 'Arabların " قَبْلَ الرَّمْيِ تُمَالُ " الكنائس¹⁷⁵² kavli gibidir.

(935) قَلْبَ الْأَمْرِ ظَهْرًا لِبَطْنٍ

(Kalebe'l-emre zahren li-baṭnin)¹⁷⁵³

Li-baṭnin kelimesinde lām-ı cārre 'alā ma'nāsınadır. **Zahren** bedel olarak manşûbdur, *ķalebe zahre'l-emri 'alā baṭnihi* sebkindedir. Ya'nī emriñ zahrını baṭnına çevirmekle bāṭın-ı emre muṭṭalî' oldı demekdir. Bu meşel bir umûrda ḥüsn-i tedbîr ile tedbîr eylemek ma'rezinde đarb olunur.

(936) قَبْلَ الْبُكَاءِ كَانَ وَجْهَكَ عَيُوسًا

(Kable'l-bukā'-i kāne vechuke 'abūsen)¹⁷⁵⁴

Ma'nā-yı meşel zāhirdir. Bu meşel ḥasīs ve māl-dār olan kimseniñ iflāsı vaktinde đarb olunur.

¹⁷⁵⁰ Önce kendini ıslah et!

¹⁷⁵¹ Oklar atılmadan evvel yelege geçirilir.

¹⁷⁵² Oklar atılmadan evvel sadaklar doldurulur.

¹⁷⁵³ İşin dış yüzünü iç yüzüne çevirdi.

¹⁷⁵⁴ Ağlamadan önce yüzün asık idi.

(937) اسْتَقْدَمْتُ رَحَالَكَ

(İstaḳdemet riḥāluke)¹⁷⁵⁵

İstaḳdemet taḳaddemet ma' nāsınadır. **Riḥāl** rāniñ kesriyle eyere dinür. **Ma' nā-yı meşel:** Eyeriñ atdan evvel oldı demekdir. Bu meşel bir kimse aḥbābına kemlik itmekde 'acele itdikde ḍarb olunur.

(938) انقطع السَّلا في البطن

(İnḳaṭa' e's-selā fi'l-baṭni)¹⁷⁵⁶

Selā 'aşā vezninde şol yufḳa deriye dinür ki baṭn-ı māderde veled anda tevellüd ider. Ve ekşeri bilece çıkar, eger toḡdıḡı anda yüzünden şıyrılıp alınmazsa veled helāk olur. Bu meşel bir iş nihāyet derecede düşvār olduḡda ḍarb olunur. Bu meşel "بَلَغَ السَّكِينُ الْعَظْمَ"¹⁷⁵⁷ ḳavli gibidir.

(939) فَمَقَامَةٌ حَكَّتْ بِجَنْبِ الْبَازِلِ

(Ḳamḳāmetun ḥakket bi-cenbi'l-bāzili)¹⁷⁵⁸

Ḳamḳāme ufaḳ keneye dinür. **Ḥakket** māzīdir, maşdarı ḥek kelimesidir ki ḳazımaḳ ma' nāsınadır. **Bāzil** toḡuzuncı seneye dāḥil olan [195a] deveye dinür ki ziyāde ḳuvvetlū olur. Bu meşel bir zelīl ü za'īf kimse bir 'azīz ü ḳavī kimseye ṭa'n u teşnī' eyledikde yāḥud bir taḳrīble şer-gīr olduḡda ḍarb olunur.

(940) قَبْلَ النَّفَاسِ كُنْتُ مُصَفَّرَةً

(Ḳable'n-nifāsi kunti muşferreten)¹⁷⁵⁹

Bu meşel ḳable işābeti'l-faḳr ḥāl-i ġinā ve şervetinde buḡl u imsāk eyleyen kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(941) قَدْ بَيَّنَّ الصُّبْحُ لِيَذَى عَيْنَيْنِ

(Ḳadd beyyene's-şubḥu liẓī 'ayneyni)¹⁷⁶⁰

Beyyen tebyīn ma' nāsınadır. Bu meşel bir nesneniñ her vechle zuhūrı vaḳtinde ḍarb olunur.

¹⁷⁵⁵ Eyerin attan evvel geldi.

¹⁷⁵⁶ Karındaki ince deri kesildi.

¹⁷⁵⁷ Bıçak kemiğe dayandı.

¹⁷⁵⁸ Küçük kene devenin yanında kazıdı.

¹⁷⁵⁹ Nifastan önce yüzün sarı idi.

¹⁷⁶⁰ Sabah her iki gözü olanlara açık oldu.

(942) انْقَطَعَ مِنْهُ سَحْرِي

(İnkāṭa‘ a minhu seḥrī)¹⁷⁶¹

Seḥr sīniñ fethi ve ḥāniñ sükūnuyla ve fethiyle ve sīniñ zammıyla lügatdır. Aķcigere dinür ki ri‘e daḥı dirler, Türkide öyken ta‘bır olunur. Bir kimse bir nesneden me‘yūs ve nā-ümīd olduķda ḍarb olunur. Ve şayyādlar tefe‘ül tarīķīyla şayd olunacak tavşan kısmına "مَقْطَعُهُ السَّحُور" ¹⁷⁶² ta‘bır iderler, ya‘nī cigerleri pāre pāre olmuş ki şimdi tutulur dimegi fāl iderler. Ve ba‘zen muķatta‘a kelimesini ism-i fā‘il iderler ki pek kaçmaķdan aķ cigerini pāre pāre idici dimerdir.

(943) قَصِيرَةٌ مِنْ طَوِيلَةٍ

(Ḳaşıretun min tavīletin)¹⁷⁶³

Burada ḳaşıreden murād temre ve tavīleden murād naḥledir, iḥtişār-ı kelām vaķtinde ḍarb olunur.

(944) قَبَّحَ اللَّهُ مِعْزَى خَيْرِهَا خُطَّةً

(Ḳabbaḥe‘llāhu mi‘ zā ḥayruhā ḥuṭṭaṭun)¹⁷⁶⁴

Ḥuṭṭa ḥāniñ zammıyla bir kemter keçiniñ ismidir. Ba‘z-ı ednā faẕilete nisbet olunan eṣrār u erāzıl ḥaḳlarında ḍarb olunur.

(945) قَدْ بَلَغْتَ مِنَ الْبَلَّغِينَ

(Ḳad beleġte mine‘l-bilaġeyn)¹⁷⁶⁵

Bileġeyn bāniñ kesri ve zammı ve lāmiñ fethiyle dāhiye ve āfete ıtlāķ olunur. Bu kelāmı ḥazret-i ‘Â‘işe raḍiya‘llāhu ‘anhā İmām ‘Alī kerremallāhu vechehu ḥazretlerine yevm-i cemelde irād eylemişdir. Ya‘nī bizim tarafımızdan her dürlü miḥnetiñ nihāyetine bālīg olduñ [196b] ki ġāyetü‘l-ġāye zaḥmet ü şiddete düĉār olduñ dimerdir. Ve bunuñ i‘rābında iki vech vardır, biri müfred i‘rābı ki her ḥâlde ḥālî üzre ibķā ile i‘rāb-ı yā‘ ve nūna cārī olmaķdır. Meşelā *hāẓihi‘l-bilġayne ve laķītu‘l-bileġayne ve mine‘l-bileġayne* gibi. Vech-i şānī cem‘ i‘rābı ile mu‘reb olmaķdır ki dā‘imā nūn meftūḥ ve mā-ķabli ḥurūfla mu‘reb olmaķdır ki ba‘zılarıñ beyānına ġöre isti‘zāmen cem‘-i ‘āķil şīġasında isti‘māl olundu.

¹⁷⁶¹ Ümidim kayboldu. Türkçedeki karşılığı: Ümit öldü, şeytan güldü. Yazıcı, **age**, s. 138.

¹⁷⁶² Ciğerleri kesilmiştir.

¹⁷⁶³ Küçük büyükten hasıl olur. Türkçedeki karşılığı: Az söyle, öz söyle. Yazıcı, **age**, s. 155.

¹⁷⁶⁴ Allah keçileri çirkinleştirsin. Bunların en hayırlısı kötü keçidir.

¹⁷⁶⁵ Musibete gayet ulaştın.

(946) قَامَةٌ تَنْمِي وَعَقْلٌ يَحْرَى

(Kāmetun tenmī ve ‘aqlun yehrī)¹⁷⁶⁶

Tenmī muzāri‘dir, maşdarı nemā kelimesidir ki ziyāde ma‘nāsınadır. **Yehrī** herā kelimesinden ki nokşān ma‘nāsınadır, müstaḳbeldir. Ya‘nī kāmety ziyāde olup büyüdükçe ‘aqlı nokşān bulmaḳdadır demekdir. Bu meşel ḳadd u ḳāmet çeküp büyüdükçe ‘aqlı azalmağa başladı diyecek yerde ḳarb olunur. Ḳāle Ebu Naḥle:

Mā zāle muz kāne ‘alā isti'd-dehri
*Zā ḥumḳin yenmī ve ‘aqlin yehrī*¹⁷⁶⁷

(947) قَدْ عَلَقْتُ دَلْوَكَ دَلْوٌ أُخْرَى

(Ḳad ‘alaḳat delvuke delvun uḥrā)¹⁷⁶⁸

‘**Alaḳat** māzī-i mü’enneşdir. **Delv** ḳoğaya dinür. Ya‘nī seniñ delviñ delv-i uḥrāya ilişdi demekdir. Aşlı budur ki bir kimse şu çıkarmak için delvini ḳuyuya ilkā itdikle āher kimse daḡı delvini ilkā idüp ikisi birbirine ilişmekle şu çıkarmak mümkün olmaz. Bu meşel bir kimse ‘arz-ı ḥācāt itdikle māni‘-i zuḥūr itmekle ḥāceti revā mümkün olmadı diyecek yerde ḳarb olunur.

(948) قَتَلَ أَرْضًا عَالِمُهَا

(Ḳatle arḁen ‘ālimuhā)¹⁷⁶⁹

Ḳatele ğalebe ma‘nāsınadır. [196a] Bu meşelden murād budur ki ol kimse ki bir arzıñ mesālikine ‘ālim ola ‘ilmi sebebiyle ol arza ğālib olur ve bu ma‘nānıñ zıddında "قتل أرضا"¹⁷⁷⁰ dirler ki ‘ilmi lāḥiḳ olmayan şey’e şürü‘ iden kimse ḥaḳḳında ḳarb olunur.

(949) اِفْتُلُونِي وَمَالِكًا

(İḳtulūnī ve Māliken)¹⁷⁷¹

‘Abdullāh bin Zubeyr Eşter Nuḥa‘ī ile ki ismi Mālikdir muḥārebe idüp at üzerinde biri biriniñ boğazına şarılup zemīn üzerine sāḳiṭ olduklarında ‘Abdullāh kelām-ı mezbūrı īrād eyledi. Ya‘nī ḳavminden istigāşe eyleyüp "Yā ḳavim! Beni ve Māliki ḳatlı idiniz"

¹⁷⁶⁶ Boyun uzar ama akıl azalır.

¹⁷⁶⁷ Zamanın kışında olduğundan beri ahmaklığı artar ve akıl azalır.

¹⁷⁶⁸ Senin kovan başka bir kovayla ilişti.

¹⁷⁶⁹ Yolları bilen adam yeri öldürür.

¹⁷⁷⁰ Yolları bilmeyen adam yeri öldürdü.

¹⁷⁷¹ Beni ve Mālik'i öldürün.

dimekdir. Bu meşel düşmene zarar işābet itdirmek için kendi zararına t̄alib olan kimse hakkında d̄arb olunur.

(950) اِنْقَضَبْتُ قُوًى مِنْ قَاوِيَةٍ

(İnqadabat kuveyyun min k̄āviyetin)¹⁷⁷²

İnqadabat māzīdir, maşdarı inqizāb kelimesidir ki inqitā‘ ma‘ nāsınadır. **Kuveyy** sumeyy vezninde pilice dinür. **Kāviye** yumurtaya dinür. Ma‘nā-yı meşel: Yavru yumurtadan munqati‘ oldı ya‘ nī h̄urūc eyledi dimekdir. Bu meşel maşlahat tamām olup ferāgat olunduğda d̄arb olunur.

(951) قَرَارَةٌ تَسْفَهُتُ قَرَارًا

(Qarāretun tesseffehet qarāren)¹⁷⁷³

Qarāre Bahreynde olur yūzi çirkin ve ayakları kışa bir koyundur, cem‘i qarār gelür. Ma‘nā-yı meşel: Bir koyun bir koyun sürisini sefih itmege bā‘ iş oldı dimekdir. Zīrā koyun kendisini şuya ya çamura ilkā itmek murād itse sā’irleri anı görüp kendilerin ilkā iderler. Bu meşel şöhetinden ihtirāz lazım olan kimse hakkında d̄arb olunur.

(952) اِفْشَعَرْتُ مِنْهُ الدَّوَائِبُ

(İkşa‘ arret minhu‘z-zevā’ibu)¹⁷⁷⁴

İkşa‘ arra ikşi‘rār kelimesinden ki ürpermek [197b] ma‘ nāsınadır, māzīdir. **Zevā’ib** zevābe kelimesiniñ cem‘idir ki fi‘l-aşl başıñ ön tarafından cebheye mülāşık olan yerine dinür ki bingıldayık ile cebheniñ aralığıdır, ba‘ dehu orada biten şaça ıtlāk olunmuşdur. Zevā’ib ürpermez, illā h̄avf-ı şedid olduğda ürperir. Bu meşel cebān hakkında d̄arb olunur ki şiddet-i h̄avfından kināyedir.

(953) قَبْلَكَ مَا جَاءَ الْخَبْرُ

(Qableke mā cā‘e‘l-haberu)¹⁷⁷⁵

Bu meşel *kable ihbāreke cā‘e‘l-haberu* sebkindedir. Aşlı budur ki bir kimse maḥrūt didikleri nebāt ekl eyleyüp gice ehli ile beytütet eyledikde ehli esfelden h̄urūc iden riyāḥ-ı müte‘ affinesinden be-gāyet ikrāh eyledi. Şabāḥ olduğda maḥrūt ekl eyledigini

¹⁷⁷² Yavru, yumurtadan ayrıldı.

¹⁷⁷³ Bir koyun diğer koyunları bozdu.

¹⁷⁷⁴ Onun yüzünden kaküller diken diken oldu.

¹⁷⁷⁵ Haber senden önce geldi.

haber aldıkda ol kimseye hitāben kelām-ı mezbūrī īrād eyledi. Ya'nī seniñ iḥbārīndan muḳaddem haber geldi dimekdir.

(954) قَبْلَ حُسَّاسِ الْأَيْسَارِ

(Ḳable ḥusāsī'l-aysārī)¹⁷⁷⁶

Ḥusās ḥānīñ zammıyla pişürmek için āteş qorı üzerine et qomaq ma'nāsınadır. **Eysār** yeseriñ cem'idir, meysir oyununda olan aşḥāb-ı cezūra dinür. Meysir beyne'l-'Arab oq ile oynadıqları qumār oyununa dinür, 'alā qavlin qumār için zebḥ olunan deveye dinür. Şüreti budur ki qumār murād iden kimse viresi bir deve alup zebḥ ve etini yigirmi sekiz yāḥud on pāy eyledikden soñra ol paylarıñ ba'zısına nişān iderler, ba' dehu birer birer ol kimseleriñ ismi niyyetine iḥrāc iderler, 'alāmetlü olan her kimiñ ismine çıkarsa ol fā'iz olup 'alāmetsizi çıkan mazḥar-ı ğerāmet olur. Ma'nā-yı meşel: Eysārīñ ḥasāsından muḳaddem [197a] geldi yāḥud maşlaḥatına ḥitām virdi yāḥud sen ol emirde pek 'acele eyle dimekdir.

(955) قَدْ أَخْطَأَ نَوَاهُ

(Ḳad aḥṭa'e nev'ehu)¹⁷⁷⁷

Nev' nūnuñ fethi ve vāvuñ sükūnuyla nuḥūz ve suḳūṭ ma'nāsınadır. Ve yıldız düşmege dinür ki maşrıq tarafından aña muḳābil ṭulū' eylemekden 'ibāretidir. İşbu nev' ḥuşuşunuñ beyne'l-'Arab on üç gün ḥükmi vardır, andan soñra menāzilden bir kevkebiñ daḡı nev'ini i'tibār iderler on üçer gün āḥer seneye varınca. Lākin menzil-i cebhede on dört gün mu'teberdir. Ba'zılar ṭālī'i ve ba'zılar sāḳiṭi i'tibār iderler. Ve 'Arablar yaḡmuru ve rūzgārı ve sā'ir aḥdāş u evzā'-ı cevvi aña 'azv ve isnād iderler. Meşel-i mezbūrda olan nev' bu ma'nāya mebnīdir. Aḥṭa'e fi'li ḥaṭa' ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Ol kimseniñ nev'i ḥaṭā eyledi dimekdir. Bu meşel ḥācetinden ḥaybet ü ḥüsrānla ric'at eyleyen kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(956) قَيْدَ الْإِيمَانِ الْفَتْكَ

(Ḳayyede'l-īmānu'l-fetke)¹⁷⁷⁸

Fetk fānīñ fethi ve tānīñ sükūnuyla bir kimseniñ fırsatını düşürüp nāgehānī hemān açıqdan ḳatl eylemek ma'nāsınadır. 'Alā qavlin e'amdır, gerek ḥufyeten ve gerek mücāhereten olsun. Bu meşel el-īmānu ḳayyede'l-fetke 'unvānyı da rivāyet olundu. Ve

¹⁷⁷⁶ Kasaplar eti ateşe koymadan evvel bu işi yapacağım.

¹⁷⁷⁷ O adam hacetini kaybetti.

¹⁷⁷⁸ İman hileyi engelledi.

nebiyyi ekrem şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem Һazretlerinden mervī olduğu Meydānīde ve sā'ir maҺallerde maşţurdur.

(957) قُدَّتْ سُوْرُهُ مِنْ اَدِيْمِكَ

(Қuddet suyūruhu min eđimike)¹⁷⁷⁹

Қuddet māzī-i mechūldür. **Suyūr** seyr kelimesiniñ cem'idir ki sīniñ fetħi ve yāniñ sükūnuyladır, deriden ince ince dilinüp dilim olan uzunca қayıша dinür ki şırım ta'bır olunur. Eger suyūr-ı maқdūde ya'nī kesilmiş şırımlar [198b] iki deriden olursa biribirine muҺālif olur ve eger eđim-i vāҺidden olursa aşlā tefāvutları olmaz. Meşel-i mezbūr bu ma'nāya mebnīdir. Bu meşel iki şey'in biribirine müşābehet-i tāmmeleleri olduқda Һarb olunur.

(958) أَقْصَرَ لَمَّا أَبْصَرَ

(Aқsara lemmā ebşara)¹⁷⁸⁰

Aқsara māzīdir, maşdarı iқşā kelimesidir ki bir nesneye қādir iken girilenüp imtinā'eylemek ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Taleb eylediği nesneniñ sū'-i 'āқibetini idrāk eylediğiçün andan imtinā'eyledi demekdir.

(959) الْإِنْقِبَاصُ عَنِ النَّاسِ مَكْسَبَةٌ لِلْعَدَاوَةِ وَإِفْرَاطُ الْإِنْسِ مَكْسَبَةٌ لِقُرْنَاءِ الشُّوْءِ

(el-İnқibāşu 'ani'n-nāsi meksebetun li'l-'adāveti ve ifrāṭu'l-ınsi meksebetun li-қurenā'i's-sū'i)¹⁷⁸¹

İnқibāş inқibād vezninde ve mürādifidir ki buruşup çekilmek ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Nāsdan bütün bütün çekilüp münzevī olmaқ miyānede kesb-i 'adāvete bādī ve ifrāṭ-ı üns ü ülfet ü mu'āşeret isticlāb-ı қurenā'-i sū'i mü'eddīdir demekdir. Bundan murād her bir umūrda iқtişād ya'nī i'tidāl üzre Һareketdir ki selāmete aқrebdir.

(960) أَقَرَّ صَامِتٌ

(Aқarre şāmitun)¹⁷⁸²

Aқarre iқrār kelimesinden māzīdir. **Şāmit** sükūt idici demekdir. Bu meşel bir nesneden su'al olunup cevābında sükūt iden kimse Һaққında Һarb olunur ki mevқi'inde sükūtı iқrārdan ma'dūd olur.

¹⁷⁷⁹ Onun kayışları senin derinden yapılmış.

¹⁷⁸⁰ İşin sonunu görünce vazgeçti.

¹⁷⁸¹ İnsanlardan uzak yaşamak düşmanlığa ve onlarla aşırı derecede sohbet etmek kötü arkadaş edinmeye yol açar.

¹⁷⁸² Sessizce kabul etti.

(961) قَدْ بَلَغَ الشَّطَاطُ الْوَرَكَيْنِ

(Kad beleğe's-şizāzu'l-verikeyni)¹⁷⁸³

Şizāz kitāb vezninde şol çevgān başı gibi ucı egri ağaç pāresine dinür ki çatma hırcuñ ve çuvalıñ kılplarına geçirüp anuñla birbirine çatarlar. **Verikān** verək kelimesiniñ teşniyesidir ki bedende uyluğuñ üst tarafına dinür, kıynak ta' bīr olunur. Bu meşel " بَلَغَ " ve " السيلُ الرُّبِّي " ¹⁷⁸⁴ "جاوَزَ الحِزَامَ الطَّبِيئِ" ¹⁷⁸⁵ qavilleri [198a] gibi bir nesne haddini tecāvüz eyledikde darb olunur.

(962) قَرِيْنُكَ سَهْمُكَ يُخْطِئُ وَيُصِيبُ

(Kārīnūke sehmuke yuḥṭī 'u ve yuṣībū)¹⁷⁸⁶

Ya' nī seniñ qarīniñ sehmiñdir, ba' zen ḥaṭa ider ba' zen işābet ider. Bu meşel iḥlādan zuhūr iden māddelelere iğzā ve müsāmaḥa eylemek ḥaqqında darb olunur.

ما على أفعَل من هذا الباب

Mā 'alā ef' ale min hāze'l-bābi¹⁷⁸⁷

(963) أَقْوَدُ مِنْ ظُلْمَةٍ

(Aqvedu min Zūlmete)¹⁷⁸⁸

Aqved yedege gelüp şāhibine be-ğāyet rām u münkād olan ḥayvāna dinür. **Zulme** zāniñ zammı ve kesriyle Huzeyl kabīlesi nisvānından bir fāḥiše ismidir ki müddet-i 'ömrünü zinā ve fücūr ile imrār idüp tamām 'acūz olup 'amel-mānde qaldıqda bir keçi tekesi iştirā idüp dā'imā anı keçilerine çeküp temāşā eylemekle şafā-yāb olurdu.

(964) أَقْوَى مِنْ نَمْلَةٍ

(Aqvā min nemletin)¹⁷⁸⁹

Nemle nūnuñ fethiyle qarıncaya dinür. Ḥayvānātta qarınca gibi kendi veznini belki vezninden ziyādesini gerek demür ve gerek aḥşāb olarak yüklenüp götürür yokdur, ḥattā

¹⁷⁸³ Değnek iki kalçaya değdi.

¹⁷⁸⁴ Sel tepelere ulaştı.

¹⁷⁸⁵ Kolan iki memeyi geçti.

¹⁷⁸⁶ Arkadaşın okundur, bazen hata eder bazen de isabet eder.

¹⁷⁸⁷ Ef'al vezniyle başlayan meseller.

¹⁷⁸⁸ Zulme'den daha fazla zina eder.

¹⁷⁸⁹ Karıncadan daha güçlü.

ḥurmā çekirdeğini süriyüp götürür. Ma' hāzā karıncanın vezinde ez' afıdır. Kezālike zerre daḥı kendi vezninden zīyāde nesneyi yüklenüp götürür.

(965) أَقْرَبُ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ
(Aḳrebu min ḥabli'l-verīdi)¹⁷⁹⁰

Ḥablu'l-verīd boyunuñ iki tarafında başdan vārid iki tamarıñ her birisidir ki insān ḡazabnāk olduğda misvāk gibi müntefih olur. Āyet-i kerīmede vāḳi' ḥabl-i verīdden murād bunlarıñ her biridir izāfet-i beyāniyyedir. Zemaḥşerī *bī-ma'ne'l-lām* olmağı tecvīz eylemiştir ve ol iki tamar vetin didikleri yürek tamarına inüp muttaşıl olurlar. Ve bunda be-ma' nā-yı fā' ildir başdan vārid olduğün yāḥud be-mānā-yı mef' ūldür mevrīd-i rūḥ olduğün.

[199b]

(966) أَقْبَحُ مِنْ قَوْلٍ بِلَا فِعْلٍ، وَ"مِنْ مَنْ عَلَى نَيْلٍ" وَ"مِنْ نَيْهِ بِلَا فَضْلٍ"
(Aḳbaḥu min ḳavlin bilā fi'lin, ve "min mennin 'alā neylin" ve "min neyhın bilā faẓlin")¹⁷⁹¹

Neyh nūnuñ fethi ve yāniñ sūkūnuyla yüksek olmak ma'nāsınadır ki irtifā'-ı cāh ve menzilet murāddır, Vāḳı' an mezkūr üç nesne aḳbaḥ-ı ḳabāyiḥdir.

(967) أَقْفَرُ مِنْ أَتْرَقِ الْعَرَّافِ
(Aḳferu min ebraḳi'l-'azzāfi)¹⁷⁹²

Aḳfer ḳafr kelimesinden me'ḥūzdur ki otsuz şusuz ḳır ḥālī yere dinür. **Ebraḳu'l-'Azzāf** Benū Sa'd yurdunda bir ḳumluḳ yāḥud Dehnāda bir taḡıñ ismidir ki Medīneye on iki mīl mesāfedir, be-ḡāyet ḳır ve ḥālī maḥaldır. Anda cin cıvıldısı işidilür diyü menḳūldür. Burada 'azzāf şeddād veznindedir.

(968) أَقْفَرُ مِنْ بَرِيَّةٍ خُسَافٍ

(Aḳferu min beriyyeti ḥusāfi)¹⁷⁹³

Ḥusāf ḡurāb vezninde Ḥicāz ile Şām beyninde bir beriyye adıdır. Ebu'n-Nedā didi ki: Beriyye-i mezbūreden mūrūr eyledim, vāḳı' an be-ḡāyet ḥālī ve ḳır maḥaldır.

¹⁷⁹⁰ Şah damarından daha yakın.

¹⁷⁹¹ Yerine getirilmeyen sözden, ihsan etmeyenden ve iyiliği olmayıp kibirli olandan daha kötü.

¹⁷⁹² Ebraḳu'l-Azzāf denen daḡdan daha تنها.

¹⁷⁹³ Husāf denen kırdan daha çöl.

(969) أَفْطَعُ مِنَ الْبَيْنِ

(Akṭa' u mine'l-beyni)¹⁷⁹⁴

Beyn bānıñ fethiyle cüdālık, fırqat ma' nāsınadır ve kesr-i bā' ile iki tağ aralığında olan faşl ve sınura dinür. İki ma' nāya göre de kaṭf' ve faşl der-kārdır.

(970) أَفْطَفُ مِنْ دَرَّةٍ وَمِنْ حَلْمَةٍ وَمِنْ أَرْزَبٍ

(Akṭafu min zerretin ve min ḥalemetin ve min ernebini)¹⁷⁹⁵

Akṭaf iki evvelkiye göre kaṭf kelimesinden me'ḥūzdur ki sür'atle aḥz eylemek ma' nāsınadır. Üçüncüye göre kīṭāf kelimesinden me'ḥūzdur ki tavarın eşkini tar olmak ma' nāsınadır. **Ḥaleme** fetaḥātle bir güne ḥurde güve gibi böcege dinür ki derilere üşüp ekl ider, kaçan ol deri dibāğat olursa ekl eylediği mevzi'ler sıyrık ve delik delik olmağa işe yaramaz olur.

الباب الثاني والعشرون: فيما أوله كاف

el-Bābu's-ṣānī ve'l-'işrūn: Fīmā evveluhu kāfun¹⁷⁹⁶

(971) كَبُرَ عَمْرُو عَنْ الطَّوْقِ

(Kabure 'Amrun 'ani't-ṭavḳi)¹⁷⁹⁷

Bu meşeli ibtidā tekellüm iden emīr-i Hīre olan [199a] Cezīmetü'l-Ebraşdır ki mezbūr 'Amrıñ dayısıdır. Aşlı budur ki Cezīme zātında celīlü's-ṣān olmağa eṭrāf-ı umrā' ve mülūkuñ oğullarını getürüp istiḥdām ider idi. 'Adiyy bin Naẓr daḥı ol cümleden olup ve be-gāyet ḥūb u dilber olmağa Cezīmeniñ Raḳāş-nām hemşiresi anuñ üftāde-i ḥāl ve āşüfte-i 'aşḳ u cemāli olmuş idi ve 'Adiyy Cezīmeye maḥşuş sākilik ider idi. Bir gün Raḳāş 'Adiyy'e didi ki: Cezīmeniñ 'işret ü inbisatı vaktinde kāfiyesini düşürüp beni kendiden taleb kıl. Ol daḥı bir gice 'ālem-i ābda Cezīme tamām germī ve tāb bulmaḳla 'Adiyy'e benden ne maṭlūb idersin müsa'ade iderim diyü telaṭṭuf eyledikde hemşiresiniñ tezvīci ḥuşuşunu niyāz eyledi. Cezīme rüy-ı rızā izhār eylemekle Raḳāş Cezīmeniñ ḥuşyār olduğdan soñra keyfiyyet-i mezkūreyi inkār eyleceğini teyakḳun eylediginden hemān ol gice 'Adiyy ile dād u sitāda iştiğāl ve şuğl-i ma'ḥūdı ikmāl

¹⁷⁹⁴ Ayrılıktan daha kesici.

¹⁷⁹⁵ Zerre, kene ve tavşandan daha fazla koparır.

¹⁷⁹⁶ Yirmi ikinci bâb: Kâf harfiyle başlayan atasözleri.

¹⁷⁹⁷ Amr büyüyünce boynuna gerdanlık dar geldi. Türkçedeki karşılığı: Kişi kıyafetinden bellidir. Rababa, age, s. 182.

eylediler. ‘Ale’ş-şabāḥ ‘Adiyy ‘arusāne cedīd ve fāḥir libāsla giyüp envā’-ı tīb ile muṭayyeb olarak pīşgāh-ı Cezīmede ‘arz-ı endām eyledikde işbu ‘arusāne cāme-i nāzūkāne ile ārāyışınıñ sebebinden istifsār eyledikde ol daḥı gice hemşiresini kendisine tezvīc eyledigini iḥbār eyledi. Cezīme bu vaż’ı küliyyen inkār ve dest-i te’essüfle ser ü rüyunı ḍarb u laṭma ibtidār iderek hemşiresine teveccüh ve

Haddīsinī ve enti ḡayru kezūbi
E-bi-ḥurrin zenyti em bi-hecīni

Em bi-‘abdin ve enti ehlun-li‘abdi
*Em bi-dūnin ve enti ehlun li-dūni*¹⁷⁹⁸

kıt’asıyla ḥāl ü şānından istifsār [200b] eyledikde ol daḥı sen beni ebnā’-i mülūkdan bir küf’-i kerīme tezvīc eylediñ diyü iḫhār-ı teşekkür-i bī-şumār eyledi. Daḥı Cezīme endīşe-i dūr u dirāz ile ḥamūş olup bu mu’āmele ‘Adiyye mün’akis olduğda ḥavfından vaṭanı ṭarafına firār ve anda ‘ākıbet ‘azm-i dāru’l-ḳarār eyledi.

Beri tarafta Rākāş, ‘Adiyy ṣahrından bir velede ḥāmil kalup müddet-i inkızāsında bir oḡlan doğurdu. Cezīme ismini ‘Amr vaż’ idüp ve kendisi evlād mahrūmı olmaḡla tebennī idüp bir gūne aña meyl ü muḥabbet eyledi ki dakīka-i vāḥide görmese ārām idemez idi. Mürūr-ı zamānla ‘Amr yetişüp civān olduğda ḡilmānlar ile Cezīme için mantar devşirmege şahrāya ‘azīmet iderler idi. ḡilmānlar sataşdıḳları mantarıñ a’lālarını kendileri ekl ve nāçız maḳūlesini Cezīme’ye getürürler idi. Lākin ‘Amr aşlā ekl itmeyüp dest-res oldıḡını hey’etiyle alup getirüp *hāzā cenāye ve ḥiyārhuḥ fīhi, iz kullu cānin yeduhu ilā fīhi*¹⁷⁹⁹ diyerek nażargāh-ı Cezāme’ye ‘arz u vaż’ ider idi. Bir gün nefīs ve zī-ḳıymet libās u ārāyış ile şahrāya ‘āzīm olup nāgehān cinn tā’ıfesi anı iḥtītāf eylemekle nā-bedīd olmaḡın eṭrāf u eknāf cüst ü cū olunup nām u nişānı nā-peydā olmuş idi. Ba’de müddetin Belḳayn ya’nī Benu’l-ḳayn cemā’atinden Mālik ve ‘Uḳayl ibnā Fāric-nām birāderler ba’z-ı tuḥef ü hedāyā ile Cezīme ṭarafına emel zımnında müteveccih olmalarıyla güzergāhları olan Semāve türābında bir vādiye nüzl idüp kendi maslaḥatlarına meşḡul iken nāgehān bir ṭarafdan [200a] ‘Amr-ı mezbūr peydā olup ḳıyāfet-i münkere ile bunlarıñ yanlarına gelüp oturdu. "Sen kimsin" diyü su’āl eyledikleri vaḳitde "İbnu’t-Tenūḥiyye" diyü cevāb eyledi. Bunlar aña iltifāt itmeyüp yanlarında olan cāriyelerine "Hegbenden bize ṭa’ām iḫrāc eyle" diyü emir eylemeleriyle ol daḥı çıkarup ve ṭa’ām iderken ‘Amr "Bana daḥı ṭa’ām vir" diyü cāriyeye işāret

¹⁷⁹⁸ Bana yalan söylemeden doğru söyle, sen hür ile mi yoksa hecīn (babası Arap, annesi yabancı olan)ile mi zina yaptın? Yoksa sen köle ile mi alçak biriyle mi zina yaptın ki zaten köleliğe ve alçaklığa layıksın?

¹⁷⁹⁹ Aldıklarım bunlardır, içinde de iyi şeyler vardır, ama bil ki diğēr insanlar alıp ağızlarına atarlar.

eylemekle aña daħi bir miqdār ta‘ām i‘tā eyledi. Ba‘dehu cāriye mezbūrlara bāde virirken ‘Amr bādeden daħi iltimās eylemekle cāriye "لا تُطْعَمُ الْعَبْدَ الْكَرَّاءَ فَيَطْمَعُ فِي الذَّرَاعِ"¹⁸⁰⁰ dimekle meşel olmuştur. Ba‘dehu mezbūrlar ‘Amr’ı vech-i taḥḳīḳ üze idrāk eylemeleriyle alup Cezīmeye getürdiler. Cezīme, ‘Amr olduğunu yaḳīn idüp düdest-i muḥabbetle der-āgūş u taḳbīl eyledikten soñra vālidesi yanına irsāl eyledi. Ve Mālik ile ‘Uḳayle bunuñ muḳābilinde "Benden her ne ki maṭlūbuñuz var ise ḥāşıldır" dimekle anlar daħi kendisine nedīm ü musāhib olmağı niyāz eylediler. Bu vechle ilā-āḫiri'l-‘ömr merkez-i münādemede ber-ḳarār oldılar. Ve ‘Amr’ı vālidesi ḥammāma idḥāl ve bedenini tanzīf ve kisvelerini tesrīḥ idüp egnine mülūkāne libāslar ilbās ve gerdenine bir mücevher altun ṭavḳ geçürmekle Cezīme o ṭavḳı gördükte kelām-ı mezbūri irād eyledi. Bu meşel lābisiñ miqdārından dūn olan melbūs ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(972) كُلُّ شَيْءٍ يُحْسِنِي إِلَّا الْجُرَيْبَ فَإِنَّهُ يُرْوِين

(Kullu şey’in yuḥsīnī ille'l-cureybe fe-innehu yurvīni)¹⁸⁰¹

Yuhṣī muzāri‘ dir. Maşdarı iḥsā’ kelimesidir ki çorba maḳūlesi içmek ma‘nāsındır. Bu ḥasv māddeşi azca azca içmege [201b] maḥşūşdur. **Yurvī** kezālike muzāri‘ dir, maşdarı irvā’ kelimesidir ki ḳandırmaḳ ma‘nāsındır. **Cureyb** zubeyr vezninde Necd diyārında Rumme-nām bir büyük ovaya muṣāb olan çaylardan biriniñ ismidir. ‘Arablar zıkr olunan ovanın lisānında meşel-i mezbūri tefevvūh eylediler. Ya‘nī cemī‘-i evlādım ki baña muṣāb olan derelerim şuyı baña azca azca içerirler lākin Cureyb didikleri dere beni suya kandırır dimekdir. Maḍrab-i meşel ma‘lūmdur.

(973) كُنْ عَصَامِيًّا وَلَا تَكُنْ عِظَامِيًّا

(Kun ‘iṣāmiyyen velā tekun ‘izāmiyyen)¹⁸⁰²

Bu meşeliñ menşe’i şā’ iriñ işbu

Nefsu ‘iṣāmin sevvedet ‘iṣāmen

*Ve ‘allemethu'l-kerre ve'l-iḳdāmā*¹⁸⁰³

beytidir. Murād ‘İṣām-ı ḥāricīdir, ‘Arab aña ḥāricī ıtlāḳ ittikleri sābıḳa-i devlet ü ḥaşmeti yoğ iken kendi kiyāset ü rüşd ü iḳbāliyle ḥurūc eyledigine mebnīdir. Pes beyt-i mezbūruñ mefhūmı ‘İṣām-ı mezbūr muḳaddemā eser-i siyādetten bī-behre iken nefsinin

¹⁸⁰⁰ Köleye hayvanın paçası (ayağı)nı verme ki kolunu da istemesin.

¹⁸⁰¹ Her şey beni azacık içerir ama Cureyin beni doya doya içerir.

¹⁸⁰² Şeref ve şanın kendi gayretinle olsun, baba ve ecdādın marifetiyle olmasın. Türkçedeki karşılığı: Kendi göbeğini kendin kes. Yazıcı, **age**, s. 217.

¹⁸⁰³ İsam kendi kendine gurur duymayı, yiğitliği ve korkusuzluğu öğrenip kazanmıştır.

isti' dād u kiyāset ü reşādı kendisini merkez-i siyādete iblāğ idüp ve kendisine kerr ü ferr ü iḳdāmı ta' līm eyledi. *Ve kun 'işāmiyyen velā tekun 'izāmīyyen* meşeli şeref ve şān seniñ müktesebiñ ve māye-i zātıñ olsun, 'izām-ı rufāt ḳabīlinden ābā' ve ecdād ile olmasun. *Ya'nī* zādelikle ṭafra-fürüş-ı 'izz ü şeref olmak mu'teber degildir, makbūl olan şeref kesbīdir dimegi müfiddir. Hikāyet olundı ki bir kimseniñ Ḥaccāc ḥuzūrunda bir ḥāceti var idi ki [201a] Ḥaccāca anı farṭ-ı cehlle vaşf itdiler. Ḥaccāc didi ki: "Ḥuzūrıma girdikde imtiḥān ideyim". Mezbūr Ḥaccāc ḥuzūrına girdikde su'āl itdi ki "Sen 'işāmī misin 'izāmī misin?" Cevāb virdi ki: "Hem 'işāmiyim hem 'izāmīyim". Ḥaccāc şu vechle mülāḥaza itdi ki ben hem şeref-mükteseb ve hem şeref-i mevrūş şāhibiyim demek murād itmiş ola. Pes efzāl-ı nās olmak gerekdir diyü ḥāceti revā etti. Ḥaccācın ḥuzūrunda biraz dahı meḳş eylemekle Ḥaccāc mezbūruñ cehline muṭṭali' olup didi ki: "Baña ṭoğrı söyle ve illā seni ḳatlı iderim, ben senden su'āl eyledigimde hem 'işāmīyim hem 'izāmīyim diyü cevāb virdiñ, murādıñ neydi?". Mezbūr didi ki: "Ṭoğrısı ben 'işāmī mi ḥayırludur 'izāmī mı ḥayırludur bilmez idim, faḳaṭ birini tekellüm idersem ḥaṭā iderim diyü ḥavfımdan ikisini birden tekellüm eyledim, biri muḍırr olursa bārī āḥeri nāfi' olur" mülāḥazasıyla. Çün Ḥaccāc mezbūruñ aḥvāline vāḳıf olduğda "المقابر تُصَيِّرُ الْعَيَّ حَطِييَا"¹⁸⁰⁴ meşelini irād eyledi.

(974) كَطَالِبِ الصَّيْدِ فِي عَرِيْسَةِ الْأَسَدِ

(Ke-ṭālibi's-şaydi fi 'irrişeti'l-esedi)¹⁸⁰⁵

Bu meşel mışrā'-ı mevzūndur. 'İrrise 'aynıñ kesri ve rānıñ teşdidi ve hā' ile arslan yatağı olan yere dinür. *Ma'nā-yı meşel* zāhirdir. Bu meşel bir muḥāl nesne talebinde olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur ki arslan yatağında şikār taleb eyleyen kimseye teşbīh olunmuşdur.

(975) كَالْمَرْبُوطِ وَالْمَرْعَى حَصِيْبٌ

(Ke'l-marbūṭi ve'l-mer' ā ḥaşıbun)¹⁸⁰⁶

Ḥaşıb emīr vezninde ucuzluk ve bolluk yere dinür. Bu meşel kendi māl u menālinden mütena'ım olmayup andan naşibi [202b] ma'dūm olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur, gūyā bir otlu şulu mer'āya merbūṭ olan ḥayvāna teşbīh olunmuşdur.

¹⁸⁰⁴ Mezarlar ahmak olanı hatibe çevirir.

¹⁸⁰⁵ Arslanın yatağında av arayan kimse gibidir.

¹⁸⁰⁶ Verimli çayırda bağlanan hayvan gibidir.

(976) كَطَالِبِ الْقَرْنِ جُدِعَتْ أُذُنُهُ

(Ke-ṭālibi'l-ḳarni cudi' et uzunuhu)¹⁸⁰⁷

Ḳarn ḳāfiñ fethiyle boynuzu dinür. **Cudi'** et mazī-i mechüldür, maşdarı ced' kelimesidir ki bir kimsenin ḳulağını kesmek ma'nāsınadır. **Ṭālib-i ḳarn**dan murād 'inde'l-'Arab deve ḳuşıdır boynuz talebine gidüp ḳulağı kesilmiş olduğu hâlde girü gelmiştir, yâhud ṭālib-i ḳarn'dan ḥimār murâddır. Kemā ḳāle's-şā' iru:

Ke-mişli ḥimārin merre li'l-ḳarni ṭāliben
*Fe-ābe bilā uzun ve leyse lehu ḳarnu*¹⁸⁰⁸

Bu meşel telef-i nefse bā' iş ve bādī olan bir emriñ ḥuşûluna ṭālib ve rāğib olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(977) كَذَابِغَةٍ وَقَدْ حَلِمَ الْأَدِيمُ

(Ke-dābiğetin ve ḳad ḥalime'l-edīmu)¹⁸⁰⁹

Dābiğe deri debāğat iden kimseye dinür. **Ḥalime** bāb-ı rābī'den mazīdir, maşdarı fethateynle ḥalem kelimesidir ki deriye ḥaleme didikleri böcek üşmek ma'nāsınadır. Ḥaleme fetaḥātla bir gūne ḥurde gūve gibi böcege dinür ki derilere üşüp ekl eder, ḳaçan o deri debāğat olunsa ekl eylediği mevzi'ler şırıḳ ve delik delik olmağla işe yaramaz olur. Bu meşel Velīd bin 'Uḳbeden mervīdir Mu'āviyeye gönderdiği mektûbunda taḥrīr eylemiştir ki işbu 'ibāredir *ve innek ve'l-kitābu ilā 'Alī ke-dābiğetin ve ḳad ḥalime'l-edīmu*.¹⁸¹⁰ Bu meşel bir emr-i fāsīd ḥaddi tecāvüz idüp ıslāḥ-ı fesādı müte'azzir olduğda ḍarb olunur.

(978) كُلُّ كَلْبٍ بِيَابِهِ نَبَّاحٌ

(Kullu kelbin bi-bābihi nebbāḥun)¹⁸¹¹

Nebbāḥ kettān vezinde şedīdü's-şavt [202a] olan kimseye dinür. Bu nebḥ māddeşi kelb şavtına ki ürmek ta'bīr olunur, mevzū'dur. **Ya'nī** her köpek kendi ḳapısı önünde nubāḥ ider dimekdir. Bu meşel aḳrabā ve ta'alluḳatı miyānında lāf u güzāf iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(979) كَالْكَلْبِ عَارُهُ طَفْرُهُ

¹⁸⁰⁷ Boynuz umarken kulağını kaybetti.

¹⁸⁰⁸ Boynuzu arayayp isteyen eşek gibidir kulağını kaybedip boynuzsuz dönmüştür.

¹⁸⁰⁹ Bozulmuş deriyi tabaklayan kadın gibi.

¹⁸¹⁰ Sen ve Ali'ye yazdıkların, bozulmuş deriyi debağat eden kadın gibisin.

¹⁸¹¹ Her köpek kendi kapısında havlar. Türkçedeki karşılığı: Her horoz kendi çöplüğünde öter.

(Ke'l-kelbi 'ārehu zufruhu)¹⁸¹²

‘**Ārehu** ehlekehu ma‘nāsınadır. **Zufr** tırnağa dinür. **Ma‘nā-yı meşel**: Ol kimse kendi tırnağını ihlāk iden köpek gibidir, ya‘nī tırnağına mağrūr olmağla kendiden kavī kurd ile muhāşame idüp kurd anı helāk eyledi demekdir. Bu meşel kendiye mu‘īn mülāhaza eylediği kimseden mütezarrir olan kimse hakkında đarb olunur.

(980) كَلْبُ طَسْم

(Kelbu Tasm)¹⁸¹³

Bu meşel hāzā kelbu Tasm tağdırindedir. Aşlı budur ki Tasm ‘Ādden bir kabīledir ki bi'l-cümle helāk olup munğariž oldılar. Kabīle-i mezbūreniñ bir kelbi var idi ki ri‘āyetinde dağıka fevt itmezler idi. Düşmenleri kelb-i mezbūruñ nubāh ve āvāz ile kabīle-i mezbūreye istidlāl ve katl-i ‘ām ile istişāl eylediler. Bu meşel ihsān muğābelesinde isā’et iden kimse hakkında đarb olunur.

(981) كُلُّ الصَّيْدِ فِي جَوْفِ الْفَرَا

(Kullu's-şaydi fī cevfi'l-ferā)¹⁸¹⁴

Ferā lafzı burada hemzeden mücerreddir, zīrā kelām-ı mezbūr meşel olup ve meşeller vakf-ı aḥīr üzre mevzū‘lardır. Ferā yaban eşegine dinür, ḥimāru'l-vaḥş ma‘nāsına. **Ma‘nā-yı meşel**: Cümle şikār ḥimār-ı vaḥş derūnunda mūndericdir demekdir. Aşlı budur ki şayyādlar şikāra çıkup kimi ḥargūş ve kimi āhū mağūlesi ḥayvānlar şayd ve birisi bir yaban eşegi şikār idüp ser-gerdelerine [203b] getürdüklerinde ol ḥurdeleri tarḥ ve yaban eşegini aḥz u istihsān iderek kelām-ı mezbūrı īrād eyledi. Güyā ki ekber-i şayd olmağla mecmū‘unuñ mağāmında olmuşdur, ba‘dehu keşir mağāmına kā’im olan şey’-i ‘azīm hakkında đarb olunur. Mü’ellif-i *Ḳāmūs* kulluhu dūnehu ‘ibāretiyle tefsīr eylemekle ḡayrlarıñ anuñ mertebesine vāşıl ve anda olan keşret-i laḥm sā’irde ḥāşıl degildir demek daḡı muḥtemeldir. Ve bu ḥimār-i vaḥşī iḥūn ‘acīb ḥaşletler yazarlar. Dişisi ḥuşuşunda be-ḡāyet ḡayūr olup hergiz yanından ayrılmaz ve eger dişī erkek veled toğurur ise erkegi gelüp ol veledin ḥāyelerini çeküp kopardmağā sa’y eyler ve vālidesi hezār ḥīle ile anı taḡlīş ider ve yanından ayrılmasun iḥūn yavrısıniñ bir ayağını kırar ve büyüyüp kendi nefsinı vālidinden taḡlīşe kādır olunca kadam emzürüp yanından ayırmaz. Ḥarīrī

¹⁸¹² Tırnağıyla kendi nefsinı helak eden köpek gibi.

¹⁸¹³ Bu, Tasm kabilesinin köpeğidir.

¹⁸¹⁴ Bütün avlar, avlanan yaban eşeginin yanında hiçtir. Türkçedeki karşılığı: El elden üstündür./ Adam adam ama pehilvan başka. Yazıcı, **age**, s.52-53.

Maḳāmāh on üçüncü maḳāmesinde veled-i mezbūruñ ayağı kırıldığına işbu kıt'a ile telmih eylemişlerdir. Raḥmetu'llāhi 'aleyh

Yā rāziḳi'l-ıḳābi fī 'iṣṣihi
Ve cābiri'l-ıazmi'l-kesiri'l-mehiz

İmseḥ lenā'l-lahumme fī 'irḍihi
*Min denesi'l-levmi naḳīyy raḥiz*¹⁸¹⁵

Ya' nī āşiyānesinde niçe 'uḳāba rızḳ viren ey Rāziḳ-ı bī-çün! Ve şikest olan üstüh'ān cebr olduğda dürüst olduğdan soñra yine şikeste olan üstüh'ānı cebr iden ey Ḥakīm-i lā yezāl! Sen bize [203a] ol kimseyi irsāl eyle ki anuñ dāmen-i 'ırzı çirk-i buḡldan pāk ve maḡsūl olmuş ola, tā ki bizim rızḳımıza vesīle olmaḡla mesrūr eylesün dimekdir. İbn Ḥallikān didi ki: 'Askeri tā'ifesinden birkaç kimse Şām ḳaryelerinden Cerūd-nām ḳarye ḫavālisinde birkaç ḫimār-i vaḫşī şikār idüp yigirmi dört sâ'at altında âteş yakup aslā tabḡ olmamaḡla birisi ḳalkup ḫimār-ı mezbūruñ başını eline alup nazār itdikde ḳulaḳlarında Behrām-ı Gūrī taḫrīr olumuş iki tamḡa gördi. Ḥisāb olunup vaḳt-i Behrāmdan ol ana gelince sekiz yüz yıl mürūr eylemiş. Ḥimār-ı mezbūr tamḡa urulmazdan evvel kaç sene mu'ammer idi anı cenāb-ı 'allāmu'l-ḡuyūbdan ḡayrı bir kimse bilmez. Behrāmın 'ādeti bu idi ki her vaḫşī ḫayvānı ki şayd oluna, ḳulaḡına kendi ismiyle tamḡa urup āzād ider idi.

(982) كُلُّ ضَبٍّ عِنْدَهُ مِرْدَاتُهُ

(Kullu ḡabbin 'inehu mirdātuhu)¹⁸¹⁶

Mirdāt ol taşdır ki sūsmārıñ meskenine nişān iderler. Şayyād sūsmārı şayd içün meskenine ḳarīb olup sūsmārı taşrada gördükde ḫacer-i mezkūrı ve sūsmārı anuñla ḡarb u şikār ider.

(983) كَلْبٌ عَاسٌ خَيْرٌ مِنْ أَسَدٍ رَابِصٍ

(Kelbun 'āssun ḫayrun min esedin rābişin)¹⁸¹⁷

Ya' nī gezen kelb, mekânından ḫareket itmeyen arslandan ḫayırludur dimekdir. Bu meşel za'îf ve bī-nevā olan kimse keşret-i ḫareket kesbiyle ḳavī ve ḡanī olur diyecek yerde ḡarb olunur.

¹⁸¹⁵ Kendi yuvasında bulunan kartal yavrusna rızık veren ve kemiği kırık olanı tedavi eden ey Allahım, her kötülükten uzak ve temiz olan kimseyi bize gönder.

¹⁸¹⁶ Her kertenkelenin yanında taş vardır.

¹⁸¹⁷ Gezen köpek uyuyan aslandan daha hayırlıdır.

(984) كَانَ حِمَارًا فَاسْتَأْنَنَ

(Kāne himāren fe's-te 'tene)¹⁸¹⁸

Ma' nā-yı meşel: Erkek eşek dişi oldu demekdir. Lākin bu emr-i muhāldir ancak murād za'īf iken kavī ve kavī iken za'īf olmağı taleb eyledi demekdir. [204b] Yāhūd **fe's-te'tene** kelimesinde sīn harfī taleb içün olmağla talebe en yekūne etāne demek olur, ya'nī erkek eşek dişi eşek olmağı taleb eyledi demekdir. Bu meşel fülān kimse 'azīz iken zelīl oldu diyecek yerde darb olunur.

(985) كَفًّا مُطَلَّقَةً تَفْتُ الْيَرْمَعِ

(Keffā muṭallaḳetin teffettu'l-yerma' a)¹⁸¹⁹

Teffet māzī-i mü'enneşdir. Maşdarı teff kelimesidir ki nūnuñ fethi ve fānīñ teşdīdiyledir bir nesneyi sefūf itmek ma'nāsındır. **Yerma'** bir nev' yumuşak beyāz taşdır, be-ğāyet yumuşak olmağla bir nesne ile uruldukda un gibi hürd olur. Ve minhu tekūlu'l-' Arabu: Terektuhu bi-fetti'l-yerma' i ey mağmūmen meksūren.¹⁸²⁰ Ma' nā-yı meşel: Muṭallaḳa olan hātūnuñ iki keffi ol taşı sefūf idüp ufaqlarına telāşından aña meşgūl olur demekdir ve bu 'amelden aña fā'ide hāşıl olmaz. Bu meşel bir belāya giriftār olduğda feryād ve fiğān idüp lākin bir kimse anı mühim itmeyüp feryādı müfīd olmayan kimse hakkında darb olunur.

(986) كَالشَّاةِ تَبَحْتُ عَنْ سِكِّينٍ جَزَّارٍ

(Ke's-şāti tebḥašu 'an sikkīni cezzārin)¹⁸²¹

Şāt koyuna dinür. **Tebḥašu** muzāri' dir, maşdarı baḥş kelimesidir ki toprak içinden bir nesneyi araştırmak ma'nāsına mevzū'dur. **Sikkīn-i cezzār** kaşşāb bıçağı demekdir. Ma' nā-yı meşel: Ol koyun gibi ki kendi katl-i nefsiçün kaşşābın bıçağını toprak içinden araştırmak demekdir. Aşlı budur ki bir kimse bir koyun bulup bir ip ile ayaklarını bağladı ve zebḥ içün bıçağ arayup bulmamağla tefekkür üzre iken koyun ayağıyla zemīni aşup bir kaşşāb [204a] bıçağı çıkmağla anuñla zebḥ eyledi. Bu meşel helākine sebep olan nesneyi taleb iden kimse hakkında darb olunur.

(987) أَكْرَمْتَ فَارْتَبِطُ

(Ekremte fe'rtaḳi)¹⁸²²

¹⁸¹⁸ Erkek eşek dişi eşek olmayı istedi.

¹⁸¹⁹ Boşanan kadının iki eli yerma taşını kesiyor.

¹⁸²⁰ Onu kırık olarak bıraktım.

¹⁸²¹ Kasabın bıçağını arayan koyun gibi.

Ba'zılar istekremte 'ibāretiyle rivāyet eylediler. 'Arablar *ekremtuhu* dirler *vecdutu kerīmen*¹⁸²³ ma' nāsına. *Müsteşşāda* Zemaḥşerī didi ki: Ma' nā-yı meşel: Feres-i kerīme mālīk oldıñ hemān tavīle-i muḥāfaẓaña rabṭ eyle dimekdir. Bu meşel murādını bulan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(988) كَرِهَتْ الْخَنَازِيرُ الْمَاءَ الْمُؤَغَرَ

(Keriheti'l-ḥanāzīru'l-mā'e'l-mūgire)¹⁸²⁴

Mūgir īgār kelimesinden me' ḥūzdur ki ba'z-ı tã'ife-i naşārā 'ādeti olmaḳ üzre şuyı be-ğāyet kızdırup içinde diri ḥinzīri ḥaşladıḳdan şoñra zebḥ eylemek ma' nāsınadır. Ve minhu ḳavle's-şā' iru:

Ve laḳed ra 'eytu mekānehum fe-kerihtuhum
*Ke-kerāheti'l-ḥinzīri li'l-īgāri*¹⁸²⁵

Maḍreb-i meşel ma' lūmdur.

(989) كُسَيْرٌ وَعُيْرٌ وَكُلُّ غَيْرٍ خَيْرٌ

(Kuseyrun ve 'uveyrun ve kullu ğayrin ḥayrun)¹⁸²⁶

Bu meşeli ibtidā Umāmet bintu Nuşbe tekellüm eylemişdir ki Ḥalef-nām bir a' ver kimse muḳaddemā anı tezevvüc eylemiş idi. Beynlerinde ḥüsn-i zindeġānī olmamaġla Ḥalef anı tatlıḳ eyledikden şoñra Ḥāriş-nām bir a' rec ve münkesirü'l-faḥz kimse anı tezevvüc itdikde Umāme Ḥārişuñ münkesirü'l-faḥz oldıġını görüp kelām-ı mezbūrı īrād eyledi. 'Uveyrden murādı Ḥalef ve **kuseyr**den murādı Ḥārişdir. Bu meşel iki taraḑdan mekrūh ve iki taraḑdan mezmūm olan nesne ḥaḳḳında ḍarb olunur [205b] ki bir vechle ḥayr-ı me'mūl olmaya. Ḳāle's-şā' iru:

Eyedḥulu men yeşā'u bi-ġeayri iznin
Ve kulluhm kesīrun ev 'avīrun

Ve abḳā min verā 'i'l-bābi ḥattā
*Ke 'ennī ḥuşyetun ve sīvāye eyru*¹⁸²⁷

(990) كَلَّفَتْنِي بَيْضَ السَّمَائِمِ

(Kellefetnī beyḑu's-semā'imi)¹⁸²⁸

¹⁸²² Muradına ulaştın, ona bağlan!

¹⁸²³ Onu cömert buldum.

¹⁸²⁴ Domuzlar kaynatılmış suyu sevmezler. Türkçedeki karşılığı: Korkusundan kan işer. Yazıcı, **age**, s. 157.

¹⁸²⁵ Ben onların yerini görünce, domuzların kaynatılmış suyu sevmedikleri gibi onları sevmedim.

¹⁸²⁶ Kuseyr ve Uveyr dışında herkes iyidir.

¹⁸²⁷ İzin olmadan her isteyen girer mi? Halbuki onlar hepsi ya Uveyr yada Kuseyrdir. Herkes eyr iken ben husye gibi evin arkasında kalır mıyım?

Semāyim semāme lafzından cem' dir ki seḥābe veznindedir. Perestū gibi ḥafīfū'r-rūḥ bir kuşdur ki yumurtasına zafer mümkün degildir. Ma' nā-yı meşel: Baña beyz-i semāmeyi teklīf eyledi dimekdir. Ba' zılar semāyim rivāyet eyledi, buña göre semīmeniñ cem' idir ki kızıl ḥurde qarıncaya dinür. Bu meşel umūr-ı şākḳe teklīf iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur ve "كَلَفَنِي مَعْ الْبَعُوضِ"¹⁸²⁹ meşeli daḥı bu maḥalde ḍarb olunur. **Muḥ** mīmiñ zammı ve ḥā-yı mu' cemeniñ teşdīdiyle kemikte olan ilige dinür. **Ba' ūḍ** ba' ūdeniñ cem' idir ki sivrisinege dinür. Ya' nī baña mümkünü'l-ḥuṣūl olmayan nesne teklīf eyledi dimekdir.

(991) كَلَفْتُ إِلَيْكَ عِلْقَ الْقَرْبَةِ

(Kelleftu ileyke 'alaḳe'l-kirbeti)¹⁸³⁰

Meydānī *Mecma'* da didi ki: 'Alaḳ aślında 'araḳ idi, rāyı lāma tebdīl olunup 'alaḳ oldu. Ve bu meşeliñ aślını şu vechle beyān itdi ki 'ādeten kırbayı ḥidmetkār maḳūlesi esāfil-i nās götürür ve bir kerīm ü şerīf olan kimse faḳīr ü bī-kes olduḳda bi'z-żarūre kırbayı kendi götürmek iktizā eyleyüp nā-ḥār kırbā şıḳletinden ve nāmūs u ḥayāsından 'araḳ-rīz olur. Pes 'alaḳu'l-kırbadan murād 'araḳ-ı mezbūrdur. [205a] Taḳrīr-i kelām *kelleftu nefsi fī'l-vuṣūli ileyke 'araḳa'l-kirbatı* olur, ya' nī ben saña vāşıl olmaḳ için kendi nefsimi zahmet virdim ve hezār ḥayā' u şermle teveccūh itdim dimekdir. Zemaḥşerī *Müsteḳsāda* didi ki: 'Araḳu'l-kırbadan murād kırbanıñ şuyıdır, ya' nī seniñ ṭarafına teveccūh idüp şu götürmege muḥtāc oldum dimekdir. Ba' zılar didiler ki seniñ için kendime zahmet virdim, ḥattā kırbā 'araḳ-rīz olduḳı gibi 'araḳ-rīz oldum. Pes 'araḳu'l-kırbadan murād teraşşuḥ iden şudur didi. Ve ba' zılar "'Alaḳu'l-kırbadan murād kırbā aşacaḳ çengāldır" didi. Ya' nī seniñ için kırbanı çengāla aşdım ki seyāḥat ve seyr ü sefer ihtiyār itdim dimekdir. Bu vech cümlesinden aḥrā ve tekellüfden muberrādır. Meşel-i mezbūr bir kimse dostı için meşakḳate şabr u taḥammül eyledikde ḍarb olunur.

(992) الْكِبْرُ قَائِدُ الْبُغْضِ

(el-Kibru ḳā'idu'l-buḡḍi)¹⁸³¹

Ḳā'id 'ā'id vezninde dābbeyi yedici kimseye dinür ki yedekçi ta' bīr olunur, ya' nī kibr ü naḥvet mūrış-i buḡz u 'adāvetdir dimekdir. Bu meşel mütekebbir olan kimse ḥaḳḳın

¹⁸²⁸ Benden semāyim kuşunun yumurtasını istedi.

¹⁸²⁹ Benden sineğin beyini istedi.

¹⁸³⁰ Sana ulaşmak için nice zahmetlere düştüm.

¹⁸³¹ Kibir nefretin lideridir.

mebgūzı olur dımeıdır, lākin kibr iden kimse kibr itmek *et-tekebburu* ‘ale’l-mutekebbir *şadaķatun*¹⁸³² ĥaber-i şıĥĥat eķeri muķtezāsınca şadaķa olduğı bī-iķtibāĥdır.

(993) كَلِّ ذَاتِ بَعْلٍ سَتَيْمٍ

(Kullu zāti ba’ lin sete’imu)¹⁸³³

Ba’l na’l vezninde zevc ma’ nāsınadır. **Sete’imu** muzāri’-i müstaķbeldir, maşdarı uyūm kelimesidir ki ķu’ūd veznindedir, ĥātūn ersiz ķalmaķ ma’ nāsınadır. Ma’ nā-yı meşel: Her zecvi olan ĥātūn bir vaķt olur ki müfāraķat eyleyüp ersiz ķalır dımeıdır. [206b] Bu meşel taķallubāt-ı dehrden ve tebeddulāt-ı evzā’-ı sipihr-i būķalemūnda ķarb olunur. Ve ‘Arablar bed-du‘ā ma’ rezinde *mālehu āmmun velā ‘āmun* dırler, ikisi de māzī şıęasıyladır ve mā kelimesi mevşūledir, *heleket imre ’etuhu ve māşıyetuhu ĥaţţā ye ’īmū ve ya’imu* ma’ nāsına ki hem zevcesi ve hem şaęılur mevāşısi helāk olup ‘avratsız ve südsüz olarak perişān-ĥāl ķalsun dımeıdır.

(994) اَكْتُبْ شُرَيْحًا فَارِسًا مُسْتَمِيتًا

(İktub şureyĥan fārisen mustemīten)¹⁸³⁴

İktub emr-i ĥāzırdır. **Şureyĥ** bir recül-i şücā’ın ismidir ki vaķtın meliki ‘arz-ı leşker itdikde ‘askerin ismini taĥrīr iden kātibe kelām-ı mezbūrı söyleyüp ibrām ve’l-ĥāşile kendi ismini defter ķayd itdirir idi. **Mustemīt** mustefīd vezninde şol bahādıra itlāķ olunur ki ceng ü kıtāl hengāmında mevttten ķat’ā mübālāt eylemeye, gūyā mevte tālib ve müte‘arriż ola. Ma’ nā-yı meşel zāhırdır. Bu meşel bir kimseden bir ĥācet taleb itdikde ziyādesiyle ilĥāĥ u ibrām idüp maţlūbunu taĥşīl eyleyen muķaddem ĥaķķında ķarb olunur.

(995) كَلِّ ذَاتِ صِدَارٍ خَالَةً

(Kullu zāti şidārin ĥāletun)¹⁸³⁵

Şidār kitāb vezninde nisvān-ı ‘Arabın giydikleri şevb-i ma’ rūfdur. Ma’ nā-yı meşel: Ėayūr olan kimse bir ĥātūnı gördükde farţ-ı ĥayret ü ĥamiyyetinden nāşī ĥālaları cümlesinden ‘add ider dımeıdır.

(996) كَالْعَاطِفِ عَلَى الْعَاضِ

¹⁸³² Kibirii olanlara kibirli davranmak sadakardır.

¹⁸³³ Kocası olan her kadın eşini kaybedecek.

¹⁸³⁴ Şureyh'i ölümü isteyen bir kahraman olarak kaydet!

¹⁸³⁵ Her kadın teyzem sayılır.

(Ke'l-‘āṭifi ‘alā'l-‘āḍḍi)¹⁸³⁶

Nāḳatu ‘āṭif dirler veledine meyl ü şefḳat idici nāḳa dimekdir. ‘**Āḍḍ** ism-i fā‘il bünyesiyledir [206a] ısıricı ma‘nāsına. Aşlı budur ki ibnu Maḥāḍ ki bir yaşına girmiş deve köşegi her ne zamān ki anasınıñ yanına gelse men‘ eylemeyüp irḍā‘ ider, her ne kadar memesine ısıricı daḥı olsa da yine men‘ eylemeyüp meyl ü şefḳat ider. Bu meşel kendiye isā‘et iden ādeme iḥsān iden merd-i kāmīl ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(997) كُلُّ امْرِئٍ فِي بَيْتِهِ صَبِيٌّ

(Kullu imri ‘in fi beytihi şabiyyun)¹⁸³⁷

Ya‘nī tarḥ-ı ḥaşmet ve isti‘māl-i fekāhat ider ki ḥoş-ṭab‘ ve beşüş ve laṭife-gūy olur dimekdir. Zeyd Bin Şābit ḥaḳḳında didiler ki: Ehli ‘indinde efkeh-i nāsdan ve nās ile mücāleset itdikde ezmet-i nāsdan olurdu ki be-gāyet vaḳūr ve lengerlü ve ehl-i temkīn olur idi.

(998) كُنْتُ نُشْبَةً فَصِرْتُ عُقْبَةً

(Kuntu nuşbeten fe-şirtu ‘uḳbeten)¹⁸³⁸

Nuşbe zumre vezninde şol ilişken kimseye dinür ki bir işe yāḥud bir kimseye ilişdikde putraḳ tikenı gibi andan degme hālle münhal ve münfekk olmaz ola. ‘**Uḳbe** kezālike zümre vezninde soñ ve encām ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meşel: Muḳaddemen ben Nuşbe idim ki bir kimseye asılıp ilişdikde elbette benden şerr ü mażarrat müşāhade ider idi, lākin şimdi ben o ḥaşlet ü keyfiyyetden ‘āciz ve fūrū-mānde ḳaldım dimekdir. Meydānīnin beyānına göre nuşbe kelimesi humeze vezninde olup lākin ‘uḳbe kelimesine izdivāc içün taḥfīf kılınmıştır. Ve ‘uḳbe zā ‘uḳbe taḳḍirindedir, ḳaldı ki; nuşbe kelimesi fi‘l-aşl maşdar olmaḡla mübālaḡaten ıtlāḳ olunması daḥı müḥtemeldir. Bu mesel ‘izz ü menā‘atten soñra zelīl [207b] ü bīḳāre olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(999) كَالْمَمْهُورَةِ إِحْدَى خَدَمَتَيْهَا

(Ke'l-memhūreti iḥdā ḥademeteyhā)¹⁸³⁹

¹⁸³⁶ Isıricıya merhamet gösteren kimse gibidir.

¹⁸³⁷ Her adam kendi evinde çocuktur.

¹⁸³⁸ Ben bir zamanlar nüşbeken yani bir kimseye asılıp iliştiḡimde elbette benden şer ve mażarrat görürdü; şimdi ben o keyfiyyetten aciz kaldım. Türkçedeki karşılığı: Ne oldum dememeli, ne olacağım demeli./ Düşmez kalkmaz bir Allah. Yazıcı, **age**, s. 78.

¹⁸³⁹ Halhallarının biriyle mehrini alan bayan gibidir.

Memhüre mehri virilmiş hātūna dinür. **Hademe** fetaḥātle ḥalḥāla ıtlāk olunur, burada teşniye bünyesiyledir. Ma' nā-yı meşel: Ḥalḥāllarının biriyle mehri virilmiş hātūn gibidir demekdir. Aşlı budur ki bir ādem bir aḥmak hātūn tezevvüc idüp zifāfa daḥil olduḡda mehir muṭālebesiyle teslīmden imtinā' eylemekle hemān zevci mezbūreniñ ayaḡlarında olan ḥalḥālīñ birini çeküp "İşte saña mehirdir" diyü i'ṭā eyledikde rızā-dār olup nefsinı teslīm eyledi. Bu meşel nihāyet-i ḥamāḡata bāliḡ olan kimse ḡaḡḡında ḡarb olunur. Bunun nazīri olmaḡ üzre bir kimse bir āḡer kimseye bir miḡdār māl virüp ol daḡı māl-i mezbūr ile māl viren ādemiñ kızını tezevvüc eyledi. Bir gün mezbūreye i'ṭā eylediḡi mehir ile imtinān eylemekle nā-be-maḡal imtinān olan yerde "كالمهورة من مال أبيها"¹⁸⁴⁰ ḡavli ḡarb-ı meşel oldı.

(1000) كُلُّ نِجَارٍ إِبِلٍ نِجَارُهَا
(Kullu nicāri ibilin nicāruhā)¹⁸⁴¹

Nicār kitāb vezninde aşl ve ḡaseb ma'nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Her cins deveniñ soyları bu devede mevcūddur demekdir. Aşlı budur ki bir ādem bir deve sirḡat eyleyüp bey'e 'arz eyledikde bir kimse deveniñ aşlından ya'nī şoyundan su'āl eylemekle sārīḡ kelām-ı mezbūr ile cevāb eyledi. Ba' dehu re'y-i vāḡid üzre şābit olmayup mütelevvin-meşreb olan kimse ḡaḡḡında meşel oldı.

[207a]

(1001) كُمُسْتَبْذِيعُ التَّمْرِ إِلَى هَجَرَ
(Ke-mustabḡi' i't-temre ilā Hecere)¹⁸⁴²

Mustabḡi' ism-i fā' ildir. Maşdarı istibḡā' kelimesidir ki bir mālı sermāye idinmek ma'nāsınadır. **Hecer** fetḡateynle Baḡreyn arzınıñ mecmū'unuñ ismidir, anda pek çok ḡurmā ḡāsıl olur. Ma' nā-yı meşel: Hecer-nām ḡurmāsı çok maḡalde ḡurmāyı sermāye idinmek gibidir demekdir. Bu meşel envā'-ı hüner ü fezā'il ile müteḡallī olan ādeme iḡḡār-ı faẓl u kemāl eylemek ma'rezinde ḡarb olunur.

(1002) كَأْمُهَدَّرٍ فِي الْعَنَةِ

¹⁸⁴⁰ Babasının parasından mehrini alan kadın gibidir.

¹⁸⁴¹ Her cins devenin soyluluḡu ve asaleti bu devede mevcuttur. Türkçedeki ḡarşılıḡı: Her aşın kaşıḡı. Yazıcı, **age**, s. 156.

¹⁸⁴² O, Hecer'e hurma satmaya götüren tüccar gibidir. Türkçedeki ḡarşılıḡı: Tereciye tere satılmaz, tarhuncuya tarhun. Yazıcı, **age**, s. 159.

(Ke'l-muheddiri fi'l-‘unneti)¹⁸⁴³

Muheddir ism-i fā‘ildir, maşdarı tehdir kelimesidir ki deve ağzından dağarcığını çıkarmayarak böğürmek ma‘nâsınadır. ‘**Unne** ‘aynıñ zammı ve nûnuñ teşdidiyle deve ağılına dinür. Ma‘nā-yı meşel: Dırâbdan memnû‘en ağıl içre mahbûs olduğu hâlde böğüren deve gibidir demekdir. Bu meşel kıavl ü fi‘linde nüfûzı olmayup bihûde bağırıp çağırın ‘âciz hâkkında darb olunur.

(1003) كُلُّ أَدَاةِ الْخُبْرِ عِنْدِي غَيْرُهُ

(Kullu edāti'l-ḥubzi ‘indi ğayrahu)¹⁸⁴⁴

Ya‘nī ekmek yapacak edevât u âlât ḥubzuñ mecmû‘ı yanımda mevcûddur, lâkin ekmek yokdur demekdir. Aşlı budur ki niçe kimseler bir âdeme mihmân oldılar. Terhîb ve hoş-âmedî merâsimini ba‘de’t-te’ diye meydâna bir sofrâ ilqâ ve üstüne bir el degirmeni vaz‘ ve iğlerini tesviye ve taşlarını biri biri üzerine uydurarak kapadı. Mihmânlar âlet-i ḥubzuñ bu resme ḥuzûrundan ta‘accüb eylediler. Ba‘dehu degirmeniñ şapından tutup boşuna çevirmeğe başladı. Mihmânlar “Birâder, ne işliyorsun?” diye su‘âl eylediklerinde kelâm-ı mezbûrî [208b] irâd eyledi. Bu meşel vuşûli düşvâr olan nesne hâkkında darb olunur.

(1004) كَلْبٌ اعْتَسَّ خَيْرٌ مِنْ كَلْبٍ رَضَضَ

(Kelbun i‘tesse ḥayrun min kelbin rebaḍa)¹⁸⁴⁵

İ’tisās gice gezüp tolaşmak ma‘nâsınadır. **Rebaḍa** oturmak ma‘nâsınadır. Ma‘nā-yı meşel zâhirdir. Bu meşel bir kimseyi kesb ü kâr cihetine teşvîk ve iğrâ maḥallinde darb olunur.

(1005) كَانَ كُرَاعًا فَصَارَ ذِرَاعًا

(Kāne kurā‘en fe-şāre zirā‘en)¹⁸⁴⁶

Kurā‘ ğurāb vezninde koyun ve sığır maḳûlesinin bacaklarınıñ incerek olan yerine dinür ki at kısmında vazîf menzilineydir. Lisânımızda paça ta‘bîr olunur ki maḥşûş ta‘âmı olur. Ve minhu a‘ṭā’l-‘bde kurā‘en fe-ṭalebe zirā‘en¹⁸⁴⁷. **Zirā‘** kitâb vezninde erş ta‘bîr

¹⁸⁴³ O, çiftleşmesine mani olmak için ağıla hapsedilen deve gibidir. Türkçedeki karşılığı: Serçede ötme yok, nara çok. Yazıcı, **age**, s. 159.

¹⁸⁴⁴ Ekmek yapacak araç ve gereçlerin hepsi bende var lakin un yok. Türkçedeki karşılığı: Ne ararsan bulunur derde devadan gayrı. Yazıcı, **age**, s. 160.

¹⁸⁴⁵ Gezen köpek uyuyan köpekten hayırlıdır.

¹⁸⁴⁶ Alçakken yükseldi.

¹⁸⁴⁷ Köleye hayvanın paçası (ayağı)nı verdi o ise kolunu istedi.

itdikleri mevzi' dir ki insānda dirsegi ucundan orta parmağının ucuna varınca miqdāra dinür, yāḥud kola dinür sā'id ma'nāsına. Ma'nā-yı meşel: Kūrā' iken zirā' oldı dimekdir. Bu meşel bir zelil ü ḥaḳīr olan kimse ḳavī olup 'izzet buldukda ḍarb olunur.

(1006) أَكْذِبِ النَّفْسَ إِذَا حَدَّثَتْهَا

(Ekzib nefseke izā ḥaddeṣteḥā)¹⁸⁴⁸

Ekzib emr-i ḥāzırdır. **Ḥaddeṣteḥā** kelimesinde olan zāmīr-i mü'enneṣ nefse rāci' dir. Ma'nā-yı meşel: Nefse sen emel ü merāmīña zafer-yāb olamazsın diyü taḥdīs eyleme ki fütūr ve kelāl gelmekle sa'yıña māni' olur belki maḳşūda fevz ü neyl ü bülūḡı tervīc iderek taḥdīs ve taḥyīl eyle ki sa'y u iḳdāma medār-ı taṣṣīt olur dimekdir ki himmet didikleri bu olacaḳdır. Bu meşel bir kimseyi cesāret ü iḳdāma ḥaş ve iḡrā maḥallinde ḍarb olunur. Beṣṣārdan su'āl eylediler ki eş'ār-ı 'Arabdan pek ma'nī-dār olan ḳaḡı şī' rdir. Cevābında Lebīdīn [208a] işbu

Ekzibi'n-nefse izā ḥaddeṣteḥā

*İnne ṣidḳe'n-nefsi yuzrī bi'l-emeli'*¹⁸⁴⁹

beyti vicdānımda pek eş'ardır didi. Vāḳı'an cümle-i umūr u āmālīn ḥuṣūlüne esās u medārdır ve bunuñ muḳābilinde 'Arablar "صَدَّقَتْهُ نَفْسُهُ"¹⁸⁵⁰ dirler. Ya'nī bir nesneniñ talebinde nefsi miḥnet ve 'aciz taḥyīl eylemekle tebāṭı ve tekāsül itdi dimekdir. Binā'en 'aleyh nefse kezūb ıtlāḳ iderler.

(1007) الْكِلاَبُ عَلَى الْبَقَرِ

(el-Kilābu 'ale'l-baḳari)¹⁸⁵¹

Ba'zılar *el-kirābu 'ale'l-baḳari* rivāyet eylediler. Pes kilāb rivāyetine göre ma'nā-yı meşel: Kilābı baḳar-ı vaḥṣī üzerine ḳışḳırdup ṣalıver dimektir. Bu mesel herkesi kendi ḥāl u vaż' u ṣan'atıyla terk ve taḥliye eyle diyecek yerde ḍarb olunur ki ṣan'atından ve ülfetinden olmadığı işi teklīf eyleme, herkese bildigi kārı teklīf ü tefvīz ḳıl demek olur. Meselā ehl-i ḳalemi cenk ü ḳitāle göndermek gibi. Meşel-i mezbūrda vāḳi' el-kilāb el-kirāb kelimesi ibtidā'ıyyet üzere merfū' olur ki *el-kilābu evi'l-kirābu mufevveḡeten* 'ale'l-baḳar sebkinde olur .Ve muḳadder *ersil* kelimesine manşūb olması daḡı cā'izdir. Meydānının beyānına göre *kirāb* kelimesi tarlayı naṭas etmege dinmekle baḳardan murād çift öküzi olur, herkesi kendi ṣan'atıyla terk eyle diyecek yerde ḍarb olunur. *Ve'l-*

¹⁸⁴⁸ Kendi nefesine konuştuğunda yalan söyle!

¹⁸⁴⁹ Kendi nefesine konuştuğunda yalan söyle, çünkü gerçeklik ümidi keser.

¹⁸⁵⁰ Kendi nefsi ona inandı.

¹⁸⁵¹ Köpekler ineklerin üzerindedir.

kilāb rivāyetine göre baķardan murād yaban öküzi olup ķavm-i mezbūrı biribirine iķrā ve taķrīş ü taslīķ eyle maķāmında ķarb olunur.

(1008) أَكْشَفًا وَإِمْسَاكَ

(Ekesfen ve imsāken)¹⁸⁵²

Kesf keşf vezninde dūrük yüzöl olmaķ ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Hem buķl u imsāk ider [209b] ve hem turş-rū gösterir dimekdir. Bu meşel müte' abbis ve bed-ķehre olan baķıl haķķında ķarb olunur. Meşel-i mezbūr "أكبرا وإمعارا"¹⁸⁵³ meşeline ķarībdir. **İm'ār** hemzeniñ kesriyle bir ādemiñ zād u zevādı ķalmayup faķīr olmaķ ma' nāsınadır. Bu meşel hem faķīr ve hem mütekebbir olan kimse haķķında ķarb olunur, Türkī lisānda "Hem zügürd hem de siki büyük" meşeli ķavli ķavl-i mezbūra aķrebdir.

(1009) كَالْغُرَابِ وَالذُّبِّ

(Ke'l-gurābi ve'z-zī 'bi)¹⁸⁵⁴

Ya' nī ķurd ile ķarģa gibidir dimekdir. Bu meşel biribirine dā 'imā muvāfaķat idüp aşlā muķālefet itmeyen iki kimse haķķında ķarb olunur. Zīrā ķurd şayda gitdikde ķarģa daķı bile gidüp aldıģı şikārıñ baķiyyesini ģora geķürür, binā 'en ' aleyh muvāfaķatı vardır.

ما على أفعل من هذا الباب

Mā 'alā ef' ale min hāze'l-bābi¹⁸⁵⁵

(1010) أَكْمَنُ مِنْ جُدْجِدٍ

(Ekmenu min cudcudin)¹⁸⁵⁶

Ekmen kumūn kelimesinden me' ģūzđur, ķu'ūd veznindedir, puşulanup gizlenmek ma' nāsınadır. **Cudcud** hudhud vezninde aģustos böceğine dinür. Bu meşel meşhūr ve mütevātir olup kendiyi rü 'yet mümkün olmayan nesne haķķında ķarb olunur.

(1011) أَكْذَبُ مَنْ دَبَّ وَدَجَّ

(Ekzebu men debbe ve derece)¹⁸⁵⁷

¹⁸⁵² Hem cimrilik eder hem de suratını asar. Türkçedeki karşılığı: hem kel hem fodul. Yazıcı, **age**, s. 192.

¹⁸⁵³ Hem abussun hem de kibirlisin.

¹⁸⁵⁴ Kurt ile karga gibidir.

¹⁸⁵⁵ Ef'al vezniyle başlayan meseller.

¹⁸⁵⁶ Ağustosböceğinden daha saklıdır.

¹⁸⁵⁷ Ölü ve diri olanların en yalancısı.

Ya' nī fülān kimse diri olup rūy-ı zemīnde yürüyen ve fevt olup maḳbūr ve münḳariẓ olan nāsdan ezyed kāzibdir, ölüde diride kendi ḳadar kāzib yoḳdur dimekdir.

(1012) أَكَيْسُ مِنْ قِشَّةٍ

(Ekyesu min ḳişşetin)¹⁸⁵⁸

Ḳişşe maymūn didikleri cānverin küçüğüne dinür. Ḳāfiñ kesriyledir ḥāşşaten zīrek olan etfāl ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(1013) أَكْذَبُ مِنَ السَّالِيَةِ

(Ekzebu mine's-sāliyeti)¹⁸⁵⁹

Sāliye sığırın tereyağını [209a] eriden ḥātūna dinür ki çeşm-i bed işābet itmesün diyü yağı çıḳmadı hep kesildi diyü kızib ider.

(1014) أَكْذَبُ مِنْ يَلْمَعِ

(Ekzebu min Yelma' in)¹⁸⁶⁰

Yelma' yemna' vezninde yağmursuz şimşege dinür ki ḥalkı aldadır. Ve serāba ıtlāḳ olunur ki uzaḳdan şu gibi görünüp yanına varıldıkda bir nesne görünmez. Ba' zılar didi ki: Bir ḥacerdir ki uzaḳdan şu gibi lema' ān idüp şu zann olunur.

(1015) أَكْذَبُ مِنَ الْيَهْيَرِّ

(Ekzebu mine'l-yehyerri)¹⁸⁶¹

Yehyerr yāların fethi ve rānıñ teşdidiyle serāba dinür ki beyābānda uzaḳdan şu gibi görünür.

(1016) أَكْفَرُ مِنْ حِمَارٍ

(Ekferu min Ḥimārin)¹⁸⁶²

Burada **Ḥimār**dan murād Ḥimār bin Muveyli' - nām kimsedir. Aşlı budur ki merḳūm ehl-i İslāmdan olup ḳırḳ sene müddet nāsa cūd ve kerem ve mürüvvetle imrār-ı eyyām eyledi. Ve şulbundan on nefer evlād-ı zükūra nā'il olmağla bir gün mecmū'ı birden şikāra gidüp nāgāh be-ḳazā-yı ḥazret-i İlāh cevvi-i hevāda berḳ ü bārān peydā ve bir

¹⁸⁵⁸ Maymun yavrusundan daha akıllı.

¹⁸⁵⁹ Sāliyeden daha yalancı.

¹⁸⁶⁰ Seraptan daha yalancı.

¹⁸⁶¹ O kimse seraptan daha yalancıdır. Türkçedeki karşılığı: Yalancılıkta Yesârizâde'ye rahmet okutuyor.

Yazıcı, **age**, s. 160.

¹⁸⁶² Himâr denen kimseden daha kâfirdir.

şā'ika şadmesiyle cümlesi 'āzim-i şavb-ı beḳā olmalarıyla mersūm bu ḫāleti istimā' eyledikde on nefer evlādımı bu resme nā-būd iden ma'būda 'ibādet eylemem diyü *ne'ūzu bi'l-lāhi te'ālā* mürted olmağın ḫaḳḳında ḡaḏab u ḳahr-ı Rebbānī zuhūr ve dār-ı diyāriyla hebā'en menşūr olmuşdur. *Lā yus'elu 'ammā yufe'alu*¹⁸⁶³.

البَابُ الثَّالِثُ والعشرون: فيما أوله لام
el-Bābu's-şāliḡu ve'l-'iṣrūn: Fīmā evveluhu lāmūn¹⁸⁶⁴

(1017) لَمْ يُحْرَمَ مِنْ فُضَيْدٍ لَهُ

(Lem yuhrem men fuṣide lehu)¹⁸⁶⁵

Fuṣide faşd lafzından māzī-i mechūldür. Faşid ol ṭamardan çıkan ḳana dinür ki A' rāb tā'ifesi deveyi faşd ve ḳanını bağırsak içre hıfz idüp ḳıtlıḳ zamānında pişirüp mihmānı [210b] anuñla it'ām iderler ve taḫfif içün şādī iskār iderler. Aşlı budur ki iki ādem bir A' rābiye nezil olup başkaca beytütet eylediler. A' rābī birini vaż'-ı mezkūr üzre ziyāfet eyleyüp 'ale's-şabāḫ mihmān-ı diger bundan su'āl eyledi ki aḫşām şāḫib-i ḫāne seni ne gūne ziyāfet eyledi. Ol daḫı *mā ḳuri'tu ve innemā fuṣide lī*¹⁸⁶⁶ ya' nī ben eṭ'ime-i nefise ile ziyāfet olunmadım hemān benim içün faşd eylediler didikde mihmān-ı diger kelām-ı mezbūrī irād eylemekle meşel oldı. Bu meşel şey'-i yesir ile ḳanā'at mevḳi'inde ḏarb olunur. Ve kelām-ı mezbūr *men fuṣide lehu* 'ibāretiyle de mervīdir ki fezd faşd ma'nāsınadır. Ve ba'zılar *men ḳuṣide lehu* 'unvāniyla rivāyet eylediler ki ḳāfladır, a' tā ḳaşden dimekdir ki ḳalīlen ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Ol kimse kendi içün rāḫla faşd olup bir miḳdār ḳanıyla müteḡaddī olur, elbette ziyāfetden mahrūm olmaz dimekdir. Ba'zı maḳşūdına nā'il olan kimse ḫaḳḳında ḏarb olunur.

(1018) لَقُوَّةٌ صَادَقَتْ قَبِيْسًا

(Laḳvetun şādefet ḳabīsen)¹⁸⁶⁷

Laḳve temre vezninde erkek menīsini çāpūk telaḳḳī eylemekle hemān gebe olan dişiye dinür. **Ḳabīs** emir vezninde şol aygıra ve buğura ıtlāḳ olunur ki aşdıḡı dişiye çāpūk gebe

¹⁸⁶³ Onun yaptıkları sorulmaz.

¹⁸⁶⁴ Yirmi üçüncü bölüm: Lām ile başlayan meseller.

¹⁸⁶⁵ Az ve kolay bir şeye kanaat eden ziyafetten mahrum edilmez. Türkçedeki karşılığı: Azı bilmeyen çoğu olmaz. Yazıcı, **age**, s. 111.

¹⁸⁶⁶ Bana nefis yemek verilmedi, sadece kan verildi.

¹⁸⁶⁷ Kuvvetli kadın kuvvetli erkeğe uygun düştü.

ider ola. Ma'nā-yı meşel: Bir lakıvedir ki kabīse teşādūf itdi dimekdir. Bu meşel iki müttefikin ictimā' ları vaktinde darb olunur.

(1019) لَيْسَ هَذَا بِعُشْكٍ فَادْرُجِي

(Leyse hāzā bi-'uşşiki fe'drucī)¹⁸⁶⁸

'Uşş 'aynıñ zammı ve şiniñ teşdidiyle şol kuş yuvasına dinür ki ağac dalları aralığında [210a] hār u hasdan ittiḥāz eyleye; 'ayn'ın fethiyle de cā'izdir. Yuwayı dışı kuş yapmağla ḥitāb mü'enneşdir. **İdrucī** emr-i mü'enneşdir, maşdarı derūc kelimesidir ki şavuşup gitmek ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Bu seniñ āşiyānen degildir, yoluña şavuşup git dimekdir. Bu meşel seniñ bunda ḥaqqıñ yoǵdur ferāğat kıl yāḥud bu seniñ işiñ degildir diyecek yerde darb olunur.

(1020) لَوْ وَجَدْتُ إِلَيْهِ فَكْرِشٍ

(lev vecedtu ileyhi fe-kerişin)¹⁸⁶⁹

Vecedtu māzī-i mütেকellimdir. **fā'** kelimesi fem lafzınıñ ḥālet-i naşbı ve **keriş** muzāfun ileyhidir ki ketif veznindedir, işkenbeye dinür. Her geviş getüren ḥayvānda olur, insānda mi'de menzilindedir. Ve bu mü'enneşdir, mi'de i'tibārıyla bunda cümle-i cezā'ıyye muḥadderdir, *lefa'altuhu* sebkindedir. Aşlı budur ki bir kimse bir koyunu zebḥ idüp cemī'-i a'zāsını pāreleyüp işkenbesi içre pişürmek içün şımşıkı taldurdu. Ba'zı 'uzvı girü ḳalmağla anları daḥi vaż' eyle didiklerinde işkenbeniñ aǵzında ḳoyacaḳ yeri ḳalmamağla kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Ya'nī ol bākī ḳalan laḥmı ḳoyacaḳ mevzī' bulsa idim anı daḥi vaż' ider idim dimekdir. Bu meşel bir müşkil iş teklīf olunduǵda imkān u iktidārdan ḥāric olduǵını beyān ma'rezinde darb olunur.

(1021) لَوْ ذَاتُ سِوَارٍ لَطَمْتَنِي

(Lev zātu sivārin laṭametnī)¹⁸⁷⁰

Sivār kitāb vezninde bilezige dinür, zenān bilekçelerine geçürürler. **Laṭamat** māzī-i mü'enneşdir, maşdarı laṭm kelimesidir ki el ayasıyla bir ādemiñ yüzine yā bedeniniñ şafḥasına şamar urmaḳ ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Kāşkī baña ṭabanca uran ḳolları bilezikli bir ḥātūn olaydı ki murād [211b] eşrāf ve dūdmāndan bir ḳadın olaydı dimektir. Aşlı budur ki bir ḥātūna küf' ü 'adīli olmayan fūrū-māyeden bir 'avrat sille urmağla

¹⁸⁶⁸ Bu yuva senin yuvan deǵil, yürü bakalım! Türkçedeki karşılığı: Bu sevdadan vazgeç. Yazıcı, **age**, s. 172.

¹⁸⁶⁹ Kalan et için boş bir yer bulsaydım onu yerleştirdim.

¹⁸⁷⁰ Bilezik sahibi bir kadın vursaydı dayanırdım.

kelām-ı mezbûrî îrād eyledi. Bu meşel bir ādeme edāniden biri isā'et idüp 'avrat yāhud zebān-dırāzlık eyledikte đarb olunur.

(1022) لولا الوئامُ لَهَلَكَ الأنامُ

(Levle'l-vi 'āmu leheleke'l-enāmu)¹⁸⁷¹

Vi'ām kirām vezninde mufāvaqat ma' nāsına olduğına göre, ma' nā-yı meşel: Nāsın biri biriyle üns ve ülfetde ve sâ'ir mu'āmelâtta muvāfaqatları olmasa maşlahatları muşmañil ve kendileri telef ve perişān olur dimekdir. Ve fahr ve mübāhāt ma' nāsına olduğına göre ehl-i kerem ki lutf u ihsānı 'an řab' iderler, cibilletinde mekārım olmayanlar anlara teşebbüh ve tebāhī cihetiyle iderler. Eger bu maķūleler vech-i mezkūr üzre taklīd ile sâ'ir mübāhāt itmeseler reşķ ü şasedlerinden helāk olurlar dimekdir.

(1023) لَا لِحَقِّنْ حَوَاقِنَكَ بِذَوَاقِكَ

(Le-ulhıķanne havāķineke bi-zevāķineke)¹⁸⁷²

Le-ulhıķanne ilhāk kelimesinden muzārī' dir. Havāķin hāķineniñ cem' idir ki bedende boyun çenberiyle köpricik kemikleriniñ aralığına yāhud ķarnıñ aşağısına dinür. Zevāķin zāķineniñ cem' idir ki taht-ı zeķana dinür. Ma' nā-yı meşel: Seniñ hāķinelerini zāķinelerine yapışdırırım dimekdir. Bu meşel ķahr u ğalebe ile tehdīd mevķi' inde đarb olunur.

(1024) لَمَّا اسْتَدَّ سَاعِدُهُ رَمَانِي

(Lemmā istedde sā' idehu remānī)¹⁸⁷³

İstidād ifti' āl vezninde řoğrulmaķ ma' nāsınadır, kemā fī ķavli'ş-şā' ir:

U'ellimuhu'r-rimāyete fī kulli yevmin

*Fe-lemmā istedde sā' idehu remānī*¹⁸⁷⁴

[211a]

Ma' nā-yı meşel zāhirdir. Bu meşel her hālde kerem ü ihsān eyledigiñ kimseden muķābelesinde isā'et vāķi' olduğda đarb olunur.

(1025) التَّقْتُ حَلَقَتَا الْبَطَانِ

¹⁸⁷¹ Eğer insanların birbirlerine karşı uyumları olmasaydı bütün yaratılmışlar helak olurdu. Türkçedeki karşılığı: Dost beni arasın da bir yeşil yaprak ile olsun. Yazıcı, **age**, 219.

¹⁸⁷² Senin hakınelerine zakinelerini birbirine yapışdırırım. Türkçedeki karşılığı: Senin ağzının payını veririm. Yazıcı, **age**, s. 223.

¹⁸⁷³ Kolu kuvvetlenince bana mızrak attı.

¹⁸⁷⁴ Ona her gün mızrak atmayı öğretirim, ancak kolu kuvvetlenince bana mızrağı attı.

(İltakāt halkatā el-biṭāni)¹⁸⁷⁵

İltakāt māzī-i mü'enneşdir. **Halkatān** teşniye şığasıyladır. **Biṭān** nūnuñ kesriyle deveniñ semer kolanıdır, halkaları mülākī olduğda kolan ziyāde ve muḥkem çekilmiş olur. Bu meşel miḥnet ü belā ve şiddet ü şūr u şakā nihāyete bāliğ olup ḥaddi tecāvüz eyledikde ḍarb olunur.

(1026) لَيْسَ الرَّئِىُّ عَنِ التَّشَافِّ

(Leyse'r-reyyü 'ani't-teşāffi)¹⁸⁷⁶

Reyy şuya kıanmak ma'nāsınadır. **Teşāff** tāniñ ve şīniñ fethi ve fāniñ teşdīdiyle taş dibinde kıalan şu baķıyyesine dinür. **Ya'nī** azacıķ şu baķıyyesinden reyy ḥāşıl olmaz dimekdir. Bu meşel bir muḥtāc ve bī-kes ednā nesneye mālīk olduğda ḍarb olunur.

(1027) لِكُلِّ غَدٍ طَعَامٌ

(Li-kulli ğadin ṭa'āmun)¹⁸⁷⁷

Ma'nā-yı meşel zāhirdir. Dā'imā cenāb-ı ḥaķķa mütevekkil olup faẓl u keremine rızā lāzımdır diyecek yerde ḍarb olunur.

(1028) لَيْسَتْ لَهُ جِلْدُ النَّمْرِ

(Lebistu lehu cilde'n-nemiri)¹⁸⁷⁸

Lebistu māzī-i mütekellimdir, cild-i nemr kıaplan postı ki mübārizler cenk günlerinde giyerler. Mu'āviye zehrābe-ḥ'ār-ı cām-ı memāt oldıĝı vaķitte ferzend-i nā-sa'ādetmendi Yezīd-i pelīde teşyīd-i erkān-ı devleti için vaşıyyet eylemişdir ki *teşemmer kulle't-teşemmure ve'lbes libni'Z-Zubeyr cilde'n-nemiri*¹⁸⁷⁹. Bu meşel emr-i ḥuşūmetde ḥaṭve-endāz-ı aķdām-ı iķdām-ı tām oldum diyecek yerde ḍarb olunur.

(1029) لِكُلِّ صَارِمٍ نَبْوَةٌ وَلِكُلِّ جَوَادٍ كَبْوَةٌ

(Likulli şārimin nebevetin ve likulli cevādin kebvatin)¹⁸⁸⁰

Nebve temre vezninde kılıç bir nesneye işlemeyüp girü şıçramāĝa ve girü dönmege dinür. [212b] **Kebve** ḥaṭve vezninde sürçüp yüz üzre kıapanmaĝa denür. **Ya'nī** ba'zı

¹⁸⁷⁵ Devenini iki kolanını birbiriyle karşıladı.

¹⁸⁷⁶ Bardaĝın sonuna kadar su içmekle susuzluk gitmez.

¹⁸⁷⁷ Yarınlar için yemek bulunur.

¹⁸⁷⁸ Onun için kıaplanın cildini giydim.

¹⁸⁷⁹ Kolunu iyice sıva ve İbü Zübeyr için kıaplan cildini giy.

¹⁸⁸⁰ Her kılıç yanlışı yere isabet edebilir ve her at da sürçebilir.

kerre seyf-i şārimden nebve ve cevād u kerīm olan atdan kebve zühūr eyler dimekdir. Bu meşel dā'imā muşīb olan kimseden bir haṭā zühūr eyledikde ḍarb olunur.

(1030) أَلْحِمْ مَا أَسَدَيْتَ

(Elḥim mā esdeyte)¹⁸⁸¹

Elḥim emr-i ḥāzırdır, maşdarı ilḥām kelimesidir ki cullāh beze argac atup toḳumak ma' nāsınadır. **İstedeyte** māzī-i muḥāṭabdır, maşdarı isdā' kelimesidir ki cullāh beze arış yapmak ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Arış attığıñ beze argac daḥi at ki bez kāmīl olsun dimekdir. Bu meşel şūrū' ittiğiñ işi nākış ḳomayup itmām u ikmāl ḳıl diyecek yerde darb olunur.

(1031) لِكُلِّ سَاقِطَةٍ لَاقِطَةٌ

(Likulli sāḳiṭatin lāḳiṭatun)¹⁸⁸²

Lāḳiṭa yerden buluntı devşiren kimseye dinür; tā' ismiyyet içündür. Ma' nā-yı meşel: Her düşürici içün bir devşürici bulunur dimekdir. Ya' nī nāṭıḳıñ ağızından düşen her söz içün bir işidüp sāyi' iden bulunur. Bu meşel ḥıfz-ı lisān eylemek ma' rezinde ḍarb olunur.

(1032) لِكُلِّ جَابِهٍ جَوَزةٌ ثُمَّ يُؤَدَّنُ

(Likulli cābihin cevzetun şumme yu'ezzenu)¹⁸⁸³

Cābih ism-i fā'il şīḡasıyladır, maşdarı cebh kelimesidir ki vürūd ve teveccüh ma' nāsınadır. **Cevze** temre vezninde bir şuvarım şuya, 'alā ḳavlin bir içim şuya dinür. **Yu'ezzenu** muzāri' -i mechöldür, maşdarı te'zīn kelimesidir ki bir ādeme şu maḳūlesi şurba vermeyüp şurbdan redd ü men' eylemek ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Bizim üzerimize vürūd iden kimse içün [212a] bir içim şu ḳısmeti vardır, ba' dehu şudan red ve men' olunur dimekdir. Bu meşel çok zamān meḳş ü iḳāmet iden müsāfir ḥaḳḳında ḍarb olunur.

لطيفة

(Laṭīfe)

¹⁸⁸¹ Arış attığın beze argac dahi at ki bez tam olsun. Türkçedeki karşılığı: İti öldürene sürütürler. Yazıcı, **age**, s. 217.

¹⁸⁸² Ağızından dökülen sözler için bir dolayıcı vardır. Türkçedeki karşılığı: Her kör satıcının bir kör alıcısı vardır.

¹⁸⁸³ Bize gelene bir yudum su verildikten sonra bir daha su verilmez.

Ḳurduñ biri bir taḳrīble cennete duḡūl eylemiş. Su'āl itmişler ki seniñ cennete duḡūlünüñ bir vechle münāsebeti yokdur, lākin ne ṭarīḳla girdiñ? Cevāb virmiş ki benim bir vechle liyāḳatım yoğ idi, lākin ḥāne şāḥibi 'indinde çok zamān meḳṣ ü iḳāmet eyleyen müsāfirleriñ bir kaçını ḥora geçürmüş idim, binā'en 'aleyh cennete vuşūl müyesser oldu.

(1033) لَيْسَ الْقَدَامَى كَالْخَوَافَى

(Leyse'l-ḳudāmā ke'l-ḥavāfi)¹⁸⁸⁴

Ḳudāmā ḳuşārā vezninde ḳuş ḳısmınıñ ḳanatlarınıñ öñ ṭarafında vāḳi' dört 'alā ḳavlin on 'aded yeleklere dinür ki **ḥavāfi** anuñ muḳābelidir ki ḳanadını ḳışup yumduḳlarında görünmeyeler. 'Alā ḳavlin menākib didikleri yeleklerden soñra olan dört yeleklere dinür yāḥud öñde olan yedi yeleklerden soñra olan yeleklere dinür. Bu meşel bir nesneyi diger nesne üzre tafzīl vaḳtinde ḍarb olunur.

(1034) لِلْحِطَّانِ آذَانٌ

(Li'l-ḥiṭṭāni āzānun)¹⁸⁸⁵

Ḥiṭṭān ḥā'iṭ lafzından cem' dir ki dīvāra dinür. **Āzān** medd ile uẓn kelimesiniñ cem' idir ki ḳulaḡa dinür. Ve teḳūlu'l-'Arab *lebistu uzunu lehu ey a'raẓtu 'anhu ev tegāfeltu*¹⁸⁸⁶ ya'nī ben ḳulaḡları anuñ cihetinden örtdüm dirler ki andan i'rāẓ itdim yāḥud tegāful eyledim demekden kināyedir. Ma' nā-yı meşel: Dīvārlarıñ ḳulaḡı vardır ki belki dīvār ardında ādem vardır āhestece tekellüm eyle cā'iz ki seniñ kelāmiñi istimā' eyleyeler demekden 'ibāretdir. [213b] Bu meşel ketm-i esrār ḥuşūşunda ziyāde iḥtiyāṭ lāzımdır diyecek yerde ḍarb olunur. ḳāle'-ş-şā'iru:

Ve iḥfāẓ 'ala's-sirri bi'-iḥfā'ihī
*Fe-inne li'l-ḥiṭṭāni āzānen*¹⁸⁸⁷

(1035) لَجَّ فَحَجَّ

(Lecce fe-ḥacce)¹⁸⁸⁸

Ma' nā-yı meşel: Fülān kimse āḥer-i kimse ile bir ḥuşūşda lecc ü münāza'a idüp āḥirü'l-emr müdde'āsını işbāt için delīl īrād eylemekle ḥaşmına ḡālib oldu demektir. Ba'zılar aşlını şu vechle beyān eyledi ki bir kimse düyūn-ı keşīreye mübtelā olup ḡuremāsiyla

¹⁸⁸⁴ Kuşun kanadının ön tüyleri arka tarafı gibi değildir.

¹⁸⁸⁵ Duvarın kulağı vardır. Türkçedeki karşılığı: Yerin kulağı var.

¹⁸⁸⁶ Ben kulağımı ona giydim, yanı ona yüz vermedim yada görmezlikten yaptım.

¹⁸⁸⁷ Sırrı gizleyerek onu koru, bil ki duvarların kulakları vardır.

¹⁸⁸⁸ İnatçı olup hacca gitti.

her gün lecc ü gavgâdan hālî degil idi. Âhirü'l-emr fırsat bulup firâr ve etrâf u eknâfi geşt ü güzâr iderken huccâca teşâdüf idüp anlar ile Mekke-i Mükerreremeye vâşıl olduḡda bu bahâne ile ḡacc itmek ḡâceti degil iken ṡavâf-ı beytu'llah ve te'diye-i menâsik-i ḡacc idüp ḡacîlar gürühûna dâhil oldu. Hâşılı küremâ ile lecc ü mücâdelesî ḡacca sebep oldu. Bu meşel bir maṡlab-ı a'lâya ḡaşdı yoḡ iken nâ'il olan kimse ḡaḡḡında ḡarb olunur, yâḡud bir nesne taḡşîlinde hezâr lecc ü sa'y idüp âḡirü'l-emr zafer-yâb olan kimse ḡaḡḡında ḡarb olunur.

(1036) لَيْسَ فِي الْعَصَا سَيْرٌ

(Leyse fî'l-‘aşâ seyrün)¹⁸⁸⁹

Ba'zılar didi ki: Burada **seyr**den murâd ‘aşânîñ başına parmak geḡürmek içün taḡdıḡları ḡayışdır. Bu meşel maṡlûba nâ'il olmaḡa bir vechle ḡudret yoḡdur diyecek yerde ḡarb olunur. Ba'zılara göre ‘aşâdan feres ve **seyr**den meşy murâddır. Zîrâ ‘aşâ Cezîmetu'l-Ebreş-nâm melekiñ feresi ismidir ki emîr-i Hîrede [213a] idi. Ben fülân ḡuşûşî işlemeḡe ḡâdir degilim diyecek yerde ḡarb olunur.

(1037) أَلْقَى عَلَيْهِ لَطَاتَهُ

(Elḡā ‘aleyhi laṡâtehu)¹⁸⁹⁰

Laṡât ḡaṡât vezninde cebheye dinür, soñra şıḡlet ma'nâsında isti' mâl olundu. Bu meşel şıḡletini anuñ üzerine bıraḡdı diyecek yerde ḡarb olunur.

(1038) لَحَفَنِي فَضْلُ لِحَافِهِ

(Leḡafenî faḡle liḡâfîhi)¹⁸⁹¹

Leḡafenî mâzîdir, maşdarı laḡf kelimesidir ki bir kimseye yorḡan maḡûlesiyle örtüp bürimek ma'nâsınadır. **Liḡâf** kitâb vezninde bürinecek nesneye dinür, çârşeb ve yorḡan ve sâ'ir nesne gibi. Ma'nâ-yı meşel: Fülân kimse beni faḡla-i liḡâfıyla örtti dimeḡdir. Bu meşel zaḡîre veyâ ‘aṡiyyesiniñ faḡlasını âḡere i'tâ iden kimse ḡaḡḡında ḡarb olunur.

(1039) اللَّيْلُ وَأَهْضَامُ الْوَادِي

(el-Leyle ve ehḡâme'l-vâdî)¹⁸⁹²

¹⁸⁸⁹ Deḡnekte ḡayış yoktur.

¹⁸⁹⁰ Yüḡünü üzerine bıraktı.

¹⁸⁹¹ Kendi yorḡanıyla beni örttü.

¹⁸⁹² Seni gece vakitlerinde ve vâdilerin ḡukur yerlerinde yürümekten uyarıyorum.

Ehḏām haḏm kelimesiniñ cem'idir ki dere içinde olan çukur yerlere dinür. Taḳdīr-i meşel *uḥezziruke'l-leyle ve ehḏāme'l-vādī* dimekdir. Ya'nī gice içre dereniñ çukur mevzi'lerinde yürime ki maḥall-i ḥaṭardır dimekdir. Bu meşel iki cihetden maḥūf olan nesneden taḥzīr vaḳtinde ḍarb olunur.

(1040) لَحْظٌ أَصْدَقُ مِنْ لَفْظٍ

(Lahzun aşdaḳu min lafzin)¹⁸⁹³

Lahz lāmiñ fethiyle bir nesneye göz kuyruğıyla bakmak ma'nāsınadır. **Lafz** söz söylemek ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Bir nev' nazar vardır ki maḳşūdı tefhīimde lafzdan eblağdır dimekdir. Meydānī didi ki: Muḥabbet ve buğzuñ eşeri gözde zāhirdir ki lisāna çendān i' timād olunmaz.

(1041) التَّقَى الثَّرَيَان

(İltaka's-şereyāni)¹⁸⁹⁴

Şerā yaş toprak ma'nāsınadır, *arż-ı şüreyyā* dirler yaş zemīn ma'nāsına. Ma'nā-yı meşel: Zemīn aşı olan ruṭubet ve yağmur yağdığından ḥāşıl olan ruṭubet [214b] birbirine mülākī oldı dimekdir. Ba'zılar bu meşel iki kimseniñ birbirine olan sür'atı ḥaḳḳında ḍarb olunur didi. Zemaḥşerī *Müsteḳşāda* ḥaşb u reḥā vaḳtinde ḍarb olunur didi. Meydānī, İbn A'rābiden rivāyet eyledi ki: Bir gün meclisinde didiler ki fülān kimseniñ şırtında gömlegi yokdur, lākin kürk giymiş. İbn A'rābī kelām-ı mezbūrı tefevvüh eyledi ki murād kürküñ kılıyla ḳaşığınıñ kılıdır.

(1042) لَيْسَ يُلَامُ هَارِبٌ مِنْ حَتْفِهِ

(Leyse yulāmu hāribun min ḥatfihi)¹⁸⁹⁵

Ya'nī helākinden ḥavf idüp firār iden kimse levm olunmaz dimekdir. Bu meşel cebān olan kimseniñ 'özrini beyān ma'rezinde ḍarb olunur.

(1043) لَنْ يَزَالَ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا تَبَايَنُوا فَإِذَا تَسَاوَوْا هَلَكُوا

(Len yezāle'n-nāsu bi-ḥayrin mā tebāyenū, fe-izā tesāvū helekū)¹⁸⁹⁶

Ya'nī nās merātib cihetinden mütefāvit olup ba'zı emr ve ba'zı me'mūr oldukça ḥayrdan ḥālī olmazlar. Ve eger merātibde müsāvī olurlarsa kimse kimseye iṭā'at

¹⁸⁹³ Bir bakış bir sözden daha doğru söyler.

¹⁸⁹⁴ Yeryüzündeki nemi yağmur ile karşıladı.

¹⁸⁹⁵ Ölümünden kaçan biri azarlanmaz.

¹⁸⁹⁶ İnsanlar eşit olmadıkları takdirde hep iyi olurlar, eşit olursa helak olurlar.

itmeyüp cümlesiniñ helâkine sebep olur demekdir. Ebû ‘Ubeyde didi ki: *Fe-izā tesāvū helekū* ‘ibâretiniñ benim ‘indimde ma‘nâsı budur ki nâsda şer gâlib ve hayr be-gâyet ‘azîz ve nâdirdir. Pes tesāvî olursa şerde tesāvî olup cümlesiniñ helâkine bâ‘ iş olur.

(1044) لو كان ذا حيلة فتحوّل

(Lev kâne zā hīletin fe-tahevvele)¹⁸⁹⁷

Aşlı budur ki bir kimse hānesinde oturup īkād-ı nār eyledi, keşret-i duḡāndan buñalup helāk oldu. Hātūnı didi ki: "Kaḡı kimse vardır ki anı duḡān helāk eyleye?". Bir kimse işidüp kelām-ı mezbūrı īrād eyledi [214a] *Ya‘nī* ol kimse hīle şāhibi, ya‘nī ‘āqıl olaydı hānesinden taḡavvül eyleyüp anı duḡān helāk eylemez idi demekdir.

(1045) لَقَدْ ذُلَّ مَنْ بَالَتْ عَلَيْهِ الثَّعَالِبُ

(Leḡad zelle men bālet ‘aleyhi’s-ṣa‘ ālibu)¹⁸⁹⁸

Aşlı budur ki ‘Arabdan bir kimse şaneme ‘ibādet iderken iki ṣa‘ leb gelüp ma‘būd ittiḡāz eylediği şanemiñ başına tebevvel eyledi, ol kimse bu ḡālī gördükde işbu beyti tefevvüh eyleyüp şeref-i İslāmı müşerref oldu

Erabbun yebūlu’s-su‘ lubānu bi-re’siḡi
*Laḡad zelle men bālet ‘aleyhi’s-ṣā‘ elibu*¹⁸⁹⁹

(1046) لَقِيْتَهُ صَكَّةَ عُمَيٍّ

(Laḡitehu şakkete ‘umeyyin)¹⁹⁰⁰

Şakketu ‘umeyyi şādīñ ve kāf-ı müşeddedeniñ fethiyle ve ‘umeyy sumeyy vezninde ve ba‘z-ı eş‘ārda ‘aynıñ zammı ve mīmiñ sükūnuyla vārid oldu. Ve *şakketu a‘mā* ‘unvānıyla da rivāyet olunmuşdur. Nışf-ı nehārīñ pek ıssılığı vaḡtiniñ ismidir ki güneşin ıssılığı vücdı ‘alev gibi çalup yaktığı vaḡitden ‘ibāretdir. Yāhud ‘umeyy Ol vaḡitte olan bi-‘aynihi ıssılığın ismidir. **Şakket** kelimesi çalup çarpmaḡ ma‘nāsınadır. Ve ‘umeyy a‘mā lafzından muraḡḡhamen muşaḡḡardır, ta‘zīm içündür, güneşin ḡarrı gözde fer ḡomayıp göz baḡmakdan kaldığı taşavvuriyla Ol vaḡite yāhud ıssılığına itlāḡ olundu. Ve ‘inde’l-ba‘z ‘Umeyy Cāhiliyyede ‘Advān ḡabīlesinden bir kimse adıdır ki faḡīh olmaḡla eşnā-yı ḡacda ḡuccāca menāsik-i hacca müte‘allik iftā ider idi. Bir sene ‘ale’l-‘āde ḡāfile ile gelür iken Mekkeye iki merhale mesāfede bir ḡonaḡa nüzül eylediler. Ve

¹⁸⁹⁷ Hile sahibi olsaydı kurtulurdu.

¹⁸⁹⁸ Tilkinin, üstüne işediği kimse alçak olur.

¹⁸⁹⁹ Tilkinin işediği (putun) başında tanrı olur mu? şüphesiz tilkinin, üzerine işediği kişi alçak olur.

¹⁹⁰⁰ Onu günün ortasında buldum.

ol gün ittifākī hevā pek ıssı idi, rüfeķāsına [215b] teveccüh idüp "Her kim ki yarın bu sâ' ate kadar edā-yı 'umre eylemeyüp muħrim olduğı hâlde qalır ise sene-i âtiyeye kadar edā-yı 'umre idemeyüp öylece ħarām olarak qalır" didikte ehl-i qāfile bi'l-cümle sıçrayup ol âteşnāk vaķitde Mekke cānibine 'azm ü şitāb eylediler. Ol iki merħaleyi cidd-i tām ile kaṭ' idüp zamān-ı yesīrde Mekkeye vāşıl oldılar. Ve 'inde'l-ba'z 'Umeyy 'Amāliķadan bir emīr adıdır. Vaķt-i ħāciredede bir qavim üzerine çapul idüp cümlesini istişāl eylemekle vaķt-i mezbūr aña muzāf ve mensüb oldu. Vecheynde daħi izāfet ednā münāsebet içündür. Ve *şakket* lafzı hemişe zarfiyyet üzere manşubdur.

(1047) أَلِهْ لَهُ كَمَا يُلْهِى لَكَ

(Elih lehu kemā yulhā leke)¹⁹⁰¹

Elih emr-i ħāzırdır, maşdarı ilhā kelimesidir ki ilķā'-ı lehve ma'nāsınadır. Ya'nī degirmen çekerken öğütmek için boğazına ğalle vaṣ' eylemek ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Saña eylediği şan'atın sende aña qarşuluğunu işle dimekdir. Bu meşel mücāzāt u mükāfāt ħaķķında đarb olunur.

(1048) لَا ضُمَّتْكَ ضَمَّ الشَّنَاتِرِ

(Le-ağummenneke đamme's-şenātiri)¹⁹⁰²

Şenātir cem'dir, müfredi *şunture* kelimesidir ki şiniñ ve taniñ zammıyladır, parmağa dinür. Ve zī's-şenātir şiniñ fethiyle mülük-i Yemen'den bir melik laķabıdır ki ismi Laḥtī' a idi. 'Alā-ṭarīķi't-teğallüb neş'et eylemekle ħānumān-ı mülükiyyete maḥsūs olan Ħimyer düdmānlarından idrāk iden civānları dest-i qahr ile iḥzār ve livāṭa ile ihtikār ider idi, tā ki beynlerinde der-kār olan qānūn-ı mu'teber muķtezāsınca mülükiyyete sezāvār olmayalar. Bir gün yine [215a] ħānedān-ı Ħimyerden Zū Nüvās-nām bir civān-ı müstesnā peydā olduğunu istimā' eyledikte 'ale'l-āde livāṭa için ṭarafına iḥzār ve ħalvetgāhına duḥūl ve kār-ı tebeħkārına mübāşeret hengāmında civān-ı mezbūr tiz-destlikle mesfūruñ zeker ü serini kat' ve ṭaşra ħurūc eyledikte nās keyfiyyete vāķıf olmağla giribānımızı pençe-i mersūmdan taḥlīs eyledik diyü iḥzār-ı şādī vü şābāş iderek taḥt-ı salṭanata iclās eylediler.

(1049) لِلَّهِ دَرُّهُ

(Lillāhi derruhu)¹⁹⁰³

¹⁹⁰¹ Sana yaptığı gibi yap!

¹⁹⁰² Parmaklarını sıktıkları gibi seni sıkacağım.

Derr dālîñ fethi ve rānîñ teşdîdiyle süd çok olmak ma‘nâsınadır. Ve süd zâtında şeref-i maḥz olmak münâsebetiyle bir âdemden şâdır olan ‘amel-i ḥüb ve eṣer-i nîkûya ıtlâk olunur. Qavl-i mezbûr bundan me’ḥûzdur ki medḥ ve du‘â maḳâmında îrâd olunur. Ya‘nî ‘amel-i mezbûr muḳâbilinde mükâfât ‘uhde-i beşeriyyeden bîrûn olmaḡla cezâ’ ve mükâfâtı Rabbu'l-mücâzâta havâle olunmuştur. Ve zemmi maḳâmında "لا دُرُّ دُرٍّ"¹⁹⁰⁴ ey *lâ zekâ* ‘ameluhu ya‘nî ‘ameli ḥayırlu olmasun dımeḳdir ki bed-du‘âdır.

(1050) لَقِيْتُهُ أَوَّلَ وَهْلَةٍ

(Laḳîtuḥu evvele vehletini)¹⁹⁰⁵

Vehle sehle vezninde ve fetaḥâtla her şey’in evvel ü ibtidâsına dinür, bundan ibtidâ emri ile ta‘bîr olunur. Ve vâhile daḡı bu ma‘nâyadır. Fi'l-aşl bunlar feza‘a ve fâzi‘e ma‘nâsınadır ki bir nesneyi evvel emrde görünce ‘arız olan ḥavf u feza‘dan ‘ibâretidir. Ba‘dehu her nesnenin ibtidâ-yı kerresinde isti‘mâl olundu, lâkin buna göre tecrîdi müteẓammın olur.

(1051) لَقِيْتُهُ أَذْنَىٰ ذَنِيٍّ

(Laḳîtuḥu ednâ deniyyini)¹⁹⁰⁶

Ednâ aḥrâ vezninde aḳreb ma‘nâsınadır. **Deniyy** ceniyy vezninde ḳarîb ma‘nâsınadır. Ya‘nî [216b] cümleden aḳdem ibtidâ-yı vehlede aña buluşdum dımeḳdir.

(1052) أَلْقَى الْكَلَامَ عَلَىٰ رُسَيْلَاتِهِ

(Elḳa‘l-kelâme ‘alâ ruseylâtihi)¹⁹⁰⁷

Ruseylât muşagḡar bünyesiyle rislât lafzındandır ki risl kelimesiniñ cem‘idir rānîñ kesriyle ki rıfḳ ve te‘ennî ma‘nâsınadır. Bu meşel Meydânîniñ beyânına göre mihzâr ḥaḳḳında ki dâ‘imâ herze ve hezeyân söyleyen yâve-gû ḥaḳḳında ḍarb olunur.

ما على أفعل من هذا الباب

Mâ ‘alâ ef‘ale min hâze‘l-bâbi¹⁹⁰⁸

¹⁹⁰³ Allah ona iyilik versin!

¹⁹⁰⁴ Allah muradını vermesin.

¹⁹⁰⁵ İlk başta onu buldum.

¹⁹⁰⁶ Bir an önce onu buldum.

¹⁹⁰⁷ Yavaş yavaş konuştu.

¹⁹⁰⁸ Ef‘al vezniyle başlayan meseller.

(1053) أَلَامٌ مِنْ رَاضِعٍ

(El'emu min rāḍi' in)¹⁹⁰⁹

Rāzi' ba'zılarıñ beyânına göre ol kimsedir ki be-ğāyet le'āmetinden dişleri aralığında kalan ta'āmı zāyi' olmasun diyü çıkarup ekl ider ola. Ve ba'zılar didi ki: Rāzi' ol kimsedir ki koyun ve deveyi çanağa şağdıķda belki şadāsını istimā' idüp süd isterler diyü havfından memesini ağızıyla emer ola. Ferrā' didi ki: Rāzi' ol çobandır ki koyun ve deve ra'y itmege gitdikde süd şağacaķ kab götürmez ve bir kimse süd ister ise şağacak kabım yokdur dir. *Terceme-i Kāmūs*da vālid-i mācidim beyān buyurmuşlar ki rāzi' şol le'īm ü nākes şaḥşa dinür ki gūyā lu'm u ḥisseti süd yerine anasınıñ memesinden aķmış ola ki murād māder-zād le'īm ü nākesdir. Ve 'Arablarıñ *le'īmun rāḍi'un* didikleriniñ menşe'i budur ki bir ḥasīs ü le'īm kimse var idi, dā'imā süd sağmayıp memesini ağızına alup emer idi, faşırdısını komşular ve sâ'iller işidüp kendisinden süd taleb eylemeyeler. Ba' dehu her le'īm ü nākese vaşf eylediler.

(1054) أَلَامٌ مِنَ الْبَرَمِ الْقُرُونِ

(El'emu mine'l-beremi'l-ḳurūni)¹⁹¹⁰

Berem-i ḳurūn ḳavm-i ibrāmdan bir kimsedir ki ḥātūnuna bir ḳab virdi ki deryūze [216a] idüp bir nesne taḥşıl ide. Ḥātūn biraz et peydā idüp getürdi. Evlādlarını cem' idüp ekle şürū' eylediklerinde ol kimse ikişer ikişer et loķması alup ekl eyler idi. Ḥātūn taḥammül eylemeyüp *eberemen ve ḳurūnen* ya'nī deryūze taḥşıl eylediñ mi çifte çifte mi ekl idersin didi ki menfa'ati, kendiye celb iden baḥıl ḥaḳķında darb olunur.

(1055) أَلَّذُ مِنْ زَبَدٍ بَرَبٍ

(Elezzu min zebedin bi-zebbin)¹⁹¹¹

Zebed ma'lūmdur ki ḳaymağa dinür. **Zebb** Başra ḥurmālarından bir nev' ecved ü a'lā ḥurmāya dinür. Ve

(1056) أَلَّذُ مِنْ زَبَدٍ بِنِرسِيَانٍ

(Elezzu min zebedin binirsiyānin)¹⁹¹²

Nirsiyān Kūfe ḥurmālarından bir nev' ecved ve a'lā ḥurmāya dinür. Meşel-i evvel Başarī ve şānī Kūfidir.

¹⁹⁰⁹ Emenden daha alçak.

¹⁹¹⁰ Berem-i Karūn denen adamdan daha alçak.

¹⁹¹¹ Basra'nın hurmasından daha lezzetli.

¹⁹¹² Kūfe'nin hurmalarından daha lezzetli.

(1057) أَلُوْطُ مِنْ رَاهِبٍ

(Elvaṭu min rāhibin)¹⁹¹³

Bu meşel kavlı-i şā' irden aḥz u isti' māl olunmuşdur ki şu beytde vārid olmuşdur.

Ve elvaṭu min rāhibin yedda'ī

*Bi enne'n-nisā 'a 'aleyhi ḥarāmu*¹⁹¹⁴

(1058) أَلْهَفُ مِنْ مُغْرِقِ الدُّرِّ

(Elhefu min muğriki'd-durri)¹⁹¹⁵

Elhef lehf kelimesinden me'ḥūzdur ki fetḥateynle bir nesneye dirīg ü taḥassür çeküp maḥzūn olmaḥ ma' nāsınadır. **Muğriku'd-dur** ol kimsedir ki rü'yāsında gördi ki deñizde bir denk yüki a' lā incüye zafer-yāb oldu, sāḥil-i selāmetle iḥrāc ideyim der iken қа' r-ı deryāya düşürmekle uyḡudan uyandıḡda deñize düşürdiğine teḥazzūn ü telehhūf iderek vefāt eyledi.

(1059) أَلُوْطُ مِنْ دُبِّ

(Elvaṭu min dubbın)¹⁹¹⁶

Dubb dālīñ zammı ve bānīñ teşdīdiyle ayu ta' bīr olunan cānvare dinür. Şehveti ziyāde olmaḡla insānı daḡı kendiye maḥşūş işāretle cimā' ve vaṭı' için işāret ider. [217b] Be-ḡāyet muḡlim-i dübür-şehvet ḥaḡḡında ḡarb olunur.

(1060) أَلْهَفُ مِنْ قَضِيبٍ

(Elhefu min қаḡḡibin)¹⁹¹⁷

Қаḡḡib emīr vezninde Baḡreynde bir ḡurmācı adıdır. Aşlı budur ki mezbūr Baḡreynde vech-i mezkūr üzre ḡurmā-fürüş olup dā'imā maḥşūs bir ḡurmā tācirinden ḡurmā alup ve kendisi sā'ire bey' ider idi. Bir gün 'ale'l-'āde gelüp tācir-i merḡūmdan ḡurmā taleb eyledikte ol daḡı 'inde müctemi' olan fenā ve kemter ḡurmādan bir қаvşara iḥrāc ve a' lā pahāsiyla bey' ü i' tā eylemekle қаḡḡib daḡı қаvşarayı aḡz ve geldigi semte 'avd ü 'azīmet eyledi. Meger tācir o қаvşara içre bir kīse altun ḡıfz eylemişdi. Қаḡḡib gittikten soñra tezekkūr eylemekle Қаḡḡibe idrāk ve kiseyi istiḡlāş eyleyemez ise kendi nefsinı ḡatlı eylemek için eline bir ḡançer alup hemān şitābān Қаḡḡibin 'aḡabinden pūyān oldu.

¹⁹¹³ Rahipten daha luti.

¹⁹¹⁴ Kadınların kendisi için haram olduğunu İddia eden rahipten daha lutidir.

¹⁹¹⁵ İnciyi batıran kimseden daha hüzünlü.

¹⁹¹⁶ Ayıdan daha luti.

¹⁹¹⁷ Kadib'den daha kederli. Türkçedeki karşılığı: Gamlı yürek ölmese de dirilmez. Yazıcı, **age**, s. 73.

Hilāl-i rāhda Qaḍībe yetişüp luṭf ile "Bu defʿ a cenābıña virdigim ḥaṭā ile kemter ü fenā ḥurmā imiş, kavşarayı bāña iʿāde kııl ki ʿale'l-ʿāde yine aʿlā ḥurmā vireyim" diyerek kavşarayı istirdād ve Qazīb'in manzarasında kīse-i maʿhūdı ibrāz u iḥrāz eylemekle Qaḍīb qadıyyeye vākıf ve ḥançer-i istiṣhābının sebebine bi'l-istifsār muṭṭalīʿ olduğda kīsenin teʿessüf ü telehhüfiyle hemān dest-i tācirden ḥançeri aḥz ve kendi ciger gāhına ṭaʿnla *zehebe zehebe*¹⁹¹⁸ diyerek semt-i beḳāya zāhib oldu.

(1061) أَلْهَفُ مِنْ ابْنِ السَّوِّ

(Elhefu min ibni's-sev'i)¹⁹¹⁹

Yaʿnī nā-ḥalef evlāddan ziyāde ḥūzn ü teḥassür idici dimekdir. Zīrā nā-ḥalef evlād ebeveyniñ ḥayātında [217a] anlara itāʿat eylemeyüp baʿde vefātihimā taḥazzün ü telehhüf ider.

البَابُ الرَّابِعُ وَالْعَشْرُونَ: فِيمَا أَوَّلَهُ مِيم

el-Bābu'r-rābiʿ u ve'l-ʿiṣrūn: Fīmā evveluhu mīm¹⁹²⁰

(1062) مَاءٌ وَلَا كَصَدَاءَ

(Māʿun velā ke-ṣaddāʿa)¹⁹²¹

Ṣaddāʿ kettān vezninde bir kuyu yāḥud bir çeşme ismidir ki ʿinde'l-ʿArab anuñ şuyundan ḥoş-güvār şu yokdur. *Maʿnā-yı meşel*: Şu çokdur ammā ṣaddāʿ şuyuna mūmāşil degildir dimekdir. Bu meşeli ibtidā Qazūr bintu's-Şeybānī tekellüm eylemiştir. Mezbūre muḳaddemen Laḳīṭ bin Zarāraniñ ḥabāle-i izdivācında olup baʿde vefātihi şahş-ı diğeri tezevvüc eylemiş idi. Bir gün zevc-i şānī mezbūreden "Ben mi yoḥsa Laḳīṭ mi ecmele idi" diyü istifsār eyledikde kelām-ı mezbūrı īrād eyledi, yaʿnī sen de güzelsin ammā Laḳīṭe hemtā olamazsın dimekdir. Maḍreb-i meşel maʿlūmdur.

(1063) مَا بَقِيَ مِنْهُ إِلَّا ظِمُّ الْحِمَارِ

(Mā baḳiye minhu illā ḫim ʿu'l-ḥimāri)¹⁹²²

¹⁹¹⁸ Gitti gitti.

¹⁹¹⁹ Ebeveyni itaat etmeyenden daha kederli.

¹⁹²⁰ Yirmi dördüncü bâb: Mīm harfiyle başlayan meseller.

¹⁹²¹ Su çoktur, amma sadda' suyuna denk olamaz. Türkçedeki karşılığı: Yer damar damar, insan soy soydur. Yazıcı, *age*, s. 50.

¹⁹²² Onun ömründen ancak merkebin suya ihtiyaç duyduğu süre kadar bir süre kaldı. Türkçedeki karşılığı: Bir ayağı çukurda. Yazıcı, *age*, s. 51.

Ẓim' zānīn kesriyle şusuzluk hâletine dinür. Ma' nā-yı meşel: Anuñ zamān-ı hayātından ancak ān-ı yesīr qalmışdır demekdir. Zīrā devāb nev'inde himārdan çābuk şuşayan hayvān yokdur.

(1064) مَالُهُ شَوْبٌ وَلَا رَوْبٌ

(Mā lehu şevbun velā revbun)¹⁹²³

Şevb şīnīn fethi ve vāvīn sükūnuyla bir nesneyi şey'-i āḥere katup qarışdırmak ma'nāsınadır. Ve çorbaya ıtlāk olunur, tesmiye bi'l-maşdardır pirinç ve sâ'ir nesne muhteliṭ olduğuçün. **Revb** şevb vezninde yoğurda dinür. Nite ki rā'ib daḥı dinür. Yāḥud **şevb**den murād 'asel ve **revb**den murād leben-i rā'ibdir. Bu meşel bir kimseye ḥayrı olmayan kimse ḥaqqında çarb olunur.

(1065) مِنْ اسْتَبَدَّ بِرَأْيِهِ فَقَدْ هَلَكَ

(Men istebedde bi-re'yihī feḳad heleke)¹⁹²⁴

İstibdād müstakīl başlu başına olmak ma'nāsınadır. Ya'nī bir kimse kendi re'yini terciḥ idüp [218b] ḥod-pesend olur ise elbette helāk olur demekdir.

(1066) مَا يَجْعَلُ قَدَّكَ إِلَى أَدِيمِكَ

(Mā yec' alu ḳaddeke ilā edīmeke)¹⁹²⁵

Ḳadd ḳāfīn fethi ve dālīn teşdīdiyle küçük ḳuzu ve oğlaḳ derisine dinür. **Edīm** ḳadīm vezninde cild-i 'aẓīm ma'nāsınadır. **İlā** kelimesi ma'nā i'tibārıyladır. Ba'zılarıñ beyānına göre muḳadder muzāfen ḳavline müte'allıḳdır. Ma' nā-yı meşel: Küçük işiñi büyüge ḳıyās u nisbet eylemege bā' iş nedir demekdir. Bu meşel ṭavr u ḥaddini tecāvüz iden fuẓūl ḥaqqında kezālike bir emr-i ḥaḳīri ve emr-i ḥaṭīra nisbet iden kimse ḥaqqında çarb olunur.

(1067) مَا يَدْرِي أَيُّخَيْرُ أَمْ يُذِيبُ

(Mā yedrī eyaḥşeru em yuzību)¹⁹²⁶

¹⁹²³ Ne çorbası var ne de sütü. Türkçedeki karşılığı: Tam takır, kuru bakır. Yazıcı, **age**, s. 63.

¹⁹²⁴ Kim kendi görüşünün doğruluğu konusunda diretirse helak olur. Türkçedeki karşılığı: Akıl, akıldan üstündür. Yazıcı, **age**, s. 98.

¹⁹²⁵ Küçük kuzu derisini büyük deriyle ölçmeye seni sevkeden şey nedir ki? Türkçedeki karşılığı: Armut ağacı elma vermez./ Elma ile armut toplanmaz. Yazıcı, **age**, s. 114.

¹⁹²⁶ Yağı koyu mı bırakacak yoksa eritecek mi bilemiyor. Türkçedeki karşılığı: İki cami arasında kalmış beynamaz./ Aşağı tükürsem sakalım, yukarı tükürsem bıyığım. Yazıcı, **age**, s. 128.

Tahşir tef'ıl vezninde kere yağını iritmeyüp gılzeti üzre terk eylemek ma'nâsınadır. **İzābe** hemzeniñ kesriyle eritmek ma'nâsınadır. Ma'nā-yı meşel: Yağı hâli üzre koyu olarak terk ideceğini ve ne irideceğini bilmiyor dimekdir. Aşlı budur ki tāze yağı tabh ve işlāh eyledikten soñra ğalīzini raķīķine qarışdırmağla şafvet bulup tırulmadığı hasebiyle taşfiye içün altına āteş yaksa muhterik olmasından havf ider ve āteş yakmasa kendiliginden tırulup maṭlūbı üzre şüret bulmaz. Bu cihetle mütehayyir olmağla haķķında kelām-ı mezbūrı irād eylediler. Ba'dehū bir husūşda mütehayyir ve mütereddid olan kimse haķķında kelām-ı mezbūrı darb eylediler.

(1068) الْمَرْءُ بِأَصْغَرِيهِ

(el-Mer'u bi-aşğareyhi)¹⁹²⁷

Aşğarān teşniye bünyesiyle kalble lisāna itlāk olunur. Bu meşeli Nu'mān bin Münzir-nām emīre üdebādan Mu'eydī-nām [218a] kimse irād eylemiştir. Tafşili bābu't-tā'da *tesma'u bi'l-mu'eydī hayrun min en terāhu* meşelinde mürür eyledi.

(1069) مَا بِالْعَيْرِ قُصَاصٌ

(Mā bi'l-'ayri kumāşun)¹⁹²⁸

Kumāş kāfiñ zammı ve kesriyle şıçramak ma'nâsınadır. Ya'nī şıçramak hāleti 'ayrda olamaz dimekdir. Bu meşel, harekete mecālī olmayan za'if ve nā-tüvān haķķında darb olunur ve devlet düşküni felek-zede haķķında darb olunur.

(1070) مِنْكَ رَيْضُكَ وَإِنْ كَانَ سَمَارًا

(Minke rebaḍuke ve in kāna semārā)¹⁹²⁹

Rebaḍ fethateynle bir ādeme kūt ve ğidā-yı kāfi olan süde dinür. **Semār** seḥāb vezninde şuyı çok olan yufka süde dinür. Ma'nā-yı meşel: Eķārib ve etbā' ve müte'allakātıñ sendendir, her ne kadar denā'et idüp ri'āyet-i hizmetde muķaşşir olurlar ise de. Bu meşel bir ādemiñ ehl ü etbā'ı her ne kadar hilāf-ı meşreb hareket iderlerse de nā-çar taḥammül ile müsā'ade kıl diyecek yerde darb olunur. Bu meşel "أَنْفَكَ مِنْكَ وَإِنْ كَانَ أَجْدَعٌ"¹⁹³⁰ meşeline aķrebdir.

¹⁹²⁷ İnsan dil ve kalple insan olur.

¹⁹²⁸ Eşek sıçrayamaz hale geldi.

¹⁹²⁹ İçinde suyu yok da olsa süt senin sütündür. Türkçedeki karşılığı: Baş yarılır börk içinde, kol kırılır yen içinde. Yazıcı, **age**, s. 173.

¹⁹³⁰ Burnun kesik olsa bile o senindir.

(1071) مِنْ قَرَعَ بَاباً وَلَجَّ وَلَجٌ
(Men ƙara‘ a bāben velecce velece)¹⁹³¹

Ya‘nī bir ƙapuyı ilhāḥ u ibrām ile ƙalan ādem elbette açdırup iƙerūsine duḡūl eyler dimekdir.

(1072) مَا يُقَعِّعُ لَهُ بِالشَّانِ
(Mā yuƙa‘ ƙa‘ u lehu bi’s-šināni)¹⁹³²

Ƙa‘ ƙa‘ a zelzele vezninde gön ve mīṣīn ve ƙāḡıd maƙūlesi ƙurı ve pek nesneyi taḥrīkle ƙıḡışdatmaƙ ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meṣel: Anuñçün ƙurı eski ƙırbalar ve deriler ƙıḡışdanılmaz dimekdir. ‘Arablar deveyi tehyīc iƙün ƙurı tulum ve ƙırba maƙūlesini taḥrīk ü taṣvītle taḥvīf iderler. [219b] Bu meṣel dilīr ve ƙaviyyu’l-ƙalb olmaḡla ḥavādis-i eyyāmdan ḥuṣūsen vāhī ve bī-esās olan ‘avārızdan ƙaṭ‘ā müte’aṣṣir ve muteḥaddiṣ olmayan kimse ḥaƙƙında darb olunur.

(1073) مَنْ يَجْتَمِعُ يَتَقَعَّقُ عُودُهُ
(Men yectemi‘ yetƙa‘ ƙa‘ ‘umuduhu)¹⁹³³

‘**Umud** zammeteynle yāḥud fetḥateynle ‘amūd kelimesiniñ cem‘idir ki direge dinür. **Teƙa‘ ƙu‘** ırḡalanmaƙ ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meṣel: Bir kimse müctemi‘u’l-esbāb oluḡda sūtūn-ı ḥayme-i ṣervet ü sāmānı muteƙa‘ ƙi‘ olmaƙ der-kārdır ki murād ictimā‘ ‘aƙabinde iftirāƙ rū-nümā olur, ictimā‘ sebebiyle bir maḥalde meḡs-i ṭavīl olunmayup pey-der-pey yurd deḡiṣdikleri ḥasebiyle elbette sūtūn-ı ḥayme muteƙa‘ ƙi‘ olur. Yāḥud nās birbirine taƙarrüb ve cem‘iyyet peydā eyledikde ‘ādetā beynlerine iḡtilāf düṣüp ṣerr ü ṣūrı müstetbi‘ olmaḡla iftirāƙlarına mü’eddī olur dimekdir. Yāḥud her kemālīñ zevāle ser-dāde olmaƙ ‘ādet-i dehriyyesine mebnī bir ādemiñ ḥālī muntaẓam ve sāz u sāmānı mülte’im olmaṣı ma‘rız-ı zevāle münceṣ ü muntehī olur dimekdir. Pes ‘ale’l-iḡtilāf bu mevƙi‘leriñ birinde ƙarb olunur.

(1074) مَنْ حَفَّنَا أَوْ رَفَّنَا فَلَيْقَتَصِدْ
(Men ḥaffenā ev reffenā fe’l-yakṭeṣid)¹⁹³⁴

¹⁹³¹ Bir ƙapıyı ısrarla ƙalan kimse elbette sonunda açtırıp iƙeri girer. Türkçedeki ƙarşıḡı: Sabreden dervīṣ, muradına ermiṣ. Yazıcı, **age**, s. 185.

¹⁹³² O, eski ƙırbalarla ṣakırdanmaz.

¹⁹³³ Her buluṣmadan sonra ayrılık vardır.

¹⁹³⁴ Kim bizi överse abartmaṣın.

Haff hānıñ fethi ve fānıñ teşdidiyle bir nesneniñ çevresini devr ü ihāta eylemek ma' nāsınadır ki kuşatmak ta' bīr olunur. Ve *minhu kavluhu te'ālā* "خَافِرٌ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ"¹⁹³⁵ ve eyzen *minhu kavluhu te'ālā* "وَحَفَفْنَاهَا بِنَحْلٍ"¹⁹³⁶ *ey ca'elnā'n-naḥle muṭīfeten bi-aḥiffetihimā ey cevānibihimā*¹⁹³⁷. **Reffe** rānıñ fethi ve fānıñ teşdidiyle bir ādemiñ az ve çok [219a] ve küçük ve büyük ḥidmetde yelüp yupurmak ma' nāsınadır. **İktşād** ifti'āl vezninde i'tidāl üzre ḥareket eylemek ma' nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Bizim çevremize muḥabbet vechiyle ṭolanup bize ri'āyet ve umūrumuza i'tinā ve himmet ve ḥidmet ve medḥ gibi izḥār-ı ta'alluk u ḥusūsiyyet idenler vech-i i'tidāl üzre olup medḥ ü ta'zīmde ḥaddi tecāvüz eylesünler dimekdir.

(1075) مَا تَنْقَعُ الشَّعْفَةُ فِي الْوَادِي الرَّعْبِ

(Mā tenqa' u's-ša' fetu fī'l-vādī'r-raḡab)¹⁹³⁸

Naḡ nūnun fethi ve kāfıñ sükūnuyla şuya kandırmak ma' nāsınadır. **Şa'fe** temre vezninde çisinti yağmura dinür. **Raḡab** fethateynle şol dereye dinür ki büyük ve içerisi vāsi' olmağla çok şu isti'āb eyleye. Ma'nā-yı meşel: Çisinti yağmur büyük dereyi kandıramaz, ya'nī ṭolduramaz dimekdir. Bu meşel bir kimseniñ virdiği 'aṭiyye sedd-i sülme-i ḥācet eylemediği maḥalde ḍarb olunur.

(1076) مَنْ يَنْعُ فِي الدِّينِ يَصْلَفْ

(Men yebgi fī'd-dīni yaşlif)¹⁹³⁹

Burada **baḡy** ta'addī ma' nāsınadır ki ḥaḡdan 'udülle ser-keşlik eylemek ma' nāsınadır. **Şalef** fethateynle ḥātūn zevci yanında vak' ve ḥurmeti olmayup i'tibārsız olmak ma' nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Emr-i dīn bābında nāsa inkār ve tekebbür ü ta'aşşub idüp faẓl u diyāneti hemān kendi nefsine haşr eylemek şüretinde olanıñ ḡulūb-ı nāsda vak' ve mekānet ve hayşiyyeti olmaz dimekdir. Bu mesel dīne temessükle nāsa muḥālaṭat ve ḥüsn-i mu'aşerete haşş u teşvīḡ eylemek ma' rezinde ḍarb olunur.

(1077) الْمَاشُ خَيْرٌ مِنْ لَاشٍ

(el-Māşu ḡayrun min lāşa)¹⁹⁴⁰

¹⁹³⁵ Arşın etrafını kuşatmışlardır. (Zümer, 39/75)

¹⁹³⁶ Onların hurmalarla donatmıştık. (Kehf, 18/32)

¹⁹³⁷ Yanı bahçenin etraflarını hurma ağaçlarıyla donattık.

¹⁹³⁸ Az yağmur geniş vdiyi dolduramaz.

¹⁹³⁹ Dinde kibirli olanların insanların gönüllerinde yeri yoktur.

¹⁹⁴⁰ Değersiz şeylerin bulunması, hiç bulunmamasından daha hayırlıdır.

Māṣ Hırt ve mırt ve ev esbābına dinür ve çanak çömlek maḳūlesi ḥurdevāta dinür. **Lāṣ** lā şey' lafzından [220b] muḥaffefdir. Ma' nā-yı meşel: Ḥānede mevcūd bī-kıymet ḥurdevāt ḥāneniñ ḥālī olmasından ḥayırludur demekdir.

(1078) مَا لَهُ صَادِرٌ وَلَا وَارِدٌ

(Mā lehu ṣādirun velā vāridun)¹⁹⁴¹

Ve yurvā *hāribun velā kāribun*¹⁹⁴². **Ṣādir** şudan ric'at idene ve **vārid** şuyā varana ıtlāk olunur. Ma' nā-yı meşel: Fülāniñ şulanmaḳ için şuya gidüp gelecek devābb u mevāṣisi yokdur ki aṣlā māl u mülki yokdur demekden kināyedir. **Hārib** ve **kārīb** rivāyetine göre ma' nā-yı meşeli şu vechle tefsir eylediler ki fülāniñ kendinden ḥavf idüp tebā' ud iden ve nef' ini me'mülle ṭarafına müteḳarrib olan kimsesi yokdur ki elinden ḥayr u şer gelmez ādemlikten ḳat'an alāḳası yokdur demekdir. Ve bu nefy maḳāmına maḥşuş olan ta' bīrātdandır.

(1079) مَنْ أَجْدَبَ جَنَابُهُ انْتَجَعَ

(Men ecdebe cenābehu inteca'a)¹⁹⁴³

İcdāb bir yeri kıtlık bulmaḳ ma'nāsınadır. **İnticā'** otlaḳ yerlerinden çayır araştırmak ma'nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Bir kimse kendi maḳarr u me'vāsını āb u giyāhdan ḥālī bulsa āḥer maḥalden inticā' ider. Ya'nī faḳīr olan kimse tüvāngerden ümīd intifā' ider demekdir. Aşlı budur ki bir gün Mu'āviye ġarḳa-i deryā-yı nāz u ni'met ve şadr-nişin-i meclis-i 'ayş u şoḥbet iken Şa'sa'a bin Şuḥān-nām saḫy u dilīr Mu'āviyeniñ meḥābet ü şevketinden dehm itmeyüp bī-pervā bezminde olan ṭa'ām u nevāleye şīrāne ḥamle eyledikde Mu'āviye "*Inteca'ate min ba'd*" ḳavliyle tevbiḥ eylemekle ibn Şuḥān daḫı meşel-i mezbūr ile zemzeme-sāz-ı cevāb olmuştur.

(1080) مَا عِنْدَهُ مَا يُنْدَى الرَّضْفَةُ

(Mā indehu mā yuneddā'r-raḍfete)¹⁹⁴⁴

Yuneddā muzāri'dir, maşdarı [220a] tendiye kelimesidir ki bir nesneyi nemnāk eylemek ma'nāsınadır. **Radfe** temre vezninde. 'Arablar'ın 'ādetidir ki ṭa'āmı ṭabḥ idecek çömlek bulunmadıkda deriden çömlek gibi yapup şu ve süd ve her ne murād iderler ise içine koyduḳdan soñra ol nesneye ilkā eyledikleri kızgın ṭaşa dinür. Ma' nā-yı meşel: Ol

¹⁹⁴¹ Sulandırarak develeri yoktur.

¹⁹⁴² Ne sudan kaçan ne de suya yaklaşan hayvanı vardır.

¹⁹⁴³ Kim bulunduğu yerde kıtlık varsa onu bırakıp başka bir yere geçer.

¹⁹⁴⁴ O adamın tenceresinde yemek pişirecek taşları yoktur.

kimseniñ ‘indinde ma‘ hūd taşı nemnāk idecek nesne olmadı demekdir ki maķşūd hayr u menfa‘ati andan nefydir. Bu meşel elinden bir nesne ih̄rāc olunmayan baḥl̄l ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(1081) مَيْتَةُ أَبِي خَارِجَةَ

(Mītete Ebī Ḥāricete)¹⁹⁴⁵

Mīte boğazlanmadan ölen ḥayvāna dinür. Ḥikāyet olundı ki bir a‘rābī estār-ı Ka‘beye ta‘alluḳ idüp sūz u gūdāz ile du‘ā ider ki *allāhumme mīteten kemā māta Ebū Ḥārice*¹⁹⁴⁶ ya‘nī, yā Rabbi! Senden Ebū Ḥāriceniñ mevti gibi mevt isterim. Su‘āl itdiler ki "Ebū Ḥārice ne keyfiyyetle vefāt eyledi?" cevābında didi ki: "Ebū Ḥārice bütün qızıyı ekl idüp üzerine bir kāse nebīzi şurb eyledikten soñra güneşe qarşu yatup uyudı ve eceli gelüp vefāt eyledi. Bu keyfiyyetle olan ölümü niçün istemem. Zīrā qarnı itden ve nebīzden toḳ ve bedeni ḥarāret-i āfitābdan ıssı olarak vefāt eyledi." Bu meşel imtilādan helāk olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(1082) مَا لِي ذَنْبٌ إِلَّا ذَنْبُ صَخْرٍ

(Mā lī zenbun illā zenbe şaḥrin)¹⁹⁴⁷

Şaḥr Loḳmān bin ‘Ādīñ kızınıñ ismidir. Aşlı budur ki bir gün mezbūr Loḳmān birāderi Luḳaym ile ḡāret içün eṭrāfa gitdiler. Luḳaym biraz cezūr ḡāret ve Loḳmān'dan muḳaddem ḥāneye mürāca‘at itdi. [221b] Mezbūre Şaḥr pederi Loḳmāna ikrām ve ḥāneye ‘avdet itdikde it‘ām mülāḥazasıyla ‘amucası Luḳaymıñ getürdigi cezūruñ birini zebḥ ve laḥmından ta‘ām müheyyā eyledi. Çün Loḳmān ḥāneye ‘avdet itdikde Şaḥr müheyyā itdigi laḥm-ı cezūrı hezār i‘zāz ile ḥuzūr-ı Loḳmāna ih̄zār eyledi. Loḳmān kendiden muḳaddem Luḳaymıñ sevk-i cezūr itdigidinden ḡāzab ve belki reşk ü ḥased eylemekle Şaḥr'ıñ ih̄zār itdigi ta‘ām Luḳaymıñ cezūrundan olduğına vāḳıf olduḳda derdmend Şaḥra bir laṭme-i şedīde ile ḍarb itdikde der-sā‘at helāk oldı. Bu meşel bir kimseniñ aşlā cürm ü günāhı yoḡ iken mu‘āteb olduḳda ve iḥsān muḳābelesinde isā‘et olunduḳda ḍarb olunur. Ba‘zılar meşel-i mezbūruñ aşlını şu vech üzre beyān itdi ki Loḳmān-ı mezbūruñ ‘ādeti bu idi ki bir ḥātūnı tezevvüc idüp andan ednā ḥiyānet görse anı ḳatıl ve bir ḡayrı ḥātūn tezevvüc ider idi. Bir gün ‘ale'l-‘āde bir kızı daḥı tezevvüc idüp andan daḥı ḥiyānet şudūrı ḥavfından ḳulle-i cebelde bir maḡāra-ı şa‘bu‘ş-şu‘ūd

¹⁹⁴⁵ Ebū Ḥārice'nin ölümü gibi olsun.

¹⁹⁴⁶ Ey Allahım! Ebū Ḥārice'nin öldüğü gibi ölmek isterim.

¹⁹⁴⁷ Benim Şaḥr denen kızın suçundan başka bir suçum yok.

hafr ve mezbüreyi anda iskân eyledi. Ve kendi ol mağāraya şu'ūd için zencîrden bir nerdübân ihdâş idüp nüzûl itdikde ol nerdübânı ref' ider idi. 'Amālîkadan bir şābb-ı emred mezbüreye ta'aşşuk idüp akrabāsına didi ki: "Ben Loḳmān'ın hātūnuna ta'aşşuk eyledim. Benim aña vuşûlüm için bir tedārük görmezseñiz siziñ miyānınıza [221a] bir harb u fitne ilkā iderim ki ilā yevmi'l-kıyām müstemir olur." Akrabāsı didiler ki "Ḳulle-i cebelde şu'ūd mümkün degildir, biz bu bābda ne gūne tedārük görelim?". Mezbūr didi ki: "Ben size bu bābda bir hīle ta'līm ideyim ki bir kimseniñ zihnine huṭūr eylemeye, cümle kılıçlarınıızı cem' idüp biz fülān vakte ḳadar kār u kesbimize meşgūl olacağız diyü seyfleriñizi Loḳmāna emānet vaż' itmek şadedinde iken beni seyfleriñ içine şarup Loḳmān'a teslīm eyleseniñiz." Hāşılı bu vech üzre tedbīr idüp Loḳmān daḥı seyfleri getirüp ḳulle-i cebelde olan hānesine vaż' eyledi. Loḳmān hāneden nüzûl itdikde hātūnı miyān-ı seyfdan cüvānı iḥrāc idüp dād u sitāda iştiğāl ve Loḳmān geldikde miyān-ı süyüfa idḥāl ider idi. Bu hāl üzre bir zamān zevḳ ü şafālarına meşgūl oldılar. Bir gün Loḳmān 'ale'l-āde hāneye gelüp dīvārda bir pāre balḡam gördi. Hātūna didi ki: "Bu balḡam nedir?" Hātūn didi ki: "Ben tükürdüm." Loḳmān didi ki "Bir daḥı tükür hātūn egerçi tükürdi, evvelki balḡam gibi olmadı. Loḳmān vāḳi' hāle vāḳıf olup *"Yā veyletāhu es-suyūfu da'etni"*¹⁹⁴⁸ diyerek hātūnı ḳulle-i cebelden remy ve cüvānı hezār 'uḳūbetle ḳatl eyledikten soñra dāmen-i kūha nüzûl eyledikde kızını Şāhra muşādif olup Şāhr pederinden aşār-ı ḡaḏab müşāhede eylemekle "Ey vālid-i mācid! Bu hāl ne hāldir" didi. Loḳmān "Sen daḥı nisā' zümresinden degil misin" diyüp bī-çāre Şāhra bir şāhre ḏarb itdi ki ol sā'at helāk oldu.

[222b]

(1083) مَا أَنْتَ إِلَّا بَعْلَةُ الشَّطْرَنْجِ

(Mā ente illā baḡletu's-şatranċi)¹⁹⁴⁹

Bu meşel bir kimseye seniñ bir vechle lüzūmuñ ve saña ihtiyāc yoḳdur diyecek yerde ḏarb olunur. Zīrā ruḳ'a-i şatranċda baḡle için maḳām yoḳdur. Ruḳ'a-i şatranċ bezi ki şatranċ oynadıkda başt iderler. Ve ḥor u ḥaḳīr ve nazardan sāḳıṭ olan kimse "يَدُ" ider.

الشَّطْرَنْجِ¹⁹⁵⁰ diyü ḏarb-ı meşel iderler.

¹⁹⁴⁸ Ne yazık ki kılıçlar beni çağırıyor.

¹⁹⁴⁹ Sen satrançtaki dişi katırdan başka bir şey değilsin.

¹⁹⁵⁰ Satranç piyonu.

(1084) مَا رَبَّةٌ لَا خَفَاوَةٌ

(Me'rubeten lā hafāveten)¹⁹⁵¹

Meydānī didi ki: **Me'rube** rānīn zammı ve fethiyle hācet ma'nāsınadır. **Hafā bihi hafāveten** dirler bir kimseniñ şānına ihtimām yāhud hāl u hātırın su'al itmekde mübālağa itse. *Terceme-i Kāmūsda* hafāve hānīn fethiyle ilhāh u ibrām eylemek ma'nāsınadır diyü maşūrdur. **Me'rube** ve **hafāve** ref'le oldığı şüretde *hāzihi mā'rubetun lā hafāvetun* taqdirindedir. Naşible oldığı şüretde *fe'altu hāzihi ma'rubeten lā hafāveten* taqdirinde olur ki *li'l-me'rubeti lā li'l-hafāveti* sebkinde olur. **Ma'nā-yı meşel:** Ben ol 'arz-ı 'ubūdiyyet ve ta'zīm ü tekrīmi hācet için işledim yoḥsa anuñ şānına ihtimām ve hāl u hātırın isti'lām zımnında işlemedim dimekdir. Bu meşel saña ikrām u ta'zīm itdiği muḥabbet için degildir, belki seniñ 'indiñde hāceti vardır anuñ içündür diyecek yerde ḍarb olunur.

(1085) مَنْ صَانَعَ الْحَاكِمَ لَمْ يَحْتَشِمْ

(Men şānā'a'l-ḥākime lem yaḥteşim)¹⁹⁵²

Muṣānā'a rüşvet virmek ma'nāsınadır. **İhtişām** bir kimseden utanmak ma'nāsınadır. **Ma'nā-yı meşel:** Ḥākime rüşvet viren kimse taleb-i hācetden utanup ḥavf itmez dimekdir. Bu meşel maḳşūdına [222a] nā'il olmaḳ murād iden kimse bezl-i māl itmek gerekir diyecek yerde ḍarb olunur.

(1086) مَنْ يَنْكِحَ الْحَسَنَاءَ يُعْطِ مَهْرَهَا

(Men yenkiḥi'l-ḥasnā'e yu'ti mehrehā)¹⁹⁵³

Ya'nī güzeli nikāḥ iden kimse mehrini virir dimekdir. Bu meşel emr-i mühim murād iden kimse bezl-i māl itmek gerekir diyecek yerde ḍarb olunur.

(1087) أَمْرٌ عَ وَادِيهِ وَأَجَنَى حُلْبُهُ

(Emra'a vādīhi ve ecnā ḥullebuhu)¹⁹⁵⁴

Emra' māzīdir, maşdarı imrā' kelimesidir ki bir yer otlu şulu murgzār olmaḳ ma'nāsınadır. **Ecnā** kezālike māzīdir, maşdarı icnā' kelimesidir ki yeriñ çayır ve yer elması maḳūlesi divşürilecek nesneleri yetişüp çoḡalmaḳ ma'nāsınadır. **Ḥulleb** sukker

¹⁹⁵¹ Sana ihtiyacı olduğu için sana saygı ve muhabbet gösterir. Senin için olduğunu düşünme.

¹⁹⁵² Memura rüşvet veren isteğini söylemekten utanmaz.

¹⁹⁵³ Güzel olanla evlenen mehrini verir.

¹⁹⁵⁴ Onun deresi çayırlandı, hulleb denen otu çoḡalıp dirilmeye yüz tuttu. Türkçedeki karşılığı: Biti kanlandı. Yazıcı, **age**, s. 187-188.

vezninde bir nev' nebâtıdır, eyyâm-ı hârrede bâdiyede biter. Ma'nâ-yı meşel: Ol kimseniñ deresi çayırlandı ve hulleb didikleri otı çoğalup dirilmege yaklaştı dimekdir. Bu meşel bir kimseniñ hâl u şânı güzel olup şervet ü sāmān şāhibi olduğda darb olunur.

(1088) أَمْرَعْتَ فَانْزِلْ

(Emra' ta fe'nzil)¹⁹⁵⁵

Emra' ta māzīdir, maşdarı imrā' kelimesidir ki ma' lūm oldu. **Enzil** emirdir, maşdarı bāb-ı şāniden olarak nūzūl kelimesidir. Ma'nâ-yı meşel: Otlı çayırly yer bulduñ hemān nūzūl eyle dimekdir. Bu meşel murād u maķşūduña nā'il olduñ hemān mutaşarrıf ve mütena'ım ol maķāmında irād olunur. Meşel-i mezbūr "أعشبت فانزل"¹⁹⁵⁶ meşeliniñ mişlidir.

(1089) مَنْ يَطُلُ أَيْرُ أَبِيهِ يَنْتَطِقُ بِهِ

(Men yaṭul eyru ebīhi yentaṭıku bihi)¹⁹⁵⁷

Eyr kelimesi yaṭul fi'liniñ fā'ilidir. **Yaṭul** ṭul kelimesinden me'hūzdur. **İntiṭāk** ifti'āl [223b] vezninde kuşak kuşanmak ma'nāsınadır ve bir nesne ile kuvvet ve metānet bulmak ma'nāsınadır. Ba'zılar *henu ebih* 'ibāretiyle rivāyet eylediler. Eyr ve hen kelimeleri zekere dünür. Bu kelām İmām 'Alī kerremallāhu vechehu hażretleriniñ qavli olarak mervīdir. Ma'nâ-yı meşel: Pederiniñ zekeri uzun olan ādem anı beline kuşanur dimekdir. Ṭul-ı zeker-i peder keşret-i evlāddan ve intiṭāk-ı iğrā ile kuvvet ü metānet bulmağdan kināyedir. Ve fi meşelin āḥer "مَنْ يَطُلُ ذِيْلَهُ يَنْتَطِقُ بِهِ"¹⁹⁵⁸ ya' nī bir kimseniñ zeyli uzun oldu ki vūs'at-i hāl ve keşret-i māl şāhibi oldu, anuñla kuvvet ve metānet bulur dimekdir. Bu meşel *men yaṭul zeyluhu yeṭa'u bihi*¹⁹⁵⁹ 'ibāretiyle de rivāyet olundu. Bu meşel ğaniyy-i müsrif haķķında darb olunur.

(1090) مَا صَلَّى عَصَاكَ مُسْتَدِيمٌ

(Mā şallā 'aşāke mustedīmun)¹⁹⁶⁰

¹⁹⁵⁵ Otu, suyu bol bulduğun yere hemen yerleş!

¹⁹⁵⁶ Muradına ulaştın, artık kanaatli ol.

¹⁹⁵⁷ Kim babasının eyeri uzun olursa onunla kuşanabilir.

¹⁹⁵⁸ Kuyruğu uzun olan kimse onunla kuşanabilir.

¹⁹⁵⁹ Kuyruğu uzun olan kimse onu basabilir.

¹⁹⁶⁰ Seni eğiten akıllı olmadığı için cahil olmuşsun.

Taşliye bir egri nesneyi âteşde doğru kılmak ma'nāsınadır. **Mustedīm** burada 'âkıl dimekdir. Ma'nā-yı meşel: Seniñ 'aşañı bir 'âkıl doğru itmedi ki seni bir mü'eddib te'dīb eylemedi ma'nası murâddır. *Qāle's-şā'iru*:

Felā ta'cel bi-emrike fe's-tedimhu
*Femā šallā 'aşāka ke-mustedīmin*¹⁹⁶¹

(1091) مَنْ غَرَبَلَ النَّاسَ نَحْلُوهُ

(Men ġarbele'n-nāsa neḡalūhu)¹⁹⁶²

Ġarbele dahrece vezninde un ve sā'ir nesneyi ħalburlamak ma'nāsınadır. **Neḡalū** māzīdir, maşdarı naḥl kelimesidir ki un elemek ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Halkı ħalburlayan kimseyi halk un gibi eler dimekdir. Ma'nā-yı meşelde [223a] ḥatır-ı fātıra ḥuṭur iden budur ki ġirbāl ve munḥil miyānında fark ma'lūmdur ki bir nesneyi ġirbāl ile eleseler çendān ihtimām olunmaz, zīrā ġirbālın şuḡbeleri vāsi'dir, lākin elek ile eleseler ziyāde ihtimām olunur, şuḡbeleri teng oldıġçün. Pes ma'nā-yı meşel budur ki bir kimse ḥalkın 'uyūbunı ednā mertebe tefṭiş üzre olsa halk anuñ 'uyūbunı tefṭişte ihtimām ve diġkat iderler.

(1092) مَنْ دَخَلَ ظَفَارَ حَمَرٍ

(Men daḡale zafāri ḥammara)¹⁹⁶³

Zafār kaṭām vezninde Yemen'de bir kıyeniñ ismidir ki ol kıyede aşı ta'bīr olunan kırmızı toprak bulunur. **Ḥammar** taḥmīrden me'ḥūz olarak şüret-i ḥaberde inşadır, *fe'l-yuḥammir* sebkindedir. Aşlı budur ki bir yalçın kıya üzerinde vāḳi' tağ başında bir gün emīr-i kabīle-i Ḥimyer ki Yemende a'zam-ı mülük idi, ḥavāşş u nüdemāsıyla şikāra çıķup sāyebān üzre ku'ūd ve eṭrāfı seyr ü temāşā iderken bir A'rābī gelüp mülākāt için ba'de'l-istidān pīşgāh-ı emīre müşūl eyledikde emīr ol a'rābiye *seb* diyü emr eyledi ki vuşūbdan emr-i ḥāzırdır. Ḥimyer lügatinde cülūs ma'nāsınadır. A'rābī 'arabī-i faşīḥ ma'nāsını üzre şıçramak ma'nāsını fehm eylemekle imtişālen li'l-emr hemān ol yüksek kıyadan aşağıya pertāb idüp bünyān-ı vücūdı ḥarāb u yebāb oldu. Emīr-i ḥużzārdan bu keyfiyetiñ sebebini istifsār eyledikde anlar daḡı māddeyi tefhīm eylemeleriyle emīr-i mezbūr *leyse 'indenā 'arabiyyetun, men daḡale Zafār ḥammara*¹⁹⁶⁴ kelāmını tekellüm

¹⁹⁶¹ İşini acele ile yapma, onu iyice düşün, unutma ki senin değneni doğrultan âkıl gibi kimse yoktur.

¹⁹⁶² Kim insanları eliyorsa onu un ederler. Türkçedeki karşılığı: Alma mazlunun ahını, çıkar aheste aheste. Yazıcı, *age*, s. 209.

¹⁹⁶³ Zafār köyüne giren Himyerli olur.

¹⁹⁶⁴ Bizde Arapça yoktur. Zafar köyüne girenler Himyerli olur.

eylediler ve ‘arabiyyet lafzını vakfla tekellüm eylemekle tāy [224b] tā-yı tavīle ile mersüm olur. Ya‘nī bizim ‘indimizde olan lügat-i ‘Arabiyye degildir. Her kim zafār-nām maḥalle dāḥil olursa Ḥımyer lisānını ta‘līm itsün dimekdir. Meydānī didi ki: Ba‘zılar ‘ibāret-i mezkūreniñ ma‘nāsında didiler ki her kim Zafār-nām maḥalle dāḥil ola ehālī-i zafār gibi lisānını aşı ile kırmızı itsün. Bu meşel bir kimse bir kavmiñ miyānına dāḥil olduğda ol kavmiñ ‘ādeti ile ‘ādetlensün diyecek yerde darb olunur.

(1093) مِنَ الرَّفْشِ إِلَى الْعَرْشِ
(Mine'r-rafşi ile'l-‘arşi)¹⁹⁶⁵

Rafş rānıñ fethi ve zammı ve fānıñ sükūnuyla çapa ta‘bır olunan ālete dinür ki çiftçiler ve bāgbānlar kullanurlar. Bu meşel *irtefa‘a mine'r-refşi ile'l-‘arş* kuvvesindedir, ya‘nī çapa ile iş işlerken serīr-i devlete cülūs eyledi dimekdir. Bu meşel zelīl iken ‘azīz olan kimse hakkında darb olunur.

(1094) الْمَرْءُ تَوَاقٍ إِلَى مَا لَمْ يَنْلِ
(el-Mer‘u tevvākun ilā mā lem-yenel)¹⁹⁶⁶

Tevvāk kezzāb vezninde mübālağadır, maşdarı tavḳ ve tevaḳān kelimeleridir ki müştāk ve ārzūmend olmak ma‘nāsınadır. **Mā** kelimesi mevşüledir. Ma‘nā-yı meşel: İnsān men‘ olunup nā‘il olmadığı nesneye müştāk ve ārzūmenddir ki ḥarīş olur dimekdir. "أحبُّ"

¹⁹⁶⁷شيء إلى الإنسان ما امتنعا kelāmı meşel-i mezbūra muvāfıkdır.

(1095) مَنْ عَزَّ بَرٌّ
(Men ‘azze bezze)¹⁹⁶⁸

Azze galebe ma‘nāsınadır. **Bezze** selebe ve neze‘e ma‘nāsınadır. Aşlı budur ki kabīle-i Ṭaydan Cābir-nām kimse iki kimse ile bir gün mūrāfaḳat itdiler. Ḥıreye qarīb vardıklarında emīr-i Ḥıre olan Münzır bin Mā‘i's-semā ol gün binüp eṭrafı geşt ü güzār ider idi ki [224a] her kime teşādūfitse elbette ḳatlı ider idi. Mezbūrlara teşādūf idüp ḳatlıtmek için aḥz ve ḥużūrına ihzār eylediler. Emīr-i mezbūr merḳūmlara ḥiṭāb idüp didi ki: Üç kimse biri biriniñ ile muşāra‘a idiñ her kim ki gālib olursa itlāk ve bāḳiñizi ḳatlıderim. Anlar daḥı muşāra‘a idüp içlerinden Cābir gālib olmağla anı āzād ve ol iki

¹⁹⁶⁵ Alçakken yüksek mertebeye ulaştı.

¹⁹⁶⁶ İnsan ulaşamadığı şeylerin peşindedir.

¹⁹⁶⁷ İnsan en sevdiği şey kendisinden saklanan şeydir.

¹⁹⁶⁸ Kim galip gelirse o kazanır.

kimseniñ çatline fermān eyleyüp Cābir anları cellād elinde gördükde kelām-ı mezbūrı īrād eyledi.

(1096) مَنْ يَأْتِ الْحَكَمَ يَفْلُجْ

(Men ye 'ti'l-ḥakeme yefluc)¹⁹⁶⁹

Hakem fetḥateynle ḥākim ma' nāsınadır. **Yefluc** bāb-ı evvelden maşūğdur, maşdarı felc kelimesidir ki fevz ve zafer ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Ḥākim ḥuzūrına ḥaşmsız varan kimse fevz ve zafer bulur dimekdir. Meydānī didi ki: Zīrā ol kimseyi tekzīb ider bulunmadığından her ne ki söylerse taşdīk olunur. Bu ḥaḳīriñ zihnine tebādur iden budur ki ḥākim efendiye tenhāca varup biraz nesne va' d iden kimse ḥaşmına zafer bulur dimekten ' ibāretdir ki münāsib olan budur.

(1097) مَنْ يَسْمَعُ يَخْلُ

(Men yesma' yeḥal)¹⁹⁷⁰

Yeḥal kelimesi muḥayyele ve muḥāle ve ḥaylūle kelimelerinden me' ḥūzdur ki şanmak ma' nāsınadır. Fārisīde pindāştēn mūrādıfıdır. Meydānī didi ki: Ma' nā-yı meşel: Bir kimse nāsıñ aḥbār u ma' āyibini işitdikde anlara ḳalbinde sū'-ı zan ḥāşıl olur dimekdir. Bu meşel nāsdan ' uzlete tergīb ma' rezinde ḍarb olunur. Zemahşerīniñ *Müsteḳşāda* beyānına [225b] göre bir kimseden bir kimseye ḥayr bāliḡ olduğda istimā' iden kimse ḥaber getüreni müttehem idüp kelām-ı mezbūrı īrād ider.

(1098) مَا هُوَ إِلَّا ضَبُّ كُذْبَةٍ

(Mā huve illā ḍabbu kudeyetin)¹⁹⁷¹

Ḍabb ma' lūmdur ki kelere dinür. **Kudye** kāfiñ zammı ve dālīñ sükūnuyla arz-ı şalba ma' nāsınadır. Ḍabb kısmı arz-ı şalbayı ḥafr ve muḳām ittiḥāz ider ki münhedim olmaya. Ma' nā-yı meşel: Ol şey' küdye keleridir ki dest-res olmaḳ bir dürlü mümkün degildir dimekdir. Bu meşel aña kimseler ḳādir degildir diyecek yerde ḍarb olunur.

(1099) مُخْسِنَةٌ فَهَيْلَى

(Muḥsinetun fe-heyyilī)¹⁹⁷²

¹⁹⁶⁹ Hasımı olmadan tek başına hakim huzuruna çıkan kimse davayı kazanıp istediğini elde eder. Türkçedeki karşılığı: kendi çalar kendi oynar. Yazıcı, age, 89.

¹⁹⁷⁰ Kim bir şeyler duyarsa kalbine şüpheler düşer.

¹⁹⁷¹ O, sert yeri kazan kertenkeleden başka bir şey değildir.

¹⁹⁷² Sen iyi birisin, iyiliğine de devam et.

Bu meşel *enti muhsinetun feheyyilī* taqdīrindedir. **Heyyilī** emr-i hāzırdır, mü'enneşdir, maşdarı tehyıl kelimesidir ki bir nesneyi boşaldup dökmek ma'nāsındır. Yāhud *muhsine* hāl olarak manşūbdur *heyyilī muhsineten* sebkindedir. Yāhud mef'ūl olarak manşūbdur, *erāki muhsineten feheyyilī* taqdīrindedir. Aşlı budur ki bir kimse bir hātūna bir tağarcık daķık emānet vaż' idüp gitdi, ba' dehu hātūnuñ hānesine 'avdet idüp gördi ki hātūn mezbūruñ tağarcığına olan daķıkı kendi tağarcığına boşaldır. Hātūn harīfi gördükde hayretinden daķıkı kendi tağarcığından mezbūruñ tağarcığına boşaltmağa başladıkda ol kimse kelām-ı mezbūrı īrād eyledi. Ya'nī sen muhsine hātūnsun, tırma daķıkı benim tağarcığıma boşalt dimekdir. Bu meşel 'amelinde işābet iden kimse hakkında đarb u īrād olunur.

[225a]

(1100) مَا يُشَقُّ غُبَارُهُ

(Mā yuşakķu ğubārehu)¹⁹⁷³

Mā yuşakķ muzārī'-i menfī-i mechūldür, ya'nī bir mertebe sebkat itdi ki ğubārı görünmez oldu. Pes ğubārı görünmez ki hattā şakķ oluna ve mümkindir ki ğubārı eğerci maḥsūsdur, lākin aña bir ferd lāḥıķ olamadığından ğubārı şakķ olunamaz dimekdir. Bu meşel cümleye sebkat iden kimse hakkında đarb olunur.

(1101) مَا أَرْخَصَ النَّاقَةُ لَوْلَا الْمَلْعُونَةُ فِي عُنُقِهَا

(Mā arḥaşa'n-nākātu levle'l-mal'untu fī 'unķihā)¹⁹⁷⁴

Mā arḥaş fi'l-i ta'acc'übdur. Ya'nī nāķa ne kadar ucuzdur boynunda mel'üne olmasaydı dimekdir. Aşlı budur ki bir kimseniñ bir bed-ḥūy devesi var idi, firār itdi. Şāḥibi şiddet-i ğazabından yemīn itdi ki eğer bir daḥı elime girer ise bir dirheme fūruḥt ideyim. Çün deveyi buldı eylediği yemīne peşimān olup ḥīle-i şer'iyye içün bir dirheme gürbe biñ dirheme şafķa-i vāḥide ile fūruḥt iderim diyü cevāb ider idi. Ve bu kelāmı istimā' idenler kelām-ı mezbūrı īrād iderler idi. Fārisīde şütür-gürbe kelāmı bundandır ki eyüli kemli demekden deveniñ gerdenine bir gürbe ta'līķ eyleyüp pāzāra 'arz itdikde müşterī pahāsını su'āl itdikde deve kināyedir. Bu mesel ḥasīs ile nefsiñ iķtirānı vaķtinde đarb olunur.

(1102) مَا تَ حَتَفَ أَنْفِهِ

¹⁹⁷³ Onu kimse geçemez.

¹⁹⁷⁴ Boynunda lanetli kedi olmasaydı dişi deve ne kadar ucuz olacaktı!

(Māta ḥatfe enfihî)¹⁹⁷⁵

İmām ‘Ali raḍiyallāhu ‘anhu ḥazretlerine müstened sened-i şahīḥ ile rivāyet olundu ki ‘Arabdan her ne lügatiñe istimā‘ eyledim. Lākin ḳavl-i mezkūrı ancak Resūl-i ekrem ḥazretlerinden istimā‘ eyleyüp ‘Arabdan istimā‘ eylemedim buyurdılar. **Ḥatf** ḥānīñ fethi ve tānīñ sükūnuyla mevt ma‘ nāsınadır. Hatfe enfih demek katl ü ḍarb [226b] ve ğarḳ u ḥarḳ mişillü ‘arīza ile müte‘eşşir olmayarak döşeginde yāḥud olduğu yerde vefāt eylemekden ‘ibāretir. Enfe taḥşīşi şāḥib-firāş olan ḥasta cān-keş olduğda şoluğunu burundan alup virerek ḳazā-yı naḥb ider.

(1103) مَا لَهُ هِلْعٌ وَلَا هِلْعَةٌ

(Mā lehu hille‘ un velā hilla‘ atun)¹⁹⁷⁶

Hilla‘ ḥānīñ kesri ve lām-ı müşeddedeniñ fethiyle ve **hilla‘ a** hā ile erkek ve dişi oğlağa dinür. Fülān kimse erkek ve dişi oğlağa mālīk degildir, ya‘ nī ol kimseniñ bir şey‘i yokdur pek faḳīr ve bī-kesdir dimekdir.

(1104) مَا لَهُ قُذْعِمَةٌ وَلَا قُرْطِيَّةٌ

(Mālehu ḳuza‘ miletun velā ḳurṭa‘ ibetun)¹⁹⁷⁷

Ḳuza‘ mile ḳāfiñ zammı ve zālīñ fethi ve mīmiñ kesriyle nā-ḳiz nesne ma‘ nāsına müsta‘ meldir. **Ḳurṭa‘ ibe** lafzen ve ma‘ nen ḳuz‘ imle gibidir. Ma‘ nā-yı meşel: Ol kimse içün şey‘-i yesīr olmadı, ya‘ nī bir nesneye mālīk degildir dimekdir.

(1105) الْمَالُ بَيْنِي وَبَيْنَكَ شَقٌّ الْأُبْلَمَةُ

(el-Mālu beynī ve beyneke şaḳḳe‘l-eblemeti)¹⁹⁷⁸

Ebleme hemzeniñ ḥarekāt-ı şelāşiyle kezālike lāmīñ ḥarekāt-ı şelāşiyle muḳl ağacınıñ yaprağına dinür. Ol yaprak şaḳḳ olunduğda ortasından tūlānī ve düz şaḳḳ olunur. **Şaḳḳ** kelimesi maşdar olarak ya‘ nī mef‘ ūl-i muṭlak olarak manşūbdur. *Maşḳūḳun beynī ve beyneke şaḳḳa‘l-ebleme* taḳdīrindedir. Bu meşel müsāvāt ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(1106) مَا لَهُ سَعْنَةٌ وَلَا مَعْنَةٌ

(Mā lehu sa‘ netun velā ma‘ netun)¹⁹⁷⁹

¹⁹⁷⁵ Aceleyle kendi yatağında öldü.

¹⁹⁷⁶ O adamın ne oğlu ne de kızı vardır.

¹⁹⁷⁷ O adam hiç bir şeye sahip değildir.

¹⁹⁷⁸ Aramızdaki para muḳl ağacının yaprağındaki yarı gibi eşit olacaktır.

¹⁹⁷⁹ O adamın hiç bir şeyi yoktur.

İbn A' rābī didi ki: **Sa'ne** temre vezninde ta'āmin ve ğayrı nesneniñ keşretine dinür. **Ma'ne** kılletine dinmekle. Ma'nā-yı meşel: *Mā lehu keşrun velā qalilun* demek olur. Lākin *Terceme-i Qāmūsda* **sa'netun ve ma'netun** şey'-i nā-çiz ma'nāsına müsta' mel, murād ol kimseniñ bu faķır gibi *a' rā min ibli'l-muğalleķ* olduğunu ifādeden kināyedir. [226a]

(1107) مَا الْخَوَافِي كَالْقَلْبَةِ وَلَا الْخُنَّازُ كَالثُّعْبَةِ

(Me'l-ħavāfī ke'l-ķilebeti vele'l-ħunnāzu ke's-su' beti)¹⁹⁸⁰

Ĥafāvī ĥurmā ağacınıñ kısrına dinür. **Ķilbe** 'inebe vezninde ķileb lafzınıñ cem'idir, ķāfıñ ĥarekāt-ı selāşıyle ĥurmā binisi ta' bīr olunan nesneye dinür ve bu, ĥurmā ağacınıñ tepesinde olur. Ma'nā-yı meşel: Kısr lubb gibi degildir demekdir. **Ĥunnāz** rummān vezninde alaca kelere dinür *vezaga* ma'nāsına. **Şu'be** cur'a vezninde bir nev' kertenkeledir ki vezağadan ağlağ ve be-ğāyet ĥabışdır. Türkīde yılana ağuviren ta' bīr olunur, les' eylediğiniñ ekşeri helāk olur. Ma'nā-yı meşel ĥunnāz şu'be gibi degildir demekdir. Bu meşel bir emriñ ba' zı ba' zından eshel olduķda ħarb olunur. Ve fıķra-i ūlā bir şey'in ba' zı ba' z-ı şey' üzre tafđil olunduķda ħarb olunur.

(1108) أَفْلَكَ النَّاسِ لِنَفْسِهِ أَكْتَمَهُمْ لِسِرِّهِ

(Emleku'n-nāsi li-nefsihi ektemuhum lisirrihi)¹⁹⁸¹

Ya'nī nāsiñ kendi nefsine ziyāde mālīk ü zābiť olanları sırrı ketm idüp izħār u ifşā eylemeyenlerdir demekdir. Bu meşel ketm-i sırrı medħ maķāmında irād olunur.

(1109) مَا هَلَكَ امْرُؤٌ عَنْ مَشُورَةٍ

(Mā heleke imru'un 'an meşūretin)¹⁹⁸²

Ya'nī müşāvere iden kimse helāk olmadı demekdir. Bu meşel umūrda müşāvereye ĥaşş u teşvīķ maħallinde ħarb olunur.

(1110) الْمُسَاوَرَةُ قَبْلَ الْمُسَاوَرَةِ

(el-Muşāveretu ķable'l-musāvereti)¹⁹⁸³

Musāvere müfā'ale vezninde bir kimse ile dögüşmek içün üzerine atlamak ma'nāsınadır. Bu meşel "المحاجة قبل المناجزة"¹⁹⁸⁴ ve "التَّعَدُّمُ قَبْلَ التَّنَدُّمِ"¹⁹⁸⁵ ķavilleri gibidir.

¹⁹⁸⁰ Hurmanın kabuğu özü gibi değildir. Kertenkele de yılana ağı veren gibi değildir.

¹⁹⁸¹ Kendi sırrını saklayan kimse kendi nefsine hakim olur.

¹⁹⁸² İstişare eden helak olmaz.

¹⁹⁸³ İstişare dövüşten önce olsun.

(1111) مَنْ صَدَقَ اللَّهُ نَجَا

(Men şadaqa'llāha necā)¹⁹⁸⁶

Ya'nī bir kimseniñ kavli fi'lini taḥkīk u taşdīk ide, ol kimse necāt bulur dimekdir. Ebū Hüreyre [227b] raḍiyallāhu 'anhu Resūl-i ekrem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazretlerinden rivāyet eyledi ki Resūl-i ekrem ḥazretleri buyurdılar ki bir gün üç nefer kimse şahrāya 'azīmet eyleyüp yağmura teşādūf eylemeleriyle bir gāra ilticā eyleyüp yağmuruñ inkiṭā'ına muntazır oldılar. Nāgehān zirve-i cebelden bir şaḥra-i 'azīme kopup gāriñ kapusuna gelüp sedd eyledi. Ol kimseler ḥayātlarından me'yūs olup didiler ki bizim gārdan ḥalāş olacağımız yokdur, lākin birer efḍal a' mālimizi zıkr idüp cenāb-ı kāzī'l-ḥacāta ricā ve ḥalāşımız içün niyāz u ilticā eyleyelim. İçlerinden biri didi ki: "Dā'imā benim 'ādetim vālideynime ḡabūḳ götürür idüm ve ekl idüp tekmiḷ idince kadar kā'imēn muntazır olup maḳām-ı ḥidmetde tūrur idim. Bir gice ber-mu'tād-ı kādīm ḡabūḳ getirüp gördüm ki ḥāba varmışlar, girüye 'avdet ve anları uyandırmak ḥuşuşunu kerīh görüp tūlū'-ı fecre kadar başları ucunda muntazır olup tūrdum. Yā Rabbe'l-'ālemīn! Bu 'amelim dergāhında maḳbūl oldu ise bizleri gārdan ḥalāş eyle" didikde ol şaḥra 'azīme biraz meyl eyleyüp içeriye aydınlık duḡūl eyledi. Biri daḡı didi ki: "Bir zamān bir ḥātūnuñ meyl ü hevāsiyla ser-gerdān ve vādī-i 'aşḳ u muḥabbetinde pūyān idim. Bir gün vişāline zafer-yāb olup irtikāb-ı fi'l-i şenī' a mübāderet hengāmında ḥātūn didi ki: 'Benim mehr-i ḥitāmımı saña faż eylemek ḥelāl degildir, belki taḥt-ı nikāhında olduğım kimseniñ ḥaḳḳıdır'. Bu kelāmı istimā' [227a] eyledigimde cenāb-ı Ḥudādan ḥavf u ḥaşyetimden nāşī ol fi'li işlemekden ferāḡat eyledim. Yā Rabbe'l-'ālemīn! Eger bu 'amelim maḳbūl oldu ise bizleri bu gārdan ḥalāş eyle" didikde ol şaḥra 'azīme bāb-ı gārdan münferic olup murād eyleseler ḥurūca kādīr olurlar idi. Biri daḡı naḳl eyledi ki: "Bir ḥuşuş içün ücret ile birkaç kimse tūtup ba'de't-tekmiḷ herkesiñ ücretlerini virüp def' eyledim, lākin birisi ziyāde ücret taleb eylemekle ücretini aḡz eylemeyüp münfa' il olarak gitmişdi, ol kimseniñ ḥaḳḳını aḡz u i'taya ve bey' ü şirāya kullanup gitdikçe ribḥ ü fā'idesi ziyāde oldu ve çok meblaḡ ḥāşıl oldu. Bir zamāndan soñra ol kimse gelüp ḥaḳḳını istedikde ḥāşıl olan fā'idesiyle bi-tamāmih yedine teslīm eyledim. Yā Rabbe'l-'ālemīn! Dergāhında maḳbūl oldu ise bizleri bu belādan ḥalāş eyle"

¹⁹⁸⁴ Barış savaştan önce olsun.

¹⁹⁸⁵ Pişman olmadan önce ilerle.

¹⁹⁸⁶ Allah'ın yolunda doğru davranan kurtulur.

didikde ol şahre bütün bütün bāb-ı gārdan ҡalkup sālimen Һurūc eylediler. Resūl-i ekrem Һazretleri bu Һikāyeyi naql eyleyüp kelām-ı mezbūrı irād eyledi.

(1112) مُثْقَلٌ اسْتَعَانَ بِذَقْنِهِ

(Muşkilun ista' āna bi-zaḡnihi)¹⁹⁸⁷

Muşkil muhsin vezninde Һamlı ağırlaşup yabana çıkan 'avrata ve sâ'ire dinür. Burada yüki ağır olan Һayvān murāddır. **Zaḡn** ma'lūmdur. Aşlı budur ki yüki ağır olan deve eñegini yere Һoyup aña Һayanmadıḡça ҡalkmaḡa ҡādir olmamaḡla gūyā ki zeḡanından isti'āne ider. Bu meşel [228b] bir kimse kendiden dūn olan kimseden bir Һusūş zımnında isti'āne eyledikte Һarb olunur.

(1113) مِثْلُ النَّعَامَةِ لَا طَيْرٌ وَلَا جَمَلٌ

(Mişlu'n-ne' āmeti lā ṭayrun velā cemelu)¹⁹⁸⁸

Na' āme deve Һuşuna dinür. **Ya' nī** deve Һuşı gibidir ki ne Һuşdur ve ne cemeldir. Zīrā Һuş degildir ki sür'at-i ṭayarānı yoḡdur ve deve degildir ki yük götürmez dimekdir. Bu meşel Һayr u şerre ve nef' ü Һarra leyāḡatı olmayan şahş-ı kelīl Һaḡḡında Һarb olunur. Āsitānede lapacı ta' bīr olunur.

(1114) الْمِكْسَارُ كَحَاطِبِ اللَّيْلِ

(el-Miksāru ke-ḡaṭibi'l-leyl)¹⁹⁸⁹

Miksār mīmiñ kesriyle keşirü'l-kelām olan kimsedir. **Ḥaṭib** oṭun cem' iden oṭuncıya dinür. **Ḥaṭibu'l-leyl** gece Һarañusunca oṭun cem' iden kimsedir ki eline her ne rāst gelürse aldıḡı gibi keşirü'l-kelām olan kimse daḡı Һalt-ı kelām idüp lisānına her ne gelürse anı tefevvūh ider dimekten 'ibāretdir. Bu meşel ḡaṭırına yalan ve yañlış her ne gelürse söyleyen kimse Һaḡḡında Һarb olunur.

(1115) مَعَ الْخَوَاطِيءِ سَهْمٌ صَائِبٌ

(Ma' i'l-ḡavāṭi' sehmun şā'ibun)¹⁹⁹⁰

Ḥavāṭi ḡaṭi' lafzınıñ cem' idir ki ism-i fā' ildir, muṭlaḡā ve 'alā Һavlin müte'ammiden ḡaṭākār olana dinür. **Sehm** sīniñ fetḡi ve ḡānıñ sūkūnuyla oḡa dinür. **Şā'ib** şavb kelimesinden me'ḡūzdur ki bir nesneye Һaḡḡı üzre ṭoḡrılana varup irişmek

¹⁹⁸⁷ Yüki, meşakkatı fazla olan kimse, çenesinden (kendinden daha güçsüz kimseden) yardım ister. Türkçedeki karşılığı: Denize düşen yılana sarılır. Yazarı, **age**, s. 225.

¹⁹⁸⁸ O devekuşu gibidir, ne deve ne de kuştur.

¹⁹⁸⁹ Fazla konuşan, gece karanlığında odun toplayan kimse gibidir.

¹⁹⁹⁰ Yanlışlıkla atılan oklardan biri doğru isabet edebilir.

ma' nâsınadır. Ma' nâ-yı meşel: Nişândan haṭā iden sihāmıla elbette işābet ideni daḥi bulunur demekdir. Bu meşel ekseri ḥaṭākār olup aḥyānen muşṭb olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur. [228a] Ba' zılar didi ki: Ziyāde baḥīl ve denī olan kimseden aḥyānen 'aṭā ve kerem vuḳū' bulduḳda ḍarb olunur.

(1116) مَنْ اسْتَرْعَى الدَّنْبَ ظَلَمَ

(Men istar' ā'z-zi 'be ḫaleme)¹⁹⁹¹

İster' ā māzīdir, maşdarı istir' ā kelimesidir ki bir kimseden bir nesneyi hıfz u ḥimāye eylemegi istemek ma' nâsınadır. **Zi' b** sibā' dan ḳurda dinür. **Ḫaleme** māzīdir, maşdarı ḫulm kelimesidir ki bir şey' i mevḳi' -i maḥşuşunun ḡayrıya vaż' eylemek ma' nâsınadır. Meşelā ' adl ve iḥsān yerine bir kimse cevır ü bīdād eylemek gibi. Ma' nâ-yı meşel: Zi' bi istir' ā iden kimse zi' be yāḥud ḡaneme ḫulm eylemiş olur demekdir. Bu meşel ḥiyānet ve ḥīle şāḥibi olan kimse bir manşiba nā' il yāḥud ba' zı ḥademāt-ı cesīmede istiḥdām olunduḳda ḍarb olunur.

(1117) مَنْ دُونِ مَا تُؤْمَلُهُ نَهَابِرُ

(Min dūni mā tu' emmiluhu nehābiru)¹⁹⁹²

Nehābir ekābir vezninde mehālik ma' nâsınadır. Ma' nâ-yı meşel: Anuñ mülāḥaza eylediḡi meṭālibiñ mā-verāsında niçe mehlekeler vardır demekdir. Bu meşel maṭlūb olan emriñ ḥaṭar ve mevāni' i keşir oldıḡından vuşūli be-ḡāyet 'asir ve ta' ab u meşāḳḳati vefir olmaḡla sūlūkı müte' azzir diyecek yerde ḍarb olunur.

(1118) مَا نَدُمُ مِنْ سَكْتٍ

(Mā nedume men sekete)¹⁹⁹³

Bu kelām imām bi'l-ḥaḳ ' Alī bin Ebī Ṭālib raḍiyallāhu ' anhu ḥazretleriniñ lisān-ı mu' ciz-beyānlarından şeref-efzā-yı şaḥīfe-i şudūr oldıḡı mervīdir. Ma' nâ-yı ḥaḳīkat-iḥtivāsı bir kimseniñ kitāb-ı ma' āni-iḥtivā-yı dehānı maḥfaẓa-pīrā-yı sūkūt u dembestegī ola, herḡiz teṭāvül-i eydī-i nedāmetle evrāḳ-ı ḥāl u şānı [229b] pejmürde ve perişān olmadı demekdir.

(1119) الْمَالُ مَيَّالٌ

¹⁹⁹¹ Kurda güvenen kimse kendine zulm eder.

¹⁹⁹² Dilediḡin bazı şeylerin arkasında tehlikeler olabilir.

¹⁹⁹³ Kim susarsa asla pişman olmaz.

(el-Mālu meyyālun)¹⁹⁹⁴

Ya'nī şahid-i dil-firīb-i emvāl bir kimseniñ agüş-ı taşarrufunda dā'imā cilve-nümā olmak muhāl, belki 'arūs-ı hezār-āşinā-yı rüzgārāsā herkesiñ huşuşan edānī-i nāsıñ mināşsa-i muvāşalatına meyyāldır dimekdir.

(1120) مَرْعَى وَلَا كَالسَّعْدَانِ

(Mer' ā velā ke's-sa' dāni)¹⁹⁹⁵

Mer' ā mübtedā'-ı mahzūfuñ haberidir. Taqdīr-i kelām *hāzā mer' ā yāhud huve mer' ā* dimekdir ki gūyā *hāzā mer' ā ceyyidun veleyste fī'l-cevdeti mişlu's-sa' dān* sebkindedir. Ya'nī hoş otlaktır lākin cevdetde sa'dāna şebīh olamaz dimekdir. **Sa' dān** selmān vezninde bir gūne ot ismidir ki deve mer' ālarınıñ efđalidir, demür tikenine şebīh tikenli ve aklıgı andan ekşer ve varakı andan elyen olur ve uçlarında hurde tikenleri olmağla meme emcigini aña teşbīhle Sa' dānetu's-şadī dirler. Bu meşel bir meziyyetlü nesneden ezyed nesneyi ifāde mevķi' inde đarb olunur.

(1121) مِنْ تَجَنَّبَ الْخَبَارَ أَمِنْ مِنَ الْعِثَارِ

(Men tecennebe'l-ħabār emine mine'l-' işāri)¹⁹⁹⁶

Ĥabār sehāb vezninde, şol arza dinür ki toprağı yumuşak ve gevşek ola, şöyle ki dābbe giderken gāh gömilüp ve gāh şarşılır ola. 'İşār kitāb vezninde insānıñ ve ĥayvānıñ ayağı sürçüp ve tökezleyüp yere kapanmak ma' nāsınadır. Bu ma' nādandır ki fülānıñ baht ve iķbālī ber-zede ve berbād oldı yāhud olsun diyecek yerde 'aşere cedduhu¹⁹⁹⁷ dirler, ta'ise bahtuhu ma' nāsını mūrād iderler. Ma'nāyı meşel: Ĥabār didikleri arz-ı mezkūreden ber-ťaraf olup [229a] anda gezmeyen ādem tökeziyüp yıkılmağtan emīn olur dimekdir.

(1122) مَا اسْمُكَ أَذْكُرُهُ

(Mā ismuke ezkuruhu)¹⁹⁹⁸

¹⁹⁹⁴ Para insanı eğer.

¹⁹⁹⁵ (O da) Hoş otlaktır, ama Sa'dān denen otağā denk olamaz. Türkçedeki karşılığı: Adam adam amma, pehlivan başka adam. Yazıcı, **age**, s. 105.

¹⁹⁹⁶ Ĥabār denen arazide gezmeyen kimse tökezleyip düşmekten emin olur. Türkçedeki karşılığı: İte dalaşmakdan çalıyı dolaşmak yeğdir. Yazıcı, **age**, s. 128.

¹⁹⁹⁷ Bahtı kötü oldu.

¹⁹⁹⁸ Sen kimsin ben senin şöretini hatırlayayım. Türkçedeki karşılığı: Adı kale gelmez. Yazıcı, **age**, s. 135.

Mā kelimesi istifhāmiyyedir. Ma' nā-yı meşel: Seniñ ismiñ nedir ki ben seni zıkr ideyim, ya' nī sen kimsin ben seni bilmem ki hāṭıra getürüp zıkr eyleyeyim dimekdir.

ما على أفعَل من هذا الباب
Mā 'alā ef' ale min hāze'l-bābi¹⁹⁹⁹

(1123) أَمْنَعُ مِنْ أُمِّ قِرْفَةٍ

(Emna' u min Ummi kırfete)²⁰⁰⁰

Emna' menā' atdan me'hūzıdır ki menī' olmak ma' nāsınadır, ya' nī kuvvet ü ḥamiyyet şāḥibi olmak ma' nāsınadır. **Umm-i kırfe** Benī Fezāreden bir hātündür ki Melik bin Hūzeyfenin taht-ı nikāhında idi, hānesinde kendi mahreminden elli nefer fārisiñ kılcı ta' lık olunmış idi. Bu meşel recul-i menī' ḥaqqında ḍarb olunur.

(1124) أَمْنَعُ مِنْ اسْتِ التَّمْرِ

(Emna' u min isti'n-nemiri)²⁰⁰¹

İst hemzeniñ kesriyle dübür ve maḥ'ad ma' nāsınadır. **Nimr** nūnuñ kesriyle seb' ma' rūf ismidir ki ḳaplan ta'bır olunan yırtıcı cānverdir. Fāriside peleng dirler, be-ğāyet mekrühü'l-ḳitāl olmağla ašlā kendiye ta' arruż olunmaz. Bu meşel daḥi recul-i menī' ḥaqqında ḍarb olunur.

(1125) أَمَحَلُ مِنْ حَدِيثِ خُرَافَةٍ

(Emḥalu min ḥadıṣi Ḥurāfete)²⁰⁰²

Ḥurāfe şūmāme vezninde 'Uzre ḳabīlesinden bir kimsedir ki bir zamān kendisini cin ṭā'ifesi ḳapup iletmişler idi, ba'de vaḳtın 'avdet idüp müşāhede itdiği 'acā'ibi ve 'aql ḳabūl itmeyecek ġarā'ibi naql ider idi. Nās kendisini tekzīb eylemeleriyle min ba'd kızb-i şarīḥe ḥadıṣ-i ḥurāfe ıtlāḳ eylediler.

(1126) أَمَحَلُ مِنْ تَعَقَادِ الرَّتَمِ

(Emḥalu min ti' ḳādi'r-retemi)²⁰⁰³

¹⁹⁹⁹ Ef'al vezniyle başlayan meseller.

²⁰⁰⁰ O kimse, Ummu Kırfе denen kadından daha dayanıklıdır.

²⁰⁰¹ Kaplanın kıcından daha sağlam.

²⁰⁰² Hurāfe denen adamın sözlerinden daha yalan.

²⁰⁰³ Bağlanmış olan retem denen ipten daha verimsiz.

Cāhiliyetde bir kimse sefer murād itdikde tenhāca bir ağacın iki dalını [230b] biribirine bend idüp seferden ‘avdet eyledikde eger ol dalları hāli üzre bağılu bulur ise hātūnı bīgāneye teslīm-i dāmen eylememiş pākīze olup ve eger küşāde bulursa hīyānet eylemiş i’ tikkād eyler idi. Ve aña retem ve retme tesmiye eylediler.

(1127) أَمْرٌ مِنَ الْعَلَمِ

(Emerru mine'l-‘alqami)²⁰⁰⁴

Emerr merāretten me’hūzdur ki bir nesne acı olmak ma’ nāsınadır. ‘**Alqam** ca’ fer vezninde ebūcehil kavununa dinür, hanzal ma’ nāsına. Ve muṭlaqa acı ve telh nesneye dinür. Ve acı olan sidr yemişine dinür, nebīka-i mürre ma’ nāsına. Ve pek acı şuya dinür.

(1128) أَمْرٌ مِنَ الدَّفْلَى

(Emerru mine'd-diflā)²⁰⁰⁵

Diflā zikrā vezninde bir cins merāretlü nebt ya’ nī şecer ismidir ki Fārisīde aña har-zehre dinür Türkīde ağu ağacı didikleridir ki halk aña zaḳḳūm ağacı dirler.

(1129) أَمْرٌ مِنَ الْمَقَرِ

(Emerru mine'l-maḳirri)²⁰⁰⁶

Maḳir ketif vezninde şabr didikleri ma’ rūf acı dārūya dinür, ‘alā kavlin şabra şebīh bir gūne acı nesneye dinür, yāḥud zehre dinür semm ma’ nāsına.

البَابُ الْخَامِسُ وَالْعِشْرُونَ: فِيمَا أَوَّلَهُ نُونٌ

el-Bābu'l-ḥāmisü ve'l-‘işrūn: Fīme evveluhu nūnun²⁰⁰⁷

(1130) إِنْبَاضٌ بَغَيْرِ تَوْتِيرٍ

(İnbāḍun bi-ğayri tevtīrin)²⁰⁰⁸

İnbāḍ hemzeniñ kesriyle yayı çekmek ma’ nāsınadır ki tevtīrden soñra olur. **Tevtīr** tef’ il vezninde yayı kırmak ma’ nāsınadır. Bu meşel *ke-İnbāzin bi-ğayri tevtīrin* sebkindedir. Ya’ nī yaya giriş geçirmeksizin çekmek gibidir demekdir. Bu meşel bir kâdir olmadıgı nesneyi iddi’ ā iden fuḫl ḥaḳḳında darb olunur.

²⁰⁰⁴ Ebucehil karpuzundan daha acı.

²⁰⁰⁵ Zakkumdan daha acı.

²⁰⁰⁶ Zehirden daha acı.

²⁰⁰⁷ Yirmi beşinci bâb: nūn ile başlayan meseller.

²⁰⁰⁸ O, yaya giriş geçirmeden onu çeken kimse gibidir.

(1131) انْطِقِي يَا رَحْمَةً إِنَّكَ مِنْ طَيْرِ اللَّهِ

(İntuḳī yā raḥmetu inneki min tayri'l-Allāhi)²⁰⁰⁹

İntuḳī emr-i ḥāzır-ı mü'ennesdir. Raḥme raḥm müfredidir ki rānıñ fethi ve ḥānıñ [230a] sükunuyla ḳartal ta'bir olunan ḳuşa dinür. İneki zamiri mü'ennesdir, 'Arab her ḳuşuñ şadāsıyla fāl iderler, illā mezbūr ḳuş ile fāl itmezler. Ve cemī'-i ṭuyūr şadā itdiklerinde raḥme daḥı şadā ider, ol vaḳitde istihzā' idüp aña kelām-ı mezkūr ile ḥiṭāb iderler. Bu meşel hiç kimse kendini ādem yerine ḳomayup ve her ne söylerse kelāmı işgā olunmayan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur. Mezbūr ḳuşuñ merāresi yılan ve sā'ir zehr-nāk cānveriñ şoḳdıḡı yere tılā olunsa nāfi'dir. Ve ḥardel ile laḥm-ı ḳadīdini yedi def'aya ḳadar tabḥīr baḡlu olan baḡı çözülmek için mücerrebdir. Ve saḡ ḳanadınıñ tüylerini nisvānıñ paçası aralıḡına vaż', teshīl-i vilādete bā'is ve necisini tebḥīr ḥāneden ṭard-ı hevām ḥuşuşunda nāfi'. Kezālike ḥamrdan münḳalib sirke ile ıslanmış necisini ṭalā baraş 'illetini müzīl ve ḳavrılmış cigerini saḥḳ idüp ḥamr ile ısladup üç güne dek mütevāliyen günde üç kerre içürmek cününü def' için mü'eşşirdir.

(1132) النَّفْسُ عَزُوفٌ أَلُوفٌ

(en-Nefsu 'azūfun elūfun)²⁰¹⁰

'Azūf şabūr vezninde vaşfdır, bir nesneden çābūk i'rāz iden yāḥud uşanur olan kimsedir. Bu cihetle bir kimseniñ maḳām-ı muḥabbetinde sābit olmayup çābuk terk ve çalıḳuşı gibi daldan dala ḳonan vefāsıza 'azūf ıtlāḳ iderler. Elūf kelimesi ḥaber ba'de ḥaberdir, keşīrū'l-ülfe ādeme dinür ki herkes ile bī-muḥābā ülfet ü ünsiyyete alışıḳ ādeme dinür. Ma'nā-yı mese!: Nefsi her ne vech üzre mu'tād iderseñ andan ayrılmaz, tezhīd olunsa zāhid tarḡīb olunsa rāḡib olur [231b] dimekdir. Ve fī meşelin āḡer "النفْسُ

النفْسُ",²⁰¹¹ bu meşeli Cerīr bini'l-Ḥatafī şu beytinde irād eylemişdir:

İnnī le-ercū minke şey'en 'ācilen
*En-nefsu mūla'etun bi-ḥubbi'l-'ācıl*²⁰¹²

(1133) النَّاسُ كِبَالٌ مِائَةٌ لَا تَجِدُ فِيهَا رَاحِلَةً

(en-Nāsu ke-iblin mi'etin lā tecidu fihā rāḥiletin)²⁰¹³

²⁰⁰⁹ Ey rahme denen kuş, konuş! Sen Allah'ın kuşlarından birisin.

²⁰¹⁰ Nefis alıştığı şeye uyar.

²⁰¹¹ Nefis çabuk şeyleri çok sever.

²⁰¹² Ben senden acil bir şey isterim, bil ki nefis çabuk şeyleri çok sever.

²⁰¹³ İnsanlar sayısı çok olan ve yük için bir faydası olmayan deve gibidir.

İbl deveye dinür. **Rāḥile** pālāna yarayan ya' nī üzerine yük ve eşyā' tahmiline ve rükūba yarar olan deveye dinür ki tüvānā ve münkād olur. Ma' nā-yı meşel: Nās-ı keşirdir lakin menfa'atlü ve ḥayırlu olanları ḳalīldir dimekdir.

(1134) التَّقْدُ عِنْدَ الْحَافِرَةِ وَالْحَافِرِ

(en-Naḳdu 'inde'l-ḥāfireti)²⁰¹⁴

Hāfire ve **ḥāfir** ism-i fā' ildir, seyr ve 'advinde yeri ḥafr eylediğiün dābbeniñ tırnağına ıtlāk olundu. Ba' dehu rükn-i a' zāmı olmak 'alāḳasıyla dābbeniñ kendisine ıtlāk olunur. Meşel-i mezbūruñ aşlı budur ki 'inde'l-'Arab at kısmı ekrem-i emvāl olmağla aşlā viresi bey' eylemezler. Bir müşterī zuhūr idüp 'aḳd-i mu'āmele eyledikte pahası bir an te'ḥīr olunmayıp aḳçesini teslīm eylemedikçe tırnağı tırduğı yerden bir ḥaṭve zā'il olmaz diyecek yerde darb olunur. İştīlāḥımızda daḥi tırnağı dibinde ta'bīri bundan me'ḥūzdur. 'Alā-ḳavlin ḥāfir atıñ tırnağına dindigi gibi, segirttikde tırnağıyla ḳazdığı çukura da dinür, rāḍiye ve marḍiyye gibi. Burada murād yarış muntehāsında tırnağını sā'irden muḳaddem baştığı çukur olacaktır. Baḥşle ḳoşıya gittiklerinde *en-naḳdu* 'inde'l-ḥāfire dirler, ya' nī her kimiñ atı sebḳ iderse vaż' olunan öñdüle müsteḥaḳ olur [231a] dimekdir. Meşel-i mezbūruñ aşlı budur, ba' dehu muṭlaḳan evleviyyetde isti' māl olundu. Ve te'nīşle ḥāfirenden murād zāt-ı feresdir ki at el-ḥāletu ḥāzihi benim yanımda iken aḳçesi teslīm olunmaḳ lāzımdır demek olur.

(1135) نَزُّوُ الْفُرَارِ اسْتَجْهَلَ الْفُرَارَا

(Nezvu'l-furāri istechele'l-furārā)²⁰¹⁵

Nezv nūnuñ fethi ve zā-yı mu'cemeniñ sükūnuyla şıçramak ma' nāsınadır. **Furār** ğurāb vezinde farīriñ cem'idir ki yaban sığırı kısmınıñ yavrısına dinür. **İstechele** māzīdir, maşdarı istichāl kelimesidir ki *ḥummile* 'ale'l-ḥiffē ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Baḳara-i vaḥşiye yavrıları resīde olup dişleri üzre şıçramağa başladıklarında nā-resīde olanlar daḥi anları görüp taḳlīd ile şıçramağa başlarlar dimekdir. Bu meşel şohbet ü ülfetinden ictināb olunacak bed-kār kimse ḥaḳḳında darb olunur. Ya' nī ol maḳūleye muḳārin olunca lā-maḥāle ef' āline mütāba' at olunmaḳla bu daḥi bed-kār olur.

(1136) اسْتَنْوَقَ الْجَمَلُ

²⁰¹⁴ (Atın satışında tırnağı yerden ayrılmadan) parası hemen ödenir. Türkçedeki karşılığı: Para peşin, kese meşin./ Parayı veren düdüğü çalar. Yazıcı, **age**, s. 126.

²⁰¹⁵ Vahşi/ Ehli hayvanların yavruları (bülūğa erip) gelişip (dişleri üzerine) sıçramaya başlayınca henüz büyümeyenler de onu taklit ederler. Türkçedeki karşılığı: Körle yatan şaşı kalkar. Yazıcı, **age**, 154.

(İstenvaqa'l-cemelu)²⁰¹⁶

İstenvaḳe māzīdir, maşdarı istinvāḳ kelimesidir ki nāḳalanmak ma' nāsınadır. Aşlı budur ki Müseyyeb bin 'Ales-nām şā'ir mülük-i 'Arabdan 'Amr bin Hind huzûrunda bir cemel vaşfını müteżammın nazm eylediği işbu

Va ḳad etlākā'l-hemme 'inde ihtizārihi
*Bi-nācin 'aleyhi eş-şay'eriyyetu mikdem*²⁰¹⁷

beytini inşād eyledikde Tarafe bini'l-'Abd ki o hengāmda henüz nev-cüvān ve meclis-i mezbûrda hāzır idi, hemān kelām-ı merḳûmı irād eyledi. Ya'nī erkek deve nāḳalandı demekdir. Zīrā şay'ariyye nāḳaya maḥşûş bir gûne tamğadır Müseyyeb cemel [232b] hakkında irād eylemişti. Pes Müseyyeb, Tarafeniñ bu ta'arruzundan hışmnāk olup *le-yaḳtulannehu lisānehu* ya'nī bu oğlanı elbette kendi lisānı ḳatl ider dedi. Vāḳı'an encām-ı kār kendi lisānı belāsiyla ḥāksār oldu. Bu mesel bir ādem ḥīn-i tekellümde ḥalt-ı kelām idüp āher kelām taḳrīr eyledikte ḍarb olunur.

(1137) أَنْفَقُ بِلَالٌ وَلَا تَخْشَ مِنْ ذِي الْعَرْشِ إِقْلَالًا

(Enfiḳ Bilālu velā taḥşā min zi'l-'arşı iḳlālen)²⁰¹⁸

Enfiḳ emr-i hāzırdır, maşdarı infāḳ kelimesidir ki bir kimse mālını ḥarc u şarf idüp tüketmek ma' nāsınadır. **Bilāl** ḥarf-i nidā' maḥzûf münādādır. **İḳlāl** irās-ı kıllet-i māl'dır. Bu gevher-i şāhvār-ı belāḡat deryā-yı nā-ḳa'r-yāb-ı fezā'il-i risāletden pīrāye-i rişte-i şudûr buyuruldığı mervīdir. Aşlı budur ki bir gün Resûl-i ekrem şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem ḥazretleri Bilāl-i Ḥabeşī raḍiya'llāhu 'anhu ḥazretlerinin ḥücre-i sa'ādetlerine teşrīf buyurup yanlarında bir miḳdār nān-pāre görüp su'āl buyurduḳlarında "Bir miḳdārın tenāvül eyledim, bu baḳiyyeyi daḫı giceye alıḳodum" diyü cevāb virdiklerinde Peyḡamber-i enām 'aleyhi's-selām ḥazretleri ḳavl-i şerīf-i mezkûrı irād eylediler. İmsāki terk idüp tevessu'-i bezl ü işārda ḍarb olunur.

(1138) النَّاسُ عَلَى دِينِ مُلُوكِهِمْ

(en-Nāsu 'alā dīni mulūkihim)²⁰¹⁹

²⁰¹⁶ Erkek deve dişileşti. Türkçedeki karşılığı: Lof ola beri gele./ Bülbülün çektiği dili belasıdır. Yazıcı, age, 201.

²⁰¹⁷ Onu hatırladığımda dertliğe uğrayabilirim. Bu durum deveye yapışmış damgaya benzer.

²⁰¹⁸ Ey Bilāl! Para harca ve Allah'ın paramı azaltmasından korkma!

²⁰¹⁹ İnsanlar kralların dini üzeredir.

Ya'nī nās meliklerinin 'ādet ü sīreti üzre olurlar. Ba'zı maḥalde *en-nāsu 'alā dīni mülūkihim ve'l-mülūku 'alā dīni bulūkihim*²⁰²⁰ vāḳi' olmuşdur. Bulk kelimesiniñ cem' idir muşāḥib ve nedīm ma' nāsınadır.

(1139) أَنْجَزَ حُرٌّ مَا وَعَدَ

(Enceze ḥurrun mā va' ede)²⁰²¹

Enceze incāz kelimesinden māzīdir, [232a] va' de vefā kıldı ma' nāsınadır. **Ḥurrun** kerīm ve aşıl ma' nāsınadır. **Mā** kelimesi mevşüledir. **Ma' nā-yı meşel**: Kerīm ve aşıl olanlar va' dine vefā iderler dimekdir. Aşlı budur ki Ḥāriş bin ' Amr-nām kimse müte' ayyinān-ı ' Arabdan Şahr bin Nehşe'le "Saña bir gün bir ġanīmet-i ' aẓīme delālet eylesem dest-res oldıġın emvālın ḥumsunı baña virir misin?" didikde ol daḥı ikrār u ta' ahhüd eylemekle mezbūruñ delāletiyle Şahr sükkān-ı Yemenden bir tā' ifeyi şebihūn ve emvāl u eşyālarını intihāb eyledikten şoñra sālīmen ġanīmen maḥalline iyāb eyledikde Ḥāriş-i merķūma kelām-ı mezbūrı irād eyledi, min ba' d meşel olup va' de vefā olunduġda ḍarb olundu. Ve ba' zen va' de vefā eylemege taḥrīz ve istincāz mevķi' inde ḍarb olunur.

(1140) نَاوَصَ الْجُرَّةَ ثُمَّ سَالَمَهَا

(Nāvaşa'l-cürrete şumme sālemehā)²⁰²²

Nāvaşa māzīdir, maşdarı mūnāvaşa kelimesidir ki navşdan me' ḥūzdur deprenmek, teḥarrūk ma' nāsınadır. **Curre** cīmiñ zammı ve fethiyle lügatdir. Bir zirā' miḳdārında bir ağaçdır ki ucunda ağ ve ortasında ip olur, anuñla āhū şikār iderler. **Ma' nā-yı meşel**: Āhū duzaġa düşdüġde muẓtarib olup şoñra sākin olur ġüyā ki duzaġ ile müsāleme eyler. Bu meşel bir miḳdār ta' aşşub ve muḥālefet eyleyüp ba' dehu nā-çarı inķiyād iden kimse ḥaḳķında ḍarb olunur.

(1141) أَنْجَدَ مَنْ رَأَى حَضَنًا

(Encede men re' ā ḥaḍanen)²⁰²³

Encede māzīdir, maşdarı incād kelimesidir ki Necd ülkesine varmak ma' nāsınadır. **Ḥaḍan** fethateynle Necd ülkesinde bir taġın adıdır. **Ma' nā-yı meşel**: [233b] Ḥaḍan-nām

²⁰²⁰ İnsallar, kralların dini üzeredirler, krallar ise dostlarının dini üzeredirler.

²⁰²¹ Kerem ve asalet sahibi olanlar, sözünü yerine getirir. Türkçedeki karşılığı: Söz adamın mihengidir. Yazıcı, **age**, 162-163.

²⁰²² Ceylan tuzaġa düştüġünde öncelikle çırpınır daha sonra sakinleşip teslim olur.

²⁰²³ Hadan isimli daġ, gören kimse Necd ülkesine gelmiştir. Türkçedeki karşılığı: Görünen köy kılavuz istemez. Yazıcı, 223.

tağı gören misâfir Necd ülkesine gelmiş olur dimekdir. Bu meşel huşul-i murâdîñ emâresi zuhûr itdikde çarb olunur.

ما على أفعَل من هذا الباب
Mā ‘alā ef‘ale min hāze'l-bābī²⁰²⁴

(1142) أَنْسَبُ مِنْ ابْنِ لِسَانِ الْحُمَرَةِ
(Ensebu min ibni lisāni'l-Ḥummereti)²⁰²⁵

İbnu lisāni'l-ḥummere sukkere vezninde ‘Abdullāh bin Ḥuseyin yāḥud Verḳā’ ibnü'l-Aş‘ar-nām ḥaṭṭibîñ künyesidir ki ehl-i belāğat u beyān ve ‘ilm-i ensābda nādire-i zamān idi.

(1143) أَنْكَحُ مِنْ ابْنِ الْغَزَا
(Enkeḥu min ibni elgaza)²⁰²⁶

Enkaḥ ziyādesiyle şedīdü'l-cimā‘ dimekdir. **İbnu Elgaz** bir kimsedir ki isminde ihtilāf olundu. Ebū'l-Yaḳẓān didi ki: Sa‘d bin Elgazi'l-İyādīdir. Ve İbnu'l-Kelbī didi ki: Ḥarş bin Elgazdır. Mezbūr keşīrū'l-metā‘ ve şedīdü'n-nikāḥ kimse idi, bir mertebe kebīrū'l-eyr idi ki develeriñ şu içdigi mevzi‘e karīb varup ālet-i ma‘hūdesini in‘āz ve arḳa üzre yatur idi. Uyuz develer anı cizl-i muḥakkik zann idüp sürünürler idi. Cizl-i Muḥakkik develeriñ yatağında uyuz develer arḳalarını sürüp kaşınmak için dikkikleri direkdir. Mezbūr zifāf gicesi ‘arūsüñ bögrine aletini tokundurup ‘arūs didi ki: "Direk ile beni niçün dürtersin?"

(1144) أَنْفَذُ مِنْ سِنَانٍ
(Enfezu min Sinānin)²⁰²⁷

Enfez nüfūz kelimesinden me‘ḥūzdur ki ku‘ūd veznindedir, bir nesne bir āḥer nesneye tokunup işledikten soñra öte tarafına geçüp şavuşmak ma‘nāsınadır. **Sinān** kitāb [233a] vezninde mızraḳ temrenine dinür. Ve ‘Arablar fülān ādeme mızraḳ kullanmak musaḥḥardır murād idüp nişanladığı yere temreni ta‘n u infāz ider diyecek yerde "هو أطوع"

²⁰²⁴ Efal vezniyle başlayan meseller.

²⁰²⁵ O kimse, nesep konusunu İbnü Lisāni'l-Hummereti'den daha iyi bilir.

²⁰²⁶ O kimse, nikah konusunda İbnü Elgaz'dan daha iyidir.

²⁰²⁷ O, mızrağın temreninden daha etkilidir.

"السنان" dirler *tuṭāvi* 'hu's-sinānu keyfe ṣā' ²⁰²⁸ ma' nāsına ve "أنفذ من إبره".²⁰²⁹ Kezālike ḍarb-ı meşeldir. İbre hemzeniñ kesriyle igneye dinür, Fārisīde süzen dirler. Meşeleyn-i mezbüreyn nāfizu'l-kelām olan ādem hakkında ḍarb olunur.

الباب السادس والعشرون: فيما أوّله واو
el-Bābu's-sādisu ve'l-ʿ işrūn: Fīmā evveluhu vāvun

(1145) وَقَعُوا فِي وَادِي حَدِيبَاتٍ

(Vaḳa' ū fi vādī ḥedibātin)²⁰³⁰

Vādī-i ḥadibāt ḥānīñ fethi ve dālīñ kesriyle helāk yāḥud reh-i rāstdan çıḳup şapmak ma' nāsınadır. *Mecma' u'l-Emṣā*lde bu meşel birkaç gūne rivāyet olunmuşdur. Ba' zılar cīm ü dāl-ı mühmele ile rivāyet eylemişdir ki cedbeden cem' dir. Buña göre ma' nā-yı meşel: Āb u giyāhdan ḥālī yere düşdiler dimekdir, helāki müstelzimdir. Ve ba' zılar cīm ve zāl-i mu' ceme ile rivāyet eylediler ki cezb lafzından cem' olur, *faṭama şabī* ya' nī veledi südden kesmek ma' nāsınadır, aḥyānen mü'eddī helāk olur. Ve ba' zılar ḥā-yı mu' ceme ile ve dāl-ı mühmele-i meftūḥa ile rivāyet eylediler ki ḥadbe lafzından cem' olur ki yılan şokmak ma' nāsına olan ḥadbdan me'ḥūzdur. *Müstekṣāda* bu gūne mersūmdur ki ḥadibāt şedā'id-i münkere-i 'azīme ma' nāsınadır ki ḥadib kelimesinden me'ḥūzdur *ḍaraba bi's-seyf* ma' nāsına. Ve bu cīm ve zāl-ı mu' ceme ile de mervīdir ki cezbiniñ cem' idir ıraklık, bu' d ma' nāsınadır, yāḥud iki tarafa çekişdirmek ma' nāsınadır. Meşel-i mezbūr maḥall-i helākde [234b] vāḳi' olan ḳavim hakkında ḍarb olunur.

(1146) وَلَدُّكَ مَنْ دَمَّى عَقِيْبِكَ

(Veleduki min demmā 'aḳibeyki)²⁰³¹

Meşel-i mezbūr mü'enneşe ḥiṭābdır. 'Aḳib ketif vezinde ayağıñ ökçesine dinür. Burada teşniye bünyesiyle 'aḳibān olup izāfet sebebiyle nūnı sāḳiṭ olmuşdur. Ma' nā-yı meşel: Seniñ velediñ ancak ol kimsedir ki seniñ iki ökçeleriniñ ḳan ile ālūde eylemişdir. Murād seniñ loḥusa oldığıñ şahsıdır, tebennī eylediğıñ veled saña veled-i ḥaḳīḳī olmaz

²⁰²⁸ Mızraklar ona istediğı gibi itaat ider.

²⁰²⁹ İğneden daha iyi deler.

²⁰³⁰ Verimsiz toprağa düştüler. Türkçedeki karşılığı: Girdâb-ı belâya düştü. Yazıcı, *age*, s. 58.

²⁰³¹ Senin ökçelerini kanatlandıran öz çocuğundur. Türkçedeki karşılığı: Çam ağacından ağıl olmaz, el çocuğundan oğul olmaz. Yazıcı, *age*, s. 119.

Ve feres-i mersüme Dāhis tesmiyesiniñ vechi budur ki feres-i mersümeniñ anası Celve'l-kübrā nāmında idi, Kırvāş bin 'Avf-nām kimseniñ idi. Bir gün şāhibi elinde yederek Zü'l-'Uqqāl-nām aygırınñ oldıǵı qabīle semtinden güzār ider idi. İttifāk iki kız Zü'l-'Uqqāl bir maħalde otlamaǵa meşǵüller idi ,semtine yakın gelüp kışraǵı gördükde yaranmaǵa başladı. Meger ol hāvālīde qabīle-i mezbūre ehālīsinden [235b] bir cüvān daħı hāzır idi, keyfiyyet-i mezbūreyi görünce ħandenāk olmaǵın kızlar utandıǵlarından şūrīde-dil olmalarıyla ber-taqrīb ellerinden boşanup Celvāya bī-münāza' a aşdı. Ba' dehu kızlar Zü'l-'Uqqāl obalarına getürdüklerinde şāhibi olan Ĥavṭ anuñ gözünden kışraǵa aşdıǵını idrāk eylemeleriyle ba' de's-su'āl vākıf-ı hāl olduǵda zātında bir şerīr ve bed-mizāc kimse olmaǵla mezbūr Kırvāşın obasına gelüp mā'-ı faħlini mutālebe ve teşdīd eyledikde şerriñe la'net ve ārāl diyü cevāb eylemeleriyle hemān elini çamura bulayup kışraǵın fercine idħāl ve raħmından kendi zu' mınca nuṭfeyi nez' ü iħrāc eyledi. Meger kışraǵın ferci nuṭfeyi aħz u iştimāl eylemiş olmaǵla ħāmil olup müddeti inķizāsında bir yavrı toǵurdu. Kırvāş anı Dāhis ile tesmiye eyledi, gūyā ki Zü'l-'Uqqāl anuñ pederidir. Bu cihetle *eş'emu min Dāhis* meşel oldı min ħayṣu lā ya'lem dess eylemek ma' nāsınadır.

(1149) وَجَدْتَنِي الشَّحْمَةَ الرُّقَى

(Vecedtenī eş-şahmete'r-rukḳā)²⁰³⁵

Vecedte māzī-i muħātabdır. **Şahme** iç yaǵına dinür. **Rukḳā** rubbā vezninde perverde nāzik koyuna ve iç yaǵına dinür. Ma' nā-yı meşel: Sen ne perverde ve nāzik semüz bulduñ ki her gelen ekl ü tenāvüle ħāhişger olur. Murād ben öyle perverde ve nāzik şahmeye şebīhim dimekdir. Bu meşeli istiż' āf olunan kimse istiż' āf olan ādeme īrād ider.

(1150) وَدَقَّ الْعَيْرُ إِلَى الْمَاءِ

(Vedaḳe'l-'ayru ile'l-mā'i)²⁰³⁶

Vedaḳa māzīdir. Maşdarı vedḳ kelimesidir ki vāvıñ fethi ve dālınñ sükūnuyladır. [235a] Bir nesne pek gelüp çatmaǵla tülege gelmek ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Develer suya qarīb oldı dimekdir. Bu meşel bir nesneye ifrāt-ı ħırşından tezellül ve ħuzū' iden kimse ħaḳḳında ḍarb olunur.

²⁰³⁵ Beni ince iç yaǵı olarak buldun.

²⁰³⁶ Develer suya yakın oldular.

(1151) وَضَعَ عَلَى يَدَيْ عَدْلٍ
(Vuḍi‘a ‘alā yedey ‘adlin)²⁰³⁷

Vuḍi‘a bünye-i mechülledir. ‘Adl Tubba‘-nām melik-i Yemeniñ cellādı olan ḥūn-rīzin ismidir. Katli murād-ı kat‘ī olan kimseler aña teslīm olunur idi ki min-ba‘d ḥalāşı nā-mümkin olur idi. Ba‘dehu muṭlaқан nevmīd ve me‘yūs olunan nesne ḥaḳḳında ḍarb olundu.

(1152) وَقَعُوا فِي سَلَا جَمَلٍ
(Vaḳa‘ū fī selā cemelin)²⁰³⁸

Selā ‘aşa vezninde şol yufқа deriye dinür ki baṭn-ı māderde veled anda tevellüd ider ve ekserī bilece çıkar. Eger toğdıǵı anda yüzünden şıyrıp alınmazsa veled helāk olur, insānda ve mevāşide olana ıtlāḳ olunur, Türkide eş ve son ta‘bīr iderler. **Cemel** erkek deveye dinür, selā didikleri deri erkek devede olmamaǵla. Ma‘nā-yı meşel: Emr-i şa‘bda vāḳi‘ oldılar dimekdir. Bu meşel bir müşkil kāra dūcār olduḳta ḍarb olunur.

(1153) وَقَعَ عَلَى الشَّحْمَةِ الرَّكِّي
(Veḳa‘a ‘alā ş-şahmeti'r-rukkā)²⁰³⁹

Rukkā rubbā vezninde çabuk eriyen yaǵa dinür. Bu meşel maḳşūd u ḥācetiñi serī‘an ḥuşūle getüren muḳaddem ve ehl-i himmet olan ādem ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(1154) وَجَدَانُ الرَّقَيْنِ يُعْطِي أَفْنَ الْإِفْنِ
(Vicdānu'r-raḳīni yuǵaṭṭī efene'l-efīni)²⁰⁴⁰

Raḳīn emīr vezninde aḳçeye ıtlāḳ olunur. **Yuǵaṭṭī** taǵṭiyeden me‘ḥūzdur ki bir şey’iñ üzerini pūşide ile örtmek ma‘nāsınadır. **Efen** ḥumḳ ve belāhet ma‘nāsınadır. **Efīn** emīr vezninde aḥmaḳ olan ādeme dinür. Ma‘nā-yı meşel: [236b] Şervet ve ğinā her ‘ayb u naḳīşayı setr ider dimekdir. Bu meşel ğinānıñ ma‘rezinde ḍarb olunur.

(1155) وَلُوذُ الْوَعْدِ عَاقِرُ الْإِنْجَازِ
(Velūdu'l-va‘di ‘āḳiru'l-incāzi)²⁰⁴¹

²⁰³⁷ ‘Adlin eline teslim edilmiştir. Türkçedeki karşılığı: Cellāda amanın faydası yoktur. Yazıcı, **age**, s. 208.

²⁰³⁸ Bir belaya maruz kaldılar. Türkçedeki karşılığı: Hakkından gelinmez bir belaya maruz kaldılar. Yazıcı, **age**, s. 236.

²⁰³⁹ Çabuk eriyen yaǵa düştü.

²⁰⁴⁰ Zenginlik her türlü ahmaklığı gizler.

²⁰⁴¹ Fazla söz vermek onu tutmamaya yol açar.

Velūd şabūr vezninde keşīrūt-tevlīd ma' nāsınadır. 'Āķīru'l-incāz 'adīmū'l-vefā dimekdir. Ma' nā-yı meşel: Mevā'īdi keşīr, vefāsı 'adīm dimekdir. Bu meşel va' dine vefā itmeyen kimse hakkında darb olunur.

(1156) أُودَى عَتِيبُ

(Evdā 'atību)²⁰⁴²

Evdā māzīdir, maşdarı īdā' kelimesidir ki helāk olmak ma' nāsınadır. 'Atīb emīr vezninde bir kabīledir, 'Atīb bin Eslem ismiyle müştehirlerdir. Ma' nā-yı meşel: Kabīle-i 'Atīb nā'il-i murād olmayup helāk oldılar dimekdir. Aşlı budur ki ba'z-ı mülūk-i 'Arab, kabīle-i mezbūreyi şebihūn idüp envāl u eşyalarını nehb ü gāret ve ricāllerini esīr eyledikte *izā kebure şibyānunā lem yetrukūnā hattā yeftekkūnā*, ya'nī "Etfālimiz yetişüp bizi ihmāl eylemeyüp elbette hālāş eylerler" dirler idi. Lākin bu ārzūya nā'il olmayup cümlesi esīr oldukları hālde helāk olmalarıyla kelām-ı mezbūr haklarında meşel olmuştur. Bu meşel mağlūb olduğu hālde helāk olan kimse hakkında darb olunur.

(1157) أُورَدَهَا سَعْدٌ وَسَعْدٌ مُشْتَمِلٌ، يَا سَعْدُ لَا تَرَوِي بِهَذَاكَ الْإِبِلَ

(Evredehā Sa' dun ve Sa' dun muştemilun, yā Sa' du lā tervī bi-hāzāke'l-ibli)²⁰⁴³

Ba'zılar mişrā'-ı şānīyi *mā hākezā tūredu yā Sa' du el-iblu*²⁰⁴⁴ 'unvānında rivāyet eylediler. Aşlı budur ki Sa' d bin Zeyd Menāt ki Mālik bin Zeydiñ birāderidir, mezbūr Mālik ki "أَبِلٌ مِنْ مَالِكٍ"²⁰⁴⁵ meşeliniñ menşe'idir, maşlahat-ı ibl huşuşunda pek hāzık idi, lākin diğeri maşlahatlarda tahmīk iderler idi. Ba' dehu tezevvüc idüp umūr-ı [236a] beliyyete meşgūl olmağla qarındaşı Sa' d develeri şuya getürüp istikāları huşuşunda aşlā kendisini yormayup eşvābını başına çeküp uyumuş idi. Qarındaşı Mālik, mezbūruñ bu hālini gördükde beyt-i mezbūrī īrād eylemekle min-ba' d meşel oldu. Ta' ab u meşakḳatsız iş görmek şadedinde olan kimse hakkında darb olunur. Hikāyet olundı ki bir kimse birkaç refīkler ile bir tarafa sefer idüp bir müddetden sonra refīkleri beldesine 'avdet idüp ol kimse yanlarında olmamağla akrabā ve müte'allıḳatı "Siz mezbūrī katl eylemişdirsiniz ki yanıñızda beraber 'avdet eylemedi diyü ittiḥām u iddi'ā ile Qādī Şurayḥ huşurına 'azīmet ve mūrāfa'a olduklarında qāzī mezbūrları istintāk idüp anlar da inkār eylemeleriyle yemīn teklīf itmiş idi. Bu keyfiyyet İmām 'Alī raḍıyallāhu 'anhu

²⁰⁴² Esaretten kurtulamayan 'Atīb Kabilesi gibi helak oldu. Türkçedeki karşılığı: Bekle gözlerim bekle, ne gelir ne gider. Yazıcı, **age**, s. 66.

²⁰⁴³ Sa' d develeri suyu getirmiş, fakat Sa' d uyumuş. Ey Sa' d! Develeri böyle sulama!

²⁰⁴⁴ Ey Sa' d! Develer suyu bu şekilde getirilmez.

²⁰⁴⁵ Mālik'ten daha fazla develeri vardır.

Lisānımızda dağı "Delik büyük yama küçük" meşeli zebān-zededir. Maḍreb-i meşel ma' lūmdur.

(1162) وافق شن طَبَقَة

(Vāfaḳa Şennun Tıbaḳate)²⁰⁵¹

Vāfaḳe māzīdir. **Şenn** bir 'āḳil ü dānā kimseniñ ismidir. **Tıbaḳa** t̄anıñ kesriyle 'Arabdan bir 'āḳile ḥātūn ismidir. Mezbūr Şenn anı tezevvüc eylemişdi. Tafsīli budur ki mezbūr Şenn yemīn eyledi ki: "Baña her vechle muvāfiḳ bir ḥātūn bulmadıkça tezevvüc ü te'ehhül eylemem". Bu fīkr ile eṭrāf u eknāfī geşt ü güzār iderken bir gün [237a] bir kimseye teşādūf eyleyüp ne semte 'azīmet eyleceğini su'āl eyledikde kendi ḳaşd itdiği ṭarafa muvāfiḳ gelüp ol kimse ile murāfaḳat eylediler. Eşnā'-ı ṭarīḳda Şenn ol kimseye didi ki: "*Etaḥmiluni em aḥmiluke*, ya'nī beni sen mi götürürsün yoḥsa ben mi seni götürerim?" Şaḥş-ı mezbūr didi ki: "*Yā cāhil enā rākibun ve ente rākibun, fe-keyfe aḥmiluke ev taḥmilunī*, ya'nī ey cāhil! İkimiz de rākibiz, biri birimizi götürmek ne keyfiyyetle olur ve naşıl bī-ma'nā kelāmıdır?". Mezbūr Şenn sūkūt eyledi. Biraz gitdikden soñra bir ekine geldiler ki vaḳt-i ḥaşadı taḳarrüb eylemiş. Şenn didi ki: "*Etrā ḥāze'z-zer'e ukile em lā?*, ya'nī sen ki bu ekini görürsün ekl olunmuş mı yoḥsa olunmamış mı". Ol şaḥş mutehevvir olup didi ki: "*Terā neḃten muteḥaşşeden fe-teḳūlu ukile em lā*, ya'nī ey cāhil! Sen bu ekiniñ biçilmek vaḳti taḳarrüb eyleyüp ḥālā tarlasında mevcūd görür iken ekl olunmuş mı yoḥsa olunmamış mıdır kelāmını ne keyfiyyetle tefevvüh idersin? Ne pek aḥmaḳ ādemsin" didi. Yine Şenn sūkūt eyledi, biraz dağı gidüp şaḥş-ı mezbūruñ ḳaryesine ḳarīb olduklarında bir cenāzeyeye teşādūf eylediler. Şenn ol şaḥsa didi ki: "*Etrā şāḥibe ḥāze'n-na'şī ḥayyen ev meyyiten*, ya'nī sen bu na'şīñ şāḥibini görürsün, 'acabā canlu mıdır yoḥsa meyyit midir?". Ol şaḥş didi ki: "*Mā ra'ytu echele minke! Terā cenāzetten fetes'elu 'anhā emeyyitun şāḥibuhā em ḥayy*, ya'nī ben seniñ gibi echel kimse görmedim. Cenāzeyi ḳabra götürür iken rü'yet idersin, yine şāḥibi meyyit midir yoḥsa diri midir diyü su'āl idersin?" Yine Şenn sūkūt eyleyüp [238b] şaḥş-ı merḳūmuñ ḥānesine ḳadar murāfaḳat ve ba' dehu müfāraḳat eylediler. Ol şaḥş ḥānesine duḥūl eyledikde bir kız var idi, ismine Tıbaḳa dirler idi. Şenn-i mezbūrı görüp pederinden su'āl eyledi. Pederi refāḳat eyledigini ve eşnā'-ı ṭarīḳda Şenniñ kendiye su'āl eyledikleri fīḳraları taḳrīr eyleyüp cehlinden şikāyet eyledi. Ḳız istimā' eyledikde didi ki: "Ey peder! Ol kimse cāhil degildir, belki dūḥāt-ı rūzgārdan bir zāt

²⁰⁵¹ Şenn Tabaka'ya uygun düştü.

olmak gerekdir. Emmā kavlı-i evvel ki *etaḥmilunī em aḥmiluke* diyu su'āl eylemiştir, murād ben mi saña taḥdīs-i kelām ideyim sen mi eylersin tā ki kaṭ'-ı tarīk idüp meşakḳat-i tarīkī tuymayalım dimekdir. Kavlı-i şānī ki *etrā hāze'z-zar' ukile em lā* dimişdir murādı bu ekini şāhibi bey' eyleyüp şemenini ekl eylediler mi yoḥsa ekl eylemediler mi dimekdir. Kavlı-i şālīş ki cenāze ḥaḳḳında söylemiştir, murādı budur ki kendini zıkr-i ḥayr ile yād idüp iḥyā ider bir şey terk eyledi mi yoḥsa eylemedi mi? Ol şahş bu kelāmların ḥaḳīkatini fehmi eyleyüp der-‘ aḳab ḥāneden ḥurūc ve Şenn-i mezbūrı bulup ḥānesine da‘vet eyledi. Biraz mükālemeden sonra ol şahş didi ki: "Seniñ baña su'āl eylediklerin kelāmları tefsīr ideyim mi?" Şenn "Ne‘am" didi. Kızından işitdiği vech üzre tefsīr eyledikde Şenn didi ki: "Bu tefsīr seniñ kelāmın degildir, baña şāhibini ḥaber vir". Ol şahş didi ki: "Benim kızım tefsīr eyledi". Şenn ḥitbe idüp tezevvüc eyledi, ba‘dehu kendi kabīlesine [238a] getürdükde ehālī-i kabīle Tıbaḳanın ‘aḳl ve rüşd ve ferāsetini görüp *vāfaḳa Şenn Tıbaḳa* kelāmını irād eylediler. Ve ‘inde’l-ba‘z bir kavmin bir kırbası var idi, isti‘māl iderek aña bir kapak düzdiler. Ve kapak be-gāyet uygun gelmekle *vāfaḳa Şennun Tıbaḳata* didiler. Yāḥud Tıbaḳa İyād kabīlesinden bir cengāver bahādır cemā‘at idi, dā‘imā nāsa musallī ve şer-gır olup bir kabīle aña muḳāvemet idemezler idi. Lākin Şenn kabīlesi daḥi nām-dār pehlivānān olmaḡla Tıbaḳa kabīlesini şebihūn idüp añlardan sā‘irlerinin dād u intikāmını aḡz itmeleriyle meşel-i mezbūrı irād eylediler. Bu meşel bir nesne bir āḡer nesneye pek münāsib ve çespān geldikde irād olunur.

(1163) أَوْدَى دَرِمٌ

(Evdā derimun)²⁰⁵²

Evdā heleke ma‘nāsınadır. **Derim** ketif vezninde Şeybān kabīlesinden bir kimsedir, katlı olup intikāmı aḡz olunmadığından, ‘alā kavlin Kārizü'l-‘Anezī gibi nā-bedīd olduğundan darb olunur.

(1164) وَاقِيَةُ كَوَاقِبِ الْكِلاَبِ

(Vāḳiyetun ke-vāḳiyeti'l-kilābi)²⁰⁵³

Vāḳiye kelimesi maşdardır, ‘āfiye ve kāzibe gibi. Bu meşel *iṭlubi'l-viḳāyete ke-viḳāyeti'l-kilābi* sebkindedir, ya‘nī senden kilāb evlādını ḥıfz ve ḥimāye itdigi gibi ḥıfz u ḥimāye isterim dimekdir. Zīrā kilāb sā‘ir ḥayvānātdan ziyāde evlādını ḥimāye

²⁰⁵² Derim helak oldu.

²⁰⁵³ Köpeklerin kendi yavrularını koruduḡu gibi olsun.

eylediginden taḥṣīṣ bi'z-zikr kılındı. *Cāmi' u's-ṣağīr*de mastūrdur ki Ebū Leylā İbn 'Abbās raḍiyallāhu 'anhum ḥazretlerinden taḥrīc ü rivāyet itdi ki Resūl-i ekrem ṣalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazretleri buyurdılar ki: "Allāhumme vāḳiyeten ke-vāḳiyeti'l-velīd". İbn 'Abbās ḥazretleri buyurdılar ki: Velīdden murād mevlūddur, ya'nī, Yā Rabb! Senden vālideyniñ veledine idegeldikleri [239b] viḳāye ve muḥāfaẓa istid'ā iderim. Ve ba'zılar velīden murād Mūsā 'aleyhi's-selām ḥazretleridir didiler. Taḥte'l-cenāḥ viḳāye-i ilāhīde vālidesi vaẓ' ve ṣandūka idā' ve nīle ilkā eyledi. Ve vaktinden evāḫir-i 'ömrine kadar ne mertebede maḥfūẓ oldığı muḥtāc-ı beyān degildir.

(1165) الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ

(el-Veledu li'l-firāṣi ve li'l-'āhiri el-ḥaceru)²⁰⁵⁴

Bu meşel *el-veledu li-ṣāḫibi'l-firāṣ* taḳdīrindedir. 'Āhir fācir ve zānī olan ādeme dinür. Ḥacer ḥaybetden kināyedir ya'nī veled vālidiñ olup zānī nesebden maḥrūm olur demekdir. Bu meşel fi'l-ḥaḳīka bir nesneden maḥrūm olmağa lāyık ve müsteḥaḳ iken ol nesneden maḥrūm olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(1166) وَالْمِسْكُ قَدْ يَسْتَصْحِبُ الرَّامِكَ

(Ve'l-misku ḳad yestaṣḫibu'r-rāmikā)²⁰⁵⁵

Bu meşel mevzūn olarak bir mıṣrā' dır. **Rāmik** ṣāḫib ve hācir vezninde bir siyāḥ nesnedir ki anı miske ḳatup ḳarıṣdırırlar. Ma'nā-yı meşel: Rāmik her ne ḳadar ednā şey ise de misk kendisine hemdem ve ḳarīn eyler demekdir. Bu meşel bir ḡanī bir faḳīr ile ülfet ü ṣoḫbet itdikde ḍarb olunur.

(1167) وَإِنَّ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ عَيَّةٌ مَكْفُوفَةٌ

(Ve inne beynenā ve beynekum 'aybeten mekfūfeten)²⁰⁵⁶

Bu kelām Ḥudeybiyeh şulḥünde ṭaraf-ı eṣref-i Nebevīden terḳīm buyurılan şulḥ-nāmede mūndericdir. 'Aybe temre vezninde cāmedāna dinür ki içine eṣvāb vaẓ' idüp ḥıfẓ iderler. **Mekfūfe** ḳulpları biribirine geṇirilüp yāḥud ḳulplarından geregi gibi ṣarılup baḡlanmış yāḥud kilidlenmiş hegbeye vaṣf olur ki içine bir nesne vaẓ' u iddiḥār olunmadıḳça ḳulplarını baḡlamazlar. Lihāzā 'ibāret-i mezkūre ḳulūbda vefāniñ beḳāsı ḥuṣūṣunda meşel olmuṣdur. Ya'nī benim ḳalbim vefāyı müṣtemeldir, metā'-ı nefis ḥıfẓ

²⁰⁵⁴ Çocuk babasına ait, fakat babası bundan mahrum olup taş hak eder.

²⁰⁵⁵ Rāmik esansı bazen misk ile karıştırılır.

²⁰⁵⁶ Aramızda temiz kalplilik vardır.

ider gibi hıfz [239a] ider dımeıdır. Ve fı meşelin āher, "الأَنصَارُ كِرْشَتِي وَعَيْتِي"²⁰⁵⁷ Resül-i ekrem şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem enşarı maħrem-i esrār ittiḥāz eylemekle 'aybeye teşbīh buyurdılar. **Kireş** kāfīñ kesriyle cemā'at-i insānīye ıtlāk olunur, ya'nī Enşār benim ḥāşşa-i cemā'at ve maḥall-i esrāmıdır dımeıdır.

(1168) وَقَعَا فِي عَكْمِي عَيْرٍ

(Vaḳa' ā fı 'ikmey 'ayrin)²⁰⁵⁸

Vaḳa' ā teşniye bünyesiyledir. 'İkmān 'ikm kelimesiniñ teşniyesidir, izāfet sebebiyle nūnı iskāt olunmuştur. 'İkm 'aynıñ kesriyle yüküñ bir tarafına dinür ki deng ta'bır olunur. 'Ayr ḥimār-ı vaḥşīye ve ḥimār-ı ehliye ıtlāk olunur, yāḥud 'aynıñ kesriyle deveye dinür ve burada vuḳū'-ı ḥuşul ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Ol iki kimse tevāzün ü te'ādülde berāber oldılar dımeıdır. Ve vuḳū' suḳūt ma'nāsına olmaḳ daḫı muḥtemeldir. Ekşeriyā yüküñ bir tarafı sākıt olsa taraf-ı āheri daḫı sākıt olur ki iki müsāvī nesnede ḍarb olunur.

(1169) وَخُمِي وَلَا حَبَلٍ

(Vaḥmā velā ḥabele)²⁰⁵⁹

Vaḥmā sekrā vezninde aş yeren gebe ḥātūna dinür. **Ḥabel** cebel vezninde isimdir, ḳarında olan çocuğa dinür. Ma'nā-yı meşel: Ḥātūn her gördigin ve işitdigin iştiḥā ider ma' hāzā ḥamli yokdur dımeıdır. Bu meşel ta'āma ḥarīş olan kimse ḥaḳḳında ve ḥāceti olmayan nesneyi ṭaleb iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(1170) الْوَفَاءُ عِنْدَ اللَّهِ بِمَكَانٍ

(el-Vefā'u 'inda'llāhi bi-mekānin)²⁰⁶⁰

Ya'nī vefānıñ 'inda'llāh vaḳ' u menzileti vardır dımeıdır. Bu meşel vefāyı medḫ ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(1171) وَقَعُوا فِي دَوْكَةِ وَبُوخٍ

(Vaḳa' ū fı devketin ve b'ḥin)²⁰⁶¹

²⁰⁵⁷ Ensār benim özel cemaatımdır.

²⁰⁵⁸ Eşeğin iki yükünün arasına düştüler.

²⁰⁵⁹ Kadın, hamli yokken aşırı yemek yer.

²⁰⁶⁰ Vefanın Allah katında bir yeri vardır.

²⁰⁶¹ Şerre düştüler.

Devke dālîñ fethi ve zammıyla şerr ü şūr ve ğavġā vü huşūmete dinür. **Būh** bānîñ zammı ve hā-yı [240b] mu‘ceme ile kezālike şūriş ve iħtilāṭ ma‘nāsınadır. Bu meşel şerr ü huşūmete düşdiler diyecek yerde darb olunur.

(1172) وَقَعُوا فِي الْأَمْعِينَ

(Vaḳa‘ ū fi’l-ahyaġayni)²⁰⁶²

Ahyaġan teşniye bünyesiyle ucuzluk ve bolluk ile hūsn-i hāle ıtlāk olunur. Bu meşel hūsn-i hāl ve refāh-ı ‘ayşı olan kavim hakkında darb olunur.

(1173) وَقَعُوا فِي أُمِّ جُنْدَبٍ

(Vaḳa‘ ū fi Ummi Cundebe)²⁰⁶³

Ummu Cundenb cîmiñ zammı ve dālîñ fethiyle dāhiyeye ıtlāk olunur. Ve ġadr ve zulm ve siteme ıtlāk olunur. Bu meşel miħen ü şedā’ide düşen kavim hakkında yāħud zulm olunan kavim hakkında darb olunur. Ba‘zılar didi ki: Cundub çekirgeye dinür ve umm lafzından murād remldir. Zīrā çekirge kısmı yumurtasını kum içinde terbiye ider ve kum içinde meşy iden kimse şiddetde vāḳi‘ olur. Ve ba‘zılar didi ki: Cundub cedb kelimesinden me’ħūzdur. Buña göre қаһтда vāḳi‘ olan kavim hakkında darb olunur.

ما على أفعَل من هذا الباب

Mā ‘alā ef‘ale min hāze’l-bābi²⁰⁶⁴

(1174) أَوْسَعُ مِنْ خَفِّ الرَّافِضِيِّ.

(Evsa‘ u min ħuffi’r-rāfiḏi)²⁰⁶⁵

ħuff hānîñ zammı ve fānîñ teşdidiyle çizmeye dinür. Ṭā’ife-i Revāfiḏ ayaklarına mesh itmegi tecvīz eylediklerinden çizmelerini tevsī‘ iderler tā ki eyyām-ı şitāda çizmeyi çıkarmaksızın mesh mümkün ola.

(1175) أَوْلَعُ مِنْ قِرْدٍ

(Evla‘ u min kırdin)²⁰⁶⁶

²⁰⁶² Onlar bollukta yaşarlar.

²⁰⁶³ Onlar musibete düştüler.

²⁰⁶⁴ Ef‘al vezniyle başlayan meseller.

²⁰⁶⁵ Râfizîlerin çizmelerinden daha geniş.

²⁰⁶⁶ Maymundan daha çok taklit eder.

Evla' vulū' kelimesinden me'hūz'dur ki bir nesneye pek ھاړış olup düşkün olmak ma'nāsınadır. **Ƙird** ƙāfiñ kesriyle ma'lūmdur ki maymūn ta'bir olunan cānvere dinür. Fāriside pūzine dinür. Maymūn kısmı her gördüğü şey'i hikāyet ü taḳlīd itmege ھاړış olduğıçün ɗarb-ı meşel olmuştur.

[240a]

(1176) أَوْلَمُ مِنْ أَشْعَثَ

(Evlemu min Aş' aşı)²⁰⁶⁷

Evlemu ilām kelimesinden me'hūz'dur ki düğün ta'āmı tertīb eylemek ma'nāsınadır. **Eş' aş** bir kimsedir ki ھاڑret-i Şiddīƙ hilāfetinde el-'iyāzu bi'llāhi te'ālā mürted olup aḥz ve ḥuzūr-ı Şiddīƙa ihzār olunduğda Ebū Bekr ھاڑretleri anı ıtlāƙ ve hemşiresi Ummu Ferveyi aña tezvīc idüp ol daḡi ƙılıcını çıkarup sūƙ-i Medīnede her ne ƙadar ɗar-pāya rast geldi ise siñirledi ve ba'zı enşārīñ suṭūḥuna ɗıƙup nidā eyledi ki: "Yā ehl-i Medīne! Bugün benim 'arūs ziyāfetim vardır, siñirledigim ḥayvānātdan murādınız olduğı ƙadar ekl idiñ, ھاƙƙı olan benden gelsün, ھاƙƙını alsun". Ol gün yevm-i ɗuḥā gibi zebāyih-i keşire vāƙi' oldu ki bu vāƙte ƙadar meşeli rivāyet olunmadı.

الباب السابع والعشرون: فيما أوله هاء

el-Bābu's-sābi'u ve'l-'iṣrūn: Fīmā evveluhu hā'un²⁰⁶⁸

(1177) هما فَرْحَانِ فِي نِقَابٍ

(Humā farḥāni fī niḳābin)²⁰⁶⁹

Farḥan farḥ lafzından teşniyedir. Farḥ fāniñ fethi ve rāniñ sūkūnuyla ƙuş pilicine dinür ve her ḥayvāniñ yavrılarına ıtlāƙ olunur. **Niḳāb** kitāb vezninde burada ƙarna dinür, baṭn ma'nāsına. Ma'nā-yı meşel: Bir ƙarında neş'et itmiş iki yavrılardır dimekdir. Bu meşel iki ādem birbirine şebīh ü mānend olduğda ɗarb olunur.

(1178) هَذَا حَيَاءُ مَارْحَةٍ

(Hāzā ḥayā'u māriḥata)²⁰⁷⁰

²⁰⁶⁷ Eşas'tan daha çok yemek yedirir.

²⁰⁶⁸ Yirmi Yedini bölüm: Hā' ile başlayan meseller.

²⁰⁶⁹ Onlar bir batından doğmuş iki yavru gibidir. Türkçedeki karşılığı: Aynı tavanın balıklarıdır. Yazıcı, age, 79.

²⁰⁷⁰ Bu, Māriha'nın hayasıdır.

Māriḥa cāriye vezninde selefde bir ḥātūn idi ki nāsdan pek ḥayā' ve tesettür ider idi. Bir gün anı bir ḳabr neḃş iderken gördüklerinde kelām-ı mezbūrı īrād eylediler.

(1179) هُوَ شَرَّابٌ بِأَمْتَعٍ

(Huve şerrābun bi-amḳu' in)²⁰⁷¹

Emḳu' eflus vezninde maḳ' lafzından [241b] cem' dir ki naḳ' ma' nāsınadır taḡlarda şu irkilen yere dinür. Ma' nā-yı meşel: Çok yerden şu içer ādemdir dimekdir. Bu meşel aḳşā-yı āmāline vāşıl olunca ḳadar umūr-ı 'azīmeye tekrār-be-tekrār mu' āvedet ve irtikāb-ı meşakḳat iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(1180) هُمَا كَفَرَسَيَّ رِهَانٍ

(Humā keferesey rihānin)²⁰⁷²

Feresān teşniye būnyesiyledir. Rihān rānıñ kesriyle öñdül ile at yarışmaḳ ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Ol iki kimse yarış atları gibidir dimekdir. Bu meşel iki kimse bir işe birden şürū' ve mübāderet idüp nihāyete ḳadar yek-diger beraber olsalar kelām-ı mezbūr īrād olunur. Ve bu teşbīh ibtidār eyledikleri ḥuḣuḣuñ ibtidāsında ḍarb olunur. Zīrā nihāyet elbette sābıḳdan tecliye ider ya' nī lā-maḥāle birisi nihāyetde sābıḳ olur.

(1181) هَنَّا وَهَنَّا عَنْ جِمَالٍ وَغَوَّعَهُ

(Hennā ve hennā 'an cimālī va' va' a)²⁰⁷³

Burada **hennā** kelimesi hānıñ fethi ve nūnuñ teşdidiyledir ki teb'ide dāllidir. *Ub'ud 'anhā* dimekdir. Ve cimāl-i va' va' bir mekāndır. Ve ba'zılar meşel-i mezbūrı eger sen selāmet bulur iseñ ben ḡayrı nesneye mübālāt itmeyen diyecek yerde ḍarb olunur dediler. Pes *kullu şey'in velā veca' u'r-re'si*²⁰⁷⁴ ḳabīlinden olur ki veca'-ı re'sden mā 'adāsı āsāndır dimektir. Ebā Zeyd didi ki: *Kullu şey'in mā ḥalā'llāhu celēl*²⁰⁷⁵ ḳabīlindendir ki celēl sehl ve ḥaḳīr dimektir. Pes sen Cimālū Va' va' a'dan ba'īd ol ki anuñ hücnetine selāmetde olasın, sā'ir mahallere taḳarrüb eylediḡiñe mübālāt eylemem dimekdir.

(1182) هُوَ مَا يَعْرِفُ قَبِيلاً مِنْ دَبِيرٍ

²⁰⁷¹ O, çok yerden su içen bir adamdır.

²⁰⁷² O iki kimse yarış atları gibidir.

²⁰⁷³ Sen Cimālī va'va'a denilen yerden uzak ol ki onun şerrinden selamette olasın. Türkçedeki karşılığı: İte dalanmadansa çalıyı dolanma yeḡdir. Yazıcı, age, 189.

²⁰⁷⁴ Baş ağrısı dışında her şey olsun.

²⁰⁷⁵ Alçak şeyler dışında her şey olsun.

(Huve mā ya'rifu kabīlen min debīrin)²⁰⁷⁶

Mā ya'rif müstaḳbel-i menfīdir. **Kabīl** emīr vezninde ḥātūn egirdigi [241a] ipligi bükerken öñüne toḡrı çekdigi tele dinür. **Debīr** anuñ muḳābilidir ki nisvān ipligi egirüp bükerken ardına toḡrı çekdigi tele ıtlāk olunur. Ve ba'zılar burada kabīli rabb-ı müte'āl ḥazretlerine t̄a'at ve debīri ma'şiyetle tefsīr eylediler. Yāḥud kabīlden murād ḳumār oḳunuñ fā'iz olanı ve debīrden murād ḥā'ib olanıdır, yāḥud kabīlden murād ayakḳabınıñ ayak girdigi yerin baş parmak tarafına gelen ve debīr serçe parmağa gelen yeridir, yāḥud kabīl bükilen iplikden göğüse doḡru çekilen tel ve debīr girüye def' olunan teldir ki zıkr olundu, yāḥud kabīl bükümün iç yūzi ve debīr taşra yüzidir yāḥud *mā ya'rifu nesebe ummihi min nesebi ebīhi*²⁰⁷⁷ ma'nāsınadır ki vālidesiniñ şoyunı pederiniñ şoyundan fark u temyīze ḳudreti yokdur demekdir. Nisvānıñ şehveti şadrından neb' eyledigine mebnī vālideye kabīl ıtlāk olunup ve ricālīñ zahrından neş'et eyledigiçün debīr ile kināye olundu. Ḥāşıl-ı kelām meşel-i mezbūr öñünü ardını bilmez nādān ve bī-idrāk ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(1183) هذا أجَلٌ من الحرش

(Hāzā ecellu mine'l-ḥarşı)²⁰⁷⁸

Ecell celīlden me'ḥūzdur ki ziyāde 'aẓīm demekdir. **Ḥarş** ferş vezninde ḥāşşaten keler şayd eylemek ma'nāsınadır. Ve keler şaydınıñ t̄arīḳi budur ki şayyād kelerin deligi aḡzına gelüp elini beri öte oynadır. İçerüden keler o ḥareketi yılan ḳıyāsıyla urmaḳ içün ḳuyruḡını taşra çıkardıkta şayyād hemān çabuk ḳuyruḡundan t̄utup istiḥrāc ider. Meşel-i mezbūr bundandır. Ve ekāẓīb-i 'Arabdandır ki keler lisānından ḥikāyet [242b] iderler. Güyā ki keler yeñi doğmuş veledine ḥarş-ı merḳūmdan iḥtirāz üzre olmalarını tavşiyeye iderler. Ya'nī şakınup delik aḡzında ḥareket ideni yılan zannıyla ḳuyruḡunuñu taşra iḥrāc eylemeyeseniz diyü tenbīh ü taḥzīr iderler. Bir gün şayyād ḳazma kürekle deligi aḡzına gelüp ḳazmağa mübāşeret eyledikte veled-i mezbūr babasına "Ey peder! Taḥzīr eyledigiñ ḥarş bu mıdır?" diyü su'al eyledikte pederi kelām-ı merḳūmı irād eyledi, ya'nī bu, ḥarşdan a'ẓamdır demekdir. Meşel-i mezbūr bir nesneden iḥtirāz eylerken andan a'ẓamı zuhūr eyledikte ḍarb olunur.

²⁰⁷⁶ O, ipi nereden çekip nereden iteceğini bilmez, işinin ehli değil. Türkçedeki karşılığı: Sap derken saman der. Yazıcı, age, 210.

²⁰⁷⁷ O, Ne annesi ne de babasının nesebini bilir.

²⁰⁷⁸ Bu, kışkırtmadan daha etkili.

(1184) هُوَ لَا يَعْرِفُ سُحَادِيَّهِ مِنْ عُتَادِيَّهِ

(Huve lā ya' rifu suḥādileyhi min 'unādileyhi)²⁰⁷⁹

Suḥādil 'ulābiṭ vezninde ālet-i tenāsüle dinür. 'Unādil kezālike 'ulābiṭ vezninde ḥāyaya dinür, teşniyesinde 'unādilān dinür, izāfet ḥasebiyle nūnı isḳāṭ olunmuşdur. Ve suḥādil kelimesinde teşniye īrādı mevķi' i olan ḥāyalar i' tibārıyladır yāḥud müşākele içündür. Ma' nā-yı meşel: Zekerini ḥāyalarından fark u temyīz idecek isti' dādı yokdur dimekdir.

(1185) هَذَا أَمْرٌ لَا يُنَادَى وَلِيدُهُ

(Hāzā emrun lā yunādā velīduhu)²⁰⁸⁰

Velīd mevlūd ma' nāsınadır ki çocuğa dinür. Ma' nā-yı meşel: Şey'-i ma' hūda bir gūne müştāgil ve müştāgraḳ olmuşlardır ki bir çocuk e'azz u enfes eşyalarına elini uzatsa zecr ü men' için aña şayḥa eylemezler dimekdir. Bu meşel ḥayr u şerre dā'ir olan nesnelerden bir emr-i ' acībe kemāl mertebe iştiḡāl u istiḡrāk mevķi' inde ḍarb olunur. *Müsteḳşāda* iki ḳavl dahı mersūmdur. Biri mübāderet itdikleri mādde be-ḡāyet zūr ve düşvār olmaḡla aña kibār-ı nās nidā ve da'vet olunup [242a] şıḡarı nidā olunmaz dimekdir, pes bir emr-i ḳavī vü şedīd ḥaḳḳında ḍarb olunur. Şānī be-ḡāyet ḥaṣb ve vefret-i ni' met ü ḡanīmete mazhar olmalarıyla veledān e'azz u enfesini tenāvül eyleseler zecr ü men' olunmaz dimekdir. Buña göre ḥaṣb u rehā ve vūs'at ü vefret vaktinde ḍarb olunur.

(1186) هَذَا جَنَائِي وَهَجَانُهُ فِيهِ

(Hāzā cenāye ve ḥicānuhu fīhi)²⁰⁸¹

Cenā 'aṣā vezninde divşürilen meyveye dinür. **Yā'** nisbet içündür. **Hicān** kitāb vezninde güzīde şey'e dinür. Aşlı budur ki Ceẓīmetu'l-Ebreş-nām emīriñ hemşire-zādesi 'Amr henüz tıfl iken etrābından niçe etḡāl ile mantar divşürmege çıkup refīḳleri iyi mantar bulduḡlarında ekl idüp 'Amr dayısı için ḥıfẓ ider idi. Ba' de'l-'avd refīḳleri tehī-dest ve 'Amr ceybindekini çıkarup kelām-ı mezbūrı īrād iderek dayısına 'arz eyledi. Meşel-i mezbūruñ tamāmı "إِذْ كُلَّ جَانٍ يَدُهُ إِلَى فِيهِ"²⁰⁸² ḳavlidir. Ve meşel-i mezbūrı İmām 'Alī kerremallāhu vechehu ḡazvenīñ birisinde fey'-i müslimīnden aṣlā bir nesneye vaz'-ı yed eylemediğini beyān zımnında īrād eylemiştir.

²⁰⁷⁹ O, zekerini hayalarını fark edemez.

²⁰⁸⁰ Bu iş çoluk çocuğun eline bırakılmayacak derecede önemlidir. Türkçedeki karşılığı: Ağaçtan maşa, abdaldan paşa olmaz./ Elinin hamuru ile erkek işine karışma. Yazıcı, age, 120.

²⁰⁸¹ Bu benim devşirdiğimdir, içinde de en güzel olanı vardır.

²⁰⁸² Her devşirenin eli ağzındadır.

(1187) هَذَا أَكْظَمُ بَرَكَهٍ مِنْ نَحْلَةِ مَرْيَمَ

(Hāzā a'zamu bereketen min nahleti Meryeme)²⁰⁸³

Bereke temyīzdir. **Nahle-i Meryem** memdūh ve tayyib hūrmā virir idi. *Mesālikü'l-Memālik* şāhibi didi ki: Nahle-i Meryem Beytu'l-Muḳaddesde iki biñ yıl muḳaddem ğars olunmuş bir hūrmā ağacı idi ki münhanī olmuş idi.

(1188) هُو ثَالِثَةُ الْإِنْفِ

(Huve şāliṣetu'l-eşāfi)²⁰⁸⁴

Şāliṣetu'l-eşāfi sengin taşdan yapıdıkları şac ayağı ki iki taş taş vaz' idüp tencereniñ bir tarafını bir mürtefi' yere tayarlar ki hareket itmez ve aña şāliṣetu'l-eşāfi dirler. Bu meşel her zuhūr iden fitneden bulunup [243b] hemişe tehyīc-i fitneden hālī olmayan kimse hakkında ḍarb olunur. Ve bir kimseye bed-du'ā maḳāmında remāhu'llāhu bi-şāliṣeti'l-eşāfi²⁰⁸⁵ dirler ki dāhiye murād iderler.

(1189) هُو فِي حَدَقَةِ الْبَعِيرِ

(Huve fi ḥadaḳati'l-ba'iri)²⁰⁸⁶

Ḥadaḳa-i ba'ir ḥaşb u rehānıñ keşretinden kināyedir. Zīrā ba'iriñ ḥadaḳası keşret-i mā' ile meşhūrdur.

(1190) هُو رَاحَةُ الصَّبَاغِ

(Huve rāḥetu's-şabbāgi)²⁰⁸⁷

Rāḥa sāḥa vezninde el ayası ki pençeniñ iç tarafıdır. **Şabbāg** kezzāb vezninde boyacıya dinür. Bu meşel be-ğāyet nā-pāk ve ḳabīh olan nesne hakkında ḍarb olunur.

(1191) هُو ذَكَرُ الْخَصِي

(Huve zekeru'l-ḥaşı)²⁰⁸⁸

Ḥaşı ğanī vezninde ḥāyası çeküp çıkarılmış kimseye dinür ki ḥadım ta'bır olunur. Bu meşel süst ve za'if olan nesne hakkında ḍarb olunur. Heysem bin 'Udey didi ki: Ḥaşı olanlarda on ḥaşlet vardır ki gayrı kimselerde olmaz ta'āma ḥarīş olmak ve nemmāmlık ve gözleriniñ yaşı kirpikleriniñ ucunda olmak ki ne zamān murād eyleseler ağlarlar ve

²⁰⁸³ Bu, Meryem'in hurma ağaından daha bereketlidir.

²⁰⁸⁴ O, büyük bir musibettir.

²⁰⁸⁵ Allah onu büyük musibetlere düşürsün.

²⁰⁸⁶ O, devenin gözündedir.

²⁰⁸⁷ O, boyacının elidir.

²⁰⁸⁸ O, eneğin zekeridir.

‘ömri uzun olmak ve ayağı gayrılarını ayağından büyük olmak ve aślā başı kel olmamak ve hāl-i şigarında ücret ile kendiyi sikdirmek ve hāl-i kiberinde kıvıvādılık ya‘nī pezevenklik eylemek ve maḳ‘ adında istirhā ve dübüriniñ deligi vāsi‘ olmak.

(1192) هُوَ أَزْرَقُ الْعَيْنِ

(Huve ezraḳu'l-‘ayni)²⁰⁸⁹

Ezraḳ aḥmer vezninde gök gözlü kimseye dinür. Bu meşel fülān kimsede ‘adāvet nişānesi vardır diyecek yerde ḍarb olunur. "esvadu'l-ḳabdi"²⁰⁹⁰ ve "sūdu'l-ekbādi"²⁰⁹¹ ve "şuhbu's-sibāli"²⁰⁹² daḥı bu maḳāmda ḍarb olunur. Aşma‘ī didi ki: Cümlesi a‘dā şıfatıdır. **Şuhb** şādın zammı ve hānıñ sükūnuyla ki aşhabın cem‘idir ve sibāl sebleniñ cem‘idir ki bıyığa dinür pes şuhbu's-sibāl [243a] kumral ve kıızıl bıyıklı dimekdir. ‘Arablar bu ta‘biri a‘dāya ıtlāk iderler, her ne kadar bıyıkları aşhab olmaz ise de. Selefde ‘Arab tā‘ifesiniñ ‘adāvetleri ekşeri Rüm tā‘ifesiyle olup ve Rümilerin şuhūbeti gālīb olmağla şuhbu's-sibāl anlara ıtlāk olunur iken giderek mutlaḳā a‘dāya ıtlāk olunmuşdur. **Sūdu'l-ekbād** kara cigerrülür dimekdir güyā āteş-i kīn ü ‘adāvet cigerrlerini yaḳup kömür gibi siyāh eylediği mülāḥazasıyla a‘dā’ ve düşmenāna ıtlāk olunur.

(1193) هُوَ كَالضَّارِبِ بِقَدَحَيْنِ

(Huve ke‘ḍ-ḍāribi biḳadaḥeyni)²⁰⁹³

Hikāyet olundu ki Cāhiliyetde bir kimse bir mevzi‘e sefer murād eylese iki ḳadeḥ aḥz idüp biriniñ üzerine if‘al ve birine lā tef‘al yazup ḍarb iderler idi. If‘al çıkarsa ‘āzīm ve lā tef‘al çıkarsa tārik olur idi. Ba‘zılar üç def‘a if‘al çıkmadıkça ‘āzīmet itmez idi, kezālike üç def‘a lā tef‘al çıkmadıkça terk eylemez idi. Ve eger bir kerre ef‘al ve bir kerre lā tef‘al çıkarsa mütereddiden beyne'l-ḥavf ve'r-recā ‘āzīmet-i sefer eyler idi. Binā‘en ‘aleyh bir kimse bir ḥuşuşda tereddüd üzere olup bir tarafa teveccüh idemese anuñ ḥaḳkında *huve ke‘ḍ-ḍāribi bi-ḳadaḥeyn* diyü ḍarb-ı meşel iderler. Ḥarīrī maḳāmāt-ı Ḥazremiyyede ve *sirtu seyre‘ḍ-ḍāribi bi-ḳadaḥeyn*²⁰⁹⁴ didigi bu ma‘nāya mebnīdir.

(1194) هَنِيتَ وَلَا تَنْكُ

²⁰⁸⁹ O, mavi gözlüdür.

²⁰⁹⁰ Karaciğerlidir.

²⁰⁹¹ Karaciğerlilerdir.

²⁰⁹² Kırmızı bıyıklıdır.

²⁰⁹³ O, iki kadehin üzerine yazan kimse gibidir.

²⁰⁹⁴ Ben, iki kadehin üzerine yazan kimse gibi oldum.

(Henīte velā tenkeh)²⁰⁹⁵

Bu meşel *Mecma‘u'l-Emsāle*de aşabte hayren velā aşbete eđ-durre ‘ibāretiyle müfesserdır, ya‘nī saña hayr işābet eylesün dar işābet eylesün dımeıdır. Ezherī didi ki: Hunīte bünye-i mechül olarak zafirte ma‘nāsınadır *velā tenkeh* fī'l-aşl āhırinde harf-i hā' yokdur. Vakf olunduıda káf üzerine vakf [244b] olunup ictimā‘-ı sākineyn bulunmaıla kāfa hareke virilüp emşāl dā'imā vakf üzre mebnī olduııdan āhırine harf-ı hā' ziyāde kılındı. *Terceme-i Kāmūs*da meşel-i mezbür *lā nekeyte ve cu‘ilte menkiyyen* ‘ibāretiyle müfesserdır ve bu terkīb du‘ādır *velā tunke* kelimesi mechüldür. Nāķış olmaıla āhırı manşübdur. Hemīşe a‘dā' üzerine ğālib ve mużaffer olup aşlā menküb u maħzül olmayasın dımeıdır.

(1195) أَهْدِ لِحَارِكَ الْأَذْنَى لَا يَقْلِكَ الْأَفْصَى

(Ehdi licārike'l-ednā lā yaķilke'l-aķşā)²⁰⁹⁶

Ehdi emr-i hāzırdır, maşdarı ihdā' kelimesidir. **Ednā** aķreb ma‘nāsınadır. **Aķşā** eb‘ad ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meşel: Ķarīb olan hemsāeañi hediyye vir ki ba‘īd olan hemsāyeler kendilerine hediyye virilmedigiçün saña buġz u ‘adāvet eylemeyeler dımeıdır.

(1196) هُوَ قَذَاؤُ الْكَوْزِ

(Huve ķazātu'l-kūzi)²⁰⁹⁷

Ķazāt insanıñ gözine ve meşrübāta düşen hār u hāşāk maķūlesine dinür. **Kūz** kāsaya ve bardaıa dinür. Bu meşel şey'-i haķīriñ ezā ve meşakķati vaķtinde ħarb olunur. Zırā kāsede olan çöp şu içmek murād olunduıda ol aııza gelür ve çöp düşsün diyü kāseyi çevirseler şu dökilür çöp düşmez. Mervīdir ki hażret-i Zeynü'l-‘Abīdīn rađiyallāhu ‘anhu bir kimseyi ta‘yīb ü ta‘yır idüp didi ki: "Yā ķazāta'l-kūzi ve yā şavme temmūzin ve yā dirhemen lā yecūzu ve yā burde'l ‘ac‘ zi"²⁰⁹⁸.

(1197) هُوَ مُحْتَرِسٌ مِنْ مِثْلِهِ وَهُوَ حَارِسٌ

(Huve muħterisun min mişlihi ve huve hārisun)²⁰⁹⁹

²⁰⁹⁵ Zararı değil, hayrı kazanasın.

²⁰⁹⁶ Yakın komşuna hediye et ki uzakta olan sana düşman olmasın.

²⁰⁹⁷ O, bardaıın çapaııdır.

²⁰⁹⁸ Ey bardaıın çapaıı, temmuzdaki orucu, kabul edilmeyen dirhem ve yaşlının bürdesi!

²⁰⁹⁹ O bekçi iken kendisi gibi olanlara da dikkat eder.

Muhteris kendini bir nesneden muhāfaza idüp şakınıcı dımeğdir. **Hāris** hāfız ve nıgeh-bān ma' nāsınadır. Ya' nī kendi hāris iken şakarından [244a] ihtirās idicidir dımeğdir. Bu meşel be-gāyet habīs kimse bir habīsı ta' yīb eyledikde dārb olunur.

(1198) هُمَا رَجُلَا نَعَامَة

(Humā riclā na' āmetin)²¹⁰⁰

Riclān teşniye bünyesiyledir izāfet hasebiyle nūn işkāt olunmuşdur. **Na' āme** deve kuşuna dinür. Ma' nā-yı meşel: Ol iki kimse deve kuşunuñ ayakları gibidir dımeğdir. Cāhız didi ki: Her iki ya dört ayaklı olan hayvānıñ ayağıñıñ biri münkesir olsa mümkün mertebe meşye kādır olur ammā na' āmeniñ bir ayağı münkesir olsa elbette sākıt olup zemīn üzerine çöker ve bir vechle harekete kādır olmaz. Bu meşel biribirinden bir vechle tefāruk itmeyüp ahāduhumā āherden müstağnī olmayan iki kimse hākkında dārb olunur. Kāle's-şā' iru:

Ve innī ve iyyāhu ke-ricleyi ne' āmetin
'Alā kulli hālīn min ganyyin ve min faqīrīn'²¹⁰¹

(1199) هَدَمْتُ التَّغْلِبَ

(Hedemetu's-şā' lebi)²¹⁰²

Murād şa' lebiñ münhedim olan meskenidir. Bu meşel miyānlarında olan muşālaḥa mübāğazaya mübeddel olan kavim hākkında dārb olunur.

(1200) هُدْنَةُ عَلَى دَخْنٍ

(Hudnetun 'alā daḥenin)²¹⁰³

Hudne ğurfe vezninde barışığa dinür ve rāḥat ve sūkūn ve āsāyiş ma' nāsınadır. **Daḥan** fetḥateynle ta' āma tütūn sinmekle tu' mı müteğayyir olup tütünüsi olmağ ma' nāsınadır. Ve derūnda olan hıkd ve kīneye ıtlāk olunur. Ma' nā-yı meşel: Muşālaḥa şüretinde bir mütārekedir ki şamīmi muşāfāt degildir. Ve ba' zı ' arāz u ' illet zımnında mün' aqid olmuşdur dımeğdir. Ekşeriyā fesād-ı derūnda isti' āre olunur. Zemaḥşerī *Müsteḫşāda* didi ki: ḳavl-i mezkūr Resūl-i ekrem şalla'llāhu te' ālā ' aleyhi ve sellem ḥāzretlerinden mervīdir ki āḫir zamāndan su'āl buyurduklarında irād ü tefevvūh buyurmalarıyla cemā' ata ' alā aḳzā' meşelinde Meydānī didi ki: [245b] Ebdān cihetinden ictimā' ve

²¹⁰⁰ Onlar, devekuşunun iki ayağıdır.

²¹⁰¹ Ben ve o, fakirlik , zenginlik ve her durumda devekuşunun iki ayağı gibiyiz.

²¹⁰² Tilkinin yıkılmış meskenidir.

²¹⁰³ Sakinlik duman üstündedir.

kulüb cihetinden iftirâkdır demekdir. Ve ‘ibâret-i mezkûre *hudne ‘alā daḥan* kavli gibidir izmâr-ı ezâ ve izhâr-ı şafâ iden kimse hakkında darb olunur.

(1201) أَهْوُنُ مَرْزَنَةٍ لِّسَانٍ مُّمْحٍ

(Ehvanu merze’eten lisānuā mumihhun)²¹⁰⁴

Merze’e menfa‘at ma‘nāsınadır. **Mumiḥ** ism-i fā‘il bünyesiyledir maşdarı imḥāḥ kelimesidir ki kemik iliklenmek ma‘nāsınadır. Burada mumih kelimesinden murād müfid ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meşel: İnsāna ednā mu‘āvenet kelām-ı ḥasendir māl ile olmak vācib degildir demekdir.

(1202) هَاجَتْ زَبْرَاءُ

(Hācet Zebrā’u)²¹⁰⁵

Zebrā’ şahrā’ veninde Aḥnef bin Qaysiñ cāriyesi ismidir ki be-gāyet salīṭa idi. Her ne vākit ki gāzaba gelse Aḥnef "*Qad hācet zebrā*"’dır idi ba‘dehu beyne’n-nās meşel-i sâ’ir oldu.

ما على افعل من هذا الباب

Mā ‘alā ef‘ale min hāze’l-bābi²¹⁰⁶

(1203) أَهْوُنُ مَنْ قُعَيْسٍ عَلَى عَمَّتِهِ

(Ahvanu min Qū‘eysin ‘alā ‘ammetihi)²¹⁰⁷

Qū‘eys ehālī-i Kūfeden bir kimse idi. Bir gün ‘ammesiniñ ḥānesine nüzūl idüp ‘azīm yağmur yağup be-gāyet soğuk oldu. Hāne pek küçük olmağla ‘ammesiniñ bir kelbi var idi, soğukdan hıfz için içerüye alup Qū‘eysi taşrada bıraktı. Bīçāre şiddet-i berde taḥammül idemeyüp helāk oldu. Ba‘zılar didi ki: Qū‘eysiñ pederi vefāt eyledikde ‘ammesi anı bir sâ‘ buğdaya rehn itdi çünkü fekk-i rehne kâdir olmayup bīçāre Qū‘eys ol kimseniñ kölesi oldu.

(1204) أَهْوُنُ مَنْ دِحْنَدِ

(Ahvenu min diḥendih)²¹⁰⁸

²¹⁰⁴ İnsanın en kolay yardımı güzel söz söylemektir.

²¹⁰⁵ Zebrâ sinirlendi.

²¹⁰⁶ Ef‘al vezniyle başlayan meseller.

²¹⁰⁷ Halası için değersiz olan Kuays’tan daha değersizdir.

²¹⁰⁸ Dihendih oyunundan daha değersiz.

Dihendiḥ dālların kesriyle şibyāna maḥşūş bir lu‘buñ ismidir cem‘ olup [245a] vaż‘-ı ma‘hūd üzre *dihendiḥ diḥendiḥ* dirler. Birisi ḥaṭā iderse bir ayağı üzre yedi kerre sekerek ṭolanur.

(1205) أَهْوُنُ مِنْ تَبَالَةٍ

(Ahvenu min Tebālete)²¹⁰⁹

Tebāle seḥābe vezninde Yemende bir beldedir ki ḥaşb u reḥā ile ma‘rūfdur. Emeviyyeden ‘Abdu'l-Melik Ḥaccāc-ı zālimi oraya vālī eylemekle varup ḥāricden şehri temāşā eyledikde begenmeyüp istiḥkār eylediginden beyne'l-‘Arab kelām-ı mezbūr meşel olmuşdur.

(1206) أَهْلَكَ مِنْ ثُرَهَاتِ الْبَسَابِسِ

(Ehleku min turrehāṭi'l-besābisi)²¹¹⁰

Turrehātu'l-besābis izāfetle ve et-turrehātu el-besābis şıfat olarak beyhūde ve bātıl dimekdir. **Besābis** besbes lafzından cem‘dir ki otsuz ve şusuz çöle dinür. **Turrehāt** turrehe kelimesiniñ cem‘idir ki ṭarīḳ-i a‘zamdan ya‘nī cāddeden ayrılmış ince ve ṭar yola dinür ki çığır ta‘bīr olunur. Ba‘dehu beyhūde ve ebāṭıl içün isti‘āre olundu.

(1207) أَهْرَمُ مِنْ قَشْعَمٍ

(Ahremu min Kaş‘amin)²¹¹¹

Ahrem be-gāyet pīr ve sāl-ḥorde dimekdir. **Kaş‘am** ca‘fer vezninde ḳoca kerkes ḳuşuna dinür. **Ummu Kaş‘am** cenk ve ḳıṭālın künyesidir ve ölümün künyesidir. *İlā ḥayṣu alḳat raḥlehā ummu Kaş‘am* mısrā‘ında mevt murāddır.

(1208) أَهْدَى مِنْ دُعَيْمِصِ الرَّمْلِ

(Ehdā min Du‘aymīş-i'r-reml)²¹¹²

Ehdā hidāyet kelimesinden me‘ḥūzdur. Ve **Du‘aymīşu'r-reml** muşaggar bünyesiyle selefde duhātdan bir ‘Abd-i esved laḳabıdır. Rehberlik ḥuşuşunda be-gāyet māhir ve ḥāzıḳ idi, Yemende Vebār didikleri ārāmgāh-ı ṭā‘ife-i cin olan yere andan gayrı bir kimse vaż‘-ı ḳadem idemez idi. Mevāsım-i Ḥaccın birinde ‘alā ru‘ṣi'l-enām ḳıyām ve işbu

²¹⁰⁹ Tebāle beldesinden daha değersiz.

²¹¹⁰ Çöl yollarından daha fazla ihlak eder.

²¹¹¹ Akbabadan daha yaşlı.

²¹¹² Du‘aymīşu'r-reml denen adamdan daha iyi rehberlik eder.

Femen yu‘tini tis‘en ve tis‘in bekreten
[246b]

Hicānene ve udmen uhdihi livebāra²¹¹³

beytini inşād eyledikde Mehre kabilesinden bir kimse nās aralığından ıalķup maılıbı olan ıoksan ıokuz genc ve kerīm develeri ve edīmleri i‘tā ol daıı mezbūrı ehl ü ‘iyāl ve eşyā vü emvāliyle yükledüp götürmege mübāderet eyledi. Giderek ıımluıuı vasaına ıoırı vāşıl olduıda nāgehān cin tā’ıfesi merķūm Du‘aymış’iñ gözlerini ıarpup kör eylemekle müteıayyir ıalup ‘ākıbet kendisini ve yanında olanlar ol ıımluıılarda helāk oldılar. Bu münāsebetle ‘Arablar bir maşlahata be-gāyet ‘ārif ü āşinā olan kimse hakkında huve Du‘aymışu hāzā’l-emr dirler.

الباب الثامن والعشرون: فيما أوله ألف ولام
el-Bābu’s-şāminu ve’l-‘ışrūn: Fīmā evveluhu elifun ve lāmūn²¹¹⁴

(1209) لا حُرَّ بوادي عَوْفٍ
(Lā ĥurre bī vādī ‘Avfin)²¹¹⁵

‘Avfdan murād ‘Avf bin Muıallim bin Zuhl bin Şeybāndır. Aşlı budur ki Mervānu’l-ıaraz-nām kimse ‘Avf-ı mezbūruı taııt-ı civārına dāııl olmuş olup ümerā-yı ‘Arabdan ‘Amr bin Hind mezbūrı taleb eyledikde ‘Avf teslīmden imtinā‘ eylemekle ‘Amr kelām-ı mezbūrı irād eyledi, ya‘nī vādī-i ‘Avf’a nāzıl olan kimseyi ‘Avf zīr-i temellüküne almaııla gūyā ki cümlesi aña ıul gibi münķād u muıı‘ olurlar dimekdir. ‘Alā ıavlin ‘Avf dest-giri olan esirleri ıatıl eylemek ‘ādeti olmaııla kelām-ı mezbūrı hakkında irād eylemişlerdir. Yāıud burada ‘Avfdan murād ‘Avf bin Ka‘b bin Sa‘d bin Zeydumenāt bin Temīmdir. Ol vaııtde Münzir bin Mā’i’s-Semā nām emir-i ‘Arabıñ Zuheyr bin Ümeyye-nām kimseye ba‘zı ‘arızaya mebnī kīne ve ‘adāveti olmaııla mezbūrı ‘Avf’dan taleb idüp [246a] ol daıı virmemekle ıavıl-i mezbūrı hakkında tefevvüh eyledi.

(1210) لا آتِيكَ سِنَّ الْحِجْلِ
(Lā ātīke sinne’l-ıisli)²¹¹⁶

²¹¹³ Kim bana doksan dokuz deve verebilir ki Vebār'a götürüyüm.

²¹¹⁴ Yirmi sekizinci bölüm: Elif ve lām ile başlayan meseller.

²¹¹⁵ ‘Avf vadisinde hiç kimse özgür değildir.

²¹¹⁶ Kelerin dişleri bulunduğu sürede sana gelmem.

Sinn sîniñ kesri ve nûnuñ teşdidiyle dişe dinür, dışs ma' nāsına cem' i esnān gelür. **Ḥisl** ḥā-yı mühmeleniñ kesri ve sîniñ sükûnuyla keler didikleri cānveriñ henüz yumurtadan çıkmış yavrisına dinür. Ma' nā-yı meşel: Ben saña ḥisl didikleri keler yavrisınıñ diş i tırduqça gelmem ki ebedi gelmem demekden 'ibāretidir. Zīrā keler kısmınıñ helāk oluncaya dek dişleri sākıt olmaz.

(1211) لَا تَعْدُمُ حَرْقَاءُ عِلَّةً

(Lā ta' demu ḥarkā' a ' illeten)²¹¹⁷

Lā ta' dem müstaḥbel-i menfidir. **Ḥarkā'** şahrā' vezninde aḥrak lafzınıñ mü'enneşidir ki hemec ve bī-mağz ve çolpa ve nādān 'avrata dinür. **'İlleten** temyizdir. Ma' nā-yı meşel: 'Özr ü bahāneniñ envā'-ı keşir ü irādı yesirdir. Şöyle ki nādān 'avratlar daḡı bir 'özr ü bahāne bulup irād idebilür dimekdir. Bu meşel bir mādde zımnında serd olunan i' tizārı nehy ü istikbāḥ mevki' inde irād olunur.

(1212) لَا مَاءَكَ أَبْقَيْتِ وَلَا حَرَكَ أَنْقَيْتِ

(Lā mā' eki ebḳayti velā ḥereke enḳayti)²¹¹⁸

Ḥar taḥfif-i rā ile ḥarḥ lafzından murahḥamdır, ḥātūnuñ fercine dinür, rusbu ferci gibi. Keşret-i isti' mālden taḥfif olunmuşdur. **Enḳayti** māzī-i muḥātabdır, maşdarı inḳā' kelimesidir ki bir nesneyi pāk ve pākīze kılmak ma' nāsınadır. **Ebḳayti** kezālike mü'enneşe ḥiṭābdır. Aşlı budur ki bir kimse sefere 'azīmet eyleyüp ḥātūnı daḡı beraber idi. Bir gün ḥā' iz olmağla müddet-i ḡayzı tamān oldukça pāklanmak için mevcūd olan azacıḡ şuları ile iḡtisāl ve ḡusline kifāyet eylememekle hem şuyı bitürüp ve hem kendisini taḥḥir eylemediginden ḡayrı şusuz daḡı ḡaldıklarında ehli kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Ya' nī ne bir içim şu koyduñ ki [247b] 'ateşimizi def' idelim ve ne ferciñi pāk ve temiz eylediñ ki muḳārebet idelim 'ākībet fāsıḡ-ı maḥrūm-şıfat şıfru'l-yed olup ḡaldık dimekdir.

(1213) لَا يَنْفَعُكَ مِنْ جَارٍ سُوءُ تَوَقُّ

(Lā yenfa' uke min cāri sū' in tevakkın)²¹¹⁹

Tevakk emr-i ḥāzırdır, maşdarı tevakkī kelimesidir ki tefa' ul veznindedir, bir nesneden şaḡınmak ma' nāsınadır. Ya' nī sū'-i mücāveretden iḥtirāz eyle ki anlardan ḡarardan

²¹¹⁷ Bırakın akıllı kimseyi, akıl yoksunu kimselerin bile bu konuda mazeret ileri sürmesi düşünülemez. Yazıcı, age, 194.

²¹¹⁸ Ne su bıraktın ne de fercini temizledin.

²¹¹⁹ Kötü komşudan korunman seni zararından kurtarmaz.

ğayrı nesne hâşıl olmaz dımeıdır. Dāvūd nebī ‘aleyhi'sselām hâzretlerinden rivāyet olundı ki *Allāhumme innī a‘ūzu bike min cārin ‘aynuhu terānī ve albuhu yer‘ānī in re ‘ā asneten ketemehā ve in re ‘ā seyyi ‘eten neerhā*.²¹²⁰

(1214) لَا تَقْتَنِ مِنْ كَلْبٍ سُوءٍ جَرُوءًا

(Lā tatini min kelbi sū‘in cirven)²¹²¹

Lā tatini lā tettaiz ma‘nāsinadır. **Cirv** cīmiñ kesriyle köpek enigine dinür. **Ya‘nī** işte yaramaz şoysuz köpekden enik ittiāz eyleme ki terbiye abūl eylemeyüp işe yaramaz dımeıdır. Bu meel aıl-zāde olmayan kimseyi idmetiñe alup besleme diyecek yerde arb olunur. Kemā āle‘ş-ā‘ iru:

Nercū‘l-velīde ve ad a‘yāka vāliduhu
*Ve mā recā ‘uke ba‘de‘l-vālidī elveledā*²¹²²

(1215) لَا تَهْرِفْ بِمَا لَا تَعْرِفُ

(Lā tehrif bimā lā ta‘rif)²¹²³

Herf şarf vezninde i‘cāb iın bir ādemi adden efzūn med ü şenā eylemek ma‘nāsinadır. ‘Alā-avlin bir ādemiñ şıfāt u aşā‘iline vuūfı olmayarak od-be-od med eylemek ma‘nāsinadır. **Ma‘nā-yı meel**: Şıfāt u aşā‘iline vuūfuñ olmayan kimseyi med eyleme dımeıdır. Bu meel māiyyeti memdūı bilmeyen meddā nādānı iskāt ma‘rezinde irād olunur.

(1216) لَا غَمٍّ لِّلْقَانِعِ

(Lā amma li‘l-ānī‘)²¹²⁴

İmām ‘Alī kerremallāhu vechehu hâzretlerinden mervīdir. [247a] **Ya‘nī** ehl-i anā‘atıñ āyine-i albi jengār-ı elem görmez ve ülşen-i ātırında ār gider bitmez dımeıdır.

(1217) لَا رَاحَةَ لِّلْحَسُودِ

(Lā rāata li‘l-asūdi)²¹²⁵

²¹²⁰ Ey Allahım! Gözü beni izleyen, kalbi de takip eden komşudan sığınırım, çünkü o benden bir iyilik gördüğünde gizler, kötülüğü ise yayar.

²¹²¹ Kötü köpeğin yavrusunu yetiştirme!

²¹²² Biz bir çocuk dileriz halbuki babası bizi çok yordu. İşte kötü babadan sonra neyi bekleriz ki?

²¹²³ Tanımadığın birini övme.

²¹²⁴ Kanaat sahibine üzüntü yoktur.

²¹²⁵ Hasetçiye rahat yoktur.

Bu daḥi müşārun ileyh ḥazretlerinden mervīdir. Ya‘ nī ḥasūd-ı bed-kīş viren gūşe-nişīn-i āsāyiş ü rāḥat olmaz ve dāmān-ı ḥālī dest-i teṭāvül-i keşmekeş-i rüzgārdan rehā bulmaz dimekdir.

(1218) لَا تَرْفَعِ عَصَاكَ عَنْ أَهْلِكَ

(Lā terfa‘ ‘aşāka ‘an ehlike)²¹²⁶

‘Aşānıñ nehy ref’inden murād mücerred anları te’dīb ve aḥlāk u ef’allerine tehzīb itmege tenbīh ü tergībdir.

(1219) لَا بُدَّ لِلْمُصْذُورِ أَنْ يَنْفُتَ

(Lā budde li'l-maşdūri en yanfuşe)²¹²⁷

Maşdūr dīk-i nefesi olan kimseye dinür. **Yanfuşu** nefāşe kelimesinden me’ḥūzdur ki nūnuñ fethiyle maşdūruñ ağızından şulayarak iḥrāc eylediği üfürüğe dinür ki anuñla istirāḥat ider. Derdnāk olan kimse beşş-i şekvā eylemek ma‘reżinde ḍarb olunur.

(1220) لَا خَيْرَ فِي رَزْمَةٍ لَا دِرَّةَ مَعَهَا

(Lā ḥayra fī rezmetin lā dirrete ma‘hā)²¹²⁸

Ḥadīş-i şerīf oldığı mervīdir. **Rezme** ḥanīn-i nāḳa ma‘nāsınadır. **Dirre** leben ma‘nāsınadır. Qavl-i bilā-‘ameliñ mezmūmiyyetini beyān ma‘reżinde ḍarb olunur.

(1221) لَا عِطْرُ بَعْدَ عَرُوسٍ

(Lā ‘itra ba‘de ‘Arūsin)²¹²⁹

‘Arūs ‘Arabdan bir kişiniñ ismidir ki ‘Uzre ḳabīlesinden Esmā’ bintu ‘Abdillāhıñ zevci ve ‘amm-zādesi idi. Kelām-ı mezbūrı mezbūre Esmā’ tekellüm eylemiştir. Aşlı budur ki ‘arūs-ı mezbūr vefāt eyledikten şoñra mezbūreyi bir bed-mizāc ve bed-ḥūy ve ağız bed-būy, baḥīl ve zişt-çehre kimse tezevvüc eylemekle kendi obasına naql itmege mübāşeret eyledikde Esmā’ zevci evveli ‘arūs ḥaḳḳında merşiye inşād eylemek zımnında istizān idüp ol daḥi rüy-ı rızā izḥār eyledikde: "Ebkīke yā ‘arūse'l-a‘rāsi yā şa‘leben bi-ehlihi ve eseden ‘inde'n-bāsi, ma‘ eşyā’a lā ya‘lemuhā'n-nāsu"²¹³⁰[248b]

²¹²⁶ Değneğini ailenden kaldırma!

²¹²⁷ Göğüsünde hastalık bulunan kimsenin sık sık nefes alması gerekir. Türkçedeki karşılığı: Derdini dökmeyen derman bulamaz./ Derdini söyleyen devasını bulur. Yazıcı, **age**, s. 86.

²¹²⁸ Sütü olmayan devenin özleminde hayır yoktur.

²¹²⁹ 'Arustan (gelin/düğün) sonra koku sürünmek yoktur. Türkçedeki karşılığı: Düğünden sonra kınayı kıcına yaksın. Yazıcı, **age**, s. 170.

²¹³⁰ Ey Arūs! Senin için ağlıyorum. Ey insanların önünde aslan gibi görünen halbuki evinde tilkidir! Sende insanları bilmediği şeyler vardır.

urcūzesiyle nūdbe eyledi. Zevc-i şānī fıkra-i aḥīreniñ maẓmūnundan su'āl itmekle "*kāne 'inde'l-himmeti ġayra na'āsin ve yu'milu's-seyfe şabīḥāti enbāsi*"²¹³¹ fıkralarıyla beyān-ı mücmel eyledikden soñra "*Yā 'arūse'l-aġarri'l-ezheri't-ṭayyibī, el-ḥaymi'l-kerīmi'l-maḥḍarı ma' eşyā'a lehu lā tuzkeru*"²¹³² fıkaraṭıyla merşiyeye āġāz eyledikde yine zevci eşyā'-ı mübhemedden su'āl eylemekle kāne 'ayūfen li'l-ḥinnā ve'l-münkeri, ṭayyibe'n-nakheti ġayre ebḥarin, eysere ġayre a'sere fıkralarıyla taḥrīr murād eyledikde zevci kendisine ta'rīz idrāk eyledi. Ba'dehu süvār olup 'azīmete mübāderetlerinde Esmā' 'ıtr kūtusunı yerinde bırakmaġla zevci "“ıtrıñı yanına al” didikde meşel-i mezbūrī īrād eyledi. Ba'zılar meşel-i mezbūrī *lā maḥbe'e 'ıtrin ba'de 'arūsin* 'unvānında rivāyet ve aşlını bu resme ḥikāyet eyledi ki bir vücūdı bed-būy kimse bir ḥātūn tezevvüc idüp leyle-i zifāfda ḥātūn rāyiḥa-i kerīhesini istişmām eyledikde ıtrıñ yok mıdır?" diye istifsār eylemekle ol daḥi "şaḳladım" diyü cevāb ittikde meşel-i mezbūrī tekellüm eyledi. Ya'nī 'arūs geçtikden soñra 'ıtrı pinhān eylemek nā-becādır. Meşel-i mezbūr şey'-i nefīs kendisinden soñraya ibkā olunmayacak kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(1222) لَا آتِيكَ أَوْ يُؤُوبُ الْقَارِطَانِ

(Lā ātike ev ye'ūbe'l-kāriḏāni)²¹³³

Kāriḏān teşniye bünyesiyle 'Anze kabīlesinden Yeẓkuru Bin 'Anze ve 'Amr bin Rehm-nām kimselere ıtlāk olunur. **Ev** kelimesi ilā en ma'nāsınadır. **Ma'nā-yı meşel**: Ben saña kāriḏān dönüp gelince kadar varmam dımeḳdir ki ebedī varmamakdan kināyedir. Mezbūrlar ḳaraḏ divşürmege çıkup [248a] ġaybet-i munkāṭi'a ile ġā'ib olup bir daḥi ric'at eylemediler.

(1223) لَا تَنْبُتُ الْبَقْلَةَ إِلَّا الْحَقْلَةُ

(Lā tenbutu'l-baḳlata illā'l-ḥaḳletu)²¹³⁴

Lā tenbut inbāt kelimesindendir ki bitürmek ma'nāsınadır. **Ḥaḳle** baḳle vezninde ṭopraġı pāk münbit tarlaya dinür. **Ya'nī** baḳlayı ṭopraġı pāk tarla bitürür dımeḳdir. Bu meşel cevher-i insāniyyet aşıl ādemden me'mūldür diyecek yerde ḍarb olunur.

(1224) لَا آتِيكَ مَعْرَى الْفُرِّ

²¹³¹ İş için asla uyumaz, kılıcı da he zaman hazır.

²¹³² Ey cömert ve şerefli Arūs! Ey iyi huylu adam! Sen böyleyken o şeyler yanında asla söylenmez.

²¹³³ Kāriḏān diye bilinen iki kimse dönünceye kadar sana gelmem.

²¹³⁴ Bakliyyet cinsi mahsul, ancak verimli tarlada yetişir. Türkçedeki karşılığı: Asil (Soylu) ile taş taşı, soysuz ile yeme aş. Yazıcı, **age**, s. 205.

(Lā ātīke mi' zā'l-fizri)²¹³⁵

Mi' zā mīmiñ kesriyle keçiye dinür. Fizr fāniñ kesriyle iki ve ikiden ziyādece keçiye dinür. Bu münāsebetle Sa'd bin Zeyd Menāt mulaḳḳab oldı, zīrā mevsimi-i ḥacca bir sene bir süri keçi ile varup yağma itdirdikde *men aḥaza minhā vāḥideten fehye lehu velā yu ḥazu minhā fizrun*, ya'nī bir keçi alan kimseye şafā-yı ḥātır ile ḥelāl olsun iki ve ikiden ziyāde alınmasun didikde firz ile mūlaḳḳab oldı. Ve bu mūlābase ile kelām-ı mezbūr meşel oldı ki fizriñ yağma-kerde olan keçileri müctemi' olunca kadar saña gelmem dimekdir. Anlarıñ cem'i mümkün olmamağla gelmemegi te'bīd mevki'inde ḍarb olunur.

(1225) لَا يُطَاغُ لِقَصِيرٍ أَمْرٌ

(Lā yuṭā' u li- Ḳuşayrin emrun)²¹³⁶

Lā yuṭā' bünye-i mechūlledir. Ḳuşayr Melik-i Hīre olan Ceẓīmetü'l-Ebreş-nām kimseniñ şāḥibi, ya'nī vezīri idi ki Zebbā'-nām melike ile mācerası meşhūrdur. Ve ḥarf-i ḥā'da maşṭūrdur. Ma'nā-yı meşel: Ḳuşayriñ emrine iṭā' at olunmaz dimekdir. Aşlı budur ki Ceẓīmetü'l-Ebreş Zebbā' tarafına gitmege 'azm eyledikde Zebbāniñ bu gūne teslīm-i nefis eylemek şūreti elbette ḥayırlı degildir diyerek Ceẓīme'yi men' ü ta'vīḳ zımnında nuş u pend eyledikde Cuẓeyme sūdmend olmamağla Ḳuşayr kelām-ı mezbūri tefevvūh eylemekle [249b] beyne'l-'Arab ḍarb-ı meşel oldı. İttihām-ı nuşaḥā' ma'rezinde ḍarb olunur.

(1226) لَا حَتَّى يَرْجِعَ نَشِيطٌ مِنْ مَرَوْ

(Lā ḥattā yarci' a naşīṭun mim Merva)²¹³⁷

Naşīṭ emīr vezninde bir mi' mār ismidir. Merv ma'rūf şehirdir. Mezbūr Başrada emīr olan Ziyād için bir saray bināsına mübāderet idüp ḳable'l-itmām bir 'arīza sebebiyle Merv şehrine firār eyledi. Saray-ı mezbūr nā-tamām ḳalmağla ziyāde "Bunı ikmāl eylemez misin?" diyü su'āl eylediklerinde kelām-ı mezbūri söylemekle meşel oldı, ya'nī naşīṭ Merv şehrinde ric' at idince kadar ben anuñ ikmāl u tekmīline mübāşeret eylemem dimekdir.

(1227) لَا يَرْجِعُ عَلَى ظَلْعِكَ مَنْ لَيْسَ يَحْزُنُهُ أَمْرُكَ

(Lā yarba' u 'alā ḳal' ike men leyse yaḥzunuhu emruke)²¹³⁸

²¹³⁵ Sa'd'ın keçileri bir araya gelinceye kadar sana gelmem.

²¹³⁶ Kusyer'in hiç bir emri yerine getirilmez.

²¹³⁷ Naşīṭ, Merv'den dönünceye kadar bu iş olmayacak.

Lā yarbaʿ u müstaḳbel-i menfīdir. Maşdarı rabʿ kelimesidir ki tevaḳḳuf ve intizār yāḥud iḳāmet maʿnāsınadır. **Zalʿ** zā-yı muʿcemeniñ fethi ve lâmiñ sükunıyla tavar aḡsayup yekerek yürimek maʿnāsınadır. Maʿnā-yı meşel: Seniñ ḥāl-ı pür-melâliñden müteʿessir ve maḥzûn olmayanlar seniñ aḥvâliñe takayyud u ihtimām eylemezler yāḥud saña muḥabbeti şamîmi olmayanlar seniñ zaʿf u nâ-tüvânlıḡıñ hengāmında saña meded ve iʿānet eylemezler. Bu meşel bîḡāne maḳûlesinden istimdād u istiʿānet olunmamak maʿrezinde ḍarb olunur.

(1228) لَا يَعْجُرُ مَسْكُ السَّوْءِ عَنْ عَرَفِ السَّوْءِ

(Lā yaʿcizu meske's-sevʿi ʿan ʿarfi's-sevʿi)²¹³⁹

Mesk mîmiñ fethi ve ʿaynıñ sükunıyla deriye dinür. **ʿArf** şarf vezninde râyiḥaya dinür. Maʿnā-yı meşel: Bed-râyiḥa olan püst râyiḥâ-i kerîheden girü ḳalmaz dimekdir. Bu meşel aşlâ ḳubḥ-ı efʿâlinden münfek olmayan leʾim ve bed-māye ḥaḳḳında ḍarb olunur; dibāḡata şalâḥiyyeti olmayan deriye teşbîḥ olunmuşdur.

[249a]

(1229) لَا يُلْبِثُ الْغَوَيَّانِ الصَّرْمَةَ

(Lā yulbişu'l-ḡaviyyāni eş-şarmete)²¹⁴⁰

Lā yulbişu ilbâş yāḥud telbîş kelimelerinden ki bir kimseyi meḳş ve tevaḳḳuf itdirmek maʿnāsınadır, müstaḳbel-i menfīdir. **Ḡaviyyān** ḡavî kelimesiniñ teşniyesidir ki ḡanî veznindedir, murād ziʾbdır. **Şarma** ḡanemden bir kıṭʿa ve iblden biraz bölüḡe dinür. Maʿnā-yı meşel: İki ḳurd birbiriyle muḫāharat itseler ḳoyun ve deve sürisini helāk itmekde ihmāl ve tevaḳḳuf itmezler dimekdir. Bu meşel iki yaramaz ittiḥād itdikle anlardan ḥalâş müşkildir diyecek yerde ḍarb olunur.

(1230) لَا تُفَاكِهَنَّ أَمَةً وَلَا تَبُلْ عَلَى أَكْمَةٍ

(Lā tufākihinne āmeten velā tebul ʿalā ekmetin)²¹⁴¹

Lā tufākihinne nehy-i ḥāzırdır, maşdarı müfākahe kelimesidir ki bir ādeme lāḡ ve mizāḥ eylemek maʿnāsınadır. **Lā tebul** bevlden nehy-i ḥāzırdır. **Ekme** mevziʿ-ı mürtefiʿ maʿnāsınadır. Maʿnā-yı meşel: Eme ile mümāzaḥa itme ki seni rüsvāy ider ve mevziʿ-ı

²¹³⁸ Senin zayıflıḡından mahzun olmayanlar, senin ahvaline ihtimam göstermezler. Türkçedeki karşılığı: Namerde, merde, bir ferde muhtaç olmaz. Yazıcı, **age**, s. 182.

²¹³⁹ Kötü deri kötü kokudan vazgeçmez.

²¹⁴⁰ İki tilki koyunları ve develeri hemen öldürebilirler.

²¹⁴¹ Cariye ile şaka yapma, yüksek yerlerde işeme.

mürtefi'e tebevül itme ki seni herkes görüp levm olunan kimse menzilesinde olursun dimekdir. Bu meşel mübāsaṭa-i le'îmden men' maḥallinde ḍarb olunur. Meşel-i mezbûrî 'Amr bin 'Āş qarındaşına îrād eylemiştir.

(1231) لَا يَعْرِفُ هِرًّا مِنْ بَرٍّ

(Lā ya' rifu hirren min birrin)²¹⁴²

İbn A' rābī didi ki: Hir koyunı çağırmaḳ bir koyunı sürmege dinür, ya'nī hirri birden tefrîḳ ü temyîz eylemez dimekdir. Bu meşel iḥsân iden ile isā'et iden kimseyi fark eylemez diyecek yerde ḍarb olunur.

(1232) لَا تَمْسُكُ مَا لَا يَسْتَمْسُكُ

(Lā temsik mā lā yustemsek)²¹⁴³

Ya' nī iḥsânı maḥallinden ğayrı mevzî'e şarf itme ki zāyî' olur diyecek yerde ḍarb olunur.

[250b]

Baḥşîş-i nā-be-maḥal cūddan olmaz ma' dūd
Şıfr-ı ma' kūs ile artar mı ḥisābı raḳamıñ

(1233) لَا يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا تَبَايَنُوا فَإِذَا تَسَاوَوْا هَلَكُوا

(Lā yazālu'n-nāsu bi-ḥayrin mā tebāyenū, fe-izā tesāvū helekū)²¹⁴⁴

Ya' nī nās merātib cihetinden mütefāvit olup ba' zıları āmir ve ba' zıları me'mūr olduḳça ḥayrdan ḥālī olmazlar. Ve eger merātib cihetinden müsāvī olurlarsa kimse kimseye iṭā'at itmeyüp cümlesiniñ helākine sebep olur dimekdir. Ebū 'Ubeyde didi ki: *Fe-izā tesāvū helekū* 'ibāretiniñ benim 'indimde ma'nāsı budur ki: Nāsda şerr ğālib ve ḥayr be-ġāyet 'azîz ü nādirdir. Pes tesāvī olursa şerde tesāvī olup cümlesiniñ helākine bā' is ü bādī olur.

(1234) لَا تَدْخُلُ بَيْنَ الشَّجَرِ وَلِحَائِهَا

(Lā tadḫul beyne's-şeceri ve liḥā'ihā)²¹⁴⁵

Liḥā' kisā' vezninde ağacın kabuğuna dinür. Bu meşel baba ile oğul aralığına girme diyecek yerde ḍarb olunur.

²¹⁴² O, kedi ile fareyi birbirinden ayıramıyor. Türkçedeki karşılığı: Elifi görse mertek sanır. Yazıcı, **age**, s. 121.

²¹⁴³ Layık olmayan yerlerde iyilik yapma!

²¹⁴⁴ İnsanlar eşit olmadıkları sürece hayırlı yaşarlar, eşit olurlarsa helak olurlar.

²¹⁴⁵ Ağaçlar ile iç kabuklarının arasına girme!

(1235) يَحْمِلُ شَنْ وَيُعَدِّي لَكَيْزٍ

(Yaḥmilu Şennun ve yufeddā Lukeyzun)²¹⁴⁷

Yufeddā bünye-i mechülle tefdiyeden me'ḥūzdur ki bir ādeme saña nefsim fidā olsun dimekdir. Aşlı budur ki Efşā bin 'Abdi'l-kays-nām kimseniñ iki oğlu var idi. Birisiniñ ismi Şenn ve biriniñ Lukeyz idi. Bir vaḳıtte vālideleri Leylā bintu Ḳurrān nām ḥātūn ile seferde bulunup geşt ü güzār eyleyerek zū tuvā-nām maḥalle nüzūl ü ārām ve andan nehẓat u irtihāllerinde vālideleri Lukeyzi tefdiye "ya' nī vāliden saña fedā olsun" diye izhār-ı mihr ü muḥabbet eyledikten soñra Şenn-i merḳūmı çağırıp "Beni rāḥileñe irkābla yolda olan ḥidemāt-ı [250a] lāzimeme sa'y u ihtimām kıl" diyüp merḳūm daḥi tefdiyeyi yalnız Lukeyze taḥşışden münfa' il oldığı ḥasebiyle ḡazabnāk olarak vālidesini irkāb ve berāberce giderken bir 'aḳabede vālidesini deveden ilkā eylemekle fi'l-ḥāl helāk oldu. Ol ḥinde Şenn olacak nā-ḥalef kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Ba' dehu şūret-nümā-yı ḡayz olarak Lukeyze teveccüh idüp "'aleyke bi-ca' arāti ummike yā Lukeyzu, ya' nī vālideniñ lāşesine muḳayyed ol" dedi la'netu'llāh 'aleyh. Mesel-i mezbūr bir nesne mevzi' iniñ ḡayrıya vaẓ' olundukda ḍarb olunur.

(1236) يَوْمُ بِيَوْمِ الْخَفَضِ الْمُجَوَّرِ

(Yevmun bi-yevmi'l-ḥafaḍi'l-mucevveri)²¹⁴⁸

Bu meşel **hāze'l-yevm** taḳdīrindedir. **Ḥafaḍ** kıl çadıra ve ev eşvābına dinür. **Mucevver** mu'azzam vezninde tersine çevirilen şey'e dinür. **Bi-yevm** kelimesinde lām-ı cārre bedeliyyet içündür. Ma' nā-yı mesel: Bugün ḥafaẓ-ı mücevver gününüñ bedelidir dimekdir. Aşlı budur ki bir pīr ādemiñ bir şaḡır birāderzādesi var idi, ḡāh u bīḡāh 'amucasınıñ oḡasına duḡūl ve ortalığı tenhā buldukda içinde bulduğı emti'a vü eşyāyı altı üstüne döndürür idi. Ba' de müddetin kendisi daḥi 'amucasınıñ merkezine vardıkda bi'aynihi kendisine birāderzādeleri daḥi müstevlī olup 'amucasına itdigiñi başına

²¹⁴⁶ Yā ile başlayan meseller.

²¹⁴⁷ Şenn (annesini) taşıyıp sıkıntı çeker, Lukayz iltifata mazhar olur. Türkçedeki karşılığı: Ona sıyıрма kantar, bana gelince tam tartar. Yazıcı, age, 162.

²¹⁴⁸ Bu gün hafadi mücevver gününün bedelidir. Yani bana bu gün yapılan benim daha önce yaptığının karşılığıdır. Türkçedeki karşılığı: Çalma elin kapısını, çalarlar kapını./ Rüzger eken Fırtına biçer. Yazıcı, age, s. 125.

getürdiler çādıra girüp bu hāli gördükde kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Bu meşel sū'-i fi' liyle mücāzāt olunan menküb kimseye şemātet vaktinde irād olunur.

(1237) يَا ضَلَّ مَا تَجْرِي بِهِ الْعَصَا
(Yā ḍillu mā tecrī bihi'l-‘aşā)²¹⁴⁹

Burada münādā maḥzūfdur "Yā kavm zıl" taḳdīrindedir. Dīl kelimesinden dālel murāddır ki ebniye-i ta‘accübdendir ki *mā aḍalle* sebkindedir. Meydānī bu meşeli [251b] *mā ehleke mā tecrī bihi'l-‘aşā* ‘ibāretiyle tefsīr eyledi ki murād Cezīme-nām emīriñ helākidir. Ve ‘aşā emīr-i mezbūr bindigi kışrağıñ ismidir ki be-gāyet yügrük idi. Bu meşeli ibtidā Melik-i mezbūruñ hemşirezādesi ‘Amr tekellüm eyledi. Vaktā ki melike-i Hīre olan Zebbānīñ desīsesiyle Cezīme mezbūre tarafına ‘āzim ve dām-ı hīlesine giriftār olduğda vezīri olan Kuşayr feres-i merķūmeye binüp girüye firār eyledi, vuşūlünde ‘Amr Kuşayrı ‘aşā üzerinde tek ü tenhā ıraḳdan gördükde kelām-ı merķūmı tekellüm eyledi. Meşel-i mezbūr tevaḳḳu‘-ı şerr ü şūr ma‘ rezinde ḍarb olunur.

(1238) يُبْلَغُ الْخَضْمُ بِالْقَضْمِ
(Yubleḡu'l-ḥaḍmu bi'l-ḳaḍmi)²¹⁵⁰

Ḥaḍm hānıñ fetḥi ve ḍād-ı mu‘cemeniñ sükūnuyla ekl eylemek ma‘nāsınadır. **Ḳaḍm** ḥaḍm vezninde dişiñ uclarıyla nesne yemek ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meşel: Dişiñ uclarıyla azca azca nesne yiyerek şeb‘ hāşıl olur demekdir. Bu meşel vuşūl ü bülūḡı ba‘īd olan maḳşada yapca yapca tedrīci ‘azm ü taḥammül ile irişilür diyecek yerde ḍarb olunur.

(1239) يُقَدِّمُ رَجُلًا وَيُؤَخِّرُ أُخْرَى
(Yuḳaddimu riclen ve yu‘aḥḥiru uḥrā)²¹⁵¹

Ya‘nī ayağıñıñ birisini ileri ve birisini girüye atar dimekdir. Bu meşel umūrunda dā‘imā tereddüd üzre olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(1240) يَدَاكَ أَوْكَتَا وَفُوكَ نَفَخَ
(Yedāke evketā ve fūke nefaḥa)²¹⁵²

²¹⁴⁹ Asa atının taşıdığı şey ne tehlikedir.

²¹⁵⁰ Yavaş yavaş yemek yiyince doyulur.

²¹⁵¹ Ayaklarının birisini ilerletir, birisini geriye alır.

²¹⁵² Senin ellerin tulumun ağzını bağladı ve ağzın da üfledi. Yani, sen elinle kendini tehlikeye atmışsın.

Evketa ikā' kelimesinden tulum ve kırbe maḳūlesiniñ ağızını bağlamak ma'nāsınadır, māziniñ teşniye mü'enneşidir. **Nefeh** māzīdir. Ma'nā-yı meşel: Elleriñ tulumuñ ağızını bağladı ve ağızıñ nefh itdi dimekdir. Aşlı budur ki bir kimse deryā cezirelerinden bir cezireye [251a] düşdi ve deryādan 'ubūr mülāḥazasıyla tulumı üfürüp ve ağızını bağladı lākin muḥkem idemedi ve beline bağlayup kendiyi deryāya ilkā eyledi. Vasaṭ-ı baḥrde tulumuñ ağızı çözilüp mezbūr ğarḳ olacak maḥalde bir kimseden istiğāse itdikde ol kimse kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Bu meşel kendi nefsinin helākine mü'eddī olacak iş işleyen kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(1241) يَجْرِي بُلَيْقٌ وَيُدْمُ بُلَيْقٌ

(Yecrī bulayḳun ve yuzemmu bulayḳu)²¹⁵³

Yecrī cery kelimesinden muzāri' dir. **Yuzemmu** muzāri'-i mechūldür. **Bulayḳ** Zubeyr vezninde bir yüğrük atıñ ismidir. Ma'nā-yı meşel: Cümle atları sebḳ ü teḳaddüm iderken yine Bulayḳ zemm ve ta'yīb olunur dimekdir. Bu meşel cemīlü'l-fi' l iken zemm ü ḳaḍḥ olunan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(1242) يُضْرَبُ الثَّوْرُ لَمَّا عَاقَهُ الْبَقْرُ

(Yuḍrabu's-sevru lemmā 'ākahu'l-baḳaru)²¹⁵⁴

Yuḍrabu mechūldür. Burada şevrden [murād] yosun ta'bīr olunan şu üzerindeki nesnedir.

(1243) الْيَوْمَ قِهَاْفٌ وَغَدًا نِقَافٌ

(el-Yevme ḳihāfun ve ğaden niḳāfun)²¹⁵⁵

Ḳihāf kitāb vezninde ḳaḥf didikleri kāseler ile bāde içüp 'işret eylemek ma'nāsınadır. **Niḳāf** ḳat'-ı re's ma'nāsınadır ki müfā' laden maşdar olur ḳıtālden kināyedir. Ve 'inde'l-ba'z ḳihāf şiddet-i şurb ma'nāsınadır. Pes ma'nā-yı meşel: Bu gün muṭāyebe yarın muḥārebe günidir dimekdir. Aşlı budur ki İmrü'u'l-Ḳays nüdemāsiyla 'ayş u 'işret iderken vālidiniñ ḳatli haberini virdiler imr'u'l-Ḳays iştindikde kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Bu meşel "اليوم خمر وغدا أمر"²¹⁵⁶ meşeli gibidir ki ikisi de İmrü'u'l-Ḳaysdan mervīdir, ya'nī bugün bizi ḥamr meşğül ider yarın emr-i muḥārebe meşğül [252b] ider dimekdir. Maḥbūb u mekrūḥı isticlāb iden düvel ḥaḳḳında ḍarb olunur.

²¹⁵³ Bulayḳ atı hem öne geçer hem de ayıplanır.

²¹⁵⁴ İnekler su içmeyi istemediklerinde dövülen öküz olur.

²¹⁵⁵ Bugün eğlence ve yarın savaştır.

²¹⁵⁶ Bugün içki ve yarın iş olacaktır.

(1244) يَا عَاقِدًا اذْكُرْ حَالًا

(Yā ‘ākiden izkur ḥallen)²¹⁵⁷

Ba‘zılar yā ḥāmil rivāyet eyledi, yā ‘ākid rivāyetine göre ḥallen kavli ‘ıkdıñ naķīzi olur, yā ḥāmil rivāyetine göre ḥallen kavli ḥulūl ma‘nāsına olur. Bu meşel ‘avāķib-i umūra nazār ḥaķķında ḍarb olunur.

(1245) الْيَمِينُ حَنْتٌ أَوْ مَنَدَمَةٌ

(el-Yemīnu ḥinsun ev mendemetun)²¹⁵⁸

Ḥins ḥānıñ kesriyle ḥalf-i yemīn ma‘nāsınadır ki bir kimse eylediği yemīniñ ‘uhdesinden ḥurūc eylemeyüp anda giriftār qalmaķdan ‘ibāretidir. **Mendeme** peşimān olmaķ ma‘nāsınadır. Zīrā yemīn iden kimse kāzib ise ḥāniş ve şādıķ ise nādım olur. Bu meşel iki cihetden mekrūh olan nesne ḥaķķında ḍarb olunur.

(1246) يَكْسُو النَّاسَ وَاسْتُهُ عَارِيَةٌ

(Yeksu'n-nāsa ve istuhu ‘āriyetun)²¹⁵⁹

Ya‘nī nāsı kisvetlendirir, ḥāl bu ki kendiniñ göti açıķdır dimekdir. Bu meşel nāsa iḥsān u ‘ināyet ve kendi nefsine isā’et iden kimse ḥaķķında ḍarb olunur.

(1247) يَرْكَبُ الْحَرَامَ مِنْ لَا حَلَالَ لَهُ

(Yerkebu'l-ḥarāma men lā ḥalāle lehu)²¹⁶⁰

Ya‘nī ḥelālī olmayan ḥarāma biner dimekdir. Aşlı budur ki bir A‘rābīyi a‘dāsı nehb ü ġāret itmekle binecek dābbesi qalmadığından nāḩār sā’ibe ıtlāķ olunan nāḩaya binmişti. Bir ‘Arab istiḩcān şīvesiyle ḥarāma mı biniyorsun diyü levīm eyledikde kelām-ı mezbūrı tekellüm eyledi. Sā’ibe zamān Cāhiliyyetde şol nāḩadır ki arķasınıñ qaburğalarından bir qaburğa yāḩud bir miķdār kemik iḩrāc idüp şalıvermesiyle aşlā bir şudan ve bir otlaķdan memnū‘ olmayup ve bir kimse aña binüp ve yük taḩmīl [252a] eylemezler idi. ‘İnlerinde anı isti‘ māl ḥarām idi.

(1248) يَحْسَبُ الْمَمْطُورُ أَنَّ كَلًّا مُطَرَّ

(Yaḩsebu'l-memṭūru enne kullen muṭīre)²¹⁶¹

²¹⁵⁷ Ey bağlayan kişi! Bize bir çözüm sun!

²¹⁵⁸ Yemin yerine getirilmezse yalan olur, getirilirse pişmanlığa yol açar.

²¹⁵⁹ İnsanlara iyilik yapar halbuki kendi nefsine yapmaz.

²¹⁶⁰ Helali olmayan harama biner. Türkçedeki karşılığı: Aç köpek fırın deler. / Zarûret insana her şeyi yaptırır. Yazıcı, **age**, s. 61.

²¹⁶¹ Zengin olan herkesin zengin olduğunu düşünür.

Kullen kelimesinden tenvîn, muzâfun ileyhden ‘ivaẓdır. *Enne kulle'n-nâsi ve'l-halk* taḳdîrindedir. **Muṭîre** mechûl bünyesiyledir. Bu meşel kendi māl-dār olmağla cemî‘-i nâsi kendi gibi māl-dār kıyâs iden kimse hakkında ḍarb olunur.

(1249) يَأْكُلُهُ بَضِرْسٍ وَيَطْوُهُ بِظِلْفٍ

(Ye‘kulhu biḍirsin ve yeṭa‘uhu bi-ẓilfin)²¹⁶²

Ḍirs ḍād-ı mu‘cemeniñ kesri ve rânıñ sükûnuyla azı dişe dinür. **Yaṭa‘u** muzâri‘dir, maşdarı vaṭi‘ kelimesidir ki çekinmek ma‘nâsınadır. **Ẓilf** zâ-yı mu‘cemeniñ kesriyle şığır ve koyun ve keçi âhû maḳûlesiniñ baḳanağına dinür, insânda ḳadem menzilindedir, burada ḳadem-i insân murâddır. **Ma‘nâ-yı meşel**: Ol kimseniñ ni‘metlerini azı dişleri ile ekl idüp soñra ayağı ile çigner dımeḳdir. Bu meşel kendiye kerem ü iḥsân iden kimseniñ cûd u şehâsını zemmi iden küfrân-ı ni‘me hakkında ḍarb olunur. Ve ‘Arablar aṣlâ bir kimseye iḥsân u in‘âmı müşâhede olunmayup yine beyne'n-nâs memdûḥ u meşḳûr olmak şadedinde olan kimse hakkında *ye‘kuluhu biẓ-ẓirs ellazî lem yuḥlaḳ*²¹⁶³ ḳavlini îrâd iderler.

(1250) يَذُكُّ مِنْكَ وَلَوْ كَانَ شَلًّا

(Yeduke minke veleḳ kânet şellen)²¹⁶⁴

Şell şîniñ fetḥi ve lâmiñ teşdîdiyle el çolâḳ olmak ma‘nâsınadır ki rûḥ çekilüp yâbis olmaḳdan ‘ibâretdir. **Ma‘nâ-yı meşel**: Seniñ eliñ vücûduñdan bir cüz‘dür, her ne ḳadar çolâḳ olursa da dımeḳdir. Bu meşel "أَنْفَكَ مِنْكَ وَلَوْ كَانَ أَجْدَعًا"²¹⁶⁵ meşeli gibidir.

(1251) يَسَارُ الْكَوَاعِبِ

(Yesāru'l-keḳā‘ibi)²¹⁶⁶

Şu vechle ḥikāyet eylediler ki Yesāru'l- [253b] Keḳā‘ib bir ‘abîd-i esvedîñ ismidir ki dā‘imā kendi gibi bir ‘abd ile deve ra‘y ider idi ve efendisiniñ bir duḡteri var idi. Bir gün teferrûc iderek mezbûr Yesārîñ deve ra‘y eylediği maḥalle ḳarîb bir çemenzârda ‘ayş u şafâda iken Yesār, efendizâdesiniñ geldigini tıyduḳda biraz süd şağup çoban armağanı bir çignem saḳızdır diyerek duḡteriñ ḥuzûrına taḳdîm eyledi. Ve gömleginiñ ön tarafı yırtıḳ olmağla mevzi‘-i ma‘hûdı açıldıḳda duḡter görüp tebessüm iderek

²¹⁶² Yemeği azı dişleriyle yedikten sonra onu ayaklarının altında çigner

²¹⁶³ O, daha yaratılmamış dişle yer.

²¹⁶⁴ Senin elin çolâḳ olsa bile o senindir.

²¹⁶⁵ Burun kesik olsa bile o senindir.

²¹⁶⁶ Tomurcuklanmış kızların Yesār’ı.

getürdüğü südden bir miqdār içüp ve biraz altun virüp ircā' eyledi. Yesār duhterden bu tebessümi gördükde "Elbette baña meyl ü muḥabbet eyledi, beni şāyeste-i vuşlat ideceginde şübhe yokdur" diyerek refîkîniñ yanına gelüp geçen mâcerâyı naql eyledikde refîkî didi ki: "Yâ Yesâr! *Kul min laḥmi'l-ḥuvâr' ve'sreb lebene'l-işâr ve iyyâke ve nebâtu'l-aḥrâr*, ya' nî genc nâkanîñ laḥmını ekl ve südüni iç ve benât-ı aḥrâra meyl ü muḥabbet itmekden ḥazer eyle". Yesâr didi ki: "Elbette kadınımıñ baña meyl ü muḥabbeti vardır, varup bağ-ı vişâliniñ meyvelerini ekl iderim" ümîdiyle yine bir miqdār süd şagup duhteriñ ḥuzûrına vardı. Duhter "Yâ Yesâr! Bir maṭlûbuñ var mıdır?" didi. Yesâr didi ki: "Murâdım saña ḥafî degildir". Duhter didi ki: "İfâde eyle ki ma'lûmum olsun". Yesâr didi ki "Muḥaddemen bu kullarına tebessümüñüzden kadınıñ beni nâ'il-i vuşlat kılacaqdır mülâḥazasıyla geldim". Duhter [253a] didi ki: "Mâcerâyı fehm idüp *ḥayyâka'llâhu ḥayyâka'llâhu*" diyerek bir micmer çıkarup ve biraz buḥûr vaç' eyledi ve bir ustura ḥazırlayup yanında pinhân eyledi. Yesâra didi ki: "Murâdıñ ma'lûmum oldu, seni vişâlîme nâ'il ideceğim, lâkin vücûduñ râyiḥa-i kerîhe ile âlûde olmuşdur, şu micmereniñ üzerine oturup seni revâyiḥ-i tayyibe ile tatyîb ü tebhîr ideyim, ba' dehu hem-pister-i vişâl olalım". Yesâr duhterden bu cevâbı işitdikde "Ayağı yir mi başar zülfüne ber-dâr olanıñ" vefkince sür'atle gelüp micmereniñ üzerine oturdu. Duhter tebhîr eylemek şadedinde iken ḥufyeten ustura çıkarup Yesârîñ mezâkîrini aḥz ve der-sâ'at kaṭ' eyledi ve burnunu kulağını kesüp ol arada bırağup gitdi. Ba' dehu ḥaddini tecâvûz iden küstaḥ ḥaḳḳında Yesârul-Kevâ'ib diyü darb-ı meşel eylediler.

ما على أفعَل من هذا الباب
Mā 'alā ef' ale min hāze'l-bābi²¹⁶⁷

(1252) أَيَسُّ مِنْ صَخْرٍ
(Eybesu min şaḥrin)²¹⁶⁸

Şaḥr temr vezninde şaḥra lafzınıñ cem'idir ki pek ve azîm taşā dinür, qaya ta' bîr olunur. Eybes be-ğāyet yābis ve kurı dimekdir.

(1253) أَيَأْسُ مِنْ غَرِيقٍ
(Ey'esu min ġarîqin)²¹⁶⁹

²¹⁶⁷ Ef'al vezniyle başlayan meseller.

²¹⁶⁸ Kayadan daha serttir.

²¹⁶⁹ Boğulmuş adamdan daha ümitsizdir.

Ġarġ emîr vezninde suya ġarġ olmuş âdeme dinür. Ya' nî şuya ġarġ olmuş âdemden ziyâde me'yûs ve nâ-ümîddir dimekdir.

Fenercû minal-lâhi'l-kerîm en ya'fû 'annâ ve yarĥamnâ ve yarĥama ebâ'enâ ve ummehâtenâ ve meşâyihenâ ve cemî'a'l-mü'minîn bi- ħurmeti men nezele 'aleyhi'l-
Kur'ânî'l-mübîn ve li-llâhi'l-ĥamdu ve'l-minne ve 'alâ nebiyyihi's-şalâtu ve't-taĥiyye.
Temme bi-'avni'llâhi ve tevġîkihi 'an yedi câmi' ihi el-'abdu'l-muẓnib el-Ĥâmid eş-şehîr
bi-'Âşımzâde.²¹⁷⁰

²¹⁷⁰ Kerim olan Allah'tan bizi affetmesini, kendisine Kurân-ı Kerîm indirilmiş olan peygamberin hürmetiyle bize, babalarımıza, annelerimize, bütün müminlere merhamet etmesini dileriz. Allah'a minnet ve hamd olsun. (Bu eser) Allah'ın tevġik ve yardımıyla Âşımzâde olarak tanınan günahkar kul Hâmid tarafından derlenmiştir.

SONUÇ

Âsımzâde Hâmid tarafından kaleme alınan *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* tek nüshalı olup İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde 5599 numarada kayıtlıdır. Yapılan inceleme neticesinde, Hâmid Efendi'nin 253 varaktan oluşan bu eserde Arap edebiyatında mesel alanında telif edilmiş çeşitli kaynaklara müracaat ederek farklı konulardaki mesellerin şerhini yaptığı, eserinde 1253 mesel derleyip onları 29 bölüme ayırarak şerh ettiği anlaşılmıştır. Söz konusu eserin muhtelif konulardaki mesellerin manaları, kullanım yerleri ve asıl hikâye veya menşelerini açıklaması bakımından dikkat çekici bir eser olduğu, Osmanlı edebiyatının mensur ve manzum eserlerinde kullanılan Arapça mesellerin çoğunun *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* adlı eserde geçmekle söz konusu eserin öneminin arttığı görülmüştür.

Şârihin ifadesine göre bu eseri, mesellerin yararlı olması, geçmiş insanların durum ve garip hikâyelerini beyan etmesi, içinde ibret ve öğüt taşıması, eski şair ve yazarlar tarafından önerilmesi, anlamı güçlendirmesi ve istenen manayı kısa yoldan ifade etmesi sebebiyle şerh etmiştir. Eserin yazılış nedeni bilinse de yazılış tarihi kesin olarak bilinmiyor. Ancak Hâmid Efendinin, eserini II. Mahmud'a ithaf ettiği göz önünde bulundurulursa eserin yazılış tarihinin 1815-1839 yılları arasında olduğu tahmin edilmektedir.

Hâmid Efendi'nin şerh ettiği *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* adlı eserin üzerinde yapılan inceleme neticesinde, eserde geçen bütün mesellerin yapı, gerçeklik, zaman, çıkış yeri ve konularına göre tasnif edilebildiği, yapı bakımından eserde geçen bütün mesellerin - bir mesel hariç- mücezz mesellerden oldukları, kalan mesellerin ise kıyâsî mesellerden olduğu, gerçeklik bakımından ise 1243 meselin gerçek mesellerden ve 10 meselin hurâfî mesellerden olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca, zaman açısından da eserdeki bütün mesellerin bazı ipuçlarından hareketle, Câhiliye, Erken İslâm, Emevî ve Abbâsî olmak üzere dört bölüme ayrılabilirdiği görülmüştür. Buna göre Hâmid Efendi'nin seçtiği 1253 meselden 348'inin Câhiliye, 70'inin Erken İslâm, 33'ünün Emevî ve 29'unun Abbâsî dönemlerine ait oldukları tespit edilirken kalan mesellerin ise hangi zamana ait olduğu tespit edilememiştir. Çıkış yeri bakımından ise eserdeki mesellerden 6'sının Kurân, 14'ünün hadîs, 236'sının bir olay veya hâdis, 10'unun kıssa, 260'ının teşbih, 69'nun hikmet, 16'sının şiir olmak üzere 7 kaynaktan çıktıkları beyan edilirken kalan mesellerin çıkış

yerleri tespit edilememiştir. Yine bu incelemenin sonucunda, konu açısından eserdeki bütün mesellerin aile, cimrilik, cömertlik, zenginlik, fakirlik, alçaklık, yükseklik, güzel ve kötü ahlak, kötülük, hile, aldatmak, yiğitlik, korkaklık gibi farklı konularda oldukları müşahade edilmiştir. Eserde 1181 mesel konu açısından 83 konu başlığında sınıflandırılmış, kalan mesellerin ise asıl konusu tespit edilmediğinden dolayı şârihe göre onların kullanım yerleri ve bağlamları verilmemiştir.

Çalışmanın asıl konusu olan *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsal*'in incelenmesi sırasında şârihin itimat ettiği kaynaklar tespit edilip anlatılmıştır. Buna göre eserde yararlanılan bütün kaynakların Meydânî'nin *Mecmau'l-Emsâl*'i ve Zemahşerî'nin *el-Müsteksâ fî Emsâli'l-'Arab*'ı gibi meselle ilgili olan ve *Mütercim Âsım'ın Terceme-i Kâmûs'u*, İbnu'l-Esîr'in *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîsi ve'l-Eser'i*, Harîrî'nin *Makâmât'ı*, İbnü Bassâm'ın *ez-Zahîretü fî Mehâsini Ehli'l-Cezîret'i* gibi meselle ilgili olmayan kaynaklarla sınıflandırdığı görülmüştür.

Şârih 29 bölüme ayırdığı eserdeki her bölümün başında -28. bölüm hariç- alfabetik olarak önce mücezz meselleri ardından ef'al vezniyle başlayan meselleri sıralamıştır. Ayrıca, aktardığı mesellerin çoğunun menşeleri (asıl hikâyeleri), kullanım yerleri ve garip/anlaşılmaz kelimelerini şerh ettiği, ardından ele aldığı mesellerin manalarını da açıkladığı dikkat çekmiştir. Yöntem incelenirken, şârihin yöntemiyle ilgili söylediği bilgilere sadık kalınmıştır. Bu bağlamda, şârihin aktardığı meseldeki kelimeleri, manayı, hikaye şerh etmek istediği fark edilse de kimi yerlerde bazı mesellerin sadece kelime manasını veya mesel anlamını ya da kaynağını gösterdiği görülmüştür. Yani, genel olarak belli bir metoda uysa bile bazen de takip etmek istediği metoda tam anlamıyla uymayıp karışık bir sisteme uymuştur.

Yine şârihin metodunun üzerinde durulurken şerh sırasında verdiği hususiyetler de incelenmiştir. Buna göre, şârihin şerh esnasında eserini zenginleştirmek amacıyla iç ve dış göndermelere ve Kurân-ı Kerîm, hadis, şiir, ibâreler gibi iktibasları kullanmaya önem verdiği tespit edilmiştir. Yine kendi metodunun en belirgin özelliklerinden biri de şerh ettiği bazı mesellerin Arapça, Türkçe ya da Farsça atasözleriyle karşılaştırmasıdır.

Şârihin, aktardığı meselleri etraflıca açıklaması, kullanım yerleri, hikâyeleri ve şerh sırasında önem verdiği hususiyetlerle beraber bazı meselleri Arapça, Türkçe veya

Farsça atasözleriyle karşılaştırması, *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* adlı eserin tercümeden daha çok bir şerh olduğunu göstermiştir.

Ele alınan meselin gramer özellikleri, içerisindeki söz varlığı ve edebî bilgiler gibi öğeler incelendiğinde klasik şerhlerin içeriği hakkında bazı sonuçlar elde etmek mümkündür. Bu durumda ele alınan Arapça veya Farsça eser, sadece mana açısından değerlendirilmez. Şerh edilen eserin gramer özellikleri de açıklanır. Fiil ve nesne durumları, özne-yüklem ilişkisi, tümleçler, tamlama hususiyetleri, yabancı kelimelerin ses yapısı ve îrab özellikleri şerhin doğruluğu açısından göz önünde bulundurulacak hususlardır. Buradan hareketle, anlam verme ve edebî sanatları göstermeye dayalı günümüz metin şerhi çalışmalarında, ele alınan metnin gramer özelliklerini de dikkate almak bu alanda yapılacak çalışmalarda göz önünde bulundurulmalıdır. Zira ele alınan metnin diline bakılmaksızın değerlendirme yapmak yetersiz veya eksik sonuçlara yol açacağından metinde mana kayıplarına yol açacaktır. Ancak kelimeleri görevleri bakımından doğru yerde kullanmaya dayalı geleneksel şerh metodu uygulanacak olursa bu tip yanlışlar büyük ölçüde azalacaktır.

Bu şerh bize şârihin konu hakkındaki yetkinliği göstermekle kalmayıp aynı zamanda dönemin toplumsal, kültürel ve ilmî yapısı hakkında da ipuçları vermektedir. Günümüzdeki şerh çalışma alanı, bu alanda yapılacak yeni çalışmalarla devamlılığını sürdürecektir. Bu alanda yapılan her çalışma edebiyat dünyamızda yeni bir ufuk açacak, edebî meselelere de farklı pencerelerden bakmamıza katkıda bulunacaktır. Tüm bunlar dikkate alındığında bu şerhin, şerh literatüründe önemli bir eser olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Bunların dışında eserin en önemli özelliklerinden biri de divan edebiyatında kullanılan birçok meseli barındırıyor olmasıdır. Bu özellik, Klasik Türk Edebiyatı alanında yapılacak literatür taramalarına zemin oluşturmakta ve bu edebiyatın zenginliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca eser, Arapça ve Türkçe atasözlerini karşılaştırmada kullanılabilecek zengin bir içeriğe sahiptir. Klasik edebiyatın bir türü olan hikâyeler açısından bakıldığında eserde bir kitap haline getirebilecek miktarda hikâye bulunmaktadır. Eser ayrıca dil gelişimi bakımından oldukça zengin malzeme içermektedir.

KAYNAKÇA

- AKSOY, Ömer Asım, **Mütercim Asım**, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1962).
- AKSOY, Ömer Asım, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, 2 cilt (İstanbul: İnkılâp, 1988).
- Al-Faraj, Ahmad, "Tercüme-i Mezâmînü'l-Emsâl", (Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, 2013).
- ARIKOĞLU, İsmail "Âli (Edirneli Hüseyin Efendi), Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni", (Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi, 1999).
- ASFAHÂNÎ, er-Râgib, **el-Müfredât fi Garîbi'l-Kurân**, thk: Safvân ed-Dâvûdî, (Dımaşk: Dârü'l-kalem yay, 1412).
- ASKERÎ, Ebu Hilâl Hasen, **Cemheretu'l-Emsâl**, 2 cilt, (Beyrut: Dârü'l-Fikr).
- AYİNTABÎ, Mehmet Şakir, **Menba'u Zülâli'l-Ma'ânî fi Tercemeti Emsâli'l-Meydânî**, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Arap Edebiyatı Araştırmaları, No. 0167.
- AYYILDIZ, Hafsa, "Riyâzî Muhammed Bin Mustafa el-Birgivî ve 'el-Ağlât' Adlı Eseri" (Yüksek Lisans Tezi, Rize: Rize Üniversitesi, 2010) s. 9-14.
- BEĞENMEZ, Nuh Mustafa, "Atasözlerinde Günlük Hayat", (Yükse Lisans Tezi, Afyonkarahisar: Afyonkocatepe Üniversitesi, 2013).
- BİRGİVÎ, Mehmed Riyazî, **Düstûru'l-Amel fi Durûbi'l-Emsâl**, Süleymaniye kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan, No. 110/3.
- BULUT, Ahmet, "Arap Dil ev Edebiyatında Emsal", (Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1984), s. 90.
- COŞKUN, Vildan S, "Şuûrî: Hayatı, Eserleri, Sanatı", **Hekim Şair olunca Şu'ûri Kitabı**, ed: Mükerrrem Bedizel Aydın, Vildan S. Coşkun, (İstanbul: Kitabevi 2018), s. 13-15.
- DAVUD, Fatîn, **Hâtimetü'l-Eş'âr**, nşr. Ömer Çiftçi (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı yay).
- DURMUŞ, İsmâil, "Mesel", **DİA**, 44 cilt, (İstanbul: 2004), c. 29, s. 293.
- EBÛ ALÎ, M. Tevfik, **el-Emsâlu'l-'Arabiyye ve'l-'Asru'l-Câhilî**, (Dârü'n-nefâ'is, 1988).

- EDİRNEVÎ, Dervîş Hasan Hüsâmî, **Tuhfetü'l-Emsâl**, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 4703.
- EMİN, Ahmed, Zehra Özli, "Arap edebiyatında meseller", **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 14, S. 26 (2012/2), s. 219-223.
- EZDÎ, Muhammed, **Cemheretül-Lugat**, thk: Remzî Münîr, 3 Cilt, (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-melâyîn yay, 1987).
- FÂRÂBÎ, İsmâ'il, **es-Sihâh**, thk: Ahmed Abdülgaflâr Attâr, 6 cilt, (Beyrut: Dâru'l-İlm yay, 1987).
- FEYYÛMÎ, Ahmed, **el-Misbâhu'l-Münîr fi Garîbi's-Serhi'l-Kebîr**, 2 cilt, (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye yay).
- FÎRUZABÂDÎ, Muhammed, **el-Kâmûsu'l-Muhît**, 8. bs, (Beyrut: er-Risâle yay, 2005).
- GÖNEN, Sinan, "Batı Türklerin Manzum Atasözleri Üzerine Bir Araştırma", (Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, 2006).
- GÜLÜM, Emrah, *"XV. Yüzyılın İlk Yarısında Te'lif Edilen Dîvânlarda Atasözleri ve Deyimler"*, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 2013).
- GÜZELBEY, Cemil Cahit, **Cenâniler**, (İstanbul: Ufuk Matbaası, 1984).
- HATİBOĞLU, İbrahim, "en-Nihâye", **DİA**, 44 cilt, (İstanbul: 2007), c. 33 s. 100-101.
- HİKMET, Ârif, **Tezkire-i Şu'arâ**, nşr. Sadık Erdem (Ankara: Türk Tarih Kurumu yay, 2004).
- HÜSEYİN, Alî, **Ukûdu'l-'Ukûl**, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, No. 5242.
- İBN MANZÛR, Muhammed, **Lisânü'l-'Arab**, 3.bs, 15 cilt, (Beyrut: Dâr Sâdir, 1994).
- İBN SELLÂM, el-Kâsim, **Kitâbü'l-Emsâl**, thk: Abdülmecîd Katâmış, (Dâru'l-Me'mûn yay, 1980).
- İBNÜ ABDİ RABBÎH, Şihâbüddîn, **el-İkdü'l-Ferîd**, 3 cilt, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye yay).
- İBNÜ'L-MUKAFFA', Abdullâh, **el-Edebü's-Sagîr**, (İskenderiyye: Dâr İbnü'l-İkayyim yay).
- İKBÂL, Ahmed eş-Şerkâvî, **Mu'cemü'l-Me'âcim**, (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî) (1407/1987).

- KAÇALİN, Mustafa S., "Mütercim Asım Efendi", **DİA**, 44 cilt, (İstanbul: 2006), c. 32, s. 200-202.
- KATÂMIŞ, Abdülmecîd, **el-Emsâlu'l-'Arabiyye**, (Dimaşk: Dârü'l-Fikr, 1988).
- KAYA, Bayram Ali "Atasözleri ve Deyimlerin Divan Şiirinde Kullanımı", **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, İstanbul 2001, s. 11-54.
- KAYA, Bayram Ali, "Azmîzâde Hâleti Divânı'nda Atasözleri ve Deyimler", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 118/1999, s. 149-168.
- KILIÇ, Hulusi, "el-Kâmûsü'l-Muhî", **DİA**, 44 cilt, (İstanbul: 2001), c. 24, s. 287-288.
- KILIÇ, Hulusi, "Fîrûzabâdî", **DİA**, 44 cilt, (İstanbul:1996), c. 13, s. 142-145.
- KILIÇ, Hulusi, "Harîri", **DİA**, 44 cilt, (İstanbul: 1997), c. 16, s. 191.
- KIZILKAYA, Yakup, "Arap Dilinde Kâmin Meseller", (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum: 2014).
- KOCA, Ferhat "Molla Hüsrev", **DİA**, 44 cilt, (İstanbul: 2005), c. 30, s. 252-254.
- KOÇKUZU, Ali Osman, "İbnü'l-Esîr, Mecdüddin", **DİA**, 44 cilt (İstanbul: 2000), c. 21, s. 28.
- KUDSÎ, Abdullâh, **Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye**, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye. No. 4928.
- MEYDÂNÎ, Ahmed, **Mecma'u'l-Emsâl**, thk: M. Muhyiddîn Abdülhamîd, (Beyrut: Darü'l-Ma'rife), c. I, s. 2.
- NAKŞİBENDÎ, Mîrek Muhammed, **Nevâdirü'l-Emsâl**, Süleymaniye Kütüphanesi. Atıf Efendi. No. 2051/2.
- NASSÂR, Hüseyin, **el-Mu'cemü'l-'Arabî: Neş'etühu ve Tetavvuruh**, 2 cilt, (Kahire: Dâru Mısır,1968)
- NÜVEYRÎ, Şihâbüddîn, **Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb**, 33 cilt, (Kahire: Dârül-kütüb yay, 2002).
- ÖZ, Fatih, "Arap Emsâlinin oluşumunda ayet ve hadislerin etkisi ,el-Meydânî'nin Mecma'u'l-Emsâl Örneği", (Yüksek Lisans Tezi, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2015).
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Hamza el-İsfahânî", **DİA**, 44 cilt, (İstanbul: 1997), c. 15, s. 513-514.

- ÖZKAN, Halit, "Süyûtf", **DİA**, 44 cilt, (İstanbul: 2010), c. 38, s. 202-204.
- ÖZTÜRK, Mustafa, M. Suat Mert Oğlu, "Zemahşerî", **DİA**, 44 cilt (İstanbul: 2013), c. 44, s. 235-238.
- PALA, İskender, "Darb-ı Mesel", **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, (İstanbul: Kapı yay, 2015).
- PASAROFÇAVÎ, Hâlis İbrâhîm **Mecma'ul-Emsâl**, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi. İran Dili Araştırmaları. No. 1641.
- PULLU, İdris, "Arap Dili ve Edebiyatında Meseller, Dil ve Belâgat Yönünden Özellikleri", (Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, 2007).
- RABABA, Rabbâa, "Âsımzâde Hâmid ve Terceme-i Mezâmînu'l-Emsâl Adlı Eseri", **Türk Uluslararası Dil, Edebiyat, ve Halkbilimi Araştırmaları dergisi**, S. 17, 2019/07, s. 280-294.
- RABABA, Rabbâa, "Abdullâh Kudsî ve Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye'si", (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi).
- RABABA, Rabbâa, "Arapça Mesellerin Bir Tercümesi: Kudsî'nin Terceme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye'si", **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, S.22, 2019, s. 669-688.
- SELLHEİM, Rudolf, **el-Emsâlu'l-'Arabiyyetu'l-Kadîme**, çev. Ramadân 'Abdü'ttevâb, (Beyrut: er-Risâle).
- SÜYÛTÎ, Celalüddîn, **el-Muzhir fî Ulûmi'l-Lugat**, thk: Fuâd Mansûr, 2 cilt, (Beyrut: dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 4998).
- SÜREYYÂ, Mehmed **Sicill-i Osmanî**, nşr. Nuri Akbayar, 4 cilt, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), c. 2, s. 599.
- ŞEMSETTİN, SÂMÎ, "Darb", **Kâmûs-i Türki**, (İstanbul: Dâr-ı Sa' âdet, 1317).
- ŞU'ÛRÎ, Hasan Efendi, **Ferheng-i Şu'ûrî**, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, No. 3242.
- Tâhir Bey, M, **Osmanlı Müellifleri**, 4 cilt, (İstanbul: Matba'a-i 'Âmire, 1914).
- TEVFÎK, Mehmed, **Kâfile-i Şu'arâ**, nşr, Fatma Sabiha – Hanife Koncu – Müjgan Çakır, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017).

- TEVHÎDÎ, Alî, **el-Basâ'ir ve'z-Zahâ'ir**, thk: Vidâdü'l-Kâzî, 10 cilt, (Beyrut: Dâr Sâdır, 1988).
- TÜCCAR, Zülfikar, "Meydânî, Ahmed b. Muhammed", **DİA**, 44+2 cilt, (İstanbul: 2004), c. 29, s. 501-502.
- Türk Dil Kurumu **Türkçe Sözlük**, (Ankara: TDK yay, 1995).
- YALÇIN, Ali Osman, **Mütercim Âsım Efendi'nin Merahu'l-Ma'âlî Adlı Eseri ve Kelâmî Görüşleri**, (Yüksek Lisan Tezi, Çorum: Hitit Üniversitesi, 2017).
- YAZAR, Sadık *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, (Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2011).
- YAZAR, Sadık, "XIV-XV ve XVI. Yüzyıl Divânlarında Arapça Meseller", **Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri** (Ankara, 10-15 Eylül 2007), ed. Zeki Dilek v.dğr. (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2008), TÜRKİYE: ICANAS. 1777-1802.
- YAZICI, Hüseyin, "İbn Bessâm eş-Şenterînî", **DİA**, 44 cilt, (İstanbul: 1999) c. 19, s. 376.
- YAZICI, Numan. *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, (İstanbul: Rağbet yay, 2003).
- YILDIZ, Erem "Mîrek Muhammed Nakşbendî Taşkendi'nin Nevâdirü'l-Emsâl Adlı Eseri", Yüksek Lisans Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi, 2017).
- YILMAZ, Ozan, "Bir Şuûr Eseri: Ferheng-i Şu'ûrî", **Hekim Şair olunca Şu'ûrî Kitabı**, ed: Mükerrrem Bedizel Aydın, Vildan S. Coşkun, (İstanbul: Kitabevi 2018), s. 25-46.
- YILMAZ, Ozan, **Gülistân Şerhi, Sûdi-i Bosnevî**, (İstanbul: Çamlıca yay, 2012).
- YILMAZ, Ozan, **Lisânu'l-Acem, Ferheng-i Şu'ûrî**, 4 cilt, (İstanbul: Yazma Eserler Yay, 2019).
- ZEMAHŞERÎ, Mahmûd, **Esâsü'l-Belâga**, thk: Muhammad Bâsil, 3. Bs, 2 cilt, (Beyrut: Darü'l-Kütüb, 1998).
- ZORLU, Yaşar "Mütercim Ahmed Asım'ın Toplumuna ve Yenileşmeye Bakışı", (Doktora Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2004).

ÖZEL ADLAR DİZİNİ

Ahfeş, 503, 523
Ahmedi, 310,
Ahnef bin Kays, 701,
Ahnef binü'l-Kays, 482,
Ahnef, 340,
Ahnef, 432, 497,
Ahnes Şakafî, 500,
Akşâ'l-İreb, 404,
Aşma'î, 347, 451, 562, 698,
Azbağ bin Kuray' es-Sa'dî, 357
Bağdād, 433, 450,
Bahreyn, 532,
Bahreyn, 655,
Bākîl, 591,
Barācim, 318,
Barākîş, 569,
Başā'ir, 601,
Başra 348, 379, 491, 539,
Becîle, 504,
Beleğrād, 309
Belkîs, 381,
Benî Fezāre, 676,
Benî Gufeyle, 522
Beni Sā'ide, 314,
Benî Selîm, 465, 538,
Benî Şen, 600,
Benî Şeybān, 505,
Benî Şeybān, 525,
Benî Temîm, 340,
Benî Zehl, 565,
Benū Dārem bin Mālik bin Hanzāla, 318
Benū Fezāre, 684,
Benū Ğabr, 374,
Benū Ğubber, 543,
Benū Hilāl bin Mālik bin Şa'şā'a, 370,
Benū Kelb, 567,
Benū Tufāve, 429,

Benū Ümeyye, 518,
Benū Umeyye, 566,
Berdü'l-fu'ād, 448,
Berem-ı kūrūn, 654,
Beşā'ir, 551,
Besūs, 521,
Bilāl, 680,
Bişr bin 'Amri'l-'Abdî, 525,
Buhturî, 313,
Cābir bin 'Amru'l-Māzinî, 611,
Cāhiliyyet, 329, 351,
Cāhiz, 356, 519,
Cāhiz, 578, 700,
Cāmî, 402,
Cāmî' u's-şagîr, 397, 690,
Cehûl, 548,
Cemel Bin 'Avf bin Zeyd, 409,
Cerîr bin 'Abdi'l-mesîh, 532,
Cerîr, 489,
Cevşen, 415,
Ceẓîmetü'l-Ebraş, 398, 626, 627, 628, 648,
697,
Ceẓîmetü'l-Vazẓāh, 567,
Ciz', 438,
Cubeyr bin 'Abdi'llāh el-'Acelî, 338,
Cufeyne, 570,
Cuḥā, 428, 429, 430,
Culendā', 563,
Cüzām, 381,
Ḍabbe, 418, 500, 536,
Dāvūd, 531, 705,
Değfel bin Hanzālati'z-zuhlî, 615,
Dehnā, 625,
Delāl, 447,
Delāl, 447, 448,
Demḥ, 549,
Dicle, 688,

Dirār bin ‘Amr eḏ-Ḍabī, 383,
Duġa, 430,
Du‘aymiş, 460,
Dürer, 398,
Dürre, 344, 433, 500,
Durretu'l-Ġavvāş, 494,
Ebī Burde, 313,
Ebī Mūsā, 313,
Ebū Aḥzem eṭ-Ṭā‘īdır, 513,
Ebū Baḥr, 432,
Ebū Bekr eş-Şiddīk, 524, 693,
Ebū Bekr Ḥ‘arizmī, 433,
Ebū'l-Ġuşn Düceyn bin Şābit, 428,
Ebū Ġabşān, 431,
Ebū Ḥārice, 662,
Ebū Ḥubāhib, 448,
Ebū Hüreyre, 484,
Ebū Leylā İbn-i ‘Abbās, 690,
Ebū Mansūr bin Ebī Bekri'l-Cevzī, 313,
Ebu Naḥle, 620,
Ebū ‘Abdi'n-Na‘īm, 524,
Ebū ‘Ubeyde, 407, 421, 596, 650, 710,
Ebū Sa‘īd, 421,
Ebū Seyyāre ‘Umeyle bin Ḥālidi'l-
‘Advānī, 536,
Ebū Usāme, 313
Ebū yesār, 517,
Ebū Zeydiñ, 371,
Ebu'l-Heysem, 451,
Ebu'l-Ḥasan ‘Abdullāh bin İbrāhīm, 313,
Ebu'l-Heysem, 368,
Ebu'l-Müslim, 429,
Ebu'l-Yaḳzān, 682,
Ebu'n-Nedā, 625,
Ebu't-Taḳyib, 324,
Efşā bin ‘Abdi'lḳays, 711,
Enes bin Cübeyr, 463,
Enīs, 315
Enmār, 381,
Enü Teyyim, 519,

Esās, 606,
Escā‘ i İbnetü Ḥussi, 449,
Esed bin Hāşim bin ‘Abdi Menāf, 467,
Esed, 616,
Esmā’ bintu ‘Abdillāh, 707,
Eş‘ab, 558,
Eş‘arūn, 381,
Eşter Naḥa‘ī, 316
Esved bin Hurmuz, 600,
et-Tenvīr fī İşkāt et-Tedbīr, 581,
Evs, 382,
Ezd , 381, 382, 592,
ez-Zeccāc, 322,
Fāḥir, 453,
Fālic bin Ḥalāve, 315,
Fāṭma, 428,
Felḥas, 505,
Fereздақ, 356, 368,
Ferrā, 347,
Find, 371
Ġassān, 381, 438,
Ġāvī bin ‘Abdi'l‘uzzā, 465,
Ġaziyye bin Ceşm, 520,
Ġuneyye. 317,
Ḥabeşiyye, 506,
Ḥaccāc bin Yūsuf eş-Şaḳafī, 541, 629,
702,
Ḥaccāc-ı Şaḳafī, 379,
Ḥalef, 634,
Ḥalef-i Aḥmer, 592,
Ḥālid bin Ca‘fer, 509,
Ḥālid bin Sināni'l-‘Absī, 550,
Ḥamāṭa, 518,
Ḥāmid, 311, 717,
Ḥanḳalatu bin Mālik bin Temīm, 318
Ḥanḳale bin Şafvān el-Ḥimyarī, 549,
Ḥanḳale, 329, 330,
Ḥārice, 583,
Ḥarīrī, 415, 494, 500,
Ḥarīrī, 631,

Ḥārīṣ bin ʿ Amr, 681,
Ḥārīṣ, 418,
Ḥārīṣ, 634,
Ḥārṣ bin Ebī Şimr el-Ġassānī, 463,
Ḥarṣ bin Elgāz, 682,
Ḥarṣ bin ʿ Ubāde, 580,
Ḥasan-ı Başrī, 526,
Ḥasan bin ʿ Alī, 484,
Ḥavvāt bin Cübeyr, 519,
Ḥayder, 310
Ḥazmi'l-Enşārī, 447,
Ḥazret-i ʿ Ąyişe, 433,
Herim bin kuṭḫbeti'l-Fezārī, 435,
Ḥicāz, 310, 521,
Ḥicāz, 550,
Ḥidāʾ bin Numre, 417,
Ḥidāʾ, 417,
Ḥidāş bin Ḥābis, 565,
Hilbāce, 592,
Ḥimār bin Muveyli, 413,
Ḥimār bin Müveyliʿ, 446,
Ḥimār, 545, 642,
Ḥimyer, 381, 485, 507, 557, 652, 666,
Hind, 612,
Ḥire, 329, 384, 446, 467, 567, 649, 667,
Ḥizyem, 559,
Hubāb bin Münzir, 314
Ḥumuş, 344
Ḥuneyn, 467,
Ḥuşayb, 313,
Ḥuşayn bin Münzir, 496,
Ḥuşayn bin ʿ Amr, 570,
Ḥuşeyn-i Kilābī, 570,
Ḥüseyn bin ʿ Alī, 484,
Ḥuṭayʾa, 442,
Ḥuzāʿa, 431,
Ḥuzeyfe bin Bedr, 684,
Huzeyl, 624,

Hız. Peygamber, 312, 313, 397, 465, 574,
672, 680, 690,
İbn Muḫbil, 337,
İbn Sīnā, 373,
İbn Sīrīn, 340, 374,
İbne Nibrās, 544,
İbn Aʿ rābī, 407, 433, 496, 650, 670,
İbn Eşīr, 426,
İbn Hişām, 506,
İbn-i ʿ Amr, 438,
İbnu Bessām, 425,
İbnu Celā, 355,
İbnü Fāris, 386,
İbn Ḥallikān, 632,
İbnu Maḥād, 637,
İbnü Mulcem, 482,
İbnu Yeşribī bin Sinān bin Sulke, 591,
İbnüs-Sikkīt, 467,
İkṭitāf, 402,
İmām Serḫasī, 398,
İmām-ı Muḥammed, 497,
İmruʾl-Ḳays, 714,
İsmāʿ il (hz.), 339,
Ḳaḍīb, 655,
Ḳāhire,
Kaʿb bin Māme, 501,
Kaʿb, 391, 490
Ḳaʿ ḳāʿ bin Şevr, 608, 609,
Ḳāre, 616
Ḳāriżü'l-ʿ Anezī, 690,
Ḳaşīr İbn Saʿ d el-Laḥmīdır, 398,
Ḳays bin Meksūḫ el-Murādī, 482,
Ḳays bin ʿ Ḥālīd, 316
Ḳays bin Zuheyr, 460, 684,
Ḳays, 615,
Ḳayşer, 604,
Ḳazūr bintu'ş-Şeybānī, 656,
Kebīşe bintü ʿ Urve, 345,
Mehv, 446,

Kemāla'ddīn-i Demīrī, 581,
Kilāb, 490, 570,
Kinde, 381,
Kīrvāš bin ʿAvf, 684,
Kisāʾī, 424,
Kudām bin Maḥlūt bin Maʿd, 557,
Kudār bin Şālīḥ, 525,
Kūfe, 379, 406, 442, 506,
Kūleyb, 521,
Kuʿeys, 702,
Kurād bin Ecdaʿ, 329, 330,
Kureys, 431,
Kusaʿ, 372,
Kuşay bin Kilāb, 431,
Kuşeyf bin ʿAmr eṣ-Saʿlebī, 522,
Kuteybe bin Müslim, 496,
Laḥm, 381,
Laḳīṭ bin Zarāra, 656,
Loḳmān bin ʿĀd, 325, 326, 356,
Loḳmān bin ʿĀd, 569, 662, 663,
Loḳmān, 390, 531, 550, 551,
Lubed, 551,
Luceyc bin Şuneyifī'l-Yerbūʿī, 453,
Luḳaym, 662,
Lukeyz, 711,
Lūt, 410,
Mādir, 371,
Maḥmūd Ḥān, 308,
Mālik bin Ḥuḫeyfe bin Bedriñ, 591,
Mālik bin Zeyd, 687,
Mañşūr, 571,
Māriye bintü zālim, 440, 441,
Māzin bin Mālik, 414,
Mecmaʿu'l-Eṣṣāl, 314, 319, 325, 327,
340, 374, 442, 453, 495, 503, 516, 524,
529, 683, 699,
Medīne, 371, 447, 484, 524, 537, 558,
625, 693,
Mehdī, 450, 571,
Mehre, 460,
Müsteḳṣā, 331, 345, 357, 377, 386, 390,

Mekke, 431, 525, 588, 648, 651,
Melik bin Ḥuḫeyfe, 676,
Meʾmūn, 494,
Meʾreb, 381,
Merv, 612, 709,
Mervān bin Ḥakem, 459,
Meydānī, 313, 314, 325, 327, 331, 338,
340, 348, 349, 351, 368, 374, 383, 391,
399, 403, 404, 412, 413, 414, 426, 442,
452, 455, 482, 484, 496, 501, 503, 510,
512, 514, 516, 517, 524, 525, 526, 529,
545, 556, 562, 582, 599, 609, 611, 622,
635, 637, 640, 650, 653, 668, 712,
Meyyād bin Ḥan, bin Ḥabbās, 490,
Mezḥic, 381,
Minā, 389, 536,
Mişbāḥ, 586,
Mışır, 612,
Mışır, 371, 507,
Molla Ḥüsrev, 398,
Müberred, 376,
Mubhic, 597,
Mucāşīʿ, 539,
Mucāşīʿ, 587,
Mudlic bin Suveyd eṭ-Ṭāʾī, 434,
Mufaḍḍal, 349, 442, 453, 529,
Muḥammed bin Zübeyde, 338,
Muḥammed bin Ḥabīb Şaʿleb, 587,
Muḥammed bin Ḥabīb, 411, 506,
Muḥammed bin Ḥabīb, 413,
Muḥārib, 448,
Muḥāriḳ, 370,
Münzir bin Ḳays, 409,
Münzir bin Māʾī's-samā, 667,
Muʿāviye bin Bekr, 387,
Muʿāviye, 316, 338, 447, 484, 485, 604,
608, 630, 646, 661,
Muʿaydī, 378,
Mūsā (hz.), 475, 690,
Müseyyeb, 680,
ʿAbs, 684,

414, 433, 500, 516, 562, 634, 635, 650, 668, 683, 696, 701,
 Mütevekkil, 344, 344,
 Müzdelife, 536,
 Müzeykā, 382,
 Nā'ile, 567,
 Naşr bin Haccāc, 538, 539, 540,
 Naşr, 590,
 Nażr bin Şümeyl el-Māzinī, 493,
 Nażr, 495,
 Necd, 550, 627, 681,
 Nemer bin Kāsīt, 501,
 Nesīmü's-sahr, 447, 448,
 Nessābetu'l-Bekrī, 352,
 Nevmetü'z-zuhā, 447, 448
 Nihāye-i İbn Eşīr, 321, 382, 412, 515,
 Nūh, 589,
 Nu'mān bin İmri'i'l-Kays, 406,
 Nu'mān bin Münzīr, 329, 361, 367, 374,
 378, 387, 415, 416, 658,
 Nūşirevān, 309, Nuvās, 652,
 'Abdu Şems, 414,
 'Abdi'l-kays, 547,
 'Abdi'l-melek bin Mervān, 374,
 'Abdi'l-Melik bin Mervān, 428,
 'Abdu Şems bin Yeşcub bin Ya'rub bin
 Kahtān, 381
 'Abdü'l-ḥamīd bin 'Abdillāh bin 'Ömeri'-
 İḥattāb, 516
 'Abdullāh bin Beydere, 446
 'Abdullāh bin Ca'fer, 485
 'Abdullāh bin Huseyin, 682
 'Abdullāh bin Muṭī' bin el-Esvedī, 485
 'Abdullāh bin 'Abbās, 484
 'Abdu'llāh bin 'Āmir, 484
 'Abdullāh bin Zübeyr bin 'Avvām, 321
 'Abdullāh bin Zübeyr, 485
 'Abdullāh bin Zubeyr, 620
 'Abdullāh ibni'l-Ehtem, 496
 'Abdu'l-Melik, 702
 'Abdu'lmutṭalib, 467
 'Adiyy bin Nażr, 626,
 'Adnān, 335
 'Advān, 651,
 'Aḳīl bin Ebī Ṭālībī, 447,
 'Aḳīl bin Ṭufeyl, 345,
 'Aḳīlī Kebşe Bintü 'Urve, 683,
 'Alī (hz.), 312, 321, 323, 338, 354, 362,
 384, 401, 417, 423, 427, 453, 462, 475,
 482, 494, 518, 524, 542, 561, 619, 630,
 665, 669, 674,
 'Alḳama bin 'Ulāşe, 435,
 'Āmile, 381,
 'Āmir bin eṭ-Ṭufeyl, 435,
 'Āmir bin Zūhl, 476,
 'Āmir bini'd-Ḍarb, 316
 'Amr bin Cum'a, 316
 'Amr bini'l-'Āş, 423
 'Amr bin Hind. 318, 532, 679,
 'Amr bin Mālīk, 316,
 'Amr bin Ma'dī Kerib, 482,
 'Amr bin 'Udey, 567,
 'Amr bin Zebbān ez-Zūhlī, 524, 525,
 'Amr bini'l-'Āş, 483
 'Amr bini's-Şalīḳ, 616,
 'Amr, 325, 326, 382, 626, 627, 628, 697,
 712,
 'Anūd, 600,
 'Ā'īşe, 371, Nūh (hz.), 371,
 'Arab, 319
 'Atīb, 686,
 'Avf bin Ḥalīl, 560,
 'Avf bin Muḥallim bin Zūhl bin
 Şeybāndır, 703,
 'Avfü'l-Kelbī, 339,
 'Avfun bin Cemīle, 494,
 'Irāḳ, 379, 398,
 'Ömer bin 'Abdi'l-'Azīz, 428, 487, 491,
 'Ömer bini'l-Ḥattāb, 511, 516, 538, 562,
 'Oşmān, 309, 354, 423, 524,
 'Ubāde, 344,
 Şa'ş'a bin Şuḥān, 661

‘Ubeydu'llāh bini'l-Abraş, 415, 416
 ‘Ukâz, 446
 ‘Ummān, 382, 563
 ‘Uteybe bini'l-Harş bin Şihāb, 614
 ‘Uteybetu bin en-Nehhās, 442, 443
 ‘Uvāfatu bin Sa‘d bin Zeyd bin Menāt bin Temīm, 526
 ‘Uveyf, 560
 ‘Uzre, 676, 707
 ‘Ād, 631
 ‘Āmir bin Mālik, 615
 ‘Āyişe, 547
 Rabī‘ bin Ziyāda, 460
 Rabī‘a İbnu ‘Āmir bin Rabī‘at bin Şa‘şa‘a, 432
 Rağib, 583
 Rebāb, 565
 Rebī‘ü'l-Ebrār, 550
 Reyyān bin Huvayş, 590
 Ruḳād bin Münzir ed-Ḍabī, 509
 Rumme, 627
 Ru‘be, 408
 Şāhib-i Ḳāmūs, 325
 Şāhib-i Ḳāmūs, 549, 551
 Şāhib-i Tekmile, 520
 Şāhib-i vasīṭ, 463
 Sāhib-i Vasīṭ, 483
 Saḥr bin Nehşe‘le, 681
 Şak‘ab bin ‘Amri'l-Hindī, 61
 Şām, 381, 382
 Şāmīler, 316
 Sa‘ālebī, 344, 433
 Sa‘d bin Elgazi'l-İyādī, 682
 Sa‘d bin Zeyd, 470, 708
 Sa‘d, 365, 418, 453, 500, 687
 Şā‘ib, 488,
 Sa‘īd, 418, 500
 şā‘ir Ebū Dulāme, 571
 Sa‘leb, 382
 Sebṭa bin el-Münzir, 438
 Seffāh, 571
 Sehbān, 371
 Selīh, 438
 Selīm, 465
 Şenferā, 592
 Şenn, 688, 711
 Şe‘ālibī, 597
 Şevāb, 559
 Şeyṭān bin Lāṭım, 520
 Şıffīn, 316
 Sinān bin Hārişe, 435
 Süheyl bin ‘Amr, 500
 Suḥeym, 355
 Süleymān (hz), 492
 Süleymān bin ‘Abdi’lmelik, 447
 Şümeyle, 539, 540
 Şureyşi, 544
 Süveyd bin Ebī Kāhil, 543
 Tāce, 507
 Temīm, 430
 Temīmü'r-Rebāb, 559
 Ta‘rīfāt, 425
 Terākime, 466
 Terceme-i Ḳāmūs, 317, 385, 394, 412, 338, 457, 473, 478, 490, 654, 670, 699,
 Tıkn bin Mu‘āviye, 326, 423, 484, 519, 525, 550, 580
 Tuḥfe, 612
 Tā‘if, 431, 509, 530
 Ṭarafatu'l‘abd, 532, 680
 Ṭarafe bin ‘Abd, 367
 Ṭasm, 631
 Ṭay, 434
 Ṭibāḳa, 688
 Ṭufeyl bin Mālik, 683
 Ṭufeyl, 558
 Ṭuvays, 447, 448
 Ṭuveys, 524

Ubğuvān, 560
Uḥayḥa bin Culāḥ, 406
Umāmet bintu Nuṣbe, 634
Ümm-i Ḥalid, 484
ümm-i ḥālīd, 484
Umm-i kīrfe, 676
Ummu Cemīl bintu Ḥarb, 446
Ummu Ḥārīce, 504
Vā'īl, 371, 409
Velīd bin 'Uḳbed, 630
Velīd bin 'Uḳbeye, 484
Verḳā' ibnū'l-Aṣ'ar, 682
Yemāme, 348
Yemen, 313, 381, 394, 417, 438, 446, 461,
506, 557, 584, 666, 681, 702, 703
Yesār, 717
Yesāru'l-Kevā'ib, 716
Yeşrib, 382
Yevm-i Melḥame, 315
Yevm-i Saḳīfe, 314
Yevmü'r-Raḳam. 315
Yezīd bin Mehleb, 322
Yezīd, 313, 484
Yūsuf (hz), 507
Zebbān ez-Zuhlī, 522
Zebbā', 384, 567, 708
Zemaḥşerī, 331, 334, 342, 345, 357, 377,
386, 390, 414, 433, 463, 500, 516, 526,
542, 562, 593, 600, 625, 634, 635, 650,
668, 701
Zerḳā'u'l-Yemāme, 374
Zeyd bin Ḥārīṣ'in-Nimrī, 615
Zeyd Bin Şābit, 637
Zeyd bin Selāme, 446
Zıllüş-şecer, 448
Zubyān, 684
Züheyr bin Cezīme, 509
Züheyr ibn Ebī Selmā, 391, 392

ÖZGEÇMİŞ

Rabbaa Rababa, Ürdünlü, 18/10/1988'de İrbit şehrinde doğdu. Liseyi bitirinceye kadar bu şehrin Judayta beldesinde eğitimini sürdürdü. 2006-2010'da Yarmouk Üniversitesinde Arap Dili ve Edebiyatı bölümünde okudu. 2010-2011'de İstanbul'da Tömer'de Türkçe öğrendi. 2013'ta Yıldız Teknik Üniversitesinde Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde "Abdullah Kudsi ve Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye'si" tezini hazırlayıp yüksek lisansını bitirdi. 2013-2016'da Yarmouk Üniversitesinde araştırma görevlisi olarak çalıştı. 2016'dan bu yana Sakarya üniversitesinde Türk dili ve Edebiyatı bölümünde doktora yapıyor. Doktora aşamasında Ahmet Ümit'in "Kırlangıç Çılgılığı" ve "Ninatta'nın Bileziği" adlı romanlarını Arapçaya çevirdi.